

SÜSBD
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University
Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): 8 Sayı (Issue): 2 Yıl (Year): 2024

Sinop Üniversitesi'nin 62. Bilimsel Yayınıdır.

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SINOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt (Volume): 8 Sayı (Issue): 2 Yıl (Year): 2024

ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Publication Type

Sürelî Yayın | Periodical

Sahibi | Publisher

Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Şakir TAŞDEMİR

Rektör | Rector

Baş Editör | Editor in Chief

Prof. Dr. Serkan YAZICI

Editörler | Editors

Doç. Dr. Orhan BİNGÖL - Doç. Dr. Yağmur SAĞLAM

Dr. Öğr. Üyesi Sema AKTAŞ - Dr. Yusuf KILIÇ

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Öğr. Gör. Nur Efşan GÜL

Mizanpaj Editörü | Layout Editor

Dr. Yusuf KILIÇ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Şimşek	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ceylan Gazi Uçkun	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş Şahin	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Dominique Kassab Tezgör	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Ercümen Ersanlı	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gökmen Özmenteş	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Yavuz Atar	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Şirin	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Krzysztof Boroda	Bialystok University
Prof. Dr. M. Öcal Oğuz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. R. Pars Şahbaz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan Güzel	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Kılıç	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Turhan Ada	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Irene Strazzeri	Salento University
Doç. Dr. Süleyman Tekir	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burcu Başaran	Selçuk Üniversitesi
Dr. Hülya Anakız Ertürk	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Philipp Wirtz	SOAS University of London

Alan Editörleri | Section Editors

Prof. Dr. Kibar Aktın	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür Sarı	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya Karaçalı Taze	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Semra Uçar	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Nuriye Çelik	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Fırınacı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Erataş Sönmez	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Kan Şahin	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Barlak	Sinop Üniversitesi

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Bayram Dalkılıç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Conevery Bolton Valencius	Boston College
Prof. Dr. Ferhat Akdemir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Keskin	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Kutay Oktay	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Emler	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kadioğlu	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Roberta L. Wollons	University of Massachusetts Boston
Prof. Dr. Saffet Köse	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Servet Karabağ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Sezen Özek	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Takaoğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Düzenli	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Hazar Kaba	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim Karabela Şermet	Sinop Üniversitesi

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Aslı Özdemir	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Aslıhan Eroğlu	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Burhanettin Zengin	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil Oruç	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih Demirel	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Kaya Tuncer Çağlayan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Kıvılcım Ertan	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mikail Batu	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Müfit Selim Saruhan	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Müge Yılmaz	(Emekli)
Prof. Dr. Ozan Bahar	Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar Ülgen	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay Öğretmen	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Vahit Türk	İstanbul Kültür Üniver
Doç. Dr. Aysel Arslan	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Barış Gür	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent Çelik	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru Mandacı	Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Ejder Ayçin	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Erdiñç Kalaycı	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan Geçgin	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Dikici	Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Gülçin Güreşçi	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Güney Nair	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Aras	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Saylan	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. İnci Erdoğan Tarakçı	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Çetin	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Sarı	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Yıldız	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Naime Didem Öz	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Doç. Dr. Olcay Tire	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Raşan Tamsü Polat	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Refik Arıkan	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Seval Aksoy Kürü	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Sevda Özen Eratalay	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Tark Yazar	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Tufan Turan	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Banu Çetin Ünal	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Nilüfer Umar	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esin Aysen	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Öğr. Üyesi Fulden Nuray Küçükergin	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gül Seda Acet İnce	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülin Yazıcı Çelebi	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Kurt	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Zahid Kara	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nadir Acet	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap Çelik	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap Müçük Kotan	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Menderes Kurt	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurullah Yelboğa	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sunay Güngör	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şeniz Aslan	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tanju Toka	Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tolga Akay	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Gayret	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Yahya Aktu	Siirt Üniversitesi
Dr. Cemil Köksal	
Dr. Erhan Dolapçı	(MEB)
Dr. İlker Aslan	Ankara Üniversitesi
Dr. Tülin Kaya	
Öğretim Görevlisi Erdal Güler	Bartın Üniversitesi
Uzman Meltem Günbeği	Göztepe Prof. Dr. Süleyman Yalçın Şehir Hastanesi
Görkem Ozan Özalp	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Rıdvan Selçuk	İstanbul Üniversitesi

Dizinler | Indexes and Platforms

	Ulakbim TR DİZİN
	Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)
	İdeal Online
	Crossref Metadata Search (Crossref)
	The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
	TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
	Journal Abstracting and Indexing Service (ROOTINDEXING)
	Academic Resource Index (ResearchBib)
	Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
	Google Scholar

Yazım Editörü | Spelling Editor

Dr. Öğr. Üyesi Emrah MARAL

Dr. Fırat KÜSKÜ

Dr. Muazzez GÜNDÜZ OĞUL

Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date

Sinop, Kasım 2024

Baskı | Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez matbu ve elektronik olarak yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayının organıdır. Makaleler, intihal.net programı ile intihal taramasına tabi tutulur. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763

<http://dergipark.gov.tr/sinopusd> | e-posta: sbd@sinop.edu.tr

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Makaleler | Articles

Çiğdem CANATAN, Yunus KARA, Filiz ER, Ayşe SEZEN SEPEN Araştırma Makalesi

An Examination of Social Dominance Orientation of Generation Z Living in Turkey According to Different Variables

Türkiye'de Yaşayan Z Kuşağının Sosyal Baskınlık Yönelimlerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi 557-587

Tunay KARAKÖK Araştırma Makalesi

Türkiye Selçukluları Zamanında Karadeniz Ticaretinde Anadolu'nun Rolü

The Role Of Anatolia in the Black Sea Trade (During Sultanate of Rum) 588-605

Özkan KERİMOĞLU Araştırma Makalesi

İhvan-ı Safa ve İbn Miskeveyh'te Dostluk Anlayışı

The Concept of Friendship in Ikhwan al-Safa and Ibn Miskawayh 606-638

Nadir ATEŞ Araştırma Makalesi

M. Foucault'nun İktidarına Karşı J. Scott'un Direnişi: Söylem, Kapatma ve Gözetlemeye Karşı Alt-Politika

Scott's Resistance to M. Foucault's Power: Discussions, Confinement and Sub-Politics Against Surveillance 639-657

Abdullah IŞIK, Zeynep ULUS, Pelin Ş. GÜLDALI Araştırma Makalesi

60 Yaş ve Üstü Bireylerin İklim Değişikliği ile İlgili Düşüncelerinin Yeşil Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluation of 60 Years and Older Individuals Thoughts on Climate Change

658-682

Ayhan YARDIMCIEL & Hüseyin METİN Araştırma Makalesi

Demir Çağı'nda Urartu'nun Orta Aras Havzası'na Düzenlediği Askeri Operasyonlar: Urartu-Erikua Krallıkları Arasındaki Mücadeleler

Military Operations of Urartu in the Middle Aras Basin in the Iron Age: Struggles Between Urartu-Erikua Kingdoms 683-701

Kaan Ramazan AÇIKGÖZ Araştırma Makalesi

Guremâya Kalan Borca Batık Terekelerin Sosyoekonomik Açından Dönemsel Analizi: Kastamonu Örneğinde (1753-1889)

Debt Relations in Kastamonu within The Framework of Gurema Method And Periodic Effects 702-731

İtir HASIRCI & Edip ÖRÜCÜ Araştırma Makalesi

Öz Yeterlilik Algısı ve Örgütsel Hazırlığın Yapay Zeka Kaygısı Üzerindeki Etkileri: Bir Araştırma

The Effects of Perceived Self Efficacy and Organizational Readiness on AI (Artificial) Intelligence Anxiety: A Research 732-760

Sibel AYDIN Araştırma Makalesi

Ebeveynlerin Göç ve Göçmenler Hakkındaki Tutumları: Zonguldak Örneği

Parents' Attitudes Toward Immigrants: The Case of Zonguldak 761-778

Harun OY Araştırma Makalesi

Uşak-Ulubey Kanyonu'nun İskân Tarihi

Settlement History of Uşak-Ulubey Canyon 779-806

Engin BAYRA & Ayşenur ÖZTÜRK

Araştırma Makalesi

Ortaöğretim Öğrencilerinin Teknoloji Bağımlılık Düzeyleri ile Serbest Zaman Yönetimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi-Sinop İli Örneği

An Examination of The Relationship Between Secondary School Students' Levels of Technology Addiction and Their Time Management During Leisure Activities: The Case of Sinop Province

807-841

Sinan ÇINAR

Araştırma Makalesi

The Effects of Tourism Sector On Economic Growth: The Case of Turkey

Turizm Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği

842-863

Şükran BULUT

Araştırma Makalesi

Guggenheim Müzesinde Going Dark Sergisi ve Görünmezliği Görünür Kılan, Kavramsal Sanatın Gücü

Going Dark Exhibition at the Guggenheim Museum and the Power of Conceptual Art that Makes the Invisible Visible Abstract

864-889

Görkem ERDOĞAN

Araştırma Makalesi

Mobil Otel Rezervasyonu Sistemlerinde Tüketici Tatminini Etkileyen Faktörlerin Görev-Teknoloji Uyumu Modeli ile İncelenmesi

Examination of Factors Affecting Consumer Satisfaction in Mobile Hotel Reservation Systems with Task-technology Fit Model

890-911

Neşe ÇULLU KAYGISIZ

Araştırma Makalesi

Turist Rehberlerinin Turlarda Mitoloji ve Efsane Kullanımları Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Use of Mythology and Legend by Tourist Guides in Tours

912-933

Ebrar ŞEBİN & Zafer AKBAŞ

Araştırma Makalesi

Eleştirel Güvenlik Perspektifinden Avrupa'da Radikal Sağ Partilerin Göçmen Politikası: İtalya'nın Kardeşleri Partisi Örneği

Immigration Policy of Radical Right Parties in Europe from a Critical Security Perspective: The Example of the Party of Italy's Brothers 934-961

Muhammet ÖZCAN

Araştırma Makelesi

Şah Fırat Operasyonu ve Süleyman Şah Türbesinin Taşınmasının Uluslararası Hukuka Uygunluğunun İncelenmesi

Examination of the Operation Shah Euphrates and the Conformity of the Relocation of the Tomb of Suleyman Shah with International Law 962-988

İsmail DURSUNOĞLU

Araştırma Makalesi

Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem” Önerisinin Ulusal Gazetelere Yansıması

Reflection of the “Strengthened Parliamentary System” Proposal in National Newspapers 989-1010

Pınar KURT & Sevil CENGİZ

Araştırma Makalesi

Afetlerde Kimliklendirme ve Kahramanmaraş Depremlerinde Kullanılan Yöntemler

Identification in Disasters and Methods Used in Kahramanmaras Earthquakes 1011-1032

Pembe Güçlü & Mohamed Oudoum Mohamed

Araştırma Makalesi

MEREC, Veri Zarflama Analizi ve EATWIOS Yöntemlerinin Hibrit Kullanımı ile Afrika Ülkelerinin Lojistik Performanslarının Değerlendirilmesi

Evaluating the Logistics Efficiency of African Countries by Using Hybrid MEREC, Data Envelopment Analysis, and EATWIOS Methods 1033-1071

Erhan ALPASLAN

Araştırma Makalesi

1337-1338 (1921-1922) Tarihli Sinop Livası Meclis-i Umumi Görüşmeleri Çerçevesinde Bölgede İdari, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faaliyetler

The Administrative, Socio-Economic, and Cultural Activities in the Region within the Framework of Proceedings of the General Assembly of Sinop Province During the Years 1337-1338 (1921-1922). 1072-1106

Taner BİLGİN & Kürşat Nusret ERDEN

Araştırma Makalesi

Kütahya Sancağı'nda 1912 Meclis-İ Mebusan Seçimleri

In the Sanjak of Kütahya 1912 Parliamentary Elections 1107-1147

Kubilay FENER

Araştırma Makalesi

{-DI} Ekinin Kökeni Üzerine Düşünceler

Thoughts on the Etymology of the Suffix {-DI} 1148-1166

Emre YOLCU

Araştırma Makalesi

Türk İşaret Dilinde Mekânın Sosyolojisi: TİD Şehir İsimleri ve Toponimi

The Sociology of Space in Turkish Sign Language: TİD City Names and Toponymy 1167-1182

Semih SEZGİN

Araştırma Makalesi

Görsel Sosyal Medya Pazarlama Ölçeği'nin Türkçe Diline Uyarlanması: Güvenilirlik ve Geçerlilik Araştırması

Adaptation of the Visual Social Media Marketing Scale to Turkish Language: Reliability and Validity Research 1183-1207

-
- Esra Nur TUNÇ & Nurten Ebru ÖZDEMİR Araştırma Makalesi
36-72 Aylık Çocuğa Sahip Babaların Çocuklarıyla Etkileşim Düzeyleri İle
Çocukların Saldırganlık Yönelimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
*Examining the Relationship between the Level of Interaction of Fathers with Their
Children Aged 36-72 Months and Their Children's Aggression Orientation*
1208-1242
-
- Tuba AYHAN & Vedat ÜNALDI Araştırma Makalesi
Sinop'ta Dokumacılık Yapan Kadın Kooperatiflerinin Ürün Geliştirme ile
Pazarlama Süreçlerine Dair Vaka Çalışması
*A Case Study on the Product Development and Marketing Process of Women's
Cooperatives Engaged in Weaving in Sinop*
1243-1276
-
- Kezban ACAR KAPLAN Araştırma Makalesi
Bazı İngiliz Kaynaklarına Göre 1850'lerde Samsun ve Çevresindeki Ticaretin
İyileşmesi İçin Öneriler
*Suggestions in Some British Sources for Commercial Improvement in Samsun and
Neighboring Cities*
1277-1304
-
- Abdulkadir AKTURAN Araştırma Makalesi
Yapay Zekânın İşletme Yönetimi ve Liderlik Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür
İncelemesi
*The Effects of Artificial Intelligence on Business Management and Leadership: A
Literature Review*
1305-1348
-
- Şevket AKYILDIZ Kitap Eleştirisi
Botanical Folk Tales of Britain and Ireland
İngiltere ve İrlanda'nın Botanik Halk Masalları
1349-1352
-

AN EXAMINATION OF SOCIAL DOMINANCE ORIENTATION OF GENERATION Z LIVING IN TURKEY ACCORDING TO DIFFERENT VARIABLES

Çiğdem CANATAN*

Yunus KARA

Filiz ER

Ayşe Sezen SERPEN

Abstract

In this study, the social dominance orientations of the generation Z were examined according to different variables (gender identity, view of socio-economic class, occupation field, identity attitudes, purposive and instrumental values). The research sample consists of 640 individuals aged between 19-25 and living in different regions of Turkey. Socio-demographic Information Form, Social Dominance Orientation Scale, Identity Attitudes Scale and Rokeach Values Inventory were applied to the participants within the scope of the research. The results of the study show that the social dominance orientations differ significantly between the gender identities. In addition, social dominance orientation differs significantly according to occupation field. There were positive or negative correlations between social dominance orientation and some of the purposive and instrumental values. In addition, social dominance orientation predicts gender identity, education, and income status assessment.

Keywords: Generation Z, Identity Attitudes, Social Dominance Orientation, Values

Türkiye'de Yaşayan Z Kuşağının Sosyal Baskınlık Yönelimlerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Öz

Bu çalışmada Z kuşağının sosyal baskınlık yönelimleri farklı değişkenlere (cinsiyet kimliği, sosyo-ekonomik sınıfa bakış, meslek alanı, kimlik tutumları, amaçlı ve araçsal değerler) göre incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan 19-25 yaş arasındaki 640 birey oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında katılımcılara Sosyo-demografik Bilgi Formu, Sosyal Baskınlık Yönelim Ölçeği, Kimlik Tutumları Ölçeği ve Rokeach Değerler Envanteri uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçları, sosyal baskınlık yönelimlerinin cinsiyetler arasında anlamlı farklılık gösterdiğini göstermektedir. Ayrıca sosyal baskınlık yönelimi, meslek alanlarına göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Sosyal baskınlık yönelimi ile bazı amaçsal ve araçsal değerler arasında pozitif veya negatif yönde korelasyonlar vardır. Ek olarak, sosyal baskınlık yönelimi cinsiyet kimliği, eğitim ve gelir durumu değerlendirmesini yordamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı, Kimlik Tutumları, Sosyal Baskınlık Yönelimi, Değerler

* Dr., Sağlık Bakanlığı, cigdemcanatan@outlook.com.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3031-5965>

Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, kara.yunus93@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7812-5845>

Dr., Sinop Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, filiztokgoz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5065-3809>

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, aysesezenbayoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6220-4709>

Introduction

It is considered important to define the term “generation” in profiling studies carried out to determine different generations from various perspectives. Generations are defined as those who were born in similar temporal periods, formed from economic and social movements or belong to a certain social environment (Adıgüzel et al., 2014; Costanza et al., 2023; Popescu, 2019). In other words, generation; it is used to indicate a structure that is common in many aspects (years of birth, the society in which one was born and the cultural climate of that society, economic, political, legal, and social movements and understandings prevailing in the relevant year intervals, value judgments, behavior, and attitude patterns) (Kırık and Köyüstü, 2018). In this context, it becomes possible to say that each generation has different qualities and criteria for evaluating events and phenomena (Keleş, 2011).

Generations are shaped according to the norms within the culture they live in (Altuntuğ, 2012). Each generation has the ability to influence the social culture climate in which it has the opportunity to develop, as well as positively or negatively. Basic generations are divided into four groups, namely Traditionalists, Baby Boomers, generation X and generation Y (Yüksekbilgili, 2013). However, it is known that especially in recent years, generation Z has come to the fore as a new generation.

Generation Z, which is generally used to express people born in 2000 and later in literature, is in a close relationship with technology as in the previous generation. In different studies, it is seen that generation Z is also used for people born after 1995 (Lev, 2021). It can be stated that this generation has easy access to information, can deal with many different tasks at the same time and can use communication tools effectively. This generation, which can access the opportunities of the period quickly and use them effectively, is also the bridge of the social habitat in which they live to the future (Sarıbaş et al., 2016). From this point of view, the importance of studies on the generation Z is increasing. Within the scope of this study, it is aimed to examine the social dominance orientations of generation Z according to different variables. In addition, it is thought that this study can fill an important gap in the literature about the social dominance orientations of the generation Z. Moreover, it is estimated that this study can make an important contribution to both national and international literature in terms of showing the profile of generation Z.

No study has been found in Turkey that examines the social dominance orientations of the generation Z according to different variables (gender identity, view of socio-economic class, occupation field, identity attitudes, purposive and instrumental values). The reason for this may be that studies involving the generation Z have gained popularity in the last 5 years in Turkey (Genç, 2020; Kırık and Köyüstü, 2018; Uğurbulduk, 2022). Especially the limited literature on the generation Z in Turkey reveals the importance of this study. This study aims to fill an important research gap by examining the social dominance tendencies of the generation Z living in Turkey according to different variables. The hypotheses within the scope of this research are as follows:

1. What are the socio-economic characteristics of the generation Z living in Turkey?
2. What is the social dominance orientation of the generation Z living in Turkey?

3. What are the identity attitudes of the generation Z living in Turkey?
4. What are the purposive and instrumental values of the generation Z living in Turkey?
5. What is the relationship between the socio-economic characteristics of the generation Z living in Turkey and their social dominance orientation?
6. What is the relationship between the social dominance orientations of the generation Z living in Turkey and their identity attitudes and purposive and instrumental values?

1. Method

1.1. Procedures

An exploratory study was conducted to examine the social dominance orientation of generation Z in Turkey according to different variables. A convenience sample of participants born between 1998 and 2004 was recruited. Exploratory designs are appropriate when very few earlier studies documenting the nature of the phenomena exist (Alston and Bowles, 2019). The inclusion criterion for the participants was that they belong to the generation Z (participants born between 1998 and 2004 were reached for this study). Before starting the research, ethical approval for human subjects, dated 05.12.2022 and numbered 41858, was received from Altınbaş University Scientific Research and Publication Ethics Committee. At the same time, the data of this study were obtained within the framework of the ethical rules specified in the "World Medical Association Declaration of Helsinki". Potential participants for the study were recruited via invitations posted on the following online applications: Instagram, Facebook, and Twitter. In addition, an official letter was sent to the universities in Turkey, and support was requested in order to announce the study through the alumni systems within their own structure. Potential participants were invited to complete a 15-min survey, hosted on a major cloud-based survey provider website. Participants were asked to read an information sheet about the research study and to complete the survey if satisfied with the motives and procedures of the study. The survey required demographic information and asked a series of questions about the experiences of participants.

1.2. Participants

A complete census of the population was not feasible; therefore, participants from seven regions of Turkey were targeted. However, neither a clear information on which years the generation Z covers, nor the number of generation Z in Turkey could be reached. For this reason, it was aimed to reach seven regions of Turkey. A total of 668 potential participants accessed the survey and were able to review the informed consent. Of these potential participants twenty-eight did not meet the eligibility criteria for the study or did not complete the survey. The final sample of 640 people represented a 95.8% completion rate of those who initially accessed the survey. It is not possible to determine the response rate because the number of people who viewed the recruitment announcement and yet decided to forego participation is unknown.

1.3. Data Collection Tools

Four instruments were used to assess the social dominance orientations of the generation Z according to different variables: (1) a demographic questionnaire, (2) Social Dominance Orientation

Scale, (3) Identity Attitudes Scale, (4) Rokeach Values Inventory. In this study, a demographic questionnaire was used to determine the participants' gender identity/expression, age, education, occupation field, income status assessment and view of socio-economic class.

Social Dominance Orientation Scale: Social dominance orientation was assessed using the 16-item Social Dominance Orientation Scale developed by Pratto et al. (1994). Participants were asked to rate how strongly they agree or disagree with the items such as: "It's okay if some groups have more of a chance in life than others" and "Group equality should be our ideal" on a scale from 1 ("strongly disagree") to 7 ("strongly agree"). The highest score that one can get from each item is 7 and the lowest score is 1. Items 2, 4, 7, 9, 10, 12, 14 and 15 are reverse-coded. The lowest score one can receive from the total scale is 16 while the highest is 112. The higher scores on the SDO scale indicate a higher social dominance orientation while the lower scores indicate a lower social dominance orientation. The Cronbach's alpha of the original scale is .91 (Pratto et al., 1994). The 16-item SDO scale has been adapted to Turkish by Karacanta (2002) as part of their doctoral dissertation. The Cronbach's alpha of Turkish version of the SDO scale was .85. The reliability analysis conducted in this study showed Cronbach's coefficient alpha of $\alpha = .77$.

Identity Attitudes Scale: This scale, developed by Yazıcı (2016) and analyzed for validity and reliability, measures attitudes towards gender, national, ethnic, political, and religious identity differences, which are five different categories of collective identities. The scale consists of 28 items and 5 factors (gender, national, ethnic, political, and religious identity). The highest score that one can get from each item is 5 ("strongly agree") and the lowest score is 1 ("strongly disagree"). A high score on the scale is an indicator of acceptance for different identities. The Cronbach's alpha of Turkish version of the Identity Attitudes Scale was .85. The reliability analysis conducted in this study showed Cronbach's coefficient alpha of $\alpha = .88$.

Rokeach Values Inventory: This inventory was developed by Rokeach (1973) and adapted into Turkish by Çalışkur and Aslan (2013). The Rokeach Values Inventory consists of two dimensions, the first being purposive values and the second instrumental values. Purposeful values express the situation and environment that a person wants to be in their life and to reach. These consist of values such as a comfortable life, freedom, family security. Instrumental values express the preferred behavior to reach the goal values. Instrumental values consist of values such as being ambitious, brave, polite, and honest. Within the scope of the inventory, participants are expected to rank from 1 to 18, separately for their purposive and instrumental values.

1.4. Data Analysis

Before analyzing the results, data cleaning and transformation were conducted to evaluate whether statistical assumptions were met to justify the planned analyses. Data was reviewed and analyzed by using IBM SPSS Statistics version 22. Independent and dependent variables were examined in SPSS for accuracy of data entry, missing values, outliers, and fit between their distributions and the statistical assumptions of the planned analysis. Independent and dependent variables were examined

using descriptive statistics, t-tests, and ANOVA to determine the relationships between social dominance orientation and the various demographic and identity variables.

2. Results

While the ages of the individuals participating in the study ranged between 19 and 25, their average age was 22.42 ± 1.23 . Approximately 288 (45%) of the participants defined themselves as woman and 352 (55%) as man. Most of the respondents (84.7%) considered themselves to be in the middle socio-economic class, and 14.8% as in the lower socio-economic class. The rate of those who think that they are in the upper socio-economic class is quite low (0.5%). Considering the inequalities in income distribution in Turkey, the evaluations of the participants regarding the socio-economic level are thought to be related to education and social status rather than the economic level and are not compatible with the socio-economic level determinants determined by TURKSTAT. Because the distribution in the middle socio-economic level in Turkey is not as in the research. While 32.2% of the participants do not work in any job, 17.7% work in a professional profession and 16.7% as service and salespersons. All socio-demographic information of the participants is presented in Table 1.

Table 1: Sample Demographics

	<i>M (SD) or n (%)</i>
Gender Identity/Expression	
Woman	288 (45%)
Man	352 (55%)
Age	22,42 (1,23)
Education	
Secondary school	38 (5,9%)
High school graduate	274 (42,8%)
Junior college degree	6 (0,9%)
College degree	316 (49,4%)
Master's degree	6 (0,9%)
View of Socio-economic Class	
Upper class	3 (0,5%)
Middle class	542 (84,7%)
Lower class	95 (14,8%)
Income Status Assessment	
Too bad	39 (6,1%)
Bad	177 (27,7%)
Middle	345 (53,9%)
Good	77 (12,0%)
Very good	2 (0,3%)
Occupation Field	

Managers	1 (0,2%)
Professional members of the profession	113 (17,7%)
Technicians and associate professionals	63 (9,8%)
Staff working in office services	33 (5,2%)
Service and salespersons	107 (16,7%)
People in art related jobs	31 (4,8%)
Machine operators and installers	38 (5,9%)
Employees in non-qualification jobs	48 (7,5%)
Not working in any job	206 (32,2%)

2.1. t-test Analysis of Variables

The results of the independent groups t-test applied to analyze whether the social dominance orientations and identity attitudes of the participants differ according to gender are presented in Table 2. As can be seen in Table 2, a gender identity difference is observed in social dominance orientation and identity attitudes. According to these results, the social dominance orientation of the men in the generation Z (\bar{X} =70.88, SD=13.00) are higher than the social dominance orientation of the women in the generation Z (\bar{X} =63.23, SD=15.14). Women's characteristics of national identity (\bar{X} =12.97, SD=4.32), ethnic identity (\bar{X} =16.99, SD=3.69), political identity (\bar{X} =19.51, SD=5.07), religious identity (\bar{X} =20.42, SD=5.73) and gender (\bar{X} =22.26, SD=4.92) are higher than men's characteristics of national identity (\bar{X} =11.32, SD=3.65), ethnic identity (\bar{X} =15.06, SD=3.54), political identity (\bar{X} =17.64, SD=4.77), religious identity (\bar{X} =19.25, SD=6.54) and gender (\bar{X} =19.45, SD=5.03).

Table 2: t-test Results by Gender Identity

N = 640	Gender Identity		t	p
	Woman \bar{X} (SD)	Man \bar{X} (SD)		
Social Dominance Orientation Scale	63.23 (15.14)	70.88 (13.00)	-6.875	.000***
National Identity Subscale	12.97 (4.32)	11.32 (3.65)	5.257	.000***
Ethnic Identity Subscale	16.99 (3.69)	15.06 (3.54)	6.723	.000***
Politic Identity Subscale	19.51 (5.07)	17.64 (4.77)	4.797	.000***
Religious Identity Subscale	20.42 (5.73)	19.25 (6.54)	2.367	.017**
Gender Subscale	22.26 (4.92)	19.45 (5.03)	7.098	.000***

***p<.001, **p<.05

2.2. ANOVA Analysis of Variables

The results of the ANOVA test applied to analyze whether the participants in generation Z differ according to their occupation field are given in Table 3. In order for the ANOVA analysis to be applied correctly and efficiently, the category of managers, which includes only 1 participant, was not included in the analysis. In Table 3, professional members of the profession (1), technicians and associate

professionals (2), staff working in office services (3), service and salespersons (4), people in art related jobs (5), machine operators and installers (6), employees in non-qualification jobs (7), not working in any job (8) has been numbered.

According to the results of the ANOVA analysis, it was observed that there was a significant difference between the social dominance orientation and the occupation field of the participants in generation Z. In the post-hoc analysis (Games-Howell) conducted to test which group differs significantly from the other, the social dominance orientation of the participants in the professional members of the profession ($\bar{X}=50.42$, $SD=13.64$) are less than the social dominance orientation of the participants in the technicians and associate professionals ($\bar{X}=74.97$, $SD=9.08$), staff working in office services ($\bar{X}=69.91$, $SD=5.62$), service and salespersons ($\bar{X}=68.33$, $SD=9.41$), people in art related jobs ($\bar{X}=65.74$, $SD=8.70$), machine operators and installers ($\bar{X}=76.16$, $SD=6.60$), employees in non-qualification jobs ($\bar{X}=72.35$, $SD=6.85$), not working in any job ($\bar{X}=71.07$, $SD=15.39$). In the analyzes, it was found that the social dominance orientation of the participants in the technicians and associate professionals are higher than the participants in the professional members of the profession, service and salespersons and people in art related jobs groups. In addition, it was found that the social dominance orientation of the participants in the people in art related jobs less than the participants in the technicians and associate professionals, machine operators and installers, and employees in non-qualification jobs. In addition, the social dominance orientation of the participants in the machine operators and installers are higher than the participants in the professional members of the profession, staff working in office services, service and salespersons, people in art related jobs and not working in any job.

In the analyzes, it was observed that there were significant differences between all sub-dimensions of the Identity Attitudes Scale and the occupation field of the participants in the generation Z. In the post-hoc analysis (Games-Howell) carried out to test which group differed significantly from the other, the national identity of the participants in the professional members of the profession ($\bar{X}=13.26$, $SD=3.91$) less than the technicians and associate professionals ($\bar{X}=16.17$, $SD=3.65$). In addition, the national identity of the participants in the professional members of the profession are higher than the staff working in office services ($\bar{X}=8.76$, $SD=3.19$), service and salespersons ($\bar{X}=11.28$, $SD=2.94$), people in art related jobs ($\bar{X}=9.71$, $SD=3.26$), machine operators and installers ($\bar{X}=8.76$, $SD=3.53$), employees in non-qualification jobs ($\bar{X}=9.79$, $SD=3.32$).

Table 3: ANOVA Results by Occupation Field

	Occupation Field								F	p
	1	2	3	4	5	6	7	8		
N=639	\bar{X} (SD)	\bar{X} (SD)	\bar{X} (SD)	\bar{X} (SD)	\bar{X} (SD)	\bar{X} (SD)	\bar{X} (SD)	\bar{X} (SD)		
Social Dominance Orientation Scale	50.42 (13.64)	74.97 (9.08)	69.91 (5.62)	68.33 (9.41)	65.74 (8.70)	76.16 (6.60)	72.35 (6.85)	71.07 (15.39)	42.999	.000***
National Identity Subscale	13.26 (3.91)	16.17 (3.65)	8.76 (3.19)	11.28 (2.94)	9.71 (3.26)	8.76 (3.53)	9.79 (3.32)	12.53 (3.67)	29.003	.000***
Ethnic Identity Subscale	21.14 (2.03)	16.14 (1.48)	15.18 (0.76)	13.60 (2.48)	13.45 (2.17)	12.11 (0.50)	13.10 (0.37)	16.08 (3.61)	105.505	.000***
Politic Identity Subscale	22.79 (3.75)	18.30 (4.29)	15.06 (3.97)	16.58 (4.51)	20.48 (3.19)	13.63 (3.79)	13.77 (3.59)	19.41 (4.39)	42.827	.000***
Religious Identity Subscale	26.24 (3.29)	17.30 (4.60)	15.76 (4.28)	17.47 (4.61)	27.61 (3.45)	10.79 (4.31)	12.25 (4.47)	21.06 (3.85)	123.306	.000***
Gender Subscale	21.40 (5.48)	22.59 (3.79)	17.42 (2.93)	20.38 (4.52)	26.87 (3.24)	21.47 (2.56)	16.88 (3.07)	20.30 (5.76)	16.028	.000***

***p<.001, **p<.05

2.3. Correlation Analysis of Variables

Before analyzing the relationship between purposive and instrumental values and social dominance orientation and identity attitudes, it was examined whether there was a correlation between social dominance orientation and identity attitudes. As a result of the correlation analysis, a moderate negative relationship ($r = -.475$) was found between social dominance orientation and identity attitudes. According to this relationship, as social dominance orientation increases, negative attitudes towards different identities are exhibited. It is thought that this negative relationship may help to draw a clearer picture of the relationship between purposive and instrumental values, social dominance orientation and identity attitudes.

Table 4 contains the statistical results regarding the ranking of the purposive values. Purposive values discussed in this context are the peace of the hereafter (happiness in the next world, going to heaven), family safety (providing the security of family members), a world in peace, a sense of achievement (having done good things in life), wisdom (looking at life maturely, philosophically), equality (fraternity, equal opportunity for everyone), true friendship, world of beauties (nature, aesthetic values and art), an exciting life (living in color and activity), inner peace (being at peace with oneself), self-respect, happiness (satisfied with oneself), mature love (physical and spiritual intimacy), freedom (being able to choose independently), a comfortable life (not having a livelihood), social approval (to be appreciated, respected), national security (protect the country from attack), and pleasure (Müftüoğlu, 2019). When Table 4 is examined, "a comfortable life", which is one of the purposive values, was evaluated as 1st degree important at the highest rate. In addition, it has been seen that the values that the participants in generation Z consider the most unimportant are "the peace of the hereafter" and "mature love".

Table 4: Ranking of Purposive Values as Statistical

	1st degree important		Most unimportant	
	Woman	Man	Woman	Man
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
Family safety	34 (11,8)	91 (25,9)	2 (0,7)	1 (0,3)
The peace of the hereafter	6 (2,1)	2 (0,6)	115 (39,9)	175 (49,7)
A world in peace	2 (0,7)	2 (0,6)	1 (0,3)	52 (14,8)
Sense of achievement	2 (0,7)	2 (0,6)	1 (0,3)	1 (0,3)
Wisdom	1 (0,3)	2 (0,6)	2 (0,7)	1 (0,3)
Equality	2 (0,7)	2 (0,6)	1 (0,3)	151 (42,9)
True friendship	1 (0,3)	2 (0,6)	1 (0,3)	1 (0,3)
World of beauties	1 (0,3)	1 (0,3)	3 (1,0)	31 (8,8)
An exciting life	1 (0,3)	1 (0,3)	3 (1,0)	1 (0,3)
Inner peace	3 (1,0)	1 (0,3)	1 (0,3)	72 (20,5)
Self-respect	31 (10,8)	2 (0,6)	1 (0,3)	22 (6,3)
Happiness	18 (6,3)	1 (0,3)	1 (0,3)	30 (8,5)
Mature love	1 (0,3)	1 (0,3)	115 (39,9)	145 (41,2)
Freedom	80 (27,8)	30 (8,5)	1 (0,3)	1 (0,3)
A comfortable life	132 (45,8)	196 (55,7)	1 (0,3)	2 (0,6)
Social approval	2 (0,7)	2 (0,6)	3 (1,0)	1 (0,3)
National security	118 (41,0)	4 (1,1)	4 (1,4)	1 (0,3)
Pleasure	2 (0,7)	31 (8,8)	40 (13,9)	28 (8,0)

The results of the correlation analysis applied to determine whether social dominance orientation and identity attitudes are related to the purposive values of the participants in generation Z are given in Table 5. As seen in Table 5, there are variables showing significant correlation at $r > .30$ levels.

There is a moderate negative relationship between “a world in peace” and social dominance orientation ($r = -.479$). According to this relationship, when the participants in generation Z value a peaceful world, they do not want dominance among the groups. There is a moderate positive relationship between “a world in peace” and national identity ($r = .334$) and ethnic identity ($r = .361$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in generation Z value a peaceful world, they have a positive perspective towards different national and ethnic identities.

There is a moderate negative relationship between “equality” and social dominance orientation ($r = -.462$). According to this relationship, when the participants in the generation Z value equality, they do not want the groups to dominate each other. There is a moderate positive correlation between “equality” and ethnic identity ($r = .379$) sub-scale. According to this relationship, if the participants in generation Z value equality, they have a positive perspective towards different ethnic identities.

There is a moderate positive relationship between “true friendship” and the sub-scales of political identity ($r = .333$) and religious identity ($r = .491$). According to this relationship, when the participants in generation Z value true friendship, they have a positive perspective towards different political and religious identities.

There is a moderate positive relationship between the “world of beauties” and the sub-scales of political identity ($r = .304$) and religious identity ($r = .379$). According to this relationship, when the participants in generation Z value the world of beauties, they have a positive perspective towards different political and religious identities.

There is a moderate positive relationship between “an exciting life” and sub-scales of gender ($r = .326$), political identity ($r = .357$) and religious identity ($r = .440$). According to this relationship, when the participants in the generation Z value an exciting life, they have a positive perspective towards different gender stereotypes, political identities, and religious identities.

Table 5: Correlation Analysis Results for the Relationship of Purposive Values with Social Dominance Orientation and Identity Attitudes

	Social Dominance Orientation	National Identity Subscale	Gender Subscale	Ethnic Identity Subscale	Politic Identity Subscale	Religious Identity Subscale
Family safety	-0,096	0,177	-0,025	0,284	-0,050	-0,232
The peace of the hereafter	0,101	-0,031	0,160	0,181	0,129	0,132
A world in peace	-0,479*	0,334*	-0,141	0,361*	-0,248	-0,219
Sense of achievement	-0,040	0,212	0,089	0,177	0,136	0,152
Wisdom	0,007	0,080	0,010	-0,065	-0,153	-0,134
Equality	-0,462*	-0,217	-0,003	0,379*	-0,182	-0,246
True friendship	0,258	-0,090	-0,212	-0,133	0,333*	0,491*
World of beauties	0,012	0,242	0,288	0,011	0,304*	0,379*
An exciting life	0,007	0,293	0,326*	0,027	0,357*	0,440*
Inner peace	0,203	-0,110	-0,132	-0,152	-0,198	0,345*
Self-respect	0,036	-0,144	-0,109	0,373*	0,332*	-0,287
Happiness	0,097	-0,050	-0,005	-0,209	-0,084	-0,007
Mature love	0,253	-0,296	0,376*	0,373*	0,426*	0,484*
Freedom	-0,366*	0,308*	-0,271	0,393*	-0,207	-0,217
A comfortable life	-0,386*	0,309*	0,251	0,389*	0,337*	0,390*
Social approval	0,527*	0,133	0,050	0,257	0,233	-0,344*
National security	0,676*	0,153	0,116	-0,362*	0,293	-0,302*
Pleasure	0,483*	-0,385*	0,153	-0,354*	0,258	-0,306*

*Correlation ($r > .30$) is significant at the 0.01 level (2-tailed)

There is a moderate positive correlation between the "inner peace" and the sub-scale of religious identity ($r = .345$). According to this relationship, when the participants in generation Z value inner peace, they have a positive perspective towards different religious identities.

There is a moderate positive relationship between "self-respect" and ethnic identity ($r = .373$) and political identity ($r = .332$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in generation Z value self-respect, they have a positive perspective towards different ethnic and political identities.

There is a moderate positive relationship between "mature love" and sub-scales of gender ($r = .376$), ethnic identity ($r = .373$), political identity ($r = .426$) and religious identity ($r = .484$). According to this relationship, when the participants in generation Z value mature love, they have a positive perspective on different gender stereotypes, ethnic identities, political identities, and religious identities.

There is a moderate negative correlation between "freedom" and social dominance orientation ($r = -.366$). According to this relationship, when the participants in generation Z value freedom, they do not want the groups to dominate each other. There is a moderate positive correlation between "freedom" and gender ($r = .308$) and ethnic identity ($r = .393$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in the generation Z value freedom, they have positive perspective on different gender stereotypes and ethnic identities.

There is a moderate negative relationship between "a comfortable life" and social dominance orientation ($r = -.386$). According to this relationship, when the participants in generation Z value a comfortable life, they do not want the groups to dominate each other. There is a moderate positive relationship between "a comfortable life" and sub-scales of gender ($r = .309$), ethnic identity ($r = .389$), political identity ($r = .337$) and religious identity ($r = .390$). According to this relationship, when the participants in generation Z value a comfortable life, they have a positive perspective on different gender stereotypes, ethnic identities, political identities, and religious identities.

There is a moderate positive relationship between "social approval" and social dominance orientation ($r = .527$). According to this relationship, when the participants in the Z generation value social approval, they want the groups to dominate each other. There is a moderate negative correlation between "social approval" and religious identity ($r = -.344$) sub-scale. According to this relationship, when the participants in generation Z value social approval, they have a negative perspective towards different religious identities.

There is a highly positive correlation between "national security" and social dominance orientation ($r = .676$). According to this relationship, when the participants in generation Z value national security, they want the groups to dominate each other. There is a moderate negative correlation between "national security" and ethnic identity ($r = -.362$) and religious identity ($r = -.302$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in generation Z value national security, they have a negative perspective towards different ethnic and religious identities.

There is a moderate positive relationship between “pleasure” and social dominance orientation ($r = .483$). According to this relationship, when the participants in the generation Z value pleasure, they want the groups to dominate each other. There is a moderate negative relationship between “pleasure” and national identity ($r = -.385$), ethnic identity ($r = -.354$) and religious identity ($r = -.306$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in generation Z value pleasure, they have a negative perspective towards different national identities, ethnic identities, and religious identities.

Table 6 shows the statistical results regarding the ranking of instrumental values. The instrumental values discussed in this context are independence (self-confident, self-sufficient), forgiveness (not holding grudges), courageous (defending their beliefs without hesitation), honesty (sincere, truthful), intellectuality, broad-minded (open-minded, looking at ideas without prejudice), ambitious, imaginative, submissiveness (mild, rule-following), self-controlled, politeness (kind, decent), reasonable (reasoning correctly and consistently), capableness (adequate, resourceful), cheerful, compassion (friendly, loving), responsible, clean (orderly) and helpfulness (Müftüoğlu, 2019). When Table 6 is examined, "independence", which is one of the instrumental values, was evaluated as 1st degree important at the highest rate. In addition, it was seen that the most unimportant value of the participants in the generation Z was "submissiveness".

Table 6: Ranking of Instrumental Values as Statistical

	1st degree important		Most unimportant	
	Woman	Man	Woman	Man
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
Independence	93 (32,3)	126 (35,8)	3 (1,0)	1 (0,3)
Forgiveness	1 (0,3)	1 (0,3)	1 (0,3)	49 (13,9)
Courageous	19 (6,6)	27 (7,7)	3 (1,0)	1 (0,3)
Honesty	82 (28,5)	37 (10,5)	2 (0,7)	1 (0,3)
Intellectuality	3 (1,0)	2 (0,6)	1 (0,3)	1 (0,3)
Broad-minded	4 (1,4)	3 (0,9)	36 (12,5)	54 (15,3)
Ambitious	4 (1,4)	1 (0,3)	82 (28,5)	36 (10,2)
Imaginative	1 (0,3)	2 (0,6)	2 (0,7)	1 (0,3)
Submissiveness	2 (0,7)	2 (0,6)	116 (40,3)	208 (59,1)
Self-controlled	47 (16,3)	51 (14,5)	2 (0,7)	2 (0,6)
Politeness	1 (0,3)	2 (0,6)	3 (1,0)	2 (0,6)
Reasonable	9 (3,1)	57 (16,2)	2 (0,7)	1 (0,3)
Capableness	25 (8,7)	57 (16,2)	2 (0,7)	1 (0,3)
Cheerful	2 (0,7)	2 (0,6)	2 (0,7)	1 (0,3)
Compassion	3 (1,0)	2 (0,6)	3 (1,0)	1 (0,3)
Responsible	4 (1,4)	3 (0,9)	4 (1,4)	1 (0,3)
Clean	2 (0,7)	2 (0,6)	6 (2,1)	1 (0,3)
Helpfulness	5 (1,7)	30 (8,5)	7 (2,4)	1 (0,3)

The results of the correlation analysis applied to determine whether social dominance orientation and identity attitudes are related to the instrumental values of the participants in generation Z are given in Table 7. As seen in Table 7, there are variables with significant correlation at $r > .30$ levels.

There is a moderate negative correlation between “independence” and social dominance orientation ($r = -.529$). According to this relationship, when the participants in generation Z value independence, they do not want the groups to dominate each other.

There is a moderate negative correlation between “forgiveness” and social dominance orientation ($r = -.427$). According to this relationship, when the participants in generation Z value forgiveness, they do not want the groups to dominate each other. There is a moderate positive relationship between “forgiveness” and ethnic identity ($r = .314$), political identity ($r = .316$), and religious identity ($r = .318$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in generation Z value forgiveness, they have a positive perspective towards different ethnic identities, political identities, and religious identities.

There is a moderate negative correlation between “intellectuality” and social dominance orientation ($r = -.312$). According to this relationship, when the participants in generation Z value intellectuality, they do not want the groups to dominate each other. There is a moderate positive relationship between “intellectuality” and ethnic identity ($r = .309$), political identity ($r = .318$) and religious identity ($r = .342$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in generation Z value intellectuality, they have a positive perspective towards different ethnic identities, political identities, and religious identities.

There is a moderate negative relationship between “broad-minded” and social dominance orientation ($r = -.379$). According to this relationship, when the participants in generation Z value broad-minded, they do not want the groups to dominate each other. There is a moderate negative relationship between “broad-minded” and gender ($r = .341$), political identity ($r = .341$) and religious identity ($r = .422$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in generation Z value broad-minded, they have a positive perspective towards different gender stereotypes, political identities, and religious identities.

Table 7: Correlation Analysis Results for the Relationship of Instrumental Values with Social Dominance Orientation and Identity Attitudes

	Social Dominance Orientation	National Identity Subscale	Gender Subscale	Ethnic Identity Subscale	Politic Identity Subscale	Religious Identity Subscale
Independence	0,529*	-0,118	0,127	-0,123	0,101	0,009
Forgiveness	-0,427*	0,021	-0,093	0,314*	0,316*	0,318*
Courageous	-0,076	0,113	0,174	0,166	0,235	0,276
Honesty	-0,012	-0,002	-0,080	-0,247	-0,165	-0,137
Intellectuality	-0,312*	0,159	0,015	0,309*	0,318*	0,342*
Broad-minded	-0,379*	-0,263	0,341*	-0,291	0,341*	0,422*
Ambitious	0,388*	0,230	-0,326*	0,282	-0,355*	-0,381*
Imaginative	0,008	-0,061	-0,046	-0,157	-0,225	-0,199
Submissiveness	0,438*	-0,376*	-0,301*	-0,320*	-0,359*	-0,349*
Self-controlled	-0,196	-0,019	-0,233	0,166	-0,186	-0,177
Politeness	0,126	-0,031	-0,065	-0,441*	-0,106	-0,095
Reasonable	-0,437*	0,194	0,137	0,384*	0,178	0,118
Capableness	0,522*	-0,442*	-0,305*	0,113	0,259	0,245
Cheerful	-0,184	0,080	0,094	0,126	0,104	0,120
Compassion	-0,023	0,033	-0,069	-0,260	-0,259	-0,197
Responsible	0,279	-0,247	0,342*	0,300*	0,354*	0,433*
Clean	0,093	-0,221	-0,030	0,107	-0,002	-0,011
Helpfulness	-0,308*	-0,122	0,126	-0,012	0,011	-0,028

*Correlation ($r > .30$) is significant at the 0.01 level (2-tailed)

There is a moderate positive relationship between “ambitious” and social dominance orientation ($r = .388$). According to this relationship, when the participants in generation Z value ambition, they want the groups to dominate each other. There is a moderate negative relationship between “ambitious” and gender ($r = -.326$), political identity ($r = -.355$) and religious identity ($r = -.381$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in generation Z value ambition, they have a negative perspective towards different gender stereotypes, political identities, and religious identities.

There is a moderate positive relationship between “submissiveness” and social dominance orientation ($r = .438$). According to this relationship, when the participants in the generation Z value submissiveness, they want the groups to dominate each other. There is a moderate negative correlation between “submissiveness” and national identity ($r = -.376$), gender ($r = -.301$), ethnic identity ($r = -.320$), political identity ($r = -.359$) and religious identity ($r = -.349$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in generation Z value submissiveness, they have a negative perspective towards different gender stereotypes, national identities, ethnic identities, political identities, and religious identities.

There is a moderate positive correlation between “politeness” and ethnic identity ($r = .441$) sub-scale. According to this relationship, when the participants in generation Z value politeness, they have a positive perspective towards different ethnic identities.

There is a moderate negative relationship between “reasonable” and social dominance orientation ($r = -.437$). According to this relationship, when the participants in generation Z value reasonable, they do not want the groups to dominate each other. There is a moderate positive correlation between “reasonable” and ethnic identity ($r = .384$) sub-scale. According to this relationship, when the participants in generation Z value reasonable, they have a positive perspective towards different ethnic identities.

There is a moderate positive relationship between “capableness” and social dominance orientation ($r = .522$). According to this relationship, when the participants in generation Z value capableness, they want the groups to dominate each other. There is a moderate negative correlation between “capableness” and national identity ($r = -.442$) and gender ($r = -.305$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in generation Z value capableness, they have a negative perspective towards different gender stereotypes and different national identities.

There is a moderate positive relationship between “responsible” and gender ($r = .342$), ethnic identity ($r = .300$), political identity ($r = .354$) and religious identity ($r = .433$) sub-scales. According to this relationship, when the participants in generation Z value responsibility, they have a positive perspective towards different gender stereotypes, ethnic identities, political identities, and religious identities.

There is a moderate negative correlation between “helpfulness” and social dominance orientation ($r = -.308$). According to this relationship, when the participants in generation Z value being helpful, they do not want the groups to dominate each other.

2.4. Regression Analysis of Variables

A regression equation was created to predict the measurements. In the equation created, it has been examined whether the gender identity, education, and income status assessment of the participants in generation Z influence their social dominance orientation. When Table 8 is examined, it is seen that the evaluation of gender identity, education and income status assessment explains 32% of the total variance in social dominance orientation. According to the results of the regression analysis, as the education of the participants in the generation Z ($\beta = -.51$, $p < .001$) increases, their social dominance orientation decreases. In addition, as the income status assessment of the generation Z ($\beta = .09$, $p < .05$) increase, their social dominance

orientation also increases. In addition, the gender identity variable ($\beta=.34$, $p<.001$) predicted social dominance orientation.

Table 8: Regression Results of Variables

	B	Standard Error (SD) for B	β	t	p
Gender identity	10.613	1.016	.34	10.447	.000***
Education	-6.757	.537	-.51	-12.577	.000***
Income status assessment	1.779	.777	.09	2.290	.022**
R²	.32				
F	103.599				

*** $p<.001$, ** $p<.05$

Discussion and Conclusion

This study fills an important research gap by examining the social dominance orientation of the generation Z in Turkey according to different variables (gender identity, view of socio-economic class, occupation field, identity attitudes, purposive and instrumental values). In this section, the results of the study will be discussed within the framework of the research questions.

One of the research questions is concerned with the social dominance orientation of generation Z. The results of the t-test analysis show that the social dominance orientation of the men is higher than the women in the generation Z. The results of this study show that the men in the Z generation are more inclined to the idea that there should be a hierarchical order among the different groups in the society. In addition, these results reveal that men think that groups have influence and power over each other. The reasons for men having higher social dominance orientation than women are thought to include factors such as gender roles and socialization, desire for power and status, cultural and institutional structures, as well as social

pressures and expectations (Fischer and Luiz, 2024; Kosar et al., 2023; Mori et al., 2023). Men are socialized according to traditional gender roles with values of power and competition, and they generally have a greater desire for power and status. Historically, men's tendencies to control resources and engage in competition may have contributed to the higher social dominance orientation. Additionally, current cultural and institutional structures may support this tendency among men, while societal expectations to maintain certain levels of power and control for men can also increase social dominance orientations.

Another research question concerns the identity attitudes of generation Z. The results of the t-test analysis show that women's characteristics of national identity, ethnic identity, political identity, religious identity and gender are higher than men's characteristics of national identity, ethnic identity, political identity, religious identity and gender. The reasons for women having higher national identity, ethnic identity, political identity, religious identity, and gender characteristics compared to men can be attributed to various sociological, psychological, and cultural factors. Traditional gender roles and expectations may lead women to express their identities in more distinct and diverse ways (Çelik and Lüküslü, 2012; Glick et al., 2016; Sakallı et al., 2018). Women are often expected to be the guardians of family, culture, and societal values, which can lead to a stronger attachment to their national and ethnic identities. From childhood, women may be exposed to socialization processes that emphasize their social identities more. Social interactions within the family and society play a significant role in shaping women's identities. Historically, women have been among disadvantaged groups in many societies (Cayli Messina, 2022; Kandiyoti, 2016; Kara, 2022; Stubbs-Richardson et al., 2023). This situation can cause their identities to be shaped and expressed more strongly. By asserting their identities, they can find social power and solidarity. Additionally, in many societies, women are expected to adhere to certain religious and cultural norms. These norms can lead women to adopt and express their religious identities more strongly. Women fighting against gender inequality may make their

political and gender identities more prominent (Arat, 2015). Feminist movements and women's rights advocacy can strengthen women's political identities. These identity developments and processes also apply to generation Z women, but it can be said that they have become more complex due to the impact of the digital world and globalization (Dinçer, 2023). Generation Z women can express their identities more strongly and diversely on platforms provided by the internet and social media (Lixian, 2020). Additionally, this generation is growing up with a higher political and social consciousness under the influence of global feminist movements and gender equality advocacy. In this context, generation Z women can communicate their identities to a wider audience and advocate for these identities more actively with the opportunities provided by the digital age.

Another research question concerns the purposive and instrumental values of generation Z. When the statistical results regarding the ranking of instrumental values is examined, "independence", was evaluated as 1st degree important at the highest rate. In addition, it was seen that the most unimportant value of the participants in generation Z was "submissiveness". The fact that generation Z participants rated the instrumental value of "independence" as the most important and "submissiveness" as the least important can be explained by various sociological and cultural factors. The ease of access to information brought by the digital age promotes individual thinking and independence, while social media and global connections allow young people to freely express their own identities and opinions (Kushwaha, 2021; Yağmur, 2024). This contributes to making independence an important value for generation Z. Additionally, this generation tends to challenge authority and make their own decisions (Kutlak, 2021). Therefore, they are likely to view a value like "submissiveness" as restrictive to individuality and freedom.

Growing up in a period of rapid social and cultural change, where individual rights and freedoms are increasingly emphasized, generation Z embraces these values and rejects concepts and values that constrain them. When the statistical results regarding the ranking of purposive values is examined, "a comfortable life"

was evaluated as 1st degree important at the highest rate. In addition, it has been seen that the values that the participants in generation Z consider the most unimportant are "the peace of the hereafter" and "mature love". Generation Z has grown up in a period marked by rapid technological advancements, globalization, and economic uncertainties (Grenman et al., 2024). Therefore, material security and comfort, or a "comfortable life," have become significant goals for this generation. Economic difficulties and uncertainties have increased young people's anxieties about the future and led them to adopt a more pragmatic approach. The fact that "the peace of the hereafter" and "mature love" are seen as the least important values may be related to this generation generally adopting a more secular lifestyle and tending to be more individualistic and independent in relationships. Growing up in the digital age, generation Z has faster and easier access to information and different worldviews, allowing them to approach traditional religious and social norms more critically. Additionally, individual freedom and personal development may be more prominent for this generation.

Consequently, generation Z's high regard for the value of a "comfortable life" can be explained by current socioeconomic conditions and their desire for individual freedom, while their disregard for "the peace of the hereafter" and "mature love" can be seen as a reflection of their more secular and individualistic attitudes. Other research question is whether there is a relationship between the socioeconomic characteristics of generation Z and their social dominance orientations. According to the results of the ANOVA analysis, it was observed that there was a significant difference between the social dominance orientation and the occupation field of the participants in generation Z. The social dominance orientation of the participants in the professional members of the profession are less than the social dominance orientation of the participants in the technicians and associate professionals, staff working in office services, service and salespersons, people in art related jobs, machine operators and installers, employees in non-qualification jobs, not working in any job. In the analyzes, it was found that the social dominance

orientation of the participants in the technicians and associate professionals are higher than the participants in the professional members of the profession, service and salespersons and people in art related jobs groups. In addition, it was found that the social dominance orientation of the participants in the people in art related jobs less than the participants in the technicians and associate professionals, machine operators and installers, and employees in non-qualification jobs. In addition, the social dominance orientation of the participants in the machine operators and installers are higher than the participants in the professional members of the profession, staff working in office services, service and salespersons, people in art related jobs and not working in any job. When the interactions of the generation Z with the employment system are examined, it is seen that they have a serious and intense anxiety about finding a job, they frequently encounter insecurity, and they think that the working conditions and conditions are extremely difficult in jobs that bring labor (Ayoozbadeh et al., 2024; Ekinici, 2022; Uysal, 2019). In addition, generation Z also talk about the importance of working in a business environment with flexible working hours, the efficiency of the business environment and the realization of entrepreneurial business opportunities (Anders, 2020). Moreover, working individuals belonging to generation Z do not adopt autocratic (authoritarian) leadership and stay close to democratic leadership (Bencsik et al., 2016; Çavuş, 2023). For generation Z, it is also stated that factors such as being valued in the workplace, being noticed, and supported, being appreciated, giving responsibility, transparency, and sincerity in workplace communication, supporting individual freedoms, and establishing a work-private life balance are more effective (Barhate and Dirani, 2021; Çaşın, 2022; Uğurbulduk, 2022). In the research, it is thought that the reason for the differentiation of the social dominance orientations of the generation Z towards the occupation field is due to the aforementioned factors. It is stated that the service sector or other jobs that require physical labor cause many discriminations, and these discriminations can create problems in relating to groups and people in the society (Yazejian et al., 2017). In addition, youth unemployment

is at a high level in Turkey (Ekiz and Örk-Özel, 2020) and young people cannot work in jobs related to the departments they graduated from. This situation may cause anger towards other young people or groups (for example, refugees) who can take part in employment due to the fact that young people in generation Z cannot work in the field related to their profession (Rüzgar, 2022).

A different research question is whether there is a relationship between the social dominance orientation of the generation Z living in Turkey and their identity attitudes and purposive and instrumental values. Within the scope of this research, correlation analysis was also conducted to determine whether social dominance orientation was related to the purposive and instrumental values of the participants in the generation Z. Correlation analyzes were ranked first with susceptibility to dominance among the groups, then with no susceptibility to dominance. According to the correlation analysis, when the participants in generation Z value a world in peace, they do not want dominance among the groups. When the participants in generation Z value equality, they do not want groups to dominate each other. When the participants in generation Z value freedom, they do not want groups to dominate each other. When the participants in generation Z value a comfortable life, they do not want groups to dominate each other. When the participants in generation Z value independence, they do not want groups to dominate each other. When the participants in generation Z value forgiveness, they do not want groups to dominate each other. When the participants in generation Z value intellectuality, they do not want groups to dominate each other. When the participants in generation Z value broad-mindedness, they do not want groups to dominate each other. When the participants in the generation Z value reasonable, they do not want groups to dominate each other. When the participants in generation Z value helpfulness, they do not want the groups to dominate each other. When the participants in generation Z value ambition, they want the groups to dominate each other. When the participants in generation Z value submissiveness, they want the groups to dominate each other. When the participants in the generation Z value capableness, they want

the groups to dominate each other. When the participants in the generation Z value social approval, they want the groups to dominate each other. When the participants in generation Z value national security, they want the groups to dominate each other. When the participants in generation Z value pleasure, they want the groups to dominate each other. In the research on generation Z, it is seen that this generation attaches importance to peace communication, freedom, conflict resolution, and independence (Eryılmaz-Çetinkaya, 2022; Kavas, 2019).

Generation Z also thinks that they are not given enough space in their interactions with the political system, decision-making mechanisms, and that the political plane should take place from a different window (Ekinci, 2022). It is also seen that generation Z does not want to be pressured by different people and they want a comfortable life in a secure society. Freedom of thought and self-expression are considered important for generation Z (Kılıç, 2021). In addition, individuals in generation Z can be more autonomous and develop an autonomous-relational self-compared to other generations (Bulgur, 2023). generation Z, who also define themselves as open-minded, especially want their lifestyles not to be interfered with. Generation Z is also expressed as a new generation that seeks their rights against inequality, speaks out against injustice, and is critical because they were born into technology (Emecen, 2019).

It is also stated that generation Z is more prone to show psychological symptoms in the current situation such as the social conditions, expectations, future anxiety, and identity search. Global wars, crimes in the city where they live, terrorism and increasing anxiety about the future negatively affect the perspective of generation Z. In addition, they cause the generation Z to have high levels of anxiety, depression, negative self, and hostility (Bahçacı, 2022). All this information is in parallel with the results of the Z generation in our research regarding the relationship between social dominance orientations and identity attitudes, their purposive and instrumental values.

It is considered appropriate to make some recommendations based on the research findings. First, it is important to restructure educational programs for all generations, including generation Z. These programs could address generation Z's social dominance orientations through gender equality education. Such education can offer content that challenges social norms and promotes gender equality, thereby reducing perceptions and attitudes related to social dominance. Educational materials that provide information about various gender identities can help young people develop a more inclusive and egalitarian perspective. Additionally, education could focus on the diversity of individual and social identities. In-depth discussions on the effects of values and social norms during the identity formation process can assist young people in understanding their own identities and establishing a more conscious relationship with social norms.

Second, on a more macro level, it is necessary to develop policies and legal regulations for both generation Z and all generations. Considering that social dominance orientations may deepen gender inequalities, policies that prevent gender-based discrimination and promote equal opportunities should be strengthened. Implementing gender equality standards in workplaces, educational institutions, and social services can help mitigate the effects of these orientations. Additionally, to reduce the impact of social dominance in different career fields, it is important to encourage equitable and inclusive practices across various sectors. Programs that increase the representation of women and other genders in male-dominated industries should be developed. Youth projects and workshops where generation Z can share their thoughts on social dominance and value priorities can be organized. These projects can help young people shape their own values and societal role models. Mentorship and guidance services can be offered to assist young people in making career choices aligned with their values and raising awareness about issues like social dominance. Awareness campaigns through media and public channels can highlight societal values and identity diversity. These campaigns can reach broad audiences and potentially shift societal perceptions by

presenting content that questions social norms and values. Effective campaigns on social media platforms focusing on gender equality, individual freedoms, and the importance of values can help young people become more conscious and sensitive to these issues.

Third, it is important to further support cultural research. More comprehensive studies should be conducted on the identities and values of generation Z. These studies could be expanded to understand the differences in values and identity perceptions among young people from various socio-economic backgrounds. Such data can be used to develop more effective responses to social changes. Additionally, long-term or longitudinal observations on the social and individual values of generation Z could be beneficial for understanding how these values change over time and their societal impacts. Long-term research can uncover the causes and effects behind these changes, allowing for the development of more effective strategies.

References

- Adigüzel, O., Batur, H. Z., & Ekşili, N. (2014). Kuşakların değişen yüzü ve Y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: Mobil yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 165-182.
- Alston, M., & Bowles, W. (2019). *Research for social workers: An introduction to methods*. Routledge.
- Altuntuğ, N. (2012). Kuşaktan kuşağa tüketim olgusu ve geleceğin tüketici profili. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 203- 212.
- Anders, E. (2020). Generation Z and Their Perception Towards the Working Environment-Analyzed in Times of Covid-19. Universidade NOVA de Lisboa (Portugal).
- Arat, Z. F. K. (2015). Feminisms, women's rights, and the UN: Would achieving gender equality empower women? *The American Political Science Review*, 109(4), 674-689. <http://www.jstor.org/stable/24809503>
- Ayoobzadeh, M., Schweitzer, L., Lyons, S., & Ng, E. (2024). A tale of two generations: a time-lag study of career expectations. *Personnel Review*. <https://doi.org/10.1108/PR-02-2022-0101>
- Bahcaci, İ. E. (2022). X, Y Ve Z Kuşağındaki Bireylerin Yaşam Doyumları ve Psikolojik Belirtileri Arasındaki İlişki (*Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul Arel Üniversitesi.
- Barhate, B., & Dirani, K. M. (2021). Career aspirations of generation Z: A systematic literature review. *European Journal of Training and Development*, 46(1/2), 139-157. doi:10.1108/EJTD-07-2020-0124
- Bencsik, A., Juhász, T., & Horváth-Csikós, G. (2016). Y and Z generations at workplaces. *Journal of Competitiveness*, 6(3), 90-106. doi:10.7441/joc.2016.03.06

- Bulgur, S. (2023). Bireyin İçine Doğduğu Aile İklimi İle Benlik Gelişimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (*Yüksek Lisans Tezi*). Demiroğlu Bilim Üniversitesi, İstanbul.
- Cayli Messina, B. (2022). Breaking the silence on femicide: How women challenge epistemic injustice and male violence. *The British Journal of Sociology*, 73(4), 859–884. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12968>
- Costanza, D. P., Rudolph, C. W., & Zacher, H. (2023). Are generations a useful concept? *Acta Psychologica*, 241, 104059. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2023.104059>
- Çalışkur, A. & Aslan, A. E. (2013). Rokeach Değerler Envanteri güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(29), 81-105.
- Çaşın, S. (2022). Çalışma Hayatında Yeni Kuşaklar ve İş Yaşamına Etkisi: Z Kuşağı Çalışanların İnsan Kaynakları Yöneticileri Açısından Değerlendirilmesi (*Yüksek Lisans Tezi*). Hitit Üniversitesi, Çorum.
- Çavuş, T. (2023). Liderlik Algısı ve Z Kuşağı Üzerine Bir İnceleme (*Yüksek Lisans Tezi*). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.
- Çelik, K., & Lüküslü, D. (2012). Spotlighting a silent category of young females: The life experiences of “house girls” in Turkey. *Youth & Society*, 44(1), 28–48. <http://dx.doi.org/10.1177/0044118X10391636>
- Dinçer, P. (2023). Digital feminist activism in Turkey: Has long-awaited fourth wave feminism arrived? *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 6(1), 282-303. <https://doi.org/10.33708/ktc.1175381>
- Ekinci, L. (2022). Ekolojik Yaklaşım Temelinde Z Kuşağı'nın Deneyimleri: Sorunlar ve Beklentiler (*Yüksek Lisans Tezi*). Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Ekiz, F. M., & Örk Özel, S. (2020). Genç işsizliğini belirleyen unsurlar: Türkiye örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1022-1045. DOI: 10.46928/iticusbe.768646
- Emecen, S. (2019). Hayatı Anlamlandırmada Kuşaklararası Analiz: Atilla Uras Anadolu Lisesi Örneği (*Doktora Tezi*). Yalova Üniversitesi.
- Eryılmaz-Çetinkaya, A. (2022). Kamusal Olaylarda Barış İletişiminin Siyasi Aktörler ve Z Kuşağı Açısından Değerlendirilmesi (*Doktora Tezi*). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Fischer, I., & Da Silva Luiz, J. (2024). Exploring gender differences in Gen Z students' attribution of obstacles influencing their academic and professional success. *The International Journal of Management Education*, 22, 100989. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2024.100989>
- Genç, Z. M. (2020). Z Kuşağı Üniversite Öğrencilerinde Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum ile Öz Şefkat ve Bilişsel Esneklik Seviyesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (*Yüksek Lisans Tezi*). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Glick, P., Sakallı-Uğurlu, N., Akbaş, G., Metin Orta, I., & Ceylan, S. (2016). Why do women endorse honor beliefs? Ambivalent sexism and religiosity as predictors. *Sex Roles*, 75, 543-554. <http://dx.doi.org/10.1007/s11199-015-0550-5>
- Grénman, M., Hakala, U., Mueller, B., & Uusitalo, O. (2024). Generation Z's perceptions of a good life beyond consumerism: Insights from the United States and Finland. *International Journal of Consumer Studies*, 48(1), Article e12994. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12994>
- Kandiyoti, D. (2016). Locating the politics of gender: Patriarchy, neoliberal governance and violence in Turkey. *Research and Policy on Turkey*, 1(2), 103-118.

- Kara, Y. (2022). Kadınlara yönelik şiddetin karşılaştırmalı bir analizi: Cadı avlarından Türkiye’deki kadın cinayetlerine. *International Journal of Social Inquiry*, 15(1), 69-84. <https://doi.org/10.37093/ijisi.937007>
- Karaçanta, H. (2002). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Başka Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması (*Doktora Tezi*). Ankara Üniversitesi.
- Kavas, A. (2019). The Perception of the Managers Related to Conflict Management Styles Upon Generation Z (*Master’s Thesis*). Dokuz Eylül University, İzmir.
- Keleş, H. N. (2011). Y kuşağı çalışanlarının motivasyon profillerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 129-139.
- Kiliç, Ç. (2021). Understanding Generation Z: Their Attitudes Towards to Family, Education and Social Life (*Master’s Thesis*). Boğaziçi University, İstanbul.
- Kirik, A. M., & Köyüstü, S. (2018). Z kuşağı konusunda yapılmış tezlerin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1497-1518. DOI: 10.19145/e-gifder.443304
- Kosar, S. A., Muruthi, B. A., Shivers, C., Zarate, J., & Byron, J. (2023). Millennials and generation Z: Men’s perspectives on hashtag feminism. *The Journal of Men’s Studies*, 31(3), 478-499. <https://doi.org/10.1177/10608265231175832>
- Kushwaha, B. P. (2021). Paradigm shift in traditional lifestyle to digital lifestyle in Gen Z: a conception of consumer behaviour in the virtual business world. *International Journal of Web Based Communities*, 17(4), 305-320.
- Kutlák, J. (2021). Individualism and self-reliance of Generations Y and Z and their impact on working environment: An empirical study across 5 European countries. *Problems and Perspectives in Management*, 19(1), 39-52. doi:10.21511/ppm.19(1).2021.04
- Lev, T. A. (2021). Generation Z: Characteristics and challenges to entering the world of work. *Cross-Cultural Management Journal*, 23(1), 107-115.
- Lixian, H. (2020). Rewriting “The Personal Is Political”: Young women’s digital activism and new feminist politics in China. *Inter-Asia Cultural Studies*, 21(3), 337-355.
- Mori, G., Alejandria, Y. M., Quijano, B., Salazar, A. B., & Sanchez, A. (2023). Feminism through the Lens of the Gen Z. *American Journal of Youth and Women Empowerment*, 2(1), 8–16. <https://doi.org/10.54536/ajywe.v2i1.1796>
- Müftüoğlu, S. (2019). Tüketicilerin Reklamlara Yönelik Güvenleri ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma (*Doktora Tezi*). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Popescu, A. (2019). The brief history of generation – defining the concept of generation. An analysis of literature review. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, 10(2), 15–30.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741–763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Rüzgar, M. T. (2022). Sosyal Dışlanma Bağlamında Genç İşsizliğe Yönelik Devletin Mali Çözüm Önerileri: Türkiye ve Seçilen Ülkelerde Uygulanan İstihdam Politikaları (*Doktora Tezi*). Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Sakallı, N., Türkoğlu, B., Kuzlak, A. (2018). How are women and men perceived? Structure of gender stereotypes in contemporary Turkey. *Nesne Dergisi*, 6(13), 309 - 336. 10.7816/nesne-06-13-04

- Sarıbaşı, Ö., Kömürcü, S., & Güler, M. E. (2016). Yavaş şehirlerde yaşayan Z kuşağının çevre ve sürdürülebilir kalkınma algıları: Seferihisar örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 107-119.
- Stubbs-Richardson, M., Gilbreath, S., Paul, M., & Reid, A. (2023). It's a global #MeToo: a cross-national comparison of social change associated with the movement. *Feminist Media Studies*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/14680777.2023.2231654>
- Uğurbulduk, H. (2022). The Expectations of The Generation Z from Work Life and the Effect of the COVID-19 Pandemic on Their Expectations (*Master's Thesis*). Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University.
- Uysal, S. (2019). Z Kuşağının Çalışma Hayatından Beklentileri: Bir Alan Araştırması (*Yüksek Lisans Tezi*). Yalova Üniversitesi.
- Yağmur, Y. (2024). An exploratory research to reveal the habits, motivations, and tendencies of generation Z to use social media platforms as a leisure activity. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 12(2), 172-199. <https://doi.org/10.30519/ahtr.1452356>
- Yazejian, A., Morganson, V., & Cornelius, A. (2017). Subtle discrimination in the service sector. *Industrial and Organizational Psychology*, 10(1), 100-107. doi:10.1017/iop.2016.109
- Yazıcı, F. (2016). Kimlik Tutumları Ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 5(4), 41-54.
- Yüksekbilgili, Z. (2013). Türk tipi y kuşağı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 342-353.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 588-605

Geliş Tarihi:02.04.2024 Kabul Tarihi: 16.09.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1463292>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

TÜRKİYE SELÇUKLULARI ZAMANINDA KARADENİZ TİCARETİNDE ANADOLU'NUN ROLÜ

Tunay KARAKÖK*

Öz

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Anadolu'yu fethetmesiyle, Anadolu, bölge ticaretin de önemli bir merkez haline geldi. Anadolu'nun coğrafi konumu, kendisini doğu ile batı arasındaki ticaretin ana geçiş noktalarından biri haline gelmesini sağladı. İmparatorluğun başkenti olan İznik (Nikaia), ticaretin yoğun olduğu önemli bir liman şehriydi ve bu şehir, Karadeniz'e olan ticaretin başlangıç noktasıydı. Anadolu'nun Karadeniz ticaretindeki rolü, kara ve deniz ticareti arasında bir köprü görevi görmesinden kaynaklanmaktadır. İznik ve diğer liman şehirleri, doğu ve batı arasında malların alışverişi için önemli merkezlerdi. Anadolu'nun iç bölgeleri ise ticaret yollarının kara üzerinden geçtiği ana rotalardan biriydi. İpek yolu gibi önemli ticaret yolları, Anadolu'nun içinden geçiyordu ve bu yollar Karadeniz'e doğru uzanıyordu. Bu yollar, Anadolu'nun ticaretin merkezi haline gelmesine ve bölgenin zenginleşmesine katkı sağladı.

Anadolu'nun Karadeniz ticaretindeki rolü, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun ekonomik ve siyasi gücünün bir yansımasıydı. İmparatorluğun kontrolü altındaki limanlar ve ticaret yolları, imparatorluğun ekonomisine büyük katkı sağladı ve bölgenin refahının artmasına yardımcı oldu. Ayrıca, bu ticaret ağları, farklı kültürler arasında etkileşimi teşvik etti ve bölgenin kültürel çeşitliliğini artırdı. Selçuklu İmparatorluğu, Orta Çağ'da Anadolu'da önemli bir medeniyet ve ticaret merkeziydi. İmparatorluğun Karadeniz'e olan sınırı, bölgedeki ticaretin canlanmasına ve önemli bir deniz ticaret rotası olan Karadeniz'in güney kıyılarının kontrolünü ele geçirmeye olanak tanıdı. Karadeniz'in doğu ve batı kıyıları arasında yapılan ticaret, bu dönemde büyük ölçüde Anadolu üzerinden gerçekleştirildi. Bu makalede de kaynaklar ışığında Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Karadeniz ticaretinde Anadolu'nun rolü incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Anadolu Selçuklu Devleti, Karadeniz, Ticaret

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tkarakok@bartin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4028-2148>

The Role Of Anatolia in the Black Sea Trade (During Sultanate of Rum)

Abstract

With the Seljuk Empire's conquest of Anatolia, the region became an important center of trade. Anatolia's geographical location enabled it to become one of the main transit points for trade between East and West. Iznik (Nikaia), the capital of the empire, was an important port city where trade was intense, and this city was the starting point of trade to the Black Sea. Anatolia's role in Black Sea trade stemmed from its position as a bridge between land and sea trade. Iznik and other port cities were important centers for the exchange of goods between east and west. The inner regions of Anatolia were among the main routes through which trade routes passed over land. Important trade routes such as the Silk Road passed through Anatolia and these routes extended towards the Black Sea, contributing to Anatolia becoming the center of trade and the enrichment of the region.

Anatolia's role in the Black Sea trade was a reflection of the economic and political power of the Seljuk Empire. The ports and trade routes under the control of the empire contributed greatly to the empire's economy and helped increase the region's prosperity. Additionally these trade networks encouraged interaction between different cultures and increased the cultural diversity of the region. The Sultanate of Rum was an important trade center in Anatolia during the Middle Ages. The empire's border with the Black Sea made it possible to revive trade in the region and gain control of the southern coast of the Black Sea, an important maritime trade route. Trade between the eastern and western shores of the Black Sea was largely carried out through Anatolia during this period. In this article, according to the sources, we will examine the role of Anatolia in the Black Sea trade during the Sultanate of Ruma's period.

Keywords: Anatolia, Sultanate of Rum, Black Sea, Trade

Giriş

Anadolu Selçuklu Devleti, Ortaçağ'da Anadolu'da önemli bir medeniyet ve ticaret merkeziydi. İmparatorluğun Karadeniz'e olan sınırı, bölgedeki ticaretin canlanmasına ve önemli bir deniz ticaret rotası olan Karadeniz'in güney kıyılarının kontrolünü ele geçirmeye olanak tanıdı. Karadeniz'in doğu ve batı kıyıları arasında yapılan ticaret, bu dönemde büyük ölçüde Anadolu üzerinden gerçekleştirildi. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Anadolu'yu fethetmesiyle, bölge ticaretin önemli bir merkezi haline geldi. Anadolu'nun coğrafi konumu, doğu ile batı arasındaki ticaretin ana geçiş noktalarından biri haline gelmesini sağladı. İmparatorluğun başkenti olan İznik (Nikaia), ticaretin yoğun olduğu önemli bir liman şehriydi ve bu şehir, Karadeniz'e olan ticaretin başlangıç noktasıydı.

Anadolu'nun Karadeniz ticaretindeki rolü, kara ve deniz ticareti arasında bir köprü görevi görmesinden kaynaklanmaktadır. İznik ve diğer liman şehirleri, doğu ve batı arasında malların alışverişi için önemli merkezlerdi. Anadolu'nun iç bölgeleri ise ticaret yollarının kara üzerinden geçtiği ana rotalardan biriydi. İpek yolu gibi önemli ticaret yolları, Anadolu'nun içinden geçiyordu ve bu yollar Karadeniz'e doğru uzanıyordu. Bu yollar, Anadolu'nun ticaretin merkezi haline gelmesine ve bölgenin zenginleşmesine katkı sağladı. Selçuklu İmparatorluğu döneminde, Anadolu'da ticaretin gelişmesine katkı sağlayan bir diğer faktör ise şehirlerin ve ticaret kolonilerinin kurulmasıydı. Ticaretin yoğun olduğu bölgelerde kurulan şehirler, ticaretin daha da canlanmasına ve ticaret yollarının güvenliğinin sağlanmasına yardımcı oldu. Ayrıca, ticaret kolonileri de farklı kültürler arasında ticaretin gelişmesine katkı sağladı ve bölgedeki ticaret ağlarını genişletti. Anadolu'nun Karadeniz ticaretindeki rolü, Selçuklu İmparatorluğu'nun ekonomik ve siyasi gücünün bir yansımasıydı. İmparatorluğun kontrolü altındaki limanlar ve ticaret yolları, imparatorluğun ekonomisine büyük katkı sağladı ve bölgenin refahının artmasına yardımcı oldu. Ayrıca, bu ticaret ağları, farklı kültürler arasında etkileşimi teşvik etti ve bölgenin kültürel çeşitliliğini artırdı. Ancak Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşüyle birlikte, Anadolu'nun Karadeniz ticaretindeki rolü de azalmaya başladı. Moğol istilası ve diğer iç karışıklıklar, bölgedeki ticaretin durmasına veya azalmasına neden oldu. Bununla birlikte, Anadolu'nun ticaret rotalarının yeniden canlanması ve bölgenin ticaretteki rolünün artması, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişiyle gerçekleşti.

Nihayetinde Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Anadolu'nun Karadeniz ticaretindeki rolü büyük önem taşıyordu. Anadolu'nun coğrafi konumu, ticaretin doğu ile batı arasında bir köprü olmasını sağladı ve bölge, ticaretin canlanması ve ekonomik refahın artması için önemli bir rol oynadı. Ancak, Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşüyle birlikte, Anadolu'nun ticaretteki rolü azalmış olsa da bölgenin tarihsel önemi ve ticaret ağları, sonraki dönemlerde de devam etti.

1. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Yayılması

Anadolu Selçuklu Devleti, Ortaçağ'da Anadolu'nun büyük bir bölümünü kontrol eden ve önemli bir İslam medeniyeti merkezi olan bir Türk devletiydi. Bu devlet, XI. ve XIII. yüzyıllar arasında varlığını sürdürmüştür. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve yayılması, Türk tarihinde ve Orta Doğu'nun genel tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kökenleri, Oğuz Türklerine dayanmaktadır. Büyük Selçuklu Devleti'nin bir kolunu oluşturan Anadolu Selçuklu Devleti, 1077 yılında Süleyman Şah'ın liderliğinde kurulmuştur. Bu dönemde Anadolu, Bizans ve diğer yerel beylikler arasında sürekli bir mücadele alanıydı. Süleyman Şah, Anadolu'nun iç bölgelerine doğru ilerleyerek İslam'ı yayma ve topraklarını genişletme amacıyla hareket etti (İnalçık, 1994, s. 66; Kafesoğlu, 1956, s. 40; Kafesoğlu, 1988, s. 87; Özcan, 2001, s. 60; Turan, 1983, s. 75-79; s. Yavuz, 2000, s. 66).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda en önemli figürlerden biri, I. Kılıçarslan'dır. Kılıçarslan, devletin sınırlarını genişletmek ve Bizans'a karşı mücadele etmek için büyük çaba sarf etmiştir. Malazgirt Meydan Muharebesi (1071), Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesinde dönüm noktası olmuş ve Anadolu'nun kapıları Türkler için açılmıştır. Bu zafer, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş sürecini hızlandırmış ve devletin sınırlarını genişletmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yayılması, sadece askeri fetihlerle sınırlı kalmamıştır. Devlet, aynı zamanda idari yapılanmasını da güçlendirmiştir. Bu dönemde, medrese ve külliye gibi İslam kültür ve eğitim kurumları da kurulmuş ve geliştirilmiştir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki ticaret ağlarının oluşturulması da devletin ekonomik gücünü artırmıştır (İnalçık, 1994, s. 78-80; Kafesoğlu, 1956, s. 54, s. 87; Turan, 1983, s. 135-140).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemi, I. Alâeddin Keykubad dönemi olarak kabul edilir. Keykubad, devletin sınırlarını en geniş haline getirmiş ve Anadolu'nun önemli bir medeniyet merkezi olmasını sağlamıştır. Bu dönemde, Anadolu Selçuklu Devleti, Haçlı Seferleri gibi dış tehditlere karşı başarılı bir şekilde

direnmiş ve Anadolu'nun kültürel ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmuştur. Ancak, Anadolu Selçuklu Devleti'nin güçlü dönemi, XIII. yüzyılın başlarında Moğol istilası ile sona ermiştir. Moğolların baskısı altında zayıflayan devlet, iç karışıklıklar ve dış tehditlerle mücadele edememiş ve çökmüştür (Kafesoğlu, 1956, s. 94; Kafesoğlu, 1988, s. 101; Turan, 1983, s. 340-352; Runciman, 1962, s. 69).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve yayılması, Türk tarihinin önemli bir dönemini temsil etmektedir. Devlet, Ortaçağ dünyasında önemli bir güç haline gelmiş ve Anadolu'nun İslam medeniyeti ve Türk kültürüyle tanışmasını sağlamıştır. Ancak, çeşitli iç ve dış faktörlerin etkisiyle devletin gücü zamanla azalmış ve nihayetinde çöküş yaşamıştır.

2. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ekonomik ve Siyasi Yapısı

Anadolu Selçuklu Devletinin ekonomik ve siyasi yapısı, o dönemin şartlarına göre oldukça karmaşık ve dinamiktir. Bu dinamik devletin siyasi yapısı, merkeziyetçi bir yönetim anlayışına dayanıyordu. Devletin başında sultan bulunuyordu ve sultanın otoritesi altında valiler, emirler ve beyler gibi yöneticiler bulunmaktaydı. Sultan hem siyasi hem de dini otoriteye sahipti ve devletin yönetiminde en üst düzeyde karar alma yetkisine sahipti. Sultanın yönetimi altında, eyaletler ve vilayetler olarak adlandırılan idari birimler bulunuyordu. Her eyalet, bir vali tarafından yönetiliyor ve devletin vergi toplama, adalet dağıtma ve güvenliği sağlama gibi görevlerini yerine getiriyordu. Ayrıca, merkezi hükümetin gücünü yerel yöneticilere aktarmak için beylik sistemine de başvurulmuştur. Beylikler, belirli bölgelerdeki günlük yönetim işlerini yürütmekten sorumlu olan yöneticilerdi (İnalçık, 1994, s. 27-29; Kafesoğlu, 1956, s. 37-40; Kafesoğlu, 1988, s. 59; s. 75-79).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi yapısı hem Türkmen geleneklerinden hem de İslam hukukundan etkilenmiştir. Devlette adalet, hukuk ve vergi toplama gibi konular, İslam hukuku prensiplerine göre düzenlenmiş ve uygulanmıştır. Ayrıca, Türkmen gelenekleri de devletin yönetiminde önemli bir rol oynamış ve toplumsal düzenin korunmasına katkı sağlamıştır.

Söz konusu devletin ekonomik yapısına bakıldığında; Anadolu Selçuklu Devleti'nin ekonomisi, tarım, ticaret ve zanaat alanlarında büyük bir çeşitlilik gösteriyordu. Tarım, devletin ekonomisinin temelini oluşturuyordu ve Anadolu'nun verimli toprakları sayesinde buğday, arpa, pamuk, üzüm gibi ürünler yetiştiriliyordu. Ayrıca, hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıydı ve at, koyun, keçi gibi hayvanlar yetiştiriliyordu. Ticarete Anadolu Selçuklu Devleti'nin ekonomisinde önemli bir yer tutuyordu. Devletin coğrafi konumu, Doğu ile Batı arasındaki ticaret yollarının geçiş güzergâhında olmasını sağlamıştı. Bu nedenle, Anadolu'nun liman şehirleri ve ticaret merkezleri, Doğu ve Batı arasında mal alışverişi için önemli birer durak haline gelmişti. İpek yolu gibi önemli ticaret yolları, Anadolu'nun ekonomik canlılığına katkıda bulunmuş ve ticaretin gelişmesini sağlamıştır (Kafesoğlu, 1956, s. 71-72; Kafesoğlu, 1988, s. 66; Yaşar, 2009, s. 21-25).

Ticari hayat içerisinde zanaat ta Anadolu Selçuklu Devleti'nin ekonomisinde önemli bir yer tutuyordu ve çeşitli zanaat dallarında ürünler üretiliyordu. Seramik, dokuma, metal işçiliği gibi alanlarda ustaların elinden çıkan ürünler hem iç piyasada hem de dış ticarete talep görüyordu. Ayrıca, kervansaraylar gibi ticaret yapılarının inşası da zanaatkârlar için iş imkânları yaratmıştır. Netice itibariyle ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin ekonomik ve siyasi yapısı, o dönemin şartlarına göre oldukça gelişmiş ve karmaşıktı. Devletin siyasi yapısı merkeziyetçi bir yapıya sahipti ve sultanın otoritesi altında valiler, emirler ve beyler gibi yöneticiler bulunuyordu (Kafesoğlu, 1988, s. 96; Yücel, 1997, s. 66-69; Yavuz, 2000, s. 104-105).

Ekonomik olarak ise tarım, ticaret ve zanaat devletin ekonomisinin temelini oluşturuyordu ve bu alanlarda büyük bir çeşitlilik ve canlılık görülüyordu. Anadolu Selçuklu Devleti'nin ekonomik ve siyasi yapısı, döneminde bölgenin refahını ve gelişimini sağlamış ve Anadolu'yu önemli bir medeniyet merkezi haline getirmiştir (Yücel, 1997, s. 79-87).

2.1. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikaları

Anadolu Selçuklu Devletinin ekonomik hayatında ticaret, önemli bir yer tutmuş ve devletin ticaret politikaları, dönemin ekonomik dinamiklerini

şekillendirmiştir. Öyle ki Anadolu Selçuklu Devleti, ticaretin teşvik edilmesine büyük önem vermiştir. Devlet, ticaret yollarının güvenliğini sağlamak için önlemler almış ve kervansaraylar gibi ticaret yapılarının inşasını desteklemiştir. Bu yapılar, ticaret yapan tüccarların konaklama ve mallarını güvenle depolama imkânı sağlamıştır. Ayrıca, ticaret kolonilerinin kurulması ve ticaretin serbestçe yapılmasına olanak tanınması da ticaretin canlanmasına katkı sağlamıştır (Yaşar, 2009, s. 66; Yücel, 1997, s. 97-98; Cahen, 1966, s. 79).

Anadolu Selçuklu Devleti, dönemin diğer medeniyetleriyle dış ticaret anlaşmaları yapmış ve ticaretin sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Özellikle Bizans İmparatorluğu ile yapılan ticaret anlaşmaları, Anadolu'nun Batı ile olan ticaretini güçlendirmiştir. Bu anlaşmaların sonucunda, Anadolu'nun liman şehirleri ve ticaret merkezleri önemli ticaret noktaları haline gelmiştir (Cahen, 1966, s. 101; Kurtoğlu, 2012, s. 29).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ticaret politikalarında vergi politikaları da önemli bir yer tutmuştur. Devlet, ticarettten elde edilen geliri artırmak amacıyla çeşitli ticaret vergileri almıştır. Ancak, vergilerin adil bir şekilde uygulanması ve vergi oranlarının makul düzeyde tutulması, ticaretin sürdürülebilirliği açısından önemli olmuştur. Ayrıca, ticaretteki vergi politikaları, devletin ekonomik dengesini koruma ve geliştirme amacını da yansıtmıştır. Devamında Anadolu Selçuklu Devleti'nin ticaret politikalarında, diplomatik ilişkilerin de büyük bir rolü olmuştur. Devlet, dönemin diğer medeniyetleriyle iyi ilişkiler kurmuş ve ticaretin serbestçe yapılmasını sağlamıştır. Ayrıca, diplomatik ilişkiler sayesinde ticaret yollarının güvenliği sağlanmış ve ticaretin canlanması desteklenmiştir (Ayverdi, 1971, s. 29-30; Özcan, 2001, s. 62; Yücel, 1997, s. 71).

Tüm bu bilgiler gösterir ki Anadolu Selçuklu Devleti'nin ticaret politikaları, devletin ekonomik hayatının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Ticaretin teşviki, dış ticaret anlaşmaları, vergi politikaları ve diplomatik ilişkiler gibi faktörler, devletin ticaretin canlanmasını sağlamış ve ekonomik refahın artmasına katkıda bulunmuştur. Ancak, bu politikaların uygulanmasında dönemin ekonomik şartları ve

dış etkenler de göz önünde bulundurulmuştur. Sonuç olarak, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ticaret politikaları, devletin ekonomik başarısının temelini oluşturmuş ve Anadolu'nun ticaretin merkezi haline gelmesine katkı sağlamıştır.

3. Anadolu'nun Coğrafi Konumu ve Ticaret Yolları

Anadolu, tarih boyunca önemli bir coğrafi konuma sahip olmuş ve farklı medeniyetlerin buluşma noktası olmuştur. Özellikle ticaret yolları açısından stratejik bir konuma sahip olan Anadolu, Doğu ile Batı arasında önemli bir köprü görevi görmüştür. Anadolu, Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumunda bulunmaktadır. Kuzeyde Karadeniz, güneyde Akdeniz, batıda Ege Denizi ve doğuda Hazar Denizi ile çevrili olan Anadolu, stratejik bir konuma sahiptir. Ayrıca, Orta Doğu ile Avrupa arasında bir geçiş bölgesi olması nedeniyle ticaret yollarının kesiştiği bir noktadır (Turan, 1983, s. 62; Şehsuvaroğlu, 2005, 21-23).

Anadolu'nun coğrafi yapısı da ticaret için elverişlidir. Verimli topraklara, zengin madenlere ve su kaynaklarına sahip olan Anadolu, tarım, madencilik ve su yolu ticareti gibi ekonomik faaliyetler için uygun bir ortam sunmaktadır. Anadolu, tarih boyunca önemli ticaret yollarının üzerinde yer almıştır. Özellikle ipek yolu gibi önemli ticaret yolları, Anadolu'nun Doğu ile Batı arasında bir ticaret köprüsü olmasını sağlamıştır. İpek yolu, Çin'den başlayarak Orta Asya'dan geçerek Anadolu'ya ulaşır ve oradan da Avrupa'ya kadar uzanır. Bu ticaret yolu, Anadolu'nun ekonomik ve kültürel açıdan gelişmesine büyük katkı sağlamıştır (Yücel, 1997, s. 62-66; İnalçık, 1984, s. 37-38).

Anadolu'nun coğrafi konumu nedeniyle, ayrıca deniz ticareti de gelişmiştir. Anadolu'nun kıyıları boyunca yer alan liman şehirleri, ticaret gemileri için önemli duraklar haline gelmiştir. Özellikle İstanbul (Konstantinopolis) ve İzmir (Smyrna) gibi liman şehirleri, ticaretin merkezi haline gelmiş ve Akdeniz ile Karadeniz arasında önemli ticaret rotaları oluşturmuştur. Anadolu'nun coğrafi konumu ve ticaret yolları, bölgenin stratejik önemini belirlemiştir. İpek yolu gibi ticaret yolları, Anadolu'nun Doğu ile Batı arasında bir köprü olmasını sağlamış ve bölgenin ekonomik refahını artırmıştır. Ayrıca, deniz ticareti de Anadolu'nun ticaretin

merkezi haline gelmesini sağlamış ve liman şehirleri bölgenin ekonomik gücünü artırmıştır (Yaşar, 2009, s. 112; Şehsuvaroğlu, 2005, 37).

Sonuç olarak, Anadolu'nun coğrafi konumu ve ticaret yolları, bölgenin tarih boyunca önemli bir ticaret merkezi olmasını sağlamıştır. İpek yolu gibi ticaret yolları ve liman şehirleri, Anadolu'nun Doğu ile Batı arasında bir köprü olmasını sağlamış ve bölgenin ekonomik, kültürel ve stratejik önemini artırmıştır. Anadolu'nun coğrafi konumu ve ticaret yolları, günümüzde de bölgenin ekonomik gelişimine katkı sağlamaya devam etmektedir.

4. Karadeniz Ticaret'inin Önemi ve Özellikleri

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Karadeniz Ticareti, bölgenin ekonomik ve kültürel hayatında önemli bir rol oynamıştır. Karadeniz'in stratejik konumu, bu ticaretin canlanmasına ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin ekonomik gücünü artırmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, Karadeniz Ticareti sayesinde Anadolu'nun deniz ticaretine olanak sağlayan liman şehirleri, ticaretin merkezi haline gelmiştir.

Coğrafi Konumunun Stratejik Önemi bağlamında bakıldığında Karadeniz, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuzey sınırlarını oluşturan önemli bir su yoludur. Bu nedenle, Karadeniz'in ticari faaliyetler açısından stratejik bir önemi vardır. Karadeniz Ticareti, Anadolu'nun kuzey ve doğu bölgeleriyle Batı ve Orta Doğu arasında mal alışverişi yapılmasını sağlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde, Karadeniz Ticareti deniz ticaretinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Karadeniz'in kıyıları boyunca yer alan liman şehirleri, ticaret gemileri için önemli birer durak olmuştur. Trabzon, Sinop, Amasra gibi limanlar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ticaret hacmini artırmıştır. Doğu ile Batı arasında bir köprü görevi bulunan Karadeniz Ticareti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Doğu ile Batı arasında bir köprü görevi görmesini sağlamıştır. Özellikle ipek yolu gibi önemli ticaret yolları, Anadolu'nun Karadeniz kıyılarından geçerek Avrupa'ya uzanmıştır. Bu sayede, Anadolu'nun ekonomik ve kültürel etkileşimi artmıştır (İşcan, 1995, s. 28-32; Kurtoğlu, 2012, s. 74-75; Özbaran, 1990, s. 58).

Konumu, bağlantıları ve siyasi konjonktürüne bakıldığında çok önemli özelliklere sahip olan Karadeniz ticareti; İpek Yolu'nun kullanımı ile Anadolu Selçuklu Devleti döneminde, ipek yolu gibi önemli ticaret yolları Karadeniz'in kıyılarından geçmekteydi. Bu ticaret yolları, Anadolu'nun iç bölgeleri ile Karadeniz limanları arasında mal alışverişini sağlamıştır. Özellikle ipek, baharat, tekstil ürünleri gibi değerli mallar bu yollar üzerinden taşınmıştır. Devamında ise Anadolu Selçuklu Devleti döneminde, deniz ticareti önemli bir canlanma yaşamıştır. Karadeniz'in kıyılarında yer alan liman şehirleri, ticaret gemileri için güvenli birer liman oluşturmuştur. Bu limanlar sayesinde, Anadolu'nun deniz ticareti gelişmiş ve ekonomik refah artmıştır.

Bu gelişmeler neticesinde ise Karadeniz ticareti, farklı kültürler arasında etkileşimi teşvik etmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Karadeniz kıyılarındaki ticaret faaliyetleri, farklı kültürlerin bir araya gelmesine ve kültürel alışverişin artmasına katkı sağlamıştır. Bu durum, bölgenin kültürel çeşitliliğini artırmıştır (Özbaran, 1990, s. 67; Şehsuvaroğlu, 2005, 49; Yücel, 1997, s. 68; Yücel, 1997, s. 84-85).

Nihayetinde ise Anadolu Selçuklu Devleti döneminde, Karadeniz Ticareti bölgenin ekonomik ve kültürel hayatında önemli bir rol oynamıştır. Karadeniz'in stratejik konumu, deniz ticaretinin gelişmesine olanak sağlamış ve Anadolu'nun ekonomik gücünü artırmıştır. Ayrıca, Karadeniz Ticareti sayesinde farklı kültürler arasında etkileşim sağlanmış ve bölgenin kültürel çeşitliliği artmıştır. Bu nedenlerden dolayı, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Karadeniz Ticareti önemli bir ticaret rotası haline gelmiştir.

4. Anadolu'nun Karadeniz Ticaretindeki rolü

Anadolu'nun tarih boyunca Karadeniz Ticaretindeki rolü, bölgenin ekonomik ve stratejik önemini belirlemiştir. Anadolu'nun coğrafi konumu, ticaret yollarının kesiştiği bir noktada olması ve Karadeniz'in kuzey kıyılarına sahip olması, bölgenin ticaretteki etkinliğini artırmıştır. Anadolu'nun coğrafi konumu, ticaret yollarının kesiştiği bir köprü konumundadır. Özellikle Karadeniz'in kuzey kıyıları

boyunca uzanan liman şehirleri, ticaret gemileri için önemli birer durak olmuştur. Anadolu'nun stratejik konumu, ticaret yollarının gelişmesine ve bölgenin ticaretin merkezi haline gelmesine olanak sağlamıştır. Anadolu'nun Karadeniz kıyıları boyunca yer alması, ticaret yollarının önemli bir parçası olmasını sağlamıştır. Bu ticaret yolları, Orta Asya'dan gelen malların Akdeniz'e ve Orta Avrupa'ya taşınmasını sağlamıştır. Anadolu'nun liman şehirleri, ticaret gemilerinin yüklerini indirip yüklemesi için önemli birer merkez olmuştur (Kurtoğlu, 2012, s. 67; Yücel, 1997, s. 92; Ayverdi, 1971, s. 58).

Anadolu'nun Karadeniz Ticaretindeki rolü, bölgenin ekonomik gücünü artırmış ve ticaretin merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Anadolu'nun stratejik konumu, ticaret yollarının kesiştiği bir noktada olması nedeniyle ticaretin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu durum, Anadolu'nun ekonomik ve kültürel açıdan gelişmesini sağlamış ve bölgenin refahını artırmıştır. Anadolu'nun Karadeniz ticaretindeki rolü, ticaret yollarının kontrolüne de bağlıdır. Anadolu'nun liman şehirleri, devletin deniz ticareti üzerindeki kontrolünü sağlamış ve ticaretin düzenli bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Bu durum, Anadolu'nun ekonomik gücünü artırmış ve bölgenin refahını yükseltmiştir (Şehsuvaroğlu, 2005, 54; Özbaran, 1990, s. 62; Yücel, 1997, s. 98).

Selçuklu döneminde Karadeniz ticareti, bölgenin stratejik konumu nedeniyle büyük önem taşımaktaydı. Karadeniz, Doğu ile Batı arasındaki ticaret rotalarının önemli bir parçasıydı ve Selçuklu İmparatorluğu'nun bu ticaretin merkezi haline gelmesini sağladı. Karadeniz'in kuzey kıyıları boyunca yer alan liman şehirleri, ticaret gemilerinin uğrak noktaları olarak önemli bir rol oynadı. Selçuklu döneminde, özellikle ipek yolu gibi önemli ticaret yolları Karadeniz'in kuzey kıyılarından geçiyordu. Bu ticaret yolları, Orta Asya'dan gelen malların Avrupa'ya ve Orta Doğu'ya taşınmasını sağladı. Ayrıca, Karadeniz üzerinden yapılan deniz ticareti de gelişmiş ve liman şehirleri ticaretin merkezi haline gelmiştir. Devamında ise Selçuklu döneminde Karadeniz ticareti, mal alışverişi ve kültürel etkileşimi teşvik etti. Farklı bölgelerden gelen tüccarlar, liman şehirlerinde buluşarak ticaret yaparken

aynı zamanda kültürel ve dini alışverişte bulundular. Bu durum, bölgenin kültürel çeşitliliğini artırdı ve farklı medeniyetler arasında bir etkileşim ortamı oluşturdu (Yücel, 1997, s. 74; İnalçık, 1984, s. 48; Şehsuvaroğlu, 2005, 62-63).

Selçuklu döneminde Karadeniz ticareti, deniz ticaretinin gelişmesine de büyük katkı sağladı. Liman şehirlerinin gelişmesiyle birlikte ticaret gemileri için güvenli bir liman oluşturuldu ve ticaretin hacmi arttı. Bu durum, Selçuklu İmparatorluğu'nun ekonomik gücünü artırdı ve bölgenin refahını yükseltti. Öyle ki Selçuklu döneminde Karadeniz ticareti, dönemin jeopolitik koşullarına bağlı olarak şekillendi. Komşu devletlerle olan ilişkiler, ticaretin seyrini etkiledi ve ticaret rotalarının güvenliği önemli bir konu haline geldi. Selçuklu İmparatorluğu'nun politikası ve ticaret politikaları, Karadeniz ticaretinin canlılığını belirleyen önemli faktörler arasındaydı (İşcan, 1995, s. 42; Kurtoğlu, 2012, s. 85; Şehsuvaroğlu, 2005, 63; Özbaran, 1990, s. 62).

Anadolu'nun Karadeniz ticaretindeki rolü, bölgenin ekonomik ve kültürel hayatında önemli bir yer tutmuştur. Anadolu'nun stratejik konumu, ticaret yollarının kesiştiği bir noktada olması ve liman şehirlerinin bulunması nedeniyle ticaretin gelişmesine olanak sağlamıştır. Anadolu'nun Karadeniz ticaretindeki rolü, bölgenin ekonomik gücünü artırmış ve Anadolu'yu ticaretin merkezi haline getirmiştir. Bu nedenle, Anadolu'nun Karadeniz Ticaretindeki rolü, bölgenin tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

4.1. Liman şehirlerinin ve ticaret merkezlerinin oluşumu

Selçuklu döneminde Karadeniz ticaretinde liman şehirlerinin ortaya çıkışı ve gelişimi, bölgenin stratejik konumuyla yakından ilişkilidir. Karadeniz'in kuzey kıyıları boyunca yer alan liman şehirleri, ticaretin canlanması ve ekonomik refahın artması için önemli bir rol oynamıştır. Trabzon, Sinop, Amasra gibi limanlar, ticaret gemilerinin uğrak noktaları olarak öne çıkmıştır. Bu liman şehirleri, Orta Doğu ile Avrupa arasındaki ticaret yollarının kesişim noktalarında bulunmaktadır. İpek Yolu gibi önemli ticaret yolları, Karadeniz'in kuzey kıyılarına ulaşmış ve bu bölgelerin

ticaretin merkezi haline gelmesine katkı sağlamıştır. Bu durum, liman şehirlerinin stratejik önemini daha da artırmıştır (Turan, 1983, s. 47-48; Şehsuvaroğlu, 2005, 66).

Liman şehirlerindeki ticaret faaliyetleri, ticaret merkezlerinin oluşmasını sağlamıştır. Tüccarlar ve tacirler, bu liman şehirlerinde buluşarak mal alışverişi yapmış ve ticaretin canlanmasını sağlamışlardır. Ticaret merkezleri, çevre bölgelerden gelen malların alınıp satıldığı yerler olarak önemli bir rol oynamıştır. Liman şehirlerindeki ticaret faaliyetleri, farklı kültürler arasında ekonomik ve kültürel etkileşimi teşvik etmiştir. Farklı bölgelerden gelen tüccarlar, bu liman şehirlerinde buluşarak ticaret yapmış ve aynı zamanda kültürel alışverişte bulunmuşlardır. Bu durum, bölgenin kültürel çeşitliliğini artırmış ve ticaretin gelişmesine katkı sağlamıştır (Yücel, 1997, s. 81-82; İnalçık, 1984, s. 66; Şehsuvaroğlu, 2005, 72-74).

Selçuklu döneminde Karadeniz ticaretinde liman şehirlerinin ve ticaret merkezlerinin oluşumu, bölgenin ekonomik ve kültürel gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Bu liman şehirleri ve ticaret merkezleri, ticaretin canlanması ve bölgenin refahının artması için önemli bir rol oynamıştır. Selçuklu İmparatorluğu'nun stratejik politikaları ve ticaretin gelişmesine olanak sağlayan koşullar, liman şehirlerinin ve ticaret merkezlerinin oluşumunu desteklemiştir (Yücel, 1997, s. 91).

4.2. Anadolu'nun ticaret yollarının kullanımı

Anadolu coğrafi konumu ve tarihsel geçmişi nedeniyle çeşitli ticaret yollarının kesişim noktasında bulunmaktadır. İpek Yolu, Baharat Yolu gibi önemli ticaret yolları Anadolu'nun doğusundan batısına uzanmış ve bölgeyi ticaretin merkezi haline getirmiştir. Anadolu'nun ticaret yollarının çeşitliliği, bölgenin ekonomik ve kültürel gelişimine büyük katkı sağlamıştır (Kafesoğlu, 1988, s. 32; Özcan, 2001, s. 28; Turan, 1983, s. 61-62).

İpek Yolu, Çin'den başlayıp Akdeniz'e kadar uzanan önemli bir ticaret yolu olarak bilinmektedir. Anadolu'nun doğu bölgelerinden geçen İpek Yolu, farklı medeniyetlerin ve kültürlerin birbirine karışmasını sağlamıştır. Bu ticaret yolu boyunca Anadolu, ipek, baharat, değerli metaller gibi malların alım satımında

önemli bir rol oynamıştır. Baharat Yolu ise Hindistan ve Çin'den gelen baharatların Avrupa'ya taşınmasını sağlayan bir ticaret yoludur. Anadolu, Baharat Yolu'nun kara rotası üzerinde bulunması nedeniyle bu ticaretten önemli ölçüde faydalanmıştır. Anadolu'nun liman şehirleri, Baharat Yolu'nun önemli birer durak noktası olmuş ve ticaretin canlanmasına katkı sağlamıştır (İnalçık, 1984, s. 48-49; İşcan, 1995, s. 66).

Anadolu'nun sahil bölgelerinde bulunan liman şehirleri, deniz ticaretinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Trabzon, Sinop, Amasra gibi limanlar, ticaret gemilerinin uğrak noktaları olmuş ve ticaretin merkezi haline gelmiştir. Bu liman şehirleri, Anadolu'nun ticaret yollarının kullanımında önemli bir rol oynamıştır. Devamında ise en az liman şehirleri kadar Anadolu'nun ticaret yollarının kullanımında kervansaraylar da önemli bir rol oynamıştır. Kervansaraylar, tüccarların ve kervanların konaklayıp ihtiyaçlarını karşılayabileceği güvenli ve konforlu mekânlar sağlamıştır. Bu sayede ticaret yolları üzerindeki güvenlik ve ticaretin sürekliliği sağlanmıştır (İşcan, 1995, s. 51-52; İnalçık, 1984, s. 52; Yücel, 1997, s. 95; Turan, 1983, s. 325).

Anadolu'nun ticaret yollarının kullanımı, bölgenin ekonomik ve kültürel hayatında önemli bir rol oynamıştır. İpek Yolu, Baharat Yolu gibi önemli ticaret yolları Anadolu'nun ticaretin merkezi haline gelmesine katkı sağlamıştır. Deniz ticaretinin gelişmesi ve liman şehirlerinin önemi, Anadolu'nun ticaret yollarının kullanımında önemli bir faktör olmuştur. Bu nedenle, Anadolu'nun ticaret yollarının kullanımı bölgenin tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

Sonuç

Anadolu'nun Karadeniz Ticaretindeki rolü, bölgenin ekonomik ve stratejik önemini belirlemiştir. Coğrafi konumu ve ticaret yollarının kesiştiği noktalarda bulunması, Anadolu'nun ticaretin merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Bu rolün değerlendirilmesi, Anadolu'nun tarihindeki ekonomik ve kültürel gelişimine ışık tutmaktadır.

Anadolu'nun Karadeniz Ticaretindeki rolü, ticaretin canlanması ve ekonomik refahın artmasıyla sonuçlanmıştır. Liman şehirlerinin gelişmesi ve ticaret yollarının kullanımı, Anadolu'nun ekonomik açıdan güçlenmesine ve refah seviyesinin yükselmesine katkı sağlamıştır. Ticaretin gelişmesiyle birlikte Anadolu'da zanaat ve sanayi faaliyetleri de artmış ve bölgenin ekonomisi çeşitlenmiştir. Anadolu'nun stratejik konumu, Karadeniz Ticaretinde oynadığı rolü belirlemiştir. Bölgenin coğrafi konumu, ticaret yollarının kesiştiği bir noktada olması nedeniyle ticaretin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu stratejik konum, Anadolu'nun ticaretin merkezi haline gelmesini ve bölgenin ekonomik gücünün artmasını sağlamıştır. Anadolu'nun Karadeniz Ticaretindeki rolü, farklı kültürler arasında ekonomik ve kültürel etkileşimi teşvik etmiştir. Ticaret yolları boyunca farklı milletlerden gelen tüccarlar, Anadolu'da buluşmuş ve ticaretin yanı sıra kültürel alışverişte bulunmuşlardır. Bu durum, Anadolu'nun kültürel çeşitliliğini artırmış ve farklı medeniyetlerin etkileşimine katkı sağlamıştır. Son olarak ise Anadolu'nun Karadeniz Ticaretindeki rolü, bölgenin tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Coğrafi konumu, stratejik önemi ve ticaretin canlanmasıyla birlikte Anadolu, ticaretin merkezi haline gelmiş ve ekonomik gücünü artırmıştır. Bu değerlendirme, Anadolu'nun tarihindeki ekonomik ve kültürel dinamiklerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Gelecekte de Anadolu'nun stratejik konumu ve ticaret potansiyeli, bölgenin ekonomik ve siyasi açıdan önemini koruyacaktır.

Kaynakça

- Ayverdi, İsmail Hakkı. (1971). *Karadeniz Ticaret Tarihinden Sayfalar*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Cahen, Claude. (1996). *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History c. 1071-1330*. New York: New York University Press.
- İnalçık, Halil. (1984). *Osmanlı İmparatorluğu ve İpek Yolu Ticareti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalçık, Halil. (1994). *Anadolu Selçukluları Devleti*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İşcan, Osman. (1995). *Türk Denizcilik Tarihinde Karadeniz*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1956). *Anadolu Selçukluları Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Kafesoğlu, İbrahim. (1988). *Selçuklular Dönemi Türk Tarihi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kurtoğlu, Ayla. (2012). *Karadeniz Ticaret Yolları ve Anadolu'nun Ticari Potansiyeli*. Trabzon: Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Özbaran, Salih. (1990). *Anadolu Limanları ve Ticaret Merkezleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Özcan, Abdülkadir. (2001). *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Peacock, A.C.S. (2015). *The Great Seljuk Empire*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Raby, Julian. (2008). "The Art of the Seljuqs in Iran and Anatolia". *Proceedings of a Symposium Held at the Victoria and Albert Museum, London, April 27-28, 1995*. New York Press.
- Runciman, Steven. (1962). *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East, 1100-1187*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Şehsuvaroğlu, Halil. (2005). *Selçuklu Dönemi Karadeniz Ticareti ve Anadolu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Turan, Osman. (1983). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yaşar, İsmail. (2009). *Anadolu Selçukluları Döneminde Ticaret ve Ekonomi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Yavuz, M. Hakan. (2000). *Türkiye Tarihi, Selçuklular ve Beylikler Dönemi*. İstanbul: Akademi Kitabevi.
- Yücel, Yaşar. (1997). *Anadolu'da Selçuklu Ticaret Yolları ve Karadeniz Ticareti*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Extended Abstract

During the Sultanate of Rum, which spanned from the late 11th to the early 14th century, Anatolia experienced a period of significant economic growth and development. The economic life of the Sultanate of Rum was characterized by various factors, including Agricultural productivity, trade, urbanization, and state policies. Agriculture formed the backbone of the economy during this period. Anatolia's fertile lands supported a thriving agricultural sector, with crops such as wheat, barley, grapes, olives, and cotton being cultivated extensively. The introduction of new agricultural techniques, such as irrigation systems and crop rotation, contributed to increased yields and productivity. Moreover, the Sultanate of Rum actively promoted agriculture through land grants, tax incentives, and infrastructure development, further stimulating agricultural production. Trade played a crucial role in the economy of the Sultanate of Rum. Anatolia's strategic location at the crossroads of major trade routes connecting the East and the West made it a vital hub for commerce. The Sultanate of Rum facilitated trade by maintaining security along trade routes, establishing commercial centers, and encouraging the development of markets and bazaars. Traders from diverse backgrounds converged in Anatolia, exchanging goods such as silk, spices, metals, ceramics, and luxury items. The Black Sea trade, in particular, flourished during this period, with Anatolia serving as a bridge between the Mediterranean and the Black Sea regions. Urbanization was another prominent feature of the economic life in the Sultanate of Rum. Cities such as Konya, Kayseri, and Sivas experienced rapid growth and development, becoming vibrant centers of trade, industry, and culture. Urban areas served as administrative hubs, commercial centers, and craft production sites, attracting artisans,

merchants, and skilled laborers from across the region. The expansion of cities was facilitated by the establishment of guilds, which regulated trade and craftsmanship, ensuring quality standards and fair competition. State policies played a crucial role in shaping the economic landscape of the Sultanate of Rum. The ruling elite, including sultans, emirs, and bureaucrats, implemented various measures to promote economic growth and stability. These included tax reforms, land grants, investment in infrastructure such as roads and bridges, and the patronage of trade and commerce. The state also played a central role in regulating markets, ensuring fair trade practices, and resolving disputes. The economic life of the Sultanate of Rum was characterized by agricultural prosperity, vibrant trade networks, urban growth, and state intervention. These factors combined to create a dynamic and prosperous economy that contributed to the cultural, social, and political advancement of Anatolia during this period. With the Seljuk Empire's conquest of Anatolia, the region became an important center of trade. Anatolia's geographical location enabled it to become one of the main transit points for trade between east and west. Iznik (Nikaia), the capital of the empire, was an important port city where trade was intense, and this city was the starting point of trade to the Black Sea. Anatolia's role in Black Sea trade stems from its role as a bridge between land and sea trade. Iznik and other port cities were important centers for the exchange of goods between east and west. The inner regions of Anatolia were one of the main routes through which trade routes passed over land. Important trade routes such as the silk road passed through Anatolia and these roads extended towards the Black Sea. These roads contributed to Anatolia becoming the center of trade and the enrichment of the region. Anatolia's role in the Black Sea trade was a reflection of the economic and political power of the Seljuk Empire. The ports and trade routes under the control of the empire contributed greatly to the empire's economy and helped increase the prosperity of the region. Additionally, these trade networks encouraged interaction between different cultures and increased the cultural diversity of the region. The Seljuk Empire was an important civilization and trade center in Anatolia during the Middle Ages. The empire's border with the Black Sea made it possible to revive trade in the region and gain control of the southern coast of the Black Sea, an important maritime trade route. Trade between the eastern and western shores of the Black Sea was largely carried out through Anatolia during this period. In this article, we will examine the role of Anatolia in the Black Sea trade during the Seljuk period. During the Sultanate of Rum, Anatolia played a pivotal role in the Black Sea trade, contributing significantly to the economic, cultural, and geopolitical dynamics of the region. Anatolia's strategic location at the crossroads of major trade routes between the East and the West, coupled with its abundant natural resources, made it a crucial hub for commercial activities during this period. One of the key factors contributing to Anatolia's importance in the Black Sea trade was its extensive network of trade routes connecting the region to other parts of the world. Anatolia served as a bridge between the Silk Road, connecting China to Europe, and the maritime routes of the Mediterranean, facilitating the exchange of goods, ideas, and cultures. Traders from diverse backgrounds converged in Anatolia, bringing with them commodities such as silk, spices, precious metals, and agricultural products, which were then transported to and from the Black Sea ports. Anatolia's coastal cities, including Sinop, Trabzon, and Amasra, emerged as vital nodes in the Black Sea trade network. These ports served as major commercial centers where goods were imported, exported, and exchanged between Anatolia and the Black Sea region. The Sultanate of Rum actively promoted maritime trade by developing port infrastructure, providing incentives for merchants, and ensuring the security of trade routes. Furthermore, Anatolia's agricultural wealth, including fertile lands and abundant crops, contributed to its role in the Black Sea trade. Grains, fruits, and other agricultural products produced in

Anatolia were exported to the Black Sea region, supporting the sustenance of urban populations and fueling economic growth. Additionally, Anatolia's mineral resources, such as iron, copper, and salt, were in demand in the Black Sea markets, further boosting trade activities. Beyond its economic significance, Anatolia's involvement in the Black Sea trade had profound cultural and geopolitical implications. The exchange of goods and ideas fostered cultural interaction and diversity, enriching the social fabric of both Anatolia and the Black Sea region. Moreover, the control of key trade routes and ports in Anatolia enabled the Sultanate of Rum to exert influence and expand its political power in the Black Sea hinterlands.

During the period of the Sultanate of Rum, the Black Sea region played a significant role in the economic, cultural, and geopolitical dynamics of Anatolia. Situated to the north of Anatolia, the Black Sea served as both a barrier and a gateway, influencing trade communication, and political relations during this era. Trade flourished between Anatolia and the Black Sea region, facilitated by well-established maritime routes and bustling port cities. Anatolian cities such as Sinop, Trabzon, and Amasra emerged as major trade hubs, serving as vital nodes in the Black Sea trade network. These ports facilitated the exchange of goods, including agricultural products, textiles, metals, and luxury items, between Anatolia and the Black Sea littoral. The Black Sea also played a strategic role in the political and military affairs of the Sultanate of Rum. Control over key ports and coastal territories along the Black Sea coastline was crucial for the Sultanate's maritime security and commercial interests. As a result, the Sultanate of Rum invested in the fortification of coastal cities, such as Sinop and Trabzon, to protect against external threats and secure access to trade routes. Furthermore, the Black Sea region served as a cultural crossroads, facilitating the exchange of ideas, languages, and traditions between Anatolia and neighboring regions. The presence of diverse ethnic and religious communities along the Black Sea coast contributed to the region's cultural richness and diversity. However, the Black Sea also posed challenges for the Sultanate of Rum, particularly in terms of security and defense. The presence of rival powers, such as the Byzantine Empire, the Georgian Kingdoms, and the Crusader states, along the Black Sea coastline necessitated constant vigilance and military preparedness on the part of the Sultanate. It served as a vital artery of trade, a strategic frontier for defense, and a melting pot of diverse cultures and traditions, shaping the historical trajectory of Anatolia during this period.

In summary, during the Sultanate of Rum, Anatolia played a crucial role in the Black Sea trade, serving as a vibrant hub of commerce, culture, and diplomacy. Its strategic location, well-developed trade infrastructure, abundant resources, and active maritime trade policies facilitated the exchange of goods and ideas, contributing to the prosperity and interconnectedness of both Anatolia and the Black Sea region.

İHVÂN-I SAFÂ VE İBN MİSKEVEYH'TE DOSTLUK ANLAYIŞI

Özkan KERİMOĞLU*

Öz

Bu çalışmada İhvân-ı Safâ ve İbn Miskeveyh'in dostluk görüşleri incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. İnsanın mutlu bir yaşam inşa edebilmesi için maddi manevi bazı ilişkiler oluşturması gerekmektedir. O, bu ilişkiler sayesinde huzurlu yaşam için gerekli olan ihtiyaçlarını giderebilmektedir. Çünkü her iki anlayışa göre de insan, yaratılışı gereği kendi türdeşlerine ihtiyaç duyan bir varlıktır. Bu özelliği ise onu sosyal bir yaşama mecbur kılmaktadır. Toplumsal yaşamın seyri içerisinde temel ilişki türlerinden birisi de dostluktur. Gerek İhvân-ı Safâ gerekse İbn Miskeveyh, dostluğun bir rızık ve mutluluk vesilesi olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre dost demek, iki ayrı beden de bir ruh demektir. Her iki yaklaşımda da dosta duyulan ihtiyaç, dost edinirken dikkat edilecek hususlar ve dostluğu devam ettirmek için gerekli şartlar tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir. İhvân-ı Safâ'nın düşünce sisteminde dostluk daha çok cemiyetin ideolojisine sadakat için önemsenirken, İbn Miskeveyh'in dostluk anlayışı daha bireysel ve pratiğe yöneliktir. İhvân-ı Safâ'da İbn Miskeveyh de dostluk anlayışlarını şekillendirirken dinsel verilerden yararlanmışlardır. Bu çalışmanın hareket noktası İhvân-ı Safâ'nın Risâleleri ve İbn Miskeveyh'in Tehzîbü'l-Ahlâk adlı eserleridir. İhvân-ı Safâ ve İbn Miskeveyh'in aynı çağın düşünürleri olması ve sistemlerinde ahlak ve dostluk üzerine yoğunlaşmaları çalışmamız için tercih nedeni olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İhvân-ı Safâ, İbn Miskeveyh, Dostluk, Ahlâk.

The Concept of Friendship in Ikhwan al-Safa and Ibn Miskawayh

Abstract

In this study, the friendship views of Ikhwan al-Safa and Ibn Miskawayh were examined and compared. In order to build a happy life, a person needs to create some material and spiritual relationships. Through these relationships, they are able to meet their needs for a peaceful life. According to both understandings, human beings are creatures that need their fellow humans due to their nature. This feature obliges him to lead a social life. One of the basic types of relationships in social life is friendship. Both Ikhwan al-Safa and Ibn Miskawayh think that friendship is a means of sustenance and happiness. According to them, friend

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, ozkankilbas@gmail.com, 0000-0002-4354-7749

means two separate bodies and one soul. In both approaches, the need for friends, the points to be considered when making friends, and the conditions necessary to maintain friendship have been identified and evaluated. In the thought system of the Brotherhood of Safa, friendship is considered more important for loyalty to the society, Ibn Miskawah's understanding of friendship is more individual and practice-oriented. Ibn Miskawayh also benefited from religious data while shaping his understanding of friendship in Ikhwan al-Safa. The starting point of this study is the Treatises of Ihvân-ı Safâ and the works of Ibn Miskawayh called Tehzîbü'l-Ahlâk. The fact that Ikhwan al-Safa and Ibn Miskawayh were thinkers of the same age and that they focused on morality and friendship in their systems was the reason for our study.

Keywords: Ikhwan al-Safa, Ibn Miskawayh, Friendship, Morality.

1. Giriş

İslâm düşüncesinde sadâkat, uhuvvet, meveddet, sohbet gibi farklı kelimelerle dillendirilen dost (Çağrıncı, 1994: 9/511-513) kelimesi Farsçadaki “seven, sevgili, yâr” (Kanar, 1374: 697) anlamlarına gelen “dôst” kavramından türemiştir. Dostluk ise, sözlükte ‘birine veya bir şeye karşı duyulan riyasız, samimi ve güvenilir sevgi’ (Ayverdi, 2005: 1/747) anlamına gelmektedir. Dostluk, iki kişi arasında kurulan söz, eylem ve düşünce bağlamında doğruluğu esas alan karşılıklı bağıdır (Erdem, 2009: 191). Bu bağ tarafların birbirine fazlasıyla yaklaşmasını sağlamaktadır. Farklı anlamlar taşımasının yanında dost anlamında da kullanılan “veli” ve “refik” kelimelerinden de söz etmek gerekir. İslâm dininin temel kaynağı Kur’ân’ı Kerîm’de tekil ve çoğul olarak seksen yedi ayette geçen veli kelimesiyle Allah ile insanlar arasındaki dostluk, insanlar ile şeytan arasındaki dostluk, iyiler ile kötüler arasındaki dostluk gibi dostluğun çeşitlerinden bahsedilmektedir. Bu ayetler özü itibariyle gerçek ve ebedî dostun Allah olduğu anlayışını yerleştirmeyi hedeflemektedir. Bu yüzden de ayetlerde Allah’ın insanlar için gerçek yardımcı, koruyucu, bağışlayıcı, insanları karanlıktan aydınlığa çıkaran özelliklerine vurgu yapılarak gerçek ve ebedî dostun Allah olduğu sık sık hatırlatılıp, öğütlenmiştir.

İnsanların benimsedikleri din ve ahlâk öğretisi sosyal ilişkiler üzerinde önemli etkiye sahiptir (Kayhan, 2022: 55-56). Bu nedenle Kur’ân ayetleri inkârcıların, zalimlerin, Yahudi ve Hristiyanların dost edinilmemesi gerektiğini,

bunların birbirlerinin ve şeytanın dostu olduğunu haber vermektedir. Kur'ân'ın dostluk konusuna bakışını anlatan birkaç ayetin anlamını paylaşmak çalışmamıza zemin oluşturacaktır. “Sizin dostunuz Allah, O'nun elçisi ve iman edenlerdir” (el-Mâide: 5/55), “Ey iman edenler! Küfrü imana tercih ediyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi (bile) dostlar edinmeyin” (et-Tevbe: 9/23), “Allah iman etmiş olanların dostudur; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfir olanlara gelince, onların dostları Tağut'tur (azgınlık edendir); onları aydınlıktan karanlıklara çıkarırlar (gömerler) (el-Bakara: 2/257), “Kim Allah'ı bırakıp şeytani dost edinirse, elbette apaçık bir şekilde kaybetmiştir” (en-Nisa: 4/119), “Allah'ın mesajını görmezden gelen kimseye bir şeytan tahsis ederiz, artık bu onun arkadaşındır. Kendilerini doğru yolda zannederken bu şeytanlar onları yoldan saptırır dururlar. Sonunda o kişi bize gelince (şeytana hitaben) keşke seninle aramız doğu ile batı kadar uzak olsaydı der. Ne kötü arkadaş!” (ez-Zuhruf-43/36-37-38), “Şeytan onları etkisi altına aldı ve kendilerine Allah'ı anmayı unutturdu. İşte onlar şeytanın tarafındadır. Dikkat edin! Şeytanın tarafı (nda olanlar) kaybedenlerin ta kendileridir” (Mücadele: 58/19; Aydın, 2023: 94) gibi ayetler Allah'ın dostluğu ve şeytanın taraftarlığını konu edinen ayetlerden bazılarıdır. Bu ayetlerden anlaşılmaktadır ki Allah'ın dostluğu insana güven verip onu karanlıklardan aydınlığa çıkarırken, şeytana taraftar olmak aydınlıktan karanlığa düşmeye ve sonunda kaybedilecek bir yola girmeye sebep olmaktadır. Bu Kur'ânî mesajlar, inanan insana kimi dost edineceğini de bildirerek problemin çözümüne önemli katkı sunmaktadır. Dost edinmek konusunda Kur'ân'ın temel kriteri inanmak, iman etmektir. İnanmayı reddediyorsa baba ve kardeşlerin dahi dost edinilmemesi Kur'ân'ın tercihi ve tavsiyesidir. Ayetlerde sevgi-iman ilişkisine değinilerek asıl sevgi ve bağlılığın biyolojik yakınlıktan ziyade inanç birliğinde olduğu haber verilmektedir. Allah'ın, O'nun elçisinin ve inananların dostluğu dışındaki ilişkilerin, uhrevî kaybın temel nedeni olduğu anlaşılmaktadır. Tanrısal dostluk sevgiye, inanca dayalı olduğu için iyiliğe yöneltmek, yardımcı ve koruyucu olmak gibi faydalı pratik ahlâkî sonuçlar da doğurmaktadır.

Kur'ân'ı Kerîm'de dost kavramını karşılayan ve “kalbin derinliklerine nüfuz ederek kökleşen engin dostluk” (İbn Manzur, 1990: “hll”) şeklinde tanımlanan “hülle” terimi de kullanılmaktadır. “Nitekim Allah İbrahim'i dost edinmiştir” (en-

Nisa: 4/125) ayetindeki “halîl” kelimesi bu kullanıma bir örnektir. Gazzâlî, bu ifade ile kastedilen dostun ve dostluğun diğer bütün dostlukların üstünde olan en büyük, en yüce sevgiyi, sevgiliyi işaret ettiğini söylemektedir (İmam Gazzali, 1994: 2/454-455). Hz. Muhammed’in (s.a.v) “*Kişi dostunun (halîl) dini üzeredir*” (Tirmizi, Zühd:45/2378) hadisi, dostun ve dostluğun insan üzerinde bıraktığı ahlâkî, psikolojik, itikadî etkilerin derinliğini ifade etmektedir. Dostluk konusunu çalışma alanı olarak benimsemiş hemen bütün Ahlâk düşünürlerinin dikkatini çeken bir diğer hadis de “*Ruhlar bir araya getirilmîş gruplar gibidir; tanışıp uyuşanlar birleşir, uyuşmayanlar ayrılır*” (Buhari, Enbiya: 2/3336; Müslim, Birr: 159) hadisidir. Bu ayet ve hadislerle riayet eden İslâm Ahlâk düşünürleri dostluk konusunu din kardeşliği ve getirdiği sorumluluklar zaviyesinden değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda İbn Kuteybe’nin (ö.276/889) “Uyûnü’l ahbâr”, İmam Mâverî’nin (ö.450/1058) “Edebü’l-Dünyâ ved’Dîn” adlı eserlerinde dostluk konusu geniş bir şekilde ele alınarak değerlendirilmiştir.

Dostluk konusuna ilgi duyan İslâm filozofları da vardır. Bu filozoflar kaynak olarak daha çok Aristoteles’in “Nikomakhos’a Etik” adlı eserinden istifade etmişlerdir. Çalışmamızda dostluk konusu ile ilgili düşüncelerini değerlendireceğimiz İbn Miskeveyh (ö.421/1030), Aristoteles’in ahlâk ile ilgili görüşlerinden etkilenen filozoflardan birisidir. İbn Miskeveyh, eserinde Aristoteles ve Sokrates (ö. m.ö. 399)’in dostlukla ilgili görüşlerine yer vererek, dostluğun zaruri olduğundan söz etmektedir. Aristoteles’e göre insan hem iyi hem de kötü anlarında dostlarına ihtiyaç duyar. Büyük bir hükümdar iyilik yapacak dosta muhtaçken, fakir bir kişi ise yardım ve destek olacak dostlara ihtiyaç duyar. Sokrates ise dostluğun mal ve mülkten değerli olduğu kanaatindedir. Gerçek dostluk felaket anında ortaya çıkar. İbn Miskeveyh de bu konuda filozoflarla aynı görüştedir (Miskeveyh, 2017: 184-187). Ahlâk konusu ile ilgilenen bir diğer oluşum da İhvân-ı Safâ’dır. Çalışmamızın iki temel başlığından biri olan ve kendilerini “vefâlı dostlar” (hullânü’l vefâ) diye tanımlayan İhvân-ı Safâ’nın, eklektik ve hümanist felsefî sistemlerinin (Çağrı, 1994: 512) bir gereği olarak dostluk konusuna çok önem

verdiği görülmektedir. İhvân-ı Safâ'nın dostluk anlayışını, felsefî, siyasî, dinî düşüncelerinin yer aldığı eserleri “Risâleler” ışığında değerlendirmeye çalışacağız. Çalışmamıza İhvân-ı Safâ ve İbn Miskeveyh'i konu edinmemizin temel sebepleri arasında bunların aynı çağın düşünürleri olması, ahlâkî problemlere ve ahlâk felsefesine ilgi duymaları, dostluğun değeri ve önemi, dost edinmede gerekli şartlar, dostluğun korunmasında takip edilecek metotlar konusunda fikirlerinin birbirine çok yakın olmalarını söyleyebiliriz.

2. İhvân-ı Safâ'da Dostluk: Kavram, Temeller ve Sosyal Etkiler

İhvân-ı Safâ, gizliliği bir yöntem olarak kullanan, dinî, ilmî, siyasî ve felsefî hedefleri olan organize bir topluluktur. Yaşadıkları dönemin bölünmüşlüğüne çare olarak belirtilen alanlarda çalışmalar yapmış ve çözümünü birlik-beraberlik, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma ilkelerinin temel alındığı yeni bir İslâm toplumu oluşturmakta bulmuştur (Mantran, 1980: 140; Hasan, 1984: 3/39-60; Çubukçu, 1964: 12/1, 43-49; Bayraktar, 2012: 135; Uysal, 2000: 22/1-6; Çetinkaya, 2003: 9-17-18; Onay, 1999: 35). Yeni bir İslâm toplumu oluşturmak hedefi, İhvân-ı Safâ topluluğunun dinî ve ahlâkî kaygılarla ortaya çıktığını göstermektedir. Bu topluluk, zamanın en büyük problemi olarak gördükleri siyasî çekişmeleri, bağnazlığı, fikrî kavgaları, mezhep farklılığından doğan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmayı, bunun yerine kardeşliği, sevgiyi, dostluğu, dayanışmayı hayata geçirmeyi kendilerine amaç edinmiştir. Onların bilinen bir başka amacı da hurafeler, batıl inançlar ve yanlış bilgilerle aslından uzaklaştırılan, özü ifsat edilen dini, felsefenin yardımı ile yeniden aslı kimliğine kavuşturmadır (Hicab, 1982: 33; Fahri, 1987: 134; Taylan, 2011: 138; Uysal, 1998: 17). İhvân-ı Safâ, tabiatı gereği toplumsal bir varlık olan insanı merkeze koyan anlayışa sahip bir topluluktur. Topluluğun üyeleri, insanın yaratılış amacını ise insanın kendini ve içinde yaşadığı âlemi tanıması, yaratıcısını bilmesi ve eşyanın, varlığın hakikatlerine vakıf olması diye açıklamaktadırlar. Cemiyetin düşünürlerine göre kendini, âlemi, yaratıcısını ve varlığı bilen insan erdemli insandır. Erdemli insan, dinin emrettiği gibi yaşayan insan olduğu için meleklerin ilhamına mazhar olma aşamasına gelmiştir. İhvân-ı Safâ bu özelliklere sahip kimseleri “bil-kuvve

melek” (İhvânu’s-Safâ, ty: 2/171; 4/108-109; Çetinkaya, 2003: 265; Bircan, 2001: 88) olarak isimlendirmektedir. Kötü ahlâklı, tutum ve davranışları bozuk, cehalet içinde yaşayan kimseleri ise “bil-kuvve şeytan” (İhvânu’s-Safâ, ty: 2/171; 4/108-109; Çetinkaya, 2003: 265; Bircan, 2001: 88) olarak değerlendirmektedir.

İhvân-ı Safâ, erdemli birey, erdemli toplum ve erdemli devlet inşa etmeyi felsefelerinin temel gayesi olarak görmektedir. Bunun içinde fikir ve inanç birliği olan, faydasız çekişmelerden uzak duran, bireysel ve toplumsal başarı için yardımlaşma ve dayanışmaya önem veren, dostluk ve kardeşlik duyguları etkin kişilere ihtiyaç bulunmaktadır. Onlar, Allah rızası dışında beklentisi olmayan bireylerden oluşan toplumun, yaşamın her alanında tek vücut olmayı başarabileceği kanaatindedirler. İdeal devlet, tek vücut olmayı başarmış, maddi manevi gerekli olan bütün yeteneklere sahip, doğruluk, emanete riayet, vefa gibi erdemlerin dinamik bir şekilde yaşatıldığı devlettir (İhvân-ı Safâ, 1376-77/1957: 4/171-172). İhvân-ı Safâ’nın dinî, siyasî, felsefî ve ahlâkî düşüncelerinin yer aldığı eserleri Risâleler incelendiğinde, insani ilişkilerin, arkadaş ve dostluğun önem arz ettiği anlaşılmaktadır. İnsan yaşamı için böylesine önem arz eden, sevgiye dayalı insanî bir ilişki biçimi olan dostluğun, insanın ahlâkî yetkinliğinde nasıl bir katkısı ve rolü vardır? Erdemli bir kişi neden bir dosta ihtiyaç duymaktadır? Cemiyet üyeleri için bu soruların cevabı çok önemlidir. Çünkü onlar her insanla dost olunamayacağı kanaatini taşımakta ve bu konuda çok tavizsiz bir tutum sergilemektedirler. Çalışmamızın ilerleyen bölümünde bu sorulara cevap verilecektir.

Genel kabule göre elli iki (Çetinkaya, 2003: 103; Uysal, 2000: 1-6; Uysal, 2007: 34/576-579) adet olan İhvân-ı Safâ risâlelerinin kırk beşinci risâlesi bu cemiyetin üyelerinin birbirleri ile olan ilişki şekli başta olmak üzere din ve dünya konusunda birbirleriyle yardımlaşmaları, samimi şefkat ve sevgileri ile alakalıdır. Bu risâlede, İhvân-ı Safâ üyelerinin nerede olduğuna bakılmaksızın, ilmî müzakere ve sırların konuşulacağı, kendileri dışında kimsenin giremediği bir meclis oluşturmaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu mecliste yapılacak müzakerelerde hiçbir ilim, kutsal metin ve mezhep dışarda bırakılmamalı ve taassuptan

kaçınılmalıdır. Çünkü bu cemiyetin görüşü bütün ilim, mezhep ve dinleri kapsamaktadır (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/39; Taş ve Dölek, 2017: 22/1, 271-286; Uysal, 1998: 37-38). İhvân-ı Safâ topluluğuna mensup kişilerin, nerede olursa olsun dost edinmek istedikleri zaman dikkat etmeler gereken hususlar vardır. Çünkü cemiyetin felsefî, dinî ve ahlâkî anlayışına göre herkesle dost olunmaz. Dost edineceğimiz kişiyi iyice tanımalı, ahlâk anlayışı, dinî inancı, mezhebi iyice araştırılmalı, gerçek sevgi ve kardeşliğe layık olup olmadığından emin olunmalıdır. Hesap gününe inanmayanları, insanların en şerlileri olarak tanımlayan topluluğa göre, insanlar içerisinde tabiatı ve ahlâkı bozuk, dengesiz, batıl inanç sahibi kimseler vardır. Onlar arasında şerli, nankör, güvensiz, cimri, korkak, kıskanç, bön, açgözlü, günahkâr, kaba, katı kalpli, ahmak cahil, buğz edici, münafık, uyumsuz, hilekâr, kibirli, zındık insanlar olduğu gibi, hayırlı, cömert, müteşekkir, güvenilir, sabırlı, akıllı, uyumlu, cesur, kanaatkâr, nazik, zarif, sevgi dolu, ihlâslı, samimi, alçakgönüllü insanlar da vardır. İhvân-ı Safâ, bunlar içerisinde günahların anası diye nitelediği ve en şerli huy olarak kabul ettiği üç reziletten bahsetmektedir. Bunlar, kibir, hırs ve kıskançlıktır. Kibri İblis, hırsı Âdem ve kıskançlığı da Kabil ile özdeş kabul eden İhvân-ı Safâ, erdemli insanın bunlardan uzak durması gerektiğini söylemektedir (İhvân-ı Safâ, ty: 4/46; İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/40-41; Çetinkaya, 2003: 263; Kerimoğlu, 2023: 98-99).

Cemiyetin dost edinme konusu ile ilgili düşünceleri ele alındığında bu konuda çok hassas oldukları hemen fark edilmektedir. Onlara göre bir insan, yaşamını etkileyen para, arazi, kızını vereceği damat, satın alacağı mülk gibi dünyevi meselelerde nasıl hassasiyet gösteriyorsa, dost seçiminde de aynı hassasiyeti ve titizliği göstermesi gerekmektedir. İnsanın mülk, para, arazi konusunda yapacağı yanlış tercihten dolayı maruz kalacağı tehlikelere kıyasla, kötü bir dost edindiğinde yüzleşeceği tehlikeler daha büyük ve daha önemlidir. Çünkü onlara göre dost hem din hem de dünya işlerinde yardımcı demektir. Bu yüzden ahlâkı ve inancı bozuk bir dost, insanın hem dünya hem de ahiret saadetini kaybetmesine vesile olabilir. Cemiyetin anlayışına göre doğruluk kardeşleri, göz aydınlığı, dünya nimeti ve ahiret

saadeti demektir. Çünkü doğruluk kardeşleri, sıkıntı, musibet, bela ve korku anında sığınılacak liman, destekçi ve tutunulacak direktir. Bollukta ve darlıkta dostu için koruyucu bir kanat, yükselmesi için bir merdiven, meyvesi ve hoş kokulu yapraklarıyla gölgelendiren bir ağaç gibidir. Her zaman dostunu iyiliğe teşvik eder ve hayır konusunda onu duyarlı olmaya davet eder, gerektiğinde malını ve canını arkadaşı için feda etmekten kaçınmaz (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/41-42). İhvân-ı Safâ'nın oluşturduğu felsefi anlayış içerisinde dost edinmek çok önemlidir ve bu aşamada dikkat edilmesi gereken seçici olmak gibi pek çok husus vardır. Onlar dosta çok değer verdikleri ve onu kendi sistemleri içerisinde sırlarını paylaşacak yol arkadaşı olarak gördükleri için, dost edinilecek kişide olması gereken pek çok vasıf aranması gerektiğini düşünmektedirler.

İhvân-ı Safâ, dostluk konusunu ahlâkî bir sorun olarak değerlendirip kiminle dostluk edilir? sorusuna cevap aradığı gibi, dostluğun devamı için nelere dikkat edilmelidir? sorusuna da cevap aramaktadır. Onlar kin ve tefrikayı dostluğun devamına engel iki temel sebep olarak görmektedirler. Bu yüzden dostluğun devamı için bazı uyarılarda bulunarak, kinlenmenin ve tefrikanın önüne geçmeyi amaçlamışlardır. Tavsiyelerden birisi senin için canını, malını feda edebilecek dostun için sende gerektiğinde aynı fedakârlığı yap, onun namusunu, değerlerini kendi namusun gibi göyerek koruyucu ol. Bir diğer öğüt de her türlü işinde onunla istişare etmekten kaçınma ve sırlarını onunla paylaşmayı ihmal etme. Son olarak sana karşı hata ettiğinde affedici ol ve bu hatayı büyüterek onu terk etme, geçmişte yaptığı iyilikleri hatırlayarak ona iyi davranırsan senden kopmaz ve ona zarar vermeyeceğinden emin olur. İşte bunlar yerine getirilirse dostluk süreklilik kazanır (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/42).

İhvân-ı Safâ, sahte dostluk konusunda insanlara her zaman güncelliğini ve geçerliliğini koruyan uyarılarda bulunmuştur. Çünkü insanlar arasında dostluk ilişkisi kurmaya layık olmayan, gerçek yüzünü saklayan, dost gibi görünüp kalbinde ve vicdanında aksini besleyen kişiler vardır. Böyle insanların tuzağına düşmemek ve aldanmamak için uyanık olmak gerekir. İçini bilmeden dış görünüşe aldanmanın

insanı bazı acılarla yüz yüze getireceğini ileri sürmektedirler. Onlar için dost edinilecek kişinin ahlâkı, inancı, mezhebi önemlidir ve bunlar tam olarak bilinmeden, denenmeden o kimse ile dostluk ilişkisi kurulmamalıdır. Çünkü sağlam bir dostluk için düşünce, eylem ve sözde birlik, uyum çok önemlidir. Onlara göre insan içtekini sezmeye çalışırsa, dış görünüşte saklı bir şey kalmaz (İhvânü's-Safâ, ty: 4/45; İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/42; Kerimoğlu, 2023: 98). İhvân-ı Safâ, insanların ilişkilerini etkileyen nedenler üzerinde de durmuştur. Cemiyetin anlayışına göre insanların işlerini şekillendiren üç temel etken vardır. Bunlar, insanın tabiatında bulunan huylar, yetiştiği çevreden aldığı adetler, gelenekler ve inanç yapısının getirdiği ilkelerdir. Onların tespit ettiği bazı ahlâkî reziletler vardır. Bunlara sahip olan insanlarla dostluk ilişkisini tavsiye etmezler. Eğer bir insanda kibir, aç gözlülük, inatçılık, hırs, korkaklık, cimrilik, hilekârlık, övülmeye düşkünlük, insanları küçümseme, kuvvetine güvenme, hak etmediğini talep etme gibi özellikler varsa ondan dost olmaz. Çünkü bu özelliklere sahip bir kimsenin kardeşlerine vefa, sadakat göstermesi mümkün görünmemektedir. Bu huylar insanın hakkı kabullenmesine, hakkına razı olmasına, nezakete, sevgiye, merhamete, adalete, temiz kardeşliğe ve dostluğa engeldir. İhvân-ı Safâ'nın dostluk ile ilgili bir diğer tespit ve tavsiyesi de dostluğun çift kutuplu bir tabiatla gerçekleşmeyeceğidir (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/43). İki zıttın bir arada bulunamayacağı gerçeğinden hareketle onlar arasında sadakatin olmayacağını iddia etmişlerdir. Bu durumu cimri-cömert örneği ile açıklamaya çalışan cemiyetin düşünürleri, cömert ile cimri tabiatları gereği birbirine zıt olduğu için ikisi arasında samimi, sade bir sevgiden söz edilemeyeceğini düşünmektedirler. Cömert tabiatı gereği malını iyilik yolunda, hayır için harcadığında cimri bunun bir kayıp ve akılsızca yapılan bir davranış olduğunu düşünür. Cimrinin de tabiatı gereği malını tutması, ihtiyaç sahipleri ile paylaşmaması cömert için hoş olmayan bir davranış olarak kabul edilir. Bu hal cömert ve cimrinin birbirleri hakkında olumsuz düşünceler taşımasına vesile olacaktır. Böylece araya soğukluk, gerginlik girer, zamanla bu düşmanlığa evrilir ve çatışmaya dönüşür.

Onlar birbirine karşıt olan iki huyun durumunu böyle örneklendirip öfkenin, çatışmanın, kin ve nefretin olduğu yerde dostluğun olamayacağı sonucuna varırlar.

İhvân-ı Safâ, dost edinip edinememe ve kurulan dostluğu devam ettirememeye durumlarını bir problem olarak ele almış, dosta ve dostluğa fitratı gereği ihtiyaç duyan insanlar için çözüm önerilerinde bulunmuştur. Bazı insanların dost edinme ve bu dostluk ilişkisini koruma, devam ettirme konusunda başarılı olamadığını ilersüren İhvân-ı Safâ, bunu mal ve yiyecek toplamaya çalışan ama başarılı olamayan insanların çabalarıyla örneklendirmektedir. İnsanların bazısı ömrünü mal toplamak için tüketir ancak bunda başarılı olamaz, bu iyi bir dost edinme konusunda da böyledir. İnsan yaşamı boyunca uygun bir dost bulmak için çok emek verir ancak arzu ettiği dostu bulamaz. Bazısı da servet edinmeyi başarıp onu koruma ve çoğaltmayı beceremez, tıpkı dost edinip bu bağı devam ettirme başarısı gösteremeyen insanlar gibi. Bu durumda genellikle dostluk yerini düşmanlığa, sevgi, saygı ise yerini kırgınlığa, kine ve nefrete bırakır (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/43). Buna çözüm olarak İhvân-ı Safâ, kişinin dostunu koruma, gözetme, işlerine yardımcı olma gibi konularda çok özenli davranması gerektiğini ve dostluğu bozmak için gayret gösteren kimselerin bu tür faaliyet ve uğraşlarına imkân vermeme konusunda uyanık olmak gerektiğini tavsiye etmiştir. Dostluk ilişkilerini etkileyen hususlar arasında insanın yaşamı boyunca karşılaştığı sosyal, ekonomik ve psikolojik değişimlerin de büyük etkisi olduğu bilinmektedir. Cemiyetin anlayışına göre zenginken fakir, bekârken evli, işsizken çalışan, zor şartlarda iken rahata erişen, gençlikten ihtiyarlığa, darlıktan bolluğa erişmek veya bunların tam aksi bir durumu yaşamak da dostluk ilişkilerinde farklılıkların doğmasına sebep olabilmektedir. Bu evirilme insanların yeni huylar edinmesine vesile olmaktadır. Onlara göre bunun tek istisnası İhvân-ı Safâ dostluğudur (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/44). Çünkü onlar farklı bedenlerde tek bir ruh gibidirler. Onların sadakati, vefası akraba bağlılığı gibidir. Bu sadakatin etki ve yetkisini devam ettirmesinde yapılan iyiliğin başa kakılmaması ve bir kötülük gördüğünde de dostundan uzaklaşmamasının etkisi büyüktür. Çünkü onlar iyiliğinde kötülüğünde sahibine ait olduğuna

inanmaktadırlar. Bu düşünce ise dostluğun bozulmamasına ve devamına imkân sağlamaktadır.

İhvân-ı Safâ, insanın uygun bir dost (temizlik kardeşlerinden) edinmesi durumunda, onu tüm dost ve akrabalarına, hatta eşine, aile fertlerine bile tercih etmesini ve onun haklarını koruma noktasında aile fertlerinininkinden daha fazla ihtimam göstermesi gerektiğini savunmaktadır. Gereğe olarak ise temizlik kardeşlerinden edinilen dostun seni ve kendisini farklı bedenlerde bulunan tek bir ruhtan ibaret görüp buna inandığı ve böyle düşündüğü için sevmesidir. Öyle ki seni mutlu eden dostunu da mutlu eder, seni üzen onu da üzer. Çünkü temizlik kardeşleri farklı bedenlerde tek bir ruh gibidir. Bunlar iyidir ve iyilerin kalpleri temizdir. Bu yüzden onlara gizli saklı bir şey kalmaz. Aile fertleri, akrabalar ise seni kendilerine sunacağın bir faydadan, senin onları bir tehlikeden, zarardan korumandan dolayı, sana muhtaç oldukları için severler (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/44). İhvân-ı Safâ'nın aile fertlerinin sevgisini menfaate ve faydaya dayandırması, çıkar bitince de aile fertlerinin uzaklaşması türü söylemleri çok keskin bir dille ve genelleme yapılarak ileri sürülmüştür. Toplum içerisinde böyle insanların varlığı azda olsa söz konusu olsa bile genelleme iddiası gerçekçi gözükmemektedir. Bu konuda düşünürlerin subjektif bir tavır içinde olduğu ve cemiyet taassubuna yakalandıkları anlaşılmaktadır.

Mutluluğu insana verilen en değerli rızık olarak niteleyen İhvân-ı Safâ, sağlık, güzellik, zekâ, güzel ahlâk, mal-mülk, eş-dost, çocuk, kardeş, öğretmen gibi akranları temel rızık olarak değerlendirmektedir. Bunlar içinde insanı en mutlu eden rızık ise doğru yolu gösteren, ahiret hakkında bilgi sahibi olan âlimdir. Onlar öğretmenin insanın ruhu, manevi dünyası üzerindeki etkisini, babanın evladının bedenine katkısına benzetmektedirler. Babanın evladına maddi bir suret vermesi gibi öğretmen de insanın ruhuna sahip olduğu ilimler ile suret vermektedir (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/45; Filiz, 2002: 244). Babanın evladına dünya yaşamının zorlu koşullarında geçim yollarını gösterme, onu yetiştirme konusunda rehberlik ettiği gibi öğretmen de sahip olduğu ilimler ile onun eğitimi, ebedi kurtuluşu, terbiyesi

konusunda yol göstericidir. İhvân-ı Safâ, böyle bir dost, manevi rehber vermesi için Allah'a dua edilmesini, böyle dosta sahip olan kimselerin ise yaratıcıya şükretmelerini tavsiye etmektedir. Çünkü onlara göre dostluk, ahlâkî failin erdeme ulaşmasında etkili olan insanî bir ilişki türüdür. Onlar dostun ilim ve din ehlinde seçilmesini özellikle önemsemektedirler. Dost olunacak kişinin felsefe ve din alanında etkin ve yetkin olması gerektiğini ifade ederek, felsefî ve dinî hakikatlere vakıf olmayan ancak din ve ilim ehli olduğunu ileri süren kişilere karşı dikkatli olmak gerektiği hususunda uyarıda bulunmaktadır. İhvân-ı Safâ'nın uyarıda bulunduğu insan tipolojisi her dönem mevcudiyetini korumaktadır. Bu özellikte insanlar her toplumda hakikatin anlaşılmasının ve yaşanmasının önünde en büyük engeldir. Cemiyetin düşünürleri apaçık konuları ayırt edemeyen, nefislerini dahi tanımayan bu tür insanlara itibar edilmemesini ve uyanık olunmasını önermektedirler. Bunlar inatçı olup, dilleri keskin, kalpleri körelmiş, açık bilgilerde bile şüphe içine girerek zan üzere hareket eden, doğru yoldan sapan kimselerdir (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/45). Böyle insanlar toplumdaki bilge ve nebiler için sıkıntıdır. Çünkü bunlar edindikleri bilgiyi araştırmayan, yalan söyleyebilen, bilmediği halde biliyormuş gibi davranan kimselerdir. İhvân-ı Safâ bu tipolojideki insanları Kur'an-ı Kerim'deki "*Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur*" (ez-Zuhruf: 43/58) ayeti ile tanımlamaktadır. İnsanî ilişkilerde sıkıntı çıkarabilme potansiyeli oluşturan bu özelliklere sahip insanlarla dostluk kurmamak, dost olmamak ve bunlardan uzak durup koruması içinde Allah'a dua etmek tutulması gereken yoldur.

Mutluluk vesilesi olan insanlar olduğu gibi, mutsuzluğa sebep olan insanlar da vardır. İhvân-ı Safâ mutluluğa ve mutsuzluğa sebep olan insanların özellikleri üzerinde düşüncelerini dile getirerek tavsiyelerde bulunmaktadır. Bencil, kavgacı, bilgisiz, inat, kalbi körelmiş yalan söyleyebilen insanları mutsuzluk vesilesi olarak tanımlayan İhvân-ı Safâ, zeki, sağlam tabiatlı, zihni berrak, bilgiyi ve bilgeyi seven, doğruyu ve gerçeği araştırmaktan haz alan, herhangi bir konuda bağınazca davranmayan bir öğretmenle dost olmayı da en büyük mutluluk vesilesi olarak görmektedirler. İnsan zihni hangi bilgi türü ile beslenmelidir? Onlar bilginin düşünce

ve eylem üzerindeki etkisini düşünerek, zihni doğru ve faydalı bilgilerle doldurup, hatalı ve yanlış bilgilerden korumanın önemli olduğu düşüncesindedirler. Cemiyet düşünürleri, insan zihnini boş bir kâğıda benzetirler. Zihne yerleştirilen ilk bilgiler ister doğru ister yanlış olsun değiştirilmesi zordur. Genelleme yapmamakla beraber, insanın kendisine verilen ilk bilgilerden kolay vazgeçemediği bilinen bir gerçektir. İhvân-ı Safâ'nın bu konudaki tavrı açık olduğundan, böyle insanlarla uğraşılması taraftarı değildir. Bu yüzden zihne ilk olarak olabildiğince doğru, faydalı, güzel inanç ve fikirler yerleştirmek gerekir. Zihnin ifsat edilmîş düşüncelerden, düşük adetlerden, nezaket ve zarafetten yoksun, kaba davranış ve söylemlerden uzak tutulması gerekmektedir. İhvân-ı Safâ'ya göre faydasız bilgi, yanlış inanç ve adetlerin yerleştiği zihin sahibini ikna ve ıslah etmek için uğraşmak zaman ve enerji kaybıdır. Çünkü onların ıslah ve iflah olması kolay değildir. Çocukluktan bozuk inanç, fikir, ahlâk üzere yetişmiş ve bu şekilde yaşayan insanlarla uğraşmak insanı yorar. Bu yüzden onlar cemiyet mensuplarına gençlerle ilgilenmeyi tavsiye etmektedirler. Kalbi temiz, peygamber ahlâkı üzere yaşayan, zihni ilme açık ve öğrenmeye yeni başlayan, hakikati ve ahireti önceleyen, ahiret gününe inancı tam olan, peygamberlerin öğretisini araştıran ve taassup sahibi olmayan gençlerle meşgul olmak gerekir. Gençleri önemsemelerinin altında dini gerekçeler vardır. Onlar Kur'an-ı Kerim'de yer alan *"Biz sana onların haberini bir amaç için anlatıyoruz. Şüphesiz ki onlar, Rablerine inanıp güvenmiş gençlerdi. Biz de onların hidayetini artırmıştık."* (Kehf: 18/13); *"(Bir kısmı) 'bunları diline dolayan, kendisine İbrahim denen bir genç duyduk' demişlerdi."* (el-Enbiya: 21/60); *"Hani Musa (beraberindeki) gence şöyle demişti..."* (Kehf: 18/60) bu ayetleri delil göstererek Allah'ın gönderdiği peygamberlerin genç olduğunu ve sadece gençlere hikmet verdiğini savunmuşlardır. Yaşlıları ise peygamberleri yalanlayan, tartışma ve kavgaya vesile olan kimseler olarak nitelemektedirler. Bu gerekçeler göstermektedir ki, eğitimin temel aşamasında verilen ilk bilgilerin doğru ve faydalı olması hem önemli hem de zorunludur.

İhvân-ı Safâ'ya göre, Allah insanlara yönelik pek çok lütufta bulunmuştur. Bunları ruhsal ve bedensel diye iki şekilde sınıflandıran cemiyetin öncüleri, ilmî ruhsal, malî ise bedensel kazanç olarak görmektedirler. Dünyevî ve uhrevî etkileri itibariyle cemiyet mensubu kardeşlerin ilim ve mal ile rızıklandırılmalarını istemektedirler. Bunlar insanları bu bağlamda hem ilim hem mala sahip olanlar, her ikisinden de mahrum olanlar, bir kısmı ilme sahip maldan mahrum, bir kısmı ise mala sahip ilimden mahrum olanlar diye kategorilere ayırmaktadırlar. Dostlar hem ruhsal hem de bedensel nimetlerle rızıklanırsa buna şükretmenin yolu bu iki nimetten mahrum olan bir dostunu yanına alarak hem malından hem de ilminden faydalandırmasıdır. Mal ile desteklemek kardeşinin dünya hayatını yaşanılabilir hale getirirken, ilim ile desteklemek ahiret yurdunun güzelleşmesine vesile olur. Kardeşini maddi ve ilmî açıdan desteklemesi kardeşlik hukuku açısından bir görev olup bu yapıları dostunun başına kakmaması ve onu utandırmaması gerekmektedir. Çünkü cemiyetin dostları arasındaki hukuk, baba-oğul arasındaki hukuk gibidir (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/47). Onlar öğretmen ve üstatlarını, manevi rehberlerini, sulplerinden geldiği babalarından daha çok rahmet ve hayırla anmaktadırlar. Mal ile rızıklanıp ilim ile rızıklanmayan kimsenin yapması gereken şey ise ilim sahibi olan bir dostunu bularak onu malından faydalandırıp, kendisi de onun ilminden istifade etmesidir. Böylece her iki dost da dünya ve ahiret işleri konusunda yardımlaşmış olurlar. Burada hem mal sahibi hem de ilim sahibi kardeşe düşen görevler söz konusudur. Bu görevlerden birisi, her iki dostun kardeşini eksik olduğu yönü itibariyle küçümseyip hor görmemesidir. Sahip oldukları nimet gereği de üstünlük içeren tutum ve davranış sergilememesidir. Görevlerden bir diğeri ise kıskançlık duygusuna kapılmamak ve öğrettiği ilim karşılığında maddi bir bedel talep etmemesidir. Bu yaklaşım dostluğun gereğidir (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/48-49). Amacı din ve dünyayı ıslah etmek olan cemiyet, üyeleri arasında böyle bir yardımlaşmanın temel ilke olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü onlara göre bu ıslah faaliyetinde mal sahibinin ilim sahibine, ilim sahibinin ise mal sahibine yardım etmesi ahiret yurdunda kurtuluş için gerekli olan erdemler arasında yer almaktadır.

İhvân-ı Safâ bu yardımlaşmayı, biri gözü gören ama bedensel güç itibariyle zayıf, diğeri gözü görmeyen ama fiziki yapısı itibariyle güçlü iki kişinin yardımlaşarak başarı ile tamamladığı çöl yolculuğunu örnek olarak anlatmaktadır. Gözü gören ama zayıf dost görmeyen dostun elinden tutmuş, gözü görmeyen ise diğerkardeşinin yükünü sırtlamıştır. Böylece bu örnek yardımlaşma sayesinde her iki dost mutlu olmayı başararak kurtuluşa ermiştir (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/49). Bu nimetlerden mahrum kalan veya eksik tarafını tamamlayacak bir dost bulamayan kimse ise sabredip, ferahlık anı beklemesi gerekmektedir. Mal ve ilim ehli olmayıp da temiz kalpli, güzel ahlâklı, sapkın görüşlerden uzak, hayrı ve hayır ehlini seven kimselerin durumu, bu nimetlere sahip olup ama şükrünü eda edemeyenlerin durumundan daha hayırlıdır. Çünkü güzel ahlâk, Yüce Allah'ın kullarına ikram ettiği en büyük lütuflarındandır (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/49). Ahlâkın hoşluğu, alışkanlıkların, tutum ve davranışların doğruluğu, muhatabın kim olduğuna bakılmaksızın emanetin ehline verilmesi, çevresindeki insanlara iyi davranılması, kendisi için istediğini başkası için de istemesi (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/195) gibi erdemli yaşamın temelini oluşturan vasıflar onların ahlâk anlayışında önemli yere sahiptir.

Dost edinmede hassas davranılması gerektiği kanaatini taşıyan İhvân-ı Safâ, dostlarla ilişki kurmak hususunda da itidali önermektedir. Onlar dostlara karşı, ilişkinin seyrine göre uzak-yakın, sert-yumuşak, cana yakın-soğuk, cömert-cimri gibi birbirine karşıt tutum ve davranışlardan uygun olanın seçilebileceğini ileri sürmüştür (İhvân-ı Safâ Risâleleri, 2014: 4/196). İtidal ve denge onlar için insani ilişkilerde önemlidir. İyiliğe karşı iyilikle muamele edilmeli, kötülük yapıldığında ise gereken ceza verilmelidir. İnsanî ilişkilerde sürekli asık yüzlü olmak uygun olmadığı gibi hep neşeli de olmak doğru değildir. Merhamet ve öfke durumunda da orta yolu bulmalı ve dostlarla ilişkilerde denge üzere hareket edilmelidir. İhvân-ı Safâ'nın risâlelerinde dost ve dostluk konusu özü itibariyle bu şekilde ye almaktadır. Dost ve dostluk konusunda düşüncelerini ele alacağımız bir diğerkarşınur de İbn Miskeveyh'tir.

3. İbn Miskeveyh ve Dostluk Anlayışı

İslâm filozofları içerisinde sevgi ve dostluk konusunu en geniş ve sistemli bir şekilde ele alan, Aristoteles'in konu ile ilgili fikirlerinden de etkilenen İbn Miskeveyh olmuştur (Wakelnig, 2011: 797). O, Sokrates, Platon (m.ö. 427/347), Aristoteles, Kindî (ö.252/866), Fârâbî (ö. 339/950), İbn Sînâ (ö.428/1037) gibi, insanın sosyal bir varlık olması hasebiyle hemcinslerine doğal olarak ihtiyaç duyması (Aristotle,1998: 1253a1-3; Aristoteles, 2014: 1097b11-13, 1169b17-19; Toka, 2018: 21; Wakelnig, 2011: 798) düşüncesinden hareketle konuyu değerlendirmiştir. İnsanın kendini tamamlaması için diğer insanlara muhtaç olması gerçeği beraberinde yardımlaşmayı zorunlu hale getirmiştir. İnsanın doğal olarak birtakım eksikliklerle dünyaya geldiğini dile getiren düşünür, onun sahip olduğu doğasıyla tek başına mükemmelliğe ulaşmasının imkânsız olduğunu söylemektedir. Bu yüzden filozof, bütün organları birleşerek sahibi için faydalı işleri yapan kişi örneğinde olduğu gibi, bu farklı bireylerden oluşan ve ahenk içerisinde çalışan, birbiriyle yardımlaşma ve dayanışma içinde olan bir topluluğa ihtiyaç olduğunu düşünmektedir (İbn Miskeveyh, 1983: 122; Fakhry, 1991: 116; Şenel, 2013: 221). Sosyal hayat için karşılıklı işbirliği ve dayanışmanın vazgeçilmez bir değer ve mutluluk için kaçınılmaz bir yasa olduğu tezi filozofun önemli tespitlerindedir. Bu tespit toplumsal yaşam için önem arz etmektedir. Ahenk içerisinde, yardımlaşma ve dayanışma duygusuna sahip bir toplumun oluşmasında sevgi ve dostluk erdemleri temel ilkeler arasında yer almaktadır. Uyumu, birlik-beraberliği, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu tesis etmek, devamını sağlamak için sevgi ve dostluk duygularına ihtiyaç vardır. Çünkü o, mutluluğun temel şartı olarak sevgiyi görmektedir. Sevginin kâmil manada hissedilebilmesi insanı bir toplum içerisinde yaşamaya mecbur kılmaktadır. Çünkü diğer erdemler gibi sevgi erdemi de toplum içinde insanlarla bir arada yaşanarak kazanılabilir. İnsanın fitratında var olan sevgiyi yaşamak ve paylaşmak varlık nedenlerindedir (Saruhan, 2005: 124; Fakhry, 1991: 118; Kavasoglu, 1995: 159; Sunar, 1980: 83; Türkeri, 2004: 88; Durmuş, 2021: 146). İbn Miskeveyh sebepleri ile beraber dört farklı sevgi türünden bahsetmektedir. Sevginin

sebeplerini insanların ulaşmak istedikleri amaçlarla özdeşleştiren filozof bunları, zevk, iyilik, menfaatler ve bunların meydana getirdiği şey diye tanımlamaktadır. Sevgiyi de, hemen oluşan ve hemen kaybolan, çabuk oluşan ve yavaş yavaş kaybolan, yavaş yavaş oluşan ve hemen kaybolan ve yavaşça oluşan aynı şekilde yavaşça kaybolan sevgi diye kategorilere ayırmaktadır.

Filozof, pratik hayatta pek çok örneği olan saptamalar yapmaktadır. Örneğin, temelinde zevkin olduğu sevgi çabuk oluşur ve çabucak yok olur. Çünkü bu sevgi türünü oluşturan zevk, çok çabuk değişen bir şeydir. Sebebi iyilik olan sevgi ise çabucak oluşur ancak yavaşça çözülür. Kökeninde menfaat olan sevgi ise yavaşça oluşur ve çabucak çözülür. Bunların birleşmesinden meydana gelen sevgide iyilik varsa, yavaşça çözülür, yavaşça oluşur (İbn Miskeveyh, 1983: 123). Düşünüre göre bu sevgi türlerinde irade ve düşünüp taşınma gerekli olup, ödül ve ceza söz konusu olduğu için bunlar insanlar arasında ortaya çıkar. O, dostluğu sevginin özel bir türü olarak nitelendirip, “meveddet” kavramı ile ifade etmektedir. Ayrıca o, iyilik maksadıyla kurulan ve tarafların birbirini eşit şekilde sevmesi (Aksu, 2021: 9) olarak tanımlanan dostluğun, sevgi gibi çok sayıda insan arasında yerleşmeyeceğine vurgu yaparak onun daha özel bir bağ olduğunu ileri sürmüştür. Filozof “Tehzîbü'l-Ahlâk” adlı eserinin beşinci bölümünde ‘Filozofların Dostluk Anlayışları’ başlığı ile ele aldığı dostluk konusuna Aristoteles’in “İnsan, iyi durumda da kötü durumda da dosta muhtaçtır. Kötü durumda iken dostlarının yardımına, iyi durumda iken de onların yakınlığına ve iyilikte bulunacak kimselere muhtaçtır.” (Aristoteles, 2012: 192; Aksu: 2021:8) sözüyle giriş yapmıştır. Aristoteles, insanların bir araya gelip, iyi ilişkiler kurmasını, birlikte spor yapmalarını, avlanarak ziyafetlere katılmalarını dostluğun faziletleri olarak değerlendirmektedir. O, insanın sahip olabileceği en değerli kazanımlardan biri olan dostluğun, dostun, sevginin, yakınlığın öneminin çocuklarla paylaşılmasını ve bu konuda bilinçlendirme yapılmasını tavsiye etmektedir. Düşünüre göre insanın sevgisiz yaşaması mümkün değildir. Dostluğun değeri her türlü hazineden, insanların elde etmek için uğraş verip yarıştıkları ne kadar kıymetli mal, eşya, değerli taş varsa hepsinden daha kıymetlidir. Filozof, kişinin

değerini dostluğa olan ilgisine göre değerlendirmektedir. Ona göre dostu ve dostluğu önemsemeyen kişinin kendisi önemsizdir. Yeryüzündeki varlıkların hiçbirisi önemli bir konuda yardımına güvenilen bir dosttan daha değerli değildir. İnsanın mutluluğunun temel vesilelerinden birisi de dostlarıdır. Güvenilir bir dostun varlığı, onu mutlu ettiği gibi özgüveninin artmasına da katkıda bulunur. Özellikle devleti yöneten bir liderin emin bir dosta sahip olması idari işlerde onun gözü, kulağı, aklı demektir. Dostları vesilesiyle uzaklar ona yakın olur, onların bilgi paylaşımı, desteği ile problemlerin çözümü zamanında ve kolay olur. İbn Miskeveyh dostu ve dostluğu önemli bir nimet ve erdem (Aristoteles, 2012: 155; İbn Miskeveyh, 1983: 140-141; Özturan, 2017: 176-189) olarak görmektedir. Çünkü dost, insanın mutluluğunda, elem ve kederinde pay sahibi olan kişidir (Aytaç ve Tan, 2019: 345-359). Ancak bu büyük nimeti ararken, erdemli insan gibi görünen aldatıcı ve samimiysiz kimselerin dostluk tuzağına da düşmemeliyiz. Düşünür, sahte dostların tuzağına düşen kimseleri yırtıcı hayvanın eline geçen yeme benzetmektedir. Tuzağa düşmemek içinde dikkatli olmayı tavsiye etmektedir.

Dostluk konusunu çok yönlü inceleyen filozof, dostun nasıl aranacağını, hangi yollarla elde edileceğini ve bulunca da nasıl korunacağını yöntemlerini araştırmıştır. Filozofa göre dostluk konusunda dikkat edilecek temel hususlardan birinin kişinin aile fertleri başta olmak üzere insani ilişkilerinin niteliğinin araştırılmasıdır. İbn Miskeveyh dost edineceğimiz zaman aldatılmamak, tuzağa düşmemek ve bu tehlikeden uzak durmak için Sokrates'ten mühlhem bazı önerilerde bulunmaktadır. Buna göre dost edinilecek kişinin çocukluğunda ana babası başta olmak üzere aile bireyleri ile iletişiminin ve davranışlarının nasıl olduğuna bakmak gerekmektedir. Aile fertleri ile diyalogu iyi ise onunla dostluk yapılabilir, onlarla iletişimi kötü ise ondan uzaklaşmak ve kendini korumak gerekir. Düşünür bir sonraki adımın ise dost edinilecek kişinin önceki dostları ile hukukuna bakmak ve onlara karşı davranışını, aile bireylerine karşı davranışlarıyla mukayese etmek gerektiğini söylemektedir. Bir diğer yöntem ise onun teşekkür etmesi gereken kişilere teşekkür edip etmediğine ve nankör olup olmadığına bakmak gerekir. Filozof, teşekkürden

kastın insanın gücü yetmediği şeyi yapmasını istemek değil, teşekkür niyetinin bulunmamasından dolayı gücü yettiği halde bir karşılıklı bulunmamasıdır. Kendisine yapılan iyilikten yararlanır, bunu kendisinin hakkı gibi görür ve dil ile de olsa teşekkür etmez. İbn Miskeveyh'e göre hiç kimsenin gördüğü bir iyiliği övme ve yayma konusunda mazereti olamaz. Filozof, nimeti inkârın öç almayı meşrulaştıracak en temel faktör olduğunu söylemektedir. Bu konuda Allah'ın nimetini inkâr edenlere cezalar tertip ettiğini, nimete şükredenlere ise nimetler vadettiğini bilmek yeterlidir. Bunun için dost edinilecek kişide bu özelliğin olup olmadığına bakıp, eğer nimeti ve emeği yok sayma, dostların iyiliklerini ve hükümdarın ikramlarını küçümseme söz konusu ise bunlarla dostluk kurmamak gerekir. Dostluk kurulacak kişide araştırılması gereken bir diğer özellik de, rahatına düşkün olup olmamasıdır. Filozofa göre, zahmeti az olan işlerde bile yavaş hareket etmek, rahatına düşkün olmak ve ağır davranmak kötü bir huydur ve bunu zevklere düşkünlük takip eder ki buda kişinin görevlerini aksatma sebebidir (İbn Miskeveyh, 1983: 142-143). Yapılan iyiliğin takdir edilmesi, iyiliğin sahibine vefa gösterilmesi, emeğe saygı kuralı gereğince teşekkür etmek gibi hasletlere sahip olmak dostluk kurmak için önemli sebeplerdendir.

Dost edinme konusundaki tespit ve önerilerine devam eden İbn Miskeveyh'in problem olarak gördüğü bir diğer konu da bireyin parasal konulara bakışıdır. O, arkadaşlık ilişkisi kurulacak kişinin maddi konulara düşkünlüğünün ve bu konuda hırs sahibi olup olmadığına da bilinmesini istemektedir. Çünkü o iki metal diye nitelediği altın ve gümüşe düşkünlüğün dostluk ilişkilerinde belirleyici unsur olduğunu ifade etmiş ve birbirlerine karşı çok sevgi dolu, samimi olduklarını söyleyen kişilerin bile söz konusu altın, gümüş olunca köpekler gibi birbirlerine hırslıklarını ve çeşitli düşmanlıklar sergilediklerini söylemektedir. Gerek çevremizde, gerekse kitle iletişim araçları vesilesiyle bilgi sahibi olduğumuz maddi sebeplerin vesile olduğu yaşanan üzücü hadiseler dikkate alındığında, filozofun tespitinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Filozofun dost edinme konusundaki tavsiyelerinden birisi de kişinin maddi konulardaki tutum ve davranışının yanında,

makam ve yetki sahibi olmak konusundaki tavrının araştırılmasıdır. İbn Miskeveyh, başkanlığa aşırı istek duyan kişinin kibirli ve kendini dostlarından üstün görme, onları küçümseme özelliği taşıma ihtimalinden söz ederek dikkatli olmak gerektiğini söylemektedir. Çünkü bu anlayışa sahip yetki sahibi kişinin sürekli olarak verdiği ziyade almak isteyeceği ve bu durumun taraflara mutluluk yerine mutsuzluk getireceği aşikârdır. Bu halin ise zamanla kişiler arasında kıskançlık, kin ve düşmanlığa sebep olacağını belirterek uyarılarda bulunmaktadır. Düşünürün bir başka tavsiyesi ve tespiti de arkadaş olarak seçilecek kişinin oyun, eğlence, müstehcenlik, şarkı gibi işlere düşkünlüğü meselesidir. O, arkadaş olunacak kişinin bu yönünün araştırılmasının ilişkinin sıhhati için önem arz ettiği kanaatindedir. Oyun, eğlence, şarkı, müstehcenlik gibi konuların onu ne kadar meşgul ettiğine, bu işlerin onu dostlarından ve dostlarının dertleriyle ilgilenmekten, onlara yardım etmekten ne kadar alıkoyduğuna bakmak gerekir. Çünkü kurulan dostluk ilişkisinin özü, dostunun derdi ile dertlenmek ve imkânlar dâhilinde derdine derman olmak için ona yardımcı olmaktır. İbn Miskeveyh dost edineceğimiz kişinin tüm özelliklerinin detaylı bir şekilde bilinmesinden yanadır. Kurulacak olan sevgi ve erdem temelli dostluk ilişkisine zarar verme ihtimali olan bütün etkenlerin araştırılmasını tavsiye etmektedir. Ona göre dost adayının bilinmesi gereken başka bir yönü de zahmete katlanma, iyi karşılık verme ve iyilikte bulunmadan ne ölçüde kaçtığı meselesidir. Düşünür, mükemmelliğin çok az görüldüğünü de ileri sürerek, bu tür huylardan uzak duran kişilerle yakınlık kurulup onunla ilgilenmeyi ve sadece böyle biriyle dost olmayı (İbn Miskeveyh, 1983: 143) önermektedir. Çok fazla dost edinmeyi tasvip etmeyen İbn Miskeveyh, bunun dosta karşı yapılacak görevlerin kâmil manada yapılmasına engel olacağı kanaatindedir. Dostların çokluğu beraberinde dostluğun ruhuna aykırı durumların oluşmasına sebep olabilir. Çünkü insan icap ettiğinde dostuyla konuşup oturacağı, gülp ağlayacağı için çelişkili durumlara düşülebilir.

Dostluğun devamı için düşünürün bir başka önerisi de dostunun küçük hata ve kusurlarını görmemek ve bunları büyütmemektir. Aksi takdirde dostsuz kalınacaktır. Bunun için dostların insan olarak uzak duramayacakları küçük

hatalarını görmezden gelmek gerekir. Bunun yolu da kendi kusurlarını görüp başkalarının kusurlarına katlanmaktır. “Dostun bir gün düşman olur, öyleyse çok dost edinme” ilkesini de hatırlatarak, dostluk ilişkisi kurulan kişinin düşmanlığından sakınmak için dikkatli davranmak gerekmektedir. Bu yüzden bir dosta sahip olunca onu kaybetmemek için dikkatli davranmalı ve dostluğun devamı için gerekli olan ilkelere riayet edilmelidir. Dostluğun devamını muhafaza için ihtiyaç duyulan zaman ve işlerde az da olsa yardımcı olmalı, dostluğu pekiştirmek ve muhabbeti artırmak için tatlı dil, güler yüz, hoşgörü gösterilmeli ve karşılaşıldığında beden dili ile onun güvenini, sevgisini kazanacak tutum ve davranışlar sergilenmelidir (İbn Miskeveyh, 1983: 144). İbn Miskeveyh, insanın sevgisini göstermesinin hem dostlar ve çocuklar hem de maiyetindeki insanlar için önemli bir duygusal bağ oluşturduğunu ileri sürerek, bunların övülmesini tavsiye etmektedir. Övme işinde ifrata kaçarak dalkavukluğa düşmemek gerektiği konusunda uyarılarda bulunan filozof, övgünün gerekli zamanda ve samimi bir şekilde yapılmasını doğru bulmaktadır (İbn Miskeveyh, 1983: 144). Hataya düşmemek için takip edilmesini istediği yol budur. Düşünür bu yolun sevgiyi ve güveni temin edeceğini söylemektedir. Bunu güvercin örneği ile anlatmaktadır. Güvercinler evlerimize, bize alışınca evlerimizin etrafında döner ve başka güvercinleri de getirmeye başlarlar. Aynı şekilde insan da tanıdığı, güvendiği samimiyetini ve sevgisini hissedip birlikte olmaktan mutlu olduğu insanın yanına diğer dost ve arkadaşlarını da getirmeye başlar. İnsanın mutlu ve iyi hallerini dostuyla paylaşmasını öneren düşünür, arkadaşının kötü durumunda ona destek olup derdini paylaşıp çare bulmasının ise daha değerli ve etkili olduğunu söylemektedir. Dost, felaket ve musibetin önlenmesi için fedakârlık yapan kişi olduğu gibi, insanın yaşadığı, yüzleştiği felaket ve musibetin verdiği maddi, manevi acı ve zararı azaltmak ve ortadan kaldırmak için canı ve malı ile neler yapabileceğini araştırıp gereğini yapan kişidir. Hakiki dost yardım talebi beklemeden arkadaşının içinde bulunduğu durumu iyi analiz edip, sıkıntılarını gidermek için yardıma koşan kişidir.

İbn Miskeveyh'e göre, iktidar ve zenginlik gibi nimetlere erişen kişi, kibir ve gurura kapılmadan dostuyla bu imkânları paylaşmalıdır. O, dostların herhangi

birinden uzaklaşma ve soğukluk görünce onunla daha çok ilgilenerek ve ona daha çok yaklaşarak kendine çekmeyi tavsiye etmektedir. Dostluğun ve arkadaşlık bağının devamını koparan ve dostluğu bitiren nefret, kibir, övünme gibi hususlardan özenle kaçınmak gerektiğini (İbn Miskeveyh, 1983: 145) belirten filozof, bu gibi hallerin dostuna karşı mahcubiyete sebep olacağını ileri sürmektedir. Erdemli yaşam dostluğun pekişmesine vesile olur. Erdeme aykırı tutum ve davranışlar ise, arkadaşlık bağının kopmasına ve dostluğun yerini düşmanlığın almasına vesiledir. İnsanın sahip olduğu her türlü değerlerin korunmasında bu ölçü temel kabul edilmelidir. Çünkü filozof, gerekli ilgi alaka gösterilmeyip tedbir alınmadığı takdirde ev, araba gibi maddi değerlerin (İbn Miskeveyh, 1983: 146) de harap olup işlevsiz hale geleceğini söylemektedir. Düşünüre göre, gerekli bakımın yapıлып, iç ve dış olumsuz etkenlerden korunmayan duvar ve damın yıkılması gibi dostluğunu istediğin ve önemseydiğin kişiyi de ihmal etmemelisin. Maddi şeylerin kaybı insanın tek bir menfaat kaybı iken, dostun sevgi ve yakınlığının kaybı pek çok zarar getirir. Dost düşmana dönüşür, dostluğu vesilesiyle elde edilen fayda ve yararlar yok olur, onun düşmanlık ve cefasından emin olunamaz hale gelir ki bu insanda güvensizlik duygularını doğurur ve ümidin kaybolmasına vesile olur. Bütün bunlar insanın iç dünyasında yeri dolmaz bir boşluk meydana getirir. İbn Miskeveyh, bütün bunları engellemenin yolunu dostluğun şartlarına uygun davranmakta bulur. Bu şartlardan biri de herkesle ama özellikle de dostun olan kimseyle tartışmaktan kaçınmaktır. Çünkü tartışmak, Yüce Tanrı'nın davet ettiği yakınlaşmanın ve uhuvvetin karşıtı olan uzaklaşma ve anlaşmazlığa yol açmaktadır. Tartışmak taraftarı olan kişilerin amacı, genellikle insanların toplandıkları yerlerde karşıdaki insanı mahcup etmek ve susturmaktır. Bunun içinde tartışma ortamı oluşturmak için konuşmaya başlayıp, muteber fikirlerden yoksun, halktan cahil insanların sözlerini kullanırlar. Filozof bu insan tipolojisini, mal sahibi azgın zorbalara ve taklitçi mağrurlara benzetir. Bunlar birbirini küçümseyen, birbirlerinin açığına, hatasını arayan, başarı ve iyiliklerini yok sayan, birbirleri hakkında dolap çeviren kimselerdir (İbn Miskeveyh, 1983: 147). Bu

iletişimin sonu doğal olarak düşmanlık, kin, öfke ve kan dökmeye kadar gitmektedir. Çekişme ve sevgi bir arada olmayacağı için bu ilişki biçiminden dostluk da çıkmaz.

İbn Miskeveyh'e göre, gerçek dostluğun göstergelerinden biri de kişinin sahip olduğu maddi manevi imkânların hepsini dostu ile paylaşmasıdır. O, bu anlayışını eğitim-öğretim ve ilim konusunda da korumaktadır. İlim erbabının bilgisini arkadaşı ile paylaşmak hususunda cimri davranması dostluk anlayışı ile uyumlu bir hal değildir. İlimin paylaşımında cimriliği kötü bir huy olarak kabul eden filozof, böyle davranılırsa bilginin sadece kendine ait bir değer olduğu ve başkalarından esirgendiği kanaati ortaya çıkar. İlim ile dünya malını mukayese eden düşünür, dünya malının az olduğu fıkırdan hareketle insanların ona sahip olmak için bir yarış içine girdiklerini ve birbirlerini engellediklerini ifade eder. İlimde ise aksi bir durum söz konusudur. Çünkü dünya malının aksine ilim paylaşıldıkça çoğalır, harcadıkça artar, dostlukla gelişir ve bollaşır. İlimde cimrilik etmenin kişinin kötü hali ile ilgili olduğunu ileri süren İbn Miskeveyh, ilimde cimriliğin üç sebebi olduğu kanaatindedir. Bunların birincisi filozofun 'sermaye yetersizliği' dediği epistemolojik kaygılardır. Bunun içinde sahip olduğu şeyin tükeneceğinden çekinmekte, bilmediği bir şey ile karşılaşacağından ve bilgisiz insanlar karşısında itibarını yitireceğinden korkmaktadır. İkinci sebep ise kişinin bilgisini kendine bir rızık, geçim kaynağı görmesidir. Başkasına öğrettiği takdirde gelirinin ve rızıkının azalacağından veya yok olacağından korkmaktadır. İlimin paylaşımında cimriliğin üçüncü sebebi ise kıskançlıktır. Düşünüre göre kıskanç insan, bütün erdemlerden uzaktır bu yüzden de insanlar tarafından sevilmez. Bu tür insanlar sadece kendi ilmînde değil, diğer bilge insanların bilgi paylaşımında da cimridirler. Meraklı, başarılı, bilgiye yoğun ilgi gösteren öğrencilerin başkalarından istifade etmesinden de rahatsız olurlar. Filozof, bilgi paylaşımında cimriliğin, dostluk önünde büyük bir engel (İbn Miskeveyh, 1983: 147) olduğunu belirtip, bu halin beklenmedik düşmanlıklara yol açabileceğini iddia etmektedir.

İbn Miskeveyh, eserinde, dostluk kurmak kadar onun korunması için ihtiyaç duyulan kurallar ile ilgili bilgi vermeye devam etmektedir. Dostluğun devamı için

büyük oranda Ahlâk kurallarının ihyasına ihtiyaç olduğu düşüncesinde olan düşünürün göre, dostluk bağının kopmaması ve devamı için insanın arkadaşları ve çevresindeki insanlarla alay etmemesi, kusur aramaması ve özel hayatına yönelik bilgi paylaşımı konusunda onu zorlamaması gerekir. Hatta dostunun şahsı dışında ona ait olan hiçbir şey hakkında kendi ve aile fertleri de dâhil olmak üzere ciddi veya şaka yollu da olsa kusur içeren konuşmalar yapmamalı, yapanlara da izin vermemelidir. Çünkü filozofa göre dost demek arkadaşının gözü, kalbi, vekili hatta kendisi demektir. Eğer bu erdemsiz hallerden sakınılmaz ise düşmanlık duygusu ortaya çıkar, uzaklaşma ve soğuma başlar. Bu yüzden insan dostunda bir kusur gördüğünde, halim bir yaklaşım ile sertlik göstermeden ilişkisini devam ettirmelidir. Filozof bu yaklaşımını doktorun hastaya yaklaşım yöntemi ile örneklemiştir. Şefkatli bir doktorun tatlı bir ilaçla elde edeceği bir sonucu, yarmak, dağlamak ve kesmekle başka bir doktor elde edemeyebilir. Hatta belki ilaca bile ihtiyaç duymadan yiyeceklerle hastalığı tedavi edip hastanın şifa bulmasına vesile olabilir. Düşünür dostun ve dostluğun bir başka özelliğini de arkadaşında gördüğü kusur konusunda alacağı tavırda aramaktadır. Bir insanın dostunda gördüğü kusur konusunda susmasını ve onu görmezden gelmesini ihanet (İbn Miskeveyh, 1983:148) olarak değerlendiren İbn Miskeveyh, buna gerekçe olarak ise o kusurdan dolayı, dostun başkalarının kınamalarına muhatap olacağını ileri sürmektedir. Bunun için gerçek dost susmak veya görmezden gelmek yerine doğru bir yöntemle kusurun ıslahı için gayret eden kişidir.

Dostluğun devamını sağlamak ve muhafaza etmek konusunda filozofun bir başka önerisi de koğuculuktan ve bununla ilgili sözleri dinlemekten sakınmaktır. Çünkü kötü insanlar, iyilerin arasına güzel ve dürüst insanlarmış gibi girerek onlara nasihat eder gibi görünüp gerçeği yansıtmayan, doğru olmayan, ifsat edilmiş bilgiler aktarırlar ve insanların kafasını karıştırırlar. Bu vesileyle dostluğu bozacak, kin ve nefret oluşturacak ve düşmanlığa yol açacak söylemlerde bulunmaktan çekinmezler. Eski düşünürlerin bu konu ile ilgili pek çok eser kaleme aldığı belirten İbn Miskeveyh, bilgelerin koğuculuğu sağlam bir binanın temellerini tırnaklarıyla

kazıyan kimselere benzeterek bu durumu kınadıklarını aktarmaktadır. Hatta tırnakla kazmakla yetinmeyerek, işi yapının temeline kazmayla saldırmaya kadar götürürler. Koğuculuk konusunu eskilerin çok önemseydiğini belirten düşünürün kendisi de aynı hassasiyeti taşımaktadır. Çünkü bu erdemsiz hal insanlar arasındaki sağlam ve samimi dostluklar için büyük bir tehdit ve tehlike içerdiği gibi yöneticiler için de aynı ölçüde tehdit ve tehlikedir. Bu yüzden “Kelile ve Dimne” gibi eserlerde bu konuda çok örnekler anlatılmıştır. Bu örnekler yoluyla hem halka hem de yöneticilere tavsiyelerde bulunmak ve tedbir alınmasını sağlamak amaçlanmıştır. Bu hikâyelerin iyi dinleyicilere fayda verdiğini, cahiller içinse pek çok zarardan korktukları için böyle yaptıklarını ifade etmektedir. Bu yüzden zayıf olmasına rağmen kurnaz tilkinin güçlü, yırtıcı hayvanların içerisine girip onları birbirine düşürerek nasıl helak ettiği bilinmelidir. İbn Miskeveyh benzer durumun hükümdarlar ve vezirleri arasında yaşandığına dikkat çekmiştir. Koğucuların iyi niyetli, sağlam görüşlü hükümdarlar ile halk ve devlet için canla başla çalışan iyi niyetli ve başarılı vezirlerin arasına girdiğini söylemektedir. Bunlar doğru ve faydalı öğüt veren kimseler gibi hükümdarlara yaklaşarak vezirleri ile arasını açmaktadır. Vezirlerin sahip olduğu imkân ve nimetleri kendilerine çekmek için hükümdarları vezirlere düşman etmeyi başarırlar. Böylece vezirleri kendi ailesi ve çocukları gibi gören hükümdarlar vezirleri görmek istemez hale gelirler. Hatta hiçbir kusur ve suçları olmadığı halde vezirleri ağır işkencelere tabi tutarlar, öldürürler. Hâlbuki onlar takdir edilmeye, ödüllendirilmeye, şeref ve iyi muameleye layıktırlar. Düşünür bu yüzden koğuculara ve koğuculuğa karşı çok dikkatli olunması gerektiğini söylemektedir. Çünkü ona göre hükümdarları bile bu şekilde bozup yanıltan ve yanlış işler yaptıran kişiler, bize bunu daha kolay bir şekilde yaparlar. Eğer dikkatli olmaz ve bu iyi gibi görünüp kötü işlere vesile olan kimselerin tuzağına düşersek, uzun zaman harcayarak seçtiğimiz, zor zamanlarımız için ümit besleyip destek beklediğimiz, canımız, ailemiz gibi sevip ikramda bulunduğumuz dostlarımızı kaybederiz (İbn Miskeveyh, 1983: 149). İbn Miskeveyh'in dostluk başta olmak üzere insani ilişkilerde sık sık karşılaşılan ve zaman zaman istenmeyen gelişmelere

sebepler olan koğuculuk konusunda yaptığı uyarıların güncelliğini ve önemini koruduğu görülmektedir. Özellikle siyasî ve idarî sorumluluk taşıyan kimseler için önemi daha da çok olan bir konu olduğu bilinmektedir.

Sonuç

İhvân-ı Safâ ve İbn Miskeveyh'e göre insan, fitratı gereği kendine yetemeyen ve yaşamını sağlıklı bir şekilde idame ettirebilmesi için de türdeşlerine ihtiyaç duyan bir varlıktır. Bu fitrî gerçek onu diğer insanlarla birlikte yaşamaya mecbur etmiştir. Sosyal bir varlık olan insanın maddi, manevi ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların temininin yüksekliği, insanın mutluluğuna doğrudan etki etmektedir. Çalışmamızın temel konusu olan dostluk da insanın temel ihtiyaçları arasındadır. İnsanın kamil manada mutlu olabilmesi için dostluğa ve dostlara da ihtiyacı vardır. İnsanın mutluluğunu önemseyen ve düşünce sistemlerinin birincil hedefi olarak gören İhvân-ı Safâ ve İbn Miskeveyh de dostluğu bir rızık ve mutluluk vesilesi olarak tanımlamışlardır. Onların ahlak sistemleri içerisinde önemli bir yere sahip olan dostluk konusunun detaylı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Dost kimdir, dost edinirken nelere dikkat etmek gerekir, hangi özelliklere sahip kişilerle dost olunur, hangi özellikleri olan kimselerle dost olunmaz, dostluğu devam ettirmek ve korumak için nelere dikkat edilmelidir gibi konuların İhvân-ı Safâ ve İbn Miskeveyh tarafından detaylı bir şekilde incelendiğini söyleyebiliriz. Aynı şekilde İhvân-ı Safâ ve İbn Miskeveyh dostluğun önündeki engellere de değinmiş ve bu engelleri şöyle tespit etmişlerdir. Siyasî çekişmeler, bağnazlık, fikrî kavgalar, hurafeler, batıl inançlar, yanlış bilgiler, mezhep farklılığından doğan anlaşmazlıklar bu temel engellerden bazılarıdır. Her iki anlayışta hakiki dostu ve dostluğu iki farklı bedende bir ruh olarak kabul etmektedir. Dostluğun temel harcının sevgi, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma olduğu hususunda ittifak halindedirler. Onlara göre yeryüzündeki varlıkların hiç biri, ihtiyaç halinde yardıma koşan, güvenilir bir dosttan daha değerli değildir. İhvân-ı Safâ ve İbn Miskeveyh'e göre dostluk hemen kurulacak bir ilişki değildir. Onlar dost edinilecek kişinin iyice araştırılmasını önemle tavsiye etmektedirler ve bu konuda kişinin aile bağları, aile bireyleriyle olan

ilişkileri, eski dotları ile olan hukuku, inanç dünyası, ahlâkî yapısı, vefa durumu, makam mevki ve parayla olan ilişkisi, hırslı olup olmadığı, insanlara teşekkür edip etmediği, nakör mü değil mi gibi niteliklerin önemli ipucu olduğunu söylemektedirler. Hem İhvân-ı Safâ hem de İbn Miskeveyh, gerçek dostların kendi malını, canını, namusunu, ailesini koruduğu gibi dostunun da namusunu, canını, ailesini korur. Gerektiğinde canı dahil varlıklarını dostu için feda eder. Gerçek dost maddi manevi imkanlarını dostu ile paylaşmalıdır. Dost, özellikle ilim konusunda daha da cömert ve hassas olmalıdır. Çünkü onlara göre her türlü cimrilik dostluğa engeldir. Onların önemseydiği ve hemfikir oldukları bir diğer konu da dostla tartışmamak, bir soğukluk oluştuğunda onunla daha çok ilgilenmek, affedici olmaktır.

İhvân-ı Safâ'nın İbn Miskeveyh'ten farklı olarak erdemli birey, erdemli toplum, erdemli devlet tesis etmek gibi bir hedefleri vardır. Onlar dostluğu birazda ideolojilerinin hayat bulmasında, kurmak istedikleri yeni İslam toplumunda birbirine kenetlenmiş bireylere ihtiyaç duydukları için önemsemektedirler. Çünkü onlarda dost hem dünya hem de ahiret hayatı için yardımcı demektir. Allah insanı yeryüzünü mamur kılmak, yaratıcının halifesi olmak gibi gayelerle donatmıştır. Bu gayeleri gerçekleştirmek, görevleri hakkını vererek yapmak için sadık dostlara ihtiyaç vardır. İbn Miskeveyh'in dostluk anlayışı, toplumsal yönü olmakla birlikte daha bireysel ve pratik hayata yöneliktir. Burada daha ziyade kişisel mutluluk ve düvevi huzur öncelenmektedir.

İhvân-ı Safâ, hesap gününe inanmayanları insanların en şerlileri olarak Kabul etmiştir. Onlar bilgiyi ve bilgeyi seven, zihni ilme açık, doğruyu ve gerçeği araştırmaktan zevk alan, bağınaz olmayan, ahlâkî ve inancı önceleyen, zeki, öğretici insanlarla dost olmayı teşvik ve arzu etmektedirler. İhvân-ı Safâ ve İbn Miskeveyh, dostluğun önünde engel olabilecek hususlara da değinmiş ve bunları kin, tefrika, rahatına düşkünlük, alay etmek, dedikodu, teşekkür etmeyi bilmemek, eğlenceye, müstehcenliğe aşırı düşkünlük, emeğe saygı duymamak, çok sayıda dost sahibi olmak, kibir, açgözlülük, inatçılık, övülmeye düşkünlük, hak etmediğini talep etmek, kusur araştırmak ve bunları büyütme olarak belirlemişlerdir. Onlar, dostluğun

korunması için de bazı önerilerde bulunmuş ve bunların tatbik edilmesini talep etmişlerdir. İbn Miskeveyh, dostluğun korunması için en temel ilke olarak ahlâk kurallarına uygun yaşamı önermektedir. Alay etmemek, kusur aramamak, özel hayata saygı duymak, dostunun aile fertleri ile ilgili şaka olsun ciddi olsun kusur içeren konuşmalardan uzak durmak düşünürün diğer tavsiyeleridir. Çünkü İbn Miskeveyh'e göre dost demek insanın kendisi demektir. Dostun kusurunu görüp susmayı da yanlış bulup, dostluğun devamı için ıslah yolunu seçmeyi uygun bulmaktadır. İhvân-ı Safâ da dostluğun devamı ve korunması için bazı ilkeler belirlemiştir. Onlar, iyilik ve kötülüğün sahibine ait olduğu inancından hareket ederek bu anlayışın dostluğu koruyacağını ve bozulmasına engel olacağını ifade etmişlerdir. En değerli dost doğru yolu gösteren, ahiret hakkında bilgi veren, ilim ve din ehli olandır.

Sonuç olarak, İhvân-ı Safâ ve İbn Miskeveyh'in dost ve dostlukla ilgili tespit, öneri ve uyarıları günümüzde de güncelliğini ve geçerliliğini korumaktadır. Düşünürlerin öneri ve uyarılarından yararlanmak, günümüz insanına doğru dost seçiminde fayda sağlarken, yanlış dost seçiminin önünde engel olacaktır. Bu çalışmanın, hakiki dostluğun sosyolojik ve psikolojik etkilerinin araştırılması gibi bir çalışmaya vesile olabileceğini düşünüyorum.

Kaynakça

- Aksu, İ. (2021). Râgıp el-İsfahâni'de dostluk erdem ilişkisi. *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 8(1) (Bahar), 1-37.
- Aristotle. (1998). *Politics*. (İng. Çev. C.D.C. Reeve). Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a etik*, (Çev. Zeki Özcan). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Aristoteles. (2012). *Nikomakhos'a etik*, (Yunancadan Çev. Saffet Babür). Ankara: BilgeSu.
- Aydın, M. (2023). *İnsanın kaderi*, Ankara: İlâhiyât Yayınları.
- Aytaç, Ö. ve Tan, M. (2019). Arkadaşlık üzerine kuramsal yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (1), 345-359.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli büyük Türkçe sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, I.
- Bayraktar, M. (2012). *İslâm bilim adamları*. İstanbul: İnkılab Yayınları.
- Bircan, H. (2001). *İslâm felsefesinde mutluluk*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğira. (1413/1992). *Sahihu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1-8.
- Çağrı, M. (1994). *Dostluk*. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (C. 9, 511-513). İstanbul.

- Çetinkaya, B. A. (2003). *İhvân-ı Safâ'nın dini ve ideolojik söylemi*, Ankara: Elis Yayınları.
- Çubukçu, İ. A. (1964). İhvân-ı Safâ ve Ahlâkî görüşleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 43-49.
- Durmuş, Z.A. (2021), İbn Miskeveyh ve tehzîbü'l ahlâk adlı eserinin ahlâk felsefesi açısından incelenmesi, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1, 143-147.
- Erdem, H. (2009). *Ahlâk felsefesi*, Konya.
- Fahri, M. (1987). *İslâm felsefesi tarihi*. (Çev. Kasım Turhan). İstanbul.
- Fakhry, M. (1991). *Ethical theories in İslâm*, EJ. Brill, Leiden.
- Filiz, Ş. (2002). *İlk İslâm hümanistleri*, Konya: On Bir Eylül Yayınları.
- Hasan, H.İ. (1984). *Tarihu'l-islâm*, Kahire. 1-4.
- Hicab, M. F. (1982). *Felsefetu's-siyasîyye inde İhvâni's-Safâ*, Mısır.
- İbn Manzûr. (1990). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Daru's-Sadr.
- İbn Miskeveyh. (1983). *Ahlâkî olgunlaştırma*, (Çev. A. Şener-C. Tunç-İ. Kayaoğlu). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İbn Miskeveyh. (2017). *Ahlâk eğitimi/ Tehzîbü'l-ahlâk*, (Çev. A. Şener-C. Tunç-İ. Kayaoğlu), İstanbul: Büyüyenay.
- İhvânu's-Safâ. (ty). *Resâilü ihvâni's-safâ ve hullani'l-vefa*, (neş. Butros el-Bustânî). Beyrut: Dâru Sâdır. 1-4.
- İhvân-ı Safâ Risâleleri*. (2014). (Çev. Abdullah Kahraman vd.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1-4.
- İhvân-ı Safâ. (1376-77/1957). *er-Resâ'il*. (nşr. Butrus el-Bustani). Beyrut: yy.
- İmam Gazzâlî. (1994). *İhyâu ulûmiddîn*, (nşr. A. Fikri Yavuz), (Trc. Mehmed A. Müftüoğlu, İstanbul: İpek Yayın Dağıtım, 1-4.
- Kanar, M. (1374). *Büyük Farsça-Türkçe sözlük*. Tahran: Şîrin Yayınları.
- Kvasoğlu. Ö. (1995). *İslâm etiğinin Aristotelesçi kaynakları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kayhan, M. (2022). *Mehmed Âkîf'in eserlerinde Kur'an ve tefsir*, Samsun: Üniversite Yayınları.
- Kerimoğlu, Ö. (2023). *Fârâbî ve İhvân-ı Safâ'da siyaset ve siyaset Ahlâkı*, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. (2017). (Çev. Hayrettin Karaman vd.). Ankara: TDV Yayınları.
- Mantran, R. (1980). *İslâm'ın yayılışı tarihi*, (çev. İsmet Kayaoğlu). Ankara.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc.(1413/1992). *Sahîhu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1-3.
- Onay, H. (1999). *İhvân-ı Safâ'da varlık düşüncesi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Özturan, H. (2017). Dostluk neden bir ahlâk felsefesi konusudur?. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*. 36 (Aralık), 176-189.
- Sunar, C. (1980). *İbn Miskeveyh ve Yunanda İslâm'da ahlâk görüşleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Saruhan, M. S. (2005). *İbn Miskeveyh düşüncesinde tanrı ve insan*, Ankara: Avrasya Yayınları.
- Şenel, C. (2013). "İbn Miskeveyh: Yeni Eflatuncu Metafizik ve Ahlâk", *İslâm Felsefesi Tarih ve Problemler*, ed. M. Cüneyt Kaya, Ankara: TDV Yayınları.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ. Sünenü't-Tirmizî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1-5/1413-1992.
- Uysal, Enver. *İhvân-ı Safâ felsefesinde tanrı ve alem*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.

- Uysal, E. (2007). *Resâilü İhvâni's-Safâ. TDV İslâm Ansiklopedisi* (C.34, 576-579). İstanbul.
- Uysal, E. (2000). *İhvân-ı Safâ. TDV İslâm Ansiklopedisi* (C.22, s.1-6). İstanbul.
- Taş, N.ve Dölek, H. (2017). X. Yüzyılın bilimler akademisi: İhvân-ı Safâ teşkilatı, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 271-286.
- Taylan, N. (2011). *Anahatlarıyla İslâm felsefesi*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Toka, Tanju. (2018). Fârâbî ve Kant'ın siyaset felsefesinde toplum ve hukuk, *Felsefe Arkivi*, 48/1, 21-44.
- Türkeri, M. (2004). Aritoteles, Fârâbî ve İbn Miskeveyh'in Ahlâk kuramlarında "dostluk"un önemi, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (79)-101.
- Wakelnig, E. (2011). "Miskawayh, Abu Ali", *Encyclopedia of Medieval Philosophy*, ed. H. Lagerlund.

Extended Abstract

To build a happy life, a person needs to create some material and spiritual relationships. Thanks to these relationships, they can satisfy the needs that are necessary for a peaceful life. According to human nature, it is not a being that can meet everything it needs on its own. This feature obliges him to lead a social life. In the history of classical philosophy regarding humans, we can mention a sociological determination that has been put forward since Aristotle (384-322 B.C.) and is largely accepted and expressed when necessary. This acceptance is the idea that man is a social being and that this quality stems from his nature. In the world we live in, there are many typologies of people whose character, state of spiritual maturity, communication with the environment, level of culture, understanding of listening, speech, religious belief, and political opinion are quite different from each other. Being a social being, human beings, thanks to this feature, communicate with people who complement themselves and create a spiritual bond between them. One of these bonds is friendship, which is established only for goodness and is defined as the fact that the parties love each other equally. Friendship constitutes an important part of human life. At this point, at the beginning of the problems dealt with around the concept of friendship, which is a special type of love, is the determination of its place in human life. This is probably why philosophers interested in moral philosophy have made the subject of friendship a subject of research. Because they either accepted friendship as one of the moral virtues or considered it a phenomenon that they saw as the same as virtue.

A friend is a person who has a share in a person's happiness, suffering and grief. The subject of friendship, which has an important share in the happiness and sadness of an individual, has been the field of research in many religious texts and thought systems. It is observed that thinkers who have left works in the fields of morality, Sufism, and philosophy, which have an important place in shaping the history of thought with their ideas, have studied the subject of friendship. Ibn Miskawayh's work *Tehzibul-Al-Morality* pioneered and became the source for the works written in the field of morality after him. In the same way, the subject of friendship has been one of the main issues discussed in the treatises of the Ikhwan-ı Safa. In the works containing the subject of friendship, the types of friendship, the human need for a friend, the psychological, natural and social reasons for forming a friendship are discussed. In these resources, the purpose of establishing friendship, benefits and harms, considerations to be taken into account when choosing a friend, solutions to problems such as the characteristics of a good and bad friend and answers to questions such as what should be the limit in a friendship relationship were also sought. Friendship, in the dictionary, means 'unhypocritical, sincere and trustworthy love towards someone or something'. Friendship is

a mutual bond between two people based on truth in words, actions and thoughts. This bond allows the parties to get very close to each other.

It is also necessary to mention the words "veli" and "refik", which are used in the sense of friend as well as having different meanings. In the Holy Quran, the basic source of the İslâmîc religion, the word wali, which is used in singular and plural in eighty-seven verses, refers to the types of friendship such as friendship between God and people, friendship between people and the devil, and friendship between good and bad people. These verses essentially aim to establish the understanding that the true and eternal friend is Allah. For this reason, in the verses, it is frequently reminded and advised that God is the real and eternal friend, by emphasizing the characteristics of God as a true helper, protector, forgiving, and bringing people from darkness to light.

The religion and moral teachings that people adopt have a significant impact on social relations. For this reason, the verses of the Quran inform us that unbelievers, oppressors, Jews and Christians should not be friends, and that they are friends of each other and of the devil. It is understood from these verses that while the friendship of Allah gives people confidence and brings them from darkness to light, being a supporter of the devil causes them to fall from light to darkness and to enter a path that will eventually lead to loss. These Qur'anic messages make a significant contribution to the solution of the problem by telling the believer who to make friends with. The basic criterion of the Quran when it comes to making friends is to believe and have faith. If one refuses to believe, it is the Qur'anic preference not to take even one's father and brothers as friends. In the verses, the relationship between love and faith is mentioned and it is stated that real love and devotion are in the unity of faith rather than biological closeness. It is understood that relationships other than the friendship of Allah, His messenger and believers are the main cause of otherworldly loss. Since divine friendship is based on love and faith, it also produces useful practical moral results such as leading to goodness, being helpful and protective.

The term "hülle", which corresponds to the concept of friend and is defined as "vast friendship that penetrates deep into the heart and takes root", is also used in the Holy Quran. The word "halil" in the verse "As a matter of fact, Allah took Abraham as a friend" is an example of this usage. Ghazali says that the friend and friendship meant by this expression indicates the greatest, most sublime love, the beloved, which is above all other friendships. The hadith of Muhammad, "A person follows the religion of his friend (halil)", expresses the depth of the moral, psychological and religious effects that friends and friendship leave on people.

İkhwan-ı Safa, which is one of the two main elements of the article, is an organized community that uses secrecy as a method and has religious, scientific, political and philosophical goals. They found a solution to the general division of the period they lived in by creating a new İslâmîc society based on the principles of unity, brotherhood, cooperation and solidarity. İkhwan-ı Safa is a community with an understanding that puts humans, who are by nature social beings, at the center. Members of the community explain the purpose of human creation as being to know oneself and the world in which one lives, to know one's creator, and to be aware of the truths of things and existence. According to the thinkers of society, a person who knows himself, the universe, his creator and his existence is a virtuous person. A virtuous person has come to the stage of receiving the inspiration of angels because he is a person who lives as the religion commands.

İkhwan-ı Safa sees building a virtuous individual, a virtuous society and a virtuous state as the main goal of their philosophy. In this regard, there is a need for people who have unity of thought and belief, stay away from useless conflicts, give importance to cooperation and

solidarity for individual and social success, and have active feelings of friendship and brotherhood. They are of the opinion that a society consisting of individuals who have no expectations other than God's will can succeed in becoming a single body in all areas of life. The ideal state is a state that has managed to become a single body, has all the necessary material and spiritual capabilities, and where virtues such as honesty, compliance with trust, and loyalty are dynamically practiced. What kind of contribution and role does friendship, which is a form of human relationship based on love and which is so important for human life, contribute to the moral competence of a person? Why does a virtuous person need a friend? The answers to these questions are very important for the members of the society. Because they believe that it is not possible to be friends with every person, and they have a very uncompromising attitude on this issue.

According to general acceptance, the forty-fifth treatise of the fifty-two treatises of the Brotherhood of Safa is related to the way the members of this society relate to each other, their cooperation with each other in matters of religion and the world, and their sincere compassion and love. There are certain things that members of the Ikhwan al-Safa community should pay attention to when they want to make friends, wherever they are.

According to the philosophical, religious and moral understanding of the society, one should not be friends with everyone. We should know the person we will make a friend with thoroughly, his morality, religious belief and sect should be thoroughly investigated, and we should make sure whether they are worthy of true love and brotherhood. According to the community that defines those who do not believe in the Day of Judgement as the worst of people, there are people among people whose nature and morals are corrupt, unstable, and superstitious. There are evil, ungrateful, insecure, stingy, cowardly, jealous, greedy, sinful, rude, hard-hearted, stupid, ignorant, disgusting, hypocritical, incompatible, deceptive, arrogant, adulterous people among them, as well as benevolent, generous, grateful, reliable, patient, smart, harmonious, brave, opinionated, kind, elegant, loving, sincere, sincere, and humble people. Ikhwan-ı Safa mentions three disgraces among them, which he calls the mother of sins and accepts as the most evil habit. These are arrogance, greed and jealousy. The Ikhwan-i Safa, who considers it arrogance to be identical to Iblis, greed with Adam and to be jealous of Cain, says that a virtuous person should stay away from them. According to them, a friend means a helper in both religious and worldly affairs. For this reason, a friend whose morality and faith are corrupted can be an occasion for a person to lose both the happiness of this world and the hereafter.

Among the İslâmîc philosophers, Ibn Miskawayh was the one who dealt with the subject of love and friendship in the most comprehensive and systematic way and was also influenced by Aristotle's ideas on the subject. The philosopher, like other thinkers, evaluated the issue based on the idea that humans naturally need their fellow humans because they are social beings. The fact that humans need other people to complete themselves has made cooperation mandatory. The thesis that cooperation and solidarity are indispensable values and an inevitable law for social life is one of the philosopher's important findings. This determination is important for social life.

The virtues of love and friendship are among the basic principles in the formation of a society in harmony, with a sense of cooperation and solidarity. Feelings of love and friendship are needed to establish and maintain harmony, unity, cooperation and solidarity. Because he sees love as the basic condition of happiness. Being able to feel love in a perfect sense obliges people to live in a society. Because, like other virtues, the virtue of love can be acquired by living together with people in society. Experiencing and sharing the love that exists in human nature is one of the reasons for existence. He describes friendship as a special type of love

and expresses it with the concept of "mawadda". He also emphasized that friendship cannot be established among many people like love, and argued that it is a more special bond.

According to the thinker, a person cannot live without love. The value of friendship is more valuable than all kinds of treasures and all the precious goods, objects and precious stones that people strive and compete to obtain. The philosopher evaluates a person's worth according to his interest in friendship. According to him, a person who does not care about friends and friendship is unimportant. None of the beings on earth is more valuable than a friend whose help is trusted in an important matter. One of the main means of a person's happiness is his friends. The presence of a reliable friend not only makes him happy but also contributes to his self-confidence. Especially for a leader who rules the state, having a reliable friend means his eyes, ears and mind in administrative affairs. Thanks to his friends, people who are far away become closer to him, and with their information sharing and support, solving problems becomes timely and easy. According to the philosopher, one of the main issues to be considered regarding friendship is to investigate the quality of human relations, especially with family members.

Ibn Miskawayh gives some suggestions inspired by Socrates to avoid being deceived, falling into a trap and staying away from this danger when making friends. Accordingly, it is necessary to look at the communication and behavior of the person to be made with family members, especially their parents, during their childhood. If his/her communication with family members is good, friendship can be made with him/her; if his/her communication with them is bad, it is necessary to stay away from him and protect himself. The thinker says that the next step is to look at the previous friends of the person to be friends with and compare their behavior towards them with their behavior towards family members. Another method is to check whether they thank the people they should thank and whether they are ungrateful. The philosopher, who opposes establishing a friendship with a person who is ungrateful and does not thank for kindness, advises against making friends with people who are fond of financial matters and ambitious. Ibn Miskawayh recommends that people who have characteristics that will disrupt the healthy relationship between two people and interrupt the friendship should not be preferred as friends. In addition, it considers making material and moral sacrifices as the basic duty of both parties in order to preserve and maintain the established friendship relationship.

M. FOUCAULT’NUN İKTİDARINA KARŞI J. SCOTT ’UN DİRENİŞİ: SÖYLEM, KAPATMA VE GÖZETLEMeye KARŞI ALT-POLİTİKA

Nadir ATEŞOĞLU*

Öz

Foucault iktidarı bir töz değil aksine bir ilişkiler ağı olarak tanımlamaktadır. İnsanın olduğu her yerde kaçınılmaz olarak bir iktidar ve iktidara maruz kalanlar vardır. Ona göre iktidarın olduğu her yerde doğal olarak direniş de bulunmaktadır. Ancak o genellikle direnişin nasıl olacağından ziyade müktedir olanların iktidatlarını sürdürme biçimlerini anlamaya çalışmaktadır. J. Scott ise özellikle zayıf olanların kendilerine uygulanan iktidar karşısında nasıl bir direniş biçimi benimsediklerine odaklanmaktadır. Bu çalışmanın amacı M. Foucault’nun iktidar odaklı perspektifine karşı J. Scott’un gündelik ve dolaylı direniş biçimlerinin neler olabileceğini ve olası etkilerini tartışmaktır. Bunun için Foucault’nun iktidar ve Scott ’un direniş kavramını ele aldığı çalışmalar, doküman analiz yöntemi kullanılarak analiz edilecektir. Çalışmanın sonunda bir iktidar ilişkisinde bulunan tüm tarafların aktif özneler olarak bilinçli hareket ettikleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: M. Foucault, J. Scott, İktidar, Alt politika

J. Scott's Resistance to M. Foucault's Power: Discourse, Confinement and Sub-Politics Against Surveillance

Abstract

Foucault defines power not as an entity but as a network of relations. Wherever there is a human being, there is inevitably power and those who are subjected to it. According to him, wherever there is power, there is naturally resistance. However, he generally focuses on understanding how those in power sustain their authority rather than on how resistance might unfold. J. Scott, on the other hand, focuses on how the weaker ones adopt forms of resistance against the power exerted on them. This study aims to discuss J. Scott's every day and indirect forms of resistance and their possible effects in contrast to M. Foucault's power-oriented perspective. For this purpose, studies on Foucault's concept of power and Scott's concept of resistance will be analysed using the document analysis method. At the end of the study, it is concluded that all parties in a power relationship act consciously as active subjects.

Key Words: M. Foucault, J. Scott, Power, Sub-politics

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, natesoglu@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0561-3562>

1- Giriş

Foucault, iktidarı tepeden aşağı gelen bir temel güç olarak görmek yerine onu her yerde ve her zaman var olan bir ilişkiler ağı olarak görmektedir (Foucault, 2015, s. 110). Ona göre insanların yaşadığı her yerde toplumsal ağa derinlemesine işlemiş kaçınılmaz iktidar ilişkileri bulunmaktadır (Foucault, 2016a, s. 77). Bu iktidarın direnişe içkin olduğu anlamına da gelmektedir. Çünkü iktidarın olduğu her yerde doğal olarak bir direniş ya da direniş imkânı da bulunmaktadır. Bununla birlikte Foucault ya göre “İktidar nerededir?” sorusu yerinde bir soru değildir. Çünkü iktidar bir ağ olduğu için o zaten her yerdedir (Foucault, 1993, s. 99). Doğru soru, iktidarın nerede olduğu değil nasıl bir mekanizma içinde çalıştığıdır. Ona göre güçlü, egemenliğini devam ettirmek için zayıf olan diğerleri üzerinde hangi baskı mekanizmalarını nasıl bir şekilde kullanmaktadır? Foucault’nun üzerinde durduğu asıl konu iktidarın işleyiş biçimidir.

Foucault’a göre iktidar ilk olarak bir normalizasyon süreci belirlemede ve ardından kendini merkeze alarak belirlediği bu normların dışında kalan herkesi söylemlerle, kapatma merkezleriyle ve gözetleme mekanizmalarıyla disipline etmektedir. Disipline olmayanları ise dışlama ve ötekileştirme süreçlerine tabi tutmaktadır. O bir tarihsel analiz yaparak delinin¹, suçlunun², cahilin³, hastanın⁴, üretken olmayan cinselliğin⁵, işsizlerin ve diğer dışlananların⁶ anlamı da tam da bu şekilde bir ötekileştirmeler tarihi olarak ve iktidarın işleyişine bağlı bir şekilde tanımlamaktadır.

İktidar, disipline edilmesi gereken bireyleri tanımladıktan sonra onları okul, askeriye, yurt, hastane, hapisane ve fabrika gibi kapatma merkezlerine kapatarak

¹ Foucault, M. (2020). *Deliliğin Tarihi*. (M.A. Kılıçbay, Çev.) İmge Kitapevi.

² Foucault, M. (2019). *Hapishanelerin Doğuşu*. (M.A. Kılıçbay, Çev.) İmge Kitapevi.

³ Foucault, M. (2016b). *Bilginin Arkeolojisi*. (V. Urhan, Çev) Ayrıntı Yayınları.

⁴ Foucault, M. (2018). *Kliniğin Doğuşu* (Ş. Ünsaldı, Çev). Epos yayınları.

⁵ Foucault, M. (2017). *Cinselliğin Tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

⁶ Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus. Collige De France Dersleri* (1977-1978), (F. Taylan, Çev) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

gözetim ve denetimi altına almaktadır. Öyleyse gözetim altına alınan birey ne yapar? O bu sorunun cevabına pek fazla odaklanmamıştır. Bu onun iktidarı bir ağ gibi gören yaklaşımıyla tutarlıdır. Çünkü güç ilişkileri sürekli değişkendir ve iktidar bir yerlerde hazır ve nazır bulunan bir töz değildir. Bununla birlikte bir iktidar ilişkisinde en az iki tarafın bulunduğunu ve zayıf tarafın hiçbir şey yapmadan kendine biçilen role öylece razı olduğunu düşünmek eksik bir yaklaşım olabilir. Foucault, direnişe ilişkin bu alanı çok muğlak bırakmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada zayıfın direnişini temsilen Scott'un yaklaşımı ele alınarak bir iktidar direniş tartışması yürütülecektir. Çalışmanın literatürünü M. Foucault'nun iktidara ilişkin yaklaşımı ile J. Scott 'un Direniş perspektifi oluşturmaktadır. İlgili literatürde yer alan kavramlardan yola çıkarak egemen iktidarın karşısında zayıf olanların ilk bakışta anlaşılmayan ne tür direniş biçimleri geliştirdikleri ilgili literatür bağlamında tartışılacaktır.

2- Kapatma, Gözetleme ve Kontrol

Tahakküm ve iktidar kavramları birbirinden farklıdır (Foucault, 2016a, ss. 20-21). Tahakküm durumu şiddet kullanarak bir tür zorla yaptırmayı içerir ve bu nedenle bireye özgürlük alanı bırakmaz. Bu nedenle köle - efendi arasındakine benzer bu tür bir durum onun inceleme alanı dışındadır. İktidar durumunda ise birey, kısıtlı da olsa farklı ve çeşitli davranış biçimleri ve tepkileri verebilme imkanına sahiptir. Demek ki iktidar etmek aynı zamanda direnişe de içkindir ki bunun için kısıtlı da olsa imkân bulmak her zaman mümkündür. Evet iktidar her yeredir ancak yine de bu onun tüm gücü elinde bulundurduğu ve asla tersine çevrilemez olduğu anlamına da gelmemektedir. Yine de Foucault'nun çalışmalarında asıl eksen iktidarın nasıl yürütüldüğüne ilişkindir.

Foucault iktidarın nasıl işlediğini göstermek için tarihsel bir analiz yapmaktadır. Ancak o geçmişte bir kahramanlık tarihi olarak görmek yerine onu delilik, suçluluk hastalık ve cinsellik gibi bazı öznel deneyimler üzerinden analiz etmeyi tercih etmektedir. Onun temel motivasyonu, iktidarın özneler arasında nasıl işlediğini ve birtakım değişikliklerin iktidarın çıkarlarıyla nasıl da ilintili olduğunu göstermektir. O örneğin, "Hapishanelerin doğuşu" (2019) isimli eserinde şehrin

merkezinde suçlunun bedenine verilen ve halkın katılımıyla bir tür ritüel⁷ gibi gerçekleşen cezadan vazgeçilerek suçluların kapatma merkezlerine gönderilmesinin arkasında aslında bir iktidar/güç ilişkisi bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu cezadan vazgeçerek suçluların sessizce kapatma merkezlerine gönderilmesi bedene verilen işkencenin insanlık dışı olarak görülmesinden dolayı olmamıştır. Cezalandırma şeklinin değişimine neden olan şey meydana cezalandırma şeklinin, bazı gelişmeler sonucunda zamanla kralın otoritesini sarsmasından kaynaklanmaktadır. Kralın daha kolay kontrol edebileceği bir toplum için artık kapatma ve gözetleme çok daha elverişli bir uygulamadır.

İnsanların insanlar tarafından yönetilmesi belirli bir rasyonalite gerektirir (Foucault, 2016a, s. 55). Şiddet olmadan yürütülen bir yönetim biçiminde yapılan işlerin rasyonel bir temele oturtulması yönetimin meşruluğunu sağlamaktadır. Hapishaneler, akıl hastaneleri ve okullar gibi kurumların bir toplum için gerekli rasyonel tarafı olmadan kapatma ve kontrol merkezi gibi çalışmaları olanaksızdır. Elbette insanlar eğitilmelidir ve elbette suçlular cezalandırılmalıdır. Salgın hastalık döneminde dışarı çıkılmamalıdır ki hastalık bulaşmasın. Hastalık bulaşanlar derhal kapatılmalıdır. Kapatma merkezlerinde -ister okul, ister hastane veya hapishane- birey katı kurallara uymak zorundadır. Kapatma merkezlerinde bulunan veya tüm şehri gözetleyen kameralar güvenli ve özgür bir yaşam için rasyonel gerekçelerle açıklanmaktadır. Ancak çoğu durumda asıl motivasyon, yönetenlerin yönetim faaliyetlerini kolaylıkla yürütmelerini sağlamaktır.

Foucault'ya göre iktidar başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmaktır (Foucault, 2016a, s. 75). Bunun için iktidar sahibinin kendi mekanına,

⁷ Suçlunun suçunu itiraf etmesi beklendiği için onun son sözlerini söylemesine imkân veren halkın katılımıyla gerçekleşen bir tür yargılama ritüeli. İtiraf, özellikle Hristiyan kültüründe önemlidir. Buna göre suçunu itiraf eden yarı bağışlanmış kabul edilir. Burada ise itiraf hem dini bir ritüel ve hem de özellikle işkenceyle bedenine ceza verilen kişiyi yargılayan kalabalığı rahatlatan bir eylemdir. Bu uygulama suçluya özgürce son sözlerini söyleme hakkı vermektedir. Ancak zamanla bazı suçluların kendini savunmasına ve topluluğu yanına alan bir konuşma biçimine dönüşmüştür. Bu ise kralın otoritesini sağlamlaştırmak yerine ona zarar veren bir durumdur. (Foucault, 2019)

diğer bir ifadeyle kapatma merkezlerine ihtiyacı vardır. Örneğin bir eğitim kurumundaki kurallar, itaat göstergeleri, gözetleme ve ceza biçimlerinin tümü bir kapasite, iletişim ve iktidar bloğu oluşturmaktadır (s. 71). İktidar gözetlerken ona maruz kalanlar her zaman gözetlenip denetlenenlerdir. Tüm kapatma merkezlerinde benzer teknikler kullanılmaktadır. Modern devlet, kendi vatandaşlarının yaşamları üzerinde de belirli bir kontrol uygulamaktadır. Foucault bunu biyopolitika kavramıyla açıklamaktadır (Foucault, 2013). Bu terim, modern devlet iktidarının, nüfusu yönetmek ve kontrol etmek için biyolojik yaşam üzerindeki gücünü ifade etmektedir.

Biyopolitika terimi, politik iktidarın sadece bireylerin siyasi eylemleriyle ilgilenmez o aynı zamanda nüfusun biyolojik özellikleri, sağlık durumu, doğum oranları gibi yaşamsal alanlarını da düzenlemeye ve kontrol etmeye çalışmaktadır (Foucault, 2017, s. 103). Bu durum bize günümüzdeki iktidar yapılarının, bireylerin bedensel ve biyolojik varlıklarını da içeren daha geniş bir kontrol mekanizması oluşturduğunu göstermektedir. Böylece bugünün iktidar yapılarının, bireyin yaşamına daha derin ve kapsamlı bir müdahale tarzı geliştirdikleri söylenebilir. Sağlık politikaları, nüfus sayımı ve planlaması, doğum kontrolü gibi politikalar, biyopolitika'nın örnekleridir. İktidar biyopolitika aracılığıyla, kapatma merkezlerindeki kontrol ve denetimlerinin dışında ve ötesinde genel olarak insan yaşamına ilişkin temel bir kontrol ve denetleme arzusunun peşindedir. Örneğin doğum kontrol yöntemlerini teşvik etmek, aile planlaması hizmetlerini yaygınlaştırmak, doğum izni politikalarını düzenlemek, obeziteye karşı kampanyalar veya sigara içme oranlarını azaltmaya yönelik politikalar. Tüm bu örnekler normalleştirici toplum biçimini merkeze alan bir iktidar teknolojisinin sonuçları olarak görülebilir.

Foucault, Jeremy Bentham'ın tasarladığı Panopticon modelini bir gözetim ve kontrol mekanizması olarak ele alarak bunu modern toplumdaki iktidar ilişkilerini anlamak için önemli bir model olarak kullanır. Foucault'a göre, Panopticon modeli, iktidarın nasıl işlediğini ve toplum üzerinde nasıl bir etki yarattığını anlamak için önemlidir. Panopticon 'da mahkumlar, sürekli bir gözetim tehdidi altında olduklarını

hissederek istenmeyen davranışlardan kaçınmaktadırlar. Bu sistem hem iktidarın görünür olmasını sağlamaktadır ve hem de iktidar sahibi olan kişi veya kurumların sürekli gözetleme yapmak zorunda olmadan denetim yapmalarına imkân vermektedir. Dolayısıyla, Panopticon modelinin her yerde uygulanması bize iktidarın dağıtılmış, sürekli ve içselleştirilmiş bir yapıya sahip olabildiğini göstermektedir. Foucault'nun hapishaneleri merkeze alarak yaptığı bu açıklama ona göre toplumun tümündeki iktidar ilişkileri için geçerlidir (Foucault, 2015, s. 87). Okullar, yurtlar, resmî kurumlar, hastaneler kısacası iktidar sahibi olan herkes için gözetleme temel bir meseledir ve Panopticon ve onun çeşitli versiyonları gözetleme sorununu çözmek için ideal bir şekilde kullanılmaktadır. Özetle modern toplumda iktidarın en etkili şekilde nasıl kullanıldığını gösteren bir örnek olan Panopticon ve benzeri izleme mekanizmaları, insanların davranışlarını önceden belirlenen normalizasyon çerçevesinde şekillendirme ve kontrol etme amacıyla iktidarın yaygın ve etkili bir kullanım biçimini temsil etmektedirler.

3- Söylem ve Kontrol

Hakikat nedir, sorusu tüm iktidarlar için önemli bir sorudur. Hakikat genellikle bilgi üretme gücüne sahip olanların normalizasyon sürecini belirlemek için ürettikleri ve diğerlerin de buna dahil olmak durumunda kaldığı bir tür üretim faaliyetidir. Bu bize bilgi ve iktidarın birbirinden ayrılamayacağını göstermektedir. Bir güç ancak bilgiyi oluşturup onu sosyal alanda yürürlüğe sokabildiğinde yani onu üretmeye muktedir olduğunda iktidar haline gelebilmektedir. Doğrunun ne olduğunu içeren bu tür bir bilginin söylemler aracılığı ile yayılması bilgiyi iktidara bağımlı kılmaktadır (Deveci, 1999, s. 30). Akıllı olan, sağlıklı olan, suçlu olan kısacası normal olan ve olmayanın kim olduğuna ilişkin bilgi sıradan bir bilgi değil, diğerlerini yönetmeye yönelik kullanışlı bir bilgidir.

Foucault, (2016b) bilginin arkeolojisi isimli eserinde, belirli bir dönemde geçerli olan bilgi rejimlerinin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl değiştiğini ele almaktadır. Bu çözümleme, bilginin toplumsal ve kültürel bağlamlar içinde nasıl üretildiğini ve iktidar ilişkileriyle nasıl etkileşime girdiğini ortaya koymaktadır.

Foucault' ya göre iki tür bilgi vardır. Biri daha çok bilimsel alanlar için geçerli olan teknik bir bilgidir. Diğeri ise bilimin söylediklerinden çok daha fazlasını içeren çok daha derin bir bilgidir. Bu ikinci tür bilgi için arkeoloji yapmak gerekir. Arkeoloji, onun ifadeleriyle;

“Bir çağın söylemlerinin normatifiğini, bilginin normalleşme biçimlerini ve oluşum kurallarını inceleyen sıkı bir yöntemdir” (Foucault, 2016b, s. 9).

Burada bilgi bireyin “özneleştirme” süreci içinde ortaya çıkmaktadır (Foucault, 2016a, s. 58). Üretken ve emek harcayan özne ile üretken olmayan özneler, deli-akıllı, hasta-sağlıklı, suçlu ve suçsuz gibi bölücü pratiklerin nesnesi olan özneler ve son olarak üretken olan veya olmayan cinselliğin nesnesi olan özneler, iktidar için kullanışlı birer aparat halini almaktadır. Bu bireyleri kategorize ederek, onların kimliğini belirleyerek ve onlara tanımak zorunda oldukları bir hakikat yasası dayatarak onları özne yapan bir iktidar biçimidir (s. 63). Bu yaklaşım ona göre bir biyoiktidar biçimidir. Biyoiktidar ve öze arasında sıkı bir ilişki vardır.

“Biyoiktidar bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Bireyi kategorize eder, bireyselliğin içeriğini ve sınırlarını belirler. Bireyden kendine özgü bir hakikat yaratmasını ve bu hakikati hem kendisi hem de başkaları tarafından tanınır hale getirmesini ister.” (Bozok, 2011, s. 43).

Doğal olarak burada bireyin gündelik hayatına bir müdahale söz konusudur. İdeal bireyin kim ve nasıl biri olduğu belirlendikten sonra bireye düşen utanarak kendi eksikliklerini düzeltmesidir. Yönetime düşen ise ideal dışı olanları tespit etme, yargılama, kontrol ve denetim altında tutmaktır. Birey gözetleyen bakışı öyle hisseder ve içselleştirir ki kendi kendini gözetleme noktasına gelir (Foucault, 2015, s. 95). Çünkü iktidarın gözünden bir bakışla normal olmak (modernitenin belirlediği sağlık, cinsellik vb. standartlar) için birey artık birinin kendini gözetlemesine de ihtiyaç duymamakta adeta o kendi kendini gözetlemektedir. Bu süreç bireyin kendi rızasıyla kendi bedenini bir tür kontrol ve denetim nesnesine dönüştürmesine yol açmaktadır (Bozok, 2011, s. 42). Bireyin bu kendi kendini gözetlemesi biyoiktidar yaklaşımının bir diğer perspektifini oluşturur. Doğal olarak iktidar açısından bu durum son derece düşük maliyetli bir yönetim biçimi anlamına gelmektedir.

Söylemler, cinsellik, delilik, işsizlik gibi formların normlarını bulma ve bunu hakikat haline getirerek tüm diğerlerine aktarma süreciyle ete kemiğe bürünmektedir. Böyle bir tanımlama doğal olarak iktidara belirli bir işlev de yüklemektedir. Bir yandan iktidar için kullanışlı olabilecek normları hayata geçirecek hakikat üretilirken öte yandan bu hakikatin yayılması amaçlanmaktadır. Öte yandan Foucault ya göre söylem, gizli ve belirsiz bir şekilde baskı üretir ve o kendini hiçbir zaman açığa vurmaz (Demir Güneş, 2013, s. 59). Bu söylemin çok daha kolay yayılmasına neden olmaktadır.

Söylem zamanla öyle yayılır ki herkesi içine alan bir makinaya dönüşür (Foucault, 2015, s. 96). Hem iktidarı işletenler ve hem de ona maruz kalanlar zamanla buna dahil olmaktadır. Söylemler öyle etkili olmaktadır ki tarihsel süreçte iktidarı işletenlerle ona maruz kalanlar arasındaki ayrım çok net olduğu halde bugün modern dünyada bu ayrım hemen hemen ortadan kalmıştır. Örneğin hijyen koşullarına uymayanları, tembellik edenleri veya üretken cinselliğe sahip olmayanları ötekileştirmek için artık bir iktidar odağına dahi gerek yoktur. İktidarın üretilip yaydığı hâkim söylem üzerinden bireyler birbirlerini dışlanıp ötekileştirmektedirler. Doğal olarak bu tür bir yaklaşım, iktidara sahip olanların işini epeyce kolaylaştırmaktadır.

Peki söylem nasıl üretilir? Foucault'ya göre söylem “dışlama (denetleme) usulleri” ile üretilmektedir (Foucault, 1993, s. 11). Yanlış, faydasız, sağlıksız, yasak, akılsız, eğitimsiz gibi tanımlamalar aslında dışlama ve denetleme unsurlarıyla birlikte bir paket olarak ortaya çıkmaktadır. Foucault bu durumu “Sorunsallaştırma” olarak adlandırmaktadır (Foucault, 2016a, s. 86). Sorunsallaştırma, daha önce var olmayan bir nesnenin yaratılması anlamına gelmez.

“Sorunsallaştırma, herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu (ister ahlaki düşünce biçiminde, ister bilimsel bilgi, isterse siyasi analiz, vb. biçiminde olsun) bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel olan ya da söylemsel olmayan pratikler bütünüdür” (Foucault, 2016a, s. 86).

Söylem, doğal olarak kamusal olmak durumundadır. Bu nedenle onun üretilerek topluma mâl edilmesi gerekmektedir. Söylemi anlaşılır hale getiren, üreten, çeşitlendiren ve onu sürekli kılan iktidar ve iktidara bağlı kurumlardır (Foucault, 1993, s. 10). Foucault için üç tip söylem odağı vardır. Kilise ve itiraf teknikleri, okul ve devlet biyopolitikası. Her üç tekniğin kullanımında da iktidarın baskı altına almak yerine bireyleri konuşturarak biçim verdiğini söylemek mümkündür.

İktidar bugün insanları baskı altına almak veya onları susturmak istememektedir. Aksine o bireyleri konuşturmak ister. Böylece bireylerin dilinin altında yatanı ortaya çıkarır ve gerçekleri görmek ister. İktidarın amacı bu gerçekleri çeşitli araçlarla yönlendirmeye ve disipline etmeye çalışmaktır (Akay, 2016, s. 44). İnsanların konuşması hatta iktidar aleyhine (lehine de olsa durum değişmez) konuşmasına izin vermek önemli bir hamledir. Çünkü bu durumda zayıf tarafın direnişinden eser kalmaz. Bunun nedeni zayıflar arasında güçlüye karşı bir “gizli senaryo” ve bir “anti-söylem” oluşmasının mümkün olmadığı durumlarda zayıfın direniş imkânının tümüyle yok olmasıdır. Bu nedenle iktidar direnme odaklarının ortaya çıkmasını önlemek yerine onların ortaya çıkışını istemektedir. Böylece kilisedeki rahibin önünde itiraf edilerek af edilmesi beklenen günahlar gibi modern devlet de konuşarak kendini açık eden birey üzerinden kendi iktidarını sürekli yeniden üretebilmektedir. Akay’ın ifadesiyle devlet bugün bizi sadece itaate değil fakat aynı zamanda itirafa da zorlamaktadır ki böylece hakkımızdaki tüm gerçeklerden haberdar olabilir (2016, s. 26).

İktidar, sadece bireylerin fiziksel eylemleri üzerinde değil, aynı zamanda zihinsel ve kültürel düzeyde de işlemektedir. Bu bağlamda, Foucault’ya göre iktidarın bir aracı olarak söylem çok önemlidir. Çünkü söylem, güç ilişkilerini, bilgi yapılarını ve toplumsal düzeni şekillendiren bir araçtır. Foucault, çalışmalarının çoğunda söylemin iktidarlar tarafından nasıl üretildiğini ve sürdürüldüğünü ve onun iktidar yapılarıyla olan ilişkilerini açıklamaktadır. Böylece hakikatin birer temsilcisi olan söylemler, gündelik hayatın içinde bireylerin düşünme ve davranma biçimlerini şekillendirerek iktidarların devamına hizmet eden araçlara dönüşmektedirler. Söylemsel olmayan pratikler olarak gözetleme ve kapatma mekanizmalarını da buna

ilave ettiğimizde, iktidar çok önemli bir kontrol ve yönetim avantajı elde etmektedir. Buraya kadar Foucault'nun perspektifinden iktidarın nasıl işlediğini ve devam edebildiğini anlamaya çalıştık. Ancak diğer tarafta kendi kaderine razı olmayan ve iktidarın tüm yukarıdaki teknik ve hamlelerine karşı gündelik hayatın içinde ve sessizce direniş gösteren bir kesim daha bulunmaktadır. Çalışmanın bu kısmında J. Scott'un perspektifinden zayıfın muhtemel direniş biçimlerinin neler olabileceğine bakalım.

4- Bir Alt Politika Olarak Direniş

Scott, "Zayıfın Silahları" isimli çalışmasında güçsüz veya alt konumda olan insanların, günlük yaşamda kullandıkları çeşitli yöntemlerle iktidar yapılarına karşı nasıl direndiklerini ele almaktadır. Dolayısıyla direniş, literatürde güçlüye doğrudan karşılık veren "gerçek-doğrudan direniş"⁸ (Rubin, 1996, s. 245) ve güçlü karşısındaki niyetini gizleyerek ona dolaylı karşılıklar veren gündelik-dolaylı direnişler (Scott, 1985; De Certeau, 2009; Bayat, 2006; Carr, 1998; Prasad & Prasad, 1998; Wickham, 1998; Vinthagen & Johansson, 2013; Erdoğan, 2000; Ateşoğlu, 2022) olarak ele alınmaktadır. Scott bu ikinci tür direnişi "altpolitika"⁹ olarak isimlendirmektedir (Scott, 1985, s. 292). O "Tahakküm ve Direniş Sanatları" isimli (2018) çalışmasında zayıfın güçlü karşısında bir tür rıza gösterme ve itaatkarlık oyunu oynadığını ileri sürmektedir. Görece zayıf konumda bulunanlar, kendi aralarında bir "gizli senaryo" yürütürlerken güçlüye karşı da bir "kamusal senaryo" geliştirmektedirler.

Kamusal senaryo gösterisinde güçlüye karşı son derece kibar ve itaatkâr görülürken gizli senaryo ortamlarında, dedikodu, yalan, söylenti çıkarma ve güçlü hakkında alaycı şakaları da içeren çok daha samimi bir ortam söz konusudur. Ancak bu eylemleri bir tür rahatlama biçimi olarak görmemek gerekir. Scott a göre bu

⁸ Gösteri, boykot, grev vb.

⁹ Scott'un gizli senaryolar sonucunda ortaya çıktığını ileri sürdüğü ve "altpolitika" ismini verdiği bu direniş biçimi, "gündelik direnişler" (De Certeau, 2009; Bayat, 2006; Carr, 1998; Prasad & Prasad, 1998; Wickham, 1998; Vinthagen & Johansson, 2013), "idare etme" (Erdoğan, 2000), "mikro direnişler" (Ateşoğlu, 2022) şeklinde de kavramsallaştırılmaktadır.

direnişi olgunlaştıran bir alt politikadır. Bu anlamda direnişler; aşırma, ikiyüzlülük, razıymış görüntüsü verme, ayak sürüme, iş yavaşlatma, kaçak avlanma vb. şekillerde ete kemiğe bürünmektedir. Scott bu ikinci direnme biçiminin en az doğrudan direniş kadar -hatta çoğu durumda ondan çok daha- etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bu direniş biçimi günlük hayatın içine gizlenmiş sessiz, gizli ve sinsî bir direniş biçimi olduğundan güçlü tarafından fark edilemez. Özmakas'ın ifadesiyle, bir yerde direniş görünmüyorsa o sessizliği ile oradadır (2019a, s. 184).

Scott'a göre yoksul köylülerin birtakım davranışları ilk bakışta öyle görünmese de aslında toprak sahiplerine "kafa tutmaya" yönelik davranış biçimleridir (Özmakas, 2019b, s. 656). O bu tür direnişe (1985) köylülerin kaçak avlanmasından ve yüksek vergiye bağlı bir sorun olduğunda vergi ayaklanması yerine "vergi kaçırma", toprak üzerinde bir mülkiyet sorunu olduğunda açıkça meydan okumak yerine "izinsiz olarak yerleşme" gibi örnekler vermektedir.¹⁰ (Scott, 2018, s. 141). Bununla birlikte bu tür itaatsizlik biçimlerinin farklı alanlarda farklı örneklerini görmek de mümkündür. Örneğin, otoyollarda şoförlerin birbirlerini cezadan kurtarmak için selektör yapmaları, yüksek vergi oranlarına karşı mükelleflerin vergiden kaçınması, iktidara karşı gelmeden iş yavaşlatılması, bir gündelik direniş biçimi olarak değerlendirilebilir. Kural koyan otorite amacına ulaşamamış, kurala uyması gereken kişiler bundan kaçınmanın bir yolunu bulmuş ve tüm bunlar otoriteyi rahatsız etmeden bir gizli senaryo çerçevesinde yürütülmüştür. İktidar amacını gerçekleştirememiş, iktidarın uygulamalarından rahatsız olan güçsüz taraf ise kendi aralarında birlik olarak iktidara kafa tutmanın özel bir yolunu bulmuşlardır.

Scott'a göre bir güç ilişkisinde şeffaf olabilme kabiliyeti genellikle gücü elinde bulunduran tarafa aittir. Gücün kontrolü altında olan bireylerin davranışları ise daha çok gizli ve dolaylı olmak zorundadır. Ona göre zorunlu olarak ortaya çıkan

¹⁰ Benzer bir yaklaşım, gündelik direnişi savunan De Certeau 'da görülmektedir. İktidarlara strateji üretebilecek kabiliyete sahipken zayıf konumdakiler sadece gündelik hayatın içine gizlenmiş bir direniş biçimi olan taktikleri uygulayabilir. Yalan, kurnazlık, farklı görünme, kaytarma gibi eylemler gündelik hayatın rutinine gizlenmiş direniş taktikleridir (De Certeau, 2009, s. 54).

bu gizli ve dolaylı olma hali, güçsüzlerin güçlü olanlara karşı gösterdikleri bir direnme biçimine dönüşmektedir (Scott, 2018, s. 23). Foucault'nun bazı çalışmalarında odaklandığı "suçu-günahı itiraf etme" kavramının yerini Scott'da var olan tepkiselliği "gizleme" almaktadır. Doğal olarak burada güçlüye doğrudan karşılık vermeyen ancak onun isteklerini de tam olarak yerine getirmeyen bir itaatsizlik söz konusudur.

Dikkat edilirse burada bir iktidar ilişkisinde iki taraf arasındaki mücadelede zayıf ve dezavantajlı konumda bulunanların (yönetilen işçiler, köylüler, memurlar vb.) güçlü karşısındaki konumu bir hegemonik "yanlış bilinç"¹¹ yaklaşımına bağlanmamaktadır. Gündelik direnişçilerin tamamı aktör bireye odaklanmakta ve klasik hegemonya kavramına karşı çıkmaktadırlar. Scott'a göre bu direniş biçimi bir yandan iktidarı yanıltmayı hedefleyen sahte bir gösteridir ancak diğer taraftan egemeni ve talimatlarını hedef alan bazı direniş uygulamalarını da kapsamaktadır (140). Zayıf, mevcut dezavantajlı durumunun son derece farkındadır ve en doğru ve en hızlı sonucu almanın peşindedir. Egemene doğrudan karşı gelmek, güç dengesinin eşit olmadığı bir ortamda egemene daha da güç vermek anlamına gelmektedir. Bu nedenle zayıf özneler doğrudan direniş yerine sessiz, sinsi ve derinden gerçekleştirilen gündelik bir direniş biçimini tercih etmektedirler. Foucault'nun *"iktidar bireylerin susmasını değil konuşmasını ister ki onların ne düşündüğünü bilsin ve ona yönelik önlemler alsın"* tespitin farkında olan özne, kendi düşüncesini dürüst bir şekilde egemene asla açık etmemektedir. Aslında bu etkileşimde bir "yanlış bilinç" değil bir "yanlış bilinç gösterisi" söz konusudur.

Peki bu itaatsizlikler direniş olarak görülebilir mi? Evet çünkü güçlüye karşı zayıf konumda bulunanların kendi aralarında gizli bir senaryo yürüterek birbirlerini

¹¹ Gramsci'ye göre, hegemonya, bir sınıfın veya grubun, sadece fiziksel baskı ile değil, aynı zamanda kültürel, ideolojik ve entelektüel üstünlük sağlayarak diğer sınıfların veya grupların rızasını kazanmasıyla gerçekleşir. Böylece, egemen sınıfın çıkarları toplumun genel çıkarları olarak kabul edilir ve bu sınıfın liderliğindeki siyasi ve ekonomik yapılar meşrulaştırılır. Yanlış bilinç, toplumun belirli bir kesiminin kendi sömürsünü veya baskısını görememesi, bu durumu meşrulaştırması veya desteklemesiyle ilişkilendirilir (Swingewood, 2014, ss. 223-225).

ele vermemeleri (Scott, 2016, s. 78) bir direniş biçimidir. İktidar gücüne karşı bir birliktelik ve karşı duruş olduğu ölçüde yapılan eylemler direnişe dönüşmektedir. Foucault, iktidarı “başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmak” (Foucault, 2016a, s. 75) olarak tanımlamıştı. Dolayısıyla direniş de “iktidara yönelmiş bir muhalefet eylemi” olarak görülmelidir (Hollander & Einwohner, 2004). Ancak bu çok doğrudan ve şiddet içeren bir direnme olmak zorunda değildir. Bu durumda hâkim güce karşı bir birliktelik ve hâkim gücün uygulamalarını boşa düşürme anlamına gelecek her eylem bir direniş biçimi olarak görülebilir.

Bir iktidar ilişkisinde zayıf konumda bulunanlar iktidar gücünü temsil edenler tarafından, eğitim, çalıştırılma, barınma vb. gerekçelerle bir mekâna kapatıldıklarında, eylemleri sürekli gözetlendiğinde, sayısal olarak sayılıp eylemlerinin ne olacağına ilişkin öngörülerde bulunulduğunda, söylemler yoluyla kendi aleyhine olan düşünce biçimlerini kabul etmeleri beklendiğinde hiç de dışardan görüldüğü gibi yapının verdiklerini olduğu gibi alan, yanlış bilince sahip, pasif bir özne gibi hareket etmemektedirler. Onlar kendi aleyhlerine olan bu durumun farkında olan ve stratejilerini buna göre oluşturan gündelik, dolaylı, mikro ama her durumda “bilinçli” bir direniş gerçekleştirmektedirler.

5- Sonuç ve Tartışma

Foucault'ya göre iktidarın olduğu her yerde direnme de bulunmaktadır. Elbette iktidar doğrudan bir direnme biçiminde belirli ölçüde güç olarak kendini yeniden üretebilir. Devecinin de ifade ettiği üzere "Öğrencilerin okul disiplinine uymaması, hastaların hastanede hijyen kurallarını ihlal etmesi ya da askerlerin orduda tüfeği yanlış tutması gibi durumlar, aslında iktidar güçlerinin kendini yeniden üretmesine hizmet etmektedir. Bu tür kural ihlalleri olmasa, iktidarın kendini bu kadar kolay yeniden üretebilmesi mümkün olamazdı" (1999, s. 34). Bununla birlikte bu yaklaşım elbette iktidar sahiplerini merkeze alan bir yaklaşımdır ve iktidar ilişkisine bir de zayıfın gözünden bakmak gerekmektedir. Bu noktada iktidarın zayıfın hataları üzerinden kendini yeniden üretmesi hamlesine karşı zayıf tarafın da karşı hamleleri olduğunu belirtmek gerekir. Yukarıda örnekleri verilen

gizli ve kamusal senaryolar toplamı olan “alt politikalar” zayıf tarafın direniş biçimini göstermektedir.

Egemeni doğrudan karşısına almasa da zayıf konumda bulunanların kendi aralarında gizli bir senaryo oluşturarak iş birliği yapmaktadırlar. Birbirlerini ele vermeyen bu daha özel ve samimi alanda iş birliği yapılır. Öte yandan egemen güce karşı özellikle onun görmek istediği ve genellikle yapmacık bir kamusal senaryo tiyatrosu sahne edilmektedir. Adeta zayıf taraf, iktidarın kendisini görmek istediği şekilde kendini kameraya yansıtmaktadır. Böylece egemen gücün her şeyi tam olarak kontrol ettiğini sanması sağlanır. Bu tür bir direniş etkisizmiş gibi görünebilir oysa ister kurumsal isterse bireysel olsun bu tür bir direniş, iktidar gücünün etkisini azaltan, onun hedef ve kurallarını etkisizleştiren ve kurumların içini boşaltan bir özelliğe sahiptir. İktidar sahibine yaratılan sahte dünyada görünüşte her şey yolundadır ancak bu tür direniş biçiminde iktidar amaçlarına tam olarak ulaşamayan bir boş gösterene dönüşür.

Foucault, iktidarın kapatma, gözetleme, bilgi/söylem ve denetleme mekanizmaları aracılığıyla uygulandığını belirtmektedir. Tarihsel süreçte iktidarın tutum değiştirmesinin arkasında pragmatik bir işlevsellik vardır. Ancak yönetilen bireyi, tüm bu kapatılmalara, iktidarın hâkim söylemine, gözetlenmelere ve tanımlanmalara maruz kalan ancak hiçbir tepki veremeyip mevcut iktidar alanını öylece kabul eden pasif bir özne gibi görmemek gerekir. Hatta bireyin iktidarın hakikat söylemlerini içselleştirdiği ve kendi kendini gözetleyip denetlediği biyoiktidar durumunda dahi birey iktidara aslında bir kamusal senaryo sergiliyor olabilir. Foucault'nun iktidar söylemiyle kendi kendini sınırlayan birey yaklaşımına karşı, söyleme katılan ve hatta onu yayan bireyin aslında bunu bir “kamusal senaryo” olarak bir tür “rol kesme” biçiminde gerçekleştiriyor olmaları son derece olasıdır. Doğal olarak bu “İktidarın gözü” nün aslında yanlış görüyor olması anlamına gelecektir. Öte yandan bu durum, iktidara maruz kalanların, kendi aralarında bir karşı bilgi üreterek onu uygulamaya sokmaları anlamına da gelmektedir.

Foucault'nun çalışmalarında bahsettiği özgürlük alanı, iktidar için zorunlu bir alandır. Ona göre birey bu alanı kullanarak iktidara karşı durmakta ve bu çok nadir olarak iktidar ilişkisinin tersine dönmesine neden olmakta birlikte aslında büyük oranda iktidarın mevcut haliyle sürekli yeniden üretilmesi ile sonuçlanmaktadır. Ancak Scott'un bu duruma yaklaşımı farklıdır. Ona göre zayıf konumda bulunanlar, mevcut özgürlük alanını doğrudan iktidara karşı kullanmayı ve zaten galibi baştan belli olan bir mücadeleye girmeyi tercih etmemektedirler. Bunun yerine iktidar hamlelerine daha derinden ve içten bir karşılık vermektedirler ki genellikle bunun bir direniş olduğu dahi fark edilemez. İktidarın yel değirmenine rüzgâr taşımak anlamına geleceği için benimsemedikleri iktidar hamlelerine karşı, hiçbir zaman doğrudan karşı koymazlar. Bununla birlikte zayıf konumda bulunanların kendi aralarında oluşturdukları gizli senaryolar ve güçlüye sergiledikleri kamusal senaryolar zamanla doğrudan bir direniş biçimine de dönüşme potansiyeline sahiptir. Bu durum bize tıpkı iktidar gücünü elinde bulunduran taraflar gibi zayıf tarafın da aktif birer eyleyici olduğunu ve bireylerin yanlış bilinç içinde olmadıklarını göstermektedir.

Kaynakça

- Akay, A. (2016). *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları*. Doğu Batı Yayınları.
- Ateşoğlu, N. (2022). *Mikro Direnişler: Eleştirel Bir Pedagoji İncelemesi*. Kriter Yayınevi.
- Bayat, A. (2006). *Ortadoğu'da Maduniyet*. (Ö. Gökmen, S. Deren, Çev.) İletişim Yayınları.
- Bozok, N. (2011). Biyoiktidara Özgü Bir Özne(l)leşme Pratiği Olarak Popüler Sağlıklı Yaşam Söylemi, *Toplum ve Bilim*, Birikim Yayınları, 122, 37-52.
- Carr, C.L. (1998). "Tomboy resistance and conformity: Agencyin social psychological gender theory." *Gender&Society* 12, 528-553.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (L.A. Özcan, Çev.) Dost Kitabevi Yayınları.
- Demir Güneş, C. (2013). Michel Foucault'da Söylem ve İktidar. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* (21), 55-69.
- Deveci, C. (1999). "Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayrıştırılmazlığı". *Doğu Batı*, 3, 9, 25-44.
- Erdoğan, N. (2000). Devleti idare etmek: maduniyet ve düzenbazlık. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 83, 8-31.
- Foucault, M. (1993). *Ders özetleri*. (S. Hilav, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus. Collige De France Dersleri* (1977-1978), (F. Taylan, Çev) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016a). *Özne ve İktidar*. (I. Ergüden, O. Akinbay, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

- Foucault, M. (2016b). *Bilginin Arkeolojisi*. (V. Urhan, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2017). *Cinselliğin Tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2019). *Hapishanelerin Doğuşu*. (M.A. Kılıçbay, Çev.) İmge Kitapevi.
- Hollander, J.A., & Einwohner, R.L. (2004). Conceptualizing resistance. *Sociological Forum*, 19, 533-554.
- Prasad, A., & Prasad, P. (1998). "Everyday struggles at the workplace: The nature and implications of routine resistance in contemporary organizations." *Research in the Sociology of Organizations*, 15, 225-257.
- Rubin, J.W. (1996). "Defining resistance: Contested inter pretations of everyday acts." *Studies in Law, Politics, and Society*, 15, 237-260.
- Scott, J.C. (2016). *Toplum Gibi Görmek*. (S. Torlak, Çev.) Zoom Kitap.
- Scott, J.C. (2018). *Tahakküm ve Direniş Sanatları*. (A. Türker, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Scott, J.C. (1985). *Weapons Of The Weak: Everyday Forms Of Peasant Resistance*. University Press.
- Swingewood, A. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (O. Akınbay, Çev.) Agora Kitaplığı.
- Özmkas, U. (2019a). *Direnin Mikro politikası. Mikro politika ve Gündelik Direniş*. (Kitap içinde bölüm) Pinhan Yayıncılık.
- Özmkas, U. (2019b). Gündelik direniş ve direnişin koordinatları, *Alternatif Politika*, 11, 3, 651-674.
- Vinthagen, S., & Johansson, A. (2013). "Everyday Resistance": Exploration of a Concept and its Theories", *Resistance Studies Magazine*, 1, 1-46.
- Wickham, C. (1998). "Gossip and resistance among the medieval peasantry." *Past and Present*, 160, 3-24.

Extended Abstract

Introduction, Purpose and Method

Foucault defines power not as an entity but as a network of relations. Wherever there are humans, there is power and those subjected to it. According to him, where there is power, there is also resistance. However, he generally focuses on how those in power maintain their authority rather than on how resistance unfolds. In contrast, J. Scott examines how the weaker adopt forms of resistance against the power exerted over them. This study aims to discuss J. Scott's every day and indirect forms of resistance and their potential effects compared to M. Foucault's power-centered perspective. To do so, studies on Foucault's concept of power and Scott's concept of resistance will be analysed using document analysis. The study concludes that all parties in a power relationship act consciously as active subjects.

Instead of seeing power as a fundamental force coming from top to bottom, Foucault sees it as a network of relationships that exists everywhere and at all times (Foucault, 2015, p. 110). According to him, wherever people live, there are inevitable power relations deeply embedded in the social network (Foucault, 2016a, p. 77). This also means that power is inherent in resistance. Because wherever there is power, there is naturally resistance or the possibility of resistance. However, according to Foucault, the question "Where is power?" is not valid, because power is a network and, therefore, it is everywhere. (Foucault, 1993, p. 99). The right question is not where the power is, but in what mechanism it works. According to him, what pressure mechanisms do the strong use on the weak others to maintain their dominance? The main issue that Foucault focuses on is the way power operates.

According to Foucault, the government first determines a normalization process and then disciplines everyone who falls outside these norms, focusing on itself, with discourses, confinement centers and surveillance mechanisms. It subjects those who are not disciplined to processes of exclusion and marginalization. By making a historical analysis, he defines the meaning of the mad, the criminal, the ignorant, the sick, the non-productive sexuality, the unemployed and other excluded people as a history of marginalization and depending on the functioning of power.

After identifying the individuals who need to be disciplined, the state puts them under surveillance and control by locking them up in centers of confinement such as schools, military, dormitories, hospitals, prisons, factories. So, what does the surveilled individual do? He did not dwell on the answer to this question. This is consistent with his view of power as a network. Because power relations are constantly changing and power is not a substance that is readily available in one place. However, it may be an incomplete approach to think that there are at least two parties in a power relationship and that the weaker party simply accepts the role assigned to it without doing anything. Foucault leaves this area of resistance quite ambiguous. Therefore, in this study, Scott's approach representing the resistance of the weak will be taken into consideration and a discussion of resistance to power will be conducted. The literature of the study consists of M. Foucault's approach to power and J. Scott's resistance perspective. Based on the concepts in the relevant literature, the forms of resistance developed by the weak against the sovereign power, which cannot be understood at first glance, will be discussed by reviewing the relevant literature.

While in public scenario performances one appears to be very polite and submissive to the powerful, in secret scenario settings there is a much more intimate atmosphere of gossip, lies, rumour and sarcastic jokes about the powerful. However, these actions should not be seen as a form of relaxation or stress relief that has no meaning. According to Scott, such acts are a kind of sub-politics that ripen resistance. In this sense, resistance can take many different forms, such as plagiarism, hypocrisy, feigning consent, foot dragging, work slowdowns, poaching, and so on. Scott argues that this second form of resistance is at least as effective as direct resistance and in many cases much more effective. Since this form of resistance is a silent, hidden and insidious form of resistance hidden in everyday life, it is often unrecognizable by those in power. As Özmakas puts it, if resistance is not visible somewhere, it is there in its silence (2019a, p. 184).

If you pay attention, the position of those who are weak and disadvantaged (managed workers, peasants, civil servants, etc.) against the strong in the struggle between two sides in a power relationship is not attributed to a hegemonic "false consciousness" approach. All daily resisters focus on the individual actor and oppose the classical concept of hegemony. According to Scott, this form of resistance is, on the one hand, a fake demonstration aimed at misleading the government, but on the other hand, it also includes some resistance practices targeting the sovereign and his instructions (140). The weak is acutely aware of his current disadvantaged situation and seeks to obtain the most accurate and fastest result. Directly opposing the sovereign means giving the sovereign even more power in an environment where the balance of power is unequal. For this reason, weak subjects prefer a daily form of resistance that is silent, insidious and deep, rather than direct resistance. The subject, who is aware of Foucault's statement that "the government wants individuals to speak, not to remain silent, so that it can know what they think and take precautions accordingly, "never honestly reveals its own thoughts to the sovereign. In fact, in this interaction there is not a "false consciousness" but a "show of false consciousness."

So can these disobediences be seen as resistance? Yes, because it is a form of resistance when those who are in a weak position against the strong carry out a secret scenario

among themselves and not give each other away (Scott, 2016, p. 78). To the extent that there is unity and opposition to the ruling power, the actions taken turn into resistance. Foucault defined power as “acting on the actions of others” (Foucault, 2016a, p. 75). Therefore, resistance should be seen as “an act of opposition directed towards the government” (Hollander & Einwohner, 2004). However, this does not have to be a very direct and violent resistance. In this case, any action that would mean unity against the dominant power and nullifying the practices of the dominant power can be seen as a form of resistance.

Results

According to Foucault, wherever there is power, there is resistance. Of course, power reproduces itself by gaining a certain amount of power without direct resistance. As Deveci stated, “When some students cannot comply with school discipline, some patients cannot comply with hygiene rules in the hospital, or some soldiers in the army still hold the rifle incorrectly. However, if there were no such violations of rules, it would not be so easy for the power to reproduce itself” (1999, p. 34). However, this approach is of course an approach that centers on those in power, and it is necessary to look at the power relationship from the eyes of the weak. At this point, it should be noted that the weak side also has counter moves against the government's attempt to reproduce itself through the mistakes of the weak. The “sub-policies” which are the sum of the secret and public scenarios given above, show the resistance form of the weak side.

Even if they do not directly confront the dominant power, those in weaker positions cooperate among themselves in a secret scenario. This cooperation takes place in a private and intimate space where they protect each other. Meanwhile, a public performance is staged, albeit largely superficial, presenting a kind of theatrical version of what the dominant power wants to see. In essence, the weak appear as the “camera” - or the dominant gaze - expects them to appear. This gives the dominant power the illusion of complete control. While this form of resistance may seem ineffective, it subtly undermines the dominant power. Whether institutional or individual, this kind of resistance weakens the authority's influence, neutralizes its goals and rules, and empties its institutions of their true meaning. In the artificial reality constructed for those in power, everything appears orderly, but in this form of resistance, power becomes a blank signifier that fails to fully realize its goals.

Foucault analyses power and argues that power is exercised through mechanisms of confinement, surveillance, information/discourse and control. There is a pragmatic logic behind the changing attitudes of government throughout history. However, the governed individual should not simply be seen as a passive subject, subject to incarceration, subject to dominant discourses, surveillance and definitions, incapable of responding, merely accepting the existing power structure. Even under biopower, where the individual internalizes the government's discourses of truth and monitors and controls themselves, they may in fact be presenting a public scenario for those in power. Contrary to Foucault's view that individuals restrict themselves according to the discourse of power, it is quite possible that the individual who participates in and even propagates this discourse is in fact “enacting” a “public scenario”. In this case, the “eye of power” may be seeing things wrongly. Moreover, this suggests that those who are exposed to power produce counter-knowledge among themselves and put it into action.

The area of freedom that Foucault describes in his works is a necessary space for power to operate. According to him, the individual stands against power by using this space, and although this rarely reverses the power relationship, it generally leads to the continual reproduction of power in its current form. However, Scott has a different perspective on this situation. He argues that those in weaker positions do not typically use the existing space of

freedom to directly confront the government in a struggle where the outcome is already clear. Instead, they respond more subtly and genuinely to power's maneuvers, often in ways that go unnoticed as acts of resistance. They avoid direct opposition to aspects of power they reject, as doing so would only reinforce the authority of the government. However, the hidden scenarios created among the weak and the public performances they present to the powerful have the potential to evolve into more direct forms of resistance over time. This demonstrates that those in weaker positions, much like those holding power, are also active agents and are not acting out of false consciousness.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 658-682

Geliş Tarihi:04.06.2024 Kabul Tarihi:11.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1495553>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

60 YAŞ VE ÜSTÜ BİREYLERİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNİN YEŞİL SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdullah IŞIK*

Zeynep AKTAŞ*

Pelin ŞATIROĞLU-GÜLDALİ*

Öz

İklime dayalı sorunlar, dünya için giderek daha büyük bir tehdit haline gelmektedir. Küresel ısınma ve iklim değişikliği ve etkileri güncel küresel sorunlar arasında yer almaktadır. Son yıllarda sosyal hizmetin çevresel sorunlara olan ilgisi artmış ve yeşil sosyal hizmet kavramı ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında yeşil sosyal hizmet, iklim değişikliği açısından ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı 60 yaş ve üzeri bireylerin iklim değişikliği ve küresel ısınma ile ilgili düşüncelerini yeşil sosyal hizmet bağlamında değerlendirmektir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada fenomenolojik yaklaşımdan faydalanılmıştır. Araştırma kapsamında Antalya ilinde yaşayan 25 farklı 60 yaş üstü birey ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Sıcaklığın fazla olması ve spesifik hava olaylarının ve bunların getirdiği sorunların sıklıkla yaşanması nedeniyle Antalya ili çalışma sahası olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte iklim değişikliği ve küresel ısınmadan en fazla etkilenen gruplar dezavantajlı gruplar olduğundan ve iklim değişikliğinin zaman içindeki değişimini daha iyi anlayabilmek amacıyla çalışmanın 60 üstü bireylerle yapılmasına karar verilmiştir. Tematik analiz tekniğinin kullanıldığı araştırma sonucunda katılımcıların iklim değişikliği ve küresel ısınmaya dair değerlendirmelerinin kuraklık, mevsimsel değişimler yaşanması, insanların çevreye zarar vermesi ve hastalıklara daha sık yakalanmak gibi ana temalar etrafında şekillendiği anlaşılmıştır. 60 yaş ve üstü bireylerin iklim değişikliği ve küresel ısınma nedeniyle en sık deneyimledikleri sorunların dışarı çıkamamak ve sosyalleşememek olduğu, bununla birlikte gelecek nesillerin iklim değişikliği ve küresel ısınmanın yarattığı değişikliklerden daha kötü etkileneceklerine dair endişeleri olduğu, çevrenin bilinçsizce

* Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, aisik@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5339-2883>

* Sosyal Hizmet Uzmanı, zeynepulus07@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0599-3016>

* Arş. Gör., Sinop Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, pelinn.satiroglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6675-7204>

kirletilmesinden tedirgin oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca iklim değişikliği ve küresel ısınma nedeniyle gelecekte gıda ve su yetersizlikleri, sıcaklıkların artması, su ve enerji savaşları gibi olayların sıklığının da artacağı, gelecekte iklim değişikliği nedeniyle göç hareketlerinin de artacağına dair düşünceleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılar, Yeşil sosyal hizmet, İklim değişikliği, Küresel ısınma, İklim mültecileri

Evaluation Of 60 Years And Older Individuals Thoughts On Climate Change In The Context Of Green Social Work

Abstract

Climate-based problems are increasingly becoming a major threat to the world. Global warming and climate change and their effects are among the current global problems. In recent years, the interest of social work in environmental problems has increased and the concept of green social work has emerged. Within the scope of the study, green social work is discussed in terms of climate change. The aim of this study is to evaluate the thoughts of individuals aged 60 and over about climate change and global warming in the context of green social work. A phenomenological approach was utilized in the study in which a qualitative research method was used. In-depth interviews were conducted with 25 different individuals over the age of 60 living in Antalya province. Data were collected through a semi-structured interview form. Antalya province was chosen as the study area due to the high temperature and the frequent occurrence of specific weather events and the problems they bring. However, since the groups most affected by climate change and global warming are disadvantaged groups and in order to better understand the changes in climate over time, it was decided to conduct the study with individuals over 60. As a result of the research which used thematic analysis technique. it was concluded that the participants' evaluations of climate change and global warming were based on the main themes such as drought, seasonal changes, human damage to the environment and getting sick more often.

Keywords: Elders, Green social work, Climate change, Global warming, Climate refugees

Giriş

İklim değişikliği, dünyada hava olaylarının sıklığı, dağılımı, zamanlaması, süresi, şiddeti gibi konularda köklü değişimleri ifade etmektedir (Turan, 2018: 63). İklim değişikliğinin temel nedeni sera gazı emisyonunda yaşanan büyük artıştır. Fosil yakıtların kontrolsüz şekilde kullanılması atmosferdeki karbondioksit oranlarının artmasına neden olarak iklim değişikliğinin temel nedenlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır (Ay ve Erik, 2020, s. 3). İnsani faaliyetlerin dünyadaki

doğal süreçlere zarar vermesi ve atmosfer düzenini bozması da iklim değişikliğinin nedenleri arasında yer almaktadır (Kaya ve Ilgıt, 2021, s. 182).

İklim değişikliği gibi çevresel problemlerden en çok insanoğlu etkilenmektedir. Bununla birlikte iklim değişikliği gibi çevresel yıkımlara insanoğlu neden olmaktadır. Özellikle sanayileşme ile birlikte insanoğlunun yaşantısının değişmeye başlaması ve çevreye verilen zararının hızla artması iklim değişikliğinin 21. yüzyılın en büyük sorunları arasında yer almasının temel nedenidir (Altınok, Fırat ve Soyu, 2015, s.621).

Dünyadaki ortalama sıcaklıklarda yaşanan büyük değişimler, iklim değişikliğini açıklamadaki temel faktörlerden bir tanesidir. Bu sıcaklık değişimlerinin yaşanması, insan kaynaklı faaliyetlerin bir sonucudur. İklim değişikliği yaşanmasının başlıca nedenleri arasında gösterilen sıcaklık değişimleri aynı zamanda fosil yakıtların yoğun bir şekilde kullanılması ile açıklanmaktadır (Vural, 2018, s. 77). Tüm bunlar iklim değişikliğinin nedenlerinin sera gazı emisyonu ve atmosfere salınan gazlar etrafında açıklandığını işaret etmektedir. İklim değişikliğinin temel göstergeleri; sıcaklıkların orantısız şekilde artması ya da azalması, yağışların değişmesi, buzulların erimesi, nehirlerdeki akımlar, deniz seviyesinde yaşanan değişimler şeklinde sıralanmaktadır (Şen vd., 2012, s. 3). Ulaşım, taşımacılık, enerji kullanım miktarının artması, enerji kullanımına paralel olarak karbondioksit emisyonları gibi göstergeler iklim değişikliğini açıklamada yardımcı göstergelerdir.

Çok boyutlu bir yapıya sahip olan iklim değişikliği, aynı şekilde çok yönlü etkileri beraberinde getirmektedir. Sosyal etkiler, ekonomik etkiler, siyasi etkiler iklim değişikliğinin sonuçları ve etkileri kapsamında yer almaktadır (Türkeş, 2008, s.36). İklim değişikliğinin sıcaklık ortalamalarında keskin değişimler yaşanması (Bahadır, 2011, s.2), sel, yangın, kasırğa, kuraklık vb. olayların atması, buzulların kaybedilmesi, deniz seviyesinin yükselmesi (Kahriman, 2020, s. 116), sahillerde erozyon yaşanması, iklim bağlantılı ölümlerin olması, kıyılardaki yerleşik

toplulukları koruma maliyetlerinin artması, salgın hastalıkların artması, hava kalitesinin düşmesi, doğal yaşam alanlarının kaybolması, canlı türlerinin azalması, tarım alanlarının yapısının değişmesi, orman verimliliğinin düşmesi, su miktarının azalması ve kalitesinin düşmesi, su kaynakları için rekabetin artması, alanların coğrafi dağılımının değişmesi, ürün kayıpları yaşanması, enerji tüketim türü ve miktarında, enerji politikalarında değişim yaşanması gibi sonuç ve etkileri bulunmaktadır (Doğan ve Tüzer, 2011, s. 25). İklim değişikliğinin sonuçları ve etkileri; denizler, enerji, insan sağlığı, tarım, doğal çevre, canlı türleri, su kaynakları, ormanlar gibi farklı kategorileri içermektedir. Dolayısıyla iklim değişikliği, sadece doğal çevreyi değil insan yaşamını da negatif şekilde etkilemektedir.

İklim değişikliği, dünyanın farklı bölgelerini tehdit etmeye devam ettiği için siyasi, ekonomik, çevresel zincirleme olumsuz etkileri beraberinde getirmektedir ve getirecektir. Bu nedenle yakın gelecekte iklim değişikliği ile daha etkili bir şekilde mücadele edilmesi için ülkeler arasındaki iş birliklerinin artması yönünde beklentiler bulunmaktadır (Doğan vd., 2011, s. 21).

Tüm dünyanın ortak sorunu olan iklim değişikliği küresel düzeyde çözüm girişimlerine ihtiyaç duyulan dolayısıyla tüm dünyanın ortak bir şekilde harekete geçmesi gereken bir konudur. İnsanların, toplumların ve ülkelerin iklim değişikliği kapsamında yer alan gelişmelere karşı duyarsız kalması mümkün değildir (Sağlam, Düzgüneş ve Balık, 2008, s. 89). İklim değişikliği ve sosyal hizmet etkileşimini değerlendirirken bu ve benzer yöndeki gelişmelerin dikkate alınması gerekmektedir. Sosyal hizmet ve iklim değişikliği alanındaki çalışmalar yenidir. Çünkü sosyal hizmet bakış açısında çoğunlukla yoksulluk, toplumsal eşitsizlikler, işsizlik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yaşlılık, engellilik vb. konulara odaklanmaktadır. İklim değişikliğinin giderek daha yoğun şekilde etkili olmaya başlamasına paralel olarak sosyal hizmet ve iklim değişikliği ilişkisini kapsamı da genişlemeye başlamıştır. İnsan ve toplum yaşamında iklim değişikliğinin etkilerinin daha belirgin şekilde gözlenmesine paralel olarak sosyal hizmet ile iklim

değişikliği etkileşiminin daha fazla gündeme gelmeye başladığı görülmektedir (Topgül ve Beytaş, 2022, s. 694).

Çevresel koşulların kötüye gitmesi, küresel iklim değişikliği, iklim mültecileri gibi hususlar iklim değişikliği ve sosyal hizmet etkileşimi kapsamında değerlendirmeye alınmaktadır (Artan ve Uzun, 2017, s. 181). Sosyal hizmet bakış açısının çevresel sorunlara karşı duyarsız kalması mümkün değildir ve dolayısıyla iklim değişikliği ile sosyal hizmet etkileşim halindedir. İklim değişikliği ve sosyal hizmet etkileşimi, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile de yakından ilişkilidir. Çevre temelli yaklaşımlarda sürdürülebilir sosyal hizmet gereğince adımlar atılması beklenmektedir. Yeşili koruma, yeşil büyüme gibi hedefler gereğince atılacak olan adımlar sosyal hizmet ve iklim değişikliği etkileşimini açıklamada yardımcı rol üstlenmektedir (Güzel ve Buz, 2019, s. 1065).

İklime dayalı çevre sorunlarının hızla artması, dünya için giderek daha büyük bir sorun halini almaktadır. İklim değişikliği ile birlikte insan sağlığı fiziksel ve psikolojik açıdan zarar görmektedir (Cankardaş ve Sofuoğlu, 2021, s. 139). Bu nedenle iklim değişikliği ile mücadele adımları oldukça önemlidir. Sosyal hizmet bakış açısının yeşil sosyal hizmet halini almasında iklim değişikliğinin dünya için yarattığı risk etkili olmuştur.

İnsanların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürmesi ve temel ihtiyaçlarını karşılaması için yürütülen çabaların merkezinde sosyal hizmet yer almaktadır. Sosyal hizmet, insanların sosyal ve ekonomik açıdan desteklenmesine yönelik hizmetlerden oluşmaktadır. Disiplinler arası bir kavram olarak sosyal hizmet ekonomi, sağlık, eğitim, psikoloji, sosyoloji ve daha pek çok alanla yakından ilişki içindedir (Özbesler ve Duyan, 2009, s. 20). Dünyada yaşanan gelişmeler ve bunların meydana getirdiği değişimler, sosyal hizmet perspektifinde farklılıkların değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Yeşil sosyal hizmet kavramını bu açıdan ele almakta fayda vardır. Çalışma kapsamında iklim değişikliği ve çevresel

sorunları bizzat deneyimleyenlerin perspektifi ile yeşil sosyal hizmete dair kapsamlı açıklamalar getirilmektedir.

Modern toplumlarda insan tüm sistemlerin merkezinde yer almaktadır ve en değerli varlık olarak görülmektedir. Bu durum insan ihtiyaçlarının karşılanmasına odaklanan sosyal hizmetin gelişmesinde etkindir. Sosyal hizmet, bireylerin ya da sosyal grupların ihtiyaçları ile ilgilenmektedir (Bingöl, 2015, s. 70). Küresel ısınma ve iklim değişikliği süreçleri neticesinde iklim mültecilerinin ortaya çıkması, dünya geneli için tehdidin giderek büyümesi gibi hususlar sosyal hizmetin ilgilendiği ihtiyaçlar arasında çevre sorunlarını ön plana çıkarmış ve yeşil sosyal hizmet bakış açısı gelişmiştir. Yeşil sosyal hizmet bakış açısı, iklim değişikliği ile mücadeleyi öncelikli hedeflerden bir tanesi olarak görmektedir ve bu alanda yürütülen faaliyetler üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmaktadır. Bu çalışmada yeşil sosyal hizmetin iklim değişikliği perspektifinden faydalanılmıştır. İklim değişikliği neticesinde yaşadıkları yerleri terk etmek durumunda kalan iklim mültecileri sosyal hizmetin temel çalışma alanlarından bir tanesi halini almıştır. Çevresel koşulların göz önünde bulundurulması suretiyle yapılan yardımları kapsayan ve iklim değişikliğinin insanlar üzerindeki etkilerini azaltmayı hedefleyen yeşil sosyal hizmet, ekolojik bir bakış açısıyla hareket etmektedir (Artan vd., 2017, s.178).

Hava olayları her yıl 7 milyon kişinin ölümüne yol açmakta, aşırı hava değişimleri bireylerde kardiyovasküler hastalıklara, travmalara, solunum yolu hastalıklarına yol açmaktadır (Daalen vd., 2020, s.44). Literatüre göre de iklim değişikliğinin yaşlıların da içinde bulunduğu dezavantajlı grupları daha çok etkilediği (Aslan, 2023) göz önünde bulundurularak çalışmada 60 yaş üzeri bireylere odaklanılmıştır. 60 yaş üstü bireylerin değişen hava olaylarına karşı daha kırılgan olmaları ve yıllar içinde değişen iklim olaylarına daha hâkim olmaları bu grupla çalışma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Öte taraftan Antalya, aşırı sıcaklar, spesifik hortum ve seller ve bunların getirdiği sorunların yoğun biçimde

yaşandığı, Türkiye’de iklim değişikliğinden en fazla etkilenen şehirlerden biri olması nedeniyle çalışma sahası olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı 60 yaş ve üzeri bireylerin iklim değişikliği ve küresel ısınma ile ilgili düşüncelerini yeşil sosyal hizmet bağlamında değerlendirmektir. Bu bağlamda temel araştırma amacına ulaşabilmek için katılımcıların yaşam alanlarına, iklim değişikliği ve küresel ısınmaya dair bilgilerine, iklim değişikliği sonucunda deneyimledikleri sorunlara, iklim mülteciliği ile ilgili fikirlerine odaklanılmıştır. İklim değişikliğinin içinde bulunulan dönemin en temel sorunlarından biri olması, tüm dünyayı ilgilendiren güncel bir konu olması dolayısıyla çalışmanın literatüre yapacağı katkı bakımından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, olguları, durumları, ilişkileri veya davranışları anlamak, betimlemek ve açıklamak sebebiyle kullanılan bir araştırma yöntemidir. Nitel araştırma, genellikle derinlemesine anlayış elde etmeyi ve araştırmanın bağlamını anlamayı hedeflemektedir. Nitel araştırma yöntemi; psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlerde başlamış olsa da pek çok farklı disiplinde tercih edilen bir yöntem olarak görünmektedir. Nitel araştırma yöntemi ile birlikte incelenen konu ya da olaya dair derin bir algıya ulaşılması hedeflenmektedir (Baltacı, 2019, s. 370). Bu çalışmada 60 yaş üstü bireylerin iklim değişikliği ile ilgili düşünceleri derinlemesine anlamaya çalışıldığından nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Fenomenolojik araştırma, bireylerin deneyimlerini anlamak ve açıklamak için kullanılan bir araştırma yaklaşımıdır. Bu çalışmada 60 yaş üstü bireylerin iklim değişikliği sonucunda yaşanan değişimlere dair

deneyimlerinden hareketle iklim değişikliğine dair değerlendirmelerine odaklanıldığından fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında Antalya ilinde yaşayan 60 yaş üstü 25 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada 25. katılımcı ile veri doygunluğuna ulaştığı ve yeni bir bilgi alınmadığı, kavramların ve temaların tekrar etmeye başladığı gözlemlendiği için örneklem 25 kişi ile sınırlandırılmıştır. Katılımcıların yaş grubunun büyük olması nedeniyle 60 yaş üstü kişilerden sağlıklı iletişim kurabilen yani duyma, anlama ya da bu sağlıklı iletişim kurma konusunda bilişsel bozukluğu olmayan ve araştırmaya katılmaya gönüllü bireyler olmasına dikkat edilmiştir.

Örneklem yöntemi olarak kartopu örnekleme kullanılmıştır. Görüşme yapılan katılımcıların yardımıyla bir sonraki katılımcıya ulaşılmıştır. Görüşmeler kartopu örnekleme yöntemiyle ilerlemiştir. Bu yöntemde çalışmanın konusu ile ilgili olarak referans bir kişi seçilmekte ve bu kişi aracılığı ile diğer kişilere ulaşılmaktadır (Biernacki vd., 1981).

Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında nitel araştırmalarda oldukça sık kullanılan veri toplama tekniklerinden biri olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış ve görüşmeleri yönlendirmesi için ilgili literatür taranarak oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formla katılımcıların yaşam alanları, iklim değişikliğine dair düşünceleri, iklim değişikliğinin yaşamlarında yarattığı değişimleri, alınabilecek önlemler hakkındaki fikirlerini anlamaya dair sorular sorulmuştur. Veriler Eylül-Aralık 2022 tarih aralığında toplanmıştır. Derinlemesine görüşmeler ortalama 30-40 dakika sürmüştür.

Bu çalışmanın yürütülmesi için Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan etik kurul onayı alınmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan yetişkin bireylerin gönüllü katılım onamı alındıktan sonra görüşme yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde tematik analiz tekniği kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcıların onayı ile alınan ses kayıtlarının transkripsiyonu yapılmış ve ses kayıtları yazıya aktarılmıştır. Veriler katılımcı bilgilerinden, katılımcıları açık edecek bilgilerden temizlenmiştir. Katılımcılar K1, K2 şeklinde kodlar verilmiştir. Yazıya aktarılan görüşmeler tekrar tekrar okunarak ve incelenerek tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Görüşmelerde en çok vurgulanan kelimeler ve olgular ana temayı oluşturmaktadır. İkinci olarak görüşmede geçen alt olgular ve düşünceler alt temayı oluşturmaktadır. Veriler gözlem notlarıyla bütüncül biçimde değerlendirilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri incelendiğinde çalışmaya katılan 60 yaş üstü 25 kişinin 13'ü kadın 12'si erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş ortalamalarının 68 olduğu ve en yaşlı katılımcının 84 yaşında olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmaya katılanların çoğu evli ve ilkokul-ortaokul düzeyinde eğitime sahiptir.

60 Yaş Üstü Bireylerin Yaşam Alanları

Katılımcıların yaşadıkları alanın niteliği, zamanlarını ne tür alanlarda geçirdikleri iklim değişikliğine dair düşüncelerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Bu nedenle araştırma kapsamında katılımcıların yaşadıkları alanı (kentsel-kırsal) anlamaya dair soru sorulmuştur.

Çalışmaya katılan 60 yaş üstü bireylerin çoğunun gündelik hayatının büyük kısmını kentlerde geçirdiği ancak köy, bahçe, park, deniz kenarı gibi doğal ortamlarda sık sık vakit geçirmeyi sevdiğikleri anlaşılmaktadır.

Zamanımın çoğunu şehirde geçiriyorum ama arada bir köye, bağa, bahçeye de giderim. Ama çoğunluk buralardayım, şehirdeyim. (K7)

Yaşamının çoğunu şehirde geçiren bireyler kentleşmenin getirdiği sorunlara ve aşırı sıcaklara vurgu yapmışlardır.

Mevsimler değişiyor şimdi. Fark ettiysen yazları çok sıcak oluyor, kışları daha soğuk. Ara mevsimler yok gibi. İlkbaharı, sonbaharı hiç hissedemiyoruz. Hemen ya sıcak oluyor ya soğuk. Dengemiz şaştı. (K12)

Sıcaklıkların arttığı ve mevsim geçişlerinin ortadan kalktığına dair bu ifadelerin aslında iklim değişikliğinin yansımaları olduğunu ifade etmek mümkündür.

İklim Değişikliği ve Küresel Isınmaya Dair Düşünceler

Araştırmaya katılan bireylerin iklim değişikliği ve küresel ısınmaya dair düşünceleriyle ilgili ifadelerine bakıldığında susuzluk ve kuraklık ana temasının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. İklim değişikliği ve küresel ısınma konusundaki düşüncelere dair alınan yanıtlar, 60 yaş üzerindeki katılımcıların büyük oranda konuyla ilgili bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu iklim değişikliği ile ilgili 5 ve 10 yıl arasında bilgi sahibidir ve bilgilerinin kaynağında ise televizyon, gazete gibi kitle iletişim araçları bulunmaktadır.

İklim değişikliği ve küresel ısınmayı duyalı 9-10 sene olmuştur herhalde. Gerçi o zamanlar bu kadar değildi, yavaş yavaş ilerledi. Televizyondan ve gazetelerden görmüştüm ilk. (K3)

Ben ilk olarak gazetelerde televizyonlarda duydum ama bu denli ciddi olarak büyüyeceğini büyük sıkıntılara yol açacağını bilemiyor insan. (K6)

Katılımcıların iklim değişikliği ve küresel ısınmayı kuraklık, mevsim değişiklikleri, çevreye zarar ve hastalık kavramları ile ifade ettikleri anlaşılmaktadır.

Kuraklık yani bizim çocukluğumuzdan beri var. Ama yakın bir zamandan beri çoğaldı. Suların önceleri hiç kurduğunu bilmezdik şimdi sular kuruyor. (K10)
Evet kuraklık oluyor buralarda. Su sıkıntısı çekiyoruz. Bir de sıcaklar çok fena. Ürünler etkileniyor hep. Güneş çarpması da kötü bizim yaşımızdaki insanları. (K24)

Mevsimlerin değişmesi ve sıcaklıkların büyük bir artış göstermesi katılımcıların iklim değişikliği ve küresel ısınma hakkında öne çıkardıkları temalardan bir diğeri olarak görülmektedir. Katılımcılar, geçmiş dönemlerde

bunun örneklerini görmediklerini son yıllarda iklim değişikliğine bağlı olayların daha sık yaşandığını dile getirmişlerdir.

İklim değişikliği dendiğinde aklıma mevsimlerin değişmesi geliyor. Sonra kuraklık geliyor aklıma, susuzluk oluyor". (K23)

İnsanların yaşadıkları hastalıkların iklim değişikliği ve küresel ısınma ile ilişkili olduğu yaklaşımı katılımcılar tarafından ortaya koyulan düşüncelerden bir diğeridir.

En çok bizi vurdu bu iklim değişmesi. Bizler belli yaşı geçmiş insanlarız, bizi çok vuruyor sıcaklar. Hastalıklarımız artıyor. Bazen diyorum daha serin yerlere mi taşınısam diye ama bilemiyorum. (K7)

İnsan kaynaklı faaliyetlerin iklim değişikliği ve küresel ısınmaya neden olduğu, katılımcılar tarafından farkında olunan bir durumdur. Kaynakların kötü kullanılması ve çevreye zarar verilmesi iklim değişikliği ve küresel ısınma hakkındaki fikirlerde öne çıkan hususlar olarak görünmektedir. Katılımcılara göre doğaya gereken özenin gösterilmemesi ve doğanın korunması konusunda yeterli bilincin olmaması iklim değişikliği ve küresel ısınma açısından belirleyici rol oynamaktadır.

İklim değişikliği tabi ki insanlar olarak dikkat etmiyoruz birçok şeye, doğada kirletiyoruz. Ağaçları yok ediyoruz, çöplerimizi gelişigüzel atıyoruz. Bunun yanında tabi seralar da var. Artık hep yediğimiz ürünler seralarda yetişiyor, sebze meyve. E bunlar da ekosistemi daha doğrusu ısıtıyor tabi ki, ısınma küresel ısınmaya da etki etmiş oluyor. (K1)

İklim değişikliği ve küresel ısınmasının insan kaynaklı faaliyetlerle yakından ilişkili olduğunu düşünen katılımcılar yine insanın bilinçlendirilmesi, çevreye, doğaya saygılı, onu koruyan bir bilinç ve yaklaşıma sahip olunmasıyla bu sorunun üstesinden gelinebileceğini değerlendirmektedirler:

Çevre bilinci insanlarda çok yok bence. Yani gözlemlediğim kadar. İnsanlar bugünü düşünüyor hep, gelecek nesiller zorlanacak ama bence. Yeşil alan yok, oyun alanı yok her yer beton, asfalt. Toprak yok artık. Çocuklar nerede oynayacak? Her yer bina. Her yer yol. Mahalle arası kalmadı artık. Çocuklara

oyun yeri yok çok fazla. Şimdi tabii aileler de çok göndermiyor çocuklarını dışarı. Onlar da haklı. Bana göre zaten hepsi bağlı birbirine. Çevreyi kirletirsen hava kirlenir, su kirlenir, doğa kirlenir yani. Bu da bize iklim bozukluğu olarak döner. Önce insanın bilinçlenmesi gerekiyor. (K7)

Küresel ısınma ve bilinç bence birbiriyle alakalı. Ama bilinç olursa insanlarda biraz daha rahat bir hayatımız olur bence. (K12)

Bence bu bilgilerin önce aileden başlaması lazım ve sürecin de okullarda devam etmesi gerekir. Her şeyden önce çocuklara doğayı sevdirmek, daha doğrusu insanlara doğayı sevdirmek, doğaya zarar vermemeyi öğretmek gerekir. (K2)

Katılımcılara göre insanların söyledikleri ve eylemleri uymadığı için çevre bilinci yetersizdir ve buna paralel olarak çevre kirliliği hızlı bir şekilde artmaktadır. Araştırmaya katılan 60 yaş üstü bireyler iklim değişikliğinin gelecekte su sorunu, gıda sorunu, yeşil alan yetersizliği, nesli tükenen hayvanlar, yüksek sıcaklık, enerji savaşları, su savaşları, doğal afetler gibi sorunlar ortaya çıkaracağını düşünmektedirler. Katılımcılar, şu andaki durumun daha da kötüye gideceğini ve gelecek nesillerin çok daha zorlu koşullarla karşı karşıya kalacağını belirtmektedir. Özellikle sıcaklık artışları ile birlikte gelen kuraklık ve susuzluğun gıda konusunda yetersizlikler yaratacağı hemen her katılımcının ortak yanıtı olarak görünmektedir.

Su sorunu yaşıyor, bağa bahçeye su gelmiyor. Ağaçlar kuruyor, derelerde hayvanlar ölüyor. Gelecek nesiller, torunlarımız hep zorlanacak. Mevsimlerin dengesi şaşı artık. (K6)

Yaşamın zor olacağını düşünüyorum ilerde. Katkısız bir tane sebze, meyve bulamayacağız belki. Her şey ilaçlı olacak. Sonracığıma su kıtlığı baş gösterir böyle giderse. Afrika'ya döneriz artık. İçecek su bulamayız. Şimdi bile su sorunu var. (K20)

Yiyecek sıkıntısı olabilir, susuzluk, açlık olabilir. Kavgalar, savaşlar artar bence. (K24).

Yine hayvanların neslinin tükenmesi, iklim değişikliğinin gelecekte etki alanlarına örnek olarak verilmektedir. İnsanların kullanabileceği yeşil alanların azalması yönündeki beklentiler katılımcıların vurguladığı hususlar arasındadır.

Doğal afetlerin daha fazla yaşanması dile getirilen bir diğer konudur. Ülkeler ya da toplumlar arasında enerji ve su savaşlarının yaşanması, iklim değişikliğinin gelecekte getirebileceği muhtemel etkiler olarak ifade edilmiştir. Katılımcıların iklim değişikliği hakkında ortak fikir beyan ettiği temel konu yarının bugünden daha kötü olacağıdır.

Kötü, çok kötü olur böyle giderse. Şimdi bakarsan görüyorsun zaten iklim mi kaldı? Her şey alt üst oldu. Eskiden böyle miydi? Yazı ayrı yaşadık, kışı ayrı yaşadık. (K19)

Kötü bir hal alacak diye düşünüyorum. Şimdiye bakarsak zaten pek çok sorun var. Bunun devamında yine sorunlar olur diye tahmin ediyorum. Misal sıcaklar çok fazla, Antalya şehrinde. Bizler her sene bu sıcaklıkların arttığını hissediyoruz zaten. Yazları nem ve sıcaklıklar birleşince bizi çok etkiliyor. Yaşlılar ve çocuklar en fazla etkilenen kısımda bence. Dikkatli olmak gerekiyor. Kuraklık, kıtlık olur diye düşünüyorum. Şimdi bile dünyada bunların savaşı var. Enerji savaşı, su savaşı, petrol savaşı... yani çok fazla nedenden savaş var. Zaten Afrika'daki kıtlığı da biliyoruz. Çok zor herkes için. (K14)

Araştırmaya katılanların iklim değişikliği ve küresel ısınmanın dünyada ve Türkiye'de kuraklık, hastalık riskleri, susuzluk, kıtlık, göç gibi sorunlar yarattığına dair düşünceleri olduğu anlaşılmaktadır.

Göçlere de neden olabiliyor iklim değişiklikleri. Kuraklıktan, susuzluktan, savaştan kaçan insanlar ülkemize geliyor. (K4)

İklim dediğim gibi çok sorun oluyor. Ölümler bile oluyor mesela. Yaşlı insanlar daha da riskli bu konuda. Diğer ülkelerde de böyle. Televizyonda görmüştük bir ülkede de bayağı yangınlar çıkmıştı. Avustralya'yı sanırım, yanlış olmasın. Ormanda canlılar öldü hep. Kanguruları falan yaralı olarak kurtardıkları da oldu. Televizyonlarda gördük. Başka ülkelerde aşırı sıcaklarda insanlar da ölüyor. Türkiye'de de vardır böyle. Tabi bunlar başka sorunlara da dönüşüyor. Bu afetlerden kaçıp gelenler çok ülkemize. Savaştan, kuraklıktan kaçıyorlar. Bu da sosyal sorunlara yol açıyor bence. (K7)

İklim değişikliği ve küresel ısınma konusunda gelecekte daha kötü bir tablonun beklediğini ifade eden katılımcıların bu konuda alınabilecek önlemlerle ilgili fikirlerinin sınırlı olduğu, mevcut uygulamaların yetersiz olduğunu ve kötü sonun kaçınılmaz olduğuna inandıkları anlaşılmaktadır.

Yaptırımı olması lazım bunlarla ilgili ancak öyle önlem alınır. İnsanlar yani hiç dikkat etmiyor ki banane diyor. Kendisini düşünmüyor, ben şimdi yaşıyorum ya diyor ortam yani şey olmuş hiç önemli değil. Bencillik var o yüzden de bunların işte dediğim gibi olması lazım (K1)

Bence hiçbir şey yeterli değil. Bence her şey kâğıt üzerinde. Uygulama yok. İnsanlar bilinçli değil. Yangınları bilerek çıkartanlar var ya da çevreye bilerek zarar verenler var. Ama cezaları çok değil. Bu yüzden yapan yine yapıyor. (K7)

Yasaların caydırıcı olmadığı ve yasalara uyumun yeterli oranda denetlenmediği, yaptırımların yeterli olmadığı katılımcılar tarafından verilen yanıtlar aracılığıyla anlaşılmaktadır. Kaynakların bilinçsiz şekilde tüketilmesi nedeniyle durumun hızla kötüye gittiğini belirten katılımcılar, öneri olarak ise çok fazla seçenek ortaya koyamamıştır. Bu noktada katılımcıların durumun düzeleceğine yönelik inanç düzeylerinin düşük olmasının bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

İklim Değişikliği Sonucunda Deneyimledikleri Sorunlar

Küresel ısınma ve iklim değişikliği sonucunda 60 yaş ve üstü bireylerin deneyimledikleri en önemli sorunun sosyalleşmelerinin sınırlandırılması olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların çoğu küresel ısınma ve iklim değişikliğine paralel olarak artan sıcaklıklar nedeniyle dışarı çıkamadıklarını dile getirmekte, özellikle öğle saatlerinde dışarı çıkamadıklarını ifade etmektedirler.

Daha dikkatli olmaya başladık. Çarşıya pazara giderken, balkona çıkarken bile tedirgin oluyorum. (K8)

... hava sıcaklığından çok etkileniyorum ve terliyorum. Gündüz saatlerinde çok nadir çıkıyorum. İşim olursa ancak öyle çıkıyorum. (K1)

Sıcak çok sıcak, soğuk çok soğuk. O yüzden yazları öğle saatlerinde dışarı çıkamıyorum. (K4)

Katılımcılar kendilerinin ve çevrelerindeki bireylerin geçmiş dönemlere göre çok daha fazla hastalanmaya başladığı yönünde yanıtlar vermiştir. Bunun bir getirisi olarak çok yoğun şekilde önlemler alınmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır:

Bizler yaşlı insanlarız. Bu mevsimler etkiliyor tabii bizi. Tansiyon var, şeker var. Hep etkiliyor yani. (K15)

Özellikle 60 yaşın üzerinden sonraki bireyler daha da dikkat etmeli soğuklara, sıcaklara. Hemen hasta oluyoruz çünkü. En ufak esinti çarpıyor bizi. Aşırı sıcaklar da tabii ki çok etkiler. Allah korusun kalp krizi, beyin kanaması geçirebiliriz. (K14)

Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin hayatın akışında meydana getirdiği değişimler aynı zamanda bireylerin tedirginlik düzeyinin artmasına neden olmaktadır:

Sebzeler meyveler zarar görüyor tabii. O sorun var. Bir de susuzluk oluyor çoğu zaman. Kışlar da ağır geçiyor bence. O da zarar veriyor mahsule. (K11)

Katılımcıların sadece kendilerinin değil gelecek nesillerin de bu değişimden etkileneceği yönünde yanıtlar verdikleri görülmektedir:

Bizleri etkiledi evet ama daha çok bizden sonrakilerde sorun çıkacak bu gidişle. Ben onlara üzülüyorum. Her şey betonlaşıyor, her yer bina. Yeşil alan yok, olanlar da inşaat için kesiliyor. Ağaçlar yağmur suyunu çeker bilirsin, kışları. E ağaçlar kesilince ne olacak, nereye gidecek o sular. Yine bize zarar. (K20)

Eğer önlemler alınmazsa çok kötü hal alacak. Bizler bir şekilde yaşadık ama gelecek nesiller çok zarar görecek. Şimdi, yeşil alanlar hep betona dönüşüyor, sular kirleniyor, kuraklık artacak. Tabii bizden sonraki nesil zorlanacak. Su sıkıntısı, sıcaklar, buna bağlı hastalıklar olur diye düşünüyorum. (K3)

İklim Mülteciliğine Dair Düşünceler

Küresel iklim mülteciliği konusunda katılımcıların verdiği yanıtlar, olumsuz bir tablo ortaya koymaktadır. İklim mülteciliğine dair fikir ve

değerlendirmelerin daha çok sosyal sorunlar odağında olduğu anlaşılmaktadır. İklim mülteciliği pahalılık, kriz, plansız göç, suç oranları gibi sosyal sorunlarla ilişkili olarak değerlendirilmiştir.

Turistik bir bölgede yaşadıkları için farklı milletten insanların varlığına alışkın olan katılımcılar, son yıllarda bu durumun kontrol edilemez bir hal aldığını ifade etmişlerdir. Küresel iklim mülteciliğinin beraberinde çevresel, ekonomik ve sosyal sorunları getirebileceği katılımcılar tarafından vurgulanan hususlardandır.

Bence bunu en derinden yaşayan ülke Türkiye. Savaştan, krizden, ekonomik sıkıntıdan kaçan buraya geliyor. Planlı bir göç olmuyor ama. Bu da tabii sorun oluyor. Kiralar artıyor, daha çok binalar yapılıyor, yeşil alanlar kaybediliyor. Esnaf bu sefer yerli turiste bir şey satmak istemiyor. Ev sahipleri Türklere ev vermek istemiyor. Yaşadıkları kötü onların da ama bizler de sorun yaşıyoruz böyle. Buna bir çözüm bulunmalı.(K6)

Dediğim gibi pek çok soruna yol açıyor. Ev kiralari artıyor, bizlerin doğal kaynakları zarar görebilir hızla azalabilir. Sosyal uyum sorunları nedeniyle ayrışmalar olabilir. Suç vakaları artabilir. Her şey olabilir.(K14)

Bununla birlikte savaşların yaşanabileceği dile getirilmiş ve endişeler paylaşılmıştır. Katılımcılara göre Türkiye'de kiralaların yüksek olmasında ve hayat pahalılığında küresel iklim mülteciliği kapsamında devam eden göç hareketlerinin etkisi büyüktür. Ayrıca suç oranlarının artmasında küresel iklim mülteciliğinin kayda değer düzeyde etkisi vardır ve katılımcılara göre Türkiye bu durumu kontrol etmede yetersiz kalmaktadır:

Çok fazla sorun olur tabii bana göre. Tamam, savaş durumu var ama biz de ilerde kötü etkileneceğiz. Doğal sebzelere, meyvelere zor ulaşım olacak, su sıkıntısı yaşanır, ev, iş sorunu olur. Ekonomik olarak sosyal olarak çok sorun çıkar bence. (K1)

Küresel iklim mülteciliği sebebiyle Türkiye'de ve dünyada bir kriz döneminin yaşanabileceği düşüncesi aktarılmıştır. Küresel iklim mülteciliği düşünceleri ve gelecekte neler olabileceğiyle ilgili olarak alınan yanıtlar çevresel

sorun, ekonomik sorun, sosyal sorun, savaş, kuraklık, hayat pahalılığı, yüksek ev kiralari, kriz, plansız göç, artan suç oranları temalarını ortaya çıkarmıştır.

Tartışma

Papadimitriou (2020), dünyada çevresel sürdürülebilirliğin daha fazla gündeme gelmesinin sonucunda yeşil sosyal hizmet perspektifinin ortaya çıktığını, çevresel adaletin sağlanması ve sürdürülebilirliğe katkıda bulunulması için yeşil sosyal hizmetin etkili olduğunu ifade etmiştir. Dominelli (2012) de dünyanın çevresel bir kriz içinde olduğunu ve sosyal adaletin önemine değinmiştir. Dominelli'ye göre çevre sorunları konusunda dezavantajlı durumda olan bir kesimin varlığının kabul edilmesi gerekir. Bu çalışma da literatürdeki bu görüşler üzerine temellendirilmiş ve bir dezavantajlı grup olan yaşlı bireylerle gerçekleştirilmiştir.

İklim değişikliği ile ilgili bir başka çalışmada insan faaliyetlerine dayalı olarak çevre sorunlarının hızla artış gösterdiği ve atmosferdeki sera gazı birikiminin artmasının bunlar arasında en önemlisi olduğu ifade edilmiştir. Çalışmaya göre iklim değişikliğinin öne çıkan etki alanları temiz su kaynakları, tarım, orman, deniz seviyesi, enerji, insan sağlığı ve biyoçeşitlilik (Turan, 2018). İklim değişikliği ile birlikte oluşan durum ve muhtemel gelecek hakkında dikkat çekilen hususlar bu çalışma ile benzerlikler göstermektedir. Turan (2018) araştırmasında iklim değişikliğine bağlı kuraklığın dezavantajlı gruplar üzerinde çok fazla etkisi olduğunu belirtmiş fiziksel, sosyal ve ekonomik sorunlara yol açtığı ve açacağı sonucuna varmıştır. İki çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Eldeki çalışmada da benzer bir tablo ortaya konulmuş olup iklim değişikliğinin bireylerde sağlık sorunlarına, ekonomik sorunlara ve sosyal sorunlara neden olabileceği sonucuna varılmıştır. Güzel vd. (2019), yapmış oldukları çalışmada sosyal hizmet bakış açısının yapısı gereği çevre ile ilgili sorunlara duyarsız kalamayacağını belirtmişlerdir. Sosyal hizmet perspektifinin yoksulluk, adalet gibi konularda duyarlı olmasının bir getirisi olarak yeşil yoksulluk ile ilgili süreçlerde

yani çevre sorunlarında çözüm için etkin rol üstlenmesi gerektiği ortaya koyulmuştur. Araştırmacılar doğrudan yeşil sosyal hizmet kavramını kullanmasa da çevresel sorunlara ve çevresel adaletle ilgili çözüm için yeşil sosyal hizmetin öne çıkan yönlerine vurgu yapmışlardır. Yetersiz ve sınırlı olan doğal kaynakların üzerinde oluşan tahribatların önlenmesinde devlet politikalarının etkisi vurgulanmıştır. Bu açıdan da iki çalışmanın benzer yönleri bulunmaktadır. Araştırma kapsamında katılımcılar çevre kirliliği ve tahribatı noktasında siyasi çözümler aramakta ve devlet yaptırımının daha da artmasını istemektedirler. Artan vd. (2017), yeşil sosyal hizmeti iklim mültecileri açısından incelemeye almıştır. Araştırmacılara göre insanların çevresel sorunlar nedeniyle temel ihtiyaçlarını karşılamada sorun yaşamasına paralel olarak iklim mültecileri kavramı ortaya çıkmaktadır yani insanlar zorunlu olarak göç etmektedir. Bu çalışmada da aynı şekilde katılımcılar, küresel iklim mülteciliğinin beraberinde çevresel, ekonomik ve sosyal sorunları getirebileceğini vurgulamışlardır. Çalışmamızda da vurgulandığı gibi savaşlar, kuraklıklar, doğal afetler insanları zorunlu bir göçe mecbur etmektedir.

Sosyal hizmet literatüründe iklim değişikliği ve yaşlılarla ilgili araştırma olmamasına rağmen gençlerle yapılan bir çalışmada (Ulus ve Işık, 2021) bu çalışmadakine benzer şekilde katılımcılar iklim değişikliğinin sonuçları olarak toprak sorunları, su sıkıntıları, bedensel bozulmalar ve mevsim değişimlerini sıralamıştır. İki çalışma da sonuç bakımından benzerlikler göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Antalya’da yaşayan 60 yaş üstü bireylerin yeşil sosyal hizmet ve iklim değişikliği konusundaki düşüncelerini belirlemek için 25 kişiyi içeren derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme sonuçlarına göre iklim değişikliği ve küresel ısınma konusunda insan kaynaklı faaliyetlerin etkili olduğu ve kaynakların kötü kullanılmasının belirleyici nitelikte olduğu konusunda fikir birliği vardır.

İnsan kaynaklı faaliyetler sonucunda doğal çevrenin büyük zarar görmesi ve kaynakların hızla tükenmesi, tüm dünyanın ortak sorunudur. Bu durum tüm dünya için giderek daha büyük bir tehdit halini almaktadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliği neticesinde insanların temel ihtiyaçlarını karşılamada zorlandıkları, yaşadıkları yerlerden göç ederek iklim mültecileri konumuna geldikleri çalışmada elde edilen sonuçlardan bir tanesidir. Yeşil sosyal hizmet bakış açısının iklim mülteciliği konusunda sosyal, ekonomik, çevresel açılardan yaklaşarak sosyal hizmet uygulamalarının yürütülmesine yönelik bir yapısının olduğu çalışmada ulaşılan sonuçlar arasındadır. Yeşil sosyal hizmet, insanlara ve doğaya değer veren bir yaklaşımdır. Çevresel adaletsizliğin önlenmesi, yeşil sosyal hizmetin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre yeşil sosyal hizmet; küresel ısınma, iklim değişikliği, iklim mültecileri, çevresel adalet, iklim krizi, sosyal adalet, çevre politikaları, sosyal refah, sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlarla ilişkilidir. Yeşil sosyal hizmetin en temel özelliğinin çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması katkıda bulunması olduğu için bu kavramlarla olan etkileşimi olağan hale getirmektedir.

İklim değişikliğinin tüm dünya için tehdit olmaya devam etmesi, konuyla ilgili küresel düzeyde işbirliği giriŐimlerini artırmıştır. İklim değişikliği ile mücadele edilmesinde Birleşmiş Milletler 'in öncü roller üstlenmesi söz konusudur. Ayrıca iklim değişikliği ile mücadele ülke politikalarında gün geçtikçe daha fazla yer edinmektedir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre küresel iklim değişikliği bireylerin sosyal hayatını olumsuz yönde etkilemiştir. 60 yaş üstü bireyleri küresel iklim değişikliği nedeniyle daha fazla hastalanmakta, sıcaklar nedeniyle gün içinde dıŐarıya çıkmakta oldukça zorlanmaktadır. Gelecekte iklim değişikliğinin nasıl bir hal alacağı konusunda ulaşılan sonuçlara göre su sorunu, gıda sorunu, yeşil alan yetersizliği gibi çevresel sorunların artacağı yönünde beklentiler bulunmaktadır. Çalışmada ayrıca iklim değişikliğine dayalı olarak

enerji savaşlarının yaşanması yönünde beklentiler olduğunu gösteren sonuçlar elde edilmiştir.

Sosyal hizmet bakımından iklim değişikliğinin getirdikleri konusunda ulaşılan sonuçlara göre katılımcılarda iklim mültecilerinin varlığı konusunda bilinç bulunmaktadır. Bu durumun çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan riskler oluşturması nedeniyle sosyal hizmet kapsamındaki uygulamalara ihtiyaç artmaktadır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar, 60 yaş üstü bireylerin küresel ısınma ve çevre kirliliği ile ilgili konularda ekolojik sistemin korunması için sosyal sorumluluk yaklaşımlarının daha geniş bir ölçeğe ulaşması gerektiğini düşündüğünü göstermektedir.

İklim değişikliği ile çoğunlukla yakın dönemde tanışan katılımcıların sosyal hizmet konusunda beklentilerinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ulaşılan sonuçlar, iklim mülteciliğinin çok boyutlu bir sorun olduğunu göstermektedir. Çalışma kapsamında küresel iklim mülteciliğinin çevresel, sosyal, ekonomik, psikolojik açıdan sorunlara neden olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, iklim mülteciliği kapsamında yer alan göç hareketlerinin neticesinde göç edilen ülkede yaşayan insanların hayat pahalılığından şikâyet ettiklerini ortaya koymaktadır.

İklim değişikliği ve küresel ısınma konusunda alınan önlemlerin yetersiz olduğu çalışmada ulaşılan sonuçlar arasındadır. 60 yaş üzerindeki bireyler aynı zamanda yasalara uyulmamasının yaptırımının az olduğunu ve yasalara uyumun denetlenmediğini ifade etmişlerdir. Araştırmada ayrıca bilinçsiz tüketimin önlenmemesi halinde bu sorunların devam edeceğini gösteren sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlardan hareketle oluşturulan öneriler aşağıdaki şekildedir:

- Küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda uluslararası işbirliklerinin artırılması gerekmektedir.

- Küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda Birleşmiş Milletler tarafından açıklanan sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uyum sağlanmalıdır.
- Atmosfere salınan sera gazı miktarını kontrol altına alabilmek için adımlar atılmalı ve bu konuda yasal düzenlemeler yapılarak bu durumun önüne geçilmelidir.
- Konuyla ilgili yerel yönetimlerle işbirlikleri kurulmalı ve güçlendirilmelidir.
- Bireysel düzeyde çevreyi koruma konusunda bilinç artırıcı eğitimler verilmeli ve eğitim müfredatlarında doğal çevre, temiz çevre, doğal kaynaklar, geri dönüşüm gibi konulara yer verilerek küçük yaştan itibaren çocuklarda çevre bilinci oluşturulması desteklenmelidir.
- Yeşil sosyal hizmet perspektifine sosyal hizmet eğitiminde de önem verilmeli ve yeşil sosyal hizmet perspektifine dayalı uygulamalar geliştirilmelidir.
- Bu çalışmada dışında başka dezavantajlı gruplarla da iklim değişikliği ve yeşil sosyal hizmet bağlamında araştırmalar yapılarak literatürün genişlemesine katkı sunulmalıdır.

Kaynakça

- Altınok, S., Firat, E. ve Soyu, E. (2015). Küresel iklim değişikliği sorununun çözümü için yeni bir sürdürülebilir kalkınma anlayışı. *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı*, 620- 627.
- Artan, T. ve Uzun, K. (2017). İklim mültecileri bağlamında yeşil sosyal hizmet üzerine bir tartışma. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7 (4), 171-184.
- Aslan, Ş. (2023). Ekolojik sosyal hizmetin sosyal hizmet akademisyenleri perspektifinden değerlendirilmesi [Doktora tezi]. Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Ay, F. ve Erik, N.Y. (2020). Üniversite öğrencilerinin küresel ısınma ve iklim değişikliğine yönelik bilgi ve algı düzeyleri. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44 (2), 1-18.
- Bahadır, M. (2011). Türkiye'de iklim değişikliğinin iklim bölgelerine yansımadaki kuzey-güney yönlü sıcaklık ve yağış değişim öngörülleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-18.

- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388.
- Biernacki P, Waldorf D. Snowball sampling: Problems and techniques of chain referral sampling. *Sociological methods & research*. 1981;10(2):141-63.
- Bingöl, O. (2015). Genel bağlarıyla sosyal hizmet ve toplum. *Mavi Atlas Dergisi*, 5, 69-77.
- Cankardaş, S. ve Sofuoğlu, Z. (2021). İklim değişikliği ve birey üzerindeki etkilerinin gözden geçirilmesi. *Nesne Dergisi*, 9 (19), 139-146.
- Daalen, K. V, Jung, L., Dhatt, R. ve Phelan, A. L. (2020). "Climate Change and Gender-Based Health Disparities". *Elsevier*, Vol 4 February 2020
- Doğan, S. ve Tüzer, M. (2011). Küresel iklim değişikliği ile mücadele. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 44, 157-194.
- Dominelli, L. (2012). Green social work: from environmental crises to environmental justice. *Cambridge Polity Press*, 1636-1637.
- Güzel, B. ve Buz, S. (2019). Yeşil yoksulluk, çevresel adalet ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 30 (3), 1052-1069.
- İğci, T. ve Çobanoğlu, N. (2019). İklim değişikliğinin ve iklim değişikliğiyle ilgili küresel anlaşmaların çevre etiği bakımından değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 130-146.
- Kaya, S. ve Ilgit, A. (2021). İklim değişikliği ve çevresel güvenlik Türkiye örneği. *Alternatif Politika Dergisi*, 13 (1), 175-207.
- Kahriman, E.H. (2020). Küresel iklim değişikliğinin olumlu ve olumsuz dışsallıkları üzerine bir değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, 33 (118), 101-131.
- Özbesler, C. ve Duyan, V. (2009). Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 34 (154), 17-25.
- Papadimitriou, E. (2020). Defining green social work. *Social Cohesion and Development Journal*, 15 (1), 139-152.
- Sağlam, N.E., Düzgüneş, E. ve Balık, İ. (2008). Küresel ısınma ve iklim değişikliği. *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi*, 25 (1), 89-94.
- Şen, Ö.L., Bozkurt, D., Göktürk, O.M., DüNDAR, B. ve Altürk, B. (2012). Türkiye'de iklim değişikliği ve olası etkileri. *Sabancı Üniversitesi Yayınları*, 1-9.
- Turan, E.S. (2018). Türkiye'nin iklim değişikliğine bağlı kuraklık durumu. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 4 (1), 63-69.
- Topgül, S., Beytaş, O. (2022). İklim Mültecileri ve Sosyal Hizmet: Kriz mi Fırsat mı?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33 (2), 687-705.
- Türkeş, M. (2008). Küresel iklim değişikliği nedir: temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler. *İklim Değişikliği ve Çevre Dergisi*, 1, 26-37.
- Ulus, Z. & Işık, A. (2021). 18-24 yaş aralığındaki gençlerin iklim değişikliğine ilişkin düşüncelerinin değerlendirilmesi: sinop gençlik merkezi örneği . *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*,7(1), 126-140.
- Vural, Ç. (2018). Küresel iklim değişikliği ve güvenlik. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 57-85.

Extended Abstract

Climate-based problems are increasingly becoming a major threat to the world. Global warming and climate change and their effects are among the current global problems. In recent years, the interest of social work in environmental problems has increased and the concept of green social work has emerged. In this study, green social work is evaluated

from the perspective of climate change. Ecological crises such as climate change create structural problems such as poverty and forced migration, and individuals and groups affected by these problems are in the focus of the social work profession. Green social work has a perspective that supports sensitivity to environmental problems, the production of environmentally sensitive policies in combating these problems, and the participation of individuals in decision-making processes in order to reduce the effects of ecological crises such as climate change on individuals. In this context, the study focuses on the elderly, one of the groups most affected by the problems created by climate change and global warming. Due to climate change and global warming, the quality of life of the elderly is negatively affected, their physical and mental health is at risk, and the negative effects of chronic diseases may increase. Since green social work also targets social well-being based on social justice, this study aims to evaluate the thoughts of individuals aged 60 and over about climate change and global warming in the context of green social work. Since the groups most affected by climate change and global warming are disadvantaged groups and in order to better understand the change in climate change over time, it was decided to conduct the study with individuals over 60. Antalya province was determined as the study area due to the high temperature and the frequent occurrence of specific weather events and the problems they bring; in other words, it is not a province where the effects of global warming are experienced intensively.

The study focused on the experiences of individuals aged 60 and over on climate change. In this context, the participants' living spaces, how and what kind of information they have about climate change and global warming, the problems they experience as a result of climate change, and their ideas about climate refugeeism were included. A phenomenological approach was utilized in the study in which qualitative research method was used. Within the scope of the research, in-depth interviews were conducted with 25 different individuals over the age of 60 living in Antalya province. Due to the large age group of the participants, it was ensured that the participants were individuals over the age of 60 who were able to communicate well, had no cognitive impairment in understanding or communicating well, and volunteered to participate in the study. Data were collected through a semi-structured interview form. Thematic analysis was used as one of the data analysis methods.

As a result of the research, it is understood that most of the individuals over the age of 60 who participated in the study spend most of their daily lives in cities, but they like to spend time in natural environments such as villages, gardens, parks and seaside. It was understood that the participants' evaluations of climate change and global warming were shaped around the main themes such as drought, seasonal changes, human damage to the environment and getting sick more often. Participants over 60 years of age know climate change and global warming phenomena, have experienced the effects of climate change for about 5-10 years, and the source of their knowledge about climate change and global warming is mass media such as television and newspapers. It is understood that the participants expressed climate change and global warming with the concepts of drought, seasonal changes, environmental damage and disease.

The change of seasons and a significant increase in temperatures is another theme that the participants emphasized about climate change and global warming. Participants stated that they did not see examples of this in the past, but in recent years, events related to climate change have been experienced more frequently. The approach that the diseases experienced

by people are related to climate change and global warming is another idea put forward by the participants. It is understood that the participants are aware that climate change and global warming are caused by human-induced activities, misuse of resources and damage to the environment, lack of care for nature and lack of sufficient awareness about the protection of nature are determinants of climate change and global warming. According to the participants, environmental awareness is insufficient because people's words and actions do not match, and in parallel with this, environmental pollution is increasing rapidly. Individuals over the age of 60 who participated in the research think that climate change will cause problems such as water problems, food problems, insufficient green areas, endangered animals, high temperatures, energy wars, water wars and natural disasters in the future. Participants state that the current situation will worsen and future generations will face much more challenging conditions. The common response of almost every participant is that drought and thirst, especially with temperature increases, will create food shortages. It is among the results of the study that the measures taken regarding climate change and global warming are inadequate. Individuals over 60 years of age also stated that there are few sanctions for non-compliance with the laws and that compliance with the laws is not monitored. In the study, opinions were also expressed that these problems will continue if unconscious consumption is not prevented. Participants think that climate change and global warming will cause problems such as drought, disease risks, thirst, famine and migration in the world and in Turkey. Expectations for a decrease in green areas that people can use are among the issues emphasized by the participants. The occurrence of more natural disasters is another issue mentioned.

Energy and water wars between countries or societies were expressed as possible effects of climate change in the future. Individuals aged 60 years and above reported that the most common problems they experience due to climate change and global warming are not being able to go out and socialize; however, they are also concerned that future generations will be worse affected by the changes caused by climate change and global warming, and they are worried about unconscious pollution of the environment. In addition, it was concluded that due to climate change and global warming, the frequency of events such as food and water shortages, increase in temperatures, and water and energy wars will increase in the future, and migration movements will increase in the future due to climate change. It was conveyed that a crisis period could be experienced in Turkey and in the world due to global climate refugees. The responses received regarding the thoughts of global climate refugees and what might happen in the future revealed the themes of environmental problems, economic problems, social problems, war, drought, cost of living, high house rents, crisis, unplanned migration, and increasing crime rates. It is understood that the ideas about the future effects of climate change are mostly evaluated as an increase in social problems and climate refugees is considered as a social problem. The results of the study reveal that as a result of migration movements within the scope of climate refugeeism, people living in the country of migration complain about the cost of living. Participants have thoughts and evaluations that global climate refugeeism causes environmental, social, economic and psychological problems. At this point, the perspective provided by green social work is needed. Because climate refugeeism itself is not a problem, the problem is the absence or inadequacy of efforts to slow down climate change and eliminate its negative effects, which cause people to migrate compulsorily. The damage to the natural environment and the rapid depletion of resources as a result of anthropogenic activities is a common problem for the whole world. This situation is becoming a bigger and bigger threat for the whole world. As a result of global warming and climate change, it is one of the results of the study that

people have difficulty in meeting their basic needs, migrate from where they live and become climate refugees. It is among the results of the study that the green social service perspective has a structure for the implementation of social service practices by approaching climate refugees from social, economic and environmental perspectives.

Green social work is an approach that values people and nature. Preventing environmental injustice is among the primary goals of green social work. According to the results of the study, green social work is related to concepts such as global warming, climate change, climate refugees, environmental justice, climate crisis, social justice, environmental policies, social welfare, sustainable development. Since the most basic feature of green social work is that it contributes to ensuring environmental sustainability, it makes the interaction with these concepts usual. Climate change, which is one of the major threats to the world, causes the loss of natural habitats and brings about climate-related deaths. The decrease in living species, the threat to the environment and the emergence of related problems have an important place in explaining climate change.

The results of the study show that climate change is a major threat to all beings in the world. The disadvantaged groups of the society are most affected by the negative effects of climate change and global warming. Within the scope of the study, it is understood that the disadvantages experienced by elderly individuals due to climate change and global warming have increased and they need environmentally friendly living spaces. In addition, due to climate change and global warming, the poverty of individuals and groups who are already poor deepens, and people are forced to leave their countries or relocate due to climate change. Forced migration confronts migrants with economic and social adaptation problems and causes them to experience different problems in addition. Within the scope of the study, it has been stated that there are negative social and economic effects caused by individuals migrating to Turkey. Climate change deepens existing social problems. The study is considered to be very important in terms of its contribution to the literature since climate change is one of the most fundamental problems of the current period, considering that the elderly population is increasing, focusing on the knowledge, ideas and experiences of the elderly regarding climate change, and being a current issue that concerns the whole world. Based on the results of the study, it is recommended to increase international cooperation on global warming and climate change. At the individual level, it is recommended to provide awareness-raising trainings on environmental protection. Compliance with the sustainable development goals announced by the United Nations on global warming and climate change should be ensured. Criminal sanctions for actions that harm the environment should be severe and legal work should be accelerated. In addition, studies should be carried out on the level of compliance with the laws and effective audits should be utilized. It is important to take preventive measures before environmental pollution occurs. At this point, individuals and societies play a major role. Studies have shown that children who are instilled with environmental awareness at an early age are sensitive to the environment in the future. It is recommended to create environmental awareness in children from an early age by including topics such as natural environment, clean environment, natural resources, recycling in education curricula. Starting at an early age, children should be provided with hands-on contact with nature. Children should be encouraged in schools, homes and social life. It should be ensured that the green social service perspective is more inclusive and that social service activities are carried out on a wider scale.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 683-701

Geliş Tarihi:10.07.2024 Kabul Tarihi:06.08.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1513875>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

DEMİR ÇAĞI'NDA URARTU'NUN ORTA ARAS HAVZASI'NA DÜZENLEDİĞİ ASKERİ OPERASYONLAR: URARTU-ERİKUA KRALLIKLARI ARASINDAKİ MÜCADELELER

Ayhan YARDIMCIEL*

Hüseyin METİN*

Öz

Orta Aras Havzası'nın Demir Çağı arkeolojik verileri iki ayrı kültüre işaret etmektedir. Birinci kültürün mimari yapıları blok taşlarla inşa edilmişken, ikinci kültürün mimari yapıları kaba işli, polygonal taşlarla inşa edilmiştir. Bu iki farklı kültürün tanımlanması bakımından çivi yazılı belgeler önemli bir referans oluşturmaktadır. Urartu Krallığı'na ait olan bu yazıtlarda Erikua Krallığı'na yapılan seferlerden söz edilmektedir. O halde birinci kültürün Urartu Krallığı'na, ikinci kültürün ise Erikua Krallığı'na ait olduğu düşünülebilir. Minua döneminde başlayan Urartu-Erikua mücadelesi, Sarduri II dönemine kadar devam etmiştir. Bu süre içerisinde Erikua Krallığı yeni bir başkent inşa etmiştir. Erikua Krallığı'nın stratejik konumu Urartuların kuzey yayılımını sekteye uğratmıştır. Çilli ve Karakoyunlu'daki arkeolojik araştırmalar iki büyük Erikua yerleşmesinin tahrip edildiğini göstermektedir. Urartular Karakoyunlu'da tahrip ettikleri yerleşmenin yakınlarında Minuahinili ismiyle yeni bir kale-kent inşa etmiştir. Daha güneyde bulunan Bulakbaşı Kale 4'ün ise muhtemelen II Sarduri döneminde inşa edilmiştir. Kale-kentin inşası, Orta Aras Havzası'nın Iğdır Ovası bölümünün tamamen ele geçirildiğine işaret etmektedir. Bu çalışmada Urartu krallığının Orta Aras Havzasına düzenlediği askeri operasyonların olası rotaları ve bu rotalar üzerinde bulunan yerleşim birimlerinin niteliği değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda Urartuların askeri operasyonlar düzenlemeden önce bölge hakkında bilgi sahibi olduğu, Erikua krallığı ile olan mücadelelerini aşamalı olarak sürdürdüğü anlaşılmıştır. Sonuç olarak Urartuların Kafkasya'ya yayılma politikası, Erikua Krallığı'nın ortadan kalkmasıyla gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Urartu, Erikua, Demir Çağı, Orta Aras Havzası, Iğdır Ovası.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Turizm Rehberliği Bölümü, ayhanyardimciel@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4196-2102>

* Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, arkeologmetin@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6790-4096>

Military Operations of Urartu in the Middle Aras Basin in the Iron Age: Struggles Between Urartu-Erikua Kingdoms

Abstract

Archaeological data of the Middle Aras Basin in the Iron Age point to two separate cultures. While the architectural structures of the first culture were built with smooth-cut stones, the architectural structures of the second culture were built with polygonal stones. Cuneiform documents constitute an important reference in terms of defining these two different cultures. In these inscriptions belonging to the Urartian Kingdom, military expeditions to the Erikua Kingdom are mentioned. Therefore, it can be thought that the first culture belongs to the Urartian Kingdom and the second culture belongs to the Erikua Kingdom. The Urartu-Erikua struggle, which started during the Minua period, continued until the Sarduri II period. During this time, the Kingdom of Erikua built a new capital. The strategic location of the Kingdom of Erikua disrupted the northern expansion of the Urartians. Archaeological research in Çilli and Karakoyunlu shows that two large Erikua settlements were destroyed. Urartians built a new castle-city called Minuahinili near the settlement they destroyed in Karakoyunlu. Bulakbaşı Castle 4, located further south, was probably built during the Sarduri II period. The construction of the castle city indicates that the Iğdır Plain part of the Middle Aras Basin was completely captured. In this study, the possible routes of the military operations organized by the Urartian kingdom in the Middle Aras Basin and the nature of the settlements on these routes were evaluated. As a result of the evaluation, it was understood that the Urartians had information about the region before organizing military operations and gradually continued their struggle with the Erikua kingdom. As a result, the Urartians' policy of expansion into the Caucasus was realized with the disappearance of the Erikua Kingdom.

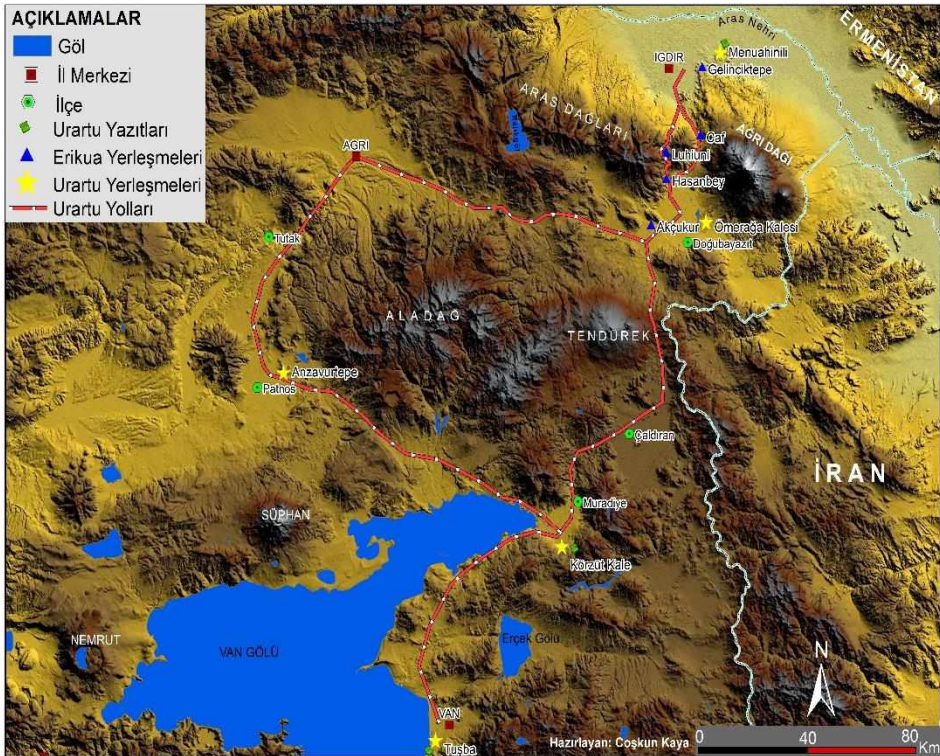
Keywords: Urartian, Erikua, Iron Age, Middle Aras Basin, Iğdır Plain,

Giriş

Demir Çağı'nın başlangıcı Ön Asya'da siyasi dengelerin değiştiği yeni bir dönemdir. Büyük oranda Ege Göçleri ile değişen siyasi yapı Doğu Anadolu Bölgesi'ni de etkilenmiştir. Assur kaynaklarına göre Demir Çağı'nda bölgede Uriatri ve Nairi isimli iki siyasi gücün öne çıktığı görülmektedir (Pınarcık, 2014, s. 36). MÖ 13-9. yüzyıllar arasındaki bu karmaşık dönem sonrasında Urartu Krallığı ortaya çıkmıştır (Salvini, 2006, s. 34). Urartu Krallığının kuruluş aşamasından sonraki süreci, yayılcılık ve yağma politikası üzerine olmuştur (Salvini, 2006). Urartular bu yayılcı ve yağmacı politikanın gereği olarak başkentin kuzey ve kuzeydoğusuna seferler düzenlemiştir. Kuzeydoğu seferlerinin bölgesel bir krallık olan Erikua üzerine yapıldığı Urartu yazıtlarında belirtilmektedir. Yazıtların lokasyon ve içeriğine göre; Erikua'nın siyasi yayılım alanı Orta Aras havzası

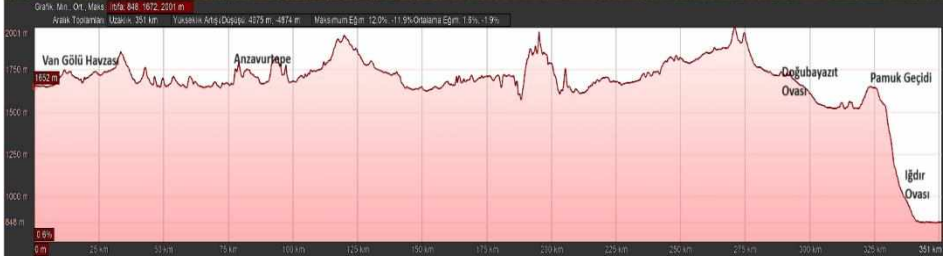
kapsamaktadır. Havzanın güneyindeki Doğubayazıt; İran, Kafkasya ve Van Gölü Havzası'na giden yolların kesiştiği önemli bir konumdur. Bölgenin topografik yapısı Urartu'nun Doğubayazıt'a ulaşması için Tendürek-Aladağ silsilesinin doğu ve batısından iki alternatif rota sunar (Şekil 1-2). Birincisi Tuşpa, Muradiye, Çaldıran üzerinden silsilenin doğu eteklerinden; ikincisi Tuşpa, Erciş, Patnos, Tutak üzerinden aynı dağ silsilesinin batısından (Belli, 1977, s. 105-110). Urartu krallığı, kuzeye ilerledikçe her iki yol güzergâhını etkin bir şekilde kullanmak ve yolları tam güvenlik altına almak amacıyla kale-kentler kurmuştur. Doğu güzergâhtaki Körzüt Kalesi (Uslu, 2021, s. 125) ile batı güzergâhtaki Anzavurtepe bu kale kentlerin en görkemlileri arasındadır. Doğu ve batı her iki yolun da kuzeyde kesiştiği bölge Doğubayazıttır (Harita 1).

Harita 1: Urartu Krallığı'nın Kuzeydoğu Sefer Güzergahları

Urartu'nun kullandığı bu rotaların yükseklik profil eğrilerine göre; doğu rotasının daha kullanışlı olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Urartu Krallığı'nın Batı Rotası

Şekil 2: Urartu Krallığı'nın Doğu Rotası

Yaptığımız araştırmalar; bölgenin Demir Çağı'nda ağırlıklı olarak iki kültürün kalıntılarına sahip olduğunu göstermektedir. İlk kültürün yerleşmeleri düşük yükseltiyeye sahip alanlarda düzgün kesilmiş blok taşlarla inşa edilmiş yerleşmelerken ikinci kültürün yerleşmeleri polygonal taşlarla inşa edilmiş ve daha yüksek alanlara konuşlanmış yerleşmelerdir. Doğubayazıt'ın kuzeyinde (Iğdır Ovası) tespit edilen Urartu yazıtları ile Doğubayazıt'ın güneyinde (Muradiye) tespit edilen yazıtların konumu ve Erikua ile ilgili bilgiler göz önüne alındığında, birinci kültürün Urartu'yu ikinci kültürün ise Erikua'yı temsil ettiği düşünülmektedir. Yerleşmeler arasındaki seramik farklılığı da bu düşüncüyü desteklemektedir. Bundan dolayı, Erikua ile Urartu'nun ilk karşılaştığı bölge Urartu rotalarının da kesiştiği Doğubayazıt'tır. Erikua Krallığı'nın Urartu tarafından daha önceden bilindiği ve düzenlenen seferlerin yön ve amaçlarının önceden planlandığı anlaşılmaktadır. Kral Minua ile başlayıp torunu Sarduri'ye kadar devam eden bu mücadele beş aşamalı bir süreçten geçmiştir (Tablo 1). Bugün Doğubayazıt ve Iğdır ovalarında tespit edilmiş

ve Urartu dönemine tarihlenmiş merkezlerin de bu aşamalar ile alakalı bir inşaa sürecinden geçtiği anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Luhiuni'nin Ve Urartu Seferlerinin Olası Kronolojisi

1. Aşama	Luhiuni'nin en erken kayıtları Assur kaynakları Uruadri, Luha-Luhi	MÖ. 1274-1244 Assur Kralı Salmanassar I
	Urartu'nun Luhiuni ile İlk Siyasi İlişkileri	Minua (MÖ 810-786)
2. Aşama	Urartu'nun Aras Havzası'nda Doğubayazıt'a ulaşması Kalus, Akçukur, Hasanbey ve Caf kalelerinin tahribatı	Minua (MÖ 810-786)
3. Aşama	Urartu'nun Luhiuni'ye ilk saldırısı ve haraç alması	
4. Aşama	Urartu'nun Luhiuni'yi yıkması İğdir Ovası Hakimiyeti	
5. Aşama	Urartu'nun yeni başkent İruia'yı yıkması	II. Sarduri (MÖ 764-735)

Urartu'nun Kuzeydoğu Seferleri ve Erikua Mücadelesi

Doğubayazıt-İğdir ovalarının konumları, ovalar arasındaki bağlantı yolları, tespit edilen arkeolojik merkezler ve bu merkezlerle ilişkili Urartu yazıtları değerlendirildiğinde, Urartu Krallığı'nın bölge hakkında bilgi sahibi olduğu ve buraya düzenlediği seferleri planlı yaptığı anlaşılmaktadır. Kral Minua ile başlayıp torunu II. Sarduri'ye kadar sürdürölen bu seferlerin ilki, Urartu'nun Aras Havzası'na henüz sefer düzenlemediği dönemdir. Bu dönem ile ilgili bilgiler Urartu Kralı Minua'ya ait Karakoyunlu-Taşburun yazıtından edinilmektedir.

“Tanrı Haldi, kendi mızrağıyla sefere çıktı, Erikua İlkesi'ni ele geçirdi ve Luhiuni Şehri'ni ele geçirdi. (Onları) Minua'nun önünde boyun eğdirdi. Tanrı Haldi güçlü ve tanrı Haldi'nin mızrağı da güçlüdür. Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua sefere çıktı. Tanrı Haldi önden gitti.

Minua der ki: (Tanrı Haldi) Erikua İlkesi'ne geldi. Tanrı Haldi, hiç kimsenin önceden zapt etmediği krali şehir Luhiuni'yi İşpuini oğlu Minua'ya verdi. Luhiuni Şehri'ni ele geçirdim. Luhiuni Şehri'ni haraç (ödemesi koşulu) ile bağışladım” (Payne, 2006, 5.1.3).

Yazıtta; daha önce hiç kimsenin zapt edemediği Krali Kent Luhiuni'nin Tanrı Haldi tarafından İşpuini oğlu Minua'ya verdiği yazılmaktadır. Yazıtın devamında şehirden haraç alındığı bilgisi de bulunmaktadır. Ancak burada dikkat edilecek husus; Erikua'nın ve krali başkenti Luhiuni'nin önceden bilindiğine dair yapılan vurgudur. Daha önce hiç kimsenin zapt edemediği tabiri, krallığın ve başkentinin bilindiği ve seferlerin bilinçli yapıldığı görüşünü desteklemektedir. Bu yorumu destekleyecek bir başka kaynak Assur Krallığı'na aittir. Assur Krallığı'nın kuzeye yaptığı seferler sonucunda bahsini geçirdiği Luha/Luhi (Pınarcık, 2012, s. 465) ülkesinin lokasyonunun Van Gölü'nün kuzeydoğusuna yapılması da bu bakımdan önemlidir. Luha/Luhi adlandırmalarının Luhiuni ile benzerliği bu bakımdan dikkat çekicidir. Luha/Luhi ülkesinin, Assur Krallığı'nın Uruadri seferi sırasında (1274-1244) ittifakta olan sekiz ülkeden biri olarak sayılması bu kentin veya siyasi yapının Urartu ile de ilişkili olduğuna işaret etmektedir.

“Onların görkemli dağlarının kayalarına çıktım. Himme, Uatkun, Masgun, Salua, Halila, Luha, Nilipahri ve Zingun ülkelerini fethettim, sekiz ülkeyi ordularıyla birlikte yendim, elli bir kentini yakıp yıktım, tüm mal varlıklarını ellerinden aldım. Uruadri Ülkesini üç gün içinde yendim” (Salvini, 2006, 29).

Van Gölü Havzası ile Aras Havzası arasındaki bağlantı yollarından, yolların denetimini sağlayan Urartu kalelerinden ve bu kalelerin bazılarında tespit edilen yazıtların içeriklerinden Urartu'nun Doğubayazıt'a ulaştığı lokasyonun aynı zamanda Erikua ile temas kurduğu yer olduğu sonucuna ulaşılır. Urartu Krallığı'nın Doğubayazıt bölgesine ulaşmış olması mücadelenin ikinci aşamasını oluşturmaktadır. Bölgede Urartu öncesi mimariyi temsil eden Kalus (Metin, 2023, s. 100), Akçukur (Metin, 2023, s. 99), Hasanbey (Doğan, Gür, Yardimciel, 2022, s. 238), Caf (Metin, 2023, s. 103) gibi savunma birimleri bu bakımdan Erikua'nın başkenti Luhiuni öncesi güney sınırını ve başkente ulaşan yolları koruyan savunma birimleri olmalıdırlar. Söz konusu yerleşmelerin tamamı yapısal özellikler ve tespit edilen seramiklerin dönemleri bakımından birbirleriyle uyumludurlar. Urartu

Krallığı bu savunma birimlerini etkisiz hale getirdikten sonra, başkent de yer aldığı Iğdır bölümüne geçmeden önce Doğubayazıt'tan İran'a giden yolun güvenliğini sağlamak için Ömerağa Kalesi'ni inşa etmiş olmalıdır. Çünkü kale, Doğubayazıt-İran yolu güzergâhında ovaya ve yola yakın alçak bir tepe üzerine konuşlanmış olup, konumu itibarıyla stratejik avantaja sahiptir (Yardimciel, 2019, s. 212-213). Urartular savunma ve gözetleme amaçlı Ömerağa kalesini inşa ederek Erikua'ya ait olan Doğubayazıt bölgesinin kontrolünü tamamen ele geçirmeyi amaç edinmiş olmalıydılar.

Urartu'nun, Doğubayazıt ile Iğdır arasındaki önemli bağlantı yollarından biri olan Çilli Geçidi'ne konuşlanmış ve tarafımızca Luhiuni (Yardimciel, Karataş, Aydın, Mandacı, Doğantekin, 2024, s. 203) olarak önerilen merkeze ulaşması, mücadelenin üçüncü safhaya ulaştığını göstermektedir. Bu safha ile ilgili bilgileri Karakoyunlu-Taşburun yazıtından edinmekteyiz. Yazıtta belirtilen Luhiuni kentinin alındığı, fakat haraç karşılığında bağışlandığı meselesi mücadelenin artık farklı bir boyutta devam edeceğini göstermektedir (Payne, 2006, 5.1.3). Erikua'nın başkentine ulaşmaya kadar birçok savunma tesisini yıkarak başkenti kuşatan Urartu Krallığı kenti haraca bağlayarak mücadelenin bu aşamasında istediğini almış görünmektedir. Erikua'nın Doğubayazıt ve çevresindeki savunma tesislerini kaybetmiş olması, muhtemelen onu bu anlaşmayı kabul etmeye zorlamıştır. Bahse konu yazıtta, Urartu'nun bölgeden insanları esir olarak başkent Tuşpa'ya götürdüğü bilgisine ulaşılır. Ele geçirilen yerlerde yaşayan insanların esir edilerek merkeze götürülmesi, zapt edilen bölgelerin insan kaynaklarının azalmasına yol açmıştır. Öte yandan bu politika ile Urartular insan kaynakları bakımından sürekli bir sirkülasyon oluşturmuştur. Urartu'nun işgal ettiği yerlerden aldığı esirleri köle olarak kullandığına dair bilgiler II. Rusa dönemine ait Ayanis Tapınak yazıtında belirtilmektedir.

“Rusa der ki;

Görkemli silahları, Haldi kapısının af silahlarını her kim alırsa, bir taş yerleştirsinler; kalkanı, silahları, ahşap objeleri veya boynuzları her kim... ederse... yapsınlar, çorak yeri yaksınlar. Saf olan şeyleri ... binasına yerleştirsinler. Rusa der ki; Rusa'nın evine her ne girdiyse. Rusahinili Eidurukai Şehri'nde, Rusa'nın evinde önceden hiç yenmeyen... Argiştı oğlu Rusa der ki; Düşman ülkelerinden erkek, kadın ve büyükbaş hayvan getirdim. Aşşur Ülkesi'nden, Targuni Ülkesi'nden, Etiuni Ülkesi'nden Tablani Ülkesi'nden, Qainaru Ülkesi'nden, Hate Ülkesi'nden Muşki Ülkesi'nden ve Şiluquni Ülkesi'nden. İnsan kullanarak o kaleyi ve yerleşmeyi yaptırdım. Kaleyi... yaptım. O kaleyi ben planladım. Kimse... etmesin. Bu buyrukların hiçbirine karşı koyulmasın” (Payne, 2006, 15.2.17).

Üçüncü aşama Luhiuni'nin kuşatılma sürecidir (Yardimciel, 2023). Luhiuni için farklı lokasyon önerileri bulunmaktadır (Özfirat, 2017, s. 165; Belli, 2009, s. 47-48; Alizadeh, 2015, s. 26; Nikol'skij, 1896). Çalışmamızda önerdiğimiz Luhiuni ile benzer yapısal özellikler gösteren ve Ağrı Dağı volkanik kütesinin kuzeyde Iğdır Ovası ile birleştiği bölgede antik dört tepe bulunmaktadır. Bu tepelerin Demir Çağı'nda yoğun olarak kullanılmışlardır (Harita 2). Kuzeydoğudan güneybatıya doğru sıralanan bu tepeler; Kasımtığı, Örgülütepe ve Gelinciktepe'dir (Şekil 3). (Yardimciel, 2022, s. 10). Bu silsilenin güneybatısında bulunan Hazinetepe Urartu özelliği göstermesi bakımından önemlidir. Hazinetepe'nin zirve noktası diğer tepelere göre daha dik olduğundan, buradaki yapı kalıntıları oldukça küçük bir alanı kaplamaktadır.

Şekil 3: Melekli'deki Erikua Yerleşmelerinin Yükseklik Profili

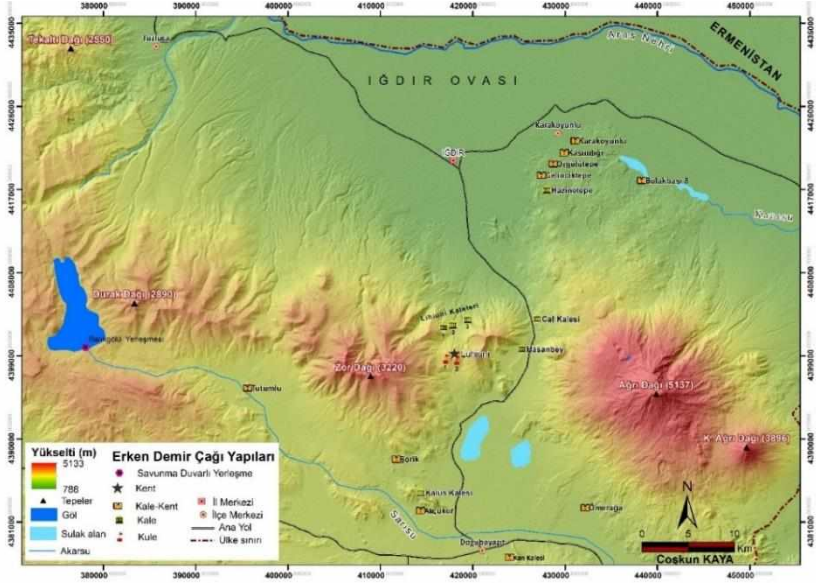
Kalenin Urartu döneminde yapılan bir karakol-gözetleme kulesi olduğu düşünülmektedir. Hazinetep'e'nin üçüncü aşamada inşa edilme olasılığı yüksektir. Nitekim bu süreçte Urartu, seferi haraç olarak sonlandırmıştır. Kasımtığı, Örgülütepe ve Gelinciktepe merkezleri beşli sur sistemi ile desteklenmişlerdir. Özellikle Gelinciktepe bu yerleşmeler arasındaki en donanımlı merkezdir (Fotoğraf 1). Tepenin yüksek kesiminde düzgün planlı, kendi içerisinde savunma özelliği sergileyen dörtgen planlı yapı kalıntıları yönetici sınıfa ait yapılar olmalıdırlar. Tepenin kuzey yamacında bulunan beşli sur sisteminin üçüncüsünden sonra sivil yerleşime ait kalıntılar bulunmaktadır. Merkezin batı yamacında ise üç kademe gölet inşası tespit edilmiştir. Tepe ile göletler arasındaki alanda herhangi bir plan şeması sergilemeyen yapı kalıntıları olasılıkla hayvan barınaklarına işaret etmektedir.

Fotoğraf 1: Gelinciktepe'deki Hayvan Barınakları

Gelinciktepe'nin yerleşim düzeni, Luhiuni olarak adlandırdığımız merkez ile oldukça benzerdir. Hayvan barınaklarının sayısı ve büyüklüğü Urartu'nun yazıtlarında bahsi geçen ve ganimet olarak götürdüğü hayvan sayılarının abartılı olmadığına işaret etmektedir.

Harita 2: Erikua Krallığı'nın Orta Aras Havzası Yerleşmeleri

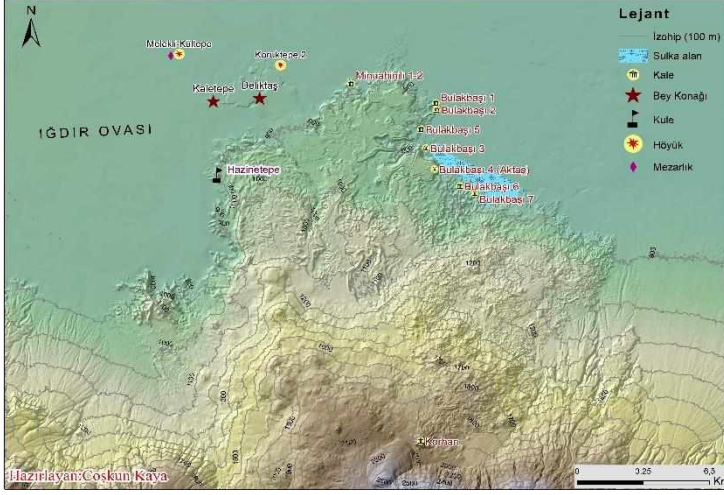
Urartu-Erikua mücadelesinin dördüncü aşaması ile ilgili bilgiler Körzüt yazıtlarında bulunmaktadır.

“Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua der ki: Haldi kapısının temellerini açtırdığım ve Haldi kapısını yaptırdığım zaman tanrı Haldi'nin huzuruna çıktım ve tanrı Haldi'ye yalvardım. O, Irekua oymağının ülkesine vardı. Irekua oymağına karşı sefere çıktım, Irekua oymağı ülkesinin Luhuni Şehri'ni ele geçirdim ve Etiuni Ülkesi'ni yok ettim.

İşpuini oğlu Minua der ki: Tanrı Haldi, hiç kimsenin önceden zapt etmediği Irekua oymağının kralı şehri Luhuni'yi İşpuini oğlu Minua'ya verdi ve o, Luhuni Şehri'ni ele geçirdi. (Minua) o yıl 50.000, X bin X yüz X on X kadın ve erkek haraç (olarak ödenmesi koşulu) ile Etiuni Ülkesi'ni bıraktı. Kimilerini öldürdüm ve kimilerini de canlı aldım. 1733 at, 7616 büyükbaş hayvan ve 15.320 küçükbaş hayvan: krala düşen pay bu kadardı, fakat savaşçıların, ülkeyi terk ettikleri zaman aldıkları, ayırdır” (Payne, 2006, 5.1.4).

Birbirinin benzeri olan bu yazıtlarda, (Payne, 2006, 5.1.5-5.1.6.) Urartu'nun Luhiuni'yi ele geçirdiğinden bahsedilmektedir. Üçüncü ve dördüncü safhalar arasında ne gibi siyasi gelişmeler olduğu ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Urartu tahtında Kral Minua'nın iktidarını koruduğu dikkate alınacak olursa, ortaya çıkan gelişmenin Erikua ile ilgili olması muhtemeldir. Bu bağlamda Erikua tahtında haraç verme sonrasında bir yönetim değişikliği gerçekleşmiş olabileceği gibi, Erikua'nın kendisini toplandıktan sonra haraç ödemekten vazgeçme ihtimali de bulunmaktadır. Her halükarda Urartu Krallığı'nın yeniden sefere çıktığı ve bu kez kenti ele geçirdiği anlaşılmaktadır. İğdır-Meekli'de bulunan Kaletepe, Deliktaş gibi bey konakları ile Karakoyunlu'da bulunan Minuahinili ve Bulakbaşı bölgesinde bulunan ve savunma duvarlı diğer yapılar da bu aşamada inşa edilmiş olmalıdırlar (Harita 3). Ayrıca Minua döneminde Ağrı Dağı'nın güneyi ile birlikte kuzeyinin de kontrol altına alınmış olmasına bağlı olarak yeni yerleşim alanlarının inşasına başlanmıştır. Olasılıkla bölgeden götürülen insanların yerine, Urartulara vassal olabilecek yeni gruplar getirilmiştir. Meekli-Kültepe'de ve Koruktepe II gibi Urartu buluntusu veren höyüklerde yeni bir kültürel değişimin varlığına tanık olunur. Meekli-Kültepe'nin güneyinde bulunan ve Urartu dönemine ait columbarium bunun en önemli kanıtıdır (Barnet, 1963).

Harita 3: Urartu Krallığı'nın Iğdır Ovası Yerleşmeleri

Urartu-Erikua arasındaki mücadelenin son safhası II. Sarduri döneminde gerçekleşmiştir. II. Sarduri, başkent Tuşpa'da bulunan Analı-Kızlı açık hava tapınak alanında yaptırdığı yazıtta, Erikua ülkesinin başkenti İruia'yı fethettiğini belirtmektedir.

"...Aynı yıl ikinci kere sefere çıktım: Etiuni Ülkesi'ne ve Liqiu Ülkesi'ne karşı. Abia Boyunun tahkimatlı krali şehri Edia'yı güç kullanarak ele geçirdim. İrkua Boyunun tahkimatlı krali şehri İruia'yı güç kullanarak ele geçirdim..."
(Payne, 2006, 9.1.1).

Minua ile II. Sarduri arasındaki süreçte Erikua yeni bir başkent inşa ederek yeniden sahneye çıkmıştır. Bu siyasi gelişme, olasılıkla Urartu krallığında meydana gelen yönetim değişikliklerinin bir sonucudur. Bununla birlikte, çok geçmeden Urartu bölgede istikrarı sağlamıştır. Çünkü II. Sarduri'den sonraki dönemlerde Erikua ve başkenti Luhiuni ya da İruia ile ilgili bilgilere rastlanmamaktadır. Dolayısıyla yüz yıla yakın süren mücadeleler sonrasında Doğubayazıt ve Iğdır Ovaları tamamen kontrol altına alınmış ve Urartu Krallığı'nın kuzey ve kuzeybatı sınırları Aras Nehri'ne kadar ulaşmıştır.

Sonuç

Ağrı Dağı'nın güneyindeki Doğubayazıt Ovası ile kuzeyindeki Iğdır Ovası'na yaptığımız araştırmalarda Demir Çağı'na tarihlenen iki farklı kültüre ait arkeolojik kalıntılar tespit edilmiştir. İlk ovaya hakim düşük yükselteli tepelerde düzgün kesilmiş blok taşlarla inşa edilmiş yapı komplekslerinden oluşurken, ikincisi polygonal taşlarla inşa edilmiş ve daha yüksek alanlara konuşlanmış yerleşmelerdir. İlk yerleşim alanlarına örnek olan Körzüt ve Minuahinili'de ele geçen yazıtlar, yerleşimlerin Urartular tarafından inşa edildiğine kanıttır. İkinci yerleşim tipolojisi ise aynı yazıtlarda Urartu'nun bahsini geçirdiği Erikua krallığına aittir. Urartu yazıtlarında aynı zamanda Orta Aras Havzasına yapılan seferlerden bahsedilmektedir. Bu seferler doğrudan Erikua krallığına karşı yapılmış olup, beş aşamalı bir süreci kapsamaktadır. Urartu'nun bölgeye sefer düzenlemeye başladığı 2. Aşama ile birlikte kuzeye doğru Urartu'nun sistematik bir biçimde Erikua krallığının topraklarını ele geçirmeye başladığı, aynı zamanda bölgeden ele geçirdiği esirleri başkente götürdüğü bilgilerine ulaşılır. Dolayısıyla Urartu-Erikua mücadelesi, Urartu'nun saldırı, Erikua'nın savunma stratejileri çerçevesinde yüz yılı aşkın bir süre devam etmiştir. II. Sarduri'den sonra Orta Aras Havzası'ndaki Erikua Krallığı, başkenti Luhiuni veya İruia'dan bahsedilmemektedir. Muhtemelen krallığın siyasi varlığı son bulmuştur ve Urartu bölgeye tamamen hakim olmuştur. Urartular ele geçirdiği alanları kontrol altına almak için yeni savunma birimleri ve yerleşimler kurmuştur. Bu doğrultuda Urartuların sadece askeri operasyonlarla yetinmeyip, operasyonları ele geçirdiği alanlarda uyguladığı iskan politikası ile desteklediğini söylemek mümkündür. Urartular, merkezden uzak, yoğun iş gücü gerektiren imar faaliyetlerini bölgede esir ettiği insanlara yaptırmış olmalıdır. II. Rusa (MÖ 685-645) kendisine ait Ayanis'teki tapınak yazıtında tapınak inşasını Etiuni'den getirdiği esirlere yaptırdığını belirtmektedir. Urartu'nun inşa ettiği, Ağrı Dağı'nın kuzeydoğu eteklerinde bulunan ve Aras Nehri'ne yakın bir konumdaki Bulakbaşı 4 (Aktaş) Kalesi'nin benzer strateji ile inşa edilmiş olması olasıdır.

Kalenin inşası, Urartu krallığının kuzeyde Aras Nehri'ne kadar sınırlarını genişlettiğini belgeler niteliktedir.

Mali Destek Bildirimi

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 2016-2022 Yılları arasındaki izni ile yapılan araştırmaya Türk Tarih Kurumu Başkanlığı TP4-289 2018 ve TP4-474-2019 numaralı projelerle Kafkas Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü 2017-SB-20 ve 2018-SB-72 numaralı projelerle destek sağlamıştır.

Kaynakça

- Alizadeh, R. (2015). Urartu Çivi Yazıları Belgelerine Göre Güney Kafkasya'nın Bazı Küçük Beylikleri: Etiuni, Erikuahi, Uelki, Qu-Albani, Luipruani, Arquçiu, *Uluslararası Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı II*, Ed. Mehmet Işıklı-Birol Can, Cambridge Scholars Publishing, 25-28.
- Belli, O. (1977). Urartular Çağında Van Bölgesi Yol Şebekesi *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Kürsüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul.
- Belli, O. (2009). Ağrı Dağı Bölgesi'nin Urartu Krallığı İçin Önemi II. *Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, Ed. Oktay Belli, Ağrı Valiliği Kültür Yayınları No: 9, İstanbul, 42-50.
- Barnet, D. R. (1963). The Urartian Cemetery at Iğdır *Anatolian Studies* 13, 153-198.
- Doğan, A., Barış, G., Yardimciel, A. (2022). 2019-2020 Yılı Yüzeysel Araştırmaları *Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019-2020 Yılı Yüzeysel Araştırmaları, Cilt 1*, Ankara, 229-244.
- Metin, H. (2023). Demir Çağı'nda Doğubayazıt-Iğdır Arasındaki Kafkasya Yolu: Savunma Üniteleri, *Aras Havzası II*, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul.
- Nikol'skij, M. V. (1896). "Klinoobraznye nadpisi" Zakavkaz'ya Materialy po Arxeologii Kavkaza V, Sobrannye Sobrannye èkspedicijami Imperatorskago Moskovskago Arxeologičeskago Obsčestva, snarjažennymi na Vysočajše darovannyja sredstva, Tipografija i Slovolitnja *Otonaba Osipoviča Gerbeka. Moscow Tafel IV-2*.
- Özfirat, A. (2017). Melekli-Kültepe (Iğdır) Höyüğü, Urartu Kalesi ve Columbarium: Ağrı Dağı'nın Kuzey Eteğindeki Minuahinili (Karakoyunlu) Kenti, *Olba* 25, 161-182.
- Payne, M. R. (2006). Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul.
- Pınarcık, P. (2012). Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 27-2, 459-482.
- Pınarcık, P. (2014). Urartuların Başkentleri, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 33/56, 35-54.
- Salvini, M. (2006). Urartu Tarihi ve Kültürü, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul.
- Uslu, E. (2021) Körzüt Kalesi Tapınak Alanı 2016 Kurtarma Kazısı, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 82, 125-135.
- Yardimciel, A. (2019.) Ağrı ve Iğdır İlleri Orta ve Son Tunç Çağı Aras Boyalıları Kültürü, Kale, Nekropol, Yerleşim Yeri ve Çanak Çömlekleri 2018 Yüzeysel Araştırması, 37. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 188/1*, 207-219.

- Yardimciel, A. (2022). Eski Çağ'da Iğdır Ovası *Doğal ve Beşerî Bilimler Açısından Iğdır I*, Ed. *Taner Aydın*, Kriter Yayınevi, 6-27.
- Yardimciel, A. (2023). Bir Yüzey Araştırması Nasıl Yapılır: Ağrı-Iğdır Bölgesi Örneği, *Sonçağ Akademi*, Ankara
- Yardimciel A., Karataş, A., Aydın, T., Mandacı, E., Doğanterkin, E., (2024). Ağrı-Iğdır İlleri Orta ve Son Tunç Çağı Aras Boyalıları Kültürü, Kale, Nekropol, Yerleşim Yeri ve Çanak Çömlekleri 2022 Yüzey Araştırması 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 200/1*, 199-210.

Ekler

Fotoğraf 2: Luhiuni Genel Görünüm

Fotoğraf 3: Luhiuni Savunma Duvarları

Fotoğraf 4: Aktaş Kalesi Savunma Duvarları

Extended Abstract

The Urartians, one of the Iron Age kingdoms, organized military operations against the surrounding small kingdoms in an effort to become a regional power and at the same time to meet the manpower and raw material needs of their newly established capital. The Middle Aras Basin was one of the areas where these expeditions were concentrated because it was located at the intersection of the roads leading to the Caucasus. The Kingdom of Erikua ruled in the Middle Aras Basin during the Iron age. Urartian-Erikua conflicts began during the Minua period. The conflicts generally took place when the Urartians reached the Middle Aras Basin by following different routes. Therefore, transportation routes between Van-Tuşpa and Orta Aras Basin have been important in the past as well as today. On the expeditions from the east of the range, the Tuşpa, Muradiye, Çaldıran and Doğubayazıt routes were followed. In the expeditions from the west of the range, the Tuşpa, Erciş, Tutak, Patnos, Ağrı and Doğubayazıt routes were followed. Among these routes, the length of the road reaching İğdır Plain from the east is approximately 220 km, while the length of the western route is approximately 350 km. Although the length of the route passing from the east is short, the terrain is rugged. Tendürek Pass located on this route has an altitude of 2600 m. The first place where both routes intersect in the Aras Basin is Doğubayazıt Plain.

Doğubayazıt and İğdır Basins contain traces of two different Iron Age architectures. The first of these are castle cities built with properly cut stones. A cuneiform inscription belonging to Urartian was found in the structure in Karakoyunlu, one of the castle cities. In the inscription, the Urartian king Minua talks about his expedition to the Erikua Kingdom and its capital, Luhiuni. A similar inscription was also found in Körzüt Castle. The inscription mentions the expeditions to Erikua. The contents of the inscriptions, their locations and the structural features of the castles indicate that the settlements mentioned were Urartian centers. It is understood that the defense facilities built with polygonal stones and established in high areas in the Middle Aras Basin belong to the Erikua Kingdom. Similar locations are described in Urartian inscriptions. Defense facilities such as Kalus, Akçukur, Hasanbey and Caf, located in the Doğubayazıt region and suitable for the second definition, were accepted as defense facilities that protected the capital Luhiuni of the Erikua Kingdom against threats from the south. In this context, it can be assumed that the first area where the Urartu-Erikua struggle started was Doğubayazıt, where both routes intersect. It should be noted that the Urartians had knowledge of the region before reaching Doğubayazıt and carried out military operations gradually. Therefore, it is necessary to evaluate the Urartu-Erikua Kingdom's struggle in a five-stage process.

The first information about the Urartian military operation in the Aras Basin is obtained from the Karakoyunlu-Taşburun inscription belonging to the Urartian King Minua. In the inscription, It is written that God Haldi gave the capital Luhiuni, which no one had captured before, to Minua, the son of İşpuini. In the rest of the inscription, there is also information that tribute was received from the city. The point to be considered here is; It is the emphasis that the Kingdom of Erikua and its royal capital, Luhiuni, were previously known. The statement that no one had been able to capture it before supports the view that the expeditions were carried out consciously. Another source to support this interpretation belongs to the Assyrian Kingdom. In this respect, it is also important that the location of the Luha/Luhi country, which was mentioned by the Assyrian Kingdom as a result of its expeditions to the north, is located in the northeast of Lake Van. The similarity of the names Luha/Luhi with Luhiuni is striking in this respect.

The second phase of the Urartu-Erikua conflict covers the Doğubayazıt region, which it reaches the south of the Middle Aras Basin. The transportation route between Lake Van and the Orta Aras Basin may have occurred from the east or west of the Tendürek-Aladağ volcanic range due to topographic conditions. In order to keep these two road routes under control, the Urartu Kingdom built Körzüt on the eastern route and Tutumlu and Anzavurtepe on the western route. The architectural features of these three castles are compatible with each other. There are settlements of Kalus, Akçukur, Hasanbey and Caf, which differ architecturally from their Urartian structures. It is understood that the Urartian Kingdom dominated the Doğubayazıt Plain by destroying these pioneering defense facilities before the capital Luhiuni. In order to maintain its dominance in the region, Urartu built Ömerağa Castle on the route of the natural road from Doğubayazıt to Iran. Ömerağa Castle is located on a low hill close to the plain and the road on the Doğubayazıt-Iran road route. The construction of the castle is a sign of the completion of the occupation of the Doğubayazıt region, which belonged to the Erikua Kingdom.

The deployment of the Urartians to the Çilli Pass, one of the important connection roads between Doğubayazıt and Iğdır, and reaching the center suggested by us as Luhiuni, is the third phase of the struggle. Data regarding this phase are found in the Karakoyunlu-Taşburun inscription. The inscription states that the city of Luhiuni was taken but was spared in exchange for the tribute. The Urartians destroyed the defense facilities on the route until they reached the capital of the Kingdom of Erikua and subjected the kingdom to tribute. It can be said that the Urartians were successful at this stage of the struggle. The fact that the Erikua Kingdom lost its defense facilities in Doğubayazıt forced it to make this agreement. The inscription also contains information that people from the region were taken to Tuşpa. This move made by Urartu points to a different dimension of the struggle. This policy may have aimed to desolate the captured areas and to meet the manpower needs in the capital Tuşpa. Information about Urartu taking captives from the places he captured and using these people as slaves is stated in the inscription of the Temple in Ayanis from the Rusa II period.

There is currently not enough information about what happened in the fourth phase of the Urartian-Erikua conflicts. One can only get an idea based on the inscriptions in Körzüt. In the inscriptions, it is generally mentioned that the Urartian Kingdom captured Luhiuni. Considering that the Urartian King Minua maintained his power, it is likely that this military operation was directly related to the Erikua Kingdom. Therefore, there may have been a change of government in the Erikua Kingdom after the defeat, or the kingdom may have stopped paying tribute to Urartian after ensuring its military power. In any case, the Urartians went on an expedition to the region again and captured the capital Luhiuni.

The fifth phase of the struggle between the Urartu-Erikua kingdoms took place during the reign of Sarduri II. In the inscription in the open-air temple area called Analı-Kız in Tuşpa, it is stated that Sarduri conquered Iruia, the capital of the Erikua country. It is understood from the change of the capital of Erikua that there were some developments in the Erikua kingdom during the time period between King Minua and his grandson Sarduri. The construction of a new capital may be related to the fact that the kingdom regained its power during this period or wanted to take advantage of the lack of authority caused by the change in the Urartian throne.

After Sarduri II, there is no information about Erikua and its capital Luhiuni or Iruia. Apparently, as a result of military operations lasting nearly a hundred years, Doğubayazıt and Iğdır Plains were completely taken under control, and the northern and northwestern borders of the Urartu Kingdom reached the Aras River. After the Urartian Kingdom took control of the Middle Aras Basin, it built the Aktaş castle on a high lava hill located in the

southeast of the plain, on the Melekli-Karakoyunlu route. The construction of the castle indicates that the Urartian Kingdom completely took control of the region, and also shows that a garrison city was needed for the expeditions to the north of the Aras River. It is understood that other Urartian settlements, such as Karmir Blur in the north of the Aras River, were built after the Aktaş castle.

It is known that the Urartian Kingdom, in addition to its struggle with the Erikua Kingdom, also struggled with Diauehi further north. The fact that the kingdom organized campaigns against different small kingdoms at the same time required it to use its power correctly in terms of proportion. For this reason, the duration of military operations was long. Thus, the reason why the struggles between the Urartian Kingdom and the Erikua Kingdom took place over a period of more than a hundred years can be explained. Erikua Kingdom was constantly on the defensive during the conflicts. In the information about the content of the expeditions in the Urartian inscriptions, an aggressive attitude is constantly mentioned. However, information about an expedition launched by the Erikua Kingdom has not yet been found in the same inscriptions. For this reason, it is understood that the Erikua Kingdom was weak compared to the Urartian Kingdom, it did not pursue a policy of expansion and dominated a limited geography.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 702-731

Geliş Tarihi: 10.07.2024 Kabul Tarihi: 04.10.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi: 30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1513947>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

GUREMÂYA KALAN BORCA BATIK TEREKELERİN SOSYOEKONOMİK AÇIDAN DÖNEMSEL ANALİZİ: KASTAMONU ÖRNEĞİNDE (1753-1889)*

Kaan Ramazan AÇIKGÖZ*

Öz

Osmanlı toplumunda girilen borç ilişkilerinin hukuki süreci, kadı mahkemeleri aracılığıyla yürütülmüş; taraflar arasında vefat gerçekleştiğinde, alacak ve borçlar terekelerin konusu olmuştur. Borçlar terekeleri aştığında ise guremâ usulü uygulanmıştır. Bu uygulama ile borca batık terekelerden mahkeme giderleri düşülmüş, kalan bakiye alacaklılara belli bir oran ile vermiş oldukları borç nispetinde paylaştırılmıştır. Guremâ usulüyle tutulan tereke kayıtlarından, özellikle uzun dönemli incelendiğinde makro iktisadî eğilimlerin toplumdaki karşılığı görülebilmekte, aynı zamanda topluma farklı açılardan bakılabilmektedir. Bu yönüyle borca batık terekeler, çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışmada, 1753-1889 yılları arasında Kastamonu Kadı Sicilleri içinde guremâ usulü uygulanmış terekeler, servet ile borç hacimleri ekseninde sosyoekonomik bakımdan incelenmiştir. Çalışmanın zaman aralığı, ağır siyasî ve iktisadî sonuçları olan yenilgi savaşlarının yıpratmış Osmanlı Devleti'nde, gelir-gider dengesinin bozulduğu, taşşışlar ile paranın değersizleştiği ve yüksek enflasyonun damga vurduğu buhranlı bir dönemi kapsamaktadır. Böyle bir dönemin sosyoekonomik gerçeklikleri, Osmanlı taşra toplumunun hangi katmanında ne zaman ve ne oranda karşılık bulunduğu, incelenen terekeler üzerinden sorgulanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda dönemin iktisadî eğilimlerinin, incelenen örneklerdeki servet grupları dağılımı ile anlamlı bir paralellik gösterdiği anlaşılmış; dönem koşullarından, özellikle iktisadî açıdan zayıf olan alt servet grubunun etkilendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Tereke Kayıtları, Servet, Borç, Guremâ Usulü.

* Bu çalışma devam etmekte olan doktora tezinden üretilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, acikgoz.ra@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-0813-6511>

A Periodical Analysis of Indebted Probate Inventories Applied to the Guremâ Method from a Socioeconomic Perspective: The case of Kastamonu (1753-1889)

Abstract

In Ottoman society, the legal process of debt relations was carried out through kadi courts. In the event of the death of one of the parties, the receivables and debts became the subject of probate records. When the debts exceeded the inheritance, the guremâ method was applied. With this method, court expenses were deducted from indebted probate inventories and the remaining amount was distributed to creditors at a certain rate in proportion to the debt they had given. From the records where this method is applied, especially when examined over a long period, macroeconomic trends within the society can be observed, and at the same time, society can be viewed from different perspectives. In this respect, probate records using the guremâ method constitute the focal point of the study. In the study, probate records subjected to the guremâ procedure in the Kastamonu kadi court between 1753 and 1889 were examined socioeconomically in terms of wealth and debt volumes. The period under study encompasses a turbulent era in the Ottoman Empire, marked by political and economic deterioration due to wars of defeat. This period, during which the state's income-expenditure balance was disrupted, was marked by high inflation resulting from currency debasement. The socioeconomic realities of such a period, when and to what extent it was reflected in which layer of the Ottoman provincial society, were tried to be questioned through the examined probate records. In this context, the economic trends of the period closely align with the distribution of wealth among the groups in the examined sample. It has been observed that the economic conditions of the period particularly affected the lower wealth group, which was economically weaker.

Keywords: Kastamonu, Probate Inventories, Wealth, Debt, Guremâ Method.

Giriş

Çalışmanın zaman sınırları, Osmanlı Devleti'nde çok boyutlu ve hareketli bir dönem olan 18. yüzyılın ikinci yarısıyla 19. yüzyılın sonlarını kapsamaktadır. Bu zaman aralığında, özellikle Rusya ve Avusturya ile girilen savaşlar, devleti yıpratarak eski gücünden uzaklaştırmıştır. Çeşme (1770) ve Navarin (1827) facialarında donanmasının büyük bölümünü kaybeden devlet, yerel ve bölgesel isyanlar ile bir buçuk asır süren bütünlüğünü koruma mücadelesi içerisinde olmuştur. Dönem savaşları, toprak kayıpları ile mali yüklerin yanında tifo, kolera, veba gibi salgın hastalıklara doğrudan veya dolaylı sebep olmuş; bunlar açlık, eşkıyalık, göç ve yangın gibi felaketler ile birleşerek devleti büyük bir buhran içine sokmuştur. Savaş için duyulan mal ve hizmet ihtiyacı kaynakları hızla tüketirken nüfus da seyrelmiştir (Genç, 2014, s. 189-215; İnalçık, 2020, s. 13-196). Bunlarla

birlikte, tüketici ve sanayi devrimlerinin etkileri hissedilmeye başlarken, kalıcı kapitülasyonlar verilmiş, bu da ekonomide, özellikle tüccar ve sanayi üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır (Kopar & Yolun, 2012, s. 339; Sakal & Gölçek, 2017, s. 21).

Süreç içinde Osmanlı Devleti, küçülerek de olsa bütünlüğünü korumaya ve hazinenin verdiği açığı kapatmaya çalışmıştır. Nitekim, azalan vergi gelirlerini arttırma ve askerî masrafları karşılamak için tağşışın yanında, 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başta esham olmak üzere çeşitli yöntemlerle iç borçlanmaya gidilmiştir (Genç, 2014, s. 184-217; Kopar & Yolun, 2012, s. 337; Pamuk, 2012, s. 205-214). Sayılan durumlar, arz-talep dengesini bozduğu için fiyatlar genel düzeyi 1760'lar itibariyle hızlanarak artmaya başlamış ve 10 katın üzerini görerek 19. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir (Genç, 2014, s. 218; Pamuk, 2012, s. 261-262).

Böyle bir dönemin sarsıcı etkileri, devlette olduğu gibi Osmanlı toplumunda da karşılık bulmuştur. Nitekim, 18. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan kuraklık ve dönem savaşlarının olumsuz sonuçları, kırsalda asayiş sorunlarına ve emeğin üretimden uzaklaşmasına neden olmuştur. Fiyatlardaki genel artışların yanında kredi kaynaklarındaki sınırlılık ve geri ödenmeme riski, faiz oranını yükseltmiştir. Ne var ki faizin, döneme göre %10-15 seviyelerinde uygulanması resmi olarak vurgulanırken, kredi sağlayıcılar bu seviyelerin çok daha üstünde faiz talep etmiştir (Kaya, 2007, s. 61-64; Kopar & Yolun, 2012, s. 356-357; Pamuk, 2012, s. 214). Dolayısıyla borç veya kredinin bulunması durumunda yüksek faiz yükü borçluların omuzlarına binmiştir.

Buraya kadar sayılan savaşların olumsuz etkileri, tağşış, yüksek enflasyon, artan faiz oranları tüccardan kendi halinde bir köy hanesinin sakinine kadar toplumun hemen her kesimini çeşitli ölçeklerde etkilemiştir. Özellikle iktisadî açıdan zayıf veya hazırlıksız olanların, borçlanma yoluna gitmeleri durumunda borca batma ihtimalleri artmıştır. Mevcut şartlardan borçlular gibi alacaklılar da etkilenmiş, tefecilerin batık krediler dolayısıyla iflâs/fırah ettikleri de olmuştur (Aydın, 2010, s.

449; Demirkol, 2018, s. 629; Kaya, 2007, s. 67-184). Diğer yandan borçlu iken vefat gerçekleşir ise borçlar da terekeye intikal etmektedir. Hatta böyle bir dönemde, borçların terekeleri aştığı durumlar da artmıştır ki çalışmanın da bulguları aynı yöndedir. Bu noktada, söz konusu dönemin etkileri bir taşra kentinde guremâya kalan borca batık terekeler vasıtasıyla görülmeye çalışılmıştır.

Osmanlı toplumu gerek geçimlik gerekse ticarî sermaye için olsun, kısa veya uzun vadeli borçlanma yoluna gitmiştir. Borca yönelik ortaya çıkan hukuki konular, kadı mahkemelerine intikal etmek suretiyle şer‘iyye sicillerinde kayıt altına alınmıştır. Taraflar arasında vefat gerçekleştiğinde ise devreye İslâm ferâiz (miras) hukukunun uygulandığı tereke kayıtları girmektedir. Tereke kayıtları, mahkeme defterleri içinde hüccet, i‘lâm, narh gibi çeşitli kayıtların yanında yer almakla birlikte müstakil olarak da tutulmuştur. Bu kayıtlar, vefat edenlerin geride bıraktığı aktif ve pasif varlıklardan oluşan miras envanterleridir.¹ Aktif malvarlığı, tereke sahibinin geride bıraktığı taşınır-taşınmaz malları, hak ve alacaklarını ifade etmekte; pasif malvarlığı ise borçları, mahkeme harç, masraf ve rüsûmâtı (vergiler) kapsamaktadır. Borçların tereke değerini aştığı durumlarda ise temelde pasif kısmın aktiften fazla olma durumu söz konusudur. Bu terekelerde, genellikle “düyûnu terekesinden ezyed” ifadesiyle, borcu terekesinden fazla olduğu hâlde vefat eden muris belirtilmektedir. Terekenin aktifinden, harç ve masraflar düşüldükten sonra geri kalan aktif bakiyesi alacaklılara, guremâ² usulü ile alacakları oran nispetinde pay edilmektedir. Bu paylaşımlarda alacaklıların meslek, unvan ve isimleri zikredildiği gibi sadece isimleri de yer almakta, istisna olarak guremâ hisselerinin toplu olarak kaydedildiği de görülmektedir (KŞS. 5706: 44-45/ 572; 5727: 265-266/192; 5758: 299-300/ 632).

Tereke kayıtları, kayda geçirildiği zamana, mekâna ve sosyokültürel yapıya göre muhtevaları bakımından edinilen bilgiler çeşitlilik göstermektedir. Bu kayıtlardan sağlanan geçmiş insana dair veriler, başta tarih olmak üzere sosyoloji, iktisat gibi bilim dallarının ilgisini çekmekte, multidisipliner çalışmalara müsait olduğundan araştırmacılar için referans noktaları oluşturmaktadır. Bu yapısı

itibariyle tereke kayıtlarına dayalı literatür hızlanarak gelişmekte ve ucu açık analiz yöntemlerine tabi tutularak kıymetli bilgiler edinilmektedir (Bozkurt, 2017, s. 193-229). Nitekim, tereke kayıtlarının bilgi havuzundan alınan veriler ile borca batık terekelere dair de Diyarbakır, Sivas ve Bursa özelinde müstakil çalışmalar yapılmıştır (Gündüz Oğul, 2024; Gürhan & Gümüş, 2016; Yücel, 2023).³ Bu çalışmayla da 136 yıllık bir süre zarfında, Kastamonu Şer'iyye Sicilleri (K.Ş.S.) içinde guremâ usulü tatbik edilmiş terekeler, dönemsel etkiler çerçevesinde incelenmiştir.

1. Yöntem ve Sınırlılıklar

Osmanlı'nın içinde bulunduğu, yukarıda ana hatlarıyla değinilen buhranlı dönemin sosyoekonomik, özellikle iktisadi gerçeklikleri, bir taşra kenti olan Kastamonu özelinde ne zaman ne oranda ve hangi toplumsal katmanlarda nasıl karşılık bulduğu, aşağıdan yukarıya bir yaklaşımla borca batık terekeler üzerinden sorgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, ele alınan örneklerle aynı zaman aralığında tutulan Kastamonu'ya ait diğer tereke kayıtları karşılaştırma amacıyla kısmen kullanılmıştır.

Bu doğrultuda, 1749 ile 1891 yılları arasında tarihlenen 100 adet K.Ş.S. Defteri, tereke kayıtları bakımından incelenmiştir. Bu defterlerden 23'ü çeşitli nedenlerden dolayı çalışmada dışı bırakılmıştır.⁴ 140 yıllık süre zarfında toplam 77 adet defterden 5.544 adet tereke kaydı konu kapsamında incelenmiştir. Bu kayıtların 1.702'si kadın, 182'si Kastamonu dışından olmak üzere toplam 3.842'si de erkek murislere aittir. Tespit edilenler içinde sadece erkeklere ait olmak üzere 113 adet guremâ usulü uygulanmış tereke kaydı 51 farklı defterde bulunmaktadır. Bu usulün uygulandığı tereke kayıtlarının ilk örneği 1753 yılına, son örneği ise 1889 yılına tarihlenmektedir.⁵ Guremâ usulü uygulanan terekelerin, dışarıdan olanlar hariç toplam 5.362 tereke kaydına oranı %2,1'dir. Yine, dışarıdan olanlar hariç sadece erkek murislere ait 3.669 tereke kaydı dikkate alındığında ise bu oran %3,1'ine tekabül etmektedir.⁶

Çalışmada incelenen guremâ usulü uygulanmış terekelerin, mahkemeye intikali meselesine değinmek yerinde olacaktır. Zira, hemen üstte verildiği gibi, içinde bulunulan toplumu ne oranda temsil ettiğinin anlaşılması açısından yararlı olabilir.

Bilindiği üzere vefat edenlerin terekeleri, zorunlu hallerde (mûcib-i tahrîr) veya anlaşmazlık durumlarında mahkemeye intikal etmektedir. Terekelerin mahkemeye gelmesini zorunlu kılan durumlar, vârisin bulunmayışı veya vârisler içinde sagîr, gâib ve mefkûd gibi hak ve menfaatlerinin korunmasını gerektireceklerin olması dolayısıyladır (Barkan, 1966, s. 2-3; Bozkurt, 2017, s. 201, 2023, s. 218). Bu noktada, incelenen terekelerin %61'i söz konusu zorunlu durumları yansıtmaktadır.⁷ Zorunlu durumlar dışında ise tereke davaları, genellikle miras kavgaları veya borç-alacak ilişkileri çerçevesinde, vârislerin veya alacaklıların talepleriyle mahkemeye taşınmaktadır. Miras anlaşmazlıkları bir yana, incelenen terekelerin tamamı alacak-borç ilişkileri bağlamında, borca batıklardan oluşmaktadır. Alacaklılar, verdikleri borcu en az kayıpla tahsil etmek isteyecek, bunun için alacaklı oldukları merhumun terekesinin bir an önce mahkemeye intikalini dışarıdan zorlayacaklardır. Zira her geçen gün değer kaybeden paranın yanında terekenin tahrir ve muhafazası sağlanmalıdır. Dolayısıyla bu özellikteki terekelerin büyük bir kısmının, servet veya borç düzeyleri fark etmeksizin mahkemeye intikal ettiği düşünülmektedir.

Zorunlu olsun ya da olmasın mahkemeye intikal etmiş tereke davalarının tutulma süreciyle ilgili bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Terekelerin ne oranda tüm mal varlığını yansıttığı olgusu bir tarafa,⁸ terekenin fiyatlandırılması, kaçırılması/gizlenmesi veya zimmete geçirilmesi, mahkeme harç ve masraflarındaki şüpheli işlemler öne çıkan sınırlılıklardır (Barkan, 1966, s. 3; Bozkurt, 2017, s. 209; Oğuz, 2014, s. 411). Terekeden guremâ uygulaması üzerinden hakları olan alacaklıların dikkatleri, verdikleri borcun minimum kayıpla tahsil edilmesi yönünde olduğundan, terekenin gerçek değerini sınırlayabilecek söz konusu durumları önleyebilir.

Bununla birlikte, terekenin müzayede veya tahmin üzerine hangi yöntemle fiyatlandırıldığı değerini etkilemektedir. Müzayede uygulananlar piyasa fiyatına yakın değerler sunarken, kıymeti bilirkişilerce tahminen belirlenen terekeler ise piyasa fiyatına nazaran az çok değişiklik göstermektedir. Bu çerçevede, incelenen terekelerden 58'i Sûk-i Sultânî'de⁹ olmak üzere toplam 95'inin müzayede ile satıldığı kayıtlara yansımıştır.¹⁰ Geri kalan 18 terekede geçen "...tahrîr ü takvîm ve beyne'l- guremâya tevzî' ve taksîm ..." kaydında "takvîm" (تقويم) ifadesiyle de terekeye bilirkişilerce kıymet tayin edildiği anlaşılmaktadır. Elbette tahmini fiyatlandırmaya tabi tutulduğu belirtilen terekelerden, her ne kadar kâtip aksini yazmış olsa da mezatta satılmış emtialar olması da mümkündür. Bu ihtimal bir tarafa, mevcut örneklemeden hareketle incelenen terekelerin en az %85'inin piyasa değerlerini yansıttığı söylenebilir. Ayrıca, alacaklıların haklarının korunması vesilesiyle borca batık terekenin tasfiyesi sürecinde mahkeme, genellikle terekenin muhafazası için bir veya birkaç vasi tayin etmek suretiyle olası değer kaybını önlemeye çalışmaktadır.¹¹ Sonuç olarak, yukarıda sayılan sınırlılıklar ve uygulamalar çerçevesinde borca batık terekelerin tutulma süreçleri sonunda, büyük oranda piyasa değerlerinde elden çıkarıldıkları anlaşılmaktadır.¹²

İncelenen terekeler içinde veresinin hisse paylaşımı olmayıp, genellikle "düyûn-ı kesîresi olup sübûtun tevkîf olunmasıyla bu mahalde şerh verildi" kaydının düşüldüğü; tereke taksimatının alacaklıların tespitine bırakıldığını belirten şerh ile sonlanan kayıtlar da bulunmaktadır. Söz konusu şerh ile son bulan, ki bunların 3'ü kadınlara aittir,¹³ terekeden sadece bir tanesinin guremâ usulüne göre sonradan paylaşımı tespit edilmiştir (KŞS. 5702: 160/370; 5703:163-164/94). Neticede, borçla ilgili şerh bulunan fakat guremâ usulü uygulanmayan terekeler çalışma dışında bırakılmıştır. Ayrıca dışarıdan gelip Kastamonu'da vefat eden bir murisin borca batık terekesi de hariç tutulmuştur (KŞS. 5692: 160-161/292).

2. Tereke Sahiplerinin Sosyodemografik Verileri

Tereke sahiplerinin tamamı, daha önce de belirtildiği üzere erkeklerden oluşmaktadır. Bu olguya ilerde temas edilecektir. Müteveffaların 10'u dul olmak

üzere 100'ü evli ve 3'ü de bekârdır. İkinci evliliklerini yapmış ancak eşlerinden biri vefat edenler hariç, her iki eşi de hayatta olan kişi sayısı 9'dur ve murisler arasında çok eşlilik oranı %8,1'dir. Diğer yandan evli murisler, 130'u sağır, 90'ı kebir ve batında (anne karnında) 3 olmak üzere toplam 223 çocuğa sahip olmuştur. Çocuklardan 116'sı kız, 104'ü erkektir. Bu çocuklardan 2'si sağır iken, toplamda 3'ü vefat etmiştir. Ayrıca murislerin %60'ı en az bir sağır çocuğa sahip olmuştur. Vefat eden çocuklar da dahil olmak üzere aile başına 2 çocuk düşmektedir.

Tereke sahiplerinin toplam 419 vârisi bulunmakta ve muris başına ortalama 3,7 vâris düşmektedir. Bununla birlikte murislerin çocuk ve eşleri dışında bir ayırım yapılacak olursa; toplam 419 vâristen eş ve çocuklar hariç tutulduğunda 81 kişi çekirdek aile dışından vâris olmaktadır. Bunların 34'ü üstsoy, 47'si de çoğunluğunu kardeşlerin oluşturduğu diğer akrabalarlardır. Murislerin 32'si, çoğunluğunu annenin (%73) oluşturduğu üst soyu hayatta iken vefat etmiştir. Bunlardan 3 muris hem anne hem de babası hayatta iken vefat etmiştir.

İncelenen tereke kayıtlarının tutulduğu aynı sicil defterlerinde bulunan diğer terekeler, aile verilerinin karşılaştırılması amacıyla değerlendirilmiştir. 51 defter içinde Kastamonu dışından olanlar hariç, 75'i gayrimüslim toplam 4.151 adet tereke kaydı konu kapsamında incelenmiştir.¹⁴ Bu kayıtların 2.842'si erkek, 1.319'u da kadınlara aittir. Tereke sahiplerinden 169'u erkek, 135'i de kadın olmak üzere toplam 304 bekâr bulunmaktadır. Evli olan murisler toplam 8.217 çocuğa sahip olmuştur. Ayrıca 1.147 muris, üstsoyundan, genellikle anne-baba veya her ikisi olmak üzere en az biri hayatta iken vefat etmiştir. Bu verilerden hareketle, 4.151 murisin toplam 16.125 vârisi bulunmakta ve muris başına 3,8 vâris düşmektedir.

Evlilerden 304 bekâr çıkartıldığında, ailelerin sahip olduğu çocuk ortalaması 2,1 olmaktadır. Evli 2.673 erkek muristen 233'ü en az 2 eşli olmak üzere söz konusu örneklem içindeki çok eşlilik oranı %8,7'dir.¹⁵ Tereke kayıtları çerçevesinde yapılan incelemelerde Osmanlı ailesi, istisna örnekler dışarıda bırakıldığında, ortalama 2,5 çocuk sahiplik oranıyla daha ziyade küçük ailelerden oluşmakta, yine literatürde çok eşlilik %5 ile %10'lar düzeyinde seyretmektedir (Bozkurt, 2012, s. 100-109, 2017,

s. 202; Döşemetaş, 2019, s. 101; Kankal, 2000, s. 51). Bu veriler, borca batık murislerin aile verileriyle karşılaştırıldığında, oranların birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Murislerden 104'ü Kastamonu merkez mahallelerinin sakinleri iken 9'u da karyede (köy) ikamet etmiştir.¹⁶ Kastamonu mahallelerinden özellikle Honsalar, Kepkebirler (Hepkebirler), Cebrail, İsmail Bey ve Akteke muris sayılarının fazlalığı ile dikkat çekmektedir. Diğer yandan tamamı Akkaya Nahiyesinin karyelerinde olmak üzere 5 muris de bulunmaktadır. Borca batık tereke sahiplerinin oldukça azının (%8) kırsalda ikamet ettiği görülmektedir. Bu durum, kırsalın tereke kayıtlarındaki dezavantajlı temsiliyetinin yanı sıra (Bozkurt, 2023, s. 224-225), borç-alacak ilişkilerinde kredi kullanımı ve nakit/ayni işlemlerin şehir-kır arasındaki farklı uygulamalarıyla ilgili olmalıdır. Bunun yanında, kırsalda ikamet etmiş olanların yarısından fazlasının, unvana sahip ticaretle uğraşan ve belli bir serveti olan kişilerden oluştuğunu da belirtmek gerekir.

Murislerden Bolu, Kırım ve Çankırı-Çerkes'te birer kişi, Rumeli, İstanbul ve İzmir'de ikişer kişi olmak üzere toplam 9'u ticaret ve vazife üzere iken; 1'i Özi ve 1'i de İsmail muharebelerinde şehit olmak suretiyle Kastamonu dışında vefat etmiştir.¹⁷ Ayrıca, Kastamonu'da han odasında 2 muris vefat etmiştir (KŞS. 5720: 110/ 185; 5761: 76-77/ 130).

3. Olmayan Servetlerin Sınıflandırılma Denemesi: Servet-Statü ve Maddi Evren

Tereke kayıtlarına dayalı servet analizlerinde, terekenin aktifleri toplamından, terekenin pasifleri olan borçlar, mahkeme harç ve masrafları çıkıldıktan sonra ulaşılan net değer (reel/nominal) üzerinden değerlendirmeye gidilmektedir. Bu yöntemle, borçlu terekeleri üzerinden bir servet piramidi veya gruplandırması yapmak mümkün görünmemektedir. Zira guremâ usulü uygulanan terekelerin tamamı borca batarak eksi değerlerde kapatılmıştır.¹⁸ Bu durumda incelenen terekelerin servet analizi, aktif toplamları olarak kayıtlara yansıyan tereke yekûnu (cem'an yekûn) üzerinden değerlendirilmiştir. Diğer bir deyişle brüt tereke

yekûnu, en azından karşılaştırmalı servet değerlendirmesi için murisin vefat anındaki terekesinin “donuk parasal hacmi” olarak kullanılmıştır.

140 yıllık aralıkta incelenen terekelerin %80’inin Osmanlı’da taşış uygulamaları ile enflasyon artışının yoğun olduğu (1760-1850) yılları kapsamının manidar yönü bir tarafa, incelenen terekelerin donuk parasal hacimlerinin gruplandırılması için enflasyondan arındırılmış değerleri gereklidir. Bunun için Şevket Pamuk’un İstanbul için oluşturduğu akçe cinsinden tüketici fiyatları endeksi kullanılmış; 1755 yılı baz alınarak tereke değerleri reele çevrilmiştir (Pamuk, 2000, s. 15-18). Bu çerçevede grafik 1 hazırlanmış; tablo 1’de servet düzeylerinin kendi aralarındaki oransal tasnifi yapılmış;¹⁹ aynı tasnif, tablo 2’de zümre bazında yeniden kurgulanmıştır. Ayrıca, kayıtlarda geçen çeşitli para birimleri işlem kolaylığı için kuruşa çevrilmiştir.²⁰

Tablo 1: Servet Düzeyine Göre Vâris ve Çocuk Sahiplik Ortalamaları

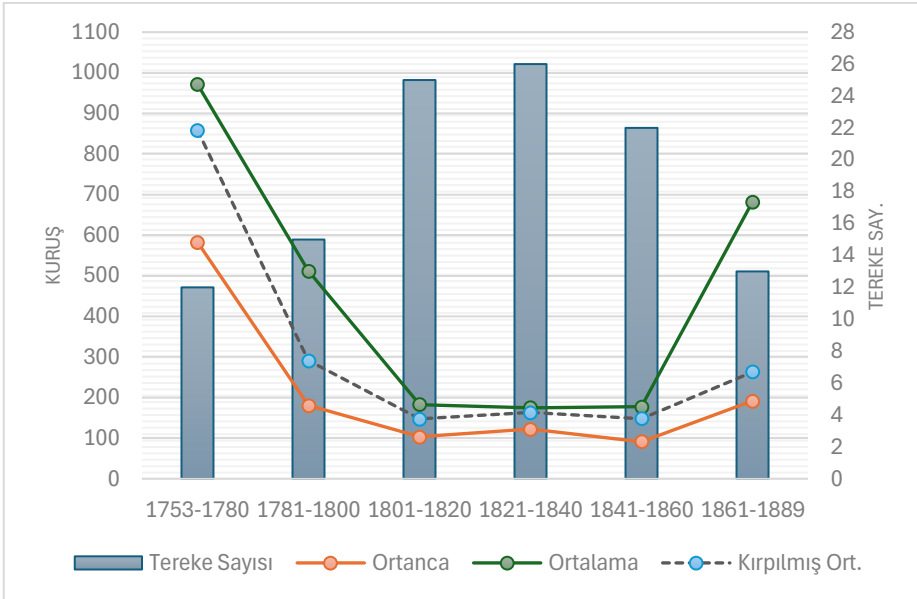
Servet Aralıkları (Kuruş)		Tereke Say.	Yüzdesi %	Vâris Ort.	Çocuk Ort.
0	49	26	23	3,24	1,44
50	99	21	18,5	2,9	1,6
100	249	30	26,5	4,2	2,5
250	499	17	15	4,1	2
500	999	11	9,7	3,63	2,5
1000	4999	7	6,2	4,5	2,4
5000 +		1	0,9	6	4

Tablo 1’ e göre 249 kuruşa kadar serveti olanlar alt orta ve alt sınıf olarak değerlendirildiğinde, örneklemin %68’ini oluşturduğu görülmektedir. Grafik 1’den anlaşılacağı üzere 249 kuruşa kadar serveti olanlar 1810-1850 yılları aralığında yoğunlaşmaktadır. Yine grafik 1’e göre 250 kuruş ve üstü servete sahip olanların, çalışmanın tarih aralığı olan 1753-1889 yılları arasındaki örneklem göz önüne alındığında, sayılarının 1810 ile 1850 aralığı dışında yoğunlaştığı izlenebilir. Dolayısıyla söz konusu servet ve tarih aralıkları anlamlı bir şekilde yukarıda

belirtilen 249 kuruşa kadar serveti olanlar ile birbirlerinin tersine kümelenmektedir.²¹

İncelenen örnekte, alt ve orta alt servet gruplarının batık hale gelmesi 1780'lerde hızlanarak başlamış, taşışın yüksek oranda yapıldığı tarih olan 1830'da (Pamuk, 2012, s. 210) en fazla batık sayısına ulaşarak, 1890'lara doğru azalarak devam etmiştir. Diğer taraftan söz konusu aralıkta bulunan sicillerde, özellikle 1830'lar itibarıyla, guremâ uygulananlar bir tarafa genel olarak terekelerin kayıt sayısındaki artış ayrıca düşündürücüdür.

Grafik 1: Servet Düzeylerinin Yıllara Göre Dağılımı

Bilindiği üzere gelir ve tüketim farklılıklarından dolayı servet gruplarının enflasyondan etkilenme düzeyleri farklılaşmaktadır. Bu etkinin farklı düzeylerde yansımaları kır ile kent arasında da görülmektedir (Pamuk, 2000, s. 34). Hangi servet grubunun etkilendiğine göre az çok değişmekle birlikte söz konusu tarih aralığında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen makro iktisadî olayların (taşış-enflasyon), özellikle belirtilen servet grubunu etkilediği, dolayısıyla iktisadî açıdan zayıf kişilerin borca battıkları dramatik şekilde izlenebilmektedir.

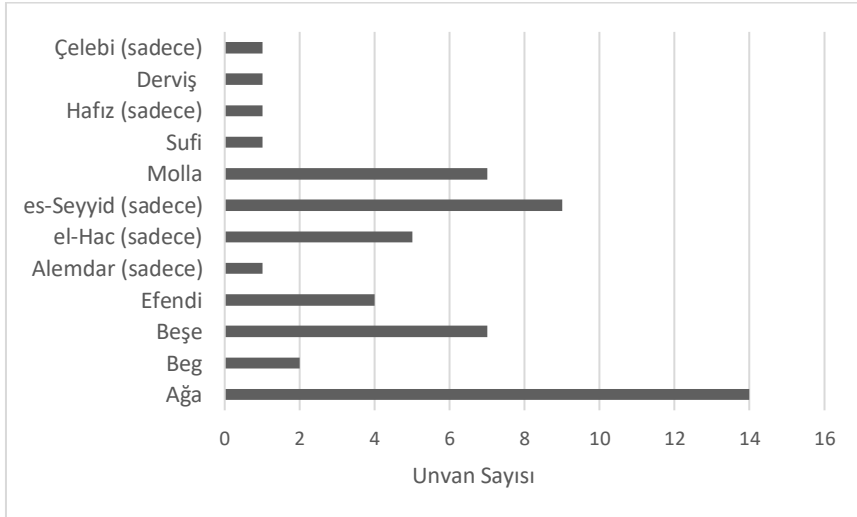
İktisadî bunalım dönemlerinde daha ziyade alt servet grubu olumsuz etkilenmekte; gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliğin artması da aynı servet grubunun aleyhinde seyretmektedir (Canbakal, 2021, s. 258-261). Bu bağlamda iktisadî bakımdan zayıf olanların sarsıcı etkileri hissetmesi beklenen bir durumdur.

Netice itibariyle, Osmanlı'nın yaşadığı yüksek enflasyon dönemi olan 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ilk yarısı, borca batıkların hem nicelik hem de servet grupları dağılımıyla paralellik göstermektedir.²²

3.1. Zümrelerin Değerlendirilmesi: Unvan ve Meslekler

Borcu terekesinden fazla olanlara unvan ve meslek grupları açısından bakıldığında çeşitlilik görülmektedir. Tereke sahiplerinin kullandıkları 12 farklı unvanın kendi aralarındaki dağılımında (grafik 2) ağa unvanı %26 ile en yüksek orana sahiptir. Murislerden 52'si en az 1 unvan kullanmakta ve bu da örneklemin %46'sına denk gelmektedir. Geri kalan herhangi bir unvana sahip olmayanların 58'i Müslim 3'ü de gayrimüslimdir.²³ Öte yandan, unvana sahip 17 murisin eşi hatun, 1'i de şerife olarak nitelenmektedir. Unvansız murislerden biri istisna geri kalanının eşlerinin herhangi bir unvanı yoktur.

Grafik 2: Unvanların Kendi Aralarındaki Dağılımı

Zümrelerin kendi aralarındaki servet ve vâris ortalamaları ile sahip olunan ortalama çocuk sayıları tablo 2’de gösterilmiştir. Tabloda askerî/yönetici ve dinî unvanlar kendi kategorileri ile birleştirilmiştir.²⁴ Ağa, beg, beşe ve alemdar askerî sınıf olarak; efendi, molla, derviş, çelevi, hafız ve sufi unvanları da dinî grup olarak tabloya eklenmiştir. El-Hac ile es-Seyyid müstakil olarak gösterilmiştir.²⁵ Her iki gruptaki unvanlardan herhangi birini taşımayan asker, kaptan ve kavas olarak yaptıkları iş belirtilen 3 kişi, askerî sınıfa dahil edilmiştir (KŞS. 5734: 19/ 247; 5750: 220/ 620; 5754: 50-51/ 144). Murisler arasında bir unvan veya mesleğe sahip olmayanlar da ayrıca birleştirilip tabloya aktarılmıştır.

Tablo 2: Zümrelerin Kendi Aralarındaki Servet, Vâris ve Çocuk Ortalamaları

Zümreler	Tereke Say.	Servet Grubu	Servet Ort.	Çocuk Say.	Çocuk Ort.	Vâris Say.	Vâris Ort.
Askerî/Yönetici	27	500-999	738	60	2,3	113	4,1
Hacı (Sadece)	4	500-999	794	12	4	13	3,2
Dinî	16	250-499	454	37	2,3	69	4,3
Esnaf/Tüccar (Sadece)	11	100-249	228	23	2,1	39	3,5
Seyyid (Sadece)	8	100-249	180	14	1,7	28	4
Unvansız	47	100-249	150	77	1,7	157	3,3

Servet aralıklarını gösteren tablo 1’deki veriler, unvan ve mesleğe göre tablo 2’de yeniden kurgulanmıştır. Tablo 2, zümrelerin kişi başına düşen servet ortalamalarına göre yüksekten düşüğe sıralanmıştır. Bu tasnife göre zümreler, servet gruplarına göre birlikte değerlendirildiğinde askerî zümre ile el-hac unvanına sahip olanlar üst orta ve üst servet grubuna girmektedir.²⁶ Ardından orta servet grubuna giren dinî unvana sahip olanlar gelmektedir. Sayılan üç zümrenin servetleri dışında gerek vâris ortalamaları gerekse aile başına düşen çocuk sahiplik oranları, geri kalan üç zümreden yüksek kalmaktadır. Bu veriler, literatürde terekeler üzerinden

oluşturulan servet-statü piramidinin bir yansıması görünümündedir (Özer, 2018, s. 48-50). Piramidin tepesinde askerî zümre konumlanırken tabanında unvansız ve herhangi bir mesleğe sahip olmayanlar yer almaktadır. Diğer yandan, unvansız ve mesleğe sahip olmayanlar, daha önce belirtilen ve batık terekelerin yoğunlaştığı aralıkta bulunan (1810-1850) düşük servet oranına sahip murislerden oluşmaktadır.

Her ne kadar tablo 2'deki esnaf/tüccar zümresinin örnek sayısı ve servet ortalamaları düşük görünse de diğer zümrelerin de ticarî veya ziraî faaliyetlerde buldukları göz önüne alınmalıdır. Nitekim, esnaflık yapan (12) ve tüccar olan (5) tereke sahiplerinden 5'i dinî, 2'si de askerî unvana sahiptir.²⁷ Başka bir ifadeyle, esnaflık yapmak veya ticaretle uğraşmak unvanlardan bağımsız yürütüldüğü için sadece esnaflık yapanlar ayrı bir zümre olarak tabloda gösterilmiş, diğerleri ilgili unvanlara dağıtılmıştır.

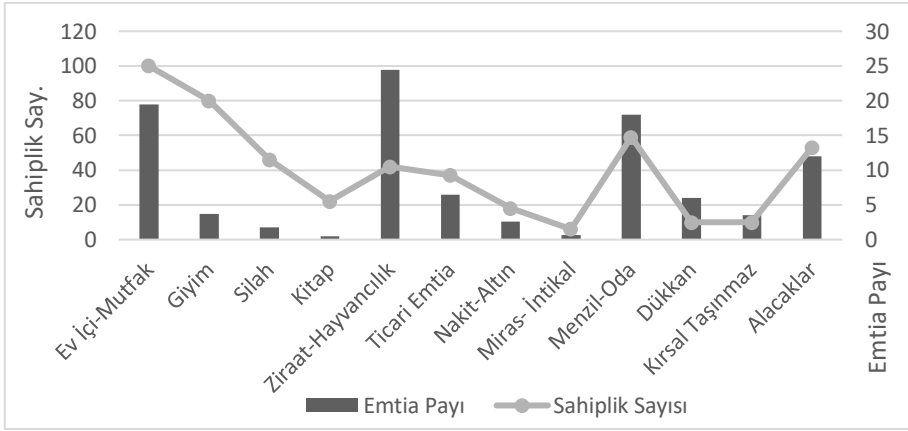
Söz konusu esnaf-meslek kolları arasında berber, değirmenci, dökmeçi, kasap, saatçi, duhancı, basmacı, katırcı (aynı zamanda destici), kazgancı, terzi, yorgancı (aynı zamanda tüccar), demirci ve hamamcı bulunmaktadır. Sayılan esnaf kollarının, borca batık olmakla bir anlamlılık ilişkisi görülmemektedir. Zira üretim ve hizmet faaliyetleri itibariyle birbirlerine oranları aynı olmakla birlikte öne çıkan bir esnaflık branşı da bulunmamaktadır. Öte yandan, esnaf ve tüccarlar birlikte değerlendirildiğinde örnekleme oranı %15, sadece esnaflık yapanların oranı ise %10,6'dır.

Her bir servet aralığı ile zümrelerdeki evlilerin sahip oldukları çocuk sayıları ve vâris ortalamaları tablo 1 ve 2'de oranlanmıştır. Bu oranlara göre servetin düşük olması, çocuk sahiplik oranlarıyla vâris ortalamalarını düşürmektedir. Tersî durumda, 250 kuruştan itibaren kademeli olarak daha fazla servete sahip olanlardan borca batıkların sayısı azalmakta, ancak çocuk sahiplik (aile başına 2,5) ve vâris ortalamaları (muris başına 3,9) artmaktadır.

3.2. Servet Bileşenleri ve Eğilimler

Servetleri borçlarına karşılık kifayetsiz kalan her bir murisin, bilindiği gibi borca batışlarında kendine özgü iktisadî tercih veya zorunlulukları olmuştur. Bunun yanında savaşlar, kuraklık ve enflasyonist ortamın doğrudan veya dolaylı etkileri de incelenen örneklerde gözlemlenmektedir. Nitekim, incelenen terekelerin sayısı anlamlı bir zaman aralığında (Çoşgel & Ergene, 2012, s. 320-325; Ergenç, 2013, s. 339-342; Genç, 2014, s. 254; Pamuk, 2000, s. 7; Sakal & Gölçek, 2017, s. 15) yoğunlaşmış (grafik 1), servet düzeyleri ve tasarruf tercihleri farklılaşmıştır.

Grafik 3: Servet Bileşenlerinin Dağılımı ve Sahiplik Miktarı

Grafik 3'e göre emtiaların servet içindeki dağılımı, toplam servet içindeki değerlerinin birbirlerine oranlarını göstermektedir. Her ne kadar servet bileşenlerinin nominal değerlerinin toplamları sağlıklı analiz için uygun olmasa da sahiplik sayıları ortalama bir görünüm sunmaktadır.

Buna göre murislerin %92'si mahallelerde ikamet etmelerine karşın, %37'sinin (42 kişi) ziraat ve hayvancılık faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir. Ancak söz konusu faaliyetlerin büyük kısmı ticarî değil geçimlidir. Ticarî maksatla ziraat ve hayvancılık faaliyetlerinde bulunanlardan 8'si mahallede, 1'i de karyede ikamet etmektedir. Bu durumda şehirde ikamet edenlerin %7,5'i, kırsal ikamet edenlerin ise %11'i, söz konusu faaliyetleri ticarî maksatla yapmışlardır.²⁸ Kırsal

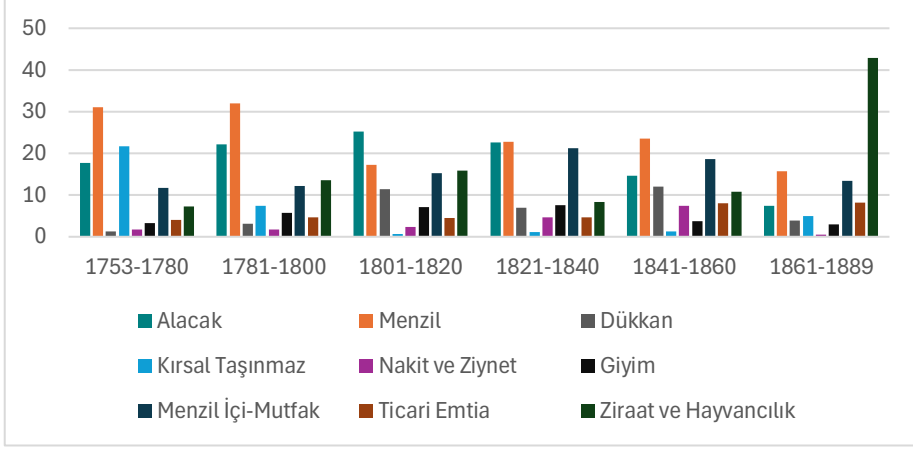
taşınmazlara sahip olanlardan 5'i karyede, 7'si de mahallede sakin olmak üzere birer adet anbar, samanhane veya bahçesi bulunmaktadır.

Murislerden 59'u, %52'sine tekabül etmekte, toplam 71 adet (kişi başı 1,2) menzilde ya tam ya da çeşitli oranlarda hisselerine sahip olmuştur. Bir diğer deyişle, her iki muristen birinin menzili yoktur. Diğer bir taşınmaz ise dükkânlardır. Toplamda 15 dükkân, 10 murisin terekesinde bulunmaktadır. Ayrıca esnaf sayısı incelenen örneklerde 12'dir. Dükkân sahiplik sayısı ölçüt alındığında, esnafın %80'ninden fazlasının dükkân sahibi olduğu söylenebilir.

Sadece erkek murislerin oluşturduğu örnekleme giyim, ziynet ve ev içi bileşenlerinin sahiplik oranları anlamlı sonuçlar vermemektedir. Bununla birlikte, unvanı/mesleği ve eğitim durumunu yansıtan kitap ile silah sahiplik oranlarına kısaca değinilmiştir. Buna göre 21 kişinin en az 1 kitabı, 5 kişinin ise (%4,5) 1'den fazla kitabı bulunmaktadır. 42 muris kılıç, tüfenk veya piştov gibi silahlardan en az birine sahip iken, 2'den fazla silaha 32 kişi (%28,5) sahip olmuştur. Silah sahiplik oranı askerî sınıfın örnekleme (%24,5) oranına yakın olmasına karşın, kitap sahiplik oranı dinî zümre oranına nazaran düşük kalmıştır.

Grafik 1'deki servet düzeyleri ile grafik 4'teki bileşenlerin gruplandırıldığı yıl aralıkları birlikte değerlendirildiğinde; 1753-1780 arasında daha çok unvanlı ve servet ortalamasında üst seviyeyi işaret eden 500 kuruş ve üstünün, servetlerinin yarısının taşınmazlara (menzil %31-kırsalda %21,5) ait olduğu, peşinden alacakların (%17) takip ettiği görülmektedir. Bu tarih aralığı özellikle askerî sınıfın en yoğun olduğu yılları kapsamaktadır. Yine, taşınmaz sahipliği en yüksek oran da bu aralıktadır. Ardından 1800'lerin başına kadar olan dönemde, kırsal taşınmaz oranı düşerken (%7,6) hayvancılık (%13,5) artmış ve diğer bileşenler hemen hemen aynı oranda kalmıştır.

Grafik 4: Servet Bileşenlerinin Zaman Dilimlerine Göre Değişimi (%)

Grafik 4’te 1801 ile 1860 aralığında bulunan servet bileşenleri, grafik 1’deki ortalamalara göre en fazla 200 kuruşa kadar servete sahip olanları işaret etmektedir. Alt orta veya alt olarak belirtilen bu servet gruplarının sahip olduğu bileşenlerin birbirlerine oranları ise şu şekildedir: Taşınmazlar servetin neredeyse çeyreğini oluşturmakta (menzil %21- kırsalda %1), alacaklar %20,8’ini, ziraat ve hayvancılık %11,6’sını ve ticarî emtia da %5,7’si olarak devam etmektedir. Murislerin %63’ü (71 kişi) bu servet grubunu oluşturmakta ve servetlerinin yarısından fazlasının barınma ve temel ihtiyaçlara yönelik emtiadan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı grubun, alacak-borç işlemleri en hareketli seviyede olmakla birlikte bunun daha ziyade düşük hacimli esnaflık veya geçimlik faaliyetler sonucu oluştuğu anlaşılmaktadır.

1861 ve sonrasının görünümde ise ziraat ve hayvancılık %42,9 oranıyla tüm zamanlara göre en yüksek seviyededir. Taşınmazlardan kırsalda (%5) olanlarda bir miktar artış olmuş, ancak menzil sahiplik oranı (%15,7) önceki serilere göre düşük kalmıştır. Yine bu aralıktaki ticarî emtia (%8,1) hem önceki dönemlere göre artmış hem de alacakların oranını (%7,3) geçmiştir.

Servet düzeyleri ile onu oluşturan bileşenler bağlamında, yukarıdaki zaman aralıklarıyla da bağlantılı olarak üç durum dikkat çekmektedir. Tereke sahiplerinin servet düzeylerine göre; 1) 500 kuruş ve üstünün taşınmazların, 2) 200 kuruş ve

altının barınma ve temel ihtiyaçların, 3) 200-500 kuruş servet aralığında olanlar, daha ziyade 1860 sonrası, ticarî ve zirai emtianın, servet bileşenleri içinde ağırlığı oluşturdukları gözlemlenmektedir.

Borca batık terekeler özelinde, servet bileşenlerinin ait olduğu dönemlerdeki içerik değişimlerinin görünümü yukarıda belirtildiği gibidir. Daha önce işaret edildiği üzere, Osmanlı'nın gerek içinde bulunduğu iktisadî koşullar gerekse bu koşulların gerektirdiği çeşitli reformlar, yukarıdaki servet bileşenlerinin içerik dağılımlarının analizinde farklı referans noktaları sunabilir. Mesela grafik 4'teki 1860'lar itibariyle ticarî ve kırsal emtianın servet bileşenlerindeki oranlarının artışı ile devletin toprak rejimindeki düzenlemeleri veya Anadolu tarımının ticarileşme süreciyle ilgisi sorgulanabilir (Arıcanlı, 1998, s. 132-133; Demirkol, 2018, s. 627-628).

4. Borç İlişkileri ve Guremâ Paylarının Değerlendirilmesi

Çalışmanın sınırları içine, murislerin kredi/borç ilişkilerinin kaynakları olan finans modelleri, ortaklık çeşitleri ve bunların hukuki uygulamaları dahil edilmemiştir. Zira gerek incelenen konu kapsamında gerekse tereke literatürü ufkunda olsun, söz konusu kredi kaynakları ve hukuki uygulamaları müstakil çalışmalara konu olmakta ve dolayısıyla mevcut çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu bakımdan, ana hatlarıyla alacaklı ve borçlu olunanlara değinilmiştir.

Kayıtlara yansıdığı şekliyle ister karzdan (ödünç/ borç) dolayı ister aynı veya nakdî olsun, eşler arasında da çeşitli borç ilişkileri olmuştur. Müteveffalardan 5'inin bu çerçevede eşlerine borçları bulunmakta, bunlardan 2'si karzdan olup diğerleri "zevceye deyn-i müsbet" şeklinde ifade edilmektedir (KŞS. 5702:76-77/ 194; 5703: 163-164/94; 5719:123/ 225; 5735:154/256; 5750:186/517). Öte yandan, murislerin %70'inin nikâh nedeniyle eşlerine ödemeyi taahhüt ettikleri mehirler (mehr-i müeccel) de aynı veya nakdî borçları arasında yer almaktadır.²⁹ Zevcelerin alacakları veya mehirler,³⁰ terekenin giderler (ihracât) kısmında ayrıca belirtilerek, guremâ hesabıyla paylarına düşeni almışlardır. Sonuçta, zevcelerin vermiş oldukları

alacakları veya alacaklı oldukları mehirler, tablo 3’te guremâ hisseleri içindeki tahsil edilen/edilemeyen oranlarla aynıdır.

Murislerden 40’ının, din/milliyet fark etmeksizin toplam 176 kişiden çeşitli miktarlarda alacakları olmuştur. Genellikle bâ-temessük (senetli) veya bâ-ikrâr (sözlü) olarak ifade edilen alacakların toplamı 32.149,85 kuruştur. Alacakların bir diğer kayıt şekli de “bi’l-cümle zimem-i nâs” ile “ber-müceb-i defter-i müfredât/mahsûlât” formülleri ile kayda geçirilen defterlerdir. Toplam 5 murisin bu defterlerden 10.971,5 kuruş alacağı kaydedilmiştir. Her iki alacaklar toplamı 43.121,35 kuruştur ve toplam borçlara oranlandığında, alacaklar borçların yalnızca %6,8’ine karşılık gelmektedir.

Tablo 3’e göre incelenen terekelerin nominal toplam değerleri üzerinden borç oranlarının analizi yapılmaya çalışıldığında, 113 adet guremâ usulü uygulanan terekeden alacaklı toplam 1.172 kişi, vermiş oldukları 629.393,4 kuruş borçtan ancak 389.479,95 kuruşunu tahsil edebilmişlerdir. Asıl borçların %62’si terekelerden karşılanabilmiş; tersi bir okumayla alacaklılar verdikleri borçların %38’ini tahsil edememiştir. Ayrıca, tereke başına ortalama 10 alacaklı düşmektedir.

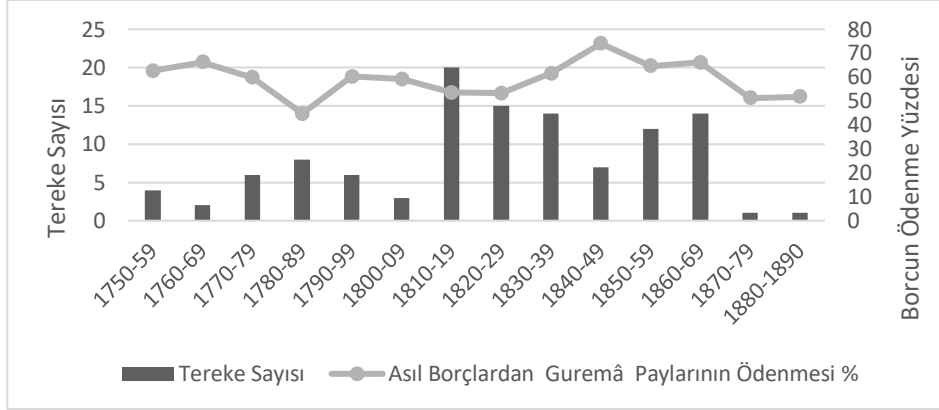
Tablo 3: Guremâ Hisselerinin Asıl Borçlara Oranı (Kuruş)

Tereke/ Borçlu Sayısı	Alacaklı Sayısı	Asıl Borç	Guremâ Hissesi	Fark	Tahsil Edilen- Edilemeyen %
113	1.172	629.393,4	389.479,95	239.913,45	62-38

Grafik 5’te müteveffaların terekelerinden, defin masrafları ile mahkeme giderleri çıkıldıktan sonra asıl borçlarının ne oranda ödenebildiği; alacaklıların guremâ hisselerinden ne kadar tahsil edebildikleri, yıllara ve tereke sayılarına nispetle gösterilmiştir. Buna göre 1780-89 arasında bulunan terekelerden, asıl borçlarının ancak %44,8’i tahsil edilebilmiştir. Yukarıdaki tablo ve grafikler bağlamında bu tarih aralığı, orta ve alt orta servet gruplarına karşılık gelmektedir. Borçların en fazla oranda, %70’inin ödenebildiği ve aynı zamanda unvansız/alt orta

servet grubunun yoğunlukta olduğu tereke kayıtları 1840-49 tarih aralığında bulunmaktadır.

Grafik 5: Yıllara Göre Asıl Borçtan Guremâ Payının Ödenme Yüzdesi

Kastamonu’da borca batık terekelerin asıl borçlarının guremâ usulü ile ödenebilme oranı, benzer kapsamda yapılan ve söz konusu oranın hesaplandığı Sivas (%37,4) ile karşılaştırılmasında yüksek çıkmaktadır (Yücel, 2023, s. 116). Her iki çalışmanın tarih aralıklarının örtüşmesi de dikkate alındığında, iktisadî açıdan zor bir dönemin etkilerinin, Sivas toplumunda daha fazla hissedildiği tahmin edilebilir. Benzer bir karşılaştırma, borca batık tereke sahibi olan esnaflar (Kastamonu %10,6- Sivas %11,9) üzerine yapıldığında birbirine yakın oranlar dikkat çekmektedir. Bu örnek karşılaştırmaların daha ilerisine gidilememiştir. Zira, aynı konuda yapılan diğer çalışmalar da dahil, yöntem ve ele alınan konunun işleniş farklarından dolayı karşılaştırma için gerekli veriler örtüşmemektedir.

Çalışma boyunca vurgulandığı üzere guremâ usulü uygulanan tereke sahipleri erkek murislerden oluşmakta ve Kastamonu terekeleri içindeki erkek-kadın oranıyla (sırasıyla %68,5- %31,5) kıyaslandığında kadın terekelerinin temsiliyeti düşük kalmaktadır. Kadınların tereke kayıtlarındaki düşük temsiliyetinin cinsiyete göre yaşam süresi, sosyokültürel normlar ve ferâiz uygulamaları gibi çeşitli sebepleri bulunmaktadır (Bozkurt, 2023, s. 215-218). Bununla birlikte borca batık olanlar içinde kadın terekelerinin bulunmayışı da aynı sebepler çerçevesinde

değerlendirilebilir. Nitekim, çalışmadaki çeşitli tasniflerde incelenen askerî sınıf ile dinî görev ve sanlara sahip olanlar, murislerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu durum, örneklemin en azından yarısında kadınların bulunmayışını toplumsal konumları itibariyle açıklayabilir. Geri kalan kısımda bulunan murisler ise görece düşük hacimli ticaret, ziraat ve hayvancılıkla uğraşmakta veya esnafılık yapmaktadır. Elbette kadınlar da çeşitli ölçeklerde sayılan faaliyetlerde bulunmuş; alacak-borç ilişkisine girmişlerdir. Ancak bu faaliyetlerdeki sorumluluk veya yatırım gerektirecek görece riskli faaliyetlere girmemeleri, kredi bulmanın zorlaştığı ve faizlerin yüksek olduğu dönem de düşünüldüğünde, kadınların örneklemin diğer yarısı içinde bulunmayışlarını açıklayabilir. Dahası, sosyokültürel yapı ve hukuki normlar da söz konusu olguyu açıklamada farklı referanslar sunabilir (Bozkurt, 2023, s. 218).

Borcu terekesini aşanlar üzerine yapılan çalışmalarda benzer durum söz konusudur. Bu kapsamda guremâ usulü ile borçları ödenen, Bursa'ya ait 1703-1710 arasına tarihlenen 21 tereke sahibinin (Gündüz Oğul, 2024, s. 211-212); Sivas'a ait 1777-1841 arasına tarihlenen 42 tereke sahibinin (Yücel, 2023, s. 98) ve Diyarbakır'a ait 1739-1788 arasına tarihlenen 43 tereke sahibinin tümü erkektir (Gürhan & Gümüş, 2016, s. 71). Sayılan üç şehir ile mevcut çalışmanın verileri değerlendirildiğinde, kabaca 1700 ile 1890 yılları aralığında tespit edilen borca batık terekelerin tamamının erkeklere ait olduğu görülmektedir. Ne var ki, guremâ usulü uygulanmamış olmakla birlikte 3 borçlu kadın terekesinin mevcut çalışmada bulunması,³¹ her ne kadar örneğine rastlanmasa da batık tereke sahibi olma ihtimallerini mümkün kılmaktadır. Nitekim bu ihtimal dolayısıyla, Osmanlı'da borçlu olmak cinsiyetten bağımsız olduğu halde, borca batık vefat etmek "genellikle" erkek murislere ait bir olgudur, denilebilir (Bozkurt, 2023, s. 218).

Sonuç

Çalışmada, 1753-1889 yılları arasına tarihlenen Kastamonu Kadı Sicilleri içinde guremâ usulü uygulanmış tereke kayıtları, Osmanlı'nın içinde bulunduğu kriz ve buhran döneminin etkileri çerçevesinde incelenmiştir. Tereke kayıtlarının imkân

ve sınırlılıkları, guremâ uygulaması üzerinden sorgulanmış; ardından murislerin aile yapıları, sosyoekonomik durumları, maddi evrenleri ve borç düzeyleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tamamını erkeklerin oluşturduğu örneklemin %42'sini, herhangi bir unvan veya mesleğe sahip olmayanlar oluştururken, azalan oranda sırasıyla askerî, dinî ve esnaf/tüccar zümreleri geri kalan yüzdelik içinde yer almışlardır. Tereke sahiplerinin %92'sini şehirlilerin oluşturduğu örnekleme, daha ziyade küçük ölçekli ticarî-ziraî faaliyetler yürütülmüş, yine aynı ölçekte gündelik ihtiyaçlar için borç ilişkileri içine girildiği görülmüştür.

Aile başına 2 çocuğun düştüğü örnekleme, çok eşlilik oranı %8,1'dir. Ayrıca, muris başına ortalama 3,7 vâris düşmekte, eş ve çocuklar vârislerin %80'ini oluşturmaktadır. Bu oranlar servete göre değerlendirildiğinde, servet arttıkça hem çocuk sayısı hem de vâris ortalamaları yükselmektedir. Öte yandan, aynı sicil defterlerinde bulunan diğer terekeler de aile verileri açısından incelenen örnekler ile karşılaştırılmış, demografik açıdan anlamlı bir fark görülmemiştir.

Servet düzeyleri ile onu oluşturan bileşenler bağlamında üç durum dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, 500 kuruş ve üstü servete sahip olanların, servet bileşenleri içinde ağırlığı taşınmazlar oluşturmuştur. İkinci olarak ise 200-500 kuruş servet aralığında bulunanların, daha ziyade 1860 sonrası, ticarî ve ziraî emtiada servetlerinin yoğunlaştığı izlenmiştir. Son olarak ise 200 kuruş ve altının, aynı zamanda örnekleme göre alt servet grubunu oluşturmakta, tüm varlıklarının büyük kısmını barınma ve temel ihtiyaçlar oluşturmuştur. Ayrıca servet düzeyinden bağımsız, tereke sahiplerinin %52'sinin en az bir menzilde tam veya çeşitli oranlarda hisseleri bulunmuştur.

Örneklemin %68'ini oluşturan alt orta ve alt servet gruplarının borca batması 1780'lerde hızlanarak başlamış, 1830'larda en fazla batık tereke sayısına ulaşarak 1850'lere doğru azalarak devam etmiştir. Söz konusu tarih aralıklarında uygulanan taşşişlerle birlikte fiyatlar genel düzeyindeki artışlardan, özellikle belirtilen servet

gruplarının etkilendiğı anlaşılmaktadır. Nitekim, 250 kuruş ve üstü değere sahip olan terekelerin daha ziyade yukarıdaki tarihler dışında buldukları izlenmiştir.

Neticede, Osmanlı'nın yaşadığı yüksek enflasyon dönemi olan 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ilk yarısı, borca batıkların hem nicelik hem de servet grupları dağılımıyla anlamlı bir paralellik göstermektedir. Özellikle bu dönemde, iktisadî açıdan zayıf ve kırılgan olan alt servet grubunda yer alan kişilerin borca battıkları dikkat çekmektedir. Böyle bir dönemde, tüm servet gruplarının terekelerinden alacaklı olanlar, guremâ uygulaması ile vermiş oldukları borcun ancak %62'sini tahsil edebilmiştir.

Bir taşra kentinde guremâ uygulaması ile kayda geçirilen tereke kayıtları, aşağıdan yukarıya bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılmıştır. Aynı olgu üzerinden benzer bir yaklaşımla, farklı dönemlerde farklı kentler ile karşılaştırmalı çalışmalar yapılması, ilginç sonuçlar ortaya çıkartabilir. Yine aynı perspektifte, mevcut çalışmanın kapsamı dışında bırakılan kredi kaynakları ile borç ilişkisinin taraflarının dahil edilmesi suretiyle yapılacak araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Son Notlar

¹ Muhallefât veya metrukât olarak da adlandırılan tereke kayıtları hakkında ayr. bkz. (Barkan, 1966, ss. 1-2; Bozkurt, 2023, s. 202).

² Guremâ ifadesi; borçlular, alacaklılar ve hasımlar anlamına gelen garîm kelimesinin çoğuludur ve sicillerde, özellikle terekelerde alacaklıları belirtmek için kullanılmıştır. (Bardakoğlu, 1996, s. 359; Mutçalı, 1995, s. 624); Ayrıca, guremâ yönteminin uygulanışı hakkında bkz. (Gürhan & Gümüş, 2016, ss. 67-71; Köse, 2024, ss. 135-138).

³ Sayılanlar dışında, “Selanik Tereke Sicillerinde İlmiye Sınıfı: Sosyo- Ekonomik Bir Tahlil (1790-1852)” adlı çalışmada, terekelerine guremâ usulü uygulanmış 20 ilmiye mensubu müstakil başlık altında incelenmiştir (Bayram, 2019).

⁴ Silik, yırtık sayfa, yanlış tarih tasnifi, içinde 2-3 adet tereke olması veya hiç olmayışı gibi nedenlerden ötürü çalışma dışı bırakılan 5691, 5705, 5710, 5714, 5715, 5716, 5736, 5739, 5740, 5741, 5743, 5744, 5753, 5755, 5759, 5764, 5769, 5771, 5772, 5773, 5775, 5779, 5781 numaralı sicil defterleridir.

⁵ K.Ş.S. Defter No: 5682, 5683, 5686, 5687, 5690, 5696, 5697, 5698, 5699, 5700, 5701, 5702, 5703, 5704, 5706, 5709, 5718, 5719, 5720, 5721, 5722, 5723, 5724, 5725, 5726, 5727, 5728, 5730, 5731, 5732, 5733, 5734, 5735, 5737, 5738, 5742, 5746, 5749, 5750, 5754, 5756, 5757, 5758, 5761, 5762, 5763, 5765, 5766, 5770, 5778, 5811.

⁶ Bursa özelinde yapılan çalışmada, guremâ usulü uygulanan terekelerin tespit edilen bütün terekelere oranı %3,3’tür. Cinsiyetten bağımsız olan bu oranın, Kastamonu örneğindeki %2,1’lik orandan fazla olduğu görülmektedir (Gündüz Oğul, 2024, s. 217).

⁷ İncelenen terekelerde 65 sagîr ve 1 de gâib bulunurken, 3 terekenin de vârisi bulunmamaktadır.

⁸ Müteveffânın hayatta iken tasarruf ettiği mirî arazi, icâreteynli vakıf; ölüme bağlı âzat olacak köle ve hayatta iken dağıtılan/vakfedilen emtia vd. söz konusu tereke değerinin dışında kalmaktadır (Barkan, 1966, ss. 19-75; Bozkurt, 2023, s. 231; Kaya, 2007, ss. 165-166; Oğuz, 2014, s. 411).

⁹ Sultan Çarşısı olarak çevrilebilen Sûk-i Sultânî, Osmanlı kentlerindeki büyük çarşıdır (Ergenç, 2013, s. 170).

¹⁰ Terekelerin 37’sinde “tevzî‘ve taksim...” veya “tahrir ve taksim...” ifadelerinin ardından satılmış (bey’) oldukları belirtilmektedir. Satış ifadesi geçtiğinden ve aksi de belirtilmediğinden müzayede usulü ile elden çıkarılanlar içinde değerlendirilmiştir.

¹¹ Terekenin muhafazasını gerektirecek durumları, esasen vârisler arasında menfaatlerinin korunmasını gerektireceklerin olması (gaib, yetim çocuk vb.) belirlemektedir. Nitekim, vefat edenin mirasının mahkemeye intikalini zorunlu kılan da aynı durumlardır (Barkan, 1966, s. 19-20).

¹² Borca batık olmalarına rağmen incelenen terekeler mûrislerin bütün servetini yansıtmayabilir. 8. notta bulunan durumlar borca batıklar için de geçerlidir.

¹³ 1.701 kadın mûris içinden yalnız 3’ünün terekesinde borçluların tespitine yönelik şerh bulunmaktadır. Guremâ usulü uygulanmadığından bu terekeler dışarıda bırakılmıştır (KŞS. 5695: 175/361; 5698:163-164/301; 5717: 16/33).

¹⁴ K. Ş. Ş. Defter No: 5682, 5683, 5686, 5687, 5690, 5696, 5697, 5698, 5699, 5700, 5701, 5702, 5703, 5704, 5706, 5709, 5718, 5719, 5720, 5721, 5722, 5723, 5724, 5725, 5726, 5727, 5728, 5730, 5731, 5732, 5733, 5734, 5735, 5737, 5738, 5742, 5746, 5749, 5750, 5754, 5756, 5757, 5758, 5761, 5762, 5763, 5765, 5766, 5770, 5778, 5811.

¹⁵ Guremâ usulü uygulanmış tereke kayıtlarının bulunduğu 51 defterde tespit edilen diğer kayıtlar kullanılmıştır. Tespit edilen veriler: 4.151 mûristen 1.319 kadın, 2.842 erkek, 75'i gayrimüslim, 304'ü bekâr ve 3.847'si evlidir. Toplam çocuk sayısı 8.215; toplam varis sayısı 16.125'dir. Vefat eden eş sayısı 521'dir. Sağ olan üstsoy sayısı 1.146'dır. Bekârlardan 169'u erkek, 135'i kadındır. Ayrıca, hesaplamalara vefat eden eş ve çocuklar dahil edilmiştir.

¹⁶ Bunlardan 3'ü Kastamonu'ya bağlı Göl ve Devrekâni Kazalarının sakinleridir (KŞS. 5722:133/ 351; 5723: 94/ 278; 5761: 76-77/ 130).

¹⁷ Söz konusu tereke kayıtları için bkz. (KŞS. 5683:102/103/ 169; 5697:256/ 263; 5698:168-169/310; 5704: 45/ 79; 5704:64-65/ 112; 5704: 90-91/ 164; 5724: 75/ 248; 5737: 132/ 235; 5742: 91/ 233; 5754: 50/ 144; 5754: 71-72/ 196).

¹⁸ Terekeden ödenemeyen borçlar sâkıt (düşer) olur (Barkan, 1966, s. 19).

¹⁹ Terekelere dayalı servet-statü çalışmalarında, araştırmanın kapsam ve örneklemeyle bağlantılı çeşitli servet tasnifleri yapılmıştır. Bu noktada, mevcut verilerden yapılan servet düzeyleri tasnifinin dengeli ve anlamlı olması için mümkün olduğunca detaylandırılmaya çalışılmıştır.

²⁰ 120 akçe/meblağ= 40 pâre (para)= 1 kuruş.

²¹ Belirli aralıklar ile reel değerleri hesaplanan tereke toplamları, ait oldukları zaman dilimindeki ortalamaları alınarak oluşturulmuştur. Enflasyondan arındırılarak elde edilen değerlerin ortalamaları ile kırpılmış halleri ve ortancaları ayrıca gösterilmiştir. Analiz, kırpılmış ortalama değerlerine göre yapılmıştır. Ayrıca belirtilecek olursa, örneklemin reel servet toplamlarının ortalaması 364,7 kuruş, ortancası ise 136 kuruştur.

²² Murat Fidan'ın, Kastamonu sicillerinde bulunan narhlara göre oluşturduğu çeşitli ürünlerin fiyat grafikleri ile Şevket Pamuk'un İstanbul tüketici fiyatları endeksinin grafiği, vurgulanan servet grubunun grafik konumlarıyla anlamlı bir paralellik göstermektedir (Fidan, 2020, ss. 79-179; Pamuk, 2000, s. 9).

²³ Askerî sınıf olmakla birlikte zikredilen unvanlar bulunmayan, sadece yaptıkları iş belirtilen (asker, kaptan, kavas) 3 mûris unvanlılar grubuna dahil edilmiş, ancak zümre değerlendirilmesinde ilgili gruba eklenmiştir.

²⁴ Unvanlar, ele alınan konu bağlamında tasniflenerek mümkün olduğunca detaylandırılmaya çalışılmış, ancak her bir unvanın toplum ve devlet nazarındaki konumu eksik bırakılmıştır. Unvanlar üzerine ayr. bkz. (Barkan, 1966, s. 4; Ergenç, 2013, s. 184; Özer, 2018, s. 48; Öztürk, 1993, s. 20).

²⁵ Seyyid ve hacı unvanlarının ayrı olarak gösterilmesi, tüm sınıflarda kullanılmalarından ötürüdür (Özer, 2018, s. 51).

²⁶ Kastamonu'ya bağlı Devrekâni'de han odasında iken vefat eden müdür Lütfullah bin Mehmed Efendi, 1864 tarihli tereke kaydına göre örnekler içinde en yüksek servete sahiptir. Terekesinde 2'şer adet dükkân ve menzil bulunmakta, kırsal taşınmazlarının yanında ticarî emtia da yer almaktadır (KŞS. 5761:76-77/130).

²⁷ Servetleri örnekleme ortalamasının üzerinde 2 molla ünvanlı tüccar olmakla birlikte hafız, sufi ve ağa unvanına sahip esnaflar da bulunmaktadır (KŞS. 5686:122-123/238; 5698: 163-164/310;5727: 265-266/192; 5732:167/272; 5733: 99-100/ 273; 5735:129-128/ 320; 5765:21-22/ 42).

²⁸ Terekelerde bulunan kırsal emtianın, geçimlik düzeyden fazla olduğu anlaşılabilir dikkate alınarak hesaplama yapılmıştır. Şehirde ikâmet etmiş 104 kişiden 8'inin, kırdaki ikâmet etmiş 9 kişiden 1'inin söz konusu faaliyetleri ticarî maksatla yaptıkları anlaşılmaktadır.

²⁹ Mehrin, tereke kayıtları çerçevesinde Osmanlı toplumundaki pratik uygulamalarının incelemesi için bkz. (Ekin, 2009, ss. 198-205; Öztürk, 1993, ss. 165-170).

³⁰ Toplam 76 mûrisin eşlerine mehir borcu bulunmaktadır. Bir örnekte, terekede bulunan Rus asıllı cariye 250 kuruş mehire karşılık zevce tarafından zapt edilmiştir (KŞS. 5703: 163-164/94).

³¹ Verese taksimatının alacaklıların tespitine bırakılan kadın terekeleri kastedilmektedir. 13. notta: (KŞS. 5695:175/ 361; 5698:163-164/ 301; 5717:16/ 33).

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Kastamonu Şer'iyeye Sicilleri (1753-1889) Defter No: 5682, 5683, 5686, 5687, 5690, 5692, 5695, 5696, 5697, 5698, 5699, 5700, 5701, 5702, 5703, 5704, 5706, 5709, 5713, 5717, 5718, 5719, 5720, 5721, 5722, 5723, 5724, 5725, 5726, 5727, 5728, 5730, 5731, 5732, 5733, 5734, 5735, 5737, 5738, 5742, 5746, 5747, 5749, 5750, 5754, 5756, 5757, 5758, 5761, 5762, 5763, 5765, 5766, 5767, 5770, 5778, 5780, 5794, 5811.

Diğer Kaynaklar

- Arıcanlı, T. (1998). 19. Yüzyılda Anadolu'da Mülkiyet, Toprak ve Emek (Z. Altok, Çev.). İçinde F. Tabak & Ç. Keyder (Ed.), Osmanlı Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım (ss. 128-138). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aydın, H. V. (2010). 18. Yüzyılda Selanik Kazasında Tefecilerle Köylüler Arasındaki Borç İlişkileri. İçinde XVI. Türk Tarih Kongresi: C. 6/1. Kısım (ss. 439-456).
- Bardakoğlu, A. (1996). Garâmet. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 13, ss. 359-361). TDV Yay.
- Barkan, Ö. L. (1966). Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545- 1659). Belgeler, 3, 5-6, 1-479.
- Bayram, S. (2019). Selanik Tereke Sicillerinde İlmiye Sınıfı: Sosyo- Ekonomik Bir Tahlil (1790-1852) (2. bs). Libra Yay.
- Bozkurt, F. (2012). Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Araştırmaları. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 54, 2011-2012.
- Bozkurt, F. (2017). Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 11(12), 193-229.
- Bozkurt, F. (2023). Tereke Defterleri Neyi Ne Kadar Derler? Tereke Defterlerinin İmkân ve Sınırlılıkları. İçinde K. Yıldız (Ed.), Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtları İzinde Osmanlı Araştırmaları (ss. 201-244). Ketebe.
- Canbakal, H. (2021). Erken Modern Dünya ve Osmanlı Topraklarında Servet ve Gelir Dağılımı. İçinde U. Karakoç & A. Kaya (Ed.), İktisat Tarihinin Dönüşü: Yeni Yaklaşımlar ve Tartışmalar (ss. 235-270). İletişim Yayınları.
- Çoşgel, M. M., & Ergene, B. A. (2012). Inequality of Wealth in the Ottoman Empire: War, Weather, and Long-Term Trends in Eighteenth-Century Kastamonu. The Journal of Economic History, 72(2), 308-331.
- Demirkol, K. (2018). Toplumsal Trajedi: Osmanlı İmparatorluğunda Tefecilik (1848-1864). MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 625-648.
- Döşemetaş, Ö. (2019). Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazası (1725-1750) [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ekin, Ü. (2009). Rodosçuk Örneğinde XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mehr. İçinde K. İshak, M. H. Kutluoğlu, & S. S. Kurbanoğlu (Ed.), Hidayet Yavuz Nuhoglu Armağanı (ss. 197-207). Pamuk Yayıncılık.

- Ergenç, Ö. (2013). Şehir, Toplum, Devlet: Osmanlı Tarihi Yazıları. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fidan, M. (2020). Osmanlı Dönemi Kastamonu’da Esnaflık ve Ticarî Hayat. Gece Kitaplığı.
- Genç, M. (2014). Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi (11. bs). Ötüken.
- Gündüz Oğul, M. (2024). Tereke Kayıtlarına Göre Guremâ Usulü ve Servet-Borç İlişkisi: Bursa Örneği (1703-1710). Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, 11(29), 205-223.
- Gürhan, V., & Gümüş, E. (2016). Osmanlı Kadı Sicilleri’nde Bir Borç Ödeme Yöntemi Olarak “Guremâ Usulü” ve Uygulaması. Turkish Studies, 11(6), 61-74.
- İnalçık, H. (2020). Devlet-i ‘Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV, Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet (8. bs). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kankal, A. (2000). 17. Ve 18. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu’da Sosyal Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre). Tarih İncelemeleri Dergisi, 15, 31-74.
- Kaya, S. (2007). XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kopar, M., & Yolun, M. (2012). 18. Ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış. History Studies, 4(1), 335-358.
- Köse, M. Z. (2024). Yeni Çağ’da İstanbul’da Şahıs, İşletme ve Kurumların İflası: Ekonomik ve Hukuki Boyut (1550-1839). İçinde Y. Pustu, A. Şenel, & H. Y. Karacabey (Ed.), Türkiye İktisat Kongresi (19-20 Temmuz 2023) Bildiriler Kitabı (ss. 119-151). TTK.
- Mutçalı, S. (1995). Arapça-Türkçe Sözlük. Dağarcık.
- Oğuz, G. (2014). Tereke Kayıtlarının Güvenilirliği ve Kadıların Mirastan Mal Kaçırma Yöntemleri. Literature and History of Turkish or Turkic, 9(1), 409-426.
- Özer, E. (2018). Osmanlı’da Unvanların Servet Üzerine Etkileri: Merkez ve Taşra Karşılaştırması (1800-1840). Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 3 / 2, 43-59.
- Öztürk, S. (1993). XVII. Yüzyıl Askerî Kassam Defterlerinin Sosyo-Ekonomik Tahlili [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Pamuk, Ş. (2000). İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını.
- Pamuk, Ş. (2012). Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi (5. bs). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sakal, M., & Gölçek, A. G. (2017). Osmanlı Devleti’nde Mali Bunalım ve Reform. Sosyoekonomi, 25(34), 11-32.
- Yücel, E. S. (2023). 1777-1841 Tarihli Sivas Şer’iyye Sicillerine Göre Alacak Verecek İlişkilerinde Guremâ Usulü. İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 8(2), 92-120.

Extended Abstract

The chronological boundaries of the study encompass the latter half of the 18th century and the late 19th century, a period characterized by multidimensional and dynamic changes in the Ottoman Empire. During this timeframe, the state experienced territorial losses and economic hardship due to wars of defeat, local and regional uprisings. Additionally, epidemic diseases such as typhoid, cholera and plague, caused directly or indirectly by wars, combined with disasters such as hunger, banditry and migration, put the state into a great depression. In the process, the Ottoman Empire resorted to various methods of domestic borrowing, especially “esham”, starting from the last quarter of the 18th century, in addition to debasement, to close the budget deficit and cover military expenses. Due to these

circumstances, inflation began to accelerate from the 1760s, exceeding tenfold, and persisted until the mid-19th century.

The disruptive impacts of such a period were also felt within Ottoman society. As a matter of fact, since the late 18th century, the increase in inflation, as well as the limitation in credit resources and the risk of non-repayment, increased the interest rate. In cases where loans were available, the high interest burden fell heavily on the borrowers. The aforementioned factors, defeat in wars, currency debasement, high inflation, and high interest rates, shook almost every segment of society, from merchants to the residents of modest village households. Particularly for those economically vulnerable individuals in society, if they resorted to borrowing, an increase in bankruptcies or absconding can be anticipated. On the other hand, if someone dies while in debt, the debts are transferred to the inheritance. In fact, in such a period, situations where debts exceed inheritances have increased, and the findings of the study are in the same direction.

At this point, the effects of the period in question have been tried to be seen through the probate records applied in the guremâ method in the Kastamonu Kadı Registers, dated between 1753-1889, in a provincial city. In this regard, the Kastamonu Şer'iyye Registry Book, dated between 1749 and 1891, was scanned in terms of probate records and 113 probate records with guremâ method were identified within the scope of the subject, belonging only to men. The liquidation process of indebted probate inventories is carried out through the application of guremâ. After court fees and expenses are deducted from the inheritance, the remaining balance is distributed to the creditors in proportion to their receivables through the guremâ method.

As is well known, the estates of deceased individuals in the Ottoman Empire are brought to court under mandatory circumstances or in cases of dispute. Situations necessitating the referral of estates to court include the absence of heirs or the presence of minors or missing persons among the heirs, whose rights and interests need protection. In this context, 61% of the estates examined reflect these mandatory situations. Apart from mandatory cases, probate cases are typically brought to court by the demands of heirs or creditors within the framework of inheritance disputes or debt-credit relationships. Setting aside inheritance disputes, all the examined estates pertain to individuals deeply in debt within the context of debt-credit relationships. Creditors would seek to recover their loans with minimal loss and would externally press for the prompt referral of the indebted inheritance to court. Given the continuous devaluation of currency, the estate must be inventoried and preserved promptly. Consequently, it is thought that a significant portion of these inheritance, regardless of their wealth or debt levels, are referred to court.

Additionally, However, the method by which the probate records is priced at auction or at estimate affects its value. While those subject to auction offer values close to the market price, inheritance commodities whose value is estimated by experts vary more or less compared to the market price. In this context, it is reflected in the records that 95 of the examined probate inventories were sold by auction. Therefore, it can be said that at least 85% of the probate records examined reflect market values.

While 42% of the sample consisted of those who did not have any title or profession, military, religious and tradesmen/merchant groups were included in the remaining percentage, respectively, in decreasing proportions. In the sample, where 92% of the estate owners were urban residents, mostly small-scale commercial-agricultural activities were carried out, and it was observed that they entered into debt-receivable relationships for daily needs on the same scale.

The rate of polygamy among married people is 8,1% and there are 2 children per family. There is an average of 3.7 heirs per deceased, and spouses and children constitute 80% of the heirs. When these ratios are evaluated in terms of wealth, both the number of children and the average number of heirs are lower when the wealth is low, and these averages increase incrementally with higher levels of wealth. On the other hand, when compared with other estates found in the same register books in terms of family data, no significant demographic differences were observed between insolvent estates and others, except for gender.

52% of the decedent's owned either full or various shares in at least one home. In other words, one out of every two decedents did not own a home. Another type of immovable property is shops. In total, 15 shops were found in the probate record of 10 decedents. Additionally, the number of craftsmen in the examined samples is 12. Considering the criterion of shop ownership, it can be said that more than 80% of the craftsmen owned a shop.

In the sample consisting solely of male decedents, ownership rates of clothing, jewelry, and household components do not yield significant results. However, brief mention is made of ownership rates of books and weapons, which reflect the title/occupation and education level. According to the data, 21 individuals owned at least one book, and 5 individuals (4.5%) owned more than one book. While 42 decedents owned at least one weapon, such as a sword, musket, or pistol, 32 individuals (28.5%) owned more than two weapons. The weapon ownership rate is close to the proportion of the military class in the sample (24.5%), whereas the book ownership rate is lower compared to the proportion of the religious class.

Since the examined probate records span a long period, the inheritance values have been adjusted for inflation and converted to real values to determine wealth groups. Three notable patterns emerge in the context of the wealth levels of inheritance record owners and their constituent components. First, for those with wealth of 500 kr. (kuruş) and above, real estate constitutes the majority of their wealth components. Secondly, those in the wealth range of 200-500 kr. have their wealth concentrated in commercial and agricultural commodities. Lastly, those with wealth of 200 kr. and below, who also form the lower wealth group in the sample, have the majority of their total assets composed of housing and basic needs.

The visibility of the lower middle and lower wealth groups, which constitute 68% of the sample, began to accelerate in the 1780s, reached its highest number in the 1830s, and continued to decrease towards the 1850s. It is evident that the lower-middle and lower wealth groups were particularly affected by the over tenfold increase in the general price level due to the debasements implemented during these periods. Consequently, the late 18th century to the first half of the 19th century, a period of high inflation in the Ottoman Empire, show a significant parallelism with both the quantity and distribution of wealth groups in the probate records applied in the guremâ method. In such a period, creditors from the inheritances of all wealth groups were able to collect only 62% of the debt they lent through the practice of guremâ.

All of the owners of the probate inventory applied in the guremâ method are men. The absence of women among the indebted probate inventory owners can be attributed to various reasons, including their low representation in probate records, gender differences in life expectancy, sociocultural norms, and the application of Islamic inheritance law (ferâiz). On the other hand, in various classifications examined in the study, those from the military class and those holding religious duties and titles constitute more than half of the decedents. This

situation may explain the absence of women in at least half of the sample due to their social status. The remaining decedents were engaged in relatively small-scale trade, agriculture, and animal husbandry, or were craftsmen. Of course, women also participated in these activities to varying extents and were involved in credit and debt relationships. However, their absence in the other half of the sample could be explained by their lack of engagement in relatively risky activities requiring responsibility or investment, especially during periods when finding credit was difficult and interest rates were high. Furthermore, sociocultural structure and legal norms can offer different references in explaining this phenomenon.

The inheritance records, recorded using the guremâ method in a provincial town, have been approached from a bottom-up holistic perspective. Comparative studies of different cities from different periods using a similar approach to the same phenomenon may yield interesting results. Furthermore, there is a need for studies that include credit sources and the parties involved in debt relations, which were excluded from the scope of the current study, from the same perspective.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 732-760

Geliş Tarihi:01.11.2023 Kabul Tarihi:14.10.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1384443>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ÖZ YETERLİLİK ALGISI VE ÖRGÜTSEL HAZIRLIĞIN YAPAY ZEKA KAYGISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BİR ARAŞTIRMA

İtir HASIRCI*

Edip ÖRÜCÜ*

Öz

Bu araştırmanın amacı bireylerin karşılaşabilecekleri güçlüklerde olayların üstesinden gelebileceklerine dair duydukları inancı ifade eden öz yeterlilik algısı ile örgütsel hazırlık değişkenlerinin yapay zekâ kaygısı üzerindeki etkisini belirlemektir. Araştırmanın evrenini Balıkesir ilinde ve ilçelerinde çalışan 1800 banka personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Bandırma ilçesinde ve Balıkesir il merkezinde bulunan bankalardan seçilen 330 personel oluşturmaktadır. Elde edilen verilerle, frekans analizi, güvenilirlik analizi, normallik testi, keşfedici faktör analizi, korelasyon analizi ve çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında yapılan korelasyon analizinin neticesinde öz yeterlilik algısı ile yapay zeka kaygısı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öz yeterlilik algısı ile örgütsel hazırlık arasında ve yapay zekâ kaygısı ile örgütsel hazırlık arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Yapılan çoklu regresyon analizinin neticesinde yalnızca öz yeterlilik algısının yapay zekâ kaygısı üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu belirlenmiştir. Örgütsel hazırlığın yapay zekâ kaygısı üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Literatürde öz yeterlilik algısı, yapay zekâ kaygısı ve örgütsel hazırlık değişkenlerinin birlikte incelendiği araştırma örneğine rastlanmamıştır. Bu durum araştırmayı özgün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öz Yeterlilik Algısı, Örgütsel Hazırlık, Yapay Zeka Kaygısı, Banka.

The Effects Of Perceived Self Efficacy And Organizational Readiness On Artificial Intelligence (AI) Anxiety: A Research

Abstract

The purpose of this research is to determine the effect of self-efficacy perception, which expresses individuals' belief that they can overcome the difficulties they may encounter, and organizational preparedness variables on artificial intelligence anxiety. The population

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, itir8686@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5449-2640>

* Prof. Dr., Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, eorucu@bandirma.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3301-7496>

of the research consists of 1800 bank personnel working in Balıkesir province and its districts. The sample of the research consists of 330 personnel selected from banks in Bandırma district and Balıkesir city center. Frequency analysis, reliability analysis, normality test, exploratory factor analysis, correlation analysis and multiple regression analysis were performed with the data obtained. As a result of the correlation analysis conducted within the scope of the research, a positive and significant relationship was found between the perception of self-efficacy and artificial intelligence anxiety. No significant relationships were found between self-efficacy perception and organizational readiness, or between artificial intelligence anxiety and organizational readiness. As a result of the multiple regression analysis, it was determined that only the perception of self-efficacy had a significant effect on artificial intelligence anxiety. No significant effect of organizational preparation on artificial intelligence anxiety was found. No example of research has been found in the literature in which the variables of self-efficacy perception, artificial intelligence anxiety and organizational readiness are examined together. This makes the research unique.

Keywords: Perceived Self Efficacy, Organizational Readiness, Artificial Intelligence Anxiety, Bank.

1. Giriş

Yapay zekâ teknolojileri günden güne gelişmeye devam ederken, bazıları tarafından iyilik adına kullanılan bir güç olduğu savunulurken, bazıları tarafından insan gücünün yerini alacak bir tehdit olarak görülmektedir. Çalışma alanı genişledikçe, tam olarak anlamakta zorlanılan yapay zekâ teknolojileri karmaşık bir kavram olarak görüldüğü için korkunun tetiklenmesine neden olmaktadır. Bu durumda işgörenlerin insan olarak en iyi şekilde yaptıkları işleri yerine getirebilmeleri için imkân tanınması, yapay zekâ teknolojilerinin de en iyi yaptıkları işleri yapmalarına izin vermek gerekmektedir. Bankalarda pazarlamadan, operasyona ve satışa kadar yapay zekâ teknolojilerinin uygulanması, tekrarlanan görevleri en aza indirirken, harcanan zamanı da minimum seviyeye getirecek, üretkenliğin ve genel müşteri deneyiminin artışına imkân tanyacaktır (Zhao vd., 2022: 90). Hataları en az seviyeye indiren bu teknolojiler, oluşabilecek krizleri belirlemeye yardımcı olacak, iş yükünü azaltarak, operasyonel süreçlerden çıkmayı kolaylaştıracaktır. Yapay zekâ teknolojileri tarafından yapılan işler otomasyon riski fazla olan, rutin ve giriş seviyesindeki işlerdir. Bu nedenle ilerleyen zamanlarda dahi bu teknolojilerin asla sahip olamayacağı bazı yetenekler bulunmaktadır (Klos

vd., 2021: 210). Yapay zekâ örgütlerin hedeflerine ulaşabilmeleri için optimizasyon yapmakta iyi olsa dahi kendi hedeflerini seçip, yaratıcı fikirler sunamaz. Alanlar arası düşünemeyen bu teknolojiler, sağduyu, empati, şefkat gibi duygular hissedemez (Hopcan vd., 2023). Yapay zekâ teknolojileri yapılandırılmamış ve gözlemediği alanlarla baş edemez. Bu nedenle bazı rutin işlerde insanlar yapay zekâ ile çalıştığı zaman, uzmanlıklarına katkı sağlayacak, insan yaratıcılığı yapay zekâ araçları ile güçlendirilecektir. Yapay zekâ teknolojileri bir kişinin önemsendiğini ve anlaşıldığını hissettiremez. Bu alanlarda geliştirilmeye çalışsalar dahi empati ve ilgi gerektiren, insan dokunuşlu hizmetler alanında bir konuma gelemeler. Hızlı değişen teknoloji işletmelerde çalışanlar tarafından farklı tepkilerle karşılanabilmektedir. Yapay zekâ kaygısı bu tepkilerin performans açısından önemli olanlarından biridir. Bu çalışmada yapay zekâ kaygısını etkileyen faktörlerin bir kısmının belirlenecek olması önem teşkil etmektedir.

Bu kapsamda araştırmanın amacı öz yeterlilik algısı ve örgütsel hazırlık değişkenlerinin yapay zekâ kaygısı üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu amaçla kavramsal yazın taraması gerçekleştirilmiş, yapılan literatür taraması ile değişkenler arası geçmiş araştırmalara, değişkenlerle en çok ilişkilendirilen başlıklara ve sonuçlarına değinilmiştir. Araştırmanın son bölümü yöntem ve bulgular kısmına ayrılmıştır. Literatürde üç değişkenin birlikte yer aldığı araştırma örneğinin olmaması, bankalarda yapay zekâ ve insan odaklı işbirliğinin öneminin vurgulanacak olması araştırmanın temel gerekçesini oluşturmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Yapay Zekâ Kaygısı

Yapay zekâ teknolojilerinin hızlı gelişim sürecinin yanında bireyler sürekli insan işgücünün yerini robotların alabileceği korkusuyla yüzleşmektedirler. Dolayısıyla bu teknolojiler, ilerleyen zamanlarda bireylerin daha fazla zorluk ile mücadele etmesine neden olabileceği düşüncesini ön plana çıkarmaktadır (Chen vd., 2020: 334). Yapay zekâ teknolojilerinin gelişim sürecinin oldukça hızlı

ilerlemesi hali bu düşünceyi doğrulamaktadır. Ancak yapay zekâ teknolojileri buldukları noktada oldukça yetenekli ve yaratıcı olsalar dahi hayal gücü gerektiren durumlarda doğru sonuca ulaşamayabilirler. Bu durumda yapay zekânın bir kaygı durumu yaratabileceği ve insanlığı tehdit edeceği düşüncesi tamamen gerçek dışı olarak görülmektedir. Asıl korkulması ve kaygı duyulması gereken husus ise yapay zekânın yanlış amaçlarla kullanılması halidir. Yapay zekâ her yerde bulunur hale gelmeye başladıkça ve yanlış kullanıldığı takdirde otomasyondan kaynaklanan işsizlik artışına, bireylerin tembelleşmesine, gizlilik ile ilgili ihlallere, sosyoekonomik eşitsizliğe, etik kayıplara, bireylerin makineleşmesine, cesaretin, yaratıcılığın ve proaktifliğin gitgide azalmasına neden olacaktır (Wang vd., 2022: 625).

Yapay zekânın bireylerin ulaştığı teknolojilerin en önemlisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda hem toplumsal hem de bireysel etkilerini değerlendirmek adına önceki teknoloji ürünlerinin yarattığı etkilere bakmak, yapay zekâ kaygısını anlayabilmek için etkili olacaktır (Li ve Hsu, 2022: 390). Yapay zekâ kaygısı kavramı teknofobi kavramı ile yakından ilişkili olarak ifade edilmektedir. Bilgisayar, akıllı telefon gibi ileri teknoloji ürünlerinin kullanımı ile bireylerde meydana gelen korku ve endişe durumu teknofobi olarak adlandırılmaktadır. Bu korku ve endişe hali verimli çalışma potansiyelini azaltmakta ve farklı sağlık problemlerine sebep olmaktadır. Kişi teknoloji ile uyum sağlayamadığı zaman teknofobi düzeyi artmakta, gerginlik, kaygı, anksiyete, endişe gibi duygusal durum problemleri baş göstermektedir. Durumluk kaygı olarak da ifade edilen bu problemlerin en yaygın neticelerinden bir tanesi kişilerin emeklerinin yerine makinelerin geçebileceği endişesi ve uzun vadede bu durumun işsizliğe ve eşitsizliğe yol açması düşüncesidir. Bir diğer neticesi ise bireylerin refahı üzerindeki ahlaki etkilerin yok olması halidir (Li vd., 2023: 7). Otonom süreçlerin artmasıyla birlikte kişiler çalışıp, üretme gibi hususların ortadan kalkabileceği konusunda endişe duymaktadırlar. Bu duyguyu zihinlerinden

silebilmek için örgütlerde tatmin, topluma fayda sağlama gibi duyguların vurgulanarak, yeniden tanımlanması oldukça önemlidir (Li ve Huang, 2020: 7).

Gelişim göstermeye devam eden yapay zekâ teknolojisi kullanımı alanlarının da genişlemesiyle beraber bankalarda verilerin daha hızlı elde edilmesi ve daha hızlı analiz yapılabilmesi için bu teknolojiye gerek duyulmaktadır (Öztrak, 2023: 268-269). Ancak yine de yapay zekânın bireylerin yaratıcılığına mahkûm olduğunu da söylemek mümkündür. İnternetin ilk kullanılmaya başladığı zamanlarda da bireylerin yapay zekâ kaygısına benzer endişeler yaşadığını söylemek olasıdır (Nemesure vd., 2021: 8). Geline son noktada internetsiz bir hayatı kimse düşünememekte, işlerimizi kolaylaştırdığını da söylemek yerinde olacaktır. Ancak yapay zekânın duygusal zekâ gibi insana özgü nitelikler hususunda da yapamayacağı işler bulunmaktadır. Bireyler hangi sektörde çalışırsa çalışsın bu hususta odaklanılması gereken nokta yapay zekâ ve kullanım alanlarının daha fazla nasıl geliştirilebileceği olmalıdır. Yeni teknolojilerin bireylerin işlerini ellerinden alması, makinelerin yükselişi ile yaşanabilecek işsizlik korkusu, işsizliğin toplumsal etkileri gibi sorulara yanıt aranırken, bazı işlerin otomasyona kurban gidebileceğinin de bilincinde olmak gerekmektedir. Ancak öncelikle endişeyle karşılanan otomasyonun bolluk, istihdam artışı, teknolojik kalkınma gibi toplumsal yararlarını da dikkate almak önem arz etmektedir (Bragazzi vd., 2020: 3180). Gelecekte teknoloji bireylerden daha fazla iş yapmaya ve bizleri şaşırtmaya devam edecektir. Ancak unutulmaması gereken nokta makinelerin her işi yaptığı zamanlarda bile buna karar veren faktörün insan olduğu gerçeğidir. Soruları soran da anlamlı veriyi öğreten de daima insan gücüdür. Bunun yanı sıra akıllı sistemler hayat standartlarımızda artış sağlayacak, yeni iş imkânları sunacak ve daha fazla rekabetçi koşullar yaratacaktır (Wang ve Wang, 2022: 626).

2.2. Örgütsel Hazırlık

Örgütlerin doğma, yaşama ve gelişim imkânları, girdileri, çıktıları ve problemleri içinde buldukları çevre tarafından üretilmekte ve kullanılmaktadır. Buldukları bu çevre dâhilinde hem bilimsel hem de teknolojik unsurlar devamlı

olarak faaliyet içerisinde dirler. Bu nedenle örgütlerin dâhil oldukları çevre hızlı bir şekilde değişim göstermekte ve daha canlı bir hale gelmektedir (Marei vd., 2023: 735). Bu denli hızlı değişim gösteren çevreye uyum sağlamak, yaratıcı ve yenilikçi olmak örgütler için kaçınılmaz bir durum haline almaktadır. Dolayısıyla örgütlerin çevresinde oluşabilecek bir değişim hali dengeyi bozacak ve yeni bir dengeyi zorunlu kılacaktır. Bu nedenle örgütlerde hazırlık, değişimi ele almakta, çevre şartlarına uygun stratejilerin belirlenmesi, uygulanıp, yürütülmesi hususlarını incelemektedir (Antony vd., 2023: 591).

Hazırlık teorisi örgütlerde değişime hazır olmayı ve bu değişim sürecini başarılı bir şekilde ilerletebilmeyi savunmaktadır. Bu teoriye göre örgütsel hazırlık üç başlık altında incelenmektedir. Değişim etkinliği bu teorinin ilk başlığı olarak ifade edilmekte, örgütlerin sahip oldukları kaynakların değişimin gerçekleşebilmesi için yeterli olup olmadığını ele almaktadır (Binsaeed vd., 2023: 287). İkinci başlık olarak ele alınan değişim değerliliği, örgüt çalışanlarının değişim sürecine verdikleri destek ve önemin düzeyini ifade etmektedir. Üçüncü başlık olarak belirtilen bağlamsal hazırlığa göre değişim süreci için örgütlerin sahip oldukları temel değerlerin hazırlıkları ele alınmaktadır. Yenilik ve değişim süreçlerinde örgüt kültürü en önemli etmen olarak görülmekte, bu nedenle bağlamsal boyut olarak ifade edilmektedir (İmamoglu vd., 2023: 14).

Günümüz zor ve karmaşık çalışma şartlarında örgütler, en zor koşullarda dahi limana güvenilir bir şekilde yaklaşmak zorundadırlar. Bu nedenle karşılaştıkları değişim ve hazırlık süreçlerine en etkili şekilde müdahale etmeleri gerekmektedir. Bu değişikliği yönlendiren güçler iç ve dış çevre olarak isimlendirilmektedir. Örgütlerin iç çevresi faaliyetlerini, kararlarını ve işgörenlerin davranışlarını etkilemekte, örgütün gelecek ile ilgili hedeflerinde ve kültüründe meydana gelebilecek değişimlerin örgüt üzerindeki etkilerini kapsamaktadır (Su vd., 2023: 126). Dış çevre ise müşterileri, ekonomiyi, teknolojiyi, rekabet ortamlarını, kaynakları incelemekte, sürekli yöneticiler tarafından izlenmesi ve adapte olunması gereken bir ortamı tanımlamaktadır. Örgütlerin varlıklarını devam

ettirebilmesi, gelişim gösterebilmesi ve bu gelişimlere ayak uydurabilmesi için dış çevreye uyum sağlamları gerekmektedir. Bir örgütte hızlı büyüme gibi bir hedef ortaya koyulduğu zaman örgüt içi faaliyetler bu hedefi yerine getirebilmek için değişim geçirecektir. Dolayısıyla örgütte yeni departmanlar oluşturulacak, yeni teknolojiler benimsenecek, büyüme hedefine ulaşabilmek adına yeni personeller işe alınacaktır (Hohmann vd., 2023: 101). Örgütler, görev, insan, teknoloji ve yapı olmak üzere birbirleriyle etkileşim halinde olan dört değişkeni içermektedirler. Bu dört değişkenden birinde meydana gelecek değişim hali diğerlerine de etki etmekte ve değişime hazırlık süreci başlamaktadır. Bu süreçte olası bir zorluk hali yaşanmaması için örgüt çalışanlarında değişime hazır olma tutumunun yaratılması önemli bir gereklilik olarak görülmektedir (Sharma ve Venkatraman, 2023: 212).

2.3. Öz Yeterlilik Algısı

Bandura (1977) tarafından ilk kez açıklanan öz yeterlilik kavramı, kişinin bir işi veya görevi yerine getirebilmesi için gerekli olan özelliklerin tümünün kendinde bulunduğu dair inancını tanımlamaktadır (Akkoyunlu ve Kurbanoglu, 2003: 89). Herhangi bir işte başarıyı yakalamak için yalnızca bilgi ve beceri sahibi olmak yeterli görülmemektedir. Kişilerde bilgi birikiminin yanısıra bu bilgiyi kullanabilmeye olan inanca da ihtiyaç duyulmakta ve bu durum başarıyı önemli derecede etkilemektedir. Bu sebeple başarıyı elde edebilmek için kişilerin kendi kapasiteleri doğrultusundaki yorumlarının ve algılarının olumlu yönde olması gerekmektedir. Kişilerin öz yeterlilik algıları ile çevrelerindeki bireylerin ona yönelik algıları aynı seviyede olmamaktadır. Bu sebeple öz yeterlilik öznel bir kavram olarak ifade edilmektedir (Yener, 2018).

Öz yeterlilik seviyesi yüksek olan kişiler motivasyonu fazla olan ve herhangi bir işi başarabilmek adına çaba veren yapıdadırlar. Başarısızlık halinde asla vazgeçmemekte ve daima başarıya odaklanmaktadırlar. Öz yeterlilik seviyesi düşük olan kişiler ise başarılı olacaklarına dair inançları kalmayan, yeni bir işe girişmekten uzak duran ve çabuk vazgeçen yapıya sahiptirler (İnanç ve Yerlikaya, 2011). Öz yeterlilik algısı kişilerin bir işi veya görevi başarabilmek için

yeteneklerine olan güvenleri hakkında bilgi vermektedir. Bu sebeple kişilerin inanç ve yargılarının ele alınması, davranışlarının açıklanması ve anlaşılması için yardımcı olacaktır. Kişilerin yaşadıkları başarılı ve başarısız deneyimler, öz yeterlilik algılarına etki etmektedir (Chen vd., 2004: 387). Dolayısıyla kişilerin öz yeterlilik algılarına şekil veren unsurlar arasında yaşadıkları olumlu ve olumsuz tecrübeler, çevrelerindeki kişilerin yaşadığı tecrübeler, aile ve çevreden kaynaklı uyarılar ve kişilerin psikolojik durumları yer almaktadır (Lee ve Lin, 2009: 1062). İşgörenlerin belirli bir performansa sahip olup, bu performansı çevrelerine yansıtabilme hali olarak açıklanan öz yeterlilik algısı, kişilerin ustalık ve başarı düzeylerine göre her türlü psikoterapi ve davranışsal değişimin ortak bir mekanizma doğrultusunda işleyişi olarak da ifade edilebilmektedir. Bir diğer ifadeyle öz yeterlilik algısı kavramı, gerekli kazanımları elde edebilmek için kişilerin kabiliyetlerinin keşfi ve iletilebilmesi adına uygun eğitimlerin düzenlenmesidir. Öz yeterlilik algısı yüksek olan kişilerin; hedefleri daima yüksektir. Ayrıca bu bireyler stresle mücadele edebilir, yaşadıkları herhangi bir başarısızlık durumunda öz eleştiri yapabilirler. Karşı karşıya kaldıkları zor durumlarda mücadele etmeyi asla bırakmayan bu kişilerin bakış açıları da oldukça geniştir (Örücü ve Hasırcı, 2022: 248-249).

Öz yeterliliği belirleyen faktörler arasında öncelikle bireylerin geçmiş deneyimlerinin yer aldığı söylenebilir. Bireyin geçmişte başarı elde ettiği ve ya elde edemediği durumlar öz yeterlilik algılarına etki etmektedir. Bir diğer faktör bireyin yakın hissettiği kişiler, ailesi, iletişim kurduğu diğer kişilerin yaşadığı deneyimlerin sonucudur. Ayrıca bireyin herhangi bir işi yaparken sahip olduğu olumlu veya olumsuz duygular, bulunduğu psikolojik durumlar, bir işi yapabileceğine dair çevresinden duyduğu sözel ikna sözleri öz yeterlilik algıları üzerinde oldukça etkilidir (Koroğlu, 2018). Kişiler kendi başarılarına benzer diğer kişilerin başarılarını gördüklerinde yani sosyal modelleme yolu ile öz yeterlilik algılarını geliştirebilirler. Benzer etkinlikleri gerçekleştiren iki taraf diğer tarafın başarısını gördüğünde kendisi için de olumlu düşünmeye başlar. Ancak diğer taraf

planlanan benzer görevi yerine getirirken başarısızlık yaşarsa bu durum aksine öz yeterliliği azaltabilir (Wu vd., 2023: 98). Bu durumların haricinde yöneticisinden, patronundan veya yakın bir arkadaşından motive edici bir konuşma duyan bireyin öz yeterlilik mevzu bahis olduğunda ikna edilmesi mümkündür. Ayrıca olumlu bir ruh hali ile stres ve olumsuz duyguları en aza indirmeye odaklanarak da öz yeterlilik inancının gelişimine destek olunabilir (Magdaleno vd., 2023: 100). Öz yeterliliği arttırırken bireylerin daima büyük resime odaklanmaları, kişinin kendisini iyi tanıyan diğer bireylerin söylemlerine zaman ayırmaları olayları farklı bir açıdan görenlerin yardımcı olacak ve kendi durumları hakkında bir bakış açısı kazanmalarına imkân tanıyacaktır (Zhang vd., 2023: 946).

3. Literatür Taraması

Literatürde değişkenlerin birlikte incelendiğinde araştırma örneği bulunmamaktadır. Yapılan literatür taramasında öz yeterlilik algısı, yapay zeka kaygısı ve örgütsel hazırlık değişkenlerinin en çok ilişkilendirildiği araştırma örneklerine yer verilecektir. Suseno vd. (2022) Çin’de bir firmanın insan kaynakları departmanında çalışan 417 kişi ile örgütsel hazırlık, yapay zekâya uyum, yüksek performans iş sistemleri ilişkisini ele alan bir çalışma hazırlamıştır. Yapılan analizlerin neticesinde örgütsel değişime hazırlık ile yapay zekâya uyum arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuş, bu iki değişken arasındaki ilişkide yüksek performans iş sistemlerinin düzenleyici rol oynadığı görülmüştür. Wang vd. (2023) Çin’de bulunan HEI firmasında çalışan 561 personelle yapay zekâ kapasitesi, öz yeterlilik algısı, öğrenme performansı ilişkisini ele alan bir çalışma hazırlamış, yapay zekâ kapasitesi ile öz yeterlilik algısı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Hsu vd. (2023) 28 ortaokul öğrencisi ile hazırladıkları çalışmada yapay zekâ öğrenme kaygısı ve öz yeterlilik algısını incelemiştir. Yapılan analizlerin sonucunda iki değişken arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Lin vd. (2022) uluslararası bir firmanın Türkiye, Tayvan, Japonya ve Çin’de bulunan şubelerinde çalışan 493 personeliyle istismarcı yönetim, öz yeterlilik algısı, örgütsel performans, yapay zekâ ilişkisini ele alan bir

çalışma hazırlamıştır. Yapılan analizlerin sonucunda yapay zekâ ile öz yeterlilik arasında negatif ve anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Filiz vd. (2022) farklı hastanelerden seçilen 330 sağlık personeliyle yapay zekâ kaygı durumlarını ele alan bir çalışma hazırlamıştır. Yapılan analizlerin sonucunda sağlık personellerinin yapay zekâ kaygı durumlarının orta seviyede olduğu görülmüştür. İntepeler vd. (2022) 212 hemşire ile gerçekleştirdikleri çalışmada hemşirelerin yapay zekâ kaygı düzeylerinin düşük olduğunu belirlemiştir. Kazak (2023) 865 kişiden topladığı verilerle kişilerin yapay zekâ kaygıları, yabancılaşmaları ve dindarlık ilişkilerini inceleyen bir araştırma hazırlamıştır. Yapılan analizlerin neticesinde yapay zekâ, yabancılaşma ve dindarlık arasında anlamlı ve olumlu ilişkilerin olduğunu tespit etmiştir. Ak (2022) 174 kişiden topladığı verilerle Ondokuz Mayıs Üniversitesi öğrencilerinin yapay zekâ kaygılarının kariyer bağlılıkları ile ilişkilerini incelemiştir. Analizlerin sonucunda yapay zekâ kaygılarının kariyer bağlılıkları ile anlamlı ve negatif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bulut vd. (2022) 328 katılımcı ile gerçekleştirdikleri çalışmada dış hekimlerinin yapay zekâ kaygı düzeylerini ele almıştır. Yapılan analizlerin sonucunda kadınlarda yapay zekâ kaygı düzeyi erkeklere göre daha fazla bulunmuştur. Diğer değişkenler ve yapay zekâ kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Kaya (2023) hazırlamış olduğu çalışmada havacılık sektöründe çalışan 21 kişi ile yapay zekâ kaygısı ve teknolojiden kaynaklanan işsizlik endişesi ilişkisini ele almıştır. Yapılan analizlerin neticesinde havacılık öğrencilerinin yapay zekâda yaşanan gelişmelerden kaygı duymadıkları görülmüştür. İmamoğlu vd. (2023) Kocaeli’nde imalat sektöründe faaliyet gösteren firmalarda çalışan 233 personelle örgütsel hazırlık, yenilikçilik, dijital değişim ilişkisini ele alan bir çalışma hazırlamıştır. Yapılan analizlerin sonucunda örgütsel hazırlığın yenilikçilik ve dijital değişimle anlamlı ve olumlu yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Hradecky vd. (2022) yapay zekâyı uyum sağlayabilmek için örgütsel hazırlığa örgütlerde ne kadar ihtiyaç duyulduğunu belirlemek amacıyla bir çalışma hazırlamıştır. Yapılan analizlerin neticesinde örgütlerin teknolojiye uyumlarının oldukça yavaş olduğu belirlenmiş, dijitalleşmeyi

destekledikleri görülmüştür. Dijitalleşmeyi destekleyen firmaların yapay zekâya uyum sağlama niyetinde oldukları belirlenmiştir. Guenduez ve Mergel (2022) 40 yönetici ile hazırladıkları araştırmada dinamik yönetim kabiliyetleri ve örgütsel hazırlık ilişkisini ele alan bir araştırma hazırlamıştır. Yapılan analizlerin neticesinde iki değişken arasında olumlu ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Hussain vd. (2022) hazırladıkları araştırmada örgütsel hazırlık ve dijital finansal yenilik arasındaki ilişkiyi ele almış ve iki değişken arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Antony vd. (2023) Amerika, Asya ve Avrupa’da üretim ve hizmet sektöründe çalışan kişiler arasından çevrimiçi anket yöntemi ile seçtikleri 147 kıdemli yönetici ile örgütsel hazırlık, kalite 4.0 ilişkisini ele alan bir çalışma hazırlamıştır. Analizlerin neticesinde iki değişken arasında olumlu ve anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Xie vd. (2023) Çin’de bulunan bir aile firmasının 282 personeliyle örgütsel hazırlık, dijital inovasyon, dijital iş modelleri ilişkisini ele alan bir çalışma hazırlamış, örgütsel hazırlık ve dijital inovasyonun dijital iş modelleri üzerinde anlamlı ve olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Younus ve Zaidan (2022) 361 yönetici ile hazırladıkları çalışmada dayanıklı liderlik ve örgütsel hazırlığın örgüt performansı üzerindeki etkisini ele alan bir araştırma hazırlamıştır. Yapılan analizlerin sonucunda dayanıklı liderlik ve örgütsel hazırlık değişkenlerinin örgüt performansı üzerinde anlamlı ve olumlu etkisinin olduğu görülmüştür. Najm ve Ali (2022) Ürdün’de bulunan üç farklı telekomünikasyon şirketin 306 personeliyle örgütsel hazırlık ve yenilik ilişkisini ele alan bir çalışma hazırlamış, yapılan analizlerin sonucunda örgütsel hazırlık ve yenilik arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Silva vd. (2022) hazırladıkları araştırmada dijital dönüşüm süreçleri ile örgütsel hazırlık ilişkisini ele almış ve iki değişken arasında olumlu ve anlamlı bir ilişkinin varlığını belirlemiştir. Aziz vd. (2023) Endonezya’da bulunan bir bankanın 160 çalışanıyla hazırladıkları araştırmada banka içi değişimin iş stresi ve çalışan performansı üzerindeki etkisinde öz yeterlilik algısının aracılık rolünün olduğunu tespit etmiştir. Rathnasekara vd. (2023) Sri Lanka’da bulunan 20 bankanın 792 çalışanıyla

gerçekleştirdikleri araştırmada çevrimiçi öğrenmenin bağlamsal sorunlar üzerindeki etkisinde öz yeterlilik algısının aracılık rolünün olduğu görülmüştür. Akhtar vd. (2013) 150 banka çalışanıyla gerçekleştirdikleri çalışmada öz yeterlilik algısı ve iyimserliğin örgütsel bağlılık seviyesini yükselttiğini belirlemiştir. Rahayu vd. (2018) 100 banka çalışanıyla gerçekleştirdikleri çalışmada öz yeterlilik algısı, iş tatmini ve iş kültürünün tele pazarlama performansını arttırdığını belirlemiştir. Kanbur vd. (2016) Tokat ilinde bulunan 6 bankanın 109 çalışanıyla rol belirsizliği, rol çatışması ve öz yeterlilik algısı ilişkisini ele alan bir çalışma hazırlamıştır. Yapılan analizlerle rol belirsizliği ve rol çatışmasının öz yeterlilik algısı üzerinde anlamlı ve negatif etkisinin olduğu belirlenmiştir.

4. Araştırmanın Yöntemi

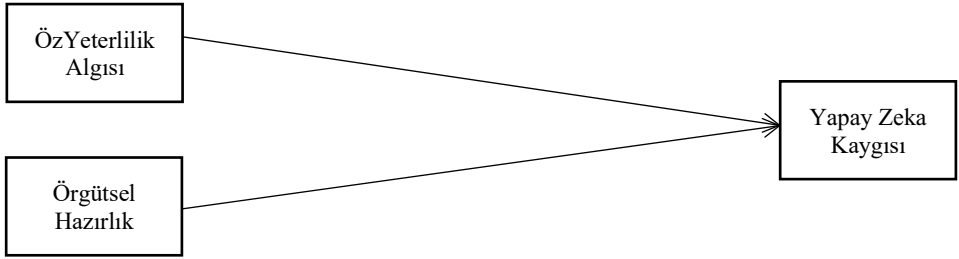
Bu araştırmanın amacı banka çalışanlarının karşılaştıkları güçlüklerde, bu durumların üstesinden gelip gelemeyeceklerine dair kendilerine duydukları inancı ifade eden öz yeterlilik algısı ile örgütlerin yeniliklere uyum sağlamak için dijital teknolojileri benimseyerek, kullanmaları gerektiğini belirten örgütsel hazırlığın yapay zekâ kaygısı üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Araştırma anketlerinin toplanabilmesi için Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 2023-8 toplantı nolu ve 03/10/2023 tarihli etik kurul onay alınmıştır.

Araştırmanın evrenini Balıkesir ilinde ve ilçelerinde çalışan 1800 banka personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Bandırma ilçesinde ve Balıkesir il merkezinde bulunan bankalardan seçilen 330 personel oluşturmaktadır. Örneklemin evreni temsil ettiğine dair formül aşağıda sunulmuştur (Gürbüz ve Şahin, 2017);

$$n = \frac{384,16}{1 + \frac{384,16}{1800}} = 317 \quad n_0 = \frac{1.96^2 \times 0.5^2}{0.05^2} = 384,1$$

Veriler anket yoluyla elde edilmiştir. Örneklem seçiminde ana kütle içerisinde seçilen örnek kesiminin araştırmacıların yargıları doğrultusunda belirlediği tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi şeklinde ifade edilen kolayda

örnekleme tekniğinden yararlanılacaktı (Haşiloğlu vd., 2015: 20). Yapay zekâ kaygısının ölçümü için Wang ve Wang (2019) tarafından geliştirilen, Türkçe'ye Akkaya vd. (2021) tarafından çevrilen 21 soruluk ölçek kullanılmıştır. Öz yeterlilik algısının ölçümü için Jerusalem ve Schwarzer (1995) tarafından geliştirilen, Basım vd. (2008) tarafından Türkçe'ye çevrilen 10 maddelik ölçek kullanılmıştır. Örgütsel hazırlığın ölçümü için ise Lokuge vd. (2019) tarafından geliştirilen 16 maddelik ölçeğin, Xie vd. (2022) tarafından 8 madde olarak kısaltılan formu kullanılmıştır. Demografik soruların haricinde, üç ölçekte çalışanların ifadelere katılım seviyeleri (1=Kesinlikle Katılmıyorum 5=Kesinlikle Katılıyorum) şeklindeki 5'li likert skalası ile ölçülmüştür. Anket formunda demografik sorular hariç toplam 39 soru bulunmaktadır. Araştırmanın modeli aşağıda sunulmuştur;

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Örgütlerde çalışanlar ve yönetim arası ilişkiler ele alındığında sosyal mübadele olgusu ön plana çıkmaktadır. Taraflar arası bir şeylerin alınması ve karşılığında bir şeyin verilmesi olarak tanımlanan mübadele, sunan ve sunulan kişilerin varlığı ve de etkileşimi ile gerçekleşmektedir. Sosyal mübadele kuramına göre bireylerin karşılıklı davranışları ödül beklentisi ile güdülendiği için, çalışanlar ile yönetim arasında fayda-maliyet hesabı yapılmakta ve bu hususa göre davranışlar netleşmektedir. Dolayısıyla örgüt çalışanları sergileyecekleri pozitif davranışlara yani maliyete karşılık kendilerine bazı getiriler yani faydalar elde etmek isteyeceklerdir (Yıldız, 2017: 109). Öz yeterlilik algısı kavramının ortaya çıkışı Bandura tarafından geliştirilen sosyal-bilişsel kurama ve karşılıklılık ilkesine dayanmaktadır. Bu kurama göre kişilerin sergilediği davranışlar, karşılıklı olarak

birbirini etkiler ve ilerideki davranışlarını belirler. Ayrıca karşılıklı belirleyicilik kuramı her etkenin aynı düzeyde etkilenmediğini, o anki durumda güçlü olan etkenin diğerlerini etkilediğini ifade etmektedir (Sakız, 2013: 187). İfade edilen sosyal değişim kuramı ve sosyal-bilişsel kuram ışığında oluşturulan araştırma hipotezleri aşağıda sunulmuştur;

H₁: Öz yeterlilik algısının yapay zekâ kaygısı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H₂: Örgütsel hazırlığın yapay zekâ kaygısı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

5. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen verilerle yapılan analizler tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

5.1. Frekans Analizi Değerleri

Tablo 1: Frekans Analizi Değerleri

		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	184	55,8
	Erkek	146	44,2
Medeni Durum	Evli	173	52,4
	Bekâr	157	47,6
Yaş	21-24	6	1,8
	25-28	15	4,5
	29-32	51	15,5
	33-36	153	46,4
	37 ve üzeri	105	31,8
Aylık Gelir	11.500-14.500 TL	19	5,8
	15.500-18.500 TL	49	14,8
	19.500-22.500 TL	108	32,7
	23.500-26.500 TL	115	34,8
	27.500 TL ve üzeri	39	11,8
Eğitim Durumu	Lisans	116	35,2
	Yüksek Lisans	124	37,6
	Doktora	90	27,3
Toplam		330	100

Tablo 1’de verilen demografik bilgiler incelendiğinde söz konusu araştırmaya 184 kadın (%55,8) ve 146 (%44,2) erkek banka çalışanın katılım

gösterdiği görülmektedir. Katılımcılardan 173 kişinin evli (%52,4) ve 157 kişinin bekâr (%47,6) olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya çoğunlukla 153 kişi ile 33-36 yaş arası (%46,4) banka personelinin katıldığı, eğitim seviyelerinin 124 kişi ile yüksek lisans (%37,6), 116 kişi ile lisans (%35,2) ve 90 kişi ile doktora (%27,3) düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Aylık gelirlerinin en fazla 115 kişi ile 23.500-26.500 TL (%34,8) aralığında olduğu belirlenmiştir.

5.2. Normallik Testi Değerleri

İstatistik analizi uygulamalarında verilerin genel dağılımı hakkında bilgi sahibi olmak, verilerin normal dağılıma uygunluğunu tespit etmek, varsa aykırı değerler hakkında bilgi verebilmek için çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmaktadır. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -3 ile +3 arasında yer alması verilerinin normal dağılım gösterdiği ve parametrik analizlerin uygulanabileceğini belirtmektedir (Kline, 2011).

Tablo 2: Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

	Ortalama	S.S.	Basıklık	Çarpıklık
Öz Yeterlilik	3,7624	,61603	2,389	-1,631
Yapay Zekâ Kaygısı	3,5267	,72879	1,042	-1,381
Örgütsel Hazırlık	2,9852	,97908	-1,643	-,104

Tablo 2’de verilen çarpıklık ve basıklık değerleri -3 ile +3 aralığında yer almakta ve normal dağılım olduğunu göstermektedir.

5.3. Güvenilirlik Analizi Değerleri

Ölçüm araçlarının güvenli olup olmadığı hususunda kullanılan yöntem güvenilirlik analizidir. Bu analiz anketlerde bir ölçme aracında bulunan soruların tamamının birbirleriyle tutarlılığını, tüm verilerin ölçüm aşamasında türdeş olup olmadığını açıklamaktadır. Alfa katsayısı 0 ile 1 aralığında yer alır. Ölçüm aracında bulunan sorular arasında ölçme hatası bulunmuyorsa bu katsayı birdir. Ölçüm aracında bulunan sorular arasında ölçme hatası bulunuyorsa bu katsayı sıfırdır. 0,40 ile 0,60 arası alfa katsayısı ölçek güvenilirliğinin düşük olduğunu, 0,60 ile 0,80 arası alfa katsayısı ölçek güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğunu,

0,80 ile 1,00 arası alfa katsayısı ölçek güvenilirliğinin yüksek güvenilir olduğunu belirtmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 160).

Tablo 3: *Güvenilirlik Analizi Değerleri*

	Cronbach's Alfa	İfade Sayısı
Öz Yeterlilik Algısı	,806	10
Yapay Zekâ Kaygısı	,895	16
Örgütsel Hazırlık	,898	8

Tablo 3'te verilen üç ölçek için alfa katsayıları 0,80 değerinin üzerinde ve yüksek güvenilirlidir.

5.4. Keşfedici Faktör Analizi (KFA) Değerleri

KMO değeri 0 ile 1 arasında yer almalıdır. Bu değer değişkenler arası korelasyonları ve faktör analizinin uygun olup olmadığını ölçmektedir. 0,80 ve üstü olan KMO değerleri mükemmel olarak belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2002: 483). Dolayısıyla keşfedici faktör analizi (KFA) ölçülebilen özelliklerin arkasındaki asıl nedenleri, gözlenemeyen yahut ölçülemeyen boyutları ortaya çıkarır (Johnson ve Winchern, 2002).

Tablo 4: *Örgütsel Hazırlık Ölçeğine İlişkin KFA Değerleri*

	1
ÖH7	,817
ÖH6	,801
ÖH2	,793
ÖH3	,785
ÖH8	,773
ÖH1	,735
ÖH4	,717
ÖH5	,712
KMO Değeri= ,916	
Ki Kare Değeri= 1300,442	
Df= 28	
Sig.= ,000	
Toplam Açıklanan Varyans= 58,903	

Itir HASIRCI, Öz Yeterlilik Algısı Ve Örgütsel Hazırlığın Yapay Zeka Kaygısı
Üzerindeki Etkileri: Bir Araştırma

Tablo 4'te örgütsel hazırlık ölçeği için yapılan KFA sonucuna göre tek faktörlü bir sonuç elde edilmiş, faktörlerin toplam varyansın %58'ini açıkladığı belirlenmiştir.

Tablo 5: Öz Yeterlilik Algısı Ölçeğine İlişkin KFA Değerleri

	1
ÖZY6	,797
ÖZY1	,728
ÖZY9	,700
ÖZY10	,652
ÖZY4	,632
ÖZY8	,626
ÖZY3	,620
ÖZY2	,581
ÖZY7	,529
ÖZY5	,515
KMO Değeri= ,851	
Ki Kare Değeri= 718,382	
Df= 45	
Sig.= ,000	
Toplam Açıklanan Varyans= 47,259	

Tablo 5'te öz yeterlilik algısı ölçeği için yapılan KFA sonucuna göre tek faktörlü bir sonuç elde edilmiş, faktörlerin toplam varyansın %47'sini açıkladığı belirlenmiştir.

Tablo 6: Yapay Zeka Kaygısı Ölçeğine İlişkin KFA Değerleri

	1
YZ7	,724
YZ5	,719
YZ2	,703
YZ10	,685
YZ6	,670
YZ3	,663
YZ11	,649
YZ4	,634
YZ12	,616
YZ15	,544
YZ1	,540
YZ14	,531

YZ13	,520
YZ16	,489
YZ8	,445
YZ9	,421
KMO Değeri= ,916	
Ki Kare Değeri= 1775,217	
Df= 120	
Sig.= ,000	
Toplam Açıklanan Varyans= 45,591	

Tablo 6’da yapay zekâ kaygısı ölçeği için yapılan KFA sonucuna göre tek faktörlü bir sonuç elde edilmiş, faktörlerin toplam varyansın %45’ini açıkladığı belirlenmiştir.

5.5. Korelasyon Analizi Değerleri

Tablo 7’de öz yeterlilik algısı, örgütsel hazırlık ve yapay zekâ kaygısı değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirten değerler sunulmuştur;

Tablo 7: Değişkenler Arası İlişkiler

	(1)	(2)	(3)
Öz Yeterlilik (1)	1		
Yapay Zekâ Kaygısı (2)	,167**	1	
Örgütsel Hazırlık (3)	,048	-,045	1
N= 330 **p<0,01			

Tablo 7’de belirtilen korelasyon analizinin neticesinde öz yeterlilik algısı ile yapay zeka kaygısı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öz yeterlilik algısı ile örgütsel hazırlık arasında ve yapay zekâ kaygısı ile örgütsel hazırlık arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır.

5.6. Regresyon Analizi Değerleri

Tablo 8’de öz yeterlilik algısı ve örgütsel hazırlık değişkenlerinin yapay zekâ kaygısı değişkeni üzerindeki etkilerini belirten çoklu regresyon analizi değerleri sunulmuştur;

Tablo 8: Regresyon Analizi Değerleri

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Beta	t	p	Tol.	VIF
------------------	-------------------	---	------	---	---	------	-----

İtir HASIRCI, Öz Yeterlilik Algısı Ve Örgütsel Hazırlığın Yapay Zeka Kaygısı
Üzerindeki Etkileri: Bir Araştırma

Yapay Zekâ Kaygısı	Öz Yeterlilik Algısı	,201	,169	3,110	,002	,998	1,002
	Örgütsel Hazırlık	-,040	-,053	-,975	,330	,998	1,002
F= 5,117							
R ² = ,031							
Düzeltilmiş R ² = ,025							
Tahmini Std. Hata= ,71971							
Anova= ,006							
DW= 1,967							

Tablo 8’de verilen çoklu regresyon analizinin sonucuna göre öz yeterlilik algısının yapay zekâ kaygısı üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuca göre H₁ hipotezi kabul olmuştur. Ayrıca örgütsel hazırlığın yapay zekâ kaygısı üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı görülmüş ve H₂ hipotezi reddedilmiştir. $1-R^2 = 0,969$ değeri tolerans değerlerinden küçük olduğu için, VIF değerleri de 10’dan küçük olduğu için çoklu eş doğrusallık problemi bulunmamaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2017). Durbin-Watson testi (1,967) araştırmanın modelinde otokorelasyon olmadığını belirtmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında yapılan regresyon analizinin neticesinde öz yeterlilik algısının yapay zekâ kaygısı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir. Literatürde yapay zekâ kaygısı ve öz yeterlilik algısı ilişkisini ele alan araştırma örneği bulunmamaktadır. Ancak yapay zekâ öğrenme kaygısı ve yapay zekâ ile öz yeterlilik algısı ilişkisini ele alan çalışmalar mevcuttur. Elde edilen bu sonuca benzer literatürde bulunan çalışmalar arasında Hsu vd. (2023) tarafından hazırlanan, yapay zekâ öğrenme kaygısı ve öz yeterlilik ilişkisini ele alan çalışma mevcuttur. Örnekleme 28 öğretmenden oluşan çalışmanın sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Wang vd. (2023) tarafından Çin’de bulunan bir firmanın 561 çalışanıyla hazırlanan çalışmada çalışanların

yapay zekâ kapasiteleri ve öz yeterlilik algıları arasındaki ilişki ele alınmış, iki değişken arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Lin vd. (2022) tarafından hazırlanan araştırmada Türkiye, Tayvan, Japonya ve Çin’de şubeleri bulunan bir firmanın 578 personeliyle istismarcı yönetim, öz yeterlilik algısı, örgütsel performans, yapay zekâ, insan-makine etkileşimi ilişkisini ele alınmıştır. Yapılan analizlerde yapay zekâ ve öz yeterlilik algısı arasında anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Li vd. (2022) Çin’in Hefei şehrinde bulunan hastanelerde çalışan 263 hemşireyle yapay zekâ, öz yeterlilik algısı, inovatif davranış, iş kontrolü ilişkisini ele alan bir çalışma hazırlamıştır. Yapılan analizlerin sonucunda yapay zekâ ile inovatif davranış ilişkisinde öz yeterlilik algısı ve iş kontrolü değişkenlerinin aracılık rolüne sahip oldukları belirlenmiştir. Montag vd. (2023) 289 katılımcıyla hazırladıkları araştırmada yapay zekâ korkusu ve öz yeterlilik algısı arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Yapılan analizlerin sonucunda iki değişken arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Örgütsel hazırlık ve yapay zekâ kaygısı arasındaki ilişkiyi ele alan bir çalışma literatürde bulunmamaktadır. Ancak örgütsel hazırlık ve yapay zekâ ilişkisi ile ilgili araştırma örnekleri bulunmaktadır. Hradecky vd. (2022) tarafından hazırlanan araştırmada örgütsel hazırlık ile yapay zekâ arasında anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Pumplun vd. (2019) 26 katılımcıyla hazırladıkları araştırmada yapa zekâ ve örgütsel hazırlık arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Alami vd. (2020) sağlık sektörü üzerinde hazırladıkları araştırmada örgütsel hazırlık sürecinin başarılı şekilde ilerleyebilmesi için yapay zekâ teknolojilerine ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

Araştırmanın sonucunda karşılaştığı tüm zorluklarda, olayların üstesinden gelebileceğine dair kendine inancı tam olan, öz yeterlilik algısı yüksek banka çalışanlarının yapay zekâ kaygısı yaşadıkları belirlenmiştir. Bu bireylerin yapay zekâ kaygısı yaşamalarının temelinde bireysel olarak tüm işleri başarabilme yeteneklerinin yerini yapay zekâlı teknolojilerin alabileceği korkusu yatmaktadır. Bazı çalışanlar, iş kaybı korkusu, bazıları mahremiyetin ihlali korkusu ile de karşı

karşıya kalmaktadırlar. Bu durumda yöneticilerin, işgörenlerinin görüşlerini paylaşabilecekleri kadar güvende hissedebilmeleri için onları teşvik etmeleri ve daha sonra görüşlerini dinleyip ona göre hareket etmeleri önem arz etmektedir. Yöneticilerin çalışma arkadaşlarının yapıcı konuşmalarını benimser halde kendilerinden destek almalarına müsaade etmeleri gerekmektedir. Bu durum ileride gerçekleştirilen diyaloglar sayesinde işgörenlerin yöneticilerine sunacakları makul ve yaratıcı önerilere de ortam hazırlayabilir. Çalışanların yapay zekâlı teknolojilerin kullanımı ve uygulamalarında insan gücüne de daima ihtiyaç duyulacağına bilincinde olmaları ve yapay zekâ ile daha faydalı sonuçlar elde etmeye odaklanmaları gerekmektedir. Ayrıca çalışanlara yapay zekâ teknolojilerinin bazı durumlarda daha doğru karar verebilmeleri için imkân tanıdığını, daha fazla veriyi ve bilgiyi analiz edebilmeleri için destek sunduğunu, işleri daha hızlı yapabileceği için zaman tasarrufu sağladığını, örgütlerin verimliliğini arttırdığını, potansiyel risklere engel olduğunu, müşterilere özel deneyim sunarak, kişiselleştirilmiş öneriler oluşturduğunu, yorucu işleri otomatik olarak yerine getirebildikleri için işgörenlerin daha yüksek değerli işlerle meşgul olabileceklerini ifade etmek önemlidir. Yapay zeka teknolojileri ile sık sık iş değiştirme eğiliminde olan çalışanlara, otomatikleşmiş işleri bu teknolojilerin üstlenmesi ile bekledikleri ilerlemeyi ve gelişmeyi gösterebilmeleri için motivasyon ve zaman tasarrufu sağlayacakları fikrini sunmak gerekmektedir. Yapay zekâ teknolojilerinin iş verimliliğini arttıran oyun mekaniği uygulamaları, çalışanlara iş arkadaşlarıyla aralarında oluşacak iletişimin, bireysel motivasyonu sağlayacağını, grup halinde üretebilmek ve yaratıcı fikirler sunabilmek için uygun ortamı sunacağını, bu sayede satış performanslarının ve iş hareketliliğinin izlenebileceğini ifade etmek önemlidir. Yapay zekâ teknolojilerinden korkmak ve kaygı duymak yerine iş sahalarına uyumunun sağlanması hem çalışanların verimliliğini arttıracak hem de kârlılığın arttığı iş kollarında daha fazla yapay zekâ aracının talep edilmesiyle bu araçları kullanabilecek nitelikte çalışanların işe alınmasına olanak tanıyacaktır. Dolayısıyla bu durum yapay zekâ teknolojisinin

kullanıldığı tüm iş kollarında sürekli insan gücüne ihtiyaç duyulduğu bir döngü yaratacaktır.

İnsan zekâsı çok yönlüdür. Akıl yürütme, sorunları çözme, öğrenme, sezgi, planlama, gibi birden fazla yeteneği bünyesinde barındırma kabiliyetine sahiptir. Yapay zekâ teknolojilerinin insan zekâsına erişebilmesi için bu alanların tamamında başarılı olması gerekmektedir. Yapay zekâ teknolojileri en başından beri insanların yerini alabilecek şekilde tasarlanmıştır. Hatta çoğu işi insanlardan daha hızlı bir şekilde yerine getirebilirler. Ancak bu durum insanların işe yaramadıklarını ve bu teknolojilerin egemen olacağını ifade etmemektedir. Bir makinenin tamamen insanın yerini alması imkânsızdır. Çünkü insanların ustalığı olmadan yapılamayacak pek çok iş bulunmaktadır. Bu durumda benimsenmesi ve uygulamaya geçirilebilmesi gereken husus insan ve makine yani teknoloji karışımı iş gücünü hayata geçirmektedir. Çünkü insanlarda bulunan rasyonel karar verme, inisiyatif kullanma, yargılama ve duygular ile hareket etme gibi yönler yapay zeka tarafından asla taklit edilememektedir. Bu teknolojilerin yaratıcısı olan insan, kullanımını da her zaman yönetecek, kontrol etmekten ve işletmekten her zaman sorumlu olacak, insan etkileşiminin bu teknolojiler nedeniyle asla modası geçmeyecektir. Öz yeterlilik algısı ve örgütsel hazırlığın yapay zekâ kaygısı üzerindeki etkilerinin ele alındığı ve banka çalışanlarının yüksek öz yeterlilik ile yapay zekâ kaygısına yöneldiklerinin belirlendiği bu araştırma literatürde bu değişkenlerin birlikte kullanıldığı ilk çalışma olacağı için ilerleyen araştırmacılara fayda sağlayacağı umulmaktadır. Öz yeterlilik algısı ve örgütsel hazırlık değişkenlerinin yapay zekâ kaygısı üzerindeki etkilerini araştıran çalışma örneklerinin farklı örneklerle üzerinde uygulanması literatüre katkı sunacaktır.

Kaynakça

Ak, M. (2022). Yapay Zekâ Kaygısının Kariyer Kararlılığına Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğrencileri Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3) , 477-491.

- Akhtar, S., Ghayas, S., & Adil, A. (2013). Self-Efficacy and Optimism as Predictors of Organizational Commitment Among Bank Employees. *International Journal of Research Studies in Psychology*, 2(2), 33-42.
- Akkaya, B., Özkan, A., & Özkan, H. (2021). Yapay Zekâ Kaygı (YZK) Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 1125-1146.
- Akkoyunlu, B. & Orhan, F. (2003). Bilgisayar ve Öğretim teknolojileri Eğitimi (BÖTE) Bölümü Öğrencilerinin Bilgisayar Kullanma Öz Yeterlilik İnancı ile Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(3), 86-93.
- Alami, H., Lehoux, P., Denis, J. L., Motulsky, A., Petitgand, C., Savoldelli, M., Rouquet, R., Gagnon, M. P., Roy, D. & Fortin, J. P. (2021). Organizational Readiness for Artificial Intelligence in Health Care: Insights for Decision-Making and Practice. *Journal of Health Organization and Management*, 35(1), 106-114.
- Antony, J., Sony, M., McDermott, O., Jayaraman, R., & Flynn, D. (2023). An Exploration of Organizational Readiness Factors for Quality 4.0: An Intercontinental Study and Future Research Directions. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 40(2), 582-606.
- Aziz, Z., Alzaabi, E., & Syazli Fathi, M. (2023). Prioritisation of Resilience Criteria and Performance Indicators for Road Emergencies Crisis Response: An Analytic Hierarchy Process (AHP) Approach. *Journal of Financial Management of Property and Construction*, 28(2), 178-205.
- Bandura, A. (1977). Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Basım, H. N., Korkmazıyrek, H., & Tokat, A. O. (2008). Çalışanların Öz Yeterlilik Algılamasının Yenilikçilik ve Risk Alma Üzerine Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 121-130.
- Binsaeed, R. H., Grigorescu, A., Yousaf, Z., Condrea, E. & Nassani, A. A. (2023). Leading Role of Big Data Analytic Capability in Innovation Performance: Role of Organizational Readiness and Digital Orientation. *Systems*, 11(6), 284-294.
- Bragazzi, N. L., Dai, H., Damiani, G., Behzadifar, M., Martini, M., & Wu, J. (2020). How Big Data and Artificial Intelligence Can Help Better Manage the Covid-19 Pandemic. *International journal of environmental research and public health*, 17(9), 3176-3186.
- Bulut, H., Kınoğlu, B. G. & Karaduman, B. (2022). Dış Hekimlerinde Yapay Zekâ Kaygı Durumlarının İncelenmesi. 26. Türk Dış Hekimleri Birliği Uluslararası Dış Hekimliği Kongresi, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Chen, G., Gully, S. M., & Eden, D. (2004). General Self-Efficacy and Self-Esteem: Toward Theoretical and Empirical Distinction Between Correlated Self-Evaluations. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 25(3), 375-395.
- Filiz, E., Güzel, Ş., & Şengül, A. (2022). Sağlık Profesyonellerinin Yapay Zekâ Kaygı Durumlarının İncelenmesi. *Journal of Academic Value Studies (JAVStudies)*, 8(1), 47-55.

- Guenduez, A. A., & Mergel, I. (2022). The Role of Dynamic Managerial Capabilities and Organizational Readiness in Smart City Transformation. *Cities*, 129, 103-119.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Haşiloğlu, S. B., Baran, T. ve Aydın, O. (2015). Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik Bir Araştırma: Kolayda Örneklem ve Sıklık İfadeli Ölçek Maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 1, 19-28.
- Hohmann, L., Harris, K., Zhao, Y., Marlowe, K., Phillippe, H., Correia, C., & Fox, B. (2023). Organizational Readiness to Implement Community Pharmacy-Based Opioid Counseling and Naloxone Services: A Scoping Review of Current Practice Models and Opportunities. *Pharmacy*, 11(3), 99-119.
- Hopcan, S., Türkmen, G., & Polat, E. (2023). Exploring the Artificial Intelligence Anxiety and Machine Learning Attitudes of Teacher Candidates. *Education and Information Technologies*, 1, 1-21.
- Hradecky, D., Kennell, J., Cai, W., & Davidson, R. (2022). Organizational Readiness to Adopt Artificial Intelligence in the Exhibition Sector in Western Europe. *International journal of information management*, 65, 102-114.
- Hsu, W. T., Shang, I. W., Pan, Y. H., & Chou, C. C. (2023). Students' Efficacy Profiles and Outcomes of Perceived Relation-Inferred Self-Efficacy Support in Physical Education. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 21(1), 56-69.
- Huang, L. C., Chang, C. H., & Hwang, M. S. (2020). Research on Malware Detection and Classification Based on Artificial Intelligence. *International Journal of Network Security*, 22(5), 717-727.
- Hussain, M., & Papastathopoulos, A. (2022). Organizational Readiness for Digital Financial Innovation and Financial Resilience. *International journal of production economics*, 243, 108-132.
- İmamoğlu S. Z., Türkcan, H., & Akar, A. S. (2023). Örgütsel Hazırlık ve Yenilikçiliğin Dijital Değişim Üzerine Etkisi. *Journal of International Management Research and Applications*, 2(1), 12-23.
- İnanç, Y. B. ve Yerlikaya, E. E. (2011). *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- İntepeler, Ş. S., Gül G. Çınar & Akbaş, E. (2022). Artificial Intelligence Anxiety of Nurses and Associated Factors, 2. *Ulusal, 1. Uluslararası Hemşirelikte Yönetim Kongresi*. İzmir.
- Johnson, R. A., & Wichern, D. W. (2002). *Applied Multivariate Statistical Analysis*. New Jersey, (USA): Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Kanbur, E., Canbek, M., & Özyer, K. (2016). Örgütlerde Rol Belirsizliği ve Rol Çatışmasının Çalışanların Öz-Yeterlilik Algıları Üzerindeki Etkisi. *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 16-34.
- Kaya, M. (2023). *Havacılık Yönetimi Öğrencilerinin Yapay Zekâ Kaygısı ve Teknoloji Kaynaklı İşsizlik Endişesi*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskişehir.
- Kazak, M. (2023). *Yapay Zekâ Kaygısı, Yabancılaşma ve Dindarlık İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü, Denizli.
- Kline, R.B. (2011). Methodology in the Social Sciences: Principles and practice of structural equation modeling. Guilford Press.
- Klos, M. C., Escoredo, M., Joerin, A., Lemos, V. N., Rauws, M., & Bunge, E. L. (2021). Artificial Intelligence-Based Chatbot for Anxiety and Depression in University

- Students: Pilot Randomized Controlled Trial. *JMIR Formative Research*, 5(8), 206-218.
- Köroğlu, N. (2018). *Psikoloji Öğrencilerinde Depresyonun Yordayıcısı Olarak Öz Yeterlilik ve Beden Algısı*. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lee, Y. Y., & Lin, J. L. (2009). The Effects of Trust in Physician on Self-Efficacy, Adherence and Diabetes Outcomes. *Social science & medicine*, 68(6), 1060-1068.
- Li, W. & Hsu, C. Y. (2022). GeoAI for Large-Scale Image Analysis and Machine Vision: Recent Progress of Artificial Intelligence in Geography. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 11(7), 385-395.
- Li, J., Herdem, M. S., Nathwani, J., & Wen, J. Z. (2023). Methods and Applications for Artificial Intelligence, Big Data, Internet of Things, and Blockchain in Smart Energy Management. *Energy and AI*, 11, 100-128.
- Lin, C. H., Liu, C. Y., Huang, C. C., & Rong, J. R. (2022). Frailty and Quality of Life Among Older Adults in Communities: The Mediation Effects of Daily Physical Activity and Healthy Life Self-Efficacy. *Geriatrics*, 7(6), 125.
- Lokuge, S., Sadera, D., Grover, V., & Dongming, X. (2019). Organizational Readiness for Digital Innovation: Development and Empirical Calibration of a Construct. *Information & management*, 56(3), 445-461.
- Magdaleno, J., Caballer, A., Sora, B., Garcia-Buades, M. E., & Rodríguez, I. (2023). The Mediating Role of Job Crafting of Social Resources in the Relationship Between Job Autonomy, Self-Efficacy and Organizational Citizenship Behavior. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 35(1), 95-110.
- Marei, A., Mustafa, J. A., Othman, M., Daoud, L., & Lutfi, A. (2023). The Moderation of Organizational Readiness on the Relationship Between toe Factors and Fintech Adoption and Financial Performance. *Journal of Law and Sustainable Development*, 11(3), 730-740.
- Montag, C., Klugah-Brown, B., Zhou, X., Wernicke, J., Liu, C., Kou, J., Yuanshu, C., Brian, W. H. & Becker, B. (2023). Trust Toward Humans and Trust Toward Artificial Intelligence Are Not Associated: Initial Insights From Self-Report and Neurostructural Brain Imaging. *Personality Neuroscience*, 6,
- Najm, N. A., & Ali, W. W. (2022). Organizational Readiness and Innovation in the Jordanian Telecommunication Companies. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 1, 1-11.
- Nemesure, M. D., Heinz, M. V., Huang, R., & Jacobson, N. C. (2021). Predictive Modeling of Depression and Anxiety Using Electronic Health Records and A Novel Machine Learning Approach with Artificial Intelligence. *Scientific reports*, 11(1), 1980-1992.
- Örücü, E., & Hasırıcı, I. (2022). Çalışanların Yaşam Tatmini ve Öz Yeterlilik Algısının Girişimcilik Eğilimlerine Etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 246-258.
- Öztrak, M. (2023). A Study on the Impact of Artificial Intelligence Anxiety on the Innovation-Oriented Behaviours of Employees. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 267-286.
- Pumplun, L., Tauchert, C., & Heidt, M. (2019). *A New Organizational Chassis for Artificial Intelligence-Exploring Organizational Readiness Factors*. Twenty-Seventh European Conference on Information Systems, Stockholm-Uppsala, Sweden.

- Rahayu, M., Rasid, F., & Tannady, H. (2018). Effects of Self Efficacy, Job Satisfaction, and Work Culture Toward Performance of Telemarketing Staff in Banking Sector. *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law*, 16(5), 47-52.
- Rathnasekara, K., Suraweera, N., & Yatigammana, K. (2023). The Impact of Self-Efficacy Beliefs of Employees on Contextual Issues of Online Learning: With Reference to the Banking Sector in Sri Lanka. *Asian Association of Open Universities Journal*, 18(1), 1-19.
- Sakız, G. (2013). Başarıda Anahtar Kelime: Öz-Yeterlik. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 185-210.
- Schwarzer, R., & Jerusalem, M. (1995). Generalized Self-Efficacy Scale. *J. Weinman, S. Wright, & M. Johnston, Measures in Health Psychology: A User's Portfolio. Causal and Control Beliefs*, 1, 35-37.
- Sharma, A. & Venkatraman, S. (2023). Towards a Standard Framework for Organizational Readiness for Technology Adoption. In *Advances in Digital Manufacturing Systems: Technologies, Business Models, and Adoption*, 1, 197-219.
- Silva, R. P., Saraiva, C., & Mamede, H. S. (2022). Assessment of Organizational Readiness for Digital Transformation in SMEs. *Procedia Computer Science*, 204, 362-369.
- Su, J., Zhang, Y., & Wu, X. (2023). How Market Pressures and Organizational Readiness Drive Digital Marketing Adoption Strategies' Evolution in Small and Medium Enterprises. *Technological Forecasting and Social Change*, 193, 122-135.
- Suseno, Y., Chang, C., Hudik, M., & Fang, E. S. (2022). Beliefs, Anxiety and Change Readiness for Artificial Intelligence Adoption Among Human Resource Managers: The Moderating Role of High-Performance Work Systems. *The International Journal of Human Resource Management*, 33(6), 1209-1236.
- Wang, Y. Y. & Wang, Y. S. (2019). Development and Validation of an Artificial Intelligence Anxiety Scale: An Initial Application in Predicting Motivated Learning Behavior. *Interactive Learning Environments*, 1, 1-16.
- Wang, Y. Y., & Wang, Y. S. (2022). Development and Validation of an Artificial Intelligence Anxiety Scale: An Initial Application in Predicting Motivated Learning Behavior. *Interactive Learning Environments*, 30(4), 619-634.
- Wang, S., Sun, Z., & Chen, Y. (2023). Effects of Higher Education Institutes' Artificial Intelligence Capability on Students' Self-Efficacy, Creativity and Learning Performance. *Education and Information Technologies*, 28(5), 4919-4939.
- Wu, M. C., Chiang, W. J., Chiang, S. L., Trung, P. M., & Lindayani, L. (2023). A Study on Major Factors Revitalizing Nursing Staff's Work Enthusiasm: A Cross-National Study on Organizational Culture, Organizational Empowerment and Self-Efficacy. *International Journal of Healthcare Management*, 16(1), 93-103.
- Xie, X., Zhang, H., & Blanco, C. (2022). How Organizational Readiness for Digital Innovation Shapes Digital Business Model Innovation in Family Businesses. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 29(1), 49-79.
- Yener, S. (2018). Teknostresin İş Performansı Üzerindeki Etkisi; Tükenmişliğin Aracı Rolü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 85-101.
- Yıldız, S. M. (2017). Sosyal Mübadelenin İçsel Pazarlama ve İş Performansı Arasındaki Aracılık Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 105-118.

- Younus, A. M., Zaidan, M. N., & Shakir Mahmood, D. (2022). The Effects Of Quality Management Practices On Organizational Performance In Malaysian Small And Medium-Sized Enterprises (Smes). *European Multidisciplinary Journal Of Modern Science*, 1, 137-157.
- Zhang, X., Qing, L., Wang, S., & Chun, D. (2023). The Effect of Human Resource Director (HRD) Competency on the Performance of Exponential Organizations—Analysis of the Continuous Mediating Effect Based on Organizational Identity, Self-Efficacy, and the Moderating Effect of Organizational Politics. *Sustainability*, 15(2), 936-956.
- Zhao, E., Sun, S., & Wang, S. (2022). New Developments in Wind Energy Forecasting with Artificial Intelligence and Big Data: A Scientometric Insight. *Data Science and Management*, 5(2), 84-95.

Extended Abstract

Introduction

As artificial intelligence technologies continue to develop day by day, some argue that it is a force used for good, while others see it as a threat that will replace human power. As the field of study expands, artificial intelligence technologies that are difficult to fully understand are seen as a complex concept, triggering fear. In this case, it is necessary to provide opportunities for employees to do the jobs they do best as humans, and to allow artificial intelligence technologies to do the jobs they do best. The application of artificial intelligence technologies in banks, from marketing to operations and sales, will minimize repetitive tasks, minimize time spent, and allow for increased productivity and overall customer experience. These technologies, which minimize errors, will help identify possible crises that may occur, reduce the workload, and make it easier to exit operational processes. The jobs performed by artificial intelligence technologies are routine and entry-level jobs with a high risk of automation. For this reason, there are some capabilities that these technologies will never have even in the future. Even if artificial intelligence is good at optimizing organizations to achieve their goals, it cannot choose its own goals and offer creative ideas. These technologies, which cannot think across domains, cannot feel emotions such as common sense, empathy, and compassion. Artificial intelligence technologies cannot deal with areas that are unstructured and that they do not observe. Therefore, when people work with artificial intelligence in some routine tasks, they will contribute to their expertise and human creativity will be strengthened by artificial intelligence tools. Artificial intelligence technologies cannot make a person feel cared for and understood. Even if they try to improve in these areas, they cannot reach a position in the field of services with a human touch, which requires empathy and attention. Rapidly changing technology can be met with different reactions by employees in businesses. Artificial intelligence anxiety is one of the most important of these reactions in terms of performance. It is important that in this study, some of the factors affecting artificial intelligence anxiety will be determined.

In this context, the aim of the research is to determine the effect of self-efficacy and organizational readiness variables on artificial intelligence anxiety. For this purpose, a conceptual literature review was carried out, and with the literature review, past research on variables, the titles most associated with the variables and their results were mentioned. The last part of the research is devoted to the method and findings section. The main reason for the research is that there are no research examples in the literature that include all three

variables together and that the importance of artificial intelligence and human-oriented collaboration in banks will be emphasized.

Method

The aim of this research is to determine the effects of perceived self-efficacy, which expresses the belief that bank employees have about whether they can overcome these situations, and organizational readiness, which indicates that organizations should adopt and use digital technologies to adapt to innovations, on artificial intelligence anxiety. In order to collect the research surveys, ethics committee approval was received from Bandırma Onyedi Eylül University Social and Human Sciences Ethics Committee, meeting number 2023-8 and dated 03/10/2023.

The population of the research consists of 1800 bank personnel working in Balıkesir province and its districts. The sample of the research consists of 330 personnel selected from banks in Bandırma district and Balıkesir city center.

When the relations between employees and management in organizations are considered, the phenomenon of social exchange comes to the fore. Exchange, defined as taking something between parties and giving something in return, takes place with the presence and interaction of the offerer and the person offered. According to social exchange theory, since the mutual behavior of individuals is motivated by the expectation of reward, cost-benefit calculations are made between employees and management and behaviors are clarified accordingly. Therefore, organizational employees will want to obtain some returns, that is, benefits, in return for the positive behavior they will exhibit, that is, the cost. The emergence of the concept of self-efficacy perception is based on the social-cognitive theory and the principle of reciprocity developed by Bandura. According to this theory, the behaviors exhibited by people mutually affect each other and determine their future behavior. In addition, the theory of reciprocal determination states that not every factor is affected at the same level, and that the factor that is strongest in the current situation affects the others. The research hypotheses created in the light of the expressed social change theory and social-cognitive theory are presented below;

H₁: Perceived self efficacy has a significant effect on artificial intelligence anxiety.

H₂: Organizational readiness has a significant effect on artificial intelligence anxiety.

Findings, Discussion and Results

As a result of the correlation analysis, a positive and significant relationship was found between self-efficacy perception and artificial intelligence anxiety. No significant relationships were found between self-efficacy perception and organizational readiness, or between artificial intelligence anxiety and organizational readiness. As a result of the multiple regression analysis, it was determined that only the perception of self-efficacy had a significant effect on artificial intelligence anxiety. No significant effect of organizational readiness on artificial intelligence anxiety was found.

As a result of the research, it was determined that bank employees, who have full confidence that they can overcome all the difficulties they encounter and have a high sense of self-efficacy, experience artificial intelligence anxiety. The basis of these individuals' artificial intelligence anxiety lies in the fear that their ability to accomplish all tasks individually may be replaced by artificial intelligence technologies. Some employees face the fear of job loss, some also face the fear of violation of privacy. In this case, it is important for managers to encourage their employees to feel safe enough to share their opinions, and then to listen to their opinions and act accordingly. Managers should accept the constructive conversations of their colleagues and allow them to receive support from

them. This situation can also pave the way for reasonable and creative suggestions that employees can offer to their managers through future dialogues. Employees should be aware that manpower will always be needed in the use and application of artificial intelligence technologies and should focus on achieving more beneficial results with artificial intelligence. In addition, artificial intelligence technologies enable employees to make more accurate decisions in some situations, provide support to analyze more data and information, save time because they can do things faster, increase the efficiency of organizations, prevent potential risks, offer personalized experiences to customers, and provide personalized services to customers. It is important to state that employees can engage in higher value tasks because they create suggestions and can automatically perform tiring tasks. It is necessary to present the idea to employees who tend to change jobs frequently with artificial intelligence technologies, that they will be motivated and save time so that they can show the progress and development they expect by taking over automated tasks with these technologies. It is important to state that game mechanics applications of artificial intelligence technologies that increase work efficiency will provide employees with the communication between them and their colleagues, provide individual motivation, provide a suitable environment for producing in groups and presenting creative ideas, and thus sales performances and business mobility can be monitored. Instead of fearing and worrying about artificial intelligence technologies, ensuring their adaptation to work sites will both increase the productivity of employees and allow the recruitment of employees who are qualified to use these tools as more artificial intelligence tools are demanded in business lines where profitability increases. Therefore, this situation will create a cycle in which manpower is constantly needed in all business lines where artificial intelligence technology is used. Human intelligence is versatile. It has the ability to incorporate multiple abilities such as reasoning, problem solving, learning, intuition, planning. In order for artificial intelligence technologies to reach human intelligence, they must be successful in all of these areas. Artificial intelligence technologies have been designed from the very beginning to replace humans. They can even perform most tasks faster than humans. However, this does not mean that humans are useless and these technologies will dominate. It is impossible for a machine to completely replace a human. Because there are many jobs that cannot be done without the expertise of people. In this case, what needs to be adopted and implemented is to implement a workforce that is a mix of human and machine, that is, technology. Because aspects of humans such as rational decision-making, taking initiative, judging and acting with emotions can never be imitated by artificial intelligence. The human being, the creator of these technologies, will always manage their use, will always be responsible for controlling and operating them, and human interaction will never become obsolete due to these technologies. It is hoped that this research, which examines the effects of self-efficacy perception and organizational readiness on artificial intelligence anxiety and determines that bank employees tend to have high self-efficacy and artificial intelligence anxiety, will benefit future researchers as it will be the first study in the literature where these variables are used together. Applying the study examples investigating the effects of self-efficacy perception and organizational readiness variables on artificial intelligence anxiety on different samples will contribute to the literature.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 761-778

Geliş Tarihi:30.03.2024 Kabul Tarihi: 15.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1461714>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

EBEVEYNLERİN GÖÇ VE GÖÇMENLER HAKKINDAKİ TUTUMLARI: ZONGULDAK ÖRNEĞİ

Sibel AYDIN*

Öz

Türkiye'ye son yıllarda yaşanan kitlesel göçün yoğunluğu, popülasyonu ve kalıcı olmasının bir takım etkileri olmuştur. Birçok alanda etkileri olan göç olgusunun hem ev sahibi toplumun hem de göç eden kesimdeki yansımalarının araştırılması önemlidir. Göçmenler göç ettikleri toplumda her zaman kabul görmeyebilir. Bu bağlamda ele alınan çalışmada çocuğunun sınıfında göçmen bulunan ebeveynlerin göç ve göçmenler hakkındaki tutumu araştırılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada katılımcılara amaçlı örneklem yoluyla ulaşılmıştır. 20 ebeveyn ile yarı yapılandırılmış görüşme formu etrafında görüşülmüştür. Elde edilen verilerin analiz süreci için MAXQDA 2023 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Sahada ötekinin karşılığı göçmen, göçmenin karşılığı da Suriyelidir. Alan yazın incelendiğinde ötekileşmeye ilişkin bazı farklı perspektifler görülmektedir. Elde edilen bulgular bu minvalde tartışılmıştır. Çalışmada birlikte yaşamayı öğrenmenin, çatışmaları önlemeye yardımcı olacağından hareketle; çok kültürlülük eğitiminin ve/veya farklılıklara saygı eğitiminin verilmesi önerilmektedir. İlgili eğitimin, her mahallede bulunan toplum sağlığı merkezlerine sosyolog ya da sosyal hizmet uzmanı kadrosunun tahsis edilmesi yoluyla verilmesi toplumsal barışın inşasına olumlu katkıda bulunabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveynlerin göçmen tutumları, Göç, Göçmen.

Parents' Attitudes Toward Immigrants: The Case of Zonguldak

Abstract

The indent, population and permanence of mass migration to Turkey in recent years have had a number of effects. Migration is not only a geographical displacement but also has effects in many areas. It is important to investigate the reflections of the phenomenon of migration, which affects both the host society and the migrant community. Migrants may not always be accepted in the society they migrate to. In this context, this study investigated the attitudes of parents who have immigrants in their children's class about immigration and immigrants. In the study, in which the qualitative research method was used, participants were reached through purposive sampling. 20 parents were interviewed using a semi-structured interview

* Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Hastanesi Başhekimlik, sibel_demir_akdeniz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2852-0844>

form. MAXQDA 2023 qualitative data analysis program was used for the analysis process of the data obtained. In the field, the equivalent of the other is immigrant and the equivalent of immigrant is Syrian. A review of the literature reveals some different perspectives on the marginalization. The findings are discussed in this context. Based on the fact that learning to live together will help prevent conflicts, it is recommended that multiculturalism education or education on respect for differences be provided to all age groups. In addition, allocating social service specialist staff to community health centers in each neighborhood on respect for differences to all segments of society can contribute positively to construction of social peace.

Keywords: Parents' attitudes towards immigration, Immigration, Immigrant.

1. Giriş

2011 yılında Suriye’de yaşanan olaylar neticesinde pek çok ülkeye sığınma talebinde bulunan Suriyeliler, on yılı aşkın bir süredir Türkiye’de de barınmaya devam etmektedirler. Gerçekleşen kitlesel göçün önemli nedenlerinden biri, iki ülke arasındaki sınır komşuluğu olduğu gibi diğer yandan uygulanan “açık kapı” politikasının etkisidir. Yaşanan yoğun göç sürecinin ardından Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün paylaştığı verilere göre 30 Nisan 2020 tarihi itibarıyla Türkiye’de 3.580.263 geçici koruma kapsamında Suriyeli yaşamaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2022). Türkiye’de kitlesel göçe yönelik kalıcı politikalar oluşturmaktan ziyade geçici hizmetler verilmesiyle başlayan göç süreci; eğitim, sosyal entegrasyon ve kabul ediş süreçlerini geciktirmiştir. Kitlesel göçle gelenlerin misafir olarak lanse edilmesi sebebiyle göçmenlere entegrasyon süreci için herhangi bir çalışma yapılmadan milyonlarca yabancı ile birlikte yaşamak durumunda kalmıştır.

Hemen her dönemde insanlar arasında din, değer yargısı, yaş, cinsiyet, meslek, fiziksel görünüm, eğitim düzeyi ve aile durumu gibi etmenler ayrımlara sebep olmuştur. Farklılıkların zenginlik olarak görülmediği durumlarda ötekileştirme gündeme gelmekte ve beraberinde birçok sorunu getirmektedir. Uyum sürecinin işletilmemesi durumunda ekonomik maliyeti, bir takım siyasi kaygıları azaltırken diğer yanda toplumsal sorunların çıkardığı zararın boyutu, maddi olarak karşılığı tespit edilemeyecek düzeydedir.

Etnik köken farklılıklarının olduğu toplumlarda farklı kültürel gruplara saygı duymak, sosyal uyum ve duygusal refahlarını olumlu yönde etkileyebilir. Farklılıklara saygı değerinin bireylere kazandırılması, son derece önem arz etmektedir; özellikle ülkemizde farklı kültürel özelliklere sahip bireylerin bir arada yaşadığı düşünüldüğünde bu değerın önemi daha da belirginleşmektedir. Anadolu topraklarında farklı etnik kimliğe, inanca, dile, sosyoekonomik düzeye vb. sahip bireyler yüzyıllardır birlikte yaşamaktadırlar. Bu bakımdan Türkiye'nin sahip olduğu önemli değerlerden birisi de farklılıklara saygı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doktora tezinden türetilen çalışmada; yaşanan son kitlesel göçler neticesinde ebeveynlerin, göç ve göçmenler hakkındaki tutumu merak edilmiştir. Bu kapsamda Zonguldak ilinde çocuğunun sınıfında sığınmacı olan ebeveyn grubunun genişliği sebebiyle gerekse zaman ve imkân açısından çalışma yapılamayacağı için daha küçük benzeşik belirli bir alt grupla çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda Mayıs-Temmuz 2023 tarihleri Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları ve Değerler Eğitimi Araştırma Merkez Müdürlüğündeki etkinliklere gönüllü katılan, 6. sınıfa giden çocuğunun sığınmacı, göçmen sınıf arkadaşı olan gönüllü 20 veli ile çalışma sürdürülmüştür.

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın veri analizinde tema analizinden faydalanılmıştır. Doktora tezi kapsamında elde edilen veriler, araştırma sorularının ortaya koymuş olduğu temalara göre düzenlenmiş ve ulaşılan verilere amaca uygun olarak doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. Burada hedef, araştırma bulgularını raporlaştırarak konunun ilgisine sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 239). Saha çalışmalarında grubun tamamının ölçülemediği durumlarda çalışma grubu belirlenmelidir (Patton, 2001). Çalışmanın katılımcılarına örnekleme alt türlerinden biri olan amaçlı örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu veri toplama aracı olarak yer almıştır. Görüşme formundaki sorular yönlendirici olmayan, keşfetmeye yönelik yapıya sahiptir. Görüşme formunda temel bilgiler alındıktan

sonra 9’u açık uçlu soru olmak üzere toplamda 15 soru hazırlanmıştır. Sorular içerisinde velilerin “göç”, “göçmenler” hakkındaki fikirleri soruldu. Açık uçlu sorularla velilerin vereceği cevaplardan araştırma konusuna dair daha detaylı ve kapsamlı bilgiler alınabilmesi hedeflenmiştir (Büyüköztürk vd., 2008, s. 116).

Nitel araştırmalarda her ne kadar örneklem sayısı az olsa da veriler onlarca dakika süren görüşmelerden, notlardan elde edilmektedir. Katılımcılara görüşme öncesi araştırmanın kapsamı hakkında gerekli bilgilendirme yapılarak çalışmaya katılmayı onaylamaları durumunda Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu imzalatılarak görüşmeye başlandı. Görüşmeler ortalama 40 dakika sürdü. Görüşmeciden izin alındığı durumlarda ses kaydı ve/veya not alındı. Elde edilen ses kayıtları, araştırmacı tarafından transkript edilerek Word programına aktarıldı. Boğdan’ın belirttiği gibi tüm bu durumlarda görüşme, esasında katılımcıların kendi sözcüklerinden açıklayıcı bilgiler toplamak için kullanılmaktadır; böylece araştırmacı, katılımcıların karşılaştıkları olguları nasıl yorumladıkları konusunda iç görü geliştirebilmektedir (2006, s. 103 Akt., Karakaya, 2020, s. 35). Görüşmeler iç görünün gelişmesine oldukça olumlu katkı sundu.

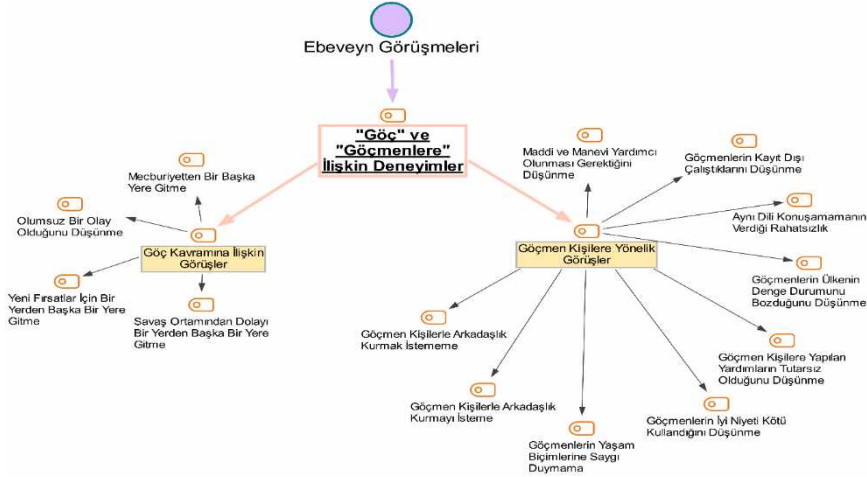
Verilerin analiz süreci için MAXQDA 2023 nitel veri analiz programı kullanıldı. MAXQDA programı verilere bütüncül bakış sağlamaya yardımcı olduğu gibi zamanı verimli kullanmayı da sağlamaktadır (Jackson vd., 2003, s. 2-3). Araştırmacı MAXQDA programına görüşmelerden elde edilen yazılı dokümanlar aktarır ve kodlama işlemini program üzerinden yapar. Kodlama işleminden sonra veriler temalara ve alt temalara ayrıldıktan sonra araştırmacı tarafından yorumlanır, nitekim bu çalışmada da böyle yapılmıştır. Toplamda 20 ebeveynin dâhil olduğu çalışmada, katılımcıların gizliliğini korumak adına ebeveyn görüşmeleri E1-E20 şeklinde kodlanmıştır. Her bir görüşme kaydından elde eden yazılı dokümanlar ile görüşmeler esnasında tutulan notlara anlamsal açıdan hâkimiyet sağlandıktan sonra MAXQDA programı aracılığıyla analiz yapıldı.

2.1. Etik Kurul Onay Bilgileri

Çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde yürütülmüştür. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğüne araştırma etiğine uygunluk açısından başvurulmuş ve Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonununun 25 Nisan 2023 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda 2782368 sayılı karar ile çalışma etik komisyon izni almıştır.

3. Bulgular

Yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular bu başlık altında sunulmuştur. Katılımcıların gizliliğini korumak amacıyla ebeveynler E1-E20 şeklinde numaralandırılmıştır. "Göç" ve "Göçmenler"e ilişkin deneyimler teması göç kavramına ilişkin görüşler ve göçmen kişilere yönelik görüşler olmak üzere 2 kategori altında incelenmiştir. Şekil 1'de ilgili tema, kategoriler ve kodlar sunulmuştur.

Şekil 1. "Göç" ve "Göçmenler"e İlişkin Deneyimler Teması Tek Vaka Modeli-Kod Hiyerarşisi Modeli

3.1. Göç Kavramına İlişkin Görüşler

Göç kavramına ilişkin görüşler kategorisi altında 4 kod oluşturulmuştur. Bunlar; olumsuz bir olay olduğunu düşünme, mecburiyetten bir başka yere gitme, yeni fırsatlar için bir yerden başka bir yere gitme, savaş ortamından dolayı bir yerden başka bir yere gitmedir.

Göç kavramına ilişkin görüşler kategorisinde katılımcılar, mecburiyetten bir başka yere gitme ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar, göç kavramını farklı zorunluluklardan dolayı bulunulan yerden ayrılma durumu olarak belirtmiştir. Konuyla ilgili E9, E12, E13 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Çaresizlikten kaçma çabası.” (E9)

“Kendi özünden kopmak.” (E12)

“Vatan topraklarından uzaklara gitmek.” (E13)

Göç kavramına ilişkin görüşler kategorisinde katılımcıların görüş bildirdikleri bir diğer kod olumsuz bir olay olduğunu düşünme olmuştur. Katılımcılar, göç kavramının olumsuz bir olay olduğunu belirtmişlerdir. Konuyla ilgili E3, E4, E6 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Hüzün.” (E3)

“Perişanlık.” (E4)

“Korku, endişe, gelecek korkusu.” (E6)

Göç kavramına ilişkin görüşler kategorisinde katılımcıların görüş bildirdikleri bir diğer kod, yeni fırsatlar için bir yerden başka bir yere gitme olmuştur. Katılımcılar, kişilerin yeni fırsatlar için buldukları yerden ayrıldıklarını belirtmişlerdir. Konuyla ilgili E5 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Hiç memnun değilim. Çalışma saatlerim ve iş yüküm çok fazla, neredeyse her gün 12 saat çalışıyorum. Haftada sadece bir gün tatil edebiliyorum. Ve bu, benim iş dışındaki hayatımı çok kısıtlıyor. Daha iyi şartlar için göç edilir.” (E5)

Göç kavramına ilişkin görüşler kategorisinde katılımcıların görüş bildirdikleri bir diğer kod, savaş ortamından dolayı bir yerden başka bir yere gitme olmuştur. Katılımcılar, kişilerin savaş ortamından dolayı buldukları yerden ayrıldıklarını belirtmişlerdir. Konuyla ilgili E1, E2 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Savaş, terör.” (E1)

“Savaş.” (E2)

3.2. Göçmen Kişilere Yönelik Görüşler

Göçmen kişilere yönelik görüşler kategorisi altında 9 kod oluşturulmuştur. Bunlar; göçmen kişilerle arkadaşlık kurmak istememe, göçmen kişilerle arkadaşlık kurmak isteme, göçmenlerin yaşam biçimlerine saygı duymama, göçmenlerin iyi niyeti kötüye kullandığını düşünme, göçmen kişilere yapılan yardımların tutarsız olduğunu düşünme, göçmenlerin ülkenin denge durumunu bozduğunu düşünme, aynı dili konuşamamanın verdiği rahatsızlık, göçmenlerin kayıt dışı çalıştıklarını düşünme, maddi ve manevi yardımcı olunması gerektiğini düşünmedir.

Göçmen kişilere yönelik görüşler kategorisinde katılımcılar, göçmenlerin yaşam biçimlerine saygı duymama kodu ile ilgili yoğun görüş bildirmiştir. Katılımcılar, göçmen kişilerin yaşam tarzlarının kültürümüze uygun olmadığını belirtmiştir. Konuyla ilgili E2, E3, E17 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

"Göçmenleri yakından da tanıdığım için rahatsız oluyorum. Bizi olumsuz yönde değiştiriyorlar. Sürü gibi yaşıyorlar. Bir sülale bir evin içinde yaşıyor, çok kaba görgüsüz hal ve hareketleri var. Yapıları çok farklı, her ne kadar Müslüman olsalar da her türlü kaçak göçek yollara başvururlar. Örneğin elektriği, suyu kaçak kullanıyorlardı. Müslümanız deseler de bizim gibi değiller. Ülkenin kaynaklarını sömürüyorlar, vergi vermiyorlar, akılları fikirleri hep göç etmekte ve bizi kullanıyor olmaları beni rahatsız ediyor." (E2)

"Bir defa hoşlanmam, ikincisi kızarım, üçüncüsü de rahatsız olurum. Burada ne işleri var bunların. Aynı markette alışveriş yaparken rahatsız olurum çünkü geçen gün markette 3-5 tane çocuk bağırarak, kendi dillerinde konuşarak koşuyorlardı marketin içerisinde; kendi dilimde bir şey söylese anlayacağım ama ne dediğini anlamıyorum. Belki bize lakap takıyorlar, belki bize küfür ediyorlar." (E3)

"Ülkemizde bulunan tüm yabancı uyruklu vatandaşların gönderilmesi." (E17)

Göçmen kişilere yönelik görüşler kategorisinde katılımcılar, göçmen kişilerle arkadaşlık kurmak istememe ile ilgili de görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar, göçmen kişilerle arkadaşlık kurmak istemediklerini belirtmiştir. Konuyla ilgili E4 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Haberlere bakarsak her çeşit haberi duyuyoruz; esnaflık yapan, sahtekâr olan, saldıranlar her türlü... Her türlü adam geliyor, ipten kazıktan kurtulan gelmiş. İdam edilecek, asılacak, kesilecek adam kaçmış kurtulmuş yani bela tipler... Bize gelenleri de böyle görüyorum. Hepsi tehlikeli tipler. Ne kadar normal, ne kadar masum, ne kadar casus bilemeyiz yani. Sürünün olduğu yerde her türlü kaos vardır.” (E4)

Göçmen kişilere yönelik görüşler kategorisinde katılımcıların görüş bildirdikleri bir diğer kod, göçmen kişilerle arkadaşlık kurmayı isteme olmuştur. Katılımcılar, göçmenlerle arkadaşlık kurabileceklerini belirtmiştir. Konuyla ilgili E15 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Bence çocuklar birbirlerine uyum sağlar. Oğlum biraz tepkili davranır ama sonra normal arkadaşlık kurar. Ben de desteklerim arkadaş olmalarını.” (E15)

Göçmen kişilere yönelik görüşler kategorisinde katılımcıların görüş bildirdikleri bir diğer kod, göçmenlerin iyi niyeti kötü kullandığını düşünme olmuştur. Katılımcılar, göçmenlerin kendilerine sağlanan imkânları kötüye kullandıklarını belirtmiştir. Konuyla ilgili E1, E2 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Yok saymalıyız, insani olarak belli değerleri vermeliyiz ama amaçlarını aştıklarını düşünüyorum. Savaş anında geldiler ama savaş bitince de kaldılar. Kadınlar, yaşlılar ve çocuklara bir tampon bölgede bakılabiliyordu ama gençlerin savaştan kaçıp ülkemizde gezmelerine karşıyım. Vatan için insan savaşmalı, onlar gibi gelip burada tatil yapmamalı.” (E1)

“Bursa'da devletin Suriyelilere verdiği çocuk mamasını biri topluyormuş ve at çiftliğine satmış. Ben çocuğuma bir haftalık çalışmamın karşılığını

aldığım bir mamayı zor bela alıyorum. Çocuğuma zar zor yediriyorum. Suriyeli ise bedava aldığını satıyor. Bir de üstüne para kazanıyor. Buradaki denetimsizliktir ve bu mama fiyatlarını yükseltiyor, çocuğumun beslenmesini etkiliyor, benim cebimden çıkan parayı arttırıyor, bunların da hepsi bende tepkiye neden oluyor.” (E2)

Göçmen kişilere yönelik görüşler kategorisinde katılımcıların görüş bildirdikleri bir diğer kod, göçmen kişilere yapılan yardımların tutarsız olduğunu düşünme olmuştur. Katılımcılar, göçmenlere yapılan yardımların kabul edilebilir olmadığını belirtmiştir. Konuyla ilgili E7, E12 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Kabul edemediğim farklılık ötekilere yapılan yardımlar. Onların (Suriyeliler) bizden daha çok haklara sahip olması misafirperverliğimi, sabrımı ve hoşgörümü azaltıyor ve etrafımda semtinde görmek istemiyorum; tüm bunlar kişiliğimi etkiliyor ve bozuyor.” (E7)

“Kendini önemsiz hissettiriyor çünkü maddi manevi destek alıyor göçmenler (Suriyeliler), benim çocuğum da yaşadığı şehirden sağlık durumundan dolayı göç etmek zorunda kaldı ama emin olun hiçbir maddi manevi destek alamadı.” (E12)

Göçmen kişilere yönelik görüşler kategorisinde katılımcıların görüş bildirdikleri bir diğer kod, göçmenlerin ülkenin denge durumunu bozduğunu düşünme olmuştur. Katılımcılar, göçmenlerin ülkenin denge durumunu etkilediğini belirtmiştir. Konuyla ilgili E8, E11 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Kültürel yapımız değişince demografik yapımız da değişiyor. Bizi olumsuz etkiledi. Suriyeli çocuklar gelince el ayak hastalığı ve 6. hastalık diye bir hastalık çıktı. Ve bizim aşı programımız değişti; ilaç stokumuz kendi nüfusuna göre, kendi çocuklarımıza göre yapılan 50 yıllık plan değişmek zorunda kaldı. Stoklarımız yetmiyor daha önce bizde olmayan rahatsızlıklar çıktı.” (E8)

“Kontrolsüz nüfus artışı oldu, 10-15 yıl sonra biz azınlıkta kalacağız. Artık biz bir iki çocukla kalmak zorunda kalıyoruz, gelecek korkumuz var. Onlar

daha çok doğuruyor. Hangi okula göndereceğimizi, nasıl büyüteceğimizi düşünüyoruz ama onlar bunu düşünmüyor.” (E11)

Göçmen kişilere yönelik görüşler kategorisinde katılımcıların görüş bildirdikleri bir diğer kod, aynı dili konuşamamanın verdiği rahatsızlık olmuştur. Katılımcılar, buldukları ortamda göçmenlerle iletişim kuramamanın rahatsızlık verdiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili E14, E15 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Kabul edemediğim farklılıklar, dillerini anlamamak beni rahatsız ediyor. Bir de çok rahat olmaları rahatsız ediyor; sanki burada doğmuş, burada büyümüş, hakları varmış gibi.” (E14)

“Uyum olması ya da uyumsuzluk olması için öncelikle konuşabilmemiz lazım. Dil olarak konuşamadığımız için belki ailede diğer görüşebileceğimiz birinden mutlaka Türkçe bilen birini bulup iletişime geçmeliyiz ve uyum konusunu anlatmalıyız bir şekilde. Sorunu çözmek için iletişim kurmalıyız. Daha kapsayıcı ve genel bakıyorum. Biz de göç edebiliriz. Örneğin depremedeler de göç etmek zorunda kaldılar. İyi düşünmek istiyorum ve zamanla her şeyin düzeleceğine inanıyorum. Diğer türlü psikolojik olarak yoruluruz. Yan yana yaşamak zorundayız.” (E15)

Göçmen kişilere yönelik görüşler kategorisinde katılımcıların görüş bildirdikleri bir diğer kod, göçmenlerin kayıt dışı çalıştıklarını düşünme olmuştur. Katılımcılar, göçmenlerin kayıt dışı çalıştırıldıklarını dolayısıyla ülkenin denge durumunu etkilediklerini belirtmiştir. Konuyla ilgili E1 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Diğer yandan Zonguldak'ta kaçak maden ocaklarında Afganlar, Suriyeliler çalıştırılıyor. Kaçak madende kaza sık olur, bu insanlar öldüğünde cesetleri yıkanıp bir ağacın altına bir ormana bırakılır. Zonguldak'ta böyle ceset maalesef çoktur. Bu durum da bizim

yozlaştığımızın örneğidir. Buradan da bizim dejenere olduğumuzu söyleyebilirim.” (E1)

Göçmen kişilere yönelik görüşler kategorisinde katılımcıların görüş bildirdikleri bir diğer kod, maddi ve manevi yardımcı olunması gerektiğini düşünme olmuştur. Katılımcılar, göçmenlere destek olunması gerektiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili E7 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Çocuklarımla sınıfında göçmen çocuk var, her türlü desteği sağlıyoruz sınıf olarak. 6. sınıfa giden kızımın sınıfında bir Afgan, bir de Suriyeli çocuk var. Sınıfımıza ilk geldiklerinde de ön yargım yoktu. Kızıma bir şeye ihtiyaçları olduğunda adları Ammar ve Omar, okuma yazmada ödevlerine yardımcı ol diye tembihledim. Dışlamadık nihayetinde çocukları. Bence ülkelerinde hayatlarına devam ettirmeliler, eğer oraya gidemiyorlarsa bizim ülkemizde kalmalarını sağlamalıyız. Maddi manevi yardım olmalı. Kitap eşya oyuncak yardımı olabilir.” (E7)

"Göç" ve "Göçmenler"e ilişkin deneyimler teması ebeveynlere göre incelenmiştir. Buna göre ebeveyn görüşleri; mecburiyetten bir başka yere gitme, göçmenlerin yaşam biçimlerine saygı duymama kodları üzerine yoğunlaşmıştır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Göç, yer değiştirmenin ötesinde karışık bir kavramdır. Aynı zamanda göç, günümüzde gitgide daha sık gündeme gelmekte ve bir “sorun” olarak ele alınmaktadır. Bu olgu, hem göç eden/ler için hem de göç edilen yerdeki toplum için hazırlık evresinden itibaren hem yolculuktur hem de hedef ülkeye varıldıktan sonraki süreçte fiziksel, psikolojik, finansal ve toplumsal birçok problemi beraberinde getirmektedir. Göçün “yeni gelenler” üzerindeki etkilerini kavramak ne denli önemliyse “ev sahiplerinin” davranış, duygulanım ve düşüncelerini anlamak da aynı derecede önem arz etmektedir (Ahktar, 2018). Göç hareketleri, farklı kültürel kökenlere sahip insanların, yeni bir topluma adapte olmalarını ve yerli halkla etkileşim kurmalarını gerektirir. Bu süreçte göçmenlerin ev sahibi toplumun uyumu aynı zamanda ev sahibi toplumunda göçmenlere ilişkin tutumu ve potansiyel

ötekileştirilme deneyimleri, önemli bir konu hâline gelmiştir ve akademik araştırmaların odak noktası olmuştur.

Yapılan görüşmelerde elde edilen bulgular neticesinde göç kavramına ilişkin düşünceler değerlendirildiğinde, E1, E2, E9 kodlu katılımcılar göçün öncelikle zorunlu bir nedenle yapıldığı ve göçün özellikle savaş nedeniyle gerçekleştiği vurgusu öne çıkmaktadır. Örneğin, göçün zorunlu oluşu ile ilgili; “Savaş, terör.” (E1) “Savaş.” (E2), “Çaresizlikten kaçma çabası.” (E9) ifadeleriyle belirttiler. Bireylerin göç etme sebepleri, göç konusundaki algıyı ve göçmenlere yaklaşımı şekillendirmektedir. Nitekim göçün savaşlar nedeniyle zorunlu yapıldığını varsayan çalışma grubunun, göçmenler hakkındaki görüşleri de bu minvalde olmuştur.

Sahada ötekinin karşılığı göçmen, göçmenin karşılığı da Suriyelidir. Alan yazın incelendiği zaman ötekileşmeye ilişkin bazı farklı perspektifler görülmektedir. Literatürde göçmenlerin toplumsal hayat içindeki “ötekiliği”ne gönderme yapan Goffman, Simmel ve Park gibi pek çok yazara rastlamak mümkündür. Goffman, bir ilişki türü olarak betimlediği damganın bireyin fiili kimliği ile varsayılan kimliği arasındaki farktan kaynaklandığını belirtir (Ritzer, 2008, s. 238). Goffman “damgalanmış birey başkalarıyla kurduğu gündelik ilişkilerinde olumlu karşılıklar almaktan yoksun kalan ve kendini geri çeken kişi konumundadır; şüpheli, bunalımlı, hasmane, endişeli ve ne yaptığını bilmez şaşkın biri haline de gelebilmektedir” (Goffman, 2014, s. 41) demektedir. Damgalanmış olanlar hakkında bilgilerin oluşması veya yayılmasında damgalanmış bireyler için, içinde buldukları grup ya da toplum tarafından çizilen çerçeve oldukça kısıtlayıcı bir hâl alır. Goffman, toplumun damgalı bireye bakışının farklı olduğunu ve bu farklılığı damgalanmış bireyin kabul etmesi gerektiğini, aksinin boşuna bir çaba olduğunu ifade eder (2014, s. 172). Genel anlamda Goffman’ın damgalama sınıflandırması 3 gruba ayrılabilir: Bedensel farklılıklar ilk kategoriyi, tutkular / sapkınlıklar ikinciyi ve ırk, ulus gibi soy bağıyla aktarılan ya da din gibi ait olunan grubu kapsayan durumların üçüncü tiptir. Bu sınıflandırmayı yapan Goffman’ın lensiyle göç olgusuna baktığımızda özellikle üçüncü kategorideki damgalama usulü çalışma kapsamına uygun

düşmektedir. Sahada karşılaştığım ev sahibi toplumun üyelerinin öteki denince akıllarına göçmen gelmesi ve göçmen denince de Suriyeli gelmesi damgalamayı göstermektedir.

Göç sonucu ihtiyaç sahipleri çeşitli kaynaklara ulaşmak için çözüm arayışına girerler. Burada kastedilen ihtiyaç, sadece maddi kaynaklarla çözülebilen hususlar değildir. Örneğin göçmen bir öğrencinin çok kültürlülüğe saygılı bir ortamda ders görmesi de ihtiyaçtır. Nitekim Zhong ve Leonardelli'nin Toronto Üniversitesinde 2008 yılında 52 gönüllü lisans öğrencisiyle yaptıkları sosyal deneyin sonucunu paylaştığı "Soğuk ve Yalnız: Sosyal Dışlanma Gerçekten Soğuk Hissettirir mi?" isimli makalede başkaları tarafından reddedildikleri bir durumu anımsaması istenen katılımcıların, başkaları tarafından kabul edildikleri bir durumu anımsaması istenen katılımcılara oranla oda sıcaklığını 5 derece daha soğuk tahmin ettikleri görülmüştür (Zhong ve Leonardelli, 2008, s. 52). Sosyal dışlanmanın, diğer tabirleriyle ötekileştirmenin, damgalamanın etkisini çarpıcı şekilde gözler önüne seren bu çalışma, sosyolog ve sosyal hizmet uzmanlarının ihtiyaç sahiplerinin maddi ve manevi kaynaklara ulaşması noktasında çözüm arayışına girmelerindeki rollerinin gerekliliğini gösterir. Göçün, her anlamda heterojenleşmenin çoğaldığı çağımızda olası soyut sorunların üstesinden gelmek için sosyologlar ve sosyal hizmet uzmanları toplumsal barışa hizmet edecek meslek grupları arasında yer alırlar.

Ayrımcılığı minimize etmede en büyük araçlardan biri, ayrımcılık karşıtı uygulamadır. Baskı altındaki grupları güçlendirmeyi amaçlayan anlayış, farklılıklara hoşgörüyü yaklaşan, ötekileştirmeyi kabul etmeyen ve geleneksel tek tipçi yapıya karşı çıkar. Geleneksel yaklaşımın toplumsal sınıfların varlığını ve yapısal faktörlerini göz ardı eden tarafına yönelik bir eleştiri olarak ortaya çıkan ayrımcılık karşıtı uygulama, sosyal sorunları bireyselleştirmez ve bunları bireysel eksiklik ve yetersizlikle açıklamak yerine sosyal adaleti merkeze alarak sömürü ve ayrımcılığın tüm biçimlerine karşı mücadeleyi savunur. Dezavantajlı grubun tespitinde önemli rolü olan sosyologlar ile dezavantajlı grubunun savunuculuğunu üstlenen sosyal

çalışmacı, ötekileştirilen grubun ya da bireyin yardımına ayrımcılık karşıtı lensiyle ulaşabilir.

Literatüre bakıldığında ayrımcılık karşıtı uygulama; sosyal hizmetin sosyal adalet ve hak savunuculuğu rolüyle bağlantılı olan, insanların güçlenmesini ve özgürleşmesini amaçlayan, toplum içi güç dengesizliklerini odak noktası hâline getiren ve dışlananların, ezilenlerin yanında pozisyon alan bir uygulamasıdır (Çiftçi 2019, s. 3; Çoban Kaynak, 2017, s. 259; Güldalı, 2018, s. 230; Küçükkaraca, 2013, s. 85; Rogers, 2012, s. 867; Yücel, 2017, s. 155-156). Ayrımcılık karşıtı uygulama, baskı söylemleri ve yapılarına karşı gösterdiği mücadele ve meydan okuyuş sebebiyle doğası gereği insan haklarına bağlı olan ve bu hakların uygulanmasının önündeki engellerle mücadele eden bir yaklaşımdır. Akbaş (2014, s. 90) ve Dominelli (2015, s. 83; 2002, s. 32), ayrımcılık karşıtı uygulamanın güçlendirme merkezli olduğunu ifade eder; güçsüzlük beraberinde dışlanmayı getirir. Bu nedenle güçsüz olarak tabir edilen bireyin ya da grubun güçlendirilmesi dışlanmayı, ötekileştirmeyi azaltacaktır.

Farklılıklar doğuştan olabildiği gibi içine doğulan coğrafyadan da kaynaklanır. Bu iki yönle baktığımızda farklılıklar, kültürel ve biyolojik kaynaklar başta olmak üzere pek çok kaynaktan doğar ve beslenir. Farklılıklar, zenginlik olarak görülmediğinde, toleransın olmadığı durumlarda çatışmalara neden olur. Ülkemizde yükseköğretimde dahi üniversiteyi kazanan 1. sınıf öğrencilerine oryantasyon eğitimi verilirken milyonlarca insanın birden topluma karışmasına karşı önlem alınmadığı gibi uyum çalışması da yapılmamıştır. Birlikte yaşamayı öğrenmek, çatışmaları önlemeye yardımcı olacaktır. Bu nedenle çok kültürlülük eğitiminin ya da farklılıklara saygı eğitiminin tüm yaş gruplarına verilmesi önerilmektedir.

Sosyal çalışma insanlarla toplumların refah seviyesinin artırılmasını hedef almakla birlikte, hayat kaliteleriyle sosyal değişmelerinin gerçekleştirilmesini desteklemektedir. Bu bağlamda her mahallede bulunan toplum sağlığı merkezlerine ilgili kadroların tahsis edilmesi, her kesime farklılıklara saygı eğitimi verilmesi toplumsal barışın inşasına olumlu katkıda bulunabilir.

Kaynakça

- Akbaş, E. (2014). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. Sabev Yayınları.
- Akhtar, S. (2018). *Göç, kimlik, kargaşa, sağaltım ve dönüşüm*. Sfenks Kitap.
- Büyüköztürk, Ş. vd. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Çiftçi M. (2019). Baskı karşıtı sosyal hizmetin Türkiye'deki uygulanabilirliği. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 3(1), 1-14.
- Çoban Kaynak, R. (2017). Sosyal adalet, eşitlik ve sosyal hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 252-260.
- Dominelli, L. (2002). *Anti-oppressive social work theory and practice*. Palgrave Macmillan.
- Dominelli, L. (2015). Baskı karşıtı uygulama: Yirmi birinci yüzyılın zorlukları. T. Tuncay (Ed.), *Sosyal hizmet: Temel alanlar ve eleştirel tartışmalar* içinde (s. 83-100). Nika Yayınevi.
- Goffman, E. (2014). *Damga*. Ayrıntı Yayınları.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) (2022). *Geçici koruma istatistikleri*. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecicikoruma_363_378_4713_icerik
- Güldalı, O. (2018). Baskı karşıtı sosyal hizmet: Modern dünya-sistemi açısından eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 228-243.
- Jackson, S. E., Joshi, A. ve Erhardt, N. L. (2003). Recent research on team and organizational diversity: SWOT analysis and implications. *Journal of Management*, 29(6), 801-830.
- Karakaya, Ş. (2020). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların yaşadıkları sorunlar okullaşma süreçlerine etkisi ve okul sosyal hizmet bağlamında çözüm önerileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Küçükkaraca, N. (2013). *İnsan hakları, sosyal adalet ve sosyal hizmet*. Maya Akademi Yayınevi.
- Patton, M. Q. (2001). *Qualitative research & evaluation methods* (3. Baskı). SAGE Publications.
- Ritzer, G. (2008). *Damgalanma kuramı: Stigma üzerine bir çalışma*. Kalkedon Yayıncılık.
- Rogers, J. (2012). Anti-oppressive social work research: Reflections on power in the creation of knowledge. *Social Work Education: The International Journal*, 31(7), 866-879.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, İ. (2017). Baskı karşıtı sosyal çalışmanın meşruiyet sorunu. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 155-167.
- Zhong, C. B. ve Leonardelli, G. J. (2008). Cold and lonely: Does social exclusion literally feel cold? *Psychological Science*, 19(9), 838-842. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2008.02165.x>

Extended Abstract

Introduction and Purpose

In 2011, as a result of the events in Syria, Syrians sought asylum in many countries and have been sheltering in Turkey for over a decade. One important reason for the mass migration is the border neighborliness between the two countries, as well as the effect of the "open door" policy. According to the data shared by the Directorate General of Migration Management, as of April 30, 2020, there are 3,580,263 Syrians under temporary protection in Turkey (Directorate General of Migration Management, 2022). The migration process in

Turkey, which began with providing temporary services rather than establishing permanent policies for mass migration, has delayed education and acceptance processes. Due to the fact that those who came with mass migration were labeled as guests, millions of foreigners had to live together without any work for the integration process.

In the study derived from the doctoral dissertation, as a result of the recent mass migrations, the attitudes of parents who have immigrant classmates in their child's class about immigrants were wondered. In this context, due to the large size of the group of parents who are asylum-seekers in their child's class in Zonguldak province, a study was conducted with a smaller, similar subgroup since the study could not be conducted in terms of time. In this case, the study was carried out with 20 volunteer parents who voluntarily participated in the activities at Zonguldak Bülent Ecevit University Civilization Studies and Values Education Research Center Directorate between May and July 2023, and whose children in the 6th grade were asylum seekers and immigrant classmates.

Method

A qualitative research method was used in this study. In field studies, the study group should be determined when the entire group cannot be measured (Patton, 2001). In this study, the participants, one of the sub-types of sampling, were reached through purposive sampling. In the study, a semi-structured interview form prepared by the researcher was used as a data collection tool. The questions in interview form have a non-directive, exploratory structure. After obtaining basic information in the interview form, a total of 15 questions were prepared, 9 of which were open-ended questions. Within the questions, parents' ideas about "the other," "migration," and "immigrants" were asked. With open-ended questions, it was aimed to obtain more detailed and comprehensive information about the research topic from the answers of the parents (Büyüköztürk et al., 2008, p. 116).

In qualitative research, although the number of samples is small, data are obtained from interviews and notes lasting tens of minutes. The participants were informed about the scope of the research before the interview. If they approved to participate in the study, the Informed Voluntary Consent Form was signed and the interview was started. The interviews lasted an average of 40 minutes. Audio recordings and/or notes were taken when permission was obtained from the interviewer. The audio recordings obtained were transcribed by the researcher and transferred to the Word program. As Boğdan states, in all these cases, the interview is essentially used to collect descriptive information from the participants' own words so that researcher can develop insight into how participants interpret the phenomena they encounter (2006, p. 103, cited in Karakaya, 2020, p. 35). The interviews made a very positive contribution to the development of insight.

MAXQDA 2023 qualitative data analysis program was used for the data analysis process. In the study, which included a total of 20 parents, parental interviews were coded as E1-E20 to protect the confidentiality of the participants.

Discussion and Conclusion

As a result of the findings obtained in interviews, when the thoughts on the concept of migration are evaluated, the participants coded E1, E2 and E9 emphasize that migration is primarily done for a compulsory reason and that migration occurs especially due to war. For example, regarding the necessity of migration; the participant with the pseudonym E1 said "War, terrorism", the participant with the pseudonym E2 said "War" and finally participant with the pseudonym E9 expressed his views on the necessity of migration by saying "An effort to escape from despair". Individuals' reasons for migration shape the perception of migration and the approach to migrants. The views of the study group, who assumed that migration was forced due to wars, were also in this vein.

In the field, the equivalent of the other is migrant and the equivalent of the migrant is the Syrian. A review of literature reveals some different perspectives on marginalization. In the literature, it is possible to come across many authors, for example Goffman, Park and Simmel who refer to the "otherness" of migrants in social life. Goffman states that stigma, which he describes as a type of relationship, arises from the difference between the actual identity and the assumed identity of the individual (Ritzer, 2008, p. 238). Goffman states that "the stigmatized individual is a person who is deprived of receiving positive responses in his/her daily relationships with others and who withdraws himself/herself; he/she can also become a sceptical, depressed, hostile, anxious and confused person who does not know what to do" (Goffman, 2014, p. 41). For stigmatized individuals, the framework drawn by the group or society they are in becomes quite restrictive in the formation or dissemination of information about those who are stigmatized. Goffman states; society's view of stigmatized individual is different and that the stigmatized individual should accept this difference; if not, it is a futile effort (2014, p. 172). In general terms, Goffman's classification of stigmatization can be divided into 3 groups: Physical differences are the first category, passions/deviations are the second, and conditions that are transmitted by descent, such as race, nation or the group to which one belongs, such as religion are the third type. When we look at the phenomenon of migration through the lens of Goffman, who made this classification, especially the stigmatization procedure in the third category is appropriate for the scope of the study. The fact that members of the host community I encountered in the field think of migrants when they think of the other and Syrians when they think of migrants shows stigmatization.

The biggest supporter of discrimination is anti-discrimination. Aiming to empower oppressed groups, it is a social work practice that approaches differences with tolerance, does not accept marginalization and opposes the uniformist structure of traditional social work. Anti-discrimination social work, which emerged as a criticism of the traditional social work approach that ignores the existence of social classes, does not individualize social problems and instead of explaining them with individual deficiencies and inadequacies, it advocates the struggle against all forms of exploitation and discrimination by focusing on social justice. Social work has emancipatory and transformative potential. The social worker who advocates for the disadvantaged group can reach the help of the marginalized group or individual through the lens of anti-discrimination social work.

Dominelli (2015, pp. 83-84) defines the antidiscrimination practice as a social work approach that aims to realize human well-being and liberate people, focuses on oppressed individuals, and is committed to human rights and social justice principles. Dominelli (2015) states that discourses and structures of oppression are inherently opposed to human rights and the values these rights bring (p. 87). Looking at the literature, anti-discrimination practice is a social work practice that is linked to the social justice and advocacy role of social work, aims to empower and liberate people, focuses on power imbalances within society and takes a position on the side of the excluded and oppressed (Çiftçi 2019, p. 3; Çoban Kaynak, 2017, p. 259; Güldal, 2018, p. 230; Küçükkaraca, 2013, p. 85; Rogers, 2012, p. 867; Yücel, 2017, pp. 155-156; Yücel 2017, p. 155). Anti-discrimination social work practice is a social work approach that is inherently committed to human rights and struggles against the obstacles to the implementation of these rights due to its struggle against oppressive structures. Akbaş (2014, p. 90) and Dominelli (2015, p. 83; 2002, p. 32) state that anti-discrimination social work practice is empowerment-centered; powerlessness brings exclusion. For this reason, empowerment of the individual or group that is called powerless will reduce exclusion and marginalization.

Differences can be innate or stem from the geography into which one is born. When we look at these two aspects, differences arise from and are nourished by many sources. When differences are not seen as richness, when there is no tolerance, they cause conflicts. In our country, even in higher education, while orientation training is given to first year of students, no precautions are taken by government against the sudden integration of millions of people into society, and no adaptation studies are carried out. Learning to live together will help prevent conflicts. For this reason, it is recommended that multicultural education or education on respect for differences be provided to all age groups.

Social work targets the social and supports people and communities to improve their welfare and social change. In this context, allocating social workers to community health centers in every neighborhood and providing respect for differences training to all segments of society can contribute positively to the construction of social peace.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 779-806

Geliş Tarihi: 10.07.2024 Kabul Tarihi: 19.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi: 30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1513846>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

UŞAK-ULUBEY KANYONU'NUN İSKÂN TARİHİ VE TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Harun OY*

Öz

Ulubey Kanyonu Uşak'ın 35 km güneyinde bulunmaktadır. Kanyon Ulubey ilçesinin doğusundaki Yavu Çayı (Kazancı Deresi) ve Banaz Çayı'nın geçtiği alanda oluşmuştur. Ulubey Kanyonu ülkemizin önemli kanyonlarından birisidir. Doğa turizmi açısından değerlendirilmesine rağmen kanyonun arkeolojik zenginliği ve iskân tarihi yeterince bilinmemektedir. Bu makalede kanyonun tarih, arkeoloji ve kültür turizmi açısından var olan zenginliği ortaya koyulmaktadır. Ulubey Kanyonu içerisinde Adatepe, Köselers Höyüğü, Yeni Asar ve Eski Asar, Kocatarla Höyüğü, Salma-Mera Tepe, Hasköy Asarı, Öbek Adası (Gücü Göbek), Pepouza, Clandras köprüsü ve antik su kanalları gibi çok sayıda tarihi ve arkeolojik kalıntı bulunmaktadır. Ulubey Kanyonunda yerleşim Neolitik Çağda başlamıştır (MÖ 7000) ve günümüze kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. İnsanlar en az 9000 yıldır buradaki kanyon içerisinde yerleşim kurarak barınmış ve kanyonun imkânlarından yararlanmışlardır. Kanyon içindeki bu tarihi alanların ve arkeolojik kalıntıların bir rota oluşturarak kültür turizmi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim kanyon içerisinde yer alan Banaz Çayı üzerindeki Clandras köprüsü ve Pepouza antik kenti ile Salma-Mera Tepe'de oluşturulacak yürüyüş rotası kanyon içinde önemli bir güzergahı oluşturabilir. Salma-Mera Tepe'de bulunan kaya altı sığınakları hem görsellik açısından hem de kültür turizmi açısından değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Yavu Çayı üzerinde ise Adatepe ve Yeni Asar üzerinden güneye doğru olan güzergah takip edilebilir. Kanyon için en büyük dezavantaj ise Dokuzsele ve Yavu Çayı üzerinden gelen kirli suların oluşturduğu kötü koku ve çeşitli atıkların vermiş olduğu zararlardır. Bu nedenle buradaki evsel ve kimyasal atıkların engellenmesi ve temizlenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ulubey Kanyonu, Uşak, Banaz Çayı, Pepouza, Clandras.

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, harun_oy@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1901-5128>

Evaluation of Uşak-Ulubey Canyon in Terms of Settlement History and Tourism

Abstract

Ulubey Canyon is located 35 km south of Uşak. The canyon was formed in the area where Yavu Stream (Kazancı Stream) and the Banaz Stream flow to the east of the Ulubey district. Ulubey Canyon is one of the important canyons in Turkey. Although it is evaluated in terms of nature tourism, the archaeological richness and settlement history of the canyon are not well known. This article reveals the richness of the canyon in terms of history, archaeology and cultural tourism. There are many historical and archaeological ruins in the Ulubey Canyon, such as Adatepe, Köselers Mound, Yeni Asar and Eski Asar, Kocatarla Mound, Salma-Mera Tepe, Hasköy Asarı, Öbek Island (Gücü Göbek), Pepouza, Clandras Bridge and ancient water channels. Settlement in the Ulubey Canyon started in the Neolithic Age (7000 BC) and has continued uninterruptedly until today. People have settled in the canyon and benefited from its opportunities for at least 9000 years. Ulubey Canyon has important potential in terms of tourism. The historical sites and archaeological ruins within the canyon should be evaluated within the scope of cultural tourism by creating a route. As a matter of fact, the Clandras Bridge over the Banaz Stream in the canyon and the walking route to be created between the ancient city of Pepouza and Salma-Mera Tepe may constitute an important route within the canyon. It is important to evaluate the rock shelters in Salma-Mera Tepe both in terms of visibility and cultural tourism. On the Yavu Stream, the route heading the south can be followed via Adatepe and Yeni Asar. The biggest disadvantage for the canyon is the foul smell caused by the polluted water coming from Dokuzsele and Yavu Stream and the damage caused by various waste materials. For this reason, domestic and chemical wastes here need to be prevented and cleaned.

Keywords: Ulubey Canyon, Uşak, Banaz Stream, Pepouza, Clandras.

Giriş

Ulubey Kanyonu, Uşak ilinin güneyindeki Ulubey ilçesinde yer alan ve turizm potansiyeli de gittikçe artmakta olan ülkemizin önemli kanyonlarından birisidir. Ulubey Kanyonu ve çevresinde çeşitli araştırmalar yapılmış olup yapılan bu çalışmalar neticesinde gerek kanyon içerisinde ve gerekse kanyonun yakın çevresinde çeşitli yerleşim, kale, kaya mezarları, sığınaklar ve su kanalları gibi çok sayıda antik kalıntı tespit edilmiştir. Bu kalıntılar erken dönemlerden itibaren kanyonun gerek barınma amacıyla ve gerekse de diğer ihtiyaçlar için etkin bir şekilde kullanılmış olduğunu ortaya koymaktadır.

Şimdiye kadar Ulubey Kanyonunun iskân tarihini ortaya koyan herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Oysaki kanyon içerisinde çok sayıda yerleşim alanı veya

barınak gibi zengin arkeolojik kalıntılar bulunmaktadır. Bunlar bütün olarak değerlendirildiğinde kanyonun doğa turizminin yanı sıra tarih, arkeoloji ve kültür turizmi açısından da değerlendirilerek daha bilinir hale gelmesinin sağlanabileceği düşünülmektedir.

Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle Uşak ili ve ilçelerinde gerçekleştirmiş olduğumuz arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında Ulubey Kanyonu ve çevresinde de araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Oy, Coşar& Bektaş, 2019, s. 209-230). Bu araştırmalar neticesinde bölgenin zengin arkeolojik varlığı dikkati çekmektedir. Kanyonun doğal güzelliklerinin ön plana çıkması nedeniyle ilçeye bir seyir terası yapılmış olup bölge daha çok doğa turizmi açısından değerlendirilmektedir. Kanyonun görselliği ön plana çıkmakta ve turizm açısından değerlendirilmesine rağmen arkeolojik zenginliği ve iskân tarihi yeterince bilinmemektedir. Bu nedenle bu makale Ulubey Kanyonunun iskân tarihini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Ulubey Kanyonu, açılmış olduğu akarsu yatağı içerisinde saklanma ve barınmaya uygun olması sebebiyle binlerce yıl öncesinden günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kanyon içerisinde, Pepouza antik kenti, Clandras köprüsü ve Hasköy Asarı, kaya mezarları gibi çeşitli tarihi kalıntılara sahip olup birçok kültür varlığını barındırmaktadır (Ulubey Kanyonları Turizm Stratejisi, 2022, s. 3). Ayrıca kanyon doğa fotoğrafçılığı, kaya tırmanışı, dağ bisikleti, doğa yürüyüşü, balon gezisi, kuş gözlemciliği, bitki çeşitliliği gibi pek çok aktiviteye uygun olup bölgenin ilgi çeken alanlarından birisidir.

Bölge Araştırmalarının Genel Tarihçesi

Uşak çevresinde tarihi ve tarihöncesi dönemleri kapsayan sistematik araştırmalar 1960 yılından itibaren başlayarak günümüze kadar devam etmiştir. 1966 yılında Sivaslı ilçesi-Selçikler'deki Sebaste antik kenti ve çevresinde kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir (Fıratlı, 1970, s. 109-160). Yine aynı bölgede yer alan tümülüslerde de kazılar yapılmıştır (İzmirli, 1975, s. 45-55). Daha sonra 2001-2004 yıllarında ise Karahallı ilçesindeki Karayakuplu köyü sınırlarında yer alan ve

Hıristiyanlık açısından önemli bir yerleşim olan Pepouza antik kentinde yabancı bilim insanlarının çalışmaları bulunmaktadır (Tabberne, Lampe, 2008, s. 157-265). 2013-2019 yılları arasında Uşak ilinin genelinde Harun OY tarafından prehistorik dönemleri kapsayan, özellikle de İlk Tunç Çağı odaklı arkeolojik yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir (Oy, 2014, s. 215-230; Oy, 2016, s. 499-520; Oy, 2017, s. 33-38; Oy, 2018; Oy, 2024, s. 67-92; Oy, 2024). İl genelinde Uşak Üniversitesinden Müntheha Dinç ve Emre Taştür tarafından 2014-2017 yılları arasında Eski Yunan ve Roma dönemlerini kapsayan yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir (Dinç, Taştür, 2019, s. 151-174). 2016-2017 yıllarında ise Uşak Müzesi tarafından Banaz ilçesindeki Sürmecik mevkiinde kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Sürmecik mevki, Orta Paleolitik Çağa tarihlenen ve Uşak bölgesinin şimdilik en erken yerleşimidir (Taşkiran vd., 2021, s. 1-13). Yine Uşak Üniversitesinden Mehmet Ali Yılmaz tarafından 2017-2018 yıllarından Uşak'ta Protohistorik Çağ yüzey araştırmaları yapılmıştır (Yılmaz vd., 2019, s. 435-467). Bölgedeki bu araştırma ve kazılar haricinde Sivasslı-Selçukler'deki Sebaste ile Ulubey ilçesindeki Blaundos antik kentindeki arkeolojik kazılar ve bilimsel çalışmalar halen devam etmektedir (Can, Söyler& Dündar, 2020, s. 393-409).

Ulubey Kanyonu

Ulubey ilçesindeki kanyon, Uşak merkezden gelen Dokuzsele Deresi ile devamında akan Yavu Çayı ve Kazancı Deresi (Ulubey Deresi) ile Banaz Çayı'nın ana kolunun Avgan'ın doğusundan geçtiği bölgelerde var olan kısımlardan oluşmaktadır. Kazancı Deresi ve Banaz Çayı Ulubey'in güneyinde Emekse Boğazında birleşir ve buradan da güneye doğru akarak Adıgüzel Barajına ve Denizli'ye ulaşmaktadır (Görsel 1).

Uşak'ın 35 km güneyindeki Ulubey ilçesinde, Uşak-Karahallı karayolunun doğusunda bulunan, Kazancı Deresi'nin ve Banaz Çayı'nın oluşturduğu kanyonun toplam uzunluğu 75 km'ye ulaşmaktadır (Uşak İli Çevre Durum Raporu, 2006, s. 84). Kanyon, Ulubey ilçesinin doğusunda ve güneyindeki bölgede yer almaktadır. Uşak'ın Ulubey ilçesinde yer alan kanyon, Ulubey (Kazancı Deresi) ve Banaz

çayları boyunca devam eden bir ana kanyon ve ona bağlanan çok sayıda yan kanyonlardan oluşmaktadır (Çilek, Berberoğlu, Çilek& Dönmez, 2019, s. 77). Kanyon genel hat olarak 75 kilometrenin üzerinde ve yan kollarıyla birlikte 250 kilometreden fazla uzunluğa sahiptir (Çukur, Gündüzoğlu, 2023, s. 429).

Ulubey Kanyonu 3. jeolojik zamanın ikinci yarısında Neojen dönemde şekillenmeye başlamış, yaklaşık 1,5-2 milyon yıldan beri oluşarak günümüzdeki görüntüsüne kavuşmuştur (Çukur, Gündüzoğlu, 2023, s. 430). Uşak-Ulubey'de kanyon, karstik arazi üzerinde şekillenmiştir. Kanyon pliyosen döneme ait kalkerler içerisinde (Ulubey Formasyonu) açılmıştır (Çukur, Gündüzoğlu, 2023, s. 425). Bu kanyon bölgedeki kalkerli arazinin akarsular tarafından aşındırması sonucu oluşmuştur (Yalçınlar, 1955). Kanyonun oluşumu Büyük Menderes Grabeni ve bölgedeki karstik oluşum süreciyle bağlantılıdır. Büyük Menderes Grabeninin en az üç kez çökmesiyle ve kireçtaşlarından oluşan yapının kimyasal ve mekanik aşınmasının sonucudur. Böylece Ulubey Deresi'yle-Banaz Çayı'nın geçtiği bu bölgelerde derin menderes vadiler, vadi içi tepeler ve teras şekiller meydana gelmiştir. Ulubey'in kuzeyinden akan Yavu Çayı kanyonun başlangıcını oluşturmaktadır (Oy, 2021).

Banaz Çayı ve Ulubey Deresinin geçtiği alanı kapsayan Ulubey Kanyonu 500 metre genişliğinde ve plato yüzeyinden ortalama 150-200 metre daha alçakta bulunmaktadır (Kaya, 2007, s. 9). Kanyon sisteminin derinliği dikey tektonik hareketler ile Büyük Menderes Grabeninin çökmesiyle bağlantılıdır (Yalçınlar, 1955, s. 58-78). Hasköy batısında, Ulubey-Büyükkayalı arasında ise kanyon en geniş vadisine ulaşarak 570 metreyi bulmaktadır. Kanyon vadiler yatakları boyunca bazı yerlerde daralıp bazı bölgelerde genişlemektedir. En dar yeri (Avgan- Hasköy) arasındaki alandır (Çukur, Gündüzoğlu, 2023, s. 421-426). Banaz Çayının Yayalar-Budaklar tarafından kuzeydoğu-güneybatı yönlü yarıymış olduğu kalkerli arazi içerisinde 135-170 metre derinliktedir. Bu bölgede kanyon tektonik hareketler sonucunda oldukça kıvrımlı olarak devam etmektedir.

2013 tarihinde tabiat parkı olarak ilan edilen Ulubey Kanyonu ve çevresi jeolojik, jeomorfolojik, bilimsel ve kültürel açıdan ender özelliklere sahiptir (Çilek vd., 2019, s. 78). Kanyon oluşumunda Banaz Çayı ve Uşak tarafından gelen Kazancı Deresi etkilidir. Kanyonun içerisinde menderes kıvrımları arasında kalan ve bir ada şeklindeki doğal tepeler bulunmaktadır. Bunlar görsel olarak dikkat çekici niteliktedir (Ulubey Kanyonlarının Alternatif Turizm Potansiyeli Turizm Fiziksel Planlaması Projesi, 2011, s. 32). Kanyon içerisinde tarımsal faaliyetler yapılmaktadır. Bu nedenle doğal bitki örtüsü zarar görmüştür. Ayrıca bu alanlar tarım veya mera amaçlı kullanılmıştır (Çukur, Çakıcıoğlu Oban& Gündüzoğlu, 2019, s. 108).

Banaz ve Ulubey derelerinin geçtiği güzergâhta kireçtaşlarının kimyasal ve mekanik ayrışması sonucunda oluşan Ulubey Kanyonu Adıgüzel Barajına kadar devam etmektedir. Bölge dikey yer hareketleri ve akarsu aşındırmasını gösteren önemli bir jeolojik alandır. Ulubey Kanyonunun oluşumu üzerinde akarsu aşındırmasının yanında karstlaşmanın da etkileri vardır (Polat, Güney, 2013, s. 463-473).

Kanyonun asıl oluşumu Ulubey ilçe merkezinin doğusunda kalmaktadır. Bu alan kuzeyden gelen Dokuzsele Deresinin daha doğudan gelen Banaz Çayı ile birleşmesiyle ana kanyonu oluşturmaktadır. Banaz Çayının özellikle Ulubey çevresindeki Avgan ve Hasköy civarında kanyon görünümü belirginleşir (Ulubey Kanyonlarının Alternatif Turizm Potansiyeli, 2011, s. 6). Kanyonun geçtiği vadi tabanında menderesler bulunmaktadır. Ulubey Kanyonunun geçtiği bölge, neojen kireçtaşlarından oluşmaktadır ve bu kireçtaşlarının kalınlığı 250 metredir (Ercan, Dinçel, Metin, Türkecan& Günay, 1978, s. 103). Avgan köyünün doğusu kanyonlardan oluşmaktadır ve Avgan çevresi Ulubey Kanyonu içerisinde önemli bir konuma sahiptir (Oy vd., 2019, s. 214).

Ulubey ve Banaz çaylarının oluşturduğu Ulubey Kanyonu, doğal ve turistik önemiyle ilçenin başlıca çekim merkezidir. Kanyonlar tarih ve turizm açısından

önemli doğal oluşumlardır. Önemli bir doğal ve turistik değer olmakla birlikte potansiyelinden yeterince yararlanılamamaktadır (Deniz, 2015, s. 224).

Banaz Çayı Uşak için hayati öneme sahiptir ve suyu çok temizdir. Dokuzsele Deresi ise fiziki ve kimyasal atıklar sebebiyle kirlenmiştir. Ulubey'in güneyinde Banaz ve Dokuzsele Deresi birleşerek Denizli'ye doğru akmakta ve Adıgüzel Barajına ulaşmaktadır. Her iki çay birleştikten sonra ise bu kirlilik devam etmektedir. Buda doğal çevre için olumsuz bir etki oluşturmaktadır. Ulubey Kanyonuna en büyük zararı veren Uşak merkezden geçmekte olan Dokuzsele Deresinin taşımış olduğu şehrin ve deri sanayisinin atıkları sebebiyle ağır bir koku ve çevresel kirlilik oluşturmaktadır (Özav, Yüksel, 1998, s. 39-50). Bu kirlilik günümüzde de devam etmekte olup Dokuzsele Deresi yakınında ağır koku ve derenin sularının kirli olduğu görülmektedir. Bu durum kanyonun doğal yaşamını ve geleceğini tehdit etmektedir.

Ulubey Kanyonu İçerisindeki Yerleşmeler

Ulubey Kanyonu olarak belirtilen alan içerisinde, ilçenin kuzeyinden gelen Yavu Çayı ve Kazancı Deresi şeklinde devam eden Ulubey Deresi güzergahında kalan bölüm ile Banaz Çayının Karahallı'dan Ulubey topraklarına girerek devam etmesi sonucu oluşan Banaz Çayı tarafında ve Avgan'ın doğusunda bulunan kısmında kalan bölümünde olacak şekilde arkeolojik ve tarihi kalıntılar ve yerleşmeler bulunmaktadır. Banaz Çayı ve Ulubey Deresi Ulubey'in güneyinde Emekse Boğazı çevresinde birleşerek devam etmekte ve güneye doğru Adıgüzel Barajına doğru akmaktadır. Kanyon içerisinde tespit edilen tarihi ve arkeolojik kalıntılar şunlardır:

Salma-Mera Tepe

Salma-Mera Tepe yerleşimi Avgan'ın 5 km güneybatısında, Emekse Mahallesi'nin (şimdiki Çalışkanlar Mahallesi) 2 km doğusunda, Avgan-Emekse asfalt yolunun 1 km güneydoğusundadır. Salma ve Mera Tepe aynı mevkide bulunan iki yerleşimdir. Salma, Ulubey Kanyonu içerisinde Banaz Çayı'nın 500 m kuzeydoğusunda ve Mera Tepe'nin 150 m kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bu yerleşim bir kaya altı yerleşimdir (Görsel 2). Kayanın altına yaban hayvanlarının

açmış olduğu inlerden çıkan toprak içerisinde çok sayıda çanak çömlek parçası tespit edilmiştir. Yerleşme Kapıkayası'nın olduğu bölgede hayvan ağılların bulunduğu alandadır. Yerleşmenin olduğu alanda kaya altlarında çobanların kullandığı koyun ve hayvan ağılları ile barınaklar vardır. Kayanın altındaki inin içerisinde çıkan toprak dolgu içerisinde çok sayıda seramik tespit edilmiştir. Burada Neolitik, Kalkolitik, İTÇ, Demir Çağı ve Roma dönemi seramiği aşağıya doğru akmıştır. Salma, Neolitik ve Kalkolitik Çağ seramiği kahverengi, gri ve siyah astarlı yalın mallardan oluşmaktadır (Görsel 3). Bazı dikey kulp ve tutamak örnekleri de vardır. İlk Tunç Çağı seramiği de koyu yüzeyli mallardan oluşmaktadır (Oy vd., 2019, s. 215-216).

Mera Tepe ise aynı mevkide, kanyon içerisinde bulunan doğal bir tepedir (Görsel 4). Mera Tepe üzerinde Roma dönemine tarihlenen pişmiş toprak çatı kiremitleri ve kap parçaları tespit edilmiştir. Tepenin üst kısmında büyük bir kısmı toprakla dolmuş 1,5 metre genişliğinde ve 3 metre derinliğinde bir sarnıç vardır (Ulubey Kanyonlarının Alternatif Turizm Potansiyeli, 2011, s. 31). Burası muhtemelen bölgeyi kontrol etmek için inşa edilmiş bir kale olmalıdır.

Adatepe

Dutluca köyünün 3 km güneybatısında yer almaktadır. Ulubey Kanyonunun başlangıç noktasında yer alan yerleşmenin olduğu doğal tepeye yöre halkı Ada olarak tanımlamaktadır. Adatepe, Köseler köyünün 2 km güneydoğusunda, ayrıca Uşak-Ulubey karayolunun da yaklaşık 3 km doğusundaki Yavu Çayı kıyısındadır. Adatepe, Yavu Çayının hemen doğusundaki vadi içerisinde doğal bir tepe üzerine konumlanmıştır (Görsel 5). Yerleşme kanyon içerisindeki 30 m yükseklikte, doğu-batı uzantılı 300 m ve kuzey-güney doğrultulu 180 m uzunluğunda doğal bir tepe üzerindedir. Yerleşme üzerinde Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı (İTÇ), Helenistik ve Roma dönemi seramikleri vardır. Ayrıca çakmaktaşı alet ve obsidyen dilgiler de bulunmaktadır. Özellikle kaliteli İlk Kalkolitik Çağ boyalı seramikleri yerleşimin güney yamaçlarında yoğunlaşmıştır. İlk Kalkolitik Çağ seramikleri boya bezemeli olup çok nitelikli örneklerden oluşmaktadır (Görsel 6) (Oy vd., 2019, s.

213-214). Kanyona yakın olan Dutluca köyü içerisinde ayrıca Dutluca höyük bulunmaktadır. Dutluca höyük Neolitik Çağdan günümüzde kadar süren bir yerleşim alanıdır. Dutluca bölgesinde James Mellaart ve Turan Efe tarafından farklı tarihlerde incelemeler yapılmış olup burada Kalkolitik Çağa tarihlenen boya bezmeli çanak çömlekler hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır (Mellaart, 1970, s. 437, fig. 156; Efe, 2001, s. 58, 109). Yerleşme Yavu Çayına kadar uzanır. Yerleşmenin tabanında tarım alanları bulunması nedeniyle dikkat çekmektedir (Oy, 2021, s. 79-80). Adatepe'deki Neolitik ve Kalkolitik çanak çömlek parçaları monokrom ve çok renkli parçalardan oluşmaktadır (Oy, 2021, s. 81).

Adatepe, Yavu Çayı vasıtasıyla güneyindeki kanyon ile bağlantılıdır. Ayrıca kuzeyinde ve doğusunda kalan Uşak Ovasındaki diğer yerleşimlerle de bağlantıları bulunmaktadır. Yavu Çayı güneye doğru akarak Banaz Çayı ile birleşerek Büyük Menderes Nehrine (Meander) bağlanır. Bu nedenle Yukarı Menderes Vadisindeki yerleşimlerle de ilişkilidir (Dedeoğlu, 2014, s. 33-56; Dedeoğlu, Temür, Konakçı & Ozan, 2019, s. 1-23; Dedeoğlu vd., 2023, s. 1-29). Adatepe'yi farklı kılan özelliklerinden birisi de Yavu Çayı'nın aşındırdığı vadide kayalık bir tepe üzerinde yer almasıdır. Kanyonun başladığı bölgede çok derin olmayan vadi içerisinde (Oy, 2021, s. 87).

Dutluca bölgesinde en erken yerleşim Neolitik Çağda başlamıştır (MÖ 7000) (Oy, 2021, s. 75). Adatepe'yi önemli kılan noktalardan biri de İlk Kalkolitik Çağ boyalı parçaların çok sayıda olmasıdır. Bölgedeki diğer yerleşmelerin yüzeylerinde Adatepe kadar boyalı seramik bulunmamaktadır. Dutluca bölgesi İlk Tunç Çağ'da (İTÇ) Beycesultan ile aynı kültürel bölge içerisinde yer almaktadır (Abay, Dedeoğlu, 2009, s. 53-79; Lloyd, Mellaart, 1962). Neolitik Çağdan günümüze kadar kesintisiz bir yerleşim yeri olan Dutluca bölgesinin, Göller Yöresi ve Batı Anadolu kıyıları ile ilişkileri bulunmaktadır (Oy, 2021, s. 89).

Köseler Höyüğü

Köseler köyünün 2.5- 3 km güneyindeki Ören mevkiindedir. Yavu Çayı yerleşmenin hemen kıyısından akmaktadır. Yavu Çayı kıyısında kalan ve höyüğün

olduğu alana Aşağı Ören denilmektedir. Yerleşmenin doğusunda pithos mezarların çıktığı bir alan bulunmaktadır ve burası yerleşmenin mezarlığı olarak değerlendirilmektedir. Yerleşme kuzeydoğu-güneybatı uzantılı 400 m ve kuzey-güney uzantılı 300 m kadar bir alanı kaplamaktadır. Üzerinde tarım yapıldığı için yüksekliği azalmaktadır. Aslında yerleşme Yavu Çayına kadar uzanmaktadır. Yüksekliği 5-6 m kadardır. Yavu Çayı dikkate alınırca daha yüksektir. Geniş bir alanda yerleşim vardır fakat İTÇ seramiği Yavu Çayına bakan yamaçlarda daha çoktur. Daha geniş alanda ise Roma pithos ve seramik parçaları bulunmaktadır. Ayrıca yerleşmede ezgi taşları da oldukça fazladır (Oy, 2022, s. 56). Adatepe'den güneye doğru Yavu Çayını takip ettiğimizde 1,5 km güneyde Köselер höyüğü vardır. Adatepe ve Köselер höyüğü birbirine oldukça yakındır. Köselер höyüğü geniş bir İTÇ yerleşmesidir (Oy, 2021, s. 80).

Kocatarla Höyüğü

Ulubey'in 6-7 km güneydoğusunda, Ulubey-Hasköy karayolunun 300 m güneyindedir. Banaz Çayı bir kavis yaparak höyüğün güneyinden akmaktadır. Yerleşme kuzeybatı-güneydoğu uzantılı 300 m ve doğu-batı uzantılı 200 m çapında bir alanı kapsamaktadır ve 30 m yüksekliğe sahiptir. Yerleşme üzerinde İTÇ, Helenistik ve Roma dönemi seramikleri belirlenmiştir. Özellikle seramikler yerleşmenin üst kısmında yoğunlaşmaktadır. Yerleşmenin üzerinde bir bağ evi bulunmaktadır. Höyük üzerinde tarım yapılmaktadır. Bu alana meyve ağaçları da dikilmiştir. Yerleşmenin eteklerinde bazı küp parçaları tespit edilmiş olup bu kısımların yerleşmenin nekropol alanı olması muhtemeldir. Kocatarla Höyüğü Banaz Çayının geçtiği vadiyi ve bulunduğu bölgeyi kontrol eden bir konumdadır. Ulubey-Karahallı arasında bağlantıyı sağlayan modern karayolu da yerleşmenin olduğu bölgeden geçmektedir. Hem yola ve ulaşım ağına hem de Banaz Çayına hakim olup ormanlarla çevrili bir bölgededir. Kocatarla Höyüğünden Banaz Çayını takip ederek Avgan bölgesindeki kanyon içerisine ulaşım olduğu gibi kuzeye doğru düzlük alanlardan hareketle ovaya bağlantısı bulunmaktadır. Ayrıca güneybatıya

doğru Banaz Çayını takip ederek diğer bölgelerle bağlantıyı sağlamaktadır (Oy vd., 2019, s. 217-218).

Mehmet Bey Dere

Mehmet Bey Dere yerleşimi, Ulubey ilçesine bağlı Avgan köyünün 5 km doğusunda, Ulubey Kanyonu içerisinde yer almaktadır (Oy, 2024). Yerleşmenin olduğu alan Banaz Çayı kıyısında Mehmet Bey isimli bir şahsa ait olan çok geniş bir araziye ifade etmektedir. Burada iki katlı kerpiç bir ev bulunmaktadır ve bu ev Mehmet Bey'in Damı olarak adlandırılmaktadır. Yerleşme evin üst kısmında yer almaktadır. Mehmet Bey Dere yerleşimi kanyon içerisinde ve Banaz Çayına doğru eğimli olan arazinin yamaçlarında 150 m çapında bir alanda yer almaktadır (Görsel 7). Yerleşim kaçak kazılarla şeklini tamamen kaybetmiştir. Eğimli olan arazide yüksekliği 5 m kadardır. Yerleşmeden 100-150 m aşağıya doğru Mehmet Bey'in Damının bulunduğu alana inince nekropol alanı bulunmaktadır. Yerleşmenin nekropol alanı doğu-batı yönünde yaklaşık 170 metre, kuzey-güney doğrultusunda ise 130 metrelik bir alanı kaplamaktadır. Nekropol küp mezarlardan oluşmaktadır. Küplerin ağzı doğuya bakmaktadır (Oy, 2024).Yerleşmede ve nekropol alanında İTÇ ve Orta Tunç Çağı (OTÇ) seramikleri tespit edilmiştir (Oy vd., 2019, s. 216).

Mehmet Bey Dere Avgan'ın doğusunda Banaz Çayı kıyısında hakim bir noktada yer alan Tunç Çağı yerleşimidir (Oy, 2022, s. 56). Yerleşme ve nekropol kanyon içerisinde kalmaktadır. Nekropol kanyonun dip kısmındaki Banaz Çayı kıyısındadır (Oy, 2024). Seramiklerden burasının İTÇ II-III ve MÖ. II. Binde kullanılmış olduğu kanaatine varılmıştır (Oy vd., 2019, s. 217).

Mehmet Bey Dere OTÇ çanak parçaları Beycesultan V (OTÇ) çanaklarının benzeridir (Lloyd, Mellaart, 1965, s. 86). Ayrıca Afyonkarahisar bölgesindeki M.Ö. II. Binyıl çanaklarıyla da benzerlik göstermektedir (Koçak, Bilgin& Küçükbezci, 2019). Mehmet Bey Dere OTÇ çanak çömlükleri Panaztepe, Limantepe (Aykurt, 2020, s. 113, lev. 152), Kocabaş Tepe ve Çeşme Bağarası (Aykurt, 2013) çanaklarıyla da pek çok benzerlik göstermektedir (Aykurt, 2013).

Mehmet Bey Dere, Uşak bölgesinin yanı sıra Ulubey Kanyonundaki yerleşim modeli, mezarlık ilişkileri, topoğrafya ve İTÇ halkının bu coğrafyayı nasıl kullandığı hakkında bilgi veren ve bunların anlaşılmasına ışık tutan önemli bir yerleşimdir (Oy, 2024).

Hasköy Asarı

Ulubey ilçesinin 22 km güneydoğusunda bulunan Hasköy'ün 2-3 km kuzeyinde, Banaz Çayının geçtiği kanyon içerisinde yüksek bir tepe üzerinde yer almaktadır (Ulubey Kanyonları Turizm Stratejisi, 2022, s. 3). Asar veya Hasköy Asarı olarak bilinmektedir (Görsel 8). Asar mevki Avgan ile Hasköy arasındaki kanyon içerisinde, Banaz Çayı kıyısında yer alan bir tepe üzerinde konumlanmış Helenistik-Roma dönemi kale ve yerleşimdir. Yerleşmenin eteklerinde pithos mezarlar çıkmış, bölgede ayrıca kayrak taşlardan yapılmış mezarlar da bulunmaktadır (Oy vd., 2019, s. 219).

Asar mevki yüksek bir tepe üzerinde yer alan bir kale olup Banaz Çayını kontrol etmekte ve bölgeye hakimiyet sağlamak için yapılmıştır. Güney eteklerine nekropol alanı bulunmaktadır. Hasköy Asarı'nda kaya mezarları haricinde mimari kalıntılar ve derin bir kaya tüneli bulunmaktadır. Hasköy Asarı Helenistik ve Roma dönemi kalelerinden birisi olmalıdır (Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri, 2007, s. 154). Asar'ın güney yamacında ana kayaya oyulmuş yaklaşık 80 m uzunluğunda, 2,5x2,5 m ölçülerinde bir tünel bulunmaktadır. Ayrıca Asar'da çok sayıda oda ve niş var olup bunların bazıları tahrip olmuştur (Ulubey Kanyonlarının Alternatif Turizm Potansiyeli, 2011, s. 32).

Yeni Asar ve Eski Asar

Ulubey ilçe merkezinin hemen doğusunda kalan (yaklaşık 1 km) kanyon içerisinde oldukça yüksek bir konumda yer alan Yeni Asar ve Eski Asar tepeleri bulunmaktadır (Büyük Asar ve Küçük Asar). Bu tepeler kanyon oluşumuyla bağlantılı olup ilçedeki seyir terasından görülebilmektedir. Yeni Asar ve Eski Asar tepeleri içerisinde yer alan Yeni Asar üzerinde bir kale bulunmaktadır. Bu kale Helenistik ve Roma dönemine aittir. Korunaklı olması sebebiyle ve kanyonun

kontrolü açısından buradaki kale inşa edilmiştir. Bu kale Külçen köyü ile Ulubey arasında kalan bölgede, kanyon içerisindeki bölgeye hakim bir konumda bulunmaktadır (Görsel 9).

Yeni Asar ve Eski Asar Ulubey ilçe merkezinin doğusundaki çamlık mesire alanının karşısındadır. Kanyonun ortasında doğal bir tepe üzerindedir. Asar üzerinde sur duvarları ve mimari yapılar, seramik parçaları ile Asar'a ulaşımı sağlayan antik bir patika yol bulunur. Ayrıca Asar'ın alt eteklerinde yapı temelleri, su kanalları ve kuyular vardır. Daha önceden Ortaçağ kalesi olarak belirlenmiş olsa da yakın çevresinde ve eteklerinde yer alan pithos mezarlardan dolayı burasının Helenistik ve Roma döneminden itibaren kullanılmış olduğuna işaret etmektedir (Ulubey Kanyonlarının Alternatif Turizm Potansiyeli, 2011, s. 31).

Pepouza Antik Kenti

Karayakuplu köyünün 2 km kadar güneybatısında ve Banaz Çayı kıyısındaki kanyon içerisinde yer almaktadır (Lampe, 2003, s. 1-3; Lampe, 2004, s. 112; Sevin, 2013, s. 206; Lampe, 2017, s. 106). Peter Lampe başkanlığındaki bir ekip Karayakuplu köyünde bulunan Pepouza/Pepuza kentinde ve çevresinde araştırmalar gerçekleştirmiştir (Oy, 2019, s. 5-6). Pepouza antik kenti çevresinde ve kanyon boyunca antik dönemlerden kalma su kanalları, kaya mezarları ve mağaralar bulunmaktadır. Ayrıca kaya sığınakları ve büyük bir kayaya oyulmuş olan kilise de bulunmaktadır (Ulubey Kanyonları Turizm Stratejisi, 2022, s. 3).

Burası Hıristiyanlık açısından önemli olan kentlerden birisidir. Pepouza MS 165-550 yılları arasında Montanizm hareketinin merkezi olmuştur. Montanizm Frigya'da MS 165 yılında ortaya çıkmış ve ilk dönem Hıristiyanları tarafından kurulmuş olan bir mezheptir. Daha sonra Kuzey Afrika, İstanbul ve Roma'ya kadar yayılmıştır. Bu mezhebi kuran Montanus'tan sonra Maximilla ile Priscilia isimli iki kadın kahin tarafından devam ettirilmiştir. Bu mezhep kadın erkek eşitliğine önem vermiştir. Kadınlar da rahip ve piskopos olarak görevlendirilmiştir. Hazreti İsa'nın tekrar bu kentte dirileceğine inanılmış ve Pepouza kenti kutsal sayılmıştır.

Montanistler için Pepouza ve yakınındaki Tymion “Yeni Kudüs” olarak kabul edilmiştir. MS 550 yılında kent Romalılar tarafından yıkılmıştır (Oy, 2019).

Clandras/Cılandras Köprüsü ve Antik Su Kanalları

Ulubey Kanyonu içerisinde bulunmaktadır (Ulubey Kanyonları Turizm Stratejisi, 2022, s. 3). Clandras Köprüsü olarak şuan var olan yapı aslında bir su kemeridir (Görsel 10). Bu su kemerinin 1 km ilerisindeki Pepouza antik kentine su taşımak için yapılmış olduğu değerlendirilmektedir. Bölgede Banaz Çayını takip ederek ilerleyen su kanalları rahat bir şekilde görülebilmektedir ve bu kanallar Pepouza antik kentine kadar devam etmektedir. Kanallar vadi içerisindeki kayalar oyularak açılmıştır. Clandras Köprüsü olarak ifade edilen yapı bu kanalların başlangıç noktasında yer almaktadır. Roma döneminde yapıldığı düşünülen su kemerinin Pepouza ile olan bağlantısı sebebiyle MS 2. yüzyılda inşa edilmiş olduğu değerlendirilmektedir. Banaz Çayının üzerinde 17 metre yükseklikte tek kemerli olan Clandras Köprüsü 24 metre uzunluğunda ve 1.75 metre enindedir.

Pepouza’dan Clandras Köprüsüne doğru Banaz Çayının iki tarafından çok sayıda su kanalı açılmıştır. Hem ulaşım için hem de su yolu olarak açılan bu kanalları vadi boyunca takip etmek mümkündür. Vadideki kayalıklar kesilerek yapılan bu kanallar bugün bile kullanılacak niteliktedir (Oy, 2019, s. 10). Bu köprü veya su kanallarının Helenistik ve Roma öncesine ait olabileceği düşünülmektedir ve Frig ve Lidya döneminde de kullanılmış olabileceğini öngörmek gerekmektedir.

Öbek Adası (Gücü Göbek)

Avgan’ın 5 km güneydoğusunda yer alan Gücü Göbek mevkiinde Banaz Çayı kıyısında doğal bir tepe üstü yerleşimidir. Yerleşme Hasköy Asarı’nın 200 m doğusundadır. Üzerinde Roma döneminden başlayarak ve Orta Çağ ve Osmanlı dönemine ait seramikler tespit edilmiştir (Oy vd., 2019, s. 215). Kanyon içerisinde Hasköy Asarı ile karşılıklı olması sebebiyle bu bölgeyi kontrol eden stratejik bir noktadadır (Görsel 8).

Sonuç ve Öneriler

Ulubey Kanyonu içerisinde Salma-Mera Tepe (Neolitik-Kalkolitik), Adatepe (Neolitik-Kalkolitik), Köseler Höyüğü (İTÇ), Kocatarla Höyüğü (İTÇ), Mehmet Bey Dere (İTÇ-OTÇ), Hasköy Asarı (Helenistik-Roma), Yeni Asar ve Eski Asar (Helenistik-Roma), Pepouza antik kenti (Roma), Clandras köprüsü ve antik su kanalları (Helenistik-Roma), Öbek Adası (Gücü Göbek) (Roma, Ortaçağ) gibi çok sayıda tarihi ve arkeolojik kalıntı bulunmaktadır.

Kanyon içerisinde Yavu Çayını takip eden kısımda Adatepe, Köseler Höyüğü, Yeni Asar ve Eski Asar yerleşimleri vardır. Banaz Çayı güzergâhında ise Kocatarla Höyüğü, Salma-Meratepe, Hasköy Asarı, Öbek Adası (Gücü Göbek), Mehmet Bey Dere, Pepouza antik kenti, Clandras köprüsü ve antik su kanalları bulunmaktadır.

Ulubey Kanyonunda yerleşim Neolitik Çağda başlamıştır (MÖ 7000) ve günümüze kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. İnsanlar en az 9000 yıldır buradaki kanyon içerisinde yerleşim kurarak barınmış ve kanyonun imkânlarından yararlanmışlardır. Kanyondaki en erken yerleşmeler Neolitik ve Kalkolitik Çağa tarihlenen Adatepe ve Salma-Mera Tepe'dir. Kanyon içerisinde bulunan bu yerleşmeler en erken yerleşmeler olup Adatepe kanyonun başlangıcında doğal bir tepe üstü yerleşimdir. Avgan'da yer alan Salma-Mera Tepe ise kanyon içerisinde yer alan kaya altı yerleşmesidir. Belki de kanyon içerisinde Neolitik Çağdan daha eskiye gidebilecek kalıntıların var olması ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Ulubey Kanyonu içerisinde Neolitik ve Kalkolitik çağdan başlayarak özellikle İlk Tunç Çağ da (MÖ 3000) yerleşilmiş olup (Köseler Höyüğü, Kocatarla Höyüğü) Orta ve Son Tunç Çağda da (MÖ 2000-1000) devam eden bu yerleşim süreci (Mehmet Bey Dere) Helenistik ve Roma dönemlerinde ise kanyonun içindeki yüksek tepelerde kaleler şeklinde devam ederek günümüze kadar ulaşmıştır. Kanyon içerisinde oldukça zengin bir yerleşim dokusu bulunmaktadır. Çünkü kanyon içinden

akan Ulubey ve Banaz çayları burayı verimli kılmakta, bitki ve hayvan çeşitliliği açısından kanyonu cazip hale getirmektedir.

Ulubey Kanyonu yerleşme bakımından yoğun olup kanyon içerisindeki Banaz Çayı ve Yavu Çayı gibi akarsuların çevresi yerleşim için tercih edilmiştir. Ulubey Kanyonu ve çevresi erken dönemlerden itibaren yerleşim görmesi açısından önemlidir. Ulubey'in doğusundaki özellikle Adatepe'deki İlk Kalkolitik Çağ boyalı seramikleri ile önemli bir merkezdir. Mehmet Bey Dere yerleşimi ve nekropol alanı kanyon içerisindeki konumu nedeniyle dikkat çekmektedir. Çünkü dağlık alanlarda ve Uşak Ovasında var olan örneklerden farklı olarak kanyon içerisinde yer almaktadırlar. Salma-Mera Tepe ise yine kanyon içerisinde kaya altı yerleşimi olarak ön plana çıkmaktadır.

Ulubey Kanyonunun tarihsel süreci Neolitik Çağa kadar uzanmaktadır. MÖ 7000'lerden başlayarak Salma mevki Neolitik ve Katolik Çağ barınma alanı, yine Adatepe yerleşiminde zengin İlk Kalkolitik Çağ boyalı seramikleri, Köşeler höyüğünün İTÇ buluntuları gibi örnekler tarihöncesi döneme aittir. Yine Yeni Asar, Hasköy Asarı gibi kalelerin varlığı turizm açısından kanyonun zenginliğini ortaya koymaktadır. Kanyon içindeki bu kalıntıların yanı sıra kanyonun dışında ve yakın çevresinde çeşitli arkeolojik merkezlerin olması Uşak ili açısından önemlidir. Uşak'ın ve Ulubey Kanyonunun ulaşım yollarına yakın olması sebebiyle bölgenin bu zengin doğal ve arkeolojik varlığının değerlendirilmesi ve mevcut turizm çeşitliliğinin artırılması önem arz etmektedir.

Ulubey Kanyonu Banaz Çayını güneye doğru takip ederek Büyük Menderes Nehri ile ilişkileri vardır. Kültürel olarak ta Büyük Menderes vadisi ile bağlantılıdır. Bölgenin erken dönemlerde Göller Yöresi-Hacılar ile Orta Anadolu, Çatalhöyük ve Batı Anadolu ile ilişkileri vardır. İTÇ çanak çömlekleri genel olarak bölgedeki diğer çağdaş merkezlerle uyumludur.

Ulubey Kanyonu turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Doğa yürüyüşü, tırmanma, macera parkurları gibi pek çok etkinliğe uygun olan bu kanyon görsel açıdan etkileyici olmasının yanı sıra kültür tarihi açısından da

değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kanyon içinde eskiçağdan günümüze kadar olan var olan iskân tarihine ışık tutan kalıntıların varlığı kanyonun tarih, arkeoloji ve kültür turizmi açısından da önemli hale getirir. Kanyon içindeki bu tarihi alanların ve arkeolojik kalıntıların bir rota oluşturularak kültür turizmi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir (Görsel 11). Oluşturulacak kültür yolu veya yürüyüş yolu güzergahlarını kapsayan kanyon içindeki bu alanlarda bilgilendirici tabelalar veya yönlendirici işaretler hazırlanarak turizme kazandırılması uygun olacaktır.

Nitekim kanyon içerisinde yer alan Pepouza antik kenti Montanizm hareketinin merkezi olması sebebiyle oluşturulacak yürüyüş rotası açısından kanyon içinde önemli bir güzergahı oluşturabilir. Aynı şekilde Salma-Mera Tepe'de bulunan kaya altı sığınakları da hem görsellik açısından hem de kültür turizmi açısından değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Ulubey Kanyonu doğa, tarih ve kültür turizmi açısından önemli bir potansiyel barındırmakta olup bu potansiyeli yeterince değerlendirilmemektedir. Daha çok günübirlik yapılan gezilerin ve seyir terasından kanyonun seyredilmesinin yanında turizmin çeşitlendirilerek detaylandırılması ve bir proje kapsamında doğa turizminin yanında kültür ve tarihi yönleri ile birleştirilerek daha etkin bir şekilde kullanılması faydalı olacaktır.

Kanyon için en büyük dezavantajları ise Dokuzsele ve Yavu Çayı üzerinden kanyona gelen kirli suların vermiş olduğu kötü kokunun ve çeşitli atıkların vermiş olduğu zararlardır. Bu nedenle evsel ve kimyasal atıkların engellenmesi ve temizlenmesi gerekmektedir. Bu yapıldığı takdirde kanyonun turizm açısından daha verimli olacağı düşünülmelidir. Daha doğuda akan Banaz Çayının ise temiz ve gür akan suyu bitki ve hayvan çeşitliliği açısından büyük bir zenginlik sunmaktadır. Ayrıca kanyonun eşsiz doğal güzelliklere sahip olması, gelecekte çok güzel bir turizm destinasyonu olacağını işaret etmektedir.

Mali Destek Bildirimi (Funding)

Bu çalışma Ordu Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü (A-1835) ve Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmiştir.

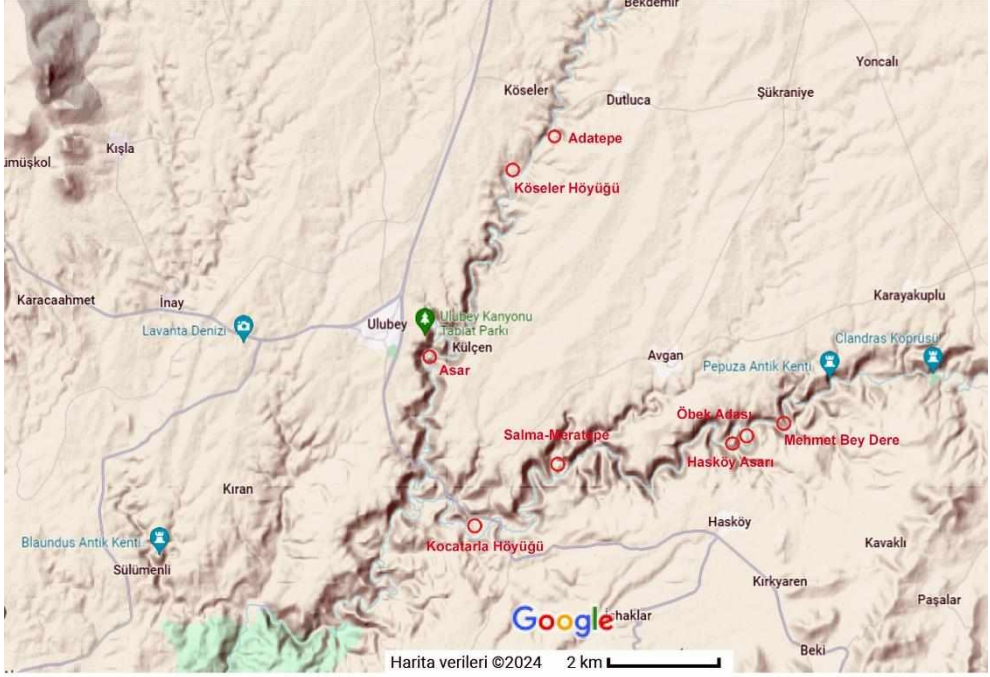
Kaynakça

- Abay, E., Dedeoğlu, F. (2009). Beycesultan 2007-2008 Yılları Kazı Çalışmaları Ön Raporu. Preliminary Report of Beycesultan 2007-2008 Excavation Campaigns. *Arkeoloji Dergisi*, 13(1), 53-79.
- Aykurt, A. (2013). Batı Anadolu Orta Tunç Çağı Kronolojisinin İzmir Bölgesi Kazıları Işığında Güncel Bir Değerlendirmesi, *Colloquium Anatolicum*, XII, 37-77.
- Aykurt, A. (2020). Liman Tepe I, Orta Tunç Çağı Seramiği ve Küçük Buluntuları: Orta Tunç Çağı Seramikleri ve Küçük Buluntular. *Bilgin Kültür Sanat Yayınları*, Ankara.
- Can, B., Söyler, Ş., DüNDAR, G. K. (2020). Blaundos Antik Kenti 2018 Yılı (İlk Sezon) Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 41(1), 393-409.
- Çilek, A., Berberoğlu, S., Çilek, M. Ü., Dönmez, C. (2019). Topografik Özellikleri Kullanarak Arazi Morfolojisi Analizi: Uşak Ulubey Kanyonu Örneği. *Bilge International Journal of Science and Technology Research*, 3, 77-88.
- Çukur, H., Gündüzoğlu, H. A. G. (2023). Uşak-Ulubey Kanyonları ve Coğrafi Özellikleri. *Kurtuluşun 100. Yılında Uşak, Uşak Belediyesi, Palet Yayınları*, Konya, 421-430.
- Çukur, H., Çakıcıoğlu Oban, R., Gündüzoğlu, H. A. G. (2019). Land Use Suitability Analysis of the Ulubey Canyon (Uşak-Turkey) and Its Surroundings. *Romanian Journal of Geography*, 63(1), 105-119.
- Dedeoğlu, F. (2014). Yukarı Menderes Havzası Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşimlerinin Materyal Kültür ve İskân Düzeni Bağlamında Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 33-56.
- Dedeoğlu, F., Temür, B., Konakçı, E., Ozan, A. (2019). Ekşi Höyük 2015-2019: Yukarı Menderes Havzası'nın Neolitik Dönemine İlişkin İlk Sonuçlar ve Gözlemler. *Arkeoloji Dergisi*, XXIV, 1-23.
- Dedeoğlu, F., Ozan, A., Konakçı, E., Temür, B., Boz, B., Milić, B., İlgezdi-Bertram, G., Erdalkıran, M. (2023). Archaeological and Analytical Investigation of A New Neolithic Site in Western Anatolia: Ekşi Höyük (Denizli, Turkey). *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 23(1), 1-29.
- Deniz, M. (2015). Analysis of Sustainable Tourism and Cittaslow Potential of Ulubey (Uşak). M. Dinu, N. Hacıoğlu, C. Avcıkurt, R. Efe, A. Soykan (Ed.), *Tourism, Environment and Sustainability*, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia, 219-238.
- Dinç, M., Taştëmür, E. (2019). 2017 Yılı Uşak İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması: Eski Yunan-Roma (Arkaik, Klasik, Helenistik ve Roma Çağı) Yerleşimleri Sonuç Raporu. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36(3), 151-174.
- Efe, T. (2001). The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı, A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia. *TASK Vakfı yayınları*, İstanbul.

- Ercan, T., Dinçel, A., Metin, S., Türkecan, A., Günay, E. (1978). Uşak Yöresindeki Neojen Havzalarının Jeolojisi, *Geology of the Neogene Basins in Uşak Region*. Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni, 21, 97-106.
- Fıratlı, N. (1970). Uşak-Selçikler Kazısı ve Çevre Araştırmaları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 19(2), 109-160.
- İzmirli, Ü. (1975). Uşak-Selçikler Tümülüsleri. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 22(1), 41-69.
- Kaya, A. (2007). Karahallı (Uşak) İlçesinin Coğrafi Etüdü, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Koçak, Ö ., Bilgin, M., Küçükbezci, H. G. (2019). MÖ II. Binyılda Afyonkarahisar ve Çevresi Kültürleri, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Lampe, P. (2003). The First Campaign of the Pepouza and Tymion Archaeological Surface Survey 2001. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 20(2), 1-10.
- Lampe, P. (2004). Pepouza 2002: Vermessungsnetz, Neue Archäologische Zeichnungen, Oberflächenfunde. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 21(1), 109-118.
- Lampe, P. (2017). Temenothyrai'nin (Uşak) Güneyinde Bulunan Frig Ard Bölgesinde Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi: Montanizm İzleri. R. M. Czichon, Ş. Söyler, B. Can, İ. Çavuş (Ed.), *Yüze Araştırmaları ve Kazılar Işığında Uşak*, Zero Production, İstanbul, 105-114.
- Lloyd, S. Mellaart, J. (1962). Beycesultan. Vol. 1, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels. *Occasional Publications of the British Institute of Archaeology at Ankara* 6. London.
- Lloyd, S. Mellaart, J. (1965). Beycesultan. Vol. 2, Middle Bronze Age Architecture and Pottery. *Occasional Publications of the British Institute of Archaeology at Ankara* 8. London.
- Mellaart, J. (1970). *Excavations at Hacılar I-II*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Oy, H. (2014). Uşak İli ve İlçelerinde İlk Tunç Çağı Coğrafya Araştırmaları 2013 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 32(1), 215-230.
- Oy, H. (2016). Uşak İli Merkez İlçe İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2014 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 33(2), 499-520.
- Oy, H. (2017). Uşak İli Tunç Çağı Araştırmaları. R. M. Czichon, Ş. Söyler, B. Can, İ. Çavuş (Ed.), *Yüze Araştırmaları ve Kazılar Işığında Uşak*, Zero Production, İstanbul, 33-38.
- Oy, H. (2018). İlk Tunç Çağında Uşak 1, Merkez, Banaz ve Sivasslı İlçeleri, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Oy, H., Coşar, D., Bektaş, G. (2019). Uşak-Ulubey İlk Tunç Çağı Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 37(2), 209-230.
- Oy, H. (2019). İçbatı Anadolu'da Prehistorik Döneme Ait Bir Mermer Atölyesi: Karayakuplu Höyük. *OLBA*, XXVII, 1-40.
- Oy, H. (2021). New Survey and Typological Study of Prehistoric Wares of Dutluca Region, Uşak, Turkey. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 21(2), 69-92.
- Oy, H. (2022). Uşak İli Tunç Çağı Araştırmaları 2019-2020 Çalışmaları. 2019-2020 Yılı Yüze Araştırmaları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, cilt 2, 51-68.
- Oy, H. (2024). A Bronze Age Settlement and Cemetery in the Ulubey Canyon in Inland Western Anatolia Mehmet Bey Dere, Uşak, Turkey. *Anadolu Araştırmaları*, 30, 67-92.

- Oy, H. (2024). İlk Tunç Çağında Uşak II, Karahallı, Ulubey ve Eşme İlçeleri, Akademisyen Yayınevi, Ankara.
- Özav, L., Yüksel, T. (1998). Uşak'ta Dericilik ve Coğrafi Çevre Üzerine Etkileri. Afyonkocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 39-50.
- Polat, S., Güney, Y. (2013). Uşak İli Arazisinde Karstik Şekiller. Marmara Coğrafya Dergisi, 27, 440-475.
- Sevin, V. (2013). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Tabberne, W., Lampe, P. (2008). Pepouza and Tymion: The Discovery and Archaeological Exploration of A Lost Ancient City and An Imperial Estate. Walter de Gruyter, Berlin.
- Taşkıran, H., Aydın, Y., Özçelik, K., Erbil, E. (2021). A New Discovery of Neanderthal Settlements in Turkey: Surmecik Open-Air Campsite in Western Anatolia. L'anthropologie, 125(1), 1-13.
- Ulubey Kanyonları Turizm Stratejisi, 2022. Zafer Kalkınma Ajansı, Kütahya.
- Uşak İli Çevre Durum Raporu, (2006). Uşak Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Uşak.
- Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri. (2007). Uşak Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Neşa Ofset, İzmir.
- Ulubey Kanyonlarının Alternatif Turizm Potansiyeli Turizm Fiziksel Planlaması Projesi. (2011). Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Uşak.
- Yalçınlar, İ. (1955). Banaz Çayı Hazvası ve Uşak Civarında Bünye ve Morfoloji Araştırmaları. Türk Coğrafya Dergisi (13-14), 57-89.

Harun OY, Uşak-Ulubey Kanyonu'nun İskân Tarihi Ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi

Görsel 1: Ulubey Kanyonu ve yerleşmeler

Görsel 2: Salma kaya altı yerleşimi

Görsel 3: Salma neolitik ve kalkolitik çağ seramikleri

Görsel 4: Mera Tepe

Görsel 5: Adatepe

Görsel 6: Adatepe Kalkolitik Çağ çanak çömleği

Görsel 7: Mehmet Bey Dere

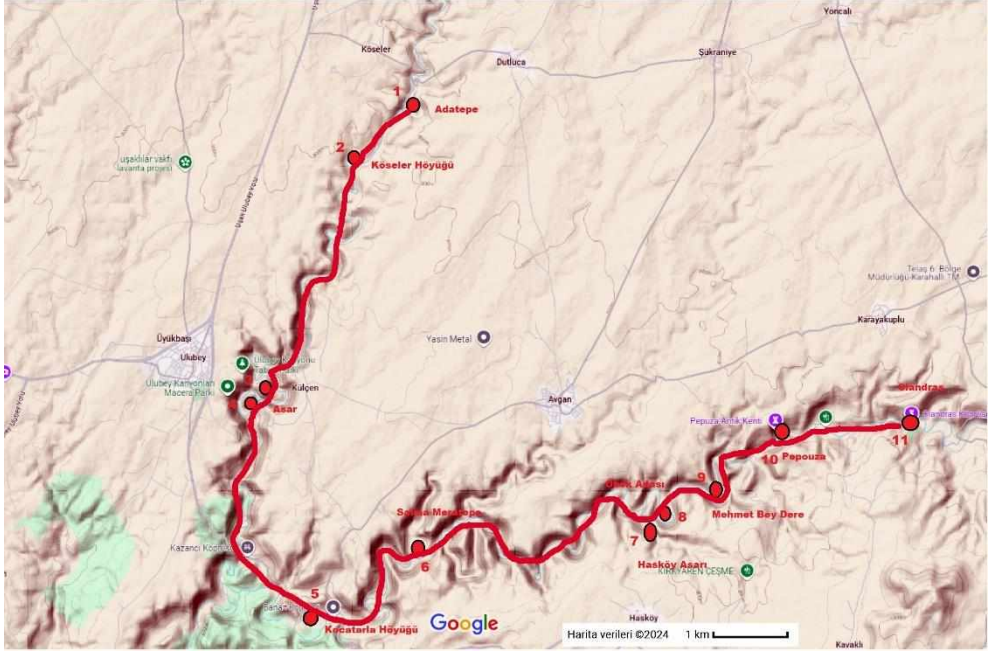
Görsel 8: Hasköy Asarı ve Öbek Adası

Görsel 9: Yeni Asar ve Ulubey kanyonu

Görsel 10: Clandras

Görsel 11: Ulubey Kanyonu gezi rotası

Extended Abstract

Ulubey Canyon is located in the Ulubey district, 35 km south of Uşak province. The canyon extend to the east and south of the Ulubey district. Ulubey Canyon consists of a main canyon along the Ulubey (Kazancı Creek) and the Banaz Streams and many side canyons connected to the main canyon. The canyon is generally 75 kilometers long. When calculated together with its side branches, it has a length of more than 250 kilometers. These canyons were formed as a result of the erosion of the rivers passing over the calcareous land in the region. Yavu Stream, flowing from the north of Ulubey, constitutes the beginning of the canyon. Ulubey Canyon, covering the area where the Banaz Stream and Ulubey Stream pass, is 500 meters wide and is approximately 150-200 meters lower than the plateau surface. Ulubey Canyon is one of the important canyons of Uşak province and Turkey. The canyon was declared a nature park in 2013.

The main formation of the canyon is in the east of the Ulubey district. This area is formed by the combination of Dokuzsele and Yavu Streams coming from the north and the Banaz Stream coming from the east. The formation of the canyon is linked to the Büyük Menderes Graben and the karst formation process in the region. It is the result of the collapse of the Büyük Menderes Graben at least three times and the chemical and mechanical weathering of the structure consisting of limestone. Thus, deep meander valleys, in-valley hills and terrace shapes were formed in these regions where Ulubey Stream and the Banaz Stream pass. The canyon appearance becomes evident in the region where the Banaz Stream passes especially around Ulubey, Avgan and Hasköy. The east of Avgan village consists of canyons and Avgan surroundings have an important location within the Ulubey Canyon.

So far, no study has been conducted to reveal the settlement history of Ulubey Canyon. However, there are rich archaeological remains such as many settlements or shelters in the canyon. When these are evaluated as a whole, it is thought that the canyon can be evaluated in terms of history, archaeology and cultural tourism in addition to nature tourism and can be made more known.

There are many historical and archaeological ruins in Ulubey Canyon, such as Adatepe, Köseler Mound, Yeni Asar and Eski Asar, Kocatarla Mound, Salma-Mera Tepe, Hasköy Asarı, Öbek Island (Gücü Göbek), Pepouza ancient city, Clandras Bridge and ancient water channels. Settlement in Ulubey Canyon started in the Neolithic Age (7000 BC). The earliest settlements in the canyon are Adatepe and Salma-Mera Tepe, dating back to the Neolithic and Chalcolithic Ages.

Adatepe is located 3 km southwest of Dutluca village. It is on a natural hill in the valley just east of the Yavu Stream. Adatepe is an important settlement in the Early Chalcolithic Age. 1.5 km south of Adatepe is Köseler Mound. Adatepe and Köseler Mound are very close to each other. Köseler Mound is a large EBA settlement located along the banks of the Yavu Stream. To the east of the settlement is the area where pithoi graves were found. The settlement covers an area of 400 m northeast-southwest and 300 m north-south. Its height is decreasing due to agricultural activities carried out on it. In fact, the settlement extends to the Yavu River.

Yeni Asar and Eski Asar are on a natural hill in the middle of the canyon to the east of the Ulubey district center. These hills are linked to the formation of canyon and can be seen from the observation deck in the district. There is a castle on Yeni Asar, which is located within the Yeni Asar and Eski Asar hills. There are walls, architectural structures, ceramic pieces and an ancient pathway that provides access to Asar. This castle belongs to the Hellenistic and Roman periods. The castle was built in this location due to its sheltered location and to control the canyon. This castle is located in the region between Külçen village and Ulubey, in a position overlooking the region within the canyon.

Kocatarla Mound is 6-7 km southeast of Ulubey, 300 m south of the Ulubey-Hasköy highway. The Banaz Stream makes a curve and flows from the south of the mound. The settlement covers an area with a diameter of 300 m in northwest-southeast and 200 m in east-west extension and has a height of 30 m. EBA, Hellenistic and Roman period ceramics were identified on the settlement. Especially ceramics are found in the upper part of the settlement. There is a vineyard house on the settlement. Agriculture is done on the mound. Fruit trees were also planted in this area. Some pithoi pieces were found on the outskirts of the settlement, and it is possible that these parts were the necropolis area of the settlement. Kocatarla Mound is in a position that controls the valley through which the Banaz Stream flows. The modern highway connecting Ulubey-Karahallı also passes through the settlement area.

Salma-Mera Tepe settlement is 5 km southwest of Avgan and 1 km southeast of the Avgan-Emekse road. Salma and Mera Tepe are two settlements located in the same location. Salma is an under-rock settlement. Many ceramics were identified in the soil fill from the cave under the rocks. Here, ceramics from the Neolithic, Chalcolithic, EBA, Iron Age and Roman periods flowed downwards. Mera Tepe is a natural hill located in the same location, within the canyon. Terracotta roof tiles and pot fragments dating back to the Roman period were identified on Mera Tepe. This must probably have been a castle built to control the region.

Hasköy Asarı is located on a high hill in the canyon where the Banaz Stream passes, 2-3 km north of Hasköy, which is 22 km southeast of the Ulubey district. It is a Hellenistic-Roman castle located on a hill on the banks of the Banaz Stream. There is a necropolis area on the southern foothills. In addition to the rock tombs, there are architectural ruins and a deep rock tunnel at Hasköy Asarı. There is a tunnel carved into the main rock on the southern slope of Hasköy Asar, approximately 80 m long and 2.5x2.5 m in size.

Öbek Island (Gücü Göbek) is a natural hilltop settlement located on the banks of the Banaz Stream, 5 km southeast of Avgan. The settlement is 200 m east of Hasköy Asarı. Ceramics dating back to the Roman period, the Middle Ages and the Ottoman period have been discovered at the settlement. It is at a strategic point controlling this region as it is opposite Hasköy Asarı within the canyon.

Mehmet Bey Dere settlement is located in the Ulubey Canyon, 5 km east of Avgan village in the Ulubey district. Mehmet Bey Dere is an Early Bronze Age settlement located to the east of Avgan. This settlement occupies an area with a diameter of 150 m within the canyon and on land sloping towards the Banaz Stream. The necropolis is on the banks of the Banaz Stream at the bottom of the canyon. The necropolis covers an area of approximately 170 meters in the east-west direction and 130 meters in the north-south direction. The necropolis consists of pithos graves. The mouth of the pithoi faces east.

Pepouza is located about 2 km southwest of Karayakuplu village and in the canyon on the banks of the Banaz Stream. There are water channels, rock tombs and caves around the ancient city of Pepouza and along the canyon. There are also rock shelters and a church carved into the rock. Pepouza was the center of the Montanism movement 165-550 AD.

Montanism is a sect that emerged in Phrygia in 165 AD and was founded by early Christians. Clandras/Cılandras Bridge is located in Ulubey Canyon. The structure that currently exists as Clandras Bridge is actually an aqueduct. Many water channels have been opened on both sides of the Banaz Stream from Pepouza to Clandras Bridge. It is possible to follow these channels, which were opened both for transportation and as waterways, throughout the valley. These water channels, made by cutting the rocks in the valley, can be used even today. Ulubey Canyon has important potential in terms of tourism. These historical sites and archaeological ruins within the canyon should be evaluated within the scope of cultural tourism by creating a route. The walking route to be created between the Clandras Bridge on the Banaz Stream in the canyon, the ancient city of Pepouza and Salma-Mera Tepe can constitute an important route within the canyon. It is important to evaluate the rock shelters in Salma-Mera Tepe both in terms of visibility and cultural tourism. On the Yavu Stream, the route extending southwards via Adatepe and Yeni Asar to Adıgüzel Dam can be followed. People have settled in Ulubey Canyon for at least 9000 years, sheltered there and benefited from the opportunities of the canyon. The biggest disadvantage for the Canyon is the damage caused by the unpleasant odor and various wastes caused by the dirty water coming from Dokuzsele and Yavu Stream. Therefore, domestic and chemical wastes must be prevented and cleaned. It should be considered that if this is done, the canyon will be more productive in terms of tourism. The clean water of the Banaz Stream, which flows further east, offers great richness in terms of plant and animal diversity. The fact that the canyon has unique natural beauties indicates that it will be a very beautiful tourism destination in the future.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 807-841

Geliş Tarihi:20.09.2024 Kabul Tarihi:18.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1553614>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN TEKNOLOJİ BAĞIMLILIK DÜZEYLERİ İLE SERBEST ZAMAN YÖNETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ-SİNOP İLİ ÖRNEĞİ*

Engin BAYRA*

Ayşenur BOZKURT*

Öz

Bu araştırma ile ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlılık düzeyleri ile serbest zaman yönetimi arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda bazı değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığına bakılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline göre yürütülmüştür. 2023-2024 Eğitim Öğretim Yılında Sinop ilindeki 726 ortaöğretim öğrencisi çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Teknoloji Bağımlılığı Ölçeği ve Serbest Zaman Yönetim Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 5'li Likert tipinde 24 maddeden ve dört alt boyuttan (i.Sosyal Ağ Bağımlılığı, ii.Anlık Mesajlaşma Bağımlılığı, iii.Çevrimiçi Oyun Bağımlılığı ve iv.Web Siteleri Bağımlılığı) oluşmaktadır. Ölçeğe ait Cronbach Alpha değeri 0.86'dır. Ölçek 5'li Likert tipinde 15 madde ve 4 alt boyuttan (i-Amaç belirleme, ii-Değerlendirme, ii-Serbest zaman tutumu ve iv-Programlama) oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0.83 ve test tekrar test güvenilirliği ise 0.86'dır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizi SPSS22 istatistik analiz programı ile yapılmıştır. Verilerin analizinde kullanılacak testleri belirlemek için basıklık-çarpıklık ve Kolmogorov-Smirnov değerlerine bakılmıştır. Verilerin analizinde ikili grupların karşılaştırmaları için non-parametrik test olan bağımsız örneklem Mann Whitney-U; çoklu karşılaştırmalar için Kruskal Wallis testi ve anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Kruskal Wallis çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. Teknoloji Bağımlılığı Ölçeği toplam puan sonuçlarına göre öğrencilerin teknoloji bağımlılıklarının orta düzeyinde olduğu; cinsiyet, sınıf seviyesi ve öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi değişkenleri arasında anlamlı farklılık bulunmazken okul türü ve kendilerini teknoloji bağımlısı olarak tanımlama değişkeni arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Serbest Zaman Yönetim Ölçeği toplam

* 15. Uluslararası Eğitim Yönetimi Forumunda (EYFOR-XV) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr., Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Proje ve Veri Yönetim Ofisi, ebayra@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4437-1295>

* Uzman Öğretmen, Sinop Sarı Saltuk Anadolu Lisesi, aysenurbozkurt2@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0008-0174-5617>

puan sonuçlarına göre öğrencilerin serbest zaman yönetiminin orta düzeyinde olduğu; cinsiyet, okul türü değişkenleri arasında anlamlı farklılık bulunmazken kendilerini teknoloji bağımlısı olarak tanımlama, sınıf seviyesi ve öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi değişkenleri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Yapılan basit doğrusal korelasyon analizi sonuçlarına göre Teknoloji Bağımlılığı Ölçeği toplam puanı ile Serbest Zaman Yönetim Ölçeği toplam puanı arasında, negatif yönde olmak üzere düşük düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlara göre öğrencilerin teknoloji bağımlılık düzeyleri yükseldikçe serbest zaman yönetiminin düştüğü söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Serbest zaman yönetimi, Teknoloji bağımlılığı, Ortaöğretim öğrencileri, Ölçekler arası korelasyon

An Examination of The Relationship Between Secondary School Students' Levels of Technology Addiction and Their Time Management During Leisure Activities: The Case of Sinop Province

Abstract

This study aims to examine the relationship between secondary school students' levels of technology addiction and their time management during leisure activities. In line with this primary objective, it has been investigated whether there are statistically significant differences between some variables. The research was conducted using the correlational survey model, which is one of the quantitative research methods. The study population consists of 726 secondary school students in the Sinop province during the 2023-2024 academic year. The Technology Addiction Scale and the Leisure Time Management Scale were used as data collection tools. The scale is a 5-point Likert scale consisting of 24 items and four sub-dimensions (i-Social Network Addiction, ii-Instant Messaging Addiction, iii-Online Gaming Addiction, and iv-Website Addiction). The Cronbach's Alpha (α) internal consistency value of the scale is 0.86. The scale is a 5-point Likert scale consisting of 15 items and four sub-dimensions (i-Goal Setting, ii-Evaluation, iii-Leisure Attitude, and iv-Programming). The Cronbach's Alpha value of the scale is 0.83, and the test-retest reliability is 0.86. The data obtained from the study were analysed using the SPSS22 statistical analysis program. Skewness-Kurtosis and Kolmogorov-Smirnov values were examined to determine the tests to be used in the data analysis. The non-parametric independent sample Mann-Whitney U test was used for comparisons of two groups, and the Kruskal-Wallis test was used for multiple comparisons. To determine which groups showed significant differences, the Kruskal-Wallis multiple comparison test was applied.

According to the total score results of The Technology Addiction Scale, students' technology addiction levels were found to be moderate; while no significant differences were found between the variables of gender, grade level, and socioeconomic status of the students' families, significant differences were found between the variables of self-identification as a technology addict and school type. According to the total score results of the Leisure Time Management Scale, students' time management during leisure activities was found to be moderate; while no significant differences were found between the variables of gender and school type, significant differences were found between the variables of self-identification as a technology addict, grade level, and socioeconomic status of the students' families. The

results of the simple linear correlation analysis showed that there is a low-level negative relationship between the total score of The Technology Addiction Scale and the total score of the Leisure Time Management Scale. Based on these results, it can be said that as students' levels of technology addiction increase, their time management during leisure activities decreases.

Keywords: Leisure time management, Technology addiction, Secondary school students, Correlation between scales

1. Giriş

Günümüzde bireylerin zaman yönetim biçimlerinde hem benzerlikler hem de farklılıklar gözlemlenmektedir. Zaman, genellikle mal ve hizmet üretimi, çalışma, ev veya aile sorumlulukları, sosyal vazifeler, beslenme ve uyuma gibi yaşamsal zorunlu yaşamsal etkinliklere ayrılmaktadır. Bu zorunlu faaliyetlerden sonra kalan süre ise serbest zaman olarak adlandırılmaktadır. Serbest zaman, bireylerin gelişimine yönelik bir baskı hissetmeden, kendi ilgi, ihtiyaç ve hedeflerine göre, kazanç amacı gütmeyen gerçekleştirdikleri faaliyetleri kapsar (Arslan, 2012; Paksoy vd., 2016). Zaman yönetimi, özellikle ortaöğretimdeki ergenler için akademik performanslarını, stres seviyelerini ve genel refahlarını doğrudan etkilediği için önemli bir beceridir. Zamanı etkili bir şekilde yönetme becerisi, öğrencilerin akademik sorumluluklarını ders dışı aktiviteler ve kişisel yaşamla dengelemelerini sağlar; bu da bu gelişim aşamasında önemlidir. Araştırmalar, ergenlerin genellikle dürtüsellik ve görevleri önceliklendirme konusunda deneyim eksikliği gibi gelişimsel faktörler nedeniyle zaman yönetimiyle mücadele ettiğini göstermektedir. Örneğin, çalışmalar birçok ergenin akademik performanslarını olumsuz etkileyebilen ve stres seviyelerini artırabilen erteleme davranışında bulunduğunu göstermektedir (Jones vd., 2011; Muga vd., 2022). Erteleme genellikle zayıf zaman yönetimi becerileriyle bağlantılıdır ve bu becerileri geliştirmeyi amaçlayan müdahaleler daha iyi akademik sonuçlara ve azaltılmış kaygıya yol açabilir (Osodo vd., 2016; Sieving vd., 2011). Dahası, zaman yönetimi eğitiminin okul müfredatına entegre edilmesi öğrencilere önemli ölçüde fayda sağlayabilir. Çalışmalar, yapılandırılmış zaman yönetimi programlarının öğrencilere hedef belirleme,

önceliklendirme ve planlama gibi temel beceriler kazandırabileceğini göstermektedir (Briançon vd., 2010; Sieving vd., 2011). Bu beceriler akademik iş yüklerini yönetmek için hayati önem taşır ve öğrenciler genel gelişimleri için önemli olan fiziksel aktivite ve sosyal etkileşimler için zaman ayırmayı öğrendikçe daha sağlıklı yaşam tarzı seçimlerine de katkıda bulunabilir (Briançon vd., 2010; Smith vd., 2014). Akademik faydaların yanı sıra, etkili zaman yönetimi iyileştirilmiş ruh sağlığı sonuçlarıyla da bağlantılıdır. İyi zaman yönetimi uygulayan ergenler, sorumlulukları üzerinde daha fazla kontrole sahip olduklarını hissettikleri için daha düşük stres ve kaygı seviyeleri bildirmektedir (Okeke, 2016.; Stapley vd., 2019). Bu, özellikle yapılandırılmış zaman yönetiminin stresle ilgili sorunlara karşı koruyucu bir faktör olarak hizmet edebildiği günümüzde ergenlerin karşılaştığı artan ruh sağlığı zorlukları bağlamında önemlidir (Stapley vd., 2019; Okeke, 2016). Yaşanan yeni teknolojik gelişmeler, işlerin daha hızlı yapılmasına olanak sağlayarak insanların kendilerine daha fazla zaman ayırma imkânı sağlamıştır. Bu da serbest zaman yönetimi kavramlarının önemini artırmıştır. Teknolojideki hızlı ilerlemeler ve sürekli değişen yaşam koşulları, serbest zamanın toplumsal rolünü önemli hale getirmiştir (Henderson, 2010). Teknoloji, günlük yaşamımızda eğlenceden sosyal etkileşime kadar birçok alanda kritik bir rol oynamaktadır. Teknolojik cihazlar ve hizmetler, daha çekici ve ilgi çekici hale gelmiş, kişiye özel bildirimlerle yüksek erişilebilirlik sağlamış ve günlük yaşantımızla sürekli etkileşim kurmamıza olanak tanımıştır. Ancak, bu yoğun teknoloji kullanımı bağımlılık riski taşıyabilir ve bireyler ile toplum üzerinde fiziksel, zihinsel, sosyal ve ekonomik olumsuz etkiler yaratabilir. Çevrimiçi kumar ve oyun alışkanlıkları gibi sorunlar giderek artmakta, teknoloji kötüye kullanımını tetikleyerek siber zorbalık, siberkondri, dürtüsel davranışlar, sosyal etkileşim sorunları ve saldırganlık gibi olumsuz durumlara yol açabilmektedir. Teknoloji bağımlılığı; uyku sorunları, zihinsel sağlık problemleri, nöropsikolojik bozukluklar, finansal zorluklar ve gençlerin gelişimi gibi birçok açıdan incelenmelidir. Gelişen teknolojilerle birlikte riskli davranışların oranı artmakta ve bu durum, gençler üzerindeki endişeleri artırmaktadır. Teknolojik

araçlarla geçirilen süre giderek artmakta ve bu durum ortaöğretim öğrencilerindeki teknoloji bağımlılık düzeylerini etkilemektedir. Zaman yönetimi konusundaki araştırmalar çoğalmış olmasına rağmen, serbest zaman yönetimi üzerine yapılan çalışmalar hala sınırlıdır. Serbest zaman yönetiminin öneminin artması ve çalışma ile serbest zaman arasındaki farkların belirginleşmesi, bu konunun ayrı bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, günümüzde serbest zaman yönetimi çalışmaları yaşam kalitesini artırma odaklıdır (Covey vd., 1994'ten Akt.: Akgül & Karaküçük, 2015). Yeni teknolojilerin gençler ve genç yetişkinler üzerindeki etkileri ile yaşam boyu davranış değişikliklerine özel bir vurgu yapılması gerekmektedir (Gainsbury, 2024; Mathes vd., 2018). Christian Lous Lange'in belirttiği gibi: "Teknoloji, faydalı bir hizmetkâr olabilir, ancak tehlikeli bir efendi haline gelebilir" (Grover, 2021). Teknolojik ürünlerin çeşitlenmesi ve kullanım sıklığındaki artış, özellikle Y ve Z kuşaklarının bu çağda yaşamalarını etkiliyor. Teknolojik ürünlerini en fazla ergen ve genç yaş grubundaki bireylerdir ve bu nedenle teknoloji bağımlılık sorunu en çok bu yaş aralığında görülmektedir (World Health Organization, 2015). Sonuç olarak, etkili serbest zaman yönetimi, öğrenciler arasında teknoloji bağımlılığı riskini önemli ölçüde azaltabilen hayati bir beceridir. Eğitim kurumları, öğrencilere üretken boş zaman aktivitelerine katılmaları için gerekli becerileri kazandıran ve böylece teknolojiyle daha sağlıklı ilişkiler kurmalarını sağlayan zaman yönetimi programlarının geliştirilmesine öncelik vermelidir.

Bu araştırma ile aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Ortaöğretim öğrencilerinin serbest zaman yönetim düzeyi nedir?
2. Ortaöğretim öğrencilerinin serbest zaman yönetimi bazı değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?
3. Ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlılık düzeyi nedir?
4. Ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlılık düzeyleri bazı değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?
5. Ortaöğretim öğrencilerinin serbest zaman yönetimi ile teknoloji bağımlılık düzeyleri arasında bir ilişkinin yönü ve düzeyi nedir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmanın amacı Sinop ilindeki çeşitli ortaöğretim okullarında öğrenimlerine devam eden öğrencilerin serbest zaman yönetimi ve teknoloji bağımlılık düzeyleri arasında ilişkiyi incelemektir. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli olarak tasarlanmıştır. Bu tür ilişkisel (korelasyon) araştırmalarında, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği, eğer değişme varsa bu değişimin hangi yönde ve düzeyde olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2018).

2.2. Örneklem

2023-2024 Eğitim Öğretim yılında Sinop il genelindeki ortaöğretim kurumlarında öğrenimlerine devam eden öğrenciler bu araştırmanın ulaşılabilir örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmada Seçkisiz Örneklem yöntemlerinden Basit Seçkisi Örneklem yöntemi kullanılmıştır. Basit Seçkisiz Örneklemde seçilen birimlerin örnekleme alındığı yöntem olarak adlandırılır (Büyüköztürk vd., 2018). Katılımcılar için çevrimiçi Bilgilendirilmiş Onam Formu düzenlenmiş olup veri toplama sürecinin başında onaylamaları istenmiştir. Araştırma kapsamında tüm evrene ulaşılması amaçlandığından örneklem seçilmesi yoluna gidilmemiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik verileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubuna Ait Demografik Veriler

Değişken	Demografik Özellikler	<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	424	58.40
	Erkek	302	41.60
	Toplam	726	100.00
Sınıf Seviyesi	9. Sınıf	220	30.30
	10. Sınıf	314	43.25
	11. Sınıf	150	20.66
	12. Sınıf	42	5.78
	Toplam	726	100.00
Okul Türü	Anadolu	528	72.75
	Fen	74	10.19
	Mesleki ve Teknik	60	8.26
	Anadolu İHL	28	3.85

	Güzel Sanatlar	36	4.95
	Toplam	726	100.00
Gelir Düzeyi	Kötü	14	1.93
	Orta	620	85.39
	İyi	92	12.68
	Toplam	726	100.00
Kullanılan Sosyal Ağ	Instagram	471	64.88
	YouTube	411	56.61
	WhatsApp	590	81.27
	X (Twitter)	142	19.56
	Snapchat	160	22.04

Tablo 1’de verilen demografik veriler incelendiğinde araştırmaya katılanların cinsiyet durumlarının %58.40’ının ($f=424$) kadın ve %41.60’ının ($f=302$) erkek olduğu; sınıf seviyelerinin %30.30’unun ($f=220$) 9. sınıf, %43.25’inin ($f=314$) 10. Sınıf, %20.66’sının ($f=150$) 11. sınıf ve %5.78’inin ($f=42$) 12. Sınıf öğrencisi olduğu; okul türlerinin %72.75’inin ($f=578$) Anadolu Lisesi, %10.19’unun ($f=74$) Fen Lisesi, %8.26’sının ($f=60$) Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve %3.85’inin ($f=28$) Güzel Sanatlar Lisesi öğrencisi olduğu; gelir düzeylerinin %1.93’ünün ($f=14$) kötü, %85,39’unun ($f=620$) orta ve %12.68’inin ($f=92$) iyi düzeyinde olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların en çok kullandıkları sosyal ağ verilerine göre WhatsApp kullananların sayısı 590, Instagram kullananların sayısı 471, YouTube kullananların sayısı 411, Snapchat kullananların sayısının 160 ve X (Twitter) kullananların sayısı 142 olduğu tespit edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kapsamında verilerin toplanabilmesi için kişisel bilgi formu, Teknoloji Bağımlılık Ölçeği ve Serbest Zaman Yönetimi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklere ilişkin kullanım izinleri e-posta yoluyla alınmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan öğrencilerin, kişisel bilgilerini toplayabilmek için araştırmacılar tarafından bu araştırma için kişisel bilgi formu geliştirilmiştir. Form ile katılımcıların cinsiyetlerine, öğrenim gördükleri okul türlerine, sınıf seviyelerine, ailelerinin gelir düzeylerine, teknoloji bağımlılık durumlarına ve en çok kullandıkları sosyal medya uygulamalarına ilişkin veriler toplanmıştır.

2.3.2. Teknoloji Bağımlılık Ölçeği

Araştırmada kullanılan ölçeklerden ilki “Teknoloji Bağımlılık Ölçeği” (TBÖ)’dir. Ölçek, Young’ın (1996) İnternet Bağımlılığı Testi bağımlılık kriterleri ile Griffiths (2005) çalışması temel alınarak, Aydın (2017) tarafından geliştirilmiştir. Beşli likert tipinde olan TBÖ, her biri 6 maddeden oluşan dört alt boyuttan ve toplamda 24 maddeden oluşmaktadır. Bu alt boyutlar i.Sosyal Ağ Bağımlılığı (SAB), ii.Anlık Mesajlaşma Bağımlılığı (AMB), iii.Çevrimiçi Oyun Bağımlılığı (ÇOB) ve iv.Web Siteleri Bağımlılığı (WSB)’dir. Ölçekten minimum 24 (24×1), maksimum ise 120 (24×5) puan alınabilmektedir. Ölçek genelinde puanların aritmetik ortalamaları sıfırdan 24 puana kadar “Bağımlı değil”, 25 ile 48 puan arası “Düşük düzeyde bağımlı”, 49 ile 72 puan “Orta düzeyde bağımlı”, 73 ile 96 puan “Oldukça Bağımlı”, 97 ile 120 puan arası “Tam Bağımlı” olarak yorumlanacaktır. Ölçeğin Cronbach Alpha (α) iç tutarlık değeri 0.86 olup bu çalışma için iç tutarlık güvenilirlik değerinin .85 olduğu tespit edilmiştir.

Ölçekten alınan değerlerin yorumlanmasında Tablo 2’de verilen puan aralıkları kullanılmıştır.

Tablo 2: TBÖ ve Alt Faktörler İçin Belirlenmiş Puan Aralıkları

Düzye/Ölçek	TBÖ	Alt Faktörler			
		SAB	AMB	ÇOB	WSB
Tam bağımlı	97-120	25-30	25-30	25-30	25-30
Oldukça bağımlı	73-96	19-24	19-24	19-24	19-24
Orta düzeyde bağımlı	49-72	13-18	13-18	13-18	13-18
Düşük düzeyde bağımlı	25-48	7-12	7-12	7-12	7-12
Bağımlı değil	0-24	0-6	0-6	0-6	0-6

TBÖ ve alt faktörlere ait bağımlılık düzeyleri maddelerin aritmetik ortalamaları baz alınarak belirlenmiştir. Buna göre TBÖ’den ait alınabilecek en yüksek puan 120 (24×5) iken en düşük puan ise 24 (24×1) olarak belirlenmiştir. Ölçeğin tümüne ait aritmetik ortalamalar yorumlanırken 0-24 puan aralığı “Bağımlı değil”, 25-48 puan aralığı “Düşük düzeyde bağımlı”, 49-72 puan aralığı “Orta düzeyde bağımlı”, 73-96 puan aralığı “Oldukça Bağımlı”, 97-120 puan aralığı ise “Tam Bağımlı” olarak yorumlanmıştır.

2.3.3. Serbest Zaman Yönetimi Ölçeği

Araştırmada son olarak katılımcı grubunun serbest zaman yönetim düzeylerini ölçmek amacıyla Wang ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen Türkçe uyumu, geçerlik ve güvenilirliği Akgül ve Karaküçük (2015) tarafından yapılan “Serbest Zaman Yönetimi Ölçeği (SZYÖ)” kullanılmıştır. SZYÖ, beşli likert tipinde (Hiç Katılmıyorum (1), Tamamen Katılıyorum (5)) derecelendirilmekte ve 15 maddeden oluşmaktadır. SZYÖ, 1-6 arası maddeleri “amaç belirleme”, 7-9 arası maddeleri “değerlendirme”, 10-12 arası maddeleri “serbest zaman tutumu”, 13-15 arası maddeleri “programlama” olmak üzere olarak dört alt boyuttan oluşmaktadır. Katılımcıların ölçekten yüksek puan alması, serbest zaman yönetim düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha (α) iç güvenilirlik değeri 0.83 olup test tekrar güvenilirliği ise 0.86 olup bu çalışma için .91 olduğu tespit edilmiştir.

Ölçekten alınan değerlerin yorumlanmasında Tablo 3’te verilen puan aralıkları kullanılmıştır.

Tablo 3: SZYÖ ve Alt Faktörler İçin Belirlenmiş Düzeyler Aralıkları

Düzye/Ölçek	SZYÖ	Alt Faktörler			
		AB	DEĞ	SZT	PROG
Yüksek	55-75	23-30	12-15	12-15	12-15
Orta	35-54	15-22	8-11	8-11	8-11
Düşük	15-34	6-14	3-7	3-7	3-7

2.3.4. Verilerin Toplanması

Kişisel bilgi formuyla birlikte, Teknoloji Bağımlılık Ölçeğini ve Serbest Zaman Yönetimi Ölçeğini içeren uygulama formu çevrimiçi olarak hazırlanmıştır. Valilikten uygulama izni alınması sonrasında 2024 yılı Nisan ve Mayıs aylarında çevrimiçi uygulama form bağlantısı verilerin toplandığı ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilere okul müdürlükleri vasıtasıyla paylaşılmıştır. Çevrimiçi hazırlanan formun giriş bölümünde araştırmanın içeriği ve ölçekler hakkında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Bu aşamada “Açıklamayı okudum. Çalışmanın amacını

anladım. Araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul ediyorum.” beyanını çevrimiçi olarak kabul eden katılımcılar ile araştırma süreci iletmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen veri setinin analizleri SPSS22 istatistik analiz programı kullanılarak yapılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi olarak .05 baz alınmıştır. Kayıp veri olmaması için çevrimiçi oluşturulan formda tüm maddelerin cevaplanabilmesi için gerekli tedbir alınmıştır. Elde edilen veri seti SPSS22 programına aktarılmıştır. Verilerin analizinde hangi testlerin yapılacağını belirlemek için ilk olarak veri setinin normallik varsayım testi yapılmıştır. Test sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Normallik Test Sonuçları

Yapılan Testler	TBÖ	SZYÖ
Betimsel İstatistik Analiz	√	√
Çarpıklık-Basklık Analizi	√/√	√/√
Çar/ÇarHata-Bas/BasHata	√/√	√/√
Kolmogorov-Smirnov Testi	X	X
Frekans Dağılım Grafiği	X	X
Gövde-Yaprak Grafiği	X	X
Normal Q-Q Grafiği	X	X
Eğiliminden Ar. Q-Q Graf.	X	X
Kutu-Çizgi Grafiği	X/X	X/X

Tablo 4’teki sonuçlara göre ölçek bazında veri setinin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu yüzden analizlerde ilişkisiz iki örneklem için Mann Whitney U-testi ve ilişkisiz k-örneklem için Kruskal Wallis H-testi yapılmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

Veri setinin analizlerinde istatistiksel anlamlılığın yanı sıra etki büyüklüğünün de hesaplanması gerekmektedir (Can, 2018, s.121). Anlamlı farklılarda etki büyüklüğü değerlerinin karşılaştırılarak raporlanmasının iyi bir araştırma için olması gereken bir durumdur (Şevgin & Çetin, 2017). Bu çalışmada Tablo 5’teki Cohen *d* etki büyüklüğü değerleri baz alınarak analizler yorumlanmıştır.

Tablo 5: Etki Büyüklüğü Değerleri Tablosu

Kullanılan Test	Düşük	Orta	Yüksek
Mann-Whitney U	≥ 0.20	≥ 0.50	≥ 0.80
Kruskal-Wallis	> 0.10	> 0.25	> 0.40

(Cohen, 1988)

Araştırmada kullanılan ölçeklerin arasındaki ilişkinin yönünü ve düzeyini tespit edebilmek için Spearman Sıra Farkları korelasyon analizi yapılmıştır.

2.6. Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışma, Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulunca 28.03.2024 tarihinde yapılan 3 nolu oturumda 51 sayılı karar numarası ile fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu araştırmacılara ait olmak üzere ve "Kişisel Verilerin Korunması Kanununa" dikkat edilmesi şartıyla uygun olarak değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmada Teknoloji Bağımlılık Ölçeği ve Serbest Zaman Yönetimi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek ve alt faktörleri bazında yapılan analizlere ilişkin bulgular ayrı başlıklar halinde aşağıda verilmiştir.

3.1. Teknoloji Bağımlılık Ölçeğine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçeklerden ilki Aydın (2017) tarafından geliştirilen TBÖ'dür. Araştırmada elde edilen bulgular sunulmadan önce veri seti için bu çalışmaya ilişkin hesaplanan betimleyici istatistikler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: TBÖ ve Alt Faktörler İçin Belirlenmiş Puan Aralıkları

Ölçek	Maddeler	n	\bar{x}	sd	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach's Alpha
TBÖ	24	726	52.41	16.86	.770	.091	.905

Bu çalışma için araştırmaya katılan 726 lise öğrencisinin TBÖ puan ortalaması 52.41 ve standart sapması 16.86 olarak bulunmuştur. Bu çalışma için ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 905 olarak tespit edilmiştir.

TBÖ bağımlılık düzeyi ile cinsiyet ve teknoloji bağımlılık düzeyleri değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığının tespiti için Mann-Whitney U testi kullanılırken okul türü, sınıf seviyesi ve ailelerinin sosyo-ekonomik düzey

değişkenleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespiti için Kruskal-Wallis-H testi yapılarak sırasıyla aşağıda verilmiştir.

TBÖ bağımlılık düzeyi ölçek geneli ve alt faktörler bazında hesaplanarak Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: TBÖ ve Alt Faktörler İçin Bağımlılık Düzeyleri

Ölçek/Maddeler	n	\bar{x}	Bağımlılık Düzeyi
TBÖ (24 Madde)	726	52.42	Orta düzey bağımlı
SAB (1-6. Maddeler)	726	13.98	Orta düzey bağımlı
AMB (7-12. Maddeler)	726	12.96	Düşük düzey bağımlı
ÇOB (13-18. Maddeler)	726	12.06	Düşük düzey bağımlı
WSB (18-24. Maddeler)	726	15.73	Orta düzey bağımlı

Tablo 7’deki TBÖ bağımlılık düzeylerine göre ölçek toplamında lise öğrencilerinin teknoloji bağımlılık düzeylerinin *Orta düzey bağımlı* ($\bar{x} = 52.42$) olduğu tespit edilmiştir. Alt faktörler bazında ise SAB ($\bar{x}=13.98$) ve WSB ($\bar{x}=15.73$) alt faktörleri *Orta düzey bağımlı* iken AMB ($\bar{x}=12.96$) ve ÇOB ($\bar{x}=12.06$) alt faktörlerinin *Düşük düzey bağımlı* olduğu tespit edilmiştir.

TBÖ ölçek geneli ve alt faktörler bazında bağımlılık düzeyi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için yapılan Mann-Whitney-U test sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: TBÖ ve Alt Faktörler İçin Cinsiyet Değişkeni Bulguları

Ölçek/ Alt Faktör	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p	Cohen d
TBÖ	Kadın	424	361.80	163404.00	63304.000	.796	
	Erkek	302	365.88	110497.00			
SAB	Kadın	424	385.07	163268.00	54880.000	.001	0.25
	Erkek	302	333.22	100633.00			
AMB	Kadın	424	383.27	162508.00	55640.000	.003	0.23
	Erkek	302	335.74	101393.00			
ÇOB	Kadın	424	291.68	123674.00	33574.000	.000	0.89
	Erkek	302	464.33	140227.00			
WSB	Kadın	424	384.37	162920.00	55228.000	.002	0.24

Erkek 302 334.37 100981.00

Tablo 8’deki sonuçlara göre cinsiyet değişkeni ile TBÖ bağımlılık düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $U=63304.00$; $p>0.05$. Grup sıra ortalamalarına göre kadınların erkeklere göre bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir. SAB alt faktörü açısından anlamlı farklılık bulunmuştur $U=54880.00$; $p<0.05$. Alt faktör grup sıra ortalamasına göre erkeklerin kadınlara göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Cohen d etki büyüklüğünün düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir, $d=0.25$. AMB alt faktörü açısından anlamlı farklılık bulunmuştur $U=55640.00$; $p<0.05$. Alt faktör grup sıra ortalamasına göre erkeklerin kadınlara göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Cohen d etki büyüklüğünün düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir, $d=0.23$. ÇOB alt faktörü açısından anlamlı farklılık bulunmuştur $U=33574.00$; $p<0.05$. Alt faktör grup sıra ortalamasına göre kadınların erkeklere göre bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Cohen d etki büyüklüğünün yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir, $d=0.89$. WSB alt faktörü açısından anlamlı farklılık bulunmuştur $U=55225.00$; $p<0.05$. Alt faktör grup sıra ortalamasına göre erkeklerin kadınlara göre bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Cohen d etki büyüklüğünün düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir, $d=0.24$.

TBÖ ölçek geneli bağımlılık düzeyi ile teknoloji kullanım açısından kendilerini tanımlama değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için Mann-Whitney-U test sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: TBÖ Kendilerini Tanımlama Değişkeni Bulguları

Değişken	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p	Cohen d
Teknoloji bağımlısı değilim.	508	300.17	152486.00	23200.000	.000	1.039
Teknoloji bağımlısıyım.	218	511.08	111415.00			

Tablo 9'daki sonuçlara göre teknoloji kullanımını açısından kendilerini tanımlama değişkeni TBÖ bağımlılık düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $U=23200.00$; $p>0.05$. Ölçek sıra ortalamalarına göre kendilerini teknoloji bağımlısı olarak tanımlayanların lehine bağımlılık düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

TBÖ ölçek geneli ve alt faktörler bazında teknoloji bağımlılık düzeyi ile okul türü değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için yapılan Kruskal Wallis-H test sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: TBÖ Okul Türü Değişkeni Bulguları

	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Fark	Cohen d
TBÖ Geneli	Anadolu	528	357.58					
	Fen	74	422.07	4	24.303	.000	4-1	0.34
	Güzel Sanatlar	36	441.89				4-2	
	İmam Hatip	28	220.21				4-3	
	Meslek Lisesi	60	363.23				4-5	
Anadolu	528	353.52						
SAB	Fen	74	432.69	4	14.675	.005	1-2	0.25
	Güzel Sanatlar	36	428.61					
	İmam Hatip	28	312.43					
	Meslek Lisesi	60	350.77					
	Anadolu	528	355.98					
AMB	Fen	74	417.47	4	37.088	.000	4-1	0.44
	Güzel Sanatlar	36	507.56				4-2	
	İmam Hatip	28	215.57				3-1	
	Meslek Lisesi	60	345.73				3-5	
	Anadolu	528	362.94				4-1	
ÇOB	Fen	74	350.72	4	39.512	.000	4-2	0.46
	Güzel Sanatlar	36	400.61				4-3	
	İmam Hatip	28	162.43				4-5	
	Meslek Lisesi	60	455.77				5-1	
	Anadolu	528	364.88				5-2	
WSB	Fen	74	406.26	4	13.140	.011	4-1	0.23
	Güzel Sanatlar	36	405.28					
	İmam Hatip	28	268.71					
	Meslek Lisesi	60	317.77					
	Anadolu	528	364.88					

Tablo 10'daki sonuçlara göre okul türü değişkeni açısından TBÖ bağımlılık düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=4,n=726)=24.303$, $p<0.05$.

Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde İmam Hatip lisesi öğrencilerinin diğer okul türlerindeki öğrencilere göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından okul türü değişkeni etkisinin orta düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.34$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile diğer okul türleri arasında İmam Hatip Lisesi öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. SAB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=4,n=726)=24.303$, $p<0.05$. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından okul türü değişkeni etkisinin orta düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.25$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre Anadolu Lisesi öğrencileri ile Fen Lisesi öğrencileri arasında Anadolu Lisesi öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. AMB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=4,n=726)=37.088$, $p<0.05$. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından okul türü değişkeni etkisinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.44$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Anadolu, Fen ve Güzel Sanatlar Lisesi öğrencileri arasında İmam Hatip Lisesi öğrencileri lehine; Güzel Sanatlar Lisesi öğrencileri ile Anadolu ve Meslek Lisesi öğrencileri arasında Güzel Sanatlar Lisesi öğrencileri aleyhine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. ÇOB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=4,n=726)=39.512$, $p<0.05$. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından okul türü değişkeni etkisinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.46$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile diğer okul türleri öğrencileri arasında İmam Hatip Lisesi öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. WSB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=4,n=726)=13.140$, $p<0.05$. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından okul türü değişkeni etkisinin düşük

düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.23$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Anadolu Lisesi öğrencileri arasında İmam Hatip Lisesi öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

TBÖ ölçek geneli ve alt faktörler bazında teknoloji bağımlılık düzeyi ile sınıf seviyesi değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için yapılan Kruskal Wallis-H test sonuçları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: TBÖ Sınıf Seviyesi Değişkeni Bulguları

	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Fark	Cohen d
TBÖ Geneli	9	220	379.19	3	5.151	.161		
	10	314	365.75					
	11	150	352.67					
	12	42	303.12					
SAB	9	220	365.51	3	.656	.884		
	10	314	359.49					
	11	150	373.06					
	12	42	348.83					
AMB	9	220	373.31	3	3.390	.335		
	10	314	358.28					
	11	150	373.87					
	12	42	314.07					
ÇOB	9	220	395.80	3	36.883	.000	4-3	0.44 Yüksek
	10	314	376.84				4-2	
	11	150	335.25				4-1	
	12	42	195.45				3-1	
WSB	9	220	366.41	3	1.585	.663		
	10	314	368.54					
	11	150	344.89					
	12	42	377.02					

Tablo 11’deki sonuçlara göre sınıf seviyesi değişkeni ile TBÖ bağımlılık düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=5.151, p>0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde 12. sınıf öğrencilerinin diğer sınıf seviyelerine göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. SAB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=.656, p>0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde 12. sınıf öğrencilerinin diğer sınıf seviyelerine göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha

düşük olduğu görülmektedir. AMB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=3.390,p>0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde 12. sınıf öğrencilerinin diğer sınıf seviyelerine göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. ÇOB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=36.883,p<0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde 12. sınıf öğrencilerinin diğer sınıf seviyelerine göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından sınıf seviyesi değişkeni etkisinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.44$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre 12. Sınıf öğrencileri ile diğer sınıf seviyesi öğrencileri arasında 12. Sınıf öğrencileri lehine; 11. Sınıf öğrencileri ile 9. Sınıf öğrencileri arasında 11. Sınıf öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. WSB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=.663,p>0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde 11. sınıf öğrencilerinin diğer sınıf seviyelerine göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir.

TBÖ ölçek geneli ve alt faktörler bazında teknoloji bağımlılık düzeyi ile öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için yapılan Kruskal Wallis-H test sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: TBÖ Sosyo-Ekonomik Düzeyi Değişkeni Bulguları

	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Fark	Cohen d
TBÖ Geneli	Düşük	14	418.50					
	Orta	620	362.51	2	.986	.611		
	Yüksek	92	361.15					
SAB	Düşük	14	457.36					
	Orta	620	361.01	2	2.919	.232		
	Yüksek	92	366.00					
AMB	Düşük	14	462.21					
	Orta	620	363.01	2	3.408	.182		
	Yüksek	92	351.76					
ÇOB	Düşük	14	309.07	2	.985	.611		

	Orta	620	364.78			
	Yüksek	92	363.15			
	Düşük	14	339.79			
WSB	Orta	620	363.86	2	.184	.912
	Yüksek	92	364.70			

Tablo 12’deki sonuçlara göre öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi ile TBÖ bağımlılık düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $\chi^2(sd=2,n=726)=.986,p>0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğrencilerin diğerlerine göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. SAB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=2.919,p>0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi orta olan öğrencilerin diğerlerine göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. AMB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=3.408,p>0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğrencilerin diğerlerine göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. ÇOB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=.985,p>0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan öğrencilerin diğerlerine göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. WSB alt faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=.184,p>0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan öğrencilerin diğerlerine göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir.

3.2. Serbest Zaman Yönetimi Ölçeğine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan bir diğer ölçek Wang ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen Türkçe uyumu, geçerlik ve güvenilirliği Akgül ve Karaküçük (2015) tarafından uyarlanan “Serbest Zaman Yönetimi Ölçeği (SZYÖ)”dir.

SZYÖ ve alt faktörlere ait düzeyler maddelerin aritmetik ortalamaları baz alınarak üç düzeye ayrılmıştır. Buna göre SZYÖ’den ait alınabilecek en yüksek puan 75 (15×5) ve en düşük puan ise 15 (15×1) olarak belirlenmiştir. Ölçeğin tümüne ait

aritmetik ortalamalar yorumlanırken 15-34 puan aralığı “Düşük”, 35-54 puan aralığı “Orta”, 55-75 puan aralığı “Yüksek” olarak yorumlanmıştır. AB alt faktöründe 6 madde bulunmakta olup aritmetik ortalamalar yorumlanırken 6-14 puan aralığı “Düşük”, 15-22 puan aralığı “Orta”, 23-30 puan aralığı “Yüksek” olarak yorumlanmıştır. Diğer alt faktörlerde 3’er madde olduğundan aritmetik ortalamalar yorumlanırken 3-7 puan aralığı “Düşük”, 8-11 puan aralığı “Orta”, 12-15 puan aralığı “Yüksek” olarak yorumlanmıştır.

Ölçeğe ilişkin hesaplanan betimleyici istatistik sonuçları Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13: SZYÖ ve Alt Faktörler İçin Belirlenmiş Puan Aralıkları

Ölçek	Maddeler	n	\bar{x}	sd	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach’s Alpha
SZYÖ	15	726	46.08	10.93	.220	-.197	.850

Bu çalışmaya katılan 726 lise öğrencisinin SZYÖ puan ortalamasının 46.08 ve standart sapması 10.93 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısının bu çalışma için .850 olarak bulunmuştur.

SZYÖ düzeyi ile cinsiyet ve düzeyleri değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığının tespiti için Mann-Whitney U testi yapılırken okul türü, sınıf seviyesi ve ailelerinin sosyo-ekonomik düzey değişkenleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespiti için Kruskal-Wallis-H testi yapılmış olup sırasıyla aşağıda verilmiştir.

SZYÖ düzeyi ölçek geneli ve alt faktörler bazında hesaplanarak Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14: SZYÖ ve Alt Faktör Düzeyleri

Ölçek/Maddeler	n	\bar{x}	Düzeyi
SZYÖ (15 Madde)	726	46.08	Orta
AB (1-6. Maddeler)	726	16.11	Orta
DEĞ (7-9. Maddeler)	726	8.51	Orta
SZT (10-12. Maddeler)	726	11.33	Orta
PRG (13-15. Maddeler)	726	10.12	Orta

Tablo 14'deki SZYÖ ortalamalarına göre lise öğrencilerinin serbest zaman yönetim düzeylerinin *Orta* ($\bar{x}=46.08$) olduğu tespit edilmiştir. Alt faktörler bazında da tüm alt faktörlerin *Orta* düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

SZYÖ düzey ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan Mann-Whitney U test sonuçları Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15: SZYÖ ve Alt Faktörler İçin Cinsiyet Değişkeni Bulguları

Ölçek/ Alt Faktör	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p	Cohen d
SZYÖ	Kadın	424	365.92	155150.00	62998.000	.712	
	Erkek	302	360.10	108751.00			
AB	Kadın	424	364.87	154704.00	63444.000	.835	
	Erkek	302	361.58	109197.00			
DEĞ	Kadın	424	356.64	151216.00	61116.000	.294	
	Erkek	302	373.13	112685.00			
SZT	Kadın	424	375.12	159050.00	59098.000	.074	
	Erkek	302	347.19	104851.00			
PROG	Kadın	424	358.45	151982.00	61882.000	.440	
	Erkek	302	370.59	111919.00			

Tablo 15'deki sonuçlara göre cinsiyet değişkeni ile SZYÖ düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $U=62998.00;p>0.05$. Grup sıra ortalamalarına göre erkeklerin kadınlara göre serbest zaman yönetim düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Ölçek alt faktörlerine ilişkin veriler incelendiğinde tüm alt faktörlerde anlamlı farklılık bulunmamıştır. Grup sıra ortalamalarına göre AB ve SZY alt faktörlerinde erkeklerin serbest zaman yönetimi düşükken DEĞ ve PROG alt faktörlerinde kadınların serbest zaman yönetiminin daha düşük olduğu söylenebilir.

SZYÖ düzeyi ile teknoloji kullanım açısından kendilerini tanımlama değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için Mann-Whitney-U test sonuçları Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16: *SZYÖ Kendilerini Tanımlama Değişkeni Bulguları*

Değişken	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p	Cohen d
Teknoloji bağımlısı değilim.	508	388.40	197308.00	42722.000	.000	0.369 Orta
Teknoloji bağımlısıyım.	218	305.47	66593.00			

Tablo 16’daki sonuçlara göre teknoloji kullanımı açısından kendilerini tanımlama değişkeni SZYÖ düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $U=42722.00; p>0.05$. Ölçek sıra ortalamalarına göre kendilerini teknoloji bağımlısı olarak tanımlayanların aleyhine bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Cohen d etki büyüklüğünün orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir, $d=0.25$.

SZYÖ ölçek geneli ve alt faktörler bazında serbest zaman yönetim düzeyi ile okul türü değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için yapılan Kruskal Wallis-H test sonuçları Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17: *SZYÖ Okul Türü Değişkeni Bulguları*

	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Fark	Cohen d
SZYÖ Geneli	Anadolu	528	367.61					
	Fen	74	368.85					
	Güzel Sanatlar	36	320.94	4	4.487	.344		
	İmam Hatip	28	300.29					
	Meslek Lisesi	60	375.80					
AB	Anadolu	528	362.14					
	Fen	74	340.55					
	Güzel Sanatlar	36	369.33	4	2.889	.577		
	İmam Hatip	28	361.43					
	Meslek Lisesi	60	401.23					
DEĞ	Anadolu	528	361.88					
	Fen	74	381.77	4	7.339	.119		
	Güzel Sanatlar	36	353.11					
	İmam Hatip	28	278.29					

	Meslek Lisesi	60	401.27					
	Anadolu	528	378.85					
SZT	Fen	74	396.07	4	26.665	.000	3-1	0.455
	Güzel Sanatlar	36	247.72				3-2	
	İmam Hatip	28	303.43				5-1	
	Meslek Lisesi	60	285.77				5-2	
	Anadolu	528	366.30					
	Fen	74	365.39					
PROG	Güzel Sanatlar	36	321.28	4	2.293	.682		
	İmam Hatip	28	334.86					
	Meslek Lisesi	60	375.27					

Tablo 17'deki sonuçlara göre okul türü değişkeni açısından SZYÖ düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir $\chi^2(sd=4,n=726)=4.487,p>0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin diğer okul türlerindeki öğrencilere göre serbest zaman yönetim düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. AB, DEĞ ve PROG alt faktörlerinde de anlamlı farklılık bulunmazken SZT alt faktöründe anlamlı farklılık bulunmuştur $\chi^2(sd=4,n=726)=26.665, p<0.05$. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından okul türü değişkeni etkisinin SZT alt faktöründe yüksek düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.455$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre Güzel Sanatlar Lisesi öğrencileri ile Anadolu ve Fen Lisesi öğrencileri arasında Güzel Sanatlar Lisesi öğrencileri aleyhine, Meslek Lisesi öğrencileri ile Anadolu ve Fen Lisesi öğrencileri arasında Meslek Lisesi öğrencileri aleyhine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

SZYÖ geneli ve alt faktörler serbest zaman yönetim düzeyi ile sınıf seviyesi değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için yapılan Kruskal Wallis-H test sonuçları Tablo 18'de verilmiştir.

Tablo 18: SZYÖ Sınıf Seviyesi Değişkeni Bulguları

	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Fark	Cohen d
SZYÖ Geneli	9	220	357.42					
	10	314	357.52	3	12.083	.007	3-4	0.226
	11	150	406.09					
	12	42	287.98					
AB	9	220	348.42	3	20.947	.000	3-1	0.319

Engin BAYRA & Ayşenur BOZKURT, Ortaöğretim Öğrencilerinin Teknoloji Bağımlılık Düzeyleri İle Serbest Zaman Yönetimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi- Sinop İli Örneği

	10	314	350.32				3-2	Orta
	11	150	429.99				3-4	
	12	42	303.55					
	9	220	348.07					
DEĞ	10	314	381.95	3	11.091	.011	2-4	0.213
	11	150	371.67					Orta
	12	42	277.21					
	9	220	363.46					
SZT	10	314	363.90	3	.745	.863		
	11	150	369.71					
	12	42	338.50					
	9	220	380.99					
PROG	10	314	343.82	3	5.737	.125		
	11	150	382.54					
	12	42	350.98					

Tablo 18'deki sonuçlara göre sınıf seviyesi değişkeni ile SZYÖ düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=12.083,p<0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde 12. sınıf öğrencilerinin diğer sınıf seviyelerine göre serbest zaman yönetim düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından sınıf seviyesi değişkeni etkisinin orta düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.226$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre 12. Sınıf öğrencileri ile 11. Sınıf öğrencileri arasında 12. Sınıf öğrencileri aleyhine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. AB alt faktöründe anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=20.947,p<0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde 12. sınıf öğrencilerinin diğer sınıf seviyelerine göre serbest zaman yönetim düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından sınıf seviyesi değişkeni etkisinin orta düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.319$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre 11. Sınıf öğrencileri ile diğer sınıf seviyelerindeki öğrenciler arasında 11. Sınıf öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. DEĞ alt faktöründe anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=3,n=726)=11.091,p<0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde 12. sınıf öğrencilerinin diğer sınıf seviyelerine göre serbest zaman

yönetim düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından sınıf seviyesi değişkeni etkisinin orta düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.213$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre 10. Sınıf öğrencileri ile 12. Sınıf öğrencileri arasında 12. Sınıf öğrencileri aleyhine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. SZT ve PROG alt faktörlerinde ise anlamlı farklılık bulunmamıştır.

SZYÖ ve alt faktörler bazında serbest zaman yönetim düzeyi ile öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için yapılan Kruskal Wallis-H test sonuçları Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19: SZYÖ Sosyo-Ekonomik Düzeyi Değişkeni Bulguları

	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Fark	Cohen d
SZYÖ Genel	Düşük	14	276.21					
	Orta	620	358.60	2	7.259	.027	1-3	0.171
	Yüksek	92	409.83					Düşük
AB	Düşük	14	311.79					
	Orta	620	361.77	2	1.693	.429		
	Yüksek	92	383.00					
DEĞ	Düşük	14	328.07					
	Orta	620	349.34	2	24.790	.000	2-3	0.361
	Yüksek	92	464.33					Orta
SZT	Düşük	14	260.64					
	Orta	620	358.34	2	9.246	.010	3-1	0.201
	Yüksek	92	413.91				3-2	Düşük
PROG	Düşük	14	292.64					
	Orta	620	362.49	2	2.281	.320		
	Yüksek	92	381.07					

Tablo 19’deki sonuçlara göre öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi ile SZYÖ düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=2,n=726)=7.259, p<0.05$. Grupların sıra ortalamaları incelendiğinde ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan öğrencilerin diğerlerine göre serbest zaman yönetim düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik değişkeni etkisinin düşük düzeyde olduğu

görülmektedir, $d=0.171$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan öğrenciler ile sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğrenciler arasında sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan öğrenciler aleyhine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. DEĞ alt faktör sonuçlarına göre öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi ile SZYÖ düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=2,n=726)=24.790, p<0.05$. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik değişkeni etkisinin orta düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.361$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi orta olan öğrenciler ile sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğrenciler arasında sosyo-ekonomik düzeyi orta olan öğrenciler aleyhine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. SZT alt faktör sonuçlarına göre öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi ile SZYÖ düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir $\chi^2(sd=2,n=726)=9.246, p<0.05$. Cohen d etki büyüklüğü değeri açısından öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik değişkeni etkisinin düşük düzeyde olduğu görülmektedir, $d=0.201$. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis-H çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğrenciler ile sosyo-ekonomik düzeyi düşük ve orta olan öğrenciler arasında sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğrenciler lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. AB VE PROG alt faktörlerinde ise anlamlı farklılık bulunmamıştır.

3.3. Ölçekler Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Aynı çalışma grubundan elde edilen sayısal ölçümler arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığını, varsa bu ilişkinin yönünü ve şiddetinin ne olduğunu ortaya koymak için araştırmada kullanılan ölçeklerin toplam puanları arasındaki korelasyona bakılmıştır. Korelasyon (ilgileşim), iki ölçüm arasındaki ilişkinin miktarını ve yönünü gösteren istatistiksel bir işlemdir ve bu işlemin sonucunda, korelasyon katsayısı olarak adlandırılan ve -1 ile +1 arası değer alabilen bir sonuç

elde edilir (Can, 2018, s.369). Korelasyon katsayısı r ile ifade edilir ($-1 \leq r \leq +1$). Bu çalışmada korelasyon katsayısı (r)'nin yorumunda alan yazında yaygın olarak kabul gören Tablo 20'deki ölçütler esas alınmıştır.

Tablo 20. Spearman Sıra Farkları Korelasyon Yorumu

r	İlişki
0.00	İlişki Yok
0.01-0.29	Düşük Düzeyde İlişki
0.30-0.70	Orta Düzeyde İlişki
0.71-0.99	Yüksek Düzeyde İlişki
1.00	Mükemmel İlişki

(Köklü ve diğ., 2006)

Araştırmada kullanılan TBÖ ve SZYÖ toplam puanları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için veri seti normallik koşullarını sağlamadığından Spearman Sıra Farkları korelasyon analizi yapılarak sonuçlar Tablo 21'de verilmiştir.

Tablo 21. TBÖ ve SZYÖ Arasındaki İlişki

		TBÖ Top	SZYÖ Top
Spearman's rho	TBÖ_Top	r	1.000
		p	.000
		N	726
	SZYÖ_Top	r	-.209**
		p	.000
		N	726

** . Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).

Yapılan basit doğrusal korelasyon analizi sonuçlarına göre TBÖ toplam puanı ile SZYÖ toplam puanı arasında, negatif yönde olmak üzere düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir, ($r=0.209$, $p<0.000$).

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırma ile ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlılık düzeyleri ile serbest zaman yönetim düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kullanılan TBÖ ve SZYÖ ölçek bulgularına ilişkin sonuçlar ölçek bazında sırayla aşağıda belirtilmiş olup akabinde alanyazındaki benzer çalışmalar ile tartışılmıştır.

TBÖ sonuçlarına göre ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlılık düzeylerinin ölçek geneli, SAB ve WSB alt faktörlerinde Orta düzey bağımlı, AMB ve ÇOB alt faktörlerin de ise Düşük düzeyde bağımlı olduğu tespit edilmiştir. Deniz ve Gürültü (2016) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin sosyal medya bağımlılık ölçeğine göre orta seviyede bağımlı olduğu tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre TBÖ ölçek genelinde anlamlı farklılık tespit edilmezken SAB, AMB ve WSB alt faktörlerinde erkek öğrencilerin lehine, ÇOB alt faktöründe ise kadın öğrencilerin lehine teknoloji bağımlılık düzeyinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre cinsiyet değişkeninin ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlılığı üzerinde etkisi olmadığı söylenebilir. Literatüre baktığımızda Dektaş ve arkadaşlarının (2023) yaptıkları ‘Ortaöğretim Öğrencilerinin Boş Zaman Yönetimi ve Dijital Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi’ adlı çalışmada kadın öğrencilerin lehine bir sonuca ulaşılmıştır. Çam ve Nur (2015), Kaymal (2020) yaptıkları çalışmada araştırmamızı destekler nitelikte cinsiyetler arası dijital bağımlılık düzeylerinde anlamlı farklılığın olmadığını bildirmektedir. Bulatbaeva ve diğerleri (2023) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin teknoloji bağımlılıklarının cinsiyet değişkenlerine göre farklılaştığı bulunmuştur. Davey ve diğerlerinin (2020) yaptığı araştırmada kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla internet bağımlısı olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre kendilerini teknoloji bağımlısı olarak tanımlayanların lehine teknoloji bağımlılık düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuca göre ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlılık durumlarının farkında oldukları söylenebilir. Çakır ve Oğuz (2017) Lise öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı çalışmasında öğrencilerinin telefon bağımlısı olduğunu bildirmektedir. Alan yazınında Eryılmaz ve Çukurluöz (2018) lise öğrencilerine yaptıkları çalışmalarında sosyal medya kullanımının dijital bağımlılığa sebep olduğunu ileri sürmüştür. Negiz ve Usta'nın (2018) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırma çalışmamızdan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Okul türü değişkeni açısından ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlık düzeyleri arasında ölçek geneli ve tüm alt faktörlerde anlamlı farklılık bulunmuştur. Etki büyüklüğü düşük olmakla birlikte ölçek genelinde İmam Hatip lisesi öğrencilerinin lehine diğer okul türlerindeki öğrencilere göre teknoloji bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Literatürde Akay ve arkadaşları (2023) tarafından lisans öğrencileri arasında yapılan araştırmada öğrenim gördükleri bölüme göre teknoloji bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir farklılık çıkmamıştır. Diğer taraftan Negiz ve Usta (2018) Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğrencilerinin teknoloji bağımlılık düzeyinin Makine Mühendisliği bölümü öğrencilerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Sınıf seviyesi değişkeni açısından ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlık düzeyleri arasında ölçek geneli, SAB, AMB ve WSB alt faktörlerinde anlamlı farklılık tespit edilmezken ÇOB alt faktöründe ise 12. sınıf öğrencileri lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre TBÖ genelinde sınıf seviyelerinin teknoloji bağımlılık düzeyinde etkisi olmadığı söylenebilir. Literatürde Demirel ve diğerlerinin (2022) araştırmaları sonucunda katılımcıların yaş değişkeninin teknoloji bağımlılık düzeyinde anlamlı farklılık oluşturmadığını belirlemişlerdir. Bulatbaeva vd. (2023) araştırmaya katılan öğrencilerin teknoloji bağımlılıklarının sınıf düzeyi değişkenlerine göre farklılaştığı belirtmiştir.

Ortaöğretim öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyleri açısından teknoloji bağımlılık düzeylerinin ölçek geneli ve tüm alt faktörlerde anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu sonuçlara göre ailelerinin sosyo-ekonomik düzeylerinin öğrencilerin teknoloji bağımlılığı üzerinde bir etkisi olmadığı söylenebilir. Gençler (2011) yaptığı araştırma sonuçları incelendiğinde ekonomik durumun öğrencilerin dijital bağımlılıkları üzerinde farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Araştırma sonuçlarımızın aksine Arslan (2020) üniversite öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerini ölçmeye yönelik yaptığı araştırmasında ekonomik durum değişkenine göre herhangi anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir.

SZYÖ sonuçlarına göre ortaöğretim öğrencilerinin serbest zaman yönetim düzeylerinin ölçek geneli ve tüm alt faktörlerde orta düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Alan yazınında Dektaş ve diğerleri (2023) tarafından yapılan araştırmada elde edilen sonuçlar araştırmamızda elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir.

Cinsiyet değişkenine göre SZYÖ ölçek geneli ve tüm alt faktörlerde anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Bu sonuçlara göre ortaöğretim öğrencilerinin serbest zaman yönetiminde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı söylenebilir. Literatüre baktığımızda Dektaş ve diğerleri (2023) Cinsiyet değişkenine göre ortaöğretim öğrencilerinin boş zaman yönetimi değerlerinde istatistiki olarak anlamlı farklılığın olmadığı sonucuyla araştırmamızı destekler niteliktedir. Aeon ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında kadınların zamanı erkeklerden daha iyi yönettiğini bulmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre kendilerini teknoloji bağımlısı olarak tanımlayanların aleyhine serbest zaman düzeylerinin düşük olduğu bulunmuştur. Yani teknoloji bağımlısı öğrencilerin serbest zamanlarını planlayamadıkları söylenebilir. Literatürde Negiz ve Usta'nın (2018) lisans öğrencileri yaptıkları çalışmada elde ettikleri bulgular araştırmamızı destekler niteliktedir.

Okul türü değişkeni açısından ortaöğretim öğrencilerinin serbest zaman yönetim düzeyleri ölçek geneli, AB, DEĞ ve PROG alt faktörlerde anlamlı farklılık bulunmamıştır. SZT alt faktöründe ise anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu sonuçlara göre serbest zaman yönetiminde okul türü değişkeninin etkisi olmadığı söylenebilir. Literatürde Akay ve diğerlerinin (2023) lisans öğrencileri ile yaptıkları çalışmada farklı lisans türlerinde öğrenim gören öğrencilerin serbest zaman yönetiminde anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Sınıf seviyesi değişkeni açısından ortaöğretim öğrencilerinin serbest zaman yönetim düzeyleri ölçek geneli, AB ve DEĞ alt faktörlerinde anlamlı farklılık tespit edilirken SZT ve PROG alt faktörlerinde anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Bu sonuçlara göre sınıf seviyesinin dolayısıyla yaşın serbest zaman yönetiminde etkili olduğu söylenebilir. Demirel ve diğerlerinin (2022) lisans öğrencileri ile yaptıkları araştırmanın sonuçları araştırmamızın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi açısından ortaöğretim öğrencilerin serbest zaman yönetim düzeyleri ölçek geneli, DEĞ ve SZT alt faktörlerinde sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunurken AB ve PROG alt faktörlerinde anlamlı farklılık bulunmamıştır. Buna göre ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri öğrencilerin serbest zaman yönetim düzeylerini etkilediği söylenebilir. Literatürde Demirel ve diğerleri (2022) refah düzeyi algılarına göre lisans öğrencilerinin serbest zaman yönetim düzeylerini ve yönetim şekillerini etkilediğini belirtmişlerdir. Bu sonuç araştırmamızdan elde ettiğimiz sonucu destekler niteliktedir. Wang ve arkadaşlarının (2011) araştırmasında serbest zamanlarını iyi yöneten kişilerin daha iyi yaşam kalitesine sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlılık düzeyleri ile serbest zaman yönetim düzeyleri arasında, negatif yönde olmak üzere düşük düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlara göre öğrencilerin teknoloji bağımlılık düzeyleri yükseldikçe serbest zaman yönetiminin düştüğü söylenebilir. Benzer şekilde Akay ve diğerleri (2023) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerin teknoloji bağımlılığı ile serbest zaman yönetimi arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğunu bulunmuştur. Emre ve diğerleri (2019) tarafından yapılan araştırmada çalışmaya katılan üniversite öğrencilerin Teknoloji Bağımlılığı Ölçeği toplamından aldıkları puanlar ile İnternet Bağımlılık Ölçeği toplamından aldıkları puanlar arasında negatif yönlü zayıf ilişki olduğu tespit edilmiştir. Farklı şekilde Demirel ve diğerleri (2022) tarafından yürütülen çalışmadan üniversite öğrencilerin dijital bağımlılık ile boş zaman yönetimi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu bulunmuştur.

5. Yazarın Notu

Bu çalışma, 15. Uluslararası Eğitim Yönetimi Forumunda (EYFOR-XV) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

6. Mali Destek Bildirimi (Funding)

Çalışma için herhangi bir kurumdan mali destek alınmamıştır.

7. Kaynakça

- Akay, B., Ayhan, R., Orhan, R., & Öçalan, M. (2023). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman yönetimi ile teknoloji bağımlılık düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 71-84. <https://doi.org/10.46442/intjcss.1168021>
- Akgül, B. M., & Karaküçük, S. (2015). Free time management scale: Validity and reliability analysis. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 18-67. <https://doi.org/10.14687/ijhs.v12i2.3445>
- Arslan, A. (2020). Üniversite öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International e-Journal of Educational Studies*, 4(7), 27-41.
- Arslan, S. (2012). Kentli bireylerin rekreasyon tercihlerini etkileyen faktörlerin analizi: Ankara Büyükşehir Belediyesi örneği. *International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 3(7), 129-136.
- Aydın, F. (2017). Teknoloji bağımlılığının sınıf ortamında yarattığı sorunlara ilişkin öğrenci görüşleri (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi.)
- Briançon, S., Bonsergent, E., Agrinier, N., Tessier, S., Legrand, K., Lecomte, É., Aptel, E., Herberg & Collin, J. F. (2010). Pralimap: Study protocol for a high school-based, factorial cluster randomised interventional trial of three overweight and obesity prevention strategies. *Trials*, 11(1), 1-9. <https://doi.org/10.1186/1745-6215-11-119>
- Bulatbaeva, K., Mukhamedkhanova, A., Toibazarova, N., Maigeldiyeva, S., Nurkasymova, S., & Rezuanova, G. (2023). Analysis of the relationships between school children's technology addiction and school achievement. *International Journal of Education in Mathematics, Science, and Technology (IJEMST)*, 11(5), 1219-1237. <https://doi.org/10.46328/ijemst.3622>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demiral, F. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Can, A. (2018). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi kitabı*. 6. Baskı. Pegem Akademi.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences (3. Baskı)*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Covey, S. R., Merrill, A. R., & Merrill, R. R. (1994). *First things first: To live, to love, to learn, to leave a legacy*. Simon and Schuster.
- Çakır, Ö., & Oğuz, E. (2017). Lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişki. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 418-429. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.290711>.
- Çam, H. H., & Nur, N. (2015). Adölesanlarda internet bağımlılığı prevalansı ile psikopatolojik semptomlar ve obezite arasındaki ilişkinin incelenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 14(3), 181-189. <https://doi:10.5455/pmb.20141016033204>.
- Davey, A., Nasser, K., & Davey, S. (2020). Gender differential for smartphone addiction and its predictors among adolescents: Assessing the relationship with self-control via SEM approach. *Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health*, 16(3), 80-101. <https://doi.org/10.1177/0973134220200305>
- Demirel, M., Er, Y., Kaya, A., & Çuhadar, A. (2022). Dijital bağımlılık ve boş zaman yönetiminin günlük hayata etkisinin incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 1292-1306.

- Deniz, L., & Gürültü, E. (2018). Lise öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(2), 355-367.
- Denktaş, M., Temur, E., Aydın, R., Balinan, Ş., & Karadağ, Y. (2023). Ortaöğretim öğrencilerinin boş zaman yönetimi ve dijital bağımlılık düzeylerinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 83-90.
- Denktaş, M., Temur, E., Aydın, R., Balinan, Ş., & Karadağ, Y. (2023). Ortaöğretim öğrencilerinin boş zaman yönetimi ve dijital bağımlılık düzeylerinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 83-90.
- Eryılmaz, S., & Çukurluoğuz, Ö. (2018). Lise öğrencilerinin dijital bağımlılıklarının incelenmesi: Ankara ili, Çankaya ilçesi örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 889-912. <https://doi.org/10.17755/esosder.311314>.
- Gainsbury, S. (2024). Technology addiction. The University of Sydney Brain and Mind Center. <https://www.sydney.edu.au/brain-mind/our-research/technology-addiction.html>
- Gençer, S. L. (2011). *Ortaöğretim öğrencilerinin internet bağımlılık durumlarının internet kullanım profilleri ve demografik özelliklere göre farklılıklarının incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Griffiths, M. (2005). A components model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191-197. <https://doi.org/10.1080/14659890500114359>
- Grover, M. R. (2021). *Embracing technology: Get tech-savvy by learning about your computer, smartphone, internet, and social media applications*. Bpb Publications.
- Henderson, K. A. (2010). Leisure studies in the 21st century: The sky is falling? *Leisure Sciences*, 32(4), 391-400. <https://doi.org/10.1080/01490400.2010.488614>
- Jones, S., Mertyn, E., Alhucema, P., Monagle, P., & Newall, F. (2011). HEEADSSS assessment for adolescents requiring anticoagulation therapy: Table 1. *Archives of Disease in Childhood*, 97(5), 430-433. <https://doi.org/10.1136/adc.2011.300085>
- Kale, P., & Mohite, S. (2021). The impact of COVID-19 on healthcare workers: A PLS-SEM approach. *PLOS ONE*, 16(1), e0245066. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0245066>
- Kaymal, B. (2020). *Okul öncesi öğretmenlerinin dijital bağımlılıklarının incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Köklü, N., Büyüköztürk Ş., & Bökeoğlu, Ö. Ç. (2006). *Sosyal bilimler için istatistik*. Akademi Yayıncılık.
- Mathes, B. M., Norr, A. M., Allan, N. P., Albanese, B. J., & Schmidt, N. B. (2018). Cyberchondria: Overlap with health anxiety and unique relations with impairment, quality of life, and service utilization. *Psychiatry Research*, 261, 204-211. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.01.002>
- Muga, R., Raburu, P., & Odongo, B. (2022). Effectiveness of peer counselling in management of teenage pregnancy in secondary schools. *International Journal of Research in Education and Psychology*, 8(4), 24-53. <https://doi.org/10.54513/ijrep.2022.8402>
- Negiz N., Usta S. (2018). Teknoloji kullanımı ve bağımlılığı üzerine bir araştırma. 5. ASM Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, 68-81.
- Oğuz E., Ayşegül U., Fatma N., Ayşe Nur G., & Hatice Birgül C. (2019). Üniversite öğrencilerinde teknoloji ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 9 Sayı 2, 168-182.

- Okeke, B. (2016). Social support seeking and self-efficacy-building strategies in enhancing the emotional well-being of informal HIV/AIDS caregivers in Ibadan, Oyo State, Nigeria. *SAHARA-J: Journal of Social Aspects of HIV/AIDS*, 13(1), 35-40. <https://doi.org/10.1080/17290376.2015.1126794>
- Osodo, J., Osodo, J., Mito, J., Raburu, P., & Aloka, P. (2016). The role of peer counselors in the promotion of student discipline in Ugunja Sub-County, Kenya. *Asian Journal of Education and Training*, 2(2), 63-69. <https://doi.org/10.20448/journal.522/2016.2.2/522.2.63.69>
- Paksoy, M., Çalık, F., Yaşartürk, F., & Çimen, K. (2016). Abdullah Gül Üniversitesi öğrencilerinin rekreasyon etkinliklerine katılımını etkileyen faktörler. *International Journal of Science Culture and Sport*, 4(Special Issue 1), 39-50.
- Sieving, R., McMorris, B., Beckman, K., Pettingell, S., Secor-Turner, M., Kugler, K., & Bearinger, L. (2011). Prime time: 12-month sexual health outcomes of a clinic-based intervention to prevent pregnancy risk behaviors. *Journal of Adolescent Health*, 49(2), 172-179. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.12.002>
- Smith, K., Straker, L., McManus, A., & Fenner, A. (2014). Barriers and enablers for participation in healthy lifestyle programs by adolescents who are overweight: A qualitative study of the opinions of adolescents, their parents and community stakeholders. *BMC Pediatrics*, 14(1), 1-10. <https://doi.org/10.1186/1471-2431-14-53>
- Stapley, E., Demkowicz, O., Eisenstadt, M., Wolpert, M., & Deighton, J. (2019). Coping with the stresses of daily life in England: A qualitative study of self-care strategies and social and professional support in early adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 40(5), 605-632. <https://doi.org/10.1177/0272431619858420>
- Şevgin, H. & Çetin, B. (2017). Eğitim araştırmalarında güç analizi ve bir uygulama. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1462-1480.
- Wang, W.-C., Kao, C.-H., Huan, T.-C., & Wu, C.-C. (2011). Free time management contributes to better quality of life: A study of undergraduate students in Taiwan. *Journal of Happiness Studies*, 12(4), 561-573. <https://doi.org/10.1007/s10902-010-9217-7>.
- World Health Organization. (2015). *Global survey on health technology assessment by national authorities*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241509749>.
- Young, K. S. (1996). Psychology of computer use: XL. Addictive use of the internet: A case that breaks the stereotype. *Psychological Reports*, 79(3), 899-902. <https://doi.org/10.2466/pr0.1996.79.3.899>.

Extended Abstract

Today, there are noticeable similarities and differences among individuals regarding how time is spent. A portion of time is dedicated to essential life activities such as work, home and family responsibilities, social duties, eating, and sleeping. The remaining portion is free time. Free time activities are those carried out by individuals during their leisure time without feeling any obligation towards personal development, and are performed freely according to their own preferences, goals, and methods, without any aim for profit or gain (Arslan, 2012; Paksoy, Çalık, Yaşartürk, & Çimen, 2016). With technological advancements and constantly changing living standards, the role of free time in society has become significantly important (Henderson, 2010). These developments have provided individuals with more free time, making the concepts of time and free time management more significant. As with many

activities, technology now plays a dominant role in our daily lives, including entertainment and social pursuits.

Technological products are becoming increasingly immersive and persuasive, providing high levels of accessibility and interaction with daily life through personalized notifications. Excessive interaction with technology, in particular, can lead to significant physical, mental, social, and economic costs, causing extensive harm to individuals and communities. Technology is altering the nature of addictive behaviours. Online activities can lead to issues such as time and money wastage, sleep and eating disorders, and negative impacts on mental health. The proportion of individuals with problems among online gamblers is higher, and online gaming is becoming an increasingly concerning issue. Technology affects social interactions, aggression, cyberbullying, cyberchondria, impulsive behaviours, and crime. The relationship between technology and addiction has many implications, including neuropsychological and cognitive disorders, sleep disorders, mental health, financial well-being, and youth development.

Risky behaviors associated with emerging technologies are increasing across the population, particularly among young people, and are linked to negative mental health outcomes. The time spent with technological tools in our daily lives is on the rise, approaching levels of technology addiction among secondary school students. Despite numerous definitions and studies on time management in recent years, there has been relatively little research on free time management. However, the increasing importance of free time and the differing characteristics of work/education time and free time indicate that free time management needs to be evaluated separately. Additionally, free time management research today seems to focus on improving quality of life (Covey, Merrill, & Merrill, 1994, cited in Akgül & Karaküçük, 2015). It is necessary to specifically focus on young people and young adults, as well as lifelong behavioural differences, using emerging technologies (Gainsbury, 2024; Mathes, Norr, Allan, Albanese, & Schmidt, 2018). As Christian Lous Lange said, “Technology is a useful servant but a dangerous master” (Grover, 2021). With the development of technological tools, their usage frequency is also on the rise. Especially the Y and Z generations, born during the era of rapid technological development, are growing up within this era. The World Health Organization (WHO) has noted that the most intensive users of modern technologies are both adolescents and young adults, and therefore technology addiction is most commonly observed in these age groups (World Health Organization, 2015).

This research aims to examine the relationship between secondary school students' free time management and technology addiction levels and to reveal how these levels vary according to certain variables. The aim of this study is to examine the relationship between leisure time management and technology addiction levels among students studying at various secondary schools in Sinop province. The research is designed using the correlational survey model, one of the quantitative research methods. In such correlational research, it is aimed to determine whether the variables change together and if there is a change, in which direction this change occurs (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demiral, 2018).

Students continuing their education in secondary schools throughout Sinop province during the 2023-2024 academic year constitute the accessible study group for this research. An online Informed Consent Form was prepared for the participants, and they were asked to approve it at the beginning of the data collection process. Since the aim of the research is to reach the entire population, no sampling method was employed.

In the study, a personal information form, the Technology Addiction Scale, and the Leisure Time Management Scale were used to collect data. An online application form, including the

Technology Addiction Scale and the Leisure Time Management Scale, along with the personal information form, was prepared. After obtaining permission from the Governorship, the link to the online application form was shared with students at the secondary schools where data was collected through the school administrations. In the introduction section of the online form, necessary explanations about the content of the study and the scales were provided. The data set obtained from the scales used in the study was analysed using the SPSS22 statistical analysis program. A significance level of .05 was used as the benchmark in the analyses.

According to the total scores of the Technology Addiction Scale (TAS), it was found that students' technology addiction was at a moderate level. While there were no significant differences between the variables of gender, grade level, and the socio-economic status of students' families, significant differences were found between the type of school and the variable of self-identification as a technology addict. According to the total scores of the Leisure Time Management Scale (LTMS), it was found that students' leisure time management was at a moderate level. There were no significant differences between the variables of gender and type of school, while significant differences were found between the variables of self-identification as a technology addict, grade level, and the socio-economic status of students' families. The results of a simple linear correlation analysis showed a low-level, negative relationship between the total score of the TAS and the total score of the LTMS. Based on these results, it can be said that as students' levels of technology addiction increase, their ability to manage leisure time decreases.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 842-863

Geliş Tarihi:01.04.2024 Kabul Tarihi:20.06.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1463074>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

THE EFFECTS OF THE TOURISM SECTOR ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TÜRKİYE

Sinan ÇINAR*

Abstract

Tourism refers to the travelling and accommodation activities of individuals for various purposes from the regions where they continue their lives permanently to other regions. Economic growth and development are very crucial concepts for developing countries. Tourism plays a crucial role in fostering economic growth and development within societies. The study investigates the utilization of the tourism sector as a catalyst for economic growth and development in the context of the Turkish economy, employing quarterly data spanning from 2003:1 to 2023:2. Methodologically, the analysis incorporates Zivot-Andrews unit root test, Gregory Hansen cointegration test, and Toda Yamamoto causality test. The study contributes to the literature by using the most recent quarterly data and taking into account the structural breaks in the impact of the tourism sector on economic growth and the model used. According to the analyzes, it is concluded that there exists a cointegrated relationship between tourism expenditures, exchange rate and economic growth series and a reciprocal causality relationship between tourism expenditures and economic growth.

Anahtar Kelimeler: Tourism Expenditures, Turkish Economy, Structural Break

Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği

Öz

Turizm bireylerin kalıcı şekilde yaşamlarını devam ettirdikleri bölgelerden başka bölgelere çeşitli amaçlarla yaptığı seyahat ve konaklama faaliyetlerini ifade etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için İktisadi büyüme ve kalkınma oldukça önemli kavramlardır. Turizm faaliyetleri toplumların iktisadi büyüme ve kalkınmalarını sağlamaları için oldukça önemli bir sektördür. Turizm sektörü ülkelerin iktisadi büyüme ve kalkınmalarını sağlamaları açısından araç olarak kullanılabilir. Bu doğrultuda çalışmada Türkiye ekonomisi için turizm sektörünün iktisadi büyüme üzerindeki etkisi çeyreklik verilerle analiz edilmektedir. Çalışma 2003:1 ve 2023:2 çeyreklik dönemini kapsamaktadır. Çalışmada eşbütünleşme ve nedensellik analizi kullanılmıştır. Bu çerçevede Zivot-Andrews birim kök testi, Gregory

* Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, sinancinar110@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2756-5875>

Hansen Eşbütünlük testi ve Toda Yamamoto Nedensellik testi kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışma en güncel çeyreklik verileri kullanılarak turizm sektörünün iktisadi büyüme üzerindeki etkisini yapısal kırılmaları da dikkate alan bir çalışma olması ve kullanılan modellerle birlikte literatüre katkı sağlamaktadır. Yapılan analizlere göre; turizm harcamaları, döviz kuru ve iktisadi büyüme serileri arasında eşbütünlük bir ilişki olduğu ve turizm harcamaları ile iktisadi büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Keywords: Turizm Harcamaları, Türkiye Ekonomisi, Yapısal Kırılma

Introduction

Tourism encompasses the activities related to travel and accommodation that individuals engage in for various purposes in regions distinct from their permanent residences (Gee, 1997: 138). Historically rooted in ancient times, tourism has experienced a marked acceleration, particularly following the Second World War. In contemporary economies, the tourism sector is recognized as a crucial economic activity, exerting both positive and negative impacts. A comprehensive analysis of the tourism sector reveals its significant role in governmental strategies aimed at addressing issues such as foreign trade deficits, inflation, and unemployment (Çımat & Bahar, 2003: 2). As a sector, tourism is also in a very close relationship with other sectors. Therefore, the expenditures made in the tourism sector provide income not only to the people operating in the tourism sector, but also to the sectors related to other tourism sectors, both directly and indirectly (Kar et al., 2004: 90). Today, governments that want to ensure their economic growth and development can use tourism as a tool in this regard. Especially in developing countries, tourism sector is one of the sectors that are seen as a potential source of income (Opuş, 2001: 37). Turkey is one of the most important developing countries in the world. Tourism sector is seen as an important economic sector in Turkey. The focus of interest resides in the conspicuous direct and ancillary impacts on the national economy, thus prompting the investigation of scholars within the purview of social sciences. Numerous inquiries have been undertaken to scrutinize the nexus between tourism and economic advancement. Especially in recent periods, analyzes have been carried

out using different methods to determine the place and importance of the tourism sector in the economy. In the current investigation, data pertaining about tourism expenditures, exchange rates, and gross domestic product (GDP) are utilized, covering the period spanning from the first quarter of 2003 to the second quarter of 2023. The study aims to determine whether the relationship between tourism and economic growth in the relevant years has a cointegrated relationship and the direction of causality between them. The main objective is to determine the importance of the tourism sector on the Turkish economy, especially in the light of recent data. Since economic crises occurred in the Turkish economy in the relevant years, econometric tests taking into account structural breaks are applied in order to provide more accurate results in the study. This study, which aims to determine the relationship between tourism sector and economic growth in Turkey, contributes to the literature in various aspects. In terms of literature, the study is critical in terms of being an up-to-date study using quarterly data in the analyzes made for the tourism sector, which has seasonality effects within itself. The study contributes to literature in two ways. As a priority, it is the first study to analyze the impact of the tourism sector on economic growth in Turkey, considering the relevant model. Second of all, by taking into account the disruptions in an economy experiencing economic crises, such as the Turkish economy, it distinguishes itself from the literature. On the other hand, the study is important as it is a study that analyzes the effects of tourism on the economy by using econometric methods with structural breaks in the Turkish economy, which experienced crises in the relevant years. In other words, the study is also important for the literature in terms of applying analyzes that take structural breaks into account by using current quarterly data for Turkey. Following an elaborate introduction, the initial section delves into exploring the interplay between the tourism sector and economic growth. Subsequently, the second section comprises a comprehensive review of pertinent literature. The third section is dedicated to delineating the methodology, encompassing data collection and the model utilized. Subsequent to this, the fourth section elucidates the findings derived from the

analysis, accompanied by an evaluation thereof. Finally, the concluding section encapsulates the study's summary and furnishes policy recommendations.

1. Relationship Between Tourism Sector and Economic Growth

Throughout historical retrospection, the tourism sector has been wielded as a developmental instrument by numerous societies, spanning from antiquity to contemporary times. In general, we see that the countries that use tourism as a development tool are developed and developing countries. Tourism activities were not seen as a development tool for economies when they first started. After the Industrial Revolution, the contribution of mass tourism, that is, the activities of large communities going from one place to another and back to the country has been recognised by the states and today's understanding of tourism has begun to show itself in economic policies. Regarding the discussion of the place of tourism in the economies of countries, it directs the economies of countries in many aspects. Developed and developing countries use the tourism sector as a tool, especially in terms of positive contributions to gross domestic product and employment (Bozgeyik and Yoloğlu, 2015: 627). Another macro area in which the tourism sector interacts with the economy is employment. Today, unemployment is one of the major macro problems in many countries within the national economies. All countries in the world focus on different sectors in order to provide employment. In this context, one of the sectors seen as a tool to increase employment has been the tourism sector. The tourism sector, which is developing very quickly, is seen as an essential sector in terms of creating employment in many countries because it is a dynamic sector and has many direct and indirect effects (Şit, 2016: 115). Tourism sector is a sector that is related to several fields in the economy. Tourism activities, which have experienced significant growth particularly in recent years, are utilized by countries as a means to advance their objectives across various domains. However, while tourism activities are often viewed positively, they also entail certain adverse effects on the economies of countries (Yanardağ and Avcı, 2012: 41).

The tourism sector yields several beneficial impacts on the economy, including: generating income for countries, creating employment opportunities, promoting both intra-regional and inter-regional development, enabling countries to address their balance of payments deficits, and exerting an indirect positive influence on other sectors (Yanardağ ve Avcı, 2012: 41).

The adverse direct consequences of the tourism sector on the economy include the following: increased imports, higher inflation rates, elevated opportunity costs, and the periodic effects of seasonality (Emir, 2015: 51-52).

The tourism sector also produces indirect adverse effects on the economy, manifesting in various ways. These indirect negative repercussions can be delineated as follows: environmental degradation, pollution of water resources, deterioration of the ecological balance, irregular urbanization activities, and the generation of harmful waste (Yanardağ and Avcı, 2012: 41).

In conducting tourism activities, countries often focus exclusively on the sector's positive impacts. However, when utilizing tourism as a tool for economic decision making, it is imperative to consider both its positive and negative aspects. The sector's positive effects on the economy are counterbalanced by negative impacts, which can extend beyond national borders and contribute to global problems (Yıldız & Kalağan, 2008: 42). To minimize the negative effects of the tourism sector on the economy, other sectors, and the environment, it is essential to implement policies that address both its positive and negative dimensions.

2. Literature Review

The correlation between tourism and economic growth has long been a focal point of scholarly interest within the social sciences. Over time, numerous studies have investigated this phenomenon. Notably, there has been a marked increase in the number of researchers analyzing the relationship between tourism and economic growth, particularly over the past 15-20 years. These studies have employed a variety of methodologies to explore the dynamics between tourism and economic performance. Some investigations have focused on the impact of tourism revenues

on economic growth, while others have examined the effects of tourism expenditures. The literature review emphasizes recent studies to provide a comprehensive understanding of the current state of research on this topic.

The analysis of studies on the relationship between tourism and economic growth can be categorized into two groups: those focused on Turkey and those examining other countries. Within the context of Turkey, various scholars have provided diverse insights. Göymen (2000) posits that tourism interacts with social and economic factors, while Kasman and Kasman (2004) assert that tourism contributes to economic growth. Hatemi and Gündüz (2005) support the tourism-led growth hypothesis, and Demiröz and Ongan (2005) argue that tourism significantly influences economic growth. Bahar (2006) also demonstrates the positive impact of tourism on economic growth. Özdemir and Öksüzler (2006) indicate that tourism enhances economic growth, and Zortuk (2009) shows a positive contribution of tourism to economic development. Husein and Kara (2011) argue that tourism revenues affect economic growth, while Arslantürk and Atan (2012) find a positive effect of tourism revenues on economic growth. Bozkurt and Topçuoğlu (2013) state that tourism revenues positively influence economic growth, and Samırkaş and Samırkaş (2014) conclude similarly that tourism revenues bolster economic growth. Kanca (2015) also finds a positive effect of tourism on economic growth. Conversely, Türkcan (2015) challenges the validity of the tourism-led growth hypothesis, and Çınar (2018) argues that tourism does not cause economic growth. Most recently, Özişik (2023) revealed that tourism revenues have a positive effect on economic growth.

When examining studies conducted outside of Turkey, diverse findings emerge. Ghali (1976) shows that the tourism sector does not serve as a measure of welfare in Hawaii. Balaguer and Jorda (2002) find that tourism contributes positively to economic growth in Spain. Oh (2005) demonstrates that the tourism-biased growth hypothesis is not valid for Korea. Pulina and Jimenez (2006) report a cointegrated relationship between tourism and economic growth in Italy and Spain.

Kim et al. (2006) show that tourism significantly impacts economic growth in Taiwan, while Perilla et al. (2007) suggest similar effects for Spain. Jimenez et al. (2009) reveal a relationship between tourism and economic growth in Italy and Spain. Furthermore, Katircioğlu (2009) demonstrates a relationship between economic growth and tourism revenues in Cyprus. Figini and Pigi (2010) find that tourism-based countries experience faster economic growth compared to non-tourism-based countries in a study spanning over 150 countries. Belloumi (2010) shows that tourism affects economic growth in Tunisia. Katircioğlu (2010a) argues that the tourism-led growth hypothesis is valid for Singapore, while in a separate study, Katircioğlu (2010b) reports that tourism revenues impact economic growth in Northern Cyprus. Brida and Risso (2010) conclude that tourism positively influences economic growth in South Tyrol, and Brida et al. (2010) find that tourism expenditures affect economic growth in Uruguay. Mello-Sampayo and Sousa-Vale (2010) conclude that tourism impacts economic growth in Northern and Southern Europe. Srinivasan (2012) suggests that tourism revenues affect economic growth in both the short and long run in Sri Lanka. Albaladejo et al. (2014) show that tourism effectively promotes growth in Spain. Muhtaseb and Daoud (2017) reveal that the tourism sector impacts economic growth in Jordan, and Rasool et al. (2021) find a positive relationship between tourism and economic growth in BRICS countries.

An analysis of the literature reveals that studies conducted on both Turkey and other countries consistently demonstrate a relationship between the tourism sector and economic growth. The findings frequently indicate that the tourism sector positively affects economic growth. In this context, this study examines the impact of the tourism sector on economic growth in Turkey using the Balaguer and Jorda (2002) model. By employing a large sample and quarterly data, this study provides a comprehensive analysis of the Turkish economy. The study makes two significant contributions to literature. First, it represents the inaugural effort to analyze the influence of the tourism sector on economic growth in Turkey using a pertinent model. Second, it distinguishes itself by considering the economic disruptions

characteristic of economies experiencing crises, such as Turkey. This approach provides a nuanced understanding of the tourism sector's impact on economic growth within a turbulent economic context.

3. Methodology

The study scrutinizes Türkiye's gross domestic product, tourism expenditures, and exchange rate values spanning from the first quarter of 2003 to the second quarter of 2023. The main reason for preferring quarterly data instead of annual data in the study is the thought that the tourism sector, which is highly affected by seasonality both in the world and in our country, will reveal more accurate results in terms of seeing the effects of the tourism sector in the country's economy. In addition, in terms of the data set, the study includes an analysis with a sample set consisting of 82 data dealing with quarterly data in the current period.

The variables in this study include quarterly data for Turkey's gross domestic product (GDP), measured in Turkish Lira using the expenditure method and based on 2009 constant prices. The data, obtained from the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT), spans from the first quarter of 2003 to the second quarter of 2023. The GDP data are converted into US dollars using the exchange rate of the respective periods to maintain consistency in currency units with the other variables. Given that GDP is calculated via the expenditure method, this study employs tourism expenditure data to represent the tourism variable. The tourism expenditures are not seasonally adjusted for two main reasons. First, as discussed in Davidson and MacKinnon's (1993) study, which is frequently cited in the literature, using seasonally adjusted variables, especially in analyzes involving unit root tests, can yield misleading results. This is because unit root tests with seasonally adjusted data tend to produce biased outcomes. Second, because the tourism sector is heavily influenced by seasonality, analyzing non-seasonally adjusted data provides a more accurate depiction of its impact on the economy. Another variable in the model is the real effective exchange rate, with quarterly data covering the period from the first quarter of 2003 to the second quarter of 2023. This exchange rate data is sourced

from the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT). The study analyzes Turkey's GDP, tourism expenditures, and exchange rate data using a model initially proposed by Balaguer and Cantavella-Jorda (2002), which has since been widely adopted in the literature. The model employed in this study is as follows:

$$GSYİH=f(\text{Tourism Expenditure, Exchange Rate})_{(1)}$$

Equation 1 shows that gross domestic product is the dependent variable while tourism expenditures and exchange rate are the independent variables. This means that gross domestic products are a function of tourism expenditures and exchange rate. The exchange rate variable is also included in the model analysing the relationship between gross domestic product and tourism expenditures. The reason for including the exchange rate variable in the model is that this variable is used in many studies in literature. The exchange rate variable (Balaguer and Cantavella- Jorda, 2002; Belloumi, 2010; Çağlayan et al., 2012 etc.) has been included in the model in many studies. The reason for including this variable in the model in many studies in the literature is that it is an important variable in terms of the necessity of not excluding an important variable from the model and increasing the explanatory power of the model. In the model estimated in the study, the necessity of evaluating the study over logarithmic values in order to provide more accurate results is frequently found in empirical literature. Due to this situation, the logarithm of the variables in the model has been taken. As a result, the necessary analyzes were carried out through the following model:

$$\text{LogGSYİH}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \log \text{TURH}_t + \alpha_2 \log \text{DOV}_t + \epsilon_t \quad (2)$$

In the model used in the analysis, The GDP variable represents Turkey's gross domestic product data in the relevant years, the TURH variable represents Turkey's tourism expenditure data in the relevant years and the DOV variable represents Turkey's real effective exchange rate in the relevant years. In the model, 't' in the dependent and independent variables denotes the time dimension and 'et' denotes the error term in the model. The study is a time series analysis. The method used in the study is the Structural Break Cointegration and Causality method.

Cointegration studies represent a commonly employed method within literature for scrutinizing the relationship between variables in time series analysis equations. In their study, Gregory and Hansen (1996) criticised in many ways the studies conducted without taking into account the structural breaks in the studies conducted while performing cointegration analyzes. They emphasised that cointegration analyzes that do not take structural breaks into account are not sufficient to explain the long-run relationships between variables. Gregory-Hansen test is a cointegration test that allows structural breaks. In their study, Gregory and Hansen (1996) state that the structural break dates within the cointegrated vector for the cointegration test are determined endogenously in the equation. The cointegration test that allows structural breaks is based on the Zivot-Andrews Unit Root Test when the Gregory-Hansen cointegration test is fully analyzed. These models obtained in the study are presented as Model A, Model B and Model C as follows: (Gregory and Hansen, 1996: 103).

$$\text{Model A: } y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{t\tau} + \alpha_T y_{2t} + e_t \quad t=1,2,\dots,n \quad (3)$$

$$\text{Model B: } y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{t\tau} + \beta t + \alpha_T y_{2t} + e_t \quad t=1,2,\dots,n \quad (4)$$

$$\text{Model C: } y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{t\tau} + \alpha_1^T y_{2t} + \alpha_2^T y_{2t} \phi_{t\tau} + e_t \quad t=1,2,\dots,n \quad (5)$$

When analyzed in Model A, μ_1 in the model represents the constant that occurs before the break, while μ_2 represents the change in the constant that occurs after the break period. The other parameter τ , which is a coefficient in the model, is a parameter that can take values between 0 and 1 representing the timing of the break. While $\phi_{t\tau}$ is included in the model as a dummy variable, $\phi_{t\tau} = 1$ when $t > (n\tau)$, and $\phi_{t\tau} = 0$ in the other case. In the equation, α_T represents the coefficient vector for the explanatory variables as a coefficient vector. This model appears as a model that allows a break in the constant.

Although the parameters in Model B serve the same function as the parameters in Model A, βt is also added to this equation. This parameter represents the trend variable in the model. With the added parameter, this model appears as a model that allows a break in both the constant and the trend. In Model C, in addition

to the constant break model in Model A, the parameter α_1 represents the cointegration vector that occurred before the regime change, while the parameter α_2 represents the change in the cointegration vector that occurred after the regime change. In the Gregory-Hansen cointegration test, Least Squares estimation is performed for each τ value in Model A, B and C Models. Although residuals are obtained from the estimations, Extended Dickey Fuller (ADF) or Philips Perron (1988) test statistics can be calculated from the error terms of Models A, B and C.

Gregory- Hansen (1996) uses the ADF* statistics, Z^*_a statistics and Z^*_t statistics to test the three models. The minimum test statistics obtained in the analysis for each τ value in the model represent the breakpoints in the model as point values (Gregory and Hansen, 1996: 106).

$$Z^*_a = \min_{\tau \in T} Z_\alpha(\tau) \tag{6}$$

$$Z^*_t = \min_{\tau \in T} Z_t(\tau) \tag{7}$$

$$ADF^* = \min_{\tau \in T} ADF(\tau) \tag{8}$$

The decision is made by comparing the breakpoint where the test statistics calculated in the analysis are minimum with the critical value calculated in Gregory-Hansen. In the test, while the null hypothesis (H_0) indicates that cointegration does not exist, the alternative hypothesis (H_1) states that cointegration does exist. The null hypothesis is rejected when the absolute value of the specified breakpoint exceeds the critical value computed in the Gregory-Hansen test. This outcome signifies the presence of cointegration. Conversely, acceptance of the null hypothesis implies the absence of cointegration.

In time series cointegration analysis involving structural breaks, it is crucial to ascertain the presence of a causality relationship between the variables. Should such a relationship exist, it is imperative to further investigate its nature and implications. Whether the causality between the variables is unidirectional or reciprocal. It is thought that the Granger Causality Test, which is frequently used in causality analyzes in literature, does not give completely accurate results for analyzes with structural breaks. The Toda Yamamoto Causality Test is a method used

to analyze causality between variables in studies that take structural breaks into account.

Toda and Yamamoto (1995) developed a new method based on the Granger Causality Test. This method, which allows to investigate Granger causality based on VAR model estimations, has become a method used in the literature to investigate the causality between variables in studies with structural breaks. This method allows the analysis of the causality relationship between variables regardless of whether the series are stationary or non-stationary. The number of cointegrated vectors among the existing series used in the model affects the validity of the Toda-Yamamoto Causality Test. Toda-Yamamoto (1995) represents the lag length (k) obtained by the VAR model in the causality test. This causality test is sensitive to the maximum number of cointegrated vectors (d_{maximum}). After these steps, the analysis is carried out by estimating the VAR model over the lag length value ($k + d_{\text{maximum}}$) based on these values obtained as available (Toda and Yamamoto, 1995: 245-246).

$$y_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{\text{max}}} \alpha_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k+d_{\text{max}}} \beta_{1i} x_{t-i} + \epsilon_{1t} \quad (9)$$

$$x_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{\text{max}}} \alpha_{2i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k+d_{\text{max}}} \beta_{2i} x_{t-i} + \epsilon_{2t} \quad (10)$$

In the first equation above, y_t equation, the null hypothesis (H_0) in the Toda-Yamamoto Causality test states that x variable is not the Granger cause of y variable, while the alternative hypothesis (H_1) states that it is the Granger cause. In the second equation above, x_t equation, the null hypothesis (H_0) represents that the y variable is not the cause of the x variable, while the alternative hypothesis (H_1) represents that it is the cause. In this test, the decision is made with the help of Wald test by looking at the degrees of freedom k and Chi-Square (X^2) table (Yılancı and Özcan, 2010: 28).

4. Empirical Results

Table 1: Augmented Dickey Fuller and Zivot Andrews Test Results

	Gross Product		Domestic	Tourism Expenditures			Exchange Rate	
	T	P	Break	T	P	Break	T	P
ADF	-4.18	0.00	-	-3,67	0.03	-	-3.71	0.02
ZIVOT ANDREWS (modelC)	-5.78	0.08	2020:1	-8.09	0.00	2020:1	-5.16	0.00
							2018:3	

Note: * denotes statistical significance at 10%, ** denotes statistical significance at 5%, *** denotes statistical significance at 1% level.

In this context, the series exhibits a unit root issue at the level values, prompting the need for remediation. To address this concern, the analysis proceeds by considering the first differences of the series. Table 1, presented above, encapsulates the analyzes conducted based on these first differences. In Table 1, the results of the Extended Dickey Fuller (ADF) Test at first differences show that gross domestic product is significant at 1%, tourism expenditures and exchange rate are significant at 5%. There is no unit root problem in the ADF Test for all series. As a result, all of the series are stationary in the ADF Test performed on the first differences. When the results of Zivot Andrews Test Model C are analyzed, gross domestic product is significant at 10% in Model C. Tourism expenditures and exchange rates are significant at 1%.

Table 2: Gregory Hansen Cointegration Test Result

Model	ADF	Break Date
-------	-----	------------

Model A	-5.354	2019 (Q4)
Model B	-6.076	2017 (Q1)
Model C	-7.092	2016 (Q4)

The results of the cointegration test for Models A, B, and C are presented in Table 2. This table includes the ADF test statistics and the identified break dates. To determine the outcome of the cointegration test, the obtained values must be compared with the critical values established by Gregory and Hansen in their 1996 study. The critical values provided by Gregory and Hansen (1996) are as follows:

Model A:	%1	-5.44	%5	-4.92	%10	-4.69
Model B:	%1	-5.80	%5	-5.29	%10	-5.03
Model C:	%1	-5.97	%5	-5.50	%10	-5.23

To determine the presence of cointegration, the critical values from Gregory and Hansen's (1996) study are compared with the cointegration results obtained in this study. If the ADF test statistics from this study exceed the critical values from Gregory and Hansen's study, it indicates cointegration between the series; otherwise, it indicates no cointegration. Analyzing the ADF test statistics in absolute terms reveals the existence of a cointegrated relationship at the 5% significance level in Model A and at the 1% significance level in Models B and C. Additionally, the break dates are identified as the fourth quarter of 2019 for Model A, the first quarter of 2017 for Model B, and the fourth quarter of 2016 for Model C. Given that Model C is the most preferred model in literature, it was utilized in this study. Consequently, the results indicate a cointegrated relationship at the 1% significance level.

Table 3: VAR Lags Test Results

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
-----	------	----	-----	-----	----	----

0	-2659.634	NA	7.52e+28	75.00378	75.09939	75.04180
1	-2403.738	482.9587	7.18e+25	68.04896	68.43139	68.20104
2	-2381.865	39.43311	5.00e+25	67.68634	68.35558*	67.95248
3	-2365.914	27.40940	4.13e+25	67.49053	68.44659	67.87072
4	-2355.576	16.88982	4.00e+25	67.45284	68.69573	67.94710
5	-2325.347	46.83307	2.23e+25	66.85486	68.38455	67.46317
6	-2305.769	28.67769	1.68e+25	66.55688	68.37340	67.27925
7	-2288.462	23.88870*	1.36e+25*	66.32288*	68.42622	67.15931*

* indicates lag order selected by the criterion

In the literature, the Toda-Yamamoto causality test is commonly used to examine causality in studies employing the cointegration method with time series that have structural breaks. This test also determines the direction of causality if it exists. While the Gregory-Hansen cointegration method identifies cointegration, it does not provide insights into causality. Therefore, the Toda-Yamamoto causality test is utilized in this study to analyze the causality relationship between the variables. Table 3 is constructed to determine the number of lags needed to perform the Toda-Yamamoto causality test. In this table, an asterisk (*) indicates the number of lags according to the specified criteria: LR denotes the sequential modified LR test statistic (each test at the 5% level), FPE represents the Final Prediction Error, AIC stands for the Akaike Information Criterion, SC is the Schwarz Information Criterion, and HQ denotes the Hannan-Quinn Information Criterion. To determine the number of lags for the Toda-Yamamoto causality test, which is performed to identify causality between variables in time series analyzes with structural breaks, two methods are typically adopted. The first method involves selecting the optimal number of lags based on the most appropriate Akaike Information Criterion (AIC) value. The second method involves determining the lag value that best fits the LR, FPE, AIC, SC, and HQ criteria. In this study, the Toda-Yamamoto causality test is conducted using 7 lags, which provide the most appropriate values. The results of the Toda-Yamamoto causality test, performed with $dmax=7$, are as follows:

Table 4: Toda-Yamamoto Causality Test Results

Causality Direction (Probability)	χ^2 Statistic	P
Tourism Expenditures → GSYİH	48.93871	0.00
Exchange Rate → GSYİH	12.24487	0.03
GSYİH → Tourism Expenditures	32.67098	0.00
Exchange Rate → Tourism Expenditures	12.38314	0.02
GSYİH → Exchange Rate	5.779329	0.32
Tourism Expenditures → Exchange Rate	5.206185	0.39

Table 4 presents the causality relationships among the variables. Upon analysis at the 5% significance level, causality is observed from tourism expenditures to gross domestic product, from exchange rate to gross domestic product, from gross domestic product to tourism expenditures, and from exchange rate to tourism expenditures. Conversely, there is no discernible causality from gross domestic product to exchange rate, nor from tourism expenditures to exchange rate. Notably, a unidirectional causality is evidenced from the exchange rate to both gross domestic product and tourism expenditures, while a reciprocal causality exists between gross domestic product and tourism expenditures.

5. Conclusion and Suggestions

Historically, societies have engaged in tourism activities since ancient times. However, during the early stages of these endeavors, the direct and indirect contributions of tourism to their economies were often not fully recognized. It was only in later periods that tourism began to be seen as integral to economic development. The onset of the Industrial Revolution marked a pivotal moment when tourism emerged as a recognized economic activity. Following this period, societies gradually acknowledged the positive impact of tourism on their economies. Nonetheless, the trajectory of tourism activities shifted significantly with the onset

of the Second World War, leading to the contemporary stage observed today. Notably, there has been a substantial surge in tourism activities since the post-World War II period, continuing to the present day. The increasing tourism activities following the Industrial Revolution encouraged societies to evaluate the tourism sector as a significant economic activity. Although tourism has gained importance from the past to the present, its significance is expected to grow even more in the future. As an important economic sector, tourism serves as a tool for countries to enhance their economic growth. This is particularly true for developing countries, where the tourism sector contributes significantly to economic growth both directly and indirectly, providing numerous advantages to the economy. However, in addition to the positive economic contributions, tourism activities also have negative impacts on nature and the economy. While the tourism sector is known for its many positive contributions, its adverse effects on the environment, especially through negative externalities, impact both individuals and the economy. Numerous scientific studies have examined the tourism sector, which has increased in importance over time and is expected to play an even greater role in boosting economic growth and development in the future. Although recent studies have intensified, the relationship between tourism and economic growth has been analyzed using various methods.

This study analyzes the relationship between tourism and economic growth using the Gregory-Hansen cointegration method and the Toda-Yamamoto causality analysis. The variables employed in the analysis include gross domestic product (GDP), tourism expenditures, and exchange rates for Turkey, covering the period from the first quarter of 2003 to the second quarter of 2023. Due to the presence of a unit root problem in the level values, the analyzes are performed using the first differences of the series. The results of the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test on the first differences indicate that GDP is significant at the 1% level, while tourism expenditures and exchange rates are significant at the 5% level, showing that all series are stationary in their first differences. Additionally, the Zivot-Andrews Test Model C, which accounts for structural breaks, reveals that GDP is significant at the

10% level, and both tourism expenditures and exchange rates are significant at the 1% level. To determine the presence of cointegration, the critical values from the Gregory and Hansen (1996) study are compared with the cointegration results obtained in this study. If the ADF test statistics exceed the Gregory and Hansen values, it indicates cointegration between the series. The ADF test statistics in absolute terms suggest the presence of a cointegrated relationship at the 5% level for Model A and at the 1% level for Models B and C. The break dates are identified as the fourth quarter of 2019 for Model A, the first quarter of 2017 for Model B, and the fourth quarter of 2016 for Model C. Model C, the most preferred model in the literature, is used in this study, indicating a cointegrated relationship at the 1% level. According to the results of the Toda-Yamamoto causality test, there is a causality relationship from tourism expenditures to GDP, from exchange rates to GDP, from GDP to tourism expenditures, and from exchange rates to tourism expenditures. However, there is no causality relationship between GDP to exchange rates or tourism expenditures to exchange rates. Specifically, there is a unidirectional causality from exchange rates to both GDP and tourism expenditures, and a reciprocal causality between GDP and tourism expenditures. These findings suggest that the tourism sector can be a strategic tool for enhancing Turkey's economic growth. Policymakers should incorporate tourism as a key objective in their strategies, emphasizing its potential to boost economic performance. Given Turkey's geographic advantage, with its extensive coastline, marketing efforts should focus on promoting sea, sand, and sun tourism, while also highlighting the country's natural attractions. Additionally, winter tourism should be developed by identifying suitable areas and increasing their international recognition. Furthermore, alternative forms of tourism, such as highland tourism in the Black Sea region and congress tourism in Istanbul, should be supported based on regional potential. Ensuring safety and security within the country is also crucial for creating a welcoming environment for tourists. A well-developed tourism policy, aligned with macroeconomic goals, will not only enhance economic growth but also contribute positively to the tourism

sector, creating a synergistic effect that benefits the overall economy. To maximize the benefits from the tourism sector and use it as a catalyst for economic growth and development, Turkey needs a comprehensive tourism policy that leverages its full tourism potential and aligns with its macroeconomic targets. This approach will ensure that tourism supports economic growth, which in turn will further enhance the tourism sector.

Yazarın Notu

Bu çalışma 'Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği' yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Doç Dr. Burcu Türkcan Hocama katkıları ve desteği için çok teşekkür ederim.

References

- Albaladejo, I. P., Gonzalez-Martinez, M. I. Martinez-Garcia, M. P. (2014). Quality and Endogenous Tourism: An Empirical Approach, *Tourism Management*, 41, ss. 1411-147.
- Arslantürk, Y., Atan, S. (2012). Dynamic Relationship Between Economic Growth, Foreign Exchange and Tourism Incomes: An Econometric Perspective on Turkey, *Journal of Business, Economics & Finance*, 1(1), ss. 30-37.
- Ayas, I., Çallı, S. D. (2022). Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişisine ARDL Sınır Testi ve Zamanla Değişen ARDL Teknikleri ile Ekonometrik Bakış. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(2), 345-361.
- Bahar, O. (2006). Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13 (2).
- Balaguer, J., Jorda, M. (2002). Tourism as a Long-Run Economic Growth Factor: The Spanish Case, *Applied Economics*, 34, ss. 877-884.
- Belloumi, M. (2010). The Relationship Between Tourism Receipts, Real Effective Exchange Rate and Economic Growth in Tunisia, *International Journal of Tourism Research*, 12, ss. 550-560.
- Bozgeyik, Y., Yoloğlu, Y. (2015). Türkiye'de Turizm Gelirleri İle GSYH Arasındaki İlişki, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), ss. 627-640.
- Bozkurt, E., Topçuoğlu, Ö. (2013). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi, *Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7, ss. 92-105.
- Brida, J. G., Rizzo, W. A. (2010). Tourism as a Determinant of Long Run Economic Growth", *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 2(1), ss. 14-28.

- Brida, J. G., Lanzilotta, B., Lionetti, S., Risso, W. A. (2010). The Tourism-led Growth Hypothesis for Uruguay, *Tourism Economics*, 16(3), ss. 765-771.
- Çımat, A., Bahar, O. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (6), ss. 1-18.
- Çınar, S. (2018). Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Demiröz, D. M., Ongan, S. (2005). The Contribution of Tourism to the Long-run Turkish Economic Growth, *Ekonomicky Casopis*, 09, 880.
- Dickey, D. A., Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Journal of the American Statistical Association*, 74, ss. 427-431.
- Dickey, D. A., Fuller, W. A. (1981), "Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root", *Econometrica*, 49, ss. 1057-1072.
- Emir, G. (2015). Turizm Ekonomisi, *Bartın Üniversitesi Yayınları*, No:24, Bartın Meslek Yüksekokulu Yayın No: 02, ss. 1-73.
- Figini, P., Vici, L. (2010). Tourism and Growth in Cross-Section of Countries, *Tourism Economics*, 16(4), ss. 789-805.
- Gee, Chuck Y. (Ed.) (1997), International Tourism: A Global Perspective, *World Tourism Organization*
- Gee, C. Y. (1997). International Tourism: A Global Perspective, *Dünya Turizm Örgütü (WTO) Yayınları*, Madrid.
- Ghali, M. (1976). Tourism and Economic Growth: An Empirical Study, *Economic Development and Cultural Change*, 24(3), ss. 527-538.
- Göymen, K. (2000). Tourism and Governance in Turkey, *Annals of Tourism Research*, 27(4) ss. 1025-1048.
- Gündüz, L., Hatemi-J, A. (2005). Is the Tourism-led Growth Hypothesis Valid for Turkey?, *Applied Economics Letters*, 12(8), ss. 499-504.
- Husein, J., Kara, S. M. (2011). Re-examining the Tourism-Led Growth Hypothesis for Turkey, *Tourism Economics*, 17(4), ss. 917-924
- Jimenez, I., Pulina, M., Prunera, C. R., Artis, M. (2009). Tourism and Export as a Means of Growth, Irea Working Papers 200910, *University of Barcelona, Research Institute of Applied Economics*, ss. 128.
- Kanca, O.C. (2015). Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği, *Marmara Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (8), ss. 1-14.
- Kar, M., Zorkirişçi, E., Yıldırım, M. (2004). Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(8), ss. 87-112.
- Kasman, A., Kasman, S. (2004). Cointegration and Causality Between Tourism Revenues and Economic Growth, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 19(220), ss. 122-131.
- Katırcıoğlu, S. T. (2009a). Tourism, Trade and Growth: The Case of Cyprus, *Applied Economics*, 41, ss. 2741-2750.
- Katırcıoğlu, S. T. (2009b). Testing the Tourism-Led Growth Hypothesis: The Case of Malta, *Acta Oeconomica*, 59(3), ss. 331-343.
- Katırcıoğlu, S. T. (2010a). Research note: Testing the Tourism-led Growth Hypothesis for Singapore - an Empirical Investigation from Bounds Test to Cointegration and Granger Causality Tests, *Tourism Economics*, 16(4), ss. 1095- 1101.

- Katırcıoğlu, S. T. (2010b). International Tourism, Higher Education and Economic Growth: The Case of North Cyprus, *The World Economy*, Doi:10.1111/j.14679701.2010.0.x.
- Kim, H. J., Chen, M-H., Jang, S. (2006). Tourism Expansion and Economic Development: The Case of Taiwan, *Tourism Management*, 27(5), ss. 925-933.
- Muhtaseb, B. M. A., Daoud, H. E. (2017). Tourism and Economic Growth in Jordan: Evidence From Linear and Nonlinear Frameworks, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), ss. 215-223.
- Oh, C. O. (2005). The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy, *Tourism Management*, 26, ss. 39-44.
- Opuş, S. (2001). Turizmin Ekonomik Etkileri: Erzurum'daki Turistik İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15, 3-4, 3758.
- Özdemir, A. R., Öksüzler, O. (2006). Türkiye'de Turizm Bir Ekonomik Büyüme Politikası Aracı Olabilir mi? Bir Granger Nedensellik Analizi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 107126.
- Özışık, T. (2023). Türkiye'deki Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Journal of Life Economics*, 10(1), 37-46.
- Parrilla, J. C., Font, A. R., Nadal, J. R. (2007). Tourism and Long-Term Growth: A Spanish Perspective, *Annals of Tourism Research*, 34(3), ss. 709-726.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis, *Econometrica*, 57(6), ss.1361-1401.
- Perron, P., Phillips P.C.B. (1988), Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, 75, ss. 335-346.
- Pulina, J., Jimenez, I. (2006). Tourism and Growth: Evidence for Spain and Italy, 46th Congress of the European Regional Science Association: Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean”, 30 Ağustos- 3 Eylül, Volos, Yunanistan.
- Rasool, H., Maqbool, S., Tarquie, M. (2021). The Relationship Between Tourism and Economic Growth Among BRICS Countries: A Panel Cointegration Analysis. *Future Business Journal*, 7(1), 1(11).
- Samırkaş, M., Samırkaş, M.C. (2014). Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 15 (1), ss. 63-76.
- Sampayo-Mello, F., Sousa-Vale, S. (2010). Tourism and Growth in European Countries: An Application of Likelihood- Based Panel Cointegration, *Working Papers Series 1*, 2012/7, ss. 1-22.
- Srinivasan, P., Santhosh, P. K., Ganesh, L. (2012). Tourism and Economic Growth in Sri-Lanka An ARDL Bounds Testing Approach, *Environment and Urbanization Asia*, 3(2), ss. 397-405.
- Toda, H. Y., Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes, *Journal of Econometrics*, 66(1), ss. 225-250.
- TÜİK. “Turizm İstatistikleri”, <http://www.tuik.gov.tr/>. (e.t. 05/08/2023).
- Türkcan, B. (2015)., 2000'li Yıllarda Türkiye İçin Turizm Yanlı Büyüme Hipotezinin Analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30 (2).
- Yanardağ, M. Ö., Avcı, M. (2012). Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), ss. 39-62.
- Yılanıcı, V., Özcan, B. (2010). Yapısal Kırımlar Altında Türkiye için Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), ss. 21-33.

- Yıldız, Z., Kalağan, G. (2008). Alternatif Turizm Kavramı ve Çevresel Etkileri, *Yerel Siyaset Dergisi*, ss. 42-44.
- Zivot, E., Andrews, D. (1992). Further Evidence On The Great Crash, The OilPrice Shock, and The Unit Root Hypothesis, *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), ss. 251-270.
- Zortuk, M. (2009). An Econometric Analysis on the Relationship Between Tourism and Economic Growth: Empirical Evidence from Nepal, *International Journal of Econometrics and Financial Management*, 3(2), ss. 84-90.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 864-889

Geliş Tarihi:04.06.2024 Kabul Tarihi: 17.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1495750>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

GUGGENHEIM MÜZESİNDE GOING DARK SERGİSİ VE GÖRÜNMEZLİĞİ GÖRÜNÜR KILAN, KAVRAMSAL SANATIN GÜCÜ

Şükran BULUT*

Öz

Yaşadığımız dünyada insanların kendine benzemeyeni yabancı olarak gördüğüne tanıklık etmekteyiz. Bu çalışma, bir toplumda sürekli ötekileştirilen, renginden dolayı görünmezliğin içine itilen, yok sayılan, kaybolan ve görünür olmaya, bulunduğu yerden sesini duyurmaya, belki de gizlenmeye çalışan ve bunun yarattığı gerilimi anlatan sanatçıların sergisine odaklanmaktadır. 20 Ekim 2023 tarihinde New York'ta Guggenheim Müzesinde açılan “Going Dark” (Karanlığa Gitmek) çoğunluğu siyahi ve yarısından fazlası kadın, 28 sanatçıdan oluşan bir grubun 100'den fazla eserini ağırlayan bir sergi olmasıyla dikkat çekicidir. Sergide yer alan çalışmalar 1980'den günümüze kadar olan bir kesiti almıştır ve özel bir seçkiyle hazırlanmıştır.1960'larda ve 70'lerde üç ikonik sanatçı (Charles White, David Hammons, Faith Ringgold) tarafından meydana getirilmiştir. Görünürlüğün sınırındaki çağdaş figürlerden oluşan sergi, çağdaş sanat yardımcı küratörü Ashley James ve küratör asistanı Faith Hunter tarafından düzenlenmiştir. Dolayısıyla dünyada yaşayan insanların bazılarının kendilerini üstün gördüğü, görmek istemediği renklerin görünmezliğinin ardında bir hayat olduğunu, hepsinin tek isteğinin görünür ve anlaşılacak olduğunu, söyleyecek sözlerinin çok derin anlamlar barındırdığını vurgulayan sergi çağdaş denilen toplumların Kavramsal sanatın 1960-1970'lerdeki gelişimini göstermesi açısından da önemlidir. Bu ilişki bağlamında araştırma, Nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz ve mantıksal akıl yürütme teknikleri benimsenerek, incelenen literatür ve çalışmalarla sınırlandırılmıştır.

Bulgular, sanatçıların izleyici üzerindeki ve kavramsal sanatın algı üzerindeki etkisini göstermiştir. Sonuçlar ise, “Going Dark” sergisinin estetik bir deneyimin ötesinde, izleyicileri felsefi ve kritik düşünmeye sevk ettiğini, sanatın sınırlarını zorlayarak toplumsal normlar ve bireysel varoluş hakkındaki algılarımızı sorgulattığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Guggenheim Müzesi, Going Dark Sergisi, Kavramsal Sanat

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, sukranblt@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8220-686X>

The Going Dark Exhibition at The Guggenheim Museum and The Power Of Conceptual Art That Makes the Invisible Visible Abstract

Abstract

In the world we live in, witness that people see those who do not look like them as foreigners. This study focuses on the exhibition of artists who are constantly marginalized in society, pushed into invisibility because of their color, ignored, lost, and trying to be visible, to make their voices heard from where they are, perhaps to hide, and the tension this creates. Opening on October 20, 2023, at the Guggenheim Museum in New York, "Going Dark" is a remarkable exhibition of more than 100 works by a group of 28 artists, "most of them" black and more than half of them women. The "works" in the exhibition range from "the year 1980" to the present and have been prepared with a special selection created by three iconic artists (Charles White, David Hammons, "and Faith" Ringgold) in the 1960s and 70s. The exhibition of contemporary figures on the edge of visibility is organized by Ashley James, associate curator of contemporary art, and Faith Hunter, curatorial assistant. Therefore, the exhibition, which emphasizes that there is a life behind the invisibility of colors that some of the people living in the world consider themselves superior and do not want to see, that all they want is to be visible and understood, and that their words have very deep meanings.

It is also important in terms of showing the development of conceptual art in the so-called contemporary societies in the 1960s-1970s. In the context of this relationship, the research was limited to the literature and studies examined by adopting comparative analysis and logical reasoning techniques from qualitative research methods. The findings show the impact of the artists on the audience and the impact of conceptual art on perception, and the results show that the "Going Dark" exhibition, beyond an aesthetic experience, encourages the audience to think philosophically and critically, pushing the boundaries of art and questioning our perceptions about social norms and individual existence.

Keywords: Guggenheim Museum, Going Dark Exhibition, Conceptual Art

1. Giriş

07 Kasım 2023 New York'ta Guggenheim Müzesinde 20 Ekim 2023 tarihinde açılan ve 07 Nisan 2024 tarihine dek devam eden Going Dark (Karanlığa Gitmek) sergisini gezdiğimde anlamın ve kavramsal sanatın gücüne tanıklık etmiş oldum. Kavramsal sanatın arka plânında önemli bir düşünce ve bir felsefe yatar. Serginin anlamını ve gücünü ortaya çıkaran da bu düşünceye dayalı felsefede saklı olabilir. Çünkü yok sayılmanın ağırlığı altında nesiller boyu kalan siyahlar ile onları duymayan, görmezden gelen beyazların yarattığı gerilim oldukça yoğun ve ağırdır. Sergi tam da siyah ve beyaz arasında renksel çatışmalardan meydana gelen bu gerilime odaklanmış gibidir. Karanlık deyimi zaten içinde bilinmezlikleri, tehlikeyi,

suçlamayı, suçlanmayı güvensizliği, güvenememeyi vd. duyguları da barındıran önyargılı tavrı destekler gibidir.

Going Dark sergisi görünürlüğün sınırındaki çağdaş figür, kısmen gizlenmiş veya gizli figürlerin yer aldığı sanat eserlerini sunarak onları "görünürlüğün sınırına" konumlandırır. Sanat bağlamında, karanlıklaşıma deyimi, çağdaş toplumdaki önemli bir gerilimi keşfetmek için sanatçıların bedeni görsel olarak gizlediği bir taktik olarak anlaşılmaktadır. Belki de üzerinde durulması elzem olan görülme arzusu ve gözden saklanma arzusudur. Bir tezatlığı anlatan her durumda gerilim de kaçınılmazdır.

Eserlerin çoğu günümüzün “görünürlük sınırı” ile mücadele eden çağdaş sanatçıların temelini atmış olduğu yeni ifade yollarından biriyle yani karanlığa geçiş ile başlamıştır, diyebiliriz. Karanlıklar belki de aydınlıklardan daha dikkat çekicidir. Serginin izleyenleri dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen, dili, rengi, kökleri farklı, yüzlerce insandı. Hepsinin çalışmalarını karşısında duruşu, bakışı, ilgisi o karanlığın içine doğru bir hareket, eylem, tepkisizlikle karanlığın içine merakla çekildiği anda saklıydı. Farklı yaş gruplarından izleyenlerin siyah beyaz fotoğraflara bakarken akıllarından geçen neydi? Kendi atalarının geçmişine mi gitmişlerdi? Serginin insanları etkilediği görülse de düşüncelerini anlamak zordu. Belki herkes kendi içindeki karanlığa çekiliyor ve iç hesaplaşmasını yapıyordu. Anlamı mı sorguluyor yoksa sadece çok karamsar çalışmalar diye mi düşündüler. Bilinmezliklere rağmen yoğun duygulara sürüklediği kesindi. Güncel sanatın içinde yer alan sanatçılar ve izleyenler, bir döneme tanıklık ederken yaparak, yaşayarak, gözlemleyerek tecrübe ettikleri çoğu deneysel çalışmalardan da kazanımlar elde ederler. Haydaroğlu'nun “insanlık hallerine bakıldığında, en doğal ihtiyaçlarına ve alışkanlıklarına, insanın yabancıyla, yabancı olan ile, hatta kendine yabancı olarak kendiyile, sürekli bir alışveriş, tam tanımlanamayan bir ilişki içinde olduğu görülüyor. Bir cazibesi, gizemi de var bu yabancı şeyin, bu çözemediği varlığın” (Haydaroğlu, 2006, s.155).

Fotoğraf-1: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-2: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Şükran Bulut.

Sergide yer alan eserlerden bir kısmında, çağdaş sanatın sınırlarını zorlayan dijital teknoloji uygulamalarından biri olan kroma anahtarlı yeşil ve mavi ekran teknikleri kullanılmıştır. Bu teknoloji, özellikle film ve televizyon endüstrisinde yaygın olarak kullanılırken, sanat dünyasında da benzersiz bir ifade biçimi olarak kendine yer bulmuştur. Kroma anahtar tekniği, sanatçılara arka planı kolaylıkla

değiştirebilme ve çeşitli görsel katmanları birleştirme imkanı tanır, böylece eserler üzerinde daha fazla kontrol ve yaratıcı özgürlük sağlar (Haydaroğlu, 2006, s.155).

Kullanılan yeşil ve mavi ekranlar, sanatçıların görsel düzenlemeler yaparak eserlerine üç boyutlu bir derinlik kazandırmalarını veya belirli objeleri ve figürleri istenen sanatsal kontekste görsel olarak öne çıkarmalarını mümkün kılar. Bu teknik sayesinde, izleyiciler, eserlerdeki nesnelerin ve karakterlerin alışılmadık veya sürrealist arka planlarla nasıl entegre edildiğine tanık olur, bu da görsel algı üzerinde güçlü bir etki yaratır.

Ayrıca, kroma anahtar teknolojisi, sanatçıların mekan ve zaman kısıtlamalarını aşarak, imgelerini farklı coğrafi ve kavramsal mekânlara taşımasına olanak tanır (Chu et al., 2023, s. 142). Örneğin, bir sanatçı, kentsel bir manzaranın ortasında bir ormanın görüntüsünü yerleştirerek izleyicinin mekân algısını manipüle edebilir. Bu tür bir yaklaşım, izleyicilere mekânsal ve zamansal sınırları aşan bir sanat deneyimi sunar ve eserlerin çok katmanlı yorumlarını mümkün kılar.

Bu tekniklerin kullanımı, izleyici ile eser arasındaki etkileşimi de artırır. Sanatseverler, eserlerdeki görsel detayları ve teknik manipülasyonları keşfederken, sanatın nasıl bir illüzyon yaratabileceğine ve gerçeklik algımızı nasıl sorgulatabileceğine dair derinlemesine düşünmeye teşvik edilir. Böylece, kroma anahtar teknolojisi kullanılarak yaratılan sanat eserleri, sadece görsel olarak değil, aynı zamanda konsept olarak da izleyicilere meydan okur ve onları sanatın sınırlarını keşfetmeye davet eder.

Fotoğraf-3: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Bu sergide yer alan eserler, sanatçıların karanlığı keşfetme biçimlerini ve bu temayı ifade etmek için kullandıkları çeşitli biçimsel stratejileri vurgulamaktadır (Hang, 2023, s. 102). Sergilenen eserler arasında, gölgeleme teknikleri başta olmak üzere, gerçek anlamda karartma yöntemlerini kapsayan çeşitli yaklaşımlar göze çarpmaktadır. Bu teknikler, sanatçıların karanlığa olan yolculuklarını sembolize eder ve izleyicilere, görsel olarak yoğun ve duygusal açıdan etkileyici bir deneyim sunar. Sanatçılar, gölgeleme kullanarak ışık ve karanlık arasındaki kontrastı artırırken, bu kontrastı derinleştirmek ve eserlerine dramatik bir hava katmak için koyu tonlar ve yoğun karartmaları tercih ederler (Haseli, Ghazizadeh & Afshari, 2023, s. 58). Gölgeleme, yalnızca form ve hacim yaratmada değil, aynı zamanda eserin genel duygusal tonunu belirlemede de kritik bir rol oynar. Karanlığın ve gölgelerin yoğun kullanımı, eserlerin atmosferini zenginleştirir ve izleyicilerin duygusal tepkilerini derinleştirir. Bu sanatçılar, aynı zamanda karanlığı, metaforik anlamda içsel dünyalar, bilinçaltı düşünceler ve gizli duygular gibi konuları araştırmak için bir araç olarak kullanırlar. Eserlerdeki karanlık, sadece fiziksel bir özellik olmanın ötesine geçer ve izleyicileri, sanatçının psikolojik ve duygusal dünyasına daha derin bir

bakış atmaya davet eder (Li et al., 2024, s. 112). Bu, eserlerin çok katmanlı yorumlarını mümkün kılar ve sanatsal ifadenin sınırlarını zorlar. Dolayısıyla, bu sergide yer alan sanatçılar, karanlık ve gölgeleme gibi biçimsel stratejiler aracılığıyla, izleyicilerin algısını sadece görsel olarak değil, duygusal ve düşünsel olarak da etkileyen bir sanatsal dil geliştirirler. Bu eserler, karanlığın estetik ve anlam yükü taşıyan bir eleman olarak nasıl kullanılabileceğine dair zengin örnekler sunar ve sanatın evrensel dilinde yeni anlatım olanakları yaratır.

Fotoğraf-4: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Bu sergide yer alan sanatçılar, sanat üretim süreçlerinde yenilikçi malzemeler ve baskı teknikleri kullanarak eserlerinde çarpıcı görsel etkiler yaratmışlardır (Berber, Gergin, Berger, & Konuşkan, 2024, s. 45). Ayrıca, bulanıklaştırma ve parlaklaştırma gibi post prodüksiyon tekniklerini etkin bir şekilde kullanarak, eserlerinin görsel algısını manipüle etme yöntemlerini geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımlar, sanatsal ifade biçimlerini zenginleştirirken, izleyicilerin eserlerle etkileşimlerini de derinleştirmiştir.

Sanatçılar, özellikle yeni baskı teknolojilerini kullanarak, geleneksel sanat anlayışlarını yeniden şekillendirmiş ve eserlerinin dokularını, renklerini ve genel estetik kalitesini artırmışlardır (Mandour, 2024, s. 112). Bu yenilikçi baskı yöntemleri, daha önce elde edilemeyen detaylara ve görsel zenginliğe ulaşılmasını sağlamış, böylece eserlerin görsel etkisini maksimize etmiştir. Ayrıca, çeşitli

malzemelerle denemeler yaparak, farklı dokuların ve materyallerin etkileşiminden doğan yeni görsel dil ve yapı keşfetmişlerdir.

Post prodüksiyon araçlarının kullanımı ise sanatçılara, eserlerin son halini dijital ortamda daha da rafine etme olanağı tanımıştır. Bulanıklaştırma teknikleri, eserlerdeki belirli detayları yumuşatarak görsel bir derinlik yaratmış, parlaklaştırma işlemleri ise ışık ve renk tonlarını ayarlayarak eserlerin göze çarpan özelliklerini öne çıkarmıştır (Li et al., 2024, s. 112). Bu teknikler, eserlerin dramatik ve duygusal etkisini artırarak, izleyicilerin eserlerle kurdukları bağlantıyı güçlendirmekte ve eserlerin anlam katmanlarını daha da derinleştirmektedir.

Genel olarak, bu sanatçılar, yeni malzeme kullanımları ve baskı tekniklerinin yanı sıra, post prodüksiyon araçlarıyla görsel bir yenilik ve estetik çeşitlilik sunarak, sanatın sınırlarını genişletmekte ve izleyicilere unutulmaz sanatsal deneyimler sunmaktadırlar. Bu tür yenilikler, sanatsal ifadenin gelecekteki yönünü şekillendirmede önemli bir rol oynar ve sanatın teknoloji ile olan etkileşimini ön plana çıkarır.

Fotoğraf-5: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fo-toğraf: Şükran

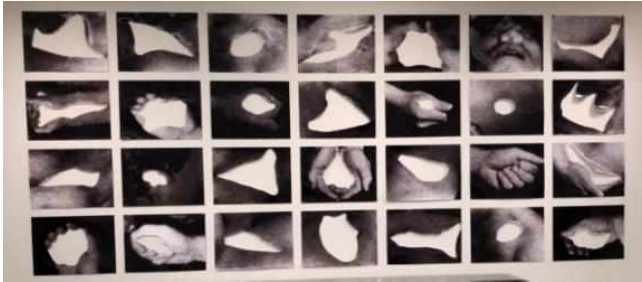
Bulut.

Fotoğraf-6: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-7: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-8: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-9: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-10: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Bu sergide sergilenen çalışmalar, var olanla yok olan arasındaki sürekli tezat üzerine kurulu bir görsel ve konseptsel diyalog yaratıyor. Sanatçılar, negatif ve pozitif fotoğrafçılık tekniklerini kullanarak, görsel bir itme ve çekme halini, yani bir çeşit görsel gerilimi somutlaştırmışlar. Bu tekniklerle, izleyicilerin algılarını sınanan ve onları alışılmadık görsel yorumlar yapmaya teşvik eden bir sanat ortamı oluşturulmuştur (Mandour, 2024, s. 112).

Özellikle, var olan giysiler içinde olmayan kişiler temsili, görünmezliğin en hafif hali olarak düşünülebilir. Bu, sadece fiziksel bir eksiklik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir yorumlama biçimi olarak da ele alınabilir. Sergideki giysiler, her ne kadar gözle görülür bir şekilde sergilense de bunları taşıması gereken insan figürlerinin yokluğu, izleyicilerin dikkatini sadece giysilere değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yapıların insan üzerindeki etkilerine çeker. Bu durum, bireylerin toplumsal yapı içerisindeki görünürlükleri ve bu yapıların bireyleri nasıl şekillendirdiği veya görmezden geldiği hakkında derin felsefi soruları gündeme getirir (Li et al., 2024, s. 112).

Bu tür kavramsal çalışmalar, izleyicileri yalnızca estetik bir deneyimle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda onları felsefi ve kritik düşünmeye sevk eder. "Hiçbir şey aslında görüldüğü gibi değildir" teması, izleyicilerin gördükleri şeyler üzerine daha derinlemesine düşünmelerini sağlar; gördükleri şeylerin, görmek istediklerinden ibaret olduğu gerçeği ile yüzleştirir. Bu, sanatın sadece görsel bir tatmin aracı olmadığını, aynı zamanda izleyicilerin dünyayı algılama şekillerini değiştirebilen güçlü bir düşünce aracı olduğunu gösterir (Pinney & Hasselbach, 2023, s. 88).

Fotoğraf-11: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-12: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-13: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf:Şükran Bulut.

Fotoğraf-14: Doing Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Bu fotoğraf, derinlemesine bir hikâye anlatıcılığı ve görsel minimalizm ile seyircinin dikkatini çekiyor. Dört siyah tenli kadının arkası dönük ve eylemsiz biçimdeki figürleri, fotoğrafın yalın kompozisyonu içinde güçlü bir ifade oluşturur. Bu kadınlar, geçmişten günümüze, belki de geleceğe uzanan ve değişmeyen bir kaderin sembolleri olarak karşımızda dururlar. Tahminen orta yaşlardaki bir kadının sırtındaki dekolte, görsel ilginin odak noktasını oluşturarak, fotoğraftaki diğer unsurlar kadar anlam yüklü bir detay sunar (Mandour, 2024, s. 112).

Kadının duruşu ve kısa kıvrıkcık saçları, onun kimliği veya yaşamı hakkında somut ipuçları vermezken, sırt dekoltesi, belki de bir terk edişin veya bir veda anının simgesi olarak yorumlanabilir (Mandour, 2024, s. 112). Bu, izleyiciye, kadının sadece fiziksel olarak değil, belki de duygusal veya sosyal olarak da bir şeylerden uzaklaştığını düşündürebilir (Pinney & Hasselbach, 2023, s. 88). Kadının bu tavrı, sadece geçmişe değil, aynı zamanda belki de mevcut durumuna ve geleceğine de sırt çevirdiğini ima eder.

Fotoğraf, izleyicilere, zaman ve mekân ötesinde bir bağlantı sunarken, kadınların kaderinin sabit ve değişmez olduğu fikrini sorguladır. Bu durum, toplumsal ve kültürel koşulların bireyler üzerindeki etkilerini, özellikle de belirli bir toplumsal veya etnik grubun kadınları üzerindeki uzun vadeli etkilerini düşündürür. Fotoğrafın basitliği, bu derin temaları daha da vurgulayarak, izleyicinin görselden çok daha fazlasını düşünmesine olanak tanır.

Genel olarak, bu eser, izleyicinin yalnızca fotoğrafta ne görüldüğüne değil, aynı zamanda görünmeyen, söylenmeyen ve belki de anlaşılmayan derinliklere dikkatini çekmeyi başarır. Bu, sanatın sadece estetik bir deneyim sunmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal ve bireysel düşünceyi derinlemesine etkileyebilecek bir araç olduğunu kanıtlar.

Fotoğraf-15: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-16: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf 17. Bu eser, içsel bir dünya ile fiziksel gerçeklik arasındaki çarpıcı tezatı ortaya koyar. Yerde oturan ve öne doğru kapanmış bir pozisyonda bulunan figür, acı çeken ve kendi iç dünyasına çekilmiş bir hali temsil eder (Mandour, 2024, s. 112). Bu figür, başının öne eğik oluşuyla, yalnızlık ve ıssızlık hislerini derinden yaşadığını gösterir. Simsiyah giysiler içindeki figür, realist bir heykel çalışması olarak, insan boyutlarında ve detaylarında üretilmiş olup, sanatın gerçekçilikle soyut duygusal ifadeyi nasıl harmanlayabileceğinin bir örneğini sunar.

Heykelin realist yapısı, figürün içsel duygularını dışa vuran bir araç olarak işlev görür. Karanlık ve kapalı giysiler, figürün içinde bulunduğu ruh halini ve çevresinden izole edilmişliğini yansıtır (Özdal, 2024, s. 13). Figürün üzerindeki giysiler, aynı zamanda figürün yaşadığı duygusal yükü ve belki de üzerine çöken

sosyal veya psikolojik baskıları simgeler. Figürün pozisyonu, özellikle öne doğru kapanmış hali, kendine dönük bir korunma ya da kaçış durumunu îma eder ve izleyiciye, acı içindeki bir bireyin savunmasızlığını ve kırılganlığını hissettirir.

Eser, bu detaylarıyla, izleyiciyi sadece görsel bir izlenimle değil, aynı zamanda derinlemesine bir empati ile etkiler. Sanatseverler, bu heykeli incelediklerinde, sadece estetik bir nesne olarak değil, aynı zamanda bir insan deneyiminin somut bir yansıması olarak algırlar. Heykel, izleyicinin kendi iç dünyalarına dönük bir yolculuğa çıkmasına neden olur ve böylece sanatın, insan ruhunun en karanlık köşelerine ışık tutma gücünü sergiler (Li et al., 2024, s. 112).

Fotoğraf-17: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Genel olarak, bu heykel çalışması, yalnızlık, acı ve içsel çatışmalar gibi evrensel insan deneyimlerini anlatırken, izleyicileri de belli temalar üzerine düşünmeye ve duygusal olarak etkileşimde bulunmaya teşvik eder (Pinney & Hasselbach, 2023, s. 88). Çalışma, sanatın en güçlü işlevlerinden biri olan, insan

deneyiminin derinliklerini keşfetme ve paylaşma arzusunu yansıttığı için de önemlidir.

Fotoğraf-18: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-19: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-20: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-21: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut.

Fotoğraf-22: Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/ Fotoğraf: Şükran Bulut. Problem

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz ve mantıksal akıl yürütme tekniklerine dayanmaktadır. Araştırma modeli, sergide yer alan eserlerin kavramsal sanat bağlamındaki etkilerini incelemeyi amaçlayan bir durum çalışmasıdır.

2.2. Sınırlılık

Araştırma 20 Adet çalışma ile sınırlandırılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler, gözlem, ve doküman analizi yöntemleriyle toplanmıştır.

2.5. Verilerin Çözümlemesi

Toplanan veriler, içerik analizi yöntemleri kullanılarak çözümlenmiştir.

3. Bulgular

Bu çalışmada, Guggenheim Müzesi'nde 20 Ekim 2023 tarihinde açılan "Going Dark" sergisinde yer alan eserlerin izleyici üzerindeki etkileri ve kavramsal sanatın algı üzerindeki yansımaları nitel araştırma yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Sergi, çoğunluğu siyahi ve yarısından fazlası kadın olan 28 sanatçıya ait 100'den fazla eseri içermektedir. Çalışmalar, 1980'den günümüze kadar olan bir kesiti almıştır ve özel bir seçkiyle hazırlanmıştır. Sergide üç ikonik sanatçı (Charles White, David Hammons, Faith Ringgold) 1960'lar ve 70'lerde yapılan özel bir seçki

de yer almaktadır. Sergi, çağdaş figürlerin görünürlük sınırındaki durumlarını ele almış ve Ashley James ile Faith Hunter tarafından küratörlüğü yapılmıştır.

Sergide yer alan eserler, görünürlük ve görünmezlik temalarını keşfetmekte ve izleyiciyi bu temalar üzerinde düşünmeye sevk etmektedir. Dijital teknoloji uygulamalarından biri olan kroma anahtarlı yeşil ve mavi ekran teknikleri kullanılarak, sanatçılara arka planı değiştirebilme ve çeşitli görsel katmanları birleştirme imkanı tanınmıştır. Bu teknik, eserler üzerinde daha fazla kontrol ve yaratıcı özgürlük sağlamıştır. İzleyiciler, eserlerdeki nesnelerin ve karakterlerin alışılmadık veya sürrealist arka planlarla nasıl entegre edildiğine tanık olmuş, bu da görsel algı üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır.

Sergideki bazı eserler, figürasyon ve soyutlama arasındaki sınırdaki yer alarak, sanatçıların optik algıları nasıl yönlendirdiklerini ve görsel biçimlendirme süreçlerinde renk ile ışığı nasıl manipüle ettiklerini göstermiştir. Özellikle, hafif ve ağırlıksız hissettiren giysiler, yeşil ışığın optik etkisiyle izleyiciye büyüleyici bir görsel deneyim sunmuştur. Bu giysiler, içi boş ve kimliksizleştirilmiş figürler olarak tasvir edilerek izleyiciyi derin anlamları aramaya itmiştir.

Sanatçılar, gölgeleme teknikleri ve gerçek anlamda karartma yöntemleri kullanarak karanlığa olan yolculuklarını sembolize etmişlerdir. Karanlık ve gölgelerin yoğun kullanımı, eserlerin atmosferini zenginleştirerek izleyicilerin duygusal tepkilerini derinleştirmiştir. Karanlık, sanatçılar tarafından içsel dünyalar, bilinçaltı düşünceler ve gizli duygular gibi konuları araştırmak için bir araç olarak kullanılmıştır.

Yenilikçi malzemeler ve baskı tekniklerinin kullanımı, eserlerde çarpıcı görsel etkiler yaratmıştır. Sanatçılar, bulanıklaştırma ve parlaklaştırma gibi post prodüksiyon tekniklerini etkin bir şekilde kullanarak eserlerinin görsel algısını manipüle etmişlerdir. Bu teknikler, eserlerin dramatik ve duygusal etkisini artırarak izleyicilerin eserlerle kurdukları bağlantıyı güçlendirmiştir.

Sergide yer alan eserler, var olanla yok olan arasındaki sürekli tezat üzerine kurulu bir görsel ve kavramsal diyalog yaratmıştır. Sanatçılar, negatif ve pozitif

fotoğrafçılık tekniklerini kullanarak izleyicilerin algılarını sınavan ve onları alışılmadık görsel yorumlar yapmaya teşvik eden bir sanat ortamı oluşturmuşlardır. Bu çalışmalar, izleyicileri estetik bir deneyimle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda onları felsefi ve kritik düşünmeye sevk etmiştir.

Genel olarak, "Going Dark" sergisi, sanatın görsel, sosyal ve felsefi boyutlarını kucaklayarak izleyicilere zengin ve çok katmanlı bir deneyim sunmuştur. Eserler, toplumsal normlar ve bireysel varoluş hakkındaki algılarımızı sorgulamak için bir platform oluşturmuş, sanatın sınırlarını zorlayarak izleyicileri bilinmeyen sınırlarına taşımıştır. Bu bağlamda, sergi hem estetik hem de düşünsel bir deneyim sunarak izleyicilerin sanatın derin anlamlarını keşfetmelerine olanak tanımıştır.

4. Sonuç ve Öneriler

2023 yılında New York Guggenheim Müzesinde izleyiciyle buluşan "Going Dark" sergisi, sanatsal ve kavramsal olarak derinlemesine bir etki yaratmayı başaran, iyi tasarlanmış ve dikkatle küratörlüğü yapılmış bir sergidir. Sergi, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen, farklı sosyolojik ve kültürel arka planlara sahip insanları cezbetmiş ve onlara unutulmaz bir deneyim sunmuştur.

Sergi, sanatın görsel, sosyal ve felsefi boyutlarını ustalıkla kucaklayarak, izleyicilere zengin ve çok katmanlı bir deneyim sunmaktadır. "Going Dark" sergisi, görünürlük ve görünmezlik temalarını işlerken, toplumsal normlar ve bireysel varoluş hakkındaki algılarımızı sorgulamamız için bir platform sunar. Sanatın sınırlarını zorlayarak izleyicileri bilinmeyen sınırlarına taşır ve bu süreçte izleyicilerin felsefi ve kritik düşüncelerini tetikler.

Sanatçılar, kavramsal sanatın gücünü kullanarak, izleyicilere derin anlamlar ve güçlü mesajlar sunmayı başarmışlardır. Sergide kullanılan dijital teknoloji ve yenilikçi teknikler, eserlerin etkileyciliğini artırmış ve izleyicilerin sanatla etkileşimini derinleştirmiştir. Yeşil ve mavi ekran teknikleri gibi dijital uygulamalar, sanatçıların arka planı değiştirebilme ve çeşitli görsel katmanları birleştirme imkanı sunarak, eserlerde güçlü görsel ve duygusal etkiler yaratmıştır.

Sergide yer alan eserler, figürasyon ve soyutlama arasındaki sınırdaki yer alarak, izleyicilerin optik algılarını yönlendirmiş ve görsel biçimlendirme süreçlerinde renk ile ışığın yaratıcı bir şekilde manipüle edilmesini göstermiştir. Bu eserler, hafif ve ağırlıksız hissettiren giysiler gibi optik illüzyonlar kullanarak izleyicilere büyüleyici deneyimler sunmuştur. Ayrıca, gölgeleme ve karartma teknikleri kullanılarak sanatçılar, karanlığın estetik ve anlam yüklü bir eleman olarak nasıl kullanılabileceğini göstermiştir.

Sergi, sanatçıların karanlığı, içsel dünyalar, bilinçaltı düşünceler ve gizli duygular gibi konuları araştırmak için bir araç olarak kullanmalarını vurgulamaktadır. Bu eserler, izleyicilerin duygusal ve düşünsel tepkilerini derinleştirerek, onları sanatın derin anlamlarını keşfetmeye davet eder.

"Going Dark" sergisi, günlük yaşamın sıradan görülen fakat karanlığın içinden gelen ve görünmez olanı görünür kılan görselleriyle, izleyicileri farklı duyu hallerine sürükleyen bir deneyim sunmuştur. Siyah ırkın sessiz ve güçlü çılgınlığına önderlik eden eserler, izleyicilere sesini duyurmaya çalışan bir topluluğun güçlü mesajlarını iletmiştir. Bu bağlamda, sergi, kavramsal olarak sesli düşünmek gibidir ve izleyicilere hayal kurma, tarihi iyi okuma ve araştırma yapma merakı aşmıştır.

Dolayısıyla, "Going Dark" sergisi, sanatsal ifade ve algı manipülasyonunun kesiştiği noktada, izleyicilere unutulmaz bir deneyim sunmuştur. Sergi, sanatın sadece estetik bir tatmin aracı olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve bireysel düşünceyi derinlemesine etkileyebilecek güçlü bir düşünce aracı olduğunu göstermiştir. Sanatçılar, izleyicilere derin anlamlar ve güçlü mesajlar sunarak, onları sanatın sınırlarını keşfetmeye ve sorgulamaya davet etmiştir.

Mali Destek Bildirimi

Çalışma için bir kurumdan mali destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Berber, Ö. Ü. L., Gergin, Ö. Ü. A., Berger, Ö. G. M., & Konaşkan, A. (2024). Training on Computer-Aided Three Dimensional Shaping and Realization. s. 45.
- Chu, W. H., Harley, A. W., Tokmakov, P., Dave, A., Guibas, L., & Fragkiadaki, K. (2023). Zero-Shot Open-Vocabulary Tracking with Large Pre-Trained Models. arXiv preprint arXiv:2310.06992.
- Han, Y., Chan, M., Wengrowski, E., Li, Z., Tippenhauer, N. O., Srivastava, M., ... & Garcia, L. (2023). Why Don't You Clean Your Glasses? Perception Attacks with Dynamic Optical Perturbations. arXiv preprint arXiv:2307.13131.
- Haseli, P., Ghazizadeh, K., & Afshari, M. (2023). Analytical Study of Carrying Out Methods in the Tash'eer of Khamsa Tahmasbi (Second School of Tabriz). *Negareh Journal*, 18(66), 211-227.
- Li, Y., Wang, C., Liang, B., Cai, F., & Ding, Y. (2024). Luminance domain-guided low-light image enhancement. *Neural Computing and Applications*, 1-17.
- Mackett, C. (2024). *More Than Architecture* (Doctoral dissertation).
- Mandour, B. A. (2024). Printed hanging textile design between the designer's subjectivity and AI technologies. *International Design Journal*, 14(3), 453-474.
- Özdal, M. A. (2020). Dijital Sanatta Gerçekliğin Yeri. *Uluslararası Sanat Tasarım ve Eğitim Dergisi*, 4(2), 11-21.
- Pinney, C., & Hasselbach, V. (2023). Unruliness and Exorbitance: Anthropology, Collaboration and the Photographic Event. *Membrana—Journal of Photography, Theory and Visual Culture*, 8(1), 57-76.
- Stumpel, J., Wijntjes, M., & Volcic, R. (2023). Vagueness and Volume: blurred contours and the perception of depth in images. *Journal of Vision*, 23(9), 5773-5773.
- A.Yıldırım & H.Şimşek, 2005, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Hang, L. D. *Awakening the Japanese Identity with the Aesthetic of Shadow: Dialogue and Echoes in the Short Story of Tanizaki Jun'ichirō*.
- Haydaroglu, M. (2006), *Melek Yüzlü Yabancı/ Strangers with Angelic Faces Sergisi*, Sanat Dünyamız üç aylık kültür ve sanat dergisi Sayı:99 Yaz 2006, ISSN 1300-2740, s.155, YKY-İstanbul.

Görseller

Görsel.1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22 Going Dark Sergisi Guggenheim Müzesi New York 2023/Albümünde kullanılan fotoğrafların hepsi Dr. Öğretim Üyesi Şükran Bulut tarafından çekilmiştir. İzinsiz kullanılması, çoğaltılması veya kopyalanması yasaktır.

<https://www.guggenheim.org/exhibition/going-dark-the-contemporary-figure-at-the-edge-of-visibility>

Extended Abstract

This work focuses on the exhibition of artists who are constantly marginalized in a society, pushed into invisibility because of their color, ignored, disappeared and tried to be visible, to make their voice heard from where they are, perhaps to hide and to explain the tension created by this. Going Dark, which opened at the Guggenheim Museum in New York on October 20,

2023, is notable for being an exhibition that hosts more than 100 works by a group of 28 artists, mostly black and more than half of them women. Although the works in the exhibition come from the 1980s to the present day, they were created by three iconic artists (Charles White, David Hammons, Faith Ringgold) in the 1960s and 70s with a special selection. Consisting of contemporary figures on the edge of visibility, the exhibition was organized by Ashley James, associate curator of contemporary art, and Faith Hunter, assistant curator. Therefore, the exhibition, which emphasizes that there is a life behind the invisibility of colors that some of the people living in the world consider themselves superior, do not want to see, that all they want is to be visible and understood, and that their words have very deep meanings, is also important in terms of showing the development of conceptual art in the 1960s-1970s of so-called contemporary societies. In the context of this relationship, the research was limited to the literature and studies examined by using descriptive analysis and logical reasoning techniques from qualitative research methods.

The findings showed the effects of artists on the audience and conceptual art on perception. The results showed that Going Dark exhibition, beyond an aesthetic experience, encourages viewers to think philosophically and critically, pushes the boundaries of art, and makes us question our perceptions about social norms and individual existence.

In detail, the "Going Dark" exhibition aims to make the voices of marginalized and invisible individuals heard through art. April October 20, 2023, This exhibition, which opened at the Guggenheim Museum in New York and runs until April 07 2024, showcases more than 100 works by 28 artists, the majority of whom are black and more than half of whom are women. The exhibition focuses on the works of three iconic artists of the 1960s and 70s.: Charles White, David Hammons and Faith Ringgold, highlighting the evolution of conceptual art in the 1960s and 1970s and the invisible colors and lives in the social structure. The research deals with the efforts of individuals who are constantly marginalized in society and pushed into invisibility due to their color to make their voices heard and become visible through art. In this context, the works of black and female artists in particular have been studied, and the problems of discrimination and invisibility existing in contemporary societies have been examined through conceptual art. The aim of the study is to enable the exhibition to challenge the boundaries of art and question perceptions about social norms and individual existence by encouraging the audience to think philosophically and critically. This study emphasizes the importance of making the phenomenon of invisibility and marginalization in society visible through art. In addition, it shows that conceptual art is not only an aesthetic experience, but also a powerful tool that provides social and individual awareness. Descriptive analysis and logical reasoning techniques, which are among the qualitative research methods, were used in the research. In this descriptive study, a descriptive analysis of the works included in the "Going Dark" exhibition was carried out. The photographs of the works in the exhibition were taken by the researcher himself. The data were evaluated using observation from qualitative research methods. Observation is a method that provides the researcher with the opportunity to access the data firsthand and is used to describe behaviors in detail.

In this study, the effects of the works on the audience and the reflections of conceptual art on perception of the works in the "Going Dark" exhibition, which opened at the Guggenheim Museum on October 20, 2023, were examined using qualitative research methods. The exhibition includes more than 100 works by 28 artists, the majority of whom are black and more than half of whom are women. Although the works cover the period from the 1980s to the present, the exhibition also includes a special selection made by three iconic artists (Charles White, David Hammons, Faith Ringgold) in the 1960s and 70s. The exhibition

addressed the situations of contemporary figures at the limit of visibility and was curated by Ashley James and Faith Hunter.

The works in the exhibition explore the themes of visibility and invisibility and encourage the viewer to think about these themes. By using green and blue screen techniques with chroma switch, which is one of the digital technology applications, artists have been allowed to change the background and combine various visual layers. This technique allowed more control and creative freedom over the works. Viewers have witnessed how objects and characters in the works are integrated with unusual or surrealist backgrounds, which has a strong impact on visual perception.

Some of the works in the exhibition are located on the border between figuration and abstraction, showing how artists direct optical perceptions and manipulate color and light in visual formatting processes. In particular, clothes that make you feel light and weightless have provided a fascinating visual experience to the viewer with the optical effect of green light. These clothes are depicted as hollow and de-identified figures, pushing the viewer to search for deep meanings.

Artists have symbolized their journey into darkness by using shading techniques and literal dimming methods. The intensive use of darkness and shadows has enriched the atmosphere of the works and deepened the emotional reactions of the audience. Darkness has been used by artists as a tool to explore topics such as inner worlds, subconscious thoughts and hidden emotions.

The use of innovative materials and printing techniques has created striking visual effects in the works. Artists have manipulated the visual perception of their works by effectively using post-production techniques such as blurring and brightening. These techniques have increased the dramatic and emotional impact of the works and strengthened the connection that the audience has established with the works.

The works included in the exhibition have created a visual and conceptual dialogue based on the constant contrast between what exists and decays. Using negative and positive photography techniques, the artists have created an art environment that tests the audience's perceptions and encourages them to make unusual visual interpretations. These studies did not limit the audience to an aesthetic experience, but also led them to think philosophically and critically.

In general, the exhibition "Going Dark" has presented a rich and multi-layered experience to the audience by embracing the visual, social and philosophical dimensions of art. The works have created a platform to question our perceptions about social norms and individual existence, pushing the boundaries of art and taking the audience to the limits of the unknown. In this context, the exhibition offers both an aesthetic and an intellectual experience, allowing the audience to explore the deep meanings of art.

The exhibition "Going Dark", which will meet the audience at the Guggenheim Museum in New York in 2023, is a well-designed and carefully curated exhibition that has managed to create a profound impact artistically and conceptually. The exhibition attracted people from various parts of the world with different sociological and cultural backgrounds and offered them an unforgettable experience.

The exhibition expertly embraces the visual, social and philosophical dimensions of art and offers a rich and multi-layered experience to the audience. The exhibition "Going Dark" provides a platform for us to question our perceptions about social norms and individual existence while processing the themes of visibility and invisibility. By pushing the boundaries of art, it takes the audience to the limits of the unknown and triggers the philosophical and critical thoughts of the audience in the process.

By using the power of conceptual art, artists have managed to present deep meanings and powerful messages to the audience. The digital technology and innovative techniques used in the exhibition have increased the impressiveness of the works and deepened the interaction of the audience with art. Digital applications such as green and blue screen techniques have created strong visual and emotional effects in the works by providing artists with the opportunity to change the background and combine various visual layers.

The works in the exhibition, taking place on the border between figuration and abstraction, guided the optical perceptions of the audience and showed the creative manipulation of color and light decently in the visual formatting processes. These works presented fascinating experiences to the audience by using optical illusions, such as clothes that made them feel light and weightless. In addition, by using shading and dimming techniques, artists have shown how darkness can be used as an aesthetic and meaningful element.

The exhibition highlights the artists' use of darkness as a tool to explore topics such as inner worlds, subconscious thoughts and hidden emotions. These works deepen the emotional and intellectual reactions of the audience and invite them to explore the deep meanings of art.

The "Going Dark" exhibition has presented an experience that immerses the audience into different emotional states with the visuals of everyday life that are seen as ordinary but come from the darkness and make the invisible visible. Leading the silent and powerful cry of the black race, the works conveyed powerful messages of a community trying to make its voice heard by the audience. In this context, the exhibition is conceptually like thinking aloud and has instilled in the audience a curiosity to dream, read history well, and research.

Therefore, the exhibition "Going Dark" has provided an unforgettable experience to the audience at the intersection of artistic expression and perception manipulation. The exhibition has shown that art is not only a means of aesthetic satisfaction, but also a powerful tool of thought that can deeply affect social and individual thought. By presenting deep meanings and powerful messages to the audience, the artists invited them to explore and question the boundaries of art. As a platform where artistic expression and social criticism combine, this exhibition has provided a thought-provoking and rich experience to the audience.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 890-911

Geliş Tarihi:20.01.2023 Kabul Tarihi:25.06.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1239493>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

MOBİL OTEL REZERVASYONU SİSTEMLERİNDE TÜKETİCİ TATMİNİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN GÖREV-TEKNOLOJİ UYUMU MODELİ İLE İNCELENMESİ

Görkem ERDOĞAN*

Öz

Mobil Otel Rezervasyonu Sistemlerinde müşteri tatminini etkileyen faktörlerin Görev-Teknoloji Uyum Modeli çerçevesinde belirlenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Ankara ilinde yaşayan 423 kişiden anket yoluyla elde edilmiştir. Araştırma verilerinin analizi, SPSS ve AMOS programlarını kullanarak yapısal eşitlik modellemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucu görev özelliklerinin ve teknoloji özelliklerinin, görev-teknoloji uyumu üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin olduğu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan görev-teknoloji uyumunun, algılanan değer ve algılanan keyfin müşteri tatminini pozitif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan analizler ile çalışmanın hipotezlerin sonucundan elde edilen bulguların ilgili literatürü destekler nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar hem mobil otel rezervasyon sistemleri konusunda yeni bakış açılarına işaret edecek olması hem de literatüre katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mobil Otel Rezervasyonu Sistemleri, Görev-teknoloji Uyum Modeli, Müşteri Tatmini.

Examination of Factors Affecting Consumer Satisfaction in Mobile Hotel Reservation Systems with Task-technology Fit Model

Abstract

The aim of this research is to determine the factors affecting customer satisfaction in Mobile Hotel Reservation Systems within the framework of the Task-Technology Fit Model. The data of the research were obtained from 423 people living in Ankara through a questionnaire. Analysis of the research data was carried out with the structural equation modeling method using SPSS and AMOS programs. The results of the research reveal that task characteristics

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Bilim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, gerdogan83@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2417-2718>

and technology characteristics have a positive and significant effect on task-technology fit. On the other hand, it is found that task-technology fit, perceived value and perceived enjoyment positively affect customer satisfaction. With the analysis made, it has been determined that the findings obtained from the results of the hypotheses of the study support the relevant literature. The results obtained are important in terms of both pointing out new perspectives on mobile hotel reservation systems and contributing to the literature.

Keywords: Mobile Hotel Reservation Systems, Task-technology Fit Model, Customer Satisfaction.

Giriş

Mobil teknolojilerdeki gelişmelerin ve popüleritesinin artmasıyla beraber insanlar tarafından mobil cihaz kullanımı daha fazla tercih edilmeye başlamıştır. 2020 yılında dünyada kullanılan toplam mobil cihaz sayısı 14,02 milyarken bu rakamın 2025 yılında 18,22 milyara ulaşması beklenmektedir (Statista, 2021). Mobil cihazlarının her geçen gün kullanımının artmasından dolayı çoğu kurum ve işletmeler faaliyetlerini mobil üzerinden de gerçekleştirebilmek için müşterilerine hem mobil web sitesi geliştirme hem de mobil uygulama sistemleri sunmak üzerinde çalışmaktadırlar (Vagrani, 2017). Mobil teknolojiler kullanarak turizm faaliyeti gösteren işletmeler, müşterilerle iletişim kurmakta ve onlara yenilikçi hizmetler sunmaktadırlar (Qin vd., 2017).

Mobil cihazlar, seyahat etmek isteyen kişilere sadece bilgi ve hizmetlere erişmelerini değil, aynı zamanda hareket halindeyken bu kişilere rezervasyon yapmaları imkânı sağlamaktadır (Murphy vd., 2016). Otellerle ilgili bu imkânı sağlayan hizmetlerden biri mobil otel rezervasyon sistemleridir. Mobil Otel Rezervasyonu Sistemleri (MORS) müşterilerin kendileri için uygun bulunduğu otellere tek tuşla ulaşmalarını sağlayan hizmetlerdir (Wang ve Wang, 2010). Mobil hizmetlerin sağladığı kolaylıklar ve avantajlar sayesinde mobilden yapılan otel rezervasyonları, toplam otel rezervasyonlarının %33'ünü kapsamaktadır (Criteo, 2018). Diğer taraftan 2016 yılında bir önceki yıla mobil cihazlardan yapılan otel rezervasyonları %67 artış gösterirken bu artış oranı masaüstü bilgisayarlar için sadece %4'te kalmıştır (Travel Agent Central, 2017). Bu rakamlardan yola çıkarak seyahat etmek isteyen kişiler, otel konaklamalarını ve turizmle ilgili diğer ürünleri

aramak, karşılaştırmak ve hatta satın almak için giderek daha fazla mobil cihaz kullanmaktadır. Diğer taraftan oteller bu sistem sayesinde misafirler, odalar, restoranlar ve misafirler tarafından yapılan ödeme işlemleri ile ilgili kesin verilere hızlı ve hatasız şekilde ulaşabilmektedirler (Ratna vd., 2020).

MORS hakkında yapılan geçmiş çalışmaların çoğu tüketici kabulüne ve teknoloji benimsemesine odaklanmıştır (Wang ve Wang, 2011; Wang vd., 2016; Mohd vd., 2017; Tao vd., 2018). Kim vd. (2021), Law vd. (2018) tarafından gerçekleştirilen konaklama ve turizmde mobil teknoloji kullanımının kapsamlı bir incelemesine dayanarak 2002-2017 yılları arasında mobil kanallarda otelcilik ve turizm çalışmalarının %72'sinin bireylerin yeni bir bilgi sistemini kabul etme ve kullanma niyetini tahmin etmek üzerine olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer taraftan Linton ve Kwortnik (2015) mobil kullanıcıların çoğunluğunun belirli seyahat ve turizm uygulamalarını cep telefonlarına indirmeye istekli olduğu ama bunların yaklaşık yarısının mobil uygulamayı mobil cihazlarından daha sonra kaldırdığını ifade etmiştir. Bu yüzden MORS kapsamında sınırlı sayıda çalışılmış olan müşteri tatmini etkileyen değişkenlerin hem akademisyenler hem de otel hizmet sağlayıcıları tarafından net bir şekilde anlaşılması önem taşımaktadır.

Geçmişte MORS hakkında kullanıcıların tatminini araştıran çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır. Mobil cihazların kullanım oranlarının artmasıyla beraber MORS'nde tüketicilerin tatminini etkileyen faktörlerin araştırılması önemli bir konuma gelmiştir. Bu çalışmada Goodhue ve Thompson (1995) tarafından geliştirilen ve kullanıcı görev gereksinimleri ile bilgi teknolojilerinin mevcut yetenekleri arasındaki eşleşmeye odaklanan görev—teknoloji uyumu teorisini kullanarak MORS'nde kullanıcı tatminine neden olan değişkenlerin araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışma iki konuda literatüre katkı sağlamaktadır. İlk olarak MORS'nde görev-teknoloji uyumu teorisi değişkenleri ve müşteri tatmini arasındaki ilişkiler incelenecektir. İkinci olarak çalışma modeline algılanan değer ve algılanan keyif değişkenleri eklenerek görev-teknoloji uyumu teorisinin genişletilmesiyle beraber sınırlı çalışmaların yapıldığı MORS hakkında literatürdeki boşluğun

doldurulması hedeflenmektedir. Bu çalışmanın bulguları, otellerin fayda sağlayacağı MORS'nde tüketici tatminine ilişkin içgörüler ortaya çıkaracağı ve bu nedenle, otel işletmelerinde MORS'ni kullanan müşterilerinin tatminini artırmak için uygun stratejiler geliştiren araştırmacılar ve uygulayıcılar için faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Mobil Otel Rezervasyonu Sistemleri

Yüksek mobil cihaz kullanım oranları otelcilik sektörünün iş süreçlerini değiştirmektedir (Xiang vd., 2015). Mobil cihazlar sayesinde kullanıcılar, gitmek istedikleri otelin rezervasyonunu diledikleri yerde ve zamanda gerçekleştirebilmektedirler. MORS, tüketicilerin mobil cihazlarında interneti ve küresel konumlama sistemini kullanarak dünya çapında otel rezervasyonu yapma imkânı tanıyan mekân bazlı çevrimiçi dağıtım bilgi sistemi olarak tanımlanmaktadır (Wang ve Wang, 2010). Küresel konumlama sistemi hizmeti sayesinde MORS, kullanıcıların coğrafik konumuna yakın otelleri sunabilmektedir. Bu durum MORS'ni geleneksel çevrimiçi otel rezervasyon sitelerinden farklı kılar, çünkü müşterinin yakınındaki otelleri ararken güncel bir adres girmesine gerek kalmamaktadır (Ozturk vd., 2017).

Mobil cihaz kullanarak kendilerini daha rahat hisseden seyahat etmek isteyen gezginler, MORS'nin sunduğu ortam ile otel rezervasyon ve ödeme sürecini tamamlayabilmektedir (Tao vd., 2018). MORS iki farklı kategoriye ayrılmaktadır. Birinci kategori, bir otel tarafından müşterilerine otelle ilgili bilgileri ve konumları, oda fiyatlarını, promosyonları veya üyelik bilgilerini incelemeleri için sunulan uygulamalarken; ikincisi, otel arayan tüketicilere farklı oteller hakkında bilgi sağlayan bir üçüncü taraf kuruluş tarafından sunulan sistemlerdir (Wang vd., 2016).

Ozturk vd. (2017) mobil otel rezervasyonlarında kullanıcı sadakatinin belirleyicilerini incelemişler ve güven ve algılanan riskin sadakatle ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Tao vd. (2018) çalışmalarında mobil otel rezervasyonu ve buna yönelik tüketici sadakati ile ilgili sorunları tanımlayan bir model oluşturmayı

amaçlamaktadır ve kolaylık, uyumluluk ve performans beklentisinin, kullanıcıların sadakat niyetleri üzerinde açık ve canlı bir etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Mohamad vd. (2021) teknoloji kabul modelini kullanarak mobil teknolojinin benimsenmesinin müşterilerin akıllı telefon aracılığıyla otel odası rezervasyonu yapma niyetini nasıl etkilediğini incelemişler ve algılanan kullanılabilirlik, algılanan kullanım kolaylığının, algılanan keyfin ve algılanan fiyat değerinin davranışsal niyeti etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

1.2. Görev-Teknoloji Uyumu Teorisi

Görev-teknoloji uyumu modeli, görev, teknoloji ve bireysel özellikler arasındaki uyumun bireyin performansını belirlediğini öne sürer (Goodhue ve Thompson, 1995). Model, teknoloji kabulünün, teknolojinin görev gereksinimlerine ne kadar iyi uyduyla ilgili olduğunu açıklamaktadır. Model, bir görev üzerinde çalışmak için sistemi kullanırken kullanıcıların deneyimlerine ve performanslarına dayanmalarının bir sonucu olarak kullanıcıların bilgi sistemlerini değerlendirmesini analiz eder (Goodhue, 1998).

Görev-teknoloji uyumu, “bir teknolojinin bireye görev portföyünü gerçekleştirmede yardımcı olma derecesidir”. Goodhue ve Thompson (1995), görevleri geniş bir şekilde “girdileri çıktılara dönüştürmek için bireyler tarafından gerçekleştirilen eylemler” olarak tanımlamaktadır. Goodhue ve Thompson (1995) tarafından önerildiği gibi, görev-teknoloji uyum modelinde, “görev özellikleri” ve “teknoloji özellikleri”nin “görev-teknoloji uyumunu” oluşturmak için bir araya geleceği üç önemli bileşen vardır. Görev-teknoloji uyumu modeli, görev özelliklerinin ve teknoloji özelliklerinin görev-teknoloji uyumunu belirlediğini ve bunun da hem doğrudan performans etkisini hem de dolaylı olarak kullanımı etkilediğini öne sürmektedir.

Görev özellikleri, “girdileri çıktılara dönüştürmek için bireyler tarafından gerçekleştirilen eylemler” olarak ifade edilmiştir. Teknoloji özellikleri, “bireylerin görevlerini yerine getirmek için kullandıkları teknolojiyi” olarak tanımlanırken görev teknoloji uyumu, “bir teknolojinin bireye görevlerini yerine getirmede

yardımcı olma derecesi” olarak ifade edilmiştir (Goodhue ve Thompson, 1995). Geçmiş çalışmalarda mobil alışveriş (Lee vd., 2004), mobil bankacılık (Zhou vd., 2010; Tam ve Oliveira, 2016), internet bankacılık (Rahi vd., 2020) kapsamında görev ve teknoloji özelliklerinin, görev-teknoloji uyumunu olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Görev özelliklerinin görev-teknoloji uyumu üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi vardır.

H2: Teknoloji özelliklerinin görev-teknoloji uyumu üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi vardır.

1.3. Tatmin

Müşteri tatmini, tutum değişikliğini ve satın alma niyetini etkilediğine inanılan beklenti ve beklentinin onaylanmamasının bir fonksiyonu olarak tanımlanır (Oliver, 1980). Tüketiciler, bir ürün veya hizmetin performansına ilişkin algılarını hem arzuları hem de beklentileri ile karşılaştırdıklarında tatmin duyguları ortaya çıkmaktadır (Spreng vd., 1996). Goodhue ve Thompson (1995) teknoloji ile iyi bir uyum sağlanırsa, kullanıcı ihtiyaçlarının daha etkin bir şekilde karşılanacağını ifade etmiştir. Mobil uygulamalar tüketicinin ihtiyaçlarını karşılar, müşteriler tatmin olduğu için memnun kalacak ve mobil uygulamaları kullanmaya devam edecektir (Rezaei ve Valaei, 2017). Valaei vd. (2019) mobil bankacılık uygulamalarında, Cheng (2019) e-öğrenme sistemlerinde ve Lin (2012) sanal öğrenme sistemlerinde, görev-teknoloji uyumunun tatmini etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır. Literatürdeki bu çalışmalara dayanarak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H3: Görev-teknoloji uyumunun müşteri tatmini üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi vardır.

1.4. Algılanan Değer ve Algılanan Keyif

Değer, kişinin algıladığı kazançlar ve fedakarlıklar arasında bir değiş tokuş gibi, insanların verdikleri karşılığında ne aldıkları olarak tanımlanmıştır (Zeithaml, 1988). Turizm kapsamında değer, faydacı ve sosyo-psikolojik boyutları içeren çok

boyutlu bir kavramsallaştırma gerektirir (Williams ve Soutar, 2009). Bu çalışmada algılanan değer, MORS'nde tüketicinin algıladığı iyi bir anlaşma veya makul bir fiyat olarak tanımlanmaktadır. Kim vd. (2015) mobile turizm alışverişi kapsamında değerın müşteri tatminini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan Wu vd. (2018) MORS ile ilgili yaptıkları çalışmada algılanan değer ile müşteri tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit etmişlerdir. Bu bağlamda, literatür incelemesi sonucu elde edilen bulgulardan yola çıkılarak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H4: Algılanan değerın müşteri tatmini üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi vardır.

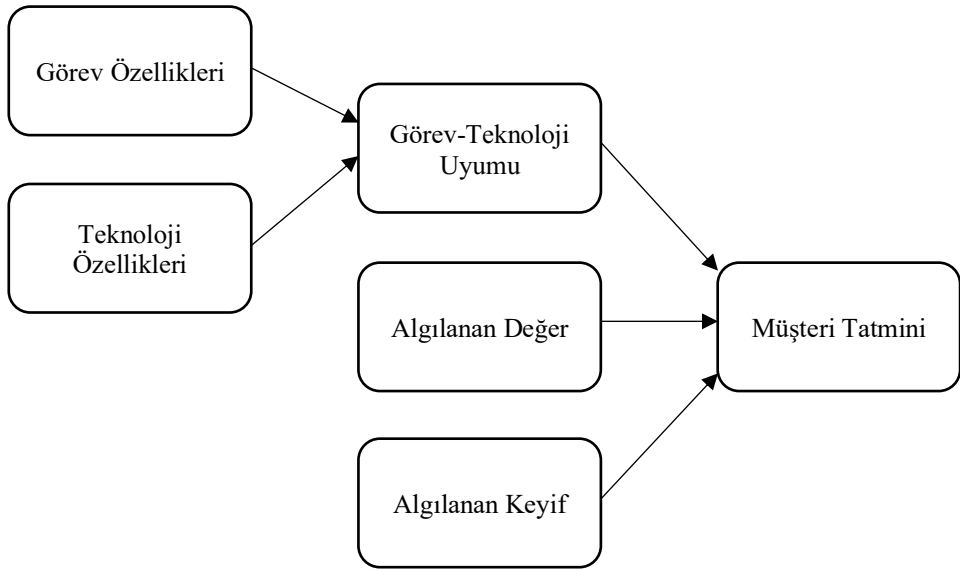
Algılanan keyif, teknoloji kullanımıyla ilgili faaliyetin ürün ve hizmetin sağladığı herhangi bir performans sonucu dışında eğlenceli olarak algılanma derecesini ifade eder (Mohamad vd., 2021). Davis vd. (1992), kullanıcının yeni uygulamayı kullanma niyetinin, yeni teknolojiye yönelik zevkin gelişmesinden etkilendiğini ifade etmiştir. Keyif, bir teknolojiyi kullanmaktan elde edilen eğlence veya zevk olarak tanımlanmakta ve tüketicilerin davranışsal niyetlerinin bir göstergesi olarak hedonik motivasyonu kapsamaktadır (Venkatesh vd., 2012). Mobil internet konusunda Alalwan vd. (2018), MORS kapsamında Mohammad vd. (2021) tarafından yapılan çalışmalarda algılanan keyfin davranışsal niyeti etkilediği sonucu elde edilmiştir. Del Bosque ve San Martín (2008) turist deneyimleri sırasında daha fazla olumlu duygular (büyülenme ve etkilenme) deneyimlendiğinde, müşteri tatmini düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan Kim vd. (2015) mobile turizm alışverişi konusunda yaptığı çalışmada algılanan keyfin müşteri tatminini etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır. Bu bulgular doğrultusunda araştırmanın son hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H5: Algılanan keyfin müşteri tatmini üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi vardır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Görev-teknoloji uyumu teorisine ait görev özellikleri, teknoloji özellikleri, görev-teknoloji uyumu değişkenleri ile algılanan değer, algılanan keyif yapılan literatür incelemesi ve araştırma bulgularından yola çıkılarak geliştirilen hipotezleri test etmek için kurulan araştırma modeline Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Ankara’da mobil cihaz kullanarak otel rezervasyon sistemini kullanan kişiler oluşturmaktadır. Tüm evrene ulaşma zorluğundan dolayı, ana kütleyi temsil edebilecek örneklemin belirlenmesi amacıyla kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Ankara’da otel rezervasyon hizmetlerini mobil cihazlarında kullanan kişi sayısına ulaşılamadığından dolayı, Gürbüz ve Şahin (2017:130) araştırma evreni sayısının 250.000’nin üstünde olması durumunda minimum örneklem büyüklüğünün 384 olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan Kline (2011: 11) yapısal eşitlik modeli kapsamında yapılan çalışmalarda

gözlenen değişkenin ifade sayısının en az 5 katı kadar katılımcı sayısına ulaşılmasına tavsiye etmektedir. Bu bilgiler ışığında toplamda 450 kişiye anket dağıtılmış ve eksik veya yanlış doldurulduğu için geçersiz sayılan anketler çıkarıldıktan sonra bunların 423'ü analiz yapmak için araştırmada kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anketin ilk bölümünü katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koymak amacıyla hazırlanan ifadeleri içerirken anketin ikinci bölümü görev özellikleri, teknoloji özellikleri, görev-teknoloji uyumu, algılanan değer, algılanan fayda ve tatmin değişkenlerini kapsayan toplamda 22 ifadeden oluşmaktadır. İlgili ifadeler önceki literatüre dayalı olarak geliştirilmiştir. Görev özellikleri, teknoloji özellikleri, görev-teknoloji için Goodhue ve Thompson (1995) çalışmasından, algılanan değer için Lin ve Wang (2006) çalışmasından, algılanan keyif için Lee vd. (2005) çalışmasından, müşteri tatmini için Valaei (2019) çalışmasından yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerdeki ifadeler 7'li Likert tipindedir. Araştırmanın gerçekleştirilmesinde etik açıdan sakınca olmadığına dair Etik Kurul raporu, Ankara Bilim Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığından 2022/12 sayılı ve 16/12/2022 tarihinde alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada anket tekniğiyle elde edilen veriler istatistik paket programları aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmada, IBM SPSS 26 istatistik bilgisayar yazılım programı kullanılarak frekans, yüzde ve ortalama gibi demografik özelliklere yönelik tanımlayıcı istatistik analizler yapılırken, AMOS 24 programı aracılığıyla ise doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesine ilişkin hipotez testleri yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri için Cronbach's alfa, birleşik güvenilirlik (CR), açıklanan ortalama varyans (AVE) ve ifadelerin faktör yüklerine bakılmıştır. Ölçeklerin normal dağılıma yönelik durumlarının belirlenmesi için değişkenlere ait basıklık ve çarpıklık değerlerinin -

1,5 ile +1,5 arasında olmasına göre incelenerek karar verilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2014: 113). Ölçeklerden elde edilen puanların basıklık ve çarpıklık değerlerinin tavsiye edilen sınırlar arasında gözlemlenmiş olması normal dağılım varsayımının sağlandığını göstermektedir.

3. Bulgular

3.1. Demografik Bulgular

Araştırma katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların çoğunun erkek (%52,25) ve 30-39 (%26,48) yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların evlilik durumları incelendiğinde çoğunluğu evlidir (%60,76). Aylık kazanç olarak en fazla katılımcının 7500 – 11999 TL aralığında aylık geliri elde ettiği görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Özellikler

Değişken	Gruplar	n	%	Değişken	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	202	47,75%	Evlenme Durumu	Bekar	166	39,24%
	Erkek	221	52,25%		Evli	257	60,76%
	Yaş	18-29	75	17,73%	Aylık Gelir	7500 TL'den az	71
30-39		112	26,48%	7500-11999 TL		111	26,24%
40-49		95	22,46%	12000-15999 TL		92	21,75%
50-59		69	16,31%	16000-19999 TL		83	19,62%
60+		72	17,02%	20000 TL üstü		66	15,60%

3.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Anderson ve Gerbing (1988) araştırma modelinin doğrulamasının ilk aşamasında ölçeğin güvenilirliğini ve geçerliliğini test etmek için ölçüm modeli ile başlamak önerisinde bulunmuştur. Görev-teknoloji uyumu modeli kullanarak değişkenler arasındaki ilişkinin gösterildiği çalışma modelinde, model iyiliğinin sonuçları CMIN=239,793; CMIN/DF=1,236; GFI=0,952; AGFI=0,938; NFI=0,960; CFI=0,992; RMSEA= 0,024 olarak bulunmuştur. Bu değerlere göre modelin uyum indeksleri, tavsiye edilen sınırlar içerisinde bulunmuştur (Hu ve Bentler, 1999:3; Kline, 2011).

Doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur. Tablo 2’ye bakıldığında tüm ölçeklere ilişkin maddelerin faktör yüklerinin 0,5 üzerinde ve ilişkilerinin anlamlı olduğu görülmüştür ($p < 0,001$). Modeldeki ölçeklerin AVE değerleri 0,522 ile 0,850 arasında olup Hair vd. (2010) tarafından tavsiye edilen 0,5 değerinin üstündedir. İlgili altı değişkene ait Cronbach alfa ve CR değerleri önerilen 0,7 değerinden yüksektir (Anderson ve Gerbing, 1988; Bagozzi ve Yi, 1988). Sonuçlara göre ölçüm modelinin birleşme geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmıştır. Ayırt edici geçerlilik ile bilgiler Tablo 3’te sunulmuştur. Ayırt edici geçerliliğin test edilmesinde Fornell ve Larcker (1981) tarafından geliştirilen kriter kullanılmıştır. Tablo 3’e bakıldığında değişkenler için AVE karekök değerleri, o değişkenin diğer değişkenlerle olan korelasyon katsayılarından daha yüksektir ve ayırt edici geçerlilik de sağlanmıştır.

Tablo 2. Ölçüm Modeli Sonuçları

	Katsayı	t-değeri	CR	Cronbach's Alfa	AVE
Görev Özellikleri			0,882	0,879	0,715
GÖZ1	0,743				
GÖZ2	0,891	17,875			
GÖZ3	0,894	17,892			
Teknoloji Özellikleri			0,944	0,944	0,850
TÖZ1	0,870				
TÖZ2	0,957	29,945			
TÖZ3	0,938	29,006			
Görev-Teknoloji Uyumu			0,899	0,898	0,560
GTU1	0,764	15,700			
GTU2	0,763	15,681			
GTU3	0,803	16,570			
GTU4	0,753	15,462			
GTU5	0,643	13,039			
GTU6	0,756	15,512			
GTU7	0,750				

Algılanan Değer			0,765	0,764	0,522
ADE1	0,667				
ADE2	0,741	11,255			
ADE3	0,757	11,302			
Algılanan Keyif			0,876	0,868	0,705
AKE1	0,723				
AKE2	0,963	17,022			
AKE3	0,816	16,617			
Müşteri Tatmini			0,942	0,941	0,844
TAT1	0,898	29,339			
TAT2	0,946	32,912			
TAT3	0,912				

Tablo 3. Ayırt Edici Geçerlilik

	GÖZ	TÖZ	GTU	ADE	AKE	TAT
GÖZ	0,845					
TÖZ	0,060	0,921				
GTU	0,344	0,172	0,748			
ADE	0,150	0,186	0,299	0,722		
AKE	0,174	-0,006	0,157	0,103	0,839	
TAT	0,293	0,231	0,366	0,447	0,224	0,918

Not: Kalın olarak yazılan değerler AVE'nin karekökünü göstermektedir. GÖZ: Görev Özellikleri, TÖZ: Teknoloji Özellikleri, GTU: Görev-Teknoloji Uyumu, ADE: Algılanan Değer, AKE: Algılanan Keyif, TAT: Müşteri Tatmini.

3.2. Yapısal Model

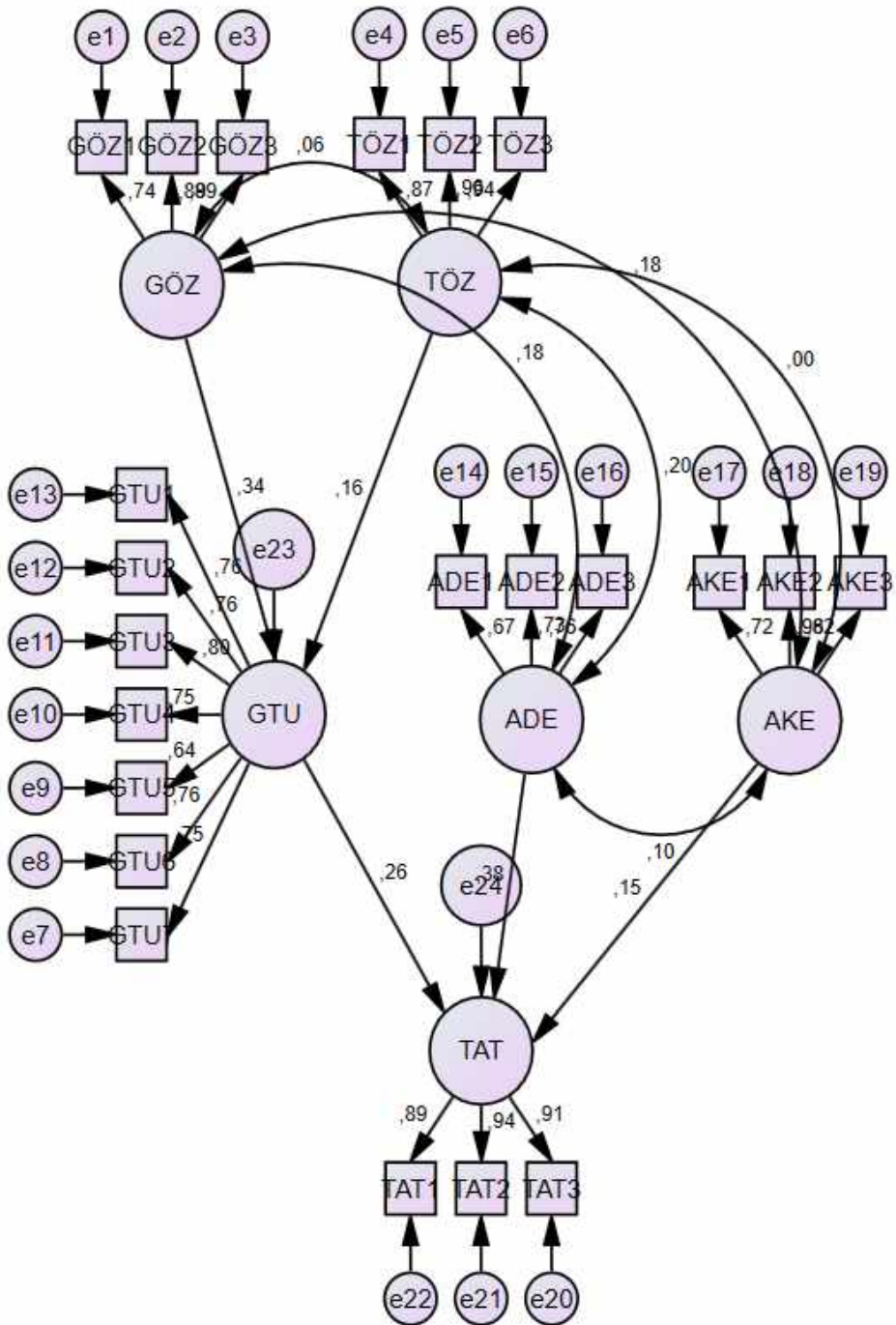
CMIN=275,773; CMIN/DF=1,393; GFI=0,945; AGFI=0,930; NFI=0,954; CFI=0,987; RMSEA= 0,031 uyum iyiliği değerleri, araştırma modelinin uyum değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu ve modelin yapısal olarak uygun olduğunu göstermektedir. Çalışma modeline göre değişkenler arasındaki standardize edilmiş β katsayıları, t-değerleri ve p değerleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4'e göre görev özelliklerinin, görev-teknoloji uyumunu olumlu yönde etkilediği görülmüştür ($\beta=0,344$; $t=6,257$; $p=0,000$). Diğer taraftan teknoloji

özelliklerinin görev-teknoloji uyumu üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir ($\beta=0,157$; $t=3,147$; $p=0,002$). Araştırmanın üçüncü hipotezi olan görev-teknoloji uyumu ile müşteri tatmini ilişkisi desteklenmiştir ($\beta=0,261$; $t=5,360$; $p=0,000$). Öte yandan algılanan değerın müşteri tatminin olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir ($\beta=0,380$; $t=6,684$; $p=0,000$). Çalışmanın son hipotezi olan algılanan keyfin, müşteri tatmini üzerindeki etkisinin ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde olduğu görülmüştür ($\beta=0,151$; $t=3,210$; $p=0,001$).

Tablo 4. *Hipotez Testi Sonuçları*

Hipotez	Yol	Std. Edilmiş Katsayı	t-değeri	p	Sonuç
H1	GÖZ -> GTU	0,344	6,257	0,000	Desteklendi
H2	TÖZ -> GTU	0,157	3,147	0,002	Desteklendi
H3	GTU -> TAT	0,261	5,360	0,000	Desteklendi
H4	ADE -> TAT	0,380	6,684	0,000	Desteklendi
H5	AKE -> TAT	0,151	3,210	0,001	Desteklendi

Şekil 2. AMOS Çıktısı

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmanın amacı, MORS'nde müşteri tatmininin belirlenmesidir. Bu hedef doğrultusunda görev özellikleri, teknoloji özelliklerinin görev-teknoloji uyumu üzerindeki etkisi ve görev-teknoloji özelliklerinin, algılanan değer, algılanan keyfin müşteri tatmini üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Bu kapsamda MORS'ni aktif olarak kullanan 423 katılımcı ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada önerilen tüm hipotezler kabul edilmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde MORS'nde görev özellikleri ve teknoloji özellikleri, görev-teknoloji uyumunu olumlu yönde etkilemektedir ve elde edilen bu sonuç geçmiş literatürde yer alan çalışmalarla uyumluluk göstermektedir (Lee vd., 2004; Tam ve Oliveira, 2016; Rahi vd., 2020). MORS hesaplarını her zaman, her yerde yönetmesi gerektiğini düşünen ve hesaplarında gerçek zamanlı kontrole ihtiyacı olduğunu planlayan kullanıcılar, MORS işlevlerinin verilen görev için yeterli ve uygun olduğunu algılamaktadır. Diğer taraftan MORS'nin her yerde hizmet sunması ve güvenli hizmetler sağlaması, kullanıcının MORS işlevlerinin verilen görev ile uyumlu ve faydalı olduğunu düşünmesine neden olmaktadır.

Çalışmanın üçüncü hipotezinde görev-teknoloji uyumunun müşteri tatmini üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu öne sürülmekte ve bu ilişki kabul edilmiştir. Bu bulgu, literatürde bazı araştırmalarla paralellik göstermektedir (Valaei vd., 2019; Cheng, 2019). MORS'nin işlevlerinin yeterli olması ve kullanıcının görevlerini kolaylaştırması, tüketicinin MORS ve performansı hakkında tatmin olmasına neden olmaktadır.

Hipotez sonuçlarına bakıldığında algılanan değer, müşteri tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüş ve literatürde yer alan çalışmalar bu bulguyu destekler niteliktedir (Kim vd., 2015; Wu vd., 2018). MORS'ni kullanan tüketicinin işlemlerini yaptığı ürünün parasının karşılığını veriyor olduğu düşüncesi, bireyi mutlu etmektedir. Öte yandan algılanan keyfin müşteri tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiş ve bu analiz sonucu literatürde yer alan çalışma ile örtüşmektedir (Kim vd., 2015). MORS'ni kullanmaktan keyif alan ve

MORS'nde işlemlerini yaparken eğlenen tüketiciler bu sistemleri kullanmanın genel deneyiminden çok memnun olmuş hissetmektedirler.

Araştırma bulguları, otellerin ve turizm ürünlerini pazarlayan kişilerin, kuruluşların, MORS'nde tüketicinin görev-teknoloji uyumunu, algıladığı değeri ve keyfi artırarak bu sistemlerde daha yüksek tüketici tatmini oranlarına ulaşabileceğini göstermektedir. MORS'nin işlevlerinin, tüketicinin mevcut görevleriyle uyumlu olacak şekilde ve ilgili işlevlerin kullanıcının otel hizmetleri ile taleplerini karşılama konusunda yardımcı olacak şekilde hizmet sunumu sağlanmalıdır. Ayrıca turizm şirketleri, otel rezervasyonu hizmeti alan tüketicilerin rezervasyonları yaparken beklemeden ve herhangi bir sraya girmeden mobil cihazlarından yapılabileceğinin faydasını vurgulamalıdır.

Turizm ürün ve hizmetlerinin pazarlamacıları, aynı Kim vd. (2015) çalışmasında olduğu gibi bu çalışmada da algılanan değerini müşteri tatminini etkileyen en önemli belirleyicisi olduğu konusuna odaklanmalıdır. Mobil cihazlarda otel rezervasyonları konusunda hizmet sunan yöneticiler, diğer teknolojik veya geleneksel kanallara kıyasla makul fiyatlandırmayı ve avantajlı fırsatları vurgulayarak tüketicilerin algılanan değerini yükseltmeye çaba göstermelidir. Turizm operatörleri, MORS'nde deneyimleri hakkında beğeniler sunan ve yorum yazan müşterilerine sadakat indirimleri sağlayabilirler. Otel rezervasyonu sistemleri pazarlamacıları, müşteri tatmini seviyelerinin artması için mobil uygulamaları ve siteleri müşterilerinin durumlarına bağlı olarak eğlenceli, zevkli, eğlenceli ve ilginç olacak şekilde oluşturmalıdır.

Çalışmanın kısıtlılığı, araştırmanın sadece Ankara ilinde MORS'ni kullanan örneklem grubu ile sınırlı olmasıdır. Gelecek çalışmaları farklı illerdeki mobil otel rezervasyonu hizmetini kullanan kişiler ile yapılabilir. Bu araştırmanın örneklem büyüklüğü, genellenebilirlik açısından bazı sınırlılıklara sahip olabilir. Daha büyük örneklem boyutları ile yapılan gelecek araştırmalar evreni daha iyi temsil edebilecektir. Gelecekteki çalışmalar için MORS'nde tüketici satın alma davranışı yerleri (ev, ofis, seyahat ederken, beklerken) ve bireyin MORS'ni kullanma

zamanlarına (gündüz, gece, hafta içi veya hafta sonu) odaklanmak faydalı olabileceği değerlendirilmektedir. Bu araştırma, görev-teknoloji performans uyumu modelini yalnızca MORS için önermiştir ve bu modeli diğer uygulama biçimleri arasında incelemek için gelecek çalışmalar yapmak uygun olacaktır.

Kaynakça

- Alalwan, A. A., Baabdullah, A. M., Rana, N. P., Tamilmanni, K., & Dwivedi, Y. K. (2018). Examining adoption of mobile internet in Saudi Arabia: Extending TAM with perceived enjoyment, innovativeness and trust. *Technology in Society*, 55, 100-110.
- Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological bulletin*, 103(3), 411.
- Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the academy of marketing science*, 16(1), 74-94.
- Cheng, Y. M. (2019). How does task-technology fit influence cloud-based e-learning continuance and impact?. *Education+ Training*, 61(4), 480-499.
- Criteo, (2018). 7 key trends for the travel industry in 2018. <https://www.criteo.com/blog/travel-market-research/>.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P., & Warshaw, P. R. (1992). Extrinsic and intrinsic motivation to use computers in the workplace 1. *Journal of applied social psychology*, 22(14), 1111-1132.
- Del Bosque, I. R., & San Martín, H. (2008). Tourist satisfaction a cognitive-affective model. *Annals of tourism research*, 35(2), 551-573.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing*, 18(1), 39-50.
- Goodhue, D. L. (1998). Development and measurement validity of a task-technology fit instrument for user evaluations of information system. *Decision sciences*, 29(1), 105-138.
- Goodhue, D. L., & Thompson, R. L. (1995). Task-technology fit and individual performance. *MIS quarterly*, 213-236.
- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). New York: Pearson.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.
- Kim, J. J., Chua, B. L., & Han, H. (2021). Mobile hotel reservations and customer behavior: Channel familiarity and channel type. *Journal of Vacation Marketing*, 27(1), 82-102.
- Kim, M. J., Chung, N., Lee, C. K., & Preis, M. W. (2015). Motivations and use context in mobile tourism shopping: Applying contingency and task-technology fit theories. *International Journal of Tourism Research*, 17(1), 13-24.
- Kline. R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. Third Edition. London: The Guilford Press.

- Law, R., Chan, I. C. C., & Wang, L. (2018). A comprehensive review of mobile technology use in hospitality and tourism. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 27(6), 626-648.
- Lee, M. K., Cheung, C. M., & Chen, Z. (2005). Acceptance of Internet-based learning medium: the role of extrinsic and intrinsic motivation. *Information & management*, 42(8), 1095-1104.
- Lee, K. C., Lee, S., & Kim, J. S. (2004). Analysis of mobile commerce performance by using the task-technology fit. In *IFIP Working Conference on Mobile Information Systems* (pp. 135-153). Springer, Boston, MA.
- Lin, W. S. (2012). Perceived fit and satisfaction on web learning performance: IS continuance intention and task-technology fit perspectives. *International Journal of Human-Computer Studies*, 70(7), 498-507.
- Lin, H. H., & Wang, Y. S. (2006). An examination of the determinants of customer loyalty in mobile commerce contexts. *Information & management*, 43(3), 271-282.
- Linton H., & Kwortnik R. (2015). The mobile revolution is here: are you ready? *Cornell Hospitality Rep* 15(6):18.
- Murphy, H. C., Chen, M. M., & Cossutta, M. (2016). An investigation of multiple devices and information sources used in the hotel booking process. *Tourism management*, 52, 44-51.
- Mohamad, M. A., Hanafiah, M. H., & Radzi, S. M. (2021). Understanding tourist mobile hotel booking behaviour: Incorporating perceived enjoyment and perceived price value in the modified Technology Acceptance Model. *Tourism & Management Studies*, 17(1), 19-30.
- Mohd, N., Mohamad, A. H., Norzuwana, S., Mohd, H. H., & Muhammad, I. Z. (2017). Customer's acceptance, usage and M-satisfaction of Mobile Hotel Reservation Apps (MHRA). *Journal of Tourism, Hospitality and Culinary Arts*, 9(2), 425-442.
- Oliver, R. L. (1980). A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions. *Journal of marketing research*, 17(4), 460-469.
- Ozturk, A. B., Nusair, K., Okumus, F., & Singh, D. (2017). Understanding mobile hotel booking loyalty: an integration of privacy calculus theory and trust-risk framework. *Information Systems Frontiers*, 19(4), 753-767.
- Qin, M., Tang, C. H. H., Jang, S. S., & Lehto, X. (2017). Mobile app introduction and shareholder returns. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 31, 173-180.
- Rahi, S., Khan, M. M., & Alghizzawi, M. (2020). Extension of technology continuance theory (TCT) with task technology fit (TTF) in the context of Internet banking user continuance intention. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 38(4), 986-1004.
- Ratna, S., Utami, H. N., Astuti, E. S., & Muflih, M. (2020). The technology tasks fit, its impact on the use of information system, performance and users' satisfaction. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 50(3), 369-386.
- Rezaei, S., & Valaei, N. (2017). Crafting experiential value via smartphone apps channel. *Marketing Intelligence & Planning*, 35(5), 688-702.
- Spreng, R. A., MacKenzie, S. B., & Olshavsky, R. W. (1996). A reexamination of the determinants of consumer satisfaction. *Journal of marketing*, 60(3), 15-32.
- Statista, (2020). Forecast number of mobile devices worldwide from 2020 to 2025 (in billions). <https://www.statista.com/statistics/245501/multiple-mobile-device-ownership-worldwide/>

- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2014). *Using Multivariate Statistics*, (6nd ed.), Boston, Pearson.
- Tam, C., & Oliveira, T. (2016). Performance impact of mobile banking: using the task-technology fit (TTF) approach. *International Journal of Bank Marketing*, 34(4), 434-457.
- Tao, M., Nawaz, M. Z., Nawaz, S., Butt, A. H., & Ahmad, H. (2018). Users' acceptance of innovative mobile hotel booking trends: UK vs. PRC. *Information Technology & Tourism*, 20(1), 9-36.
- Travel Agent Central, (2017). Stats: Hotel Bookings on Mobile Devices Up 67 Percent. <https://www.travelagentcentral.com/running-your-business/stats-hotel-bookings-mobile-devices-up-67-percent>
- Vagrani, A., Kumar, N., & Ilavarasan, P. V. (2017). Decline in mobile application life cycle. *Procedia computer science*, 122, 957-964.
- Valaei, N., Nikhashemi, S. R., Bressolles, G., & Jin, H. H. (2019). A (n)(a) symmetric perspective towards task-technology-performance fit in mobile app industry. *Journal of enterprise information management*, 32(5), 887-912.
- Venkatesh, V., Thong, J. Y., & Xu, X. (2012). Consumer acceptance and use of information technology: extending the unified theory of acceptance and use of technology. *MIS quarterly*, 157-178.
- Wang, Y. S., Li, H. T., Li, C. R., & Zhang, D. Z. (2016). Factors affecting hotels' adoption of mobile reservation systems: A technology-organization-environment framework. *Tourism Management*, 53, 163-172.
- Wang, H. Y., & Wang, S. H. (2010). Predicting mobile hotel reservation adoption: Insight from a perceived value standpoint. *International Journal of Hospitality Management*, 29(4), 598-608.
- Williams, P., & Soutar, G. N. (2009). Value, satisfaction and behavioral intentions in an adventure tourism context. *Annals of tourism research*, 36(3), 413-438.
- Wu, J. S., Law, R., & Liu, J. (2018). Co-creating value with customers: a study of mobile hotel bookings in China. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(4), 2056-2074.
- Xiang, Z., Tussyadiah, I., & Buhalis, D. (2015). Smart destinations: foundations, analytics, and applications. *Journal of Destination Marketing and Management*. 4(3), 143-144.
- Zeithaml, V. A. (1988). Consumer perceptions of price, quality, and value: a means-end model and synthesis of evidence. *Journal of marketing*, 52(3), 2-22.
- Zhou, T., Lu, Y., & Wang, B. (2010). Integrating TTF and UTAUT to explain mobile banking user adoption. *Computers in human behavior*, 26(4), 760-767.

Extended Abstract

With the development and increasing popularity of mobile technologies, the use of mobile devices by people has begun to be more preferred. Businesses operating in tourism using mobile technologies communicate with customers and offer them innovative services (Qin et al., 2017). Mobile Hotel Reservation Systems (MHRS) are services that enable customers to reach the hotels they find suitable for them with a single click (Wang and Wang, 2010). Thanks to the convenience and advantages of mobile services, hotel reservations made from mobiles cover 33% of total hotel reservations (Criteo, 2018).

Most of the past studies on MHRS have focused on consumer acceptance and technology adoption (Wang & Wang, 2011; Wang et al., 2016; Mohd et al., 2017; Tao et al., 2018). Linton and Kwornik (2015) stated that the majority of mobile users are willing to download certain travel and tourism applications to their mobile phones, but about half of them remove the mobile application from their mobile devices later. Therefore, it is important for both academicians and hotel service providers to clearly understand the variables affecting customer satisfaction, which have been studied in limited numbers within the scope of MHRS.

In the past, studies investigating user satisfaction on MHRS have been limited. With the increase in the use of mobile devices, it has become important to investigate the factors affecting consumer satisfaction in MHRS. This study aims to investigate the variables that cause user satisfaction in MHRS by using the task-technology fit theory developed by Goodhue and Thompson (1995), which focuses on the matching between user task requirements and current capabilities of information technologies. The study contributes to the literature on two issues. First, the relationships between task-technology fit theory variables and customer satisfaction in MHRS will be examined. Secondly, it is aimed to fill the gap in the literature about MHRS, where limited studies have been conducted, by expanding the task-technology fit theory by adding the variables of perceived value and perceived pleasure to the study model. It is evaluated that the findings of this study will reveal insights on consumer satisfaction in MHRS that hotels will benefit from, and therefore, it will be beneficial for researchers and practitioners who develop appropriate strategies to increase customer satisfaction using MHRS in hotel businesses.

MHRS is defined as a location-based online distribution information system that enables consumers to make hotel reservations around the world using the internet and global positioning system on their mobile devices (Wang and Wang, 2010). Thanks to its global positioning system service, MHRS can offer hotels close to users' geographic location. This makes MHRS different from traditional online hotel reservation sites because the customer does not need to enter an updated address when searching for hotels near them (Ozturk et al., 2017).

Ozturk et al. (2017) examined the determinants of user loyalty in mobile hotel reservations and revealed that trust and perceived risk are related to loyalty. Tao et al. (2018) aim to create a model that identifies mobile hotel reservations and consumer loyalty and state that convenience, compatibility and performance expectations have a clear and vivid effect on users' loyalty intentions. Mohamad et al. (2021), using the technology acceptance model, examined how the adoption of mobile technology affects customers' intention to book a hotel room via smartphone, and concluded that perceived usefulness, perceived ease of use, perceived enjoyment, and perceived price value affect behavioral intention.

The task-technology fit model suggests that the fit between task, technology, and individual characteristics determines an individual's performance (Goodhue & Thompson, 1995). The model explains that technology acceptance is related to how well the technology fits the mission requirements. The model analyzes users' evaluation of information systems as a result of relying on their experience and performance when using the system to work on a task (Goodhue, 1998).

Task characteristics are expressed as “actions performed by individuals to transform inputs into outputs”. While technology characteristics are defined as “the technology individuals use to perform their tasks”, task technology fit is expressed as “the degree to which a technology helps an individual to fulfill his/her tasks” (Goodhue & Thompson, 1995). In previous studies, it was concluded that task and technology characteristics

positively affect task-technology fit within the scope of mobile shopping (Lee et al., 2004), mobile banking (Zhou et al., 2010; Tam & Oliveira, 2016), internet banking (Rahi et al., 2020). Based on these findings, the following hypotheses were developed.

H1: Task characteristics have a positive and significant effect on task-technology fit.

H2: Technology characteristics have a positive and significant effect on task-technology fit.

Customer satisfaction is defined as a function of expectation and disapproval of expectation, which is believed to affect attitude change and purchase intention (Oliver, 1980). Valaei et al. (2019) found that task-technology fit affects satisfaction in mobile banking applications, Cheng (2019) e-learning systems and Lin (2012) virtual learning systems. Based on these studies in the literature, the following hypothesis has been developed.

H3: Task-technology fit has a positive and significant effect on customer satisfaction.

In this study, perceived value is defined as a good deal or a reasonable price perceived by the consumer in MHRS. Kim et al. (2015) concluded that value affects customer satisfaction within the scope of mobile tourism shopping. On the other hand, Wu et al. (2018) found that there is a significant relationship between perceived value and customer satisfaction in their study on MORS. In this context, the following hypothesis was developed based on the findings obtained as a result of the literature review.

H4: Perceived value has a positive and significant effect on customer satisfaction.

Perceived enjoyment refers to the degree to which the activity related to the use of technology is perceived as enjoyable other than any performance result provided by the product or service (Mohamad et al., 2021). Kim et al. (2015) found that perceived pleasure affects customer satisfaction in their study on mobile tourism shopping. In line with these findings, the final hypothesis of the research was formed as follows.

H5: Perceived enjoyment has a positive and significant effect on customer satisfaction.

The population of the research consists of people who use the hotel reservation system using mobile devices in Ankara. Due to the difficulty of reaching the whole population, the convenience sampling method was preferred in order to determine the sample that could represent the population. A total of 450 questionnaires were distributed to 450 people and 423 of them were used in the research after removing the questionnaires that were deemed invalid because they were filled incompletely or incorrectly.

A questionnaire was used as a data collection tool in the research. While the first part of the questionnaire includes statements prepared to reveal the demographic characteristics of the participants, the second part of the questionnaire consists of 22 statements covering the variables of task characteristics, technology characteristics, task-technology compatibility, perceived value, perceived usefulness and satisfaction.

Most of the participants are male (52.25%) and in the age range of 30-39 (26.48%). When the marriage status of the participants is examined, the majority of them are married (60.76%). As a monthly income, it is seen that the highest number of participants earn monthly income in the range of 7500 – 11999 TL.

Anderson and Gerbing (1988) suggested starting with the measurement model to test the reliability and validity of the scale in the first stage of validation of the research model. In the study model, in which the relationship between the variables was shown using the task-technology fit model, the results of the model goodness were $CMIN=239,793$; $CMIN/DF=1,236$; $GFI=0.952$; $AGFI=0.938$; $NFI=0.960$; $CFI=0.992$; $RMSEA$ was found to

be 0.024. According to these values, the fit indices of the model were found within the recommended limits (Hu and Bentler, 1999:3; Kline, 2011).

It was determined that the factor loads of the items related to all scales were above 0.5 and their relationships were significant ($p < 0.001$). The AVE values of the scales in the model range from 0.522 to 0.850, and the values are higher than 0.5 recommended by Hair. Cronbach's alpha and CR values of the six related variables are higher than the recommended value of 0.7 (Anderson & Gerbing, 1988; Bagozzi & Yi, 1988). According to the results, the convergent validity and reliability of the measurement model were provided. The criterion developed by Fornell and Larcker (1981) was used to test discriminant validity. AVE square root values for the variables are higher than the correlation coefficients of that variable with other variables, and discriminant validity is also provided.

The goodness of fit values shows that the fit values of the research model are within acceptable limits and the model is structurally appropriate (CMIN=275.773; CMIN/DF=1.393; GFI=0.945; AGFI=0.930; NFI=0.954; CFI=0.987; RMSEA = 0.031). Task characteristics were found to positively affect task-technology fit ($\beta=0.344$; $t=6.257$; $p=0.000$). On the other hand, it was determined that technology characteristics had a positive effect on task-technology fit ($\beta=0.157$; $t=3.147$; $p=0.002$). The third hypothesis of the study, the relationship between task-technology fit and customer satisfaction, was supported ($\beta=0.261$; $t=5.360$; $p=0.000$). On the other hand, it was observed that the perceived value had a positive effect on customer satisfaction ($\beta=0.380$; $t=6.684$; $p=0.000$). The effect of perceived enjoyment, which is the last hypothesis of the study, on customer satisfaction was found to be statistically significant and positive ($\beta=0.151$; $t=3.210$; $p=0.001$).

Users who think that they need to manage their MHRS accounts anytime, anywhere and plan that they need real-time control of their accounts perceive that the MHRS functions are adequate and suitable for the given task. On the other hand, the fact that MORS provides services everywhere and provides secure services causes the user to think that MHRS functions are compatible and useful with the given task. The fact that the functions of MHRS are sufficient and facilitate the tasks of the user causes the consumer to be satisfied with MHRS and its performance. The idea that the consumer who uses MHRS gives value for the money of the product that he/she trades makes the individual happy. Consumers who enjoy using MHRS and have fun while transacting in MHRS feel very satisfied with the overall experience of using these systems.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 912-933

Geliş Tarihi: 15.12.2023 Kabul Tarihi: 16.10.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi: 30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1405589>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

TURİST REHBERLERİNİN TURLARDA MİTOLOJİ VE EFSANE KULLANIMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Neşe ÇULLU KAYGISIZ*

Öz

Turistler gittikleri bölgelerin tarihini ve kültürünü merak ettikleri gibi o bölgelere ait mitoloji ve efsaneleri de merak etmektedirler. Hatta mitoloji ve efsaneler başlı başına motivasyon kaynağı olabilmektedir. Alternatif turizm türlerinden biri olarak kabul edilen efsane turizmi bunun en büyük örneğidir. Bu nedenle turist rehberlerinin turlarda mitoloji ve efsane kullanım düzeylerinin araştırılması önemli görülmüştür. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme formunun oluşturulmasında öncelikle ilgili alan yazından faydalanılmış daha sonra ise hem konuyla ilgili uzman akademisyenlerden hem de turist rehberlerinden görüş alınmıştır. Araştırmanın evrenini eylemli turist rehberleri oluşturmaktadır. Araştırmada tüm evrene ulaşmanın zorluğu sebebiyle, kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmış ve 10 eylemli turist rehberi ile görüşme yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde nitel veri analizlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda araştırmaya katılan bütün turist rehberlerinin turlarda mitoloji ve efsaneyi sıklıkla kullandıkları belirlenmiştir. Ayrıca turlarda anlatılan mit ve efsanelerin turistlerin ilgisini çektiği, yerli ve yabancı turistlerin mit ve efsanelere karşı verdikleri tepkinin değiştiği, turistlerin en çok antik Yunan ve Roma mitolojisine ilgi gösterdiği ve turist rehberlerinin turlarda mit ve efsanelerin anlatılmasını gerekli gördüğü ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turist Rehberi, Mitoloji, Efsane, Turizm.

A Research on the Use of Mythology and Legend by Tourist Guides in Tours

Abstract

Tourists are curious about the history and culture of the regions they visit, as well as the mythology and legends of those regions. Even mythology and legends can be a sources of motivation on their own. For this reason, it was considered important to investigate the use of mythology and legends by tourist guides in tours. In this study, semi-formol interview was used. The universe of the research consists of active tourist guides. Due to the difficulty of reaching the whole universe in the research, easily accessible sampling was used, and 10

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turist Rehberliği Bölümü, esecullu@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2738-1205>

tourist guides were interviewed. Descriptive analysis was used in the analysis of the data obtained from the interviews. As a result of the analysis, it was determined that all the tourist guides participating in the research used mythology and legends in their tours. It has been revealed that the myths and legends told in the tours attract the attention of the tourists; the reaction of the local and foreign tourists to the myths and legends has changed; the tourists are mostly interested in ancient Greek and Roman mythology.

Keywords: Tourist Guide, Mythology, Legend, Tourism.

1. Giriş

Turistlerin gidilen destinasyonu merak etmeleri ve gezdikleri yerler hakkında bilgi almak istemesi noktasında turist rehberlerine önemli roller düşmektedir. Tur esnasında turist rehberinden sadece bilgi vermeleri değil, aynı zamanda vereceği bilgileri ilgi çekici, dikkat uyandırıcı ve eğlendirici bir şekilde aktarması da beklenmektedir (Çınar ve Toksöz, 2020, s. 2). Bölge ile ilgili bilgi verirken o bölgeye ait hikâye, efsane ya da mitleri ziyaretçilere aktarmak ve böylelikle olumlu deneyimler yaşatmak turist rehberinin görevleri arasında sayılmaktadır (Bozkurt, 2018, s. 7). Turist rehberlerinin turlarında mitolojik hikâyelere yer vermeleri turun kalitesine olumlu etki yapmaktadır (Saz, 2021, s. 29).

Günümüzde turistlerin seyahat motivasyonlarından biri haline gelen (Eser ve Asmadili, 2021, s. 1583) mitoloji Türk Dil Kurumuna göre “tarih öncesi tanrılarının efsaneli serüvenlerini anlatan ve bir topluluğun duygularını anlayışını ve özlemlerini göstermesi bakımından değeri olan mitlerin bütünü” efsane ise “eski çağlardan beri söylene gelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâye, söylene” olarak tanımlanmaktadır. Mit ve efsane genellikle birbirinin yerine kullanılsa da bu kavramlar arasında farklar bulunmaktadır. En büyük fark ise kahramanlar ile ilgilidir. Mitlerin ana kahramanı tanrılarınken, efsanelerde daha çok beşeri kahramanlar başordedir. Ayrıca efsanelerin mitolojiye göre daha gerçekçi olduğu kabul edilmektedir (Karadeniz Yağmur, 2018). Destinasyonlarla ilgili mitler, efsaneler, masallar, dini söylenceler, yaşanmış olaylar turistler tarafından ilgi çekici bulunmaktadır (Türker, 2019, s. 292). Şehirleri mitleriyle değerlendirmek hem günümüze anlam katmakta hem de yaşanan kültürün daha derin şekilde

algılanmasını sağlamaktadır (Akoğlan Kozak ve Çiçek, 2022, s. 260). Tur sırasında anlatılan mit ve efsaneler, turun cazibesini artırmada ve turistlerin o turistik bölgeyi içselleştirmelerinde etkili olmaktadır (Aktaş, 2009, s. 128; Pekiyan, 2018, s. 140). Aktaş ve Batman (2010) efsaneler sayesinde turist rehberlerinin sıkıcı konuları bile zevkli hale getirebildiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca turist rehberlerinin, anlattıklarıyla turistlerin merak duygusunu canlandırmaları gerektiğini ifade etmişlerdir (Aktaş ve Batman, 2010, s. 390).

Turistik alanları büyüleyici yapan etkenlerden biri de sahip oldukları efsanelerdir (Tanrısever, Pamukçu ve Erdoğan, 2019, s.945). Turistler ziyaretlerinde gezdikleri yerlerle ilgili olarak anlatılan efsane ve mitolojik olaylara ilgi göstermektedirler. Ülkemiz de Antik Yunan ve Roma mitolojisi başta olmak üzere pek çok efsanenin doğuş yeri kabul edildiğinden önemli bir destinasyon olarak görülmektedir (Sezer, 2019, s. 2463). Ülkemizde şehirlere, şehir adlarına, kalelere, saraylara, mağaralara, kiliselere, dağlara, taşlara, kayalara, çiçeklere, türbelere konu olmuş oldukça fazla mit ve efsane bulunmaktadır (Aktaş ve Batman, 2010, s. 374). Bu durum turist rehberlerinin edinmesi gereken meslek bilgileri arasında mitolojinin de bulunmasına neden olmaktadır. Dünyanın dört bir yanında efsanelerin turizm üzerinde etkileri bulunmaktadır (Harini, 2018, s. 445). Mitler ve efsaneler bir bölgenin cazibe merkezi olmasına katkı sağlamaktadır (Aktaş ve Batman, 2010; Sezer, 2019). Ayrıca bu unsurların turizm ürünü olarak kullanımı unutulmasının engellenmesi açısından da önem taşımaktadır (Türker, Kurt ve Özaltın Türker, 2016, s. 369). Turlarda mit ve efsanelerin anlatılmasıyla, tarihte kalmış, hafızalardan silinmiş efsaneler yeniden canlandırılmakta ve bölgenin imajına otantik bir unsur olarak dahil edilmektedir (Şahin, 2009). Mitolojik anlatılar turizm kapsamında değerlendirildiklerinde destinasyona maddi, sosyal, psikolojik birçok katkı sağlamaktadır (Eser ve Asmadili, 2021, s. 1578). Bu anlatımlar, bölgedeki turizm faaliyetlerine ziyaretçilerin ilgisini çekmekte, bölgenin cazibe merkezi olmasını sağladığı gibi bölgenin ekonomisine de katkı yapmaktadır (Şahin, 2009). Turizm sayesinde refah seviyesini arttıran yerel halk, geleneklerine, kültürüne ve kültürel

miras unsurlarına sahip çıkmakta ve bu değerleri koruyarak gelecek kuşaklara aktarmaktadır (Eser ve Asmadili, 2021, s. 1578).

Yapılan çalışmalar incelendiğinde mitoloji ve efsane gibi unsurların bölgeye yönelik turist talebini artırdığı, turist rehberlerinin turlarda mit ve efsane anlatımının müşteri memnuniyeti sağladığı ve bunun sonucunda bölgenin tanıtımına olumlu katkılar yaptığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle turist rehberlerinin turlarda mitoloji ve efsane kullanım düzeylerinin araştırılması önemli görülmektedir. Çalışmada öncelikle mit ve efsanelerin turizm ile ilişkilendirildiği çalışmalara yer verilmiş, daha sonra ise yöntem, bulgular ve sonuç kısmı sunulmuştur.

2. Alanyazın Taraması

Mitler ve efsanelerin turizmle ilişkilendirildiği birçok çalışma mevcuttur (Şahin, 2009; Aktaş ve Batman, 2010; Pérez-Aranda, Guerreiro ve Mendes, 2015; Pekiyan, 2018; Harini, 2018; Sezer, 2019; Tanrısever, Pamukçu ve Erdoğan, 2019; Çınar ve Toksöz, 2020; Kaya ve Ünlüöner, 2021; Eser ve Asmadili, 2021; Akoğlan Kozak ve Çiçek, 2022). Bu çalışmaların çoğunluğu mitlerin ve efsanelerin turistik çekicilik unsuru olarak kullanılması üzerinedir. Örneğin Sezer (2019), Giresun Adasındaki mitolojik ve efsanevi unsurların turistik çekicilik üzerine etkilerinin değerlendirildiği bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada mitolojik ve efsanevi unsurların turistik çekicilik olarak değerlendirilebileceği sonucu çıkmıştır. Efsanelerin turistik çekicilik üzerine etkilerini inceleyen bir çalışma da Aktaş ve Batman (2010) tarafından yapılmıştır. Yazarlar, konuyu turist rehberleri bakış açısıyla incelemişlerdir. Araştırmada turist rehberlerinin turlarda efsaneleri kullandıkları ayrıca efsanelerin birer pazarlama aracı olarak kullanılabilmesi ve turistik çekicilik üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı şekilde Akoğlan Kozak ve Çiçek (2022) de mitolojik unsurların bir çekicilik unsuru olarak bölge pazarlamasına katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Yazarlar “Friglerin Kullandıkları Mitolojik Unsurların Bölge Turizmine Yansımaları” isimli çalışmalarının sonucunda, mitolojinin varlığını günümüze kadar sürdürdüğünü ve halen önemli bir

iletişim ve pazarlama ürünü olarak kadim kültürleri geleceğe taşıdığını belirtmişlerdir.

Turist rehberleri tur cazibesini artırmak için efsaneleri birer araç olarak kullanmaktadırlar. Bu konuda araştırma yapan Pekyaman (2018), Afyonkarahisar ili efsaneleri üzerinden örnekler sunarak turlarda efsane kullanımının önemini ortaya koymuştur. Çınar ve Toksöz (2020) ise yaptıkları çalışmada turist rehberliğinde hikâyeleştirmenin öneminden bahsetmişlerdir. Çalışmalarında rehberlerin tur sırasında kullandıkları hikâyeleştirme tekniğinin turistlerin destinasyona yönelik meraklarını uyandırdığı ve tur sonrası için anı biriktirmelerine yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Turist rehberlerinin turlardaki hikâye anlatıcılığı üzerine bir çalışma da Kaya ve Ünlüönen (2021) tarafından yapılmıştır. Yazarlar çalışmalarında turist rehberlerinin kültürel miras aktarımında hikâye anlatıcılığının rolünden bahsetmişlerdir. Araştırma sonucunda hikâye anlatımının, kültürel mirası aktarma sürecini daha ilgi çekici, akılda kalıcı, eğlenceli ve bilgilendirici kıldığını belirtmişlerdir.

Harini (2018) çalışmasında efsanelerin turizm için önemine ve bölge kalkınması üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Tanrısever, Pamukçu ve Erdoğan (2019), turist rehberleri tarafından kullanılan efsanelerin Kastamonu örneğinde şehir pazarlamasındaki öneminden bahsetmişlerdir. Çalışma sonucunda turlarda efsane anlatımlarının bölge imajına olumlu katkı sağladığı ve pazarlama aracı olarak destekleyici bir unsur olduğu sonucuna varılmıştır. Pérez-Aranda, Guerreiro ve Mendes (2015) ise mitlerin turistleri çekmek ve onlara unutulmaz deneyimler sunmadaki sahip olduğu rolü ve önemi vurgulamaktadır. Yazarlar, mitlerin turizm destinasyonları ve şehirlerdeki deneyimlerin tasarımında kritik unsurlar olduğunu savunmaktadırlar. Şahin (2009), Dalyan ve Köyceğiz çevresinde gelenek ve turizm ilişkisi bağlamında efsanelerin turizm faaliyetlerinde kullanımını ele aldığı çalışmasında, efsanelerin bölgenin cazibe merkezi olmasına katkı yaptıkları gibi, geleneğin pazarlanabilirliğini göstermeleri açısından da önemine dikkat çekmektedir.

Mit ve efsanelerin alternatif turizmle ilişkilendirildiği çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalardan biri Eser ve Asmadili (2021) tarafından yapılan “Mitolojik Anlatıların Kültür Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi: Arzu İle Kamber Efsanesi Çat Kasabası Varyantı” isimli çalışmadır. Yazarlar çalışmalarında efsanelerin kültür turizmi kapsamında değerlendirilebileceğini ve mitolojik anlatıların turistleri etkisi altında bırakarak unutulmaz bir deneyim yaşattığını ve bölgenin akıllara kazınmasını sağlayabileceğini belirtmişlerdir.

3. Yöntem

Turist rehberlerinin turlarda mitoloji ve efsane kullanım düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada, nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmanın temel sorusu “Turist rehberlerinin turlarda mit ve efsane kullanım düzeyleri nasıldır?” şeklinde ifade edilebilir. Araştırma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini eylemli turist rehberleri oluşturmaktadır. Turist Rehberleri Odaları Birliği’ne göre Türkiye’de toplam turist rehberi sayısı 12.403’tür. Bu rehberlerden 10.185 ise eylemli turist rehberidir (TUREB, 2023). Evrenin tamamını incelemek zaman ve maliyet bakımından olanaksız olduğu için bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kapsamında kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda görüşme kapsamında aynı cümleler tekrar etmeye başladığında daha fazla görüşmeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu çalışmada yapılan görüşmelerde verilen yanıtlar benzer şekilde tekrara düştüğü noktada görüşmelere son verilmiş ve toplamda 10 eylemli turist rehberi ile görüşme yapılmıştır. Araştırma kapsamında görüşme yapılan turist rehberlerinin araştırmaya dahil edilmesindeki temel kriter turlarda mit ve efsaneleri kullanmalarıdır. Araştırma kapsamında katılımcılardan öncelikle randevu istenmiş ve görüşme tarihi belirlenmiştir. Görüşmelerin tamamı 01.03.2023-31.03.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeyi kabul eden her katılımcıya araştırmanın amacı hakkında bilgiler verilmiş ve gönüllü katılımcı bilgilendirme formunu doldurmaları istenmiştir. Katılımcılardan izin alınarak görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Gizlilik

ilkesi dikkate alınmış ve araştırmaya katılan katılımcıların görüşleri, isimleri verilmeden Rehber 1, Rehber 2, şeklinde kodlanmıştır. Görüşmeler 15 ile 35 dakika arasında sürmüştür. Görüşme esnasında alınan ses kayıtları daha sonra yazılı hale getirilmiştir. Transkripsiyon sonucunda 21 sayfalık veri elde edilmiştir.

Görüşmelerin belirli bir ölçüde tutarlılık içerisinde gerçekleşmesi ve araştırma ile ilgili temel soruları atlamamak için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Soru formundaki sorular, ilgili literatürden (Aktaş ve Batman, 2010; Pekyaman, 2018; Tanrısever, Pamukçu ve Erdoğan, 2019; Akoğlan Kozak ve Çiçek, 2022) yararlanılarak oluşturulmuş ve taslak şeklinde bir görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak soru formu bu konuda uzman olan 2 akademisyenin ve 2 turist rehberinin görüşüne sunulmuş ve önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Araştırmada geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması adına bazı önlemler (Miles ve Huberman, 1994; Yıldırım ve Şimşek, 2008) alınmıştır. Bu önlemler şu şekilde sıralanabilir:

- Araştırma soruları, alanında uzman akademisyenlerin görüşü alınarak hazırlanmıştır.
- Veri toplama süreci, sadece araştırmacı tarafından yönetilmiştir.
- Araştırma soruları katılımcılara açık olarak ifade edilmiş ve randevu talep edilirken görüşmenin konusu ve soruları hakkında bilgi verilmiştir.
- Katılımcıların düşüncelerini bağımsız olarak ifade etmeleri sağlanmıştır.
- Görüşmeler esnasında zaman kısıtı uygulanmamıştır.
- Araştırma kapsamında elde edilen veriler araştırmacı tarafından yedekleme yapılarak saklanmıştır
- Elde edilen veriler, araştırmanın bulgular kısmında, her soru için ayrı ayrı olacak şekilde katılımcıların tamamının yanıtlarını içermektedir.
- Güvenirlik analizi özelliklerinden biri olan inandırıcılık özelliğini desteklemek için tüm görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler sırasında katılımcılara öncelikle demografik sorular sorulmuş daha sonra ise çalışmanın amacına uygun olarak geliştirilen şu araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- Turist rehberleri anlatımlarında mitlerden ve efsanelerden ne derecede faydalaniyor?
- Rehberler tarafından en çok hangi mitler ve efsaneler anlatılmaktadır?
- Turistler anlatılan mitlere ve efsanelere karşı nasıl tepkiler vermektedir?
- Yerli ve yabancı turistlerin mitlere ve efsanelere verdiği tepkiler değişiyor mu?
- Turistlerin en çok ilgisini çeken mitler ve efsaneler hangisidir?
- Turlarda mitlerin ve efsanelerin anlatılması rehberler tarafından gerekli görülüyor mu?
- Turistlerin demografik özelliklerine göre (yaş, cinsiyet, eğitim, vb.) rehberlerin mitolojik anlatımları değişiyor mu?
- Rehberler turistlerin anlatılan mit ve efsanelere karşı ilgili olup olmadığını nasıl anlıyorlar?
- Rehberlerin destinasyona göre mit ve efsane anlatım sürelerinde değişiklik oluyor mu?

Uygulamaya geçilmeden önce İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 28.02.2023 tarihli ve 2023/01-08 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır. Araştırma kapsamında katılımcılardan elde edilen veriler, betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz yaklaşımına göre elde edilen veriler daha önceden belirlenen başlıklar altında özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analizde katılımcıların görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilir (Altunışık vd., 2012, s. 324; Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 224). Ayrıca elde edilen bulgular, görüşmelerden alıntılar yapılarak yorumlanmıştır.

4. Analiz Sonuçları

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle katılımcıların demografik özellikleri hakkında bilgilere, daha sonra ise araştırma kapsamında sorulan soruların analizlerine yer verilmiştir.

4.1. Araştırmaya Katılan Turist Rehberlerinin Demografik Özellikleri

Yapılan araştırma sonucunda araştırmaya katılan turist rehberlerinin %60'nın erkek, %40'nın ise kadın olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan turist rehberlerinin %40'ı 1-5 yıl arası, %30'u 6-10 yıl arası, %20'si 11-15 yıl arası ve %10'u ise 16 yılın üstünde deneyime sahiptir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Cinsiyet	Deneyim	Dil	Bölge	Mit ve Efsane Kullanımı
Rehber 1	Erkek	6-10 yıl	İngilizce	İç Anadolu	Sıklıkla
Rehber 2	Kadın	1-5 yıl	İngilizce	Akdeniz	Sıklıkla
Rehber 3	Erkek	1-5 yıl	İngilizce	Ege, Doğu Anadolu	Sıklıkla
Rehber 4	Kadın	6-10 yıl	Endonezce	Ege, Akdeniz, Karadeniz	Sıklıkla
Rehber 5	Kadın	1-5 yıl	Japonca	İç Anadolu	Sıklıkla
Rehber 6	Erkek	1-5 yıl	İngilizce	Ege	Sıklıkla
Rehber 7	Erkek	11-15 yıl	İngilizce, Çince	Anadolu Turu	Çok Az
Rehber 8	Kadın	11-15 yıl	İngilizce	İç Anadolu	Sıklıkla
Rehber 9	Erkek	6-10 yıl	İngilizce	Ege, İç Anadolu	Sıklıkla
Rehber 10	Erkek	16 yıl ve üstü	İngilizce	İç Anadolu, Ege, Akdeniz	Sıklıkla

Araştırmaya katılan turist rehberlerinin çoğu İngilizce dilinde rehberlik hizmeti sunmaktadır. İngilizce dışında ise Çince, Japonca ve Endonezce dillerinde rehberlik yapılmaktadır. Araştırmaya katılan turist rehberleri 7 bölgede de hizmet sunmaktadır. Katılımcıların en fazla rehberlik yaptığı bölge ise İç Anadolu ve Ege Bölgesidir. Araştırmaya katılan turist rehberlerinin %90'nı turlardaki anlatımlarında mitlerden ve efsanelerden sıklıkla faydalandıklarını belirtmişlerdir.

4.2. Araştırmaya Katılan Turist Rehberlerinin Tur Esnasında En Çok Anlattıkları Mitler ve Efsaneler

Katılımcılara tur esnasında en çok hangi mit ve efsanelerden faydalandıkları sorulmuştur. Verilen cevaplar tura çıkılan bölgeye göre değişmekle birlikte cevapların çoğu Antik Yunan ve Roma mitolojisi olmuştur. Efes'in Kuruluşu, Sarı

Kız Efsanesi ve Kapadokya Efsaneleri de rehberlerin turlarında yer verdikleri efsanelerdendir.

Tablo 2: Katılımcıların Tur Esnasında En Çok Anlattıkları Mitler ve Efsaneler

Turlarda En Fazla Anlatılan Mitler ve Efsaneler	
Rehber 1	Yunan Mitolojisi
Rehber 2	Sarı Kız Efsanesi
Rehber 3	Antik Yunan Mitolojisi
Rehber 4	Yunan ve Roma Mitleri
Rehber 5	Kapadokya Efsaneleri
Rehber 6	Efes'in Kuruluşu
Rehber 7	Yunan ve Roma Mitolojisi
Rehber 8	Yunan Mitolojisi
Rehber 9	Yunan ve Roma Mitolojisi
Rehber 10	Asklepios, Niobe, Persephone ve Medusa Mitleri

Ege Bölgesi ve Akdeniz bölgesinde çoğunlukla tura çıkan rehberlerden biri en fazla Antik Yunan mitolojisinden Asklepios, Niobe, Persephone ve Medusa mitlerini anlattığını belirtmiştir.

Bu soruya rehber 9'un verdiği cevap ise şu şekildedir:

“Bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte genellikle Ege Bölgesi turlarımda antik kentler turun önemli bir parçası oluyor. Genellikle her antik kentin bir koruyucu tanrı/tanrıçası olduğundan zaten anlatımlar genelde onunla başlıyor. Tabi bir turist kafesi hangi ırktan olursa olsun geldiği şehrin adının nereden geldiğini bilmeyi de çok istiyor. Bu bağlamda şehir ve antik kent isimlerinin rivayet edildiği mitolojik hikayeler de oldukça önemli hale geliyor. Turist rehberliği mesleğinde uzun süreli anlatımlar yapıldığından bazen bu süreleri doldurmak adına da mitolojik hikayelere başvuruyorum. Örneğin turun içerisinde yürümekten yorulmuş grubumu zeytin ağacı gölgesinde dinlendirirken zeytin dalı ile özdeşleşmiş Athena'nın birkaç mitinden bahsetmeden geçmiyorum.” (Rehber 9).

4.3. Turistlerin Anlatılan Mitlere ve Efsanelere Karşı Verdikleri Tepkiler

Araştırmaya katılan turist rehberlerine turistlerin anlatılan mitlere ve efsanelere karşı nasıl tepkiler verdikleri sorulmuştur. Turist rehberleri tur esnasında

anlatımlarında mitlere ve efsanelere yer verdiklerinde turistlerin bundan etkilendiğini ve daha merakla ve ilgiyle dinlediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 3: *Turistlerin Anlatılan Mitlere ve Efsanelere Karşı Verdikleri Tepkiler*

Turistlerin Anlatılan Mitlere ve Efsanelere Karşı Verdikleri Tepkiler	
Rehber 1	Olumlu tepkiler veriyorlar
Rehber 2	İlgilerini çekiyor.
Rehber 3	Daha ilgili dinliyorlar.
Rehber 4	İlgiyle dinliyor ve etkileniyorlar.
Rehber 5	Çok fazla ilgi duyuyorlar.
Rehber 6	Merakla dinleniyor.
Rehber 7	Milliyete göre verilen tepkiler değişmekte.
Rehber 8	Daha önce bilgileri olduğunu tasdik edencesine tepkiler veriyorlar.
Rehber 9	Dikkatle dinliyorlar ve memnuniyetle karşılıyorlar.
Rehber 10	İlginç buluyorlar.

Soruya Rehber 9 ve Rehber 10 şu şekilde cevap vermiştir:

“İnançlarının ilginç olduğunu, doğayı keşfetmeye çalıştıklarını, aslında yönetemedikleri güçleri kutsal saydıkları ve kültürlerini bu yollarla açıkladıklarını belirtiyorlar.” (Rehber 10).

“Çok nadiren dini duyguları aşırı yüksek kişilerin ilgisiz veya olumsuz karşıladığına tanıklık ettim ama genel olarak herkes mitolojik hikaye anlatımı başlarken dikkat kesiliyor ve hikayenin sonunu duyana kadar gözlerimin içine bakıyor. Her hikaye bir bilmece gibi ve sonu da genellikle vurucu bittiği için müthiş bir memnuniyetle karşılanıyor. Özellikle masallarla büyütülen çocukların ilgisi herkesten fazla oluyor. Bir yerden sonra siz anlatmazsanız başka mitolojik hikaye yok mu diye soru da sorabiliyorlar.” (Rehber 9).

4.4. Yerli ve Yabancı Turistlerin Mitlere ve Efsanelere Karşı Verdikleri Tepkiler

Katılımcılara yerli ve yabancı turistlerin anlatılan mitlere ve efsanelere karşı verdikleri tepkilerin değişip değişmediği sorulmuştur. Araştırmaya katılan turist rehberlerinin çoğu yerli ve yabancı turistlerin mitlere ve efsanelere karşı verdiği tepkilerin farklı olduğunu belirtmiştir. Yabancı turistlerin daha ilgili olduğunu düşünen Rehber 10 düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yerli turistin umurunda değil aslında boş şeyler bunlar deyip geçiyorlar ama yabancı turistler oldukça ilgililer” (Rehber 10).

Tablo 4: Yerli ve Yabancı Turistlerin Mitlere ve Efsanelere Karşı Verdikleri Tepkiler

Yerli ve Yabancı Turistlerin Mitlere ve Efsanelere Karşı Verdikleri Tepkiler	
Rehber 1	Yerli ve yabancı turistlerin mitlere ve efsanelere karşı verdikleri tepkiler değişmektedir.
Rehber 2	Yerli ve yabancı turistler mitlere ve efsanelere karşı farklı tepkiler veriyorlar.
Rehber 3	Turistlerin tepkileri milliyetlerine göre değişiyor.
Rehber 4	Kimi zaman inanmayan da oluyor, detay isteyip kaynak soran da oluyor.
Rehber 5	Kişiden kişiye değişmekle beraber, yerli yabancı arasındaki farkı göremedim.
Rehber 6	Merakla dinleniyor.
Rehber 7	Milliyete göre verilen tepkiler oldukça farklı.
Rehber 8	Verilen tepkiler değişiyor.
Rehber 9	Bu konuda çok farklı olduklarını söylemek mümkün değil.
Rehber 10	Yabancı turistler daha ilgili olmakta.

Her ne kadar araştırmaya katılan turist rehberlerinin çoğu yerli ve yabancı turistlerin anlatılan mitlere ve efsanelere karşı verdikleri tepkilerin değiştiğini ifade etseler de, değişmediğini belirten katılımcılar da mevcuttur. Bu konuda Rehber 9’un ifadeleri şu şekildedir:

“Bu konuda çok farklı olduklarını söylemek mümkün değil ama bir tarafın daha ilgili olduğunu söylemek gerekirse bu Avrupalı misafirler olacaktır. Ortadoğu ülkelerinin ve ülkemizin biraz daha az ilgili olduğunu söylesek de tepkiler genellikle aynı oluyor. Anlatımın sonunda bir şaşkınlık ve devamında ise güler yüz ile karşılaşıyorsunuz. Çok iyi birkaç mit sonrasında grup rehberin bilgili olduğuna kanaat getirdiğinden bu etkilenme turu yönetmenizi de kolaylaştırıyor.” (Rehber 9).

4.5. Turistlerin En Çok İlgisini Çeken Mitler ve Efsaneler

Araştırmaya katılan turist rehberlerine tur esnasında anlatılan mit ve efsanelerden turistlerin en çok hangilerine ilgi gösterdikleri sorulmuştur. Bu soruya verilen cevapların çoğu antik Yunan tanrıları ile ilgili mitlerin olduğu şeklindedir. Rehber 4 bu soruyla ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Genelde geçtiğimiz bölge ile bağlantılı mitler oluyor. Boğaz’ı gezdirirken Zeus ve İo, Bafa gölü civarında Ay tanrıçası Selene ile Endymion, Karadeniz de

Argonautlar, Didimde Medusa turistlerin en çok ilgisini çeken mitlerdir.” (Rehber 4).

Tablo 5: Turistlerin En Çok İlgisini Çeken Mitler ve Efsaneler

Turistlerin En Çok İlgisini Çeken Mitler ve Efsaneler	
Rehber 1	Yunan Tanrıları
Rehber 2	Zeus
Rehber 3	Yunan Tanrıları
Rehber 4	Zeus ve İo, Selene ile Endymion Argonautlar, Medusa
Rehber 5	Peribacaları ile İlgili Efsaneler
Rehber 6	Troya Savaşı ve İlgili Mitler
Rehber 7	Yunan Mitleri
Rehber 8	Türk Mitleri ve Peri Efsaneleri
Rehber 9	Türk Mitleri, Afrodit, Zeus, Poseidon
Rehber 10	Persephone

Rehber 9 ise bu soruya turistlerin günlük hayatta karşılığı olan mit ve efsanelere karşı daha ilgili olduklarını ifade etmiştir. Bu soruya verdiği cevap ise şu şekildedir:

“Turist grupları en çok kendilerine ucu dokunan mitleri seviyorlar. Yerli gruplar Türk mitolojisi ve yerel halk kahramanlarına özel ilgi duyarken, yabancı misafirler daha popüler olan tanrı ve tanrıça hikayelerine daha yatkın olabiliyorlar. Örneğin güzellik konusunda bir örnek verirken halk dilinde Afrodit'e, gök gürlediğinde Zeus'a veya deniz yolculuğunda esprili bir şekilde Poseidon'a atfı yaptıklarından bu konularda detaylı hikayeler duyunca da çok ilgili olabiliyorlar. En ilgi duyulan mitler ise tur esnasında gelişen bir olay sonrasında anlatılan, aslında ana anlatım planında olmayan doğaçlama hikayelerdir.” (Rehber 9).

4.6. Turlarda Mitlerin ve Efsanelerin Anlatılması Gerekliliği

Katılımcılara tur esnasında mitlerin ve efsanelerin anlatılmasını gerekli görüp görmedikleri sorulmuştur. Araştırmaya katılan turist rehberlerinin tümü tur esnasında mitlerin ve efsanelerin anlatılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Anlatılan mit ve efsanelerin turu daha eğlenceli ve ilgi çekici hale getirdiğini, turistlerin hayal kurmasını sağladığını belirtmişlerdir. Rehber 9 bu soruya şu şekilde yanıt vermiştir:

“Kesinlikle gerekli buluyorum. Bir kentin mitolojik hikayelerini bilmeden o kenti anlamak mümkün değildir. İnanılsın veya inanılmasın her mitolojik hikaye

aslında çok basit gerçekleşmiş bir olayın abartılı anlatımları gibidir. Halk dilinde günümüze kadar gelmiş olması ve eski kültürler hakkında bize bir fikir verebiliyor olması bile başlıca turlarda yer alması gerektiğini gösterecek bir sebeptir.” (Rehber 9).

Tablo 6: Turlarda Mitlerin ve Efsanelerin Anlatılması Gerekliği

Turlarda Mitlerin ve Efsanelerin Anlatılması Gerekliği	
Rehber 1	Turlarda mitlerin ve efsanelerin anlatılması gerekli.
Rehber 2	Turlarda mitler ve efsaneler anlatılmalı. Çünkü turu daha eğlenceli hale getirmekte.
Rehber 3	İnsanların hayal kurmasını sağladığı için faydalı olmaktadır.
Rehber 4	Kesinlikle gerekli.
Rehber 5	Gerekli. Turlar daha eğlenceli bir hal alıyor.
Rehber 6	Yeterli ve öz anlatım ile konuları fazla uzatmadan, ilginin olduğu görülürse daha detaylı anlatmak gereklidir.
Rehber 7	Bazen açıklamalarda tamamlayıcı unsur olarak kullanılmasında fayda var.
Rehber 8	Gerekli. Turu daha ilgi çekici hale getirmekte
Rehber 9	Kesinlikle gerekli.
Rehber 10	Elbette gerekli.

Tur esnasında anlatılan mit ve efsanelerin anlatılan dönem hakkında bilgi verdiğini belirten Rehber 10 düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Elbette. Bir taş parçasının esasen sadece bir taştan ibaret olmadığı bunun bir hikayesi olduğu önemlidir. Dolayısıyla mitler bir arkeolojik alanı anlamlandıran ve o dönemin insanların inanç sosyal ekonomik kültürel yapılarını ortaya koymaktadır.” (Rehber 10).

4.7. Turistlerin Demografik Özelliklerine Göre Rehberlerin Anlatımları

Katılımcılara turistlerin demografik özelliklerine göre (yaş, cinsiyet, eğitim, vb.) mitolojik anlatımlarda değişiklik yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların bu soruya verdiği yanıt değişiklik yapıldığı yönünde olmuştur.

Tablo 7: Turistlerin Demografik Özelliklerine Göre Rehberlerin Anlatımları

Demografik Özelliklere Göre Anlatımın Değişimi	
Rehber 1	Tur gruplarının yaş ve eğitim seviyelerine ve mitolojiye ilgilerine göre anlatımları derinleştirebiliyorum.
Rehber 2	Özellikle yaşa göre anlatımlarımda değişiklik yapmaktayım.
Rehber 3	Eğitim seviyesinin bu konuda önemli olduğunu düşünüyorum.
Rehber 4	Tabi ki değişiklik yapmak zorundayız.
Rehber 5	Bazen meslek grubu bile anlatımları etkileyebiliyor.

Rehber 6	Değişiklik yapılması gerekiyor.
Rehber 7	Yaş, eğitim seviyesi gibi unsurlar anlatımları tamamen değiştirebiliyor.
Rehber 8	Demografik özellikler mitoloji ve efsane anlatımlarında oldukça etkili.
Rehber 9	Değişiklik yapıyorum.
Rehber 10	Mitoloji anlatımlarımda grubun profilini dikkate alıyorum.

Bu soruya Rehber 2'nin verdiği yanıt şu şekildedir:

“Mitolojik anlatımlar, ilgi duyan tur gruplarının müşteri memnuniyetini yükseltirken ilgisiz olanlar için zaman kaybına dönüşmektedir. Karşımdaki tur grubunun hayal gücü yüksek bir çocuk grubu olması daha fazla mitoloji anlatmamı sağlarken, muhafazakar bir şehirden gelen memur grubuna çok ilgili olmayacağı için mitolojik anlatımlarımı kısıtlamam gerekiyor.” (Rehber 2).

4.8. Turistlerin Anlatılan Mit ve Efsanelere Karşı İlgisi

Katılımcılara turistlerin anlatılan mit ve efsanelere karşı ilgili olup olmadığını nasıl anladıkları sorulmuştur. Bu soruya katılımcılar tarafından farklı cevaplar verilse de, ortak görüş göz teması olmuştur.

Tablo 8: *Turistlerin Anlatılan Mit ve Efsanelere Karşı İlgisi*

Turistlerin Anlatılan Mit ve Efsanelere Karşı İlgisi	
Rehber 1	Tur günü gezecek gurupla küçük sohbetler yaparak ön bilgilerini ve ilgilerini tahmin etmeye çalışmakla birlikte, turun ilk saatlerinde oluşan kanaat doğrultusunda anlatımlar derinleşmektedir.
Rehber 2	Göz teması kurarak anlayabiliyorum.
Rehber 3	Gözlerin farklı taraflara kaymasından anlıyorum.
Rehber 4	Fotoğraf çekilmeye başlandıysa ilgi kaybolmuştur.
Rehber 5	Göz teması kurmadığım noktada ilginin kaybolduğunu anlıyorum.
Rehber 6	Konuyla ilgili sorular sorulmuyorsa ilgi yok demektir.
Rehber 7	Yüz ifadelerinden anlaşılıyor.
Rehber 8	İlgili grup bakışlarıyla kendini belli ediyor zaten.
Rehber 9	İlgili turistler anlatım yaparken doğrudan gözlerime bakıyor.
Rehber 10	Telefona bakılmaya başlandıysa ilgi azalmıştır.

Bu soruya Rehber 3 şu şekilde cevap vermiştir:

“Anlatımlarımı yaparken grubun beni rahatlıkla görebileceği küçük bir yükseltiden ve mümkünse sıcak yaz günlerinde gölge bir alan tercih ediyorum. Böylelikle diğer çevresel koşullardan etkilenmeyerek doğrudan bana odaklanabiliyorlar. Başlangıçta grubun çoğunun göz temasını alarak anlatımları yapıyorum fakat dakikalar geçtikçe gözler farklı taraflara kayıyor ise ve telefon gibi

başka şeyler ile ilgileniyorlarsa dikkatin dağıldığını ve hikayeden koştuklarını anlayabiliyorum.” (Rehber 3).

4.9. Destinasyona Göre Mit ve Efsane Anlatım Sürelerindeki Değişiklik

Katılımcılara gidilen destinasyona göre mit ve efsane anlatım sürelerinde değişiklik olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılar tarafından mit ve efsanelerin anlatım sürelerinin hem gidilen destinasyona hem de turist profiline göre değişiklik gösterdiği belirtilmiştir.

Tablo 9: Destinasyona Göre Mit ve Efsane Anlatım Sürelerindeki Değişiklik

Destinasyona Göre Mit ve Efsane Anlatım Sürelerindeki Değişiklik	
Rehber 1	Farklı bölgelerde farklı mit ve efsaneler anlatıldığı için süreler değişebilmektedir
Rehber 2	Özellikle Akdeniz Bölgesinde mitolojiye dayalı anlatımlar daha fazla olmaktadır.
Rehber 3	Gezilen bölgeye göre bu süreler değişebiliyor.
Rehber 4	Kültürel öğeleri fazla olan destinasyonlarda anlatım süresi artmaktadır.
Rehber 5	Bazı bölgelerin efsanesi ve mitolojik hikâyeleri daha fazla olduğu için süreler de değişmekte.
Rehber 6	Antik kentlerin yoğun olduğu tur programında mitolojik anlatımlar da fazla oluyor.
Rehber 7	Hem destinasyona göre hem de turist profiline göre süre değişebiliyor.
Rehber 8	Elbette değişiyor.
Rehber 9	Her bölgenin efsanesi veya mitolojik öyküsü farklı olduğu için anlatım süreleri de farklı olmakta.
Rehber 10	Kesinlikle destinasyon mit ve efsane anlatım sürelerini etkiliyor.

Rehber 4 bu soruya şu şekilde cevap vermiştir:

“Her destinasyon farklı çekiciliklere sahiptir. Bu çekicilikleri görmeye gelen turist grubunun ise tatilinden beklentileri vardır. Deniz, kum, güneşin tadını çıkarmaya gelen turist grubunu antik kentin ortasında mitoloji anlatarak ne kadar oyalarsam, biliyorum ki plajda geçirecekleri zamandan çalışıyorum. Dolayısıyla kültürel öğeleri daha çok olan destinasyonlarda anlatımlar artarken, aksi bölgelerde anlatım süresi kısalmaktadır.” (Rehber 4).

4. Sonuç ve Öneriler

Mitoloji ve efsaneler turlarda turistlerin ilgisini çeken unsurlardan biridir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde mitoloji ve efsanelerin turistik çekicilik olarak kullanıldığı görülmektedir (Aktaş ve Batman, 2010; Sezer, 2019; Akoğlan Kozak ve Çiçek, 2022). Turistler rehberli turlara katılırken gidilen yöre

hakkında sadece kitabi bilgiler öğrenmek istemezler. Bu bilgileri aynı zamanda eğlenceli bir tarzda duymak isterler. Turist rehberlerinden ilgi çekici ve eğlenceli bir anlatım beklenmektedir. Bu nedenle bu çalışmada turist rehberlerinin turlarda efsane ve mitoloji kullanım düzeyleri araştırılmıştır.

Araştırma bulguları incelendiğinde turist rehberlerinin anlatımlarında efsane ve mitleri sıklıkla kullandıkları ortaya çıkmıştır. Turistlerin en fazla Antik Yunan ve Roma mitolojisine ilgi duydukları, yerli ve yabancı turistlerin efsane ve mitlere karşı verdikleri tepkinin değiştiğini ancak bütün turistlerin bu anlatılara ilgi duyduğu sonucuna varılmıştır. Benzer bir sonuç Meng ve Teng (2023) tarafından yapılan çalışmada bulunmuştur. Yazarlar yaptıkları çalışma sonucunda dövüş sanatları mitinin Çin turizm endüstrisi üzerinde güçlü bir etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Turist rehberleri turlarda mutlaka efsane ve mitlerin anlatılması gerektiğini düşünmektedirler. Anlatılan mitlerin turları sadece ilgi çekici hale getirmediği aynı zamanda turistlerin hayal kurmasını ve o yöreyi içselleştirmelerini sağladığını belirtmişlerdir.

Araştırma sonucunda ayrıca, turlarda turist rehberlerinin turistlerin demografik özelliklerine göre mitolojik anlatımlarında değişiklik yaptıkları, turistlerin anlatılan mit ve efsanelere karşı ilgilerini göz teması kurarak anladıkları ve mit ve efsanelerin anlatım sürelerinin hem gidilen destinasyona hem de turist profiline göre değişiklik gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın en dikkat çekici sonucu, turistlerin en çok hangi mitlere ilgi duyduğunun ortaya çıkmasıdır. Daha önce yapılan araştırma sonuçları incelendiğinde efsane ve mitlerin birer çekicilik olarak kullanıldığı belirtilmiş fakat turistlerin hangi mitlere ilgi duyduğu ya da anlatılan mitlere karşı nasıl tepkiler verdiğini ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Örneğin, Aktaş ve Batman (2010) tarafından yapılan çalışmada turist rehberlerinin turlarda efsaneleri kullandığı ve efsanelerin birer pazarlama aracı olarak kullanılabileceği belirtilmiştir.

Araştırma sonuçları dikkate alındığında efsane ve mitlerin turist rehberleri için önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle turist rehberi öğrencilerinin mitoloji

derslerine ilgi göstermeleri önerilmektedir. Gerek yükseköğretim kurumlarındaki turist rehberliği bölümleri gerekse TUREB'in sertifika programları incelendiğinde mitoloji derslerinin zorunlu olarak müfredatta yer aldığı görülmektedir. Buradan da mitolojinin rehberler için olmazsa olmazlardan biri olduğu ortaya çıkmaktadır. Turizm rehberliği eğitiminde mitoloji ve efsaneler daha iyi kullanılmalıdır. Örneğin, mitoloji eğitimi yalnızca sınıfta teorik bilgiyle sınırlandırılmayıp mitolojik anlatıların geçtiği tarihi mekanlara geziler düzenlenebilir. Öğrencilerin daha derin mitoloji bilgisine sahip olabilmeleri için popüler kültürde mitolojinin yer aldığı eserler incelenebilir. Ayrıca mitoloji öğrenmek kadar bu bilgiyi aktarmak da önemlidir. Bu nedenle öğrencilere etkili bir anlatım için hikaye anlatıcılığı dersleri verilebilir.

Bu araştırma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Bu nedenle nicel araştırma yöntemleriyle kıyaslandığında daha az katılımcıyla görüşülmüş fakat daha derinlemesine bilgiler edinilmiştir. Konuyla ilgili araştırma yapacak araştırmacılara daha fazla katılımcıdan bilgi edinilmesi amacıyla çalışmanın nicel yöntemlerle uygulanması önerilmektedir. Ayrıca bu çalışmada örneklem grubu turist rehberlerinden oluşmaktadır. Daha sonra yapılacak çalışmalarda turistlerin örneklem grubu olarak seçilmesi farklı bilgilerin elde edilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akoğlan Kozak, M. ve Çiçek, D. (2022). Friglerin Kullandıkları Mitolojik Unsurların Bölge Turizmine Yansımaları. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences (ATRSS)*, 5 (2), 255-268.
- Aktaş, S. (2009). *Efsanelerin Turistik Çekicilik Üzerine Etkileri: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma* (Tez No. 253035) (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Aktaş, S. ve Batman, O. (2010). Efsanelerin Turistik Çekicilik Üzerine Etkileri: Profesyonel Turist Rehberlerine Yönelik Bir Araştırma, *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 5(4), 367-395.
- Altunışık, R., Coşkun, R. Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (7. Baskı). Sakarya Yayıncılık.
- Bozkurt, M. (2018). *Turist Rehberlerinin Performanslarının Turist Memnuniyeti ve Turistlerin Alışveriş Davranışı Üzerine Etkisi: Nevşehir İlinde Bir Uygulama* (Tez No. 532864) (Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Çınar, B. ve Toksöz, D. (2020). Turist Rehberliğinde Hikâyeleştirme ve Mekânların Tüketimi, *Turist Rehberliği Dergisi*, 3(1), 1-17.
- Eser, E. ve Asmadili, V. U. (2021). Mitolojik Anlatıların Kültür Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi: Arzu İle Kamber Efsanesi Çat Kasabası Varyantı, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8 (4),1572-1600.
- Harini, Y.N.A. (2018). The Use of Legend in Tourism: Case Study of Si Pitung from Indonesia, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 231, 445-447.
- Karadeniz Yağmur, S. (2018). Efsane ve Mitoloji Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Efsane Mitoloji İlişkisi, *Asia Minor Studies*, 6(12), 317-328.
- Kaya, B. ve Ünlüöner, K. (2021). Turist Rehberlerinin Kültürel Miras Aktarımında Hikâye Anlatıcılığının Rolü, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3): 2166-2179.
- Meng, L., Teng, C. (2023). The Mythology of Chinese Martial Arts Tourism: A Case Study of the Shaolin Temple on Multiple Dimensions. In: Jiao, D., Li, D., Meng, L., Peng, Y. (eds) *Understanding and Translating Chinese Martial Arts. New Frontiers in Translation Studies*. Springer, Singapore.
- Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2. Baskı). SAGE Publications.
- Pekyaman, A. (2018). Turist Rehberlerinin Tur Cazibesini Artırmada Yararlanabilecekleri Bir Araç Olarak Efsaneler: Afyonkarahisar Efsaneleri Örneği, *Turist Rehberliği Dergisi*, 1(2), 142-152.
- Pérez-Aranda, J.R., Guerreiro, M. ve Mendes, J. (2015). Are Myths and Legends Used in Tourism Communication as a Resource? The Case of Algarve Online Brochures, *Enlightening Tourism. A Pathmaking Journal*, 5(1), 65-99.
- Saz, S. (2021). Anadolu'da Türk Sanat ve Mimarisinde Rehberlerin Karşılaştıkları Hayvan Figürleri ve Mitolojik Arka Planı, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 29-46.
- Sezer, İ. (2019). Mitolojik ve Efsanevi Unsurların Turistik Çekicilik Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi: Giresun Adası Örneği, *Turkish Studies Social Sciences*, 14(5), 2463-2500.
- Şahin, H.İ. (2009). Dalyan ve Köyceğiz Çevresinde Gelenek, Turizm ve Folklorizm, *Millî Folklor*, 21(82), 50-58.
- Tanrısever, C., Pamukçu, H. ve Erdoğan, Y. (2019, 16-19 Ekim). *Turist Rehberleri Tarafından Pazarlanan Kastamonu Şehir Efsaneleri* (Bildiri Sunumu). 20. Ulusal Turizm Kongresi, Eskişehir.
- TUREB (2023). <https://www.tureb.org.tr/tr/RehberIstatistik/> e.t 31.01.2023.
- Türker, A. (2019). *Tur Yönetimi ve Uygulaması*, İçinde: Ö. Köroğlu & Ö. Güzel (Ed.) Kavramdan Uygulamaya Turist Rehberliği Mesleği, 275-295, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Türker, A., Kurt, S. ve Özaltın Türker, G. (2016). Fakelore ve Folklorizmin Turizm ile İlişkisi Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, *Turan Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 8(31), 360-373.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Purpose of Research: Tourist guides play an important role in ensuring that tourists are curious about the destination and want to get information about the places they visit. During the tour, the tourist guide is expected not only to provide information, but also to convey the information in an interesting, eye-catching and entertaining way. While giving information about the region, it is among the duties of the tourist guide to convey the stories, legends or myths of that region to the visitors and thus provide positive experiences. Tourist guides' inclusion of mythological stories in their tours has a positive impact on the quality of the tour.

Myths and legends have become one of the travel motivations of tourists today. Although myth and legend are often used interchangeably, there are differences between these concepts. The biggest difference is about the heroes. While the main heroes of myths are gods, human heroes mostly play the leading role in legends. It is also accepted that legends are more realistic than mythology. Myths, legends, fairy tales, religious legends, and events related to destinations are found interesting by tourists.

One of the interesting elements in tourist areas is mythology and legends. Tourists are curious about the history and culture of the regions they visit, as well as the mythology and legends of those regions. In fact, mythology and legends can be a source of motivation in themselves. Legendary tourism, which is considered one of the alternative tourism types, is the biggest example of this. For this reason, it is considered important to investigate the level of mythology and legend used by tourist guides in tours. This study aims to determine the level of use of mythology and legend by tourist guides in tours.

Design and Methodology: Within the scope of the research, the semi-structured interview technique, one of the qualitative research methods, was used. "What is the level of use of myths and legends by tourist guides in tours?" is the basic question of the research. Within the scope of the research, the part-time interview technique, one of the qualitative research methods, was used. The population of the research consists of active tourist guides. According to the Union of Tourist Guides Chambers, the total number of tourist guides in Turkey is 12,403. 10,185 of these guides are active tourist guides. Since it is impossible to examine the entire population in terms of time and cost, easily accessible case sampling, one of the non-probability sampling methods, was used within the framework of the purposeful sampling method. In qualitative research, when similar expressions begin to be repeated in interviews, there is no need for further interviews. In this study, the interviews were terminated when the answers received began to repeat each other, and a total of 10 active tourist guides were interviewed. The main criterion for including the tourist guides interviewed within the scope of the research is that they use myths and legends in the tours. Within the scope of the research, participants were first asked for an appointment and an interview date was determined. All interviews were held between 01.03.2023 and 31.03.2023.

Each participant who accepted the interview was informed about the purpose of the research and asked to fill out the voluntary participant information form. Interviews were recorded with permission from the participants. The confidentiality principle was taken into account and the opinions of the participants who participated in the research were coded as Guide 1, Guide 2, without giving their names. Interviews last between 15 and 35 minutes. The audio recordings taken during the interview were later transcribed. As a result of transcription, 21 pages of data were obtained.

The questions in the questionnaire were created using the relevant literature (Aktaş and Batman, 2010; Pekyaman, 2018; Tanrısever, Pamukçu and Erdoğan, 2019; Akoğlan Kozak and Çiçek, 2022) and an interview form was prepared in draft form. The prepared draft questionnaire was presented to the opinion of 2 academicians and 2 tourist guides who are experts on this subject, and the necessary corrections were made in line with their suggestions. Some precautions (Miles and Huberman, 1994; Yıldırım and Şimşek, 2008) were taken to ensure validity and reliability in the research. These measures can be listed as follows:

- The data collection process was managed solely by the researcher.
- The research questions were clearly expressed to the participants and information was given about the subject and question when requesting an appointment for the interview.
- Participants were allowed to express their thoughts independently.
- No time constraints were applied during the interviews.
- The data obtained within the scope of the research has been backed up and stored by the researcher.
- The data obtained includes the answers of all participants, separately for each question, in the findings section of the research.
- All interviews were conducted face-to-face to support the credibility feature, which is one of the reliability analysis features.

During the interviews, demographic questions were first asked to the participants, and then answers were sought to the following research questions developed following the purpose of the study:

- To what extent do tourist guides utilize myths and legends in their narratives?
- Which myths and legends are most often told by guides?
- How do tourists react to the myths and legends told?
- Do the reactions of domestic and foreign tourists to myths and legends vary?
- Which myths and legends attract the most attention from tourists?
- Is it necessary for guides to tell myths and legends during tours?
- Do the guides' mythological narratives change according to the demographic characteristics of the tourists (age, gender, education, etc.)?
- How do guides understand whether tourists are interested in the myths and legends they tell?
- Is there any change in the duration of guides telling myths and legends depending on the destination?

The data obtained from the participants within the scope of the research were analyzed with descriptive analysis. Additionally, the findings were interpreted by quoting from the interviews.

Findings: As a result of the research, 60% of the tourist guides participating in the research are men, 40% are women, 40% have experience between 1-5 years, 30% have experience between 6-10 years, 20% have experience between 11-15 years and 10% have over 16 years of experience. Most of the tourist guides participating in the research speak English and provide services in all 7 regions. 90% of the tourist guides who participated in the research stated that they frequently used myths and legends in their narratives during tours. Participants mostly benefit from Ancient Greek and Roman mythology during the tour. The Foundation of Ephesus, the Legend of the Yellow Girl and the Legends of Cappadocia are among the legends that the guides include in their tours. Tourist guides stated that when

they included myths and legends in their narratives during the tour, tourists were impressed and listened with more curiosity and interest. Most of the tourist guides who participated in the research stated that the reactions of local and foreign tourists to myths and legends are different.

Tourist guides participating in the research were asked which of the myths and legends told during the tour were the most interesting to tourists. Most of the answers to this question are that there are myths about ancient Greek gods. All of the tourist guides who participated in the research stated that myths and legends should be told during the tour. They stated that the myths and legends told make the tour more fun and interesting and enable tourists to dream.

Tourist guides stated that they made changes in the mythological narratives according to the demographic characteristics of the tourists (age, gender, education, etc.) and that they understood whether the tourists were interested in the myths and legends told by making eye contact. It has also been stated that the narrative duration of myths and legends varies depending on both the destination and the tourist profile.

Research Limitations: The study has some limitations. This research was conducted using qualitative research methods. For this reason, fewer participants were interviewed compared to quantitative research methods.

Implications: Based on the findings of this research, some recommendations are offered. Considering the research results, the importance of legends and myths for tourist guides becomes evident. For this reason, it is recommended that tourist guide students show interest in mythology lessons. This research was conducted using qualitative research methods. It is recommended for researchers who will research the subject to conduct the study with quantitative methods in order to obtain information from more participants. Additionally, the sample group in this study consists of tourist guides. Choosing tourists as a sample group in future studies will enable different information to be obtained.

Originality / Value: The most striking result of this study is the emergence of which myths tourists are most interested in. When the results of previous research were examined, it was stated that legends and myths were used as attractions, but no study was found that revealed which myths tourists were interested in or how they reacted to the myths told. For example, in the study conducted by Aktaş and Batman (2010), it was stated that tourist guides use legends in tours and that legends can be used as marketing tools.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 934-961

Geliş Tarihi: 13.06.2023 Kabul Tarihi: 14.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi: 30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1314085>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ELEŞTİREL GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN AVRUPA'DA RADİKAL SAĞ PARTİLERİN GÖÇMEN POLİTİKASI: İTALYA'NIN KARDEŞLERİ PARTİSİ ÖRNEĞİ

Ebrar ŞEBİN*

Zafer AKBAŞ*

Öz

Avrupa ülkeleri özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra göç olgusunu önemli bir güvenlik sorunu olarak algılamışlar ve göçmenleri ulusal, ekonomik, kültürel ve toplumsal güvenliklerine tehdit olarak görmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda son dönemde oy oranlarını oldukça arttıran Avrupa'daki radikal sağ partilerin, göç olgusunu bir seçim aracı olarak kullandıkları görülmüştür. Nitekim 2022 yılında İtalya'daki başkanlık seçimlerini kazanan Giorgia Meloni liderliğindeki İtalya'nın Kardeşleri Partisi de seçim programında göçmenleri bir seçim aracı olarak kullanmıştır. Meloni, İtalya'daki mevcut göçmen problemi üzerine eğilmiş ve göçmenlere karşı dışlayıcı politikalar uygulayacağı sinyallerini vermiştir. Çalışmada Meloni liderliğindeki İtalya'nın Kardeşleri Partisi örneğinden yola çıkarak Avrupa'daki radikal sağ partilerin göçü güvenlikleştirme süreci eleştirel bir perspektiften incelenmiştir. Bu partinin seçilmesinin en önemli nedeni, Meloni'nin seçim programındaki, mitinglerindeki, hükümet programındaki ırkçı söylemleri ve başkanlığa geldikten kısa bir süre içerisinde göçmen karşıtı politikalarıdır. Bu çalışmada İtalya'nın Kardeşleri Partisi örneğinde olduğu gibi Avrupa'da göçmenlere yönelik ötekileştirici anlayışın güçlenmekte olduğu ve güvenlikleştirme kuramı bağlamında göçmenlerin güvenliklerinin ihmal edildiği, düşmanca tutulmalara maruz bırakıldığı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Göç, Göçmen, Güvenlikleştirme, İtalya, Meloni

* Doktora Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ebrar.sebin@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6105-7236>

* Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, zaferakbas@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9974-5576>

Immigration Policy of Radical Right Parties In Europe From A Critical Security Perspective: The Example of the Party of Italy's Brothers

Abstract

Especially after the September 11 terrorist attacks, European countries perceived the phenomenon of migration as an important security problem and started to see migrants as a threat to their national, economic, cultural and social security. In this direction, it has been observed that radical right-wing parties in Europe, which have recently increased their vote rates considerably, have used the phenomenon of migration as an electoral tool. As a matter of fact, the Brothers of Italy Party led by Giorgia Meloni, which won the presidential elections in Italy in 2022, used immigrants as an electoral tool in its election program. Meloni focused on the current immigration problem in Italy and signaled that she would implement exclusionary policies against immigrants. In this study, the process of securitization of migration by radical right-wing parties in Europe is examined from a critical perspective based on the example of the Brothers of Italy Party led by Meloni. The most important reason for the election of this party is Meloni's racist discourses in his election program, rallies, government program and his anti-immigrant policies shortly after he took office. In this study, it is argued that, as in the case of the Brothers of Italy Party, the marginalizing understanding of immigrants is strengthening in Europe and in the context of securitization theory, the security of immigrants is neglected and they are subjected to hostile treatment.

Keywords: Europe, Immigration Migrant, Securitization, Italy, Meloni

Giriş

Göç insanlığın kendisi kadar eski bir kavramdır. Fakat Soğuk Savaş'ın ardından bu kavramın kapsamı ve sonuçları oldukça genişlemiştir. Küreselleşmeyle birlikte fırsatlar artmış, ulaşım daha düşük maliyetli hale gelmiştir. Bu nedenle çok sayıda insan göç etme fırsatını yakalamıştır. Göçmenlerin bir kısmı anavatanına yakın kalırken, bir kısmı ise Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'yı tercih etmiştir.

Batı Avrupa ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, öncelikle ekonomik temelli olmak üzere birçok kitlesel göç hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Avrupa ülkeleri tarafından bu göç dalgaları ilk etapta kabul edilebilirken özellikle 11 Eylül terör saldırısından sonra bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Avrupa ülkeleri son yıllarda göçe güvenlik perspektifinden bakmışlar ve göçmenler üzerinden dışlayıcı söylemler üretmişlerdir. Avrupa ülkelerinin göçmenlere karşı bu dışlayıcı politikalarını sadece yabancı düşmanlığı ile açıklamak bu sorunu oldukça basite indirgemek olacaktır. Bu noktada bu çalışmanın temelini oluşturan İtalya'daki

“İtalya’nın Kardeşleri Partisi’nin (*Fratelli d’Italia- Fdl*)” göçmen karşıtlığı, birçok aktörün farklı düzeydeki etkileriyle analiz edilmiştir.

1990’lı yılların ortalarından itibaren göçmen karşıtı partilerin Avrupa ülkelerindeki seçmenler tarafından karşılık bulmaya başlaması, ilk aşamada uluslararası kamuoyunda şok etkisi yapmıştır. Fakat özellikle Arap Baharı sonrasında bu durum daha kabul edilebilir hale gelerek göçün her türlüsüne karşı çıkılması gerekliliği konusunda Avrupa ülkeleri arasında bir fikir birliği ortaya çıkmıştır. Böylelikle göç, artık Avrupa ülkeleri tarafından bir güvenlik konusu olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada da genel olarak radikal sağ partilerin göç karşıtı söylemlerinde kullandıkları güvenlik temaları, Fdl’nin göç karşıtı söylemi üzerinden incelenmektedir. Bu analiz için Kopenhag ekolünün literatüre kattığı güvenikleştirme kuramından hareket edilmiştir. Bu parti inceleme için seçilirken seçim başarıları, hükümet ve parti programları odak noktası seçilmiştir.

Mevcut literatür incelendiğinde Avrupa’daki radikal sağ partilerin göçü temelde dört ana güvenlik temasını kullanarak güvenikleştirdikleri gözlemlenmektedir. Bu güvenlik temaları; *ulusal güvenlik, ekonomik güvenlik, kültürel güvenlik ve toplumsal güveniktir*. Dolayısıyla çalışmada Fdl özelinde Avrupa’daki radikal sağ partilerin göç karşıtı söylemleri bu güvenlik temaları çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmada Meloni’nin göçü güvenikleştirme sürecini açıklamak için Fdl’nin hükümet ve parti programlarından, seçim afişlerinden ve kampanyalarından yararlanılmış, Meloni’nin göçmen konusunu güvenikleştirdiği ve bu kapsamda göçmenlere karşı sert tedbirlerin alınmasını meşru gösterdiği iddia edilmiştir.

1. Güvenikleştirme Kavramı ve Göç Olgusunun Güvenikleştirilmesi

İkinci Dünya Savaşı’ndan Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar uluslararası sistemdeki güvenlik çalışmalarında çoğunlukla askeri meselelere ve devletlerin hayatta kalmalarına odaklanan teorilerin hâkîm olduğu görülmektedir. Fakat, bu geleneksel teoriler, Soğuk Savaş dönemi sonrasında eleştirilmeye başlanmıştır.

Eleştirel teoriler tarafından güvenliğin sadece devlet bazında düşünülmemeyeceği iddia edilmiş ve güvenlik kavramının derinleştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Güvenliğin referans nesnelere sadece devletler olamayacağı iddia edilmiş ve bu bağlamda bireylerin güvenliği ön plana çıkmaya başlamıştır. Güvenlik gündemi genişlemiş ve güvenlik politikalarında değişim sürecine gidilmiştir (Tokatlı, 2023: 904). Bu doğrultuda eleştirel teoriler tarafından güvenliğin sadece askeri konuları içermediğini göç, salgın hastalıklar, uyuşturucu ve insan ticareti, çevre sorunları, etnik çatışmalar gibi birçok konunun da güvenliğin alanına dahil olması gerektiği belirtilmiştir.

Yukarıda bahsedilen güvenlik tanımının ve aktörlerinin geliştirilmesinde Kopenhag, Aberystwyth ve Paris Ekolü'nün etkisi çok büyük olmuştur. Bu bağlamda Kopenhag ekolünün öncüleri olan Barry Buzan, Weaver ve Wilde 1990'lı yılların başında literatürde büyük yankı uyandıran güvenlikleştirme kavramını oluşturmuşlardır. Kopenhag Ekolü güvenlikleştirme kavramını bir söz edilişi, bir konunun varoluşsal bir tehdit olarak söylemsel inşası olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, çeşitli aktörler güvenliğin tanımını inşa ederken, bu inşa sürecinden tehditler oluşturmaktadır. Sonucunda çeşitli aktörler bu durumu gücün bir aracı olarak kullanmaktadır (Buzan, Weaver ve Wilde, 1991: 47-50). Dolayısıyla güvenlik kavramı bizzat aktörler tarafından oluşturulan bir kavramdır

Buzan, Weaver ve Wilde (1991: 213) güvenlikleştirme kavramını bir konuyu politika üstü olarak çerçeveleyen siyasallaşmanın aşırı bir versiyonu olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla Kopenhag Ekolü güvenlikleştirme kavramını, konunun çözümü için acil önlem gerektiren ve siyasi sürecin normal sınırları (demokrasi, müzakere vb.) dışında hareketleri meşru kılan bir dış tehdit olarak görmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Kopenhag Ekolü güvenlikleştirmeyi, alımlayıcı veya dinleyici kitleyi ikna etmek amacıyla, belirli bir gelişmeyi sertlik yanlısı politikalar (askeri müdahale, sıkı yönetim vb.) oluşturmayı hak edecek kadar tehdit oluşturduğunu iddia eden bir süreç olarak tanımlamaktadır (Balzacq, 2000: 9).

Bir konunun güvenlikleştirilebilmesi için alımlayıcı kitlenin yönetici aktörler tarafından olağan dışı önlemlerin alınmasına ikna edilmesi ve rıza göstermesi gerekmektedir. Yönetici aktörler bunu zorla veya rıza yoluyla gerçekleştirebilir. Yönetici aktörler tarafından alımlayıcı kitlenin ikna edilmesi sonucunda güvenlikleştirme süreci gerçekleştirilebilir. Kopenhag Ekolü güvenlikleştirme kavramına olumsuz bir perspektiften bakmaktadır. Çünkü bir konu güvenlikleştirme sürecine girerse, otorite sorunu meydana gelebilir. Bu kapsamda yöneticiler tarafından özgürlüklerin kısıtlanması, askeri önlemlerin alınması, demokrasinin sınırlandırılması gibi politikaların uygulanması meşru gösterilebilir. Kopenhag Ekolü’nün güvenlik kavramına karşı bu olumsuz bakış açısı sonucu, literatürde “*güvenlik dışılaştırma*” adlı bir kavram doğmuştur. Güvenlik dışılaştırma, sorunların güvenlik alanından çıkartılarak normal politika süreçlerine dönmesini ifade etmektedir. Böylelikle sorunlar, demokrasi ve tartışmanın mümkün olduğu normal politika alanında çözümlenebilecektir (Miş, 2011: 351).

Son yıllarda Avrupa’da güvenlikleştirilen konuların başında göç ve göçmen sorunu gelmektedir. Avrupa’daki radikal sağ partiler, göçmenleri ülkelerin güvenliklerini etkileyen önemli bir sorun haline getirmek istemiş ve bu doğrultuda önemli seçim başarıları kazanmaya başlamışlardır. Çünkü radikal sağ partilere göre bu sosyal hareketlilik süreci, toplumların gündelik yaşamlarında, kültürlerinde, geleneklerinde değişime ve dönüşüme neden olmaktadır (Demir, 2018: 268). Bu bağlamda Avrupa’da göç konusu, “*X toplumu, Y insan akını tarafından istila ediliyor veya seyretiliyor; X topluluğu eskisi gibi olmayacak, çünkü nüfusu başkaları oluşturacak; X kimliği, nüfusun bileşimindeki bir değişiklikte değişiyor*” gibi söz edilmeleriyle güvenlik konusunu haline getirilmektedir (Buzan, Weaver ve Wilde, 1991:121).

Güvenlikleştirme sürecinde, toplumun içerisinde yaşadığı koşullar da göçün güvenlik konusu haline gelmesine zemin hazırlamaktadır. Örneğin 11 Eylül terör saldırıları, Avrupa’daki finansal krizler ve onun meydana getirdiği işsizlik problemi gibi gelişmeler göçün toplumsal ve ulusal güvenlik konusu haline dönüşmesinin

nedenlerinden olmuştur. Devletler kötüleşen ekonomi, işsizlik, artan terör ve suç olayları gibi durumlardan sorumlu olarak göçmenleri hedef almakta ve onları kolaylıkla günah keçisi olarak göstermektedirler. Bu bağlamda Avrupa siyasetindeki ilk radikal dalgalanma 11 Eylül terör saldırısı ardından Fransa'da yapılan başkanlık seçimlerinde Jean-Marie Le Pen liderliğindeki "Front National'in" partinin ikinci tura kalmasıyla gerçekleşmiştir. Bu parti özellikle siyah ve Müslüman göçmenlere karşı kullandığı nefret söylemleri ile yerel seçimlerde büyük oranda sandalye elde etmiştir (Yıldırım, 2017: 62).

Bütün bunlardan hareketle, göç konusunun Soğuk Savaş dönemi sonrasında güvenlik konularına dahil edildiği söylenebilir. Bu dönemden önce göç, çoğunlukla güvenlik alanı dışında tutularak insani müdahale gerektirecek bir konu olarak kabul görmüştür. Fakat özellikle son dönemlerde Avrupa'daki radikal sağ partiler tarafından göç bir güvenlik meselesi olarak algılamakta, buna dair politika önerilerinde ve politik söylemlerde bulunmaktadır.

Güvenikleştirici aktörler, güvenikleştirme sürecini gerçekleştirmek amacıyla söylem aracını kullanmaktadırlar. Söylem aracı, güvenikleştirici aktörün güvenlik temalarını dinleyiciye aktarım için güvenikleştirme sürecinde kullandığı araçlardır (Mandacı ve Özerim, 2011: 111). Seçim programları, seçim afişleri, hükümet ve parti programları gibi somut çıktılar söylem aracının en önemli örneklerindedir. Örneğin güvenikleştirici aktörler göçü kültürel güvenliklerine bir tehdit olarak sunduklarında; demografik yapı, kimlik ve homojen ulus gibi kavramları ekonomik güvenliklerine bir tehdit olarak sunduklarında; ülke istihdamı, işsizlik ve genç istihdam gibi kavramları toplumsal ve ulusal güvenliklerine bir tehdit olarak sunduklarında; terörizm, aşırıçılık, ulusal güvenlik gibi kavramları kullanmaktadırlar. Bu bağlamda Fdl partisi lideri Meloni'nin söylemlerinde de göç ve göçmen konusu ile *ulusal, ekonomik, kültürel ve toplumsal güvenlik* arasında bağlar kurulduğu görülmektedir.

2. Göçmenler Devletlerin Ulusal Güvenliğini Tehdit Ediyor Mu?

Uluslararası göç ve uluslararası güvenlik birbirlerinden ayrı düşünülmemeyen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç, özellikle kriz dönemlerinde, insan hareketliliği yoğun ve kontrolsüz bir hal aldığından dolayı devletler için başlı başına bir ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. Bu doğrultuda devletler radikal şiddet, ırkçılık, yabancı korkusu başta olmak üzere sosyal, ekonomik ve siyasal birçok tehditle karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla özellikle radikal sağ partiler göçü, ulusal güvenlik temelinde sosyal istikrarlarına, demografik ve ekonomik güvenliklerine, kültürel kimliklerine, sosyal güvenlik sistemlerine, refah devleti felsefelerine ve iç güvenliklerine tehdit olarak algılamaktadırlar (Şener, 2017: 2). Bu durumun etkilerinin Avrupa siyasetine de yansıdığı gözlemlenmektedir. İtalya’da 2018 seçimlerinden önce Lega Per Salvini Premier Partisi lideri Salvini’nin oy oranını arttırmak için “*Önce İtalyanlar (Prima Gli Italiani)*” (Gallici, 12 Ağustos 2022) sloganını kullanması bu duruma güzel bir örnektir. Salvini, göçmen karşıtlığını daha fazla ileri götürerek görevde kaldığı 2018 ve 2019 yılları boyunca, göçmenlerin ülke topraklarına girişini engelleyen yasalar çıkarmıştır. Salvini, göçü güvenlikle bağdaştırmış, göçmenlerin insani koruma statüsünü görmezden gelmiştir. Salvini uygulamalarıyla göçmenleri yasa dışı konuma getirmeyi amaçlamış ve göçmenlerin sivil toplum örgütleri tarafından kurtarıldıklarında dahi karaya çıkışına izin vermemiştir (Yavaş, 26 Eylül 2022). Fakat gerçekte göçmenlerin bir ülkedeki aşırılığın nedenleri olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte radikal sağ partiler ulusal güvenlik adı altında göçmen karşıtı politikalarla 1980’li yıllardan bu yana önemli seçim başarıları elde etmişlerdir (Mudde, 2011: 1-2). Esasen ulusal güvenlik kavramı da tartışmaya açık bir kavramdır. Zaman zaman bu kavramın birtakım göçmen karşıtı politikaların uygulanması için araç olarak kullanıldığı da ifade edilebilir. Avrupa’daki sağ partilerin aynı yöntemi izlediği görülmekte, Salvini, Wilders, Le Pen, Orban ve Meloni gibi liderlerin aynı söylemlerden beslendiği anlaşılmaktadır.

Radikal sağ partiler ulusal güvenlik adı altında bu olguyu ayrıştırıcı kılan iki unsuru kullanmaktadırlar. Bunlar etnik-milliyetçi şovenizm ve yerliliktir. Ulusa yönelik bir tehdit mitinin teşvik edilmesi, düşmanca bir komplo fikrinin öne sürülmesi ve ulusal geçmiş ve şüpheli olayları yüceltmeye yönelik ısrarlı eğilim olmak üzere etnik milliyetçi şovenizmin üç temel özelliği vardır (Ramet, 1994: 125). Yerlilik ise yabancı düşmanlığı ile aşırı milliyetçiliği içerisine alan bir ideolojidir. Bu ideoloji, yerli olmayan kişi ve düşüncelerin homojen ulus devlete tehlike oluşturduğunu savunmaktadır. Ulusal güvenlik terimi üzerine kurulu olan yerlilik ideolojisi, tüm güvenlik temalarını içinde barındıran bir düşünce tarzı olarak kabul edilebilir. Yerlilik düşüncesinde, vatandaşlık kavramı ve vatandaşlık edinimi çok önemli iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada radikal sağ partiler, vatandaşlık hakkının verilmesi konusunda oldukça hassas davranmakta ve özellikle göçmenlerin homojen ulus devlete dahil olmasını sorgulamaktadırlar (Mandacı ve Özerim, 2013:112).

Radikal sağ partiler, göçlerin ülkelerin iç düzenlerini ciddi bir biçimde etkilediğini, geleneksel kurumsal yapılara meydan okuduğunu, mevcut sosyal düzenleri değiştirdiğini, entegrasyon ve bölünmeyle ilgili güçleri yeniden harekete geçirdiğini savunmaktadırlar (Erdoğan, 2013: 282). Dolayısıyla Avrupalı devletler göçmen olgusunu bahsedilen konular düzeyinde şekillendirerek güvenlik perspektifinden bakmaktadırlar. Bu nedenle zaman içerisinde göçmen sorununa karşı etkili önlemler alabilmek için ortak politikalar geliştirmeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda 1986 yılında Avrupa ülkeleri tarafından Avrupa Tek Senedi'nin¹ imzalanmasının ardından dış sınırların kontrolünün güçlendirilmesi gerekliliği ilk adım olarak tanımlanabilmektedir. Zira serbest dolaşımdan sadece yasalara uyan kişilerin faydalanması beklenmemiş aynı zamanda teröristlerin, uluslararası suç örgütlerinin, sığınmacıların ve göçmenlerin yasa dışı ve suç teşkil eden faaliyetlerini de kolaylaştıracağı tahmin edilmiştir. Taraflar, göçmenlik ve güvenlik alanında ortak sınırlarda kontrollerin gevşetilmesinden doğabilecek olumsuz sonuçlardan kaçınmak için vize politikalarını mümkün olan en kısa sürede yakınlaştırmaya çalışmışlardır

(Huymans, 2000: 753). Bu anlamda dış sınırların kontrolünü sıkılaştırarak bu alanda yeni düzenlemeler getirmeyi amaçlamışlardır. Bu da Avrupa topluluklarının iltica ve göç politikalarını daha sıkı hale gelecek şekilde yeniden belirlemeyi gerektirmiştir (Güleç, 2015: 85). Dolayısıyla Avrupa ülkeleri yasa dışı göçün kontrol altında tutulması, yasal göçün düzenlenmesi, sınır kontrollerini daha etkili bir şekilde yerine getirilmesi konusunda etkili adımlar atmaya başlamışlardır (Can ve Arıner, 2012: 14).

Avrupa’daki radikal sağ partiler, özellikle mülteci krizinin patlak verdiği 2015 yılından itibaren Avrupa ülkelerinin göç konusundaki bu ortak tutumuna meydan okumaya başlamışlardır. Nitekim 2015 yılında Macaristan Başbakanı Viktor Orbán, Sırp ve Hırvat sınırlarını kapatmak, dikenli teller örmek gibi katı göçmen karşıtı politikalar uygulayarak Avrupa’nın en sıkı göçmen karşıtı liderlerinden biri haline gelmiştir. Orbán, mülteci krizinin başından beri hem ulusal hem de uluslararası düzeyde göçmen karşıtı kampanya yürütmüştür. Orbán, göçmenlerin Macar halkının işleri ve geçim kaynakları için bir tehdit oluşturduğunu, artan terör eylemlerinin ve cinsel tacizlerin nedenleri olduğunu belirtmiştir. Orbán, Paris’te gerçekleşen terör saldırısını AB’nin kötü göçmen politikasına bağlamış ve Macaristan’ın daha sert göç politikası geliştirmesi gerektiğini belirtmiştir (Tok, 2017: 89-92).

Tüm bu çerçevede Fdl’nin göç karşıtı politikaları incelendiğinde partinin “İtalyan Ulusu” kavramını korumaya dayandırılmakta olduğu görülmektedir. Meloni seçim kampanyalarında göçmen konusuna çok önem vermiş ve göçmenlerin İtalya’nın ulusal güvenliğine zarar verdiğini iddia etmiştir. Meloni göçmenlerle ilgili olarak hükümet programında şu ifadeler yer vermiştir:

“Güvenlik, bir arada yaşamın temelidir ve gelişme ve refahı garanti etmektedir. İtalya giderek güvensizleşmektedir. Eski ve yeni suç biçimleri arasında, İtalya giderek daha güvensiz hale gelmektedir. Yasadışı göç, vatandaşların güvenliğini ve yaşam kalitesini tehdit etmektedir. Şehirlerimiz harap ve yaşanmaz hale

geldi. Sınırlarımız içinde yasallığı garanti altına almak, topraklarımızı yeniden geliştirmek ve ulusal sosyal ve ekonomik dokuyu güçlendirmek için güçlü bir siyasi değişime ihtiyaç vardır. Bu anlamda “Güvenli Sokaklar Operasyonu” güçlendirilmeli ve mahalle polisi yeniden görevlendirilmelidir” (Fdl, Il Programma Pronti A Risollevere Italia, 25 Eylül 2022: 31).

Meloni'nin hükümet ve parti programında belirttiği bu ifadeler sonucunda, göçmen politikasını insani boyutta değil İtalya'nın ulusal güvenliği boyutunda şekillendireceği düşünülmektedir. Öte yandan İtalyan halkının da göçe dair en başta sahip olduğu çekince, suç oranlarının artacağına dair duydukları korkudan kaynaklanmaktadır. Seçim döneminde yapılan anketlerde İtalyanların yaklaşık yüzde 53'ü bu endişeleri belirtmiş, bu oran Fdl seçmenleri arasında yüzde 76 seviyelerine çıkmıştır (Perspektif, 23 Eylül 2022). Dolayısıyla Meloni'nin seçim programının merkezine göçmen konusunu koyması İtalyan halkının çoğunluğu tarafından kabul görmüş gözükmektedir. Zira Meloni yönetime geldikten kısa bir süre sonra, düzensiz göç konusunda daha sert politikalar uygulamaya başlamıştır. Meloni, 4 Kasım'da çıkardığı kararname ile Akdeniz'de yakalanan göçmenlerin gemilerle doğrudan İtalyan kara sularından ayrılmasını içeren kararı uygulamaya koymuştur (Euronews, 11 Kasım 2022). Ayrıca Meloni, ülkede doğan çocuklara vatandaşlık verilmesine ciddi bir biçimde karşı çıkmış, İtalya'ya Libya'dan gelen göçmenleri durdurmak için Libya'nın deniz ablukasına alınması gerektiğini belirtmiştir (Pınar, 5 Ekim 2017). Ayrıca parti programında, insan kaçakçılığını durdurmak için sınır kontrolü ve inişlerin engellenmesi ile yeni Göç ve İltica Paktı ile AB tarafından talep edildiği gibi ulusal ve Avrupa sınırlarının savunulması gerekliliğine vurgu yapmıştır (Fdl, Programma Elettorale Del Movimento Politico, 2022).

Meloni'nin, AB'nin Libya hükümetlerini iş birliği yapmaya ikna etmesi ve göçmenlerin sınırlara varmasını engelleyecek anlaşılmış bir deniz ablukasının etkinleştirilmesi için müzakereler başlaması yönünde yoğun ısrarları mevcuttur

(Loguercio, 11 Ağustos 2022). Meloni’nin göçmenler hakkındaki bu önerileri uluslararası hukukla bağdaşmadığından dolayı birçok kişi tarafından eleştirilmiştir. Meloni 2022 yılında yayınladığı belgede, partinin savaş amaçlarıyla ilgili olarak bir “deniz ablukası” tanımı benimsemediğini bu abluhanın Libyalılarla anlaşma ve iş birliği içinde yapılan ayrılma yasağı anlamına geldiğini belirtmiştir (Navale, 2022: 3).

Partinin göçü ulusal güvenlik teması içerisinde çerçevelendirme sürecinde, vatandaşlık edinimi, ulusal kimlik, İtalya yurtseverliği ve toprağı, İtalya’nın demografik yapısı temel alt olguları olduğu gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda Meloni, göçü İtalya’nın ulusal güvenliği ile özdeşirmektedir. Bu anlamda İtalya’da vatandaşlığa geçiş kurallarının daha fazla sıkılaştırılmış ve yerli olmayan kesim siyasal yaşamdan dışlanmıştı. Ayrıca yasa dışı göçün engellenmesi, ülkede suç işlemiş yabancıları geri gönderme politikasının canlandırılması ve ilticanın zorlaştırılması Meloni'nin en önemli parti politikalarından olmuştur (Guida, 14 Ekim 2022).

3. Göçmenler Devletlerin Ekonomisi İçin Bir Yük Mü?

Avrupa’daki radikal sağ partilerin göç karşıtı söylemlerinde kültür ve ulusal güvenlik kadar ekonomik faktörler de ön plana çıkmaktadır. Daha spesifik olarak, göçmenler yasal haklarından farklı olarak, sosyal yardım ve refah hükümlerine ilişkin hiçbir meşru hakka sahip değillermiş gibi görülmektedir.

Avrupa’daki radikal sağ partiler, 1970’lerin başından beri art arda gelen ekonomik durgunluklar ve işsizlikteki artışın bir sonucu olarak göçmenleri ülkelerin ekonomik güvenliklerine tehdit olarak sunmaya başlamışlardır. Bu durum göçmenleri işgücü piyasasında ulusal vatandaşlara ve sosyal malların dağıtımında rakiplere dönüştürmüştür. Bu, giderek daha açık bir şekilde refah şovenizm iddiasının güçlenmesiyle veya sosyal malların dağıtımında ulusal vatandaşlara ayrıcalık tanınmasıyla sonuçlanmıştır. Refah şovenistleri için göçmenler sadece rakip değil, aynı zamanda sosyo ekonomik hakların gayri meşru alıcıları veya talep edenleridir (Huymans, 2000: 767).

Göçmenler, özellikle ekonomik istikrarsızlık yaşayan ve siyasi çalkantıları olan ülkelerde güvenlik tehdidi olarak görülmektedirler. Çünkü göçmenler halihazırda kıt olan iş imkanlarını, kamu hizmetlerini ve sosyal güvenlik alanında mevcut talebi arttırmaktadır. Böylelikle mevcut ülke vatandaşları ile göçmenler arasında rekabet yükselmektedir (Wood ve Demko, 1994: 157). Özellikle düşük vasıflı işlerde bu durum daha fazla görülmektedir. Göçmenler çoğunlukla gittikleri ülkelerde kayıt dışı, düşük vasıflı işlerde çalışmaktadırlar. Bu, çeşitli ekonomik güvensizliklerin doğmasına neden olmaktadır. Mültecilerin daha az ücretle çalışmak zorunda kalmaları nedeniyle işverenler yerli işçiler yerine göçmenleri çalıştırmayı tercih etmektedirler. Dolayısıyla bu durum maaş ve iş olanakları üzerinde olumsuz bir etki doğurmaktadır. Bu dinamik düşük vasıflı iş gücünü oluşturan yerli vatandaşlar ile göçmenler arasında gerileme neden olmaktadır (Küçük, 2021: 26). Bu kapsamda yerli halkın, göçmenlerin işlerini elinden aldıkları yönündeki şikayetlerin arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle işsizlik oranı yükseldikçe, göçmenler kolaylıkla günah keçisi olmakta ve göç ve iltica politikaları yerel, ulusal güvenlik konuları haline gelmektedir (Wood ve Demko, 1994: 167). Dolayısıyla Avrupa topluluklarının, göçmen politikasının özünde ekonomik paylaşım kavgası olduğunu gösteren birçok kanıt bulunmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllarda Batı Avrupa'daki işçi sınıfının radikal partilere önemli oranda oy vermeleri bu tezin haklılığını ortaya çıkarmaktadır (Mandacı, 2012: 49). Bu anlamda aşırı sağ partilerin iktidara gelemese de ülke siyasetini etkilediği görülmektedir. Bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biri Macaristan milliyetçiliğini savunan Jobbik Partisi'dir. Bu parti göçmen karşıtlığını kullanarak oy oranlarını yükseltmeyi amaçlamıştır. Bu anlamda bu partinin göç ve göçmen karşıtı politikalarının temellerinden birini de ekonomi konusu oluşturmuştur (Aras ve Sağıroğlu, 2018: 69). Bu parti ulusal ekonominin güçlendirilmesi, çok uluslu şirketlerin azaltılması ve Romanlar'a yapılan sosyal yardımlara son verilerek gerçek Macar öğrencilere yardımların artırılması yönünde söylemlerde bulunarak diğer hükümetlerin göçmenler üzerindeki politikalarını etkilemeyi başarmıştır (Yıldırım, 2017: 67).

Tüm bu çerçevede Fdl'nin göçmen politikası incelendiğinde, Meloni, hükümet programında İtalya'nın mevcut ekonomik koşullarına dikkat çekmiş ve bu kapsamda göçmenlerin artık bir yük olduğunu belirtmiştir (Fdl, Il Programma Pronti A Risolvere Italia, 25 Eylül 2022: 32). Bu nedenle Meloni seçim kampanyasında göçmenlerin artık seçmeli bir şekilde karaya ineceğini söylemiştir. Meloni, İtalya'daki işsizlik sorununa vurgu yapmış, göçmenlerin mevcut iş ücretlerini düşürdüğünü açıklamıştır. Dolayısıyla Meloni'nin göçmen karşıtı politikalarının temellerinden birini de ekonomi oluşturmuştur. Kuşkusuz bu sorunlar seçmenlerin tercihlerine de yansımıştır. Meloni'ye verilen desteğin büyük bir bölümü göçmenlerin yoğunlukta olduğu sanayileşmiş Kuzey'deki bölgelerden gelmiştir. Fakat reel politığe bakıldığında göçmenlerin İtalya için büyük bir ekonomik potansiyel olduğu görülmektedir. İtalya inşaat, tarım ve ev hizmetleri gibi düşük vasıflı işlerde çalıştırmak için göçmenlere büyük ölçüde muhtaçtır. Göçmenler, İtalya'nın iş gücü piyasasında oldukça fazla çalışmaktadır. Bu kapsamda Avrupa'daki birçok radikal sağ parti her ne kadar göçü bir seçim aracı olarak kullansa da reel gerçekliğe bakıldığında göçmenlerin ülkenin ekonomik kalkınmasına bir engel teşkil etmediği görülmüştür (Perspektif, 23 Eylül 2022) Fakat son dönemde uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler sonucunda Avrupa'daki radikal sağ partilerin göç olgusunu daha fazla kullanmaya başladıkları görülmektedir. Örneğin Ukrayna-Rusya savaşıyla birlikte İtalya'nın mevcut ekonomik koşulları daha kötüye gitmiş, ülkede gıda tedarikinde birçok sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu durum ülkelerin kendi vatandaşlarını korumaya öncelik vermesi ve göçmenleri ekstra bir yük olarak görmesi sonuçlarını doğurmuştur.

Bütün bunlardan hareketle, Meloni'nin göçmen meselesini ekonomik güvenlikle özdeşleştirdiğini, sıklıkla İtalya'daki işsizlik sorununu, iş gücü ücretlerini ve iş sektörlerinin problemlerini kullandığını göstermektedir. Meloni'nin başkanlığının ilerleyen yıllarında göçmenlerin izinlerini sıkılaştırmaya yönelik

politikalar uygulaması, yalnızca düşük vasıflı geçici istihdam sağlaması ve aile birleşmelerini durdurması da beklenmektedir.

4. Göçmenler Avrupalı Kimliğini Yok Edebilir Mi?

Kültürel güvenlik kavramı, bir toplumun değişen koşullara rağmen kendine özgü karakterini dilini, kültürünü, derneklerini, kimliğini ve ulusal veya dini şemaların kalıcılığını içermektedir. Kültürel güvenlik, her toplum için temel bir endişe ve aynı zamanda mevcut koşullarda ele alınması gereken uluslararası ilişkilerin merkezi bir sorunu olarak görülmektedir (Tardif, 11 Eylül 2002).

Özellikle radikal sağ partiler kültürü korunması gereken bir varlık olarak görmektedirler. Bu noktada kültürü o ülkenin vatandaşı ile sınırlayıp genişleyebilecek tanım yapmaktan kaçınılmaktadırlar. Bu bakış açısı göçmenlerin, ev sahibi ülkenin kültürel yapısına tehdit olarak görülmesi sonucunu doğurmaktadır. Çünkü özellikle radikal sağ partiler tarafından göçmenlerin ülkedeki homojen yapıyı yok edeceği ve bu kapsamda toplumdaki kültürel değerlerin asimile olacağı algısının oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu nedenle radikal sağ partiler göç alanında sıkılaştırıcı yasaların çıkmasını gerektiği konusunda ve aynı zamanda çok kültürlülüğe yönelik yasaların çıkmasını engellemede etkili olmaktadır (Küçük, 2013:119). Buradaki amaç ne pahasına olursa olsun kolektif kimlikleri muhafaza edebilmek ve bu anlamda kendi toplumunu, kültürünü ve yaşam biçimini yabancı müdahalelere karşı korumaktır (Betz, 2001: 393-395).

Kültürel güvenliğe yönelik en yaygın olarak görülen söylemler şöyledir: (Buzan, Weaver ve Wilde, 1997: 121).

1. *“X halkı Y halkı tarafından istila ediliyor; X toplumu eskisi gibi olmayacak, çünkü nüfusu başkaları oluşturacak; X kimliği, nüfusun bileşimindeki bir değişiklik ile değiştiriliyor.*
2. *Yatay rekabet: Burada yaşayanlar hala X halkı olsa da, komşu kültür Y'nin ağır basan kültürel ve dilsel etkisi nedeniyle yollarını değiştirecekler.*

3. *Dikey rekabet: İnsanlar kendilerini X olarak görmeyi bırakacaklar, çünkü ya bütünleştirici proje (AB, Yugoslavya gibi) ya da ayrılıkçı-bölgeci proje (Katalonya, Kürdistan gibi) onları daha geniş ya da daha dar kimliklere çekecektir.”*

Bu kimliğe yönelik üç tehdit teoride farklı olmasına rağmen, pratikte birleştirilebilir. Örneğin, göç eski bir insan hikayesidir. İnsanlar ekonomik fırsatlardan çevresel baskılara ve din özgürlüğüne kadar birçok nedenlerden dolayı bireysel olarak hareket etme kararları verebilirler. Ancak Tibet'in Çinleştirilmesi ve Orta Asya ve Baltık devletlerinin Ruslaştırılmasında olduğu gibi, devletin nüfusunu homojenleştirmeye yönelik siyasi bir programın parçası olarak da hareket edebilirler. Yatay rekabet, bir yanda büyük, dinamik kültürler ile diğer yanda küçük, anakronistik kültürler arasındaki etkileşimin istenmeyen etkilerini basitçe yansıtabilir. Ancak Japonya ve Almanya'nın Amerikanlaştırılması örneklerinde olduğu gibi işgal altındaki düşmanların yeniden oluşturulmasında ve çağdaş ticaret politikasının kültürel yönlerinde olduğu gibi kasıtlı da olabilir. Dikey rekabetin, yelpazenin kasıtlı ucunda bulunma olasılığı daha yüksektir (Buzan, Weaver ve Wilde: 1997: 122).

Aşırı sağ aktörlerin temel ideolojik ilkesinin yerlilik olduğunu düşünülmektedir. Buna göre, ülkedeki nüfus homojen olmalı ve dışarıdan gelen her türlü kirlenmeden korunmalıdır. Daha da önemlisi bu durum ırk, etnik çeşitlilik, din ve fikirler içinde geçerlidir. Bu anlamda mültecileri, ulus devletler için bir tehlike olarak görmektedir (Ellen Loanes, 26 Eylül 2022).

Kültürel güvenlikle bağdaştırılan diğer önemi bir olgunun ise din olduğu görülmektedir. Bu anlamda son dönemlerde Avrupa ülkelerinde Müslümanlara ve göçmenlere yönelik karşıtlığın oldukça arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından Avrupalıların ötekileştirdiği yeni topluluk Müslümanlar olmuştur. Avrupa halklarına Müslümanlarla ilgili oluşturulan kimlik, güvenlik ve refah kaygıları karşılık bulmuş ve Avrupa’da aşırı sağ partilerin oyları son dönemde oldukça yükselmiştir (Ersen, 5 Ekim 2022). Dolayısıyla Avrupa’da kültürel güvenlik

unsuruna en büyük tehdit olarak gösterilen grup Müslümanlardır. Avrupa'daki radikal sağ partiler çoğunlukla göçmenlerin, Avrupa'nın Hıristiyan değerlerine karşı büyük bir tehdit oluşturduğu ve buna yönelik savunma harcamalarının geliştirilmesi, hatta bir Avrupa ordusu kurulmasının gerekliliği yönünde beyanatlarda bulunmuştur (Tahincioğlu, 2020: 286). Bu alanda özellikle İslam karşıtlığı üzerinden yaptığı söylemlerle Hollanda'daki Geert Wilders liderliğindeki Özgürlük Partisi bir sembol haline gelmiştir (Yıldırım, 2017: 62). Wilders, İslam düşmanlığı üzerine söylemlerde bulunarak bu durumu bir seçim aracı haline getirmiştir. Wilders, seçim kampanyalarında "İslam ölümcüldür" ifadelerinin bulunduğu reklam filmlerini kullanmış, camileri kapatmak ve Kur'an'ı yasaklamak istediğini belirtmiştir. Wilders'e göre, İslam dini demokrasi ile uyuşmamaktadır ve medeniyetler üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle Wilders, Müslüman göçmenlerin evlerine dönmeleri yönünde yoğun faaliyetlerde bulunmuş ve İslam dininin Hollanda'da yasaklanması yönünde söylemler gerçekleştirmiştir (Milliyet, 25 Ekim 2020). Çoğu Batı Avrupa ülkesindeki entelektüeller ve politikacılar, İslam'ın demokrasi ile uyumluluğunu tartışmaya başlamış olup, bu da giderek artan sayıda Müslüman göçmenleri kısıtlama çağrılarına yol açmıştır (Muddle, 2011: 15).

Yukarıda bahsedilen kültürün güvenlikleştirilmesi Meloni'nin de göçmen politikasının temel savlarından biri olmuştur. Meloni, göçmenlerin, İtalyan kimliğinin erimesine neden olduğunu belirtmiş ve seçim kampanyalarında kitlesel göçe hayır sloganını kullanmıştır. Meloni, göçmenlerin çok hızlı ürediğini bu nedenle de İtalyan nüfusun azınlıkta kalacağını iddia etmektedir. Bu nedenle de İtalyan kadınların doğum oranlarının arttırılmasına yönelik politikalar uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Meloni, annelere maddi destek verilmesi, kürtajın ve boşanmanın zorlaştırılması, ücretsiz kreşlerin çoğalması gerektiğini savunmuştur. Bu yönde ilk adım, fetüsün yasal açıdan insan olarak tanınmasını öngören bir yasa değişikliği olmuştur (Pınar, 5 Ekim 2022). Ayrıca Meloni bu bağlamda ücretsiz kreşler, şirket kreşleri ve oyun odaları sağlayarak doğum oranını desteklemeyi planladıklarını, çocuklara yönelik ürün ve hizmetlerde KDV oranını

düşüreceklerini, temel sosyal yardım düzeylerinin artırılması yoluyla bakmakla yükümlü olunan engelli ailelere somut destek verileceğini, genç annelerin çalışmalarının korunacağını hükümet programında belirtmiştir (Fdl, Il Programma Pronti A Risolvere Italia, 25 Eylül 2022: 33).

Meloni, Afrikalıların İtalya’ya göç etmesinin planlı bir nüfus değişim komplosu olduğunu belirtmiştir (Pınar, 25 Temmuz 2022). Meloni, sosyal medyada, Akdeniz’de deniz ablukası uygulayacağını ve Kuzey Afrika’dan yasa dışı göçmenleri yasaklayacağını açıklamıştır. Bu anlamda Meloni, ne olursa olsun onları durduracağız diyerek Trump’ın göçmen karşıtı söylemlerine atıfta bulunmuştur (Raney, 25 Eylül 2022).

Meloni’nin özellikle çok sıkı bir İslam karşıtı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Meloni, seçim kampanyalarında Avrupa’nın İslamlaşmasının önüne geçilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu anlamda göçmenlere yönelik cami açılımlarını protesto etmiş, özellikle Müslüman göçmenlerin sayısının artmaması gerektiğini belirtmiştir. Meloni, İslam dininin şiddete sebep olduğunu iddia etmiş ve IŞİD ile bütün Müslümanları özdeşleştirmiştir (Son Dakika, 26 Eylül 2022). Dolayısıyla Meloni’nin, İtalyan kimliğine tehdit olarak konumlandığı bir diğer olgu ise İslam olmuştur. Meloni, seçim kampanyasında İtalya’nın kültürel güvenliğine vurgu yaparken İslam dinini oldukça kullanmıştır. Meloni hükümet programında her türlü Antisemitizm ve İslami köktencilikle mücadele edeceklerini açıklamıştır (Fdl, Il Programma Pronti A Risolvere Italia, 25 Eylül 2022: 32). Ayrıca Meloni seçim programında, Avrupa’nın klasik ve Yahudi-Hıristiyan tarihi ve kültürel köklerinin ve kimliklerinin savunulacağını ve tanıtılacağını belirtmiştir (Fdl, Programma Elettorale Del Movimento Politico, 25 Eylül 2022: 32).

Tüm bu bilgiler ışığında Meloni’nin, milli kimlik, kültürel kimlik, demokrasi kültürü, toplumsal uyum ve Hıristiyan kültürü gibi göç karşıtı önlemleri kullanacağı düşünülmektedir. Bu anlamda Meloni’nin ilerleyen yıllarda uygulayacağı politikaların; homojen toplum, daha sıkı vatandaşlık kuralları getirme, eğitimde İtalyan kültür ve tarihine daha fazla yoğunlaşma, çok kültürlülük politikaları ve

entegrasyon politikalarında kısıtlayamaya gitme, yerel nüfusu arttırma, Hıristiyan değerlerini daha fazla yayma ve İslamileşmenin önlenmesi gibi konularda odaklanacağı düşünülmektedir (Mandacı ve Özerim, 2013:122).

5. Toplumsal Güvenlik: Sınırları Kontrol Altına Almak

Avrupa'daki radikal sağ partilerin genel olarak göç karşıtı söylemlerinde bir diğer öne çıkar faktör toplumsal güvenlik olmuştur. Toplumsal güvenlik, göçmenlerin, bir ülkenin kendi vatandaşlarına yönelik tehditlerini ifade etmektedir. Bu kapsamda göçmenler, mevcut ülkenin vatandaşları için bir tehlike olarak görülmektedir. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra, göç olgusuna toplumsal güvenlik perspektifinden bakılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda göçmenler bazı kesimler tarafından artık sadece ülkenin asayişini bozan kişiler olarak değil, terör faaliyetleriyle ilişkilendirilen kişiler olarak görülmüştür.

Toplumsal güvenlik teması, radikal sağ partiler tarafından göç alanına uyarlandığında sınır kontrollerinin arttırılması ve yabancıların vize almasının zorlaştırılması, AB'ye göç etmek isteyen insanların yasal olarak ülkeye girişinin zorlanması çıktılarını doğurmuştur (Şemsit, 2010: 57). Bütün bu olumsuz yaklaşımların bir sonucu olarak, özellikle son yıllarda göçmenler yabancı terörist kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Bu anlamda göç, en önemli varoluşsal tehditlerden birini ifade etmeye başlamıştır.

Toplumsal bağlamda göçmen konusu, terörizm, göçmen kaçakçılığı, insan ticareti gibi suçlarla bağlantılı gösterilerek de güvenlik konusu haline getirilmiştir. Bu anlamda Avrupa'daki radikal sağ partiler, özellikle yasa dışı göçün engellenmesi için ciddi tedbirler almaktadırlar. Radikal sağ partiler göçmen olgusunu, terörizm, radikalizm, ırkçılık, asimilasyon gibi birçok olumsuz faktörle ilişkilendirmiştir (Şener, 2017: 20). Radikal sağ partiler, göçmenlerin ev sahibi nüfusa göre suç işleme olasılığının çok daha yüksek olduğunu, ancak gerçek suç seviyesinin politikacılar tarafından halktan saklandığını iddia etmektedirler. Dahası, devletin bu suçlularla sözde yumuşak bir şekilde ilgilenmesini kınamakta ve onların sınır dışı edilmesini ya da cezalandırılmasını istemektedirler (Muddle, 2011: 5). Nitekim 1972 yılında

Fransa’da Jean-Marie Le Pen tarafından kurulan Ulusal Cephe partisi, göçmen olgusunu toplumsal güvenlikle bağdaştırarak önemli seçim başarıları elde etmiştir. Ulusal Cephe partisinin lideri olan Jean-Marie Le Pen, göçmenleri “pislik, suç, yoksulluk ve İslami terörizm” kavramları ile bağdaştırmıştır. Jean-Marie Le Pen "göçmenler şimdi mahallelerimizde, tren istasyonlarının etrafında ya da gecekondular mahallelerinde dolaşıyorlar, Fransa'nın muazzam güvenlik ve kamu hijyeni sorunlarına neden oluyor" ve "artık terörizme alıştık" ifadesini kullanmıştır (Nossiter, 5 Şubat 2015). Le Pen, seçim kampanyalarında göçmenlerin bütçeye ve toplumsal güvenliğe yönelik olumsuz etkilerine ve bu bağlamda adli vakaların sayılarındaki artış oranlarına odaklanmıştır. Le Pen, göçmenler hakkındaki bu söylemleri ile 1970'li yıllarında ortalarından itibaren yoğun göç alan Fransa'nın siyasi gündemini etkilemeyi başarmıştır. Bu bağlamda Fransa'da sadece radikal sağ partiler değil Komünist partiler de göçmen konusunu gündemlerine almak zorunda kalmıştır (Aras ve Sağıroğlu, 2018: 64). Yine Macaristan Başbakanı Viktor Orban göçmenler için "hırsızlar", "kundakçılar", "hastalıkların kaynağı" ve "suçlular" ifadelerini kullanmıştır (Tok, 2017: 90). Orban bu söylemleri ile göç olgusunu sertlik yanlısı politika alanına taşımış ve göçmenler üzerinde daha sert göç politikaları uygulanmasını meşrulaştırmak istemiştir. Özellikle 2015 yılında mülteci krizi en üst seviyelerdeyken Orban, göçmen sorununu bir seçim aracı olarak kullanmıştır. Orban'ın bu söylemleri kamuoyunda karşılık bulmuş ve Avrupa'daki birçok radikal sağ parti göçmen sorununu bir seçim aracına dönüştürmüştür.

Fdl partisine bakıldığında göçün toplumsal güvenliğe etkisi, partinin ilgilendiği temel konuların başında gelmektedir. Bu anlamda Meloni hükümet programında yasa dışı göçün İtalyan vatandaşlarının güvenliğini tehdit ettiğini ve şehirlerin yaşanmaz halde olduğunu belirtmiştir. Meloni, hükümet programında yasadışı göçmenleri destekleyen STK'ları ağır bir biçimde eleştirmiş ve her türlü antisemitizm ve İslami köktencilığe karşı duracağını açıklamıştır (Fdl, Il Programma Pronti A Risolvere Italia, 25 Eylül 2022: 31). Meloni, İtalya'daki göçmen nüfusa dikkat çekerek, bu durumun güvenlik açısından sürdürülemez

olduğunu belirtmiştir. Fakat gerçekte ISTAT verilerine bakıldığında, polis güçleri tarafından adli makamlara bildirilen suçların son on yılda azaldığı tespit edilmiştir. İtalya’da 2012 yılında toplam 2,8 milyondan fazla suç bildirilmiş, 2019’da yüzde on sekizlik bir azalmayla suç sayısı 2,3 milyona düşmüştür. 2020 yılında ise Covid-19 pandemisi ile getirilen kısıtlamalar nedeniyle suç oranlarında belirgin bir düşüş yaşanmıştır. 2021’in ikinci yarısından 2022’nin ilk yarısına kadar, suç oranlarında belirli bir yükseliş yaşanmış, fakat bu, pandemi ve tecrit uygulamalarından önceki rakamların hala daha altında olmuştur (Gallici,12 Ağustos 2022). Ayrıca Meloni yönetime geldikten kısa bir süre sonra göçmenler üzerinde sert politikalar uygulamaya başlamıştır. Meloni, Akdeniz’de göçmenleri kurtaran dört STK gemisine önce limanlarını açmamakta direnmiş, ardından da liman verdiği üç geminin ikisindeki göçmenleri acil sağlık koşullarına göre "seçerek" tahliye etmiştir. Bu durum söz konusu dört gemiden birine limanlarını açan Fransa’nın sert tepkisini çekmiştir. Fransa, İtalya’dan göçmenleri yeniden yerleştirme programı çerçevesinde alacağı üç bin beş yüz göçmen alımını askıya aldığı duyurmuştur. Meloni ise Fransa’nın bu tepkisini, "anlaşılmaz, haksız ve agresif" olarak nitelemiştir. Dolayısıyla Meloni, başta Fransa olmak üzere göçmen meselesi kapsamında birçok Avrupa ülkesiyle sorun yaşamaktadır (Seçkin, 1 Kasım 2022). Meloni, Yeni adı X olan Twitter’da AB’nin göçmen politikasını şiddetli bir biçimde eleştirmiştir. Meloni, AB’nin İtalya’yı şiddet eylemlerinden sorumlu olan göçmenlere yiyecek, barınma ve sübvansiyon garantisi vermeye zorladığını belirtmiştir (Meloni, 12 Ağustos 2022). Yine Meloni aynı gün tweetinde II Giornale tarafından yayınlanan bir makalenin başlığı olan “şiddet yanlısı göçmenleri asla hoş karşılamaktan mahrum etmeyin: çılgın AB cezası” sözlerini yayınlayarak AB’nin göçmen politikasından rahatsız olduğunu yinelemiştir (Canetta, 19 Ağustos 2022). Meloni, Avrupa’nın İtalya’yı şiddet eylemlerinden sorumlu olan göçmenleri topraklarında tutmaya mecbur ettiklerini iddia etmiştir. Dolayısıyla Meloni’nin söylemlerine bakıldığında göçmenleri şiddet eylemleriyle bağdaştırdığı ve İtalya’nın güvenliği açısından önemli güvenlik konularının başında getirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda Meloni

söylemleri ve uyguladığı politikalarla göçmen olgusunu araçsallaştırmaktadır. Bu nedenle Meloni’nin başkanlığının ilerleyen yıllarında dış sınırların kontrollerini sıkılaştıracağı, göçmen sayılarını azaltacağı, suça karışan göçmenlere karşı çok daha ağır cezalar uygulayacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Avrupa’daki radikal sağ partilerin göçmen konusuna özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından güvenlik perspektifinden bakmaya başladıkları ve bu konuyu bir seçim aracı olarak kullandıkları gözlemlenmektedir. Fakat bununla birlikte radikal sağ partiler göçmen konusunu sadece ulusal güvenlikle bağdaştırmamakta göçmenlerin, göç alan ülkelerin ekonomilerine, kültürlerine ve toplumlarına bir tehdit olarak görme savlarını da kullanmaktadırlar. Dolayısıyla Avrupa’daki radikal sağ partiler, bu politikalarıyla göçmen konusunu güvenikleştirme alanına taşımışlar ve göçmenlerin güvenliğini görmezden gelmişlerdir.

Avrupa’daki radikal sağ partilerin özellikle ülkelerin ekonomik veya siyasi kriz dönemlerinde güç kazanmaya başladıkları görülmektedir. Radikal sağ partiler tarafından kötüleşen ekonomi, terörizm, suç oranlarının artması gibi durumların nedeni olarak göçmenler hedef gösterilerek göçmen konusunun bir istisnai durumlar olarak sertlik yanlısı politika alanına taşınması hedeflenmiştir. Böylelikle göçmenlere yönelik daha sert tedbirlerin alınması meşru gösterilmeye çalışılmıştır. Fakat reel gerçekliğe bakıldığında, göçmenlerin ülkelerin siyasi, ekonomik veya toplumsal güvenliklerine bir tehdit olmadığı belirtilmelidir. Aksine radikal sağ partilerin bu söylemleri çoğulculuk, çok kültürlülük, ayırım yapmama, hoşgörü, özgürlük gibi Avrupa değerlerine bir tehdit oluşturmaktadır. Bu değerler Avrupa Birliği’nin varoluşsal değerleridir. Avrupa bu değerleri aynı zamanda dünya için bir medeniyet projesi olarak tarif etmektedir. Bu şartlar altında Avrupalı radikal sağ partilerin göç ve göçmen karşıtı ırkçılığa varan tutumları herşeyden önce Avrupa’nın bizi kendisi için bir büyük varoluşsal tehdittir. Avrupa ülkeleri, üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek için bu değerlerin geliştirilmesi koşulunu koyarken, göçmenler üzerinde uyguladığı bu güvenlik politikalarıyla kendi normatif

gücüne bir darbe indirmektedir. Bu anlamda Avrupa'da en fazla göçmen nüfusu barından ülkelerden biri olan İtalya ön plana çıkmaktadır. Meloni'nin göçmenlere yönelik uyguladığı politikaların insani boyutta değil ulusal, toplumsal, kültürel ve ekonomik güvenlik kapsamında çıkar odaklı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda İtalya'da öncelikle göçmen karşıtı politikalarda dikkati çeken ilk unsurun, kültürel faktörler olduğu düşünülmektedir. Özellikle, sıkı bir milliyetçi olan Meloni, söylemlerinde Önce İtalyanlar mottosunu öne çıkarmış, Hıristiyan değerlerinin savunulması gerektiğini dile getirmiş ve İslam karşıtlığını güvenlik temalarına dahil etmiştir. Tabii ki kültürel unsurlara ek olarak İtalya'daki işsizlik, enflasyon gibi mevcut ekonomik sıkıntılar, suç oranları, terör eylemleri, toplumsal aksaklıklar Meloni'nin göç politikasını güvenlikleştirme araçlarından olmuştur. Meloni'nin seçim programında sıklıkla vurguladığı bu değerler ve sorunlar İtalyan vatandaşlarında karşılık bulmuş, Meloni İtalya'da 2022 yılında yapılan seçimlerde birinci çıkmıştır.

Netice itibariyle İtalya'nın Kardeşleri Partisi örneğinde olduğu gibi son yıllarda Avrupa'daki radikal sağ partilerin göçmen konusunu önemli bir seçim aracı haline getirdikleri gözlemlenmektedir. Bu durum göçmenlere karşı daha sert politikalar uygulanması sonucunu doğurmuştur. Bu noktada göçmenlerin güvenlikleri oldukça ihmal edilmiş ve göçmenlere yönelik birçok insan hakkı ihlalleri yaşanmıştır. Bu durum Avrupa'da giderek artan bir biçimde aşırı milliyetçiliğin ve ırkçılığın artmasına ve göçmenlerin toplumdan dışlanmasına neden olmuştur. Böylelikle insan kaçakçılığı, fuhuş gibi daha fazla yasa dışı faaliyetlere karışmak zorunda kalan göçmenlerin yaşam koşulları giderek kötüleşmiştir. Dolayısıyla Avrupa ülkelerinin göç konusundaki bu güvenlikçi yaklaşımları başarılı olmamış aksine bu politikalarla kendi güvenliklerine bir darbe indirmişlerdir. Bu noktada Avrupa ülkeleri ilk aşamada göç ve göçmen konusunu askeri güç kullanma, zorlama yöntemleri gibi olağan dışı tedbirler gerektirecek sertlik yanlısı politika alanından çıkarmalı ve demokrasinin ve müzakerenin hakim olduğu süreçler alanına taşınmalıdır. Radikal sağ partiler göçmenler üzerinden şiddet eylemlerini meşru

gösterecek politikalarından kaçınılmalı, otoriter bir bakış açısıyla göçmen sorununa yaklaşmamalıdır. Dolayısıyla Avrupa’daki radikal sağ partiler göçmen meselesini “güvenlik dışına” taşınmalı ve göçmenlere karşı daha kapsayıcı, özgürleştirici ve demokratik politikalar geliştirmelidir. Aksi tutumların ise Avrupa’nın ve Avrupa medeniyetinin kendi kendini inkar ve yok etme sürecine tekabül edeceği aşıkardır.

Kaynakça

- Aras, İ. & Sağıroğlu, A. (2018). Avrupa Aşırı Sağında Göçmen Karşıtlığı: Fransa ve Macaristan Örneği. *Mukaddime*, 9(1), 59-77.
- Balzacq, T. (2002). “Constructivism and Securitization Studies”. Routledge: Handbook of Security Studies.
- Betz, H. (2001). Exclusionary Populism in Austria, Italy, and Switzerland. *International Journal*, 56(3), 393- 420.
- Buzan, B., Weaer, o. & Wilde, J. (1997). *Security A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Can, P. & Arner, H. (2012). Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi. *Orsam*. Rapor No:22.
- Canetta, T. (2022, 19 Ağustos). Meloni E Fuorviante Su Migranti, Sicurezza e Ue). *Pagella Politica*. <https://pagellapolitica.it/articoli/meloni-fuorviante-immigrazione-sicurezza-ue>
- Ceylan Tok, G. (2018). The Politicization of Migration And The Rise Of Competitive Authoritarianism in Hungary. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, (37) , 88-117.
- Demir, E. (2018). 21 Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler: Bir Türkiye Perspektifi, Hasan Hüseyin Aygül& Erdal Eke. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 267274.
- Ellen Loanes, E. (2022, 26 Eylül). Where Giorgia Meloni, Italy’s New Prime Minister, Wants, Explained. *Vox* <https://www.vox.com/2022/9/24/23369572/italy-election-meloni-brothers-of-italy-far-right>
- Erdoğan, İ. (2013). Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı. *Akademik Bakış*, 6(12), 265-292.
- Ersen, E. (2022, 5 Ekim). İtalya’da Aşırı Sağın Zaferi, Müslümanlar ve Göçmenler İçin Tehlike Oluşturuyor. *AA Analiz* <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/italyada-asiri-sagin-secim-zaferi-gocmenler-ve-muslimanlar-icin-tehlike-olusturuyor/1815112>
- Euronews (2022, 11 Kasım). İtalya, Yetişkin Göçmen Erkeklerle Limanını Kapattı. <https://tr.euronews.com/2022/11/06/italya-yetiskin-erkek-gocmenlere-limanlarini-kapatti>
- FDL Programma Elet’ toralete Del Movimento Politica [https://dait.interno.gov.it/documenti/trasparenza/POLITICHE_20220925/Documenti/68/\(68_prog_2_-programma.pdf](https://dait.interno.gov.it/documenti/trasparenza/POLITICHE_20220925/Documenti/68/(68_prog_2_-programma.pdf)
- FDL (2022, 25 Eylül). Il Programma Pronti A Risolvere. https://www.fratelli-italia.it/wp-content/uploads/2022/08/Brochure_programma_FdI_qr_def.pdf

- Gallici, F. (2022, 12 Ağustos). Mai togliere L'Accoglienza Ai Migranti Violenti: La Folle Sentezna Ue. *Il Giornale* <https://www.ilgiornale.it/news/cronache/accoglienza-mai-revocabile-anche-migranti-violenti-leuropa-2058420.html>
- Guida, M. (2022). Perspektif: Giorgia Meloni ve İtalya Parlamento Seçimleri. *Seta Analiz*. <https://www.setav.org/yazar/michelangelo-guida>.
- Güleç, C. (2015). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları. *Tesam Akademik Dergisi*, 2(5), 81-100.
- Huymans, J. (2000). The European Union and the Securitization of Migration. *Journal of Common Market Studies*, 38(5), 751-777.
- Küçük, M. (2021). Göç-Güvenlik Bağlantısını Yeniden Düşünmek: Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları, Özgürleşme ve Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 18(69), 3-28.
- Loguercio, L. (2022, 11 Ağustos). I Fatti Dietro La Promessa : il Blocco Navale (di Fratelli d' Italia. *Pagella Politica*.
- Mandacı, N. & Özerim, G. (2013). Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(39), 105-130.
- Mandacı, N. (2012). Avrupa'daki Radikal Sağ Partiler ve Balkanlı Kuzenleri: Çanlar Türkiye İçin Çalıyor. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(33), s. 41-49.
- Meloni, G. (@GiorgiaMeloni). (12 Ağustos 2022). Un'altra folle sentenza UE, che stavolta ci obbliga A Garantire Vitto, Alloggio E Sussidio Agli Immigrati Che Si Sono Resi Responsabili Di "Reati E Atti Violenti". La Sinistra Tace, Ma Noi Continueremo A Pretendere Dignità Per I Cittadini Italiani. (Tweet). Twitter. https://twitter.com/GiorgiaMeloni/status/1558170903636230145?t=gy6xW4a6f9z_nMIFBmmrZXA&s=19
- Milliyet. (2020, 25 Ekim). Son Dakika. Geert Wilders'ten Skandal Paylaşım! Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı Hedef Aldı. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/son-dakika-geert-wildersten-skandal-paylasim-cumhurbaskani-erdogani-hedef-aldi-6338491>
- Miş, N. (2011). Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (2), 345-381.
- Mudde, C. (2011). The Relationship Between Immigration And Nativism In Europe And North America. *From the Selected Works Of Cas Muddle*. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=a13d2a3002c74730f6b105ba4221168823b47fd3>
- Navale, B. Dipartimento Nazionale Sicurezza, Legalita, Immigrazino. Sicurezza Accoglienza. *Fratelli d' Italia*. https://www.fratelli-italia.it/wp-content/uploads/2021/03/BLOCCO_NAVALE_rev.pdf#page=4.
- Nossiter, A. (2015, 5 Şubat). For Marine Le Pen, Migrations Is A Ready-Made Issue. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2015/10/06/world/europe/for-marine-lepen-migration-is-a-ready-made-issue.html>
- Perspektif (2022, 23 Eylül). Göçmen Karşıtı Politikalar İtalya'nın Gerçeklerini mi Reddediyor?. <https://perspektif.eu/2022/09/23/gocmen-karsiti-partiler-italyanin-gerceklerini-mi-reddediyor/>
- Pınar, Ö. (2017, 5 Ekim). İtalyan Bakandan Göçmen Çocuklarına Vatandaşlık Hakkı İçin Açlık Grevi. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cgegvvlz19ko>

- Pınar, Ö. (2022, 25 Temmuz). Giorgia Meloni: İtalya'nın İlk Kadın Başbakanı Olmaya Giden Aşırı Sağcı Siyasetçi. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cgx01wq5217o>
- Pınar, Ö. (2022,8 Kasım). İtalya İçişleri Bakanı'nın 'Artık yük' Diyerek Reddedtiği Göçmenlerden Üçü Denize Atladı. *BBC News Türkçe*
- Ramet, S. (1994). Triple Chauvinism in the New Eastern Europe, Social Currents in Eastern Europe: The Sources and Consequences of the Great Transformation, Duke University Press, 121–129
- Raney, A. (2022, 22 Eylül). What You Need To Know About Italy's New Far-Right Leader Giorgia Meloni. *Npr*. <https://www.npr.org/2022/09/24/1124685476/giorgia-meloni-italy-election>
- Seçkin, B. (2022, 10 Kasım). İtalya-Fransa İlişkileri Düzensiz Göç Nedeniyle Gerildi. AA Analiz. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/italya-fransa-iliskileri-duzensiz-goc-meselesi-nedeniyle-gerildi/2734906>
- Şemşit, S. (2018). Avrupa Birliği Politikaları Bağlamında Uluslararası Göç Olgusu ve Türleri. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(1), 270-289.
- Son Dakika (2022, 26 Eylül). İtalya’da Tehlikeli Dönem! İslam Karşısı Meloni’nin Twitter Hesabındaki Araçça “Nun” Harfi Ne Anlama Geliyor?. <https://www.sondakika.com/dunya/haber-italya-da-dun-yapilan-genel-secimleri-giorgia-meloni-liderligindeki-asiri-sagci-15309292/>
- Şener, B. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Göç Olgusu ve Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 01-31.
- Tahincioğlu, N. (2020). Avrupa’daki Sağ Popülist Partilerin Göçmen Karşısı Söylemleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 282291.
- Tardif, J. (2022). Intercultural Dialogues and Cultural Security. *Global Policy Forum* <https://archive.globalpolicy.org/globaliz/cultural/2002/09intercultural.htm>
- Tok, Gül Ceylan (2018). The Politicization of Migration and the Rise of Competitive Authoritarianism in Hungary. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (37), 88-117.
- Tokatlı, S. (2023). Yeni Dünya Düzeninde Değişen Dinamiklerin Küresel Politikaya Etkisi. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi*, 8(1), 902-929.
- Wood, W. & Demko, J. (1994). *Reordering the World Geopolitical Perspectives on The Twenty-First. Century* Westview Press.
- Yavaş, G. (2022, 26 Eylül). Meloni Kazandı: Avrupa’ya Faşizmin Gölgesi İtalya’dan Düşü. *Fikir Turu*, <https://fikirturu.com/jeo-politik/meloni-kazandi-avrupaya-fasizmin-golgesi-italyadan-dustu/>
- Yıldırım, Y. (2017). Liberal Demokrasinin Krizi Bağlamında Avrupa’da Sağ Popülizm ve Yükselen Aşırı Sağ. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(2), 51-72.

Extended Abstract

After the Second World War, the Western world faced many mass migration movements, primarily economic. At the first stage, while economic-based migration movements were acceptable by European countries, they started to be seen as a threat especially after the September 11 terrorist attack. Therefore, in recent years, European countries have looked at immigration from a security perspective and have produced exclusionary discourses on immigrants. Explaining these exclusionary policies of European countries against immigrants with only xenophobia would be to oversimplify this problem. Likewise, it will be insufficient to examine these policies of European countries through the concept of "securitization" that the Copenhagen School added to the literature. At this point, the anti-immigrant opposition of the "Party of the Brothers of Italy (*Fratelli d' Italia- Fdl*)" in Italy, which forms the basis of this study, has been analyzed with the effects of many actors at different levels.

After the Cold War, the scope and consequences of the concept of migration have expanded with the effect of globalization. In Europe, which developed policies based on anti-immigration after the 1990s, radical right parties began to increase their influence in politics. This situation created a shock effect in the international public opinion in the first place. However, especially after the Arab Spring, this situation has become more acceptable and a consensus has emerged among European countries on the need to oppose all forms of immigration. Thus, migration has now become a security issue for European countries. In this study, the security themes generally used by the radical right parties in their anti-immigration discourse were examined through the Fdl's anti-immigration discourse. For this analysis, securitization theory and the critical discourse analysis method, which the Copenhagen School added to the literature, were used. While this party was selected for examination, its background on immigration, electoral successes, government and party programs are the starting point. When the existing literature is examined, it is observed that the migration of radical right parties in Europe is basically securitized by using four main security themes. These security themes national security, economic security, cultural security and social security. Therefore, in the article, the anti-immigration discourses of radical right parties in Europe, in particular the Fdl, were analyzed within the framework of these security themes mentioned above.

In this section, which is examined under the heading do immigrants threaten national security, the analysis of the association of immigrants with national security by radical right parties in Europe has been made. In this context, radical right parties in Europe have achieved significant success in the elections by using the argument of seeing immigrants as a problem for the national security of existing countries. In this framework, when the Fdl's anti-immigration policies are examined, it is seen that the party is based on protecting the concept of "Italian nation". In this context, it is thought that the most important concept that stands out in Meloni's election campaign is that I am an "Italian." Meloni gave great importance to the issue of immigrants in his election campaigns and claimed that immigrants harmed Italy's national security. These statements of Meloni were met by the Italian people and Meloni was elected prime minister. In this context, after Meloni was elected president, he ignored the security of immigrants by implementing much harsher policies on immigrants. Therefore, by presenting immigrants as a threat to Italy's national security, Meloni wanted to show this harsh policy as legitimate. The issue of immigration has entered an exceptional policy area. This situation caused the living conditions of immigrants to deteriorate gradually.

In the article, first of all, critical theory has been analyzed within the framework of migration phenomenon. In this context, the concept of securitization brought to the literature by the Copenhagen School, which is accepted as an important school in critical theory, is explained. In this direction, the link between the concept of securitization and migration has been analyzed. Then, the analysis of how the Radical Right parties in Europe reconcile immigration with national security was made. In this context, the post-presidential election policies of Meloni, who is the leader of the Brothers of Italy Party, were analyzed, primarily the election and government program. In this part of the article, it is stated that the Radical Right parties in Europe use the argument of seeing immigrants as a threat to the social stability, demographic security, cultural identities, social security system, welfare state philosophies and internal security of the countries, and with these discourses, they carry the phenomenon of migration to the securitized area.

In another part of the article, the association of the Radical Right Parties in Europe with immigrants with economic security is examined under a separate heading. In this section, the association of the Radical Right Parties in Europe with migration with economic security is analyzed by giving the example of the Brother of Italy. Here, it has been concluded that immigrants are seen as a security threat, especially in countries experiencing economic instability and political turmoil. Because immigrants increase the current demand for job opportunities, public services and social security, which are already scarce. Thus, it was stated that the competition between the citizens of the current country and the immigrants increased, and this situation was seen more especially in low-skilled jobs. Therefore, it has been claimed that there is a lot of evidence showing that there is a fight for economic sharing in the core of the immigration policy of the European communities, especially the fact that the working class in Western Europe voted for radical parties in the 1990s, and this thesis was justified.

Under another heading in the article, on the basis of the Brothers of Italy, it is analyzed how the radical right Parties in Europe associate the phenomenon of immigration with the cultural security of the countries. In this context, it is concluded that radical right parties in Europe instrumentalize the phenomenon of immigration based on the thesis that immigrants can destroy European identity. Radical right-wing parties have implemented exclusionary policies against immigrants by using the argument of preserving collective identities and in this sense protecting their own society, culture and way of life against foreign interventions and contamination. In the same way, Meloni also carried out exclusionary policies on immigrants within the scope of cultural security. In this context, it is thought that Meloni will use values such as national identity, cultural identity, culture of democracy, social cohesion, and Christian culture in his anti-immigration discourses. In this sense, it is thought that Meloni's policies in the following years will be homogenous society, introducing stricter citizenship rules, focusing more on Italian culture and history in education, restricting multicultural policies and integration policies, increasing the local population, spreading Christian values more and preventing Islamization.

Later in the article, it was stated that radical right parties in Europe associated immigrants with social security. In this context, it has been analyzed that on the basis of the Brother of Italy, the radical right parties in Europe associate immigrants with the social security of countries. In this context, in the social context, the issue of migration has been made a security issue by showing it in connection with crimes such as terrorism, migrant smuggling and human trafficking. In this sense, radical right parties in Europe take serious measures especially to prevent illegal immigration. Radical right-wing parties have associated the phenomenon of immigration with many negative factors such as terrorism,

radicalism, racism and assimilation. Again, when we look at the discourses of Meloni, the leader of the Brothers of Italy, it is seen that he associates immigrants with acts of violence and is one of the most important security issues for the security of Italy. In this direction, Meloni instrumentalizes the phenomenon of immigrants with his discourses and policies. For this reason, it is thought that Meloni's presidency will tighten internal and external border controls on immigrants, reduce the number of immigrants, and impose much more severe sanctions against immigrants involved in crime in the coming years.

As a result, it has been observed that radical right parties in Europe have made the issue of immigration an important election tool in recent years, as in the example of the Brothers of Italy party. This has resulted in the implementation of more harsh policies against immigrants. At this point, the security of immigrants has been neglected and many human rights violations have been committed through immigrants. These policies have damaged European values such as freedom, tolerance, justice and pluralism. This situation has led to an increase in extreme nationalism and racism in Europe and the exclusion of immigrants from society. Thus, the living conditions of immigrants, who had to be involved in more illegal activities such as human smuggling and prostitution, have deteriorated. Therefore, these security approaches of European countries on immigration have not been successful, on the contrary, they have dealt a blow to their own security with these policies. At this point, European countries should first move the issue of migration out of the exceptional policy area that will require extraordinary measures, and move it to the normal policy area where democracy and negotiation dominate. In this direction, more inclusive, liberating and democratic policies should be developed against immigrants.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 962-988

Geliş Tarihi:30.03.2024 Kabul Tarihi:07.08.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1461643>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ŞAH FIRAT OPERASYONU VE SÜLEYMAN ŞAH TÜRBESİNİN TAŞINMASININ ULUSLARARASI HUKUKA UYGUNLUĞUNUN İNCELENMESİ

Muhammet ÖZCAN*

Öz

Süleyman Şah Türbesi, statüsü ve konumu Ankara Antlaşması ile 1921’de belirlenmiş olmasına karşın Suriye’nin Fırat Nehri üzerinde baraj inşa etmesi ve barajın su tutmaya başlaması sonrası, Suriye’nin talebiyle ve Türkiye’nin onayıyla karşılıklı görüşmeler sonrası 1973 yılında Karakozak mevkiine taşınmıştır. Bu taşıma sonrası Süleyman Şah olarak bilinen ancak çalışmada incelediğimiz şekliyle “Süleyman Şah” olmayan Türk atasının mezarı 2015’e dek burada kalacaktır. 21 Şubat 2015 tarihinde Şah Fırat adı verilen bir gece yarısı operasyonu ile Suriye’de Karakozak köyünde bulunan ve Türk Mezarı olarak da bilinen Süleyman Şah Saygı Karakolu, Türkiye-Suriye sınırının Suriye kesiminde, 200 metre kadar içerde, Eşme köyü olarak bilinen ve PYD/YPG kontrolünde olan sınır köyüne taşınarak Türk Dış Politikası’nda devletin bir başka etken olmaksızın çıkardığı krizler arasında yerini almıştır. Kriz Türk Mezarı’nın Ankara ve Lozan Antlaşmaları ile tesis edilmiş eksklav toprak statüsünü fiilen bozmuş ve çözümü gereken yeni bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada krize gelene dek gerçekleşen tarihsel süreç detaylı işlenecek ve anlatım çoğunlukla kriz olgusu üzerinden değil gerçekleşen olaylara yaklaşımlar ve tepkiler üzerinden yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Şah, Şah Fırat Operasyonu, Ankara Antlaşması, eksklav toprak, Karakozak, Türk Mezarı

Examination of the Operation Shah Euphrates and the Conformity of the Relocation of the Tomb of Suleyman Shah with International Law

Abstract

Although the status and location of the Tomb of Suleyman Shah was determined by the Ankara Treaty in 1921, after Syria built a dam on the Euphrates River and the dam started to hold water, the Tomb of Suleyman Shah was moved to Karakozak in 1973 after mutual negotiations upon Syria's request and Turkey's approval. After this move, the tomb of the

* Arş. Gör., İstanbul Topkapı Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, muhammetozcan@topkapi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5356-2803>

Turkish ancestor known as Suleyman Shah, but not "Suleyman Shah" as analyzed in this study, will remain here until 2015. On February 21, 2015, in a midnight operation called Shah Euphrates, the Suleyman Shah Memorial Outpost, also known as the Turkish Shrine, located in the village of Karakozak in Syria, was moved to the PYD/YPG-controlled border village of Eşme, about 200 meters inland on the Syrian side of the Turkish-Syrian border, taking its place among the crises in Turkish Foreign Policy that the state created without any other factor. The crisis effectively disrupted the Turkish Shrine's status as an exclave territory established by the Ankara and Lausanne Treaties and created a new situation that needed to be resolved. In this study, the historical process leading up to the crisis will be analyzed in detail and the narrative will mostly be based on the approaches and reactions to the events that took place, not on the crisis itself.

Keywords: Suleyman Shah, Operation Shah Euphrates, Ankara Treaty, Exclave land, Karakozak, Turkish Shrine.

Giriş

Bu çalışmada ilk olarak Süleyman Şah'ın kim olduğundan tarihi anlatılar referans alınarak bahsedilecektir. Sonrasında Süleyman Şah'ın mezarının Türk Mezarı olarak anılmasına giden süreç detaylandırılacak, Ankara Anlaşması ile tesis edilen statü ve mezarın mücbir sebeplerle taşınma süreçleri hakkında bilgi verilecektir. Çalışmanın gövdesini ise 2015 yılında gerçekleştirilen Şah Fırat Operasyonu oluşturacaktır. Operasyona giden yol, yerel ve uluslararası tepkiler, PYD'nin harekate destek olduğu iddiaları ile operasyonun uluslararası hukuktaki konumu Türk Dış Politikasındaki kriz tanımları çerçevesinde tartışılacaktır. Çalışma boyunca sıklıkla krizin aktörlerinin ve tepki gösterenlerin sözleri alıntılanarak harekate dönük yaklaşımlar incelenecektir. Sonuç bölümünde ise genel bir özetin ardından kişisel görüşlere yer verilerek çalışma sonlandırılacaktır.

Çalışma, öncüllerine kıyasla Süleyman Şah'ın kimliği ve Süleyman Şah Türbesi'nin taşınma süreçlerini açıklama ile kalmayıp literatürde etkilerine değinilmemiş Şah Fırat Operasyonu'nu ve son taşıma sürecini de içererek bu konu için önemli bir katkı sunmayı amaçlamıştır. Şah Fırat Operasyonu'nun getirdiği uluslararası hukuki açmazı göz önünde bulunduran makale, Türk dış politikasında meydana gelen bu krizi tüm yönleriyle ele almaktadır. Özellikle 2018 yılından bu yana türbe ile ilgili neredeyse hiç haber yapılmamış olması, bununla birlikte Suriye

Devleti'nin ise ilgili hareketi ve sonuçlarını birer egemenlik ihlali olarak tanımlaması krizin devletler tarafından nasıl tanımlandığına ilişkin soru işaretleri yaratmaktadır. Çalışmada özellikle uluslararası hukuktaki konum ve türbeyle birlikte kazanılmış eksklav toprak statüsüne ilişkin bir tartışma yapılmaktadır.

1. Süleyman Şah Kimdir?

Tarihimizde yakın zamanda yapılan çalışmalarda aksini ortaya koyan belgeler ve bilgilere dek Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin dedesinin Süleyman Şah adıyla bilinen bir Türkmen beyi olduğu bilgisi yaygın olarak kullanılmaktaydı. Çalışmaya konu olan Süleyman Şah Türbesi de Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi'nin babası olarak kabul edilen Süleyman Şah'ın mezarını içermesi nedeniyle Türk Mezarı olarak bilinmekteydi. Ancak özellikle Erhan Afyoncu (2015) ve bu çalışmada daha çok referans alınacak olan Hakan Yılmaz'ın araştırmalarında Ertuğrul Gazi'nin babasının adının Süleyman Şah değil Gündüz Alp olduğu kanısına erişilmiştir.

Yılmaz (2022), ilgili makalesinde geniş kapsamlı bir araştırma ortaya koyarak Süleyman Şah efsanesinin nasıl doğduğuna ışık tutuyor. Özellikle Osmanlı döneminde yazılan rivayetlerde Osmanlıların atası olarak kabul edilen Süleyman Şah'ın esas olarak Anadolu Selçuklu sultanı Kutalmışoğlu Süleyman Şah ile karıştırıldığına işaret eden Yılmaz, Süleyman Şah'ın Halep'e gömülmesiyle, oğlu Kılıçarslan'ın Habur Çayı'nda boğularak vefat etmesi olaylarının Türklerin hafızasında yer edindiğini ve anlatılarda bu hadiselerin birbirlerine karıştırılarak Osmanlı hanedanının atası Süleyman Şah'ın Fırat nehrinde boğularak Caber Kalesi'ne gömüldüğü rivayetinin ortaya çıkış sürecini bu rivayetleri konu edinen eserlere atıfta bulunarak detaylandırmıştır. Erken dönem Osmanlı müverrihlerinin yapmış olduğu bu karıştırma sonraki dönemdeki neredeyse tüm eserleri etkilemiş ve Yılmaz'a göre gerçek olmayan bir tarih anlatısı oluşmuştur. Burada çoğunlukla referans alınan eser Aşıkpaşazade tarafından Fatih Sultan Mehmet döneminde yazılan Tevarih-i Al-i Osman olmuştur. Kendisinden sonra gelen müverrihler burada

geçen Türk Mezarı sözünü kutup alarak Osmanlıların atasını Süleyman Şah olarak kabul etmişler ve bu durum Cumhuriyet'e dek sürmüştür.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Avusturyalı tarihçi Paul Wittek'in "Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" isimli kitabına atıfta bulunarak Wittek'in yerleşik tarih anlatısında Osmanlıların atası olarak kabul edilen Süleyman Şah'ın esasen Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Halep'e defni ve oğlu Kılıçarslan'ın Habur'da boğulması hadiselelerinin birbirlerine karıştırılarak yeni bir tarih oluşturulduğunu ifade ettiğini belirten Yılmaz, Fuad Köprülü'nün Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihi isimli kitaplarına ve Osman Turan'ın İslam Ansiklopedisi'ndeki Kutalmışoğlu Süleyman Şah maddesine referans vererek modern Cumhuriyet dönemi tarihçilerinin bu kargaşayı ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalarını sıralamıştır.

Yılmaz, makalesinin sonunda Osmanlı soy zincirinde Süleyman Şah adında hiçbir atanın yer almadığını ve Caber kalesi önünde defnedilmiş Süleyman Şah kurgusunun düzeltilerek yerleşik tarihte, Kızılsaray'da gömülü bulunan esas ata Gündüz Alp'in isminin yer alması gerektiğini ifade etmiştir (Yılmaz,2022).

1.1. Süleyman Şah Türbesinin Türk Mezarı Olma Süreci

"Geldikleri yola gitmediler, vilâyet-i Haleb'e (Halep vilâyetine) geldiler. Caber Kalesi'nin önüne vardılar ve ...Fırat ırma-ğı önlerine geldi, geçmek istediler. Süleyman Şah Gazi'ye eyittiler (dediler), 'Hânım, biz bu suyu nice geçelim?' dediler. Sü-leyman Şah dahi atın suya depti, önü yar imiş, at sürçtü. Süleyman Şah suya düştü. Ecel mukaddermiş, Allah'ın rah-metine kavuştu. Sudan çıkardılar, Caber Kalesi'nin önüne defnettiler. Şimdiki hinde (şimdilerde, şu anda) ona 'Mezar-ı Türk' (Türk Mezarı) derler."

Yukarıdaki metinde Refik Halid Karay'ın 1929'da yazdığı "Bir İçim Su" isimli eserindeki "Türk Mezarı" başlıklı bölümünde Aşıkpaşazade'den alıntılıdığı anlatı yer alıyor (Bardakçı, 2014). İlgili anlatı Afyoncu (2015) ve Yılmaz'ın (2022) Aşıkpaşazade'ye verdikleri atıflarda da yer almaktadır. Tıpkı Yılmaz'ın bahsettiği gibi Aşıkpaşazade'nin Tevarih-i Al-i Osman'ı Cumhuriyet dönemi yazarlarından Karay'ı etkilemiş ve Karay ilgili kitabında Caber Kalesi'ndeki Türk Mezarı'na yaptığı ziyareti anlatırken karşılaştığı manzaraya dikkat çekmiştir. Bardakçı'nın

aktardığına göre (2014) Karay, Türk Mezarı'nı konu alan ilk ve tek edebi eseri kaleme almıştır.

Türk Mezarı, Afyoncu'nun 2015'te yazdığı Süleyman Şah Türbesi isimli kitapta detaylıca aktarıldığı üzere Osmanlı döneminde çokça ziyaret edilmeyen, atıl vaziyette bulunan ancak II. Abdülhamid döneminde, 1882'de Halep Vilayet Meclisi'nin talebiyle padişahın da onaylaması sonrası Süleyman Şah olarak kabul edilen Osmanlı atasının mezarı üzerinde dikdörtgen biçimde 12x7 metre ebadında yedi odalı bir türbe inşa edilmiştir (Afyoncu,2015; Kaya& Özalp, 2015a; Özkan,2010). Türbenin inşasının ardından 1910 yılında türbenin tamirat gideri için Halep Vilayet Meclisi'nin İstanbul'a müracaatı haricinde bir başka kaynağa rastlanılamamaktadır (Afyoncu,2015).

Türk Mezarı'nın bir statü kazanması Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda mağlup olmasının ardından Suriye'yi işgal eden ve manda yönetimi altına alan Fransa ile Türkiye arasında 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması ile mümkün olmuştur. I. İnönü Zaferi'nin ardından Ankara'daki Türk hükümetinin temsilcisi olarak Londra'daki konferansa katılan Bekir Sami Bey, konferansın sonunda Fransız Başbakanı ile Türkiye-Suriye sınırını saptayan bir anlaşma tesis etmiştir. Bu anlaşmada;

“Türkiye ile Suriye arasındaki sınır, İskenderun Körfezinin sahilinden başlayarak Payas kazasının hemen güneyindeki bir noktadan hareket ederek hemen hemen düz bir çizgi halinde köy ve istasyon Suriye'de kalmak artıyla Meydan-ı Ekbez'e gidecek, oradan Marsova'yı Suriye'ye, Karnaba ile Kilis'i Türkiye'ye bırakacak şekilde güneydoğuya yönelecek ve Çobanbey istasyonunda Bağdat demiryoluna kavuşarak Nusaybin'e kadar demiryolunu takip edecek, demiryolu Türk topraklarında kalacaktır. Daha sonra Azek (Gercü civarı)'ın kuzeyinde Dicle'nin dirseğine ulaşacak olan sınır çizgisi, Ceziret-ibn-Omar'a kadar Dicle'yi takip edecektir.” (Yavuz,1996 aktaran Kaya& Özalp, 2015a).

Ancak Caber Kalesi'nin ve Misak-ı Milli sınırlarının dahil edilmediği bu anlaşma TBMM'de şiddetli muhalefetle karşılaşmasına rağmen daha sonraki dönemde Mareşal Fevzi Çakmak, Mustafa Kemal ve Yusuf Kemal Bey'in yaptığı görüşmeler ve mektuplaşmalar (Türk Diplomatik Arşivi,2022) neticesinde Caber

Kalesi'nin de dahil edildiği şekliyle ufak değişikliklerle kabul edilmiştir. 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması'nın 8 ve 9. Maddeleri sınırı belirlemek adına düzenlenmiştir. Sekizinci maddede sınır çizgisinin ana hatları Bekir Sami Bey ile Briand arasındaki anlaşmada belirtildiği gibi düzenlenmiş, dokuzuncu maddede ise Osmanlı'nın kurucusu Osman Bey'in atası Süleyman Şah'ın Türk Mezarı olarak bilinen kabrinin çevresiyle birlikte Türkiye'ye bırakılacağı ve Türkiye'nin burada bayrak çekme hakkı olduğu ifade edilmiştir (Kaya & Özalp, 2015a).

Türkiye'nin sınırları dışında kalan bir toprakta böyle bir statü elde etmesi, 1922 yılında Boğazlar meselesi görüşülürken İngiltere tarafından gündeme getirilmiş ve Fransızların da tarihi savlarla destek vermesiyle Arıburnu'ndaki İngiliz vatandaşlarının mezarlarının bulunduğu yerlerin yönetiminin İngiltere'ye bırakılması talep edilmiştir. Ancak daha sonra Lozan'da yapılan görüşmeler neticesinde anlaşmanın 129. Maddesinde mezarlıkların korunması hususuyla ilgili İngiltere'ye bir mülkiyet ya da egemenlik değil, özel kullanım hakkı tanınmıştır (Kaya & Özalp,2015a).

Ankara Anlaşması ile statüsü tanınan Türk Mezarı ve belirlenmiş Suriye sınırının detaylı olarak çizilmesi meselesi Lozan'da tanınsa da (Afyoncu,2015) tam olarak halledilememiş, ancak 1926'da imzalanan Türkiye ve Fransa Arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ve ona bağlı protokoller uyarınca çözümlenebilmiştir (Kaya & Özalp,2015a).

Afyoncu'ya göre (2015), Türkiye'nin Caber Kalesi'ni ve dolayısıyla Türk Mezarı'nı sınırları içine dahil etme düşüncesi yalnızca ecdada sahip çıkma düşüncesinden değil, sınırları Misak-ı Milli çerçevesinde genişletme arzusunun kaynaklanmaktaydı. Caber Kalesi'nin bulunduğu noktaya kadar sınırı genişletme niyetinde olan Türkiye'nin bu talebi daha sonra Caber'in 10 km çapındaki bölge olarak revize edilmiş (Türk Diplomatik Arşivi,2022) ancak bu talep bir mezar için bu denli büyük çapta bir arazinin Türkiye'ye verilmesinin Fransızlar tarafından kabul görmemesiyle reddedilmiştir. Afyoncu, 8797 metre karelik arazinin Lozan Anlaşması ile tanındığına dikkat çekerken, Türkiye'nin sınır ötesindeki tek toprak

parçasının statüsünün de anlaşmalar ile tesis edildiğini ve uluslararası hukukça korunduğunu ifade etmektedir.

1.2. Süleyman Şah Türbesinin Taşınma Süreçleri

Türbenin Türk Mezarı statüsüyle Türk toprağı olarak tanınması sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi türbe üzerindeki haklarını kullanmak üzere harekete geçmiştir. İlk olarak Ankara Anlaşması'nın hemen ertesinde 1922 yılında türbede bulunacak askerlerin silahlı mı yoksa silahsız mı olacağına dair bir anlaşmazlık çıkmıştır. Fransızlar burada bulunacak görevlilerin silahsız olması gerektiğini, Türkiye ise korumakla görevli olan kişilerin mutlak surette silahlı olması gerekeceğini öne sürmüştü ve Fransızların aynı yıl bu talebi kabul etmeleriyle bu ihtilaf sonlanmıştır (Kaya & Özalp, 2015a; Özkan,2010).

Cumhuriyet'in ilanının ardından ülkede girişilen inkılap hamlelerinden biri olan "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Ünvanların İlgasına Dair Kanun" ile ülke sınırları içerisinde yer alan tüm türbeler 1925'te kapatılmış ve türbeler 1926'da Maarif Vekaleti'ne devredilmiştir (Afyoncu,2015; Özkan,2010). Bu kanuna göre maaşı kesilmiş olan Türk Mezarı türbedarı Ali Efendi 1931 yılında Dahiliye Vekaleti'ne başvurarak Türk Mezarı'nın ve Süleyman Şah Türbesi'nin Türkiye sınırları dışında kalan özel bir durumunun olduğunu ve buranın diğer türbelerle eş tutulamayacağını, zira kendi pozisyonunun da ahitnameler ile tesis edildiğini söyleyerek maaş talebinde bulunmuştur (Afyoncu,2015). Yazışmalardan maaşın tekrar verildiğine dair bilgiye rastlanmamış olsa da ilk dönemde türbeye dair bakışı göstermesi açısından önemlidir (Özkan,2010).

1937 yılında Caber Kalesi'ndeki Türk karakol binasının karşısına Fransızlar tarafından bir karakol inşa edileceği haberinin yayılması, Fransızların Suriyeli Arapları kışkırtarak kaledeki askerlere tacizde bulduklarına dair bilgilerin verilmesi ile kerpiçten yapılu bulunan Türk karakol binasının yenilenmesi ve mamur edilmesi adına 8000 liralık bir ödenek çıkarılmış, 1938'de daha modern bir karakol binası inşa edilmiştir.(Kaya & Özalp, 2015b) Karakol binası inşa edilirken mezarın

bulunduğu türbenin tamir edilemez durumda olduğu belirtilerek 1939 yılında karakolun yanına yeni bir türbe inşa edilmiş ve mezar buraya taşınmıştır(Özkan,2010). Çoğu kaynakta ve haberde Süleyman Şah türbesinin taşınması anlatılırken ilk taşıma olarak 1939'daki hadiseden bahsedilmektedir. Ancak bu taşımayı birinci taşıma olarak nitelendirmek hatalı olacaktır. Zira türbe yine Caber Kalesi'nin eteklerinde, yenilenmiş karakol binasının yanında yeniden yapılmış bir bina olarak hizmet verdiğinden mezarın çok dar bir alanda nakli söz konusudur. Yer değiştirme olarak sayamayacağımız bu hadise için ilk taşıma ifadesini kullanmak hatalı olacaktır.

Türbenin taşınmasına yönelik ilk girişim ise Türk tarafının talebiyle değil Suriye Devleti'nin isteğiyle gerçekleşmiştir. Suriye Hükümeti ile Türkiye arasında Fırat'ın kullanımına ilişkin ihtilaflar cumhuriyetin her döneminde yaşanmıştır. 1965 yılında Türkiye'nin Keban Barajı inşasına başlamasının ardından Suriye, 1966'da Fırat üzerinde Tabka Barajı'nın inşasına başlamış ve inşaatın 1973'te biteceğini belirterek barajın su toplamasıyla birlikte Caber Kalesi eteklerinde yer alan türbenin sular altında kalacağını, bu nedenle türbenin yerinin değiştirilmesi gerektiğini ifade eden bir notayı Türkiye'ye iletmiştir (Kaya & Özalp,2015b; Özkan, 2010, Afyoncu,2015). Türkiye bu durum üzerine türbenin yeni yerini tespit etmek ve nakli sağlamak üzere 1974'te bir ekip görevlendirmiştir. Dışişleri Bakanlığı Emlak Dairesi Başkanlığı, Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü, Mardin Jandarma Tugay Komutanlığı ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nden dahil olan temsilcilerden oluşan heyet, Mart 1973'te görevlendirilmiştir (Kaya & Özalp,2015b).

Türkiye ve Suriye Heyetleri arasında yapılan görüşmelerin ardından Fırat nehri üzerinde Caber Kalesi'ndeki bölgeyi andırarak şekilde bir yarımada üzerine kurulacak 10.096 metrekarelik bir alanda ve Şanlıurfa'ya 30 km uzaklıktaki Karakozak köyü mevkiine yeni karakol ve türbenin inşası üzerinde anlaşılmıştır (Kaya & Özalp, 2015b). Afyoncu'ya göre (2015) mezarın Karakozak'a nakli 24

Aralık 1973'te Diyanet İşleri'nden bir imamın da katılımıyla gerçekleşiyor ancak türbe inşası 30 Eylül 1975'te son buluyor.

Türbenin Fırat üzerindeki bir başka baraj olan Teşrin Barajı nedeniyle tekrar taşınması gündeme gelse de Türk hükümeti bu talebi reddetmiş ve türbenin baraj sularından korunması için bir milyon dolarlık bir fon tahsis etmiştir (Özkan,2010) 1999 yılında Teşrin Barajı'nın su tutmaya başlamasıyla gündeme gelen nakil sorunu Suriyeli yetkililerin isteğiyle meydana gelmiştir. Türk hükümeti türbenin durumu hesaba katılmadan inşa edilen baraj sularının türbeye zarar verecek durumda olmasının Suriye'nin sorumluluğunda olduğunu, herhangi bir zarar durumunda tazminin Suriye tarafından yapılması gerektiğini, türbeye zarar gelmesi durumunda yeni düzelmekte olan Türkiye-Suriye ilişkilerinin bozulabileceğini Suriye tarafına iletmiştir. Suriye hükümeti türbenin yerini değiştirmek istese de Türkiye türbe etrafında yapılacak tahkimatla baraj sularından korunmanın mümkün olacağını belirtmiş ve bu talebi reddetmiştir (Kaya&Özalp, 2015c).

Proje ancak 2003 yılında iktidara yeni gelmiş AK Parti hükümeti ile Suriye arasında Süleyman Şah Türbesi Tahkimat Projesi Anlaşması ile hayata geçebilmiş ve türbe Teşrin Barajı'nın yükselen suları karşısındaki tehditte korunmuştur (Kaya & Özalp, 2015c). Projenin mecliste gündeme geldiği sırada CHP grubunun da milli mesele olarak gördüğü Süleyman Şah Türbesi konusunda hükümetin atacağı adımlara destek vermesi ve tasarının 0(sıfır) red oyuyla kabul edilmiş olması ayrıca türbenin statüsünün iç politikadaki yansımaları göstermesi açısından önemlidir.

Bahsi geçen Tahkimat Projesi Antlaşması heyetler arasında geçen bir dizi görüşmenin ardından 2007 yılındaki Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe girmiştir. Antlaşma, milletler arası bir antlaşma statüsünde düzenlenmiş ve türbeye ilişkin pek çok hususta karışıklık giderme yoluna gidilmiştir. Türbenin sınırları, coğrafi konumu ve koordinatları, türbenin etrafında düzenlenecek kısımlar, yapılacak tahkimat ve çalışacak işçilerin ve personelin tabi olacağı hususlar bu antlaşma çerçevesinde belirlenmiştir. Antlaşmanın varlığı bize, türbenin uluslararası statüsünün belirlenmesi ve devamlılığının bağlandığı koşullar hakkında bilgi vermektedir.

Suriye ve Türkiye hükümetleri Ankara Antlaşması'yla belirlenmiş, Lozan ile tescillenmiş Türk Mezarı statüsünü, hem 1973'teki taşımada, hem de 1999'da ortaya çıkan yeni durum karşısında alınan taşımama ve yerinde tahkimat kararlarında ikili anlaşma ve karşılıklı onay çerçevesinde sürdürme kararlılığını göstermiştir.

Ancak bu durum Suriye İç Savaşı'nın başladığı 2011 yılından sonra değişecektir.

2. Bir TDP Krizi Olarak Şah Fırat Operasyonu

Şimdiye kadar Süleyman Şah Türbesi hakkında bahsettiğim tüm gelişmelerin en önemli ortak yanı uluslararası hukuk ve antlaşmalara dayalı şekilde gerçekleşmesiydi. Ancak Suriye'de Arap Baharı'nın ardından patlak veren iç savaşta kaybolan devlet otoritesi sonrası ortaya çıkan terör örgütlerinin Suriye'deki geniş alanlar üzerinde hakimiyet kurmaya başladığı süreç, Türkiye'yi Süleyman Şah Türbesi konusunda öncekilerden farklı bir adım atmaya yöneltmiştir.

Mart 2014'te IŞİD'in Süleyman Şah Türbesi'nin de yer aldığı Karakozak ve Münbiç bölgesini içine alan kesimi ele geçirmesinin ardından yayınladıkları bir YouTube videosuyla türbe üzerinden Türkiye'yi tehdit etmesi Türkiye açısından soruna acil yaklaşım geliştirmeye itmiştir. Mart ayında türbede bulunan 25 kadar muhafızı 60 civarında bordo bereli özel kuvvetler personeliyle değiştiren Türkiye, Winter'in(2014) ve Yetkin'in (2014) iddia ettiği şekliyle Başbakan Ahmet Davutoğlu, MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın katıldığı toplantıda IŞİD'e yapılacak saldırıyı meşrulaştırmak adına türbenin bombalanması da dahil olmak üzere çözümleri tartışmıştır. Aşağıda bahsedeceğim tezkerenin oylanmasından bir gün önce yayınlanan EDAM raporunda Kasapoğlu ve Ergun, Türk hükümetinin Süleyman Şah türbesi üzerinden IŞİD'le mücadele etmek adına atabileceği adımları listelemişler ve olası bir operasyonun uluslararası hukuka uygunluğunu tartışmışlardır (2014).

11 Haziran 2014 tarihinde Irak'taki Musul Başkonsolosluğu IŞİD tarafından basılmış ve 49 konsolosluk çalışanı rehin alınmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2014) 20 Eylül 2014'e kadar süren bu esaretin yaklaşık iki hafta sonrasında 2 Ekim 2014'te

Irak ve Suriye'deki terörist örgütlerle mücadeleye yönelik Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ilişkin tezkere meclis gündemine gelmiştir. Meclise tezkerenin kabul edilmesi adına bir mektup gönderen dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu, ilgili yazısında Kuzey Irak'ta PKK tehdidinde dikkat çekerek, her iki ülkede de IŞİD tehdidinde dikkat çekerek, Suriye rejiminin işlediği ve BM tarafından kabul edilmiş savaş suçlarını sıraladığı yazıda, rejimin desteğiyle hareket eden terörist grupların ulusal güvenliğe tehdit oluşturduklarını ve Suriye'de uluslararası hukuk kapsamında vatan toprağı olarak kabul edilen Süleyman Şah Saygı Karakolu'nun risk altında olduğunu belirterek Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan meşru müdafaa hakkını etkin şekilde kullanabilmesi adına Türk askerinin sınır ötesine gönderilmesini bir yıl süreyle mümkün kılan tezkerenin kabulü için destek istemiştir(Anadolu Ajansı,2014). Tezkere Anayasa'nın 92. Maddesi kapsamında 98 ret oyuna karşılık 298 kabul oyuyla kabul edilmiştir. Anayasa'nın 92.maddesi uyarınca

“Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir” (Balık,2015).

Muhalefet tam da bu noktada tezkereye karşı oy kullanmıştır. Türk Anayasası'nda yukarıdaki şekilde düzenlenmiş olan TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi durumu ancak milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde mümkün bulunmaktadır. Muhalefet, Süleyman Şah Karakolu'na yönelik bir tehdit gerekçe gösterilerek tezkere çıkarılmasının gereksiz olduğunu, zira uluslararası hukukta meşru sayılan hallerin başında gelen ulus toprağına saldırı durumunun mevcut olması halinde meclis kararı gerekmeksizin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin müdahale yetkisinin varlığına dikkat çekmektedir (Kaya& Özalp, 2015c). Mecliste yapılan konuşmalar incelendiğinde hükümet kanadı tezkerenin Süleyman Şah Karakolu'nun

savunulması adına getirildiği yönünde açıklamalarda bulunurken muhalefet yukarıda bahsettiğim üzere bu koruma durumu için tezkere gereği bulunmadığı yönünde söylem geliştirmiştir (BBC,2014).

Tezkerenin kabulünün ardından 21 Şubat 2015 tarihinde saat 21.00 sıralarında başlayan ve 22 Şubat saat 10.12 'de sona eren ve Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu'nun yerinin değiştirilmesi, türbede yer alan mezarlar ve emanetlerin nakli, Karakozak mevkiinde 1975 yılından bu yana kullanılan karakolun imhası ve terki, Türkiye-Suriye sınırının 200 metre içinde yer alan Suriye'nin Eşme köyünde 10 dönümlük bir arazinin türbenin yeni konumu için zapt edilmesi ile sonuçlanan operasyona Şah Fırat adı verilmiştir(Kaya& Özalp,2015c). Operasyonda 40'ı tank olmak üzere 100 araç, 572 personel görev almıştır (NTV,2015). Operasyon esnasında vuku bulan kaza neticesinde Astsubay Halit Avcı şehit olmuştur.

Operasyon, hükümet tarafından yapılan açıklamaya göre Süleyman Şah Karakolu'nun bulunduğu bölgenin IŞİD kontrolü altında olması ve 2014 yılından itibaren çeşitli dönemlerde tacize maruz kalması neticesinde karakolda görev yapan askerlerin ve türbedeki emanetlerin güvenliğinin sağlanması adına gerçekleştirilmiştir (TCCB, 2014). Karakolun taşındığı bölge, ilgili dönemde ve halen PYD/YPG güçlerinin hakim olduğu Kuzey Suriye'de konumlu Eşme köyüdür. Türkiye, operasyondan Suriye'nin İstanbul Konsoloslugu'nu haberdar etmiş, ancak Suriye'nin onayını aramamıştır (SANA,2015). Şah Fırat operasyonunun Türk dış politikasında bir kriz olarak tanımlanmasına neden olan durum işte burada başlamaktadır.

Süleyman Şah Türbesi zaman içinde Suriye-Türkiye ilişkilerinde sıklıkla gündeme gelmiş ve gereken her durumda karşılıklı görüşmeler ve mutabakat çerçevesinde hareket edilmiştir. Ancak Şah Fırat operasyonu, Suriye Devleti'nin toprak bütünlüğünün herhangi bir anlaşma ya da görüşme olmaksızın ihlali ile gerçekleşmiştir.

Kriz devletler arasında gerçekleşmiştir. Aktörleri Türkiye ve Suriye'dir. Krizi tetikleyen birimler için iki farklı görüş savunulabilir. Bunlardan ilki krizi

tetikleyen yani krize yol açan davranışları gerçekleştiren birimin devlet olduğu görüşüdür. Burada krizin çıkmasına neden olan devlet Türkiye'dir. Diğer görüş ise devlet-dışı aktörün kriz tetikleyicisi olarak varlığıdır. IŞİD'in eyleme varmayan tehditlerinin krizi tetiklemek adına yeterli olmadığı kanaatindeyim. Kriz, karar verici Türkiye açısından bakıldığında ani olmayan, önlenebilir ve gelişen bir krizdir. Diğer taraftan Suriye açısından karar vermeye yeterli zamanı bulunmaması dolayısıyla ani kriz olarak nitelendirilebilir. Operasyondan yaklaşık 5 ay önce Süleyman Şah Türbesi'ne yönelik tehditlerin varlığından bahsedilerek çıkarılan tezkere gerekçe gösterilerek krizin Türkiye tarafından kriz çıkacağı öngörülen, tasarlanmış bir kriz olduğu saptanmıştır. Operasyonun çok kısa sürede herhangi bir çatışma olmadan ve türbeye yeni bir alan belirlenmesiyle sonuçlanması bunu destekler niteliktedir. Kriz halinin devam ettiği tespit edildiğinden sonlanmamış bir krizdir. Taraflar arasında akdedilen anlaşmalara uygun hareket edilmediğinden anlaşma ihlalden doğan bir kriz olduğundan bahsetmek mümkündür. Nitekim Suriye tarafının açıklamalarında Ankara Anlaşması'nın 9. Maddesinin ihlal edildiği belirtilmiştir (SANA,2015). Kriz yaratan olayın etkisi göz önüne alındığında yeni bir fiili durum olduğu gözlenmiş ve bu durumun taraflar arasında akdedilmemiş olması dikkate alınırca statü belirsizliğinin varlığından da söz edilebilir. Krizde yeni bir fiili durum oluşurken Türkiye tarafından şiddet içermeyen askeri eylem gerçekleştirilmiştir. Kriz esnasındaki karar vericilere bakıldığında Türkiye tarafında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Ahmet Davutoğlu, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Genelkurmay Başkanı Necdet Özel'den bahsedilebilir. Suriye tarafında ise Devlet Başkanı Beşar Esad vardır.

2.1. Operasyona Yerel ve Uluslararası Tepkiler

Operasyon, özellikle muhalefet kanadından ciddi tepkiyle karşılanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı ve ana muhalefet lideri Kemal Kılıçdaroğlu *"Güçlü devlet, karşılaşılan ilk tehditte topraklarını bırakıp kaçmakla değil, teröristlere dersini vermekle olunur. Bu utanç Türkiye'ye fazla!"* şeklinde açıklama

yapmıştır (Habertürk,2015). Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli aşağıdaki ifadelerle ilk tepkisini vermiştir (Sputnik,2015):

“Türk vatanının mukaddes bir parçası, ayrılamaz ve koparılamaz bir uzantısı olan Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu dün akşam saatlerinde AKP Hükümeti tarafından korkakça yüzüstü bırakılmıştır. Türkiye'nin şah damarı kesilmiş, sınırlarımız dışındaki ecdad yadigarı toprak teröristlerin tehdit ve şantajıyla zoraki terk edilmiştir. AKP Hükümeti en sonunda bunu da yapmış, böylesi bir kokuşmuşluğun tarafı da olmuştur.”

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan operasyonun ardından yayınladığı yazılı açıklamasında;

“...Sayın Başbakanımızın ve Genel Kurmay Başkanımızın hareket merkezinden bizzat yürüttüğü bu operasyon, ecdadımızın bizlere emaneti olan Süleyman Şah Türbesini, savaş şartlarının hakim olduğu Suriye’de daha güvenli bir mevkiye nakletmeyi amaçlamıştır... Daha önce iki defa yeri değiştirilmiş olan Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu, yine uluslararası hukuk ve anlaşmaların bir gereği olarak yeni mekanında bayrağımızı dalgalandırmaya ve ecdadımızın hatirasını yaşatmaya devam edecektir. “

sözlerine yer vermiştir (Sözcü,2015). Yine aynı haberde sözlerine yer verilen Başbakan Ahmet Davutoğlu, türbenin yeni yerine dikkat çekerek “*Aynı anda tank birliğimiz Eşme bölgesinden geçerek bir toprak parçasını kontrol altına almış ve bayrağımızı bu toprak parçası üzerinden dalgalandırmıştır.*” demiştir. İktidara yakın görüşü savunan yazarlar Türkiye’nin operasyon kabiliyetinden söz ederken “korunması zor konumda bulunan” türbenin Türkiye sınırına artık çok yakın bir noktaya taşınmasını başarı olarak yorumlamışlardır (İnat,2015).

Operasyona yaklaşım konusunda muhalefetin iktidarı çoğunlukla vatan toprağını terk ettiği suçlamasıyla eleştirdiği görülmekteyken, iktidarın operasyonu terör tehdidinden kaçınarak bir başarı olarak gördüğü dikkat çekmektedir.

Uluslararası basında ise Süleyman Şah Türbesi’nin uluslararası anlaşmalarla kazanılmış statüsüne dikkat çekilerek Türkiye’nin gerçekleştirdiği operasyon anlamlandırılmaya çalışılmıştır. The Guardian’a konu hakkında fikirlerini ileten İngiliz arkeolog Mike Pitts, dünyanın çoğu yerinde tarihi mezarların korunmak amacıyla taşındığına şahit olunabildiğini ancak Türkiye’nin yapmış olduğu operasyonun bazı açılardan garip gözüktüğünü belirtmiştir (Benedictus, 2015).

Türkiye'nin daha önce mezarı birkaç defa taşındığına dikkat çeken Pitts, Şah Fırat Operasyonu sonrası yapılan naklin bir toprak kaybı ya da geri çekilme gibi okunabileceğini ancak tarihi kalıntılara ciddi zarar verilen bir ülke olan Suriye'den bu tür bir yapıyı çekmenin belirli bir mantığa oturtulabileceğini dile getirmiştir. Yine aynı makalede Pitts, mezardaki kalıntıların gerçekten Süleyman Şah'a ait olduğunun da kanıtlanması imkansız bir durum olduğundan bahsetmektedir.

Aljazeera'da çıkan görüş yazısında Luke Coffey (2015), Ankara Anlaşması'nın 9. Maddesine atıfta bulunarak Türkiye'nin türbeye herhangi bir saldırı olması durumunda NATO'nun 5. Maddesinde belirtilen kolektif savunma ilkesi kapsamında türbeye yapılmış saldırının Türkiye topraklarına yapılmış sayılacağını, en azından Türkiye'nin görüşünün bu olduğunu, ancak böylesi bir durumun güncel koşullarda NATO tarafından hayata geçirilmesinin güçlüğünden söz etmektedir. Reuters'da ise Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun PYD ve Özgür Suriye Ordusu'nun operasyon hakkında bilgilendirildiğine ancak yardım istenmediğe dair sözlerine yer verilmiştir (Reuters, 2015).

Suriye'ye yapılan hareket öncesi türbenin bulunduğu Karakozak köyü IŞİD'in kontrolü altında bulunuyordu. Fırat Nehri'nin diğer kıyısında ve Rakka'nın kuzey bölümünde yani Türkiye sınırlarının hemen güneyindeki bölgede PYD'nin kontrolü söz konusuydu. Türkiye'nin ilgili operasyon öncesi tüm taraflara bilgilendirme notu gönderdiğine dair Davutoğlu'nun sözlerine yer verilmişti ancak dönemin PYD eş başkanı Salih Müslim, 2016 yılında Tolga Tanış'a verdiği mülakatta Türkiye'nin Şah Fırat operasyonunda İstanbul'da, dönemin Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Feridun Sinirlioğlu'yla koordinasyon için bir arada olduğu belirtmiş (Birgün,2016), ilgili sözler için daha sonra mecliste CHP Milletvekili Özgür Özel "*Salih Müslim, 'Süleyman Şah Türbesi'ni taşıdığı zaman İstanbul'daydım. Sinirlioğlu ve ekibiyle birlikteydim, o işi ben kolaylaştırdım' diyor. Sayın Bakan, Salih Müslim İstanbul'da mıydı değil miydi? Eğer İstanbul'da değil Sinirlioğlu ile telefon görüşmesi yapmadı' dersiniz, yaptığı ispatlandığında istifa edecek misiniz?"* şeklinde konuşmuştur (Sputnik,2016). Yine operasyondan üç gün

sonra Erk Acarer imzasıyla Cumhuriyet'te yayınlanan yazıda YPG unsurlarının Türk Silahlı Kuvvetlerine koordinasyon ve yol açma konusunda destek sağladığı birkaç görgü şahidinin ifadelerine yer verilerek iddia edilmiştir (2015). Ayrıca kaza sonucu şehit olan Astsubay Halit Avcı ile ilgili davada operasyona katılan bazı askerlerin PYD/YPG unsurlarının operasyonda yol gösterici olarak görev aldığına dair haberler çıkmıştır (Gökçe,2015). PYD haberlerinin arasında ise bu sefer özel mülkiyet hakkının ihlal edildiğini iddia eden, Türkiye'nin Eşme'de türbe inşa etmek üzere el koyduğu arazinin sahibinin ifadeleri yer alıyor. Bozan Osman isimli Kobanili şahıs, Habertürk'e operasyondan üç gün sonra aşağıdaki röportajı veriyor:

“Kimse benden izin almadı, bilgi de vermedi. Ama Türkiye'nin işgali olarak görmüyorum. Türkiye zorunda kaldığı için orada türbe ve karakol yapıyor. Trilyonlar değerindeki arazimi satmak gibi niyetim yoktu. Ama Türkiye'nin beni mağdur etmeyeceğini düşünüyorum. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın mağduriyetimden haberi olduğu takdirde gerekli talimatı vereceğine inanıyorum. 3 gün önce arazimde çalışma olduğunu duydum. Sorunca türbe yapılacağını söylediler. Değeri trilyonlar ediyor. Ama Türk Hükümeti'nin bana ne vereceğini bilmiyorum. 60 dönüm arazim vardı. Tamamında askerler konuşlanmış durumda. Yeni bir arazi almam gerekecek. Bunun için de paraya ihtiyacım var. Ben doğup büyüdüğüm topraklarda yaşamak istiyorum” (Yukuş,2015)

Osman aynı röportajda mağduriyetinin giderilmemesi halinde uluslararası hukuka başvuracağını belirtiyor. Ancak yazılı ve görsel kaynaklarda daha sonra ilgili kişinin iddialarına yönelik bir başka gelişmeye rastlanmıyor.

Eşmeler köyünde dönemin muhtarı Suphi Yavuz'un ifadeleri de Hürriyet gazetesinde “*Türbenin köy sınırları içine yapılması ekonomi ve turizm açısından kazanım olduğunu düşünüyoruz. Süleyman Şah'ın burada olması aynı zamanda bir güvenli bölge oluşturulması demektir. Bu da bir rahatlama nedenidir*” şeklinde kendine yer bulmuştur(Leylak & Şulul, 2015).

Suriye yönetimi ise operasyona Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine gönderdiği iki mektupla tepki göstermiştir. Mektuplarda Türkiye'nin yürütmüş olduğu operasyon öncesi Suriye'nin İstanbul Başkonsolosluğu'nu bilgilendirdiğini ancak Suriye hükümetinin kararını beklemediğine dikkat çekilerek operasyonun Suriye'nin toprak

bütünlüğü ve egemenliğinin ihlali anlamına geleceğini, 1921’de imzalanan Ankara Anlaşması’na uygun hareket edilmediğini, türbenin bulunduğu topraklar üzerinde Türkiye’nin hak iddia edemeyeceğini, türbenin Türkiye’ye Suriye toprakları üzerinde seyyar bir hareket alanı kazandırmadığını, türbenin taşındığı yeni yer olan sınırdaki Eşme köyünün Suriye toprağı olduğu ve üzerindeki her yabancı eylemin işgal sayılacağını ve eylemlerinin BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi’nce kınanması gerektiğini dile getirmişlerdir(SANA,2015).

Türbenin geleceğine yönelik 2018 yılında Başbakan yardımcısı Fikri Işık “*Süleyman Şah Türbesi geçici olarak taşınmıştı eninde sonunda yerine taşınacak. Çünkü orası Türk toprağı*” ifadelerini kullanmıştır(Diken, 2018)

3. Anklav- Eksklav Toprak Ayrımı ve Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Kavramı

Anklav ve eksklav toprakların tanımı konusunda uluslararası hukukta yerleşmiş bazı görüşler mevcuttur. Anklav toprak bir devletin tamamının yahut belirli bir parçasının bir başka devlet ya da devletler ile çevrili olması durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır(Farran,1955). Landlocked ya da kara topraklarının kilitli olması, içerde kilitli olma gibi ifadeler anklav toprağı karşılamak için kullanılır(Bektaş,2023). Eksklav toprak ise yine tıpkı anklav toprak tanımında olduğu gibi bir devletin tamamının değil yalnızca belirli bir parçasının başka devlet ya da devletlerce çevrili olması ve bu toprağın anavatan ile kara bağlantısının olmaması şeklinde tanımlanır(Vinokurov, 2007). Örnek vermek gerekirse Vatikan, San Marino ve Lesotho, tamamıyla bir başka ülke tarafından çevrili olmalarıyla anklav toprak statüsündedir. Bir ülkenin anklav ülke olarak tanımlanabilmesi için bir başka devlet tarafından tamamen çevrili olması şarttır, aksi halde anklav ülke tanımı kullanılmaz, yerine anklav toprak ya da eksklav toprak ifadeleri kullanılır. Anavatana hukuken bağlı olan ancak kendisini çevreleyen devlet veya devletler nedeniyle anavatana ile bütünleşik olmayan toprak parçasının kendisini çevreleyen devlet veya devletlerle ilişkisini tanımlayan statü anklav iken; ana ülkesinin bu toprak parçası üzerindeki statüsü ise eksklav (exclave) olarak tanımlanmaktadır

(Demir, 2020; Bektaş, 2023). Bu açıdan baktığımızda değerlendirecek olursak Türkiye'nin Suriye'deki 10 dönümlük toprağı Suriye açısından Türkiye'nin anklavı olarak tanımlanırken, Türkiye açısından Suriye'deki eksklavı olarak tanımlanır.

Anklav ve eksklavların savunulmasının uluslararası hukuk açısından anavatanın savunulmasından farkı yoktur. Eksklav topraklar devletin sınırları dışında kalan ve kara bağlantısı sağlanamamış uzantıdır ve devletin bütünlüğünden ve egemenliğinden ayrı düşünülemez. Bu nedenle bir devletin uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkını tartışırken eksklavını bu tartışmadan ayrı tutmak mümkün değildir. Türkiye'nin Suriye'deki toprağı her ne kadar uluslararası hukukta tanımlanmış diğer anklav ve eksklavlardan küçük olsa da (Vinokurov, 2007) hukuken farkı yoktur.

Uluslararası hukukta devletlerin kuvvet kullanımı bazı durumlar haricinde yasaklanmıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2/4. Maddesinde bu husus şu şekilde belirtilmiştir:

“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.” (Karadağ, 2016)

Yine aynı antlaşmanın 51. Maddesinde;

“Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.” (Değdaş, 2017)

ifadesi yer almaktadır. Üye devletlerden herhangi birine silahlı saldırı gerçekleşmesi durumunda devletlerin gerekli önlemler alıncaya dek meşru müdafaa hakları saklı tutulmaktadır. Literatürde yerleşmiş bir başka görüş ise önleyici meşru müdafaa kavramıdır.

“Bir ülkenin güvenliğine meydan okumak için artık sadece silahların ateşlenmesinin gerekli olmadığı bir dünyada yaşıyoruz. Nükleer silahlar o kadar güçlü, balistik füzeler o kadar süratli ki, bu silahların kullanım olasılığındaki en

ufak bir artış veya konuşlandırılmalarındaki en ufak bir değişiklik bile barışa yöneltilen kati bir tehdit olarak kabul edilebilir.”

ABD Başkanı J. F. Kennedy tarafından Küba füze krizi döneminde söylenmiş yukarıdaki sözler önleyici meşru müdafaa için sıklıkla başvurulur(Aydın, t.y.). Önleyici meşru müdafaa çoğunlukla devletlerin ani bir savaş ya da saldırı öncesinde bu saldırının gerçekleşmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu düşündükleri durumlarda başvurdukları bir haktır. Bu hak Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda tanımlanmamış, uluslararası hukukta ise teoride kabul görmemekle birlikte pratikte özellikle 11 Eylül Saldırıları sonrasında ABD’nin teröre karşı başlatmış olduğu savaşta başvurduğu yegane kavram önleyici savaş kavramı olmuştur(Değdaş,2017; Aydın, t.y)

Türkiye’de iktidar tarafından yapılan açıklamalara bakıldığında IŞİD’in vukuu kuvvetle muhakkak olan eylemlerini önlemek açısından iç egemenliği bozulmuş Suriye Devleti’nin müdahalede yetersiz kalacağı göz önüne alınarak kendi toprağını savunma amacıyla yürüttüğü Şah Fırat Operasyonu, daha sonra aynı sebeplerle teröre karşı savaş ve vatan topraklarına muhtemel saldırıların önlenmesi amacıyla yürütülen Fırat Kalkanı, Barış Pınarı ve Zeytin Dalı Harekatları önleyici meşru müdafaa kapsamında icra edilmiştir. Ancak yukarıda bahsettiğim gibi uluslararası hukukta yerleşik bir önleyici meşru müdafaa kavramı bulunmamakla birlikte meşru müdafaa hakkı yalnızca devlete karşı girişilen silahlı saldırı karşısında devreye girmektedir. Süleyman Şah Türbesi IŞİD tarafından birkaç defa taciz edilmiştir, ancak bu taciz hiçbir zaman saldırı boyutuna varacak nitelikte olmamıştır. Türkiye’nin statüsü uluslararası çok taraflı bir anlaşma ve buna ek olarak ikili anlaşmalarla tesis edilmiş Türk Mezarı için koruma hakkını yine ikili anlaşma ve koordinasyon neticesinde kullanması uluslararası hukuk nezdinde gerçekleştirmiş olduğu Şah Fırat Operasyonu’nu meşru bir zemine oturtabilirdi.

4. Sonuç ve Düşünceler

Bu çalışmada öncelikle Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Gazi’nin dedesi ve Osmanlıların atası, Süleyman Şah adıyla tarih anlatımızda yer edinmiş

kişinin gerçekten Süleyman Şah ismini taşıyıp taşımadığı, bu kişinin gerçekte Gündüz Alp olması gerektiği ancak yüz yıllar boyunca anlatılarak geliştirilen bir kurgu neticesinde Süleyman Şah'ın Osmanlıların atası olarak kabul gördüğü açıklanmıştır. Sonrasında iddia edildiği şekliyle Süleyman Şah'ın mezarının bulunduğu Caber Kalesi'nin Türk Mezarı olarak bilinen bir türbeye nasıl ev sahipliği yapmaya başladığına dair gelişmeleri tarihsel açıdan aktarmaya çalıştım. Türk Mezarı'nın bağımsızlık savaşı neticesinde Fransızlarla yapılan ve Suriye sınırının belirlendiği Ankara Anlaşması'nda yer bularak Türk toprağı statüsü kazanmasından ve bu statünün Lozan'da da tanınarak uluslararası hukukta kabul gördüğünden bahsettim. Cumhuriyet döneminde Türk Mezarı'nın ilk olarak 1938'de düzgün bir karakol binasına sahip olduğunu ve mezarın karakol binası içine nakledilerek korumaya alındığını, 1973'te Tabka Barajı'nın su tutmaya başlamasıyla birlikte türbenin yerinin değiştirilmesi için Suriye tarafından gelen talebin kabul edilerek ikili görüşmeler ve heyetlerin incelemeleri sonrasında Türkiye sınırına yaklaşık 30 km mesafede yer alan Karakozak köyü mevkiinde 10 dönümlük bir arazi üzerine taşındığını, 1999'da Teşrin Barajı'nın su tutmaya başlamasıyla bazı bölümlerinde tahribat meydana gelmeye başlayan türbenin Suriye tarafının talep ettiği taşınma taleplerinin reddedilme sürecini ve yine uzun süren ikili görüşmeler neticesinde 2007 yılında yürürlüğe giren Tahkimat Projesi'yle baraj sularına dayanıklı hale getirilerek, sınırlarının ve durumunun tam olarak belirlendiğini, 2011'de çıkan Suriye İç Savaşı sonrasında Suriye rejiminin ülke içindeki kontrolü kaybetmesiyle ortaya çıkmış olan terör koridorunda türbenin bulunduğu bölgeyi kontrol altına alan IŞİD'in Türkiye'yi tehditleriyle gelişen sürecin sonunda gerçekleşen Şah Fırat Operasyonu'nu yerel ve uluslararası tepkiler, PYD'nin varlığı, özel mülkiyet kaybı iddiaları ve meşru müdafaa hakkı kapsamında açıklamaya gayret ettim. Bu arada Türk dış politikasında kriz olarak tanımlanmış şekliyle krizin aktörlerini ve kriz süreçlerini aktardım.

Öncelikle belirtmek gerekiyor ki bu çalışmayı yaparken faydalandığım kaynaklardan elde ettiğim bilgilere göre Süleyman Şah Türbesi'nde yani Türk Mezarı'nda Süleyman Şah adında biri yatmıyor. Süleyman Şah efsanesinin

oluşumunda en büyük pay sahibi yazmış olduğu Osmanlı tarihi ile Aşıkpaşazade'dir. Zira kendisinden sonra gelen pek çok tarihçi kendisinin görüşlerini referans almıştır. Türkiye burada önemli bir Türk beyini taşıyor olabilir ancak bu mezarın iddia edildiği gibi Osman Gazi'nin dedesine ait olmadığı aşıkardır. Türkiye Cumhuriyeti burada Ankara ve Lozan Antlaşmalarıyla elde ettiği bir statüyü korumak üzere bir sembol muhafaza ediyor ve mecbur kalınan durumlarda bu sembolü başka bölgelere naklediyor.

Şah Fırat Operasyonu, IŞİD terör örgütünün Türk Mezarı'na saldırıda bulunma ihtimaline karşılık önleyici meşru müdafaa iddiasıyla Türk hükümeti tarafından gerçekleştirilen bir operasyon olarak karşımıza çıkıyor. Hakkari'deki veya Türkiye'nin bir başka noktasındaki herhangi bir sınır karakolundan farkı olmayan bu vatan toprağı, saldırı ihtimaline karşı terkedilerek "taşındı". Ancak bu operasyon, Türk toprağına herhangi bir silahlı saldırı gerçekleşmeden, Suriye toprakları üzerinde ve Suriye tarafının onayı alınmadan yapılmış olması nedeniyle uluslararası hukuktaki yerleşik görüşlere dayandırılarak devlet egemenliğinin ihlali ve işgal olarak nitelendirilebilir. Çünkü Ankara veya Lozan veya daha sonra Suriye hükümetleriyle yapılan hiçbir anlaşma Türkiye'ye Suriye toprakları üzerinde herhangi bir yerde 10 dönümlük bir arazi hakkı tanımamaktadır. Tanınan yalnızca iki tarafın birlikte belirleyeceği şekliyle Türk Mezarı'nın konuşlandırılacağı ve üzerinde Türk bayrağının çekili olacağı bir topraktır. Kaldı ki operasyonun ne amaçla yürütüldüğü, sonrasında ne hedeflendiği de meçhul kalmıştır. Zira sonraki açıklamalara bakıldığında geri dönüş ihtimalinden söz edilmektedir. Geri dönüş sanıldığı kadar da kolay değildir, çünkü yine bir izinsiz geçiş ve işgal olarak tanımlanabilecek bir hareketle geri dönmek, statüyü uluslararası hukuk zeminine oturtmaktan uzak olacaktır.

Operasyon bir başka amacı güdebilirdi: Türbedeki emanetler ve askerler tahliye edilebilir, "vatan toprağı" saldırılara karşı emniyetli olacak şekilde tuzaklanabilir ve korunması sağlanabilirdi. Saldırı gerçekleştiği anda da Türkiye'nin meşru müdafaa hakkı ortaya çıkacaktı. Pek çok kişiye göre eğer Türkiye bu mezarın

yerini değiştirmemiş olsaydı ne Rusya ne de ABD, Suriye krizine bu kadar m¼dahil olamayacaktı. Özellikle 2016'dan itibaren PYD/YPG'ye yönelik gerçekleştirilen ve M¼nbi'e kadar olan bölgede g¼venli bölge tesis etme d¼ř¼ncesiyle yapılan operasyonlar çok daha rahat bir şekilde yapılabilirdi. Suriye h¼k¼meti ile daha yapıcı bir ilişki tesis edilebilir ve şimdilerde uğraşıldığı şekliyle temas kurma çabalarına gerek kalmayabilirdi. İlgili dönemde bir m¼tfevik gibi gr¼len PYD yalnızca bir yıl sonra z¼m s¼recinin rafa kalkmasının ardından d¼řman konumuna alınmıştır ancak T¼rk Mezarı terk edilmemiş olsaydı PYD/YPG'nin etki alanı sınırlandırılabilir ve PYD ile daha etkin bir m¼cadele gerçekleştirilerek bölgede g¼venlik sağlanabilirdi. En ilginç ve trajikomik olan durum ise T¼rkiye'nin kendi eliyle eksklav toprağını terk ederek eksklav stat¼s¼n¼ belirsiz duruma d¼ř¼rmesidir. Suriye'nin 30 km içinde bir T¼rk toprağı mevcutken şu anda yalnızca 200 metre içerde kara bağlantısı sağlanmış ve bir sınır karakolu gibi görev yapan bir t¼rbe mevcut durumdadır. Bu durum da kara bağlantısının sağlanmış olması nedeniyle eksklavlık durumunu fiilen ortadan kaldırıyor. Hukuken Ankara ve Lozan Antlaşmaları halen T¼rkiye'ye T¼rk Mezarı ¼zerinden bir hak tanımış durumdadır. Bu hak kaybedilmemiş ancak geri kazanılmak zorundadır. Suriye h¼k¼meti ile yapılacak gr¼řmelerle t¼rbe eski yerine veya daha uygun olacak bir başka bölgeye taşınarak hem diyalog kapısı açılır, hem de aranan işbirliği genişleterek sağlanılabilir. Özellikle terör rg¼tlerinin sardığı Kuzey kesimleri T¼rkiye-Suriye Anlaşması ile daha etkin m¼cadele alanına dn¼řebilir.

T¼m yönleriyle ele almaya çalıştığım şah Fırat Operasyonu T¼rkiye ile Suriye arasında z¼mlenmemiř bir kriz doğurmuştur. Krizin gelişimini izleyen ve tasarlayarak ortaya çıkmasına neden olan devlet konumundaki T¼rkiye, krizi bir anda kapısında bulan ve ani krizle karşılaşan Suriye'dir. Operasyondan yaklaşık 5 ay önce S¼leyman şah T¼rbesi'ne yönelik tehditlerin varlığından bahsedilerek çıkarılan tezkere gerekçe gösterilerek krizin T¼rkiye tarafından kriz çıkacağı ngr¼len, tasarlanmış bir kriz olduğu saptanmıştır. Operasyonun çok kısa s¼rede herhangi bir çatışma olmadan ve t¼rbeye yeni bir alan belirlenmesiyle sonuçlanması

bunu destekler niteliktedir. Ahitnamenin ihlali ile anlaşma krizi niteliği taşımaktadır. Anlaşmalarla tesis edilmiş statünün bozulmasına yol açan bir kriz olması nedeniyle yeni bir durum doğurmuştur. Önceki statüye dönüş için ancak ikili anlaşma yapılması gerekmektedir. Kriz, Suriye ile resmi görüşmelerin yapılmasına dek sürecek gibidir.

Kaynakça

- Acarer, E. (2015, 24 Şubat) 'Beraber mevzilendik'. Cumhuriyet. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/beraber-mevzilendik-220141>
- Afyoncu, E. (2015) Süleyman Şah Türbesi. Yeditepe Yayınevi.
- Anadolu Ajansı (2014, 30 Eylül) Tezkere TBMM Başkanlığı'na sunuldu. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tezkere-tbmm-baskanligina-sunuldu/115122>
- Aydın, A. B. (n.d.). Uluslararası Hukukta Önleyici ve Öngörücü Meşru Müdafaa Hakkı. Hukuk Vakfı. https://www.hukukvakfi.org/_files/ugd/6325d1_4c2bfce021e4479a9f8e9814439bb378.pdf
- Balık, G. (2015). Anayasa'da "Milletlerarası Hukukun Meşru Saydığı Haller" Sorunu. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 12(47), 47-71. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463036>
- Bardakçı, M. (2014, 16 Mart) "Türk mezarı ile Caber Kalesi bambaşka yerlerdir". Habertürk. <https://www.haberturk.com/polemik/haber/930049-turk-mezari-ile-caber-kalesi-bambaska-yerlerdir>
- BBC Türkçe (2014, 2 Ekim) Suriye-Irak tezkeresi TBMM'den geçti. BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141001_tezkere_kabul
- Bektaş, S. (2023). Uluslararası Hukuk Kapsamında Geçit Hakkının Hukuki Niteliğinin Tespiti Sorunu: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme. Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XIII(1), 259-299. <https://doi.org/10.54704/akdhfd.1283471>
- Benedictus, L. (2015, 23 Şubat) Why did Turkey invade Syria to dig up the grave of Suleyman Shah?. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/23/why-did-turkey-invade-syria-dig-grave-suleyman-shah>
- Birgün (2016) PYD Eş Başkanı Müslim: Süleyman Şah türbesi taşınırken koordinasyon için Türkiye'deydim. Birgün. <https://www.birgun.net/haber/pyd-es-baskani-muslim-suleyman-sah-turbesi-tasinirken-koordinasyon-icin-turkiye-deydim-105605>
- C. d'Olivier Farran. (1955). International Enclaves and the Question of State Servitudes. The International and Comparative Law Quarterly, 4(2), 294-307. <http://www.jstor.org/stable/755331>
- Coffey, L. (2015, 22 Şubat) The story of Turkey, Syria and a 700-year-old tomb. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/opinions/2015/2/22/the-story-of-turkey-syria-and-a-700-year-old-tomb>
- Değdaş, U. C. (2018). Uluslararası Hukukta Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı. Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(6), 21-40.

- Demir, T. (2020). ANKLAV, EKSKLAV VE UÇ TOPRAKLAR-GÜVENLİK İLİŞKİSİ. Güvenlik Bilimleri Dergisi, Özel Sayı(International Security Congress Special Issue), 51-77. <https://doi.org/10.28956/gbd.695916>
- Dışişleri Bakanlığı (2014, 11 Haziran) No: 196, 11 Haziran 2014, Musul'daki Başkonsolosluğumuz Yerleşkesine Gerçekleştirilen Baskın Hk. Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/no_-196_-11-haziran-2014_-musul_daki-baskonsoloslugumuz-yerleskesine-gerceklestirilen-baskin-hk_.tr.mfa
- Diken (2018, 2 Nisan) Bakan tarih vermedi: Süleyman Şah Türbesi eski yerine taşınacak. Diken. <https://www.diken.com.tr/bakan-tarih-vermedi-suleyman-sah-turbesi-eski-yerine-tasinacak/>
- Gökçe, D. (2015, 15 Nisan) Süleyman Şah Operasyonu'na katılan askerlerden dikkat çekici ifadeler. Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/suleyman-sah-operasyonuna-katilan-askerlerden-dikkat-cekici-ifadeler-28735188>
- Habertürk (2015, 23 Şubat) CHP ve MHP'den TSK'nın Şah Fırat operasyonuna eleştiriler geldi. Habertürk. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1045896-sah-degilmat-operasyonu>
- İnat, K. (2015, 1 Mart) Şah-Fırat Operasyonu ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikası. SETA. <https://www.setav.org/sah-firat-operasyonu-ve-turkiyenin-ortadogu-politikasi/>
- Karadağ, U. (2016) Birleşmiş Milletler Antlaşması'na Göre Meşru Müdafaa Hakkı. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(2). 171-186. DOI: 10.21492/inuhfd.291295
- Kasapoğlu, C., & Ergun, F. D. (2014). Defending the Tomb of Suleyman Shah: Turkey's Options and Challenges. Centre for Economics and Foreign Policy Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep14053>
- Kaya, Y. & Özalp, G. O. (2015a) Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemine Geçiş Sürecinde Süleyman Şah Türbesi'nin Konumu. Journal of International Social Research, 8(38). 366-382.
- Kaya, Y. & Özalp, G. O. (2015b) Cumhuriyet Döneminde Süleyman Şah Türbesi'nin Taşınması Sorunu. Turkish Studies, 10(5). 245-266. 10.7827/TurkishStudies.8304
- Kaya, Y. & Özalp, G. O. (2015c) Cumhuriyet Döneminde Süleyman Şah Türbesi'nin Korunması. Turkish Studies, 10(9), 263 - 302. 10.7827/TurkishStudies.8595
- Leylak, A. & Şulul, Ö. (2015, 24 Şubat) Süleyman Şah'ın yeni türbesi için hummalı çalışma. Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/suleyman-sah-in-yeni-turbesi-icin-hummali-calisma-28286732>
- NTV (2015, 22 Şubat) TSK'dan Süleyman Şah karakoluna "Şah Fırat" operasyonu. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/suleymah-saha-operasyon-1-asker-sehit>
- ÖZKAN, A. (2010). CA'BER KALESİ VE TÜRK MEZARI. Atatürk Dergisi, 5(3), 197-209.
- Reuters (2015, 24 Şubat) Turkish PM says exercised "international rights" in Syrian tomb operation. Reuters. <https://www.reuters.com/article/idUSKBN0LS19I/>
- SANA (2015,23 Şubat) Syria sends letters to UN on Turkish transgression on Syrian territory. Syrian Arab News Agency. <https://sana.sy/en/?p=29740>
- Sözcü (2015,23 Şubat) Şah Fırat operasyonuna tepkiler. Sözcü. <https://www.sozcü.com.tr/sah-firat-operasyonuna-tepkiler-wp751481>
- Sputnik (2016, 6 Mart) 'Sinirlioğlu, Süleyman Şah krizini Salih Müslim'le birlikte yönetti'. Sputnik News. <https://sputniknews.com.tr/20160306/sinirlioglu-suleyman-sah-salih-muslim-1021318778.html>
- Sputnik (2015,22 Şubat) Kılıçdaroğlu ve Bahçeli'den 'Şah Fırat' tepkisi: Korkakça yüzüstü bırakıldı. Sputnik News. <https://sputniknews.com.tr/20150222/1014110601.html>

- TCCB (2015,23 Şubat) Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın: “Şah Fırat Operasyonu Türkiye'nin Kendi Kararıdır ve Kendi Kabiliyetleriyle Hayata Geçirilmiştir”. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2808/cumhurbaşkanligi-sozcusu-kalin-sah-firat-operasyonu-turkiyenin-kendi-kararidir-ve-kendi-kabiliyetleriyle-hayata-gecirilmistir.html>
- Türk Diplomatik Arşivi (2022) Türk Ve Fransız Diplomatik Arşiv Belgeleriyle 100. Yılında 1921 Ankara Anlaşması. Dışişleri Bakanlığı.
- Vinokurov E. (2007), A Theory of Enclaves, Lanham, MD: Lexington Books.
- Winter, C. (2014, 6 Ekim) THE TOMB THAT COULD DRAG TURKEY INTO THE SYRIAN CIVIL WAR. War on the Rocks. <https://warontherocks.com/2014/10/the-tomb-that-could-drag-turkey-into-the-syria-civil-war/>
- Yetkin, M. (2014, 28 Mart) Tapping the Foreign Ministry is no fun; its espionage. Hürriyet Daily News. <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/tapping-the-foreign-ministry-is-no-fun-its-espionage-64211>
- Yılmaz, H. (2022)Süleyman Şah'ı ‘Osmanlıların Atası’ Yapan Rivayetin Tarihi Menşei: Ca'ber Kalesi Önündeki Mezar Süleyman Şah'a Mı Aitti?. Kadim(3), 133-182. <https://doi.org/10.54462/kadim.1080974>
- Yukuş, A. (2015, 24 Şubat) Süleyman Şah Türbesi'nin yeni arazisinin sahibi HABERTÜRK'e konuştu. Habertürk. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1046460-suleyman-sah-turbesinin-yeni-arazisinin-sahibi-haberturke-konustu>

Extended Abstract

In the book on Ottoman history written by Aşıkpaşazade during the reign of Sultan Mehmet the Conqueror, Suleyman Shah was introduced as the ancestor of Osman Bey, the founder of the state, and it was stated that he drowned in the Euphrates River and was buried in front of Caber Castle, and that this grave was known as the Turkish Shrine. The chroniclers who came after Aşıkpaşazade also accepted this narrative concerning him, and until today, the person named Suleyman Shah is known as Osman Bey's grandfather. However, studies conducted in the Republican period revealed that there were deficiencies and errors in the Ottoman historical narrative, that the person known as Suleyman Shah was actually confused with the Seljuk Sultan Kutalmışoğlu Suleyman Shah, that Suleyman Shah's burial in Aleppo was the first step in the confusion, that the death of his son Kılıçarslan, who drowned in the Habur Stream caused deep sorrow among the people, and that these events were confused with each other and a new narrative was created as Suleyman Shah drowned in the Euphrates River and buried in the Caber Castle near Aleppo. It was also revealed in these studies that the grandfather of Osman Bey, known as Suleyman Shah, was actually Gündüz Alp and that this mistake should be corrected. In the first part of the article, these studies were included and the identity of Suleyman Shah was tried to be traced.

The Tomb of Suleyman Shah, also known as the Turkish Shrine since Aşıkpaşazade, is Turkey's only territory outside of the Turkish homeland, whose status was determined in the ninth article of the Ankara Treaty signed in 1921, and this status was accepted in the Treaty of Lausanne, which recognized Turkey's independence in 1923. As such, Turkey's armed guards serve in the tomb, which is considered Turkey's exclave in Syria. The construction of a modern outpost building to house these guards took place in 1938, after which the graves in the tomb were moved next to the outpost building. Until 1973, the

Turkish Shrine, which was located at the foot of the Caber Castle until 1973, was in danger of being flooded by the Tabqa Dam built by Syria on the Euphrates River in 1973 and was moved to the village of Karakozak, about 30 km from the Turkish border, at the request of Syria and with the approval of Turkey. After this relocation, Turkey built a new outpost building and mausoleum in Karakozak on an area of 10 thousand square meters on the banks of the Euphrates River. In 1999, with the flooding of the Teşrin Dam, which was completed by Syria on the Euphrates River, the tomb was again in danger of being flooded, but this time Turkey did not want to move the tomb despite Syria's request. As a result of bilateral negotiations, a project was established in 2003 for the fortification of the Turkish Shrine to protect it from the dam waters and an agreement was signed for the project. The treaty was drafted as an international treaty and clarified many issues related to the tomb. The boundaries, geographical location and coordinates of the tomb, the sections to be organized around the tomb, the fortifications to be built, and the laborers and personnel to be employed were determined within the framework of this treaty.

With the 2011 Syrian Civil War, ISIS's advance in Syria and Iraq posed a new threat to Turkey. In March 2014, ISIS threats against the Suleyman Shah Tomb increased. In June 2014, ISIS raided the Consulate General in Mosul and took 49 hostages. The crisis that started in June 2014 ended with the release of the hostages three months later. In October 2014, the government stated that the Suleyman Shah Memorial Outpost in Syria, which is recognized as the homeland under international law, was at risk and asked for support for the adoption of a one-year authorization for the deployment of Turkish troops across the border in order for Turkey to effectively exercise its right to self-defense under international law. The Turkish parliamentary resolution on the deployment of the Turkish Armed Forces abroad, which was passed on the grounds of the threat posed by ISIS, was met with a backlash from the opposition. The opposition argued that it was unnecessary to issue a parliamentary decree citing a threat to the Suleyman Shah outpost, as the Turkish Armed Forces had the authority to intervene without a parliamentary resolution in the event of an attack on the territory of a nation, which is considered legitimate under international law. In February 2015, approximately four months after the adoption of the parliamentary resolution, the Turkish Armed Forces entered Syrian territory and moved the Tomb of Suleyman Shah and the Memorial Outpost, together with its graves and relics, from the village of Karakozak to the PYD-controlled village of Eşme, approximately 200 meters inside the Syrian border. Here, Turkey seized 10 acres of land for the construction of the mausoleum and destroyed the outpost and mausoleum building in Karakozak. With this operation called Shah Euphrates, Turkey unilaterally and de facto broke the agreement between the two countries and a new crisis emerged in Turkish Foreign Policy. The second part of the study try to explain the stages of the Shah Euphrates Operation, the local and international reactions to the operation, and how and why it was defined as a crisis in Turkish Foreign Policy.

In the third chapter, the definition of enclave and exclave territory is given and it is discussed whether Turkey's exclave territory in Syria can be defended with the right to self-defense under international law. The situations in which the right to self-defense arises are explained, the definition of pre-emptive self-defense put forward by Turkey is given and it is discussed whether the Shah Euphrates Operation can be evaluated within this scope. When we look at the statements made by the government in Turkey, the Shah Euphrates Operation, which was carried out to defend its own land, considering that the Syrian State, whose internal sovereignty has been damaged, would be insufficient to intervene in order to prevent the actions of ISIS, which is certain to take place, was later launched against terrorism for the same reasons. Operations Euphrates Shield, Peace Spring and Olive Branch, which were

carried out to prevent war and possible attacks on the homeland, were carried out within the scope of preventive self-defense. However, as I mentioned in text, there is no established concept of preventive self-defense in international law, and the right to self-defense only comes into play in the face of an armed attack against the state. The Tomb of Suleiman Shah has been harassed by ISIS several times, but this harassment has never amounted to an attack. Turkey's exercise of its right to protect the Turkish Shrine, whose status was established by an international multilateral agreement and additionally by bilateral agreements, as a result of a bilateral agreement and coordination, could have placed the Shah Euphrates Operation on a legitimate basis in the eyes of international law.

In the conclusion, conclusions are drawn on the topics covered since the beginning of the article. Accordingly, Osman Gazi, the founder of the Ottoman Empire, did not have a grandfather named Suleyman Shah. Suleyman Shah is only a legend in the Ottoman historical narratives, a mixture of the stories of Kutalmışoğlu Suleyman Shah and Kılıçarslan. Osman Gazi's grandfather was named Gündüz Alp and his tomb is not in Caber Castle. However, the tomb known as Suleiman Shah has historically been known as the Turkish Shrine and its status in international law was established by the Treaties of Ankara and Lausanne. The Turkish Shrine has given Turkey an enclave on Syrian territory. The Tomb was previously moved and its status was maintained through bilateral agreements between the Syrian government and Turkey. However, the Shah Euphrates Operation in 2015 caused a crisis between the two countries. This operation can be characterized as a violation of sovereignty based on the established views in international law since it was carried out without any armed attack on Turkish territory, on Syrian territory and without the consent of the Syrian side. This is because no agreement with the Syrian government, whether in Ankara or Lausanne or later on, grants Turkey the right to 10 acres of land anywhere on Syrian territory. The only land that is recognized is the land on which the Turkish Shrine will be located and on which the Turkish flag will be hoisted, as determined jointly by the two parties. Allegations of support from the PYD/YPG, now designated as a terrorist organization, during the relocation and allegations of violations of private property rights in the relocated area were also included in the study. After the transfer, the status of the enclave was de facto revoked. While exclave territories are characterized as territories with no land connection to the mother state, this connection has been ensured with the new location of the tomb. In order to resolve the crisis, the two states should negotiate and move towards a return to the previous status or establish a new status.

“GÜÇLENDİRİLMİŞ PARLAMENTER SİSTEM” ÖNERİSİNİN ULUSAL GAZETELERE YANSIMASI

İsmail DURSUNOĞLU*

Öz

Türkiye 2017 referandumunda kabul edilen ve bir yıl sonra fiili olarak hayata geçirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) ile yeni bir siyasal zemine kavuşmuştur. Sadece basit bir hükümet sistemi değişikliği olarak görülmemesi gereken bu yenilik, aynı zamanda siyasal alanı da sistem tartışmaları çizgisine indirgemıştır. Bu tartışmalar; demokrasi, kuvvetler ayrılığı, meclisin etkinliği, iktidarın kişiselleşmesi gibi argümanlar ışığında yapılmıştır. Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) öncülüğünde, İYİ Parti, Saadet Partisi (SP), Demokrat Parti (DP), Gelecek Partisi (GP) ve Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA Partisi)'nden müteşekkil “Altılı Masa”nın birincil motivasyonu anti-demokratik olarak niteledikleri CHS'den yeniden parlamenter sisteme dönüştür. Bu kapsamda 28 Şubat 2022 tarihinde Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem (GPS) önerisini kamuoyu ile paylaşmışlardır.

Medya; yerel, ulusal ve uluslararası düzeydeki siyasal, toplumsal, ekonomik birçok gelişmenin kamuoyuna aktarılmasını sağlar. Medya kuruluşlarının kamuoyunu yansıtmak dışında, kamuoyu oluşturmak ve kamuoyunu yönlendirmek gibi işlevleri de bulunmaktadır. Medya, sahip olduğu bu güç nedeniyle siyasetle yakın ilişki içindedir. Medya, bütün bunlarla beraber siyasal alandan vatandaşa yönelik ileti sağlamaktadır. Bu çalışma, Altılı Masa tarafından açıklanan GPS önerisinin ulusal gazetelerde nasıl yer bulduğunu konu edinmektedir. Çalışmada Hürriyet, Milliyet, Sabah, Akşam, Sözcü, Cumhuriyet, Milli Gazete, Yeniçağ, Karar ve Yeni Şafak gazetelerinden oluşan toplam on gazete incelenmiştir. Çalışmanın amacı, incelenen gazeteler ışığında medyanın GPS önerisini kamuoyuna nasıl yansıttığını belirlemektir. Çalışmada Sözcü, Cumhuriyet, Milli Gazete, Yeniçağ ve Karar gazetelerinin diğer gazetelerin aksine GPS önerisine geniş yer verdiği ve sistem önerisini olumlayan bir yazı dili ortaya koydukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, ilgili konu üzerinden siyaset ve medya ilişkisine yönelik bir değerlendirme yapmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem, Altılı Masa, Medya, Gazete

* Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, idursunoglu@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9831-1119>

Reflection of the “Strengthened Parliamentary System” Proposal in National Newspapers

Abstract

Turkey gained new political ground with the Presidential Government System (CHS), which was accepted in the 2016 referendum and was implemented a year later. This innovation, which should not be seen as just a simple change in the government system, also reduced the political field to the line of system discussions. These discussions were made in the light of arguments such as democracy, separation of powers, effectiveness of the parliament, and personalization of power. The primary motivation of the Six Table, which consists of the Good Party, the Felicity Party, the Democratic Party, the Future Party, and the Democracy and Progress Party, under the leadership of the main opposition party, the Republican People's Party, is the return to the parliamentary system from the CHS, which they describe as anti-democratic. In this context, they shared the Strengthened Parliamentary System (GPS) proposal with the public on February 28, 2022.

The media ensures that many political, social and economic developments at local, national and international levels are conveyed to the public. In addition to reflecting public opinion, media organizations also have functions such as creating public opinion and directing public opinion. Media has a close relationship with politics due to the power it has. Along with all these, the media provides messages from the political sphere to the citizens. This study is about how the GPS proposal announced by Six Tables found coverage in national newspapers. A total of ten newspapers, including Hürriyet, Milliyet, Sabah, Akşam, Sözcü, Cumhuriyet, Milli Gazete, Yeniçağ, Karar and Yeni Şafak, were examined in the study. The aim of the study is to determine how the media reflects the GPS recommendation to the public in the light of the newspapers examined. In the study, it was concluded that Sözcü, Cumhuriyet, Milli Gazete, Yeniçağ and Karar newspapers, unlike other newspapers, gave wide coverage to the GPS proposal and presented a written language that affirmed the system proposal. The study aims to make an evaluation of the relationship between politics and media on the relevant subject.

Keywords: Strengthened Parliamentary System, Table of Six, Media, Newspaper

Giriş

Türk siyasal tarihinde hemen her dönem tartışılan başlıklardan biri de hükümet sistemi olmuştur. Yüzyılı aşkın parlamenter sistem tecrübesine sahip olmakla birlikte başkanlık sistemi tartışmaları 2017 referandumunu ve 2018 seçimleri ile nihayate ermiş, Türk tipi başkanlık modeli olarak takdim edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne (CHS) geçilmiştir. Ancak yeni sisteme geçildikten sonra bu kez muhalefet bloğu tarafından parlamenter sisteme dönüş arayışları başlamıştır. 2023 seçimlerini bunun için bir fırsat olarak değerlendiren CHP, İYİ Parti, SP, DP, GP ve DEVA Partisi'nden müteşekkil muhalefet bloğu

seçimlerden önce hazırlamış oldukları GPS önerisini kamuoyu ile paylaşmışlardır. Bu çalışma, ilgili sistem önerisinin ulusal medyada nasıl yankı bulduğunu incelemekte ve bu noktada ulusal gazeteler üzerinden siyaset-medya ilişkisine ışık tutmayı hedeflemektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde hükümet sistemleri ele alınmıştır. Kuvvetler birliğine ve kuvvetler ayrılığına haiz hükümet sistemleri özellikleri itibariyle incelenmiştir. İkinci bölümde GPS genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise GPS'nin kamuoyuna açıklandığı günün sonrasında okuyucuyla buluşan on ulusal gazetenin ilk sayfası kapsamlı bir şekilde tahlil edilmiştir.

1. Hükümet Sistemleri

Devlet; yasama, yürütme, yargı erklerinden oluşan kurumsal bir yapıyı ihtiva ederken hükümet bu yapının bir parçası olan yürütme gücüne karşılık gelmektedir. Yürütme; yasanın koymuş olduğu kuralları, yargının denetimine tabi şekilde hayata geçirmektedir. Hükümetin oluşma biçimi kuvvetler ayrılığı ilkesine göre belirlenmektedir. Kuvvetler ayrılığı, Montesquieu'nün siyasi literatüre kazandırdığı ve devlet erklerinin farklı güçler tarafından kullanılmasını ifade etmektedir. Bu kapsamda kuvvetler birliğine dayalı hükümet sistemleri ve kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemleri şeklinde ikili bir ayırım yapılmaktadır. Demokratik değerlerle bağdaşmayan nitelikte kuvvetler birliğine dayalı sistemler; monarşi, diktatörlük ve meclis hükümeti sistemi iken; kuvvetler ayrılığına dayalı sistemler; parlamenter sistem, yarı-başkanlık sistemi ve başkanlık sistemidir (Gözler, 2017: 76).

Tablo 1. Hükümet Sistemleri

Kuvvetler Birliği	Yürütmede Birleşme	Monarşi Diktatörlük
	Yasamada Birleşme	Meclis Hükümeti
Kuvvetler Ayrılığı	Sert	Başkanlık Sistemi
	Yumuşak	Parlamenter Sistem
		Yarı-Başkanlık Sistemi

Kaynak: Gözler 2017'den uyarlanmıştır.

Devlet organlarının oluşma biçimleri, görev ve yetkilerinin belirlenmesi, birbirleri ile ilişkilerinin düzenlenmesi neticesinde hükümet sistemleri sınıflandırılmaktadır (Hakyemez, 2011:6). Erdoğan'a (2021) göre hükümet sistemleri, gerek yasama ve yürütmenin yapısı gerekse bu organlar arasındaki ilişkilerin düzeniyle ilgili siyasi tercihlerdir. Hükümet sistemlerinin sınıflandırmasında temel ölçüt yasama ve yürütme erkleri arasındaki ilişkidir. Kural olarak demokratik nitelikteki tüm hükümet sistemlerinde bağımsız hüviyete sahip yargı değerlendirme sürecinin dışında tutulmaktadır (Boyalı, 2021:117). Yasama ve yürütme erkinin yürütmenin uhdesine bırakılması veya meclis hükümeti sisteminde olduğu gibi yasamanın yürütme gücünü de kullanması kuvvetler birliğine dayanan bir anlayışı tesis etmektedir. Kuvvetler ayrılığına dayalı sistemler ise yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin keskin ve sert bir ayrımı yansıttığı başkanlık sistemi, iki erk arasında yumuşak ve dengeli bir ilişkinin devam ettiği parlamenter sistem ve her iki hükümet sisteminin bir takım özelliklerini benimseyen yarı-başkanlık sistemidir (Kahraman, 2012: 433).

Kuvvetler birliğine dayanan mutlak monarşi, yasama ve yürütme gücü hükümdarın şahsında birleşmiş ve meşruiyeti gelenek olan bir yönetim anlayışıdır. Yani kanunu koyan da uygulayan da ve çoğu kez yaşanan anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan da hükümdarın kendisidir. Hükümdarın otoritesini sınırlandırmak amacıyla yasama gücünü kullanacak olan bir parlamentonun hayata geçirildiği sistem ise meşruti monarşidir. Mutlak monarşiyle benzer durum, örneğine az rastlanır olmakla birlikte diktatörlük için de geçerlidir. Ancak diktatörlük, monarşiden farklı olarak meşru zeminden yoksun nitelikte, salt güce ve korkuya dayanmaktadır. Dolayısıyla halkın rızası olmadığı için diktatörlükler er ya da geç yıkılmaya mahkumdur. Meclis hükümeti sistemi devlet erklerinin parlamento bünyesinde tecelli ve temsil edildiği hükümet sistemi modelidir. Egemenliğin tek ve bölünmez olduğu gerçekliğiyle hareket eden siyasal düşünürler, halkın temsil gücünü yansıtan meclisin, devletin erklerinin görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği konusunda fikir birliğine varmıştır. Bu anlayışa göre meclis;

yasama, yürütme, yargı ve diğer tüm alanlarda milli iradeyi açıklamaya alternatifsiz bir şekilde yetkilidir (Teziç, 2004: 402). Meclis hükümeti sisteminde doğal olarak başbakan, devlet başkanı gibi siyasi mevkiler bulunmamakta, meclis başkanı üzerinden ilgili yetkiler yürütülmektedir. Meclis içinden belirlenen ve yürütme görevini ifa etmesi beklenen icra vekilleri yasamanın mutlak kontrolü altında ve ona karşı sorumlu niteliktedir.

Kuvvetler ayrılığı demokratik sistemin en önemli unsurlarından biridir (Albert, 2010: 207) Devlet erkleri arasında kuvvetler ayrılığının yumuşak nitelikte olduğu bir başka ifade ile yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin başkanlık sistemine nazaran daha fazla ve görünür olduğu hükümet sistemi parlamenter sistemdir. Fendoğlu (2010) parlamenter sistemi, kuvvetlerin yumuşak ayrımına dayanan temsili bir rejim olarak tanımlamaktadır. Tunçkaşık (2017) parlamenter sistemi açıklarken iki hususa dikkat çekmektedir: hükümetin parlamentodan çıkması ve hükümetin parlamentoya hesap vermesi. Lijphart’a (1984) göre parlamenter sistem, yürütmenin yasamadan kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu rejimin adıdır. Bu sistemde yürütme, devlet başkanı ve bakanlar kurulu şeklinde düalist yapıdadır. Hükümetin başında başbakan bulunmakta, devlet başkanının görev, yetki ve sorumluluğu sınırlı şekilde tanımlanmaktadır. Esen’e (2022) göre parlamenter sistem, başbakan ve diğer bakanlardan oluşan hükümetin, ulusal egemenliği temsil eden yasama organı tarafından atandığı ve ona karşı sorumlu olduğu yönetim biçimidir. Kuzu’ya (2011) göre parlamenter sistemin temel özellikleri arasında yürütmenin yasamaya karşı sorumlu olması, yürütmenin yasamayı fesih hakkı, devlet başkanının sorumluluğunun olmaması, yasama ve yürütme arasındaki işbirliği ve yürütmenin çift başlı olması gibi nitelikler vardır.

Başkanlık sisteminde sert kuvvetler ayrılığı söz konusudur (Gözübüyük, 1999: 34). Hem yasamanın hem yürütmenin halk tarafından belirlendiği bu sistemde yasama ve yürütme arasında karşılıklı fesih yasağı söz konusu olmakla birlikte yasama ve yürütme arasındaki güç dengesi yürütme lehinedir. Yürütmenin tek başlı olduğu ve devlet başkanı tarafından kullanıldığı başkanlık sisteminde doğal olarak

devlet başkanının siyasi sorumluluğu bulunmaktadır. Devlet başkanı ve atamış olduğu bakanlar ile yasama arasındaki ilişki parlamenter sistemle kıyaslandığında daha düşük düzeydedir. Sartori'ye göre (1994) başkanlık sisteminin üç temel özelliği bulunmaktadır; devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi, yürütmenin yasama tarafından belirlenmemesi, başkanın yürütme erkini kullanması (Aktaran Tosun, Tosun, 2019: 56; Yaman, 2014: 86). Bir diğer hükümet modeli olarak yarı-başkanlık sistemi ise bazı özelliklerini parlamenter sistemden bazı özelliklerini başkanlık sisteminden almış karma bir yönetim anlayışı ortaya koymaktadır. Sistemin en önemli özelliği bir kısım yetkileri uhdesinde barındıran ve halk tarafından seçilen devlet başkanının yanı sıra yine önemli yetkilere sahip ve yasama tarafından belirlenen bakanlar kurulunun bulunduğu çift başlı yürütmeye sahip olmasıdır (Yazıcı 2002: 91).

2. Bir Hükümet Sistemi Önerisi Olarak Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem (GPS)

Altılı Masa, 28 Şubat 2022 tarihinde GPS mutabakat metnini kamuoyu ile paylaşmışlardır. Mutabakat metni kitapçığının kapağında TBMM resmi yer almakta bu resmin hemen üzerinden Türk bayrağı logosu bulunmaktadır. Kapağı ortalayacak biçimde kırmızı yazıyla başlık, hemen altında tarih ve en altta ise alfabetik sıraya göre siyasal parti logoları bulunmaktadır. İç kapakta bir kez daha TBMM'ye yer verilerek hemen altında Atatürk imzalı "*Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir*" sözü ifade edilmiştir (GPS, 2022).

GPS, önsözden sonra iki başlık üzerinden kaleme alınmıştır. Bu başlıklardan birincisi, "CHS'ne Nasıl Bir Ortamda Geçildi?", "CHS Neden Yanlış?", "Yeni Bir Sistem Öneriyoruz" ve "Neden GPS" alt başlıklarından oluşan "Giriş" kısmıdır. İkinci başlık ise "GPS'nin Temel Esasları"dır. Bu başlık altında "Devletin Temel Organlarının Güçlendirilmesi" ve "Demokratik Hukuk Devletinin Güçlendirilmesi" şeklinde iki alt başlık bulunmaktadır. Devletin Temel Organlarının Güçlendirilmesi kısmında "Etkili ve Katılımcı Yasama", "İstikrarlı ve Hesap Verebilir Yürütme", "Bağımsız ve Tarafsız Yargı" hususları ele alınırken; Demokratik Hukuk Devletinin

Güçlendirilmesi kısmında “Temel Hak ve Özgürlükler”, “Kamu Yönetimi” ve “Siyasi Etik Kanunu” konuları bulunmaktadır (GPS, 2022).

CHS'nin yoğun şekilde eleştirildiği güçlendirilmiş parlamenter sistem önerisinde yeni sistemin kişiselliğe ve otoriterliğe yol açtığı, cumhurbaşkanının tarafsızlığını yitirdiği, atamalarda liyakatin kaybolduğu, kamu bürokrasisinin etkisizleştirildiği, yargının bağımsızlık ve tarafsızlığını yitirdiği tespitlerine yer verilmiştir. Demokratik değerleri yüceltmek ve yükseltmek hedefiyle bir araya gelen Altılı Masa'nın önerdiği güçlendirilmiş parlamenter sistemin, *yasamanın yürütmeyi etkin şekilde denetlediği ve millet iradesinin en yüksek oranda temsil edildiği, hükümet istikrarının sağlandığı ve yürütmenin yasama önünde hesap verdiği, yargının tam anlamıyla tarafsız ve bağımsız olduğu, kuvvetler ayrılığının güçlü bir şekilde tesis edildiği bir sistem olduğu* ifade edilmiştir. Bu sistemle, kamu yönetiminde eşitlik, tarafsızlık ve liyakatin tesis edileceği, yolsuzlukla etkin şekilde mücadele yapılacağı, düzenleyici ve denetleyici kurumların güçlendirileceği, adil, tarafsız, şeffaf ve denetlenebilir bir kamu yönetiminin hayata geçirileceği vurgulanmıştır (GPS, 2022)

Güçlendirilmiş parlamenter sistem önerisinin merkezinde yasama yer almaktadır. Sistem önerisinde bütçe hakkının meclise iade edileceği, seçim barajının %3'e düşürüleceği, siyasi parti ve seçim mevzuatının demokratikleştirileceği, bakanlar kuruluna tanınan KHK yetkisinin daraltılacağı, cumhurbaşkanının veto yetkisinin yumuşatılacağı, kanun yapım sürecinde sivil toplum, meslek kuruluşları ve uzmanlarla iletişim halinde olunacağı vaat edilmiştir. Yürütme açısından ise cumhurbaşkanının yedi yıllığına ve bir dönem seçileceği, tarafsızlığının sağlanacağı, yürütmenin icra gücünün başbakan ve bakanlar kurulunda olacağı, siyasi istikrar sağlamak amacıyla gensoru ile yapıcı güvensizlik oyununun birleştirileceği ve böylelikle yeni hükümet kurulana kadar eski hükümetin görevine devam edeceği, OHAL yetkisinin cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan bakanlar kuruluna verileceği belirtilmiştir. Yargı açısından ise hakimlik teminatının güçlendirilmesi, Hakimler Savcılar Kurulu (HSK)'nin hakimler kurulu ve savcılar kurulu şeklinde

ayrılması, hakimler kurulunda adalet bakanı ve müsteşarının yer almaması, Anayasa Mahkemesi (AYM) üye seçiminin yeniden düzenlenmesi, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) ve Sayıştay'ın yüksek mahkeme olarak tanımlanması gibi hususlara yer verilmiştir (GPS, 2022).

GPS kavramı esas itibariyle hükümet sistemleri açısından siyaset bilimi ve anayasa hukuku literatüründe kullanılan bir kavram değildir. Daha çok 2017 Anayasa değişikliği sonrası geçilen “*Türk tipi başkanlık*” modeline duyulan hoşnutsuzluk ve tepkiyi ifade eden GPS, bu yönüyle eski parlamenter sistemden farklı olduğu çağrışımı yapmaktadır. Böylelikle sistem değişikliği ile milletin hafızasında birçok olumsuz hususu barındıran eski parlamenter sisteme dönüşmeyeceği vurgulanmaktadır (Erdem, 2023, 16).

Tablo2. Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem- Parlamenter Sistem Karşılaştırması

	GPS	PS
Cumhurbaşkanının seçilmesi	?	Meclis
Cumhurbaşkanının veto yetkisi	Yumuşak	Sert
Yapıcı güvensizlik oyu	Var	Yok

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

6'lı Masa olarak formüle edilen muhalefet bloğu GPS önerisinde Türkiye'de yaşanan hemen hemen tüm sorunların müsebbibi olarak tek kişinin keyfi yönetimi olarak tanımladıkları CHS'yi görmüşlerdir. Güner (2022) yeni hükümet sistemi ile yaşanan krizleri esasen demokrasiden uzaklaşmanın bir sonucu olarak yorumlamıştır. Güçler ayrılığı ve denge denetiminin olmadığı bir hükümet sisteminin krizlere gebe olduğunu ifade ederek mevcut hükümet sistemini eleştirmiş ve GPS'ye geçişin gerekçelerini sıralamıştır.

Laleoğlu (2022) GPS önerisinin muhalif cenah tarafından parlamenter sistemin rasyonelleştirilmiş hali şeklinde takdim edildiğini belirtmiştir. Ancak sistem önerisini rasyonelleştirilmiş parlamenterizm¹ özelinde tartışanları tezatlığa

¹ Rasyonelleştirilmiş Palamenterizm; esas itibariyle yürütmeyi yasama karşısında güçlendirmeyi, hükümetlere istikrar ve etkinlik kazandırmayı hedeflemektedir (Erdoğan, 2022: 358).

düşmekle itham etmiştir. Çünkü GPS önerisi, yasamayı güçlendirme iddiası ile ortaya çıkmıştır. Yine de GPS önerisi, yapıcı güvensizlik oyu ile yürütmeyi güçlendirmeyi hedeflediğinden dolayı rasyanolleştirme çabasını içermektedir.

Çolak ve Küçükyılmaz (2022), GPS'nin hem klasik parlamenter sistem hem rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemden izler taşıdığını ifade etmektedir. Bütçe yetkisinin TBMM'de olması, gensoru, yazılı soru önergesi, cumhurbaşkanının görev süresi, sembolik cumhurbaşkanlığı, cumhurbaşkanının tarfsızlığı, klasik parlamenter sistemin özellikleri arasındayken; hükümetin kurulmasında basit çoğunluğun düşürülmesinde ise TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğunun aranması, bakanlar kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi, hükümete istikrar kazandırmak için gensoru ile yapıcı güvensizlik oyununun birleştirilmesi gibi hususlar da rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin niteliklerini içermektedir.

GPS kamuoyunda olumlu ve olumsuz yönleriyle tartışılmıştır. Sistem taraftarları, önerilen sistemin yasamayı güçlendirdiği, yürütmenin hesap verebilirliğini artırdığını, yargının tarafsız ve bağımsızlığını artırdığını, temel hak ve hürriyetleri güvence altına alarak kamu yönetiminde etkinliği artıracak adımları sağladığını ön plana çıkarırken, GPS önerisini başarısız ve yetersiz bulanlar, eski sistemin makyajlanmış hali, siyasi istikrarsızlığa ve zayıf hükümetlere neden olacak bir sistem önerisi, Cumhurbaşkanını kimin seçeceği konusunda muğlaklık, hükümet sistemiyle ilgili olmayan konulara yer verilmesi gibi eleştirileri sıralamıştır.

3. Ulusal Gazeteler Perspektifinden Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem (GPS)

Geleneksel medya araçlarından biri olan gazeteler, kamuoyunu ilgilendiren konularda, yerel bölgesel, ulusal ve uluslararası nitelikte siyaset, toplum, ekonomi, sanat, spor ve daha birçok konuda okuyucularına bilgi ve haber sağlamaktadır. Gazete manşetleri aynı zamanda ülkenin gündemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, GPS önerisinin gazetelere nasıl yansıdığını incelemek açısından önerinin açıklandığı günün ertesindeki 1 Mart 2022 tarihli toplam on gazete incelenmiştir.

İlk olarak Hürriyet Gazetesi'ne bakıldığında, GPS haberinin gazetenin sol alt köşesine doğru altı siyasi liderin ayakta olduğu bir fotoğraf kullanılarak ve “‘Güçlü’ Parlamenter Sistemi Açıkladılar” başlığıyla verildiği görülmektedir. Haberde “‘Altı muhalefet partisi lideri dün bir araya gelip 48 sayfalık ‘Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem’ metnini imzaladı. İşte bazı başlıklar. Cumhurbaşkanı 7 yıl seçilecek. Şeffaf ve hesap veren bir sistem olacak. Siyasi Etik Kanunu çıkarılacak. Seçim barajı yüzde 3’e inecek. Tarafsız cumhurbaşkanı 7 yıllığına bir kez seçilecek ve görevi bitince siyaset yapmayacak. Hükümet Meclis’e karşı sorumlu olacak. HSK, YÖK gibi bazı kurumlar kaldırılacak.” ifadeleri yer almıştır. Gazetenin ilk sayfasında genel perspektiften bakıldığında GPS haberinin Rusya-Ukrayna savaşının gölgesinde kaldığı dikkat çekmektedir (Hürriyet Gazetesi, 2022)

Şekil 1. Hürriyet ve Milliyet Gazeteleri

1 Mart 2022 tarihli Milliyet Gazetesi Rusya-Ukrayna savaşına dikkat çeken “Nükleer Kuşatma” manşetiyle okuyucuların karşısına çıkarken; GPS haberi sayfanın sağ alt köşesinde çok küçük bir alanı kapsayacak biçimde yer almıştır. Burada “6 lider mutabakat metnini imzaladı” başlığı ve hemen akabinde “CHP lideri Kılıçdaroğlu, İYİ Parti lideri Akşener, SP lideri Karamollaoğlu, Demokrat Parti lideri Uysal, Gelecek Partisi lideri Davutoğlu, Demokrasi ve Atılım Partisi lideri Babacan “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem” mutabakat metnini imzaladı. 48

sayfalık metinde seçim barajı yüzde 3’e düşürülmesi öngörülüyor” ifadeleri bulunmaktadır. Milliyet Gazetesi’nin GPS haberini çok fazla dikkate almadığı, meseleyi Rusya-Ukrayna savaşı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Montrö çıkışı ve Elektrikte KDV indirimi müjdesinin gerisinde değerlendirdiği sonucu çıkarılmıştır (Milliyet Gazetesi, 2022)

Sabah Gazetesi, GPS 1. sayfada haberleştirmemiş bunun yerine gazetenin en altında küçük kırmızı bir kutucuk içinde “Siyasi karmaşa imzası” başlıklı Okan Müderrisoğlu tarafından yazılan yazının 5. sayfada olduğu bilgisine yer vermiştir. Bu yönlendirme, “Altı benzemez parti dün 48 sayfalık mutabakat metnine imza attı. Bu özetler siyasi karmaşa demek. “Güçlendirilmiş belirsizlik” veya “güçlendirilmiş pazarlık” modeli olduğu çok açık” şeklinde kısa bir açıklama ile yapılmıştır. İlk sayfaya bir bütün olarak bakıldığında “elektrik faturaları yüzde 14 azalacak” manşetinin ön plana çıkarıldığı bu haberin Erdoğan’ın fotoğrafıyla birlikte verildiği hemen aşağıda yine Rusya-Ukrayna savaşına dair haberlere yer verildiği görülmektedir. Kısacası, GPS haberi Sabah Gazetesi tarafından neredeyse görmezden gelinmiştir (Sabah Gazetesi, 2022).

Şekil 2. Sabah ve Akşam Gazeteleri

Akşam Gazetesi 1 Mart 2022 tarihinde okuyucuların karşısına “Avrupai İrkçılık” manşetiyle çıkarken ilk sayfasında Rusya-Ukrayna savaşına dikkat çeken “Müzakere Sonrası Bombardıman” haberine ve Erdoğan’ın fotoğrafını da kullanmak

kaydıyla Cumhurbaşkanı'nın "*Montrö'nün verdiği yetkiyi kullanacağız*" sözüne yer vermiştir. GPS haberi, Akşam Gazetesi'nin ilk sayfasında hiçbir şekilde yer almamıştır. Bu durum, Türkiye'de iç siyaseti ilgilendiren önemli bir meselenin göz ardı edilmesi noktasında tartışılmalıdır. Bu tartışma, demokrasiler açısından oldukça önemli kabul edilen özgür ve tarafsız medya çizgisinde yürütülmelidir (Akşam Gazetesi, 2022)

Sözcü Gazetesi "*Türkiye'nin ve dünyanın gözü dün bu üç zirvedeydi...Kader Masaları*" manşeti ile okuyucusunun karşısına çıkarken, altı siyasi parti liderinin oturduğu masayı fotoğraflayarak GPS'yi haberleştirdiği en üstteki masayı "*1.Sistemden Kurtulma Masası*" şeklinde değerlendirmiştir. Gazete, bu haberin hemen altında Cumhurbaşkanlığı Kabinesi'nin olduğu masayı "*2.Fahiş Zamları Azaltma Masası*" ve en altta Rusya-Ukrayna heyetlerinin görüştüğü masayı ise "*3.İşgalden Kurtulma Masası*" şeklinde haberleştirmiştir. 1.Sistemden Kurtulma Masası başlığı altında şu ifadeler yer almıştır: "*6 muhalefet partisi "Yarının Türkiye için" Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem'i açıkladı CHP ve İYİ Parti önderliğindeki 6 muhalefet partisi AKP'nin getirdiği Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nden Parlamenter Sistem'e dönüş için aylardır yaptıkları çalışmaya dün noktayı koydu. 6 partinin lideri Ankara'da 48 sayfalık ortak metne imza attı. Mutabakatta yasama, yürütme ve yargıda neler yapılacağı anlatıldı. "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni sona erdirirken geçmişe dönmüyor, özgürlükçü ve çoğulcu yeni bir sisteme geçiyoruz" denildi.*" Genel itibariyle değerlendirildiğinde gazetenin ilgili konuyu geniş kapsamlı şekilde ele aldığı görülmektedir (Sözcü Gazetesi, 2022).

Şekil 3. Sözcü ve Cumhuriyet Gazeteleri

Cumhuriyet Gazetesi, GPS önerisini “*Yarının Türkiye'si için*” manşetiyle okuyucusuna duyurmuştur. Manşetin hemen üzerinde “*Altı muhalefet partisi güçlendirilmiş parlamenter sistem çalışmasını kamuoyuna duyurdu*” ifadesi yer alırken haberde “*Alkışlarla İmzalandı*”, “*Bilkent Deklarasyonu*” ve “*Denge Korundu*” şeklinde alt başlıklar sıralanmıştır. Alkışlarla imzalandı başlığı altında siyasi partilerin ve liderlerin isimleri sıralanırken bu kişilerin metni imzaladığı belirtilmiştir. Haberde ayrıca “*Güçlendirilmiş parlamenter sistem çalışması için bir araya gelen CHP, İYİ Parti, SP, GP, DP ve DEVA Partisi, hazırladıkları Bilkent deklarasyonunu açıkladı. Ankara Bilkent Otel'deki buluşmada “Yarının Türkiye'si” vurgusu yapıldı. Toplantıya sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere engelli dernekleri, akademisyenler, kanaat önderleri, barolar ve parti üyeleri katıldı. Salonunda parti logolarına yer verilmedi, liderler parti adlarının alfabetik sırasına göre masada yer aldı*” ifadeleri kamuoyu ile paylaşılmıştır. Gazetenin, GPS önerisine dikkat kesildiği ve okuyucusuna bu noktada bir yönlendirme yaptığı görülmektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 2022).

Milli Gazete, GPS haberini liderlerin masada yer aldıkları fotoğrafı kullanarak “*Güçlü Meclis Güçlü Türkiye*” başlığıyla manşetten vermiştir. Gazetede “*Altı siyasi partinin bir araya gelerek hazırladığı “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem” manifestosu Ankara Bilkent Otel'de düzenlenen tarihi zirvede kamuoyu ile*

paylaşıldı. Altı partinin aylardır üzerinde çalıştığı “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem” mutabakat metni, genel başkanların katılımıyla Ankara’da düzenlenen muhteşem bir programda kamuoyu ile paylaşıldı. “Yarının Türkiye’si için” temasıyla düzenlenen programda “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem” mutabakat metni 6 bölüm şeklinde partilerin genel başkan yardımcılarının tarafından açıklandı. Metnin açıklanmasından sonra 6 genel başkan sahneye çıkarak, mutabakat metninin imza altına aldı ve Türkiye’nin özlediği tarihi bir fotoğraf verdi” ifadeleri yer almıştır. Gazete ilk sayfasını tamamen bu habere ayırırken mutabakat metninde öne çıkan başlıkları şu şekilde sıralamıştır: “Meclisin denetim yetkisini güçlendireceğiz. Temsil gücünü artırmak, temsilde adaleti ve çoğulcu demokrasiyi sağlamak amacıyla seçim barajını yüzde 3’e düşüreceğiz. Yüzde 1 oy alan siyasi partiler Hazine yardımından faydalanmaya hak kazanacak. Cumhurbaşkanının görev süresi yedi yıl olacak ve bir defa seçilecek. Partisiyle ilişkisi kesilecek. Hakimler ve Savcılar Kurulu’nu kaldırarak, Hakimler Kurulu ve Savcılar Kurulu şeklinde iki farklı kurul oluşturacağız. Anayasa Mahkemesi’nin üyelerinin en az dörtte üçünün hukukçu olmasını zorunlu tutacağız. Sayıştay’ı Anayasa’da bir yüksek mahkeme olarak düzenleyeceğiz. TRT’yi ve Anadolu Ajansı’nu bağımsızlık ve tarafsızlık esaslarına göre yeniden yapılandıracağız. Medya sahipliği ve finansmanını şeffaf hale getirecek, medyada tekelleşmeyi ve kartelleşmeyi önlemek amacıyla yasal ve yapısal tedbirler alacağız. Refahın adil bölüşümünü sağlayarak, sosyal hakları ve devlet yardımlarını, insan onuruna yaraşır bir şekilde ve hak temelli bir yükümlülük olarak güçlendireceğiz. Mülakat uygulamasına son vererek, yazılı sınav sorularını esas alacağız. Yolsuzlukla ilgili mevzuatı, Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu’nun tavsiye kararları ile tam uyumlu hale getireceğiz. Kamu İhale Kanunu’nu yenileyerek, ihale mevzuatını tek kanunda düzenleyeceğiz.” Gazetenin, sistem değişikliği önerisinde yer alan önemli hususları güçlü bir şekilde okuyucusuna aktardığı dikkat çekmektedir (Milli Gazete, 2022).

Şekil 4. Milli Gazete ve Yeniçağ Gazeteleri

Yeniçağ Gazetesi, GPS haberini “Türkiye için 6 tarihi imza” başlığıyla manşetten vermiş, haberde siyasi liderlerin masada yan yana oldukları fotoğrafı kullanmıştır. “6 muhalefet partisi ‘tek adam rejimi’ne dönüşen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nden Güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme geçişin yolunu açacak yol haritasının imzasını attı” şeklinde bir bilgilendirme yapılan haberde “28 Madde 48 Sayfalık Metin” Özgürlüklerin Önü Açılıyor” ve “Seçim Barajı Yüzde 3’e Düşüyor” şeklinde alt başlıklar kullanılmıştır. Bu başlıkların altında ise “CHP lideri Kılıçdaroğlu, İYİ Parti lideri Akşener, DEVA Partisi lideri Babacan, Gelecek Partisi lideri Davutoğlu, SP lideri Karamollaoğlu ve Demokrat Parti Lideri Uysal, 23 madde ve 48 sayfadan oluşan Türkiye’nin geleceğini yeniden şekillendirecek Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Metni’ni imzaladı. Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem yasama organının etkili ve katılımcı olduğu, yürütmede hesap verebilirlik ve istikrarın sağlandığı, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının tesis edildiği, temel hak ve özgürlüklerin herkes için güvence altına alındığı, düşüncelerin özgürce ifade edildiği sistem olarak tasarlanıyor. Yeni yönetim modeli ile beraber Türkiye’nin kuvvetler ayrılığına dayalı yeni bir sisteme geçmesi amaçlanıyor. Yeni sistemle seçim barajı yüzde 3’e düşürülecek, yurt dışında yaşayan vatandaşlar için yeni bir seçim bölgesi oluşturulacak, Cumhurbaşkanının tarafsızlığının sağlanması ve partisiyle ilişkisinin kesilmesi sağlanacak” ifadeleri sıralanmıştır. Gazetenin, GPS

önerisinin olumlu noktalarını öne çıkardığı ve mevcut sistemi eleştiren bir haber diliyle baskıya gittiği görülmektedir (Yeniçağ Gazetesi, 2022).

Karar Gazetesi, GPS haberini sürmanşetten siyasi liderlerin masadaki fotoğrafını ve “Demokrasi İmzası” başlığını kullanarak vermiştir. Haberde “Ortak Hedefler Zapt Altında” “Altı Parti’nin İlkelerde Vardığı Mutabakat ve Yol Haritası”, “Şeffaflık ve Liyakat Gözetilecek Siyasi Etik Kanunu Çıkacak” ve “İşte Öne Çıkan Başlıklar” şeklinde alt başlıklar kullanılmıştır. Gazete haberi okuyucularına “Altı partinin iş birliği görüşmeleri Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem’e geçişin çerçevesini çizen metni liderlerin imzalamasıyla ortak yol haritasına dönüştü. Seçim sonrasındaki sürece de projeksiyon tutan mutabakatta ‘daha çok özgürlük, daha güçlü hukuk ve demokrasi’ vurgusu yapıldı. Liderlerin ‘ilkeler temelinde ittifak’ mesajları temel başlıklardaki uzlaşmayla karşılık buldu” ifadeleri ile duyurmuştur. Gazete’de ayrıca konuyla ilgili şu ifadelere yer verilmiştir: “48 sayfalık Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Mutabakat Metni, 6 muhalefet lideri tarafından imzalandı. Genel başkanlar Bilkent Otel’in Sakarya Salonu’na birlikte ve yan yana girdi. Programa, iş dünyası ve baroların aralarında bulunduğu 700 sivil toplum örgütü temsilcisi ve akademisyenler de katıldı. Muhalefet partilerinin uzun süredir yürüttüğü iş birliği görüşmeleri kapsamında liderlerin yuvarlak masa zirvesi sonrası üzerinde uzlaşılan mutabakat metni kamuoyuna duyuruldu. Türk siyasi tarihinde yeni bir aşama olarak değerlendirilen uzlaşmada ortak hedefler imza altına alındı. ‘Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem’ metninin detaylarını genel başkan yardımcıları anlattı. Konuşmaların başında ‘savaşa hayır’ mesajları verildi. Ortak metin ‘Yasama’, ‘Yürütme’, ‘Yargı’, ‘Temel Hak ve Özgürlükler’ ve ‘Kamu Yönetimi ve Siyasi Etik’ ana başlıklarından oluştu. Tüm başlıklarda demokrasinin ve özgürlüklerin güçlendirilmesine vurgu yapıldı. Şeffaflık ve liyakatin gözetileceği, Meclis’in denetim yetkisinin güçlendirileceği, hem yargının hem kurumların bağımsızlığının sağlanacağı kaydedildi. Ortak metin kapsamında siyasi etik kanununun çıkarılacağı da belirtildi. İşte öne çıkan başlıklar: Cumhurbaşkanı bir dönem için seçilecek. Seçim barajı yüzde 3’e düşürülecek. Oyu yüzde 1 olan parti

Hazine yardımı alacak. Partisiz Cumhurbaşkanı 7 yıl görev yapacak. Cumhurbaşkanı tek başına OHAL ilan edemeyecek. YÖK kaldırılacak. Mülakata son verilecek. AYM üyelerinin en az 4’te 3’ü hukukçu olacak. HSK ayrılacak. Çoklu baro bitirilecek. Meclis soruşturmalarında yeter sayısı düşürülecek. Kadına şiddette indirim yapılmayacak. İlkokuldan itibaren insan hakları dersi konulacak. Kamu İhale Kanunu yeniden düzenlenecek.” Gazetenin oldukça geniş çerçevede meseleyi ele aldığı bu okuyucuya sistem önerisi ile ilgili çok fazla bilgi sunma niyeti taşıdığı dikkat çekmektedir (Karar Gazetesi, 2022)

Şekil 5. Karar ve Yeni Şafak Gazeteleri

Yeni Şafak Gazetesi, GPS haberine sağ alt köşede çok küçük bir alanda yer vermiştir. Haber, “2007 öncesine dönüş” başlığıyla okuyucuya sunulmuştur. Haberde “12 Şubat’ta 6’lı yuvarlak masada görüşülen Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem modelinin “2007 öncesine dönüş”ten başka bir şey vademediği anlaşıldı. Dün açıklanan metinde bir dönem 7 yıl görev yapacak cumhurbaşkanının nasıl seçileceği ise belirsiz. Ortaklar, cumhurbaşkanının seçilme yöntemi üzerinde anlaşma sağlayamadı” ifadelerine yer verilmiştir. Yeni Şafak Gazetesi’nin ilgili mutabakat metninin olumsuz yönlerini ortaya çıkardığı dikkat çekerken haberin veriliş biçiminde GPS’nin yeni bir sistem olmadığı vurgulanmak istemiştir (Yeni Şafak Gazetesi, 2022).

Sonuç

2017 referandumunu ve 2018 seçimleri ile cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçen Türkiye’de hükümet sistemi tartışmaları nihayete ermemiş, muhalefet parlamenter sisteme dönüş arayışları içine girmiştir. CHP öncülüğünde, İYİ Parti, SP, DP, GP ve DEVA Partisi’nden oluşan Altılı Masa kurulmuştur. Bir muhalefet bloğu olarak politika üreten masanın birinci gündem maddesi Türkiye’yi yeniden parlamenter sisteme kavuşturmak olmuştur. Bu hususta bazı noktalarda eski sistemden ayrılan GPS önerisi hazırlanmış ve kamuoyuna deklare edilmiştir.

28 Şubat 2022 tarihinde Altılı Masa tarafından kamuoyu ile paylaşılan GPS önerisi, ulusal gazetelerde haberleştirilmiştir. Kamuoyunu yansıtmaya misyonu bulunan gazetelerin habere atfettiği değer, haberleştirme dili bu çalışmada incelenmiştir. On gazetenin incelendiği çalışmada bağımsız olması gereken gazetelerin iktidar veya muhalefete yakınlık derecesine göre ilgili haberi sayfalarına taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Cumhuriyet, Sözcü, Yeniçağ, Karar ve Milli Gazete’nin GPS önerisini manşetten okuyucuları ile paylaştığı, verdikleri haberde detaylı bir bilgi sundukları görülmektedir. Hürriyet, Milliyet, Sabah ve Yeni Şafak gazetelerinin ise GPS haberini, Ukrayna-Rusya savaşından, Cumhurbaşkanı’nın kabine sonrası açıkladığı müjdelere ve Cumhurbaşkanı’nın Montrö değerlendirmesinden sonra gördükleri, gazetelerin ilk sayfasında sağ alt köşede veya sol alt köşede, küçük bir bölümde ve birkaç cümle ile öneri metnini haberleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Akşam Gazetesi’nin, Türkiye’de iç siyaseti etkileyen önemli bir gelişmeyi görmezden gelmesi ise medya bağımsızlığı açısından tartışmaya sunulmuştur. Sonuç itibarıyla GPS önerisinin farklı gazetelerde farklı biçimde ve düzeyde haberleştirildiği ortaya konulmuştur.

Yazarın Notu

Çalışma Abant 1.Uluslararası Bilimsel Araştırma Kongresinde (2022) tebliğ olarak sunulmuştur.

Kaynakça

- Akşam Gazetesi (2022). <https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2022-03-01/aksam-gazetesi-manseti> Erişim Tarihi: 24.11.2022
- Albert, R. (2010). Presidential Values in Parliamentary Democracies. *International Journal of Constitutional Law: I-CON*, 8(2), 207-236.
- Boyalı, H. (2021). Türkiye’de Hükümet Sistemleri. (Ed. İsmail Dursunoğlu) içinde *Türkiye’de Demokrasi: Süreç Yapı ve Tartışmalar*. İstanbul: Efe Akademi Yayınevi
- Cumhuriyet Gazetesi (2022). <https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2022-03-01/cumhuriyet-gazetesi-manseti> Erişim Tarihi: 24.11.2022
- Çolak, Ç. ve Küçükylmaz Y. O. (2022). Muhalefet Bloğunun Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Argümanı: Saf Parlamenter Model mi? Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizmin Bir Versiyonu mu?. (Ed. Murat Ercan vd.) içinde *21. Uluslararası Kamu Yönetimi Formu Tam Metinler Kitabı*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları,
- Erdem F. H. (2023). *Nasıl Bir Parlamenter Sistem?* Ankara Enstitüsü Cats Network
- Erdoğan, M. (2021). Türkiye’de Hükümet Sistemi ve Siyasi Rejim İçin Yeni Bir Perspektif, *Özgürlük Araştırmaları, Liberal Perspektif Rapor*, 20, Ankara
- Erdoğan, S. (2022). Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları ve Rasyoneleştirilmiş Parlamenter Sistem. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 241-365.
- Esen, S. (2022). *Parliamentary System and The Re-Case of Turkey*. Centre for Applied Turkey Studies Network
- Fendoğlu, T. (2010). *Başkanlık Sistemi Tartışmaları*. Ankara: SDE Analiz.
- Gözler, K. (2017). *Anayasa Hukuku’na Giriş*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gözübüyük, Ş. (1999). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi
- Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem (GPS) (2022). <https://im.haberturk.com/images/others/2022/03/02/A4.pdf> Erişim Tarihi: 24.11.2022
- Güner, E. (2022). *Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem: Demokrasi Fırsatı*. Doğan Yayınları, İstanbul.
- Hakyemez, Y. Ş. (2011).Yeni Anayasada Türkiye’nin Hükümet Sistemi. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*. Ankara
- Hürriyet Gazetesi (2022). <https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2022-03-01/hurriyet-gazetesi-manseti> Erişim Tarihi: 24.11.2022
- Kahraman, M. (2012). Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık ya da Yarı-Başkanlık Sistemlerinin Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Mustafa Kemal Üniversitesi SBE Dergisi*, 5(3), 431-457
- Karar Gazetesi (2022). <https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2022-03-01/karar-gazetesi-manseti> Erişim Tarihi: 24.11.2022
- Kuzu, B. (2011). *Her Yönü ile Başkanlık Sistemi*. İstanbul: BKY Yayınları
- Laleoğlu, B. (2022). *Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem: Nedir Ne Değildir?*, SETA Analiz, İstanbul
- Lijphart, A. (1984). *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, New Haven, Yale University Press, p.68.
- Milli Gazete (2022). <https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2022-03-01/milli-gazete-gazetesi-manseti> Erişim Tarihi: 24.11.2022
- Milliyet Gazetesi (2022). <https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2022-03-01/milliyet-gazetesi-manseti> Erişim Tarihi: 24.11.2022

- Sabah Gazetesi (2022). <https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2022-03-01/sabah-gazetesi-manseti> Erişim Tarihi: 24.11.2022Sözcü Gazetesi <https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2022-03-01/sozcu-gazetesi-manseti> Erişim Tarihi: 24.11.2022
- Sartori, G. (1994). Neither Presidentialism nor Parliamentarism. (Ed. Linz Juan & Valenzuela Arturo) in *The Failure of Presidential Democracy*. JHU Press
- Teziç, E. (2004). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi
- Tosun, G. E., Tosun, T. (1999). *Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Tunçkaşık, H. (2017). Parlamenter Sistem: Teori, Pratik ve Tartışmalar, (Ed. S. Gökçimen) içinde Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem: Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri. Ankara: TBMM Basımevi
- Yaman, A. (2014). Başkanlık Sistemi, Uygulamaları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 24(1), 83-98.
- Yazıcı, S. (2002). *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yeniçağ Gazetesi (2022). <https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2022-03-01/yenicag-gazetesi-manseti> Erişim Tarihi: 24.11.2022
- Yeni Şafak Gazetesi (2022). <https://www.gazeteoku.com/gazeteler/2022-03-01/yeni-safak-gazetesi-manseti> Erişim Tarihi: 24.11.2022

Extended Abstract

After Türkiye switched to the presidential government system, discussions on the government system continued. The opposition bloc, defined as the Table of Six, has entered into the struggle for transition to the parliamentary system. In this context, he shared his strengthened parliamentary system proposal with the public. Important issues were included in the proposal prepared with the signatures of the Republican People's Party, the Good Party, the Felicity Party, the Democratic Party, the Future Party and the Democracy and Progress Party. In the strengthened parliamentary system proposal, the conditions under which the new government system was adopted were first mentioned. The mistakes of the Presidential Government System are listed. It was emphasized that the strengthened parliamentary system is new. The features and advantages of this system are mentioned. Reforms to be made in the legislative, executive and judicial departments have been stated. It has been promised to strengthen the democratic legal system, increase fundamental rights and freedoms, improve public administration, and implement political ethical rules.

It has been stated that the new government system leads to personalism and authoritarianism. It has been claimed that the President has lost his impartiality. It has been explained that merit has disappeared, and bureaucracy has been neutralized. It has been stated that the legislature has lost power. It has been stated that the effectiveness of the legislature will be increased with a strengthened parliamentary system. It was announced that the President would be elected once for seven years. It has been explained that the executive power will be exercised by the prime minister and the council of ministers. It was stated that the old government would continue its duty until the new government was established. It was stated that political stability would be ensured in this way. It was promised that the election threshold would be reduced to 3% and that parties with 1% of the votes would benefit from Treasury aid. It has been said that the independence of the judiciary will be ensured. It was announced that the Council of Judges and Prosecutors would be separated, and the minister of justice and the undersecretary

would be removed from the Council of Judges. It has been stated that the YSK and the Court of Accounts will be defined as high courts. It was stated that the selection of members of the Constitutional Court would be determined again.

The media ensures that many political, social and economic developments at local, national and international levels are conveyed to the public. In addition to reflecting public opinion, media organizations also have functions such as creating public opinion and directing public opinion. Media has a close relationship with politics due to this power it has. Along with all these, the media provides messages from the political sphere to the citizens. This study is about how the GPS proposal announced by Six Tables found coverage in national newspapers. A total of ten newspapers, including Hürriyet, Milliyet, Sabah, Akşam, Sözcü, Cumhuriyet, Milli Gazete, Yeniçağ, Karar and Yeni Şafak, were examined in the study. The aim of the study is to determine how the media reflects the GPS recommendation to the public in the light of the newspapers examined. The study aims to evaluate the relationship between politics and media on the relevant subject.

It analyzed how the newspapers presented the strengthened parliamentary system proposal to the public in study. Hürriyet Newspaper used the headline “They announced the “Strong” Parliamentary System”. The news said, “Six opposition party leaders came together yesterday and signed the 48-page “Strengthened Parliamentary System” text. Here are some headlines. The President will be elected for 7 years. It will be a transparent and accountable system. The Political Ethics Law will be enacted. The election threshold will be reduced to 3 percent. The neutral president will be elected once for 7 years and will not engage in politics when his term ends. The government will be responsible to the Parliament. Some institutions such as HSK and YÖK will be abolished.” statements were included. Milliyet Newspaper used the headline “6 leaders signed the memorandum of understanding”. In the news, CHP leader Kılıçdaroğlu, the Good Party leader Akşener, the Felicity Party leader Karamollaoglu, the Democrat Party leader Uysal, the Future Party leader Davutoğlu, Democracy and Progress Party leader Babacan signed the “Strengthened Parliamentary System” memorandum of understanding. In the 48-page text, it is envisaged that the election threshold will be reduced to 3 percent. Sabah Newspaper used the headline “Signature of political chaos”. In the news, six dissimilar parties signed a 48-page memorandum of understanding yesterday. These summaries amount to political chaos. “It is very clear that it is a strengthened uncertainty” or “strengthened bargaining” model.” It is noteworthy that Akşam Newspaper did not include news about the strengthened parliamentary system. Sözcü Newspaper used the title “Turkey's and the world's eyes were on these three summits yesterday...The Tables of Destiny”. In the news, six opposition parties announced the Strengthened Parliamentary System “For the Turkey of Tomorrow”. Yesterday, six opposition parties led by CHP and İYİ Party put an end to the work they have been doing for months to return to the Parliamentary System from the Presidential Government System introduced by the AKP. Leaders of 6 parties signed a 48-page joint text in Ankara. The memorandum explained what would be done in the legislature, executive and judiciary. “As we end the Presidential System of Government, we are not returning to the past, we are moving to a new libertarian and pluralistic system.” Cumhuriyet Newspaper used the title “For Tomorrow's Turkey”. In the news, the Republican People's Party, the Good Party, the Felicity Party, the Democrat Party, the Future Party and the Democracy and Progress Party, which came together to work on a strengthened parliamentary system, announced the Bilkent declaration they prepared. “Turkey of Tomorrow” was emphasized at the meeting in Ankara Bilkent Hotel. Non-governmental organizations, disabled associations, academics, opinion leaders, bar associations and party members attended the meeting. “Party logos were not included in the hall; leaders were

placed at the table according to the alphabetical order of party names." Milli Gazete used the title "Strong Parliament, Strong Türkiye". In the news, "The "Strengthened Parliamentary System" manifesto, prepared by six political parties, was shared with the public at the historical summit held in Ankara Bilkent Hotel. The "Strengthened Parliamentary System" memorandum, which six parties have been working on for months, was shared with the public in a magnificent program held in Ankara with the participation of the chairmen. In the program organized with the theme "For Tomorrow's Turkey", the "Strengthened Parliamentary System" memorandum of understanding was announced in six parts by the deputy chairmen of the parties. "After the announcement of the text, six chairmen came on stage, signed the memorandum of understanding and gave a historical photo that Turkey missed." expressions were used. Yeniçağ Newspaper used the title "six historical signatures for Türkiye". In the news, 6 opposition parties signed the road map that will pave the way for the transition from the Presidential Government System, which has turned into a 'one-man regime', to the Strengthened Parliamentary System." Karar Newspaper used the title "Signature of Democracy". The news said, "The cooperation talks of the six parties turned into a common road map with the leaders signing the text that outlines the transition to the Strengthened Parliamentary System. In the memorandum that also projects the post-election period, "more freedom, stronger law and democracy" was emphasized. "The leaders' messages of 'alliance based on principles' were met with agreement on basic topics." expressions were used. Yeni Şafak Newspaper used the title "Return to pre-2007". In the news, it was understood that the Strengthened Parliamentary System model, which was discussed at the six-party round table on February 12, promised nothing other than a "return to pre-2007". In the text announced yesterday, it is unclear how the president, who will serve for a term of 7 years, will be elected. "The partners could not agree on the method of electing the president."

The GPS proposal, which was shared with the public by Six Desk on February 28, 2022, was reported in national newspapers. The value attributed to news by newspapers with the mission of reflecting public opinion and the language of reporting were examined in this study. In the study where ten newspapers were examined, it was concluded that the newspapers, which are supposed to be independent, carry the relevant news on their pages according to the degree of closeness to the government or the opposition. It is seen that Cumhuriyet, Sözcü, Yeniçağ, Karar and Milli Gazete shared the GPS suggestion with their readers in the headlines and provided detailed information in their news. It was stated that Hürriyet, Milliyet, Sabah and Yeni Şafak newspapers saw the GPS news after the Ukraine-Russia war, the good news announced by the President after the cabinet and the President's evaluation of Montreux. It was concluded that they reported the proposal text in a small section and with a few sentences in the lower right corner or lower left corner of the first page of the newspapers. The fact that Akşam Newspaper ignored an important development affecting domestic politics in Turkey has been discussed in terms of media independence. As a result, it has been revealed that the GPS proposal was reported in different newspapers in different ways and at different levels.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 1011-1032

Geliş Tarihi:01.04.2024 Kabul Tarihi:25.09.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1462922>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

AFETLERDE KİMLİKLENDİRME VE KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER

Pınar KURT*

Sevil CENGİZ*

Öz

Afetlerde, ölümlerin fazla ve imkânların sınırlı olması, naaşlarda oluşan bozulmalar kimliklendirmeyi güçleştirir. Afet kurbanlarının kimliklendirilmesinde parmak izi, DNA analizi ve dental analiz kullanılır. Bu yöntemlerin güvenilirliği, yöntemin maliyeti ve uygulanabilirliği de önemlidir. Yöntemlere ait yeterli, güvenli alt yapının ve veri tabanının bulunması gerekir. Bireylerin ölüm öncesi kayıtlarının tutulması yöntemlerin uygulanmasını etkin kılar. Maliyet ve uygulanabilirlik açısından parmak izi analizleri ve dental analizler daha avantajlı yöntemlerdir. DNA analizi ise güvenilirliği yüksek ve kesin sonuca götürmesinin yanında yüksek maliyetli ve uygulanması daha zordur. Türkiye de parmak izi kayıtları yeterli düzeyde tutulmakla birlikte dental kayıtlar ve DNA kayıtları ile ilgili sorunlar mevcuttur. Yaşanan Kahramanmaraş depremlerinde kimliklendirme öncelikli olarak görsel teşhis ve parmak izi ile yapıldı, yapılamadığı durumlarda ise DNA analizleri ile yapıldı, yakını olmayanlarda DNA örnekleri alınarak defin işlemleri gerçekleştirildi. Ülkemizde sıklıkla afetlerin yaşanıyor olması da öncelikle multidisipliner çalışmalar ile ölüm öncesi tüm halkın kayıtlarının tutulması ile afet durumunda etkin kimliklendirme çalışmalarının yapılmasını sağlar.

Anahtar Kelimeler: Afet, Dental analiz, DNA analizi, Kimliklendirme, Parmak izi
Jel Kodları: H84, S54

Identification In Disasters And Methods Used In Kahramanmaraş Earthquakes

Abstract

In disasters, a high number of deaths, limited facilities and deterioration of the bodies make identification difficult. Fingerprints, DNA analysis and dental analysis are used in the

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Şiran Mustafa Beyaz Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, pinarkurt29@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0202-9320>

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Fakültesi, Acil Yardım ve Afet Ynetimi Bölümü, sevilingiz@gumushane.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3562-1793>

identification of disaster victims. The reliability, cost and applicability of these methods are also important. Adequate and secure infrastructure and database must be available for the methods. Keeping pre-mortem records of individuals makes the application of the methods effective. Fingerprint analyses and dental analyses are more advantageous methods in terms of cost and applicability. DNA analyses, on the other hand, are more costly and more difficult to apply, although they have high reliability and lead to a definite result. Although fingerprint records are adequately kept in Turkey, there are problems with dental and DNA records. In the Kahramanmaraş earthquakes, identification was made primarily by visual identification and fingerprints, and in cases where it could not be done, DNA analyses were performed, and DNA samples were taken from those who had no relatives and burial procedures were carried out. The fact that disasters are frequently experienced in our country ensures that effective identification studies are carried out in case of disaster by keeping the records of the whole population before death with multidisciplinary studies.

Keywords: Disaster, Dental analysis, DNA analysis, Identification, Fingerprint.

Jel Codes: H84, S54

Giriş

Afetler, beklenmedik bir anda meydana gelen can kaybına neden olan doğal afetler (deprem, yangın, sel, fırtına, çığ, yanardağ patlaması, kıtlık vb), büyük kazalar (uçak, metro, otobüs vb.), intihar saldırıları, terör saldırıları ve patlama gibi olaylardır (AFAD, 2023). Afetlerin çapı ve boyutuna bağlı olarak, hayatını kaybeden yada afetlerden zarar gören kişilerin kimlikleri ve sayılarının belirlenmesi gerekmektedir. Deprem ve sel gibi afetlerde afetzedelerin kimlikleri ve sayılar net değilken, uçak ya da bir otobüs kazasında yolcu sayısı ve yolcuların kimler olduğu ya da bir maden kazasında hangi işçilerin çalışmakta olduğu bellidir. Bu tür veriler de kimliklendirmenin hızlı ve etkin yapılmasında son derece önemlidir.

Afetlerde can kayıplarının oluşması ile birlikte afet kurbanlarının kimliklendirilmesi (Disaster victim identification, DVI) gerekmektedir (İnterpol, 2018:6). Kimliklendirmenin yapılması ve sürecin yönetilmesinde, afetin büyüklüğüne göre kaos ortamı oluşmakta, yerel imkanlar yetersiz kalmakta ve yardıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bir afet sonrasında kimliklendirmenin en kısa sürede yapılması gerekmektedir. Bu bir insan hakkıdır. Aynı zamanda dini, hukuki ve kültürel da olarak son derece önemlidir (Akıncıoğlu vd, 2021:218).

Afet kurbanlarının yakınları, en kısa sürede kimliğin belirlenerek cenazenin kendilerine teslim edilmesi ve inançlarına göre defin işlemlerini yaparak son görevlerini tamamlamanın huzurunu yaşayacaklardır. Aksi durumda afetin etkileri ile kimlik belirsizliği bir araya geldiğinde afetzedeler için süreç zorlaşacaktır. Kimliklendirme ve özellikle bir afet de hayatını kaybedenlerin kimliklendirilmesi konusunda teknolojik ve bilimsel gelişmeler sağlanmıştır.

Dünyada ve ülkemizde yaşanan afetler de hayatta kalma, güvenlik, arama kurtarma öncelikli olduğundan, kimliklendirme ikinci planda kalmıştır. Elde edilen tecrübeler kimliklendirmenin ön plana çıkmasını ve bu konuda gerek ulusal gerekse de uluslararası boyutta standartların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. İnterpol (Uluslararası Polis Teşkilatı) üyesi olan ülkelere afet kurbanlarının kimliklendirilmesi (DVI) konusunda yönergeler ile DVI ekiplerinin kurulması konularında destek olmaktadır (İnterpol, 2018:1).

Afet kurbanlarının kimliklendirilmesinde ölüm öncesi kayıtların; özellikle sağlık kayıtlarının, dental kayıtların ve parmak izi kayıtlarının tutulmuş olması gerekmektedir (Yıldırım ve Hancı, 2001:375). Gelişmiş ülkelerde bu kayıtların düzenli ve sistematik olarak tutulduğu ancak gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kayıtların yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle parmak izi kayıtları ve dental kayıtlar mevcut olduğunda kimliklendirme kısa sürede ve güvenilir olarak yapılırken bu kayıtlar mevcut olmadığında ya da yetersiz olduğunda DNA analizleri yapılmaktadır. Bu analiz zaman almakta ve daha maliyetli olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde DNA analizi ile kimliklendirmeye daha az ihtiyaç duyulmaktadır (Akıncıoğlu vd, 2021:217).

Afetlerde Kimliklendirme

Dünya tarihinde afet özelliği taşıyan birçok toplu ölüm gerçekleşmiştir. Bunların kimi zaman nedeni deprem, sel, tsunami gibi afetler olmuş kimi zamanda salgın hastalık, uçak kazası, terör olayları ya da patlamalar olmuştur. Bu olaylarda hayatını kaybedenlerin kimliklendirilme yöntemleri (görsel kimliklendirme) zaman içerisinde değişiklik göstermiştir.

19.yüzyıla gelindiğinde otopsi, parmak izi ve dental veriler kullanılmaya başlanmıştır. Afetler ve afetlere müdahale multidisipliner çalışmayı gerektirdiğinden bu çalışmalarda kimliklendirme ekiplerinin de yer alması gerekmektedir. Bu ekipte adli tıp uzmanı, diş hekimi, antropolog, biyolog yer almalıdır. Bu uzman ekiplerin ante mortem (ölüm öncesi) ve post mortem (ölüm sonrası) kayıtları değerlendirilmesi ile özellikle de büyük afetlerde naaşların bozulması da göz önüne alındığında, kimliklendirmenin güvenilir ve kısa sürede yapılmasını sağlayacaktır (Erdemir, 2015: 125).

Kimliklendirme de uygulanacak yöntemler ve izlenecek yol belirlenerek verilerin güvenliği sağlanmaktadır. Aksi takdirde elde edilen veriler değerlendirilemeyebilir. Bu sorunların en aza indirilmesi için Türkiye'nin de 1932 yılında üye olduğu İnterpol tarafından 1984 yılında DVI (Felaket kurbanlarının kimliklendirilmesi) protokolü hazırlanmış ve izlenecek yollar belirlenip sonraki yıllarda da güncellenerek kullanılmaya devam etmiştir. Afetlerden sonra kimliklendirme çalışmalarında bulguların kayıt altına alınarak değerlendirilmesi aşamasında AM (ante mortem (ölüm öncesi) ve PM (post mortem (ölüm sonrası) kayıtların eşleştirilmesi gerekmektedir. Yine İnterpol tarafından afet kurbanlarının kimliklendirilmesi aşamasında AM ve PM formlar kullanılarak bireylerin bilgileri kayıt altına alınmaktadır (İnterpol, 2018:17). Ölüm öncesi bireylerin fotoğrafları, x-ray görüntüleri, bazı karakteristik özellikleri (yara izi, doğum lekesi, dövme vb.), hastane kayıtları ve diş kayıtlarının tutulmuş olması, olası bir olaydan ya da afetten sonra bu verilerin kullanılmasını gündeme getirir görevliler tarafından bilgiler hızla toplanır. Uzmanlar tarafından tüm veriler değerlendirilir, bu esnada kişinin yakınları tarafından alınacak bilgiler de son derece önemlidir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken bir noktada tüm bilgilerin değerlendirilmesi ve kesin kimliklendirme yapıldıktan sonra bilgi paylaşımının yapılmasıdır (Erdemir, 2015:126).

AM ve PM bilgilerinin uzmanlar tarafından değerlendirilmesi ile afet kurbanlarının tamamı kimliklendirilebilir. AM bilgiler akrabalardan, olayda yaralanmayan bireylerden, hastane kayıtlarını hekimlerden ve diş kayıtlarını ise diş

hekimlerinden alarak İnterpol formlarına uzman kişiler tarafından kaydedilir. PM bilgiler ise kimliklendirme için en kritik, çalışmayı sonuca götürecektir bilgilerdir ve uzmanlar (adli tıp, olay yeri inceleme, görüntüleme, DNA, adli patoloji ve odontoloji) tarafından alınması gerekir (Tuğ ve ark., 2002:12). Afet kurbanlarının kimliklendirilmesinde ölüm öncesi veriler ile ölüm sonrası verilerin eşleştirilmesi yapılır. Ölüm öncesi kayıtlar içerisinde yakınlarından elde edilen veriler, sağlık kayıtları, diş kayıtları ve yakınlarından elde edilen DNA örnekleri ile ölüm sonrasına ait kayıtlar ise kişisel özellikler, parmak izi kayıtları, dental kayıtlar, DNA örneği, antropolojik veriler ve patolojik verilerdir (Erdemir, 2015:126).

Kimliklendirmede görev dağılımında ortak amaç olağandışı olan ve yardım almaksızın yönetilemeyecek bu durumu kontrol altına alabilmek, afet kurbanlarının kısa sürede ve etkin şekilde tanımlanmasını yaparak ve ailelerine teslim etmektir.

Afetlerin yönetiminde belirlenen organizasyon şeması ile bilgi ve iş akışı gerçekleşir. Ekipte yer alan ante mortem bilgi ekibi, afetin meydana geldiği yerde sağ kurtulanlar, tanıklar, akrabalar ile görüşüp bilgi toplar ve kayıtları tutar. Aynı zaman da kurbanların kimliklerinin tespit edilmesi multidisipliner çalışmayı gerektirir. Birinci aşamada afetzedelere ulaşmak için profesyonel bir arama kurtarma ekibi ve arama kurtarma sonucunda bireyin kimliğinin tespit edilmesi için kimliklendirme ekibi görev alacaktır (Ferrara vd., 2019:6).

Afetlerde çoğu zaman, hayatını kaybeden insan sayısı fazla olduğundan, afetin ve geçen sürenin etkisiyle, bozulma ve çürümelerin olmasıyla kimliklendirme güçleşmektedir. Bu durum hem kimliklendirme de görev alanlar için hem de afet kurbanlarının yakınları için ciddi bir sorundur. Bu nedenle mümkünse afet tecrübesi olan profesyonel psikososyal ekiplerin olay yerinde bulunması yakınlar açısından önemlidir.

Arama kurtarmadan sonra ulaşılan kurbanlar ya da onlara ait parçalar uzman ekipler tarafından ilk aşamada naaşların belirlenmesi, uygun ve güvenli alanlara götürülerek parmak izlerinin alınması, DNA örneklerinin alınması ve dental kayıtların da tutulması aşamalarından oluşur. Kimliklendirme de adli tıp uzmanı,

antropolog, odontolog, adli patoloğ, adli biyoloğ (DNA uzmanı), parmak izi uzmanı, otopsi uzmanı ve psikoloğ görev alır (Canpolat ve Yükseloğlu, 2018: 652).

Kimliklendirme de Kullanılan Yöntemler

Kimliklendirme yapılırken afet de hayatını kaybeden bireylerin kimliğı kesin olarak ortaya konulmalıdır. Bunun içinde kullanılacak yöntem ya da yöntemlerin mevcut koşullara uygun olan, bilimsel temellere dayanan, yüzde yüz güvenilirliğı olan yani kesin sonuca götüren, kısa sürede uygulanabilir ve değerlendirilebilir yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler parmak izi analizi, dental analiz ve DNA analizidir (Graham, 2006:203).

Parmak izi çalışmaları kimliklendirmenin yapılmasında başvuru en hızlı ve en güvenilir yöntemlerden biridir. Parmak izi değerlendirmeleri çok uzun yıllardır kullanılan temel yöntemlerdendir. Bu yöntemde esas alınan parmakların son eklemi ve ucu arasında kalan şekiller ve bu şekillerin yüzeylere dokunulması ile yüzeyde bırakılan şekillerdir. Kimlik tespiti için kullanılan en önemli yöntemdir (Kabklang ve ark., 2009: 59). Tek yumurta ikizleri de dahil olmak üzere dünyadaki tüm insanların parmak izi birbirinden farklıdır (Saferstain, 1998: 147). Bu nedenle parmak izi analizi, kimlik tespitinde çok önemli yere sahiptir. Aynı zamanda ekonomik, hızlı ve uygulanabilir olması gibi özellikleri de yöntemi avantajlı hale getirmektedir. Naaşlarda, buldukları ortam özelliğine göre sabunlaşma da meydana gelebilmektedir. Sabunlaşma; nemli yada sıvı ortamda naaşlarda meydana gelen kimyasal değişimlerdir ve bu değişimler ile naaşlar morfolojik özelliklerini yıllarca koruyabilmektedir. Bu yönüyle sabunlaşma adli tıp açısından önemlidir (<https://www.ttb.org.tr/eweb/adli/3.html>). Parmak izi analizleri ölüm sonrasında da kurbanların kimliklerini belirlemede en hızlı ve etkili yoldur. Parmak izlerinin dijital veri tabanlarında (Automatic Fingerprint Identification System: AFIS) kaydedilmiş olması herhangi bir nedenle ya da afette hayatını kaybeden bireyin parmak izi ile veri tabanının karşılaştırılmasıyla kimliklendirmeyi kesin olarak sağlayacaktır (Johnson ve Riemen, 2019: 294).

Dental analizler, kimliklendirme sırasında naaşların tanınmayacak derecede bozulduğu, yandığı ya da parçalandığı durumlarda bile naaş üzerinde dişlerin kalmasından dolayı dişler adli tıp da önemli yere sahiptir. Bireylerde dişlerin farklı konumlarda yerleşmiş olması, görsellerinin, yüzeylerinin farklı olması gibi özellikleri dişlerin, her birey için özel olmasını ve parmak izi gibi o kişinin kimliğini oluşturmasını sağlamaktadır. Yine dişlerin bilinen bir özelliği de naaşın yaşı hakkında bilgi vermesidir. Dişlerin tahmini çıkış zamanları bilindiğinden, yaş tahmini de yapılabilmektedir (Hill vd, 2011: 44). Aynı zamanda kimliği belirsiz bir naaşdan diş filmi alınması ve bu kaydın önceki kayıtlarla eşleştirilmesi etkin kullanılan kimliklendirme yöntemlerindedir. Bu yönüyle kimliklendirme için ana unsurlardan biri olan dişler özellikle 19. yüzyıldan itibaren birçok olayda kimlik tespitinde kullanılmıştır.

Dişlerin ölüm sonrasında kalması; adli alanda değerlendirmeler yapılmasında, şüphelilerin ve kurbanların belirlenmesinde kullanılmaktadır. Kimlik tespitinin yapılabilmesi için bireylere ait ölüm öncesi kayıtlar ile ölüm sonrası kayıtların karşılaştırılması gerekmektedir. Bu yönüyle dental analizler adli tıp için önemlidir (Kolude vd., 2010: 113). Dental analizler de verilerin kaydedilmesini sağlayacak formlar geliştirilmiştir. İnterpol, diş hekimleri tarafından standartlaştırılmış formlar oluşturarak bireylerin diş kayıtlarının (antemortem) ortak bir terminoloji ile tutulmasını ve bu kayıtların veri tabanına kaydedilmesini sağlamıştır. Bireyin hayatını kaybettiğinde post mortem verileri alınarak veri tabanına yüklenen verilerin eşleştirilmesi ile kimliklendirme yapılmaktadır (Torpet, 2005: 19). Oluşturulan DVI formlarına diş bilgileri detaylı olarak işlenmeli ve kayıt altına alınmalıdır. Ayrıca bireyin kullandığı protez de var ise seri numarası ile kayıt altına alınarak kimliklendirme de kullanılmaktadır (Torpet, 2005: 22). DNA analizi; DNA bir bireyin kimliğidir. Bireye ait tüm özelliklere DNA'dan ulaşılabilir. Bu yönüyle kimliklendirme çalışmalarında en güvenilir yöntemlerden birisidir. En küçük kalıntılardan bile yıllar sonra DNA analizi yapılarak kimliğin belirlenebilmesi, bireyin akrabalık ilişkileri hakkında bilgi vermesi, yöntemin

avantajlarındandır. Adli vakalar, kazalar ve afetler gibi durumlar da kimliklendirme de önemli bir yere sahiptir (Çetli vd, 2019: 1546). Organizmaya ait tüm örneklerden DNA'ya ulaşılabilmesi, az miktarda DNA ile de DNA analizinin yapılabilmesi çalışmaları kolaylaştıran unsurlardan birisidir. Bunların yanı sıra dişlerden elde edilen DNA'lar da kalitelidir ve uzun süre toprak altında kalan dişlerden dahi başarılı DNA izolasyonları yapılabilmektedir (İyras ve Doğan, 2015: 54,55).

DNA çalışmaları, afetlerde kimliklendirmede vazgeçilmez unsur olarak kullanılmaktadır. Ancak DNA ile kimliklendirme yapılırken naaşların bekletilebileceği büyük morglar olmadığından, bir an önce kimliklendirmenin yapılıp naaşların yakınlarına teslim edilerek, defin işlemlerinin sağlanması gerekmektedir. Aksi durumda naaşlarda bozulmalar ve kokuşmalar başlayacağından halk sağlığı sorunları, salgın hastalıklar gündeme gelecektir. Örneğin yaşanan Kahramanmaraş merkezli asrın felaketinde 11 ilde yıkımlar meydana gelmiş olup yaklaşık olarak 50.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Felaketin boyutları ve etkileri düşünüldüğünde DNA analizleri ile kimliklendirme işlemleri ikinci planda kalmaktadır. Bu bağlamda DNA analizleri mecbur kalınan durumlarda uygulanmakta olup ilk aşamada daha basit ve uygulaması kolay olan yöntemler parmak izi, görsel tanımlama tercih edilmektedir (AFAD, 2023). Parmak izi, dental analiz ve DNA analizlerinin yanı sıra olayın ya da afetin ilk aşamasında kesin bir kimliklendirme olmamasının yanı sıra kayıp kişilerin belirlenmesinde yaşa, cinsiyete, ırka göre ayırmalar da yapılarak kimliklendirme sürecini hızlandırmaktadır. Aynı zamanda bireyin üzerinden çıkan kimlik ya da belgeler, yara izi, dövmesi, takıları, varsa bedensel eksikliği, kamera kayıtları ve tanık ifadeleri de kesin yani pozitif bir kimliklendirme sağlamamasının yanı sıra ikincil ve destekleyici yöntemler olarak değerlendirilmekte ve kullanılmaktadır (James, 2005:15). Bir olay ya da bir afet meydana geldikten sonra en kolay ve en etkin kimliklendirme yöntemi parmak izi analizleridir, sonuç saniyeler içerisinde belirlenir ve kesin sonuçtur. Ancak vücut bütünlüğü bozulduğu durumlarda parmak izi analizlerinin yapılamadığı durumlarda dental analizler yapılır. Bu analiz çalışmalarında vücudun en dayanıklı

yapısı olan dişler ve ağızdaki yerleşmeleri baz alınarak hazırlanan veriler kullanılır ve güvenilir kesin sonuçlara ulaşılmaktadır. Ancak bu iki yöntemin de kimliklendirme de kullanılabilmesi için veri bankalarının önceden oluşturulmuş olması gerekmektedir. Aksi takdirde bu yöntemler etkin kullanılamayacaktır. DNA analizi çalışmaları için de kurbanın yakını olmadığı durumlarda bir veri bankasına ihtiyaç duyulmakla birlikte diğer yöntemlere göre uygulanmasında daha fazla zamana, imkana ve maliyete sahip olmayı gerektirmektedir. Düzenli veri depolama yapılan ülkelerde DNA analizlerine daha az ihtiyaç duyulmakla birlikte, verilerin olmadığı ya da yeterli olmadığı durumlarda DNA analizleri ile kimliklendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Yaşanabilecek bazı durumlarda parmak izi kayıtları ve diş kayıtları mevcut olmasına rağmen olayın oluş şekline bağlı olarak naaş üzerinde bu kısımlara ulaşamadığı durumlarda DNA analizi çalışmaları tek yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimliklendirme çalışmaları öncelikli olarak kişiyi tanıyanlar ile yapılır ancak tanınmayacak kadar bozulmuş ya da yanmış bireyler için dişlerdeki morfolojik farklılıklar baz alınarak kimliklendirme yapılır, DNA ile kimliklendirme en son tercih edilen yöntemdir. Tarihte kullanılan kimliklendirme yöntemlerine bakıldığında dental kimliklendirmenin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Milattan sonra 49 yılında, Roma İmparatoru Cladius' un eşi Agrippina, Lollia Paulina adlı tanınmış, zengin kadını öldürtmüş ve daha sonra da ön dişlerindeki renk değişiminden yararlanarak kadının teşhisini yapmıştır (Tuğ ve Yaşar, 2006: 79). 1897 de Paris de kitlesel bir afet olarak Bazar de la Charite de meydana gelen yangında 126 kişi hayatını kaybetmiş ve kimliklendirilemeyen kurbanların kimlik tespiti için ölüm öncesi diş kayıtları ile ölüm sonrası diş kayıtları karşılaştırılarak ve diş morfolojilerinin farklılığından yararlanarak kimlik tespitleri yapılmıştır (Gawali, 2021: 126). 1988 yılında Lockerbie hava felaketinden sonra gerek uçaktaki yolcuların gerekse de uçağın düşmesiyle hayatını kaybeden yerel halkın kimliklendirilmesinde odontoloji ve parmak izi kullanılmıştır. Bu yöntemlerin yanı sıra, bireylerin fiziksel özellikleri, kişisel eşyaları da destekleyici olarak

kimliklendirme de kullanıldı. Hayatını kaybeden 270 kişiden 253'ünün kimliği tespit edilmiş olmakla birlikte, 209 kişi odontoloji yardımıyla teşhis edilmiştir (Moody ve Busuttil, 1994: 63). Yine 1988 yılında Pakistan cumhurbaşkanı Zia-Ul-Haq' nun hayatını kaybettiği uçak kazası sonrasında cesedi dişlerinden teşhis edilmiştir (Shekar ve Reddy, 2009: 357). 1996 yılında İspanya'da 28 kişinin yanarak hayatını kaybettiği otobüs kazasında, kimliklendirme de naaşların %57 si dental analizlerle belirlenmiş olup bu yöntem özellikle kitlesel afetlerde yanma durumları söz konusu olduğunda uygulanması gereken yöntemlerdendir (Valenzuela vd., 2000: 236). 2001 yılında New York' da yaşanan 11 Eylül saldırılarında binlerce insan hayatını kaybetti ve kimliklendirme çalışmalarında oldukça karmaşık ve zorlu durumlarla karşılaşıldı. Yaşanan afetin bir açık afet olması içeride kimlerin olduğunun bilinmiyor olması çalışmaları güçleştirmiştir. Afet kurbanlarının ulaşılabilen kalıntı ya da parçaları ile kıyaslanabilecek verilere ve antemortem kayıtlara ulaşmak güçleşmiştir (de Boer vd., 2020: 193). Yanma ve binaların çökmesinden dolayı naaşlar tamamen bozulduğundan parmak izi ve diş kayıtlarının olmasına rağmen afet kurbanlarının yanması kalan kemik parçalarından DNA analizi yapılmasını gerektirmiştir (Marchi, 2004: 31). Amerikan yolcu uçağının 2001 yılı Kasım ayında bir yerleşim yerine düşmüş ve uçaktaki 260 kişi hayatını kaybetmiştir. Afetin, kapalı bir afet olması yolcuların kimliklerinin belli olması kimliklendirme sürecine destek olmuştur. DNA analizi ve eşleştirmeleriyle az sayıda kurbanın kimlik tespiti yapılmıştır. Tüm kurbanların kimlik tespiti 28 günde yapılmıştır (Mundorff, 2008: 126). 2003 yılında Güney Kore'nin Daegu şehrinde metro da yaşanan yangın faciasında 192 kişi hayatını kaybetmiştir. Afet kurbanlarının görsel olarak kimliklendirilmesi mümkün olmadığından kimliklendirme (DVI) ekipleri tarafından çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalarda antropoloji ve DNA analizlerinden yararlanılmıştır. Yanma sonrası kalıntıların toplanması ve ardından antropolojik değerlendirme ile kurbanlar yaş ve cinsiyet olarak analiz edilmiş ve DNA analizleri ile de kimliklendirme yapılmıştır. Metronun içerisinde yanarak hayatını kaybeden 142 kişiden 136' sının kimliklendirilmesi başarılı şekilde yapılmıştır (Park vd., 2009: 513). 2004 yılında

Hint Okyanusunda 9.1 şiddetinde deprem meydana gelmiştir. Beraberinde oluşan tsunami ile Hint Okyanusuna kıyısı olan 14 ülkede 230 binden fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Endonezya, Sri Lanka, Hindistan ve Tayland en çok etkilenen ülkelerdir. Farklı ülkelerden oluşturulan ekipler ile tarihin en büyük kimliklendirme süreci başlamıştır. Afet kurbanlarından 1112 kişiden; 962 kişi dental kayıtlar ile 71 kişi parmak izi analizi ile 10 kişi görsel teşhis ile 3 kişi de DNA analizleri ile kimliklendirilmiştir (Centers for Disease Control and Prevention (CDC), 2005: 349). Yaşanan bu tsunami faciasında kimliklendirme çalışmalarında özellikle dental kayıtlar kullanılmıştır. Etkin kimliklendirmenin yapılabilmesinde afet kurbanlarının özellikle de Avrupa ülkelerinden gelenlerin diş kayıtlarının güncel ve mevcut olması da etkili olmuştur. 2009 yılında Avusturya'nın Victoria eyaletinde yaşanan yangın, tarihin en büyük afetlerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir. 173 kişinin hayatını kaybetmesine neden olan orman yangınının söndürülmesi 6 hafta sürmüştür (Cordner vd., 2011: 2). Yangında az sayıda naaş sağlam kalmıştır, diğer tüm kalıntılar adli tıp enstitüsü tarafından, patolog, antropolog, radyolog, odontologlar ve parmak izi uzmanları tarafından yapılan incelemelerle tanımlanabilmiştir. Yanma sonrası kalıntılar üzerinden DNA analizleri yapılarak kimliklendirilmiştir. 2014 de Malezya Hava yollarına ait yolcu uçağı Ukrayna üzerindeyken düşmüş ve 283 yolcunun tamamı ile 15 mürettebat hayatını kaybetmiştir. Kimliklendirme çalışmalarını Hollandalı bir DVI ekibi yönetmiştir. DVI ekibinde parmak izi uzmanları, odontolog, adli patologlar, antropologlar, radyologlar ve DNA uzmanları görev almıştır. Naaşların çoğu parçalanmış ve karışmıştır. 8000' in üzerinde DNA örneğine ulaşılmıştır ve analizleri yapılarak kimliklendirme süreci gerçekleştirilmiştir (Cordner ve Ellingham, 2017: 60). 2015 yılında Paris'de yaşanan terör saldırısında üç farklı noktada patlama ve silahlı saldırılar yaşanmış ve toplam 130 kişi hayatını kaybetmiştir (de Boer vd., 2020: 193). Birçok cesedin parçalanmış ve birbirine karışmış olduğu saldırıda; adli patologlar, adli antropologlar, odontologlar, radyologlar, parmak izi uzmanları tüm naaşları ve parçalarını incelemiştir. Kimliklendirmenin büyük bir kısmı DNA testleriyle yapılırken, bir

kısmı da adli odontologlar tarafından yapılarak tamamlanmıştır (Delannoy vd., 2019: 565). 2019 yılında Paris’ te bir apartmanda meydana gelen ve hızla yayılan yangında adli antropolog ve odontolog eşliğinde 85 yanmış ve parçalanmış ceset parçası çıkarılmıştır. Kömürleşmiş cesetler ve parçalar, bilgisayarlı tomografi (CT) taramasından geçirilerek radyologlar ve antropologlar tarafından değerlendirilmiştir. Kalıntılar daha sonra adli patoloğlar, odontologlar ve adli antropologdan oluşan multidisipliner bir ekip ve DVI polis birimi ile işbirliği ile değerlendirilmiştir. Tüm kurbanların tanımlanması 4 gün sürmüştür ve kurbanların çoğu DNA analizi ile belirlenmiştir (de Boer vd., 2020: 193).

Türkiye’ de Kimliklendirme Çalışmaları

Ülkemiz de afetlerin sıklıkla yaşanıyor olması etkin bir kimliklendirme sistemine de sahip olmayı gerektirmektedir. Afet kurbanlarının kimliklendirilmesi, kimliklendirme çalışmaları ile beraber birçok süreci de içermektedir. Bu süreçler; ilk aşamada olay yerinin incelenmesi, bireyin ölüm sonrası incelemelerinin yapılması, bireyin ölümü öncesine ait incelemelerin yapılarak mevcut verilere ulaşılması ile tüm bilgilerin karşılaştırılması aşamalarından oluşmaktadır (AFAD, 2023). Tüm aşamalar bir bütün olarak ele alınarak süreç yönetilmelidir. Ülkemiz İnterpole üye ülkeler arasında yer almaktadır. İnterpol tarafından belirlenen afet kurbanlarını kimliklendirme standartlarına göre değerlendirmeler yapılmalıdır.

Ülkemizde kimliklendirme sürecinde asli olarak görevli 3 kurum bulunmaktadır. Bu kurumlar; Adli Tıp Kurumu, Jandarma Genel Komutanlığı Kriminal Başkanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğünde AFK (Afet Felaket Kimliklendirme) unsurlarıdır. Bu kurumların yanı sıra jandarma (Jandarma Arama Kurtarma-JAK), polis (Polis Arama Kurtarma-PAK) ve AFAD da kimliklendirme çalışmalarında yer almaktadır. Aynı zamanda afetler meydana geldiğinde kullanılmak üzere tam teşekküllü mobil araçlarda kurumlarda hizmet vermektedir. Bu kurumlarda özellikle olay yeri güvenliği, olay yerinin kontrol altına alınması ve arama kurtarma çalışmalarını etkin olarak yerine getirmektedir.

Türkiye de afet ve acil durumlarda koordinasyonu sağlayacak birim olan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) dır. TAMP kapsamında, afetlere yerel düzeyde müdahale edilebilmesi için ön iyileştirme ekipleri içerisinde Afet Kimliklendirme ve Defin Grupları oluşturulmuştur. Bu ekipler, naaşların bozulmasını önlemek, naaşların kimlik tespiti, ölüm raporlarının birimlere iletilmesi, geçici morg ve toplu mezarların oluşturulmasında görev alırlar. Afet Kimliklendirme ve Defin Grupları' nın ana çözüm ortağı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığıdır. Afet ve acil durum müdahale hizmetleri yönetmeliğine göre, afet ve acil durumlara müdahalede işbölümünde kimliklendirme ve defin işlemleri Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yapılmaktadır (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5211&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5>). Destek birimler ise Adalet Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sivil Toplum Kuruluşları ve Özel Sektör'dür.

Afet kurbanları ilk aşamada yakınları ve akrabaları tarafından görsel olarak teşhis edilebilmektedir ancak vücut bütünlüğünün olmadığı ya da bozulmaların olduğu naaşlar parmak izi okumaları yapılarak kimliklendirme yapılmaktadır. Bu durumun mümkün olmadığı hallerde ise DNA testleri yapılarak kimliklendirilmektedir. Parmak izi analizleri ile yaklaşık 30 saniyede kimlik belirlenirken DNA testleri zaman almaktadır ve karşılaştırma yapılarak kimliğin belirlenebilmesi için kurbanın yakınının DNA'sına ihtiyaç vardır. Yakını olmadığı durumlarda sorun yaşanmaktadır (AFAD, 2023). Ancak ülkemizde DNA veri bankası ile ilgili henüz yasal bir alt yapıda mevcut değildir.

Ülkemizde dış kayıtlarının tutulması ve kullanılması hususu ise 06.10.2022 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Ağız ve Diş Sağlığı Hizmeti Sunulan Özel Sağlık Kuruluşları Hakkında Yönetmeliğı madde 22 (1, 2, 3)' ye göre "Sağlık kuruluşlarına başvuran hastalara ait veriler elektronik ortamda kaydedilir. Verilerin kaydedilmesi ve arşivlenmesi hususlarında Bakanlığın kayıt tescil sisteminde kayıtlı bir sağlık bilgi yönetim sistemi kullanılması zorunludur. Hastaların teşhis ve tedavi bilgileri

ile varsa röntgen kayıtları ve genel anestezi veya sedasyon altında yapılan işlem bilgileri dış numaraları ile birlikte ayrıntılı olarak kaydedilir. Bu kayıtlar Bakanlıkça yapılacak diğer iş ve işlemlere esas olmak üzere, istenilen bilgi ve belgelerin gönderilmesi zorunludur” şeklinde düzenlenmiştir. Ancak ülkemizde kişilerin dış hekimlerine başvurunun istenilen düzeyde olmaması ve kişilere ait verilerin eksikliği nedeniyle veriler henüz ülkemizde etkin şekilde kullanılamamaktadır.

Gereç ve Yöntem

Asrın felaketi olarak adlandırılan ve 6 Şubat 2023 de merkez üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesi ve sonrasında Elbistan ilçesi olan ve çevre illerde (Adana, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Mardin, Osmaniye, Şanlıurfa) de yıkıcı etkileri olan depremler sonrasında ülke olarak arama kurtarma çalışmaları ve beraberinde kimliklendirme çalışmaları başlamıştır. Ancak yaşanan afetin büyüklüğü ve can kayıpları dikkate alındığında ve olası salgın hastalık riskleri de değerlendirildiğinde bir an önce kimliklendirmelerin yapılarak defin işlemlerinin gerçekleştirilmesi gerekmiştir.

Yapılan çalışmada kullanılan veriler saha da görev alan kurumlara ait resmi belgeler ve raporların yanı sıra, depremin ikinci gününden itibaren deprem bölgesinde uzman olarak bulunan ikinci yazarın gözlemlerine dayanmaktadır.

AFAD tarafından afete maruz kalan illerde naaşların muhafaza edilmesinde sorunlar yaşanabileceği ve meydana gelecek bozulmaların salgın riski oluşturabileceği göz önünde bulundurularak yakınları ya da tanıdıkları tarafından teşhis edilmeleri suretiyle ya da adli tıp yöntemleriyle kimliklendirme yapılamayan naaşların, 24 saat bekletildikten sonra; DNA örneği, parmak izi örneği ve fotoğraflarının alınmasının ardından Cumhuriyet Savcılığı ile Mülki İdare Amirliğinin değerlendirmesi sonucunda kabrin yeri ve konumu tutanağa eklenerek defnedilmesine karar verilmiştir (AFAD, 2023). Asrın felaketi olarak adlandırılan bu depremde binlerce kimliklendirme süreci bu şekilde yürütülmüştür. Bu son durumda ülkemizde kimliklendirme de dental analizlerin kullanılmadığını göstermektedir. Oysa dental analizler parmak izi analizinden sonra en kolay

uygulanabilen, en kısa sürede sonuç veren güvenilir yöntemlerden birisidir. Bu yönteminde kullanılması kimliklendirme sürecinin çok daha kısa ve etkin olmasını sağlayacaktır. Adli Tıp Uzmanları Derneği Deprem Bölgesi Raporuna göre (ATUD; 2023); Hatay ili merkezin de ve İskenderun da ölü sayısının çok fazla olması nedeniyle, Hatay Eğitim ve Araştırma Hastanesi bahçesinde ve Mustafa Kemal Üniversitesi kampüsünde bulunan hastane de muayenelerin adli tıp uzmanları ve hekimler tarafından yapıldığı, kimliğin belirlenemediği durumlarda ise fotoğraflama, parmak izi ve DNA örneği alınarak defin işlemleri yapılmıştır. Depremden daha az etkilenen, hayatını kaybeden sayısının daha az olduğu Adana ve Osmaniye de ise adli tıp uzmanları tarafından muayeneler ve kimliklendirmeler yapılmıştır (ATUD; 2023,1-7). 21 Şubat 2023 tarihi itibarı ile getirilen tüm cenazelerden DNA için örnek alındığı, Antakya merkezde 650 kişinin DNA analizi ile kimliklendirildiği ve gün itibarı ile kimliklendirilecek 3000'e yakın cenaze olduğu bildirilmiştir (ATUD; 2023, 3). Kahramanmaraş'ta ise ilk günlerde adli tıp uzmanlarının cenazelerin ölüm nedenlerinin belirlenmesi ve kimliklendirilmesi aşamalarında yeterince bulunamaması ve mevcut şartlarda koordinasyon eksikliği nedeniyle yakınları tarafından getirilen cenazelerde savcılarının da inisiyatifiyle defnedilirken, adli tıp uzmanlarının sürece katılmasıyla, DNA ile kimliklendirme yapılabilmesi için kan, kemik, diş vb. örnekler alınış ve bu örnekler Savcılık tarafından Grup Başkanlıklarına gönderilmiştir. İlk günlerde yaşanan kargaşa ve kimliksiz defin işlemlerinden dolayı fethi kabir işlemleri yapılarak tekrar DNA örnekleri alınmış ve değerlendirilmiştir. Osmaniye ve Gaziantep de de ilk günler cenazeler örnek almadan defin işlemleri yapılmış ancak ilerleyen günlerde fotoğraf, parmak izi ve DNA örnekleri alınarak defin işlemleri yapılmıştır (ATUD; 2023, 6).

Ülkemizde afetlere hazırlık, zarar azaltma ve etkin müdahale ve iyileştirme konularında birçok gelişme ve yeniliğin olmasının yanı sıra farklı alanlarda adli uzmanların yer aldığı tecrübeli DVI ekiplerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Ölüm öncesi kayıtların, parmak izi verilerinin alınması sürecindeki ve veri tabanında depolanması gibi dental kayıtların ve DNA kayıtlarının da oluşturulması ve

saklanması gerekmektedir. Meydana gelebilecek bir afetten hemen sonra sistematik olarak kimliklendirmeler yapılmalıdır. Tüm bu çalışmalar ölüm öncesi ve ölüm sonrası verilerin karşılaştırılması esasına dayanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Kahramanmaraş depremlerinde, afet kurbanlarının kimliklendirilme sürecinde, görsel kimliklendirme, parmak izi analizi ve DNA analizi yöntemleri kullanılmıştır. Yaşanan afetin büyüklüğü ve buna bağlı olarak can kaybının fazla olması kimliklendirme çalışmalarının aksamasına neden olmuştur. İleride yaşanabilecek olası afetlerde kimliklendirme sürecinin daha etkin ve güvenilir yürütülebilmesi için birçok ülkede kullanılan dental analiz yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir.

Afet kurbanlarının kimliklendirilmesi farklı alanlardaki uzmanların ortak çalışmasını gerektirmektedir. Oluşturulacak DVI ekiplerinde odontoloji, patoloji, antropoloji, ridgeology (parmak izleri) ve moleküler biyoloji uzmanları yer almalıdır.

Kimliklendirme sürecinin etkin olabilmesi için kurumlar arası koordinasyon önem taşımaktadır. Son teknolojiye sahip ekipler afet durumunda sahada yer almalı ve süreç yönetilmelidir. Ülkemizde kimliklendirme de parmak izi yönteminin etkin olarak kullanılmasının yanı sıra kullanılacak diş kayıt sistemi henüz istenilen düzeyde değildir.

Naaşın kimliklendirilmesi ilk olarak görsel tanımlama ile bunun mümkün olmadığı durumlarda parmak izi ve kişisel eşyalar ile yapılmaktadır. Bu yöntemler ile kimliklendirme yapılmadığında ise diş kayıtları ile antemortem ve postmortem kayıtların kıyaslanması sonucunda en hızlı ve etkin kimliklendirme yapılmaktadır. Diş kayıtlarının olmadığı durumlarda ise DNA analiz ile kimlikler belirlenmektedir. Ancak birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de dental kayıtlar, parmak izi verilerinde olduğu gibi sistematik olarak depolanmamaktadır. Diş kayıtlarının düzenli olarak tutulması ve saklanması kimliklendirmeyi kolaylaştıracaktır. Adli diş hekimleri kimliklendirmede; diş kayıtlarının karşılaştırılması, dişlerden yaş tayini, cinsiyet

taini, ısıruk izi gibi birçok yöntem kullanılmaktadır. Diş hekimleri tarafından kayıtlar kağıtlara değil oluşturulmuş veri tabanlarına yüklenmelidir. Çocuklar için ise veriler belirli bir yaşa kadar saklanmalı ve sonrasında güncellenmelidir. DNA ile kimliklendirmenin etkin yapılabilmesi için ise DNA bankasına ihtiyaç duyulmaktadır. Afet kurbanının DNA'sı belirlendikten sonra kimliklendirme de kullanılabilmesi için kurbanının özellikle birinci derece akrabalarından alınan DNA' lar ya da şahsi eşyalarındaki DNA ile kıyaslanması gerekmektedir. DNA veri bankası olmadığından ve kurbanın yakınına ulaşılamadığından sonuçlar kimliklendirmede kullanılamamaktadır. Literatürde kimliklendirme ve afetlerde kimliklendirme konularında sınırlı sayıda çalışma vardır. Çalışma, afetlerde kimliklendirme ve Kahramanmaraş depremlerinde kullanılan kimliklendirme yöntemlerine dair literature katkı sağlayacaktır.

Yazarın Notu

Bu çalışma; Ispec Institute, 11th International Conference on Social Sciences & Humanities March 04-06, 2023 / Muş, Türkiye, Kongresinde sözlü olarak sunulmuştur. Çalışma da herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir. Yazarlar eşit oranda katkı sunmuştur.

Kaynakça

- Adli Tıp Uzmanları Derneği. (2023). 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası deprem bölgesi raporu, 1-7. <https://www.atud.org.tr/wp-content/uploads/2023/04/ATUD-gözlem-raporu.pdf> 05.03.2023.
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2023). 10 Eylül 2023. <https://www.afad.gov.tr/kamuoyu-aciklamasi-basin-duyurusu>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2023). 09 Kasım 2023. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>.
- Akıncıoğlu, N. U., Aslan, İ., & Doğan, Y. (2021). Afet kurbanlarının kimliklendirilmesinde kullanılan yöntemler ve ülkemizdeki durum. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10(1), 217-238.
- Canpolat E., Yükseloğlu, E.H. (2018). Doğal afet yönetimi ve felaket kurbanlarının kimliklendirilmesi, *Ishad* 2018-page: 648-655.
- Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2005). Health concerns associated with disaster victim identification after a tsunami--Thailand, December 26, 2004-March 31, 2005. *MMWR. Morbidity and mortality weekly report*, 54(14), 349-352.
- Cordner, S. M., Woodford, N., & Basset, R. (2011). Forensic aspects of the 2009 Victorian bushfires disaster. *Forensic science international*, 205(1-3), 2-7.

- Cordner, S. ve Ellingham, S. (2017). Two halves make a whole: both first responders and experts are needed for the management and identification of the dead in large disasters. *Forensic Sci Int.* 279:60–64.
- Çetli, E., Tatar, D. & Özkoçak, V. (2019). Adli bilimlerde DNA parmak izine adli genetik ve adli antropolojik Bakış", Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, c.8, sayı.4, ss.1545-1556.
- de Boer, H. H., Roberts, J., Delabarde, T., Mundorff, A. Z., & Blau, S. (2020). Disaster victim identification operations with fragmented, burnt, or commingled remains: experience-based recommendations. *Forensic Sciences Research*, 5(3), 191-201.
- Delannoy, Y., Delabarde, T., Plu, I., Legrand, L., Taccon, M., Tracqui, A., & Ludes, B. (2019). Terrorist explosive belt attacks: specific patterns of bone traumas. *International journal of legal medicine*, 133, 565-569.
- Erdemir, C. (2015). 5. Tıp Hukuku Günleri: Savaş, mülteci ve felaket kurbanlarının kimliklendirilmesi, Prof. Dr. Hüseyin Cahit Özen anısına, 23-24 Ekim 2015, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Oditoryumu.
- Ferrara, M., Sessa, F., Rendine, M., Spagnolo, L., De Simone, S., Riezzo, I., ... & Maglietta, F. (2019). A multidisciplinary approach is mandatory to solve complex crimes: a case report. *Egyptian journal of forensic sciences*, 9, 1-7.
- Gawali, R. (2021). Genel diş hekimleri için adli odontoloji. *Diş Araştırma ve İnceleme Dergisi* , 8 (2),126. <https://link.gale.com/apps/doc/A669232540/AONE?u=anon~63e9fc10&sid=googleScholar&xid=65e00c7b>
- Graham, E. A. (2006). Disaster victim identification. *Forensic science, medicine, and pathology*, 2, 203-207.
- Hill, A.J., Hewson, I. & Lain, R. (2011). The role of the forensic odontologist in disaster victim identification: Lessons for management. *Forensic Sci Int*;205:44- 47.
- International Criminal Police Organization. (2018). Interpol disaster victim identification (dvi)guide.File:///C:/Users/User/Downloads/18y1344%20e%20dvi_Guide%20(2). Pdf Erişim:15.02.2023
- İyras, H. M. & Doğan, Y. (2015). Antik DNA çalışmaları ve karşılaşılan sorunlar . *Antropoloji* , (30) , 53-60 .
- James, H.E. (2005). "Thai tsunami victim identification- overview to date" *The Journal of Forensic Odonto-Stomatology*, Vol.23 No.1.
- Johnson, B. T., & Riemen, J. A. (2019). Digital capture of fingerprints in a disaster victim identification setting: a review and case study. *Forensic sciences research*, 4(4), 293-302.
- Kabklang, P., Riengrojpitak, S., & Suwansamrith, W. (2009). Latent fingerprint detection by various formulae of SPR on wet non-porous surfaces. *J Sci Res Chula Univ*, 34(2), 59-64.
- Kolude, B., Adeyemi, B. F., Taiwo, J. O., Sigbeku, O. F., & Eze, U. O. (2010). The role of forensic dentist following mass disaster. *Annals of Ibadan Postgraduate Medicine*, 8(2), 111-117.
- Marchi, E. (2004). Methods developed to identify victims of the World Trade Center disaster. *American Laboratory*, 36(6), 30-37.
- Moody, G. H., & Busuttill, A. (1994). Identification in the Lockerbie air disaster. *The American journal of forensic medicine and pathology*, 15(1), 63-69.
- Mundorff, A. Z. (2008). Anthropologist-directed triage: three distinct mass fatality events involving fragmentation of human remains. In *Recovery, analysis, and*

- identification of commingled human remains (pp. 123-144). Totowa, NJ: Humana Press.
- Park, D. K., Park, K. H., Ko, J. S., Kim, Y. S., Chung, N. E., Ahn, Y. W., & Han, S. H. (2009). The role of forensic anthropology in the examination of the Daegu subway disaster (2003, Korea). *Journal of forensic sciences*, 54(3), 513-518.
- Saferstain, R., (1998). *An Introduction to Forensic Science, Criminalistics*. 12th Edition, USA, Prentice Hall Inc., 14: 147.
- Shekar, B. C., & Reddy, C. V. K. (2009). Role of dentist in person identification. *Indian Journal of Dental Research*, 20(3), 357.
- Tuğ, A., Alakoç, Y.D., Çetin, C.M. & Hancı, İ.H. (2002). Afet kurbanlarında kimlik tespiti. *Adli Bilimler Dergisi*, 1(2):11-12.
- Tuğ, A., & Yaşar, Z. F. (2006). Felaket kurbanlarının kimliklendirilmesi çalışmalarında dişhekimlerinin ve diş incelemelerinin önemi. *Hacettepe Dişhekimliği Fakültesi Derg.*(. *Clinical Dentistry and Research*), 30(4), 77-82.
- Torpet, L. A. (2005). DVI System International: software assisting in the Thai tsunami victim identification process. *J. Forensic Odontostomatol*, 23(1), 19-25.
- Valenzuela, A., Martin-De Las Heras, S., Marques, T., Expósito, N., & Bohoyo, J. M. (2000). The application of dental methods of identification to human burn victims in a mass disaster. *International journal of legal medicine*, 113, 236-239.
- Yıldıray, Z., & Hancı, Hİ. (2001). İnsanlarda kimlik tespiti. *STED*, 10(10), 375-377.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5211&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5>
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221006-1.htm>
<https://www.ttb.org.tr/eweb/adli/3.html>

Extended Abstract

Disasters are natural or human-induced events with different severity and effects that cause chaos in society and cause serious loss of life and property. Disasters are difficult to control and manage no matter from which aspect they are handled. Especially the disaster management process of disasters with large impact areas requires national and international support as well as local facilities. Although there are many topics to be managed in disasters, one of the most important topics besides meeting the basic vital needs of the survivors healthily search and rescue operations, is the process of identification of those who lost their lives (victims). Identification of disaster victims who lost their lives in disasters as soon as possible is one of the human rights. The families of the disaster victims will also take the bodies whose identities are determined and carry out the burial procedures. This situation provides psychological relief to the families to some extent by leaving this uncertainty.

In the management of these identification processes in disasters, the deterioration and decomposition of the corpses due to the high number of deaths and limited local facilities make identification difficult. For this reason, the process should be carried out with the participation of different disciplines and studies should be carried out as soon as possible. In the first stage of identification of disaster victims, bodies are delivered with visual identification and identification of the relatives of the victims, while definitive methods and supportive methods are used for those who cannot be identified. Definitive identification methods are fingerprint examination, DNA analysis and dental analysis. In addition to these methods, the type of the disaster, the way the disaster occurred and the possible situations that arise with the disaster determine the method to be used in identification. In some cases,

it may be necessary to use several methods at the same time. While the reliability of the methods used in identification studies is the most important parameter, the cost and applicability of the method to be used are also important. In addition to an adequate and secure infrastructure for identification methods, there must also be a database to support the study. In order for identification methods to be applied, pre-mortem records (fingerprints, dental, DNA, etc.) of individuals must be kept.

The security of the data is ensured by determining the methods to be applied in identification and the path to be followed. Otherwise, the data obtained may not be evaluated. In order to minimize these problems, the DVI (Disaster Victim Identification) protocol was prepared in 1984 by Interpol, of which Turkey became a member in 1932, and the methods to be followed were determined and continued to be updated and used in the following years. AM (ante mortem) and PM (post mortem) records should be matched in the process of recording and evaluating the findings in identification studies after disasters. Again, Interpol records the information of individuals by using AM and PM forms during the identification of disaster victims.

The fact that photographs, x-ray images, some characteristic features (scars, birthmarks, tattoos, etc.), hospital records and dental records of individuals are kept before death brings up the use of these data after a possible event or disaster, and the information is quickly collected by the officials. All data is evaluated by experts, and the information provided by the relatives of the person is also extremely important. It is important to note that all information should be evaluated and information should be shared only after a definitive identification has been made.

All disaster victims can be identified through expert evaluation of AM and PM information. AM information is obtained from relatives, uninjured individuals, hospital records from physicians and dental records from dentists and recorded on Interpol forms by experts. PM information, on the other hand, is the most critical information for identification, the information that will lead the study to a conclusion and should be obtained by experts (forensic medicine, crime scene investigation, imaging, DNA, forensic pathology and odontology). In the identification of disaster victims, pre-mortem data and post-mortem data are matched. Pre-mortem records include data obtained from relatives, health records, dental records and DNA samples obtained from relatives and post-mortem records include personal characteristics, fingerprint records, dental records, DNA samples, anthropological data and pathological data.

The common goal in the distribution of tasks in identification is to take this situation under control which is unusual and cannot be managed without help, to identify the disaster victims in a short time and effectively and to deliver them to their families. Information and workflow takes place with the organization chart determined in the management of disasters. The ante mortem information team gathers information and keeps records by interviewing survivors, witnesses, relatives at the place where the disaster occurred. At the same time, the identification of the victims requires multi-disciplinary work. In the first phase, a professional search and rescue team will be deployed to reach the disaster victims and an identification team will be deployed to identify the individual after the search and rescue.

Most of the time in disasters, since the number of people who lost their lives is high, identification becomes difficult due to deterioration and decay as a result of the effects of the disaster and the elapsed time. This situation is a serious problem both for those involved in identification and for the relatives of disaster victims. Therefore, if possible, it is important for the relatives that professional psychosocial teams with disaster experience are present at the scene. After the search and rescue, the victims or their parts are identified by specialized

teams in the first stage, fingerprints are taken by taking them to appropriate and safe areas, DNA samples are taken, and dental records are kept. Forensic medicine specialists, anthropologists, odontologists, forensic pathologists, forensic biologists (DNA specialist), fingerprint specialists, autopsy specialists, and psychologists are involved in identification.

During the identification process, the identity of the individuals who lost their lives in the disaster should be revealed with certainty. The method or methods to be used for this purpose are appropriate to the current conditions, based on scientific foundations, with one hundred percent reliability, that is, methods that lead to a definite result, can be applied and evaluated in a short time are used. These methods include fingerprint analysis, dental analysis and DNA analysis.

If databases are created with fingerprint records, dental records and DNA records, identification studies can be carried out quickly and effectively in emergency or disaster situations. In terms of cost and applicability, fingerprint analyses and dental analyses are more advantageous methods and records should be kept in regular storage. The DNA analysis method, on the other hand, is both costly and more difficult to apply, although it has high reliability and leads to a definite result. In a database with DNA data, especially in cases where fingerprint and dental identification cannot be made, effective identification can be made that leads to a definitive result. In developed countries, DNA analyses are needed much less because fingerprint and dental information are recorded, but in underdeveloped countries, DNA analyses are needed more because the records are insufficient. In Turkey, fingerprint records are kept at an adequate level, but there are problems with dental records. The fact that disasters and terrorist incidents are frequently experienced in our country requires multidisciplinary studies for identification studies. In this context, keeping pre-mortem records will enable the most effective identification studies to be carried out as soon as possible in a disaster or a possible extraordinary situation.

In the Kahramanmaraş earthquake of 6 February 2023, which is called the disaster of the century, there were problems in the identification process due to the high number of citizens who lost their lives. The fact that the disaster covered a large area and that there was serious destruction and loss of life in the neighbouring provinces also made the identification process difficult. Considering the current conditions, it was reported by the Ministry of Health that in order to prevent possible epidemics, photographs, fingerprints and DNA samples will be taken from the bodies that cannot be identified within 24 hours and burial procedures will be carried out. When it was not possible to identify the bodies with fingerprints due to the deterioration of the bodies, identification could not be made due to the lack of existing dental records, and burial procedures were carried out by taking photographs and DNA samples.

Identification work involves a multidisciplinary process. Odontology, pathology, anthropology, ridgeology (fingerprints) and molecular biology experts should be involved in identification studies. Records should be created while the individuals are alive and identification should be made based on these records in case of a possible disaster or emergency. Inter-institutional coordination is important for the effective management of the identification process. Teams with the latest technology should take place in the field in case of disaster and the process should be managed. In cases where visual identification is difficult or impossible after the death of the individual, identification is made primarily by fingerprints and personal belongings, but in the absence of these, dental records provide the fastest and most effective identification by comparing ante-mortem and post-mortem records. In the absence of dental records, identities are determined by DNA analysis. However, as in many countries, dental records are not systematically stored in the country as fingerprint data. In

other words, identities cannot be determined using dental records. Dental records should be uploaded by dentists to established databases, not on paper. For children, data should be stored until a certain age and then updated. For DNA identification to be done effectively, a DNA bank is needed. After the DNA of the disaster victim is determined, it must be compared with the DNA of the victim's first-degree relatives or the DNA found in the victim's personal belongings in order to be used in identification. Since there is no DNA data bank and the relatives of the victim cannot be reached, the results cannot be used in identification. There are a limited number of studies in the literature on identification and identification in disasters. This study will contribute to the literature on identification in disasters and identification methods used in KahramanMaraş earthquakes.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 1033-1071

Geliş Tarihi:04.06.2024 Kabul Tarihi:24.09.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1495650>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

MEREC, VERİ ZARFLAMA ANALİZİ VE EATWIOS YÖNTEMLERİNİN HİBRİT KULLANIMI İLE AFRIKA ÜLKELERİNİN LOJİSTİK PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Pembe GÜÇLÜ*

Mohamed Oudoum MOHAMED*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Afrika ülkelerinin lojistik etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi (VZA), EATWIOS ve MEREC yöntemleri ile çok kriterli olarak değerlendirilmesidir. Ülkelerin etkinliklerinin analizi için literatür incelemesine dayalı olarak dört girdi (lojistik altyapı, konteyner liman trafiği, gümrükleme sürecinin verimliliği, uluslararası gönderi maliyetleri) ve beş çıktı değişkeni (gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), karbondioksit (CO2) emisyonu, zamanındalık, izleme ve takip, lojistik hizmetlerin yetkinliği ve kalitesi) belirlenmiştir. Elli dört Afrika ülkesi arasından, belirlenen girdi çıktı değişkenlerinde tam veriye sahip olan 18 ülke değerlendirmeye alınmıştır. Bu bağlamda, Afrika ülkelerinin lojistik performanslarına göre sıralamaları önce kriter ağırlıkları eşit varsayılarak daha sonra da kriterler MEREC yöntemi ile ağırlıklandırılarak boşluk tabanlı VZA ve EATWIOS hibrit yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. MEREC analizi sonucunda lojistik performansının değerlendirilmesinde en önemli girdi değişkenlerinin konteyner liman trafiği skoru ile lojistik alt yapı olanaklarının olduğu; en önemli çıktı değişkenlerinin ise GSYİH ülke payı ve ulaşım ve lojistik kaynaklı CO2 emisyonu olduğu bulgulanmıştır. Nihai analiz sonuçlarına göre performansı en yüksek ülkenin Demokratik Kongo Cumhuriyeti, en düşük ülkenin Benin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik Etkinlik, Afrika Ülkeleri, Veri Zarflama Analizi, MEREC, EATWIOS.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, pembeguclu@karatekin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0395-7433>

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, mohamedoudoum@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2643-1613>

Evaluating the Logistics Efficiency of African Countries by Using Hybrid MEREC, Data Envelopment Analysis, and EATWIOS Methods

Abstract

This study aims to evaluate the logistics efficiency of African countries using Data Envelopment Analysis (DEA), EATWIOS, and MEREC methods. Four input variables (logistics infrastructure, container port traffic, customs, international shipping) and five output variables (gross domestic product (GDP), carbon dioxide (CO₂) emission, timeliness, tracking and tracing, competence, and quality of logistics services) were identified based on the literature review for the analysis of countries' efficiency. Among the fifty-four African countries, 18 countries with complete data on the input and output variables were included in the evaluation. In this context, the ranking of African countries according to their logistics performance was obtained using the slacks-based DEA and EATWIOS hybrid method by assuming equal criteria weights and then weighting the criteria with the MEREC method. As a result of the MEREC analysis, it is found that the most important input variables in the evaluation of logistics performance are container port traffic score and logistics infrastructure facilities, while the most important output variables are GDP country share and CO₂ emissions from transportation and logistics. According to the final analysis results, the Democratic Republic of the Congo has the highest performance and Benin has the lowest.

Keywords: Logistics Efficiency, African Countries, Data Envelopment Analysis, MEREC, EATWIOS

Giriş

Lojistik, dünya ticaretinin gelişmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. 2021 yılında yaklaşık 945.963,8 milyon dolar değerinde olan dünya lojistik sektörünün, 2030 yılı için tahminlenen değeri 1.601.196,16 milyon dolardır (Singh, 2023). Makroekonomik açıdan lojistik, ülkelerin ekonomik kalkınması için önemli bir alan olarak kabul edilmektedir. Lojistik yönetimi gibi altyapılar, ticareti kolaylaştırmak, maliyetleri düşürmek ve uluslararası ticaret için hizmet kalitesini garanti etmek için bir anahtardır (Kara vd., 2009: 70).

Ülkelerin lojistik performansları ekonomik, ticari ve toplumsal birtakım faktörleri de etkileyen kritik öneme sahiptir. Lojistik açıdan iyi bir performansa sahip olan ülkede ithalat ve ihracat işlemleri kolaylaşarak hızlanmakta, bu da ticaret hacminin büyümesine olanak sağlamaktadır. Hem mikro hem de makro anlamda etkin bir lojistik performans taşıma, depolama ve envanter maliyetlerinin azaltılması yoluyla düşük maliyetli ürünlere erişim imkânı sunmaktadır. Diğer yandan gerek işletmeler gerekse ülkeler için iyi bir lojistik alt yapı, ürünlerin nihai tüketiciye hızlı

bir şekilde ulaşmasından kaynaklı müşteri memnuniyetini artırarak işletmelerin ve dolaylı olarak ülkelerin rekabet avantajına katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda küresel değer zincirinin bir parçası olarak lojistik, ülkeler ve ekonomik topluluklar arasında iş birliklerini teşvik fonksiyonuna da sahiptir. Tüm sayılan avantajlar göz önünde bulundurulduğunda mikro ve/veya makro manada lojistik performansın iyileştirilmesi ekonomik büyüme ile sonuçlanacağı aşikardır (Chakamera ve Pisa, 2021; D'Aleo ve Sergi, 2017; Nguyen vd., 2021; Munim ve Schramm, 2018). Bu noktada ekonomik birimlerin lojistik performanslarının iyileştirilmesi için uygulanacak politika ve stratejilerin ve alınacak aksiyonların belirlenmesi için öncelikle mevcut performans ve etkinliklerin analiz edilip, zaman içindeki seyirlerinin incelenmesi önem arz etmektedir.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından hazırlanan rapora göre Afrika, karşılaştırmalı üstünlüğü, bol doğal kaynakları, büyüyen tüketici pazarı, altyapı geliştirme çabaları, ticaret politikaları ve teşvikleri ile sürdürülebilir üretime odaklanarak dünya ticaretindeki potansiyelini ortaya çıkarabilecektir. Ticari ekosistemin elverişliliği, çeşitli kaynakları açısından karşılaştırmalı üstünlüklerinin bulunması, diğer bölgelere göre nispeten düşük karbon emisyonuna sahip olması gibi özellikleri açısından Afrika, tedarik zincirlerinin bazı kısımlarını yeniden konumlandırmak isteyen küresel şirketler için potansiyel bir destinasyon olarak görülmektedir. Özellikle otomotiv, elektronik, enerji, sağlık ve madencilik sektörlerinde Pazar fırsatlarına sahip olan kıta, teknoloji yoğun küresel tedarik zincirleri için potansiyel bir merkez olarak konumlanmaktadır (UNCTAD, 2023). Bu derece önemli ticaret potansiyeline sahip olan Afrika ülkelerinin iyileştirme alanlarını belirlemek, bilinçli politika kararları almak ve ticari rekabet güçlerini artırmak için gerekli verileri sağlamak açısından lojistik performanslarının değerlendirilmesi önem arz etmektedir (Takele, 2019).

Afrika, altyapı eksiklikleri ve diğer zorluklar nedeniyle lojistik sektörü henüz tam potansiyeline ulaşmamıştır. Ancak son yıllarda Afrika'da lojistik, maliyetler ve son teslim tarihleri açısından yavaş yavaş uluslararası standartlara

yaklaşmaktadır (Birleşmiş Milletler, 2023). Bununla birlikte, denize kıyısı olmayan ülkeler hala lojistik performanslarının düşük olmasından muztarıptır. Abidjan'dan Ouagadougou'ya bir konteyneri taşımak, 16 kat daha kısa bir rota olmasına rağmen Şanghay'dan Fildişi Sahili limanına taşımaktan iki kat daha fazla maliyetlidir. Aradaki mesafe sadece 150 kilometre olmasına rağmen ağır tonajlı bir kamyonun Lomé'den Cotonou'ya ulaşması yaklaşık 11 saat sürmektedir. Mevcut küreselleşmede Afrika kıtası, zayıflıklarına rağmen kendisini giderek daha önemli bir oyuncu olarak kabul ettirmektedir (Birleşmiş Milletler, 2010). Bununla birlikte, Afrika'da Altyapı Geliştirme Afrika Birliği Programı gibi altyapı geliştirme finansmanını artırmaya ve Afrika'da lojistik performansını iyileştirmeye yönelik ulusal ve bölgesel girişimler umut vericidir (Birleşmiş Milletler, 2023).

Bu çalışma, VZA, EATWIOS ve MEREK yöntemleri kullanılarak Afrika ülkelerinin lojistik performanslarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. İlgili alan yazını incelendiğinde farklı ülke gruplarının, ekonomik toplulukların lojistik etkinliklerinin çeşitli yöntemlerle analiz edilerek değerlendirildiği, ancak Afrika kıtası özelinde çoğunlukla liman etkinliklerine ilişkin çalışmaların (Ngangaji, 2019; Acquah, 2018; van Dyck, 2015; Abdoukarim vd., 2019) olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışma, literatürdeki uygulama alanındaki bir boşluğu değerlendirirken kullanılan hibrit yöntemin yeniliği açısından da literatüre katkı sunmaktadır.

Literatürde ve pratikte ülkelerin lojistik performanslarını değerlendiren farklı indeksler, raporlar ve yöntemler bulunmaktadır. Ülkelerin lojistik performans ve etkinlik değerlendirme çalışmalarında fazlaca kullanılan yöntemlerden biri veri zarflama analizidir (VZA). Charnes Cooper ve Rhodes'un 1978'de doğrusal programlamaya dayalı parametrik olmayan matematiksel bir yöntem olarak ortaya koyduğu Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi, literatürde farklı alanlarda etkinlik ve performans analizlerinde sıklıkla kullanılan bir yöntem olmuştur. Yöntem, literatüre girdiği zamandan bu yana gerek uygulama alanı gerekse geliştirilen yeni modeller ile literatürde derinlik kazanmıştır. VZA modellerinden Tone (2001) tarafından geliştirilen boşluk tabanlı model (Slacks Based Model-SBM), karar verme

ortamını daha gerçekçi bir şekilde temsil ederek girdilerin ne ölçüde az kullanıldığının veya çıktıların ne ölçüde aşırı üretildiğinin değerlendirilmesini sağlayan bir modeldir. Temel VZA modeli olarak havalimanı etkinliğinden (Chang vd., 2014) enerji etkinliğine (Zheng, 2021), çevresel performans analizinden (Gavurova vd., 2018) banka etkinliğine (Chiu vd., 2011) çeşitli alanlarda yaygın olarak uygulanmaktadır.

Veri zarflama analizi sonucunda etkinlik skoru 1 olan karar verme birimleri (KVB) etkin, etkinlik skoru birden küçük değer alan karar verme birimleri ise etkinsiz olarak adlandırılmaktadır. Etkinlik skorlarına göre bir performans sıralaması yapıldığında etkin olmayan KVB'lerin net bir sıralaması yapılabilirken, etkin olan KVB'lerin hepsinin sıra değerleri "1" olmaktadır. Bu nedenle literatürde VZA ile çok kriterli karar verme (ÇKKV) tekniklerinin birlikte kullanıldığı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların kimisinde VZA ve ÇKKV teknikleri ayrı ayrı uygulanarak karşılaştırmalı analizler ve birlikte değerlendirmeler yapılırken (Altın ve Filiz, 2022; Mousavi-Nasab ve Sotoudeh-Anvari, 2017), pek çoğunda (Aytekin vd., 2022; Hemmati vd., 2013; Selamzade vd., 2023; Wang vd., 2022) VZA ile etkin bulunan KVB'lerin kendi içindeki sıralamalarını elde etmek için ÇKKV tekniklerinden faydalanılmıştır. Etkin karar birimlerinin sıralanmasında kullanılan yöntemlerden Girdi ve Çıktı Tatmini ile Etkinlik Analizi Tekniği (Efficiency Analysis Technique with Input and Output Satisficing - EATWIOS) (Peters ve Zelewski, 2006), yaygın olarak kullanılan diğer çok kriterli karar verme yöntemlerinden farklı olarak, karar verme problemindeki değerlendirme kriterlerini girdi ve çıktı kriterleri olarak sınıflandıran, Simon tatmin teorisine dayanarak karar verme birimlerinin etkinlik sıralamasını hesaplayan bir yöntemdir (Aytekin vd., 2022). Veri zarflama analizinde olduğu gibi girdi çıktı değişkenleri ile bir etkinlik hesabı yapması sebebiyle EATWIOS'un VZA ile birlikte hibrit kullanıma en uygun çok kriterli karar verme yöntemi olduğu düşünülmektedir.

Diğer yandan karar problemlerinde kriter ağırlıkları nihai kararı büyük ölçüde etkilemektedir. Kriter ağırlıkları, kriterlerin önem dereceleri ve nihai karar

üzerindeki etki derecelerini nicel olarak ifade etmektedir. Yüksek ağırlığa sahip olan kriterler nihai karar üzerinde daha fazla etkiye sahip olmaktadır. Doğru bir şekilde belirlenen kriter ağırlıkları, daha sağlıklı kararlar alınmasına yardımcı olurken, yanlış ve/veya dengesiz bir şekilde belirlenmiş ağırlıklar yanıltıcı kararlar alınmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle çok kriterli karar verme problemlerinde kriter ağırlıklarının dikkatli bir şekilde ve analitik yöntemler aracılığıyla belirlenmesi önem arz etmektedir. Literatürde AHP, ANP, DEMATEL, SWARA, SMART, Entropi, MAUT, CRITIC MEREC gibi çokça ağırlıklandırma yöntemi bulunmaktadır. Ağırlıklandırma yöntemleri subjektif ve objektif yöntemler olarak ikiye ayrılmaktadır (Odu, 2019). Subjektif ağırlıklandırma yöntemleri uzman görüşüne dayanmaktadır ve özellikle karar verici ve/veya uzman sayısının fazla olduğu karar problemlerinde, güvenilirliği ve tutarlılığı yüksek bir şekilde ağırlıkların elde edilmesi zor ve zaman alıcıdır. Objektif ağırlıklandırma yöntemlerinde ise kriter ağırlıkları, karar vericinin müdahalesi dikkate alınmaksızın matematiksel modeller aracılığıyla her bir kriterde toplanan veriden elde edilmektedir (Aldian ve Taylor, 2005). MEREC yöntemi de objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden biri olup nedensellik temeline dayanan bir yöntemdir. Diğer objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden farklı olarak, kriter ağırlıklarını hesaplamak için her bir kriterin alternatiflerin toplam performansı üzerindeki marjinal etkilerini kullanmaktadır (Keshavarz-Ghorabae vd., 2021).

Belirtilen amaç doğrultusunda çalışmanın literatür taraması bölümünde lojistik performansı ile ilgili teorik çerçeve oluşturularak lojistik performansı ile ilgili çok kriterli analiz yapan çalışmalara ilişkin literatür özetine yer verilmiştir. İzleyen üçüncü bölümde çalışmada kullanılan karar verme birimleri ve değişkenler tanımlanmış, veri setinden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde kullanılan yöntemler ile ilgili detaylı bilgi verildikten sonra beşinci bölümde analiz bulguları raporlanmıştır. Son bölümde ise araştırma sonuçları değerlendirilmiştir.

1. Literatür Taraması

Dünya genelinde, lojistik sektörü, ürünlerin üretim yerlerinden tüketicilere ulaştırılmasını yöneten ve optimize eden karmaşık bir ağıdır. Sektör, malzemelerin tedarik zinciri boyunca taşınması, depolanması, dağıtılması ve yönetilmesi gibi faaliyetlerin yanı sıra bilgi, teknoloji ve yönetim süreçlerini içerir. İşletmeler açısından lojistik faaliyetleri iyi yönetildiği takdirde, sunulan mal ve hizmetlerin tüm süreçlerini daha iyi kontrol etmeyi mümkün kılarken önemli tasarruflar sağlamaktadır.

Mikroekonomik açıdan lojistik, kaliteli hizmet ile müşteri memnuniyetinin ana konsepti olarak kabul edilmektedir. Müşteri memnuniyetini sağlamak için sunulan ürün ve hizmetin kaliteli olmasını sağlamak lojistik süreçlerinin amaçlarından biridir (Kara vd., 2009: 70). Makroekonomik açıdan ise lojistik ekonomik büyümenin ve kalkınmanın ciddi belirleyicilerinden birisi olarak görülmektedir (Chakamera ve Pisa, 2021; D'Aleo ve Sergi, 2017; Nguyen vd., 2021; Munim ve Schramm, 2018). Ülke ekonomilerindeki önemli yerinden dolayı lojistiğin performansının değerlendirilmesi ve izlenmesi de önem arz etmektedir. Bu nedenle alan yazınında da ilgi gören konu ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır.

Dünya Bankası tarafından çalışılan Lojistik Performans İndeksi (LPI) ülkelerin lojistik performanslarını değerlendiren ve en çok bilinen, tanınan indekstir. 2007 yılından bu yana, Dünya Bankası tarafından ülkelerin lojistik evrimini incelemek amacıyla gerçekleştirilen anket çalışması ile elde edilen, iki yılda bir yayınlanan indeks, taşıma ve lojistik hizmetlerin kalitesini, gümrük işlemlerini, altyapıyı ve tedarik zinciri etkinliğini içeren alt endekslerden oluşmaktadır. LPI kadar yaygın olarak bilinmeyen, bölgesel olarak lojistik ve tedarik zinciri olanak ve performansını genellikle LPI temeline dayanarak ele alan başka indekslerden bahsetmek de mümkündür Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD) tarafından oluşturulan Ulaştırma ve Ticaret Kolaylık Endeksi (Transport and Trade Facilitation Index) gümrük işlemleri, lojistik altyapı ve ticaret kolaylığı gibi faktörlerle ile

ülkelerin ticaret ve taşımacılık kolaylığını değerlendirmeye olanak sağlayan (UNCTAD, 2023) bir diğer kaynaktır. Lojistik ile ilgili spesifik olan bu indekslere ek olarak Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu'nda da lojistik altyapı, taşımacılık hizmetleri ve tedarik zinciri etkinliği gibi lojistikle ilgili faktörler ülkelerin rekabetçilik düzeylerini değerlendirmek için kullanılmaktadır (Dünya Ekonomik Forumu, 2020).

Sayılan indeks ve raporların yanında akademik literatürde ülkelerin lojistik performanslarını, etkinliklerini farklı yöntemler kullanarak değerlendiren çalışmalar da yer almaktadır. Ülkelerin lojistik performansları üzerine çalışılmış olan yayınlarda genellikle LPI boyutları ele alınmış, bazılarında ise LPI boyutlarına ek yeni performans göstergeleri çalışmalara dahil edilmiştir. Ülkelerin lojistik performansları üzerine çok kriterli olarak yapılan çalışmalar 1) Performans kriterlerini girdi-çıkı değişkenleri olarak gruplayarak görelî etkinlik skoru hesaplayan çalışmalar, 2) Kriterlerde girdi-çıkı ayrımı yapmadan çok kriterli karar verme yöntemleri ile değerlendirme yapan çalışmalar olmak üzere iki kategoride ele alınabilir. İlk grupta yer alan çalışmalara ilişkin literatür özeti Tablo 1'de, İkinci grupta yer alan çalışmalar için literatür özeti ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1'de performans değerlendirmesinde kullanılan değişkenleri girdi ve çıkı değişkenleri olarak ayrılarak yapıldığı çalışmalarda yöntem olarak genellikle veri zarflama analizi modellerinin kullanıldığı görülmektedir. Değerlendirme kriterlerini gridi-çıkı olarak kategorize etmeyen çalışmalarda ise farklı hibrit çok kriterli karar verme teknikler kullanılmıştır (Tablo 2). Bu çalışmada ise veri zarflama analizi ve çok kriterli karar verme yöntemlerinden MEREK ve EATWOIS yöntemlerinin birlikte ele alındığı çok boyutlu hibrit bir yöntem ile performans değerlendirmesi yapılmıştır.

Tablo 1. Ülkelerin Lojistik Performansını Etkinlik Analizi ile Değerlendiren Çalışmalar

Kaynak	KVB	Girdi	Çıktı	Yöntem
Markovits-Somogyi ve Bokor, 2014	Avrupa Ülkeleri	Otoyolların uzunluğu, Demiryolu ağının uzunluğu, Satın Alma Gücü Standartlarında kişi başı GSYİH, Ulaştırma ve depolama sektöründe ücretler ve maaşlar, Maddi mallara brüt yatırım.	Karayolu taşımacılığı performansı, Demiryolu taşımacılığı performansı, Kalite, Zamanındalık.	DEA(CCR- AHP)-PC
Marti vd., 2017	LPI Ülkeleri	Gümrük, Altyapı, uluslararası gönderileri.	Lojistik kalite ve yeterlilik, Takip ve izleme, Zamanındalık	VZA (CCR Modeli)
Rashidi ve Cullinane, 2019	OECD Ülkeleri	Enerji kullanımı	Sera gazı emisyonu, Lojistik faaliyeti, İş yaratma oranı	VZA (SBM)
Yıldırım ve Ayvaz, 2019	Türkiye, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Japonya, Hollanda, Macaristan, İspanya, Avustralya, Birleşik Krallık, Rusya	Gümrük, Altyapı, Enerji Kullanımı.	Co2 emisyonu, Lojistik Hizmet Kalitesi, İş gücü.	VZA (CCR, BCC)
Ustul ve Tosun, 2020	G-20 ülkeleri	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Havayolu Tarafından Taşınan Yolcu Sayısı, Havayolu Tarafından Taşınan Yük Miktarı, Konteyner Liman Trafikçi, Toplam Ticaret Hacmi, İhracat / İthalat Karşılama Oranı, Çalışan kesimin nüfus içindeki oranı	Lojistik Performans Endeksi	VZA (CCR, BCC), Malmquist İndeks
Acar, 2021	AB Ülkeleri ve Türkiye	Gümrükleme Sürecinin Verimliliği, Altyapı, Lojistik Hizmet Kalitesi	Uluslararası gönderi maliyetleri, İzleme ve Takip, Zamanındalık	VZA(CCR), Malmquist İndeks

Tablo 2. Lojistik Performansını ÇKKV Teknikleri ile Değerlendiren Çalışmalar

Yazarlar	Alternatifler	Kriterler	Yöntem
(Rezaei vd., 2018)	LPI ülkeleri	LPI boyutları	BWM ağırlıklı LPI
(Gök Kısa ve Ayşin, 2019)	OECD Ülkeleri	LPI Boyutları	SWARA, EDAS
(Ozmen, 2019)	OECD Ülkeleri	LPI boyutları, Yolcu taşıma hacmi, konteyner taşıma hacmi, yük taşıma hacmi	TODIM
(Ulutaş ve Karaköy, 2019)	Avrupa Birliği Ülkeleri	LPI boyutları	CRITIC, SWARA, PIV
(Adıgüzel Mercangöz vd., 2020)	AB üyesi ve aday ülkeler	LPI boyutları	COPRAS-G
(Işık vd., 2020)	CEE Ülkeleri	LPI boyutları	SV, MABAC
(Yıldırım ve Adıgüzel Mercangöz, 2020)	OECD Ülkeleri	LPI boyutları	Bulanık AHP, ARAS-G
(Senir, 2021)	AB Ülkeleri ve Türkiye	17 LPI alt değişkeni	CRITIC, COPRAS
(Ulutaş ve Karaköy, 2021)	Geçiş Ekonomileri Ülkeleri	LPI boyutları	Gri SWARA, Gri MOORA
(Mešić vd., 2022)	Batı Balkan Ülkeleri	LPI boyutları	CRITIC, MARCOS
(Çalık vd., 2023)	OECD Ülkeleri	LPI boyutları	AHP, Bulanık AHP, TOPSIS, VIKOR, COPRAS
(Miškic vd., 2023)	AB Ülkeleri	LPI boyutları	MEREC, MARCOS
(Hadžikadunic vd., 2023)	AB Ülkeleri	LPI boyutları	CRITIC, FUCOM, Bonferonni Operatörü, MARCOS

2. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmada kullanılan veri seti tanıttıldıktan sonra analizde kullanılan yöntemler olan MEREK, boşluk tabanlı veri zarflama analizi ve EATWIOS hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

2.1. Veri Seti

Çalışmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri literatürdeki çalışmalar ve veri kaynaklarının veri yayınlama takvimi göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Belirlenen 4 girdi ve 5 çıktı değişkeni ve bu değişkenlerin veri kaynakları Tablo 3'te gösterilmiştir. Veri seti ikincil kaynaklardan elde edildiği için çalışmada etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

Tablo 3. Araştırmanın Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Adı	Kodu	Türü
Lojistik Altyapısı *	I1	Girdi
Konteyner Limanı Trafikliği *	I2	Girdi
Gümrükleme sürecinin verimliliği *	I3	Girdi
Uluslararası gönderi maliyetleri performansı (International shipments) *	I4	Girdi
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (ülke payı) *	O1	Çıktı
CO2 emisyonu (ulaştırma payı)**	O2	Çıktı
Zamanındalık *	O3	Çıktı
İzleme ve takip *	O4	Çıktı
Lojistik hizmetlerin yetkinliği ve kalitesi. *	O5	Çıktı

*Kaynak: Dünya Bankası (2023b), ** Kaynak: Knoema (2022)

Araştırmada ele alınan değişkenlerin tanımları ve ülkelerin lojistik performansları açısından önemi aşağıda açıklanmıştır.

Lojistik Altyapısı: Dünya Bankası'ndan elde edilen lojistik altyapısı verisi, ülkelerin ulaştırma ve telekomünikasyon altyapısının kalitesini değerlendirmektedir (Marti vd., 2014). Taşımacılıkla ilgili altyapının kalite seviyesi, lojistik performans için çok önemlidir. Kaliteli bir altyapı ülkenin uluslararası ticaretini artırmayı mümkün kılmaktadır. Bu nedenle, küresel düzeydeki teknolojik gelişmeler dikkate alınarak ticari taşımacılık ile ilgili altyapı kalite düzeyinin iyileştirilmesi hayati önem

taşımaktadır. Altyapı kalitesinin iyileştirilmesi, lojistik performans ve uluslararası ticaret üzerinde olumlu etkilere sahiptir (Said ve Fatima-Zahra, 2018: 23).

Konteyner Limanı Trafik: Günümüzde limanların rekabet gücü esas olarak lojistik ağlara ve ayrıca liman altyapısına ve üretkenliğine bağlıdır. Limanın verimli çalışması, limanın hinterlandı ile iyi bir bağlantı gerektirir. Bu da konteyner trafik sisteminin bir ülkenin lojistik performansını iyileştirmek için önemli olduğunu göstermektedir. (Twrdy, 2003: 111).

Uluslararası gönderi maliyetleri: Uluslararası gönderi maliyeti, bir malın bir noktadan diğerine fiziksel hareketi ile ilgilidir. (Kılınç vd., 2019). Veri, ilgili ülkeye rekabetçi fiyatlara sahip gönderiler düzenlemenin kolaylığını değerlendirmektedir (Dünya Bankası Meta Veri Sözlüğü).

Gümrükleme sürecinin verimliliği: Gümrükleme, malların yasal olarak bir bölgeye girmek veya bölgeyi terk etmek için uyması gereken prosedürü belirtmektedir. Bu prosedür, belirli formalitelerin yerine getirilmesini ve ithal veya ihraç edilen eşyanın niteliğinin beyan edilmesini içermektedir (Said ve Fatima-Zahra, 2018: 21). Dünya Bankası'ndan elde edilen veri, ülkelerin gümrük işletmelerinin hızı, basitliği ve öngörülebilirliği bazında gümrük sevk prosedürlerinin verimliliğini ve etkinliğini değerlendirmektedir (Marti vd. 2014).

GSYH Payı: Lojistik sürecindeki faaliyetler, mal ve hizmetlerin üreticiden tüketicilere ulaştırılmasını sağlayarak ekonomik çıktı elde edilmesini desteklemektedir. Etkin bir lojistik yönetimi, ticareti kolaylaştırarak üretim maliyetleri üzerinde düzenleyici etki yaratır, altyapı yatırımlarını tetikler, istihdam yaratır ve Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) büyümesine katkıda bulunur (Sezer, 2016). Bu nedenle GSYH, lojistik faaliyetlerin önemli bir çıktı göstergesi olarak ele alınabilir.

CO2 Emisyonu: Çevre, küresel çapta gündemde olan önemli bir konudur ve dünya çapında emisyonların azaltılmasına yönelik birçok çalışma yürütülmekte, politika önerileri sunulmaktadır (Rezaei vd., 2018). Bu nedenle lojistik performansının ölçülmesinde çevresel faktörlerin rol oynaması muhtemeldir.

Lojistik sektörü, en fazla CO2 emisyonuna neden olan sektörlerden biridir. Bu emisyon, yolcu taşımacılığı ve yük ile ilgili faaliyetlerden kaynaklanmaktadır (Rizet vd., 2012). CO2 emisyonlarına odaklanmak, sürdürülebilir lojistik açısından büyük bir öneme sahiptir. CO2 emisyonu, çalışmada istenmeyen çıktı olarak ele alınmıştır.

Zamanındalık: Lojistik ve taşımacılık sektöründe zamanındalık "Gönderilerin planlanan veya beklenen teslimat süresi içinde alıcılara ulaşma sıklığı" olarak tanımlanmaktadır (Dünya Bankası, 2023). Müşteri memnuniyetini ve operasyonel verimliliğini artırarak rekabet avantajı sağlaması nedeniyle lojistikte zamanında teslimatın stratejik bir faktör olarak görülmektedir.

İzleme ve Takip: İzleme ve takip puanı, bir ülkenin gönderilerin görünürlüğünü ve gerçek zamanlı takibini sağlama konusundaki yeteneklerini yansıtmaktadır (Dünya Bankası Meta Veri Sözlüğü). Müşteriye ve hizmet sağlayıcıya sunulan hizmetlerin kalitesini artırmayı, lojistik maliyetlerini düşürmeyi ve ürün hatalarını ve kayıplarını sınırlamayı mümkün kıldığı gerekçesiyle takip ve izleme lojistik performansı için önemli bir kriter olarak değerlendirilmektedir (Shamsuzzoha vd., 2013).

Lojistik Hizmetlerinin Yetkinliği ve Kalitesi: Kalite ve yeterlilik, lojistik performansını iyileştirmek için iki temel faktördür. (Dünya Bankası, 2018). Bu değişken, bir ülkede mevcut olan lojistik hizmetlerinin genel düzeyini ölçmekte ve aynı zamanda lojistik hizmetlerin kalitesini ve taşımacılık faaliyetlerinin operasyonel mükemmelliğini de temsil etmektedir (Ojala ve Çelebi, 2015: 21).

Afrika 54 ülkeden oluşan bir kıtadır. Ülkelerin birçoğunda değişkenlere ilişkin önemli düzeyde veri eksikliği bulunması, veri kaynaklarının veri yayınlama takvimlerinin sınırlayıcılığı gibi sebeplerden dolayı 18 ülke, üç yıllık veri (2014, 2016 ve 2018) ile analize dahil edilebilmiştir. Nihai durumda tam veriye sahip 18 ülke şunlardır: "Cezayir (KVB1), Angola (KVB2), Benin (KVB3), Kamerun (KVB4), Demokratik Kongo Cumhuriyeti (KVB5), Fildişi Sahili (KVB6), Cibuti (KVB7), Mısır (KVB8), Gana (KVB9), Kenya (KVB10), Liberya (KVB11), Libya (KVB12), Moritanya (KVB13), Nijerya (KVB14), Senegal (KVB15), Sudan

(KVB16), Togo (KVB17), Tunus (KVB18)”. Analize tabi olan ham veri setleri Ek 1 ve 2’de sunulmuştur.

2.2. MEREC Yöntemi

Kriterlerin genel performanstan ayrılma etkisine (removal effect) dayanarak kriter ağırlıklarının objektif bir şekilde belirlenmesini sağlayan MEREC yöntemi 2021 yılında Keshavarz-Ghorabae ve arkadaşları tarafından literatüre kazandırılmıştır. Yöntemde kriter ağırlıkları altı aşamada hesaplanmaktadır.

1. Aşama: Her bir kriterin her bir alternatiften aldığı sıfırdan büyük olmak zorunda olan değerler ile m alternatifli n kriterli arar matrisi (X) Eşitlik 1’deki gibi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Aşama: Bu aşamada basit doğrusal normalizasyon yöntemi (Eşitlik 2) kullanılarak normalize karar matrisi (N) hazırlanır. Eşitlik noktada B^S fayda yönlü kriter kümesini, C^S ise maliyet yönlü kriter kümesini ifade etmektedir.

$$n_{ij}^x = \begin{cases} \frac{\min_k x_{kj}}{x_{ij}}, & \text{eğer } j \in B^S \\ \frac{x_{ij}}{\max_k x_{kj}}, & \text{eğer } j \in C^S \end{cases} \quad (2)$$

3. Aşama: Bir önceki aşamada elde edilen normalize karar matrisinin elemanları kullanılarak Eşitlik 3’te verilen doğrusal olmayan logaritmik fonksiyon ile alternatiflerin genel performans değerleri (S_i) hesaplanır.

$$S_i = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{m} \sum_j |\ln(n_{ij}^x)| \right) \right) \quad (3)$$

4. Aşama. Her bir kriter ayrı ayrı fonksiyondan çıkartılarak alternatiflerin performansları tekrar hesaplanır. i . alternatifin j . kriter olmaksızın genel performans skorunu ifade eden S'_{ij} , Eşitlik 4 ile hesaplanır.

$$S'_{ij} = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{m} \sum_{k, k \neq j} |\ln(n_{ij}^x)| \right) \right) \quad (4)$$

5. Aşama. Üçüncü ve dördüncü aşamalardan elde edilen değerler arasındaki farklar ile kriterlerin toplam mutlak sapma değerleri olarak ayrılma etkileri (E_j) hesaplanır (Eşitlik 5).

$$E_j = \sum_i |S'_{ij} - S_i| \quad (5)$$

6. Aşama. Eşitlik 6 yardımıyla her bir kriterin ağırlığı (w_j) hesaplanır.

$$w_j = \frac{E_j}{\sum_k E_k} \quad (6)$$

2.3. Boşluk Tabanlı Veri Zarflama Modeli

Veri Zarflama Analizi (VZA), doğrusal programlamaya dayanan parametrik olmayan bir matematiksel yöntemdir. Yöntem, Farrel'in 1957'de yapmış olduğu çalışmaya dayanılarak 1978'de Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından geliştirilmiştir VZA, karar verme birimlerinin (KVB) performansını ve göreceli etkinliğini ölçmeyi amaçlamaktadır. "Decision Making Unit (DMU)" olarak adlandırılan karar verme birimleri (KVB) şirketler, kurumlar, bölgeler, ülkeler gibi etkinliği ölçülecek olan birimlerdir. KVB'ler aynı kaynakları tüketerek, başka bir deyişle aynı girdi setini kullanarak, aynı hizmetleri, çıktılarını üretirler (Deprem, 2008, s.17).

CCR Modeli (Charnes vd., 1978), BCC Modeli (Banker vd., 1984), çarpımsal model (Charnes vd. 1982), Toplamsal Model (Charnes vd., 1985), boşluk tabanlı (slaks based) model (Tone, 2001), VZA ile ilgili olarak geliştirilen temel modellerdir. Sayılan temel modellere ek olarak istenmeyen girdi-çıkıttı değişkenlerini göz önüne alan modeller (Seiford ve Zhu, 2002; Jahanshahloo vd., 2005; Hua and Bian, 2007), çok aşamalı etkinlik problemleri için özel modeller (Coelli, 1998; Carayannis vd., 2016), ağ yapıları etkinliği problemleri için özel modeller (Färe

vd.,2007; Tone ve Tsutsui, 2009). Veri setindeki belirsizlikleri dikkate alan bulanık (fuzzy) (Zadeh, 1965; Guo ve Tanaka, 2001), olasılıklı (stokastik) (Sueyoshi, 2000), robust (Shokouhi vd. , 2010; Sadjadi ve Omrani, 2010; Sadjadi vd., 2011) gibi ileri düzey modeller de geliştirilmiştir.

Temel VZA modelleri radyal ve radyal olmayan modeller olarak sınıflandırılmaktadır. Radyal modeller, girdilerin veya çıktıların orantılı değişiklikleriyle ilgilenmektedir. Radyal olmayan modeller ise girdilerdeki orantılı daralma varsayımını bir kenara bırakır ve değişen oranlarda orijinal girdi kaynaklarını göz ardı edebilecek girdilerde maksimum azalma oranları elde etmeyi amaçlamaktadır (Avkıran vd., 2008). Bir başka deyişle, bir VZA modeli, girdi fazlalıklarını ve çıktı eksikliklerini (slacks) dikkate almadan girdi veya çıktılardaki orantılı değişiklikleri dikkate aldığımda radyaldir; aksi takdirde radyal değildir (Toloo vd., 2023). CCR modeli ile, BCC modeli radyal modeller iken, toplamsal model ile boşluk tabanlı model ise radyal olmayan veri zarflama analizi modelleridir. Gerçek hayatta karşılaşılan birçok problemde girdilerin ve çıktıların değişkenliklerinin orantılı olmaması, CCR ve BCC'den farklı olarak girdi fazlalığı ve çıktı eksikliği ile ilgilenmesi, yönelimli ve yönelimsiz model çeşitlerinin bulunması (Tone, 2001) gibi avantajları sebebiyle boşluk tabanlı model ile yapılan etkinlik değerlendirmelerinin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Boşluk (aylak) tabanlı veri zarflama modeli (Slaks Based Model-SBM), Tone (2001) tarafından geliştirilen bir modeldir. Model ne kadar girdinin azaltılması ve ne kadar çıktının artırılması gerektiğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Boşluk değişkenli model çerçevesinde karar verme birimlerinin etkinlik skorları 0 ile 1 arasında değerler almaktadır (Deprem, 2008: 47). Boşluk modeli için etkinlik, öncelikle girdi ve çıktı etkisizlikleri ile ölçülmektedir.

n tane KVB'nin etkinliğini ölçmek için, m tane girdi (X) ve k tane çıktısı (Y) bulunan bir karar problemi için girdi ve çıktı kümeleri Eşitlik 7 ve 8'deki gibi tanımlansın (Tone, 2001: 499-500);

$$\text{Girdi: } X = (x_{ij}) \in R^{m \times n} \quad (7)$$

$$\text{Çıktı: } Y = (y_{ij}) \in R^{k \times n} \quad (8)$$

Girdi ve çıktı değerlerinin pozitif ($X > 0$ ve $Y > 0$) olduğu ölçüğe göre sabit getiri modeli için üretim olanakları kümesi P , Eşitlik 9'daki gibi tanımlansın:

$$P = \{(x, y) | x \geq X\lambda, y \leq Y\lambda, \lambda \geq 0\} \quad (9)$$

Eşitlik 3'te yer alan (λ), yoğunluk vektörü olarak adlandırılmaktadır ve üretim olanakları kümesini ölçüğe göre getiriye göre düzenleme ihtiyacı doğduğunda λ için kısıtlama uygulanabilmektedir.

Bir karar verme biriminin kesin girdi çıktı değerleri de Eşitlik 10 ve 11'de yer aldığı şekilde gibi tanımlanmış olsun;

$$x_o = X\lambda + (s^-) \quad (10)$$

$$y_o = Y\lambda - (s^+) \quad (11)$$

Eşitliklerdeki λ, s^-, s^+ sıfır ya da pozitif değerler alabilmektedir. s^- değişkeni reel sayılar kümesinden değer almakta ve girdi fazlalığını göstermektedir. Benzer şekilde reel sayılar kümesinden değer alan s^+ ise çıktı eksikliğini ifade etmektedir. Bu iki değişken boşluk (slack) olarak adlandırılmaktadır. $X > 0$ ve $\lambda \geq 0$ olduğunda $x_o \geq s^-$ olacaktır.

s^- ve s^+ değişkenleri kullanılarak girdi veya çıktı odaklı olmayan, yönelimsiz ρ etkinlik indeksi Eşitlik 12 ile hesaplanır;

$$\rho = \frac{1 - \left(\frac{1}{m}\right) \sum_{i=1}^m \frac{(s_i^-)}{(x_{io})}}{1 + \left(\frac{1}{k}\right) \sum_{r=1}^k \frac{(s_r^+)}{(y_{ro})}} \quad (12)$$

$$0 < \rho \leq 1$$

Belirli girdi çıktı değerlerine sahip bir karar biriminin etkinliğini belirlemek için oluşturulan boşluk tabanlı kesirli programlama modeli Eşitlik 13-16 aralığında görüldüğü gibidir;

$$\text{Min } \rho = \frac{1 - \left(\frac{1}{m}\right) \sum_{i=1}^m \frac{(s_i^-)}{(x_{io})}}{1 + \left(\frac{1}{k}\right) \sum_{r=1}^k \frac{(s_r^+)}{(y_{ro})}} \quad (13)$$

Kısıtlar

$$x_o = X\lambda + (s^-) \quad (14)$$

$$y_o = Y\lambda - (s^+) \quad (15)$$

$$s^-, s^+, \lambda \geq 0 \quad (16)$$

Modelde amaç fonksiyonunun payı karar verme biriminin girdi odaklı genel etkinliğini, paydası çıktı odaklı genel etkinliğini ifade etmektedir. İki etkinlik skorunun birbirine oranlanması ile yönelimsiz etkinlik skoru hesaplanmaktadır. Modelde amaç, girdi ve çıktı boşluklarının toplamını minimum yapmaktır. Eşitlik 7-10 aralığında verilen boşluk tabanlı model bir kesirli programlama modelidir. Bu modeli doğrusal olmayan programlama modeline dönüştürmek için amaç fonksiyonunun pay ve paydası sıfırdan büyük bir skaler (t) ile çarpılır. Bu işlemin amacı amaç fonksiyonunun paydasını 1'e eşitlemektir. Bu çarpma işlemi ile birlikte modele paydayı 1'e eşitleyecek yeni bir kısıt eklenir. Sonuç olarak aşağıda 17-21 aralığında verilen eşitliklerdeki model elde edilir;

$$\text{Min } \tau = t - \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m \frac{(t s_i^-)}{(x_{io})} \quad (17)$$

Kısıtlar

$$1 = t + \frac{1}{k} \sum_{r=1}^k \frac{(ts_r^+)}{(y_{ro})} \quad (18)$$

$$x_o = X\lambda + (s^-) \quad (19)$$

$$y_o = Y\lambda - (s^+) \quad (20)$$

$$s^-, s^+, \lambda, t \geq 0 \quad (21)$$

Doğrusal olmayan model, çözüm kolaylığı sağlamak adına $S^- = ts^-$; $S^+ = ts^+$; $\Lambda = t\lambda$ tanımlamaları yapılarak, doğrusal boşluk tabanlı modele dönüştürülür. Doğrusal boşluk tabanlı veri zarflama modeli aşağıdaki gibi yazılır.

$$\text{Min } \tau = t - \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m \frac{(S_i^-)}{(x_{io})} \quad (22)$$

Kısıtlar

$$1 = t + \frac{1}{k} \sum_{r=1}^k \frac{(S_r^+)}{(y_{ro})} \quad (23)$$

$$tx_o = X\Lambda + (S^-) \quad (24)$$

$$y_o = Y\Lambda - (S^+) \quad (25)$$

$$S^-, S^+, \Lambda \geq 0, t > 0 \quad (26)$$

Oluşturulan doğrusal modelin optimal çözüm değerleri $(\tau^*, t^*, \Lambda^*, S^{-*}, S^{+*})$ ile boşluk tabanlı modelin değişkenlerinin optimal çözüm değerleri şu şekilde hesaplanır;

$$\rho^* = \tau^*, \quad \lambda^* = \frac{\Lambda^*}{t^*}, \quad s^{-*} = \frac{S^{-*}}{t^*}, \quad s^{+*} = \frac{S^{+*}}{t^*} \quad (27)$$

Bir KVB'nin etkin olması için ρ^* değeri 1 olması gerekmektedir. Bu durum etkin bir karar verme biriminin boşluk değişkenlerinin optimal değerlerinin de sifira eşit olması anlamına gelmektedir. İlgili KVB'nin ρ değeri 1'den küçük ise KVB etkin değildir, boşluk değişkenleri sıfırdan farklı değer almıştır.

2.4. EATWOIS Yöntemi

Peters ve Zelewski'nin 2006 yılında Üretim ve İşlemler Yönetimi Derneği'nin (POMS) 17. Yıllık Konferansında sundukları bildiri ile önerdikleri EATWOS yöntemi beş ana adımda alternatiflerin etkinlik sıralamasına ulaşılmasını sağlamaktadır (Peters ve Zelevski, 2006; Uludağ ve Şahin, 2023);

1. Aşama: Girdi ve çıktı matrislerinin oluşturulması: Karar problemi için belirlenen girdi ve çıktı kriterlerine ilişkin olarak iki ayrı matris oluşturulur. m alternatifin, n girdi ve s çıktı değişkeninin bulunduğu bir karar problemi için girdi (X) ve çıktı (Y) kriter matrisleri Eşitlik 28 ve 29'daki gibi oluşturulur:

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (28)$$

$$Y = \begin{bmatrix} y_{11} & \cdots & y_{1s} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ y_{m1} & \cdots & y_{ms} \end{bmatrix} \quad (29)$$

2. Aşama: Girdi ve çıktı matrislerinin normalizasyonu: Eşitlik 30 kullanılarak girdi matrisi, Eşitlik 31 kullanılarak çıktı matrisi normalize edilir.

$$\delta_{ip} = \frac{x_{ip}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ip}^2}} \quad (30)$$

$$\vartheta_{ir} = \frac{y_{ir}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m y_{ir}^2}} \quad (31)$$

3. Aşama: Girdi ve çıktı uzaklıklarının hesaplanması: 32 ve 33 numaralı eşitlikler kullanılarak girdi ve çıktı kriterlerinin normalize değerlerinin

idealden uzaklıkları hesaplanır. Eşitliklerde $\min_i \delta_{ip}$ ifadesi girdi p. girdinin alternatifler içindeki minimum değerini, $\max_i \vartheta_{ir}$ ise r. çıktının alternatifler içindeki maksimum değerini göstermektedir.

$$id_{ip} = 1 - \left(\min_i \delta_{ip} - \delta_{ip} \right) \quad (32)$$

$$od_{ir} = 1 - \left(\max_i \vartheta_{ir} - \vartheta_{ir} \right) \quad (33)$$

4. Aşama: Girdi ve çıktı uzaklıklarının ağırlıklandırılması: Daha önceden farklı yöntemlerle belirlenmiş olan ağırlık değerleri ile girdi ve çıktı uzaklıkları çarpılır.

$$i\widetilde{d}_{ip} = w_p id_{ip} \quad (34)$$

$$o\widetilde{d}_{ir} = w_r od_{ir} \quad (35)$$

5. Aşama: Etkinlik skorlarının hesaplanması ve alternatiflerin sıralanması: Eşitlik 36 kullanılarak alternatiflerin etkinlik skorları (E_i) hesaplanır. Ardından alternatifler etkinlik skorlarına göre büyükten küçüğe doğru sıralanır.

$$E_i = \frac{\sum_{r=1}^s o\widetilde{d}_{ir}}{\sum_{p=1}^n i\widetilde{d}_{ip}} \quad (36)$$

3. Analiz ve Bulgular

3.1 MEREC-SBM-EATWOIS Bütünleşik Yöntemi ile Afrika Ülkelerinin Lojistik Performanslarına göre Sıralanması

Çok kriterli karar problemlerinde kriter ağırlıkları, alternatiflerin nihai sıralamaları üzerinde kritik öneme sahiptir. Kriterlerin eşit ağırlık varsayılması ve gerçek ağırlıklar gözlemlenmesi sonuçlar arasında farklılıklar yaratabilmekte, karar vericiyi farklı stratejiler veya politikalar uygulamaya yönlendirebilmektedir. Kriter ağırlıkları objektif ya da subjektif yöntemler ile belirlenebilmektedir. Bu çalışmada

ülkelerin lojistik performans kriterlerinin ağırlıkları objektif yöntemlerden biri olan MEREC yöntemi ile belirlenmiştir.

MEREC yöntemi karar matrisi, kriterlerin üç yıllık ortalama değerleri ile oluşturulmuştur. Yöntem adımları girdi ve çıktı kriterleri için ayrı ayrı uygulanmış, girdiler ve çıktılar kendi içlerinde ağırlıklandırılmıştır. Elde edilen kriter ağırlıkları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Girdi ve Çıktı Değişkenlerinin MEREC Ağırlıkları

	I1	I2	I3	I4	O1	O2	O3	O4	O5
E_j	1,613	5,994	1,581	1,534	4,304	3,893	1,894	1,844	1,821
2014	0,150	0,559	0,147	0,143	0,313	0,283	0,138	0,134	0,132

Elde edilen ağırlık değerlerine göre nihai karar üzerinde en fazla etkisi olan girdi kriteri I2 (Konteyner Liman Trafığı) iken, O1 (GSYH payı) ve O2 (CO2 Emisyonu) ağırlığı en yüksek çıktı kriterleri olarak belirlenmiştir.

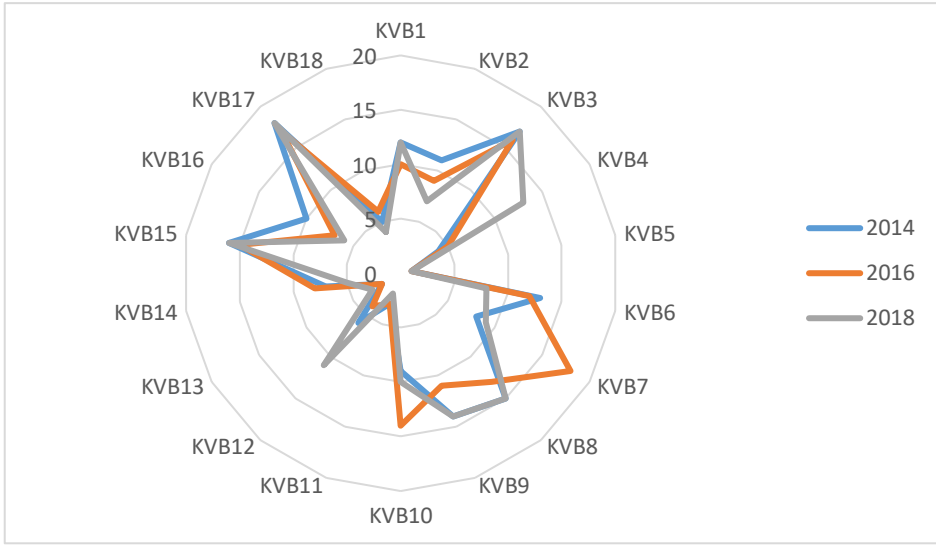
Kriter ağırlıkları belirlendikten sonra SBM ile veri zarflama analizi yapılmadan önce bu ağırlıkların nihai sıralamalar üzerindeki etkisini daha net bir şekilde görülebilmesi adına veri seti normalize edilmiştir. Maksimizasyon yönlü kriterlerin normalizasyon işlemi EATWIOS yönteminde kullanılan Eşitlik 30 ve 31’teki normalizasyon fonksiyonları kullanılmış, istenmeyen çıktı olan ve minimizasyon yönlü olan CO2 Emisyonu kriteri için ise Eşitlik 31’den elde edilen değerler 1,00’den çıkarılarak kullanılmıştır. Böylelikle normalize değerleri itibariyle istenmeyen çıktının yönünün de diğer kriterler ile aynı olması sağlanmıştır. Normalize edilmiş matris MEREC yöntemi ile belirlenen ağırlıklar ile çarpılarak veri zarflama analizinde kullanılacak veri seti oluşturulmuştur. Bu işlemin ardından gerçekleştirilen veri zarflama analizine ilişkin elde edilen etkinlik skorları Tablo 5’te verilmiştir. Veri zarflama analizi sonunda etkinlik skoru 1 bulunan etkin ülkelerin kendi içindeki sıralamaları MEREC ağırlıklı EATWIOS yöntemi ile belirlenmiştir.

Tablo 5. MEREC-VZA-EATWOIS Analizi Sonuçları

KVB	2014		2016		2018	
	Etkinlik Skoru	Sıralama	Etkinlik Skoru	Sıralama	Etkinlik Skoru	Sıralama
KVB1	0,622	12	1,000	10	0,800	12
KVB2	0,779	11	1,000	9	1,000	7
KVB3	0,374	17	0,425	16	0,456	17
KVB4	1,000	4	1,000	5	0,643	13
KVB5	1,000	1	1,000	1	1,000	1
KVB6	0,580	13	0,556	12	1,000	8
KVB7	1,000	8	0,079	18	1,000	9
KVB8	0,471	15	0,547	13	0,596	15
KVB9	0,512	14	0,574	11	0,621	14
KVB10	1,000	9	0,530	14	1,000	10
KVB11	1,000	3	1,000	3	1,000	2
KVB12	1,000	6	1,000	4	0,884	11
KVB13	1,000	2	1,000	2	1,000	3
KVB14	1,000	7	1,000	8	1,000	5
KVB15	0,453	16	0,507	15	0,502	16
KVB16	0,844	10	1,000	7	1,000	6
KVB17	0,169	18	0,207	17	0,142	18
KVB18	1,000	5	1,000	6	1,000	4

Tablo 5’te sunulan sıralama sonuçlarına göre KVB5 (Demokratik Kongo Cumhuriyeti), her üç dönemde de etkin ve sıralamada da birinci sırada yer alan lojistik performansı en yüksek ülke olmuştur. Bunun yanında iki dönem sıralamada ikinci sırada, bir dönem üçüncü sırada görülen KVB13 (Moritanya) performansı en yüksek olan ikinci ülke; KVB 11(Liberya) ise üçüncü ülke olmuştur. Nihai sıralamada lojistik performansı en düşük olan üç ülke ise Senegal, Benin ve Togo olarak tespit edilmiştir.

Ülkelerin tüm dönem ve performans sıralama sonuçları daha detaylı incelendiğinde bazı ülkelerin sıra değerlerinde değişkenliğin daha az, bazılarında ise daha fazla olduğu dikkat çekmektedir (Şekil 1). KVB5 (Demokratik Kongo Cumhuriyeti), KVB18 (Tunus) ve KVB13 (Moritanya) üst sıralarda olup sıra değişkenliği en az olan lojistik açısından görece başarısı daha yüksek olan ülkelerdir. KVB3 (Benin), KVB15 (Senegal) ve KVB 17 (Togo) ise düşük performansı sıralarında az değişkenlikle yer alan ülkelerdir. KVB7 (Cibuti), KVB9 (Gana), KVB2 (Angola) ise sıra değeri olarak en değişken ülkeler olmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Sıralama Sonuçlarının Radar Grafiği

Çalışmada ele alınan ülkelerin dönemler ve modeller itibarıyla aldıkları sıra değerleri arasındaki sıra ilişkilerini değerlendirmek için yapılan Spearman sıra korelasyonu analizi sonuçlarına göre en yüksek sıra ilişkisinin 2014 yılı ile 2016 yılı performans skorları arasında olduğu ($r=0,829$) belirlenmiştir. 2014 yılı lojistik performans sıralamaları ile 2018 yılı performans sıralamaları arasındaki sıra korelasyonu katsayısı 0,822; 2016 ile 2018 yıllarının performans sıralamaları arasındaki ilişki katsayısı ise 0,725 olarak hesaplanmıştır.

3.2. Duyarlılık Analizi Sonuçları

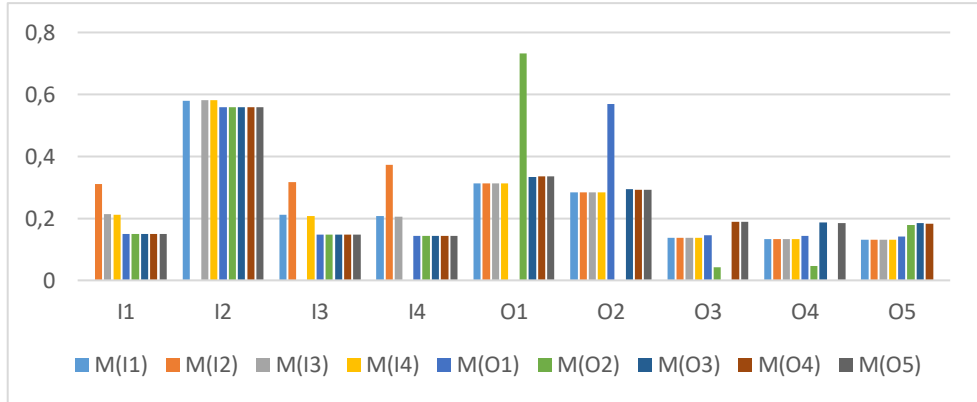
Araştırmaya dahil edilen lojistik performans değerlendirme kriterlerinin ağırlıklarının duyarlılık analizini gerçekleştirmek amacıyla dokuz adet senaryo analiz edilmiştir. Senaryolar her bir girdi ve çıktı değişkeninin teker teker analiz dışı bırakılması yoluyla oluşturulmuştur. Örneğin M(II) isimli senaryoda II ile kodlanmış olan “Lojistik Altyapısı” girdi değişkeni analizde kapsam dışı bırakılmıştır. Oluşturulan senaryolar sonucunda elde edilen değişken ağırlıkları Tablo 6 ve Şekil 2’de gösterilmiştir.

Tablo 6’da görüldüğü üzere, girdi ve çıktı değişkenlerinin ağırlıkları kendi kümeleri içinde hesaplandığı için girdilerin ayrı ayrı analizden çıkarıldığı senaryolarda çıktıların ağırlıkları sabit, çıktı değişkenlerinin ayrı ayrı kapsam dışı bırakıldığı senaryolarda ise girdi ağırlıkları sabittir. Girdi değişkenlerinin ağırlıklarının farklı senaryolardaki değişimleri incelendiğinde ağırlık değerlerindeki ortalama yüzde değişimi en fazla olan , değişkenin yaklaşık %77,35 değişim ortalaması ile I4-Uluslararası Gönderi Maliyetleri Performansı olduğu dikkat çekmektedir. Diğer yandan senaryolara göre ağırlık değerindeki yüzde değişimi ortalaması en az olan değişken ise I2-Konteyner Liman Trafığı (%3,85) olmuştur.

Tablo 6. Farklı Senaryolarda Kriter Ağırlıkları

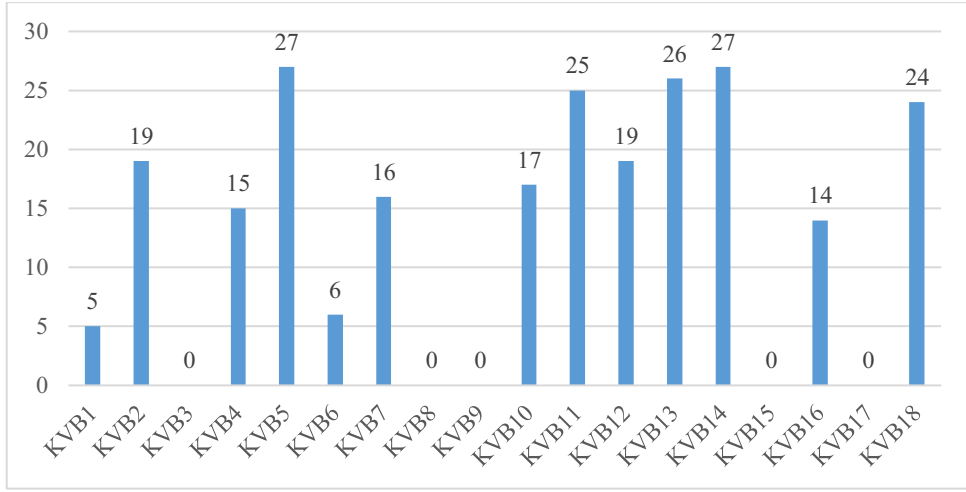
Senaryolar	Ağırlıklar								
	I1	I2	I3	I4	O1	O2	O3	O4	O5
M(I1)	0	0,580	0,211	0,208	0,313	0,283	0,138	0,134	0,132
M(I2)	0,311	0	0,317	0,372	0,313	0,283	0,138	0,134	0,132
M(I3)	0,213	0,581	0	0,206	0,313	0,283	0,138	0,134	0,132
M(I4)	0,212	0,581	0,208	0	0,313	0,283	0,138	0,134	0,132
M(O1)	0,150	0,559	0,147	0,143	0	0,569	0,146	0,143	0,142
M(O2)	0,150	0,559	0,147	0,143	0,733	0	0,042	0,047	0,178
M(O3)	0,150	0,559	0,147	0,143	0,333	0,295	0	0,187	0,185
M(O4)	0,150	0,559	0,147	0,143	0,335	0,293	0,189	0	0,183
M(O5)	0,150	0,559	0,147	0,143	0,335	0,293	0,188	0,184	0

Benzer inceleme çıktı değişkenleri için yapıldığında ağırlık değeri farklı senaryolarda en fazla farklılık gösteren değişken O1-Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (%30) olurken bunu O5-Lojistik Hizmetlerin Yetkinliği ve Kalitesi yakından izlemiştir (%29). Ağırlıklarının değişimi en az olan değişken ise %7,39 yüzde değişim ortalaması ile O4-İzleme ve Takip olmuştur. Senaryolar özelinde inceleme yapıldığında orijinal problemde en yüksek ağırlığa sahip olan iki çıktı değişkeni olan O1 ve O2’nin birbirlerinden çok fazla etkilendikleri göze çarpmaktadır. Girdi ve çıktı değişkenlerinin ağırlıklarında meydana gelen değişimler Şekil 2’deki grafikte gözlemlenebilir.

Şekil 2. Kriter Ağırlıklarının Senaryolara Göre Değişimi

Oluşturulan senaryoların yıllar bazında genişletilerek VZA ile analiz edilmesi ile elde edilen, toplam ($9 \times 3 = 27$) 27 problemin analizine ilişkin sonuçlar Ek 3'te paylaşılmıştır. VZA sonuçlarına göre analize dahil edilen her bir Afrika ülkesinin lojistik etkin olarak bulgulanmış senaryo sayıları Şekil 3 ile gösterilmiştir. Orijinal problemde de etkin bulunan ve her üç yıl için de lojistik performans sıralamasında ilk sırada yer alan KVB5 (Demokratik Kongo Cumhuriyeti) bütün senaryolarda lojistik etkin olarak bulgulanmıştır. Orijinal problemde VZA etkin bulunan ve sıralama skoruna göre orta üst sıralarda yer KVB14 (Nijerya) da 27 senaryonun tümünde lojistik etkin bulunmuştur. Diğer yandan orijinal problemin analizi sonucunda ikinci ve üçüncü sırayı paylaşan KVB13 (Moritanya) ile KVB11(Liberya) en fazla senaryoda lojistik etkin bulunan ikinci ve üçüncü ülkeler olmuştur. KVB3 (Benin), KVB8 (Mısır), KVB9 (Gana), KVB15 (Senegal) ve KVB17 (Togo) ise hiçbir senaryoda etkin bulunamayan ülkeler olmuştur.

Şekil 3. VZA Sonuçlarına Göre Ülkelerin Lojistik Etkin Olduğu Senaryo Sayıları

Sonuç ve Değerlendirme

Lojistik sektörü küresel ekonominin bel kemiğini oluşturan sektörlerden biri olarak büyük önem taşımaktadır. Sektör; istihdam yaratarak, üretkenliğin artırılmasında ve ticaretin geliştirilmesinde rol oynayarak ekonomik büyümeye katkı sunmaktadır. Küresel değer zincirinin büyük bir parçası olan lojistik, ürünlerin hammaddeden nihai tüketiciye kadar olan yolculuğunu yönetirken ülkelerin rekabetçiliğini etkileyebilme, farklı ülkeler ve bölgeler arasında iş birliğini teşvik edebilme özelliğine sahiptir. Bu noktada ülkelerin lojistik performanslarının değerlendirilmesi, takip edilmesi ve geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Afrika ülkelerinin lojistik performanslarının MERIC ağırlıklı VZA-EATWIOS hibrit yöntemi ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. MERIC yöntemi sonucunda en önemli girdi değişkeninin ülkelerin konteyner liman trafiği skorlarının ($w=0,559$) ve altyapı olanaklarının ($w=0,150$) olduğu en önemli çıktı değişkenlerinin ise lojistik ülkenin sektörünün GSYİH içindeki payı ($w=0,313$) ve ülkenin lojistik ve ulaştırma kaynaklı CO2 emisyonu miktarı ($w=0,238$) olduğu tespit edilmiştir. Konteyner liman trafiği bir ülkenin dış ticaret hacmi ile ilgili bir göstergedir. Konteyner liman trafiği gösterge değeri yüksek olan ülkeler, küresel

ekonomiye entegre olmuş, üretim ve ihracat kapasitesi yüksek, lojistik altyapısı daha kuvvetli, düşük maliyetli ve hızlı teslimatların sağlandığı ülkeler olarak değerlendirilebilmektedir. Ülkenin lojistik açıdan yoğunluğunu ifade etmesi açısından da önemli bir kriter olarak bulgulandığı söylenebilir.

Ekici vd. (2016), çalışmalarında altyapı olanaklarının ticaret hacminin artışı ve ekonomik büyüme ile ilişkili olduğu ifade etmiştir. Nitekim, alan literatüründe birçok çalışma tarafından (Rezaei vd., 2018; Adıgüzel Mercangöz vd. 2020; Yıldırım ve Adıgüzel Mercangöz, 2020) değerlendirme kriteri olarak ele alınan ve en önemli kriter olarak tespit edilen lojistik alt yapı olanakları, bu çalışmada da literatürle benzer bir şekilde en önemli ikinci girdi değişkeni olarak tespit edilmiştir.

Bir ülkenin GSYİH'sında lojistik ve ulaştırma sektörünün payının yüksek olması ülkede büyük ölçekli ticari faaliyetlerin gerçekleştiğinin bir göstergesidir. GSYİH içindeki lojistik sektörünün payı, genellikle ülkenin ulaştırma altyapısına ve lojistik hizmetlerin gelişmişliğine işaret etmektedir. Bir ülkenin lojistik etkinliğinin nihai çıktısının sektörün GSYİH içindeki payı olduğu düşünüldüğünde, çıktı değişkenleri içinde en yüksek ağırlıklı kriter olarak bulunmasının beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir.

Sürdürülebilir bir dünya için mikro ve makro alanda yapılan akademik çalışmaların ve pratik uygulamaların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Global karbondioksit emisyonunun çok yüksek bir bölümünün lojistik ve ulaştırma kaynaklı olduğu ve güncel lojistik performansı tanımı gereği sektörün olumsuz çevresel etkisinin azaltılmasının önemli bir kriter olduğu değerlendirilebilir. Bu konuda Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi düzenlemeler ile birlikte ekonomik birimlerin karbon ayak izlerini minimize etmeleri ve düzenleme altına almaları kendilerine ticarete rekabet avantajı olarak geri dönüş sağlayacaktır. Dolayısıyla ülkelerin lojistik faaliyetleri kaynaklı CO2 emisyonlarının yüksek öncelikli olarak ele alan performans değerlendirme modeli güncel koşullarda bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Bu noktada ilgili kriter ağırlığının yüksek çıkması da bu gerekliliği karşılamıştır.

Afrika kıtası, Kuzey Afrika ve Sahra Altı Ülkeleri olmak üzere iki bölge olarak ele alınabilmektedir. Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır dışında kalan ve Sahra Altı Ülkeleri olarak adlandırılan bölge, Birçok doğal kaynak ve tarım ürünleri açısından zengin rezervlere sahip olsa da dünyanın en yoksul nüfusunu barındıran bölgedir. Bu düşük ticaret performansının en önemli nedenlerinden biri tedarik zinciri ve lojistik ile ilgili zorluklar olarak görülmektedir. Öyle ki birçok çok uluslu firma bu zorluklarından dolayı bu bölgeye girmekte zorlanmıştır. Veri sınırlılıkları nedeni ile 18 Afrika ülkesinin lojistik performanslarının değerlendirildiği bu çalışmada üst sıralarda yer alan ülkelerin Sahra Altı bölgeden olması beklenmeyen bir sonuçtur. Bu sonuç, ilgili ülkelerin eğitim, teknoloji, gelir düzeyi, alt yapı gibi tüm zorluklarına rağmen lojistik kaynaklarını diğer ülkelerden daha iyi yönetebildikleri şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmada 18 Afrika ülkesinin lojistik performanslarının analizi için öncelikle boşluk tabanlı veri zarflama analizi ile lojistik açıdan etkin ve etkin olmayan ülkeler belirlenmiştir. Etkin ülkelerin kendi içindeki sıralamaları ise EATWOIS yöntemi ile elde edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda hibrit yöntem uygulamalarından birinci sırada çıkan ülke, Demokratik Kongo Cumhuriyeti olmuştur. Kuzey Koridoru'nun kurulmasıyla bölgesel entegrasyon avantajına sahip olan Demokratik Kongo Cumhuriyeti, "Burundi, Ruanda, Uganda, Kongo Cumhuriyeti, Güney Sudan, Tanzanya ve Kenya'yı birbirine bağlayan bir yol ağında yer almaktadır. Bu yol ağı sayesinde ticaret hacmi yükselen Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin lojistik faaliyetlerinin de kolaylaştığı söylenebilir. Analiz sıralamalarında lojistik açıdan görece başarılı bulunan bir diğer ülke olan Liberya, Batı Afrika'da stratejik bir konuma sahiptir. Doğal kaynaklar açısından zengin çeşitliliğe sahip olan ülkenin limanları, ülkenin dünya ile ticaret yapma kapasitesini arttırmaktadır. Diğer yandan Liberya'nın Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) gibi bölgesel ekonomik birliklere üye olması, ülkeler arası ekonomik iş birliğini arttırdığı için ticaretini arttırmış, bunun sonucu olarak da lojistik açıdan iyileştirmelerin önünü açmış olabilir.

Değerlendirilen ülkeler içinde lojistik performansı en düşük ülke olarak tespit edilen Benin'in bu sonucunun altında kara transit yollarının elverişsizliği, gümrük işlemlerinin elverişsizliği, bürokrasiden kaynaklı gecikmeler, güvenlik sorunları, nitelikli iş gücü eksikliği, teknolojik altyapı eksikliği gibi nedenler gösterilebilir.

Gelecek çalışmalarda ülkelerin uzun dönemli lojistik etkinlikleri dinamik veri zarflama analizi ve/veya dinamik çok kriterli karar verme yöntemleri ile değerlendirilebilir. Girdi ve çıktı değişkenleri çok aşamalı süreçlere ayrılarak ağ yapılı veri zarflama modeli ile etkinlik değerlendirmesi gerçekleştirilebilir. Girdi ve çıktı değişkenlerinin ağırlıklarını kısıt olarak değerlendiren ağırlık kısıtlı veri zarflama modeli ile yapılacak etkinlik analizi sonuçları mevcut sonuçlarla karşılaştırmalı olarak ele alınabilir.

Kaynakça

- Abdoulkarim, H. T., Fatouma, S. H. ve Hassane, H. T. (2019). Assessment of dry port efficiency in Africa using data envelopment analysis. *Journal of Transportation Technologies*, 9(02), 193. <https://doi.org/10.4236/jtts.2019.92012>
- Acar, M. F. (2021). Lojistik performans indeks: Türkiye-Avrupa Birliği karşılaştırması. *International Journal of Advances in Engineering and Pure Sciences*, 33(3), 422-428. <https://doi.org/10.7240/jeeps.845982>
- Acquah, D. A. (2018). Selection of gateway port for west African landlocked countries using data envelopment analysis. *International Journal of Novel Research in Marketing Management and Economics*, 5(2), 7-17. <https://www.noveltyjournals.com/issue/IJNRMME/Issue-2-May-2018-August-2018>
- Adıgüzel Mercangöz, B., Yıldırım, B. F. ve Kuzu Yıldırım, S. (2020). Time period based COPRAS-G method: application on the Logistics Performance Index. *Scientific Journal of Logistics*, 16 (2), 239-250. <http://doi.org/10.17270/J.LOG.2020.432>
- Akyüz, G. ve Aka, S. (2017). Çok kriterli karar verme teknikleriyle tedarikçi performansı değerlendirmede toplamsal bir yaklaşım. *Journal of Management & Economics Research*, 15(2), 28-46. <http://dx.doi.org/10.11611/yead.277893>
- Aldian, A. ve Taylor, M.A.P. (2005). A consistent method to determine flexible criteria weights for multicriteria transport project evaluation in developing countries. *J. East. Asia Soc. Transport. Stud.*, 6, 3948-3963. <https://doi.org/10.11175/easts.6.3948>
- Altın, F. G. ve Filiz, T. (2022). Assessment of the performance of logistics villages operated by the Turkish state railways using MCDM and DEA Methods. *Ege Academic Review*, 22(2), 169-182. <https://doi.org/10.21121/eab.983220>

- Avkıran, N. K., Tone, K. ve Tsutsui, M. (2008). Bridging radial and non-radial measures of efficiency in DEA. *Annals of Operations Research*, 164, 127-138. <https://doi.org/10.1007/s10479-008-0356-8>
- Aytekin, A., Ecer, F., Korucuk, S. ve Karamaşa, Ç. (2022). Global innovation efficiency assessment of EU member and candidate countries via DEA-EATWIOS multi-criteria methodology. *Technology in Society*, 68, 101896. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101896>
- Banker, R. D., Charnes, A. ve Cooper, W. W. (1984). Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management Science*, 30(9), 1078-1092. <https://doi.org/10.1287/mnsc.30.9.1078>
- Birleşmiş Milletler (2023), Economic Development in Africa Report-2023. <https://unctad.org/publication/economic-development-africa-report-2023>
- Birleşmiş Milletler, (2010), Economic Development in Africa Report -2010. <https://unctad.org/publication/economic-development-africa-report-2010>
- Carayannis, E. G., Grigoroudis, E. ve Goletsis, Y. (2016). A multilevel and multistage efficiency evaluation of innovation systems: A multiobjective DEA approach. *Expert Systems with Applications*, 62, 63-80. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2016.06.017>
- Chakamera, C., ve Pisa, N. M. (2021). Associations between logistics and economic growth in Africa. *South African Journal of Economics*, 89(3), 417-438. <https://doi.org/10.1111/saje.12272>
- Chang, Y. T., Park, H. S., Jeong, J. B. ve Lee, J. W. (2014). Evaluating economic and environmental efficiency of global airlines: A SBM-DEA approach. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 27, 46-50. <https://doi.org/10.1016/j.trd.2013.12.013>
- Charnes, A., Cooper, W. W. ve Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision making units. *European Journal of Operational Research*, 2(6), 429-444. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(78\)90138-8](https://doi.org/10.1016/0377-2217(78)90138-8)
- Charnes, A., Cooper, W. W., Seiford, L. ve Stutz, J. (1982). A multiplicative model for efficiency analysis. *Socio-Economic Planning Sciences*, 16(5), 223-224. [https://doi.org/10.1016/0038-0121\(82\)90029-5](https://doi.org/10.1016/0038-0121(82)90029-5)
- Charnes, A., Cooper, W. W., Golany, B., Seiford, L. ve Stutz, J. (1985). Foundations of data envelopment analysis and pareto-koopmans empirical production functions, *Journal of Econometrics*, 30, 91-107. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(85\)90133-2](https://doi.org/10.1016/0304-4076(85)90133-2)
- Chiu, Y. H., Chen, Y. C. ve Bai, X. J. (2011). Efficiency and risk in Taiwan banking: SBM super-DEA estimation. *Applied economics*, 43(5), 587-602. <https://doi.org/10.1080/00036840802599750>
- Coelli, T. (1998). A multi-stage methodology for the solution of orientated DEA models. *Operations Research Letters*, 23(3-5), 143-149. [https://doi.org/10.1016/S0167-6377\(98\)00036-4](https://doi.org/10.1016/S0167-6377(98)00036-4)
- Çalık, A., Erdebilli, B. ve Özdemir, Y. S. (2023). Novel integrated hybrid multi-criteria decision-making approach for logistics performance index. *Transportation Research Record*, 2677 (2), 1392-1400. <https://doi.org/10.1177/03611981221113314>
- D'Aleo, V. ve Sergi, B. S. (2017). Does logistics influence economic growth? The European experience. *Management Decision*, 55(8), 1613-1628. <https://doi.org/10.1108/MD-10-2016-0670>

- Deprem, Ö. (2008). Veri zarflama analizi ve bir uygulama (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Dünya Bankası (2018). Connecting to compete 2018 trade logistics in the global economy the logistics performance index and its indicators. <https://www.worldbank.org/en/news/infographic/2018/07/24/logistics-performance-index-2018>
- Dünya Bankası (2023a). Lojistik Performans İndeksi 2023, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglelefndmkaj/https://lpi.worldbank.org/sites/default/files/2023-04/LPI_2023_report_with_layout.pdf
- Dünya Bankası (2023b). Lojistik Performans İndeksi (LPI). <https://lpi.worldbank.org/international/aggregated-ranking>
- Dünya Bankası Meta Veri Sözlüğü, [https://databank.worldbank.org/metadataglossary/logistics-performance-index-\(lpi\)/series/LP.LPI.OVRL.XQ](https://databank.worldbank.org/metadataglossary/logistics-performance-index-(lpi)/series/LP.LPI.OVRL.XQ)
- Dünya Ekonomik Forumu. (2020). Küresel Rekabetçilik Raporu, World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-global-competitiveness-report-2020/>.
- Ekici, Ş. Ö., Kabak, Ö. ve Ülengin, F. (2016). Linking to compete: Logistics and global competitiveness interaction. *Transport Policy*, 48, 117-128. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2016.01.015>
- Färe, R., Grosskopf, S. ve Whittaker, G. (2007). Network dea. Zhu, J. ve Cook, W.D. (Ed), *Modeling data irregularities and structural complexities in data envelopment analysis* içinde (s. 209-240), Springer Link.
- Farrell, M.J. (1957) The measurement of productive efficiency. *J. Roy. Statist. Soc. Ser. A*, III (1957), 253-290.
- Gavurova, B., Kocisova, K., Behun, M. ve Tarhanicova, M. (2018). Environmental performance in OECD countries: A non-radial DEA approach. *Acta Montanistica Slovaca*, 23(2), 206-2015. <https://actamont.tuke.sk/ams2018.html>
- Gök Kısa, A. C. ve Ayçin, E. (2019). OECD ülkelerinin lojistik performanslarının SWARA Tabanlı EDAS yöntemi ile değerlendirilmesi. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (1), 301-325. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.500320>
- Guo, P. ve Tanaka, H. (2001). Fuzzy DEA: a perceptual evaluation method. *Fuzzy Sets and Systems*, 119(1), 149-160. [https://doi.org/10.1016/S0165-0114\(99\)00106-2](https://doi.org/10.1016/S0165-0114(99)00106-2)
- Hadžikadunic, A., Stevic, Ž., Badi, I., ve Roso, V. (2023). Evaluating the logistics performance index of European Union Countries: An integrated multi-criteria decision-making approach utilizing the Bonferroni Operator. *International Journal of Knowledge and Innovation Studies*, 1, 44-59. <https://doi.org/10.56578/ijkis010104>.
- Hemmati, M., Dalghandi, S. ve Nazari, H. (2013). Measuring relative performance of banking industry using a DEA and TOPSIS. *Management Science Letters*, 3(2), 499-504. <https://doi.org/10.5267/j.msl.2012.12.025>
- Hua, Z. ve Bian, Y. (2007). DEA with undesirable factors. *Modeling data irregularities and structural complexities in data envelopment analysis* içinde (s.103-121), Springer Link.
- Işık, O., Aydın, Y. ve Kosaroglu, S. M. (2020). The assessment of the logistics performance index of CEE countries with the new combination of SV and MABAC methods. *LogForum*, 16(4), 549-559. <http://doi.org/10.17270/J.LOG.2020.504>

- Jahanshahloo, G. R., Lotfi, F. H., Shoja, N., Tohidi, G. ve Razavyan, S. (2005). Undesirable inputs and outputs in DEA models. *Applied Mathematics and Computation*, 169 (2), 917-925. <https://doi.org/10.1016/j.amc.2004.09.069>
- Kara, M. Tayfur, L. ve Basık, H. (2009). Küresel ticarete lojistik üslerin önemi ve Türkiye. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6. Sayı: 11. ss. 69-84. <https://dergipark.org.tr/pub/mkusbed/issue/19558/208484>
- Keshavarz-Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z. ve Antucheviciene, J. (2021). Determination of objective weights using a new method based on the removal effects of criteria (MERECE). *Symmetry*, 13(4), 525. <https://doi.org/10.3390/sym13040525>
- Kılınç, E., Fidan, O. ve Mutlu, H. M. (2019). Comparison of Turkey, China and Russian Federation according to the Logistics Performance Index. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 17-34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ead/issue/50818/662626>
- Knoema (2022). *Global GHG and CO2 emissions, 1970 - 2021*. <https://knoema.com/EDGARED2019/global-ghg-and-co2-emissions-1970-2021?accesskey=onvwcf>
- Markovits-Somogyi, R. ve Bokor, Z. (2014). Assessing the logistics efficiency of European countries by using the DEA-PC methodology. *Transport*, 29(2), 137-145. <https://doi.org/10.3846/16484142.2014.928787>
- Marti, L. Martin, J. Puertas, R. (2017). A DEA- Logistics Performance Index. *Journal of Applied Economics*, 20(1), 169-192. [https://doi.org/10.1016/S1514-0326\(17\)30008-9](https://doi.org/10.1016/S1514-0326(17)30008-9)
- Martí, L., Puertas, R. ve García, L. (2014). The importance of the Logistics Performance Index in international trade. *Applied Economics*, 46(24), 2982-2992. <https://doi.org/10.1080/00036846.2014.916394>
- Mešić, A., Mišić, S., Stević, Ž. ve Mastilo, Z. (2022). Hybrid MCDM solutions for evaluation of the logistics performance index of the Western Balkan countries. *Economics*, 10(1), 13-34. <https://doi.org/10.2478/eoik-2022-0004>
- Mišić, S., Stević, Ž., Tadić, S., Alkhayyat, A. ve Krstić, M. (2023). Assessment of the LPI of the EU countries using MCDM model with an emphasis on the importance of criteria. *World Review of Intermodal Transportation Research*, 11(3), 258-279. <https://doi.org/10.1504/WRITR.2023.132501>
- Mousavi-Nasab, S. H. ve Sotoudeh-Anvari, A. (2017). A comprehensive MCDM-based approach using TOPSIS, COPRAS and DEA as an auxiliary tool for material selection problems. *Materials & Design*, 121, 237-253. <https://doi.org/10.1016/j.matdes.2017.02.041>
- Munim, Z. H. ve Schramm, H. J. (2018). The impacts of port infrastructure and logistics performance on economic growth: the mediating role of seaborne trade. *Journal of Shipping and Trade*, 3(1), 1-19. <https://doi.org/10.1186/s41072-018-0027-0>
- Ngangaji, M. M. F. (2019). An assessment of container terminal efficiency in East Africa ports using data envelopment analysis (DEA): the case of Dar es Salaam & Mombasa ports (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) World Maritime University, Tanzania.
- Nguyen, C. D. T., Luong, B. T. ve Hoang, H. L. T. (2021). The impact of logistics and infrastructure on economic growth: Empirical evidence from Vietnam. *The Journal*

- of Asian Finance, Economics and Business*, 8(6), 21-28. <https://doi.org/10.13106/jafeb.2021.vol8.no6.0021>
- Odu, G. O. (2019). Weighting methods for multi-criteria decision making technique. *Journal of Applied Sciences and Environmental Management*, 23(8), 1449-1457. <https://dx.doi.org/10.4314/jasem.v23i8.7>
- Ojala, L. ve Celebi, D. (2015). The World Bank's Logistics Performance Index (LPI) and drivers of logistics performance. *Proceeding of MAC-EMM, OECD*, 3-30. [https://www.semanticscholar.org/paper/The-World-Bank%27s-Logistics-Performance-Index-\(LPI\)-Ojala-%C3%87elebi/e9d3433e9e41914974e8f2f507ecbfc962e0317](https://www.semanticscholar.org/paper/The-World-Bank%27s-Logistics-Performance-Index-(LPI)-Ojala-%C3%87elebi/e9d3433e9e41914974e8f2f507ecbfc962e0317)
- Ozmen, M. (2019). Logistics competitiveness of OECD countries using an improved TODIM method. *Sādhanā*, 44, 1-11. <https://doi.org/10.1007/s12046-019-1088-y>
- Peters, M. L. ve Zelewski, S. (2006, April). Efficiency analysis under consideration of satisficing levels for output quantities. *Proceedings of the 17th Annual Conference of the Production and Operations Management Society (POMS)* içinde, 28 (1.05). https://www.researchgate.net/publication/331155463_Efficiency_Analysis_under_Consideration_of_Satisficing_Levels_for_Output_Quantities
- Rashidi, K. ve Cullinane, K. (2019). Evaluating the sustainability of national logistics performance using Data Envelopment Analysis. *Transport Policy*, 74, 35-46. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2018.11.014>
- Rezaei, J., van Roekel, W. S. ve Tavasszy, L. (2018). Measuring the relative importance of the logistics performance index indicators using Best Worst Method. *Transport Policy*, 68, 158-169. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2018.05.007>
- Rizet, C. Browne, M. Cornelis, E. ve Leonardi, J. (2012). Assessing carbon footprint and energy efficiency in competing supply chains: Review – case studies and benchmarking. *Transportation Research Part D: Transport And Environment*, 17(4), 293–300. <https://doi.org/10.1016/j.trd.2012.01.002>
- Sadjadi, S. J. ve Omrani, H. (2010). A bootstrapped robust data envelopment analysis model for efficiency estimating of telecommunication companies in Iran. *Telecommunications Policy*, 34(4), 221-232. <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2009.09.003>
- Sadjadi, S. J., Omrani, H., Abdollahzadeh, S., Alinaghian, M. ve Mohammadi, H. (2011). A robust super-efficiency data envelopment analysis model for ranking of provincial gas companies in Iran. *Expert Systems with Applications*, 38(9), 10875-10881. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2011.02.120>
- Said, M. ve Fatima-Zahra, D. (2018). L'impact de la logistique et du transport sur la performance économique. *Laboratoire de Recherche en Management des Organisations (LAREMO)*, 2, 1-33. <https://doi.org/10.48430/IMIST.PRSM/remac-n2.12344>
- Seiford, L. M. ve Zhu, J. (2002). Modeling undesirable factors in efficiency evaluation. *European journal of operational research*, 142(1), 16-20. [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(01\)00293-4](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(01)00293-4)
- Selamzade, F., Ersoy, Y., Ozdemir, Y. ve Celik, M. Y. (2023). Health efficiency measurement of OECD countries against the COVID-19 pandemic by using DEA and MCDM methods. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 48(11), 15695-15712. <https://doi.org/10.1007/s13369-023-08114-y>

- Senir, G. (2021). Comparison of domestic logistics performances of Turkey and European Union countries in 2018 with an integrated model. *LogForum*, 17(2), 193-204. <http://doi.org/10.17270/J.LOG.2021.576>
- Sezer, S. (2016). Lojistik sektörünün ekonomiye etkisi: OECD ülkeleri üzerine bir uygulama (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Shamsuzzoha, A., Ehlers, M., Addo-Tenkorang, R., Nguyen, D. ve Helo, P. (2013). Performance Evaluation Of Tracking And Tracing For Operations. *Int. J. Shipping and Transport Logistics*, 5(1), 31-54. <https://doi.org/10.1504/IJSTL.2013.050587>
- Shokouhi, A. H., Hatami-Marbini, A., Tavana, M., ve Saati, S. (2010). A robust optimization approach for imprecise data envelopment analysis. *Computers & Industrial Engineering*, 59(3), 387-397. <https://doi.org/10.1016/j.cie.2010.05.011>
- Singh, S. (2023), Logistics Market Research Report Informatim By Transportation Type (Airways, Waterways, Railways and Roadways), By Logistics Type (First Party, Second Party, and Third Party), By End User (Industrial and Manufacturing, Retail, Healthcare, and Oil & Gas), And By Region (North America, Europe, Asia-Pacific, and Rest of the World)-Market Forecast Till 2030. <https://www.marketresearchfuture.com/reports/logistics-market-5076>
- Sueyoshi, T. (2000). Stochastic DEA for restructure strategy: an application to a Japanese petroleum company. *Omega*, 28(4), 385-398. [https://doi.org/10.1016/S0305-0483\(99\)00069-9](https://doi.org/10.1016/S0305-0483(99)00069-9)
- Toloo, M., Tone, K. ve Izadikhah, M. (2023). Selecting slacks-based data envelopment analysis models. *European Journal of Operational Research*, 308(3), 1302-1318. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2022.12.032>
- Tone, K. (2001). A slacks- based measure of efficiency in data envelopment analysis. *European Journal Of Operation Research*, 130(3), 498-509. [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(99\)00407-5](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(99)00407-5)
- Tone, K. ve Tsutsui, M. (2009). *Application of network DEA model to vertically integrated electric utilities*. GRIPS Discussion Papers, pp. 07-03). National Graduate Institute for Policy Studies. <https://ideas.repec.org/p/ngi/dpaper/07-03.html>
- Twrdy, E. (2003). Container traffic in European ports. *Integrated Transport Review*, 16(2), 111-115. <https://hrcak.srce.hr/102334>
- Uludağ, A. S., ve Şahin, E. (2023). Verimlilik analizlerinde tatmin seviyesi tayin edilmemiş EATWIOS mu? OCRA mı?: Sağlık turizmi üzerine bir araştırma. *Verimlilik Dergisi*, 57(2), 289-312. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.1155635>
- Ulutaş, A. ve Karaköy, Ç. (2019). An analysis of the logistics performance index of EU countries with an integrated MCDM model. *Economics and Business Review*, 5(4), 49-69. <https://doi.org/10.18559/eb.2019.4.3>
- Ulutaş, A. ve Karaköy, Ç. (2021). Evaluation of LPI values of transition economies countries with a grey MCDM model. *Handbook of research on applied ai for international business and marketing applications* içinde (s. 499-511). IGI Global.
- UNCTAD. (2023). Trade and Development Report. United Nations. <https://unctad.org/publication/trade-and-development-report-2023>
- Ustalı, N. K. ve Tosun, Ö. (2020). Investigation of logistic performance of G-20 countries using data envelopment analysis and malmquist total factor productivity analysis. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 755-781. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.792066>

- van Dyck, G. K. (2015). Assessment of port efficiency in West Africa using data envelopment analysis. *American Journal of Industrial and Business Management*, 5(04), 208. <https://doi.org/10.4236/ajibm.2015.54023>
- Wang, C. N., Dang, T. T. ve Wang, J. W. (2022). A combined data envelopment analysis (DEA) and grey based multiple criteria decision making (G-MCDM) for solar PV power plants site selection: A case study in Vietnam. *Energy Reports*, 8, 1124-1142. <https://doi.org/10.1016/j.egy.2021.12.045>
- Yıldırım, M. ve Ayvaz, B. (2019). Ülkelerin lojistik performanslarının veri zarflama analizi ile ölçümü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 18(35), 57-73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ticaretfbdi/issue/55970/565306>
- Yıldırım, B. F. ve Adıgüzel Mercangöz, B. (2020). Evaluating the logistics performance of OECD countries by using fuzzy AHP and ARAS-G. *Eurasian Economic Review*, 10(1), 27-45. <https://doi.org/10.1007/s40822-019-00131-3>
- Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy sets. *Information and control*, 8(3), 338-353. [https://doi.org/10.1016/S0019-9958\(65\)90241-X](https://doi.org/10.1016/S0019-9958(65)90241-X)
- Zheng, Z. (2021). Energy efficiency evaluation model based on DEA-SBM-Malmquist index. *Energy Reports*, 7, 397-409. <https://doi.org/10.1016/j.egy.2021.10.020>

Extended Abstract

Countries' logistics performance has critical importance, affecting several economic, commercial, and social factors. In a country with a good logistics performance, import and export transactions are facilitated and accelerated, enabling trade volume growth. An effective logistics performance in both micro and macro terms provides access to low-cost products by reducing transport, storage, and inventory costs. On the other hand, a good logistics infrastructure for both businesses and countries contributes to the competitive advantage of enterprises and indirectly countries by increasing customer satisfaction due to the rapid delivery of products to the final consumer. At the same time, as a part of the global value chain, logistics promotes cooperation between countries and economic communities. Considering all these advantages, it is evident that improving logistics performance in micro and/or macro terms will result in economic growth (Chakamera and Pisa, 2021; D'Aleo and Sergi, 2017; Nguyen et al., 2021; Munim and Schramm, 2018).

Africa is a continent with growth potential in the logistics sector. Due to infrastructure deficiencies and other challenges, the logistics sector has not yet reached its full potential. However, in recent years, logistics in Africa has slowly approached international standards regarding costs and deadlines (United Nations, 2023). However, landlocked countries still suffer from poor logistics performance. It costs twice as much to transport a container from Abidjan to Ouagadougou than from Shanghai to the port of Côte d'Ivoire, even though the route is 16 times shorter. A heavy-tonnage truck takes about 11 hours to reach Cotonou from Lomé, even though the distance is only 150 kilometers. In the current globalization, the African continent is increasingly establishing itself as an essential player despite its weaknesses (United Nations, 2010). However, national and regional initiatives to increase funding for infrastructure development and improve logistics performance in Africa, such as the African Union Program for Infrastructure Development in Africa, are promising (United Nations, 2023).

This study aims to evaluate the logistics performance of African countries with the MEREK-weighted DEA-EATWIOS hybrid method. Africa is a continent of 54 countries, of which only 18 could be included in the analysis due to the lack of data for most countries. These 18

countries are as follows: "Algeria, Angola, Benin, Cameroon, Democratic Republic of Congo, Côte d'Ivoire, Djibouti, Egypt, Ghana, Kenya, Liberia, Mauritania, Nigeria, Senegal, Sudan, Togo, Tunisia." The input and output variables used in the study were determined by considering the studies in the literature. Analyses were conducted with four inputs (infrastructure, container port traffic, customs, and international shipments) and five output variables (GDP, CO2 emission from transport and logistics, timeliness, tracking and tracing, and quality of logistics services).

As a result of the MEREC method, it was determined that the most critical input variables are the countries' container port traffic scores ($w = 0,559$) and infrastructure facilities ($w = 0,150$), and the most crucial output variables are the GDP of the country ($w = 0,313$) the amount of CO2 emissions from logistics and transport ($w = 0,238$).

According to the analysis results, the Democratic Republic of the Congo ranked first in hybrid method applications. The Democratic Republic of the Congo, which has the advantage of regional integration by establishing the Northern Corridor, is located on a road network connecting "Burundi, Rwanda, Uganda, the Republic of Congo, South Sudan, Tanzania, and Kenya. Thanks to this road network, it can be said that the logistics activities of the Democratic Republic of the Congo, whose trade volume has increased, have also become more manageable. Liberia, another country that was found to be relatively successful in terms of logistics in the analysis rankings, has a strategic location in West Africa. The country's ports, which have a rich diversity in natural resources, increase the country's capacity to trade with the world. On the other hand, Liberia's membership in regional economic unions such as the Economic Community of West Africa (ECOWAS) may have increased its trade as it has increased economic cooperation between countries, and as a result, it may have paved the way for improvements in logistics. Benin, identified as the country with the lowest logistics performance among the countries evaluated, can be attributed to unfavorable land transit routes, customs procedures, bureaucracy delays, security problems, lack of qualified labor force, and lack of technological infrastructure.

Ekler

Ek 1. Girdi Veri Seti

KVB	2014				2016				2018			
	I1	I2	I3	I4	I1	I2	I3	I4	I1	I2	I3	I4
KVB1	2,54	1248300	2,71	2,54	2,58	1243300	2,37	2,80	2,42	1032000	2,13	2,39
KVB2	2,11	1000000	2,37	2,79	2,13	978250	1,80	2,37	1,86	774225	1,57	2,20
KVB3	2,35	344850	2,64	2,69	2,39	310500	2,20	2,55	2,50	321750	2,56	2,73
KVB4	1,85	333555	1,86	2,20	2,21	334984	2,09	1,98	2,57	360992	2,46	2,87
KVB5	1,83	73265	1,78	1,70	2,01	59133	2,22	2,33	2,12	55599	2,37	2,37
KVB6	2,41	600000	2,33	2,87	2,46	902058	2,67	2,54	2,89	919000	2,78	3,21
KVB7	2,00	736000	2,20	1,80	2,30	987000	2,37	2,48	2,79	859000	2,35	2,45
KVB8	2,86	7896000	2,85	2,87	3,07	7276300	2,75	3,27	2,82	6369600	2,60	2,79
KVB9	2,67	890000	2,22	2,73	2,48	954700	2,46	2,71	2,44	1063000	2,45	2,53
KVB10	2,40	1012000	1,96	3,15	3,21	1133050	3,17	3,24	2,55	1328100	2,65	2,62
KVB11	2,57	79000	2,57	2,57	2,01	112500	2,07	2,22	1,91	118750	1,91	2,08
KVB12	2,29	375729	2,41	2,29	2,04	151552	1,88	2,40	2,25	327097	1,95	1,99
KVB13	2,40	72464	1,93	2,07	1,54	72523	2,14	2,00	2,26	80462	2,20	2,19
KVB14	2,56	1700000	2,35	2,63	2,40	1404000	2,46	2,43	2,56	1560000	1,97	2,52
KVB15	2,30	383900	2,61	3,03	2,23	540000	2,31	2,25	2,22	555250	2,17	2,36
KVB16	1,90	435000	1,87	2,23	2,20	466000	2,23	2,57	2,18	451712	2,14	2,58
KVB17	2,07	380800	2,09	2,47	2,24	380800	2,49	2,62	2,23	1395700	2,31	2,52
KVB18	2,30	397323	2,02	2,91	2,44	421317	1,96	2,33	2,10	493300	2,38	2,50
Min	1,83	72464	1,78	1,70	1,54	59133,00	1,80	1,98	1,86	55599,00	1,57	1,99
Max	2,86	7896000	2,85	3,15	3,21	7276300,00	3,17	3,27	2,89	6369600,00	2,78	3,21
Ortalama	2,30	997677	2,27	2,53	2,33	984887,06	2,31	2,51	2,37	1003640,94	2,28	2,49
Std. Sapma	0,29	1776053,63	0,32	0,41	0,38	1627446,40	0,33	0,35	0,30	1415938,01	0,30	0,29

Ek 2. Çıktı Veri Seti

KVB	2014					2016					2018				
	O1	O2	O3	O4	O5	O1	O2	O3	O4	O5	O1	O2	O3	O4	O5
KVB1	213860451	43,64	3,04	2,54	2,54	159994838	44,88	3,08	2,86	2,91	175405660	45,31	2,76	2,60	2,39
KVB2	145712200	8,49	3,02	2,59	2,31	101123851	9,08	2,59	2,21	2,31	101353231	7,57	2,59	2,00	2,00
KVB3	13284529	4,07	2,85	2,45	2,35	11821066	5,66	2,69	2,23	2,47	14250986	6,02	3,42	2,75	2,30
KVB4	34989494	3,26	2,80	2,52	2,52	32643698	3,52	2,29	2,04	2,32	38694157	3,52	2,57	2,47	2,60
KVB5	35909040	4,51	2,04	2,10	1,84	37134800	1,93	2,94	2,37	2,33	46831342	2,17	2,69	2,51	2,49
KVB6	35363534	2,63	3,31	2,97	2,62	47964235	3,43	2,71	2,62	2,62	58011466	3,48	3,23	3,14	3,23
KVB7	2214681,6	0,44	2,74	2,00	2,21	2603554,9	0,44	2,69	2,09	1,96	3012820,4	0,47	3,15	2,85	2,25
KVB8	305595409	53,60	2,99	3,23	2,99	332441718	53,15	3,63	3,15	3,20	249712999	48,94	3,19	2,72	2,82
KVB9	53660342	7,27	2,86	2,90	2,37	55009731	8,06	3,21	2,52	2,54	65556464	8,24	2,87	2,57	2,51
KVB10	61448047	6,54	3,58	3,03	2,65	69188755	9,10	3,70	3,42	3,24	87778583	9,40	3,18	3,07	2,81
KVB11	3144000	0,48	2,57	2,57	2,86	3277826	0,48	2,73	2,07	2,07	3264000	0,53	3,25	2,05	2,14
KVB12	41142722	18,83	2,85	2,85	2,29	26197143	16,03	2,83	1,85	2,50	52607889	17,21	2,77	1,64	2,05
KVB13	6592537,8	1,18	2,75	2,23	2,06	6398744,5	1,19	2,14	1,54	1,74	7049169,8	1,30	2,68	2,47	2,19
KVB14	546676375	21,29	3,46	3,16	2,70	404650006	25,74	3,04	2,70	2,74	397190484	27,33	3,07	2,68	2,40
KVB15	19797255	2,44	2,53	2,65	2,52	19040313	2,73	2,61	2,15	2,39	23236007	3,08	2,25	2,11	2,11
KVB16	64941713	8,89	2,33	2,42	2,18	51772232	9,94	3,28	2,49	2,36	33128481	10,19	2,62	2,51	2,51
KVB17	4574986,5	1,39	2,60	2,49	2,14	4486979,2	1,53	3,24	2,60	2,46	5364369	1,68	2,88	2,45	2,25
KVB18	47632326	6,33	3,16	2,42	2,42	41801210	6,35	3,00	2,67	2,59	39770297	6,98	3,24	2,86	2,30
Min	2214681,60	0,44	2,04	2,00	1,84	2603554,90	0,44	2,14	1,54	1,74	3012820,40	0,47	2,25	1,64	2,00
Max	546676375,00	53,60	3,58	3,23	2,99	404650006,00	53,15	3,70	3,42	3,24	397190484,00	48,94	3,42	3,14	3,23
Ortalama	90918869,05	10,85	2,86	2,62	2,42	78197261,14	11,29	2,91	2,42	2,49	77901022,51	11,30	2,91	2,53	2,42
Std. Sapma	139255540,63	14,99	0,38	0,35	0,29	113311150,91	15,16	0,41	0,46	0,38	102115469,10	14,63	0,32	0,38	0,31

Ek 3. Senaryolara göre VZA Sonuçları

	M(01)				M(02)				M(03)				M(04)				M(05)								
	2014		2016		2018		2014		2016		2018		2014		2016		2018		2014		2016		2018		
	0.578	0.666	0.804	0.632	1.000	0.791	0.742	0.598	0.742	1.000	0.707	0.484	1.000	0.783	0.732	1.000	0.919	0.583	1.000	0.770	0.602	0.663	0.684	0.586	0.719
KVB1	0.700	1.000	1.000	0.803	1.000	1.000	1.000	0.684	1.000	1.000	0.738	1.000	0.748	1.000	1.000	0.768	1.000	1.000	0.778	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
KVB2	0.333	0.433	0.456	0.186	0.259	0.237	0.452	0.357	0.452	0.430	0.457	0.718	0.746	0.737	0.331	0.337	0.409	0.290	0.378	0.353	0.330	0.378	0.402	0.327	0.358
KVB3	1.000	1.000	1.000	0.627	1.000	1.000	0.421	0.573	1.000	0.573	0.573	0.781	0.628	1.000	1.000	0.650	1.000	0.596	1.000	0.609	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
KVB4	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
KVB5	0.556	0.550	1.000	0.403	0.569	1.000	0.586	0.551	0.586	0.515	0.693	0.782	0.700	1.000	0.537	0.435	1.000	0.480	0.512	1.000	0.528	0.488	1.000	0.534	0.506
KVB6	1.000	0.077	1.000	1.000	1.000	0.084	1.000	1.000	0.059	1.000	0.072	0.070	1.000	0.639	1.000	0.639	1.000	0.032	1.000	0.065	1.000	0.065	0.075	1.000	0.065
KVB7	0.421	0.499	0.549	0.600	0.683	0.740	0.549	0.455	0.549	0.511	0.470	0.369	0.420	0.414	0.608	0.740	0.743	0.442	0.510	0.567	0.434	0.512	0.575	0.429	0.512
KVB8	0.525	0.564	0.603	0.476	0.563	0.645	0.624	0.624	0.529	0.624	0.569	0.604	0.681	0.682	0.656	0.462	0.544	0.465	0.522	0.588	0.456	0.530	0.575	0.466	0.530
KVB9	1.000	0.538	1.000	1.000	0.423	1.000	1.000	1.000	0.527	1.000	1.000	0.528	0.715	1.000	0.660	1.000	0.487	1.000	0.480	1.000	1.000	1.000	0.469	1.000	1.000
KVB10	1.000	1.000	1.000	0.053	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.212	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
KVB11	1.000	1.000	1.000	1.000	0.810	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.752	1.000	0.683	1.000	1.000	0.887	1.000	1.000	0.721	1.000	0.637	1.000	0.924	1.000
KVB12	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.415	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
KVB13	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
KVB14	0.395	0.505	0.493	0.279	0.506	0.487	0.504	0.483	0.483	0.504	0.504	0.453	0.499	0.703	0.782	0.635	0.409	0.337	0.367	0.409	0.452	0.475	0.405	0.453	0.450
KVB15	0.832	0.852	1.000	0.806	1.000	1.000	0.601	1.000	0.601	1.000	0.601	1.000	0.815	1.000	1.000	0.819	1.000	1.000	0.835	0.692	1.000	0.796	1.000	0.824	1.000
KVB16	0.146	0.153	0.118	0.165	0.215	0.157	0.141	0.205	0.141	0.141	0.204	0.129	0.790	0.753	0.670	0.140	0.173	0.073	0.138	0.127	0.118	0.140	0.173	0.108	0.141
KVB17	1.000	1.000	1.000	0.635	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
KVB18	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000

1337-1338 (1921-1922) TARİHLİ SİNOP LİVASI MECLİS-İ UMUMİSİ GÖRÜŞMELERİ ÇERCEVESİNDE BÖLGEDE İDARİ, SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL FAALİYETLER

Erhan ALPASLAN*

Öz

Türk idare tarihinde, Tanzimat Fermanı'nın hemen sonrasında uygulanan muhassıllık meclisleriyle başlatılan yerel yönetimlerin doğuşu ve gelişim süreci, il özel idareleri açısından da yeni dönemi başlatmıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesi süreci başlatan adım olmuştur. Bu nizamname, il özel idarelerinin doğuşunun ve il yönetiminde ikili yapıya geçişin miladı olarak kabul edilmektedir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile İdare Meclisleri dışında vilayete özgü bir meclis olan "Meclis-i Umumi-i Vilâyet" adıyla bir meclis daha kuruldu. Sadece yerel temsilcilerden oluşan bu meclis, halkın istek ve sorunlarını vilayetin yöneticilerine ileten ve danışma görevini yerine getiren bir fonksiyona sahipti. Vilâyet Umumi Meclisi, seçimle işbaşına gelen kalabalık bir üye yapısına sahipti ve yılda bir defa vilayet merkezinde toplanırdı. Görevleri vilayet nizamnamesinde vilayetin özel işleri olarak belirlenmişti. Genel meclislerin oluşturulmasından itibaren bu meclislerde dönemsel olarak meclis üyeliklerinde, meclis sorumluluklarında ve yetki alanlarında düzenlemeler ve yeniliklerin olduğunu görmekteyiz. Bu meclislerin günümüzde il özel idarelerine benzer faaliyetler yürüttüğü ve görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Sinop Sancağı Meclisi Umumisi'nin R. 1337-1338 (M.1921-1922) yılı görüşmeleri ve alınan kararlar üzerine bir değerlendirilme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sinop, Vilayet Düzenlemeleri, İl Genel Meclisi, Yerel Yönetim.

The Administrative, Socio-Economic, And Cultural Activities In The Region Within The Framework Of Proceedings Of The General Assembly Of Sinop Province During The Years 1337-1338 (1921- 1922).

Abstract

In the history of Turkish administration, following the Rescript of Gülhane, the emergence and development of local governance were initiated through the implementation of provincial councils. A significant step for provincial administration was taken during this period with the enactment of the 1864 Provincial Regulation. This regulation is considered a milestone in the birth of provincial administrations and the transition to a dual structure in provincial governance. Alongside Administrative Councils established by the 1864 Provincial Regulation, another assembly specific to each province, named "General Assembly of Province (Meclis-i Umumi-i Vilâyet)," was formed. Comprising only local representatives, this assembly had the function of conveying the desires and issues of the public to the provincial authorities, fulfilling a consultative role. The Vilâyet Umumi Meclisi had a large membership structure elected through popular vote and convened annually in the provincial center. Its responsibilities were defined as the specific affairs of the province in the provincial regulation. Since the establishment of general assemblies, there have been periodic adjustments and innovations in the composition of assembly members, responsibilities, and jurisdiction in these assemblies. It is understood that these assemblies currently serve as provincial administrations. This study evaluates the proceedings and decisions of the The General Assembly Of Sinop district during the period of R. 1337-1338 (M.1921-1922).

Keywords: Sinop, Provincial Regulations, Provincial assembly, Local ad-ministration.

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ealpaslan@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7251-6733>

1. GİRİŞ

1.1. Sinop'un Kısa Tarihi

Sinop, Karadeniz Bölgesi'nde Anadolu'nun en kuzeyinde yer alan ilimizdir (Dereli, 2013, s.XV). Samsun, Çorum ve Kastamonu ile çevrili olan şehrin sınırları 300 km kara, 175 km denizdir (Dereli, 2013, s.XV; Başoğlu, 1978, s.5; Özdemir, 2007, s.37; Önal, 2017, s.1; Efe, 2004, s.1). Coğrafi konumu dolayısıyla pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bölge, tarih boyunca özellikle doğal limanı nedeniyle çeşitli uygarlıkların ilgisini celp etmesinin yanı sıra (Dereli, 2013, s.XIV), Kuzey-Güney Yolu¹'nun da başlangıç noktası olmuştur (Keleş, 2018, s.349; Koçak 2003, s.704). Rüzgârlara kapalı olan sakin denizi dolayısıyla İç Liman, Güney Karadeniz'in Antik Çağlarda önde gelen ticaret limanlarından (Dereli, 2013, s.XIV; Koçak, 2003, s.703; TDV. İA., 37/2009, s.252). Konumuzun öznesi olan Sinop şehrinin kısa bir tarihinin çalışmamızın başında verdikten sonra ana kaynağımız olan ve gün yüzüne çıkardığımız Sinop Livası Meclis-i Umumi görüşmeleri tutanakları çerçevesinde Sinop ilinin 1920'li yıllardaki durumu hakkında okuyucunun fikir sahibi edilmesi çalışmamızın amacını oluşturmuştur.

Geçmişte birçok büyük devletin hüküm sürdüğü Anadolu'da 11. Yüzyıl itibariyle Türkler hakimiyet kurmuştur (Efe, 2018, s.27; Başoğlu, 1978, s.81). 1085 yılında Anadolu Selçuklu Hükümdarı Süleyman Şah, Kara Tegin'i Sinop'u fethetmesi için sefere göndermiş ve fetih hareketi başarı ile sonuçlanmıştır. Böylece bölgede Selçuklu hakimiyeti başlamıştır. Bu tarihlerden itibaren Sinop zaman zaman Bizans ve Trabzon Rum İmparatorluğu hakimiyetine de girmiş ancak Selçuklular şehri tekrar almışlardır. (Efe, 2018, s.30-31; Dereli, 2013, s.XXIII; Başoğlu, 1978, s.84-87; Keleş, 2018, s.349; Tunç-Özbek, 2020, s.285). Selçuklu hakimiyetinde şehre çeşitli bölgelerden insanlar yerleştirilmiştir. Tohum ve hayvan yardımları ile şehrin ekonomisi canlandırılmıştır (Efe, 2018, s.32; Dereli, 2013, s.XXIV). Bölgeye yerleştirilen insanların özellikle varlıklı kişilerden seçilmesine özen gösterilmiştir (Güldal, 2003, s.54; Yılmaz, 1966, s.12; Erdem-Altınkaynak, 2018, s.867). Böylece hem bölge Türkleştirilmiş hem de bölgenin ticari olanaklarından Türk tacirlerin yararlanması sağlanmıştır (Efe, 2004, s.8). Kısa sürede Karadeniz ticaretinde Trabzon Rum İmparatorluğu ve İtalya'ya rakip olunmuştur. Zira Karadeniz'e açılmak hem kendi ihtiyaçlarını doğrudan sağlamak hem de diğer Ortadoğu devletlerinin yapacağı ticarete transit geçiş bölgesi olmak adına çok önemliydi (Keleş, 2018, s.349-350; Efe, 2004, s.8).

Bölgede Candaroğulları yönetimi, Fatih Sultan Mehmet'in 1461'de şehri karadan ve denizden kuşatması sonucunda savaşmadan sona ermiştir (Efe, 2018, s.51; Dereli, 2013, s.XXVI; Uzunçarşılı, 1969, s.136-137; Başoğlu, 1978, s.118-120; Uslu, 2002, s.63; Ünal, 2010, s.568; Kol, 2017, s.20).² Fatih Sultan Mehmet'in Sinop'u zapt etmesinden sonraki ilk icraatlarından biri Sinop ahalisini avarız vergisinden muaf tutarak, onları Sinop Kalesi'ni korumakla görevlendirmek olmuştur. Böylece şehir gelişme olanağı yakalamıştır (Efe, 2018, s.54; Dereli, 2013, s.XXVI; Özdemir, 2007, s.30; TDV. İA., 37/2009, s.254). Osmanlı idaresinde Sinop, ekonomik açıdan ciddi gelişmeler kaydetmiştir. Örneğin; II. Bayezid döneminde Sinop Tersanesi Galata ve Gelibolu tersanelerinden sonra üçüncü büyük tersane haline gelmiştir. (Efe, 2018, s.56;

1 Sinop-Amasya-Tokat-Sivas-Malatya-Halep-Diyarbakır-Musul-Bağdat. Bilgi için bkz. (Keleş, 2018, s.349; Erdem-Altınkaynak, 2018, s.870).

2 Cumhuriyet'in ilanına kadar Sinop, tam 462 yıl Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Bilgi için Bkz. (Başoğlu, 1978, s.126).

Yaşayanlar, 2015, s.197; Kol, 2017, s.55; İmamoğlu-Altınsoy, 2018, s.981) Bu tersanede, ülke donanması için üretimin yanı sıra çeşitli özel siparişler de tasarlanmıştır (Efe, 2018, s.92; Tırıl, 2010, s.20; Önal, 2017, s.4; Kol, 2017, s.55). Ayrıca Osmanlı Dönemi'nde Karadeniz'in bir Türk gölü haline gelmesiyle liman, daha da önem kazanmıştır (İmamoğlu-Altınsoy, 2018, s.981).

Bölge halkının ekonomi içerisindeki konumunu dini ve etnik yapıları şekillendirmiştir. Türk köylerinin ekonomisi genellikle tarım ve hayvancılığa dayanırken; Gayrimüslimler ticaret ve tarımsal üretimle iştigal etmişlerdir (Efe, 2018, s.73-74). Şehirde Gayrimüslim nüfusun dörtte üçü ticaret ve zanaatla uğraşırken; geriye kalanları işçi ve işsiz sınıfı oluşturmuştur (Efe, 2018, s.91-92; Demir, 2019, s.119; Özcan, 2011, s.159). Gayrimüslimler dokuma ile de ilgilenmişlerdir (Efe, 2018, s.91-92; Özcan, 2011, s.156). Gayrimüslim nüfusun en çok iştigal ettiği meslekler; kuyumculuk, abacılık, mellahlık ve terzilik olmuştur (Kara-İpek, 2019, s.19). XIX. yy.'da Sinop, kilim dokuma ve kuyumculukta bölgenin lider şehirlerinden biri konumuna gelmiştir. XX. yy.'a gelindiğinde kereste ticareti önemli bir gelir kalemi haline gelmiştir. 1920'lerde Sinop'ta iki adet kereste fabrikası mevcuttu (Efe, 2018, s.93-94).

Sinop'ta Osmanlı döneminde sosyal yaşam din ve etnik yapılar tarafından dizayn edilmiştir. Şehrin mahalleleri bu dönemde genellikle etnik ve dini unsurların bir arada yaşadığı bölgeler olarak kurulmuştur. Müslüman mahalleler bir cami etrafında kurulup o caminin ismini alırken, Rum mahalleler de aynı şekilde bir kilise etrafında kurulup o kilisenin ismiyle anılmıştır (Efe, 2018, s.69-70; Kara-İpek, 2019, s.29; Özcan, 2011, s.149; Tırıl, 2010, s.55). Osmanlı belgelerinde surların içinde kalan kısım *Medine-i Sinop*, dışında kalan yerler ise *Medine-i Sinop haricinde/varoşunda* ifadeleriyle yer almıştır (Demir, 2019, s.115; Tırıl, 2010, s.19). XVII. yy. ortalarında Sinop'ta 24 mahalle olduğu görülmektedir. Bu dönemde şehrin nüfusu ise 15.000 civarındadır (Dereli, 2013, s.XXVI; Özdemir, 2007, s.31). XVIII. yy.'a gelindiğinde 27 mahalle olduğu görülmektedir. Bunlardan 18'i Müslüman, 7'si Gayrimüslimlerin ikamet ettiği mahallelerdir. Yine bu döneme ait nüfus kayıt defterine göre Müslüman mahalleleri şehir merkezinde korunaklı yerlerde kurulmuş iken, Gayrimüslim mahalleleri kıyı bölgelerde ve varoş tabir edilebilecek yerlerde kurulmuşlardır (Kara-İpek, 2019, s.5; Demir, 2019, s.111; Özcan, 2011, s.150; Tırıl, 2010, s.19). 1836 tarihli Sinop Nüfus Yoklama Defteri'nde o tarihte 24 mahalleden 17'si Müslüman, 7'si Gayrimüslim; bu 7 mahalleden de 1'inin Ermeni, diğer 6'sının Rum halkı barındırdığı belirtilmiştir. Tanzimat dönemine gelindiğinde mahalle sayısı 20'ye düşmüştür. Bunun ana sebebi ise şehrin genişlemesi sonucu mahallelerin birleşmiş olmasıdır (Kara-İpek, 2019, s.6-7). Köylerde de yine dini inanışlar gruplaşmış, Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı köylerin sayısı yok denecek kadar azdır (Efe, 2018, s.73). Bölgenin Türkleşmesinde çeşitli Türk boylarının bu bölgede iskân edilmesi etkili olmuştur. Türk nüfusu XV. yy.'da toplam nüfusun %85'ini oluşturmuştur. XVI. yy.'a gelindiğinde bu oran %90'ı bulmuştur. 1856'da Kafkaslarda Rus baskısından kaçan Müslümanların Sinop ve çevresine yerleşmesi; karşılığında ise bu civarda yaşayan Gayrimüslim unsurların bir kısmının Rusya'nın da teşvikiyle Kafkasya'ya göç etmesi ile XIX. yy.'da Türk nüfusun genel nüfusa oranı %95'i bulmuştur (Efe, 2018, s.75-79). Osmanlı döneminde Sinop, bölgenin önemli şehirlerinden biri iken, 30 Kasım 1853 Rus Baskınıyla³ neredeyse tamamen

3 Osmanlı Devleti Kavalalı Mehmet Ali Paşa bunalımıyla uğraşırken zayıf düşmüş; Rusya bu fırsatı değerlendirmek istemiş ve Osmanlı'yı yıkarak sıcak denizlere doğru etki alanını genişletmek istemiştir. Osmanlı Devleti'nden sınırları içerisindeki Ortodoks cemaatin koruyuculuğunu talep etmiş ve reddedilmiştir. Bunun üzerine 22 Haziran 1853'te Eflak

yıkılmıştır (Dereli, 2013, s.XXVI; Demir, 2019, s.119; Tırıl, 2010, s.77). Antik Çağlardan beri kültür ve ticaret merkezi olarak anılan Sinop, Rus Baskını ve Kırım Savaşı'ndan sonra bu niteliklerini kaybetmiştir. Özellikle II. Abdülhamit döneminden itibaren İç Kaledeki hapisanesi ve buraya sürgün edilen siyasi suçlularıyla anılmaya başlanmıştır (Dereli, 2013, s.XIV).

Sinop, Tanzimat Dönemi'ne kadar Kastamonu'ya bağlı kadılık iken bu tarihten itibaren Kastamonu'nun eyalet olmasından dolayı Kastamonu'ya bağlı bir sancak olmuştur (Efe, 2018, s.59; Dereli, 2013, s.XXVI; Başoğlu, 1978, s.126-127; Kara-İpek, 2019, s.4; Tırıl, 2010, s.41). Mondros Mütarekesi ile deniz gücünün bağlanması, Sinop'u İtilaf Devletleri karşısında savunmasız bırakmıştır (Efe, 2018, s.12; Tırıl, 2010, s.29-30). 18 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Sinop'a uğraması ile milli teşkilatlanma hızlanmış, Sinop'ta İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali çeşitli protestolara sebep olmuş, Sivas Kongresi'ne delegeler gönderilmiş, TBMM için seçimler yapılmış ayrıca eşkiya faaliyetlerini durdurmak için çalışmalar yapılmıştır (Efe, 2018, s.12; Özdemir, 2007, s.34-35; Efe, 2004, s.VII). Milli Mücadele esnasında özellikle Batı Cephesi için cephan ve silahların taşınmasında Sinop Limanı'ndan çok faydalanılmıştır (Efe, 2018, s.12). 1920 yılında bağımsız bir sancak olan Sinop (Tırıl, 2010, s.41), Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında vilayet olmuştur (Önal, 2017, s.3; Gül, 2018, s.47). Demiryollarına uzaklığı ve karayolu ağına yeteri kadar önem verilmemesi dolayısıyla şehir gelişme olanağı bulamamıştır (Kaya-Yılmaz, 2017, s.140). Sanayisi gelişmemiş bu şehir, günümüzde de en çok göç veren iller arasında yer almaktadır (Gül, 2018, s.47). Mevcut nüfusunun yaklaşık iki katı il dışında yaşamaktadır (Kaya-Yılmaz, 2017, s.137).

2. Osmanlı'da Vilayet Umum Meclisleri

İsimleri, görev ve sorumlulukları zaman içinde değişiklik göstermiş olsa da idari mülki amirler gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nde önemli görevler üstlenmişlerdir. Osmanlı'da Beylerbeyi, Sancak beyi, Subaşılının görevlerini Tanzimat sonrası Vali, Mutasarrıf ve Kaymakamlar almıştır (Çadırcı, 1988, s.601; Çetin, 2021, s.91-92). Klasik dönem taşra yapılanması da Osmanlı'da eyalet-sancak-kaza biçiminde şekillenmişken, Tanzimat ile birtakım değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikleri keskin bir şekilde Tanzimat öncesi ve sonrası olarak ayırmak mümkün değildir. Elbette Tanzimat öncesinde de bazı idari düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. III. Selim ile başlayan, II. Mahmud ile devam eden bu idari reform hareketleri, Tanzimat ile daha sistemli bir şekle bürünmüştür (Alpaslan, 2019, s.14; Yılmaz Aslantürk, 2018, s.142; Lamba, 2016, s.133). Osmanlı idari yapısının merkezini sancaklar oluşturmuştur (Çetin, 2021, s.93). Zira Osmanlı Devleti'nde fethedilen bölgeler sancak yapılmıştır (Alpaslan, 2019, s.13).

ve Boğdan'ı işgal etmiştir. Tüm bu gelişmeler neticesinde 4 Ekim 1853'te Osmanlı Devleti Rusya'ya nota vererek girdiği bu bölgeleri 15 gün içerisinde boşaltmasını istemiştir. Rusya gerekliliklerini yerine getirmeyince fiilen savaş başlamıştır. Osmanlı ordusu Balkanlarda başarılı da olmuştur. Bu arada Kafkas ordusuna asker ve mühimmat desteği sağlayan gemileri koruma ve sahillerin güvenliğini üstlenen Osmanlı donanması İstanbul'dan hareket etmiştir. Ancak fırtınaya yakalanınca Sinop'a sığınmıştır. Bu haberi alan Osmanlı merkezi yönetimi, bir Rus baskısının olabileceği ihtimalini düşünerek donanmayı derhal İstanbul'a çağırması ise de donanma komutanı Osman Paşa hava muhalefetini öne sürerek bu isteğin gereğini yerine getirmemiştir. Bilgi için bkz. (Efe, 2018, s.60-61; Dereli, 2013, s.XXVI). Balkanlarda aldığı yenilgiyi sindiremeyen Rusya, bu durumu fırsat bilerek 30 Kasım 1853'te Sinop Limanına demirlemiş, Osmanlı gemilerini ve Sinop şehrini topa tutmuştur. Yangın çıkarmak amacıyla şehre yağlı kumaş parçaları da atmıştır. Bu yangınların büyümesi sonucunda 220 dükkân, 7 mescit, 2 okul, 300'e yakın ev yanmıştır (Yanan yerlerin rakamları çeşitli kaynaklarda farklılık göstermekle birlikte yaklaşık olarak bu şekildedir). Rusya tarafında 38 ölü, 240 yaralı var iken, karşılığında Osmanlı'dan yaklaşık olarak 2000-3000 kişi hayatını kaybetmiş ve 6 subay ve 150 er esir düşmüştür. Bilgi için bkz. (Dereli, 2013, s.XXVI; Efe, 2018, s.60-66; Demir, 2019, s.119).

Tanzimat ile idari yapıda gerçekleştirilen ilk düzenleme, eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilmesi olmuştur (Alpaslan, 2019, s.15). Bu dönemde valilerin yetkileri kısıtlanmış, merkezden atanan memurlar ile işler yürütülmeye özen gösterilmiştir (Alpaslan, 2019, s.15; Demir, 2014, s.61). Bu dönemde ayrıca bölgeden kişilerin yönetimde söz sahibi olması düşünülmüş, bu bağlamda yerel meclisler kurulmuştur (Kaynar, 2010, s.235; Alpaslan, 2019, s.15). 1840 düzenlemesi ile sancaklara muhassıl diye tabir edilen devlet görevlileri atanmıştır. Her sancağa ise bir *Muhassıllık Meclisi* açılmıştır. Muhassıllar, sancak yetkililerinin mali sorumluluklarını devralmışlardır. Böylece vali ve mütesellimlerin hazine gelirlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarının önü alınmak istenmiştir (Tuncer, 2016, s.575). 1842 düzenlemesi ile muhassıl meclislerinin yerini *Memleket Meclisleri* almıştır. Muhasılların görevlerini eyaletlerde valiler, sancaklarda kaymakamlar devralmıştır (Tuncer, 2016, s.576). 1842 düzenlemesiyle ayrıca kaza idari birimleri oluşturulmuştur.⁴ İdare: eyalet, sancak ve kaza şeklinde üçe ayrılmıştır. Eyaletlere valilerin, sancaklara kaymakamların ve kazalara müdürlerin başkanlık etmesi sağlanmıştır (Alpaslan, 2019, s.18-19). 1849 yılında *Eyalet Meclisleri Nizamnamesi* çıkarılmıştır (Demir, 2014, s.62; Tuncer, 2016, s.577). Bu düzenleme ile sancaklar bünyesinde küçük meclisler oluşturulmuştur (Alpaslan, 2019, s.19). Ayrıca her yöneticinin görevi ayrıntılı olarak açıklanmıştır (Alpaslan, 2019, s.20; Demir, 2014, s.62). Valilere, merkez ile kaymakamlar arasında aracı rolü verilmiştir (Alpaslan, 2019, s.20). 1842-1849 düzenlemeleri sonrası eyalet merkezlerinde *Büyük Meclis* adı verilen bir yapılanma şekillendirilmiştir. Bu yapılanmanın başı vali olmuştur. Bu meclislerde eyaletin bütün sorunları tartışılıp karara bağlanmış, hatta meclis bir mahkeme gibi de çalışmıştır (Demir, 2014, s.62).

1852 düzenlemesi ile valiler yeniden üstün yetkilerle donatılmıştır (Alpaslan, 2019, s.21; Kurt, 2019, s.32). Taşra meclislerinin askeri, idari ve ekonomik yetkileri valilere geçirilmiştir. Bunların dışında kaymakamları göreve getirme ve görevden alma yetkisi de verilmiştir (Alpaslan, 2019, s.21). 1958 düzenlemesi 46 maddeden oluşmuştur. İdari yapı: eyalet, sancak, kaza ve köy olarak belirlenmiştir. Bu bölgelerin yöneticilerinin ise yine vali, kaymakam ve müdür olması sağlanmıştır (Alpaslan, 2019, s.22; Tuncer, 2016, s.577).

1864 yılında Fransız vilayet sistemi baz alınarak *Vilayet Nizamnamesi* hazırlanmıştır (Demir, 2014, s.62; Tuncer, 2016, s.578). Bu düzenleme, Tanzimat sonrası taşra teşkilatı ile alakalı olarak yapılan ilk sistemli düzenlemedir (Tuncer, 2016, s.578). Buna göre: vilayet⁵, sancak, kaza, köy ve nahiyeler⁶ oluşturulmuştur (Lamba, 2016, s.136; Tuncer, 2016, s.579; Kurt, 2019, s.46; Çetin, 2021, s.95). Vilayetler vali, sancaklar mutasarrıf, kazalar kaymakam, köyler ise muhtarların yönetimine bırakılmıştır. Valilerin atamasının merkezden yapılması kararlaştırılmıştır. Sadece muhtarların seçimi halka bırakılmıştır. Onun dışındaki türlü memurun merkezden atanması kararlaştırılmıştır (Alpaslan, 2019, s.23-24; Demir, 2014, s.62-63; Tuncer, 2016, s.579). Nizamnamede vilayetlerde *Vilayet İdare Meclisi*, yılda bir kez toplanmak üzere *Vilayet Umumi*

4 Kaza: kültürel ve ekonomik yönden etrafındaki köylerin merkezi haline gelmiş, şehir ve kasabaların köyleriyle birlikte oluşturduğu bölgelere verilen isimdir. Bilgi için bkz. (Kurt, 2019, s.6).

5 Vilayetler, eyaletlerden de büyük yerleşim bölgelerine verilen isimdir. Bilgi için bkz. (Alpaslan, 2019, s.23; Keskin, 2007, s.132).

6 Birkaç köyün toplamı olan, kaza olmayan yerleşim bölgeleri. Bilgi için bkz. (Alpaslan, 2019, s.23; Kurt, 2019, s.46).

Meclisi, sancaklarda *Liva İdare Meclisi*, kazalarda *Kaza İdare Meclisi* ve köylerde *İhtiyar Meclisleri* kurulması yer almıştır (Tuncer, 2016, s.579; Kurt, 2019, s.46). Bu düzenlemeler ile, yöneticilerin görüşlerinin idareye yansıtılması sağlanırken, aynı zamanda onların keyfi uygulamalarının da önü kesilmek istenmiştir (Kurt, 2019, s.46). Nizamnamenin 29-42. maddeleri sancaklar ile ilgili düzenlemeleri içermektedir. Nizamnameye göre sancakların idari, mali ve güvenlik amiri mutasarrıftır ve padişah tarafından atanacaklardır. Bu yöneticiler padişaha karşı sorumlu olacaklardı ve merkezden gelen direktifleri sancaklarda uygulamak ile mükellefler. Düzenlemeye göre sancaklarda idari meclisler oluşturulmuştur. Merkez kazanın hâkimi, müftüsü, liva muhasebecisi, tahrirat müdürü ve Gayrimüslim halkın ruhani lideri bu meclisin doğal üyeleri idi. İki Müslüman, iki Gayrimüslim dört üye ise seçim ile belirlenmekteydi (Alpaslan, 2019, s.25-26).

1864 düzenlemesini 1871 *İdare-i Umumiye-yi Vilayet Nizamnamesi* takip etmiştir (Alpaslan, 2019, s.27; Demir, 2014, s.63; Tuncer, 2016, s.579). Bu düzenlemede dikkat çeken ayrıntı, merkezi otoritenin gücünün daha da arttırılması düşüncesidir (Ortaylı, 2008, s.500; Demir, 2014, s.63). *İdare-i Nevahi Nizamnamesi* ile 1876'da nahiye idaresi düzenlenmiştir (Kurt, 2019, s.59). 1877 yılında Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki tüm belediyeleri aynı idari düzen içerisinde toplayan *Vilayet Belediye Kanunu* çıkarılmıştır. 1877 kanununa göre tüm şehir ve kasabalarda belediye kurulması gündeme gelmiştir. Ayrıca nüfusu 40.000'i aşan yerlerde birden fazla belediye kurulabilmesinin önü açılmıştır. Kurulan belediyelerden ise 6 ile 12 arasında üyesi olanların belediye meclislerinin, gizli oy açık sayım esasına göre halk tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kanun ile taşra belediyeleri tüzel bir kişilik kazanmıştır. Bu kanun 1930 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Yılmaz Aslantürk, 2018, s.146; Faroqhi, 2005, s.275).

Tanzimat sonrası idari yapıda gerçekleştirilen düzenlemelerin ortak paydası eyalet meclislerinde azınlıkların gerektiğinde temsil edilmesini sağlamak için Avrupa'nın baskılarıdır (Ortaylı, 2008, s.59; Alpaslan, 2019, s.22; Demir, 2014, s.62). Tanzimat sonrası Meşrutiyet döneminde de idari yapıda benzer düzenlemeler devam etmiştir. Kanun-i Esasi hazırlanırken yönetimle ilgili maddelere de anayasada yer verilmiştir (Demir, 2014, s.64). 1908'de II. Meşrutiyet döneminde de vilayet yönetimi ile ilgili düzenlemeler yapılmış, 15 Mayıs 1913'te çıkarılan *İdare-i Umumiye-yi Vilayet Kanunu Muvakkatı*'na kadar uygulama fırsatı bulunamamıştır. Osmanlı Devleti'nin idari alanda yaptığı bu son düzenleme (Tuncer, 2016, s.574) ile valiler güçlendirilmiştir. Yerel hizmetler ise mahalli idare biriminin yönetimine verilmiştir. Sonuç olarak vilayete tüzel kişilik kazandırılarak, kendi gelir kaynaklarının olması sağlanmıştır (Demir, 2014, s.64). Günümüz İl Özel İdareleri oluşumu, bu düzenlemeye dayanmaktadır (Lamba, 2016, s.138).

1921 Teşkilat-ı Esasi ile sancak oluşumu ortadan kaldırılarak (Lamba, 2016, s.138; Tuncer, 2016, s.594), ademi merkeziyet güçlendirilmiştir (Alpaslan, 2019, s.31; Demir, 2014, s.65; Keskin, 2007, s.130). İl meclis üyelerinin halk tarafından seçilmesinin yolu açılmıştır (Demir, 2014, s.65; Lamba, 2016, s.138). Bu düzenlemeyi diğerlerinden ayıran en büyük özelliği vilayetlere özerlik verilmesidir. Bundan önceki hiçbir düzenlemede özerklik kelimesi geçmemiştir (Tuncer, 2016, s.594).

Osmanlı Devleti'nde danışma meclisi olarak hayata geçirilen *Vilayet Umum Meclisleri*, Cumhuriyet ile de devam etmiştir. Bu meclisler hem merkezden gelen direktifleri uygulamış hem de bölgenin eğitim, sağlık, bayındırlık gibi işlerini yürütmüşlerdir. Günümüzdeki İl Özel İdareleri benzeri bu yapılanmalar,

Tanzimat ve Islahat sonrası idari yapıda gerçekleştirilen çeşitli değişiklikler ile şekillenmiştir (Demir, 2014, s.59-61).

3-SİNOP LİVASI MECLİS-İ UMUMİSİ GÖRÜŞMELERİ

3.1.Sinop Livası Meclis-i Umumisi'nin Açılması

Tanzimat dönemi itibariyle modern özelliklere sahip yerel yönetim birimleri kurulan Osmanlı Devleti'nde yerel meclisler Cumhuriyet dönemine doğru ilerlerken sık sık değişikliklere uğrayarak gelişim göstermiş, önceleri merkezi otoriteyi etkin kılmak için kullanılan yerel meclisler yeni Türkiye ile birlikte daha bağımsız bir yapıya bürünmüştür. (Çadırcı, 1993, s.3)

Sinop'ta meclis, 8 Aralık 1921 Perşembe günü saat birden sonra amirler, askeri-mülki erkân ve memleket eşrafının hazır bulunduğu şekilde Hükümet Konağı'nda toplanmıştır. Toplantı Müftü Salih Hulusi Efendi'nin okuduğu dua ile açılmıştır. Meclis Başkanı Mutasarrıf Zihni Efendi meclisi açış konuşmasında önceki seneye ait meclisin düzenleyip tutanak altına aldığı bütçenin suretinin ayrıntılı olarak mevcut olduğunu belirtmiş; gelecek yıla dair ise eksiklerin çok olduğunu buna karşılık gelirlerin az olduğunu söylemiştir.

Sinop üyesi Arif Bey'in teklifi üzerine vatanımızı kahramanca müdafaa eden gazileri yüceltmek ve şehitleri kutsamak amacıyla Büyük Millet Meclisi Heyetine telgraf çekilmesi önerisinde bulunmuş ve kabul edilmiştir.

Meclis Başkanı, Ayancık âzâsı Ethem Efendi'nin memuriyete tayini dolayısıyla yerine 8 Ekim 1921'de mahalli meclis heyeti tarafından Hacı Kadim-zâde Rüşdî Bey'in seçildiğine dair 183 numaralı mazbatanın okunmasını istemiş, karar oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Başkan yardımcısı ve kâtiplik için seçim yapılmış ve ikinci başkan olarak Akif Bey; kâtip olarak Rüşdî Bey seçilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u evvel 337, İctima I, Celse I).

3.2.Meclis-i Umumide Gündeme Gelen Konular

Sinop Meclis-i Umumisinde yapılan toplantılarda diğer şehir meclislerinde olduğu gibi ağırlıklı olarak mali konular üzerinde çalışmalar yapılırken eğitim, sağlık, bayındırlık ve iskân alanlarında da faaliyet yürütülmüştür. Ele aldığımız toplantıda Encümen Başkâtibi Hüseyin Hilmi Efendi tarafından Livânın İzahnamesi okunmuştur. İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyet Kanunu'nun 128. Maddesi uyarınca önceki yıl ilk kez toplanmış olan meclisin ilk bütçe tahsisi ve bu bütçenin harcandığı kalemler okunmuştur. Buna göre mecliste önceki yıl 7.012.160 kuruş gelir elde edilmesi tahminine karşılık 7.382.160 gider kabul edilmesi dolayısıyla 370.000 kuruş bütçe açığının Hazine-i Maliye'den yardım olarak talep edildiği ancak bütçe yetersizliğinden dolayı reddedildiği açıklanmıştır.

22 Şubat 1921 tarihli kanun gereği bütçe hesaplamaları gelir-gider dengeleri düzenlenerek bütçe 16 Mayıs 1921 tarihli kararname ile Hey'et-i İcraiyye ve Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na tasdik edilmek üzere sunulmuştur. Tasdik için gönderilen bütçe içerisinde harcamaların yerleri belirtilmiştir. Önceki yıla göre 1921 senesi bütçesinde fazlalık olduğunun altı çizilmiştir. Bu fazlalığın nedeni olarak da sancağın Kastamonu'dan ayrılması gösterilmiştir. Zira daha önce hazineden gelen yardımlar, Kastamonu merkez defterdarlığından dağıtılıyor, dolayısıyla gelirlerin büyük bir kısmı merkezde kalıyordu. Sancağın Kastamonu'dan ayrılması ile

bu yardımlar doğrudan sancağa yapılmış ve sancağın ihtiyaçları doğrultusunda yerinde harcamalar yapılabilmektedir.

20 Kasım 1921 tarihine kadar mal sandığından istifade edilen miktar açıklanmıştır. Merkezden gelen yardımların öteden beri mal sandıklarınca dağıtıldığına, geçen yıllarda bütçe onaylandıktan sonra paranın tek seferde havale edildiğine ancak Büyük Millet Meclisi'nin bütçenin tanzim ve tasdikini ertelemesi dolayısıyla bahsi geçen sene ödemelerinin Haziran ve Eylül aylarında iki taksit olarak geldiğine açıklık getirilmiştir. Son olarak, Ekim 1921 tarihinde Maliye Vekâletinden alınan tebligat ile aynı sene içerisinde “aşar gelirleri tahsisatı hiçbir tarafa sarf olunmayarak özel idarelere verilmesi” emrinden dolayı sene sonuna kadar verilen miktar kâfi görülmüştür (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u evvel 337, İctima I, Celse I).

Temettü’at vergisi

Birinci kısım üçüncü fasılda toplanan temettü’at vergisinin tahmin edilenden daha fazla olduğu ve bunların bir kısmının tahsil edildiği kayda geçirilmiştir. Dördüncü fasılda hayvancılıktan elde edilen vergilerin tamamının tahsil edildiğine yer verilmiştir. Beşinci fasılda ferağ ve intikal harçlarından elde edilen gelir kayıtları mevcuttur. Altıncı fasılda savaş vergilerinden kaydedilen gelirlere yer verilmiştir. Birinci kısımda elde edilen gelirler önceki yıl ile mukayese edilmiş ve rakamsal olarak fazlalıklar ve eksikler gerekçeleriyle ifade edilmiştir. (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u evvel 337, İctima I, Celse I).

Tarik-i Bedel

İkinci kısımda bütçedeki gelirlerin en öncelikli olanının Tarik-i Bedeli Nakdisi⁷ olduğuna ve bu gelirlerin önceki yıl ile mukayesesine yer verilmiştir. Ayrıca silah altına alınan mükelleflere de gerekli şekilde indirim uygulanacağı yer almıştır. Yıl içinde toplanması gereken bu verginin silah altına alınanlar ve toplamada bazı aksaklıklar dolayısıyla yarısının toplanabildiğine değinilmiştir. Bu tahsilatın muhtar veya ihtiyar heyetince yapılmasında sıkıntılar yaşandığı için bu vergileri toplamak için özel tahsildar memurlarının atanması teklifinin 4-5 Aralık 1921’de Büyük Millet Meclisi’ne telgraf çekilerek bildirildiği açıklanmıştır (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u evvel 337, İctima I, Celse I).

Zebhiyye resmi

Sekizinci fasılda livanın önemli gelir kalemlerinden olan zebhiyye resmi’nin (kasaplardan alınan vergi) tahmin edilenden fazla toplandığına, toplanan rakamın önceki yıldan da fazla olduğuna yer verilmiştir.

7 Osman Devleti, XIX. yy.’da her alanda kötüye gidişi neticesinde ekonomik çıkış yolları aranmıştır. Bu dönemde yol çalışmaları da sekteye uğramış bu nedenle beden ve madden vatandaşların bu çalışmalara iştirak etmesini sağlamaya yönelik 23 Şubat 1848’de “*Memalik-i Mahruse-i Şahane Yolların Tanzim ve Tesviyesi Hakkında Nizamname*” kabul edilmiştir. Buna göre: 18-60 yaş arası erkeklerin beş sene içerisinde 20 gün yol inşaatlarında çalışması zorunluluğu getirilmiştir. 1890 yılında yükümlülük yaşı 20’ye çekilmiş ve görevini yerine getirmeme durumunda her gün için belli bir verginin devlet hazinesine yatırılması şartına bağlanmıştır (Uğur-Altundağ, 2021, s.172). Osmanlı Devleti’nin bu gibi ekonomik çöküntüleri yeni kurulan Türkiye Devleti’ne miras kalmıştır. Dolayısıyla bu yeni dönemde de bu gibi ana vergi kalemlerine yer verilmek durumunda kalmıştır. Bu doğrultuda 21 Şubat 1921 tarihinden itibaren “*Tarik-i Bedeli Nakdisi*” yürürlüğe girmiştir. Buna göre 18-60 yaş arası erkek nüfus mükelleftir. Bedelin belirlenmesi il meclislerine bırakılmıştır. Hazineden maaş alan herkes bu verginin mükellefidir ve bedeli maaşlarından kesilir. Bu bedeli ödemeyenler ise kendi köy ve kasabalarına üç saati aşmayacak mesafede bulunan bölgelerde dört gün çalışmakla yükümlüdürler (Uğur-Altundağ, 2021, s.173). Bu düzenleme, 25 Şubat 1952 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır (Uğur-Altundağ, 2021, s.187).

Bu vergilerin bir kısmının 20 Kasım 1921 tarihine kadar tahsil edildiğine geri kalanının ise bu tarihten sonra toplandığına ve bahsi geçen miktarın tamamının tahsil edilebildiğine açıklık getirilmiştir.

Okul ve Emlak gelirleri

Dokuzuncu faslın birinci maddesinde okul ve emlak gelirlerinin önceki yıla göre arttığını ve tamamının tahsil edildiğine açıklık getirilmiştir. On ikinci fasılda geçen livanın ikinci derecede önemli kalemi olan eğitim giderlerinin tamamına yakınının karşılandığını ancak tahsilatların sadece %27'sinin yapılabildiğini ve bu eksikğin bir an önce tamamlanması için kati emir çıkarıldığı belirtilmiştir. On üçüncü fasılda gelmesi beklenen yardım ve bağışlardan hiçbir gelir kaydedilmemiştir. Burada ayrıca önceki yıla ait tahsil edilemeyen alacakların da tahsil edilmesi yönünde çalışmalar yapılacağına değinilmiştir.

Tüm gelir giderler sonrası geriye kalan kısmın en mühim parçasını tariki bedeli oluşturduğu için bu yönlü verilerin güncellenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Zira veriler çok eskilere dayandığı için zamanla ölmüş olan kimseler, silah altına alınmış olanlar vb. kişiler de vergi mükellefi görülebilmekteydi. Dolayısıyla tahsil edilmesi gereken miktarla tahsil edilebilen miktar arasındaki açık azımsanamayacak miktarlarda çıkmakta idi. İlaveten geçen yıldan mal sandığında kalan 1.779 liranın tahsili için de uzun görüşmeler yapıldığı ve bu miktarın mal sandığından temin edildiğine yer verilmiştir.

Daha önceleri Dahiliye Nezareti'nin tütün gelirlerinden sancağa belli bir miktar yardım aktarılacağı telgrafla belirtilmiş olmasına rağmen bu vaat yerine getirilmemiştir. Bu hususta 3 Ağustos 1921 tarihinde Dahiliye ve Maliye Nezaretlerine yazıldığı ancak bir sonuç alınmadığı açıklanmıştır. Meclisçe görülen lüzum üzerine ehliyetleri tahakkuk eden bazı muallimlerin maaşlarına zam yapılmıştır (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u evvel 337, İctima I, Celse I).

Bayındırlık İşleri

Sinop azası Seyyid Bilal, Sinop Karasu yolu ile Ayancık Çayı üzerindeki köprü ve Sinop-Gerze üzerindeki yola ilaveten bayındırlık için gerekli olan alet-edevatın satın alınması için maddi olanakların eksik kalmasından dolayı bu işlerin bir kısmının tamamlanamadığı açıklanmıştır. Geriye kalan işlerin tamamlanabilmesi için meclisten ek bütçe çıkarılması talep edilmiştir. Ayancık Çayı üzerine kurulacak olan köprünün inşaatı için gerekli olan su kirecinin İstanbul'dan getirilmesinin ertelenmesinden dolayı bu inşaata da başlanamamıştır. Gerekli malzemelerin temin edilmesiyle 1922 senesinde bu inşaata başlanabileceği açıklanmıştır. Ancak 1922 bütçesine 1.000 lira ek ödenek çıkarılması talep edilmiştir. Sinop-Karasu yolu ve Sinop Gerze Köprüsü için ise yeniden ödenek ayrılmasına gerek olmadığı seneye inşaatlara başlanırsa mevcut bütçe ile idare edilebileceği açıklanmıştır (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u evvel 337, İctima I, Celse I).

Eğitim İşleri

Osmanlı Devleti yıkılışa giderken her alanda olduğu gibi eğitim alanında da oldukça zayıf durumdaydı. Sinop'ta cumhuriyet öncesi dönemde nüfusun neredeyse yarısının okuma yazma bilmediği saptanmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan eğitim faaliyetlerinin yetersizliğinin de etkisi olduğu aydınlar tarafından fark edilmiş, Cumhuriyet dönemiyle birlikte eğitim alanında da yenileşme başlatılmıştır. Bu doğrultuda okuma yazma oranının artırılması, öğretmen yetiştirilmesi, okul inşa edilmesi gibi çalışmalar başlatılmıştır. Sinop'a

da yansıyan bu gelişmeler neticesinde daha önce Kastamonu Meclis-i Umûmi tarafından lağvedilmesine karar verilmiş olan Sinop Dâru'l-Mualliminin tekrar açılması kararlaştırılmıştır. Mevcut bütçeyle okulun yanına bir mutfak, bir de çamaşırhane yapılmıştır. Bu okul kapatıldığı sıra öğrencileri dağıtılmış olduğundan, bahsi geçen öğrenciler tekrar toplanmıştır. Yeni kayıtlar da alınarak okulun bütün sınıfları oluşturulmuştur. Beşinci sınıfta beş öğrenci olduğu, bunlar mezun olunca sancağın beş muallime kavuşacağına sevinçle altı çizilmiştir. Ancak eğitim işlerini maddi olanaksızlıklar kadar muallim eksikliği de olumsuz etkilemektedir. Önceki yıl Sinop merkez kazasında on dört, Boyabat kazasında yirmi üç, Gerze kazasında on, Ayancık kazasında yirmi iki mektep için ödenek kabul edilmesine rağmen açılması planlanan bu okullardan kırk altısı muallim yokluğundan dolayı kapalı kalmıştır. Sinop merkez kazasında sekiz, Boyabat'ta beş, Ayancık'ta altı ve Gerze kazasında dört köy mektebi açılabilmiştir. Burada ödenek bulmanın kolay olduğu ancak muallim eksiğinin giderilmesinin çok zor olduğunun anlaşılmaktadır. Bu nedenle Livâ Tedrisât-ı İbtidâiyye Meclisi tarafından hem hali hazırda çalışan muallimleri eğitmek, hem de yeniden muallimliğe talip olanlara kısa bir eğitim vermek üzere bir kurs oluşturulduğu açıklanmıştır. Kursta çok üstünkörü sorular sorulmasına rağmen sınava alınan muallimlerden çok az bir kısmı ehliyet sahibi olabilmıştır. Geri kalanının görevine son verilmiş, bu durum muallim açığını daha da artırmıştır. Zira çocukları ehliyetsiz muallimlere emanet etmektense ve bu zatlara maaş verilmesinden okulların kapalı kalması daha hayırlı görülmüştür. Dolayısıyla bütçeden de hatırı sayılır bir miktar para harcanamamıştır. Bu nedenle yeni bütçenin buna göre çıkarılması istenmiştir. Ayrıca daha önce Kastamonu kazasının aldığı okul inşaat kararları yerine getirilemediğinden dolayı tekrar bu inşaatlar için bir keşif yapıp, raporlar hazırlanıp, inşaatlara başlanması istenmiştir. Gerze'deki inşaat mahalli plana göre devam etmektedir. Sinop, Boyabat, Gerze ve Ayancık'taki okulların tadilat işleri için özellikle de köy okulları için bu bölgelere gerekli maddi ödenek gönderilmiştir. İnşaat işleri dışında okullarda kullanılacak kırtasiye masrafları için ve ihtiyaç sahibi öğrencilerin kitap ve defter yardımları için bütçeden pay ayrılmıştır. Okullar için gerekli olan kitaplar İstanbul'dan temin edilmiştir. Daha önceleri Kastamonu'dan böyle talepler olduğu halde çok sınırlı miktarda basılı yayın yardımı dışında yardım görmedikleri de ilave edilmiştir. Sancağın müstakil olması sayesinde bu işlerin yerine getirilebildiği vurgulanmıştır (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u evvel 337, İctima I, Celse I).

Sağlık İşleri

Tutanakların sağlık işleriyle ilgili kısmında şehirde tıbbi cihazların nakliyesi ve bakımı için ayrılan bütçenin (salgın bir hastalık görülmediği için) tamamının harcanmadığını, geriye kalanının Boyabat ve merkez hastanelerdeki tıbbi cihazların bakım ve onarımı için bu merkezlere transfer edildiği belirtilmiştir. Yine sağlık kuruluşları için ayrılmış olan bütçe ile merkezde bulunan hastanenin kötü durumdaki ameliyathanesi bakımdan geçirilmiş; Gerze ve Ayancık'taki dispanserlerin ihtiyaçlarına göre tadilatlarına girilmiştir. Sıtma ile mücadele için ayrılan bütçe ile İstanbul'dan çeşitli ilaçlar getirilmiştir. Sağlık kuruluşlarında gerekli olan kâğıt evrak, İstanbul matbaalarında basıldığı için hem gecikmeler yaşanıyor hem de masraf artıyordu. Bu durumdan dolayı liva için bir matbaa açılmıştır.

Ziraat, ticaret, sanayi için önceki sene bütçesinin müsait olmadığından bu hususlarda hiçbir icraatta bulunulmadığı tutanaklarda belirtilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u evvel 337, İctima I, Celse I).

3.3.Meclis-i Umumide Görüşülüp Karara Varılan Konular

1- 29 Aralık 1920 tarihinde Ayancık Kazasının Çanlı Nahiyesi Osmanlı, Eyandun Nahiyesi merkezinin Heleeldi'ye nakliyle Türkeli olarak isimlendirilmişlerdir. 4 Ocak 1921'de Kefevi mahallesinden Ada ismiyle bir köy kurulmuştur. 15 Ocak 1921'de Gerze kazasına bağlı altı köy ve Sinop merkez kazasında bazı köylerin isimleri değiştirilmiştir.

2- 4 Ocak 1921 tarihinde, ilkbaharda yapılması planlanan at koşularının gelirinin yarısının Hilâl-i Ahmer'in kullanımına verilmesine karar verilmiştir.

3- 8 Ocak 1921'de Sinop'ta bir hapisane yapılmasına karar verilmiş ancak gerçekleştirilememiştir.

4- Sultan-ı Alâeddin Medresesi yanında merkezdeki ve kazalardaki bazı medreselerin onarımı ve yeniden açılması için çeşitli teşebbüslerde bulunulmuş ancak bütçenin elvermemesi dolayısıyla açılışları yapılamamıştır.

5- 15 Ocak 1921'de Sinop kazası dahilinde Kabalı merkezli bir nahiye, 22 Ocak 1921'de Boyabat kazası dahilinde iki nahiye kurulmasına dair kararın Büyük Millet Meclisi'nce olumlu karşılandığı ve bu konudaki müzakerelerin devam ettiği açıklanmıştır.

6- 15 Ocak 1921'de Boyabat'ta bir hükümet konağı inşası hakkında görüşülmüştür.

7- Yine aynı toplantıda çiftçilerin borçları hakkında da görüşülmüştür.

8- 18 Ocak 1921'de aşar vergisinin kaldırılmasıyla ilgili görüşülmüştür.

9- Frengi salgını tehdidine karşılık daha önce sancaktan alınan iki seyyar doktorun iadesi hakkında Sıhhiye Vekâleti'ne yazıldığı; genel bütçeden bu doktorların masraflarının karşılanamayacağı, ancak yerel bütçe bu yükü omuzlanırsa doktor tayininin yapılabileceği cevabı alınmıştır. Bu hususun meclisteki oylamaya göre şekilleneceği belirtilmiştir.

10- Yine aynı toplantıda, Gerze'de bir hastane açılması görüşülmüş, ancak şartlar gereği bir dispanser açılabilmiştir.

11- Bahsi geçen toplantıda Gerze'de Ziraat Bankası şubesi açılması istenmiştir. Bu hususta merkeze yazı yazılmış olduğu, cevap beklendiği belirtilmiştir.

12- Adı geçen toplantıda Sinop Hapishanesi bünyesinde bir dârü'l mesâ'i (atölye) kurulması görüşülmüştür.

13- 25 Ocak 1921'de alınan karar gereği merkezden Ayancık ve Gerze için birer veteriner talep edildiği ancak bu memurların çoğunun silah altında olmasından dolayı olumlu cevap alınamadığı belirtilmiştir.

14- Aynı toplantıda yolları tahrip eden su yollarının halk tarafından tamir edilmesi hakkında görüşülmüş, 15 Şubat 1915 tarihli yasa gereği bu onarım işinin bir an evvel yapılması emredilmiştir.

15- 30 Ocak 1921'deki toplantıda Jandarma dairesinin işgal ettiği yerin kiralanması konusu görüşülmüş ve Mart 1921'den beri bu miktarın tahsil edildiği açıklanmıştır.

16- Aynı toplantıda Ayancık Gebelid İskelesi'nde lağvedilen Duyûn-ı Umûmiyye'nin tekrar oluşturulması istenmiş, bu konuda Trabzon Baş Müdüriyetiyle yazışmalar neticesinde olumsuz cevap alındığı belirtilmiştir.

17- Ayancık Çatalzeytin ve İnebolu'ya uzanan yol güzergâhının Ayancık'tan Kula yalısına kadar olan bir saatlik kısımda kış aylarında karşıdan karşıya geçmekte zorluk yaşandığından dolayı bu güzergâhın iyileştirilmesi için 29 Ocak 1921 tarihinde bir karar alındığı hatırlatılmıştır. Bu maksatla bölgeye gönderilen mühendis Rauf Bey raporunda bölgenin elde olan bütçe ve imkânlarla iyileştirilemeyeceği sorunun ancak tünel vb. ile ortadan kaldırılabileceğini belirtmiştir. Bu gibi işlerin ise bütçede yeterli karşılığı olmadığı gerekçesiyle yapılmadığı açıklanmıştır.

18- Gerze-Durağan yol güzergâhı hakkında daha önce alınan karara göre keşif evrakının henüz yazılmamış olmasından dolayı bu işin tekrar yapılmasına karar verilmiştir.

19- Boyabat'ta hapisane olarak kullanılan binanın maarife mi yoksa vakfa mı ait olduğunun henüz araştırıldığı açıklanmıştır.

Son toplantıda Encümen-i Dâimi Âzâlığına seçilen Âkif ve Sıdkı Bey'lerden Sıdkı Bey, Eylül 1921'de silah altına alınmış olduğundan yerine Abdulkadir Efendi atanmıştır. Ayancık Âzâsı Edhem Efendi'nin Mal Müdürlüğü'ne tayin edilmesi dolayısıyla azalığı düşürülmüştür.

İzahnamenin okunmasından sonra Sinop Mutasarrıfı Zihni Bey, meclisin görüşlerini almak istemiştir. Bunun üzerine Âkif Bey dinlenen izahname ile ilgili hemen olumlu veya olumsuz görüş belirtemeyeceklerini, Hey'et-i Umumiye Komisyonu tarafından değerlendirilmesi için izahnamenin askıda bırakılmasını teklif etmiş ve ekseriyetle kabul edilmiştir.

Sancağın ihtiyaç ve hizmetlerini yapması için vilayet kanunu gereği tanzim edilen bütçenin hangi surette kullanıldığına dair mütalaaname takdim edilmiştir. Buna göre: geçen yıl 7.012.160 kuruş gelir, 7.382.160 gider tahmini olarak tasdik edilmiştir. 370.000 kuruşluk açık ise merkezi hükümetten talep edilmiştir. Bu talep olumlu yanıtlanmamış ancak livanın tarik-i bedel nakdisi gelirlerinden bu açık kapatılabilemiştir. Ayrıntılı şekilde en ufak harcamalar bile kaydedilmiş ve okunmuştur (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u evvel 337, İctima I, Celse I).

3.4. Tanzim edilen Bütçe ile ilgili Encümen-i Daimi Mütalaası

Daha önce 48.000 kuruş olan aza yevmiyeleri 24.000 kuruş olarak belirlenmiştir. Sancağın kırtasiye ve evrak giderleri için düşünülen 22.000 kuruşun yetersiz kalacağına anlaşıldığı üzerine 33.000 kuruş ilave edilmiştir. Memurların yolluklarını karşılamak için 20.000 kuruş, anbar icarı için 1.200 kuruş, silindir masrafı için 10.000 kuruş, alet-edevat nakliye ve tamir işleri için 5.000, döşeme-ısıtma-aydınlatma gibi giderler için 5.000, kırtasiye giderleri için 12.000, tedrisat-ı iptidaiyye müfettiş giderleri için 48.000 kuruş ve bu müfettişlerin kullanımı için 2.400 kuruş kırtasiye masrafı kaydedilmiştir. Boyabat Merkez Mektebi icarı için daha önce istenmiş ancak onaylanmamış olan 10.800 kuruş ilave edilmiştir. Tarik-i bedel nakdisi kapsamında muhtar ve ihtiyar heyetine %3 nispetinde verilecek aidat için 100.000 kuruş toplanmıştır. Tarik-i bedel nakdisindeki artış nedeniyle Ziraat Bankası aidatı da 30.000 kuruş artırılmıştır. Mekâtıb-ı tâliyye maaşları için ayrılan bütçede sehven 1.200 kuruş eksik hesaplanan miktar ilave edilmiştir. Matbaa kurulması için 250.000

kuruş, matbaa masrafları için de 50.000 kuruş ayrılmıştır. Gerze’de inşa edilecek cami ve okul masrafları için 150.000 kuruş ayrılmış, ancak Mekatıb-ı İptidâiyye maaşlarının tedrisât-ı ibtidâiyye kanununa göre yarısının halktan vergi olarak toplanması kararı gereği 50.000’i bütçeye kazanç olarak kaydedilmiştir. Toplam olarak 8.210.160 kuruş kazanç; 6.720.160 kuruş adi, 1.490.000 kuruş fevkalade masraf olarak kaydedilmiş ve 16 Mayıs 1921 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bütçenin en büyük üç gelir hanesini tarîk-i bedel nakdîsi (3.444.000), maârif tekâlif-i mecbûresi (1.272.000) ve hisse-i maârif mu’âdili (2.160.000) oluşturmuştur. Bahsi geçen tarihe kadar bu üç kalemede tarîk-i bedel nakdîsinin %50’si tahsil edilebilmiş ve bu oranla tekâlif-i mecbûre (%27), hisse-i maârif mu’âdili (%29) geçilmiştir. Bu durum göstermiştir ki muhtar ve ihtiyar heyeti ücretlerin toplanmasında maliye memurlarından daha etkili olmuşlardır. Bütçede yer almadığı halde Boyabat’ta bir ambar kiralama işleminde 300 kuruş fazladan harcandığı tespit edilmiş ve bu memura maaştan kesme cezası uygulanmıştır. Bütçede yer aldığı halde unutulmuş Sinop Veysel Köyü muallimliği ve mektep binası ve Sinop’un Karaca Köyü muallim tahsisatı temin edilmiştir. Ayancık’ta 1920 senesinden 33.670 kuruş borç devretmiş ve meclisçe onaylanmıştır. Tıbbi cihazların onarımı ve nakliyesi için bütçede ayrılmış olan 20.000 kuruşun 10.000 kuruşu müessesât-ı sıhhiyye mu’âvenet faslına nakledilmiştir. Merkezi heyet tarafından lağvedilmesine rağmen kadroların havalenamelerle birlikte gönderilmemiş olmasından dolayı 16 Mayıs 1921’den Haziran 1921’e kadar maaş almaya devam etmiş olan Gerze ve Boyabat’taki okulların birer hademesinin maaşları fevkalâde fasıl ve maddesindeki tasarrufâtan temin edilmiştir. Vazifelerini güzel bir şekilde ifa eden; Sinop Osmaniye Köyü muallimi Bayram Sıdkı Efendi’ye bir maaş ikramiye, Karasu Merkez Mektebi baş mu’allimi Zeki Efendi’nin maaşına aylık ikişer yüz kuruş zam ve Gerze’nin Karlı Köyü mu’allimi Abbas Efendi’nin maaşına aylık yüz kuruş zam verilmiştir. Boyabat Kızıloğlan Köyü için Eylül ayından itibaren bir mektep ödeneği ayrılmış, ancak uygulamada bir yanlışlıktan dolayı mart ayından itibaren bu mektebe bir muallim görevlendirilmiştir. Bu muallimin son maaşı tasarrufattan karşılanmıştır. Gedüs Numûne-i Terakki başmuallimlerinden Ayancık’a gelen Hüseyin Hüsnü Efendi’nin geçmiş maaşına Ayancık’ın Yenicuma Köyü mektebi hesabından zam verilerek muallimliğe tayini yapılmıştır. Gerze mektebi muallimi Mustafa Asım Efendi’nin maaşına zam yapılmıştır. Kastamonu Daru’l-muallime eğitim için gönderilen Sinop’lu bir hanımın; sanayi mektebine gönderilen Boyabat’lı üç, Ayancıklı bir erkeğin tahsil masrafları onaylanmıştır. Mekteplerin büyük bir kısmı muallimsizlik yüzünden kapanmak zorunda kaldığı için bütçede tasarruf vuku bulunmuştur. Vatan evladının cahil kalmaması için askere alınacak muallimlerin tecil edilmesi hususu arz edilmiştir. Bayındırlık işleri için ayrılan 800.000 kuruşla ancak Sinop Seyyid Bilal yolunun bir kısmının bakım ve onarımı yapılabilmektedir. Daha önce 35.722 kuruşla yapılabileceği belirtilen dâru’l-mu’allimîn mutfak ve çamaşırhane binalarının bu meblağın yetersiz olduğu gerekçesiyle inşaatları yarım kalmıştır. Bu nedenle ilave bütçe çıkarılması talep edilmiş ve onaylanmıştır. Kastamonu veya Çankırı’dan istenecek damızlık hayvanlar için yapılacak masraflar görüşülmüştür. Boyabat’ın Dağdelen ve Komşu köylerindeki çeltik aşarının yanıklığından dolayı vatandaşın mağduriyetini gidermek için görüşmeler yapılmıştır. Boyabat kazasından ayrılması nedeniyle Gerze’ye nakil için Turnalı Köyü muhtar ve ihtiyar heyetinin başvurusu üzerine Boyabat ve Gerze meclislerinin çatışmaları sonucu durum liva meclisine intikal ettirilmiştir. Sonuç olarak köyün nakline karar verilmiştir. Ayancık

kazasına bağlı Çakılı Köyü'nün ismi Osmaniyye, Ayandon Köyü'nün ismi de Türkeli olarak değiştirilmiştir. Hekimî ve kimyevi alet satın almak için Mekteb-i i' dâdî müdürlüğünce yapılan başvuru neticesinde 30 Ocak 1921 tarihli 14. toplantıda alınmış olan karar gereği dar'ül-muallimîn gıda giderleri için ayrılmış olan paradan artmış olan 5.000 kuruş, hesapta olmayan harcamalar için ayrılan paraya nakledilmiş ve bahsi geçen harcamalar için kullanılmasına onay verilmiştir.

Bütçenin tatbikinde ve livaya tevdi edilen vazifelerin ifasında gösterdikleri gayretten dolayı Mutasarrıf Bey'e ve su yollarının inşaatında pek çok gayret gösteren Sıhhiye Müdürü Sâid Bey, yine aynı faaliyetlerden dolayı Belediye Reisi Osman Efendi takdir edilmiştir. Bütçeye dair mütalaaya nihayet vermiş, gelecek celseye kadar özel görüşmeye karar verilmiş ve celse kapatılmıştır (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u evvel 337, İctima I, Celse I).

3.5.İdari Düzenleme, Bayındırlık, Eğitim, Bütçe, Vergiler (Âşâr tahmîs usulü uygulaması, Aşar Vergisi, İskele Vergisi) Ziraat ve Hayvancılık Faaliyetleri ile ilgili Görüşmeler

12 Aralık 1921 Pazartesi 1. Celse 2. İctima Başkan Mutasarrıf Zihni Efendi tarafından açılmıştır. Encümen Başkâtibi Hüseyin Hilmi Efendi tarafından zabt-ı sâbık okunmuş ve aynen kabul edilmiştir. Gelen evrak okunmuştur. Evrakın içeriği Gerze İnâs (Kız) Mektebi tadilatıyla ilgilidir. Havalenin itasına karar verilmiştir. Nahiye merkezini yenileme işleri ile ilgili yazışmalar okunmuştur. Beyanın hıfzına karar verilmiştir.

Vergi ve aşarı Sarıyâr Köyü'ne, mülkiye ve askeriyesi Sinop'un Ahmedyeri Köyü'ne bağlı olan yirmi üç haneli Akkırâç Mahallesi'nin ayrılması hakkında evrak okunmuş, Mülkiye Encümeni'ne havalesine karar verilmiştir. Gerze'ye bağlı Kerim Köyü'nün yakınlık dolayısıyla Gerze'nin Yenicuma Nahiyesi'ne bağlanması ile ilgili evrak okunmuştur. Mülkiye Encümeni'ne havalesine karar verilmiştir. Nüfuz azlığı dolayısıyla Sinop Sarıdüz Köyü'nün ortadan kaldırılıp mevcut on üç hanenin Erikli ve Avdân Köyleri'ne ilhakına dair evrak okunmuştur. Mülkiye Encümeni'ne havalesine karar verilmiştir. Mekteb-i İdadi ve Dârü'l-muallimîn okullarının yiyecek giderlerindeki fazlalığın, öğrencilerin giyecek-ayakkabı temini için nakledilmesine dair evrak okunmuş, oy birliği ile kabul edilmiştir. Genel Meclis tarafından yapılacak konulara dair Boyabat Kaymakamlığından gönderilen 20 Kasım 1921 tarih 1111-655 numaralı mütalaası okunmuştur. Hacı Şevket Efendi söz alarak bütçeyle alakalı isteklerin ve önerilerin olduğunu bu nedenle bütün encümenler tarafından incelenmesi gerektiğini belirtmiş ve önerisi kabul edilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 12 Kanun-u evvel 337, İctima II, Celse I).

18 Aralık 1921 Pazar günü 1. Celse 3. İctima Başkan tarafından açılmıştır. Encümen Başkâtibi Hüseyin Hilmi Efendi tarafından zabt-ı sabık okunmuş ve kabul edilmiştir. Kerim Köyü hakkında Mülkiye encümeninin mazbatası okunmuştur. Gerze merkez kazasına bağlı bulunan Kerim Köyü'nün merkeze iki saat ve kazaya altı saatlik mesafede olduğundan dolayı adı geçen köyün merkez kazadan alınıp Yenicuma bölgesine geri verilmesi görüşülmüş ve bu yönlü karar çıkarılmıştır.

Sarıdüz Köyü'nün nüfus azalması dolayısıyla bazı hanelerin (Tercüman Ahmed Ağâ, Süleyman oğlu Tâsa Bey, Yakub oğlu Hasan Ağâ, Köle oğlu Mustafa) Âvdân Köyü'ne; Bekir oğlu Mustafa, Bekir oğlu

Dursun, Bekir oğlu Ali, Receb oğlu Mehmed, Bedel, Hasan ve Fatır kişilerinin Ereklî Köyü'ne eklenmesine karar verilmiştir. Nüfusu yüzü aşan Akkıraç Mahallesi'nin müstakil bir köy olmasına karar verilmiştir.

Hacı Şevket Efendi'nin 18 Aralık 1921 tarihli önergesi okunmuş ve encümenine havale edilmesine karar verilmiştir. Önergede; Perikli Köyü on beş, Ârıoğlu Köyü otuz, Berûm Köyü on sekiz, Kasâc yirmi haneden ibaret olduğundan dolayı Perikli ve Ârıoğlu ile Berûm ve Kasâc Köylerinin birleştirilerek Ârıoğlu ve Berûm adı ile iki köye düşürülmesi yönünde karar verilmesi istenmiştir. Baytar müfettişinin 11 Aralık 1921 tarihli 101-108 numaralı müzakeresi okunmuştur. Konunun ziraat encümenine havalesine karar verilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 18 Kanun-u evvel 337, İctima III, Celse I).

21 Aralık 1921 tarihinde 1. Celse 4. İctima gerçekleşmiştir. Mülkiye encümeninin 20 Aralık 1921 tarihli 4 numaralı mazbatasını okunmuştur. Buna göre: Perikli Köyü'nün Ârıoğlu Köyü ile Berûm Köyü'nün Kasâc Köyü ile birleştirilmesi; birinin Ârıoğlu diğeri'nin Berûm ismiyle anılması konusunda Encümen mazbatasını ittifakla kabul edilmiştir.

İrgeç Köyü'nün iki mahalleden oluştuğu ve nüfuslarının fazla olduğu belirtilerek ayrılmasına, Yukarıirgeç ve İrgeçosmanlı olarak iki muhtarlık olmasına dair mazbata okunmuştur. Köyün mera ve bataklık paylaşımı ayrıca nüfusun dengeli bölünüp bölünmeyeceği mevzuları üzerine Mülkiye Encümenine havalesine karar verilmiştir.

Sinop, Boyabat, Ayancık, Gerze İstimlâk hakem heyetleri için önerilen isimler ittifakla kabul edilmiştir. Ayancık ve Gerze muhasebe memurlarının maaşlarına zam yapılmasına dair Mutasarrıflık makamından gelen 10 Aralık 1921 tarihli müzakere okunmuştur. Maliye Encümenine havalesi kabul edilmiştir.

Âşâr tahmîs usulunun⁸ tatbiki hakkında mutasarrıflık makamından gelen 17 Aralık 1921 tarihli buyruğu ile muhavvel Maliye Vekâletinin 14-15 Mart 1921 201-246 numaralı tahriratı ile Boyabat, Ayancık, Gerze Kaymakamlarının mütalaaları okunmuş, Ziraat Encümenine havalesi ittifakla kabul edilmiştir.

Sinop Akseki Köyü'nün Erikli Köyü ile birleştirilmesi görüşülmüş ve Mülkiye Encümeni'ne havalesine karar verilmiştir. Sinop Demirci Köyü'nün Âldagöz Mahallesi'nin Kûmes Köyü'ne katılması görüşülmüş Mülkiye Encümeni'ne havalesine karar verilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 20 Kanun-u evvel 337, İctima IV, Celse I).

25 Aralık 1921 tarihinde 1. Celse 5. İctima gerçekleşmiştir. Kûmes Köyü'nün mahalle olarak Demirci Köyü'ne katılması hakkında Mülkiye Encümeni'nin mazbatasını okunmuş, ittifakla kabul edilmiştir.

Damızlık aygır giderleri hakkında Ziraat Encümeni'nin 24 Aralık 1921 tarihli 1 numaralı mazbatasını okunmuştur. Buna göre cins hayvanlar yetiştirilmek üzere gerekli yapıların oluşturulması ve Kastamonu'dan hayvanların satın alınıp nakil masraflarının giderilmesi işinin bir süreliğine ertelenmesi görüşülmüştür. Bu konuda görüş istemek için Daimi Encümeni veya Ziraat Encümenine havalesi tartışılmıştır. Ancak bütçede yeterli miktarda para bulunmadığından dolayı bir sonraki yılın bütçesinde görüşülmek üzere ertelenmiştir.

⁸ Bir yerin son beş yıllık âşâr gelirinin ortalaması (Koç, 2021, s.1285).

Maarif Müdürlüğü için bir adet kâtip ataması ile ilgili olan 24 Aralık 1921 tarih 5105-867 numaralı tezkere okunmuştur. Bu tezkereden sancak Maarif Müdüriyetinin lağvedilmiş olduğunu ve bu nedenle Kastamonu Maarif Müdürlüğü tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır. Meselenin Maarif Encümeni ve Muvâzene Encümenlerine havalesine karar verilmiştir.

Maariften gelen direktifler doğrultusunda okulun yerleştirildiği köy veya mahalle ahalisine okul giderlerinin pay edildiği anlaşılmaktadır. Okula giden çocuğu bulunmayan ailelere de külfet yüklenmesi tartışma konusu olmuştur. Meselenin görüşülmesi için Muvâzene-i Maliye Encümeni'ne havalesine karar verilmiştir.

Köy ve kasaba isimlerinin değiştirilmesi görevinin hükümet merkezine ait olduğuna dair Dahiliye Vekaleti'nin sancağa gönderdiği 30 Ocak 1921 tarih 28884-1886 numaralı yazı okunmuştur. Ve hıfzı kabul edilmiştir.

Dârulmuallimînlerin lağvedilmemesi gerektiği konusunda Dahiliye Vekaleti'nin sancak makamına gönderdiği 1 Aralık 1921 tarih 28920-3725 numaralı yazısı okunmuştur. Böyle bir gelişmenin sancakta olmadığı hatta Kastamonu vilayetinde kapatılan Dârulmuallimînin de önceki sene tekrar açıldığı belirtilmiş ve yazının hıfzına karar verilmiştir.

1921 senesinden itibaren yürürlüğe girecek olan iskele vergisi tarifesinin incelendiğine ve onay verildiğine dair sancak belediye başkanlık makamından 24 Şubat 1921 tarihli emir, 29 Ocak 1921 tarihli 97 numaralı müzakere okunmuştur. Muvâzene-i Maliye Encümeni'ne havalesine karar verilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 25 Kanun-u evvel 337, İctima V, Celse I).

28 Aralık 1921 tarihinde 1. Celse 6. İctimada Aşar hakkında Ziraat Encümeni'nin 27 Aralık 1921 tarih, 2 numaralı mazbatası okunmuştur. Aynen kabul edilmiştir.

İskele vergisi hakkında Muvâzene-i Maliye Encümeninin 27 Aralık 1921 tarih 7 numaralı mazbatası okunmuştur.

Sinop Belediyesi'ne ait iskele ücreti hakkında merkezden gelen değişiklik isteği incelenmiş ve bazı değişikliklerle Muvâzene-i Maliye Encümenliği tarafından kabul edilmiştir. İskele vergisinin belediyeye mi ait olması gerektiği yoksa Meclis-i Umûmiye mi ait olması gerektiği uzun tartışmalara neden olmuştur. Sonunda belediye üzerinde fikir birliği sağlanmış ve tarife kabul edilmiştir. Ancak Arif Bey tarifede, fabrika alet edevatlarına yanlılıkla vergi konulduğunu, düzeltilmesi gerektiğini belirtmiş ve vergiden istisnası kabul edilmiştir.

Ali Sami Efendi'nin önergesi okunmuştur. Önerge, Gerze'de vergi memurluğu teşkilatı icrasının hükümetten temennileri ile ilgilidir. İçeriği: Gerze kazasının liman ve iskeleye sahip olmasına rağmen Sinop limanından ürünlerin tedarik edildiği, bu durumun da esnafa ayrıca külfet yarattığı; ticaret ve ulaştırma işlerinin günden güne arttığı Gerze'de de Vergi İdaresinin kurularak işlerin hızlandırılması ile Gerze'nin de bir ticaret merkez haline getirilmesi istenmiştir. Sonuçta önergenin hükümete yönlendirilmesi kararı alınmıştır.

Genel bütçeden vilayete yardım etmeye imkân olmadığından dolayı, bütçenin buna göre ayarlanması hakkında Dâhiliye Vekâleti'nin sancağa gönderdiği 27 Şubat 1921 tarih 30400-3996 numaralı telgraf okunmuştur. Zaten böyle bir ödenek talep edilmediğinden hıfzına karar verilmiştir.

İrgeç Köyü hakkında Boyabat Kaymakamlığı'na sancak makamı tarafından sorulmuş olan bazı sorulara cevaben yazılmış 26 Şubat 1921 tarih ve 1305-737 numaralı telgraf okunmuş ve Mülkiye Encümeni'ne havalesine ittifakla karar verilmiştir.

24 Şubat 1921 tarihli cevabın içeriği şöyledir: İrgeç Köyü iki bölgeden oluşmaktadır. Bu iki bölgenin insanları huy bakımından birbirlerine tamamen zıt mizaçlıdır. Bu nedenle hükümet işleri de bir bölgede seri şekilde işlerken, diğer bölgede mutlaka sürüncemede kalmaktadır. Yine aynı şekilde asker firarilerinin sayısı Aşağı İrgeç'te oldukça çokken, Yukarı İrgeç'te hiç yoktur. Keza asayiş de önemli bir mevzudur. Tüm bu açıklamalar nezdinde aralarında ortak bir payda olmayan bu iki bölgenin iki mahalleye ayrılması isabetli bir karar olacaktır.

Bu iki bölgenin ortak kullandığı meralar ve bataklıklar yine müşterek kullanılacaktır.

Bu iki kısımdan 45 haneye sahip olan yukarı bölgede 325 nüfus, İrgeçosmanlı ismiyle anılacak olan aşağı mahalle 32 haneyle 260 nüfusa sahiptir.

Tarlaları ortak olduğundan dolayı aşarları ortak satılacaktır (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 28 Kanun-u evvel 337, İctima VI, Celse I).

1 Ocak 1922 tarihinde 1. Celse 7. İctimada İrgeç Köyü'nün iki mahalleye ayrılması konusunda Mülkiye Encümeni'nin olumlu yanıtı okunmuş ve ittifakla Aşağı ve Yukarı İrgeç olarak ayrılmasına karar verilmiştir. Boyabat Akyörük Köyü Çalyörük Mahallesi'nin Salar Köyü'ne katılmış olduğunu ancak Akyörük Köyü ile daha çok münasebeti olduğundan dolayı buraya bağlanması hakkında Boyabat Azası Şevket Efendi'nin önergesi okunmuştur. Hacı Şevket Efendi ayrıca Çalyörük ahalisinin de bu yönlü talepleri olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda başkan, ahalden de düşüncelerini almak üzere telgraf alınmasını teklif etmiştir ve teklifi kabul edilmiştir. Gerze'de elli bin tona yakın tütün üretildiğinden ve merkeze naklinin masraflı ve zor olmasından dolayı Gerze'ye tekel ambarı kurulması konusunda Aza Ali Sami Efendi'nin önergesi okunmuştur. Kaymakamın da zaten bu yönlü çalışmalar içinde olduğu belirtilerek hükümetin imzasına sunulmasına karar verilmiştir. Sürülere ve mahsule zarar veren hayvanların itlafı, bu iş için ayrılması gereken bütçe konusunda Aza Ali Sami Efendi ve Rüşdî Bey'in önergesi okunmuştur. Mesele Muvâzene Encümeni'ne ittifakla havale edilmiştir. İdadi Müdürü Rif'at Efendi'nin 1920 senesinden kalan 2882,5 kuruş harcırahının ödenmesine dair 29 Aralık 1921 tarihli evrakı okunmuştur. Muvazene Encümeni'ne havalesine karar verilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 1 Kanun-u Sani 338, İctima VII, Celse I).

4 Ocak 1922 tarihinde 1. Celse 8. İctimada Tersaneye olan ihtiyaç belirtilerek ve sanayi tahsilinde gecikmelerin kabul edilebilir olmadığından dolayı her bir kazadan üçer kişinin merkez vilayetlerdeki sanayi mekteplerine gönderilmesi için gerekli masrafların karşılanması ve bu kişilerin gerekirse eğitim almalarının mecbur kılınmasına dair mevzunun Meclis-i Umumide görüşülüp Muhasebe-i Hususiye havalesini talep eden Gerze Azası Ali Sami Efendi ve Ayancık Azası Rüşdî Efendi'nin birlikte sundukları önerge okunmuştur. Meclis başkanının bu hususta teşvik yapılabileceği ancak cebren kişilerin bu okullara gönderilmesinin mümkün olmadığı açıklamasının ardından önergenin Muvazene Encümeni'ne havalesine karar verilmiştir.

Boyabat Azası Hacı Şevket Efendi'nin yaşanan kuraklık dolayısıyla tohumluk ve yiyecek mahsul kıtlığından bahsettiği; bu konuda hükümet tarafından vatandaşlara bedeli ödenmek karşılığında hububat

desteği sağlanıyor olmasına rağmen aile reisi askerde olan bazı aileler bu miktarı ödeyip alamadığı için çaresiz kaldığı; bu tür ailelere Ziraat Bankaları aracılığı ile kolaylıklar sağlanması konusunda hükümetten talepte bulunduğu önerge okunmuştur. Başkanın bu konuda gerek hükümetin havale ettiği para gerekse hayırsever ailelerin yardımları, Tekâlifî Milliye Komisyonu'nun hibesi ve bazı ailelerden alınan borç para ile sorunun aşılacağı yönlü beyanı üzerine önergenin hıfzına karar verilmiştir.

Boyabat Azası Hacı Şevket Efendi'nin verdiği önergede, savaş öncesi Ziraat Bankalarının faizle ve vadeli hesaplar açtığını ancak savaş sonrası bunun durdurulduğunu hatta faizsiz ve vadesiz bile para yatırılmasını kabul etmediği açıklanmıştır. Dolayısıyla sermayedarlar ve halkın parasının metruk kaldığı belirtilmiştir. Faizsiz ve vadesiz para yatırmaya hazır pek çok sermayedar olduğu, Ziraat Bankalarının bu paraları kabul etmesi halinde hem halkın parasının korunabileceği hem de ülke ekonomisinde iyileşme yaşanacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda Ziraat Bankası ve İktisat Vekâleti'nin görüşmeler yapması talep edilmiştir. Banka müdüründen konu hakkında malumat istenmiş ve faizsiz şekilde para kabul edebileceklerini ancak vadesiz kabulün mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu beyanın da dikkate alınarak konunun hükümete iletileceği, orada görüşülmesinin sağlanacağı belirtilmiş ve kabul edilmiştir.

Boyabat Azası Hacı Şevket Efendi'nin Arap atı tabir edilen cins atların çoğaltılması maksadıyla, Sinop'ta olduğu gibi Boyabat'ta da at koşusunun gelir ve giderleri mahalli idare tarafından karşılanması şartı ile düzenlenmesi konusunda mahalli kaymakamlığı aracılığı ile vâridat-ı husûsiyyeden 15.000 kuruş hibe istenmesi, Meclis-i Umumice karar verilmesini talep eden önerge okunmuştur. Başkanın, giderlerin belediye tarafından mı karşılanacağı yoksa merkezden mi talep edildiği sorusuna Hacı Şükrü Efendi: Bir defalığına mahsus sancak bütçesinden karşılanmasını talep ettiklerini beyan etmiştir. Çünkü Boyabat Belediyesi'nin Sinop Belediyesi kadar sermayesi yoktur. Konunun Muvazene Encümeni'ne havalesi kabul edilmiştir.

Maarif Vekili Mehmed Vehbi Efendi'nin sancak makamına gönderdiği 23 Aralık 1921 tarih, 9787-528 sayılı yazı okunmuştur. Yazıdan anlaşıldığına göre yerel maarifin gelir kaynağı ve muallimlerin maaşlarının karşılığı, komisyonlardan geçirilmiş gelirler ile zaruri olan masraflar ve hisse-i maarif gibi vergilerden karşılanmaktadır. Bazı sancaklarda bu gelirler, eğitim masrafları yerine başka gider kalemlerine aktarılmaktadır. Bu nedenle bazı zamanlar muallim maaşları bile ödenememektedir. Maarif Vekili yazısında Sinop Sancağı'nda bu durum söz konusu ise derhal düzeltilmesini istenmiştir. Böyle bir durumun olmadığına cevaben bildirilmesi kararı alınmıştır.

İttihad Mektebi Birinci Muavini Nuri Efendi'nin, maaşının 800 kuruşa çıkartılması talepli dilekçesi 2 Ocak 1922 tarihinde Makam-ı Liva'dan havale edilmiştir. Muvazene ve Maarif Encümenlerine havalesine karar verilmiştir.

1922 senesi bütçesi esbâb-ı mucibe okunmuştur. 1922'ye devreden pay ve Muhasebe-i Husûsiyye Müdürlüğüne birleştirilerek encümene ulaşan bütçe ile esbâb-ı mucibe yazıları tetkik edilmiştir. Muhâsebe-i Husûsiyye Müdüriyetince tahmin edilen genel gelirlerin 7.061.020 kuruş yani 1921 senesine göre 14.662 lira eksik olduğu, buna rağmen teklif olunan masraf tutarının 10.499.110 kuruşa eriştiği açıklanmıştır. Yani bütçede 34.380 lira açık oluşmuştur. Bu açığı kapatmak mümkün olmayacağından dolayı, 1921 bütçesinde

kabul edilmiş olan masraflarda bile kesintiye gidilebileceği belirtilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 4 Kanun-u Sani 338, İctima VIII, Celse I).

Meclis-i Umûmi ve Muhasebe-i husûsiyye maaşlarına ait birinci ve ikinci fasıllar aynen kabul edilmiştir. Sadece hüsn-ü hizmet ve gayreti meşhûd olan sancak Muhasebe-i husûsiyye müdüriyeti maaşlarına 100 kuruş zam yapılmıştır. Üçüncü fasıl öncesine göre 26.500 kuruş eksik kabul edilmiştir. Ayrıca Meclis-i Umûmi ve Nafia odacısına diğer odacılara verildiği gibi 1.800 lira verilmesi uygun görülmüştür.

Dördüncü fasılda Nâfia Başmühendisliği'nden bir mühendis talep edildiğinden bahsedilmektedir. Ancak bütçede bir mühendisin maaşını karşılamaya yetecek kadar para olmadığından bir kondüktör⁹ ödeneği ayrılmıştır. İleride bütçe el verirse bir mühendis istihdamına da yer verileceği belirtilmiştir. Ambar memurluğu görevini de yürüten bayındırlık kâtibi maaşının 850 kuruşa ulaşması talep edilmesine karşın bütçenin yetersizliğinden dolayı aynı kalması uygun görülmüştür. Beşinci fasılda istenilen 20.000 kuruş, 15.000 kuruş eksik olarak ve öncesine nazaran yenilenmiştir. Altıncı fasılda öncesine nazaran 18.400 kuruş eksik olarak kabul edilmiştir.

Birinci fasılda, 1921 senesinde 800 kuruş maaşla istihdam edilen liva tedrisât-ı ibtidâiye müfettişi maaşının 1.200 kuruşa çıkartılması uygun görülmüştür. Maddeden dönemin ibtidâiye başmualliminin maaşının da 800 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bu iki meslek kıyaslanarak öğretmenliğin mühendislikten alt seviyede bir meslek olarak görüldüğü, dolayısıyla bu maaş farkının adil olduğu belirtilmiştir. Önceki sene 48.000 kuruş olan masrafların 2.000 kuruş eksik şekilde ve kırtasiye için ayrılmış paranın da 400 kuruş eksik olarak kabul edilmiştir.

Önceki sene sekizinci fasılda orta öğretim maaşları Hey'et-i Umûmiyyece kabul edilen bütçede lağvedilmiş, Darümuallimini ihya etmek için kullanılmasına karar verilmiş ancak bütçenin yetersiz olması ve Hey'et-i İdâre ve Tâlimiyye teşkilatındaki sıkıntılar nedeniyle Darümuallimin ve İdâdi tedrisatının aynı öğretim heyeti tarafından idare edilmesi uygun görülmüştür. Darümuallimin mektebinin ayrı idare edilmesi arzu edilmekle birlikte, bütçe yetersizliğinden dolayı bu mümkün olmamıştır. Zaten muallim maaşları sağlanabilse bile öğretmen yetersizliğine vurgu yapılarak, yeter sayıda muallim bulunamayacağını altı çizilmiştir. Bu nedenlerle yeni bütçede de uygulamanın aynen devamına karar verilmiştir.

Aynı Hey'et-i Talimiyyenin farklı binalarda farklı seviyedeki talebelere eğitim vermesi de güç bir iş olduğundan dolayı, bu kişiler maaşlarına zam talep etmişlerdir. Miktar olarak Müdüriyet Hey'et-i Tâlimiyye maaşları için 1.000 kuruş talep edilmiştir. Ancak önceki yıla göre muallimlerin ders saatlerinde düşme olduğu belirtilmiştir. (Önceki yıl 15 saat olan müdüriyetin ders saati 5 saate, Türkçe ders saati 27'den 14'e, 24 saat olan din dersi 6 saate, matematik dersi 21 saatten 17 saate, tarih-coğrafya dersleri 23 saatten 15 saate, el işleri ders saati 31 saatten 18 saate, Fransızca ders saati 14 saatten 11 saate düşmüştür. Sadece fen bilimleri dersi 18 saatten 19 saate çıkmış ve muallimler önceki seneye göre gece nöbeti görevini üstlenmişlerdir). Bu durum gerekçe gösterilerek ve bütçe yetersizliğine dikkat çekerek bu zammın verilemeyeceği belirtilmiştir. Tüm bunlara ek her mektep için ayrı bina gerektiğinden dolayı bina sıkıntısının da mevcut olduğu belirtilmiştir.

9 Osmanlı Devleti'nde fen memuru (Kubbealtı Lugatı, Erişim Tarihi: 14.02.2022
<http://lugatim.com/s/kond%C3%BCKt%C3%B6r>).

Önceki sene müdür muavinliği için 900 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Ancak bu göreve Ahîren Makâm-ı Mutasarrıfiye tarafından gönderilen tayin yazısıyla Türkçe dersi muallimi Hafız İsmail Efendi atanmış ve 900 kuruş müdür muavinliği maaşından tasarruf edilmiştir. Eğitim bilimleri dersleri için 800 kuruş maaşlı ve ziraat dersleri için 500 kuruş maaşlı birer muallim atanmıştır. Mektep müdüriyeti, yazı muallimliğinin lağvedilmesi ile bu vazifenin maaşına 100 kuruş zam yapılarak mektep kâtibine verilmesini talep etmişse de kâtibin hüsn-ü hatta hâkim olmadığı takdirde bu dersten arzu edilen istifade sağlanamayacağından dolayı zaten 200 kuruş maaşla çalışan bir muallimin ilga edilerek yerine katibin görevlendirilmesindense, muallimin mevcut maaşıyla devam etmesine karar verilmiştir.

Dokuzuncu fasılda yazılmış olan Mekâtib-ı İbtidâiyye (İlkokul) maaşları ile ilgili tedrisât-ı ibtidâiyye meclisinin gerekçesinde yer verildiğine göre, eğitim-öğretim dönemi için yeni muallim tayinine imkân olmadığı ve aktif olarak eğitim-öğretime katılamayacak köy okulları için ayrılan bütçenin dâhil edilmesi ile halihazırda çalışır durumda olan okullardan başka merkez kazada iki, Boyabat'ta üç, Gerze ve Ayancık'ta ikişer mektepte çalışmakta olan muallimlerin 300 kuruş olan maaşları 400 kuruşa çıkarılmıştır.

Tedrisât-ı İbtidâiyye meclisince merkez İttihâd ve İnas (kız) Mektepleri için istenilen biner lira ücret karşılığında çalıştırılmak üzere musiki muallimliklerine; Karasu, Bektaş Ağa, Akça Çam, Sinecan ikinci muavinliklerine; Boyabat, Ayancık, Gerze İnas mektepleri için muavinliklere tayin edilebilecek muallim bulunamamış ve atama yapılamamıştır.

Okulların masrafları için ayrılmış olan para aynen kabul edilmiştir. Dokuzuncu faslın üç, dört, altıncı maddeleri önceki yıla benzer şekilde artırılmış ve önceki sene ödeneceği önceden bilinmeyen masraflar, Kastamonu Sanâyi Mektebi ve Darülmualimin'e tahsile gönderilecek öğrencilerin tahsil masrafları olmak üzere 60.000 kuruş yedinci madde olarak ilave edilmiştir.

Onuncu faslın ikinci maddesinde Darülmualimin giderleri için okul müdüriyetince talep edilen 8.745 lira encümenlikçe fazla bulunmuştur. Mevcuda ilaveten on talebenin daha masrafı ilave edilerek hesaplanan 6.190 lira kabul edilmiştir. Eğitim-öğretim döneminde dört kişi tahsilini bitireceğine göre, gelecek sene on dört kişinin daha mektebe kabul edilebileceği belirtilmiştir.

On birinci faslın önceki yıl 15.000 kuruş olan Mekâtib-i Umûmiyye tadilat masrafları, 50.000 olarak kabul edilmiştir. 60.000 olan muallim harcırahları 40.000 liraya düşürülmüştür. Tedrisât-ı İbtidâiyye meclisince gösterilmiş olan eğitim için gerekli şeyler ve kırtasiye bedeli olarak 40.000 kuruş kabul edilmiştir.

Gelirlerin yetersizliği dolayısıyla ziraat ve baytar memurluklarının taleplerinin hiç birisi kabul edilememiştir.

Daha önceleri karşılıksız olarak Sıhhiye Müdürü Sait Bey tarafından ifa edilen Matbaa Müdürlüğü işi, yine adı geçen kişinin yapması uygun görülmesine ilaveten aylık 2.000 kuruş ayrılmasına karar verilmiştir. Yine aynı miktar karşılığında bir kâtip çalıştırılmasına karar verilmiştir. Görevini layıkıyla yaptığı görülen hesap memurunun maaşına 500 kuruş zam yapılarak 6.500 kuruşa erişmesine, ciltçi muavinlerine aylık 1.500 kuruş ayrılmasına, makineyi yönetecek olan hademeye 1.800 kuruş verilmesine karar verilmiştir. Yani matbaa masrafları için talep edilmiş olan 100.000 kuruş aynen kabul edilmiştir.

Dezenfektasyon masraflarıyla sancak sağlık kuruluşlarına yardım için ayrılan para miktarı 20.000 kuruş olmuştur. Bu işler için ayrılan para miktarı talep edilenden 60.000 kuruş eksik olarak kabul edilmiştir.

18, 19, 20, 21, 22, 24, 25. fasıllar önceki yılki miktarları ile kabul edilmiştir.

Bazı muallimlerin görevden alınması ve bazı memuriyetlerin değiştirilmesi dolayısıyla maaşlara zam yapılması için ayrılmış paradan iyi hesaplamalar neticesinde öncekine göre 84.200 kuruş eksik olarak 6.685.660 kuruş toplanmıştır. Ortaya çıkacak ihtiyaçlara göre sarfi encümence düşünülecek olan 23. fasıl bir miktar artırılmıştır. Yapılan tasarruflar neticesinde 6.735.660 kuruş kabul edilmiştir. Bu miktar, öncekinden 15.500 kuruş fazla, hükümetin teklifinden 1.856.450 kuruş eksik olmuştur.

Fevkalâde Bütçede, Sinop Seyyid Bilal yol çalışmaları için bayındırlık tarafından teklif olunan 200.000 kuruşa karşın 250.000 kuruş; Ayancık Çayı üzerindeki köprü inşaatı için önceki bütçeye ek olarak 50.000 kuruş; yanmış olan Sinop İnas Mektebi'nin tadilatı için 200.000 kuruş; Ayancık'ta inşa edilmesi elzem olan erkek mektebi için 200.000 kuruş; Boyabat ve Gerze mektepleri için 100.000 kuruş verilmiştir. İdâdi ve İttihat Mektepleri arasında bulunan duvar inşası için hükümetçe talep edilen 7.000 kuruş ise çok gerekli bir ihtiyaç olmadığından dolayı bütçeye dahil edilmemiştir.

Zirai aletlere ihtiyacın açık şekilde ortada olmasına karşın, bütçe kısıtlı olduğundan dolayı sadece 1.000 lira tahsis edilebilmiştir.

Sancak matbaasının ihtiyacı olan alet edevat için talep edilen 100.000 kuruş aynen kabul edilmiştir.

Sıtma ile mücadele için önceki sene tahsis edilen 60.000 kuruş, 30.000 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele için de 30.000 kuruş ayrılmıştır. Toplamda fevkalâde bütçe 960.000 kuruş olarak belirlenmiştir. Adi ve fevkalâde bütçe toplamı 7.695.660 olarak belirlenmiştir.

Gelirler: gelirlerin başlıcasını oluşturan hisse-i menâfi ve maârif mu'âdili hazineden alınacak tahsisat sene-i hâliye tahsilatına göre 112.200 kuruş eksik şekilde tahmin edildiği gibi, şimdikiye kadar 8.652 er mükellef silah altına alınmıştır. Bu nedenle Tarik Bedel-i Nakdiyesi gelirlerinden de 13.440.000 lira eksik tahmin edilmiştir.

Belirlenen eksikleriyle birlikte gelirler, 14.662 lira noksan tahmin olunmuştur. Tahmin edilen gelirler zaruri harcamaları karşılamaya yetmediği için tedrisât-ı ibtidâiyye kânunu geçici 15. maddesi gereğince zaten tamamı halka ait olan Mekâtıb-ı İbtidâiyye maaş ve masraflarının yarısının halka dağıtılması zaruri görülmüş ve meydana gelen açık bütçeden kapatılmıştır. Önceki senenin bütçesinden fazla olarak bu seneki bütçede 3.000 lira matbaa ve resmî gazete geliri olmuştur. Zirai alet edevat satın almak için belirlenen rakam olan 1.000 lira ile adı geçen aletlerin tedariki mümkün olduğu takdirde bunların bedeli karşılığında halka satılacağından, bu miktarda aynen gelirler hanesine dâhil edilmiştir. 1920 senesinden arta kalan gelirlerin 1922 senesi zarfında 64.080 kuruş kadarının tahsil edileceği umulmakta olduğundan, bu miktarda gelir sağlanması halinde bütçenin denk olacağı belirtilmiştir.

Meclis Başkanı söz alarak: “*Gelir ve giderlerin ortada olduğunu, öğretmenlerin şartlarında iyileştirme yapmak istediklerini, onları hak ettikleri seviyeye çıkarmak istediklerini ancak bunun mümkün olmadığını*” dile getirmiştir. Eğitim işleri için pek çok eksikliklerin olduğunu açıklamıştır. Bir o kadar da imkânsızlık içinde olduklarını dile getirmiştir. Keza bayındırlık işlerinde de durum farksızdır. Bütçe yetersizliğinden dolayı bu

işlere para ayırlamadığından bahsetmiştir. Bir sanayi mektebine çok ihtiyaç olduğundan ama yukarıda bahsedildiği gibi bütçe yetersizliğinden dolayı yapılamadığını belirtmiştir. 20. asırda okul kapatmak yerine okul açmak gerektiğini ancak imkânsızlıklar dolayısıyla özellikle köy okullarının kapatılmak zorunda kaldığını vurgulamıştır. Ziraat ve hayvancılık için de meselelerin kaynağının parasızlık olduğunu açıklamıştır. Zirai alet edevatlara ulaşamadığı gibi, cins hayvanların temini de yeter seviyede mümkün olmamıştır. Bütçe yukarıda yazıldığı şekliyle Muvâzene Encümenine havale edilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 4 Kanun-u Sani 338, İctima VIII, Celse I).

8 Ocak 1922 tarihinde 1. Celse 9. İçtimada Aza Hacı Şevket Efendi'nin Boyabat'ta at koşuları düzenlenmesi ile ilgili öneresine cevaben Muvâzene Encümeni'nden 7 Ocak 1922 tarihinde gelen 12 numaralı mazbata okunmuştur. Buna göre: Encümenlikçe bu meselenin ayrıntılı şekilde incelendiği, at yarışlarının Boyabat'ta da tertibini teşvik etmek amacıyla bir defalık 100 lira tahsis edilmesine dair fikir belirtilmiştir. Encümen mazbatasını ittifakla kabul edilmiştir.

Aza Rüşdî Bey ve Ali Sami Efendi'nin mahsule ve sürülere zarar veren hayvanların itlafi konulu 1 Ocak 1921 tarihli önerelerini uygun bulan encümen kararı okunmuş ve Hey'et-i Umûmi tarafından ittifakla kabul edilip Encümen-i Dâimiye havalesi kabul edilmiştir.

Aza Rüşdî Bey ve Hacı Ali Sami Efendi tarafından 4 Ocak 1922 tarihli Muvâzene Encümenine havale olunmuş sanayi mekteplerine öğrenci gönderilmesine dair önereleri için encümenlikçe 7 Ocak 1922'de gönderilmiş 10 numaralı mazbata okunmuştur. Buna göre: Tedrisât-ı İbtidaiyye meclisinin teklifi üzerine bütçeye 600 lira konulmuş olmasına ilaveten, gidecek talebeden ekonomik durumu kötü olanların Kastamonu'ya gidiş yol masrafları için 20'şer lira verilmesi ile ilgili görüşlerini belirtmişlerdir. Hey'et-i Umûmi olarak önerge kabul edilmiş ve Encümen-i Dâimiye havalesine karar verilmiştir.

Muallim Nuri Efendi'nin 2 Ocak 1922 tarihli arzuhalleri üzerine encümenlerden yazılan 7 Ocak 1922 tarih, 13 numaralı mazbata okunmuştur. Mazbatada: Arzuhalin müzakere edildiği, bütçe darlığı nedeniyle maaşlara zam verilmemesinin esas kabul edildiği, adı geçen maaşa da 100 kuruş zam verilmiş olduğundan daha fazla zam uygulamanın mümkün olmadığına kendisine bildirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca mağduriyeti konusunda lazım gelenlerin Tedrisât-ı İbtidâiye Meclisince etraflıca görüşülmesi için Hey'et-i Umûmi'den havalesi talep edilmiştir. Hey'et-i Umûmi, havale talebini ittifakla kabul etmiştir.

Rüşdî Bey ile Hacı Şevket Efendi'nin 8 Ocak 1922 tarihli tahrirleri okunmuştur. Tahrir şöyledir: Sinop Melekşah Köyü civarındaki daha önce Bahriye Nezaretince tesis edilerek sonra lağvedilmiş olan telsiz telgraf merkezi binasının tadilat yapılmamak, herhangi bir zarara uğratmamak ve talep edildiği zaman hemen tahliye edilmek şartıyla okul olarak kullanılmasına Bahriye Nezareti tarafından 26 Şubat 1920'de izin verilmiştir. Ancak bu şartlar altında adı geçen binanın okul olarak kullanılabilmesi için gerekli tadilatın yapılamaması, ya da binanın tamire ihtiyacı olması durumunda maarife ait bir bina olmadığından dolayı idâre-i husûsiyyeden bir masraf yapılamayacağından dolayı binanın harap olup gideceğinden bahsedilmiştir. Ayrıca binanın yeri henüz istimlak edilip mîriye mal edilmemiş olduğundan, ileride hak iddia edenler arasında çekişmeler meydana gelebileceği vurgulanmıştır. Şu an binada Bahriyeye ait hiçbir alet edevat olmadığı gibi ileride yine Bahriye

namına kullanımın zor olduğu, bu nedenle binanın korunmasının temin edilmesi için Maarife devredilmesi yönünde karar verilmesi talep edilmiştir.

Yazının okunmasından sonra Rüşdî Bey söz alarak burada henüz muallim olmadığından, 1.500 lira ücretle bir bekçi istihdam edildiğinden bahsetmiştir. Binaının ileride ellerinden alınması durumunda korunması için bekçi görevlendirilmesinin boşa gitmiş bir masraf olacağından bahsetmiştir. Bu nedenle bir enkaz halinde de olsa binanın kendilerine verilmesi gerektiği düşüncesini yinelemiştir. Ayrıca buraya bir bekçi koymaktansa bir muallim görevlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Başkan söze dâhil olarak Melikşah'ta okul yapmak için ayrılmış bütçelerinin olduğunu ancak öğretmen bulunmadığından dolayı okulu açamadıklarını açıklamıştır. Binaının bekçisiz kalması durumunda ise harabeye döneceğinden dolayı aynı şekilde korunmasına devam edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Konu hakkında daha fazla müzakerenin de yersiz olduğunu söylemiştir.

Boyabat-Osmancık yolu için bütçe ayrılmasına dair Boyabat Kaymakamlığı'nın 2 Ocak 1922 tarih, 7 numaralı telgrafı okunmuştur. Telgrafta Boyabat-Osmancık yolunun sancağın ticaretini ve ekonomisini canlandıracağı açıklanmıştır. Bahsi geçen konunun daha önce meclise raporla sunulduğu belirtilmiştir. Yol yapımının Sinop için faydalı bir iş olacağı ve Meclis-i Umûmi encümeninin de elinden gelen kolaylığı sağlayacağı belirtilmiştir. Konunun Başmühendise havalesi kararı alınmıştır.

Kastamonu Darulmualliminde önceki eğitim öğretim yılında okumuş olan yedi öğrencinin masrafları için Mart ayından Haziran'a kadar 21.000 kuruş yollanmasına dair konu gündeme alınmıştır. Ortaya atılan bazı nedenlerden dolayı bu ücretin gönderilemeyeceğine dair Encümen-i Liva kararı mevcuttur. Sorun üzerine Vali Ref'et Bey, miktarın gönderilmesinin zaruri olduğu gerekçesiyle izin verilmesi yönünde bir yazı göndermiştir. Ancak hâlihazırda Kastamonu'da okuyan talebe olmadığı ve istenen rakamın önceki yıla ait olduğu belirtilmiştir. Söz alan Hacı Şevket Efendi de bu meblağın ödenmesi gerektiği yönlü bir konuşma yapmıştır. Neticede sancak talebeleri Kastamonu'da bir süre okumuşlardır ve bu masrafın da sancağa ait olması gerekmektedir. Sonuç olarak bahsi geçen miktarın gönderilmesi oy çokluğuyla kabul edilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u Sani 338, İctima IX, Celse I).

11 Ocak 1922 1. Celse 10. İctimada Hey'et-i Umûmiyye'nin 8 Ocak 1922 tarihli kararı ile Bayındırlık Başmüfettişliğine havale edilen Boyabat-Osmancık yolu ile ilgili Bayındırlık Baş Müfettişi Necâti Bey tarafından cevaben yazılan 11 Ocak 1922 tarihli yazı gündeme alınmıştır. Necâti Bey'in görüşüne göre de bu yolun açılması elzemdir. Ona göre yolun açılması ile Sinop, Karadeniz'in en büyük ve en işlek ticaret merkezi olacaktır. Ancak Boyabat-Osmancık arası tahminen 35 km'dir. Bir km yolun inşası ise 6.000 liraya mal olmaktadır. Bu yolun masrafları ortalama 200.000 lira gerektirecektir. Bu meblağ, liva gelirlerinden ancak yarım asırda tedarik edilebilecek bir tutardır. Eğer köy ahali nakdî mükellefiyetlerinin haricinde, bedenen de yol çalışmalarına destek verir ise ve talep edilen 5.000 lira ahalinin temin edemeyeceği alet edevatı sağlamak ve yol inşaatında kullanılacak malzemenin temini için talep ediliyorsa yerel gelirlerin müsaade ettiği derecede bir paranın ayrılmasını uygun görmüştür.

Hacı Şevket Efendi söz alarak nakdi mükellefiyetler haricinde halkın bir de bedenen çalıştırılmasının mümkün olamayacağını dile getirmiştir. Yolun gerekli olması ile birlikte inşası da zor olduğundan dolayı şimdilik ertelenmesini teklif etmiştir. Evrakın hıfzına ittifakla karar verilmiştir.

Hey'et-i Umûmiyye'nin 1 Ocak 1922 tarihli 7. toplantısında Muvazene Encümeni'ne havale ettiği, İdâdi Müdürü Ref'et Bey'in 1920 senesinden kalan harcırahı ile ilgili arzuhaline dair encümeden yazılan 10 Ocak 1922 tarih 14 numaralı mazbata okunmuştur. Mazbatada talep edilen harcırahın 1922 bütçesinden temin edilmesi için Encümen-i Dâimiye gönderilmesi talep edilmiştir. Ücretin ödenmesi Hey'et-i Umumi'de oylanmış ve kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Meclis Başkanı Ref'et Bey'e neden bahsi geçen 2.888 kuruşu şimdiye kadar talep etmediğini sormuştur. Ref'et Bey: Tren masraflarının belgelerinin gelmesinin zaman aldığını, belgeler eline ulaştığı zaman senenin bitip bütçenin kapandığını, bu nedenle bu senenin bütçesinden talep edildiğini belirtmiştir. Bu açıklamadan sonra harcırahın ödenmesi kabul edilmiştir.

Çal Mahallesi'nin Salar Köyü'nden ayrılmasının mümkün olmadığına dair Boyabat Meclisi'nin 8 Ocak 1922 tarih, 29-7 numaralı mazbatasını okunmuş, evrakın hıfzına karar verilmiştir.

Gerze'nin Hebüllü ve Kalaycı köylerinin lağvedilip yeniden Büyükkızık ve Küçükkızık köylerine bağlanması hakkında Gerze Kaymakamlığı tarafından gönderilen mazbata okunmuştur. Hacı Ali Sami Efendi durumu sözlü olarak açıklamıştır. Buna göre: 1916-1917 yıllarında Kastamonu Azası Ali Efendi'nin teklifi üzerine Büyükkızık ve Küçükkızık köylerinin dörde ayrılarak, Hebüllü ve Kalaycı köylerinin de oluşturulduğundan bahsetmiştir. Ancak köylerin sınırları tam olarak çizilmemiştir. Bu nedenle de köy halkı arasında zaman zaman tartışmalar hâsıl olmuştur. Her iki köyün de önceki yıl yeniden birleşmek için kazaya başvurduğunu ancak toplantı yapılmadığı için karar alınmadığını açıklamıştır. Halkın da iki köy olarak yeniden birleştirilme taraftarı olduğunun altını çizmiştir. Sonuç olarak halkın isteğinin yerine getirilmesine karar verilmiştir.

Eğitim bilimleri, psikoloji ve uygulamalı dersler için ayrıca muallim ödeneği ayrılmasına dair Mekteb-i İdâdi ve Darülmualimin Müdüriyeti'nin 7 Ocak 1922 tarih, 4 numaralı tezkeresi okunmuştur. Akif Bey söz alarak gereğinin zaten bütçe encümeni tarafından yerine getirildiğini belirterek belgenin hıfzını talep etmiştir. Ve ittifakla kabul edilmiştir.

İttihad Mektebi Birinci Muavini Nuri Efendi tarafından 1919 yılında verilmemiş olan harcırahının ödenmesine dair arzuhalini okunmuştur. Başkan, meselenin ayrıntılı tatbik edilmesi için hükümete geri iade edilmesini oya sunmuş ve ittifakla kabul edilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 11 Kanun-u Sani 338, İctima X, Celse I).

11 Ocak 1922 tarihinde 2. Celse 10. İctimada 1922 yılı âdi bütçesi görüşülmeye başlanmıştır. Encümenlik tarafından incelenen bütçe, bazı düzeltmeler talebiyle Hey'et-i Umumiyyeye takdim edilmiştir. Buna göre:

Meclis-i Umûmi aza yevmiyeleri hakkındaki birinci faslın birinci ve ikinci maddeleri görüşülmeye başlanmıştır. Bahsi geçen maddeler 216.000 kuruş olarak kabul edilmiştir.

Muhasebe-i Hususiye memurlarının maaşları ile ilgili olan ikinci faslın birinci maddesi okunmuştur. Hacı Ali Sami Efendi söz alarak, Boyabat'ta görevli memurların zam aldığını ancak Gerze ve Ayancık'taki

memurların bu zamandan faydalanmadığını açıklamıştır. Aynı işi yapan bu memurlara da 700 kuruş zam yapılmasını istemiştir. 600 kuruş zam yapılması oylanmış, kabul edilmiştir. İkinci faslın birinci maddesi 46.200 kuruş olarak kabul edilmiştir.

İkinci faslın kalem kâtiplerine ait ikinci maddesi, 22.800 kuruş olarak kabul edilmiştir.

Üçüncü faslın aza ve me'mûrin-i husûsiyye harcırahına ait birinci maddesi 30.000 kuruş; Meclis ve Muhasebe-i Husûsiyye mefruşatına dair ikinci maddesi 20.000 kuruş; Meclis ve Muhasebe-i Husûsiyye aydınlatma ve ısıtma giderlerine ait üçüncü faslı 8.000 kuruş; Meclis ve Muhasebe-i Husûsiyye kırtasiye ve evrak masraflarına ait dördüncü faslı 40.000 kuruş; Meclis ve Muhasebe-i Husûsiyye hesapta olmaya çeşitli masrafları için 3.500 kuruş ayrılmasına dair beşinci maddesi kabul edilmiştir.

Dördüncü faslın teknik bilimlerde çalışan memurların maaşlarına ait birinci maddesi okunmuştur. Baş Mühendis Necati Bey söz alarak bir inşaat mühendisi talep edildiğini hatırlatmıştır. Eğer imkân varsa mühendis atanmasını, yoksa en azından bir kondüktör istihdam edilmesini istemiştir. Ancak kondüktör maaşının da 800 kuruştan 1.000 kuruşa çıkarılmasını, aksi takdirde kimsenin 800 kuruşa çalışmayacağını dile getirmiştir. Kondüktör maaşının 1.000 kuruşa çıkarılması kabul edilmiştir. Ayrıca dördüncü faslın bayındırlık kâtibi, müstahdem maaşlarına dair ikinci faslı 288.000 kuruş olarak kabul edilmiştir.

Beşinci fasılda yer alan istikşafı için ayrılacak olan para 5.000 kuruş olarak kabul edilmiştir.

Me'mûrin-i fenniye harcırahına dair altıncı faslın birinci maddesi 15.000 kuruş; anbar icarına ait ikinci maddesi 1.800 kuruş; alet edevat temin, nakliye ve tamirâtı ile ilgili dördüncü faslı 5.000 kuruş; bayındırlık aydınlatma ve ısıtma ve hesapta olmayan harcamalar için ayrılacak paraya ait beşinci maddesi 5.000 kuruş; geometri ders materyalleri ve kırtasiye masrafları ile ilgili altıncı maddesi 5.000 kuruş; Hey'et-i Umûmiyyesi yekûnu olan 34.800 kuruş kabul edilmiştir.

Maarif kısmına ait olan yedinci faslın birinci maddesi Tedrisât-ı İbtidâiyye müfettiş maaşları ile ilgilidir. 12.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Müfettiş harcırahına ait olan yedinci faslın ikinci maddesi 46.000 kuruş; üçüncü maddesinde yer alan müfettiş kırtasiye ve hesapta olmayan harcamaları için ayrılacak olan 2.000 kuruş; Hey'et-i Umumiye yekûnu olan 6.000 kuruş kabul edilmiştir.

Mekâtib-i tâliyye maaşları ile ilgili sekizinci faslın birinci maddesi okunmuştur. İdâdi Müdürü Ref'et Bey söz alarak muallim maaşlarına zam yapılmasını talep etmiştir. Zira 800 kuruş maaş, idâdi ve Darülmualliminde görev alan muallim ücretlerinin altında kalmaktadır. Müdür Ref'et Bey ayrıca eğitim bilimleri ve uygulama derslerinin öneminin altını çizmiş ve 800 kuruşa bu görevleri yerine getirecek muallimler bulmanın pek mümkün olmadığını dolayısıyla 1.000 veya 1.200 kuruş maaşla muallim görevlendirilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Tartışmalar sonunda başkan söz alarak bütçenin yetersiz olduğundan dolayı bu talepleri yerine getiremeyeceklerini açıklamıştır ve madde encümenin gönderdiği şekli ile kabul edilmiştir.

Dokuzuncu faslın Nehâri Mekâtıb-ı İbtidâiyye maaşına dair birinci maddesi okunmuştur. Bu kapsamda Sinop Merkez için 229.200, Boyabat için 160.800, Ayancık için 154.800, Gerze için 168.000, toplamda 312.800 kuruş olarak kabul edilmiştir. Aynı faslın Nehâri Mekâtıp-ı İbtidâiyye masrafları için açılan ikinci maddesi 45.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Dokuzuncu faslın Maârif Encümenleri kırtasiye vb. masrafları

için 4.000 kuruş onaylanmıştır. Aynı faslın dördüncü maddesi Sinop hususi İnas Mektebine yardım için 25.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Beşinci madde Darülmualimin mezunu kıdemli muallimlerin maaşlarına uygulanacak zam ile ilgilidir ve 10.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Yine beşinci maddede yer alan sanayi mektebi ve Darülmualimatta okutulacak olan talebelerin masrafları ile ilgili 60.000 kuruş kabul edilmiştir. Lisân-ı Osmani muallimi maaşına ait olan altıncı madde 10.800 kuruş olarak kabul edilmiştir. Dokuzuncu faslın toplamı 867.600 kuruş olarak belirlenmiştir.

Onuncu faslın İdâdi Maârif-i Dâimisine ait birinci maddesi 5.000 kuruş, Darülmualimin Masârif-i Dâimisine ait ikinci maddesi 619.000 kuruş olarak kabul edilmiştir.

On birinci faslın Mekâtib-i Umûmiyye masrafları için olan birinci maddesi 100.000 kuruş, muallim harcırahı ile ilgili olan ikinci maddesi 20.000 kuruş, Mekâtib icârına ait üçüncü maddesi 11.760 kuruş, eğitim araç gereçleri ve durumu olmayan çocuklar için kitap bedeli ile ilgili dördüncü madde 40.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. On birinci faslın Hey'et-i Umûmiyyesi toplamı 171.760 kuruş olarak kabul edilmiştir.

On ikinci faslın matbaa memurları ve müstahdemlerin ücretlerine dair olan birinci maddesi görüşülürken Matbaa Müdürü Doktor Sâid Bey söz alarak matbaa muavinlerinin maaşlarının 1.800 kuruşa, hademelerin maaşlarının makine de çevirdiklerinden dolayı 2.000 kuruşa çıkarılmasını talep etmiştir. Bu teklifleri oylama ile kabul edilerek toplamda encümen tarafından tavsiye olunan 201.600 kuruş kabul edilmiştir. Aynı faslın ikinci maddesi matbaa masraflarıyla ilgilidir. 100.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. On ikinci faslın toplamı 301.600 olarak kabul edilmiştir.

On üçüncü faslın birinci maddesi dezenfektasyon masrafları ile ilgilidir ve 10.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. İkinci madde sağlık kurumlarına yapılacak yardımla ilgilidir ve 50.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Bu faslın toplamı 60.000 kuruş olarak belirlenmiştir.

On dördüncü fasılda Ziraat Bankasına ait âşâr hisse-i menâfi'i 1.042.600 kuruş olarak kabul edilmiştir.

On beşinci faslın birinci maddesi Ziraat Bankası aidatı 65.000 kuruş, ikinci maddesi vâridât-ı husûsiyye masârif tâhsîliyesi 2.000 kuruş olmak üzere toplamda fasıl, 67.000 kuruş olarak kabul edilmiştir.

On altıncı fasılda gelir getiren yapıların masrafları için 50.000 kuruş kabul edilmiştir.

On yedinci fasılda mahâkeme masrafları için 2.000 kuruş kabul edilmiştir.

On sekizinci fasılda reddiyat 2.000 kuruş kabul edilmiştir.

On dokuzuncu fasıl gayri melhuza masrafı olarak 100.000 kuruş olarak kabul edilmiştir.

Yirminci fasılda mecbûre tahakkuk masrafı olarak 4.000 kuruş kabul edilmiştir.

Yirmi birinci fasılda tahsîliye aidatı 100.000 kuruş olarak kabul edilmiştir.

Yirmi ikinci fasılda maaşlara uygulanacak zamlarla ilgili 2.640.000 kuruş kabul edilmiştir.

Böylelikle Âdi Bütçe tamamlanmıştır. Toplama 6.791.660 kuruş olarak kabul edilmiştir. Ancak hükümetin istediği ziraat ve hayvancılık için de bir miktar para ayrılması mümkün olmamıştır. Zira gelirler önceki yılından de düşük olmuştur. Bu nedenle encümenlerce bu konu hakkında bir çalışma yapılmamıştır. Neticede hükümetin teklifi reddedilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 11 Kanun-u Sani 338, İctima X, Celse II).

16 Ocak 1922 tarihinde 1.Celse 11.İçtimada Boyabat Çambeşe Köyü'nün Yukarı Akpınar'dan ayrılması hakkında köy ahalisinden Muslu Oğlu Hüseyin Çavuş ve eşinin verdiği dilekçe ve Boyabat Kaymakamlığından cevaben alınan telgraf okunmuştur. İttifakla kabul edilmiştir.

Dâhiliye Vekâletinin 12.1.1338/1922 tarih, 638-132 numaralı telgrafı okunmuştur. 1921 senesi muhasebe-i livadan teslim edilmiş olan 1.100.167 kuruş yirmi beş pare olduğu belirlenen ve Ziraat Bankasına ait hisse-i menâfi miktarı 1921 bütçesine 1.080.000 kuruş olarak kaydedilmiş olduğundan eksik olan 20.167 kuruş yirmi beş santimin yirminci aidattan temini hakkında muhasebe-i husûsiyye müdüriyetinden 5 Ocak 1923 tarih ve 200-8 numaralı müzakeresi ile Encümen-i Dâiminin bu konudaki mütalaanamesi okunmuştur. Teklif kabul edilmiştir.

Fevkalâde bütçe görüşmelerine başlanmıştır. Birinci kısım sancak yol ve köprüleriyle alakalıdır. Birinci fasıl Sinop Seyyid Bilal yolu tadilat masraflarıdır ve 40.000 kuruş kabul edilmiştir. Birinci kısım ikinci fasıl Ayancık Çayı üzerindeki köprü inşaat masrafıdır ve 50.000 kuruş kabul edilmiştir.

İkinci kısım üçüncü fasılda Sinop İnas (Kız) Mektebi-i İbtidâiyyesi inşaat masrafları 150.000 kuruş, dördüncü fasılda Boyabat Zükûr (Erkek) Mektebi inşaat masrafları 200.000 kuruş, beşinci fasılda Ayancık Zükûr Mektebi inşaat masrafları 150.000 kuruş, altıncı fasılda Gerze Zükûr Mektebi inşaat masrafları 125.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Bu kısımda ayrıca İdâdi ve İttihat mektepleri arasındaki bahçe duvarı için talep edilmiş olan 27.000 kuruş encümenlikçe reddedildiğinden dolayı reddedilmiştir.

Üçüncü kısım ziraat ve hayvancılık ile ilgilidir. Yedinci fasılda zirai alet edevat almak için 100.000 kuruş, sekizinci fasılda matbaa giderleri için 100.000 kuruş kabul edilmiştir. Hayvancılık için bir bütçe ayrılamamıştır.

Dördüncü kısım sağlık ve sosyal yardım (hayriyye) ile alakalıdır. Dokuzuncu fasılda sıtma ile mücadele için 30.000 kuruş, onuncu fasılda salgın hastalıklarla (emrâz-ı sârîyye) ilgili 30.000 kuruş kabul edilmiştir. Bu kısımda ayrıca tıbbi alet edevat ve cerrahi aletler için hükümet tarafından talep edilen 50.000 kuruş encümenlik tarafından reddedildiği için reddedilmiştir.

Fevkalade Bütçenin Hey'et-i Umûmiyyesi toplamı 975.000 kuruş olarak kabul edilmiştir.

Vâridât Bütçesi birinci kısım Tekâlif-i mîriyye kusûrat manzumesi birinci fasıl birinci maddesi, hazineden hisse-i menâfi (kârlar) mu'âdili 1.042.600 kuruş ile alakalıdır ve ittifakla kabul edilmiştir. İkinci madde hisse-i maârif mu'âdili hazineden 2.085.200 kuruş alınmasına dairdir ve ittifakla kabul edilmiştir. İkinci fasıl musakkafat (bina emlak vergisi) vergisine ek olarak maarif ve turuk-u vilâyet hissesi 56.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Üçüncü fasıl temettü vergisine ilave vilayet hissesi 75.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Dördüncü fasılda ağnam, deve, manda vergilerine ilave vilayet hissesi 30.000 kuruş kabul edilmiştir. Beşinci fasılda ferağ ve intikâl harcırahına ilave vilayet hissesi 18.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Altıncı fasıl savaş vergisi kanununun üçüncü ve sekizinci maddelerinde yazılı tevkifata ilave turuk-u vilâyet hissesi 3.000 kuruş olarak kabul edilmiştir.

İkinci kısım birinci fasıl tarik-ı bedeli nakdisi 2.100.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Ve bu miktar gelirlerin en büyük kalemini oluşturmaktadır. Sekizinci fasılda zebhiyye¹⁰ resmi vilâyet hissesi 17.000 kuruş kabul edilmiştir. Dokuzuncu fasıl birinci maddede mekâtib vâridâtı ile ilgilidir ve 4.800 kuruş kabul edilmiştir. İkinci maddesi emlak ve âkâr hasılatı 45.000 kuruş kabul edilmiştir. Onuncu madde matbaa ve resmî gazete hasılatı ile alakalıdır. 300.000 kuruş kabul edilmiştir. Dördüncü maddede zirai alet-edevat satışından elde edilen gelirler 100.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Hâsılât-ı mütefferrika üçüncü fasılda 3.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. On birinci fasıl istirdâd 2.000 kuruş kabul edilmiştir. On ikinci fasıl maarif harcamaları yarısı 1.757.480 kuruş kabul edilmiştir. Üçüncü kısımda toplanan bağışların miktarı 5.000 kuruş olarak kabul edilmiştir. Böylece toplam gelirler 7.644.080 kuruş olmuştur. 1920 senesi sonunda ufak meblağda gelirler geriye kalarak, 1922 senesinde tahsil edilmesi umulmuştur. Bunlar için 122.580 kuruş kadar bir tahmin yapılmıştır. Neticede sene genel gelirler 7.766.660 kuruş olarak kabul edilmiştir.

Bütçe nizamnamesi okunmuş, maddeleri görüşülmüştür (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 16 Kanun-u Sani 338, İctima XI, Celse I).

Birinci madde 1922 senesi gelirleri:

Tablo 1: 1922 Senesi Gelirleri

A CETVELİ	
Tekâlif-i Mîriyye kûsûrat munzamması	3.309.800
Kûsûrat munzammadan mâ'âda vâridât	4.329.280
İ'ânât ve teberruât-ı sâire	5.000
Yekûn	7.644.080

İttifakla kabul edilmiştir.

İkinci madde 1922 senesi hizmetler için sancağa verilen meblağdır.

Tablo 2: 1922 Senesi Hizmetler İçin Sancağa Verilen Meblağ

B CETVELİ	
1922 senesi için verilen tahsîsâtı mübeyyin	
Meclis-i Umûmi ve Muhasebe-i Husûsiyye	412.100
Turuk-u Ma'âbir (Yollar ve Köprüler)	80.600
Umûr-u Maârif	1.929.760
Umur-u Sınaiyye	301.600
Umur-u Sıhhiye	60.000
Masârif-ı Muhtelif	4.007.600
Yekûn	6.791.660

İttifakla kabul edilmiştir.

Üçüncü madde Tarik bedeli nakdisinin Mayıs ve Eylül aylarında 250 kuruş üzerinden iki taksitte tahsil edileceği ile alakalıdır. İttifakla kabul edilmiştir.

10 Osmanlı Devleti'nde kesilen kasaplık hayvanlardan hayvan başına alınan vergi. (Kubbealtı Lugatı, Erişim Tarihi: 20.02.2022, <http://lugatim.com/s/zebhiy>).

Dördüncü madde 1921 senesi zarfında tahakkuk edip de ödenemeyen borçların adı geçen sene bütçesinde karşılığı bulunmak şartıyla 1922 senesinin bütçesinde ait olduğu fasıl ve maddede ödemesinin yapılmasına dairdir ve kabul edilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 16 Kanun-u Sani 338, İctima XI, Celse I).

Beşinci madde İdare-i husûsiyye bütçesinin gelirler kısmına dahil olan T işaretli cetveldeki tüm vergilerin 1922 senesinde tahsiline devam edilmesiyle ilgilidir ve kabul edilmiştir.

Altıncı madde bu nizamnamede açıkça görülen gelirlerden başka sancak hesabına hiçbir teklifi çıkarma, tevzi etme veya tahsil etmenin uygun olmadığına, her ne suretle olursa olsun sancak hesabına para toplanması hakkında emir verenler ve icra edenler hakkında Muhasebe-i Umûmiyye kanununun on yedinci maddesinin işletileceği ile ilgilidir ve kabul edilmiştir.

Yedinci maddede İdâre-i husûsiyye-i vilayet talimatnamesinin üçüncü maddesi gereğince Meclis-i Umûmi-i livanın tatil dönemlerinde Encümen-i Dâimice ödenek verilebileceği hizmetler kararnameye göre T cetvelinde sayılmış, ittifakla kabul edilmiştir.

Tablo 3: Yedinci Madde T Cetveli

T CETVELİ	
MADDE	FASIL
Meclis-i Umûmi aza yevmiyesi on beş gün için	1
Ziraat Bankası kârlar hissesi	14
Ziraat Bankası aidatı	15
Eğitim giderleri	0
Yargılama giderleri	17
Reddiyât	18
Tahsisât-ı fevkalâde	22

Sekizinci maddede Muvâzene-i Umûmiyyeden maaş alanlara verilen zam hakkında devlet hazinesi tarafından belirlenmiş ve belirlenecek olan usul ve oran doğrultusunda Muvâzene-i Husûsiyye-i Livâdan maaş alan memur, muallim müstahdemine dahi zam verilecektir. Ancak bütçede zamlar verilemeyecek kaydıyla tespit edilmiş yevmiye ve ücret-i şehriyye-i maktu'â ile memur müstahdemine bu zam verilmeyecektir. Muvâzene-i Husûsiyye dahilinde olmak şartıyla bir okulda muallimlik yaptıkları halde aynı okulda veya farklı bir okulda asaleten muallim bulunanlara her iki muallimlik maaşının birleştirilmesiyle toplamına göre ödenek verilecektir ibareleri ye almıştır.

Asli memur maaşı Muvâzene-i Husûsiyyeden tahsis edilmiş olup, yine Muvâzene-i Husûsiyyeye dahil bir memuriyeti vekaleten yürütenlere, vazife-i asliye veya vekalet maaşlarından hangisi fazla ise fazla olan maaş üzerinden ödeme yapılacağı belirtilmiştir. Ek olarak icra edecekleri vazife memuriyet değil de muallimlik olursa her iki maaşın toplamına göre ödeme yapılacağı açıklanmıştır.

Memuriyet veya muallimlik dolayısıyla Muvâzene-i Umûmiyyeden maaş ve tahsisât-ı fevkalâde alanlardan maaşı Muvâzene-i husûsiyyeden tahsis edilmiş bir muallimlikte istihdam edileceklerine Muvâzene-i Husûsiyyeden verilecek maaşlarının emsali nispetinde gözden geçirilerek verilmesi lazım gelen tahsisat-ı

fevkalâdenin sülüsü (üçte biri) verileceği belirtilmiştir. Madde ittifakla kabul edilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 16 Kanun-u Sani 338, İctima XI, Celse I).

Dokuzuncu madde Tedrisât-ı İbtidâiyye ile ilgili maaş ve inşaat giderleri için meblağın yarısı olarak tanzim edilmesi ve dağıtılması ile alakalıdır. Arazi, emlak ve temettü vergileri ile maaş bu dağıtıma esas kabul edilecektir. Madde, ittifakla kabul edilmiştir.

Onuncu maddede bu nizamnamenin icrasından Sinop Mutasarrıfının sorumlu olduğundan bahsedilmiş, kabul edilmiştir.

Fevkalâde Bütçenin birinci maddesi 1922 sene bütçesine ekli B Cetvelinde 975.000 kuruş tahsis edildiğini göstermektedir. İttifakla kabul edilmiştir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 16 Kanun-u Sani 338, İctima XI, Celse I).

Tablo 4: 1922 Senesi Bütçesine Ekli B Cetveli

B CETVELİ	
	KURUŞ
Yollar ve Geçitler	90.000
Maarif İşleri	625.000
Sıhhiye ve Ziraat İşleri	200.000
Sıhhiye İşleri	60.000
Toplam	975.000

İkinci madde Fevkalâde Bütçede A Cetveli ile gösterilmiş 975.000 kuruş gelire alakalıdır, kabul edilmiştir.

Tablo 5: Fevkalâde Bütçede A Cetveli

A CETVELİ	
	KURUŞ
Adi Bütçeden artan	825.420
1920 senesinden tahsili yapılmamış gelirlerin 1922 senesinde yapılması	122.580
Toplam	975.000

Üçüncü madde 1921 senesinde tahakkuk edip de ödenmeyen borçlar ve adı geçen yıl bütçesinde olup da harcanmayan paranın bu bütçeye ekleneceğiyle ilgilidir ve kabul edilmiştir.

Dördüncü maddede bu nizamnamenin icrasından Sinop Mutasarrıfı'nın sorumlu olduğu belirtilmiştir, ittifakla kabul edilmiştir.

Encümen-i Dâimi seçimleri yapılmış iki aza iki de aza mülazımı seçilmiştir. Hacı Şevket Efendi ve Akif Bey aza, Hacı Ali Sami ve Abdülkadir Efendiler aza mülazımı olarak seçilmişlerdir (Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 16 Kanun-u Sani 338, İctima XI, Celse I).

SONUÇ

Tanzimat'ın ilanıyla yapılan reformlar halkın can, mal ve ırzını korumaya yönelik olmasından başka ülke yönetiminde yapılan birtakım düzenlemeleri de kapsamaktadır. Vilayet, sancak ve kazalarda malî, adlî ve yönetim işleriyle uğraşan meclisler kurulmuştur. Bu meclisler sayesinde yerel halk isteklerini dile getirmiş, yönetimde az da olsa söz sahibi olmuştur. Merkezî hükümet ise bu meclislerde yerel halk temsilcileri aracılığıyla görevlerini daha rahat yerine getirmiş, yönetimde bu meclislerden yararlanarak aldığı kararların daha kolay benimsenmesini sağlamıştır. Tanzimat'tan sonra ülkemizde uygulanmaya başlayan yerel meclisler, yerel yönetimlerin gelişmesine büyük katkılar sağlamakla beraber günümüz yerel yönetimlerinden oldukça farklı bir oluşum göstermişlerdir.

Günümüzde olduğu gibi 1839-1913 yılları arasında da merkezî yönetimin otoritesini kaybetmek istememesi yerel meclislerin verimli çalışmasını engellemiştir. Yerel meclislerin merkezle sürekli yazışma yapma, izin isteme zorunluluğu kırtasiyeyi artırmış ve işlerin uzamasına yol açmıştır. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen Vilayet Umumi Meclislerinin çalışmaları ve aldıkları kararlar göz önünde bulunduğu, bu kurulların ülke yönetiminde önemli etkinlikler gösterdiği anlaşılmaktadır.

Sinop Vilayet Meclisinde gündeme gelen maddeler ve alınan kararlara bakıldığında günlük evrakların, görüş, istek ve dilekçelerin karara bağlandığı anlaşılmaktadır. Alınan bazı kararların İçişleri Nezaretine gönderilerek cevaplarının beklendiği görülmüştür. Bu görüşmelerde çoğunluklu olarak meclis üyelerinin oy birliğini sağlaması esas alınmıştır. Görüşmelere bakıldığında eğitim, bayındırlık, sağlık, veterinerlik ve bunlarında dışında gider ve gelirlerin bütçe konuları bağlamında karara bağlandığı anlaşılmaktadır. Görüşmelerde okullardaki öğretmenler ve maaşları, okulların yapımı ve bakımı vesair eksikliklerin ve ihtiyaçların karşılanması gibi muhtelif konular ele alınmıştır. Ayrıca ihtiyaçlar göz önünde tutularak eğitim ve sağlık alanında kadın eğitmen, öğretmen ve sağlık personeli görevlendirmeleri yapılmıştır.

Mecliste ele alınan konulardan anlaşıldığı üzere Sinop Vilayetinin sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili önemli bilgilere rastlanmaktadır. Alınan kararların halk tarafından benimsenmesi de göz önünde tutulmuştur. Bu durum sorunların çözülmesinde sorunları en düşük seviyeye indirgemıştır. Görüşmelerde halk ile beraber hareket edilmesi, ihtiyaçların halkın durumuna göre düzenlenmesi meclisin sosyal devlet anlayışını ön plana çıkarmıştır. Görüşmelerde önemli meselelerin genellikle oy birliğiyle Meclis tarafından, küçük meselelerin de alt kurula bırakılarak değerlendirildiği ve bu değerlendirmenin sonucunda karara bağlandığı görülmüştür. Kazalar adına görüşmelere katılan meclis üyelerinin kendi bölgelerini ilgilendiren konularda daha çok ön planda olduğu anlaşılmaktadır. İl merkezlerinde yapılan değişikliklerin kaza merkezlerinde de uygulanması bu kazaların Meclis ile bağlantısına göre değerlendirilmiştir. Kazalardaki önemli konular Genel Meclise bildirilmiş, küçük konulara ait görüşmeler ise kaza idarelerine bırakılmıştır.

Bu dönemde Vilayet Umumi Meclisine hâkim olan düşünce; şehrin yol, ziraat, iktisat, sağlık ve eğitim gibi sorunlarının çözümlenmesi, bunlar için çareler aranması yönünde olmuştur. Ancak İdare-i Vilayet Kanunu'nun Meclis-i Umumilere verdiği yetkinin sınırlı olmasının, sorunların çözümünü zorlaştırdığı kanaati de Meclise hâkimdi. Vilayet Meclisinin çalışmalarında önemli bir rol oynayan encümenler; Bütçe Encümeni ve Muhtelif Hizmetler Encümeni olmak üzere iki bölüme ayrılmaktaydı. Bütçe Encümeni'nin en önemli

görevini vilayetin bir yıllık bütçesinin hazırlanması oluşturuyordu. Muhtelif Hizmetler Encümeni ise maarif, ziraat, nafia ve sıhhiye işlerinin düzenlenmesi ve bütçelerinin oluşturulması ile ilgileniyordu. Meclis çalışmalarına genel olarak bakıldığında bütçeden sonra eğitim ve bayındırlık hizmetleri ile ilgili taleplerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Meclis içtimalarında, bir önceki yıl yapılan çalışmalar, encümen üyeleri tarafından açıklandıktan sonra, yeni dönemde yapılması planlanan çalışmalar gündeme alınmış, bunlardan da bütçe imkânları göz önünde bulundurularak öncelikli olan yatırımların yapılması yoluna gidilmiştir. Vilayet Meclisi, şehrin sorunlarının dile getirilmesinde ve çözüme kavuşturulmasında önemli bir konuma sahipti. 1921-1922 yıllarında oldukça fazla olan şehrin sorunları, bu Mecliste dile getirilmiş ve kısıtlı olanaklara rağmen çözülmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Sinop vilayetindeki idarenin ne şekilde ve hangi konular üzerinden yürütüldüğü ve Meclis-i Umumilerin yerel idarelerdeki önemi görülmüştür. Bu bağlamda Sinop'un o dönemdeki durumunun daha iyi anlaşılabilmesi ve yerel bir meclis olarak yapılan görüşmelerin önemi ortaya konulmuştur.

KAYNAKLAR

- Alpaslan, Erhan. (2019). *Maraş Vilayet Meclisi Kararları (1938-1939) 1922-1923*, Hiper Yayın, İstanbul.
- Alpaslan, Erhan-BİLMEN, Mehmet. (2022). Sinop Livası Meclisi-i Umumi Kararları (Zabıt Ceridesi) (8 Kânun-U Evvel 1337-8 Aralık 1921), Hiper Yayın, İstanbul.
- Başoğlu, Bekir. (1978). *Sinop İli Tarihi*, Ayyıldız Matbaası A.Ş, Ankara.
- Çadırcı, Musa. (1988). "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", *Belleten*, C.52, S.203, s.601-626.
- Çadırcı, Musa. (1993). "Osmanlı Döneminde Yerel Meclisler", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C.2, S.5, s.3-12
- Çetin, Melisa. (2021). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mülki İdare Amirliği" *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi* Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 91-100, http://cdn.hitit.edu.tr/hepdergi/files/62498_2201022011890.pdf.
- Demir, Gönül Türkan. (2014). Tarihsel Süreçte Vilayet Meclisi-i Umumileri Ve Çankırı Örneği Üzerine Bir Değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 4, ss. 59-86. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karefad/issue/19201/204149>.
- Demir, Mahmut. (2018). *I. İzzeddin Keykavus'un Sinop'u Fethi Ve Fethin Selçuklu Kitabelerine Yansıması*, Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt:I, Sinop.
- Demir, Cenk. (2019). *Sinop Rum Cemaati'nin 19. Yüzyıldaki Sosyal Yapısı*. Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 27, ss. 111-142. DOI: 10.18220/kid.633201.
- Dereli, Fuat. (2013). *Sinop Tarihi ve Kültür Envanteri*, Sinop Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sinop.
- Efe, İsmail. (2004). *Milli Mücadele Yıllarında Sinop*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Efe, İsmail. (2018). *Sinop Tarihi Türk Hâkimiyetine Girişinden Cumhuriyetin İlanına 1214-1923*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul.
- Erdem, İlhan ve ALTINKAYNAK, Serhat. (2018). *Fetih'ten Osmanlı'ya Sinop: Şehir-İktisat Ve Toplum*. Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt:II, Sinop.
- Eroğlu, Süreyya ve DİRER AKHAN A. Alev (2013). *Seyahatnameler'de Sinop / Sinop at the Travelogues*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, ss. 257-272. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2832/38494>.
- Faroqhi, Suraiya. (2005). Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Gül, Seyfullah. (2018). *Sinop'un Kültür Coğrafyası*, Sosyal Bilimciler Gözüyle Sinop (Ed.), Berikan Yayıncılık, Ankara.
- Güldal, Fatih. (2003). *Fetihten Osmanlılara Kadar Sinop Şehri Tarihi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İmamoğlu, Hüseyin Vehbi ve ALTINSOY, Emine. (2018). *Tarihsel Süreçte Sinop Liman Şehir Hinterlandı*, Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt: II, Sinop.
- Kara, Tuba ve İPEK, Muhammet Servet. (2019). *Sinop Şehir Merkezi Demografisi Üzerine Bir İnceleme (1835-1836)*. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 1-32. DOI: 10.30561/sinopusd.563997.
- Kaya, Mutlu ve YILMAZ, Cevdet. (2017). *(Yaşlı, Mutlu, Huzurlu İl) Sinop'un Nüfus Özellikleri*, Doğu Coğrafya Dergisi, Yıl: 22, Sayı 38, ss: 137-160.
- Kaynar, Reşat. (2010). Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, TTK. Yayınları, Ankara.
- Keleş, Bahattin. (2018). *Anadolu'da, Kara Ve Deniz Yolları Üzerinde Gelişen Bazı Önemli Ticaret Merkezleri (Antalya-Kayseri-Sivas-Sinop ve Samsun)*, Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7563>, Sayı: 68, 2018, ss. 341-354.

- Keskin, Nuray E. (2007). *Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme: İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu*, Memleket Siyaset Yönetimi, Cilt: 2, Sayı: 5, ss. 119-174.
- Koç, Kemalettin. (2021). *Üsküp Sancağı'nda Tahmîs-i Âşar Usulü*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2, ss. 1280-1302. DOI: 10.33437/ksusbd.873226.
- Koçak, Özdemir. (2003). *Erken Sinop Yerleşmeleri*, Türk Tarih Kurumu Belleten Cilt: LXXVII, Sayı: 250.
- Kol, Duygu. (2017). *XVIII. Yüzyılda Sinop Limanı*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Kurt, Abdurrahman. (2018). *19. Yüzyılın Sonlarında Sosyo-Kültürel ve Dini Açından Sinop Şehri*, Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt: II, Sinop.
- Kurt, Rumeysa Sema. (2019). *Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi'nde Kaza Yönetiminin İdari Yapısı ve Yargısal Fonksiyonu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Lamba, Mustafa. *Osmanlı'dan Günümüze Türk Kamu Yönetiminde Merkezîyetçilik-Adem-i Merkezîyetçilik Üzerine Bir İnceleme*. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 131-156. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/vizyoner/issue/23023/246179>, 2016.
- Ortaylı, İlber. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyet, Ankara.
- Önal, Elif Arzu. (2017). *1928-1938 Yılları Arasında Sinop'un Sosyo Kültürel Yapısı*, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sinop.
- Özcan, Selim. (2011). *XIX. Yüzyılın Ortalarında Sinop'taki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 30, 145-172. DOI: 10.1501/OTAM_0000000583.
- Özdemir, Coşkun. (2007). *Sinop'un Toplumsal Yapısı*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u evvel 337, İctima I, Celse I.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 12 Kanun-u evvel 337, İctima II, Celse I.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 18 Kanun-u evvel 337, İctima III, Celse I.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 20 Kanun-u evvel 337, İctima IV, Celse I.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 25 Kanun-u evvel 337, İctima V, Celse I.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 28 Kanun-u evvel 337, İctima VI, Celse I.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 1 Kanun-u Sani 338, İctima VII, Celse I.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 4 Kanun-u Sani 338, İctima VIII, Celse I.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 8 Kanun-u Sani 338, İctima IX, Celse I.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 11 Kanun-u Sani 338, İctima X, Celse I.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 11 Kanun-u Sani 338, İctima X, Celse II.
- Sinop Livası Meclis-i Umumisi Zabıt Ceridesi, 16 Kanun-u Sani 338, İctima XI, Celse I.
- Uğur, Alparslan ve ALTUNDAĞ, Ezgi. (2021). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yol Vergisi Uygulamalarının Sosyo-Ekonomik Sonuçları*, Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 171-191. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/kkujebp/issue/62697/930513>.
- Uslu, Mustafa. (2002). *Fatih Sultan Mehmet*, Papatya Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ünal, Mehmet Ali. (2010). *XV-XVI. Yüzyıllarda Sinop Kazasında Üretim*, Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Tırıl, Alpay. (2010). *Cumhuriyet Döneminde Sinop (1923-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Tuncer, Seral. (2016). *II. Meşrutiyet Döneminde Bir İdari Reform: 1913 İdare-i Umumiye-i Vilâyât Kanun-ı Muvakkatı*. Fethi Gedikli (Ed.), *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri Cilt I. içinde (s. 573-600)*. Onikilevha, İstanbul.
- Tunç, Zekiye ve ÖZBEK, Arzu. (2020). *Sinop'ta Selçuklu Mirası*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 48, ss. 285-312. DOI: 10.21563/sutad.856661.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl. (30.7.1952). *Sinop'un Tarihçesi*, Vatan Gazetesi Sinop İlâvesi.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 37. Cilt. (2009). ss. 252-526. İstanbul.
- Yaşayanlar, İsmail. (2015). *Tanzimat Döneminde Sinop Limanını Hinterlanda Bağlayan Modern Yol Ağının Tesisi*. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 12, ss. 196-212. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/odusobiad/issue/27574/290167>.
- Yılmaz Aslantürk, Arzu. (2018). *Tanzimat Sonrası Osmanlı Şehirlerinde Taşrada Yerel Hizmetlerin Yeniden Örgütlenmesi*. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5. Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi, Yıl 2018, Cilt 10, Sayı 4, 141-150. Retrieved from <http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/tr/pub/issue/42407/496572>, 2018.
- Yılmaz, Hüsnü. (1966). *Sinop'un Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Me'zuniyet Tezi, İstanbul.
- Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/kond%C3%BCkt%C3%B6r> (Erişim Tarihi: 14.02.2022).
- Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/zebhiy> (Erişim Tarihi: 20.02.2022).

Extended Abstract

Sinop is our city located in the northernmost part of Anatolia in the Black Sea Region. Due to its geographical location, it has hosted many civilizations. The use of the region as a settlement dates back to B.C. It dates back to the 5500s. The region has attracted the attention of various civilizations throughout history, especially due to its natural harbor, and it is thought that the Achaeans were the ones who founded the city.

In the 1800s BC, after the Achaeans, the Gashgalar took over the administration of the city, but after losing the war with the Hittites, they took over the administration of Sinop in B.C. While there is a belief that it was handed over to the Hittites in 1330, there is also a predominant belief that the Gashgas never existed in this region. Miletus dominated the region in the 10th century BC. Miletus merchants made great contributions to the development of the city thanks to their trade with the Black Sea provinces and Mesopotamia. After the Hittites withdrew from the stage of history, the Phrygians came to the city; After them, the Paphlagonians became dominant. During this period, Sinop Castle was built to protect the city. After the Phrygian and Paphlagonia domination, the region fell into the hands of the Chimera for a short time. The dominance of the Chimera in the city was short-lived, and the Lydians began to rule the city.

During this period, the city became one of the most important trade centers of the region. The King's Trade Road was built by the Lydian King Gige and one of its branches passed through Sinop. It was established between the Lydians and Persians in B.C. After the Persians won the war in 546, the city changed hands again and came under Persian rule. During this period, Alexander the Great went on an eastern expedition defeated the Persians and took Sinop under Macedonian rule. After this date, the city was ruled by Pontus King II. It was captured by Mithridates and then came under Roman rule when the Pontus king was defeated by the Roman General Lucullus. With the division of the Roman Empire into east and west, Sinop remained in the eastern part and after this date came under Byzantine rule. In 1071, the Great Seljuk Ruler Alp Arslan defeated the Byzantine Empire and opened the doors of Anatolia to the Turks.

In 1085, Anatolian Seljuk Ruler Suleiman Shah sent Kara Tegin on an expedition to conquer Sinop, and the conquest resulted in success. Thus, Seljuk domination began in the region. From this date until the Crusades of 1096, Kara Tegin served as the governor of the city of Sinop. As a result of this first Crusade, which took place in 1096, the Turks had to retreat to the inner regions, Sinop was besieged and as a result, the city joined the Byzantine territory in 1107. Byzantine rule in the city continued until it came under Anatolian Seljuk control again in 1175. By 1196, II. Kılıçarslan died, the Anatolian Seljuk State entered a difficult period, and the Greek Empire of Trebizond was established in the Black Sea. Sinop was incorporated into this empire without a fight. As a result of the plundering activities of this newly established state on Turkish villages in the Black Sea, the villagers wrote a letter asking for help from the Anatolian Seljuk Sultan Izzeddin Keykavus I.

The army of Keykavus, who took action on Sinop, captured Alexios, the Canik Tekfur of the Greek Emperor of Trebizond, Alexios I Komnen, who was hunting with a group of 500 people at the time, and offered an exchange in exchange for the city of Sinop. Thus, on November 3, 1214, the keys of the city once again passed into the hands of the Anatolian Seljuks.

Alaaddin Mosque, built in the city during this period, is one of the first Turkish mosques. Alaaddin Keykubat also had a shipyard built here, similar to the one in Alanya. For this reason, Alaaddin Keykubat is called "Sultan-ül-Bahrain, that is, the Sultan of the Two Seas". With the transfer of the keys of the city to the Anatolian Seljuk State, the connection of the Greek Empire of Trabzon with Western Anatolia was cut off. In 1259, the city was lost with the alliance of the Greek Empire of Trabzon and the Caniklis. In 1261, the head of the Anatolian Seljuk State was IV. It was taken again after the passing of Kılıçarslan. Kılıçarslan had to give the administration of Sinop to his Vizier Muinüddin Süleyman Pervane due to his success in taking the city.

When Muinüddin Pervane was killed by the Mongols in 1277, his son Muinüddin Mehmet took his place. Muinüddin Mehmet established the Pervaneogullari Principality and chose Sinop as its center. The administration of the city remained with the Pervaneogullari until the Candaroğulları ended the principality in 1322. The Candaroğulları rule in the region ended without a fight as a result of Fatih Sultan Mehmet's siege of the city from land and sea in 1461. Candaroğulları greatly enriched the region in terms of culture and architecture. During this period, many madrasahs, libraries, mosques, inns and baths were built in Sinop; scientists gathered in Sinop and many Turkish works were written. Also, during this period, the best ships of the period were built in Sinop Shipyard.

One of the first actions of Sultan Mehmet the Conqueror after capturing Sinop was to exempt the people of Sinop from the avariz tax and assign them to protect the Sinop Castle. Thus, the city had the opportunity to develop. Under Ottoman rule, Sinop made serious economic progress.

While three-quarters of the non-Muslim population in the city are engaged in trade and crafts; The rest consisted of the working and unemployed class. In the 20th century, Sinop became one of the leading cities in the region in rug weaving and jewelery. By the 20th century, timber trade had become an important income item. There were two sawmills in Sinop in the 1920s. Social life in Sinop during the Ottoman period was designed by religion and ethnic structures. During this period, the city's neighborhoods were generally established as areas where ethnic and religious elements lived together. It is seen that there were 27 neighborhoods in the 20th century. Of these, 18 are Muslim neighborhoods and 7 are non-Muslim neighborhoods.

According to the Sinop Population Survey Book dated 1836, 17 out of 24 neighborhoods were Muslim and 7 were non-Muslim; It has been stated that 1 of these 7 neighborhoods has Armenians and the other 6 have Greeks. By the

Tanzimat period, the number of neighborhoods decreased to 20. The main reason for this is that the neighborhoods merged as a result of the expansion of the city. The villages are also grouped by religious beliefs, and the number of villages where Muslims and non-Muslims live together is almost non-existent. In 1856, Muslims escaping from Russian oppression in the Caucasus settled in Sinop and its surroundings; In return, some of the non-Muslim elements living in this area migrated to the Caucasus with the encouragement of Russia in the 19th century. In the 20th century, the ratio of the Turkish population to the general population reached 95%. While Sinop was one of the important cities of the region during the Ottoman period, it was almost completely destroyed by the Russian Raid on November 30, 1853.

While Sinop was a judgeship affiliated with Kastamonu until the Tanzimat Period, it has become a sanjak affiliated with Kastamonu since Kastamonu became a state. The connection of naval power with the Armistice of Mudros left Sinop defenseless against the Allied Powers. With Mustafa Kemal's visit to Sinop on May 18, 1919, national organization accelerated, the occupation of Izmir by the Greeks caused various protests, delegates were sent to the Sivas Congress, elections were held for the Turkish Grand National Assembly and efforts were made to stop bandit activities. During the War of Independence, Sinop Port was greatly utilized for the transportation of ammunition and weapons, especially for the Western Front. Sinop, which became an independent sanjak in 1920, became a province in 1924 after the declaration of the Republic.

Provincial General Assemblies, which were implemented as advisory councils in the Ottoman Empire, continued with the Republic. These councils both implemented the directives coming from the center and carried out the region's affairs such as education, health and public works. These structures, similar to today's Special Provincial Administrations, were shaped by various changes made in the administrative structure after the Tanzimat and Reforms.

When we look at the items on the agenda and the decisions taken in the Sinop Provincial Assembly, it is understood that daily documents, opinions, requests and petitions have been decided. It has been observed that some of the decisions taken were sent to the Ministry of Internal Affairs and their responses were awaited. In these meetings, the majority of the votes were reached by the unanimous consent of the council members. Looking at the interviews, it is understood that education, public works, health, veterinary services and other expenses and revenues were decided in the context of budget issues. During the meetings, various issues such as teachers and their salaries in schools, the construction and maintenance of schools, and meeting other deficiencies and needs were discussed. In addition, taking into account the needs, female trainers, teachers and health personnel were appointed in the fields of education and health.

As can be understood from the issues discussed in the Assembly, important information is available about the social and economic structure of Sinop Province. The acceptance of the decisions taken by the public was also taken into consideration. This situation has reduced the problems in solving the problems to the lowest level. Acting together with the people in the meetings and arranging the needs according to the situation of the people brought the social state understanding of the parliament to the fore. The dominant thought in the Provincial General Assembly during this period was; The aim was to solve the city's problems such as roads, agriculture, economy, health and education and to find solutions for them. When we looked at the parliamentary activities in general, it was seen that the demands related to education and public works were intense after the budget. In the parliamentary meetings, after the works carried out in the previous year were announced by the council members, the works planned to be carried out in the new period were put on the agenda, and priority investments were made, taking into account the budget possibilities.

The Provincial Council had an important position in expressing and resolving the city's problems. The problems of the city, which were quite numerous in 1921-1922, were expressed in this Assembly and attempts were made to solve them despite limited resources. In this study, it was seen how and on what issues the administration in Sinop province was carried out and the importance of the General Assembly in local administrations. In this context, a better understanding of the situation of Sinop at that time and the importance of the discussions held as a local council were revealed.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 1107-1147

Geliş Tarihi: 14.08.2024 Kabul Tarihi: 19.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi: 30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1533152>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

KÜTAHYA SANCAĞI'NDA 1912 MECLİS-İ MEBUSAN SEÇİMLERİ

Taner BİLGİN*

Kürşat Nusret ERDEN*

Öz

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından Osmanlı Devleti, seçim sürecine girdi. 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında henüz ülke genelinde örgütlenmiş bir siyasi fırka mevcut değildi. Bu yüzden İttihat ve Terakki Cemiyeti bu seçimlere avantajlı bir durumda girdi. Ancak ilerleyen süreçte ülke içinde ve dışında sorunların artmasıyla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı giderek örgütlenen muhalefet cephesi oluşmaya başladı. 1911 yılına gelindiğinde muhalefetin güçlenmesiyle birlikte İttihatçı saflarında çözülme hızlandı. Nitekim Miralay Sadık ve Abdülaziz Mecdi Bey'in önderliğinde "Hizbi Cedid" adlı grup oluşturuldu. Bu grup 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı siyaset sahnesine çıktı. Meşrutiyet döneminin ikinci dönem seçim süreci ise 18 Ocak 1912'de Osmanlı Mebusan Meclisi'nin feshedilmesiyle başladı. Meclisin kapatılmasının ardından her iki fırka da çatışmalı bir seçim kampanyası yürüttü. 1912 Mart-Nisan ayları arasında yapılan seçimler, Türk siyasi tarihinde ilk erken seçim olmanın yanında "dayaklı ve sopalı seçim" olarak bilinir. Ancak bu tabir, Fevzi Demir'in belirttiği gibi daha çok İstanbul ve Makedonya'da yaşanan olaylar dolayısıyla verilmişti. Bu makalede Anadolu'da 1912 seçimlerinin nasıl gerçekleştiği sorusuna Kütahya Sancağı özelinde cevap aranmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmada arşiv ve yerel kaynakların yanı sıra İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın sözcülüğünü üstlenen Hakikat, Tanin, İkdam, İktiham, Teminat ve Meslek gibi dönemin yerel ve ulusal gazetelerinden yararlanılmıştır. Bu sayede siyasi fırkaların 1912 seçimlerinde Kütahya Sancağı'nda siyasî faaliyetleri ve seçim sürecinin işleyişi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yeni kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Kütahya merkezi ile ona bağlı Eskişehir ve Uşak kazasındaki teşkilatlanışı, bu bölgelerde hangi kesimler tarafından desteklendiği ve teşkilatlanmanın seçime etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

* Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, taner.bilgin@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6018-5957>

* Doktora Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, kne43@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9821-6229>

Anahtar Kelimeler: 1912 Seçimi, Kütahya, Eskişehir, Uşak, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkası.

In The Sanjak Of Kütahya 1912 Parliamentary Elections

Abstract

After the declaration of the Constitutional Monarchy on July 23, 1908, the Ottoman Empire entered the election process. II. In the 1908 elections, which were the first term elections of the Constitutional Monarchy, there was no political party organized throughout the country against the Committee of Union and Progress. That is why the Committee of Union and Progress entered these elections in a comfortable environment for itself. However, as the problems inside and outside the country increased, a gradually organized opposition front against the Committee of Union and Progress began to form. By 1911, the dissolution of the Unionist ranks accelerated. As a matter of fact, a group called “Hizbi Cedit” was formed under the leadership of Miralay Sadık and Abdülaziz Mecdi Bey. This group entered the political scene against the Committee of Union and Progress by establishing the Freedom and Alliance Party on 21 November 1911. The second-term election process of the Constitutional Monarchy period began with the dissolution of the Ottoman Parliament on January 18, 1912. After the parliament was closed, both parties ran a conflicting election campaign. The elections held between March and April 1912 were not only the first early elections in Turkish political history but were also known as the “election with beatings and sticks.” However, as Fevzi Demir stated, this expression was given mostly due to the events that took place in Istanbul and Macedonia. In this article, we tried to find an answer to the question of how the 1912 elections took place in Anatolia, specifically in the Kutahya Sanjak. In the study, in addition to archives and local sources, local and national newspapers of the period such as Hakikat, Tanin, İkdam, İktiham, Teminat and Vocation, which were the spokespersons of the Committee of Union and Progress and the Party of Hürriyet and İtilaf, were used. In this way, the political activities of the political parties in the Kutahya Sanjak in the 1912 elections and the functioning of the election process were tried to be determined. In addition, the organization of the newly established Freedom and Entente Party in the center of Kütahya and its affiliated Eskişehir and Uşak districts, which groups supported it in these regions, and the effects of the organization on the election were tried to be examined.

Keywords: 1912 Election, Kütahya, Eskişehir, Uşak, Union and Progress, Freedom and Entente Party.

Giriş

1912 genel seçimlerinden önce ülke yönetimi gerek dâhili gerekse harici hadiselerle boğuşuyordu. Bir yandan İtalyanlarla yapılan Trablusgarp savaşı, diğer yandan Balkan Devletleri ile sorunlar devam etmekteydi. Öte yandan Arnavutluk, Yemen ve Suriye’de devlete karşı isyanlar patlak vermişti (Tunaya, 1979, s. 164). İttihat ve Terakki’nin ekonomik ve sosyal alanda izlediği milliyetçilik temeline

dayanan politikası ise yerli ve yabancı ticaret burjuvazisinin tepkisine yol açmış, bu durum cemiyete karşı olan muhalif cephenin yelpazesini genişletmişti (Sencer, 1971, s.59-61).

Tüm bu gelişmelerin etkisiyle, her geçen gün sesini daha fazla yükselten muhalefet üyeleri, ayrı ayrı mücadele yapamayacaklarını anlayarak İttihat ve Terakki'nin baskısına ve sosyal-ekonomik politik düzenine karşı birlikte hareket etme kararı aldı (Tökin, 1965, s. 50). Nihayetinde Meclisteki Osmanlı Demokrat Fırkası, Ahâli Fırkası, Mûtedil Hürriyetperverân Fırkaları ve bazı cemiyetler bir araya gelerek 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurdu (Birinci, 1998, s.508; Yücel, 2006, s.7-9).

Daha yeni kurulmuş olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası İttihatçılara karşı ilk siyasi sınavını, 11 Aralık 1911 tarihinde İstanbul ara seçimlerinde verdi (Birinci, 2020, s.113). Hürriyet ve İtilaf Fırkası adayı Tahir Hayrettin Bey İttihat ve Terakki'nin adayı Memduh Bey'e karşı seçimi kazandı. Zira dönemin hâkim gücünün İttihatçılar olduğu düşünülecek olursa bu seçim Hürriyet ve İtilaf Fırkası için büyük bir zaferdi (Kuran, 1956 s. 495).

Öte yandan İstanbul ara seçimlerini Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kazanması, İttihatçıları telaşlandırmıştı (Elöve, 1953, s.45). Zira İtilafçıların ülke genelinde teşkilatlanması durumunda, İttihatçılar gelecekte yapılacak genel seçimlerde kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilir ve meclisteki çoğunluğu muhalefete kaptırabilirdi (Bayur, 1991, s. 236). Bu tehlike karşısında İttihatçılar, Meclis-i Mebusan'ı feshederek ülkeyi erken seçime götürmek üzere Anayasanın 35. maddesini değiştirmek istedi (Lewis, 1993, s. 221). Meclisin feshedilme yetkisini meclisten alıp padişaha verilmesine yönelik hazırlanan bu yasa değişikliği meclise sunuldu. Fakat mecliste 2/3 çoğunluk sağlanamadığı için teklif kabul edilmedi (Çavdar, 2004, s.123). Sait Halim Paşa hükümeti ise muhalefetin bu engellemesini hükümet güvensizliği sayarak istifa etti. Daha sonra, bütün muhalefete rağmen Meclis-i Âyan'dan gelen görüşle 5 Kânun-i Sani 1327 (18 Ocak 1912)'de yayınlanan irade-i seniyye ile Meclis-i Mebusan üç ay içinde

toplanmak şartıyla feshedildi (Demir, 2007, s. 176). Böylece, 1912 seçimi Osmanlı tarihinin ilk erken genel seçimi olarak tarihe geçti (Sancaktar, 2009, s. 328-329).

Tarafsızlığı ve meşruluğu tartışmalı olan 1912 seçimleri, Türk demokrasi tarihinin ilk erken ve 'idare-i örfiye' altında yapılan seçimleri olarak tarihe geçmiştir. Ayrıca 1912 seçimleri yoğun baskı ve demokrasiye aykırı koşullar altında yapılmıştı. Bu durumun temel nedeni 1911 ara seçimlerinde İttihat ve Terakki'nin Hürriyet ve İtilaf Fırkası karşısında kaybetmesinin verdiği endişeydi (Yazıcı, 2019, s. 52). Bu şartlar altında gerçekleşmesinin bir diğer nedeni de muhalefetin, İttihat ve Terakki iktidarından kurtulmak düşüncesiyle seçimlerde her türlü propaganda faaliyetlerinde bulunmasıydı. Tüm bu nedenlerden dolayı 1912 seçimleri tarihe "Sopalı Seçimler" olarak geçti (Demiryürek, 2015, s.56).

Seçimlerde Kütahya Sancağı

1912 seçimleri öncesinde Osmanlı siyasi gündemini meşgul eden 35. maddenin değiştirilmesi meselesi, Kütahya'da da tartışmalara neden olmuştu. Nitekim Kütahya'da bir grup, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin görüşleri doğrultusunda 35. maddenin değiştirilmesi yönünde destek verirken, diğer bir grup ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası çizgisinde kalarak anayasa değişikliğine karşı çıkmıştı. Bu konuda yaşanan fikir ayrışması ve Kütahya'da iki fırka arasında yaşanan gruplaşmalar dönemin gazetelerine de yansımıştı.

4 Ocak 1912 tarihinde Tanin Gazetesi Kütahya'dan gönderilen ve farklı kesimlerden birçok kişinin imzasını taşıyan bir mektuba yer vermişti.¹ Mektupta, Kanun-i Esasi'nin 35. maddesi üzerine yapılan çalışmanın aslında İslâm Şariatına uygun olduğu, bütün hukuk âlimlerinin görüşlerine ve meşrutiyetle idare edilen devletlerin anayasal hükümlerine göre hazırlandığı, lakin muhalefetin tutumu yüzünden bu çalışmanın engellendiği vurgulanmıştı. Ayrıca "Mademki muhalefet partisi hakka dayanıyor, neden gelip hükümete karşı kendi görüşlerini savunup ispat etmedi?" denilerek muhalefetin tutumu eleştirilmişti. Yazının devamında 35. maddenin ıslahı konusunda muhalefetin bu duruşuna 'en eski Osmanlı yurdunun ahalisi olarak derin anlamlar yüklediklerini' belirterek seçimlerde Kütahya halkının

hangi tarafa destek vereceklerini bildirmişlerdi. Mektubun son kısmında ise İttihat ve Terakki'nin mebuslarına daha kararlı bir duruş sergilemelerini ve Said Paşa'nın devlet mücadelesine de sonuna kadar destek olduklarını iletmişlerdi (Tanin, 4 Kanun-i Sani 1912, s. 2-3).

Buna karşın 35. madde üzerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın görüşünü ortaya koyan bir yazı da Meslek Gazetesi'nde yayımlanmıştı. Kütahyalılar adına kaleme alınan bu yazıda, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin millî egemenlik ve saltanat haklarını karıştırdığı ve bu durumun derin bir tezat oluşturduğu belirtildikten sonra, memleketin feraset sahibi kişileri sayesinde milli egemenliğe vurulacak darbenin engellendiği vurgulanmıştı (Meslek, 5 Kanun-ı Sani 1912, s. 2).

Yaşanan tüm tartışmalara rağmen Meclis-i Mebusanın dağılmasının akabinde ülke genelinde (Ahmad, 1971, s.156) olduğu gibi Kütahya Sancağı'nda da hummalı bir seçim çalışması başladı. Ancak bu kez, Kütahya'daki seçim atmosferi 1908'e kıyasla oldukça kaotikti. Elbette ki bunun temel nedeni 1912 Seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti dışında alternatif bir fırkanın teşkilatlı olarak siyaset sahnesine çıkmasıydı (Birinci, 2020, s. 133; Demir, 2007, s. 187).

Bakıldığında Kütahya'da muhalif kesime meyledecek taraflar hâlihazırda mevcuttu. Zira 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki tek başına seçime girmiş olmasına rağmen dört mebusan ancak ikisini kazanabilmiş diğer ikisi bağımsız olarak meclise girmişti. Üstelik bazı mebusların istifası üzerine yeniden gerçekleştirilen seçimlerde de halk İttihat ve Terakki'ye mensup adayları desteklememişti. Ayrıca, Teminat gazetesi yayımladığı haberde Kütahyalıların "*fırka-i necat*" tabiriyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı övdüğünü ve Kütahya Şubesinin açılmasını arzuladıklarını belirterek, burada Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın büyük bir kesim tarafından destekleneceğine dikkat çekmişti (Teminat, 10 Şubat 1912 s. 3).

Bu siyasi tabloyu gören Hürriyet ve İtilaf Fırkası Kütahya'da zaten var olan muhalif kesimin desteğini alabilmek için hızla Kütahya'da teşkilatlanma faaliyetlerine başladı. Bunun için eski kaymakamlardan aynı zamanda Bursa İttihat

ve Terakki cemiyetinin eski üyelerinden Aloğlu Ahmet Hamdi Efendi'yi görevlendirdi. Ayrıca şehrin önemli eşraflarından olan ve vakıf meselesinden dolayı hükümetle arası açık olan Germiyanzadelerin de desteğini aldı (Çoruk, 2014, s. 668; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 23 Mart 1912, s. 2). Kütahya'nın diğer etkili eşraflarından Hocazade Rasih Efendi² de siyasi tercihini Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan yana kullandı (Yalman, 1970, s. 16).

Böylece Kütahya Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şubesinin açılışı, 1912 seçimlerinin ilan edilmesinden yaklaşık bir ay sonra 23 Şubat 1912 tarihinde gerçekleşti (İkdam, 29 Şubat 1912 s. 4). Şubenin yeri esnaflara yakın olan 'Arasta Çarşısı'³ seçildi (Çoruk, 2014, s. 683; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 5 Mart 1912, s. 1). Şube Başkanlığına ise Aloğlu Ahmet Hamdi Efendi getirildi.

İkdam ve İktiham gazetelerinin aktardığına göre, şubenin açılış merasimi Saadeddin Camii'nde Cuma namazı öncesinde gerçekleşmişti. Açılış konuşması Kütahya ulemasından Hacı Mehmed Efendi tarafından "adalet" ve "hakkaniyet" tabirleri üzerine yapıldı. Namazın ardından, İstanbul'dan davet edilen Arap Camii imamı Nureddin Efendi tarafından Mevlîd-i Şerif okundu.⁴ Daha sonra on bin kişiden fazla katılımcıyla birlikte fırka binasının önüne gieçildi, burada kurbanlar kesilerek dualar eşliğinde resmi açılış gerçekleştirildi (İkdam, 29 Şubat 1912 s. 4; İktiham, 29 Şubat 1912 s. 4).

İtilafçıların sözcülüğünü üstlenen gazeteler de Kütahya Hürriyet ve İtilaf Şubesinin açılışını "*Kütahya'da Tezahürat*" başlığıyla sütunlarına taşımıştı. Haberde; "*Kütahya halkının Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne gösterdiği destek şaşkırtıcı boyutlardaydı. Eşraf ve ileri gelenlerin desteğiyle kurulan Hürriyet ve İtilaf Şubesi'nin resmi açılışı büyük bir coşkuyla gerçekleştirildi*" sözleriyle ifade edilmişti (İkdam, 29 Şubat 1912 s. 4; İktiham, 29 Şubat 1912 s. 4). Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın açılışının ardından, Kütahya'daki medrese talebeleri tarafından çekilen kutlama telgrafında, halkın meşrutiyetin ilanından bu yana böyle bir siyasi hareketin ortaya çıkmasını coşkuyla karşıladığı belirtilmiş ve bu yeni teşkilatın

vatanın selameti ile Osmanlı milletinin geleceği için önemli bir adım olduğu vurgulanmıştı (İktiham, 29 Şubat 1912 s. 4).

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, şube açılışından kısa bir süre sonra Kütahya'da önemli oranda üye sayısına ulaşmıştı. Muhalif basına göre, İttihat ve Terakki'ye dört yılda yüz kişi üye olurken, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na sadece ilk haftada bin beş yüzü aşkın üye kaydolmuştu (Teminat, 7 Mart 1912). İttihatçılara göre, bunun temel nedeni itilafçıların dini siyasete alet etmesiydi. Nitekim İttihatçılar muhaliflerin halkın dini ve milli hassasiyetlerini kullanarak fırkalarına üye topladıklarını beyan ediyorlardı. Bu bağlamda, 'Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi' "*Kütahya'da Hürriyet ve itilâf Fırkasına Ne Türü Adam Yazılıyor*" başlığı altında verdiği haberde; Kütahya'da Şeyh Şaban Efendi'nin çarşı pazar gezerek "*Yahu, siz Müslüman değil misiniz? Haydin bakalım, yeni fırkaya*" şeklindeki davranışlarını delil olarak göstermişti (Çoruk, 2014, s. 683; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 5 Mart 1912, s. 1).

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Kütahya'daki teşkilatlanma faaliyetlerine karşın, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu hatipler de Kütahya'ya davet edilmiş ve camilerde, kulüp binalarında, okullarda konferanslar düzenlemişti. Bu kapsamda, İttihat ve Terakki'nin etkin üyelerinden olan Ubeydullah (Hatipoğlu) Bey ile Naci Beyler de Kütahya'ya gelerek halkı İttihat ve Terakki yanında olmaya davet etmişlerdi. Ubeydullah Bey, gündüz Kütahya Ulucamii'nde ve gece kulüp binasında 35. maddenin tadilatı, Trablusgarp savaşı ve seçim mevzularıyla ilgili Kütahyalılara konferanslar vermişti (Teminat, 7 Mart 1912, s.1).

Muhalif basın ise Ubeydullah ve Naci Beylerin Kütahya'daki faaliyetleri sırasında birtakım iddialarda bulunarak seçmenler nezdinde İttihatçıları itibarsızlaştırmaya çalışmıştı. Örneğin, Teminat ve İktiham gazeteleri, 3 Mart 1912'de Ubeydullah Bey'in Kütahya Ulu Camii'nde yaptığı konuşma sırasında halkın camiye terk edip tepki gösterdiğini iddia ederek, Kütahya'da İttihat ve Terakki taraftarlarının olmadığını göstermeye çalışmışlardı (Teminat, 7 Mart 1912, s. 1; İktiham, 29 Şubat 1912, s. 4). İttihatçı kanat ise yaşananların Hürriyet ve İtilaf

Şube Reisi Aloğlu Hamdi Efendi tarafından organize edildiğini belirterek söylenenleri yalanlamıştı (Çoruk, 2014, s. 677; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 28 Şubat 1912, s.3).

Buna benzer bir başka girişim İttihat ve Terakki Cemiyetinin önemli sözcülerinden olan Naci Bey'in çalışmaları sırasında da yapılmıştı. Nimet ve İktiham gazeteleri, Kütahya'da Belediye Reisinin, Naci Bey'in konuşacağı miting meydanını doldurabilmek için idâdi bahçesinde cambaz oyunu düzenlediğini, bu sayede bir araya gelen Kütahyalıların, cambaz yerine İttihatçı Naci Bey'i gördüklerinde dağıldıklarını iddia etmişti (İktiham, 5 Nisan 1912, s.3; Nimet Gazetesi, 4 Nisan 1912, s.3). Kütahya Belediye Reisi Abdullah Hilmi Bey, İtilafçıların alaycı söylemlerine karşı, Naci Bey'in Kütahya'ya gelmesinden yedi gün önce cambaz kumpanyasına ruhsat verildiğini belirterek, iddiaların doğru olmadığını savunmuştu (Çoruk, 2014, s. 742; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 8 Nisan 1912, s.2).

Yaşanan bu gelişmeler üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Kütahya'da siyasi propaganda alanını kısıtlamak amacıyla birtakım önlemler alma yoluna gitti. Bu çerçevede, camilerde vaaz ve nasihat icrasını gerçekleştirecek görevlilerin resmi evraka sahip olmaları şartı getirildi. Alınan kararlar birlikte, padişah beratıyla vazifeli olan vaiz ve kürsü şeyhlerinin dahi muhtelif konularda vaaz etmeleri yasaklandı (İkdam, 10 Mart 1912, s.3). Ayrıca, İttihat ve Terakki yönetimi Kütahya'da kulüp sayılarını artırarak siyasi alandaki etkinliklerini nahiye merkezlerine kadar genişletmeye çalıştı. Bu amaçla Kütahya'nın Tavşanlı Nahiyesinde de bir kulüp binası açıldı.

Seçimlerin giderek kızıştığı dönemde, her iki taraf da birbirlerini zayıflatmak amacıyla gazete sütunlarında partiden kopuşların başladığına dair istifa haberlerine yer vermeye başladı. Hakikat gazetesi de bu düşünceyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Kütahya, Eskişehir ve Uşak şubelerinden istifa edenleri sıklıkla gündeminde tuttu. Örneğin gazetede, Kütahya Dükkâncık mahallesinden Kadayıfçı Salih, Şhreküstü mahallesinden Ruşenzade Mehmed Ruşen, Lala Hüseyin Paşa

mahallesinden Tahirzade Mehmed Ali, Mecîdiye mahallesinden Sarıoğlu Ali Çavuş, Meydan mahallesinden Sacturzade Mehmet Emin, Meydan mahallesinden Kunduracı Esnafından Koca İbiş oğlu Mustafa, (Çoruk, 2014, s. 742-743; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 8 Nisan 1912, s.2-3). Mecidiye Mahallesi muhtarı Kadızade Halil İbrahim ve Kütahya Rufâi Şeyhî Mehmed Nuri Efendi gibi isimlerin Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan ayrıldığı bildirilmişti. Rufâi Şeyhî Mehmed Nuri Efendi de istifasını “*Birtakım iğvâât ve teşvîkâtla hiçbir esâsını bilmediğim ve sûret-i teşekkülünde bir fırka-i siyâsiye zannedip de inandığım Hürriyet ve İtilâf Fırkasının Kütahya şubesinde istifa eyledim...*” sözleriyle gerçekleştirmiş ve bu haberde gazetelere yansımıştı (Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 17 Nisan 1912, s. 3; Çoruk, 2014, s. 761).

Seçim öncesinde yaşanan bu siyasi atmosfer, aslında seçim sırasında meydana gelebilecek birçok hadisenin de habercisiydi. Ancak, mevcut dönemde Kütahya'da yerel bir matbuatın olmaması, burada yaşananlarla ilgili bilgilerin oldukça sınırlı kalmasına neden olmuştur. Buna rağmen, dönemin gazetelerinde yayımlanan köşe yazıları, Kütahya merkezinde yaşanan hadiselerle ilgili bazı ipuçları sunmuştur. Örneğin Ahmed Hilmi Bey'in Hikmet gazetesinde “*Nasıl bir idare altında idik? İntihabat facialarından: Kütahya intihabatı*” başlığıyla kaleme aldığı yazısında Kütahya Hürriyet ve İtilaf Şube Reisi Ahmed Hamdi Bey'in tutuklanmasından ve Müntehib-i Sânilerin darp edilmesinden bahsederek seçimlerde İtilafçıların mağduriyetlerini ve İttihatçılar tarafından yapılan yolsuzlukları dile getirmişti (Hikmet, 9 Ağustos 1912, s. 1).

Diğer taraftan, İttihat ve Terakki yanlısı gazetelere bakıldığında Kütahya'da meydana gelen olayları, İrticai hadise olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Nitekim Tanin gazetesi yazarı Babanzade İsmail Hakkı Bey de Kütahya'da gerçekleşen seçim sırasında teftiş heyetinin darp edilip yaralandığı ve olayın faillerinin bunu yaparken “Şeriat isteriz” sloganıyla seçimi protesto ettiği bilgisini aktarmıştı (Mayak, 2019, s. 649). İsmail Hakkı Bey, uzun bir süredir memleketi kemirip çürüten toplumsal bir hastalık olarak nitelendirdiği bu hadiseyi

31 Mart vakıasıyla olan benzerliğine işaret etmişti (Tanin, 26 Mart 1912, s.1). Hakikat gazetesi de aynı görüşü savunmakla birlikte bölgenin yerel basını olarak olayları daha yakından takip etmenin sağladığı avantajla bazı ilave tespitlerde bulunmuştur. Bu bağlamda uzun süredir Aloğlu Hamdi ile Şeyh Şaban Efendilerin Eskişehir'deki İtilafçı Yörük Emin, Hacı Mahmud, Hasan Bey, Zeytinzade Tevfik Efendiler ile sık sık görüşüklerini belirterek yaşanan hadiselerin daha önceden planlanmış olabileceğini iddia etmişti (Çoruk, 2014, s. 737; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 5 Nisan 1912, s.1). Neticede söz konusu olayların faili olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası görülmüş ve Şube Reisi Aloğlu Hamdi, Kütahyalı Hacı Şevket, Parasızzade Şakir, Defter Kethüdasızade Akif ve Yüylük köyünden Halil Efendiler halkı irticaya teşvik etmekle suçlanarak 7 Nisan 1912'de Divan-ı Harb-i Örfi'ye sevk edilmişti (BOA. DH. SYS. 83/2-3-44).

Kütahya'da müntehib-i sânilerin belirlendiği ilk seçimler, martın son haftasında tamamlanabilmişti. Tanin ve Hakikat gazetelerinin verdiği bilgilere göre Kütahya merkezinde Müntehib-i Sânilerin yarısından fazlasını İttihatçılar kazanmıştı (Çoruk, 2014, s. 720; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 27 Mart 1912, s. s.2). Öte yandan İtilafçıların haber kaynağı olan İktiham gazetesine göre ise Müntehib-i Sânilerin %85'ini Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na mensup adaylar kazanmıştı (İktiham, 5 Nisan 1912, s.3). Gazeteler arasındaki sonuç farklılıkları, buradaki seçimler hakkında net bir değerlendirme yapmayı zorlaştırırsa da her iki durumda da Kütahya merkezinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ilk seçimlerde diğer seçim bölgelerine nazaran daha başarılı olduğunu göstermektedir.

Müntehib-i Sânilerin belirlenmesinden sonra Kütahya'da mebus seçimleri nisan ayının ilk haftasında başladı. İttihat ve Terakki Cemiyetinin Kütahya'daki mebus adayları Abdullah Azmi Bey, Cemal Bey, Göbelezzade Sadık Bey ve Eskişehir jandarma kumandanı Nail Bey idi. Muhalif basında (Teşkilat, 3 Şubat 1912, s. 3). Eskişehir Hakikat gazetesi başyazarı İsmail Mestan Bey'in de İttihat ve Terakki'den mebus adayı olarak ismi geçmiş ise de Mestan Bey mebus olmayacağını ancak aynı his ve gayretle cemiyete destek vermeyi devam edeceğini

belirtmişti (Çoruk, 2014, s. 731; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 3 Nisan 1912, s.1). Ayrıca Gediz kazasından Azmizade Lütü Efendi de İttihat ve Terakki Cemiyetinden mebus adayı olmuştu (Sabah, 5 Mart 1912, s.3).

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Kütahya'daki mebus adayları kesin olarak belirlenememekle birlikte, basına yansıyan bilgilere göre Şakir Paşa ile Ziya Bey, ismi geçen mebus adayları arasındaydı (Teminat, 23 Şubat 1912, s. 4). Ayrıca, eski Telgraf ve Posta Nazırı Agop İstanbullu Efendi'nin de Kütahyalı olması ve buradaki Ermeniler tarafından destekleneceği düşüncesiyle aday yapılması düşünülmüştü. Fakat vefatı üzerine yerine Kütahya Belediye Meclis Azası Artin Efendi'nin adaylığı söz konusu olmuştu (Teminat, 22 Şubat 1912, s.3). Bunların dışında Kütahya Şube Başkanı Aloğlu Hamdi Bey tarafından, on bin kişi adına Lütü Fikri Bey'e Kütahya'dan aday olması için çağrı yapılmıştı. Yapılan teklif muhalif basında "*Kütahyalıların şayan-ı iftihar hareketi*" olarak duyurulmuştu ((Teminat, 11 Mart 1912, s. 2; Tanin, 12 Mart 1912, s. 3). Ancak Lütü Fikri Bey, adaylık tercihini Kütahya'dan yana değil İstanbul ve Dersim'den yana kullanacaktı. Bu durum üzerine şube başkanı Ahmed Hamdi Bey Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan Kütahya mebus adayı olmuştu. Fakat Müntehib-i Sâni seçimlerinden sonra Aloğlu Hamdi Bey'in mebus olma ihtimalinin yüksek olduğu düşüncesiyle tutuklanarak hapse atılmıştı (Hikmet, 9 Ağustos 1912, s.1).

Neticede Kütahya'da 1912 Mebus Seçimleri, nisan ayının ikinci haftasında tamamlanabilmiş ve bütün ülkede olduğu gibi seçimi kazananların tamamı İttihat ve Terakki adayları olmuştu. Buna göre seçimi 1908 seçimlerinde de mebus olan Abdullah Azmi Bey ile Ahmed Cemal Bey ve Uşak tüccarlarından Göbezlezzade Sadık Efendi ile Eskişehir Jandarma kumandanı Nail Bey kazanmıştı. Daha önce mebus seçilen Ahmed Ferid Bey ile Hasan Tahsin Efendiler ise aday oldukları halde mebus seçilememişti (Hak, 15 Nisan 1912, s. 3).

1912 Seçimlerinde Eskişehir Kazası:

1912 yılında Kütahya'nın kazalarından biri olan Eskişehir'de yapılan seçim, 1908'e göre göre daha dinamik bir ortamda gerçekleşmiştir. Bunun en

önemli sebebi hiç şüphesiz İttihat ve Terakki cemiyetine karşı oluşan muhalefetin 1912 seçimlerinde daha organize bir yapıya kavuşmuş olmasından kaynaklanmaktadır.

Özellikle Eskişehir'in nüfuzlu ailelerinden biri olan Zeytunzade ailesinin muhaliflere sağladığı önemli destek sayesinde Eskişehir'de İttihat ve Terakki karşısında güçlü bir muhalefet ortaya çıkmıştır (Güneş, 1992, s. 470). Zeytunzade ailesinin muhaliflere verdiği bu destek sayesinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Eskişehir Şubesi kurulabilmiş ve teşkilatın başına Romanya göçmenlerinden ve aynı zamanda Eskişehir Ticaret Odası Reisi olan deri tüccarlarından Hacı Veli Bey⁴ getirilmiştir (Börekçi, 1999, s. 473). Şubenin açılışı Kütahya'dan iki hafta önce, 9 Şubat 1912 tarihinde yapılmış ve şube binası olarak da Hocazade hanı belirlenmiştir (Yeni ikdam, 11 Şubat 1912 s. 3; Mukavemet, 11 Şubat 1912, s. 3).

Öte yandan Eskişehir Hürriyet ve İtilaf Şubesi açılışının, büyük bir gövde gösterisiyle yapılması planlanmıştır. Bu plana göre cuma namazı öncesi Eskişehir Çarşı Camii'nde Trablusgarp şehitleri için bir mevlid töreni düzenlenecek. Ardından binlerce kişinin katılımıyla, esnaflar sancaklarla; Hristiyan ahali ise ellerinde haçlarla, Şeyh Edebali Hazretlerinin Türbesini ziyaret edecekti. Bu ziyaret esnasında kurbanlar kesilip buradan fırka binasına doğru yürünecek ve açılış gerçekleştirilecekti (Yeni ikdam, 14 Şubat 1912 s. 3; İkdam, 28 Şubat 1912 s. 4).

Ancak, Eskişehir Jandarma Komutanı M. Nail Bey'e, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Eskişehir Şubesinin açılış merasiminde yaşanacaklar ile ilgili birtakım ihbarlar gelmişti. Bu ihbarlardan birinde, resmi açılış vesilesiyle büyük bir nümayişin düzenleneceği, sıcak su depolarına saldırılacağı ve bazı İttihatçıların evlerine taarruz edilip ihtilale kalkışılacağı bildirilmişti. Ayrıca ihbarcılar, Zeytunzade ailesinin 31 Mart olayları esnasındaki tutumunu da hatırlatarak, olayın ciddiyetini jandarma kumandanına bildirmişti. Bunun üzerine Eskişehir Jandarma Kumandanı Nail Bey, çıkması muhtemel gördüğü hadiselerin yaşanmaması için bir dizi tedbirler alma yoluna gitti. Bu amaçla bir beyanname yayınlayarak şehrin

önemli köşe başı noktalarına jandarma birliklerini yerleştirdi. Eskişehir Hürriyet ve İtilaf Şube Başkanı Hacı Veli Bey ile bazı fırka yetkililerinin Şeyh Edebali Türbesini ziyaret etmelerini engelledi (Çığır, 9 Şubat 1327, s.3). Ayrıca, İtilaf yanlısı muhtarların gece yarısı evlerine girilerek görevlerine son verildi ve yerlerine seçime gidilmeden yeni muhtarlar atandı.

İtilafçılar ise ittihatçıların bu yasaklayıcı uygulamaları karşısında kendilerini destekleyen gazeteler vasıtasıyla şikâyetlerini duyurmaya çalıştı. Özellikle firkalarının Volkan Cemiyeti'ne benzetilmesine ve halka bu şekilde lanse edilmesine karşı çıktı (Yeni İkdam, 12 Şubat 1912, s. 3; Mukavemet, 20 Şubat 1912, s.4). Bununla birlikte İttihatçıların gösterdiği sert tutuma rağmen siyasi faaliyetlerini devam ettirmek için gayret etti. Hatta Hürriyet ve İtilaf taraftarı Tokat Mebusu Mustafa Sabri Bey, Eskişehir'e geldi ve burada dört gün boyunca konferanslar vererek ittihatçıları tenkit eden açıklamalarda bulundu. Özellikle 35. maddenin tadili meselesi ile Trablusgarp savaşında yaşanan olayları sert bir dille eleştirdi (Çoruk, 2014, s. 695; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 13 Mart 1912, s.1).

Görüldüğü üzere İttihat ve Terakkiye karşı Eskişehir de güçlü bir muhalefet baş göstermiş, buna karşın Eskişehir İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri de muhalifleri sindirme yoluna gitmişti. Elbette ki Eskişehir Jandarma Komutanı M. Nail Bey'e gelen ihbarların doğruluğu konusunda net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak İttihat ve Terakkinin seçimleri kazanabilmek amacıyla Eskişehir'de de muhalefete karşı sert önlemler aldığı muhakkaktır.

Öte yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti de etkili propagandacıları aracılığıyla Eskişehir'de konferanslar vererek ahaliyi yönlendirmeye çalışmıştı. Bunun için Karahisar mebusu Rıza Paşa⁶, Arnavut eşrafından Zavanlızade Saadeddin Efendi⁷, Aydın Mebusu Ubeydullah Efendi⁸ ve İttihatçıların önde gelen isimlerinden Niyazi Bey⁹ gibi tanınmış kişiler Eskişehir'e davet edildi.

Diğer taraftan, İttihat ve Terakki Cemiyeti propaganda faaliyetlerinde Eskişehir'de neşredilen "Hakikat Anadolu Sesleri" gazetesindeki kalemi güçlü

yazarlardan da istifade etti.¹⁰ Nitekim gazetenin başmuharriri ve imtiyaz sahibi Mestan İsmail Bey başta olmak üzere, Mehmet Nuri, Burhan Fikret, Kâzım operatör Doktor Keklikyan gibi isimler yazılarıyla seçmenleri yönlendirmeye çalıştı. Örneğin, Mestan İsmail Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın, 31 Mart Hadisesinin ardındaki güçler tarafından kurulmuş olduğunu iddia etmiş ve bu siyasi oluşumun tek emelinin İttihat ve Terakki Cemiyetini devirmek amacı taşıdığını köşe yazılarında sıklıkla dile getirmişti.¹¹ Gazetenin bir diğer etkili yazarı Burhan Fikret ise İttihat ve Terakki cemiyetini Meşrutiyet'in kurucusu ve vatanın tek kurtarıcısı olarak nitelendirirken, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı ise Meşrutiyet'e ve ülkenin birliğine karşı olan bireyler veya gruplar tarafından kurulmuş bir oluşum olarak addetmişti.¹²

Yoğun propagandaların yaşandığı bu ortamda Eskişehir halkı, 17 Mart 1912 Pazar günü sandık başına gitti. Kaza merkezinde 18, kaza dahilinde ise 61 Muntehib-i Sâni seçilecekti (Tercüman-ı Hakikat, 19 Mart 1912, s.3). Seçim zamanında Eskişehir kaza merkezi çevre nahiyeler ve köyler hariç 14 seçim bölgesine ayrıldı (Kâzım, t.y. 8).

Muntehib-i Sâni seçimlerinin başlamasıyla birlikte Eskişehir'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarının da yakınmaları iyiden iyiye artmaya başladı. İtilafçıların sözcülüğünü yapan gazeteler, seçimlerde yapılan yolsuzlukları ve bunlardan kaynaklanan şikâyetleri detaylı bir şekilde sütunlarına taşıdı. Şikâyetlerin başında iktidarın İttihatçılar tarafında durarak seçimlere karışması ve kaymakamdan Jandarma Komutanına kadar devlet görevlilerinin kanunlara aykırı davranması geliyordu. Örneğin, Eskişehir Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şube Reisi Hacı Veli Efendi, Hedef Gazetesine gönderdiği telgrafta; hükümetin Muntehib-i Sâni seçimlerinde ahaliyi baskı ve tehdit altına aldığını, hükümetin işaret ettiği adayları seçmeyenlerin hapse atıldığını ve seçimlerin kuvvet ve cebirle gerçekleştiğini bildirmişti. Ayrıca “... *Bu gibi tufan-ı belâ bu milletin üstünden daha ne vakit kalkacaktır. Meşrutiyet hayatlarını inkisar eden bu bârid muameleler devam ettikçe bu mülkün bu milletin hangi köşesi nail-i meşrutiyet olmuştur denilebilir...*”

ifadesiyle Eskişehir'de Meşrutiyetten uzak bir seçimin gerçekleştirildiğini kamuoyuna duyurmuştu (Hedef, 18 Mart 1912, s.3; BOA. DH. 83.2/6-2).

Benzer şekilde, fırka üyeleri de 17 Mart 1912'de Sadarete gönderdikleri telgrafta; "*Bizi hem intihaba davet ettiler hem de intihâb uğrunda kurban etmeye kıyam ettiler...*" ifadeleriyle sitem etmişlerdi (Teminat, 19 Mart 1912). 18 Mart'ta Dâhiliye Nezaretine toplu imza ile çektikleri bir başka telgrafta ise Eskişehir hükümet memurlarının seçimlere mâni olmak için halkı darp etmekten çekinmedikleri ifade edildikten sonra, "Kanun ve meşrutiyet varsa yapılan usulsüzlükler son bulsun yoksa hükümet istediğini seçsin" diyerek tepkilerini dile getirmeye çalışmışlardı (İktiham, 19 Mart 1912, s. 3; BOA. DH. SYS. 83-2-6/1).

Olaylar ve şikâyetlerle geçen ilk seçimler Eskişehir merkez kazasında pazartesi günü akşam 10'da tamamlanabildi. Sandıktan çıkan seçim sonuçlarına göre, İttihat ve Terakki adayları 14, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise 4 Müntehib-i Sâni çıkarabilmişti. Kaza merkezinde seçilen Müntehib-i Sâniler ve seçim bölgeleri şöyleydi (Çoruk, 2014, s. 709; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 20 Mart 1912, s.3):

Karapınar Mahallesi'nden: Kaymakam Zekâi Bey, Paşa Mahallesi'nden: Hacı Emînzâde Arif Bey, Şerefiye Mahallesi'nden: Satırzâde Emin Efendi, Hoşnûdiye Mahallesi'nden: Eski Muhtar Artin Efendi, Agobçıyan Efendi, Hacı Ali Bey Mahallesi'nden: Hacı Osman Ağa, Hacı Mehmed Şâkir Efendi, Yeni Mahallesi'nden: Hacı Hâfız Ömer Efendi, Muhtar Niyâzî Efendi, Ferahiye ve İhsaniye Mahallesi'nden: Büyük Kerîm Ağa, Mamure Mahallesi'nden Muallim Ali Nazmi Efendi, Hamidiye Mahallesi'nden: Muhtar Saîd Ağa. Tarafsız olanlardan kazananlar ise Cenûdiye Mahallesi'nden: Mestçi Hacı Mehmed Ağa. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan kazanan adaylar: Arifiye Mahallesi'nden Yorgi Bostancidis, Simon Arabidis, Akçağlan'dan: Sadık Efendi Zeytunzade, Dede Mahallesi'nden: Hacı Eyüp Efendi.

Buna mukabil Eskişehir merkezinde Müntehib-i Sâni seçimleri tamamlanmış olmasına rağmen henüz köylerde seçim başlamamıştı (Güneş, 1992,

s. 471). Çevre köylerin seçimi Rumi takvimle 10 martta başlayacaktı. Bu durumda, hala kazanma şansı bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, merkezdeki mağlubiyetini telafi etmek için köylere yöneldi ve aralarında seçtikleri bazı fırka üyelerini rüesa sıfatıyla köylere tayin ederek propaganda faaliyetlerine başladı (Kâzım, t.y, s. 8).

Köylerde seçim faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte İttihatçılara yönelik yapılan propagandaların yöntemi ve tonu değişti. Hacı Veli ve diğer fırka yöneticileri, “jönler” olarak adlandırdıkları İttihatçıları dinsizlikle itham etmeye başladı. Nitekim “35. madde demek otuz oruç, beş vakit namazdır, İttihat ve Terakki'nin cümlesi gâvurdur, sizi kesecekler, camileri kaldıracaklar, çocuklara şapka giydirecekler, hanelerinizi mahvedecekler, Müslüman olan, Hacı Veli'nin Sancağı altına gelsin orada reyini versin” gibi ifadeler kullanarak seçim propagandası yaptıkları Hüdavendigâr vilayeti tarafından resmî kayıtlara geçmişti (Kâzım, t.y, s. 8; BOA. DH. SYS. 83/2.3.18/1). Ayrıca yöntem olarak eski mızraklı ilmihalleri fırkanın programıymış gibi köy halkına sundukları da yapılan iddialar arasındaydı (Kâzım, t.y, s. 12; Teminat, 26 Mart, 1912, s. 3). Bu tür söylemlerin yanında, “intihâb memurlarını kesiniz, jandarmalara karşı silah isti'mal ediniz, şeriat talep ediniz, bir kere intihap yaptınız Sultan Abdülhamid'i indirdikleri gibi Sultan Mehmet Reşad'ı da indirecekler” türünden isyana teşvik edici ifadeleri de kullandıkları rapor edilmişti (Kâzım, t.y, s.10).

Öte yandan Hürriyet ve İtilaf taraftarları, bölgedeki halkın mezhep farklılıklarından yararlanarak Sünnilik ve Alevilik çatışmasını körüklemek ve seçim sırasında kargaşa yaratmak için de bir takım propaganda faaliyetleri yürütmüştü. Örneğin Seyyid Battalgazi Postişini Şeyh Şükrü Efendi'ye hükümetten kırk sandık tüfek geldiği ve Sünnîleri öldürmeleri için onun tarafından Alevî köylerine dağıtıldığı propagandası yapılarak kaos ortamı oluşturulmaya çalışılmıştı. Elbette ki bu şekildeki asılsız haberlerin amacı, köylüleri İttihatçılara karşı kışkırtmaktı. Yapılan bu tahrikler neticesinde bölgede İttihat ve Terakki'ye, dolayısıyla da hükümete karşı birtakım hadiseler meydana geldi. 10 Mart 1328 (23 Mart 1912) tarihinde Seyidgazi, Özdenk, Tandır, Taşköprü, Kırka, Kızılınler,

Bardakçı ve köylerinde halk hükümete karşı isyan etti. (Güneş, 1992, s. 472) Eskişehir çevresinde yaşanan bu olaylar tarihte 10 Mart İrtica hadisesi olarak geçti (Demir, 2007, s. 251).

1912 Seçimlerinde Eskişehir Köylerinde Gerçekleşen Olaylar

Seyidgazi Olayları: Seyidgazi de yapılacak Müntehib-i Sâni seçimleri için İttihat ve Terakki, Hakikat Gazetesi başyazarı Mestan Bey ile Hakkı Efendi'yi görevlendirmişti. İttihat ve Terakki sandık görevlisi olan Mestan Bey ile Hakkı Efendi Seyidgazi deki seçim esnasında yaşanan hadiselerde elebaşı olarak Volkan Cemiyeti mensubu ve seçimden birkaç ay evvel Teârif-i Müslimin'de yazdığı makale ile gündeme gelen Tatar Hoca Abdurrahman Efendinin olduğunu bildirmişti. Gazete ve resmî belgelerde Tatar Abdurrahman Hoca'nın, ittihatçılara karşı "*Vurun Jönlere gavurlara, bunlara vurmak İslâm için farz-ı ayndır, bu din kavgasıdır*" söylemiyle halkı kışkırttığı da belirtilmişti (Börekeçi, 1999, s. 484). Olayların çıkmasında parmağı olduğu düşünülen diğer şahıslar ise Karakatip Mehmedoğlu Nazif ve Fakioğlu Süleyman Efendi olduğu bildirilmişti (Tercüman-ı Hakikat, 28 Mart 1912, s. 3).

Kırka Olayları: Burada yapılacak seçimlere İttihatçılar eski muhtarlardan Artin Efendi ile Hakikat gazetesi yazarı Mestan Bey'in kardeşi Hamdi Bey'i görevlendirdi. Seçimler Rumi takvime göre 23 Mart (5 Nisan 1912) Cumartesi günü olarak planlandı. Ancak Karakeçili Aşireti Reisi Hacı Bekir Beyzade Ethem Bey'in halkı kışkırtmasıyla henüz seçim başlamadan birtakım olaylar vuku buldu. Kaymakam Zekai Bey'in raporuna yansıyan olaylarda halk "*Siz memurlar, padişahтан en küçük hizmetlinize kadar dinsizsiniz, biz sizi istemeyiz*" diyerek seçim heyetini ve Teğmen Abdullah Bey'e saldırmak istemişti (BOA. DH. SYS. 83/2.3/18-1).

Çıkan olaylarda Kâtip Hamdi Bey ve Artin Bey darp edilerek yaralandı. Ayrıca Teğmen Abdullah Bey ile Hamdi Bey esir edilmiş ve ağır hakaretler içerisinde Eskişehir'e kadar yayan götürülmüştü. Ayrıca isyancılardan bir kısmı, Kızılınler köyüne Raif Bey'in idaresindeki seçimi hedef almak üzere silahlı bir

şekilde gitmek üzere ayrılmıştı (Börekçi, 1999, s. 488; Tercüman-ı Hakikat, 28 Mart 1912). Kaymakam Zekai Bey, olayın faillerinin Karacaşehirli Yörük Hacı Bekir Bey'in Ethem, Eşen köylü Hafız Mahmut, Karaalanlı köyünden Hacı Seylan, Koca Mehmed ve oğlu Selim olduğunu bildirdi (BOA. DH. SYS. 83/2-3-17). Bu kişilerin yakalanması için jandarma teftiş heyetinden Binbaşı Saadettin Bey komutasında bir kuvvet gönderilmişti (BOA. DH. SYS. 83/2-3-53/1).

Kızılınler Olayları: Kızılınler ve civarındaki altı köy birleştirilmiş ve sandık memuru olarak da Raif Bey görevlendirilmişti. Henüz seçim başlamadan Ulu Çayır Çerkez köylüleri *“Bizim emin olduğumuz köylerimiz resmî heyet arasında bulunacak ve pusulalara yazılacak bizim istediğimiz adamlar çıkacak”* diyerek isyana kalkışmıştı. Kargın köyü sakinleri ise çıkan isyanlara katılmasa da diğer köylerin baskısı altında buldukları için seçime katılmadı. Sarıöküz köyü ile Uluçınar köyündeki seçimler ise bu atmosferde gerçekleşti (Börekçi, 1999, s. 489).

Dereköy Olayı: Burada yaşanan olaylarda, İtilafçıların önde gelen siyasetçilerinden olan Mehmed Efendi Müderris sıfatını kullanarak halkı tahrik etmiş, hadiseler sırasında jandarmanın silahları alınmış ve seçim memurları hapsedilmişti (Tercüman-ı Hakikat, 28 Mart 1912, s.3).

Gökçekısıık: Eskişehir'in Gökçekısıık köyünde yapılan seçim esnasında bir takım olaylar çıkmış ve yaşanan arbade sırasında jandarma erlerinden birisi hayatını kaybetmiş, birkaçı da yaralanmıştı (Maşrık-ı İrfan, 25 Mart 1912, s.3).

Şecceddin ve Bardakçı Olayı: Diğer köylerde olduğu gibi seçim, 23 Mart (5 Nisan 1912) Cumartesi günü olarak planlandı, seçim görevlisi olarak Arif Bey görevlendirildi. Ancak seçimin yapılacağı sırada bütün köylüler heyete hitaben *“Hoca Abdurrahman'ı İstanbul'a gönderiniz, hukukumuzu müdafaa etsin, biz ne mebusan ve ne sandık ne de meşrutiyet isteriz, bizi gâvur yapacaksınız, biz kâğıt vermeyiz, Sultan Abdülhamid'in nesi vardı, onu tahtan niçin indirdiniz”* diyerek seçime itiraz etmişti. Oy verme işlemi başlar başlamaz İtilaf taraftarları *“vurun din kavgasıdır, bir jön öldürmek, yüz gavur öldürmekten daha üstündür”* gibi ifadelerle halkı isyana teşvik etti. Çıkan olaylar dolayısıyla seçimler yapılamamış

ve görevliler Seyidgazi'ye dönmek zorunda kalmıştı (Tercüman-ı Hakikat, 28 Mart 1912, s.3; Kâzım t.y, s. 15).

Kümbet Olayları: Kümbet ve civarındaki 10 köy birleştirilmiş ve bir seçim şubesi oluşturulmuştu. Seçim görevlisi olarak da Bahaeddin Efendi görevlendirilmişti. Ancak bu 10 köyden Kümbet, Karaviran ve Yapıldak köyleri hükümete ve seçim memurlarına karşı en fazla muhalefet gösteren yerler olmuştu. Kümbet köyü ihtiyar heyetinden Hacı Ömer Efendi ile Yapıldak köyünden Ali Çavuş'un Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına aday gösterildikleri ve oy pusulalarını köylülere dağıttıkları seçim memurları tarafından tespit edilmişti. Cumartesi günü seçim işlemi başladığında Kümbet, Yapıldak ve Karaviran köylüleri Ayı Mehmed isimli şahsın tahrikleriyle oy kullanmak istemeyip seçim memurlarına saldırdı. Diğer köy halkı ise hükümetin emri ve kanun dairesinde oy kullanmak istediklerini ancak isyana kalkışan diğer köylüler tarafından tehdit edildikleri için hükümet tarafından güvenliklerinin sağlanmasını aksi durumda oy kullanamayacaklarını bildirdi. Bu durum üzerine Jandarma Teğmeni Abdullah Efendi'nin kumandasında yirmi kişilik bir müfreze Kümbet köyüne gönderildi. Fakat orada toplanan halk jandarma birliklerine karşı koyarak isyanı sürdürdü. Bunun üzerine Kaymakam Zekai Bey daha kuvvetli bir müfreze ile olaylara müdahale etmeye çalıştı. Buna rağmen burada düzenli bir seçim ortamı sağlanamadı (Güneş, 1992, s. 478; Börekçi, 1999, s.490-491).

Özdenk Olayları: Birkaç köy dâhil edilerek Özdenk köyü seçim merkezi yapılmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Hasköylü Süleyman Efendi de seçim görevlisi olarak tayin edilmişti. Oy verme işlemleri geç saate kadar sürmüş ve tamamlanamamıştı. Bu nedenle seçime ertesi gün devam edilme kararı alındı. Ancak seçim sandığının nerede tutulacağı konusunda seçim heyeti ile Dereköylü Hacı Emin Efendi arasında anlaşmazlık çıktı. Hacı Emin Efendi'nin dışarı çıkarılmasıyla halk galeyana gelerek taşla, sopalarla seçim memurlarına saldırdı. Jandarma erlerinin silahları isyancılar tarafından zorla gasp edildi. Pazar günü devam eden seçimde köylüler, gayri kanuni bir şekilde oylarını istediği gibi

kullanarak Dereköylü Hacı Emin Efendi'yi muhalefetin adayı olarak seçti (Börekçi, 1999, s.485).

Tandır Olayları: Tandır Köyü ve civarındaki beş-altı köyle birlikte, seçim bölgesi olarak belirlendi. Seçim memuru olarak da Şakir Bey görevlendirildi. Ancak Koca Ali, Kara Hasan, Hacı Alioğlu Hafız İbrahim, Çayköylü Hafız Hasan, Hacı Hasan ve İsa'nın oğlu Koca Mustafa isimli şahıslar *“Bunlar gâvurdur, siz de mi gâvur olacaksınız? Bunlar şapka giydirecekler”* gibi ifadelerle köylüleri seçim memurlarına karşı kışkırttı. Bunun üzerine ahali birisi jönlere diğeri de şeriat isteyenlere ait olmak üzere iki sandık kurulmasını istedi ve Resmi mühürlü pusulaları *“Bunlar jönlere kağıdudur, bunlara yazınca jönlere oy verilmiş olur”* diyerek reddetti. Ortamın gerginleşmesi üzerine seçimler yapılamadan seçim memurları köyden çekilmek zorunda kaldı. (Börekçi, 1999, s.486).

Taşköprü Olayları: Taşköprü, Sulukarağaç, Kavacık, Yarımca, Bozdağ köyleri bir seçim dairesi sayılarak Taşköprü merkez kabul edildi ve Hacı Ahmet Efendi seçim memuru olarak görevlendirildi. Oy verme işlemleri cumartesi günü saat dörtte Taşköprü okulunda başladı. Ancak Bakkal Halim, Hacı Said, Muhtar, Zekeriya ve Yetim Mehmed, *“Bu pusuladaki mühürler İttihat ve Terakki yani gâvur mührüdür, bunlara sakın oylarınızı yazmayınız”* sözleriyle Kavacık köylülerini kışkırtmaya çalıştı. Sulukarağaç köylüleri ise *“Bu kâğıtlar eczâli, sandıklar da elektrikli. Biz Ahmed yazarız, sonra sandıktan çıkarken Mehmed olur ve bizim size kesinlikle güvenimiz yoktur”* diyerek seçime karşı çıktı. Ardından Yarımca Köyü'nden Karakeçili Aşireti Reisi Hacı Hüseyin Efendi'nin kışkırtmalarıyla olaylar daha da büyüdü. İçlerinden Taşköprülü Çerkez Kel Şakir, eski muhtar Osman ve oğlu, tütün kaçakçısı Koca İsmail, Sulukarağaçlı Kıyıcıoğlu Süleyman, Yetim Mehmed, Bakkal Halim ve diğer bazı kişiler, ellerinde kamalar ve sopalarla seçim odasına baskın düzenleyerek tehdit ve zorlama ile seçimin kanuni bir şekilde yapılmasını engelledi (Börekçi, 1999, s.486-487).

Sakarı Ilıca Olayları: Sakarı Ilıca ve Demirciler köylerinin Müntehib-i Sâni seçimleri aynı heyet tarafından yürütüldü. Oy kullanma işlemleri pazartesi günü köy okulunda başlatıldı. Ancak seçimin ertesi güne kalmasıyla birlikte, Hürriyet ve İtilafçılardan köy imamı Mehmed Efendi, yasal olmamasına rağmen seçim heyetinden oy pusulalarını ve mazbataları zorla teslim aldı. Bunun yanı sıra, Taşköprü Çerkez köylülerinden Fazlı Mehmed isimli şahıs, Taşköprü'deki olayları Sakarı Ilıca'da da uygulamak için köy halkını kışkırtarak, seçimlerin usulsüz bir şekilde yapılmasına yol açtı (Börekçi, 1999, s.487-488).

Müntehib-i Sâni seçimlerinde vuku bulan bu hadiseler üzerine Kütahya Mutasarrıfı Kemal Bey ve Eskişehir kaymakamı Zekai Bey, bölgeye hareket ederek olayları araştırmak için kurulan tahkik heyetinde görev aldı. Yaptıkları incelemelerden sonra üst makamlara gönderilen raporlarda, yaşananları irticai bir hadise ve ihtilal girişimi olarak nitelendirdi. Olayların tek sorumlusu olarak da Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarını işaret etti (BOA. DH. SYS. 83/2-3-9/6; BOA. DH. SYS. 83/2-3-17).

Hükümet ise bölgeden gelen uyarıları dikkate alarak, ikinci bir 31 Mart Hadisesinin yaşanmaması amacıyla birtakım sert tedbirler alma yoluna gitti (Gelmez, 1995, s. 100). Bu doğrultuda, İstanbul'dan gelen nizamiye askerleri ve onlara katılan Eskişehir'deki birlikler olay çıkaran köylere gönderildi ve zanlılar tek tek yakalandı. İlk olarak Eskişehir Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şube Reisi Derici Hacı Veli, Kayınbiraderi Abdülğani, Seyidgazili Karakatip Mehmed, Fakih Süleyman, Tatar Abdurrahman Efendiler gözaltına alındı (Güneş, 1992, s. 479). Zanlılar önce nahiye hapisanesine oradan da Eskişehir'e gönderildi. Bu şahıslar, Kaymakam Zekai Bey'in talebi doğrultusunda Divan-ı Harb-i Örfi'ye sevk edildi ve daha sonra Yüzbaşı Sabri Bey'in refakatinde İstanbul'a gönderildi (BOA. DH. SYS. 83/2-3-49; İktiham, 2 Nisan 1912, s.4).

Eskişehir Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şube Reisi Hacı Veli Efendi ise, yapılan tüm suçlamaları reddederek bunları "istinat ve iftira" olarak değerlendirdi. Yaşananlara İttihatçıların sebep olduğunu ve bu gerçeğin halk tarafından

bilindiğini, ancak gazetelerde yayımlanan yanlış haberlerle gerçeklerin örtbas edildiğini savundu. Ayrıca 27 Mart 1912 tarihinde Sadarete gönderdiği yazıda, İttihatçıların, çeşitli suçlara karışmış kişileri seçim merkezlerine göndererek halka akıl almaz hakaretlerde ve eziyetlerde bulduklarını, akabinde de kendi adaylarını zorla oy verdirmeye çalıştıklarını iddia etti. Bunları planlayanların ise kaza kaymakamı Zekai Bey, jandarma kumandanı Nail Bey, Hakikat Anadolu Sesleri gazetesi yazarı Mestan ve kardeşi Hamdi Bey olduğunu ileri sürdü (BOA. DH. SYS. 83/2-3-56; İktiham, 31 Mart 1912, s.3). Yine buna benzer bir başka telgrafında seçim sırasında pek çok memurun tutuklandığını, Jandarma kumandanının emriyle kırbaç ve sopalarla dövüldüğünü Dâhiliye Nezaretine bildirmişti (BOA. DH. SYS. 83/2-3-51).

Hacı Veli Efendi ve diğer zanlılar, tutuklu oldukları süre boyunca da iddialarını tekrarlamıştı. Nitekim 4 Eylül 1912’de Sadarete gönderdikleri yazıda, Seyidgazi’de meydana gelen olayların nahiye müdürünün jandarmalara ateş emri vermesiyle başladığını dolayısıyla bölge halkının herhangi bir tecavüzde bulunmadığını öne sürmüştü. Gönderilen yazının devamında, Adliye heyetinden gelen doktorun olay yerinde yaptığı tahkikat delil gösterildikten sonra; “Mülazım Abdullah Efendi tarafından, nahiye müdürü vasıtasıyla seçmenler birer ikişer odalara kapatılıp darp ve işkencelere maruz bırakılmıştır. Halk yara bere içinde inlemekte iken Kaymakam Bey, istediği kişiyi seçip evrakları seçmenlerden mühürlemelerini istemiştir. Dolayısıyla asıl suçlular ittihatçılardır” denilmişti (BOA. DH. SYS. 83/2-3-4/3).

Hacı Veli Efendi, siyasal kimliğini kullanarak söz konusu iddialarını defaten üst makamlara iletmış ve suçsuz olduğunu savunmuş olsa da hükümet nezdinde bu girişimleri karşılık bulmamıştı. Zira tahkik heyetinin bölgede yapmış olduğu incelemeler neticesinde ortaya koyduğu raporlarda Hacı Veli’nin ifadelerini doğrulamıyordu. Ayrıca geçmişte yaşanan 31 Mart Hadisesi’nin yol açtığı irticai ayaklanma endişesinin yöneticiler üzerindeki travmaları da hükümetin olaylara gösterdiği tepkiyi ister istemez etkilemişti.

Çıkan hadiseler yüzünden yapılamayan veya yapıldığı halde yasalara uymayan 1912 seçimleri tekrarlanmış ve neticede Eskişehir ve köylerinde seçilmesi gereken 61 Müntehib-i Sâni'den 44'ünü İttihat ve Terakki adayları kazanmıştı. 12 Nisan 1912 tarihinde de Mebusan seçimleri yapılarak olaylarla geçen seçim süreci tamamlanmıştı. İttihat ve Terakki'nin mebus adaylarından Abdullah Azmi Bey ile Cemal Beyler 47, Nail Bey 45, Sadık Bey 42 oy almıştır. (Güneş, 1992, s. 481).

1912 Seçimlerinde Uşak Kazası

1912 seçimlerinde Uşak'ta İttihatçı-İtilafçı çekişmesi, Kütahya ve Eskişehir'den daha önce başlamıştı. Bu durumun temel nedeni, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Kütahya Sancağı'ndaki ilk örgütlenmesinin Uşak Kazasında başlamasıyla alakalıydı. Nitekim Uşak Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şubesi'nin açılışı Kütahya ve Eskişehir'den yaklaşık iki ay önce Aralık 1911'de gerçekleşmişti (Meslek, 19 Kanun-ı evvel 1911 s. 2; Yeni İkdam, 19 Kanun-ı evvel 1911, s. 3). Şubenin ilk başkanı olarak da Halil Bey seçilmişti (Hedef, 25 Mart 1912).

Uşak'ta Hürriyet ve İtilafı destekleyen isimler arasında bölgenin ileri gelen eşraflarından Çalıkzade Mustafa Lütfi, Alaybeyizade Nuri Bey, Acemzade Nafiz ve eski Belediye Reisi Kösezade Ahmed Beyler bulunmaktaydı (Çoruk, 2014, s. 641; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 12 Kanun-ı Sani 1911). Bununla birlikte Müderris Avanos Mehmed Nuri, Helvacızade Mustafa Enver, Banazlızade Mehmed Rüşdü, Karakadıza Hüseyin Fehmi, Kaftancızade Ömer, Çelenkcili Mustafazade Halil ve Recep Efendizade Ahmed Nuri Efendiler de Uşak İttihat ve Terakki cemiyetinden ayrılarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştı (Yeni İkdam, 20 Kanun-ı evvel 1911, s.4).

Uşak bölgesinde de etkin olan İttihatçılar bölgedeki muhalefetin güçlenmesi üzerine, Hürriyet ve İtilafa geçen veya onu destekleyen üyeleri geçmişteki vukuatları üzerinden eleştirmeye başlamıştı.¹³ Mesela Hakikat ve Tanin gazeteleri, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na geçen Alaybeyizade Nuri Bey'i "*Kamçılı diye maruf bir alay beyinin oğlu Jandarma mülazımı, yakmadık can ve*

söndürmedik ocak bırakmayan” biri olarak nitelendirerek halk nezdinde itibarını sarsmaya çalışmıştı (Tanin, 23 Kanun-ı Evvel 1911, s.3). Ayrıca bazı gazetelerde yer alan haberlerle Uşak’ta İttihat ve Terakki cemiyetinin güçlü konumda olduğu vurgulanarak propaganda yapılıyordu. Nitekim 30 Mart 1912 Tarihli Tercüman-ı Hakikat gazetesindeki haberde; *“Burada İttihat ve Terakki cemiyetinin sarsılmaz bir mevki vardır. Birkaç baldırı çıplak mütegalibe döküntüsü muhalifin adeta dine ve akayide hissiyat-ı vicdaniyeye taarruz edercesine vâki’ olan neşriyatına, hayâsızca ettikleri iftiraya rağmen hemen umum-ı halk ittihâd ve Terakkî’ye sâdık”* denilerek Uşak’ta İttihat ve Terakkinin gücüne dikkat çekilmişti (Tercüman-ı Hakikat, 30 Mart 1912, s. 2).

Öte yandan Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarlarının Uşak’ta etkili olabilme mücadelesi ahali arasında da çatışmaların yaşanmasına neden olmuştu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası azasından Mustafa Asım Efendi’nin kardeşi Ömer Hayri Efendi, Uşak Ulu Camii’nde gerçekleştireceği konuşması, caminin muvazzaf vaizi Hoca Ahmed Efendi’nin ders saatine denk gelmişti. Bu sırada İtilafçılardan Acemoğlu Nafiz isimli şahıs *“Hoca, biz sizi her gün dinliyoruz. Bugün dersini kes de bunu dinleyelim. Bu millet size esir olmayacak”* demesi ve Hoca Ahmed Efendi’yi susturmak istemesi iki taraf arasında arbede yaşanmasına neden olmuştu (Anadolu, 7 Mart 1912, s.2). Olayın ardından Ömer Hayri Efendi ve Acemoğlu Nafiz kamu düzenini ihlal etme ve kolluk kuvvetlerine karşı gelme suçlamasıyla tutuklanarak adliyeye sevk edilmişti (Tanin, 5 Mart 1912, s. 4; Teminat, 19 Mart 1912, s. 3).

Uşak’ta seçim çalışmaları sırasında taraflar arasında yaşanan gerginlik, Müntehib-i Sâni seçimleri esnasında da devam etti. Oysaki Uşak’ta 1912 Seçimleri İttihatçılar tarafından şenlik havasında başlatılmıştı. İntihap sandıkları kırmızı yeşil kurdellarla süslenerek bütün mahallelerde dolaştırılmış, Gülşen-i İrfan, Eytam Mektebi öğrencileri, İttihat ve Terakki üyeleri ile kalabalık halk kitlesiyle birlikte tertip edilen alay *“Yaşasın İttihat ve Terakki, Yaşasın Meşrutiyet, Padişahım çok yaşa”* nidalarıyla çarşı-pazar dolaşarak seçime katılmıştı (Tercüman-ı Hakikat, 28 Mart 1912).

Öte yandan İtilafçılar için aynı atmosferin geçerli olduğunu söylemek mümkün değildi. Zira Uşak Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şube Reisi Halil Bey Sadarete gönderdiği telgraf metninde seçim süresince yapılan bütün kanunsuzluğa tahammül ettiklerini ancak bu kez Müntehib-i Sâni seçimleri için sandık başına giden Müntehib-i Evvellere baskı yapıldığını ve hürriyetlerinin gasp edildiğini belirterek şikâyetlerini dile getirmişti (BOA. DH. SYS. 83/1-2-20/2; Hedef, 25 Mart 1912, s.3; Teminat, 25 Mart 1912, s.3). Halil Bey tarafından iletilen bir diğer şikâyet de ise Uşak kaymakamının bazı İtilaf üyelerine tokat attığı, bazılarını da hükümet binasına götürüp gözaltına aldırıldığı bilgisi aktarılmıştı. Halil Bey şikâyetinin sonunda en mühim mesele olarak da Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na oy vereceklerin evraklarının yırtıldığını iddia etmişti (İktiham, 26 Mart 1912, s.3).

Bu tür şikâyetler genellikle İtilaf cephesinden gelse de benzer iddiaların İttihatçılar tarafından da ortaya atıldığı görülmektedir. Örneğin, Hakikat gazetesine yapılan bir ihbarda, İtilafçıların belediye binasına girerek seçmenlere müdahale ettiği ve vatandaşların ellerinden zorla seçmen pusulalarının alınıp yırtıldığı iddia edilmişti (Çoruk, 2014, s. 725; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 29 Mart 1912, s.3). Bununla ilgili olarak bir diğer örnek de Uşak'ın Hacimsultan köyünde yaşanmıştı. Ragıp imzasıyla vilayete ve Dahiliye Nezareti'ne yapılan ihbara göre, Mütevellizade Ali Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup olması sebebiyle, Hürriyet ve İtilaf Kulübü'nün tahrik ettiği bazı kimseler tarafından evine silahlı saldırıda bulunulmuş, mülkü yağmalanmıştı. Bu sebepten dolayı can güvenliğinin tehlikede olduğu beyan edilmişti (BOA. DH.H. 29/1-32).

Görüldüğü üzere karşılıklı suçlamaların ve çekişmelerin yaşandığı bir ortamda gerçekleştirilen Müntehib-i Sâni seçimleri Uşak'ta mart ayının son haftasında tamamlanabilmişti. Tespit edilebilen bazı mahalle ve köylerde Müntehib-i Sâni olarak seçimi kazanan İttihat ve Terakki adayları şunlardı: Hacı Hasan ve Mamûretü'l-Aşîre Mahallesi'nden: Akarcalızade İsmail ile Hoca Tahir Efendiler (Çoruk, 2014, s. 725; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 29 Mart 1912, s. 3). Hacı Hızır, Kemer, Eslice ve Cuma mahallelerinden: Sırıklızade Mahmut ile

Çorapcızade Ömer. Karaağaç, Kuyucak, Burhan Fakih köy ve mahallelerinden: Çelebizade Mehmet ile Eyûbzade Eyüb Efendiler. İpek mahallesinden: Hacı Kadir ile Kaşıkçızade Mustafa Efendiler. (Çoruk, 2014, s. 734; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 3 Nisan 1912, s.4). Sabah mahallesinden de: Tarakçızade İbrahim ve Sunullahzade Hacı Ali Efendiler (Çoruk, 2014, s. 725; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 29 Mart 1912, s.3).

Uşak'taki Seçim sonuçlarının geneline bakıldığında toplam 46 Müntehib-i Sâni'den 42'sini İttihat ve Terakki mensubu, 2'sini ise Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensubu adaylar kazanmıştı (Anadolu, 24 Mart 1912, s.3) Böylece İttihat ve Terakki cemiyeti Uşak'ta Müntehib-i Sâni seçimlerinde büyük bir zafer kazanarak mebus seçimleri öncesinde önemli bir avantaj elde etmişti. Nitekim İttihat ve Terakki'nin adayı olan Göbezzade Sadık Efendi mebus seçimlerinde bu oyların tamamını alarak Kütahya Sancağı'nın 4 mebusundan biri olacaktı (Çoruk, 2014, s. 747; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 10 Nisan 1912, s.3).

Kütahya Sancağı genelinde yapılan sayım sonuçlarına göre ise Göbezzade Sadık Bey 202 (TBMMA SM. 388-M-2), Cemal Bey 195 (TBMMA SM. 123-M-2), Abdullah Azmi Bey 189 (TBMMA SM. 121-M-2), Nail Bey 185 oyla (TBMMA SM. 387-M-2), İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden Kütahya mebusu seçilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, 1912 seçimlerini konu alan referans kaynaklarının yanı sıra, dönemin ve incelenen bölgenin siyasî atmosferini ortaya koyan, objektif çıkarımlar yapmamıza imkân tanıyan arşiv belgeleri ve süreli yayınlardan faydalanılmıştır. İncelenen Osmanlı arşiv belgelerinin büyük bir kısmını, Dâhiliye Nezareti'nin Siyasi Kalemi'ne ait belgeler oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, 1912 seçimlerine dair dönemin iki farklı kulvarında yer alan gazetelerde dile getirilen karşılıklı eleştirilere de yer verilmiş, bu sayede seçim sürecine dair objektif bir analiz sunulmaya çalışılmıştır.

II. Meşrutiyet dönemi boyunca, 1908-1919 yılları arasında ülke genelinde dört genel seçim yapılmıştır. Bu sürecin başında, 1908'de gerçekleştirilen ilk genel seçimlerde siyasal muhalefet henüz oluşmadığı için İstanbul dışındaki seçim bölgelerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, rakipsiz olarak seçime girmiştir. Ancak hem iç hem de dış siyasî gelişmeler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı bir muhalefetin ortaya çıkmasına yol açmış ve bu çerçevede Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulmuştur. Ülke genelinde birçok faktörün etkisiyle giderek güçlenen Hürriyet ve İtilaf Fırkası İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında ilk siyasî zaferini, 1911'de İstanbul'da yapılan ara seçimlerde elde etmiştir. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti, muhalefetin daha fazla güçlenmesini ve teşkilatlanmasını önlemek amacıyla erken seçime gitmek istemiş, bu bağlamda Kanun-i Esasi'nin 35. maddesini değiştirerek meclisin feshetme yetkisini Padişah'a devretmeyi planlamıştır. 35. Maddeyi, Meşrutiyetin temel ilkelerine aykırı olarak gören Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki Cemiyetinin planını meclisten çekilerek engellemeye çalışsa da Sait Halim Paşa hükümetinin istifa etmesi ile Meclis-i Mebusan feshedilerek seçimler öne alınmıştır. Bu yönüyle 1912 Seçimleri, Türk Siyasi Tarihinin ilk erken genel seçimi olmasının yanı sıra, birden fazla fırkanın iktidar mücadelesi verdiği bir seçim olmasıyla da özel bir yer edinmiştir.

Meclis-i Mebusan'ın dağılmasının ardından başlayan 1912 seçim süreci, tüm seçim bölgelerinde olduğu gibi Kütahya Sancağı'nda da yoğun ve hareketli geçmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yanı sıra, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın da Kütahya Sancağı'nda teşkilatlanması bu durumun temel nedeni olmuştur. Ayrıca Kütahya Sancağı genelinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası bölgenin nüfuz sahibi aileler tarafından desteklenirken İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de daha çok idareci zümreler tarafından desteklenmesi seçim sürecini daha da dinamik ve çekişmeli hale getirmiştir.

Gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti gerekse Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Kütahya Sancağı'nda seçim propagandası için kendi üyelerinden bazılarını davet ederek camilerde, kulüp binalarında ve okullarda konferanslar düzenlemiştir.

Ayrıca, basın yoluyla güçlü kalemlere sahip yazarlardan da istifade ederek, propaganda faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürmüşlerdir. Bu doğrultuda Eskişehir’de yayınlanan ‘Hakikat Anadolu Sesleri’ gazetesi Kütahya Sancağı dahilinde İttihatçıların sözcülüğünü üstlenmiştir. Ancak seçim propagandaları sadece demokratik ilkelere ve yasalara bağlı kalınarak gerçekleştirilmemiştir. Gerek İttihat ve Terakki gerekse Hürriyet ve İhtilaf Fırkası seçimi lehlerine çevirebilmek için birbirlerinin adaylarına sözle, yazıyla hatta fiili saldırılarla tacizde bulunmuşlardır. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti, tüm ülke genelinde uyguladığı gibi Kütahya Sancağı’nda da iktidarın tüm olanaklarını kullanarak seçimi kazanmanın yollarını aramıştır. Bu nedenle de ‘sopalı seçim’ olarak tabir edilen 1912 seçimleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin baskıcı yöntemleriyle Kütahya Sancağı’nda da etkisini hissettirmiştir. Buna karşın Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın amacına ulaşabilmek için yürüttüğü propaganda faaliyetleri de İttihat ve Terakki Cemiyetinden farklı olmamıştır. Zira halk nezdinde İttihatçıların itibarını zedelemeyi hedefleyen propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın halkın dini ve manevi hassasiyetlerini kullanarak bunları seçim propagandası haline getirmesi halk üzerinde geniş bir yankı uyandırmış ve seçim sürecini daha da gerilimli hale getirmiştir. Buna bağlı olarak 1912 seçimlerinde Eskişehir Kazası başta olmak üzere Kütahya Sancağı’nda birçok hadise yaşanmış, İktidar ve İttihat ve Terakki Cemiyeti çıkan olayları irticai ayaklanma olarak değerlendirmiştir. Nitekim iktidar, 31 Mart Hadisesi’nin tekrarlanacağı endişesiyle ve refleksiyle olaylara müdahale etmiş, meşruti sistemi tehdit eden unsurlar olarak gördüğü olayları bastırmak için gerektiğinde zora başvurmaktan çekinmemiştir.¹⁴

Neticede 1912 seçimleri tüm ülkede olduğu gibi Kütahya Sancağı’nda da demokratik ve meşrutiyet ilkelerine uygun bir şekilde gerçekleşmemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası, beklenen demokratik olgunluğu gösterememiş ve siyasi çekişmeler seçimlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini engellemiştir. Partilerin birbirlerine yönelik olumsuz kampanyaları ve seçmen üzerindeki baskıları, seçimin sonuçlarını şaibeli hale getirmiştir. Bu ortamda

gerçekleşen seçimler de İttihat ve Terakki Fırkası adaylarının seçilmesiyle sonuçlanmıştır.

Yazarın Notu

Bu makale Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsünde hazırlanan “II. Meşrutiyet Döneminde Kütahya Sancağı” başlıklı doktora tez verilerinden üretilmiştir.

Son Notlar

¹ Mektupta imzası olan isimler şu kişilerden oluşuyordu: Kütahya Müftüsü Hasan Fevzi, Belediye Reisi Abdullah, Efrad-ı milletten Hafızade Abdullahkadir, Hafız Osman, Mesudiye Dergâhı postişini Bekir, Şeyh Bedreddinzade Hamdi, Esnaftan Arif Hasan, Hacı Hafızade Saib, Tüccardan Trabzonlu İbrahim, Esnaftan Galib, Eşraftan Keşenzade Emin, Çelebiyandan Sakıp, Müderris Şükrü, Tüccardan Hacı Hüseyinzade Mehmed, Eşraftan Vehbi, Ulemadan Arif, Esnaftan Saatçi Mustafa Fehmi, Esnaftan Hacı Bilal, Tüccardan Salim Ağazade Şükrü, Mazlumzade Ahmed, Cay-ı beyandan Celal, Camii-i Kebir Hatibi Mehmed Hacı İszade Hafız Nazif, Camii-i kebir muvakkati Celâl, Hacızade Mustafa, Aşırzade Mehmed, Mestan Beyzade Ali, Kereste Tüccarından Hacı Osman, Trabzonlu Tüccarade Hulusi, Tenekecizade Mübaşir Salih, Hüseyin Çavuş mahdumu Emin, Hacı Hakkı mahdumu Dava Vekili Mehmed Emin, Hacı Hakkızade Nafiz, Halil Bey Mahdumu Ahmed, Yüzbaşı Nafiz, Nafiz Efendi Mahdumu Mehmed Kâzım (Tanin, 4 Kanun-i Sani 1912).

² Hocazade Rasih Efendi 1919 Seçimlerinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan seçimlere katılmıştı. Muhasebeci Faik Bey ile eşit oy almasından dolayı kura yoluyla Kütahya Mebusu seçilmişti. Kütahya Sancağında 1919 Meclis-i Mebusan Seçimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halim Demiryürek, “Kütahya Sancağında 1919 Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:16, Sayı:3, Eylül 2018, ss. 519-544.

³ Kütahya'da Timurtaş Paşa Camii ile Saadettin Camii arasında birbiriyle bağlantılı hale gelmiş olan yerde, iki arasta bulunmaktadır.

⁴ Yeni İkdam ve İktiham gazeteleri açılış töreninde İstanbul Arap Camii imamı Nureddin Efendi'nin bulunduğunu bildirse de kendisi, Tanin gazetesine verdiği demeçte Kütahya Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın şube açılışında bulunmadığını bildirerek şu ifadeleriyle haberi tekzip etmiştir.: “*Şu esnada İstanbul'dan hiçbir yere müfarekat etmediğim cihetle keyfiyetin ne kadar hakikatten vâ-reste olduğu tezkibe şayan değilse de sükûn ile geçiştirmek de zannederim İktiham'ın mesleğine iştirak demektir. Ben deniz şimdîye kadar ne bir yerde mevlid-i nebevi kıraat etmiş ne de böyle Hürriyet ve İtilâf kulübünün resm-i küşadında hazır bulunmuyorum. Herkese akıl hocalığı satan İktiham'ın her dediği böyle ise zehî hakikat zehî hayal. Arap Camii imam-ı Sanisi Nureddin*” (Tanin, 1 Mart 1912).

⁵ Hacı Veli Efendi ileride Eskişehir'de yaşanan İrticai hadiselerden tutuklanacak yerine Eskişehir Hürriyet ve İtilaf Şube Reisi vekilliğine Ömer Lütfi Bey getirilecektir (İktiham, 3 Nisan 1912, s. 4).

⁶ Karahisar Eski mebusu Rıza Paşa, 5 Mart 1912'de Eskişehir Köprübaşı'ndaki Celil Ağa'nın kıraathanesinde konferans vermişti (Çoruk, 2014, s.685; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 5 Mart 1912).

⁷ Arnavut eşrafından Zavanlı zade Saadeddin Efendi Eskişehir ittihat kulübünde verdiği konferansta "*otuz milyon Osmanlının pâdişâhı ve üç yüz milyon ehl-i İslâmın halîfe-i zîşânı olan zâtın ahâd-ı nâs menzilesine indirilmek isteniyor, buna hangi İslâmın vicdânı kâil olur*", sözleriyle Eskişehirli seslenmişti (Çoruk, 2014, s.706; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 18 Mart 1912).

⁸ Aydın Mebusu Ubeydullah Efendi, Mekke-i Mükerrerme Şeyhlerinden Şeyh Mehmed Efendi ile birlikte İttihat ve Terakki Kulübü'nde ve Çarşı Camii'nde Eskişehir halkına konferans vermişlerdi. Ubeydullah Efendi, muhaliflerin sıkça gündeme getirdiği Trablusgarp Savaşı hakkında bazı açıklamalarda bulunmuş ve Hükümetin Trablusgarp'a ordu göndermeme kararını şöyle izah etmişti: "*Trablus'a kuvâ-yı kâfiye göndermemek cihetine gelince, göndereceğimiz bu kuvvet, ya muvazzaf yâhûd da redif olabilirdi. Meselâ elli bin muvazzaf göndermiş olsaydık aynı derecede tehlikeli olan diğer hudûdlarımızı boş bırakmış olacaktık. Şâyed elli bin redif izâm etseydik, bu redifleri uzun zamân orada bulundurmamak imkânsız olurdu. Zîrâ redifler derlerdi ki: Yâ bizi muhârebeye sevk edin yâhûd muhârebe yoksa bırakın evlerimize gidelim; bırakırsak düşmân boş kalan arazimize hücum ederdi bırakmasak kendi askerimizi başımıza gâile ve derd açardı. O hâlde yapılacak şey Trabluslulardan müteşekkil muntazam bir ordu vücûda getirmektir.*" (Çoruk, 2014, s.676; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 28 Mart 1912).

⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen liderlerinden olan ve Meşrutiyetin ilan edilmesinde önemli rol oynayan; bu yüzden tarihe "Hürriyet Kahramanı" olarak geçen Niyazi Bey'in Eskişehir'e gelmesi, büyük bir heyecana yol açmıştı. Hakikat gazetesi, Niyazi Bey'in Eskişehir'e gelişini şu şekilde dile getirmiştir: "*Niyazi Bey'in teşriflerini haber alınca halkımız o akşam akın akın istasyona koşuyorlardı. Büyük bir kâfile ve bir bando ile İttihâd ve Terakki kulübü erkânı da istikbâle çıkmıştı; onu müteâkib Ermeni Taşnaksutyun Cemiyeti de Ermeni mektebi talebesinin bandosuyla müstakbiline iltihâk etti. İstasyonun yalnız içerisi değil, dışarındaki geniş meydân da dolmuştu. Nihâyet tren geldi. Niyazi Bey'in çehresi görülünce, gayet sürekli bir alkış tufanıdır koptu. Müşârün-ileyh Niyazi Bey, bu misli görülmemiş kalabalığa hitaben vagonun penceresinden vatan-perverâne kısa bir nutuk îrâd buyurdular! Yaşasın vatanperverler, Kahrolsun müfsidler nidâsı ayyûka çıkıyordu... Böylelikle Niyazi Bey Bursa Oteli'ne getirildi. Orada bir müddet istirahat buyurduktan sonra arabalarla İttihâd ve Terakki kulübüne gelindi. Kulüp binası bayraklarla, fenerlerle donanmış, süslenmişti. Kulübün büyük salonu ve koridorları dolmuştu. Bundan başka Köprübaşı'ndaki üç geniş ve büyük cadde lebâleb olmuştu. "Niyazi Bey'in bir yüzünü görelim..." sesleri yükseliyordu. Halkın bu arzusu, Müşârün-ileyhe haber verildi... Niyazi Bey balkondan bir nutuk vermek istedi fakat gözyaşları, heyecan mâni oldu! Nihâyet dedi ki: "Ey muhterem ahali! Fevkalâde müteheyyiç ve müteessir oldum, söyleyemiyorum. Sizin bu saf ve temiz kalplerinize zehirler saçmaya çalışan hâin eller kırılınsın!" Bunun üzerine müşârünileyh halkımıza vedâ ederek ve ağlayarak balkondan çekildiler." (Çoruk, 2014, s.675-676; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 28 Mart 1912).*

¹⁰ Eskişehir'de 7 Şubat 1911 tarihinde yayımlanmaya başlayan ve II. Meşrutiyet döneminin önemli yerel gazetelerinden biri olan "Hakikat Anadolu Sesleri" gazetesi, 27 Temmuz 1912 tarihine kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Gazetenin imtiyaz sahibi İsmail Mestan, mesul müdürü ise Dava Vekili Takiyüddin'dir. Hakikat gazetesinin bir diğer

başmuharriri olan Hakkı Tarık Us, 27 Nisan 1912 tarihinden itibaren gazetenin tahrir ve idare müdürlüğünü üstlenmiştir (Sarı, 2020 s.139, 142).

¹¹ Mestan İsmail Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluş amacını "*Yeni Fırka Doğarken*" başlıklı yazısında şu şekilde ifade etmiştir: "...İttihat ve Terakki kuvvetini, her ne mukabili olursa olsun kırmak, ona her fırsattan istifade ile hücum etmek, dikkat olunursa pek aşikâr bir surette göze çarpar ki bu kâbil hücumlar, birkaç seneden beri muhtelif şekillerde, fakat daima aynı saiklerin tesiri altında tekerrür edegelmiştir. Mesela 31 Mart'ta askerleri ifal edip de mektepli zabitan ile erkan-ı cemiyet aleyhine tahrik edenler hangi kuvvetler, hangi muharrikler idiyse geçenlerde ekseriyet fırkasını aldatıp hizip teşkiline sebebiyet verenler de aynı müessirattı..." (Çoruk, 2014, s.599; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 8 Mart 1912, s. 4).

¹² Burhan Fikret "*Hak Güneştir*" adlı yazısında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı şöyle tarif etmiştir: "...Ey Osmanlılar aldanmayınız! Bugün ittihâd ve Terakki mâder-i meşrutiyettir. Milleti felâketten kurtaracak gene odur. Hürriyeti İtlâf ise alçaklar, rezillerden başka birtakım kepezelerden teşekkül etmiş bir fırka-i muhtelidedir ki Yunanlılar, eski haşiyeler re's-i kârda bulunur, ikinci safi teşkil edenler, tekaüt, kadro hârici, mürtekib ve mürteşilerdir. Üçüncü derecesi, meyhânelerde, kahvehânelerde adam dolandırmak ve türlü rezâleti ile hükümetin nazar-ı dikkatini celb ettikleri nâmûsuzlardır..." (Çoruk, 2014, s.690; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 8 Mart 1912).

¹³ Hakikat gazetesinde Sadık imzasıyla yayımlanan yazıda, Uşak Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı tesis edenlere yönelik şu ifadeler kullanılmıştı: "...Tesis ettiğiniz fırkaya dahil olanların bir kısm-ı mühimmi, kelimenin olanca kuvvet-i manasıyla fena adamlardır. Hele taşralarda fırkanız namına kulüp küşâd edenlerin birçoklarının mahiyet-i rezîlesini izahtan kalem haya eder. Birisi devr-i sabıkta şeddadlara rahmet okutacak mezalim ve seyyiât irtikap ederek ba'de'l-inkılâb tart olunmuştu... Diğer üçü de, müptela oldukları illet-i mekruha ile beraber rakkaslığı sanat ittihaz edinmiş takımdandırlar... Birisi de hayvan hırsızlığını itiyat edinerek kirâren hapse girmiş ve ömrünün kısm-ı küllisini hapishanelerde geçirmiş ve birisi de devr-i sabıkta yedinde, bir mendil derununda rüşvet olarak verilmişini şanlı mecidiyelerle tutulmuş ve birisi de ba'de'l-inkılâb memuriyette irtikâb-ı seyyiât ile taht-ı muhakemeye alınmış ve el-yevm muhakemesi der-dest bulunmuştur..." (Çoruk, 2014, s.641; Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, 12 Kanun-ı Sani 1912).

¹⁴ Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıları karşısında yenilgiye uğramıştı. Ancak, bu mağlubiyetin siyasi intikamını Mütareke döneminde, Damat Ferit Paşa hükümeti zamanında almayı başardı. Bu dönemde, Fırka, İttihat ve Terakki'nin liderlerini yargılamış, onların gücünü zayıflatmış ve işi idamlara kadar götürmüştü (Bilgin, 2015, s.38).

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA. DH. SYS. 83/2-3-44; 83/2/6-2; 83/2-6/1; 83/2-3-18/1; 83/2-3-17; 83/2-3-53/1; 83/2-3-9/6; 83/2-3-17; 83/2-3-49; 83/2-3-56; 83/2-3-51; 83/2-3-4/3; 83/1-2-20/3. BOA. DH.H. 29/1-32.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi: TBMMA SM-388-M-2; TBMMA SM-123-M-2; TBMMA SM121-M-2, TBMMA SM-387-M-2.

Sürelî Yayınlar

Anadolu, S.2; 7 Mart 1912.

Çığır, S.3, 9 Şubat 1327.

Hak, S. 3.15 Nisan 1912.

Hakikat Anadolu Sesleri Gazetesi, S. 3,12 Kanun-ı Sani 1911; S.1, 20 Kanun-ı evvel 1912; S. 3, 28 Şubat 1912; S. 1, 5 Mart 1912; S. 3 5 Mart 1912; S. 4, 8 Mart 1912; S. 1, 13 Mart 1912; S. 4, 18 Mart 1912; S. 3, 20 Mart 1912; S.2, 27 Mart 1912; S. 2, 28 Mart 1912; S. 1-2, 28 Mart 1912; S. 3, 29 Mart 1912; S. 3, 29 Mart 1912; S. 3, 29 Mart 1912; S.1, 3 Nisan 1912; S. 4, 3 Nisan 1912; S.1, 5 Nisan 1912; S. 2,8 Nisani 1912; S. 2-3, 8 Nisan 1912; S. 3,10 Nisan 1912; S. 3,17 Nisan 1912; S. 3, 12 Kanun-ı Sani 1912.

Hedef, S. 3,18 Mart 1912; S.3, 25 Mart 1912.

Hikmet, S.1, 9 Ağustos 1912.

İkdam, 28 Şubat 1912; 29 Şubat 1912; S.3, 10 Mart 1912.

İkhtiham, S. 4, 29 Şubat 1912; S. 3, 19 Mart 1912; S.3, 26 Mart 1912; S.3, 31 Mart 1912; S.4, 2 Nisan 1912; S. 4, 3 Nisan 1912; S. 3, 5 Nisan 1912.

Maşrık-ı İrfan, S. 3, 25 Mart 1912.

Meslek, S. 2, 19 Kanun-ı evvel 1911.

Meslek, S. 2, 5 Kanun-ı Sani 1912.

Mukavemet, S.4, 20 Şubat 1912.

Nimet Gazetesi, S.3, 4 Nisan 1912.

Sabah, S.3, 5 Mart 1912.

Tanin Gazetesi, S. 3, 23 Kanun-ı Evvel 1911; S. 2-3, 4 Kanun-i Sani 1912; S. 5, 1 Mart 1912; S. 4, 5 Mart 1912; S. 1, 12 Mart 1912, S. 3, 26 Mart 1912; S. 2, 29 Mart 1912.

Teminat, S. 3, 10 Şubat 1912; S.4, S.3, 22 Şubat 1912, 23 Şubat 1912; S. 1, 7 Mart 1912; S. 2, 11 Mart 1912; S. 3, 19 Mart 1912; S. 3, 26 Mart, 1912.

Tercüman-ı Hakikat, S.2-3, 28 Mart 1912; S. 2, 30 Mart 1912.

Teşkilat, S. 3. 3 Şubat 1912.

Yeni İkdam, S.4, 20 Kanun-i evvel, 1911; S. 3, 11 Şubat 1912; S. 3, 12 Şubat 1912; S. 3, 14 Şubat 1912.

Telif Eserler

Ahmad, F. (1971). İttihat ve Terakki 1908-1914 (Jön Türkler), Sander Yayınları.

Bayur, Y.H. (1991). Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: II, Kısım: I, TTK Basımevi, Ankara.

Bilgin, T. (2022). "Kastamonu Sancağında 1919 Seçimleri", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:74, Kütahya. ss. 330-341.

Bilgin, T. (2015). Milli Mücadele Döneminde Bilecik, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik.

Birinci, A. (1998). "Hürriyet ve İhtilâf Fırkası", DİA, C. 18. ss. 507-511.

Birinci, A. (2020). Hürriyet ve İtilâf Fırkası: II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye karşı çıkanlar, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Börekeçi, M. Ç. (1999). Haz., Ahmet Şerif Anadolu'da Tanin, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Çavdar, T. (2004). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara.

Çoruk, A. Ş. (2013). Eskişehir'de Bir Dönemin Aynası Hakikat Gazetesi (1911-1912)

Çevrim Yazı, (Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Demir, F. (2007). Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914, İmge Kitabevi, Ankara.

- Demiryürek, H. (2018). "Kütahya Sancağında 1919 Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri", Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:16, Sayı:3, Eylül 2018, ss. 519-544.
- Demiryürek, H. (2015). Ertuğrul Sancağı (1900-1918), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik.
- Elöve, M. E. (1953). İkinci Meşrutiyet Devrinin Siyasi Hayatına Bakış, Çankaya Matbaası, Ankara.
- Gelmez, A. (1995). Türk Siyasi Hayatında 1912 Meclis-i Mebusân Seçimleri, T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarih Anabilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Güneş, İ. (1992). 1912 Seçimleri ve Eskişehir'de Meydana Gelen Olaylar, Belleten Dergisi, Cilt: 56, Sayı 216, TTK, Ankara, ss. 459-482.
- Kazım, H. (Y.Y.) Veli Bayrağı yahut Eskişehir'in 10 Mart Hadise-i İrticaiyesi.
- Kuran, A. B. (1956). Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele, Baha Matbaası, İstanbul.
- Lewis B. (1993). Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara.
- Mayak, F. (2019). "Babanzade İsmail Hakkı Bey'in Gözünden Osmanlı Devleti'nin İç ve Dış Politikası (1908-1913)", Yayınlanmış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Sancaktar, F. M. (2009). II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Sarı, S. (2020). "1912 Seçimlerinde Eskişehir'de İttihatçı Bir Gazete: Hakikat Anadolu Sesleri" Takvim-i Vekayi, Cilt:8, Sayı:2, ss. 132-157.
- Sencer, M. (1971). Türkiye'de Siyasal partilerin sosyal Temelleri, Geçiş Yayınları, İstanbul.
- Tökin, F. H. (1965). Türkiye'de Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965, Elif Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T.Z. (1989). Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Cilt:3, Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Yalman, A. H. (1970). Yakın Tarihte Gördüklerim (1918-1922), Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Yazıcı, S. (2019). "Osmanlı Modernleşmesi", Şimşek A. (Ed.), Modern Türkiye, Apegem Yayınları, Ankara. ss. 34-54.
- Yücel, M, Serhan, (2006). Türkiye'nin Siyasal Partileri (1589-2006), Alfa Yayınları, İstanbul.

Extended Abstract

Before the 1912 general elections, the country's administration was struggling with both internal and external events. As a matter of fact, while the Tripolitania war with the Italians was continuing on the one hand, the country was on the brink of war with the Balkan States on the other. In addition, rebellions against the state broke out in Albania, Yemen and Syria. Within the country, the Committee of Union and Progress was making a great effort to maintain political sovereignty. After the March 31st incident, martial law was declared in the country. The state was heavily indebted; exiles, imprisonment, uprisings and martial law had reached a stage reminiscent of the reign of Abdülhamid II. Moreover, the nationalist policies of the Committee of Union and Progress in the economic and social spheres provoked the reaction of the local and foreign commercial bourgeoisie and widened the spectrum of the opposition against the organization. As a result of all these developments, the opposition to the Committee of Union and Progress began to gather supporters and organize itself. By 1911, the dissolution of the Unionist ranks accelerated. As a matter of fact, a group called "Hizbi Cedid" was formed under the leadership of Miralay Sadık and Abdülaziz Mecdi Bey. On November 21, 1911, this group founded the Hürriyet ve İtilaf Fırkası (Freedom and Entente Party) and appeared on the political scene against the Committee of Union and Progress.

The Hürriyet ve İtilaf Fırkası, which had just been established, gave its first political test against the Unionists in the Istanbul by-elections on December 11, 1911. Tahir Hayrettin Bey, the candidate of the Freedom and Unionist Party, won the election against Memduh Bey, the candidate of the Committee of Union and Progress. Considering that the dominant power of the period was the Unionists, this election was a great victory for the Freedom and Progress Party.

On the other hand, the victory of the Freedom and Unionist Party in the Istanbul by-elections alarmed the Unionists. If the Unionists were organized throughout the country, the Unionists might face the risk of failing in future general elections and losing the majority in the parliament to the opposition. Against this danger, the Unionists wanted to amend Article 35 of the Constitution in order to dissolve the Majlis-i Mebusan, whose term had not yet expired, and lead the country to early elections. This amendment, which was prepared to take the power to dissolve the Assembly away from the parliament and give it to the Sultan, was submitted to the parliament. However, the proposal was not accepted because the parliament did not have a 2/3 majority. Sait Halim Pasha's government considered this obstruction by the opposition as a lack of confidence in the government and resigned. Then, despite all the opposition, with the opinion of the Majlis-i Ayan, the Majlisi Mebusan was dissolved on the condition of convening within three months with the will-i seniyye issued on 5 Kânun-i Sani 1327 (January 18, 1912). Thus, the 1912 election went down in history as the first early general election in Ottoman history. The elections of 1912, whose impartiality and legitimacy were disputed, were remembered as the first early elections in the history of Turkish democracy and the first elections held under the 'administration of emergency rule'. These elections also went down in history as the 'Elections with a Stick'.

On the eve of the 1912 elections, the issue of the amendment of Article 35, which occupied the Ottoman political agenda, caused debates in Kütahya as well.

As a matter of fact, while one of the groups in Kütahya supported the amendment of Article 35 in line with the views of the Committee of Union and Progress, another group opposed the constitutional amendment by following the line of the Freedom and Union

Party. This intellectual divergence in Kütahya was also reflected in the news in the newspapers. As a matter of fact, in a letter sent from Kütahya to Tanin newspaper and signed by different segments of the city, the obstructive attitude of the Hürriyet and Entente Party towards the amendment of Article 35 was openly criticized. In response to this criticism, an article stating the opinion of the Hürriyet and Entente Party on the Article 35 issue was also published in the Meslek Newspaper. In this article, written on behalf of the people of Kütahya, it was stated that the Committee of Union and Progress had confused the rights of national sovereignty and the sultanate and that this situation constituted a deep contradiction, and it was emphasized that the blow to national sovereignty was prevented thanks to the people of the country who had the wisdom.

Following the dissolution of the Parliament on January 18, 1912, the elections of 1912 were held in an intense atmosphere in the Sanjak of Kütahya, as in the rest of the country.

The main reason for this was, of course, the organized emergence of a rival faction against the Committee of Union and Progress. In order to gain the support of the already existing opposition in Kütahya, the Hürriyet ve İtilaf Fırkası quickly began organizational activities in Kütahya and appointed Aloğlu Ahmet Hamdi Efendi, one of the former district governors and a former member of the Bursa Committee of Union and Progress. He also received the support of important notables of the city such as the Germiyanzades.

Despite the organizational activities of the Freedom and Union Party in Kütahya, the Committee of Union and Progress invited some of its members to Kütahya and organized conferences in mosques, clubhouses and schools. In this context, Ubeydullah (Hatipoğlu) Bey and Naci Bey, two of the strong orators of the Committee of Union and Progress, were invited. On the other hand, it is also observed that the Committee of Union and Progress and the Freedom and Union Party took certain measures to restrict the political propaganda space of the Freedom and Union Party in Kütahya.

The first phase of the 1912 elections in Kütahya, the Muntehib-i Sâni elections, took place at the end of March. According to the information provided by Tanin and Hakikat newspapers, the Unionists won more than half of the Muntehib-i Sâni in the center of Kütahya. On the other hand, according to the newspaper İktiham, which was the news source of the Unionists, 85% of the Muntehib-i Sâni were won by candidates belonging to the Hürriyet and Unionist Party. Although the differences in the results between the newspapers make it difficult to make a clear assessment of the elections here, in both cases, it is possible to say that the Hürriyet ve İtilaf Fırkası was more successful in the first elections in Kütahya than in other electoral districts.

The 1912 Mebus Elections in Kütahya were completed in the second week of April, and as in the rest of the country, all of the winners were Union and Progress Party candidates. Accordingly, Abdullah Azmi Bey, Ahmed Cemal Bey, Göbezlezzade Sadık Efendi, one of the merchants of Uşak, and Eskişehir Gendarmerie Commander Nail Bey were elected as MPs from Kütahya.

On the other hand, the 1912 elections in Eskişehir, a province of Kütahya, took place in a more dynamic environment compared to 1908. In addition to the opposition against the Committee of Union and Progress, the support provided to the opposition by the Zeytunzade family, one of the powerful families of the city, was an important factor in this. The first elections in Eskişehir were held on Sunday, March 17, 1912. However, with the start of these elections, the complaints of the Freedom and Unionist Party began to be heard. During the elections, pro-Union newspapers reported on the corruption in Eskişehir and the complaints arising from it. During the parliamentary elections in Eskişehir, some members of the Hurriyet and Entente Party tried to create chaos by inciting Sunnism and

Alevism conflict by taking advantage of the sectarian differences of the people in the region. For example, Sheikh Şükrü Efendi, the postmaster of Seyyid Battalgazi, received forty crates of rifles from the government and they were distributed to Alevi villages by him to kill Sunnis. Of course, the aim of this was to incite the villagers against the Unionists and turn the elections in their favor. As a result of these provocations, some people in the region became ready to revolt against the Union and Progress Party and thus the government. As a matter of fact, many incidents took place in Seyidgazi, Özdenk, Tandır, Taşköprü, Kırka, Kızılınler, Bardağcı and their villages on Saturday, March 10. These incidents around Eskişehir went down in history as the March 10 İrtica incident.

Taking into account the warnings from the region, the government took some drastic measures to prevent a second March 31st Incident. Accordingly, regular soldiers from Eskişehir and İstanbul were sent to the villages where the incidents took place and the suspects were arrested one by one. Firstly, Derici Hacı Veli, the branch leader of the Freedom and Union Party (Hürriyet ve İtilaf Fırkası), his brother-in-law Abdülgani, Karakatip Mehmed from Seyidgaz, Fakih Süleyman and Tatar Abdurrahman Efendiler were detained. The suspects were first sent to the district prison and then to Eskişehir. Then, upon the request of District Governor Zekai Bey, they were referred to the Divan-ı Harb-i Örfî and then sent to İstanbul in the company of Captain Sabri Bey. Hacı Veli Efendi, the head of the Eskişehir Hürriyet ve İtilaf Fırkası Branch, denied all the accusations made and considered them "invention and slander". He argued that the events were caused by the Unionists and that this fact was known by the public, but that the facts were covered up with false news published in the newspapers.

The first elections, which were marred by incidents and complaints, were completed at 10 p.m. on Monday in the central district of Eskişehir. According to the results of the elections, the Union and Progress Party candidates were able to get 14 müntehib-i sânis, while the Freedom and Progress Party was able to get 4 müntehib-i sânis. In the entire province, 44 of the 61 müntehib-i Sânis were won by the Union and Progress Party candidates. The municipal elections in Eskişehir were held on April 12, 1912 and the candidates of the Union and Progress Party, Abdullah Azmi Bey and Cemal Bey received 47 votes, Nail Bey received 45 votes and Sadık Bey received 42 votes.

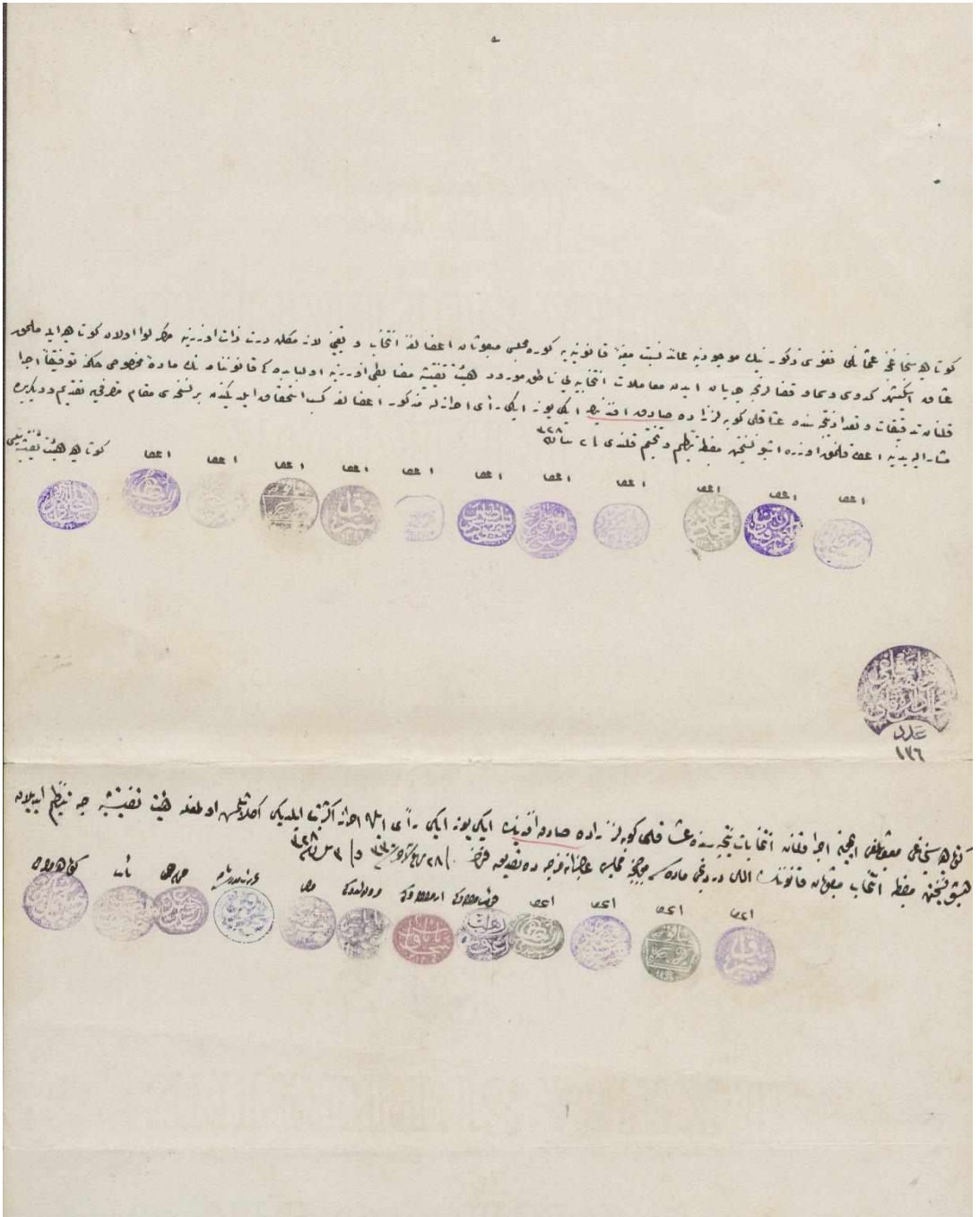
Another accident in Kütahya, Uşak, also saw the influence of the opposition in the elections. In fact, the opening of the Hürriyet ve İtilaf Fırkası branch took place in December 1911, about two months before Kütahya and Eskişehir. Halil Bey was appointed as the chairman of the branch. Among the prominent notables in Uşak who supported the opposition party were Çalıkzade Mustafa Lütfî, Alaybeyizade Nuri Bey, Acemzade Nafiz and former mayor Kösezade Ahmed Bey. The elections in Uşak, like those in Kütahya and Eskişehir, took place in an atmosphere of mutual accusations and bickering. In such an environment, the first elections in Uşak were completed in the last week of March. When the results of the elections here are analyzed in general, out of a total of 46 müntehib-i sânis, 42 were won by candidates from the Committee of Union and Progress and 2 by candidates from the Freedom and Progress Party. Thus, the Committee of Union and Progress achieved a great success in the first elections in Uşak and gained a significant advantage in the elections for MPs. As a matter of fact, Göbelezade Sadık Efendi, the candidate of the Committee of Union and Progress, received all of these votes in the parliamentary elections and was elected as Kütahya MP.

As a result, the 1912 elections did not take place per democratic and constitutional principles in the Sandjak of Kütahya, as they did throughout the country. The Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki Cemiyeti) sought ways to win the elections by using

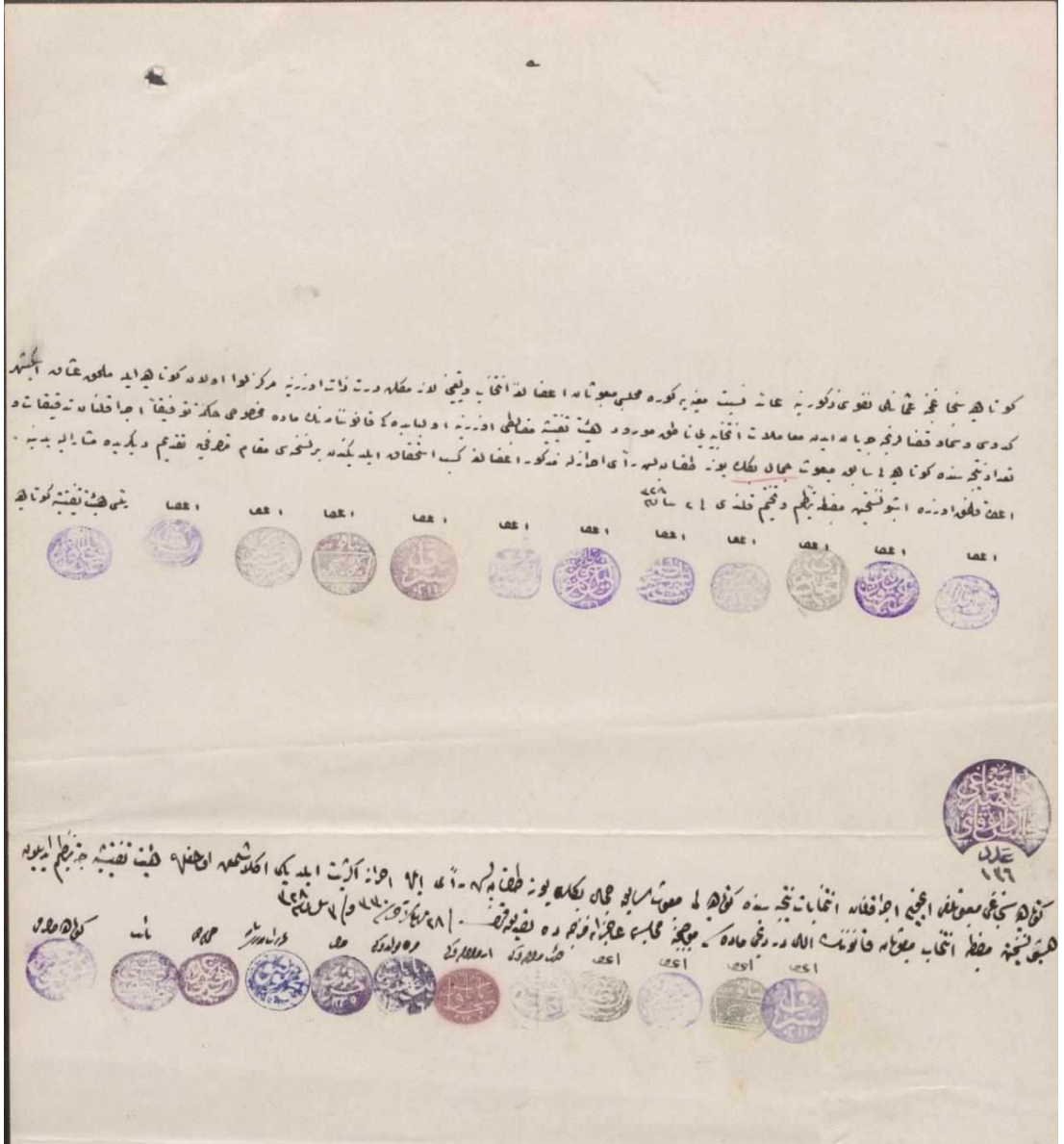
all the means of political power in the Sandjak of Kütahya, as it did throughout the country. For this reason, the elections of 1912, referred to as the 'election with a stick', made themselves felt in the Sandjak of Kütahya through the repressive methods of the Committee of Union and Progress. On the other hand, the propaganda activities carried out by the Freedom and Union Party in order to achieve their goals were no different from those of the Committee of Union and Progress. As a matter of fact, the members of the Hurriyet ve Entente also engaged in propaganda activities aimed at discrediting the Unionists in the eyes of the public. For this purpose, the Hurriyet and Entente Party especially utilized the religious and spiritual sensitivities of the people and turned them into election propaganda, which had a wide resonance among the people. This situation made the election process even more tense.

As a result, many incidents took place in Kütahya Sanjak, Uşak and Eskişehir Provinces during the 1912 elections, and the government and the Committee of Union and Progress considered these incidents as reactionary uprisings. As a matter of fact, the government intervened in the events with the concern and reflex that the March 31st themselves would be repeated, and did not hesitate to resort to force when necessary to suppress the events, which it saw as elements threatening the constitutional system. Therefore, in the elections of 1912, in which more than one political party participated, the Committee of Union and Progress and the Freedom and Union Party failed to show the expected democratic maturity in Kütahya Sanjak, and political rivalries prevented the elections from being conducted healthily. The negative campaigns of the parties against each other and their pressure on the voters made the results of the elections questionable.

EK -1: 1912 Meclis-i Mebusan Seçimlerinde Göbelezzade Sadık Bey'in Seçim Mazbatası (TBMM- SM-388-2)

EK -2: 1912 Meclis-i Mebusan Seçimlerinde Cemal Bey'in Seçim Mazbatası (TBMMA -SM-123-2)

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 1148-1166

Geliş Tarihi:02.09.2024 Kabul Tarihi: 19.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1542329>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

{-DI} EKİNİN KÖKENİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Kubilay FENER*

Öz

Türkçede ekler, görev ve fonksiyonlarının yanı sıra köken bakımından da incelemelerin odak noktasında bulunmaktadır. Nitekim eklerin kökenine ilişkin günümüze kadar pek çok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. İlgili duruma istinaden bu çalışmada, bilinen geçmiş zaman ekinin kökeni incelenecektir. {-DI} ekinin kökeni üzerine O. Böhlingk (1851)'den beri pek çok Türkolog görüş ve düşünce ifade etmiştir. Ekin kökenine dair belirtilen etimoloji denemelerinin hayli çeşitli olması, konuya ilişkin fikir birliği sağlanamadığı ve literatürde hâlâ bir tartışma bahsi olarak varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir. Öte yandan ekin kökeni hakkında birbirinden epeyi farklı görüşler öne sürülmesine karşın bunlardan iki tanesinin ön plana çıktığı görülmektedir: I. 'Fiilden isim yapım eki {-D}+iyelik eklerinin' birleşimiyle oluşmuştur; II. {-DİK} sıfat-fiil ekinden gelmektedir. Bu çalışmada, yeni bir köken önerisinde bulunmaktan ziyade ikinci görüşün doğruluğu savunulacak ve birinci görüşü savunan araştırmacıların hangi noktaları aydınlatmaları gerektiği üzerinde durulacaktır. Ekin kökenine ilişkin ortaya çıkan belirsizliğe cevap verebilmek için öncelikle konuya dair yapılan incelemeler kısaca gözden geçirilecek, ardından kendi görüş ve düşüncelerimiz belirtilecektir.

Anahtar Kelimeler: {-DI} Bilinen Geçmiş Zaman Eki, {-DİK} Sıfat-fiil Eki, İyelik Ekleri, Köken Bilgisi

Thoughts on the Etymology of the Suffix {-DI}

Abstract

In Turkish, suffixes are at the focal point of studies concerning their etymology as well as their functions and roles. As a matter of fact, it is seen that many studies have been conducted out to date on the etymology of the suffixes. In this study, the etymology of the past definite suffix will be examined based on the relevant situation. Since O. Böhlingk (1851), many Turcologists have expressed their views and opinions on the etymology of the {-DI} morpheme. However, the fact that the etymology attempts on the etymology of the relevant suffix are quite diverse indicates that there is no consensus on the subject and that it continues to exist as a matter of debate in the literature. On the other hand, although there

* Dr, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kubilay.fener53@gmail.com, 0000-0002-3291-4216

are quite different opinions expressed about the etymology of the suffix, two prominent theories seem to emerge: I. It is formed by the combination of nominal suffix {-D} + possessive suffixes; II. It comes from the participle suffix {-DİK}. In this study, rather than proposing a new etymology, the accuracy of the second view will be defended and the points that researchers defending the first view should shed light on will be emphasized. However, in order to respond to the uncertainty regarding the etymology of the suffix, first the evaluations made on the etymology of the suffix will be briefly reviewed, and then our own views and opinions will be expressed.

Keywords: {-DI} Past Definite Suffix, {-DİK} Participle Suffix, Possessive Suffix, Etymology

Giriş

Türkçenin geçmiş zaman işaretleyicilerinden olan {-DI} bilinen geçmiş zaman eki, işlev bakımından belirli kullanımlar dışında hareketin konuşma anından önce ve konuşanın birebir deneyimlediği veya gerçekleştiğinden emin olduğu bilgileri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte ilgili biçim birim, Türk yazı dilinin tarihî seyri içinde ötümlü ve ünlü uyumlarına uyması dışında yapı ve semantik bakımdan pek az değişikliğe uğramıştır (Karahana, 1992, s. 335).¹ Söz gelimi, Orhon Türkçesi döneminde ekin genel kullanımı /d/’li şekilde olmakla birlikte /l/, /n/, ve /r/ seslerinden sonra /t/’li şekliyle kullanılmıştır (Ercilasun, 2001, s. 191-194). Eski Anadolu Türkçesi döneminde, esas itibarıyla ötümlü bazen de ötümsüz hâliyle kullanılmış, ötümlü ve ünlü uyumlarına bağlanarak /t/’li ve yuvarlak şekillerin ortaya çıkışı ise çok sonra Osmanlıca içinde meydana gelmiştir. Böylece Osmanlıcanın sonlarına doğru bugünkü çok şekilliliğine kavuşmuştur (Ergin, 2013, s. 298-299)

Bilinen geçmiş zaman ekinin kökeni üzerine, O. Böhtlingk (1851)’den beri yerli ve yabancı Türkologlarca çeşitli görüş ve düşünceler öne sürülmüştür. Bununla birlikte konuya ilişkin belirtilen görüşlerden fikir birliği sağlanamadığı ve ekin kökeninin hâlâ çözülemeyen bir sorun olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Belirtilen durumun başlıca nedeni, ilgili ekin en eski yazılı belgelerimize oluşumunu tamamlamış olarak girmesinden kaynaklanmaktadır. Bu

¹ Ekin, Başkurtça, Sahaca ve Çuvaşça formları için (bkz. Kartallıoğlu, 2007, s. 32).

çalışmada, art zamanlı yaklaşımla ‘bilinen geçmiş zaman ekinin kökeni nedir?’ sorusuna cevap aranacak ve bu soruya cevap verebilmek için öncelikle konuya ilişkin belirtilen görüşler kısaca izah edilecek, ardından Türk dilbiliminin verileri doğrultusunda kendi görüş ve düşüncelerimiz ifade edilecektir. Çalışmayla ekin kökeni hakkındaki tartışmalara etimolojik bakımdan katkı sağlamak ve konunun çözümüne ilişkin aydınlatılması gereken hususları bilim dünyasının dikkatine sunmak amaçlanmaktadır.

1. {-DI} Ekinin Kökeni Üzerine Bazı Görüşler

Böhtlingk, *Ueber die Sprache der Jakuten* başlıklı çalışmasında bilinen geçmiş zaman ekinin {-DIk} sıfat-fiil eki ve iyelik eklerinin bağlantısından kaynaklandığı varsayımını ortaya koymuştur. Öte yandan araştırmacının konuya ilişkin etimolojik tahlili, ilk olması ve konuya dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Nitekim araştırmacının anılan görüşü, çeşitli araştırmacılar tarafından kullanılmış ve ekin kökenine yönelik araştırma ve tartışmaların başlatıcısı olmuştur (1851, s. 305-306).

P. M. Melioranskiy, Böhtlingk’in düşüncelerine çeşitli yönlerden itiraz etmiştir. Bunlardan ilki, çokluk birinci şahısta iyelik ekinin bulunmaması Böhtlingk’in görüşünün doğruluğundan şüphe duyulması gerektiğini göstermekte; ikincisi ise {-DIk} sıfat-fiil ekinin sonundaki /k/ sesi düştüğünde seslik bir iz bırakmalıdır. Ancak böyle bir durum araştırmacıya göre hiçbir Türk yazı dilinde meydana gelmemiştir. Diğer bir ifadeyle, düşen /k/ sesi, hiçbir fonolojik iz bırakmamıştır. Bu durum doğrultusunda araştırmacı, şu görüşleri ifade etmiştir: ‘Bütün bunlar bizi, yukarıda bahsedilen fiil ismi ile geçmiş zaman kategorisi arasında yakın bir bağlantı olmadığına ikna ediyor’. Bununla birlikte Melioranskiy, geçmiş zaman ekinin {-I)t} fiilden isim yapım ekinden geldiği düşüncesini benimsemiştir (1900, s. LXIX-LXXII).

Karl Brockelmann, bilinen geçmiş zaman eki {-DI}’nın, {-DIk} sıfat-fiil ekinden geldiğini, ayrıca ilgili sıfat-fiil ekinin {-t} fiilden isim yapım eki ile {-uq} pekiştirme edatının birleşiminden oluştuğunu ifade etmiştir (1954, s. 261; krş.

Eraslan, 1980, s. 37; Kuznetsov, 1995, s. 194; Tekin, 2013b, s. 514). Öte yandan Çarıyarov, Brockelmann'ın bilinen geçmiş zamanın kökenine ilişkin düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: Brockelmann, {-DI} ekinin köken bakımından ilk olarak {-I)t} fiilden isim yapım ekinde geldiğini düşünmesine karşın daha sonra düşüncelerini değiştirerek Böhtlingk'in köken bilgisi izahını desteklemiştir (1969, s. 175). Tekin de bilinen geçmiş zaman ekinin köken bakımından {-U)t} şeklinden gelebileceğini, böyle bir durumda /t/ dış süreksizinin Çuvaşçada /r/, /l/ ve /n/ konsonant ve vokalden sonra /r/ şekline dönüşmeyeceğini belirtir (2013b, s. 515).

Ramstedt, Türkçe {-DIk} biçim biriminin kökenine Altay dilleri esasında çözüm getirmeye çalışmıştır. Araştırmacıya göre bu ek, işlev açısından Moğolcada alışılmış bir eylemi ifade eden isim-fiil eki {-dag} ve Tunguzcadaki {-dığ} biçim birimleriyle eş değerdir. Ayrıca ekin kökeni, ikincil fiil kökü türeten {-d-}, {-t-} ve onun üzerine gelen {-q} fiilden isim yapım ekinde gelmektedir (1952, s. 152-153). Eraslan, *Eski Türkçe'de İsim Fiiller* başlıklı çalışmasında Brockelmann'ın görüşleri ile Ramstedt ve Kotwicz'in {-DIk} ekini Moğolca {-dag}, Tunguzca {-dig} fiilden isim yapma ekiyle paralel tutmalarını bilimsel açıdan tatmin edici bulmamıştır (1980, s. 37-38).

Deny, Melioranski'nin kafa karıştırıcı ifadelerine rağmen *Divanû Lügati't Türk*'ün bu hususta verdiği bilgilere dayanarak bilinen geçmiş zaman ekinin {-DIk} sıfat-fiilinden geldiğini ifade etmiştir (2012, s. 371). N. A. Baskakov'un görüşleri de Deny ile aynı yönde olmakla birlikte bilinen geçmiş zaman ekinin yanı sıra fiilden isim yapma eki olan {-I)t}'nin de {-DIk} sıfat-fiil ekinde geldiğini belirtmiştir: *-dik/-dik, -tik/-tik > -di/-di; -tı/-ti > -it/ -it/ -t* (Çarıyarov'dan naklen 1969, s. 178).

Kuznetsov, *-dı < -dik* (-duk) tahmininden yana olmakla birlikte {-DIk} ekini bir sıfat-fiil olarak değil, bir geçmiş zaman eki olarak kabul etmektedir. Diğer bir ifadeyle araştırmacıya göre {-DI} ve {-DIk} aynı ekler olmakla birlikte ilki ikincisinin salt kısaltılmış şeklidir. Öte yandan araştırmacı, bilinen geçmiş zamanın en eski şekillerini {-tuk}, {-tük} /{-duk}, {-dük} olarak kabul etmiş ve bunun da

tüke- ‘bitmek, sona ermek, tükenmek’ fiilinden eklediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla araştırmacının etimolojisini şu şekilde göstermek mümkündür: *tüke-* > *tük* > *tı* (1995, s. 200; 209).

Çarıyarov, konuyu derinlemesine incelediği çalışmasında görülen geçmiş zaman ekinin {-DİK} ekinden geldiğini ifade etmiştir. Araştırmacıya göre bilinen geçmiş zaman ekine kök oluşturan {-DİK} biçim biriminin sonundaki /k/ sesi düşmüş ve ek nihayet bu hâle gelmiştir. Öte yandan sondaki /k/ sesinin düşmesi ise Türk dillerinde örnekleri bulunan normal bir durumdur: *geleceğim* > *gelcem*; *ancak* > *anca* vb. Tüm bunlara ek olarak araştırmacının konuya ilişkin şu eleştirel düşüncesi oldukça değerlidir: Bilinen geçmiş zaman işaretleyicisi, fiil adlarından geliyorsa, bir adın iyelik ekleriyle çekimlenmesi gerekir. Fakat **benim aldım*, **onun aldısı*, **sizin aldınız* vb. örneklerde de görüleceği üzere böyle bir kullanım Türk dillerinde söz konusu değildir. Bununla birlikte çokluk birinci şahıs çekiminde bulunan {-k} biçim biriminin iyelik eki olmadığı ortadadır. Dolayısıyla ilgili ek, fiilden isim yapım eki ve iyelik eklerinin birleşiminden geliyor olamaz (1969, s. 185-186).

Bang, {-DİK} sıfat-fiil eki ile {-DI} bilinen geçmiş zaman eki arasındaki ilişkinin yadsınmadığını ancak {-DİK} ekinin köken bakımından karanlığa gömülü olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan araştırmacı, ihtiyatlı bir şekilde bilinen geçmiş zaman ekinin fiilden isim yapan {-At} biçim biriminden türediğini ifade etmiş ve konuya ilişkin varsayımını güçlendirmek amacıyla Türkçenin vurgusuz orta heceyi ortadan kaldırmayı sevdiğini belirterek anılan ekin tarihsel gelişimini şu şekilde göstermiştir: **bardi* < **bar-ati*, **bar-adi*; **bar-at-i-m* (1916, s. 920-921). Bununla birlikte Çarıyarov, bilinen geçmiş zaman ekinin iş adlarından ortaya çıktığı fikrini, ilk Bang’ın öne sürdüğünü ifade etmiştir (Çarıyarov, 1969, s. 176).

Ercilasun (2001, s. 192), Erdal (2004, s. 237), Ergin (2013, s. 299), Tekin (2016, s. 166), Karaağaç (2016, s. 365) ve Korkmaz (2017a, s. 527) da anılan ekin fiilden isim yapan {-D} eki ile iyelik eklerinden meydana geldiği düşüncesindedir. Araştırmacılar da bu düşüncenin oluşma sebebi, bilinen geçmiş zaman ekinin iyelik

kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim araştırmacılarca, görülen geçmiş zaman çekiminde kullanılan şahıs eklerinin iyelik menşeli olması, bu çekimin isim asıllı olduğunu hatıra getirmektedir.

Şinasi Tekin tarafından {-DIk} ekinin kökenine ilişkin diğer araştırmacılardan farklı bir görüş dile getirilmiştir. Araştırmacıya göre anılan ekin kökeni, Toharcaya dayanmaktadır. Türk yazı dili teşekkül etmeden önce Toharcadaki *ma te ok* biçiminden *-maduk* biçim birimi gelişmiştir. Eski Türkçe döneminde {-mA}, olumsuzluk edatı olarak tamamıyla benimsenince *-maduk* ekinden *-duk* biçimi müstakil bir ekmiş gibi tabii olarak ayrılmış ve olumlu fiil köklerine getirilerek bildiğimiz {-DIk} eki ortaya çıkmıştır (2001, s. 55). Araştırmacının konuya ilişkin görüşleri önemlidir. Nitekim Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde ilgili sıfat-fiil ekinin *Dîvânu Lugâti't-Türk* ve birkaç örnek dışında olumsuz çekimle karşımıza çıktığı görülmektedir.

Banguoğlu, bilinen geçmiş zaman ekinin eski bir {-it} sıfat-fiil eki üzerine iyelik zamirlerinin gelmesiyle kurulduğunu ifade etmiştir: *bil-it-im*, *bil-it-ün*, *bil-it-i*. Öte yandan araştırmacı {-i} iyelik ekinin sıfat-fiil ekiyle kaynaştığı ve *-it-i > -di* şeklinin bu fiil kipinin gövdesini yapan ek olarak kaldığını belirtmiştir (2019, s. 445).

Kartallıoğlu, “Sahacadaki {+A}/{+O} Ekinin Işığında {-DI} Ekinin Kökeni Üzerine” başlıklı çalışmasında anılan ekin fiilden isim yapan {-D} ve iyelik eklerinden geldiği düşüncesini Sahacadaki geniş ünlülü teklik üçüncü şahıs iyelik eki aracılığıyla desteklemiştir (2007, s. 36).

Koç, “Eski Anadolu Türkçesinde /dUk/ Ekli Geçmiş Zaman Çekimi” başlıklı çalışmasında /dUk/ sıfat-fiil ekinin geçmiş zaman kipini meydana getirdiğini ifade etmiştir (2012, s. 11). Dolayısıyla araştırmacı ekin sıfat-fiil ekinden geldiğini düşünmektedir. Öte yandan anılan incelemeler dışında konuya ilişkin gerçekleştirilmiş pek çok çalışma daha söz konusudur (bkz. Çarıyarov, 1969, s. 174-188; Benzing, 1952, s. 131; Gabain, 1995, s. 80; Dmitriyev, 1948, s. 140-141 vb.).

Bilinen geçmiş zaman ekinin kökenine dair pek çok düşünce ifade edilmesine karşın genel olarak iki görüşün ön plana çıktığı görülmektedir:

1. Bilinen geçmiş zaman eki, ‘filden isim yapım eki {-D} + iyelik eklerinin’ birleşiminden meydana gelmiştir.
2. Bilinen geçmiş zaman eki, {-DIk} sıfat-fiil ekinden gelmiştir.

2. Değerlendirme

Bize göre {-DI} ekinin fiilden isim yapım eki {-D} ve iyelik eklerinin birleşiminden oluştuğu görüşünü benimseyen araştırmacıların bazı soruları da cevaplandırmaları gerekmektedir:

- I. Teklik üçüncü şahıs iyelik eki, günümüzde {+(s)I(n)} şeklinde kabul edilmektedir (Eker, 2017, s. 290). Tekin’e göre teklik üçüncü şahıs iyelik eki, Ana Altay dilindeki üçüncü kişi zamiri **in*’den başka bir şey değildir (2013a, s. 119). Eğer bilinen geçmiş zaman eki iyelik eklerinden oluşmuşsa **in* zamirine dayandırılan teklik üçüncü şahıs sonundaki /n/ hakkında da bir açıklama yapılması gerekmektedir. Nitekim bu biçim, günümüzde teklik üçüncü şahıs iyelik eki ve aitlik ekinin hâl ekleriyle çekiminde belirgin bir şekilde yaşamakta ve pek çok araştırmacı tarafından varlığı kabul edilmektedir (bkz. Başdaş, 2014, s. 147-161). Zamir /n/’sinin Özbekçe ve Yeni Uygurca dışında Çuvaşça dahil bütün Türk dillerinde bulunması onun Ana Türkçeye ait bir özellik olduğunu göstermektedir (Tekin, 2013a, s. 119). Öte yandan teklik üçüncü şahıs iyelik eki, ünlü ile biten isimlerle çekimlendiğinde ortaya çıkan /s/ hakkında da aydınlatıcı bilgilere ihtiyaç vardır. Dolayısıyla fiil çekiminde, teklik üçüncü şahıs iyelik ekindeki bu şekillere ne oldu?
- II. Bilinen geçmiş zaman ekinin iyelik kökenli şahıs eklerinden oluştuğu ifade edilmesine karşın literatürde iyelik kökenli şahıs eklerinin de zamirlerden eklediğine yönelik görüşler söz konusudur (Karaağaç, 2016, s. 357; Eker, 2017, s. 290). Dolayısıyla iyelik ekleri zamirlerden

ekleşmişse bu durumu nasıl açıklarız? ‘men bardı men’ şeklinde bir cümle, Türkçenin yapısına uygun görünmektedir. Bu durumda anılan ek, fiilden isim yapım eki ve iyelik eklerinden mi oluşmuş sayılmaktadır?

- III. Kaşgarlı Mahmut, {-DİK} ekinin Oğuzlarda bilinen geçmiş zaman formunda yüklem kurma işlevine sahip olduğunu net bir dille belirtmiştir. Ayrıca Tekin de genellikle geçmişte yapılan eylemleri bildiren {-dOk} isim-fiil şeklinin Orhon Türkçesinde predikat olarak kullanıldığını belirtmiş ve konuya ilişkin *äbkä täg-dök+üm* “Eve ulaştım” (Ongin R 2) örneğini tanıklamıştır (2013b, s. 511). Öte yandan Boz (2017) ve Yılmaz (2019), ilgili ekin yüklem kurma işlevini kıyı dilleri ve ağzılarda tanıkladıkları çeşitli örneklerle kanıtlamıştır. Bu durum göz ardı mı edilmelidir?
- IV. Bilinen geçmiş zaman eki, fiilden isim yapım ekinden geliyorsa çekimlerden bazıları neden iyelik ekleriyle çekimlenememektedir? Söz gelimi, *geç-* fiilinden türetilen *geçit* sözcüğü, iyelik ekleriyle çekimlenirken, *gir-* fiilini esas aldığımızda **benim giritim*, **senin giritin*, **onun giriti* gibi biçimler neden dil mantığına aykırı düşmektedir?
- V. Bilinen geçmiş zaman eki, fiilden isim yapım eki {-D} ve iyelik eklerinden oluşmuşsa ilgili zamanın çokluk birinci şahıs çekimindeki ekin {(I)mIz} biçiminde olması beklenirdi. Ancak durum bu şekilde değildir. Hangi dil hadisesi veya gelişmesi sonucunda ilk başlarda iyelik ekiyle çekimlenen bilinen geçmiş zaman çokluk birinci şahıs biçimi, iyelik eki olmayan {-k} biçim birimine intikal etti? Bununla birlikte konuya ilişkin en yaygın görüş olan {-DİK} sıfat-fiiline bulaşma yoluyla ortaya çıktığı düşüncesi, aydınlatıcı ve kesin değildir.
- VI. Orhon Türkçesi döneminde yazılmış metinlerde görüldüğü üzere bütün zaman işaretleyicilerini sıfat-fiil işlevinde kullanılabilen eklerden

seçen Türk dili, bilinen geçmiş zaman ekini neden sıfat-fiil ekinden tercih etmek yerine fiilden isim yapım eki ve iyelik eklerinden teşkil etsin? Bu ekin ayrıcalığı nedir?

- VII. Bilinen geçmiş zaman eki, fiilden isim yapım eki {-D} ve iyelik eklerinden oluşmuşsa bu ekler hangi duruma istinaden konuşma anından önce gerçekleşmiş bir durum ya da olaya atıfta bulunabilmektedir? Kartallıoğlu, çalışmasında Ercilasun'u referans göstererek {-(I)t} ekinin eski örnekleri olan *geçit*, *aşıt* ve *yüklet* gibi sözcüklerde “eskiden beri devamlı geçilen, aşılan, yüklenilen yer, nesne” anlamlarının olduğu, hareket eskiden beri yapıldığı için “geçmişlik” ve herkesçe devamlı yapıldığı için de “kesinlik” anlamının bulunduğunu belirtmektedir (2007, s. 37-38; karşılaştırma KTLG, 2013, s. 29-32). Ayrıca KTLG’de, ekin köken bakımından birçok bilgin tarafından fiilden isim yapma eki {-ut} ile açıklandığı belirtilmektedir (KTLG, 2013, s. 29). Biz, bu görüşlere şu sebepten dolayı katılmamaktayız: Tanıklanan örneklerdeki fiilden isim yapım eki {-(I)t}’dir. Oysa konuya ilişkin Tekin, bilinen geçmiş zaman ekinin köken bakımından {-(I)t} ekinden ziyade {*-(I)d} fiilden isim yapım ekinden türediğini belirtmiştir. Nitekim ek, /t/ dış süreksizini alsaydı Çuvaşçada /r/, /l/ ve /n/ konsonant ve vokalden sonra /r/ şekline dönüşmezdi (2013b, s. 515). Dolayısıyla ‘eskiden beri’ anlamı katan biçimler, {-(I)t}’li örneklerden ziyade {*-(I)d}’li örneklerle tanıklanmalıdır.

Öte yandan {-DI} bilinen geçmiş zaman ekinin {-DIk} sıfat-fiil ekinden geliştiğini düşündüren etkenler şunlardır:

I. Türkçedeki bildirme kipi işaretleyicilerinin neredeyse tamamı, sıfat-fiil işlevinde kullanılabilir. Diğer bir ifadeyle, Türkçede şimdiki zaman eki müstesna, bütün sıfat-fiil eklerinin önce sıfat-fiil olarak kullanıldığı sonra da zaman eki görevine geçtiğini belirtmek mümkündür. Bunlardan {-mİş} ekli geçmiş zaman sıfat-fiili, Eski Anadolu Türkçesinde sayıca az örneklerle, Osmanlı Türkçesinde ise

daha bol olarak çekimli fiil karakterinde görülür. {-AcAk} ekli gelecek zaman sıfat-fiilinden bildirme kipi, ancak Osmanlı Türkçesi döneminde gelişmeye başlar. {-Dİk} ekli geçmiş zaman sıfat-fiili, Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki dağınık veriler bir araya getirilerek ele alındığında bildirme kipi karakteriyle ortaya çıktığı görülmektedir (Koç, 2012, s. 11). Dolayısıyla bilinen geçmiş zaman ekinin sıfat-fiil işlevindeki şekli {-Dİk} sıfat-fiilidir. Diğer sıfat-fiil ekleri, fiil çekiminde kullanılıyorsa anılan ekin de benzer şekilde kullanılması olağan kurallara uygunluk göstermektedir. Ayrıca, sıfat-fiil eklerinin fiil çekimlerine şekil ve zaman ekleri olarak geçmelerindeki temel sebep, yapılarındaki hareket hâli ifadeleri olarak belirtilmektedir (Ergin, 2013, s. 333-334).

II. {-Dİk} eki, Eski Türkçeden beri yaygın sıfat-fiil işlevi dışında az rastlanan ana cümle yüklemi işleviyle de dikkat çekmektedir. Konuya ilişkin Kaşgarlı Mahmud'un görüşleri ilgili sıfat-fiil ekinin yüklem görevinde kullanılabildiğini net bir şekilde ispat etmektedir:

Yağma, Toxsı, Çigil, Argu ve Çin'e kadar Uygur boylarının çoğu geçmiş zaman filinin dal ve ye'ye bağlı olmasında ittifak hâlinedirler. Kıpçak ve Suvarların bir kısmı ile Oğuzlar buna ters düşerek kaf'lı, gayın'lı, ve kalın kelimelerde ye yerine kaf; kef'li ve ince kelimelerde de kaf yerine kef koyarlar. Çokluk ve teklik bu dilde aynı düzen üzerinedir; aralarında fark yoktur.

Bununla birlikte Kaşgarlı Mahmut, görüşlerini ispat edebilmek amacıyla şu cümleleri örnek olarak tanımlamıştır²:

Men yā kurduk. "Ben yay kurdum"; Biz yā kurduk. "Biz yay kurduk"; Ol sūt sagduk. "O sūt sağdı"; Olar tāgka agduk. "Onlar dağa çıktı", Men munda turduk. "Ben burada durdum"; Biz agduk. "Biz çıktık", Ol anı urduk. "O onu vurdu", Ol keldük. "O geldi"... (Ercilasun-Akkayonlu, 2018, s. 249).

Yılmaz, "/DOK/ Ekli Yüklem ve Kıyı Dilleri: Çuvaşça, Yakutça, Dolganca ve Halaçça" başlıklı çalışmasında /DOK/ ekli bitimli biçimlerin Tuna Bulgarcası, Volga Bulgarcası, Yakutça, Halaçça ve Dolgancada var olduğu

² Konuya ilişkin detay için Mehmet Vefa Nalbant'ın *-DUK eki Ve Divânü Lûgati't Türk'te -DUK Ekli Görülen Geçmiş Zaman Çekimi* (2002) başlıklı çalışmaya bakılabilir.

görüşünü destekleyecek veriler sunmuştur (2019, s. 261-269). Dolayısıyla tanıklanan periferik Türk dillerindeki bitimli biçimler, Kaşgarlı Mahmut'un görüş ve düşüncelerine ispat niteliğindedir. Öte yandan Boz, varlığına yalnızca tarihî Türk dillerinde şahit olunan eskicil geçmiş zaman eki {-DIk}'i yaptığı derlem temelli çalışmalar üzerinden Eskişehir Manav Ağızlarında yüklem pozisyonunda tanıklamıştır (2017, s. 109-116).

Muhammed, “Memlûk Kıpçak Türkçesinde -dUk Eki Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmasında, {-DIk} ekinin Memluk Kıpçak Türkçesindeki işlevleri üzerinde durmuş ve geçmiş zaman çekiminde kullanıldığını belirtmiştir. Tespit edilen örneklerin {-mA} olumsuzluk ekiyle kullanıldığını ifade eden araştırmacı, {-mAdUk} biçim biriminin iki ayrı işleve sahip olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi geçmiş zaman çokluk birinci şahsın olumsuzu; ikinci ise geçmiş zaman teklik üçüncü şahsın olumsuzudur. Söz gelimi, *kelmedük* “gelmedi, biz gelmedik”, *oturmaduk* “oturmadi, biz oturmadi”. Çalışmada, tanıklanan diğer örnekler doğrultusunda Memlûk Kıpçak Türkçesinde {-DIk} ekli geçmiş zaman çekiminin var olduğu ve Oğuzcaya ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır (2019, s. 203-209).

{-DIk} ekinin tarihî lehçelerde bitimli biçimler oluşturabilme işlevi, Kaşgarlı Mahmut tarafından kesin ve net bir dille ifade edilmesine karşın, görüşleri diğer araştırmacılarca şu yönden tezyif edilebilir: Kaşgarlı Mahmud'un aktardığı bilgilere karşılık bu eksiz çekim, ne tarihî ne de çağdaş Türk dillerinde tanıklanamabilmektedir (Koç, 2012, s. 15). Korkmaz, tanıklanan bu duruma “Kaşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi” başlıklı makalesinde şu şekilde cevap vermiştir:

Kaşgarlı'nın geçmiş zaman çekimi için saymış olduğu bu özellikler, XI. yüzyıl sonrasına giren Oğuzca metinlerle hiçbir şekilde tanıklanamadığı için Oğuzcanın XI. yüzyıldan sonraki gelişiminde bu özelliklerin yazı dilini etkilemediği anlaşılmaktadır (2017-Ib, s. 251).

Kaşgarlı Mahmut'un *Dîvânu Lugâti 't-Türk'*ü 1074 yılında tamamladığı ve Eski Anadolu Türkçesi dönemi ilk eserlerinin 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra

vücuda geldiği düşünüldüğünde (Ercilasun, 2015, s. 439) *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te Oğuzlara ilişkin verilen bilgilerin üzerinden neredeyse 200 yıl geçtiği anlaşılmaktadır. Bu noktada, dilin değişim seyri göz önüne alınırsa ki bu standart dile oranla çok hızlı gerçekleşmektedir, Kaşgarlı'nın durumu ifade etmesinin ardından Oğuzlar, ilgili sıfat-fiil ekini şahıs ekleriyle çekime sokmuş olmalıdır. Nitekim Koç'a göre Kaşgarlı'nın açıkladığı ancak hiçbir yerde görülmeyen bu kullanım, eş zamanlı olarak muhtemelen Oğuzların bir diyalektinde şahıs ekli, diğer bir diyalektinde ise şahsa bağlanmadan kullanılıyordu ya da 11. yüzyıldan sonra Oğuzlar /dUk/ ekli fiil çekimini şahıs ekleriyle çekime soktular (2012, s. 17). Öte yandan Türk dilleri için bir kip ekinin şahıs eki almadan çekimlenmesi anormal bir durum değildir. Söz gelimi, Çuvaşçada öğrenilen geçmiş zaman eki {-nĬ}, şahıs eki almadan özne pozisyonundaki şahıs zamirleri ve üçüncü kişide adlar ile çekimlenmektedir: *Ep kaynĭ* 'gitmişim'; *Vil kaynĭ* 'gitmiş'.

Kartallıoğlu, konuya ilişkin şu görüşleri ileri sürmüştür: 'Görülen geçmiş zaman eki, sıfat-fiil ekinden değil; fiilden isim yapma -D ile iyelik eklerinden meydana gelmiştir. Çünkü bu zamanın hiçbir çekiminde, {-DUK} ekinin sonundaki /-K/ ünsüzünün izi görülmemektedir. Çokluk birinci şahısta görülen /-K/, sıfat-fiil ekinin yapısındaki ünsüz değil, asli şekil olan {+mXz} iyelik ekinin yerini alan bir nevi ikincil şekildir' (2007, s. 37). Kartallıoğlu'nun tespitleri son derece yerinde olmakla birlikte konuya şu yönden itiraz edilebilir. Ekin sonunda bulunan /-K/ ünsüzü, ilk yazılı metinlerden çok daha önceki bir evrede düşmüş olabilir. Ayrıca her ek düştüğünde de bir iz bırakması mümkün değildir. Nitekim Türkçede izi kaydı bulunamayan ve dilin nedensizlik ilkesi ile açıklanan pek çok ek vardır. Öte yandan /-K/ sesi ikinci şekilde, neden bilinen geçmiş zaman çokluk birinci şahsın yerini almıştır? Bu soru, cevaba kavuşmadan ekin iyelik ekleriyle fiilden isim yapım ekinden oluştuğunu belirtmek zor görünmektedir. Ayrıca ekin sonundaki /-K/ ünsüzünün düşmesi, Türkçenin fonolojisi bakımından oldukça uygundur.

Kartallıoğlu, tezini güçlendirmek amacıyla acaba Türkçede fiilden isim yapma ekleri ile iyelik ekleri kalıplaşarak zamanla kip eki oluşturur mu? sorusunu

sormuş ve cevabını Harezmi Türkçesindeki “-gU + iyelik ekleri + turur” yapısı ile vermiştir (2007, s. 37). Araştırmacının tanıkladığı bu örnek aslında bizim yukarıda bahsettiğimiz durumu açıklamaktadır. Nitekim belirtilen dizilimde {-gU} eki, sıfat-fiil ekidir (Ercilasun, 2015, s. 351). Yani burada da bir sıfat-fiil ekinin zaman eki olarak kullanılması söz konusudur.

Ergin (2013, s. 299), Karaağaç (2016, s. 365), Korkmaz (2017a, s. 527), Tekin (2016, s. 166) gibi araştırmacılar, bilinen geçmiş zaman eki, iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlendiği için köken bakımından iyelik eklerinden oluşabileceği ihtimalini öne sürmüşlerdir. Bizce, ekin iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmesi köken bakımından iyelik eklerinden geldiğine işaret etmez. Söz gelimi, Gabain, kitabelerde hiç kullanılmadığına dikkat çektiği Eski Uygur Türkçesinde ortaya çıkan {-(y)Ik} bilinen geçmiş zaman ekinin varlığından bahsetmektedir. Araştırmacı, ilgili biçim birimin işlevlerini hem sıfat-fiil eki hem fiilden isim yapma eki hem de geçmiş zaman eki olarak değerlendirmiştir. Araştırmacının konuya ilişkin tanıkladığı örnekler ise şu şekildedir: *saķın yuk sän* “düşündün”, *käl-yük ol* “geldin”, *ba-yuk sän* “bağladın” vb. (Gabain, 1995, 81). Belirtilen örneklerde, ilgili biçim birimin zamir kökenli şahıs ekleri aldığı görülmektedir. Bu durumda, yukarıdaki araştırmacıların belirttiği üzere görülen geçmiş zaman çekiminde kullanılan şahıs eklerinin iyelik menşeli olması bu çekimin isim asıllı olduğunu düşündürüyorsa (Ergin, 2013, s. 299) bu durum {-(y)Ik} sıfat-fiil ekinde nasıl açıklanabilir? Diğer bir ifadeyle {-(y)Ik} geçmiş zaman eki, fiil çekiminde zamir kökenli şahıs eklerini alıyor diye isim asıllı kabul edilmemeli midir? Nitekim belirtilen biçim birim, Türkçede zaman eklerinin çoğu gibi sıfat-fiil fonksiyonuyla kullanılabilir (bkz. Sarı, 2016).

III. {-DIk} sıfat-fiil eki ile {-DI} bilinen geçmiş zaman eki arasında zaman bildirim bakımından yadsınamaz bir ilişki söz konusudur. Bilinen geçmiş zaman eki, özel bildirimleri dışında konuşma anından önce tamamlanmış bir olayı işaretlemektedir. Bu zaman kesimindeki oluş ve kılışın bitmişliğine, konuşan ya tanık olmuş, yahut da bu bitmişlik konuşanın kesin bilgi ve kanısına

dayanmaktadır. {-DİK} sıfat-fiil eki de zaman bakımından Türkçede geçmiş zaman bildiren sıfat-fiillerden biridir ve ait olduğu ismi, daha önce edinilmiş bir durum üzerinden nitelenmektedir. Dolayısıyla biz, iki biçim birim arasındaki bu zaman ilişkisinin tesadüf olmadığı düşüncesindeyiz. Öte yandan diğer araştırmacıların konuya yönelik açıklamalarında altını çizdikleri en önemli husus, bilinen geçiş zaman ekinin iyelik ekleriyle çekimlenmesidir. Benzer şekilde, {-DİK} sıfat-fiil ekinin de olumlu biçimiyle ad önünde sıfat olarak kullanılışı çoğunlukla iyelik ekleriyle olmaktadır. Nitekim sıfat olarak yalın ve olumlu biçimdeki kullanımı pek seyrek (Korkmaz, 2017a, s. 785-786). İki biçim birim arasında, bu yönden de bir benzerlik olduğu ortadadır.

3. Sonuç

1. Ekin kökeni hakkında birbirinden farklı pek çok görüş olması, fikir birliğine varılamadığı ve literatürde konunun henüz çözümlenmediğine işaret etmektedir.

2. Bilinen geçmiş zaman ekinin kökenine ilişkin pek çok görüş ifade edilmesine karşın günümüzde iki görüşün benimsendiği görülmektedir: I. Fiilden isim yapım eki {-D} ve iyelik kökenli şahıs eklerinden oluşmaktadır. II. {-DİK} sıfat-fiil ekinden gelmektedir.

3. Türkçedeki zaman işaretleyicilerinin şimdiki zaman eki müstesna sıfat-fiil görevinde kullanılmaları, bilinen geçmiş zaman eki ile geçmiş zaman sıfat-fiil ekinin zaman bildirme bakımından yadsınamaz ilişkisi, Kaşgarlı Mahmut'un konuya ilişkin net açıklamaları, {-DİK} ekinin bitimli biçimler oluşturabilmesinin tarihî ve çağdaş Türk dilleri ile ağızlarda tanımlanması ve /-k/ sesinin fonolojik bakımdan Türkçede düşmeye uygun oluşu ekin sıfat-fiil ekinden kısaldığı yönünde bir izlenim vermektedir.

Kaynakça

- Bang, W. (1916). “Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachn: I”, *SBAW* 910-921.
- Banguoğlu, T. (2019). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Başdaş, C. (2014). “Türkçede Üçüncü Şahıs İyelik Eki ve Zamir N’si”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 30, 147-161.
- Benzing, J. (1952). Der Aorist im Türkischen, *UJb*. 24, 1-2, 130-132.
- Boz, E. (2017). “Eskişehir Manav Ağızlarında Tanıklanan Eskiçil Bir Geçmiş Zaman Eki - {DIK}”, *Türklük Biliminin Ulu Çınarı ZEYNEP KORKMAZ ARMAĞANI*, (Ed. Leylâ Karahan), 109-116.
- Böhtlingk, O. (1851). *Über die Sprache der Jakuten*. St. Petersburg.
- Brockelmann, C. (1954). *Osttürkische Grammatik der islamischen Literatur-Sprachen Mittelasiens*. Leiden.
- Çarıyarov, B. (1969). *Günorta-günbatar Türki dillerde işlik zamanları*. Aşgabat: Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası, Mağtımğulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. (Çev. Ali Ulvi Elöve (1941); Günümüz Türkçesine Uyarlayan Ahmet Benzer). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Dmitriev, N. K. (1948). *Grammatika Başkirkogo Yazıka*. Moskva-Leningrad: İzdatel’stvo Akademii Nauk SSSR.
- Eraslan, K. (1980). *Eski Türkçede İsim Fiiller*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ercilasun, A.B. (2001). “L, N, R’den Sonra Niçin T?”, *TDAY Belleten*, 48 (2000), 191-194.
- Ercilasun, A. B. (2015). *Türk Dili Tarihi -Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla-*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu Z. (2018). *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugâti’t-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. vd. (2021). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston: Brill.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım.
- Gabain, A. (1995). *Eski Türkçenin Grameri*. (M. Akalın çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2016). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Karahan, L. (1992). Görülen Geçmiş Zaman Eki “-DI/Dİ”NİN Tarz ve Bağlama Fonksiyonuna Dair, *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. Muharrem Ergin’e Armağan*, Yıl XXVIII/1-2, 335-241.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri-I Fiil (KTLG 2013)*. Basit Çekim, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kartalhoğlu, Y. (2007). Sahacadaki {+A}/ {+O} Ekinin Işığında {-DI} Ekinin Kökeni Üzerine, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 31-38.
- Koç, M. (2012). Eski Anadolu Türkçesi /dUk/ Ekli Geçmiş Zaman Çekimi, *Türkbilig*, 23, 11-18.
- Korkmaz, Z. (2017a). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017b). “Kâşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 241-253.

- Kuznetsov, P. İ., (1995). “Türkiye Türkçesinin MorfoEtimolojisine Dair”, *TDAY-Belleten*, 43 (1995): 193-262.
- Melioranskiy, P. M. (1900). *Arab’ filolog’ o turetskom’ Yazık’*. Sanktpeterburg?: Tipografiya imperatorskoy akademii nauk’.
- Muhammed, R. (2019). Memlûk Kıpçak Türkçesinde -dUk Eki Üzerine Bir İnceleme, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 93, 203-209.
- Nalbant, M. V. (2002). -DUK Eki ve Divânü Lûgati’t Türk’te -DUK Ekli Görülen Geçmiş Zaman Çekimi, *Türkoloji Dergisi*, 15 (1), 193-203.
- Ramstedt, G. J. (1952). Einführung in diealtische Sprachwissenschaft II: Formenlehre. (=MSFOu), Helsinki.
- Sarı, C. (2016). Türkçede {-y)Xk} Sıfat-Fiil Ekinin Kullanımı ve İşlevleri, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(7), 233-244.
- Tekin, T. (2013a). Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine, *Makaleler 1, Altayistik*, (Haz. Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 117-122.
- Tekin, T. (2013b). On the Old Turkic Verbal Noun Suffix, *Makaleler 2, Tarihî Türk Yazı Dilleri*, (Haz. Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 511-518.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, E. (2019). /DOK/ Ekli Yüklemler ve Kıyı Dilleri: Çuvaşça, Yakutça, Dolganca ve Halaçça, *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 261-269.

Extended Abstract

The past definite suffix {-DI}, known as one of the past tense markers in Turkish, is used to express information that the speaker has personally experienced or is certain of, before the moment of speaking, except for certain uses in terms of function. The form in question has not undergone any significant changes in terms of structure and use, except for its compliance with voice and vowel harmony from the earliest texts to the present day.

Since O. Böhtlingk (1851), various views and ideas have been put forward by local and foreign Turkologists on the etymology of the past definite suffix. However, it is understood from the views expressed on the subject that no consensus has been reached and the etymology of the suffix continues to exist in the literature as an unsolved problem. Since the relevant suffix entered our oldest written documents in a fully formed state, its etymology cannot be explained definitively. In this study, an answer will be sought to the question of “What is the etymology of the past definite suffix?” with the diachronic research method, and in order to answer this question, the views expressed on the subject will first be briefly explained, and then our own views and ideas will be expressed in line with the data of Turkish linguistics. The review aims to contribute to the discussions on the etymology of the suffix from an etymological perspective and to bring to the attention of the scientific world the issues that need to be clarified regarding the solution of the issue.

Although many ideas have been expressed about the etymology of the past definite suffix, two views are generally seen to be prominent:

1. Past definite suffix is formed by the combination of ‘nominal suffix {-D} + possessive suffixes’.

2. Past definite suffix is derived from the {-Dik} participle.

In our opinion, researchers who adopt the view that the {-DI} suffix is formed by the combination of the nominal suffix {-D} and personal suffixes of possessive origin need to answer some questions:

I. The singular third-person possessive suffix is currently accepted as $\{+(s)I(n)\}$ (Eker, 2017, s. 290). If the past definite suffix is formed by possessive suffixes, an explanation should also be made about the /n/ at the end of the singular third-person based on the pronoun **in*. Indeed, this suffix lives on clearly in the conjugation of the possessive suffix with case suffixes today and its existence is accepted by many researchers (see Başdaş, 2014, s. 147-161). On the other hand, there is also a need for enlightening information about the /s/ that emerges when the singular third-person possessive suffix is conjugated with nouns ending in a vowel. Therefore, what happened to these shapes in the singular third-person possessive suffix in verb conjugation?

II. If the past definite suffix is formed from personal suffixes of possessive origin, there are various views in the literature that possessive personal suffixes are also suffixed from pronouns (Karaağaç, 2016, s. 357; Eker, 2017, s. 290). Therefore, if possessive suffixes are added from pronouns, how can we explain this situation? A sentence like ‘men bardı men’ seems quite normal for Turkish. In this case, is the suffix in question considered to be formed from the nominal suffix $\{-D\}$ and the possessive suffixes?

III. Kaşgarlı Mahmut stated that the suffix $\{-dOk\}$ has a predicate-forming function in the past definite suffix form among the Oghuz. On the other hand, researchers such as Yılmaz, (2019) and Boz, (2017) have proven the predicate-forming function of the relevant suffix with various examples they have witnessed in periferic Turkic and dialects. Should this situation be ignored?

IV. If the past definite suffix comes from nominal suffix $\{-D\}$, why can't these conjugations be conjugated with possessive suffixes? For example, while the word *geçitim* derived from the verb *geç-* is conjugated with possessive suffixes, why do forms such as **benim giritim*, **sizin giritiniz*, **onun giriti* contradict the logic of the language when we take the verb *gir-* as basis?

V. If the past definite suffix is formed from the $\{-D\}$ and possessive suffixes, it would be expected that the suffix in the first-person plural conjugation of the relevant tense would be the possessive suffix $\{+(I)mIz\}$. However, this is not the case. As a result of which linguistic event or development, the past definite suffix first-person plural, which was initially inflected with the possessive suffix, was transformed into the $\{-k\}$ form, which does not have a possessive suffix? However, the most common view on the subject, that it emerged through contamination with the participle $\{-DIk\}$, is neither enlightening nor definitive.

VI. Why would the Turkic language, which chooses all tense markers from suffixes that can be used as participle, as seen in texts written during the Orkhon Turkish period, form the definite past suffix from the $\{-D\}$ suffix and possessive suffixes instead of using the participle suffix? What is the privilege of this suffix?

VII. If the past definite suffix is composed of the $\{-D\}$ suffix and the possessive suffix, based on which situation can these suffixes refer to a situation or event that occurred before the moment of speaking? Kartallıoğlu, referring to Ercilasun in his study, states that in old examples of the suffix $\{-(I)t\}$ such as *geçit*, *aşıt* and *yüklet*, it has the meaning of “a place or object that has been continuously passed, surpassed, loaded since the past”, since the action has been done since the past, it has the meaning of “pastness” and since it has been done continuously by everyone, it has the meaning of “certainty” (Kartallıoğlu, 2007, pp. 37-38; cf. KTLG, 2013, pp. 29-32). In addition, it is stated in KTLG that the suffix is explained by many scholars in terms of its etymology with the suffix $\{-ut\}$ (KTLG, 2013, p. 29). We do not agree with these views for the following reason: In the examples witnessed, the suffix $\{-(I)t\}$. However, Tekin stated that the past definite suffix is derived from the

suffix $\{*(\text{-I})\text{d}\}$ rather than the suffix $\{(\text{-I})\text{t}\}$. Indeed, if the suffix had taken the dental discontinuity $/t/$, $/r/$, $/l/$ and $/n/$ in Chuvash would not have turned into $/r/$ after consonants and vocals (Tekin, 2013b, p. 515). Therefore, forms that add the meaning of 'since old times' should be witnessed with examples with $\{*(\text{-I})\text{d}\}$ rather than examples with $\{(\text{-I})\text{t}\}$.

On the other hand, the factors that make us think that the past definite suffix, developed from the $\{\text{-Dik}\}$ participle are as follows:

I. Almost all of the indicative mood markers in Turkish can be used in the participle function. Of these, the past tense participle with the $\{\text{-mİş}\}$ suffix is seen in the inflected verb character with few examples in Old Anatolian Turkish and more abundantly in Ottoman Turkish. The indicative mood from the future tense participle with the $\{\text{-AcAk}\}$ suffix only begins to develop in the Ottoman Turkish period. The past tense participle with the $\{\text{-dUk}\}$ suffix is seen to have emerged with the indicative mood character when the scattered data from the Old Anatolian Turkish period are brought together (Koç, 2012, s. 11). Therefore, the form of the past definite suffix in the participle function is the $\{\text{-Dik}\}$ participle. If other participle suffixes are used in verb conjugation, the use of the aforementioned suffix in a similar manner is in accordance with the usual conventions.

II. The $\{\text{-Dik}\}$ suffix, apart from its widespread participle and subordinate clause predicate function since Old Turkic, also draws attention with its rare main clause predicate function. Kaşgarlı Mahmut's views on the subject visibly prove that the relevant participle suffix can be used in the predicate function.

In his study titled *Predicateds with /DOK/ and Periferic Languages: Chuvash, Yakut, Dolgan and Khalaj*, Yılmaz presented data supporting the view that $/\text{DOK}/$ suffixed finite forms exist in Danube Bulgarian, Volga Bulgarian, Yakut, Khalaj and Dolgan (Yılmaz, 2019, s. 261-269). Therefore, the finite forms in the periferic Turkic languages attested to confirm the views and thoughts of Kaşgarlı Mahmut. On the other hand, Boz witnessed the archaic past tense suffix $\{\text{-Dik}\}$, whose existence is only witnessed in historical dialects, in the predicate position in Eskişehir Manav Dialects through his corpus-based studies (Boz, 2017, s. 109-116).

III. There is an undeniable relationship between the $\{\text{-Dik}\}$ participle suffix and the $\{\text{-DI}\}$ past definite suffix in terms of time indication. The past definite suffix, apart from its special indications, marks an event that was completed before the moment of speaking. The speaker has either witnessed the perfectness of the occurrence and action in this tense segment, or this perfectness is based on the speaker's definite knowledge and opinion. The $\{\text{-Dik}\}$ participle suffix is also one of the participles that indicate past tense in Turkish in terms of time, and it qualifies the noun it belongs to through a previously acquired situation. Therefore, we believe that this time relation between the two morphemes is not a coincidence.

The following conclusions were reached from our examination of the subject:

1. The existence of many different views on the etymology of the suffix indicates that a common consensus has not been reached and that the subject has not yet been resolved in the literature.

2. Although many views have been expressed on the etymology of the past definite suffix, it is seen that two views are adopted today: I. It consists of a $\{\text{-D}\}$ suffix and personal suffixes of possessive origin. II. It comes from the $\{\text{-Dik}\}$ participle suffix.

3. The use of time markers in Turkish as participle suffixes, except for the present tense suffix, the undeniable relationship between the past definite suffix and the past participle suffix in terms of indicating time, Kaşgarlı Mahmut's clear explanations on the subject, the fact that the $\{\text{-Dik}\}$ suffix can form finite forms is witnessed in historical and

contemporary Turkic languages and dialects, and the fact that the /-k/ sound is phonologically suitable for dropping in Turkish, give the impression that the suffix is shortened from the participle suffix.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 1167-1182

Geliş Tarihi: 10.11.2024 Kabul Tarihi: 27.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi: 30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1582501>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

TÜRK İŞARET DİLİNDE MEKÂNIN SOSYOLOJİSİ: TİD ŞEHİR İSİMLERİ VE TOPONİMİ

Emre YOLCU*

Öz

Doğduğu ilk andan itibaren sürekli bir anlamlandırma ve kendini ifade etme çabası içerisinde olan insanın bu amaçla sistemleştirdiği ifadeysel bir araç olan dil; nesilden nesile aktararak bireyin kim olduğu, nereden geldiği, neyi benimsediği ve nereye ait hissettiği gibi sorulara da çeşitli cevaplar verir. Vermiş olduğu bu cevaplarla toplumsal inşânın önünü açan bireyin, diğer bireylerle bir arada yaşadığı ve kişilerarası iletişim ile toplumsal hafızanın açıklıkla gözlemlenebileceği kamusal mekânlar; zamanla kazanmış oldukları semantik isimler vasıtasıyla bireyler arası kolektif bilincin de temellerini atmış olur. Şehir veya kent terimiyle adlandırılan ve ait oldukları coğrafya ile üstünde yaşayan toplumun türlü kültürel kodlarını içerisinde barındıran bu yerleşim yerlerine verilmiş özel isimleri nesne, değer, deneyim üçgeni bağlamında inceleyen bilim dalına Toponimi ya da yer adı bilimi denir. Jeopolitik konumu ve coğrafi zenginliği sebebiyle tarih boyunca pek çok farklı topluma ev sahipliği yapan Anadolu topraklarında hüküm süren günümüz Türkiye'sine ait 81 farklı şehir ismi ve sembolize ettikleri kültürel çeşitlilik, işitme gereksinimli bireylerin iletişim ihtiyaçlarını karşılayan Türk İşaret Dili'nin söz varlığında da kendisine yer bulmuştur. Çalışmada 81 il merkezine verilen Türk İşaret Dili isimleri üzerinden mekânın sosyolojisi ve toplumsal hafızanın izleri sürülerek Türk İşaret Dili'nin iletişimsel gücü belirgin kılınacaktır.

Anahtar Kelimeler: TİD, Türk İşaret Dili, Şehir, Mekân Sosyolojisi, Toponimi.

The Sociology of Space in Turkish Sign Language: TİD City Names and Toponymy

Abstract

Language, as an expressive tool systematically developed by humans from the moment of birth in an effort to make sense of the world and to express themselves, not only facilitates communication but also offers answers to questions regarding one's identity, origins, values, and sense of belonging. By providing these answers, language plays a crucial role in social construction, particularly in public spaces where individuals live together and where

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kafkas Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, emreyolcu@kafkas.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3419-2701>

interpersonal communication and collective memory can be clearly observed. Over time, these public spaces, which have acquired semantic names, lay the foundations for collective consciousness among individuals. The academic discipline that examines the specific names given to settlements, commonly referred to as cities or towns, places that embody various cultural codes of the societies inhabiting them in relation to their geography, is called toponymy, or the study of place names. In the territory of contemporary Turkey, which has historically hosted numerous societies due to its geopolitical position and geographical richness, the 81 city names and the cultural diversity they symbolize have found representation in the lexicon of Turkish Sign Language (TİD), used by individuals with hearing needs. This study will explore the sociology of space and traces of social memory through the TİD names assigned to the 81 provincial centers, thereby highlighting the communicative power of Turkish Sign Language.

Keywords: TİD (Turkish Sign Language), Sign Language, City, Sociology of Space, Toponymy

Giriş

Birey, var olduğu ilk andan itibaren hayatta kalabilmek, bir anlam kazanabilmek ve kendisini ifade edebilmek için mekânsal bir ihtiyaç hâindedir. Bireyin, diğer bireylerle birlikte yaşayabilmek adına sistemleştirdiği toplumsal ilişkilerinin uzamsal yansımalarını inceleyen Mekân Sosyolojisi ise Sosyoloji bilimine bağlı bir alt disiplindir (Karaarslan, 2017, s. 82).

Sosyoloji araştırmaları içerisinde 20. yüzyılın ortalarına dek geri planda kaldığı görülen mekân olgusu, 1960'lı yıllara gelindiğinde üzerine daha çok düşünülen bir araştırma konusu hâline gelir. 19. yüzyıla damgasını vuran toplumsal değişimleri anlama ve çözümleme çabasının tarihsel olarak dayandırılabilceği Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali gibi olaylar, yaşanan dönem için kabul görmüş pek çok değer ve yargıyı kökten değiştirirken dönemin önde gelen düşünürleri de söz konusu dönüşümü tarihsel gerçeklik ve toplumsal değişim olgusu bağlamında ele almasına ve bu olguyu bireyden topluma bütünlükçü bir bakış açısıyla incelemelerine yönlendirmiştir. İnsanlığın bahsedilen bu değişimi; teolojik, metafizik ve pozitivist olmak üzere üç aşama ile tamamlayabileceğini savunan Auguste Comte'a göre söz konusu yeni dönem pozitivist dönemdir ve birey artık bilim odaklı bir devrin öznesi olmuştur (Aron, 2004, s. 65-71).

Öznenin dayanışma biçimine dikkat çeken Emile Durkheim ise bu değişim dönemini mekanik toplumdan organik topluma bir geçiş olarak nitelendirir (Aron, 2004: 255-260). Dönüşümün ekonomik temellerine vurgu yapan Karl Marx; ilgili dönemin feodal toplumdan kapitalist topluma geçiş ile anılacağını vurgularken bu dönüşümün sosyalizm ile noktalanacağına da dikkat çeker (Aron, 2004, s. 121-126). George Simmel ise araştırmalarının odağında birey öznenin yanına belirgin bir şehir algısı yerleştirerek yaşanan dönüşümün kökenlerini şehir ve birey ilişkilerine dayandırır. Ona göre insan şehir hayatına ayak uydurmak zorundadır ve bu zorunluluk yeni dönemin tüm sosyal kodlarının yeniden üretilmesine sebep olacaktır (Swingewood, 1998, s. 165). “Yaşam ve kültür arasında kritik bir iletişim vardır. İçinde yaşanan kültür nasıl bir yapıdaysa, etrafındaki hayat da o doğrultudadır. Böylece kent hayatının açılımları kentin kültürüyle doğru orantılıdır” (Bingöl, 2017, s.221). Bu anlamda taşra ve metropol üzerinden alanyazını için yeni sayılacak bir sosyal düallite yaratan Simmel; “Metropol ve Zihinsel Yaşam” adlı eseriyle de mekân sosyolojisinin öncülerinden biri olmuştur (Simmel, 2000).

Sosyoloji bilimi özelinde olmak üzere, sosyal bilimler içerisinde 1970’li yıllar ile özerk bir araştırma alanı haline gelen Mekân Sosyolojisi, “Annales Okulu, Marksist coğrafyacılar, diğer yandan Foucault ve Deleuze gibi hiçbir disipline uymayan düşünürler sayesinde, mekâna ilişkin yeni bir kuramsal söylem ve inceleme alanı” doğurmayı başarmıştır (Aytaç, 2006, s. 879). Bu tarihten sonra araştırma alanına çalışmalarıyla katkı sağlayan David Harvey, Henri Lefebvre, John Urry, gibi isimler geleneksel sosyolojinin birey, kurum ve toplum üçlemesi içerisinde tartıştığı başlıklara mekânın üretimi ve tüketimi gibi yeni sorularla farklı bir bakış açısı kazandırırken Lefebvre; mekânı yalnızca bir maddi gerçeklik olarak görmek yerine, üzerinde ideolojik ve kültürel anlamların sistemleştirildiği, deneyim temelli bir süreç olarak tanımlamasıyla dikkat çekmektedir (Lefebvre, 2014). Ona göre mekân, toplumsal ilişkilerin hem bir sonucu hem de bu ilişkilerin yeniden doğduğu ortak bir alandır.

Söz konusu bu alanlara verilen özel isimlerin kökenlerini, anlamlarını ve tarihsel bağlamlarını inceleyen Toponimi kavramı; yer isimlerinin kökenini, anlamını, kullanım biçimlerini ve tipolojilerini araştıran Onomastik biliminin bir alt dalıdır. Bu anlamda mekân sosyolojisinin de araştırma alanına giren bir alt disiplin olan Toponimi; Yunanca *tópos* (yer) ve *ónoma* (ad) kelimelerinden türemiştir (Türkoğlu: 2018, s. 2).

Sahip oldukları özel anlamlar vasıtasıyla yer aldıkları bölgelerin coğrafi özelliklerini, tarihsel olaylarını ve sosyal yapısını üzerinde barındıran ve Toponimi disiplinin araştırma kümesi hâline gelen şehir isimleri, toplumsal hafızanın inşasında oldukça önemli bir rolü üstlenmektedir. Jeopolitik konumu ve elverişli coğrafyası sebebiyle tarih boyunca pek çok farklı medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu toprakları üzerinde hüküm süren günümüz Türkiye'sine ait şehir isimleri, zengin tarihine uygun olarak çok katmanlı bir anlam yapısına sahip olmaları ile de coğrafya, sosyoloji, filoloji gibi farklı alanyazınlarından araştırmacıların dikkatini üzerine çekmektedir. İlgili şehir isimlerinin kendilerine has coğrafi, tarihi, kültürel özellikleri vasıtasıyla yüklenmiş oldukları derin anlamların sosyolojik açıdan değerlendirilmesi, şehir isimlerinin yalnızca birer coğrafi tanımlama ihtiyacından doğmadığını ve mekânlara ad verme geleneğinin toplumsal hafızanın inşasındaki yerini belirgin kılmaktadır.

Bahsi geçen şehir isimlerinin işaret dilindeki karşılıklarının bu gibi multidisipliner çalışmalara konu edinilmesi; yer adlarının etimolojisinin yanında sosyolojik yönüne de dikkat çekerek, sağır bireyler özelinde dezavantajlı grupların toplumsal hafızadaki yerlerinin belirgin kılınmasının önünü açacaktır.

1. Türk İşaret Dili (TİD) Şehir İsimleri ve Toponimi

Türk İşaret Dili (TİD), Türkiye'de işitme gereksinimli bireylerin kullandığı işaret dili olup hem gündelik hem de toplumsal ilişkilerde önemli bir iletişim aracıdır. En temel tanımıyla ileri seviyede işitme kaybı olan gereksinimli bireyler ve bu bireylerle iletişim kurmak isteyen işitebilen bireylerin kullandığı ortak bir iletişim kanalı olarak açıklanabilecek işaret dili yaşayan bir sistemdir (Yolcu, 2024, s. 281).

“Seslerin oluşturulmasıyla ifade edilen, konuşulan dillerin aksine el hareketleri, yüz ifadesi ve vücut hareketleri ile görsel boyutta ifade edilen” bir dil olarak da tanımlanan işaret dilleri; her toplumda farklı özellikler göstererek birbirlerinden ayrışır (İmer vd., 2011, s. 160). Bu anlamda Türk İşaret Dili (TİD), Amerikan İşaret Dili (ASL), Alman İşaret Dili (DGS) gibi dünyanın farklı coğrafyalarından işaret dilleri, ait oldukları toplumların ses temelli ana dillerinden farklı olarak, kendilerine has dilbilgisi kurallarıyla bireyin ana dili kavramı üzerine yeniden düşünülmesinin önünü açar. Tüm bu bilgiler doğrultusunda sağır bir Türk vatandaşının ana dilinin Türkçe olarak belirtilmesi yerine Türk İşaret Dili olarak vurgulanmasının yerinde bir karar olacağı söylenilebilir.

Türk İşaret Dili; diğer işaret dilleri gibi yazılı veya sözlü diller ile benzer bir biçimde çeşitli sosyokültürel unsurları gelecek nesillere aktararak, toplumsal hafızanın inşasında önemli bir rol oynar. Türk İşaret Dili’nin temel söz varlığında oldukça önemli bir yere sahip olan şehir isimlerinin genellikle Türkçe’den ödünçleme veya metonimi yöntemiyle oluşturuldukları dikkati çekmektedir. “Soyut kavramlar her dilde daha somut kavramlar vasıtasıyla ifade edilme eğilimi gösterir ve insan bedeni dünyadaki bütün dillerde sıklıkla kullanılan metaforik kaynak alanlardan biridir” (Baş, 2023, s. 21). Türk İşaret Dili’ne ait şehir isimleri de bedensel görsellerle somutlaştırılırken üzerlerinde toplumsal ve kültürel çeşitli imge ve anlamlar taşırlar. Bu imgeler; söz konusu şehrin fiziksel özelliklerine (nesne), kültürel kodlarına (deneyim) ve tarihsel kökenlerine (deneyim) de çeşitli göndermelerde bulunurlar. Bu durum işaret dillerinin toplumsal hafızanın inşâ sürecinde ne denli önemli bir rolü üstlendiğinin göstergesidir (Bahan, 1996).

İşaret dillerinin temel söz varlıklarında yer adlarına ve şehir isimlerine gösterilen özen, sağır bireylerin toplumsal düzen içerisinde bir yer edinme ve görünür olma arzusuyla yakından ilişkilidir. Bir şehrin işaret diliyle somutlaştırılan ismi, dilin konuşuruna, o şehrin kolektif bilinçte nasıl yer edindiğine dair görsel-kinestetik çeşitli ipuçları verir (Bahan, 1996).

İşitme gereksinimli bireyler, şehir isimlerine karşılık gelen işaret isimleri geliştirirken, bu şehirlerin yalnızca toplumsal hafızayla olan bağlarını değil kendileriyle olan bağlarını da sembolize etmiş olurlar. Örneğin, Türk İşaret Dili'nde İstanbul için şehrin sembol yapılarından kabul edilen ve eski adı Boğaziçi Köprüsü olan 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'ne göndermede bulunacak bir köprü işareti kullanılır. Bu işaret ile hem şehrin toplumsal hafızadaki yerine hem de bireyin gündelik hayatındaki konumuna nesne temelli bir göndermede bulunan Türk İşaret Dili; mekânın sosyolojisine uygun geliştirdiği şehir isimleriyle diğer işaret dillerinden ayrışır.

Dünya üzerindeki diğer işaret dillerinde, şehirlerin baş harflerine göndermede bulunan çeşitli kısaltmalar vasıtasıyla daha pragmatik ancak yalın bir isimlendirme yoluna gidiliyor oluşu konuya ilişkin dikkati çeken önemli bir ayrıntıdır. Örneğin; Amerikan İşaret Dili'nde (ASL) Chicago için tercih edilen ve şehrin baş harfine göndermede bulunan şehir işaretinde, konuşur eliyle bir "C" harfi yaparak söz konusu harfi gövdesinin önünde aşağıdan yukarı doğru bir yay çizerek gösterir. Benzer bir biçimde, New York şehri için tek el "Y" harfi şeklinde yukarıdan aşağıya doğru hareket ettirilir (SignASL, 2024). Türk İşaret Dili'nde ise çeşitli dolaylamalar ve betimlemelerle kurulan zengin ve çok katmanlı söz varlığı, dilin leksikal değerini arttırmaktadır.

Bu bağlamda, Türk İşaret Dili'ni birey odaklı ve bütünlükçü bir yapıda düşünmek mümkündür. Türk İşaret Dili'nde şehir isimlerinin çeşitliliği ve bu isimlerin toplumsal hafıza ile olan bağlantısı, Türk İşaret Dili'nin yalnızca işitme gereksinimli bireyler için bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda sağır bireylerin kimlik ve aidiyet süreçlerini destekleyen bir sosyal mekanizma olduğunun göstergesidir. Tüm bu nitelikleri ile Türk İşaret Dili'ne ait 81 şehir ismini Mekân Sosyolojisi bağlamında; Toponimi disiplininin işaret ettiği Nesne, Değer, Deneyim temelli yaklaşımla üç temel sınıfa ayırmak mümkündür.

Tablo 1: Türk İşaret Dili (TİD)Şehirlerinin Sınıflandırılması.

TİD Şehir İsimlerinin Sınıflandırılması	Şehir İsimleri	Sayı
Nesne Temelli TİD Şehir İsimleri:	Ağrı, Bingöl, Edirne, Gümüşhane, İstanbul, Muğla, Nevşehir.	7
Değer Temelli TİD Şehir İsimleri:	Adana, Adıyaman, Amasya, Ankara, Antalya, Balıkesir, Batman, Bilecik, Bitlis, Bursa, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hakkari, Isparta, Karabük, Karaman, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kayseri, Kütahya, Muş, Ordu, Rize, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ, Tokat, Uşak, Van, Yalova, Zonguldak.	38
Deneyim Temelli TİD Şehir İsimleri:	Aydın, Çanakkale, İzmir, Kars.	4
Herhangi Bir Sınıflandırmaya Dahil Edilemeyen TİD Şehir İsimleri (Diğer):	Afyonkarahisar, Aksaray, Ardahan, Artvin, Bartın, Bayburt, Bolu, Burdur, Düzce, Elazığ, Erzincan, Hatay, Iğdır, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kilis, Kocaeli, Konya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Niğde, Osmaniye, Sakarya, Siirt, Sinop, Sivas, Şırnak, Trabzon, Tunceli, Yozgat.	32
TOPLAM		81

Yukarıdaki tabloda gösterildiği üzere günümüz Türkiye'sini oluşturan şehirlerin Türk İşaret Dili'ndeki karşılıkları genel hatlarıyla değerlendirildiğinde şehir isimlerinin 38 şehir ismi ve %45,7 oran ile en çok Değer temelli yaklaşım ile

oluşturulduğu bilgisine ulaşılır. Ayrıca 7 şehir ismi ve %9,9 oran ile Nesne temelli, 4 şehir ismi ve %4,9 oran ile de Deneyim temelli şehir isimleri, Türk İşaret Dili'nin temel söz varlığında kendilerine yer bulur. Nesne, Değer, Deneyim temelli sosyolojik sınıflandırmada herhangi bir sınıflandırma içerisine dâhil edilemeyen şehir ismi sayısı %39,5 oran ile 32 adet olarak saptanır.

1.1. Nesne Temelli TİD Şehir İsimleri

Nesne temelli Türk İşaret Dili şehir isimlerinde şehirleri sembolize edecek cadde, bina, mimari unsur, çeşitli doğal yapılar gibi şehir kimliği ile özdeşleşmiş ve bu sayede toplumsal hafızada yer edinmiş imgeler bedensel betim dilinin ifadesel malzemesi hâline getirilir. Bu isimler, genellikle bölgenin doğası, iklimi ya da çevresiyle ilgili türlü bilgileri üzerlerinde taşırlar. Örneğin Ağrı şehri; şehrin kendisinin de ismini aldığı Ağrı Dağı'na gönderme yapacak bir şekilde her iki el göğüs hizasında, sağ el parmaklar açık ve kıvrık, avuç içi aşağıyı gösterecek biçimde, parmakların yukarı doğru çekildiği bir dağ betimi ile tasnif edilir. Edirne ise şehrin sembol yapılarından kabul edilen Selimiye Camii'ye uygun olarak sol elin kulak hizasında minare biçiminde pozisyon alınması ile tasnif edilir.

Görsel 1: Ağrı (TİD, 2015).

Görsel 2: Edirne (TİD, 2015).

1.2. Değer Temelli Şehir İsimleri

Türk İşaret Dili'nde değer temelli şehir isimleri; toplumun kültürel, dinî ya da tarihî inançlarını yansıtan isimler olarak dikkat çekmektedir. Türk Dil Kurumu

Sözlüğü’nde “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” şeklinde tanımlanan değer kavramı, Türk İşaret Dili şehir isimlerinde kimi zaman toplumsal hafızanın sembolü kabul edilebilecek çeşitli olay ve nesnelere kimi zaman yöre ile özdeşleşmiş coğrafi işaretli ürünlere kimi zaman şehrin sayısal kimliği kabul edilebilecek plaka kodlarına kimi zaman ise kelimenin yazı dilindeki karşılığına çağrışımında bulunacak bir biçimde betimlenerek tasnif edilir (TDK, 2024). Bu isimler, kolektif bilincin birer sembolü olarak, sağır bireylerin toplumsal aidiyetlerini güçlendirerek millet olma bilincini de belirgin kılmaktadır. Örneğin Adana; yörede yetiştirilen ve şehir ile özdeşleştirilen pamuk bitkisine göndermede bulunacak bir şekilde sağ ve sol el arasında pamuğu koparma eylemini betimler hâlde gösterilir. Benzer biçimde Antalya ise şehir ile sembolleşmiş bir meyve olan portakalın soyulması eylemine göndermede bulunacak şekilde betimlenir.

Görsel 3: Adana (TİD, 2015).

Görsel 4: Antalya (TİD, 2015).

Türk İşaret Dili şehirlerinden Adıyaman, şehrin sayısal kimliği olarak açıklanabilecek ve Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde “Kamyon, otomobil vb. kara taşıtlarına takılan numara levhası” şeklinde tanımlanan plaka koduna uygun bir şekilde sayısal bir değer olan “02” ibaresiyle isimleştirilir (TDK, 2024). Zonguldak ise şehrin ekonomisi ile sembolleşen verimli maden ocaklarına göndermede

bulunacak bir şekilde, maden emekçilerinin kullanabileceği bir baret ve kafa lambası ile betimlenir.

Görsel 5: Adıyaman (TİD, 2015).

Görsel 6: Zonguldak (TİD, 2015).

Türk İşaret Dili'nde yaygın bir sözcük yapım yöntemi olarak kabul edilen ödünçleme yöntemi; konuşma dilinden alınan sözcüğün, genellikle el alfabesi ya da sözcüğe çağrışımda bulunacak yakın sesli başka bir kelimenin betimlenmesi aracılığıyla kullanılır (Tözlüyurt, 2020, s. 43). Bu sayede dilin kolaylık ve hız ilkesine uygun bir biçimde kelime üretebilen Türk İşaret Dili'nde, Türkçedeki sesletim benzerliklerinden faydalanılarak çeşitli ödünçlemeler yapılabilir. Kelimenin çağrışımsal söz değerinin öne çıktığı bu isimlere Bilecik şehrinin çağrışımsal olarak oldukça yakın bir biçimde sesletildiği "Bilezik" kelimesi ile, "Deniz" kelimesine yakın bir biçimde tasnif edilen Denizli şehri örnek gösterilebilir.

Görsel 7: Bilecik (TİD, 2015).

Görsel 8: Denizli (TİD, 2015).

1.3. Deneyim Temelli Şehir İsimleri

“Bir kimsenin belli bir sürede veya hayat boyu edindiği bilgilerin tamamı” şeklinde tanımlanan deneyim kavramı toplumun dinî, tarihi, sosyal ve kültürel çeşitli anı ve tanıklıklarına uygun olarak, bireyin ad verme geleneklerinde kendisine yer bulur (TDK, 2024). Türk İşaret Dili’nin, şehir isimlerinin yapımında sıklıkla kullanılan metaforik ikoniklik eylemine uygun olarak, savaş, barış, zafer gibi toplum bilincini ve millî şuurunu destekleyecek, hamasi söylemin yoğun hissedildiği çeşitli betimlemeler, tarihsel kimliği ön planda olan şehirler ile eşleştirilerek kolektif bilinç ve toplumsal aidiyet pekiştirilir. Bu kullanıma Kars şehrinin tarih geçmişi ve sınır konumuna uygun olarak, sağ işaret parmağı açık, omuz üstünden aşağı çekilerek tüfeği omzunda bir asker betimi ile tasnif edilişi ve benzer biçimde İzmir’in ise şehrin işgali sırasında ilk kurşunu sıkmasıyla bilinen ve şehrin kurtuluşunun sembolü haline gelen Gazeteci Hasan Tahsin’in silahına göndermede bulunacak bir betimle kodlanması örnek gösterilebilir (Tözlüyurt, 2020, s. 30).

Görsel 9: Kars (TİD, 2015).

Görsel 10: İzmir (TİD, 2015).

Sonuç ve Öneriler

Mekân sosyolojisi; mekânın toplumsal ilişkiler üzerindeki etkilerini birey ve toplum özelinde inceleyen sosyoloji araştırmalarına bağlı bir alt disiplindir. Bireylerin bir arada yaşayabilmelerini sağlayan her türden ortaklığın, sosyal tecrübenin ve tarihsel gerçekliğin insanî kesişim kümesi olarak kabul edilebilecek toplumsal hafıza; en somut hâliyle bireyin üzerinde hayat sürdürdüğü kamusal alan ve şehirler de gözlemlenebilmektedir. Ünlü Fransız tarihçi Pierre Nora'nın da *Hafıza Mekânları* (1989) adlı eserinde belirttiği gibi kolektif belleğin bir parçası hâline gelen şehirler ve şehirlere özgü unsurlar, toplumsal kimliğin inşâsında önemli roller üstlenen sosyal sembollerdir.

Söz konusu bu mekânların taşımış oldukları derin anlamlar ise almış oldukları isimler vasıtasıyla ifade edilerek birer karşılık olarak bireyin gündelik hayatında ve toplumsal hafızada kendilerine yer bulurlar. Toponimi, genel anlamda yer adları olarak kabul edilen bu şehir isimlerinin; tarihsel, kültürel ve toplumsal kökenlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Kamusal mekânların nasıl adlandırıldığını ve bu adların toplumsal hafızadaki yerlerini araştıran Toponim çalışmaları için Türkiye, jeopolitik konumu ve zengin tarihi ile oldukça elverişli bir araştırma sahası olarak kabul edilir. Tıpkı üzerinde yer aldıkları Anadolu coğrafyası gibi çok katmanlı bir yapıya sahip olan Türkçe şehir isimlerinin, Türk İşaret Dili'ndeki karşılıkları da

yalnızca bir yer belirtme aracı değil, aynı zamanda işaret ettiği bölgenin tarihsel olay ve kültürel gelişim evrelerini sembolize eden toplumsal miras öğeleridir. Bu anlamda çalışmaya mekân sosyolojisi ve Toponimi perspektifinde araştırma konusu olarak seçilen Türk İşaret Dili'nin şehir isimleri, Toponim çalışmaları için çıkış noktası kabul edilen nesne, değer, deneyim kavramları üzerinden doküman analizi yöntemi ile incelenerek, Türk İşaret Dili ve sağır bireyler hakkında çeşitli verilere ulaşılmıştır.

İnceleme sonucunda günümüz Türkiye'sini oluşturan şehirlerin Türk İşaret Dili'ndeki karşılıkları genel hatlarıyla değerlendirildiğinde şehir isimlerinin 38 şehir ismi ve %45,7 oran ile en çok Değer temelli yaklaşım ile oluşturulduğu bilgisi elde edilmiştir. Ayrıca 7 şehir ismi ve %9,9 oran ile Nesne temelli, 4 şehir ismi ve %4,9 oran ile de Deneyim temelli şehir isimleri, Türk İşaret Dili'nin temel söz varlığında kendilerine yer bulmuştur. Nesne, Değer, Deneyim temelli sosyolojik sınıflandırmada herhangi bir sınıflandırma içerisine dâhil edilemeyen şehir isimleri ise %39,5 oran ile 32 adet olarak saptanmıştır.

Elde edilen veriler kapsamında Türk İşaret Dili'nin şehir isimleri için geliştirdiği işaret betimlerinin; işitme gereksinimli bireylerin görünür olma arzusu ve toplumsal aidiyet ihtiyaçları ile doğru orantılı olarak çeşitli sosyal katmanlardan oluştuğu sonucuna varılan çalışmada; bahsi geçen şehir isimlerinin semiyotik yönleri ve leksikal değerleri ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Dünyadaki diğer işaret dilleri içerisinden bu yönüyle ayrışan Türk İşaret Dili, kültürel bütünlüğü yansıtan, birey odaklı yapısı ile bir yandan ana dili olduğu sağır bireyleri dış dünyayla kaynaştırırken öte yandan da toplumsal hafızanın görsel-kinestetik yöntemlerle somutlaştırılmasına katkıda bulunur.

Tüm bu yönleriyle toplumsal bir inşâ aracı olarak değerlendirilebilecek Türk İşaret Dili üzerine yapılacak olan multidisipliner çalışmalar çeşitlendirilerek desteklenmeli, Türk İşaret Dili'nin gramatikal yapısı ve sosyolojik değeri üzerine yapılabilecek kapsamlı araştırmalar planlanmalı, bu planlar doğrultusunda konuşurların güncel ihtiyaçlarını karşılayacak yeni kelime betimleri geliştirilmeli ve

sağır vatandaşlarımızın millî kimlik karineleri kabul edilebilecek Türk İşaret Dili'nin toplumsal görünürlüğü daha etkili kılınmalıdır.

Yazarın Notu

Çalışma 24-26 Ekim 2024 tarihinde Şanlıurfa'da düzenlenen XVI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunulan özet bildiriden türetilmiştir.

Kaynakça

- Aron, R. (2004). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (Çev. K. Alemdar). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2006). Mekân(ın) sosyolojisi: toplumsalın yeniden kuruluşu. E. Eğribel ve U. Özcan (Der.), *Sosyoloji ve coğrafya (Sosyoloji yıllığı)* (ss. 876-896). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Bahan, B.J. (1996). *Non-manual realization of agreement in American sign language*. USA: Boston University Press.
- Baş, M. (2023). Türkçede Konuşma Organları Vasıtasıyla Dilsel Davranışa Ait Kavramlaştırmalar. Y. Aksan, E.A. Akkök ve M. Aksan (Ed.). *Kavramsal Metafor ve Metonimi Üzerine Uygulamalar*, (s. 21-41). Mersin: Toros Üniversitesi Yayınları.
- Bingöl, O. (2017). Kent Hayatı ve Kültürü. M. Talas (Ed.). *Kent Sosyolojisi*, (s. 215-228). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- İmer, K., Kocaman, A. & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Karaaslan, Ö. N. (2017). Mekân Sosyolojisinin İmkânı Üzerine Bir Derkenar, *Düşünen Şehir Dergisi*, 1 (Mart): 80 – 88.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları*, (Çev. M.E. Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- SignASL. (2024). American Sign Language Dictionary. <https://www.signasl.org/> (Çevrimiçi, ET: 01.11.2024)
- Simmel, G. (2000). Metropol ve Zihinsel Hayat. A. Aydoğan (Ed.). *Şehir ve Cemiyet: George Simmel, Max Weber, Ferdinand Tönnies, Don Martindale*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (Çev. O. Akınay). İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- TDK. (2024). Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/> (Çevrimiçi, ET: 25.10.2024)
- Tözluyurt, Z. (2020). *Türk İşaret Dilinde Sözcük Yapımı*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Ankara.
- Türk İşaret Dili Sözlüğü (TİD). (2015). Ankara: Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türkoğlu, S. (2018). *Eleştirel Toponimi Bağlamında Toplumsal Hafızanın Mekandaki Kodları: Bomonti'de Yer İsimleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı. İstanbul.
- Yolcu, E. (2024). Türk İşaret Diline Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Bakış, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 13(1), 278-287.

Extended Abstract

From the moment of birth, humanity continuously seeks to interpret and express itself, employing language as a systematic, expressive tool to achieve this aim. Language, passed down from generation to generation, provides answers to questions regarding one's identity, origins, values, and sense of belonging. Through these responses, individuals contribute to societal construction, as collective spaces where people live and engage in interpersonal communication become observable sites of social memory. Over time, these public spaces—through the semantic significance they acquire—establish the foundations of collective consciousness. The scientific field dedicated to the study of place names, particularly those given to cities or urban areas that hold diverse cultural codes related to their geography and inhabitants, is called toponymy. Toponymy examines place names within the context of objects, values, and experiences. Given its geopolitical significance and geographical richness, modern-day Turkey, situated on the lands of ancient Anatolia and host to many civilizations throughout history, encompasses 81 cities, each with a name that reflects a unique cultural heritage. These names have also been integrated into the lexicon of Turkish Sign Language (TSL), meeting the communicative needs of hearing-impaired individuals.

Spatial sociology, a sub-discipline within sociology, examines the impact of space on social relations, focusing on the interactions between individuals and society. Social memory, encompassing shared experiences, historical reality, and societal interconnections, is observed most tangibly in public spaces and cities. As articulated by the renowned French historian Pierre Nora in **Les Lieux de Mémoire** (**Sites of Memory**, 1989), cities and city-specific elements, as integral parts of collective memory, serve as social symbols that play significant roles in constructing societal identity. The profound meanings attributed to these spaces find expression through the names they bear, embedding themselves into daily life and collective memory.

Toponymy, the scientific study of place names, explores the historical, cultural, and social origins of these city names. For toponymic studies that investigate the naming of public spaces and their place within social memory, Turkey represents a valuable research area due to its geopolitical location and rich history. Turkish city names, which, like the multi-layered geography of Anatolia itself, hold diverse historical and cultural meanings, possess specific representations in Turkish Sign Language. These representations serve not only as markers of location but also as symbolic artifacts of the historical and cultural developments in the corresponding regions. Thus, the study examines city names in Turkish Sign Language from a spatial sociology and toponymy perspective, using document analysis to explore the concepts of object, value, and experience as foundational aspects of toponymic research. This analysis has yielded valuable insights into Turkish Sign Language and the cultural context of the deaf community.

The analysis reveals that 38 Turkish cities—45.7% of the total examined—have names in TSL based on value-based associations, the most prevalent category. Additionally, 7 city names (9.9%) derive from object-based references, and 4 names (4.9%) have an experiential basis within the core lexicon of TSL. Names that do not fit into these sociological categories constitute 39.5% of the total, or 32 cities.

The findings highlight that TSL's representations for city names reflect multiple social layers, shaped by the desire of hearing-impaired individuals for visibility and social belonging. In this context, the study emphasizes the semiotic and lexical dimensions of these city names. Turkish Sign Language, distinct from other sign languages worldwide in this regard, reflects cultural unity with its individual-centered structure, bridging deaf individuals

with the external world while also aiding in the visual-kinesthetic concretization of social memory.

In light of these perspectives, Turkish Sign Language, as a vehicle of social construction, necessitates further multidisciplinary support. Comprehensive studies on the grammatical structure and sociological value of TSL should be planned, and new lexical representations developed to address the current needs of its users. The societal visibility of TSL, which can be regarded as a national identity marker for Turkey's deaf citizens, should be promoted effectively through such initiatives.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 1183-1207

Geliş Tarihi:10.11.2024 Kabul Tarihi:27.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1513879>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

GÖRSEL SOSYAL MEDYA PAZARLAMA ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE DİLİNE UYARLANMASI: GÜVENİLİRLİK VE GEÇERLİLİK ARAŞTIRMASI

Semih SEZGİN*

Özet

Sosyal medya mecralarının yaygın kullanımı ile oluşan sosyal medya pazarlaması popülaritesinin gün geçtikçe arttığı belirtilebilir. Birçok sosyal medya platformunun görsel iletiyi daha yaygın biçimde kullandığı gözlenmektedir. Bu araştırma, tüketicilerin sosyal medya kullanımlarında görsel sosyal medya pazarlama faaliyetlerine dair Kujur ve Singh (2020) tarafından ortaya konulan Görsel Sosyal Medya Pazarlama (GSMP) Ölçeğinin Türkçe diline uyarlanması amacı ile yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda orijinal ölçek, orijinal kaynak dilini iyi bilen 2 akademisyen tarafından birbirinden bağımsız olarak Türkçe diline çevrilmiştir. Araştırma Sinop Üniversitesinde eğitim gören lisans ve önlisans öğrencilerinden oluşan örneklem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Keşfedici Faktör Analizi (KFA) için örneklem hacmi 110, Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) için ise 108 olmuştur. Çalışmada herhangi bir sosyal medya platformu baz alınmamış ve örneklem modeli kolayda ve kartopu örnekleme yöntemleri ile oluşturulmuştur. Orijinal ölçekte yer alan 3 boyut (bilgi, eğlence ve teşvik) toplam 10 ifade ile temsil edilmektedir. Veri analizinde IBM SPSS 21 ve AMOS 24 Paket Programları kullanılmıştır. Veri setinin Normallik ve Güvenilirlik testleri SPSS 21 ile gerçekleştirilmiştir. 10 ifadeli GSMP ölçeği KFA sonucunda tek faktörlü bir yapıda elde edilmiştir. Elde edilen model, toplanan farklı veri seti kullanılarak DFA ile test edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde modelden 3 madde çıkarılmış ve iyi uyum değerleri ile GSMP ölçeği oluşturulmuştur. Modele ait güvenilirlik ve geçerlilik testleri DFA ile gerçekleştirilmiş ve GSMP ölçeğinin güvenilir ve geçerli bir araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Görsel Sosyal Medya Pazarlaması, Güvenilirlik, Geçerlilik

* Dr., Sinop Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, ssezgin@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8351-8128>

Adaptation of the Visual Social Media Marketing Scale to Turkish Language: Reliability and Validity Research

Abstract

It can be stated that the popularity of social media marketing, which is created by the widespread use of social media channels, is increasing day by day. It is observed that many social media platforms use visual messages more widely. This research was conducted with the aim to adapt the Visual Social Media Marketing (VSMM) Scale, put forward by Kujur and Singh (2020) regarding visual social media marketing activities in consumers' social media use, into Turkish. For this purpose, the original scale was translated into Turkish independently by 2 academicians who knew the original source language well. The research was conducted on a sample of undergraduate and associate degree students studying at Sinop University. The sample size was 110 for Exploratory Factor Analysis (EFA) and 108 for Confirmatory Factor Analysis (CFA). The study was not based on any social media platform and the sampling model was created using convenience and snowball sampling methods. The 3 dimensions (information, entertainment and encouragement) in the original scale are represented by a total of 10 statements. IBM SPSS 21 and AMOS 24 Package Programs were used in data analysis. Normality and Reliability tests of the data set were carried out with SPSS 21. The 10-item VSMM scale was obtained as a single-factor structure because of EFA. The resulting model was tested with CFA using different data sets collected. As a result of the analysis, 3 items were removed from the model and the VSMM scale was created with good fit values. Reliability and validity tests of the model were carried out with CFA, and it was concluded that the VSMM scale is a reliable and valid tool.

Keywords: Visual Social Media Marketing, Reliability, Validity

Giriş

Görsel iletişiminde temel amacın izleyicilerin dikkatini belirli bir mesaja ya da nesneye doğru yöneltme ve onları duygusal biçimde etkileyebilmek olduğunu söylenebilir. Günümüzde sosyal medyanın birçok kişi tarafından her zaman her alanda ulaşılabilir olduğunu belirtmek mümkündür. Bu bağlamda, sosyal medyanın ve toplulukların güçlü bir alana sahip olduğunu ifade etmek zor değildir. Bireylerin, kendilerinin ifade etmek istedikleri ve etkileşim yaşamak istedikleri mecranın sosyal medya olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, işletmeler ve markalar da günümüzün bu yeni normaline uyum gösterme çabası içindedirler. Bu bağlamda, işletmeler ve markalar rekabet avantajı kazanabilmenin yollarını sürekli biçimde aramaktadırlar (Terkan, 2014).

Sosyal medya bireyler tarafından mobilize biçimde aktif kullanılan mecra olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda bu mecralarda yer alan tüketicilerden dolayı

işletmelerin müşterilerle kurdukları iletişim modellerini değiştirme zorunluluğu doğmuştur. Sosyal medya üzerinden yürütülen pazarlama iletişimi nedeniyle ifade edilen sosyal medya pazarlaması, işletmelerin sosyal medya kullanıcıları ile kurduğu pazarlama iletişimi modeli olarak görülebilir.

Bu çalışma, tüketicilerin sosyal medya kullanımlarında görsel sosyal medya pazarlama faaliyetlerine dair Kujur ve Singh (2020) tarafından ortaya konulan Görsel Sosyal Medya Pazarlama (GSMP) Ölçeğinin Türkçe diline uyarlanması amacı ile yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda orijinal ölçek, orijinal kaynak dilini iyi bilen 2 akademisyen tarafından birbirinden bağımsız olarak Türkçe diline çevrilmiştir. Araştırma Sinop Üniversitesinde eğitim gören lisans ve önlisans öğrencilerinden oluşan örneklem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Veri analizinde IBM SPSS 21 ve AMOS 24 Paket Programları kullanılmıştır. Veri setinin Normallik ve Güvenilirlik testleri SPSS 21 ile gerçekleştirilmiştir. 10 ifadeli GSMP ölçeği KFA sonucunda tek faktörlü bir yapıda elde edilmiştir. Elde edilen model, toplanan farklı veri seti kullanılarak DFA ile test edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde modelden 3 madde çıkarılmış ve iyi uyum değerleri ile GSMP ölçeği oluşturulmuştur.

1. Sosyal Medya Kavramı

Web 1.0 ile başlayan gelişme sürecinin, günümüzde yaşadığı dönüşüm hızı dikkate alındığında yeni teknoloji ve gelişmelerin dijital temelli olacağı ifade edilebilir. Özellikle Web 2.0 ile başlayan etkileşime dair uygulama ve keşiflerin günümüzde etkinliğini sürdürdüğünü ifade etmek mümkündür. Etkileşim, yeni medya ile geleneksel medyayı birbirinden ayıran en temel özellik olarak kabul edilmektedir (Binark, 2007).

Yeni medya kavramının dallarından biri olarak kabul edilen sosyal medya, sadece tüketicilerin dikkatini çekmemiş aynı zamanda bu mecralarda yer alan tüketiciler nedeniyle işletmelerin de dikkatini çekmiştir. Günümüzde işletme ya da markaların sosyal medya hesapları ile kişilik kazandığı ve bu durumun bir gereklilik haline geldiği belirtilebilir. Kişiselleştirilmiş ve bir kimlik kazanmış olan markaların

tüketicilerle kurmuş oldukları iletişim, tüketiciler tarafından önemsenen bir özellik haline geldiği ifade edilebilir. Geleneksel medyayı yeni medyadan ayıran temel özelliklerin etkileşim faktörü olması ve aynı anda farklı iletişim boyutlarını sağlaması olarak belirtmek mümkündür (Binark & Bek Gencil, 2007, s. 5).

Özellikle sosyal ağlar ile oluşturulan sosyal medyanın işletmeler tarafından pazarlama iletişimi aracı haline getirildiği görülmektedir. Yeni medya unsurunun yoğun biçimde işletmeler tarafından tercih edilmesinde önemli bir faktör olarak, tüketicilerin bu mecralara duyduğu ilgi belirtilebilir. Yeni medyanın tüketiciler tarafından tercih edilmesindeki en önemli unsurların başında kullanıcıların hareket edebilme ve seçme özgürlüğüne sahip olarak etkileşim yaşamaları gösterilebilir.

Tüketiciler tarafından tercih edilen sosyal medyanın eğlenceli tarafının bulunması iş dünyasının dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda sosyal medya mecralarına dahil olan işletmeler tüketici ve perakendeciler ile kurdukları iletişim sonucunda oluşan etkileşim ile avantajlı bir duruma geçtikleri ifade edilebilir. Oluşan bu etkileşim neticesinde müşterilerin taleplerini anlayabilen ve bu talepleri karşılamak için fırsatların oluştuğunu fark eden işletmeler rekabet avantajı da elde etmiş olabilmektedirler.

2. Sosyal Medya Pazarlaması

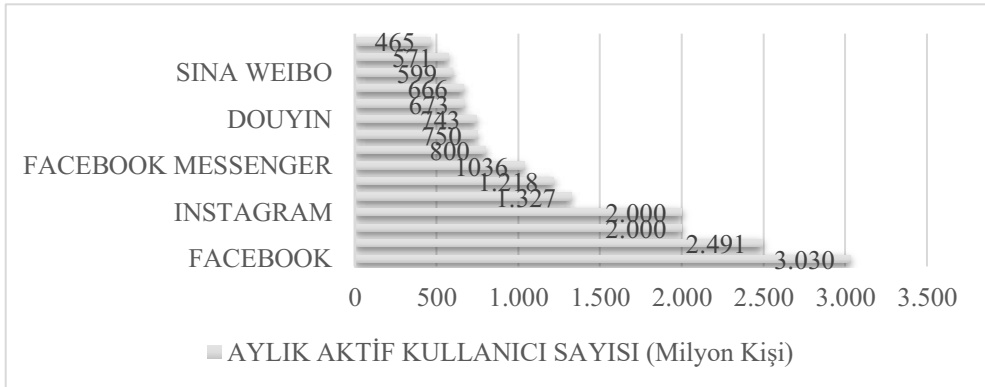
İşletmeler tarafından üretilecek ya da sunulacak ürünlere dair her türlü kararın alınmasında bir disiplin çerçevesinde tüketiciler ile kurulacak iletişimin planlanması ve bu anlamda sinerji oluşturulması ile pazarlama iletişiminin sağlanacağını ifade edilmektedir (Bozkurt, 2005, s. 17-18). Odabaşı ve Oyman (2002, s. 35-37)'a göre ise pazarlama iletişimi ile tüketiciler tarafından farkına varılan ürünün satın alma kararını etkilemeye yönelik gerçekleştirilen tüm eylemleri kapsamaktadır.

Sosyal medyanın dünya üzerinde bireylerin yaşamları için ayrılmaz bir unsur haline geldiğini söylemek mümkündür. Ekim 2023 itibarıyla dünyada 5,3 milyar internet kullanıcısı bulunmaktadır. Dünya nüfusunun %65,7'sine karşılık gelen internet kullanıcılarının 4,95 milyarı ise sosyal medya kullanıcısıdır ve bu

kullanıcılar dünya nüfusunun %61,4'üne tekabül etmektedir (Petrosyan, 2023). Sosyal medyanın doğuşu ve dijitalleşme süreci ile oluşan yeni reklamcılık faaliyetlerinin daha interaktif ve katılımcı temelli olduğu görülmektedir (Purwar, 2019, s. 993).

Sosyal medyanın cazibesini oluşturan katılımcı tarafından üretilen içeriklerin diğerleri ile paylaşılması sonucu yaşanan etkileşimin teşvik edici bir yönü vardır. Bu bağlamda, sosyal yaşam içerisinde meydana gelen sosyal medyanın iş dünyasında da birçok değişimi tetiklediği ifade edilebilir (Collier, 2012, s. 11). İşletmeler tarafından sosyal medya platformlarının doğru biçimde kullanılması ile işletme ve marka değerine katkı sağladığı düşünülmektedir (Kotler & Armstrong, 2011, s. 20).

Sosyal medya kullanıcılarının sosyal medya platformlarına göre dağılımı pazarlama alanında önem arz etmektedir. Özellikle tüketicilerin en çok kullandığı platformlar sosyal medya pazarlamasının hangi kanallardan yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ekim 2023 tarihi itibarıyla dünya genelinde en popüler sosyal ağların Facebook, YouTube, WhatsApp ve Instagram olduğu görülmektedir (Dixon, 2023). Aylık aktif kullanıcı sayısına göre belirlenen bu sıralama Grafik 1'de görülmektedir.

Grafik 1: Aylık Aktif Kullanıcı Sayılarına Göre Sosyal Medya Platform Sayıları

Kaynak: (Dixon, 2023)

Sosyal medya, birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır (Richter & Koch, 2007); (Evans, 2008); (Safko & Brake, 2009); (Brown, 2010); (Miletsky, 2010); (Kietzmann, 2011); (Verdegem, 2011). Ancak bu tanımlamaların benzer özellikler üzerinde vurgu yaptığı görülmektedir. Bu özellikleri; kişilerarası etkileşim, iş birliği, içerik paylaşımı, doğallık, samimi, etkileşimli araçların kullanımı, çevrimiçi bilgi ve fikir paylaşımı vb. şeklinde ifade etmek mümkündür. Kaplan ve Haenlein (2010, s. 61), sosyal medyanın Web 2.0 ile oluştuğunu ve paylaşımcı teknoloji temelli bu teknolojinin kullanıcıya içerik oluşturma ve yayma olanağı sunduğunu belirtmişlerdir.

Sosyal medya mecralarından yürütülen pazarlama faaliyetleri ile sosyal medya pazarlaması kavramının doğduğu birçok yazar tarafından kabul edilmektedir (Tuten, 2008; Weinberg, 2009; Gunelius, 2011; Kim ve Ko, 2012). Bunlardan biri olan Weinberg (2009, s. 3), sosyal medya pazarlamasını; geleneksel tutundurma modelleri ile ulaşılamayacak tüketici kitlesine çevrimiçi sosyal medya kanalları kullanılarak ulaşılması ve pazarlama faaliyetlerinin bu kanallardan yürütülmesi olarak tanımlamıştır. Tuten (2008, s. 19) ise çevrimiçi platformlarda oluşan sosyal nitelikli toplulukların kültürel bağlamı kullanılarak markalaşma ve pazarlama iletişim hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik paylaşılan bir reklam şekli olarak tanımlamaktadır. Gunelius (2011, s. 10) sosyal medya pazarlamasını, işletmelerin markalarına yönelik farkındalık, bilinirlik, hatırlanabilirlik ve eylem oluşumu adına blog, mikroblog, sosyal ağ, sosyal imleme ve içerik paylaşımı gibi sosyal medya unsurlarını kullanarak doğrudan ya da dolaylı pazarlama modeli olarak betimlemiştir (Gunelius, 2011, s. 10).

Sosyal medya pazarlaması Kim ve Ko (2012) tarafından belirlenmiş olan sosyal medya pazarlama aktivitesi ölçeği ile açıklanmıştır. Kim ve Ko (2012, s. 1483)'nin makalesinde yer alan ölçeğe göre sosyal medya pazarlama aktivitesi; kişisellik, moda, etkileşim, eğlence ve kulaktan kulağa iletişimden oluşmaktadır. Yadav ve Rahman (2017, s. 1299) ise Kim ve Ko tarafından ortaya konulan ölçek

boyutlarından bir faktörde ayrılmış, boyutların moda, bilgilendirme, etkileşim, kişisellik ve kulaktan kulağa iletişim olarak betimlemişlerdir.

3. Yöntem

Bu araştırmanın amacı, Kujur ve Singh (2020) tarafından ortaya konulan Görsel Sosyal Medya Pazarlama (GSMP) ölçeğinin geliştirilip, geçerlilik ve güvenilirliğinin test edilmesi yoluyla Türkçe'ye uyarlanmasıdır. Görsel Sosyal Medya Pazarlama (GSMP) ölçeği Kujur ve Singh tarafından 2020 yılında “Visual Communication and Consumer-Brand Relationship on Social Networking Sites- Uses & Gratifications Theory Perspective” adlı çalışmada geliştirilmiştir. Araştırmacılar, çalışmalarında ölçeği geliştirirken farklı ölçek maddelerinden aldıkları değişkenleri kullanmışlar ve GSMP ölçeğine ulaşmışlardır. Orijinal ölçek üç boyuttan ve 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri 5'li Likert yöntemi ile ölçülmüştür.

Araştırmada Hindistan'daki farklı eğitim kurumlarından 18 ila 29 yaşları arasındaki genç yetişkinlerin görsel sosyal medya içeriklerine dair algılarını ölçmek için geliştirilen Görsel Sosyal Medya Pazarlama (GSMP) ölçeğinin Türkçeye uyarlanması amaçlanmaktadır. Araştırma öncesinde, sorumlu yazarlardan biri olan Fedric Kujur ile iletişime geçilmiş ve 3 Ocak 2024 tarihinde ölçeğin Türkçeye uyarlanabilmesi için yazılı izin alınmıştır. Orijinal GSMP ölçeğinde yer alan 3 faktöre ait maddeler Pazarlama ve İngilizce Dili alanında bulunan akademisyenler tarafından birbirlerinden bağımsız olacak biçimde Türkçeye çevrilmiştir. Araştırma kapsamında ikisi Pazarlama alanında, ikisi İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında yer alan toplam 4 akademisyenden destek alınmıştır. Verilerin analizinde, IBM SPSS (IBM Statistical Package Program for Social Science) 21.0 ve IBM SPSS AMOS 24.0 programları kullanılmıştır.

Kujur ve Singh (2020) tarafından geliştirilen orijinal GSMP ölçeği, üç faktörlü bir yapıya sahiptir. Bunlar bilgi, eğlence ve teşvik olarak ifade edilmiştir.

Orijinal GSMP ölçeğinde 3 farklı boyutu ölçmek için toplam 10 ifade yer almaktadır. Orijinal ölçekte bulunan ifadeler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Görsel Sosyal Medya Pazarlama Ölçeği Maddeleri

Bilgi
B1: Görsel içerikler markalar hakkında çok değerli ve kullanışlı bir bilgi kaynağıdır.
B2: Görsel içerikler, hangi markanın aradığım özellikleri taşıdığını söyler.
B3: Görsel içerikler, pazarda olan ürünler hakkındaki bilgimi güncel tutmama yardımcı olur.
B4: Görsel içerikler, ürünle ve ürün fiyatlarıyla ilgili olan bilgileri benimle paylaşır.
Eğlence
E1: Sosyal medya sayfalarında görsel içerikleri izlemek ya da okumak bana keyif verir.
E2: Sosyal medya sayfalarındaki görsel içerikler web sitesi sayfalarındaki görsel içeriklerden daha keyiflidir.
E3: Görsel içerikler kendimi daha iyi hissetmemi sağlar.
E4: Görsel içerikleri okuması ya da izlemesi eğlencelidir.
Teşvik
T1: Parasal ödül (kupon, indirim gibi) içeren görsel içerikler anında dikkatimi çeker.
T2: Parasal ödüller içeren görsel içerikler beni buna daha fazla dikkat etmeye motive eder.

Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasına konu olan ölçek orijinal ölçeğe bağlı kalınarak 5’li Likert tipinde düzenlenmiştir. Kujur ve Singh (2020) tarafından geliştirilen orijinal GSMP ölçeğinin güvenilirlik değerleri faktör bazında Tablo 2’de özetlenmiştir. Hair vd. (1998) Cronbach’s Alpha katsayısının 0,70 ve üzerinde bir değer olması durumunda güvenilir bir ölçeğe ulaşıldığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda orijinal ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğu belirtilebilir. Tablo 2’de görüldüğü gibi KFA için oluşturulan veri setinin Cronbach’s Alfa değerleri faktörel bazda bilgi, eğlence, teşvik için sırasıyla; 0,944, 0,950 ve 0,947 olarak bulunmuş ve bu değerlerin orijinal ölçek faktör değerlerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, güvenilir bir ölçek olduğu ifade edilebilir.

Araştırma, Sinop Üniversitesi’nde eğitim gören lisans ve önlisans öğrencilerinden oluşan örneklem üzerinden gerçekleştirilecektir. Çalışmada herhangi bir sosyal medya platformu baz alınmamış ve örneklem modeli kolayda ve

kartopu örnekleme yöntemleri ile oluşturulmuştur. Araştırmanın ilk bölümünde uygulanacak olan KFA için madde sayısının 10 katı olan 100 kişilik bir örneklem kullanılacaktır. Hair vd. (1998), modelde yer alan değişken sayısının en az 10 katı kadar gözlemin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda oluşturulan veri seti 119 katılımcıdan oluşmuştur.

Tablo 2: Orijinal GSMP Ölçeği ve Çalışmaya Ait Faktör Güvenilirlik Değerleri

Alfa)	Güvenilirlik Değeri (Cronbach's	α	α
	(Orijinal)	(Orijinal)	(Çalışma)
Bilgi		0,856	0,944
Eğlence		0,881	0,950
Teşvik		0,803	0,947

Katılımcıların verdiği cevaplar incelendiğinde 9 katılımcının her ifadeye aynı düzeyde cevap vermesinden dolayı veri setinden çıkarılmıştır. Geriye kalan örneklem hacminin 110 olduğu görülmüştür. Araştırmanın ikinci bölümünü oluşturan DFA için madde sayısının 10 katı olan 100 kişilik bir örneklem hedeflenmiştir. DFA için oluşturulan örneklem hacminin ise 122 olduğu görülmüştür. İlk örnekleme olduğu gibi 14 katılımcının tüm ifadeleri aynı düzeyde cevaplama nedeniyle veri setinden çıkarılmıştır. DFA için 108 örneklem hacmine ulaşılmıştır. Çalışmanın etik kurul onayı, Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 29.2.2024 tarih ve 2024/17 sayılı kararında uygun oluru ile alınmıştır.

4. Yöntem

4.1. Keşfedici Faktör Analizi

Kujur ve Singh (2020) tarafından geliştirilen GSMP ölçeğinin Türkçe'ye çevrilmesi ve Türk kültürüne uygun hale getirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, öncelikle ölçeğin Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) değeri ölçülmüş ve 0,913 olarak belirlenmiştir. Türkçe geçerliliği ve güvenilirliği ölçülen ölçeğin Barlett küresellik testi sonuçlarına bakıldığında p değerinin 0,000'dan küçük olduğu,

dolayısıyla anlamlı çıktığı görülmüştür. Bu bağlamda, veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu ifade etmek mümkündür (Büyüköztürk, 2011, s. 194).

Tablo 3: KFA Normallik Test Sonuçları

Fak tör/Değişken	Ortala ma	St. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
i	3,0295	0,10934	-0,375	-0,962
nce	3,0682	0,11619	-0,356	-1,116
vik	2,8955	0,12305	-0,071	-1,182
MP	2,9977	0,10532	-0,326	-1,006

Ölçek puanlarının normal dağılımdan önemli bir sapma göstermesi durumunda normal olmayan bir dağılım olacağından Maximum Likelihood (ML) yöntemi kullanıldığında standart hata ve χ^2 değerleri yanlış hesaplanabilir (Joreskog & Sörbom, 1999, s. 6-7). Bu bağlamda, çalışmanın veri setinin normallik testlerinde faktörlerin çarpıklık basıklık katsayıları dikkate alınmıştır (Kalaycı, 2010). Faktörlere ilişkin çarpıklık basıklık değerlerinin +2 ile -2 aralığında olması veri setinin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir (George & Mallery, 2010). Literatürde +3 ile -3 aralığında bulunan çarpıklık basıklık değerleri normal dağılım olarak kabul edilmektedir (Kline, 2005). Çalışmaya ait veri setinin çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 3'te görüldüğü gibi +2 ile -2 aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Ölçek boyutluluğu KFA gerçekleştirilerek ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis) yaklaşımı ile analiz, birbirleriyle ilişki içerisinde olan faktörler varsayımı çerçevesinde eğik döndürme tekniklerinden Direct Oblimin kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Büyüköztürk, 2011).

Tablo 4: Ölçek Maddelerinin Faktör Yükleri

Sıra	Maddeler	Faktör Yükleri
------	----------	-------------------

1	Görsel içerikler markalar hakkında çok değerli ve kullanışlı bir bilgi kaynağıdır.	0,902
2	Görsel içerikler, hangi markanın aradığım özellikleri taşıdığını söyler.	0,901
3	Görsel içerikler, pazarda olan ürünler hakkındaki bilgimi güncel tutmama yardımcı olur.	0,885
4	Görsel içerikler, ürünle ve ürün fiyatlarıyla ilgili olan bilgileri benimle paylaşır.	0,859
5	Sosyal medya sayfalarında görsel içerikleri izlemek ya da okumak bana keyif verir.	0,889
6	Sosyal medya sayfalarındaki görsel içerikler web sitesi sayfalarındaki görsel içeriklerden daha keyiflidir.	0,92
7	Görsel içerikler kendimi daha iyi hissetmemi sağlar.	0,897
8	Görsel içerikleri okuması ya da izlemesi eğlencelidir.	0,889
9	Parasal ödül (kupon, indirim gibi) içeren görsel içerikler anında dikkatimi çeker.	0,767
10	Parasal ödüller içeren görsel içerikler beni buna daha fazla dikkat etmeye motive eder.	0,753

Faktör analizi sonucunda 10 ifadeli ölçeğin, Kujur ve Singh (2020) tarafından belirtildiği gibi üç faktörden değil tek faktör altında toplandığı görülmüştür. Ölçek maddelerinin tek faktör altında, toplam varyansın %75,298'sinin bu maddeler tarafından açıklandığı tespit edilmiştir. Maddelerin faktör yükleri incelendiğinde en düşük faktör ağırlığının 0,753 ile 10. Maddeye ait olduğu ve diğer maddelerin faktör yüklerinin daha fazla olduğu Tablo 4'te görülmektedir.

4.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Bu aşamada, KFA analizi sonrasında mevcut ölçek maddeleri ile yeni bir örneklem oluşturulmaya çalışılmıştır. İlk oluşturulan örneklemde olduğu gibi Sinop Üniversitesi'nde öğrenim gören önlisans ve lisans öğrencileri ile elektronik ortamda anket formu paylaşılmıştır. Elde edilen veriler kontrol edilmiş ve örneklem hacminde yer alan 14 verinin aynı düzey işaretlendiği gözlenmiştir. Dolayısıyla, bu 14 örnek veri setinden çıkarılmıştır. Örneklem hacminin 108 olduğu ve DFA için yeterli bir örneklem miktarına sahip olduğu görülmüştür (Hair, Anderson, & Tatham, 1998).

DFA için oluşturulan örnekleme dair normallik testi maddelerin çarpıklık basıklık katsayıları dikkate alınarak tespit edilmiştir (Kalaycı, 2010). Ölçek puanlarının normal dağılımdan önemli bir sapma göstermesi durumunda normal olmayan bir dağılım olacağından Maximum Likelihood (ML) yöntemi kullanıldığında standart hata ve χ^2 değerleri yanlış hesaplanabilir (Joreskog & Sörbom, 1999, s. 6-7). Bu bağlamda, çalışmanın veri setinin normallik testlerinde faktörlerin çarpıklık basıklık katsayıları dikkate alınmıştır (Kalaycı, 2010). Maddelere ilişkin çarpıklık basıklık değerlerinin +2 ile -2 aralığında olması veri setinin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir (George & Mallery, 2010). Maddelerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin Tablo 5'te görüldüğü gibi +2 ile -2 aralığında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, veri setinin normal bir dağılıma sahip olduğu, DFA için uygun olduğunu ifade etmek mümkündür.

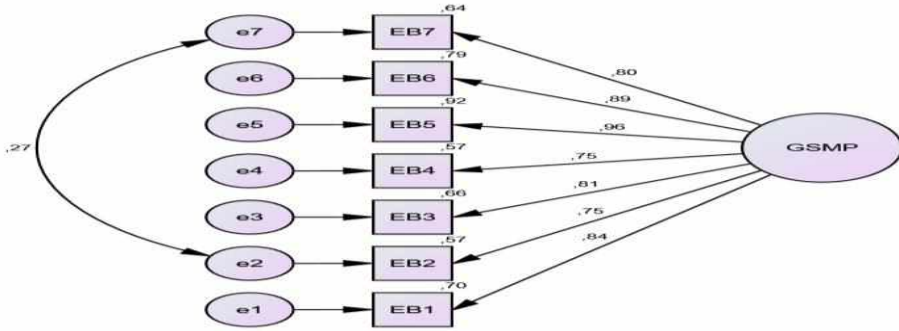
Tablo 5: DFA Normallik Test Sonuçları

ad.	a	Ortalam Sapma	St. k	Çarpıklı	Basıklık
B1		3,6204	0,09461	-0,434	-0,827
B2		3,5	0,09712	-0,528	-0,612
B3		3,463	0,09794	-0,44	-0,722
B4		3,3333	0,10606	-0,526	-0,617
B5		3,3981	0,11689	-0,618	-0,618
B6		3,4444	0,10875	-0,473	-0,618
B7		3,4722	0,1048	-0,458	-0,66
B8		3,4722	0,10964	-0,625	-0,486
B9		3,3519	0,12151	-0,439	-0,916
B10		2,9352	0,12705	0,072	-1,23

Model doğrulaması noktasında elde edilen veri seti için 1. dereceden ölçüm modeli oluşturulmuştur. Bu bağlamda, SPSS AMOS 24 Paket Programı ile DFA

gerçekleştirilmiştir. Model tahminlenmesinde “En Çok Olabilirlik (Maximum Likelihood)” yöntemi kullanılmıştır.

GSMP ölçeği için tek faktörlü 10 maddelik yapı incelenmiştir. Oluşturulan yapı çözümlendiğinde uyum iyiliği değerlerinin; CMIN/DF: 4,461; SRMR: 0,066; RMSEA: 0,180; GFI: 0,793; CFI: 0,872; TLI: 0,835; NFI: 0,842 şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Modele ait uyum değerlerinin kabul edilebilir uyum değer aralıklarında bulunmaması nedeniyle modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda; modelde yer alan 8, 9 ve 10. Maddelerin diğer maddelerle olan yüksek ilişki düzeyi (kovaryans bağlantı önerileri) nedeniyle sırasıyla modelden çıkarılması gerçekleştirilmiştir. Madde çıkarımları sonrasında model tekrar çözümlenmiştir. Oluşan uyum değerleri sonrasında modifikasyon indeksleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda e7 hata terimi ile e2 hata terimi arasında kovaryans bağlantısı kurulması model tarafından önerilmiştir.

Şekil 1: GSMP 1. Dereceden DFA

Model tekrar çözümlenip çalıştırdıktan sonra oluşan uyum değerleri incelendiğinde; CMIN/DF: 1,549; SRMR: 0,025; RMSEA: 0,072; GFI: 0,949; CFI: 0,989; TLI: 0,982; NFI: 0,969 şeklinde elde edildiği görülmüştür. Ortaya çıkan uyum değerlerine göre model uyumunu gösteren değerlerin GFI ve RMSEA dışında iyi uyum değer aralığında olduğu tespit edilmiştir. RMSEA ve GFI ise kabul edilebilir

uyum değer aralığında bulunmalarından dolayı modelin iyi uyum gösterdiği ifade etmek mümkündür.

Ortaya çıkan uyum indeksleri neticesinde, DFA sonucunda tek faktörlü, 7 maddeli ölçek yapısının kabul edilebilir ve geçerli sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Tablo 7’de görüldüğü gibi standardize edilmiş yük katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olması, R^2 değerlerinin 0,567’nin üzerinde olması ve AVE değerinin 0,50’den büyük olması nedeniyle ölçeğin yapı geçerliğine sahip olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6: GSMP Uyum Değerleri

	χ^2	df	χ^2/df	SRMR	RMSEA	CFI	GFI	TLI	NFI
Model Uyum Değerleri	156,142	35	4,461	0,066	0,180	0,872	0,793	0,835	0,842
Modifikasyon Sonrası	20,141	13	1,549	0,025	0,072	0,989	0,949	0,982	0,969
İyi Uyum Değerleri			≤ 3	$\leq 0,05$	$\leq 0,05$	$\geq 0,95$	$\geq 0,95$	$\geq 0,95$	$\geq 0,95$
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri			$\leq 4-5$	$\leq 0,08$	$\leq 0,08$	$\geq 0,90$	$\geq 0,90$	$\geq 0,90$	$\geq 0,90$

Ölçeğe ait güvenilirlik incelemesi için sıklıkla kullanılan kriter ortalama açıklanan varyans (AVE) olarak görülmektedir (Fornell & Larcker, 1981). AVE değeri değişkeni ifade eden maddelere ait yük katsayılarının karelerinin toplamının toplam ifade sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir. Ölçek güvenilirliği için AVE değerinin 0,50’nin üzerinde olması beklenmektedir.

Tablo 7: GSMP Ölçeğinin Regresyon Katsayıları ve Anlamlılık Dereceleri

Ölçüm Modeli	$\beta 1$	$\beta 2$	S.E.	C.R.	P	R^2	AVE
EB1 <---	GSMP 0,84	1				0,705	
EB2 <---	GSMP 0,753	0,92	0,099	9,26	<0,001	0,567	0,69
EB3 <---	GSMP 0,812	1,001	0,096	10,416	<0,001	0,659	
EB4 <---	GSMP 0,754	1,007	0,108	9,29	<0,001	0,568	

EB5	<---	GSMP	0,957	1,408	0,101	13,879	<0,001	0,916
EB6	<---	GSMP	0,888	1,216	0,1	12,118	<0,001	0,788
EB7	<---	GSMP	0,799	1,054	0,104	10,145	<0,001	0,638

β 1: Standart Yol Katsayıları; β 2: Standart Olmayan Yol Katsayıları; S.E.: Standart Hata;

C.R.: Kritik Oran; AVE: Ortalama Açıklanan Varyans

Yukarıda yer alan tabloda görüldüğü gibi standardize edilmiş yol katsayılarına göre GSMP değişkenine en çok etki eden maddenin 5. Madde, en az etki eden maddenin ise 2 ve 3. Maddeler olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, GSMP değişkenini 7 madde ile ölçebilmek mümkün görünmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı “Görsel Sosyal Medya Pazarlama Ölçeği”ni Türk diline ve Türk kültürüne uyarlamaktır. Uyarlama sürecinde öncelikle orijinal ölçek Türkçe diline çevrilmiş olup, orijinal kaynak dilini iyi bilen 2 akademisyen tarafından birbirinden bağımsız olarak çeviriler yapılmıştır. Çeviri sonrasında kapsam ve yapı geçerliliği analizleri yapılmıştır. Geçerlik kapsamında öncelikle ölçeğin açıklayıcı faktör analizi için 110 katılımcıdan oluşan örneklem kullanılmıştır. Veri setinin normallik testleri yapılmış ve faktör analizi yapılmasına uygun bir dağılım sağladığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda, veri setinin güvenilirlik analizi Cronbach Alfa testi ile gerçekleştirilmiş olup orijinal ölçeğe ait üç faktörün alfa değerlerinin 0,70'ten büyük olduğu tespit edilmiştir.

Veri setine KFA uygulanmış ve çıkan sonuçlar incelenmiştir. Faktör analizi sonucunda ortaya tek faktörlü bir yapı çıkmıştır. Bu yapının varyans değerine bakıldığında %75'lik bir açıklama oranını yakaladığı görülmüştür. Bu oranın 0,50'den büyük olması istenmektedir. Maddelerin faktör yükleri incelendiğinde tüm maddelerin 0,50'den büyük faktör yüküne (0,75 ile 0,92 arasında değerler) sahip

oldukları görülmüştür. Dolayısıyla, DFA için ortaya 10 maddelik ve tek faktörlü bir model neticesine ulaşılmıştır.

Ortaya çıkan yapı neticesinde 10 maddelik ölçek Sinop Üniversitesi'nde öğrenim gören önlisans ve lisans öğrencileriyle paylaşılmıştır. Arzu edilen örneklem hacmine ulaşıldıktan sonra veri seti IBM SPSS AMOS Paket Programı kullanılarak DFA yapılmıştır. Model tahminlenmesinde "En Çok Olabilirlik (Maximum Likelihood)" yöntemi kullanılmıştır. Öncelikli olarak veri setinin normallik testi yapılmış ve maddelerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ile -2 aralığında olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla, veri setinin normal bir dağılıma sahip olduğu, DFA için uygun olduğunu ifade etmek mümkündür.

Oluşturulan yapı çözümlendiğinde uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir uyum değer aralıklarında bulunmaması nedeniyle modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda; modelde yer alan 8, 9 ve 10. Maddelerin diğer maddelerle olan yüksek ilişki düzeyi (kovaryans bağlantı önerileri) nedeniyle sırasıyla modelden çıkarılması gerçekleştirilmiştir. Madde çıkarımları sonrasında model tekrar çözümlenmiştir. Oluşan uyum değerleri sonrasında modifikasyon indeksleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda model tarafından önerilen kovaryans bağlantısı e7 hata terimi ile e2 hata terimi arasında kurulmuştur. Model tekrar çözümlenip çalıştırıldıktan sonra oluşan uyum değerleri incelendiğinde; CMIN/DF: 1,549; SRMR: 0,025; RMSEA: 0,072; GFI: 0,949; CFI: 0,989; TLI: 0,982; NFI: 0,969 şeklinde elde edildiği görülmüştür. Ortaya çıkan uyum değerlerine göre GSMP ölçeği 7 maddeden oluşan son haline kavuşmuştur.

Sonuç olarak sosyal medyanın pazarlama unsurları tarafından sıklıkla kullanıldığı bu dönemde görselliğin ön plana çıktığı belirtilebilir. Tüketicilerin görsel unsurlara karşı ilgisini tarihsel süreçte giderek artması nedeniyle sosyal medyanın görsel tarafının dikkate alınması gerektiği belirtilebilir. Bu bağlamda, Instagram'ın ve YouTube platformlarının hızlı bir yükseliş ile çok sayıda kullanıcı kazandığı bilinmektedir. İşletmelerin görsel sosyal medya pazarlamasında

kullanacakları unsurları dikkatli seçmeleri hedeflerini yakalayabilme konusunda kendilerine yardımcı olabilir.

Özetle, Kujur ve Singh (2020) tarafından geliştirilen, 3 faktörlü 10 maddeden oluşan “Görsel Sosyal Medya Pazarlama Ölçeği” Türkçe geçerlik ve güvenilirlik analizi sonucunda 7 maddelik yapısı ile Türk dili ve kültürü için geçerli ve güvenilir bir ölçüt sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, tüketici davranışı yöneliminde önemli bir role sahip olduğu düşünülen sosyal medya pazarlamasında “Görsel Sosyal Medya Pazarlaması Ölçeği” Türk dili ve kültürü için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabilir. Bu bağlamda, ortaya konan ölçeğin işletmeler, pazarlama profesyonelleri ve araştırmacılar tarafından kullanılmasının literatüre olumlu katkılar sağlayabileceği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Binark, M. (2007). Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorunlar ve Yöntem Sorunu. M. Binark içinde, *Yeni Medya Çalışmaları* (s. 21-22). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Binark, M., & Bek Gencil, M. (2007). *Eleştirel Medya Okuryazarlığı: Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Bozkurt, İ. (2005). *Bütünleşik Pazarlama İletişimi, 2. Basım*. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A. Ş.
- Brown, E. (2010). *Working The Crowd Social Media Marketing For Business*. United Kingdom: BCS Learning & Development Limited.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analiz El Kitabı (13. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Collier, M. (2012). *Social Media Commerce for Dummies*. John Wiley & Sons. ProQuest Ebook Central.
- Dixon, S. J. (2023, 10 27). *Statista.Statistics*. 01 23, 2024 tarihinde Statista: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> adresinden alındı
- Evans, D. (2008). *Social Media Marketing: An Hour A Day*. Utah: Sybex Wiley.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 39-50.
- Gunelius, S. (2011). *30-Minute Social Media Marketing*. New York: McGraw-Hill.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (1998). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kietzmann, J. H. (2011). Social Media? Get Serious! Understanding The Functional Building Blocks of Social Media. *Business Horizons*, 241-251.

- Kim, A. J., & Ko, E. (2012). Do Social Media Marketing Activities Enhance Customer Equity? An Empirical Study of Luxury Fashion Brand. *Journal of Business Research*, 1480-1486.
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2011). *Principles of Marketing*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kujur, F., & Singh, S. (2020). Visual Communication and Consumer-Brand Relationship on Social Networking Sites - Uses & Gratifications Theory Perspective. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 30-47.
- Miletsky, J. I. (2010). *Principles Of Internet Marketing: New Tools and Methods for Web Developers*. Boston: Course Technology.
- Odabaşı, Y., & Oyman, M. (2002). *Pazarlama İletişimi Yönetimi*. İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Petrosyan, A. (2023, 10 25). *Statista*. 01 23, 2024 tarihinde Statista: <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/> adresinden alındı
- Purwar, S. (2019). Digital Marketing: An Effective Tool of Fashion Marketing.” . *10th International Conference on Digital Strategies for Organizational Success*, (s. 992-997). Gwalior, Hindistan.
- Richter, A., & Koch, M. (2007). Social Software-Status quo und Zukunft. *Fakultät für Informatik*, 1-49.
- Safko, L., & Brake, D. K. (2009). *The Social Media Bible*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Terkan, R. (2014). Sosyal Medya ve Pazarlama: Tüketicide Kalite Yansıması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi (Online)*, 57-71.
- Tuten, L. (2008). *Advertising 2.0 (Social Media Marketing in a Web 2.0. World*. Westport: Greenwood Publishing Group.
- Verdegem, P. (2011). Social Media For Digital and Social Inclusion: Challenges for Information Society 2.0. *Research & Policies*, 28-38.
- Weinberg, T. (2009). *The New Community Rules: Marketing on the Social Web*. Sebastopol: O'Reilly Media.
- Yadav, M., & Rahman, Z. (2017). Measuring Consumer Perception of Social Media Marketing Activities in E-commerce Industry: Scale Development & Validation. *Telematics and Informatics*, 1294-1307.

Extended Abstract

Purpose of the research; The purpose of this research is to develop the Visual Social Media Marketing (VSMM) scale put forward by Kujur and Singh (2020) and adapt it to Turkish by testing its validity and reliability.

Method of the research; The aim of the study is to adapt the VSMM scale, which was developed to measure the perceptions of visual social media content of young adults between the ages of 18 and 29 from different educational institutions in India, into Turkish. Before the research, one of the responsible authors, Fedric Kujur, was contacted and written permission was obtained on January 3, 2024, to adapt the scale to Turkish. The items belonging to the 3 factors in the original VSMM scale were independently translated into Turkish by academicians in the field of Marketing and English Language, and then the most appropriate translation text for each item was selected by the same academicians and marketing experts. Within the scope of the research, support was provided from a total of 4 academicians, two in the field of Marketing and two in the field of English Language. In the

analysis of the data, IBM SPSS (IBM Statistical Package Program for Social Science) 21.0 and IBM SPSS AMOS 24.0 programs were used.

The scale, which was the subject of the Turkish validity and reliability study, was designed as a 5-point Likert type, adhering to the original scale. Factor reliability values of the original VSMM scale developed by Kujur and Singh (2020) are summarized in the table below. Hair et al. (1998) stated that the scale can be considered a reliable scale if the Cronbach's Alpha coefficient is 0.70 and above. Cronbach's Alpha values of the factors of the scale; Information was found to be 0.944, Entertainment 0.950 and Incentive 0.947. In this context, it can be stated that the original scale is reliable.

The research will be conducted on a sample of undergraduate and associate degree students studying at Sinop University. The study was not based on any social media platform and the sampling model was created using convenience and snowball sampling methods. For the EFA to be applied in the first part of the research, a sample of 100 people, which is 10 times the number of items, will be used. The data set created in this context consisted of 119 participants. When the answers given by the participants were examined, 9 participants were removed from the data set because they responded to each statement at the same level. It was observed that the remaining sample size was 110. Hair et al. (1998) stated that at least 10 times as many observations as the number of variables in the model are required. For CFA, which constitutes the second part of the research, a sample of 100 people, which is 10 times the number of items, was targeted. It was observed that the sample size created for CFA was 122. As in the first sample, 14 participants were removed from the data set because they answered all statements at the same level. A sample size of 108 was reached for CFA. Ethics committee approval for the study was received by the Sinop University Human Research Ethics Committee with its approval in its decision dated 29.2.2024 and numbered 2024/17.

In the findings of the research, which was carried out with the aim to translate the VSMM scale developed by Kujur and Singh (2020) into Turkish and making it suitable for Turkish culture, the Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) value of the scale was first measured and determined as 0.913. When the Bartlett sphericity test results of the scale, whose Turkish validity and reliability were measured, were examined, it was seen that the p-value was less than 0.000, therefore it was significant. In this context, it is possible to state that the data set is suitable for factor analysis (Büyüköztürk, 2011, p. 194).

In the normality tests of the data set of the study, the skewness and kurtosis coefficients of the factors were considered (Kalaycı, 2010). It was determined that the skewness and kurtosis values were between +2 and -2. Therefore, it can be stated that the data set has a normal distribution and is suitable for factor analysis.

EFA was performed to reveal the dimensionality of the scale. Accordingly, with the Principal Components Analysis approach, Direct Oblimin, an oblique rotation technique, was used with the idea that the factors are related to each other (Büyüköztürk, 2011). As a result of factor analysis, it was seen that the 10-item scale was collected under a single factor, not three factors, as stated by Kujur and Singh (2020). It was determined that the scale items were accounted for under a single factor, and 75.298% of the total variance was explained by these items. When the factor loadings of the items were examined, it was determined that the lowest factor weight belonged to the 10th item with 0.753 and the factor loadings of the other items were higher.

After the EFA analysis, a new sample was tried to be created with the existing scale items. As in the first sample, the survey form was shared electronically with associate and

undergraduate students studying at Sinop University. The obtained data was checked, and it was observed that 14 data in the sample volume were marked at the same level. Therefore, these 14 samples were removed from the data set. It was seen that the sample size was 108 and it was a sufficient sample size for CFA.

At the point of model verification, a first-order measurement model was created for the data set obtained. In this context, CFA was performed with SPSS AMOS 24 Package Program. The “Maximum Likelihood” method was used in model estimation. For the VSMM scale, a single-factor 10-item structure was examined. When the created structure is analysed, the goodness of fit values are; CMIN/DF: 4.461; SRMR: 0.066; RMSEA: 0.180; GFI: 0.793; CFI: 0.872; TLI: 0.835; It was determined that NFI: 0.842. Since the fit values of the model were not within the acceptable fit value ranges, modification indices were examined. As a result of the investigation, Items 8, 9 and 10 in the model were removed from the model respectively due to their high level of relationship with other items (covariance connection suggestions). After item extractions, the model was analysed again. After the resulting fit values, modification indices were examined. As a result of the examination, the model suggested establishing a covariance connection between the e7 error term and the e2 error term.

When the fit values are examined after the model is analysed and run again; CMIN/DF: 1.549; SRMR: 0.025; RMSEA: 0.072; GFI: 0.949; CFI: 0.989; TLI: 0.982; It was observed that NFI was obtained as 0.969. According to the resulting fit values, it was determined that the values indicating model fit were in the good fit value range, except for GFI and RMSEA. Since RMSEA and GFI are within the acceptable fit value range, it is possible to say that the model has a good fit.

As a result of the resulting fit indices and CFA, it was determined that the single-factor, 7-item scale structure gave acceptable and valid results. It can be stated that the scale has construct validity since the standardized load coefficients are statistically significant, R2 values are above 0.567, and AVE value is greater than 0.50. According to the standardized path coefficients, it was determined that the item that had the most impact on the VSMM variable was Item 5, and the item that had the least impact was Item 2 and 3. In this context, it seems possible to measure the VSMM variable with 7 items.

According to the research results; As a result of the resulting structure, the 10-item scale was shared with associate and undergraduate students studying at Sinop University. After the desired sample size was reached, DFA was performed on the data set using the IBM SPSS AMOS Package Program. “Maximum Likelihood” method was used in model estimation. First, the data set was tested for normality, and it was observed that the skewness and kurtosis values of the items were between +2 and -2. Therefore, it is possible to state that the data set has a normal distribution and is suitable for CFA.

When the created structure was analysed, modification indices were examined because the goodness of fit values was not within the acceptable fit value ranges. As a result of the investigation, Items 8, 9 and 10 in the model were removed from the model respectively due to their high level of relationship with other items (covariance connection suggestions). After item extractions, the model was analysed again. After the resulting fit values, modification indices were examined. As a result of the examination, the covariance connection suggested by the model was established between the e7 error term and the e2 error term. When the fit values are examined after the model is analysed and run again; CMIN/DF: 1.549; SRMR: 0.025; RMSEA: 0.072; GFI: 0.949; CFI: 0.989; TLI: 0.982; It was

observed that NFI was obtained as 0.969. According to the resulting compliance values, the GSMP scale reached its final version consisting of 7 items.

Argument; as a result, it can be stated that visuality comes to the fore in this period when social media is frequently used by marketing elements. It can be stated that the visual side of social media should be taken into consideration, as consumers' interest in visual elements has gradually increased throughout history. In this context, it is known that Instagram and YouTube platforms have gained many users with a rapid rise. Carefully choosing the elements that businesses will use in visual social media marketing can help them achieve their goals.

In summary, because of the Turkish validity and reliability analysis of the "Visual Social Media Marketing Scale", developed by Kujur and Singh (2020), consisting of 10 items with 3 factors, it was concluded that it is a valid and reliable criterion for Turkish language and culture with its 7-item structure. Therefore, the "Visual Social Media Marketing Scale" can be used as a valid and reliable measurement tool for Turkish language and culture in social media marketing, which is thought to have an important role in consumer behaviour orientation. In this context, it can be stated that the use of the presented scale by businesses, marketing professionals and researchers can make positive contributions to the literature.

Ek-1: GSMP Ölçeğinin Türkçe Diline Uyarlanmış Tablosu

İra	Maddeler
	Görsel içerikler markalar hakkında çok değerli ve kullanışlı bir bilgi kaynağıdır.
	Görsel içerikler, hangi markanın aradığım özellikleri taşıdığını söyler.
	Görsel içerikler, pazarda olan ürünler hakkındaki bilgimi güncel tutmama yardımcı olur.
	Görsel içerikler, ürünle ve ürün fiyatlarıyla ilgili olan bilgileri benimle paylaşır.
	Sosyal medya sayfalarında görsel içerikleri izlemek ya da okumak bana keyif verir.
	Sosyal medya sayfalarındaki görsel içerikler web sitesi sayfalarındaki görsel içeriklerden daha keyiflidir.
	Görsel içerikler kendimi daha iyi hissetmemi sağlar.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 1208-1242

Geliş Tarihi:10.07.2024 Kabul Tarihi:28.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1513891>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

36-72 AYLIK ÇOCUĞA SAHİP BABALARIN ÇOCUKLARIYLA ETKİLEŞİM DÜZEYLERİ İLE ÇOCUKLARIN SALDIRGANLIK YÖNELİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Esra Nur TUNÇ*

Nurten Ebru ÖZDEMİR*

Öz

Bu araştırmanın amacı, 36-72 aylık çocuklara sahip babaların çocuklarıyla olan etkileşim düzeylerinin, çocukların saldırganlık eğilimleri üzerindeki etkisini incelemektir. Bu araştırmada nicel araştırma yaklaşımı ile tasarlanmış olup ilişkisel tarama deseni benimsenmiştir. Araştırmanın evrenini Bitlis ilinde yaşayan 36-72 aylık çocuğa sahip olan babalar ve okul öncesi eğitim kurumunda öğrenim görmeye devam eden çocukları oluşturmaktadır. Örneklem hesaplamaları sonucunda bu araştırmaya 299 baba ve çocukları dâhil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak ‘Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği-Baba Formu’, ‘36-72 Aylık Çocuklara Yönelik Saldırganlık Yönelim Ölçeği’ ve ‘Demografik Bilgi Formu’ kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise istatistiksel analiz yöntemleri uygulanmış ve SPSS 22.0 analiz programı kullanılmıştır. Ayrıca Kruskal-Wallis H testi, korelasyon analizi ve Mann Whitney U testi istatistiksel yöntemler analizde kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda babaların çocuklarıyla etkileşim düzeyleri ile çocukların saldırganlık eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ayrıca bu araştırma sonucunda babaların yaşları ile çocuklarıyla ilişkileri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ancak babaların yaşları ile çocukların saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bunlarla birlikte 36-48 ay grubundaki çocukların çatışma puanlarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Babaların gelir durumu düzeyleri ile çocuklarıyla ilişkileri arasında da anlamlı bir ilişki bulunarak düşük gelir grubunun uyumsuzluk puanlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Babaların öğrenim düzeyi değişkeninin çocuklarıyla olan ilişkisini ve çocukların saldırganlık yönelimini etkilemediği de araştırmanın sonuçları arasında yer almaktadır. Bunlarla birlikte 36-48 ay grubundaki çocukların çatışma puanlarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Erkek çocukların da kız çocuklara göre saldırganlık yönelimlerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca bu araştırmada kullanılan iki ölçek arasında da anlamlı

* Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, entunc@beu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8459-136X>

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, neozdemir@beu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3113-2378>

bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgular ve sonuçlar ışığında çocukların saldırganlık yöneliminin nedenlerinin araştırılması ve babalarıyla olan ilişkilerinin güçlendirilmesi için programlar tasarlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Baba çocuk ilişkisi, Çocuk, Saldırganlık

Examining the Relationship Between the Level of Interaction of Fathers With Their Children Aged 36-72 Months And Their Children's Aggression Orientation

Abstract

The aim of this study is to investigate the impact of the interaction levels of fathers with children aged 36 to 72 months on the children's aggression tendencies.

This research is designed using a quantitative research approach, adopting a relational screening model. The population of the study consists of fathers residing in Bitlis who have children aged 36 to 72 months, as well as their children who continue to receive education in preschool institutions. Based on sample calculations, 299 fathers and their children were included in this study. The data collection instruments used were the 'Child-Parent Relationship Scale-Father Form,' the 'Aggression Tendency Scale for Children Aged 36-72 Months,' and the 'Demographic Information Form.' Statistical analysis methods were applied to the data analysis, and the SPSS 22.0 statistical software was utilized. Additionally, statistical methods such as the Kruskal-Wallis H test, correlation analysis, and Mann Whitney U test were used in the analysis.

The results of the study showed no significant relationship between fathers' interaction levels with their children and the children's aggression tendencies. Furthermore, no significant relationship was found between fathers' ages and their relationships with their children; however, a significant relationship was found between fathers' ages and children's aggression levels. In addition, it was observed that children in the 36-48 months age group had higher conflict scores compared to other age groups. A significant relationship was also found between fathers' income levels and their relationships with their children, with the low-income group having higher discord scores compared to other groups. The results of the study also indicated that fathers' education levels did not affect their relationships with their children or the children's aggression tendencies. Moreover, it was observed that children in the 36-48 months age group had higher conflict scores than other age groups, and that boys had higher aggression tendencies compared to girls. Additionally, no significant relationship was found between the two scales used in this study. In light of these findings and results, it is recommended to investigate the causes of children's aggression tendencies and to design programs aimed at strengthening their relationships with their fathers.

Keywords: Father-child relationship, Child, Aggression

1. Giriş

Okul öncesi dönemde çocuk, ilk sosyal ilişkilerini ebeveynleri ile kurmaya başlamaktadır. Çocuk ebeveynlerinden ilgi, sevgi ve ihtiyaçlarının karşılanmasına gereksinim duymaktadır (Alabay, 2017). Bu gereksinimlerin karşılanması çocuğun başta sosyal ve duygusal gelişimi olmak üzere birçok gelişim alanını olumlu yönde etkilemektedir.

Geleneksel aile yapısında annelerin ev işleriyle ve çocuğun bakımıyla ilgilendiği, babaların ise ekonomik geçim sağlayarak çocuğun bakımında aktif rol almadığı görülmektedir (Basow, 1992). 20. yüzyılda aile yapısında dair bakış açısında, gelişen teknoloji ve eğitim sistemi ile önemli değişiklikler meydana gelmiş, babaların da çocuğun bilişsel, sosyal, duygusal ve dil gelişim alanlarında önemli role sahip olduğu anlaşılmıştır (Atmaca Koçak, 2004; Poyraz, 2007; Kuzucu, 2011). Ayrıca 20. yüzyılda çalışan kadın nüfusundaki artış bu geleneksel aile yapısındaki rollerin değişmesine yol açmış ve kadınlar, eşlerinden çocuklarının bakımına ve ilgi göstermesine daha fazla katkı talep etmiştir (Coltrane, 1995). Günümüzde ise babaların çocuk bakımında daha fazla sorumluluk üstlendikleri ve çocuğun eğitimine destek olma konusunda daha fazla çaba harcadıkları gözlemlenmektedir (Çağdaş, 2011).

Babaların çocuklarıyla ilişkileri çocuğun gelişim alanlarından biri olan kişilik gelişiminde önemli bir role sahiptir (Burger, 2006). Özellikle kişiliğin şekillenmesinde kritik bir dönem olan ve yaşamın ilk yıllarını kapsayan okul öncesi dönemde çocuklarının babalarıyla olan ilişkileri kişilik gelişiminin temelini oluşturmaktadır (Geçtan, 1993). Babaların çocuklarıyla olumsuz ilişki kurması çocukların özgüveni, olumlu davranışları ve okul başarısı gibi birçok alandaki gelişimlerini olumsuz etkilemektedir (Çağdaş & Seçer, 2010). Okul öncesi dönemde olumsuz baba-çocuk ilişkisi çocukların akranlarına karşı alay etme, saldırgan davranışlarda bulunma gibi problem davranışlar sergilemesine yol açmaktadır (Özbey & Alisinaoğlu, 2009).

Alan yazın incelendiğinde problemlı davranışlardan biri olan saldırganlık, okul öncesi dönemdeki çocuklar için üç başlık altında toplanmıştır (Hamlett, 2007).

1. Fiziksel Saldırganlık: Herhangi bir cisim kullanarak ya da kullanmadan karşıdaki bireyi incitmek veya bireye kaba kuvvet uygulamak fiziksel saldırganlık olarak tanımlanmaktadır (Tremblay & Nagin, 2005). Hamlett (2007) ise fiziksel saldırganlığı yalnızca eylemsel olarak tanımlamamış aynı zamanda bu eylemleri yapma tehditlerini de içeren bir saldırganlık türü olarak açıklamıştır.
2. Sözel Saldırganlık: Olumsuz duygular ve kelimeler içeren ifadelerin karşıdaki kişiye acı vermek ve onu kırmak amacıyla söylenmesi sözel saldırganlık olarak tanımlanmıştır (Glascock, 2008). Sözel saldırganlık tehdit etme, küçümseme, dalga geçme, hakaret etme ve sözlü tartışmalara girme gibi davranışları içermektedir. Okul öncesi dönem çocuklarında ise sözel saldırganlık en çok dalga geçme ve lakap takma şeklinde kendini göstermektedir (Hamlett, 2007).
3. İlişkisel Saldırganlık: Kişinin arkadaşıyla veya yaşıtıyla olan ilişkilerine zarar verme davranışı olarak tanımlanmaktadır (Crick & Grotpeter, 1995). Bu saldırganlık türünün en önemli sebebi akran uyuşmazlığı olarak görülmüştür, çünkü bu uyuşmazlık zamanla ilişkilere zarar vererek olumsuz geri bildirimlere yol açmıştır (Sebanc, 2003). Toplumdan soyutlama ve dedikodu yapma ilişkisel saldırganlık türleri arasında yer alır ve çocuklarda bu saldırganlık yakın arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde daha fazla olmaktadır (Hamlett, 2007).

Bu üç tür saldırgan davranışı gösteren çocuklarda saldırganlığın bir sonucu olarak akranlarıyla iletişimde sorunlar yaşama, benlik algısının olumsuz etkilenmesi ve ileriki dönemde ruhsal sorunlar geliştirme riski ortaya çıkabilmektedir (Çelik, 2006). Saldırganlığın beraberinde getirdiği olumsuz etkilerin erken yaşta önlenmesi için saldırganlığa yol açan durumların ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın 36-72 aylık çocuğa sahip

babaların çocuklarıyla etkileşim düzeyleri ile çocukların saldırganlık yönelimi arasındaki ilişkinin araştırılmasıyla, saldırganlık düzeyinin azaltılmasına yönelik stratejiler geliştirilmesine katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çocukların saldırganlık yönelimleriyle ilgili alan yazın incelendiğinde çalışmaların çoğunun anne-çocuk ilişkisi bağlamında yapıldığı ve baba-çocuk ilişkisine daha az yer verildiği görülmektedir. Bu araştırma okul öncesi eğitim alan 36-72 aylık çocukların babalarıyla etkileşim düzeyleri ile çocukların saldırganlık yönelimi arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Babaların yaşı ile çocuklarıyla ilişkisi ve çocukların saldırganlık yönelim düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Babaların yaşadığı yere göre çocuklarıyla olan ilişkisi ve çocuklarının saldırganlık yönelim düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Babaların sahip oldukları gelir düzeyine göre çocuklarıyla olan ilişkisi ve çocuklarının saldırganlık yönelim düzeyleri arasından anlamlı bir fark var mıdır?
4. Babaların öğrenim düzeylerine göre çocuklarıyla ilişkisi ve saldırganlık yönelim düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
5. Çocukların yaşı ile babalarıyla ilişkisi ve saldırganlık yönelim düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
6. Çocukların cinsiyetleri ile babalarıyla ilişkisi ve saldırganlık yönelim düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
7. Çocukların sahip olduğu kardeş sayısı ile babalarıyla ilişkisi ve saldırganlık yönelim düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
8. Çocukların kardeşler arasındaki sırası ile babalarıyla ilişkisi ve saldırganlık yönelim düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, okul öncesi eğitimi alan 36-72 aylık çocukların babalarıyla etkileşim düzeyleri ile çocukların saldırganlık yönelimi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla nicel araştırma yaklaşımlarından betimsel ve ilişkisel tarama desenleri kullanılmıştır. İlişkisel tarama, en az iki değişkenin birlikte değişim gösterip göstermediğini inceleyen bir araştırma türüdür (Karasar, 2009). Bu araştırmada ilişkisel tarama desenin tercih edilme nedeni, ikiden fazla değişken arasındaki değişimin varlığını ve derecesini tespit etmektir. İlişkisel tarama deseninde tespit edilen ilişkiler kesin bir neden-sonuç ilişkisi olarak değerlendirilemez, ancak ilişkiye dair ipuçları sunar. Ayrıca betimsel tarama deseni, araştırılan konunun, problemin ya da olayın mevcut durumunu ortaya koymayı amaçlar (Kul, 2011). Bu araştırmada hem ilişkisel hem de betimsel tarama desenlerinin kullanılmasının nedeni, babaların 36-72 aylık çocuklarıyla olan etkileşimlerinin çocukların saldırganlık düzeyleriyle olan ilişkisini ve bu ilişkinin babaların demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini açıklamaktır.

2.2. Araştırma Evreni ve Örnekleme

Bu araştırmanın evrenini Bitlis'te okul öncesi eğitim alan çocuklar ve çocukların babaları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu ise amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu yöntemde, örneklem çalışma amacı doğrultusunda belirlenen niteliklere ve kriterlere sahip kişiler arasından seçilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2011). Araştırmanın amacına uygun olarak, kolay ulaşılabilir ve çalışmaya katılmayı kabul eden babalar ile okul öncesi eğitimi alan çocukların öğretmenlerin çalışma grubunda yer alması planlanmıştır.

Araştırmaya katılacak kişi sayısını belirlemek amacıyla GPower programı kullanılmıştır. Bu programda, I. tip hata miktarı 0.05 ve testin gücü 0.80 iken, iki ya da daha fazla ortalama arasındaki anlamlı farkı ve korelasyon analizindeki anlamlı

ilişkiyi bulabilmek için her grup için gerekli olan minimum örneklem genişliği 216 baba olarak belirlenmiştir. GPower analizi, araştırmalarda minimum örneklem büyüklüğünü belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Araştırmanın sonuçlarının yorumlanabilmesi için yeterli sayıda örneklem seçimi son derece önemlidir. Yetersiz örneklem sayısı, araştırma sonucunun anlamlı bir sonuca ulaşmasını zorlaştıran bir etken olabilir (Kul, 2011). Araştırmaya katılan babaların demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Babalara İlişkin Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Demografik Değişkenler	n	%	
Babaların yaşı	23-27	7	2,3
	28-32	71	23,7
	33-37	126	42,1
	38-42	61	20,4
	43-+	34	11,4
	Toplam	299	100,0
Gelir durumu	Gelirim yok	3	1,3
	Düşük	40	17,4
	Orta	170	73,9
	Yüksek	17	7,4
	Toplam	230	100,0
Babaların öğrenim düzeyi	Okur-yazar	1	0,3
	İlkokul	18	6,0
	Ortaokul	20	6,7
	Lise	98	32,8
	Önlisans	45	15,1
	Lisans	100	33,4
	Yüksek lisans	15	5,0
	Doktora	2	0,7
	Toplam	299	100,0
36-48 ay	12	4,0	

Çocukların yaşı	49-60 ay	100	33,4
	61-72 ay	187	62,5
	Toplam	299	100,0
Çocukların cinsiyeti	Kız	149	49,8
	Erkek	150	50,2
	Toplam	299	100,0
Kardeş sayısı	Kardeş yok	52	17,4
	1	140	46,8
	2	70	23,4
	3	24	8,0
	4	8	2,7
	5 ve daha fazla	5	1,7
	Toplam	299	100,0

Araştırmamıza katılan babaların demografik özellikleri, Tablo 1'de ayrıntılı olarak sunulmuştur. Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde, en büyük grubun %42,1 ile 33-37 yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Bunu %23,7 ile 28-32 yaş grubu takip etmektedir. Gelir durumu incelendiğinde, katılımcıların %73,9'unun orta gelir seviyesinde olduğu, %17,4'ünün düşük gelir grubunda, %7,4'ünün ise yüksek gelir grubunda bulunduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi açısından bakıldığında, katılımcıların %33,4'ünün lisans mezunu, %32,8'inin ise lise mezunu olduğu belirlenmiştir.

Çocukların yaş gruplarına göre dağılımında ise %62,5'inin 61-72 ay aralığında olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet dağılımı dengeli olup, kız çocuklar %49,8, erkek çocuklar ise %50,2 oranında temsil edilmektedir. Kardeş sayısına bakıldığında, çocukların %46,8'inin bir kardeşe sahip olduğu, %17,4'ünün ise kardeşi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu demografik veriler, araştırmamızın katılımcı profilini anlamak ve sonuçların genellenebilirliğini değerlendirmek açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmının orta yaş grubunda, orta gelir seviyesinde ve yüksek eğitim düzeyinde olması, çalışmamızın sosyal ve ekonomik yapıyı kapsayıcı bir nitelikte olduğunu göstermektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama sürecinde ‘Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği-Baba Formu’, ‘36-72 Aylık Çocuklara Yönelik Saldırganlık Yönelim Ölçeği’ ve ‘Demografik Bilgi Formu’ kullanılmıştır.

2.3.1. Çocuk-Ebeveyn İlişki Ölçeği-Baba Formu

Bu araştırmada, çocukların babalarıyla olan ilişkilerini ölçmek amacıyla, Çocuk-Ebeveyn İlişki Ölçeği-Baba Formu kullanılacaktır. Bu form, Pianta tarafından geliştirilen "Child Parent Relationship Scale" olup, Uzun ve Baran (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış ve geçerlik-güvenirlilik çalışmaları yapılmıştır. Ölçek, 5'li Likert tipi bir değerlendirme formatına sahiptir ve "Kesinlikle Uygun Değil" ile "Kesinlikle Çok Uygun" arasında puanlanmaktadır (Uzun & Baran, 2015). Geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında, 4,5-5,5 yaş arasındaki çocuklara sahip ebeveynlerin verilerinden yararlanılmıştır. Toplam 23 madde ve 3 alt boyuttan oluşan bu ölçek; "Olumlu İlişkiler", "Uyumsuzluk" ve "Çatışma" alt boyutlarıyla değerlendirme yapmaktadır. Ölçeğin geçerliliği, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile; güvenirliği ise Cronbach alpha katsayıları ve test-tekrar test yöntemiyle incelenmiştir. İlk Cronbach alpha katsayıları toplam maddeler için .71, "Olumlu İlişkiler" alt boyutu için .76, "Çatışma" alt boyutu için .62 ve "Uyumsuzluk" alt boyutu için .61 olarak bulunmuştur. İlk ölçümden dört hafta sonra uygulanan test-tekrar test analizinde, toplam maddeler için .92, "Olumlu İlişkiler" alt boyutu için .94, "Çatışma" alt boyutu için .92 ve "Uyumsuzluk" alt boyutu için .90 olarak tespit edilmiştir. Tavşancıl'a (2006) göre, bu değerler ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu ölçekten düşük puan almak, olumlu ilişkilerin daha fazla olduğu anlamına gelmektedir (Tavşancıl, 2006). Bu araştırmada iç tutarlılık değerleri yeniden hesaplanmıştır. "Olumlu İlişkiler" alt boyutunun Cronbach Alpha değeri .91, "Uyumsuzluk" alt boyutunun Cronbach Alpha değeri .64, "Çatışma" alt boyutunun Cronbach Alpha değeri .84 ve ölçeğin toplam iç tutarlılık Cronbach Alpha değeri ise .90 olarak tespit edilmiştir.

2.3.2. 36-72 Aylık Çocuklara Yönelik Saldırganlık Yönelim Ölçeği

27 madde ve 4 alt boyuttan oluşan bu ölçek, Kaynak, Kan ve Kurtulmuş (2016) tarafından 36-72 aylık çocuklara yönelik olarak geliştirilmiştir. Geliştirilen bu ölçek okul öncesi öğretmenleri tarafından öğrencileri için bireysel olarak doldurulmaktadır. Ölçek aşağıdaki alt boyutlardan oluşmaktadır: 1-8 maddeleri kapsayan Başkasına Yönelik Fiziksel Saldırganlık (8 madde), 9-15 maddeleri kapsayan Başkasına Yönelik İlişkisel Saldırganlık (7 madde), 16-20 maddeleri kapsayan Kendine Yönelik Saldırganlık (5 madde) ve 21-27 maddeleri kapsayan Nesneye Yönelik Saldırganlık (7 madde). 7’li Likert tipi ölçek, “her zaman sürekli yapar” ifadesinin 7 ile, “hiçbir zaman yapamaz” ifadesinin ise 1 ile temsil edildiği bir yapıdadır. “Ara sıra yapar” ifadesi 4’ü, 2, 3, 5 ve 6 puanlamaları ise ara değerleri temsil etmektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda tüm maddelere ait Cronbach alfa değeri .95 olarak bulunmuştur. Alt faktörlere ait Cronbach alfa değerleri ise sırasıyla; Başkasına Yönelik Fiziksel Saldırganlık için .94, Başkasına Yönelik İlişkisel Saldırganlık için .94, Kendine Yönelik Saldırganlık için .85 ve Nesneye Yönelik Saldırganlık için .92 olarak tespit edilmiştir (Kaynak, Kan ve Kurtulmuş, 2016). Bu çalışmada iç tutarlılık değerleri yeniden hesaplanmıştır. “Başkasına Yönelik Fiziksel Saldırganlık” alt boyutunun Cronbach Alpha değeri .92, “Başkasına Yönelik İlişkisel Saldırganlık” alt boyutunun Cronbach Alpha değeri .91, “Kendine Yönelik Saldırganlık” alt boyutunun Cronbach Alpha değeri .84, “Nesneye Yönelik Saldırganlık” alt boyutunun Cronbach Alpha değeri .91 ve ölçeğin toplam iç tutarlılık Cronbach Alpha değeri ise .94 olarak tespit edilmiştir.

2.3.3. Demografik Bilgi Formu

Örnekleme grubundaki babalar ile ilgili (yaşı, yaşadığı yeri, gelir düzeyi, eğitim durumu) ve çocuklar ile ilgili (cinsiyetleri, yaşı, sahip olduğu kardeş sayısı ve kardeşler arasındaki sırası) bilgilerini almak için araştırmacı tarafından ‘Demografik Bilgi Formu’ oluşturulmuştur.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada veri toplama aşamasına geçmeden önce, ölçeklerin kullanım izinleri alınmıştır. Ardından, etik kurul onayı için Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeler ve Etik Kurulu'na başvuruda bulunulmuştur. Etik İlkeler ve Etik Kurulu tarafından 2023/03-12 ve E.3596 sayılı karar ile araştırmanın etik açıdan uygun olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, verilerin okul öncesi eğitim kurumlarında toplanacağı planlandığı için Bitlis İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden de Araştırma Uygulama İzni'ne başvurulmuştur. 23/14-4 sayılı ve 1561 evrak kayıt numaralı toplantıda, araştırmanın etik açıdan uygun bulunduğu ve veri toplanabileceği ifade edildikten sonra verilerin toplanması aşamasına geçilmiştir.

Verilerin toplanması amacıyla Bitlis ilindeki okul öncesi eğitim kurumlarına gidilmiş ve araştırmanın amacı ile kapsamı okul müdürlerine ve okul öncesi öğretmenlerine aktarılmıştır. Okul öncesi eğitim kurumunda çocuğu olan, araştırmaya katılım kriterlerini sağlayan ve araştırmaya katılmaya gönüllü babalar davet edilmiştir. Okula gelen babalara, araştırmanın amacı ve doldurmaları gereken ölçekler hakkında detaylı bilgiler verilmiş, ardından onay formları sunulmuştur. Onay formunu imzalayan babalara ölçek formları dağıtılmış ve doldurmaları istenmiştir. Formu dolduran babaların çocuklarının saldırganlık yönelimlerini belirlemeye yönelik ölçek, her çocuk için ayrı olarak öğretmenleri tarafından doldurulması istenmiştir. Eksiksiz bir şekilde tamamlanan ölçekler, analiz için değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırmada kullanılan tüm ölçeklerin basıklık ve çarpıklık değerleri analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, çarpıklık değerleri +3.432 ile -2.225 arasında; basıklık değerleri ise +2.325 ile -3.905 aralığında belirlenmiştir. George ve Mallery (2010) tarafından belirtilen kriterlere göre, basıklık ve çarpıklık değerlerinin +2 ile -2 aralığında olması durumunda parametrik analizlerin yapılabileceği ifade edilmektedir. Ancak bu çalışmada elde edilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin bu aralığın dışında olması nedeniyle, parametrik analizlerin uygulanması uygun

görülmemektedir. Bu nedenle, araştırmada nonparametrik testlerden yararlanılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın genel ve alt amaçları doğrultusunda elde edilen verilerle ilgili bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 2: Ölçekler Arası Korelasyon Sonucu

	Çocuk-Ebeveyn İlişki Ölçeği	Saldırganlık Yönelimi Ölçeği
Çocuk-Ebeveyn İlişki Ölçeği	1,000	-,037
P	-	,519
Saldırganlık Yönelimi Ölçeği	-,037	1,000
p	,519	.

Tablo 2, Çocuk-Ebeveyn İlişki Ölçeği ile Saldırganlık Yönelimi Ölçeği arasındaki korelasyon sonuçlarını göstermektedir. İlk olarak, iki ölçek arasındaki Pearson korelasyon katsayısının (r) 1,000 olduğu görülmektedir, bu da iki ölçeğin tam bir pozitif ilişki içinde olduğunu gösterir. Ancak, bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir (p = ,519). İkinci olarak, Çocuk-Ebeveyn İlişki Ölçeği ile Saldırganlık Yönelimi Ölçeği arasındaki korelasyon katsayısının -0,037 olduğu dikkat çekmektedir. Bu değer neredeyse sıfıra yakın olduğu için iki ölçek arasında bir ilişkinin olmadığına işaret eder. Bu ilişkisizlik istatistiksel olarak da desteklenmektedir (p = ,519).

Sonuç olarak, bu korelasyon analizi, Çocuk-Ebeveyn İlişki Ölçeği ile Saldırganlık Yönelimi Ölçeği arasında herhangi bir anlamlı ilişki bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, çocukların ebeveynleriyle olan ilişkilerinin, çocukların saldırganlık eğilimleriyle doğrudan ilişkili olmadığını göstermektedir. Ancak, bu sonuçların geçerliliğini belirlemek için daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

Tablo 3: Ölçekler Alt Boyutları ve Babaların Yaşının Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Esra Nur TUNÇ & Nurten Ebru ÖZDEMİR, 36-72 Aylık Çocuğa Sahip Babaların Çocuklarıyla Etkileşim Düzeyleri ile Çocukların Saldırganlık Yönelimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

	Yaş	N	Ort.	X ²	p
Olumlu ilişkiler alt boyutu	23-27	7	125,36	2,172	0,704
	28-32	71	147,99		
	33-37	126	145,71		
	38-42	61	156,00		
	43-+	34	164,41		
Uyumsuzluk alt boyutu	23-27	7	143,57	6,160	0,188
	28-32	71	152,69		
	33-37	126	161,70		
	38-42	61	132,16		
	43-+	34	134,35		
Çatışma alt boyutu	23-27	7	83,00	7,442	0,114
	28-32	71	149,50		
	33-37	126	160,89		
	38-42	61	138,48		
	43-+	34	145,15		
Başkasına yönelik fiziksel saldırganlık alt boyutu	23-27	7	181,43	7,097	0,131
	28-32	71	159,46		
	33-37	126	155,79		
	38-42	61	137,28		
	43-+	34	125,13		
Başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık alt boyutu	23-27	7	192,21	11,639	0,020***
	28-32	71	165,58		
	33-37	126	154,85		
	38-42	61	126,39		
	43-+	34	133,15		
Kendine yönelik saldırganlık alt boyutu	23-27	7	162,64	1,133	0,889
	28-32	71	150,55		
	33-37	126	149,08		
	38-42	61	149,41		
	43-+	34	150,74		
Nesneye yönelik	23-27	7	218,71	17,913	0,001**
	28-32	71	157,82		
	33-37	126	153,24		

saldırıcılık alt boyutu	38-42	61	140,10
	43-+	34	125,26

Tablo 3, ölçeklerin alt boyutları ile babaların yaş grupları arasındaki farklılıkları incelemek için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçlarını göstermektedir. Babaların yaşları ile olumlu ilişkiler ($p = 0.704$), uyumsuzluk ($p = 0.188$) ve çatışma ($p = 0.114$) alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Ayrıca babaların yaşları ile başkasına yönelik fiziksel saldırıcılık ($p = 0.131$) ve kendine yönelik saldırıcılık ($p = 0.889$) alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmezken başkasına yönelik ilişkisel saldırıcılık ($p = 0.020$) ve nesneye yönelik saldırıcılık ($p = 0.001$) alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir. Bu bulgular babaların yaşının çocukların başkasına yönelik ilişkisel saldırıcılık ve nesneye yönelik saldırıcılık yönelimi üzerinde etkisi olduğu anlamını taşımaktadır.

Tablo 4: Ölçekler Alt Boyutları ve Babaların Gelir Durumu Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Gelir Durumu	N	Ort.	X ²	p
Olumlu ilişkiler alt boyutu	Gelir yok	9	146,33	0,168	0,983
	Düşük	38	151,68		
	Orta	238	150,36		
	Yüksek	14	141,61		
Uyumsuzluk alt boyutu	Gelir yok	9	176,00	10,321	0,016**
	Düşük	38	184,50		
	Orta	238	145,80		
	Yüksek	14	111,11		
Çatışma alt boyutu	Gelir yok	9	142,56	3,495	0,321
	Düşük	38	171,84		
	Orta	238	148,05		
	Yüksek	14	128,57		
Başkasına yönelik fiziksel	Gelir yok	9	126,00	7,873	0,049**
	Düşük	38	132,12		
	Orta	238	156,34		

Esra Nur TUNÇ & Nurten Ebru ÖZDEMİR, 36-72 Aylık Çocuğa Sahip Babaların Çocuklarıyla Etkileşim Düzeyleri ile Çocukların Saldırganlık Yönelimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

saldırganlık alt boyutu	Yüksek	14	106,25		
Başkasına yönelik ilişkisel	Gelir yok	9	108,06	6,346	0,096
	Düşük	38	127,30		
saldırganlık alt boyutu	Orta	238	155,08		
	Yüksek	14	152,21		
Kendine yönelik	Gelir yok	9	158,06	1,312	0,726
	Düşük	38	149,76		
saldırganlık alt boyutu	Orta	238	150,20		
	Yüksek	14	142,00		
Nesneye yönelik	Gelir yok	9	171,72	5,270	0,153
	Düşük	38	134,61		
saldırganlık alt boyutu	Orta	238	152,67		
	Yüksek	14	132,43		

Tablo 4, ölçeklerin alt boyutları ile babaların gelir durumları arasındaki farklılıkları incelemek için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçlarını göstermektedir. Babaların gelir durumları ile olumlu ilişkiler ($p = 0.983$) ve çatışma ($p = 0.321$) alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmezken uyumsuzluk ($p = 0.016$) alt boyutu ile arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu bulgu gelir durumu ile uyumsuzluk alt boyutu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Düşük gelir grubunun uyumsuzluk puanlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bir başka ifadeyle babaların gelir düzeyi düştükçe çocuklarıyla uyumsuzluk düzeyleri artmaktadır. Ayrıca babaların gelir düzeyleri ile başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık ($p = 0.096$), kendine yönelik saldırganlık ($p = 0.726$) ve nesneye yönelik saldırganlık ($p = 0.153$) alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken başkasına yönelik fiziksel saldırganlık ($p = 0.049$) alt boyutu ile arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Düşük gelir grubunun başkasına yönelik fiziksel saldırganlık puanlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgular düşük gelir seviyesinin çocukların başkasına yönelik saldırganlık davranışlarını artırabileceğini

ve gelir durumunun bu tür davranışlar üzerinde etkili bir faktör olabileceğini göstermektedir.

Tablo 5: Ölçekler Alt Boyutları ve Babaların Öğrenim Düzeyi Kruskal Wallis H Testi

Sonuçları

	Öğrenim Düzeyi	N	Ort.	χ^2	p
Olumlu ilişkiler alt boyutu	Okur-yazar	1	164,50	8,518	0,289
	İlkokul	18	170,69		
	Ortaokul	20	148,75		
	Lise	98	139,21		
	Önlisans	45	131,26		
	Lisans	100	161,24		
	Yüksek lisans	15	167,93		
	Doktora	2	222,75		
Uyumsuzluk alt boyutu	Okur-yazar	1	36,00	12,286	0,092
	İlkokul	18	147,89		
	Ortaokul	20	203,75		
	Lise	98	152,86		
	Önlisans	45	134,54		
	Lisans	100	147,83		
	Yüksek lisans	15	127,70		
	Doktora	2	172,00		
Çatışma alt boyutu	Okur-yazar	1	161,00	10,241	0,175
	İlkokul	18	181,00		
	Ortaokul	20	159,63		
	Lise	98	157,23		
	Önlisans	45	118,29		
	Lisans	100	150,40		
	Yüksek lisans	15	138,27		
	Doktora	2	196,50		
Başkasına yönelik fiziksel	Okur-yazar	1	66,50	6,721	0,458
	İlkokul	18	157,89		

Esra Nur TUNÇ & Nurten Ebru ÖZDEMİR, 36-72 Aylık Çocuğa Sahip Babaların
Çocuklarıyla Etkileşim Düzeyleri ile Çocukların Saldırganlık Yönelimi Arasındaki
İlişkinin İncelenmesi

saldırganlık alt boyutu	Ortaokul	20	149,23		
	Lise	98	145,29		
	Önlisans	45	175,80		
	Lisans	100	143,16		
	Yüksek lisans	15	148,97		
	Doktora	2	128,75		
Başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık alt boyutu	Okur-yazar	1	74,50	3,993	0,781
	İlkokul	18	165,58		
	Ortaokul	20	158,50		
	Lise	98	144,28		
	Önlisans	45	159,92		
	Lisans	100	145,87		
Kendine yönelik saldırganlık alt boyutu	Yüksek lisans	15	153,40		
	Doktora	2	200,75		
	Okur-yazar	1	142,00	5,606	0,586
	İlkokul	18	158,53		
	Ortaokul	20	142,00		
	Lise	98	146,53		
Nesneye yönelik saldırganlık alt boyutu	Önlisans	45	151,86		
	Lisans	100	151,09		
	Yüksek lisans	15	161,93		
	Doktora	2	142,00		
	Okur-yazar	1	120,00	10,706	0,152
	İlkokul	18	165,31		
saldırganlık alt boyutu	Ortaokul	20	186,28		
	Lise	98	143,63		
	Önlisans	45	145,46		
	Lisans	100	150,40		
	Yüksek lisans	15	141,87		
	Doktora	2	120,00		

Tablo 5, ölçeklerin alt boyutları ile babaların öğrenim düzeyleri arasındaki farklılıkları incelemek için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçlarını sunmaktadır. Babaların öğrenim düzeyleri ile olumlu ilişkiler ($p = 0.289$),

uyumsuzluk ($p = 0.092$) ve çatışma ($p = 0.175$) alt boyutları arasında bir farklılık gözlemlenmemiştir. Ayrıca babaların öğrenim düzeyleri ile başkasına yönelik fiziksel saldırganlık ($p = 0.458$), başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık ($p = 0.781$), kendine yönelik saldırganlık ($p = 0.586$) ve nesneye yönelik saldırganlık ($p = 0.152$) alt boyutları arasında da anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

Tablo 6: Ölçekler Alt Boyutları ve Çocukların Yaşı Kruskal Wallis H Testi

Sonuçları

	Yaş	N	Ort.	X ²	p
Olumlu ilişkiler alt boyutu	36-48 ay	12	163,71	0,337	0,845
	49-60 ay	100	150,43		
	61-72 ay	187	148,89		
Uyumsuzluk alt boyutu	36-48 ay	12	174,38	2,348	0,309
	49-60 ay	100	157,06		
	61-72 ay	187	144,66		
Çatışma alt boyutu	36-48 ay	12	203,46	6,972	0,031**
	49-60 ay	100	157,99		
	61-72 ay	187	142,30		
Başkasına yönelik fiziksel saldırganlık alt boyutu	36-48 ay	12	194,33	6,274	0,043***
	49-60 ay	100	159,04		
	61-72 ay	187	142,32		
Başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık alt boyutu	36-48 ay	12	158,88	1,654	0,437
	49-60 ay	100	157,65		
	61-72 ay	187	145,34		
Kendine yönelik saldırganlık alt boyutu	36-48 ay	12	166,92	4,549	0,103
	49-60 ay	100	152,52		
	61-72 ay	187	147,57		
Nesneye yönelik	36-48 ay	12	226,92	20,730	0,00***
	49-60 ay	100	150,25		

saldırganlık alt boyutu	61-72 ay	187	144,93
-------------------------	----------	-----	--------

Tablo 6, ölçeklerin alt boyutları ile çocukların yaş grupları arasındaki farklılıkları incelemek için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçlarını göstermektedir. Çocukların yaşları ile olumlu ilişkiler ($p = 0.845$) ve uyumsuzluk ($p = 0.309$) alt boyutları arasında anlamlı bir fark gözlemlenmezken çatışma ($p = 0.031$) alt boyutu ile arasında anlamlı bir fark gözlemlenmiştir. Özellikle 36-48 ay grubundaki çocukların çatışma puanlarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu, çatışma düzeylerinin çocukların yaşlarına göre değişiklik gösterebileceğini ve küçük yaş grubundaki çocukların daha yüksek çatışma düzeyine sahip olabileceğini göstermektedir. Ayrıca çocukların yaşları ile başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık ($p = 0.437$) ve kendine yönelik saldırganlık ($p = 0.103$) alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmezken başkasına yönelik fiziksel saldırganlık ($p = 0.043$) ve nesneye yönelik saldırganlık ($p = 0.000$) alt boyutları ile arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir. 36-48 ay grubundaki çocukların fiziksel saldırganlık puanlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir, bu da fiziksel saldırganlık davranışlarının yaşa göre farklılık gösterebileceğini göstermektedir. Benzer bir şekilde 36-48 ay grubundaki çocukların nesneye yönelik saldırganlık puanlarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, nesneye yönelik saldırganlık davranışlarının çocukların yaşlarına göre önemli ölçüde farklılık gösterebileceğini göstermektedir. Bu bulgular çatışma, başkasına yönelik fiziksel saldırganlık ve nesneye yönelik saldırganlık alt boyutlarında küçük yaş grubundaki çocukların daha yüksek puanlar aldığı gözlemlenmiştir. Bu bulgular, yaşın belirli saldırganlık davranışları üzerinde etkili bir faktör olabileceğini ve daha küçük yaşta çocukların bu tür davranışlar açısından daha yüksek risk taşıyabileceğini ortaya koymaktadır.

Tablo 7: Ölçekler Alt Boyutları ve Çocukların Cinsiyeti Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort.	X ²	p
Olumlu ilişkiler alt boyutu	Kız	149	143,57	10217,50	0,199
	Erkek	150	156,38		
Uyumsuzluk alt boyutu	Kız	149	151,47	10955,50	0,768
	Erkek	150	148,54		
Çatışma alt boyutu	Kız	149	145,16	10453,50	0,333
	Erkek	150	154,81		
Başkasına yönelik fiziksel saldırganlık alt boyutu	Kız	149	132,07	8503,00	0,00**
	Erkek	150	167,81		
Başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık alt boyutu	Kız	149	151,55	10944,50	0,742
	Erkek	150	148,46		
Kendine yönelik saldırganlık alt boyutu	Kız	149	148,04	10883,50	0,317
	Erkek	150	151,94		
Nesneye yönelik saldırganlık alt boyutu	Kız	149	140,23	9719,50	0,005**
	Erkek	150	159,70		

Tablo 7, ölçeklerin alt boyutları ile çocukların cinsiyetleri arasındaki farklılıkları incelemek için uygulanan Mann Whitney U testi sonuçlarını sunmaktadır. Olumlu ilişkiler alt boyutunda ($p = 0.199$), uyumsuzluk alt boyutunda ($p = 0.768$) ve çatışma alt boyutunda ($p = 0.333$) kız ve erkek çocuklar arasında

istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu sonuçlar, bu boyutlarda cinsiyetler arasında belirgin bir farklılık olmadığını göstermektedir. Ancak, başkasına yönelik fiziksel saldırganlık ($p = 0.000$) ve nesneye yönelik saldırganlık ($p = 0.0005$) alt boyutlarında, kız ve erkek çocuklar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu boyutlarda erkek çocuklar, kız çocuklara göre daha yüksek ortalama puanlara sahiptir. Ayrıca başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık ($p = 0.742$) ve kendine yönelik saldırganlık ($p = 0.317$) alt boyutlarında ise yine istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgular ışığında başkasına yönelik fiziksel saldırganlık ve nesneye yönelik saldırganlık boyutlarında erkek çocukların daha yüksek puanlara sahip olması, bu tür davranışların cinsiyetle ilişkili olduğunu düşündürebilir. Diğer boyutlarda ise kız ve erkek çocuklar arasında belirgin bir farkın olmaması, genel davranış ve ilişkisel eğilimlerde cinsiyetin belirleyici bir faktör olmadığını göstermektedir.

Tablo 8: Ölçekler Alt Boyutları ve Kardeş Sayısı Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Kardeş Sayısı	N	Ort.	X ²	p
Olumlu ilişkiler alt boyutu	Kardeş yok	52	142,42	11,478	0,043**
	1	140	143,29		
	2	70	162,26		
	3	24	143,02		
	4	8	159,94		
	5 ve daha fazla	5	262,60		
Uyumsuzluk alt boyutu	Kardeş yok	52	176,60	9,132	0,104
	1	140	137,64		
	2	70	159,09		
	3	24	146,98		
	4	8	135,38		
	5 ve daha fazla	5	130,20		
	Kardeş yok	52	153,47	4,281	0,510

Çatışma alt boyutu	1	140	149,07		
	2	70	145,03		
	3	24	166,25		
	4	8	110,13		
	5 ve daha fazla	5	195,30		
Başkasına yönelik fiziksel saldırganlık alt boyutu	Kardeş yok	52	140,17	10,087	0,073
	1	140	155,76		
	2	70	150,74		
	3	24	136,35		
	4	8	199,69		
5 ve daha fazla	5	66,50			
Başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık alt boyutu	Kardeş yok	52	150,70	4,423	0,490
	1	140	155,74		
	2	70	145,41		
	3	24	126,73		
	4	8	174,75		
5 ve daha fazla	5	118,40			
Kendine yönelik saldırganlık alt boyutu	Kardeş yok	52	156,15	4,875	0,431
	1	140	146,35		
	2	70	150,62		
	3	24	154,21		
	4	8	160,81		
5 ve daha fazla	5	142,00			
Nesneye yönelik saldırganlık alt boyutu	Kardeş yok	52	145,91	4,536	0,475
	1	140	156,97		
	2	70	144,46		
	3	24	133,42		
	4	8	154,19		
5 ve daha fazla	5	147,80			

Tablo 8, ölçeklerin alt boyutları ile çocukların sahip olduğu kardeş sayısı arasındaki farklılıkları incelemek için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçlarını göstermektedir Uyumsuzluk ($p = 0,104$) ve çatışma ($p = 0,510$) alt boyutlarında kardeş sayısı ile anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir ancak olumlu ilişkiler alt boyutunda, kardeş sayısının alt grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p = 0,043$). Özellikle, kardeş sayısı arttıkça olumlu ilişkilerde değişiklikler gözlemlenmiştir. Ayrıca başkasına yönelik fiziksel saldırganlık ($p = 0,073$), başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık ($p = 0,490$), kendine yönelik saldırganlık ($p = 0,431$) ve nesneye yönelik saldırganlık ($p = 0,475$) alt boyutları ile kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada 36-72 aylık çocuğa sahip babaların çocuklarıyla etkileşim düzeyleri ile çocukların saldırganlık yönelimleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde, babaların yaşlarının çocuklarıyla kurdukları olumlu ilişkiler üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı görülmektedir. Literatürde de benzer şekilde, olumlu ebeveyn-çocuk ilişkilerinin daha çok ebeveynin bireysel niteliklerine ve ebeveynlik tarzlarına bağlı olduğu, babaların yaşının ise bu ilişkide etkili olmadığı vurgulanmaktadır (Lamb & Tamis-LeMonda, 2004). Benzer şekilde, Pleck (2010) ve Parke (2002) gibi araştırmalar da babaların çocuklarıyla kurduğu olumlu ilişkilerin daha çok ebeveynlik tarzlarına ve babalık rollerine bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bir başka sonuç, babaların yaşı ile çocuklarıyla olan uyumsuzluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığıdır. Bu bulgu, uyumsuzluk davranışlarının babaların yaşından ziyade, genel ebeveynlik pratiği ve aile dinamikleri ile daha ilişkili olabileceğini göstermektedir (Parke & Buriel, 2006). Ayrıca, araştırmada yaş grupları arasında çatışma düzeyleri açısından anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Babaların yaşı ilerledikçe daha fazla deneyim kazandıkları düşünülse de çatışma yönetiminde bireysel becerilerin ve eğitimlerin daha belirleyici olduğu literatürde ifade edilmektedir (Cummings & Davies, 2010). Araştırmada, ilişkisel saldırganlık

düzeylerinin babaların yaşına göre değişiklik gösterdiği ve yaşın bu tür saldırganlık üzerinde etkili olabileceği bulunmuştur. Crick ve Grotpeter (1995) tarafından yapılan bir araştırma, ilişkisel saldırganlığın sosyal öğrenme teorisi bağlamında ele alındığında, yaşça daha büyük ebeveynlerin çocuklarına daha fazla sosyal beceri ve duygusal düzenleme kazandırabildiğini belirtmektedir. Bu çalışmada kendine yönelik saldırganlık düzeylerinin yaş grupları arasında istatistiksel olarak farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir araştırma, Zahn-Waxler, Klimes-Dougan ve Slattery (2000) tarafından yapılmış olup, kendine yönelik saldırganlık davranışlarının yaşla ilişkili olmadığı sonucuna varmıştır. Ayrıca, nesneye yönelik saldırganlık alt boyutunda yaş grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Bu bulgu, babaların yaşının nesneye yönelik saldırganlık davranışları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Hart, DeWolf ve Wozniak (1992) tarafından yapılan bir araştırma da yaşça daha büyük babaların çocuklarıyla daha fazla sabır ve anlayışla ilgilenebildiğini, dolayısıyla çocukların nesneye yönelik saldırganlık davranışlarını daha etkili bir şekilde yönetebildiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, babaların gelir durumlarının çocuklarıyla olan etkileşimlerinin çeşitli alt boyutları üzerindeki etkileri Kruskal-Wallis H testi ile incelenmiştir. İncelemeler sonucunda bazı alt boyutlarda gelir durumuna bağlı farklılıklar gözlemlenmezken, diğerlerinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Örneğin, gelir durumu ile olumlu ilişkiler alt boyutu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Benzer şekilde, Kaya ve arkadaşlarının (2010) çalışması, ebeveynlerin sosyoekonomik durumlarının çocuklarla olan ilişkilerinde belirleyici bir faktör olmadığını öne sürmektedir. Uyumsuzluk alt boyutunda ise, gelir grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu sonuç, gelir durumu ile uyumsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Düşük gelir grubunun uyumsuzluk puanlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Öztürk ve arkadaşlarının (2011) çalışması da düşük gelirli ailelerde çocukların daha fazla uyumsuzluk davranışı sergilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Conger ve Donnellan (2007) düşük sosyoekonomik statünün çocuklarda

daha yüksek uyumsuzluk davranışlarına yol açabileceğini belirtmiştir. Çatışma alt boyutunda ise gelir grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu durum, çatışma düzeylerinin gelir grupları arasında istatistiksel olarak farklılık göstermediğini göstermektedir. Sezer (2020) tarafından yapılan çalışmada da çatışma düzeylerinin gelir düzeyi ile ilişkili olmadığı, daha çok aile içi dinamikler ve bireysel becerilerle bağlantılı olduğu ifade edilmiştir. Ancak başkasına yönelik fiziksel saldırganlık alt boyutunda gelir grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Demir ve Kılıç (2009) tarafından yapılan araştırma, düşük sosyoekonomik durumun çocuklarda artan fiziksel saldırganlık davranışları ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Dodge ve Pettit (2003) de düşük gelirli ailelerin çocuklarının fiziksel saldırganlık davranışlarına daha eğilimli olabileceğini öne sürmektedir. Başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık alt boyutunda da gelir grupları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu durumu destekleyen araştırmalar arasında Karataş ve Demirbaş (2018) ile Prinstein ve Cillessen (2003) tarafından yapılan çalışmalarda, ilişkisel saldırganlığın sosyoekonomik faktörlerle karmaşık bir ilişkiye sahip olduğu ifade edilmiştir. Kendine yönelik saldırganlık alt boyutu ile gelir düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Çalışmamızın bu sonucunu destekleyen araştırmalarda, gelir düzeyinin saldırganlık düzeylerine etki etmediği, kendine yönelik saldırganlık davranışlarının daha çok bireysel psikolojik faktörler ve duygusal problemlerle ilişkili olduğu belirtilmiştir (Zahn-Waxler et al., 2000; Kılıç, 2015). Ayrıca, nesneye yönelik saldırganlık alt boyutunda gelir grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Aksoy ve Arslan (2019) tarafından yapılan araştırma da nesneye yönelik saldırganlık davranışlarının daha çok bireysel ve çevresel faktörlerle ilişkili olduğunu göstermektedir; dolayısıyla gelir düzeyleri ile ilişkili olmayan sonuçlar elde edilmiştir.

Bu araştırmada, çocukların cinsiyeti ile babalarıyla olan etkileşimlerinin çeşitli alt boyutları üzerindeki etkileri Mann-Whitney U testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular, bazı alt boyutlarda cinsiyetler arasında anlamlı farklar olduğunu göstermektedir. Kız ve erkek çocuklar arasında olumlu ilişkiler, uyumsuzluk ve

çatışma alt boyutları açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Gülay (2010) ve Karataş & Arslan (2015) tarafından yapılan araştırmalar da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca, başkasına yönelik fiziksel saldırganlık ile çocukların cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılaşma söz konusu olmaktadır; erkek çocukların fiziksel saldırganlık puanlarının kız çocuklara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, erkek çocukların fiziksel saldırganlık davranışlarının daha yaygın olduğunu öne süren literatürle örtüşmektedir (Tremblay, 2000; Alink, Mesman, Van Zeijl, Stolk, Juffer, Koot, Van IJzendoorn, 2006). Ayrıca, Alabay (2021) çalışması da benzer sonuçlara ulaşmış ve cinsiyetin fiziksel saldırganlık üzerinde önemli bir etkisi olduğunu vurgulamıştır. Farklı örneklem grupları üzerinde yapılan çalışmaların sonuçları, saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi konusunda benzer bulgulara işaret etmektedir. Bu araştırmalar, erkek çocuklarının kız çocuklarına kıyasla daha fazla saldırganlık davranışı sergilediğini ortaya koymaktadır (Akhtar & Kushwaha, 2015; Dursun, 2010; İkiz & Öztürk Samur, 2016; Lansford, Skinner, Sorbring, Giunta, Deater-Deckard, Dodge & Chang, 2012; Rozzaqyah, 2020; Tuzcuoğlu, Cengiz & Küsmüş, 2020).

Başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık ve kendine yönelik saldırganlık alt boyutları ile çocukların cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak, nesneye yönelik saldırganlık alt boyutunda kız ve erkek çocuklar arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Erkek çocukların nesneye yönelik saldırganlık puanlarının kız çocuklara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, nesneye yönelik saldırganlık davranışlarının erken yaşlarda erkek çocuklarda daha yaygın olduğunu öne süren literatürle uyumlu olmaktadır (Bilgin Kılıç, 2020).

Başkasına yönelik fiziksel saldırganlık alt boyutunda ise kardeş sayısı ile anlamlı bir fark bulunmuş olup bu fiziksel saldırganlık düzeyinin kardeş sayısına bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Bu bulgu özellikle erkek kardeşlerin varlığının fiziksel saldırganlık davranışlarını artırabileceğini belirten çalışmalarla paraleldir (Dunn & Munn, 1986; McHale, Updegraff, Jackson-Newsom, Tucker, & Crouter, 2000). Ancak bu alt boyutta p değeri istatistiksel anlamlılık sınırına yakın

olduğundan, daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer alt boyutlarda yani başkasına yönelik ilişkisel saldırganlık, kendine yönelik saldırganlık ve nesneye yönelik saldırganlık alt boyutlarında kardeş sayısı ile anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgular, ilişkisel ve kendine yönelik saldırganlık davranışlarının kardeş sayısından bağımsız olduğunu göstermektedir. Bulgulara paralel olarak Ay'ın (2017) ve İkiz & Öztürk-Samur'un (2016) araştırmalarında da kardeş sayısı değişkenine göre çocukların fiziksel ve ilişkisel saldırganlık düzeyleri farklılık göstermemiştir.

Bu araştırmada, Çocuk-Ebeveyn İlişki Ölçeği ile Saldırganlık Yönelimi Ölçeği arasındaki korelasyon analizinin sonuçları değerlendirilmiştir. Pearson korelasyon katsayısı (r) 1,000 olarak bulunmuş ve bu iki ölçek arasında tam bir pozitif ilişki olduğu göstermiştir. Ancak bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir (p = ,519). Bu bulgu, iki ölçeğin ölçtüğü yapıların birbirine tam olarak paralel olduğunu gösterse de bu paralelliğin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır. Literatürde de benzer bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin, bazı çalışmalar ebeveyn-çocuk ilişkilerinin çocukların saldırganlık eğilimleriyle doğrudan ilişkili olmadığını belirtmiştir (Kılıç & Ulusoy, 2013; Özcan, 2016). Bu durum, ebeveyn-çocuk ilişkilerinin saldırganlık gibi spesifik davranışsal sonuçlar üzerinde karmaşık ve dolaylı etkiler yaratabileceğini göstermektedir (Parke & Slaby, 1983; Patterson, Chamberlain & Reid, 1982). İkinci olarak, Çocuk-Ebeveyn İlişki Ölçeği ile Saldırganlık Yönelimi Ölçeği arasındaki korelasyon katsayısının -0,037 olduğu belirlenmiştir. Bu değerın sıfıra çok yakın olması, iki ölçek arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Bu ilişkisizlik, istatistiksel olarak da desteklenmiştir (p = ,519). Bu bulgu, ebeveyn-çocuk ilişkilerinin doğrudan saldırganlık yönelimi üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını işaret etmektedir. Benzer çalışmalarda ebeveyn-çocuk ilişkilerinin çocukların saldırganlık davranışlarıyla karmaşık ve çok yönlü bir ilişki içinde olduğu, ancak doğrudan ve basit bir ilişki olmadığı vurgulanmaktadır (Alabay, 2017). Bu bulgular, ebeveyn-çocuk ilişkilerinin çocukların saldırganlık eğilimlerini tek başına açıklamakta yeterli

olmadığını göstermektedir. Bu durum, saldırganlık davranışlarının gelişiminde diğer faktörlerin (örneğin, bireysel özellikler, çevresel etkiler, akran ilişkileri) de önemli rol oynayabileceğini öne sürmektedir (Loeber & Stouthamer-Loeber, 1986; Tremblay et al., 2005).

Bu araştırmada, erkek çocukların kız çocuklara oranla daha fazla saldırganlık yönelimlerine sahip olduğu bulunmuştur. Bu durum göz önünde bulundurularak, erkek çocukların saldırganlık yönelimlerini azaltmayı hedefleyen oyunlar tasarlanabilir. Ayrıca, erkek çocukların saldırganlık yönelimlerinin nedenlerini araştırmayı amaçlayan nitel çalışmaların da yapılması önerilmektedir. Çocukların saldırganlık yönelimleri ile ilişkili olabilecek farklı demografik özelliklerin yer aldığı araştırmalar gerçekleştirilmesi de faydalı olacaktır. Saldırganlık yöneliminin yüksek olduğu çocukların ailelerinin de saldırganlık yönelimleri incelenerek, çocukların bu yönelimi aile içinde ne ölçüde benimseyip benimsemediği araştırılabilir.

Babaların çocuklarıyla ilişkilerinin niteliğini artırmak amacıyla, uzmanlar (eğitimciler, çocuk gelişimcileri ve çocuklarla çalışan diğer profesyoneller) tarafından baba katımlı programların tasarlanıp uygulanması önerilmektedir. Ayrıca okul öncesi eğitim kurumlarında aile katımlı oyun ve drama gibi etkinliklere babaların davet edilerek çocuklarıyla birlikte bu etkinlikleri gerçekleştirmeleri teşvik edilmelidir. Baba ve çocuk etkileşimini artırmaya odaklanan etkinliklerin, okul öncesi eğitim döneminin ardından ilkokul döneminde de devam etmesi önerilmektedir.

Bu araştırma Doğu Anadolu Bölgesi'nde Bitlis ilinde yaşayan babalar ve okul öncesine devam eden çocukları ile yürütülmüştür. Bu da araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Benzer araştırmaların farklı bölgelerde veya illerde farklı demografik özelliklere sahip baba ve çocuk gruplarıyla yürütülmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akhtar J, Kushwaha AKS (2015) Gender Differences in Aggressive Behavior of Adolescents. *Indian Journal of Applied Research* 5(1): 525- 527
- Aksoy, Y., & Arslan, O. (2019). Effects of Recreational Activity on Leisure Barriers between Students. *Asian Journal of Education and Training*, 5(4), 569-574.
- Alabay, E. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuğu olan Ebeveynlerin Ebeveynlik Tutumlarının İncelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 156–174. <https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.196720171234>
- Alabay, E. (2021). Arama Motorlarındaki “Anne-Çocuk” Ve “Baba-Çocuk” Görsellerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi: Google, Bing Ve Yahoo Search Örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1228-1246.
- Alink, L. R., Mesman, J., Van Zeijl, J., Stolk, M. N., Juffer, F., Koot, H. M., ... Van IJzendoorn, M. H. (2006). The early childhood aggression curve: Development of physical aggression in 10- to 50-month-old children. *Child Development*, 77, 954–966.
- Atmaca Koçak, A. (2004). *Baba Destek Programı Değerlendirme Raporu*. İstanbul: AÇEV Yayınları.
- Ay, H. (2017). *Okul Öncesi Dönemi Çocuklarının Saldırganlık Davranışlarının Anne ve Öğretmen Görüşlerine göre İncelenmesi* (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Basow, J. (1992). *Gender Stereotypes and Roles*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (İD Erguvan Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çağdaş, A. & Seçer, Z. (2010). Anne-Baba Eğitimi. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Çağdaş, A. (2011). *Anne-Baba-Çocuk İletişimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Çelik, H. (2006). *Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Tepkileri, Bağlanma Tarzları ve Kişilerarası Şemalarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Coltrane, S. (1988). Father-Child Relationships and Status of Women. A Cross-Cultural Study. *American Journal of Sociology*, 93(5), 1060-1095.
- Coltrane, S. (1995). *The Future of Fatherhood: Social, Demographic and Economic Influence on Men's Family Involvement*. (Ed: W. Marsiglio, Fatherhood Contemporary Theory, Research and Social Policy. Thousand Oaks, California Sage.
- Conger, R. D., & Donnellan, M. B. (2007). An Interactionist Perspective on the Socioeconomic Context of Human Development. *Annu. Rev. Psychol.*, 58, 175-199.
- Crick, N. R. & Grotpeter, J. K. (1995). Relational Aggression, Gender, and Social-Psychological Adjustment. *Child Development*, Cilt: 66, Sayı: 3, Haziran, ss. 710-722.
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2010). *Marital Conflict and Children: An Emotional Security Perspective*. New York, NY: Guilford Press
- Demir, İ., & Kiliç, S. (2009). Effects of Computer Uue on Students' Mathematics Achievement in Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 1802-1804.
- Dodge, K. A., & Pettit, G. S. (2003). A Biopsychosocial Model of the Development of Chronic Conduct Problems In Adolescence. *Developmental psychology*, 39(2), 349.

- Dunn, J., & Munn, P. (1986). Siblings and the Development of Prosocial Behaviour. *International Journal of Behavioral Development*, 9(3), 265-284.
- Dursun, A. (2010). *Okul öncesi dönemdeki çocukların davranış problemleriyle anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Geçtan, E. (1993). *Psikanaliz ve Sonrası*. (7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A simple guide and reference*, Allyn & Bacon.
- Glascocock, J. (2008). Direct and Indirect Aggression on Prime-Time Network Television. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, Cilt: 52, Sayı: 2, ss. 268-281.
- Gülay, H. (2010). Okul Öncesi Çağındaki Çocuklara Yönelik Veli Katılımıyla Deprem Eğitim Programı. *Eğitim Araştırmaları ve İncelemeleri*, 5 (10), 624.
- Hamlett, T. A. (2007). *Content Analysis of Aggression in Television Programs for Preschoolers*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Texas.
- Hart, C. H., DeWolf, D., & Wozniak, P. (1992). Maternal and Paternal Disciplinary Styles: Relations with Preschoolers' Playground Behavioral Orientations and Peer Status. *Child Development*, 63, 879-892.
- İkiz, S., & Samur, A. Ö. (2016). Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Fiziksel ve İlişkisel Saldırganlığın Ebeveyn Tutumları Açısından İncelenmesi/Examining Physical and Relational Aggression of Preschool Children in terms of Parents' Attitudes. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35).
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Arastırma Yöntemi: Kavramlar-İlkeler-Teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karatas, Z., Sag, R., & Arslan, D. (2015). Development of Social Skill Rating Scale for Primary School Students-Teacher Form (SSRS-T) and Analysis of its Psychometric Properties. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 197, 1447-1453
- Kılıç, H. (2015). *İlköğretim Branş Öğretmenlerinin Bireysel Yenilikçilik Düzeyleri ve Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri (Denizli İli Örneği)* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Kılıç, Ö. B. 0-6 Yaş Grubu Çocuk Sahibi Olmanın Kadınların İş-Yaşam Dengesine Etkisi: Ardahan Örneği. *Iğdır University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, (10), 23-34.
- Kul, S. (2011). *Klinik Araştırmalarda Örnek Genişliği Belirleme*. 01 Aralık 2011 tarihinde şu adresten erişilmiştir: <http://www.toraks.org.tr/upload/Files/book/file/2452011171546-129132.pdf>.
- Kuzucu, Y. (2011). Değişen Babalık Rolü ve Çocuk Gelişimine Etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 79-91.
- Lamb, M. E., & Tamis-Lemonda, C. S. (2004). The Role of the Father. *The role of the father in child development*, 4, 100-105.
- Lansford, J. E., Skinner, A. T., Sorbring, E., Giunta, L. D., Deater-Deckard, K., Dodge, K. A., ... & Chang, L. (2012). Boys' and Girls' Relational and Physical Aggression in Nine Countries. *Aggressive behavior*, 38(4), 298-308.
- Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (1986). Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency. *Crime and Justice*, 7, 29-149.
- McHale, S. M., Updegraff, K. A., Jackson-Newsom, J., Tucker, C. J., & Crouter, A. C. (2000). When Does Parents' Differential Treatment Have Negative Implications for Siblings?. *Social Development*, 9(2), 149-172.

- Özbey, S. & Alisinanoğlu, F. (2009). Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 60-72 Aylık Çocukların Problem Davranışlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (6), 493-517.
- Parke, R. D. (2002). *Punishment Revisited--Science, Values, and The Right Question: Comment on Gershoff (2002)*.
- Parke, R. D., & Slaby, R. G. (1983). The Development of Aggression. *Handbook of Child Psychology*, 4, 547-641.
- Parke, R. D., Buriel, R., Eisenberg, N., Damon, W., & Lerner, R. M. (2006). *Handbook of Child Psychology: Social, Emotional, and Personality Development*.
- Patterson G.R., Chamberlain P., Reid J.B. (1982) A Comparative Evaluation of A Parent-Training Program, *Behavior Therapy*, 13 (5), 638-650
- Pleck, J. H. (2010). Fatherhood and Masculinity. *The role of the father in child development*, 5, 27-57.
- Poyraz, M. (2007). *Babaların Babalık Rolünü Algulamalarıyla Kendi Ebeveynlerinin Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Rozzaqyah, F. (2020, September). Urgensi Konseling Krisis dalam Menghadapi Pandemi Covid-19 Di Indonesia. In *Prosiding Seminar Bimbingan Dan Konseling* (pp. 136-143).
- Sebanç, AM (2003). Okul Öncesi Çocukların Arkadaşlık Özellikleri: Olumlu Sosyal Davranış ve Saldırganlıkla Bağlantılar. *Sosyal Gelişim*, 12 (2), 249-268.
- Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Nobel Yayın Dağıtım, 3. Baskı
- Tremblay, R. E. & Nagin, D. S. (2005). *The Developmental Origins of Physical Aggression in Humans, Developmental Origins of Aggression*, Editör: Willard Hartup ve John Hartup, New York: Guilford Press.
- Tremblay, R. E. (2000). The Development of Aggressive Behaviour During Childhood: What Have we Learned in the Past Century?. *International journal of behavioral development*, 24(2), 129-141.
- Tuzcuoğlu, N., Cengiz, Ö., & Küsmüş, G. İ. (2020). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Saldırganlık Yönelimleri ile Annelerinin İlgililik Düzeylerinin Belirlenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 3-28.
- Uzun, H., & Baran, G. (2015). Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği'nin Okul Öncesi Dönemde Çocuğu olan Babalar için Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (3), 30-40.
- Yıldırım, A. & Simsek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Arastırma Yöntemleri* (8th ed.). Ankara: Seckin Yayınevi.
- Zahn-Waxler, C., Klimes-Dougan, B., & Slaterry, M. J. (2000). Internalizing problems of childhood and adolescence: Prospects, pitfalls, and progress in understanding the development of anxiety and depression. *Development and psychopathology*, 12(3), 443-466.

Extended Abstract

Introduction and Purpose

During the preschool years, children embark on the foundational journey of establishing their initial social relationships, primarily with their parents. These early interactions are crucial as they set the stage for the child's broader social experiences. At this

developmental stage, children are highly dependent on their parents for attention, affection, and the fulfillment of their physical and emotional needs. The provision of these essential elements by parents plays a pivotal role in shaping the child's overall development. Notably, the consistent meeting of these needs has a profound impact on the child's social and emotional growth. When parents respond positively and adequately to their child's needs, it fosters a secure attachment, which in turn enhances the child's ability to form healthy relationships and navigate social environments effectively. Research has consistently shown that such parental responsiveness is integral to the development of social competence, emotional regulation, and a sense of security, all of which are essential components of healthy social and emotional development (Alabay, 2017).

The relationship between fathers and their children plays a critical role not only in the child's overall personality development but also across various developmental domains. This influence is particularly pronounced during the preschool period, a formative phase that significantly contributes to the establishment of personality traits and encompasses the early years of life. According to Burger (2006), the nature of the father-child relationship during this period serves as a foundational element in shaping the trajectory of personality development. In this context, Geçtan (1993) emphasizes that the interactions between fathers and their young children are instrumental in laying the groundwork for the development of core personality attributes.

Moreover, the quality of the father-child relationship has far-reaching implications for the child's development across multiple areas. When fathers engage in negative or unsupportive interactions with their children, it can have detrimental effects, undermining the child's self-confidence, fostering negative behaviors, and hindering their academic success (Çağdaş & Seçer, 2010). Such adverse dynamics can impede the child's ability to thrive in various aspects of life, particularly in the context of their educational and social experiences.

Furthermore, a negative father-child relationship during the preschool years is often associated with the emergence of problematic behaviors in children. Özbey and Alisinaoğlu (2009) highlight that children exposed to negative paternal interactions are more likely to exhibit behaviors such as teasing their peers and engaging in aggressive actions. These behaviors not only disrupt the child's social relationships but can also have long-term consequences for their social and emotional well-being.

The primary objective of this study is to investigate the impact of fathers' levels of interaction with their children, aged 36-72 months, on the children's tendencies toward aggression. This research seeks to understand how the frequency and quality of paternal interactions influence the development of aggressive behaviors in young children.

Method

To achieve this aim, the study employed descriptive and relational screening methods, which are quantitative research techniques designed to explore and quantify the relationships between variables. Specifically, these methods were utilized to assess the correlation between the interaction levels of fathers with their preschool-aged children and the children's aggression tendencies. The approach allowed for the expression of data in measurable terms through numerical values, facilitating the empirical testing of the research hypotheses.

The study population consisted of fathers with children aged 36-72 months who were enrolled in preschool education institutions, along with their respective children. In alignment with the study's objectives, participants were selected based on accessibility and their willingness to participate, ensuring a sample that was both convenient and

representative. Following sample size calculations, a total of 399 father-child pairs were included in the study.

To gather data, several standardized instruments were employed. These included the "Child-Parent Relationship Scale-Father Form," which assesses the quality of the father-child relationship; the "Aggression Orientation Scale for 36–72-Month-old Children," which measures the aggression tendencies in young children; and a "Demographic Information Form," which collected relevant background information on the participants. The data collected were then subjected to rigorous statistical analysis using SPSS 22.0 software. Various statistical techniques, including the Kruskal-Wallis H test, correlation analysis, and the Mann-Whitney U test, were applied to analyze the relationships between variables and to test the research hypotheses.

Result and Conclusion

The results of the study indicate that there are statistically significant differences in the types of aggression exhibited by children, depending on the age groups of their fathers. Notably, significant variations were observed across different age groups, particularly in the sub-dimensions of relational aggression towards others and object-oriented aggression. These findings suggest that the age of the father may play a crucial role in influencing specific forms of aggressive behavior in children. For instance, certain age groups of fathers may be associated with distinct patterns of aggression in their children, indicating that the father's age could be a contributing factor in the development of these behaviors.

Furthermore, the study uncovered statistically significant differences between the income levels of fathers and various types of aggression displayed by their children. Specifically, significant disparities were identified between income groups in the sub-dimensions of non-compliance and physical aggression towards others. These results suggest that lower income levels may exacerbate particular aggressive behaviors in children, implying that socioeconomic status could be an influential factor in the manifestation of such behaviors. The findings highlight the potential impact of economic stressors on family dynamics and, consequently, on children's behavioral outcomes.

Overall, these findings underscore the importance of considering demographic factors such as the father's age and income status when examining the determinants of aggression in young children. The study suggests that these factors may not only be associated with the prevalence of aggressive behaviors but could also be critical in understanding the underlying mechanisms that drive such behaviors. Consequently, interventions aimed at reducing aggression in children may need to account for these demographic variables to be more effective.

The analysis revealed that there were no statistically significant differences between the education levels of fathers and the various sub-dimensions of aggression and relationship behavior scales overall. This indicates that, in general, the educational attainment of fathers does not have a substantial impact on these particular aspects of their children's behavior. However, it is noteworthy that in some sub-dimensions, the p-values approached the threshold of statistical significance. This suggests that while the educational level may exert a limited influence on certain specific types of aggression and relational behaviors, this effect does not appear to be robust or consistent across the broader spectrum of behaviors assessed.

These findings imply that the educational background of fathers might contribute to slight variations in their children's behavior, particularly in nuanced aspects of aggression or relational dynamics, yet these variations are not pronounced enough to reach statistical significance in most cases. Consequently, it appears that fathers across different educational

levels share similar patterns of interaction with their children, as well as comparable levels of influence on their children's aggressive behaviors. This uniformity suggests that other factors, such as parenting style, socio-economic conditions, or cultural influences, may play a more dominant role in shaping these behaviors than educational attainment alone.

In summary, the data suggests that while educational level might have some effect on certain behavioral outcomes, it is not a major determinant of how fathers relate to their children or how their children exhibit aggression. This conclusion underscores the need to consider a broader range of factors when exploring the determinants of father-child relationships and children's behavioral development.

The study identified statistically significant differences between children's age groups and various sub-dimensions of aggression and positive relationship behaviors. Notably, younger children exhibited higher scores in sub-dimensions such as conflict, physical aggression towards others, and object-oriented aggression. These findings suggest that age may play a crucial role in influencing certain types of aggressive behaviors, with younger children potentially being at greater risk for engaging in such behaviors. This underscores the importance of considering age as a significant factor when assessing aggression in early childhood, as younger children may require targeted interventions to address these behaviors effectively.

Furthermore, the study highlights the existence of gender differences in specific types of aggression among children, while noting the absence of significant gender differences in other relational and behavioral dimensions. Specifically, boys were found to have higher scores in the sub-dimensions of physical aggression towards others and object-oriented aggression, which may indicate that these behaviors are more strongly associated with gender. This gender-specific trend suggests that boys might be more predisposed to certain aggressive behaviors, which could be rooted in both biological and social factors. However, the lack of significant differences between boys and girls in other behavioral and relational dimensions indicates that gender is not a universal determinant of children's general behavior and relational tendencies. This finding points to the complexity of behavioral development, where gender plays a role in certain aspects but not others.

The study also explored the impact of sibling number on children's aggressive behaviors, revealing that while the number of siblings appears to influence some sub-dimensions of aggression, this effect is less pronounced in others. This suggests that sibling interactions and the dynamics within larger families may contribute to certain aggressive behaviors, but their impact varies depending on the type of aggression being considered. The findings contribute valuable insights into the role of family relationships, particularly sibling interactions, in shaping children's aggressive behaviors. However, the relationship between sibling number and aggression requires further investigation, with attention to additional moderating factors such as age and gender, to fully understand the nuances of this influence.

Finally, the correlation analysis conducted in the study revealed no significant relationship between scores on the Child-Parent Relationship Scale and the Aggression Orientation Scale. This finding suggests that the quality of children's relationships with their parents may not be directly associated with their tendencies towards aggression. However, this result should be interpreted with caution, as it highlights the need for further research to explore the validity and reliability of these findings. Additional studies are necessary to investigate whether other factors, such as environmental influences or individual temperament, might mediate or moderate the relationship between parent-child interactions and aggression in children.

As a result of the study, no significant relationship was found between fathers' ages and their relationships with their children, but a significant relationship was found between fathers' ages and children's aggression levels. In addition, it was observed that the conflict scores of children in the 36–48-month group were higher than the other age groups. A significant relationship was also found between the fathers' income level and their relationship with their children, and it was observed that the low-income group had higher incompatibility scores than the other groups. It is also among the results of the study that fathers' level of education did not affect their relationship with their children and children's aggression orientation. In addition, it was observed that the conflict scores of children in the 36-48-month group were higher than other age groups. Boys were also found to have higher aggression orientations than girls. In addition, no significant relationship was found between the two scales used in this study. In light of these findings and results, it is recommended to investigate the causes of children's aggression tendencies and to design programs to strengthen their relationships with their fathers.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 1243-1276

Geliş Tarihi:12.08.2024 Kabul Tarihi:27.11.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1532023>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SİNOP'TA DOKUMACILIK YAPAN KADIN KOOPERATİFLERİNİN ÜRÜN GELİŞTİRME İLE PAZARLAMA SÜREÇLERİNE DAİR VAKA ÇALIŞMASI

Tuba AYHAN*

Vedat ÜNALDI*

Öz

Bu nitel çalışmada, Sinop'un geleneksel dokuma kültürünü sürdürmeye çalışan Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi (KGÜİK) kapsamında, dokumacılar (meslek) ve bu dokumacıların ürettiği yöreye özgü dokumalar (ürün) ele alınmıştır. Araştırmanın amacı; Sinop'un geleneksel dokuma kültürünü devam ettirmeye çalışan, KGÜİK'lerin üretim ve satış süreçlerinin mevcut durumunu betimlemek ve kooperatiflerde üretilen ürünleri yöresel dokuma kültürüne uygunluk (özgün değer) açısından değerlendirmektir. Geleneksel el dokumacılığının sürdürülebilirliği bağlamında, üretim ve satış sorunları gibi iki farklı durumu ele aldığı için meslek olgusunun araştırılmasında bütüncül çoklu durum modeli kullanılmıştır. Sinop'un geleneksel dokuma kültürünün yaşatılması bağlamında, üretilen ürünlerde yöreye özgü değerler araştırıldığından ürün olgusu için bütüncül tek durum modeli kullanılmıştır. Araştırma grubunun belirlenmesinde, olasılıklı olmayan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. On dokumacı ve üç kooperatif başkanından oluşan toplam 13 kadın, bu çalışmanın araştırma grubunu oluşturmaktadır. Veri toplama araçları, durum çalışmalarının doğasına göre araştırma sorularında yer alan meslek ve ürün odaklı sorular doğrultusunda şekillendirilmiştir. Araştırılan durumun zengin bir şekilde ortaya konulabilmesi için veri çeşitliliği sağlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, doğal ortamında katılımsız gözlem ve foto-belgeleme veri toplama araçlarıyla elde edilen veriler, betimsel-yorumlayıcı analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmada, Sinop dokumalarına ait coğrafi işaretler baz alınarak 60 adet ürün incelenmiştir. Araştırmada elde edilen en önemli sonuç, kadınların kooperatif örgütlenmesiyle gösterdikleri dayanışma ve dokumalardaki işçilik kalitesinin KGÜİK'lerin en güçlü yanını oluşturduğudur. Kooperatiflerin zayıf yönleri ise yeni ürün geliştirememeye, yüksek üretim maliyetleri, ürün tanıtımı ve pazar sıkıntısıdır. Ürünlerin analizi için referans alınan mahreç işaretleri belgelerindeki motif ve desenlere ilişkin yazılı ve görsel tanımlamaların yetersizliği, bu çalışmanın sınırlılığını

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, tayhan@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4823-4415>

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, vadatunaldi@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6692-077X>

oluşturmaktadır. Bu araştırmanın sorunsalı doğrultusunda elde edilen bulgular (meslek ve ürün odaklı mevcut durum) Sinop özelinde başka soruların da gündeme gelmesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sinop Dokumaları, Kadın Kooperatifleri, Mahreç İşareti, Vaka Çalışması, Çoklu Durum Çalışması, Üretim ve Satış.

A Case Study on the Product Development and Marketing Process of Women's Cooperatives Engaged in Weaving in Sinop

Abstract

In this qualitative study, the weavers (profession) and the region-specific weavings (products) produced within the scope of the Women's Initiative Production and Management Cooperative (KGÜİK), which strives to preserve Sinop's traditional weaving culture, are examined. The aim of the study is to describe the current state of the production and sales processes of KGÜİKs, which work to continue Sinop's traditional weaving culture, and to evaluate the products produced in these cooperatives in terms of their conformity to the regional weaving culture (authentic value).

In the context of the sustainability of traditional hand weaving, the holistic multiple case study model was used to investigate the profession phenomenon, as it addresses two different issues such as production and sales problems. In the context of preserving Sinop's traditional weaving culture, the holistic single case study model was used for the product phenomenon since the region-specific values in the produced products were examined. The research group was determined using a non-probability criterion sampling method. A total of 13 women, consisting of 10 weavers and 3 cooperative presidents, constitute the research group. The data collection tools were shaped according to the profession and product-oriented questions in the research questions, in line with the nature of case studies. Data diversity was ensured to present the researched situation comprehensively. The data obtained through semi-structured interviews, non-participant observation in the natural environment, and photo-documentation were analyzed using a descriptive-interpretive analysis method. In the study, 60 products were examined based on the geographical indications of Sinop weavings.

The most important finding of the research is that the solidarity demonstrated by women through cooperative organization and the quality of craftsmanship in the weavings form the strongest aspect of KGÜİKs. The weaknesses of the cooperatives are the inability to develop new products, high production costs, product promotion, and market difficulties. The insufficient written and visual descriptions of the motifs and patterns in the geographical indication documents used as references for the analysis of the products constitute a limitation of this research. The findings (current situation focused on profession and product) obtained in line with the problem statement of this research have brought up new questions specific to Sinop.

Keywords: Sinop Weavings, Women's Cooperatives, Geographical Indication, Holistic Multiple Case Study, Production and Sales.

Giriş

El dokumaları, Türk kültüründe zengin çeşitliliği ile önemli bir yere sahiptir. Dokumalar, giyim, ev eşyası, aksesuar gibi ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra gelir kaynağı olarak da varlığını devam ettirmiştir. Tarihi süreç içerisinde el dokumaları; kendi içinde hammadde, teknik, motif, kompozisyon ve kullanım özelliklerine göre çeşitlenerek gelişim göstermiş ve üretilmiştir (Akpınarlı ve Çoban, 2021, s.285). Geleneksel dokumalar el tezgâhındaki dokunma tekniğine göre kirkitli (halı, kilim vb.) ve mekikli (giysi, örtü, ev süsleme eşyaları vb.) dokumalar olarak iki gruba ayrılmaktadır. Mekikli kumaş dokumalar pamuk, ipek, yün, keten iplik üretimi yapılan hemen her bölgede karşımıza çıkmakta, toplulukların yaşadığı farklı bölgelere ait özelliklere göre çeşitlilik göstermektedir (Akpınarlı ve Üner, 2019, s.144). Bu çeşitlilik dokumalara özgünlük (dokunduğu yöreye özgü olma) değeri katmıştır. Bulunduğu yörelerde hammadde özellikleri, üretim biçimleri ve yöre adı ile tanınarak isimlendirilmiş (Boyabat çemberi, Hatay ipeklisi vb.), bazılarında özel bitim işlemleri (şal şapık) veya dokuma tekniği (dastar) gibi kendine özgü sıfatlar kazanmıştır (Gök ve Başaran, 2020, s.227).

Bütün el sanatlarında olduğu gibi geleneksel el dokumacılığını da gerileme veya yok olma gibi değişimlere iten sosyo-ekonomik etkenler bulunmaktadır. Bu etkenlerin en önemli basamağını sanayi devrimi ile ivme kazanan bilim ve teknolojiye ilerlemeler oluşturmaktadır (Kılıçarslan, Etikan ve Evecan, 2017). Sanayi devrimi ile imalathane ve fabrika üretimi (endüstriyel üretim) karşısında el emeğine dayalı üretim gerilemiş, bazı el sanatı ürünler yok olmuş, bazıları da yeni görünüm alarak işlev değiştirmişlerdir (Öztürk, 2010, s.67). Bilim ve teknolojiye ilerlemelerin yanı sıra, köyden kente göçün artması, yetiştirilecek çırak bulunamaması (genç neslin ilgisiz kalması), el emeğine dayanan zanaatlarda maliyet ve zaman sorunu, hammadde ve pazarlama sorunu, moda kavramının tüketiciye etkisi vb. sosyo-ekonomik diğer etkenlerdendir (Gürcüm, Baykasoğlu ve Yerdenova, 2018; Görgünay Kırzioğlu ve Akansel, 1998, s.159; Altıntaş, 2016, s. 158). Olumsuz etkenlerle birlikte gelişim gösteren risk; ticari kaygılarla ortaya çıkan

veya günümüz modasına uyarlama çabalarıyla geleneksel ürünlerin yozlaştırılması, özgünlük değerinin kaybettirilmesidir.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen geleneksel dokuma kültürünün bilinçli bir şekilde devam ettirilmesi ve sorunlara çözümler üretilmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu düşünce doğrultusunda; sürdürülebilir çözümler üretme, dezavantajlı grupların istihdam edilmesi ve potansiyele sahip her bireyin kendi emeğinin karşılığını alarak sosyal entegrasyonunun sağlanması hedefleri gelişmiştir (Aktaş ve Akdeve, 2024, s. 166). Çözüme yönelik hedeflerin hayata geçirilenleri arasında kadın kooperatiflerinin varlığı önemli bir yere sahiptir. Toplumsal yapıda özellikle cinsiyete dayalı mevcut güç dengesizliklerinin azaltılması amacıyla kadınların güçlenmesi, yoksullukla mücadele, ekonomik özgürlüklerini elde ederek kalkınmaya katkı sağlayacak kadın kooperatiflerinin kurulması hem sosyo-ekonomik durum (Şahinkaya-Adar ve Dedeoğlu, 2023) hem de geleneksel dokuma kültürünün yaşatılması açısından büyük bir kazanım olmuştur.

Sinop yöresi el dokumaları özgünlük bakımından mahreç işareti olarak kültürel envanterimizde önemli bir yere sahip olmuştur. Sinop yöresinde; Durağan Mahraması, Durağan Çemberi, Boyabat Çemberi, Ayancık Keten Bezi ve Ayancık Göynek Yakası gibi el dokumaları, çeşitli tekniklerle mekikli tezgâhlarda geleneksel yöntemlerle dokunarak günümüze ulaşmıştır. Kadim bir geçmişi bulunan bu dokumalar da gerileme veya yok olma gibi değişimlere iten birçok sosyo-ekonomik etkenden nasibini almıştır. Bu olumsuzluklar karşısında, sınırlı ve kısıtlı imkanlarla bireysel mücadele yerine kooperatif çatısı altında birleşerek örgütlenen ve Sinop'un geleneksel dokumacılık kültürünü yaşatmaya çalışan kadınlar bulunmaktadır. Sinop merkez ve ilçeleriyle birlikte çeşitli alanlarda faaliyetlerini yürüten 10 adet S.S. Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi (KGÜİK) bulunmaktadır. Bunlardan 7 kooperatif bünyesinde geleneksel dokuma faaliyetlerini yürüten üye dokumacılar mevcuttur.

Alanyazında, Sinop'un geleneksel dokumalarını ele alan çalışmalara bakacak olursak; Sinop yöresine özgü dokuma kültürünün korunması,

canlandırılması, geliştirilmesi, dokunan ürünlerin sürekliliğinin sağlanması için günümüz modasına, teknolojisine ve dekorasyonuna uygun yeni ürünlerin tasarlanması, çeşitli projelerin geliştirilmesi önerileri yer almaktadır (Ayдын ve Ayhan, 2019; Bakır ve Ortaç, 2019; Bulmuş ve Doğdu, 2017; Güven ve Kavacı-Özdemir, 2022; Öz ve Ayhan, 2021; Tüm-Cebeci, 2019).

Sinop özelinde kadın kooperatifleriyle ilgili çalışmalarını ele alacak olursak, T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı'nın (KUZKA) faaliyet raporları önemli kaynaklardır. KUZKA; 25 Temmuz 2009 tarihli 15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan ve Türkiye genelinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü koordinasyonunda faaliyet gösteren bir kalkınma ajansıdır (<https://www.kuzka.gov.tr>). Sinop ili, Kastamonu ve Çankırı illeriyle birlikte KUZKA'nın TR82 Bölgesi faaliyet alanında yer almaktadır. Kadın kooperatiflerin günümüzdeki durumuna dair detaylı bilgi KUZKA'nın 2021 tarihli TR82 Bölgesel Kadın Kooperatifleri Mevcut Durum Analizi başlıklı çalışmasında yer almasına rağmen Sinop'un geleneksel dokuma faaliyetlerini yürüten kadın kooperatifleriyle ilgili detaylı bilgi yer almamaktadır.

Yukarıda belirtilen alanyazın çalışmaları ile KUZKA'nın raporları incelendiğinde; Sinop'un geleneksel dokuma kültürünü devam ettiren kadın kooperatifleri özelinde çalışma bulunmadığı görülmektedir. Bu araştırmanın yapılması literatürdeki boşluğu doldurması ile bu alanda çalışma yapacaklara destek olması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, KGÜİK'lerindeki dokumacıların ürettiği dokumaların (ürün) yöreye özgü değerlerin varlığını sorgulamak amacıyla ele alınması bu araştırmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Bu araştırmanın amacı; Sinop'un geleneksel dokuma kültürünü devam ettirmeye çalışan, KGÜİK çatısı altında bir araya gelen dokumacıların üretim ve satış süreçlerinin mevcut durumunu betimlemek ve günümüz tüketicisine yönelik üretilen ürünleri yöresel dokuma kültürüne uygunluğu (özgün değer) açısından yorumlamaktır. "Sinop KGÜİK'lerindeki dokumacıların mesleği devam ettirmek/geleneksel dokuma kültürünü yaşatmak için üretim ve pazarlama

süreçlerinde yaşadıkları sorunlar ile üretilen yeni ürünlerde yöreye özgü geleneksel dokuma değerlerinin kullanımı nasıldır?” sorunsalı doğrultusunda aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır.

1. KGÜİK’lerin oluşum süreci ile günümüzdeki profili nasıldır?
2. Günümüzde yeni ürün geliştirme ile satış süreci nasıl gerçekleştirilmektedir ve bu süreçte yaşanan sorunlar nelerdir?
3. Yeni ürünlerde yöreye özgü geleneksel dokuma değerlerinin (hammadde, teknik, motif, renk) kullanımı nasıldır?

1. Yöntem

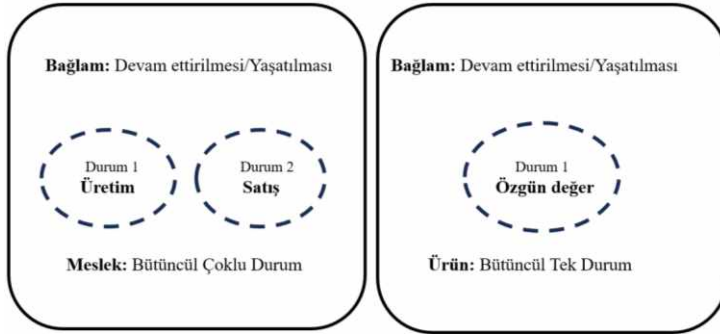
Bu araştırmada, Sinop’un geleneksel dokuma kültürünü devam ettirmeye çalışan KGÜİK’lerindeki dokumacılar (meslek) ile bu dokumacıların ürettiği yöreye özgü dokumalar (ürün) ele alınmıştır. Araştırma sorunsalında yer alan “meslek” ve “ürün” olgularının birlikteliği göz önünde bulundurularak bütüncül bir yaklaşımla, mevcut durumu anlamaya ve betimlemeye çalışıldığı için bu araştırmada nitel yöntem benimsenmiştir. Bu bölümde araştırma sürecinde metod açısından nasıl bir yol izlendiği, kullanılan araştırma deseni ve desenin bu araştırma için kullanılma nedeni, araştırma gurubu, veri toplama araçları ile toplanan verilerin nasıl analiz edildiğine dair bilgiler aktarılmıştır.

1.1 Araştırmanın Deseni:

Bu nitel araştırma, durum çalışması desenine göre yürütülmüştür. Vaka çalışması olarak da adlandırılan (Merriam, 2018) durum çalışması; sınırlı bir ya da birkaç durumun doğal ortamında gözlem, görüşme, görsel-işitsel malzeme, doküman ve raporlar gibi pek çok veri kaynağından ayrıntılı ve derinlemesine bilgi toplandığı ve bir durumun betimlenmesi ya da durumla ilgili temaların ortaya konulduğu bir yaklaşımdır (Creswell, 2023; Güçlü, 2021).

Araştırma sorunsalında yer alan “meslek” ve “ürün” olgularının “devam ettirilmesi/yaşatılması” bağlamlarının ortak olmasına rağmen araştırılan konular tekli ve çoklu durum olarak farklılık göstermektedir (Bkz Şekil 1). Buna göre araştırmada kullanılan modeller gerekçeleriyle birlikte aşağıda belirtilmiştir:

- Geleneksel el dokumacılığının devam ettirilmesi bağlamında, iki farklı durum olan “üretim” ve “satış” sorunsalları ele alındığı için “meslek” olgusunun araştırılmasında bütüncül çoklu durum modeli kullanılmıştır. Bütüncül çoklu durum modeli, bir bağlam içerisindeki her bir durumun kendi içinde derinlemesine araştırılması ve bu durumların birbiriyle karşılaştırılmasıdır. (Nacaroğlu ve Bektaş, 2023).
- Sinop'un geleneksel dokuma kültürünün yaşatılması bağlamında günümüz tüketicisinin zevkine uygun yeni ürünlerde yöreye özgü değerler araştırıldığı için “ürün” olgusu için bütüncül tek durum modeli kullanılmıştır. Bu modelde tek bir durum ele alınıp derinlemesine bilgi toplanarak betimleme yapılır (Nacaroğlu ve Bektaş, 2023).

Şekil 1. Meslek ve ürün durumları.

1.2 Araştırma grubu:

Araştırma grubunun belirlenmesinde olasılıklı olmayan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme, olgu ve olayların keşfedilmesinde araştırmanın amacına bağlı olarak genelden seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanıyan bir yöntemdir (Şahan ve Uyangör, 2022, s.128). Ölçüt örnekleme yöntemine göre araştırma grubu, araştırmacı tarafından belirlenen ölçütlere göre oluşturulur (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 120).

Sinop'ta merkez ve ilçeleriyle birlikte bünyesinde dokumacılık olan toplam yedi adet KGÜİK bulunmaktadır. “KGÜİK bünyesinde bir araya gelerek Sinop'un geleneksel dokumacılık kültürünü devam ettiren dokumacılar” ölçütü ile “Kooperatif ortaklarından en az iki tanesinin dokumacılık yapıyor olması” ölçütüne istinaden belirlenen araştırma grubuna ait bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırma Grubuna Ait Bilgiler

İl/İlçe Adı	Kooperatif RumuzuKu ruluş Tarihi	Ortak Sayısı	Dokuma Yapan Kadın Sayısı	Yöre Dokumasının Coğrafi İşareti	
Sinop Ayancık	KO1 2020	7	3	Tür: Mahreç İşareti Tescil No: 263 Tescil Tarihi: 07.12.2017	Tür: Mahreç İşareti Tescil No: 228 Tescil Tarihi: 15.11.2017
Sinop Durağan	KO2 2021	17	7	Tür: Mahreç İşareti Tescil No:818 Tescil Tarihi: 03.08.2021	Tür: Mahreç İşareti Tescil No:817 Tescil Tarihi: 03.08.2021
Sinop Durağan	KO3 2021	13	13	Tür: Mahreç İşareti Tescil No:818 Tescil Tarihi: 03.08.2021	Tür: Mahreç İşareti Tescil No:817 Tescil Tarihi: 03.08.2021

Tablo 1’de yer alan kooperatiflere ait atölyelerde dokuma yapan ve görüşmeyi kabul eden 10 dokumacı ile 3 kooperatif başkanından oluşan 13 kadın bu çalışmanın araştırma gurubunu oluşturmaktadır.

1.3. Veri Toplama Araçları:

Veri toplama araçları, durum çalışmalarının doğasına göre araştırma sorularında yer alan meslek ve ürün odaklı sorular doğrultusunda şekillendirilmiştir. Araştırılan durumun zengin bir biçimde ortaya konulabilmesi için veri çeşitlenmesine gidilmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları aşağıda açıklanmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme: Araştırma problemiyle ilgili tüm boyutların ve soruların kapsanmasını güvence altına almak için geliştirilmiş bir yöntemdir.

(Şimşek ve Yıldırım, 2021, s.130). Bu yönetime göre meslek ve ürün açısından durum betimlemesi yapabilmek için açık uçlu, meslek ve ürün odaklı soruların yer aldığı görüşme formu düzenlenmiştir. Katılımcı cevapları doğrultusunda mülakat esnasında yeni sorular yöneltebilmek amacıyla araştırmada açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların doğal ortamında, 2024 yılının haziran ve temmuz aylarında farklı tarihlerde gerçekleştirilmiştir. Her bir katılımcı ile ortalama 25 dakika görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara çalışmanın amacına ve kişisel bilgilerin gizli tutulacağına dair açıklamalar sözlü olarak yapılmış ve gönüllülük esası üzerine görüşmeye katılan her bir katılımcı bilgilendirilmiş, onam formunu okuyarak imzalamıştır. Araştırmada katılımcıların isimleri kullanılmamış, katılımcılar K1'den K13'e kadar sıralı rumuzla, katılımcıların bağlı olduğu kooperatifler ise KO1, KO2 ve KO3 şeklinde rumuzla ifade edilmiştir.

Doğal ortamında katılımsız gözlem: Doğal ortamında gerçekleştirilen katılımsız gözlem, gözlemcinin müdahalesi olmadan gelişmelerin dışında kalarak olayın/oluşumun pasif olarak izlenmesi tekniğidir (Gitmez, 2020, s.699). Bu tekniğe göre meslek ve ürün açısından durum betimlemesi yapabilmek için yarı yapılandırılmış gözlem formu düzenlenmiştir. Yarı yapılandırılmış gözlem formunda; üretim ve satış süreçlerine dair atölye ortamlarının alt yapı ve donanım varlıklarını betimleyebilmek için başlıklar oluşturulmuştur. Araştırma grubunda yer alan Sinop'un Ayancık ilçesindeki 1 atölyeye gidilerek Haziran 2024 tarihinde 7 saat gözlem yapılmıştır. Temmuz 2024 tarihinde Sinop'un Durağan ilçesindeki iki farklı atölyede 2 gün gözlem yapılmıştır. Gözlemlerin toplam süresi 19 saattir. Gözlemler sonucunda elde edilen veriler Tablolar halinde bulgular bölümünde sunulmuştur.

Foto-Belgeleme: Maddesel gerçekliğin kesin kaydı olarak tanımlanan foto-belgeleme, analiz edilecek veriyi elde etmek için sistematik olarak fotoğraf çeken bir tekniktir. (Rose, 2023, s.372). Araştırmacının ürün odaklı sorularına cevap bulabilmek için fotoğraflama tekniğinden yararlanılmıştır. Atölyelerdeki ürün çeşitlerinin fotoğraflama işlemi için seyyar bir düzenek tasarlanmıştır. Bu düzeneğin alan araştırması sırasında kolay taşınabilmesi ve üzerindeki ürünü net göstermesi için

siyah bir fon perde kullanılmıştır. Ürünün en ve boy uzunluklarını cm cinsinden ölçmek için fon perdenin üzerine mezuralar sabitlenmiştir. Bu düzenek düz bir zemine serilerek ürünler üzerine yerleştirilmiştir. Her bir ürünün genel ve detay fotoğrafları çekilerek ürün kayıt formuna bilgileri yazılmıştır. Ürün formunda yer alan başlıklar dokuyucunun verdiği bilgiler doğrultusunda doldurulmuştur. Dokuma atölyelerinde üretilen ürünlerin fotoğrafları ile teknik bilgilerini içeren kimlik kartlarından oluşan görsel veri havuzu oluşturulmuştur. Ürün odaklı betimlemelerin yapılabilmesi için araştırma kapsamında geliştirilen ürün kimlik kartı Ek 1’te sunulmuştur.

1.4. Verilerin Analizi

Veri toplama araçlarıyla elde edilen verilerin analizinde betimsel-yorumlayıcı analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel-yorumlayıcı analiz, verilerin araştırmacı tarafından yorumlanarak belirli bir sırayla sunduğu irdelemedir (Sönmez ve Alacapınar, 2014, s.244). Bu çalışmada, Sinop özelinde geleneksel el dokumacılığının günümüzdeki durumunu betimlemek ve günümüz tüketicisine yönelik üretilen ürünleri yöresel dokuma kültürüne uygunluğu açısından (özgünlük) yorumlamak amaçlandığı için verilerin analizi meslek ve ürün durumlarına göre gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın ürün odaklı “3. Yeni ürünlerde yöreye özgü geleneksel dokuma değerlerinin (hammadde, teknik, motif, renk) kullanımı nasıldır?” sorusunun cevabını bulabilmek için toplanan veriler, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununun 34. Maddesi kapsamında Sinop dokumalarına ait coğrafi işaretler baz alınarak incelenmiştir. Buna göre her bir ürün kimlik kartındaki veriler, aşağıda belirtilen kriterler doğrultusunda analiz edilmiştir.

- Üründe kullanılan iplik türünün uygunluğu.
- Desenlerin uygunluğu.
- Üretim metodunun uygunluğu.
- Ürün üretim aşamalarının kendi yöresinde tamamlanması.

2. Bulgular

Bu bölümde, araştırma sürecinde elde edilen veriler betimsel-yorumlayıcı tekniğe göre analizi yapılarak okuyucuya sunulmuştur. Okuyuculara mevcut durumu gözlerinde canlandırmalarına fırsat tanımak için tablo, grafik ve temsil gücü en yüksek katılımcı alıntılarında da yer verilerek betimleme gerçekleştirilmiştir.

2.1 Kooperatiflerin Oluşum Süreci ve Günümüzdeki Durumu

Araştırma gurubunda yer alan kooperatiflerde, Sinop'un geleneksel dokumalarının yanı sıra yöresel gıda ürünlerinin üretim ve satış işlemleri de gerçekleştirilmektedir. Bunlar; Erişte, hurma sirkesi, elma sirkesi, çeşitli marmelatlar, toz tarhana, çemen, mantı, ekme gibi hem kendi becerilerine hem de yörelerine özgü çeşitli gıda ürünleridir. KO3 sürekli olarak, KO1 ise yerli turistin fazla olduğu yaz sezonlarında kafe-restoran işleterek sıcak yemek satışları da gerçekleştirmektedirler. Kooperatiflerin asıl üretim alanı Sinop'a özgü geleneksel dokumacılıktır.

Görüşme yapılan kooperatif başkanları, dokuma ürünlerindeki gelirin yetersizliğinden dolayı kooperatifi desteklemek amacıyla gıda üretimi gerçekleştirdiklerini dile getirmişlerdir. Bu konuda K8, “... Bazı dönemlerde gıda üretimi de yaptık. Özellikle ekme satışlarımızla kadınlarımıza sıcak para sağlamaya çalıştık. Biz aslında burada, unutulmaya yüz tutmuş dokuma kültürümüzü canlandırıyoruz. Hedefimiz el dokuması kumaşlarımızı yurt dışına satarak katma değer sağlamak ...” ifadesiyle dokumaya ilişkin kooperatiflerinin amaç ve hedeflerine vurgu yapmıştır.

Kooperatiflerin kuruluşlarından itibaren gerek gıda gerekse dokuma üretim ve satış alanlarına özel yararlandıkları destek programları Tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2. Kooperatiflerin Yararlandığı Destek Programları

Kooperatiflerin yararlandığı destek programları			
Yıl	Desteği Sağlayan Kuruluş	Programın Adı	İçeriği
2023	KUZKA	Kadın Örgütlenmeleri için Eğitim Programları Gücüm Emeğim Platformu	25.05.2023 tarihinde yapılan I. Gücüm Emeğim İstişare Toplantısı'nda Kastamonu Ticaret İl Müdürlüğü personeli tarafından Kadın Kooperatifleri Kuruluş Ana Sözleşmelerindeki intibak değişikliğine dair eğitim (KUZKA, 2023).
2022	KUZKA	Kadın Kooperatifleri Kapasite Geliştirme Teknik Destek Programı	<ul style="list-style-type: none"> •Ürün raf ömrü analizi eğitim ve danışmanlığı. •Ürün etiket standardizasyonu sağlama eğitim ve danışmanlığı. Etiket yönetmeliği ve etiket tasarımı eğitim ve danışmanlığı. •Ambalaj tasarım eğitim ve danışmanlığı. •Dijital pazarlamaya yönelik ürün fotoğraf çekimi eğitimi. •Türk Gıda Kodeksi Mevzuatı eğitimi ve danışmanlığı. Marka tescil başvurusu eğitim ve danışmanlığı (KUZKA, 2022).
2022	T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Japon Hükümeti'nin desteği ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü iş birliğinde.	İşten Sosyal Uyum Projesi kapsamında KO1 aşağıdaki eğitimleri almıştır. E-ticarete giriş. Ürün Fotoğrafçılığı. Dış Ticaret ve İhracat. (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022).
2022	KUZKA	Kadın Örgütlenmeleri Çalışma Grubu Etkinlikleri	24.03.2022 tarihinde “Gücüm Emeğim Platformu (GEP) Sözcü Seçimi ve Yeni Kurulan Kadın Kooperatifleri ile Tanışma Toplantısı” adlı etkinlik (KUZKA, 2022).

2022	T.C. Ticaret Bakanlığı	Kooperatiflerin Desteklenmesi Programı (KOOP-DES)	KOOP-DES Programı ile kooperatif ve üst kuruluşlarının üretim ve istihdama katkısı olacak yatırım projelerinin desteklenmesi, teknoloji ve yeni üretim tekniklerinden yararlanmalarına katkıda bulunulması ile ekonomiye kazandırılması (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).
------	------------------------------	--	---

Kooperatiflerin bünyesinde, dokuma tezgâhları ile dokumada kullanılan araç-gereçlerin yer aldığı atölyeler bulunmaktadır. Atölye mekânları, ilçe belediyeleri tarafından cüzi bir kira bedeli karşılığında kooperatiflere tahsis edilmiştir. Atölyelerdeki tezgâhlar ile dokumaya ilişkin araç-gereçler ise çeşitli devlet destek programları ile temin edilmiştir. Atölyelerde kooperatif ortaklarından bazıları aktif olarak dokuma yapmaktadır. Bunun yanı sıra üye olmayan kadınlar da kursiyer olarak dokuma eğitimi almaktadır. Eğitimler, yöresel dokumacılık konusunda belgesi bulunan ve Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğünden görevlendirilen usta öğretmenler tarafından gerçekleştirilmektedir. Dokuma atölyelerinin altyapılarına ilişkin bilgiler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Dokuma Atölyelerinin Mevcut Durumu

Dokuma atölyelerinin altyapıları					
Kooperatif Rumuz	Tezgâh sayısı	Çözü odası	Ham madde deposu	Dikiş ve nakış alanı	Sergileme ve Satış
KO1	3	Yok	Yok	Var	Var
KO2	12	Var	Var	Yok	Yok
KO3	6	Var	Var	Yok	Yok

Kooperatifler bünyesinde KO1'de yöresel kumaş dokuma ile yöresel işleme teknikleri üzerine kurslar verilirken KO2 ile KO3'te sadece yöresel kumaş dokuma üzerine kurs kapsamında eğitim ile üretim faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

2.2. Meslek Odaklı Bulgular

Araştırma gurubunda yer alan katılımcıların demografik bilgileri Tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Rumuz	Doğum tarihi	Mezuniyet durumu	Dokumayı öğrendiği kişi/yer	Dokumayı gerçekleştirdiği işi Ev/atölye/	Günlük çalışma süresi
K1	1980	Lise	Halk eğitim merkezi	Kooperatif	7 saat
K2	1970	Lise	Halk eğitim merkezi	Kooperatif	7 saat
K3	1967	İlkokul	Babaannesinden	Kooperatif	7 saat
K4	1974	Ortaokul	Kooperatifte	Kooperatif	7 saat
K5	1974	Lise	Kooperatifte	Kooperatif	7 saat
K6	1996	Lisans	Halk eğitim merkezi	Kooperatif	7 saat
K7	1961	Lise	Halk eğitim merkezi	Kooperatif	7 saat
K8	1973	Ortaokul	Annesinden	Dokuma yapmıyor	7 saat
K9	1975	Lise	Kooperatifte	Kooperatif	7 saat
K10	1978	Lise	Kooperatifte	Kooperatif	7 saat
K11	1985	Lise	Annesinden	Dokuma yapmıyor	7 saat
K12	1976	Lise	Annesinden	Dokuma yapmıyor	7 saat
K13	1982	Lise	Kooperatifte	Kooperatif	7 saat

Tablo 4’te yer alan, 3’ü kooperatif başkanı olmak üzere 13 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 48 ve hepsi dokuma yapmaktadır. Bunlardan 4’ü Halk Eğitim Merkezi bünyesinde açılan dokuma kurslarında, 4’ü geçmişte dokuma yapan aile büyüklerinden, 5’i ise ortağı olduğu kooperatifte dokuma yapmayı öğrenmiştir. Katılımcılar, atölyedeki çalışmalarını hafta içi 09:00-17:00 saatleri arasında gerçekleştirmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde mesleği seçme nedenlerine ilişkin “Sinop’un geleneksel dokuma kültürünü yaşatma”, “dokuma yapmayı sevme”, “ekonomik olarak aileye katkıda bulunma”, “atölye ortamında arkadaşlarla vakit geçirme ve sosyalleşme” temaları elde edilmiştir ve bu temalar tüm katılımcıların ortak görüşüdür.

Katılımcıların atölye ortamındaki dokuma tezgâhlarında yöreye özgü geleneksel dokumalardan ürettikleri ürün çeşitleri şunlardır:

- Ev tekstil ürünleri; havlu, kırlent, masa örtüsü, buzdolabı örtüsü, sehpa örtüsü, seccade, mahrama.
- Giyim; bornoz, peştamal, pantolon, bluz, tişört, fular, şal, eşarp, atkı, damat atkısı, çember.
- Diğer; çanta, cüzdan, telefon kılıfı, sipariş olursa düz kumaş. Bunların dışında sadece K1 yöresel motiflerin ve dokumanın yer aldığı aynalı tablo ile abajur tasarlamıştır.

Alan araştırması sırasında 3 atölyede benzer ürün çeşitlerinin üretildiği gözlemlenmiştir. Çoğunlukla ev tekstil ürünleri ile çanta ve cüzdan üretilmektedir. Eskiden havlu olarak kullanılan mahrama ile baş örtüsü olarak kullanılan çember dokumalarının kullanım alanı değişmiştir ve günümüzde masa, sehpa örtüsü olarak kullanılmaktadır. Bluz, tişört, pantolon gibi giyim gurubuna ait ürün sayısının diğer ürün çeşitlerine göre az olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni sorulduğunda, 13 katılımcıdan 12'si dikiş bilgilerinin olmadığını ifade etmiştir. Dikiş bilmesine rağmen kıyafet tasarımında maliyetin fazlalığından dolayı üretmediğini dile getiren K2, “... bir bluz için en az 3 metre kumaş dokumak gerek. El dokuması kumaş, hele bir de motifli dokunursa maliyet artıyor. Tabi benim ürettiğim bluzu pahalı olduğu için müşteri almıyor...” şeklinde ifade etmiştir. Dikiş bilgisi ya da eğitimi olmamasına rağmen kıyafet üreten K1, “... kıyafet tasarlamaya dair dikiş bilgim yok. İnternette dikişle ilgili videoları izliyorum. Kendi kıyafetlerimi kalıp olarak kullanıyorum. Diktiğim bluzların yakasına da kendi motiflerimizi işliyorum...” şeklindeki ifadesiyle kendi imkânlarıyla yeni ürün tasarlamaya çalıştığına vurgu yapmıştır. Yukarıdaki ürünlerin dışında farklı ürün tasarlamayı tercih etmediklerini ve genelde sipariş üzerine, müşterinin tercihi doğrultusunda üretim yaptıklarını dile getirmişlerdir.

Katılımcıların kumaşları dokuma süreleri dokuyucunun yeteneğine ve dokuduğu kumaşa göre değişiklik göstermektedir. 1 metrelik kumaşı ne kadar sürede dokudukları sorulduğunda; K4, “kumaşın ağırlığına göre değişir...” ifadesini kullanmıştır. “Kumaşın ağırlığı” metaforuyla ne kastettiği sorulduğunda;

“Dokuyacağım kumaştaki motif sayısı çok ve sık ise ağır kumaş, az ise hafif kumaş deriz. Desen olmadan düz kumaş dokuyacaksam yarım günde bir metre dokurum. Çember gibi çok motifli kumaşı 4 günde dokurum.” şeklinde yanıtlamıştır. Bunun üzerine bütün katılımcılara 50 cm x 100 cm ölçülerinde motifsiz, düz kumaşı ne kadar sürede dokudukları sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların dokuma süreleri Tablo 5’te belirtilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Dokuma Süreleri

Katılımcıların 50 cm x 100 cm ölçülerindeki motifsiz kumaşın dokuma süreleri		
Katılımcı	Süre	Kumaşın ham maddeleri
K1	6 saat	Çözücü pamuk, atkısı keten.
K2	6 saat	Çözücü pamuk, atkısı keten.
K3	4 saat	Çözücü pamuk, atkısı pamuk.
K4	4 saat	Çözücü pamuk, atkısı pamuk.
K5	5 saat	Çözücü pamuk, atkısı pamuk.
K6	4 saat	Çözücü pamuk, atkısı pamuk.
K7	4 saat	Çözücü pamuk, atkısı pamuk.
K8	Dokuma yapmıyor	
K9	5 saat	Çözücü pamuk, atkısı pamuk.
K10	5 saat	Çözücü pamuk, atkısı pamuk.
K11	Dokuma yapmıyor	
K12	Dokuma yapmıyor	
K13	4 saat	Çözücü pamuk, atkısı pamuk.

Yöreye özgü geleneksel dokuma değerleriyle ilgili bilgilerini tespit etmek amacıyla katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiştir. Dokumalarda kullandıkları motiflerin isimleri sorulduğunda, 13 katılımcıdan 10 katılımcı motif ismi belirtmiştir. Katılımcılardan K5 ile K10 dokumaya yeni başladığı için henüz motif isimlerini öğrenmediklerini ifade etmişlerdir. Motiflerin ne anlama geldiği, niçin bu ismi aldığı sorulduğunda bütün katılımcılar bilmediklerini ifade etmişlerdir. 9 katılımcı motiflerin isimlerini ilk defa dokuma eğitimi aldıkları kurslarda öğrendiklerini belirtmişlerdir. Motif isimlerini ailesinden öğrenen K3, “...İsimlerini bildiğim motifler bacaklı, demir kırat, dokuz top ve papatya. Bunların isimlerini babaannemden duymuştum. Babaannem dokuma yapardı, ben de yanında dururdum. O zamanlar küçük olduğum için motife neden öyle dediğini sormak hiç aklıma gelmemişti...” şeklinde ifade etmiştir.

Yöresel motiflerden hangilerini dokumayı tercih ettikleri sorulduğunda katılımcıların hepsi, “... *motiflerin hangilerini dokuyacağımıza hoca karar veriyor...*” beyanında bulunmuşlardır. Katılımcıların “hoca” olarak hitap ettiği ve bu kelimeyle kastedilen kişi atölyedeki usta öğreticidir. Atölye ziyaretleri sırasında yöreye özgü olmayan motiflerin de dokunduğu gözlemlenmiştir. Nedeni, usta öğreticilere sorulduğunda K6, “... *değişik yeni dokumalar yapabilmek için internetten bulduğum ve hoşuma giden motifleri önce yazıcıdan çıkartıyorum. Dokuyabilmek için hesap yapıp kareli kâğıda çiziyorum. Daha sonra da tezgâhta motifini dokuyorum...*” şeklinde dile getirmiştir. Benzer yöntemi kullanan K1 ise, “*kursiyerlerimiz arasında yaşlı olanlar da var. Yaşlılar yöresel desenleri işlemekte zorlanıyorlar. Çünkü bizim desenler zahmetli ve çok dikkat istiyor. Onların daha kolay yapabilmeleri için internetten etamin desenlerini buluyorum...*” şeklinde cevap vermiştir.

Türk bezeme sanatının tüm alanlarında (çini, tezhip, halı, kumaş vb) motif, tek bir süsleme ögesini, desen ise motiflerin bir araya gelmesiyle oluşan kompozisyonu ifade eder. Gözlem ve görüşmeler sırasında bazı katılımcıların “motif” terimi yerine “desen” terimini, bazılarının ise “desen” terimi yerine “motif” terimini kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu ifadelerin yöreye özgü bir kullanım şekli olup olmadığını tespit etmek amacıyla katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiştir. Alınan cevaplardan katılımcıların motif ile desen arasındaki farkı bilmedikleri ve bilinçsizce kullandıkları gözlemlenmiştir.

Kooperatiflerde üretilen ürünlerin atölye ortamında ve sosyal medya kanalıyla satışı gerçekleştirilmektedir. Kooperatif başkanları, ürünlerin fotoğraflarını Instagram hesaplarında paylaştıklarını fakat siparişlerin yok denecek kadar az olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların bireysel ilişkileri doğrultusunda Sinop ve ilçelerinde ürünlerin satışları daha yaygındır. Bu konuda K13, “... *Yerel halkımızdan bazıları çeyiz hazırlıkları için alıyor. Bizde adettir, düğünlerde herkes birbirine hediye ediyor. Ben de seccadeden fulara kadar üretip eşe dosta hediye ediyorum...*” şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde katılımcıların büyük çoğunluğu

bir ürünü satılması için kooperatife bir ürünü de çeyiz için kendilerine dokuduklarını dile getirmişlerdir. Bu doğrultuda dokumaların, Sinop'un çeyiz kültüründeki yerini günümüzde de koruyor olması ile bölgeye özgü düğünlerdeki hediyeleşme geleneğinden dolayı satışların daha çok Sinop bölgesinde olduğu söylenebilir.

Ürünlerin fiyatlarının belirlenmesinde, kullanılan malzeme ile üretim süresinin doğrudan; dokumada kullanılan ürünün ölçüleri ile motif yoğunluğunun ise dolaylı olarak etkisi vardır. Dokunacak ürünün ölçüleri ile dokumada kullanılan motiflerin yoğunluğu üretim süresinin fazla veya az olmasında doğrudan etkilidir. Söz konusu durum araştırma grubundaki 3 atölyede tutarlılık göstermektedir.

Satış işlemleri için kooperatiflerin kendilerine özel web sayfaları bulunmamaktadır. KUZKA'nın destekleriyle oluşturulan Gücüm Emeğim e-ticaret sitesinde KGÜİK'lerinin ürünleri yer almaktadır. <https://www.gucumemegim.com/> adresinden KGÜİK'lerinin dükkanları incelendiğinde ürün çeşidinin çok az olması dikkat çekicidir. Bu durumu K8, "...Gücüm Emeğim platformunu kurduk ama orda da bir ilerleme kaydedilemedi. Sitede dükkanımız var ama hiç satış olmadı. Gücüm Emeğim kooperatif birliği Kastamonu'dan yürütüldüğü için biz çok uzağız... bize bi faydası olmuyor ..." şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde Gücüm Emeğim platformunda satış gerçekleştiremediklerini ifade eden KO3'ün başkanı "... KUZKA Gücüm Emeğim sitesini kurdu. Burada nasıl ürün satacağıımıza, ürünün fotoğrafını nasıl çekeceğimize dair eğitimler de verdiler. KUZKA siteyi yönetiyorken durum iyiydi. Daha sonra siteyi, Kastamonu'da bulunan kooperatifler birliğinin başkanlığına devrettiler. Şu an hiçbir kooperatif ürün satamıyor orada. Sorunun neyden kaynaklı olduğunu bilmiyorum..." ifadesiyle Gücüm Emeğim platformunun sürecine ilişkin yorum yapmıştır.

Satış süreciyle ilgili sorunlara ilişkin elde edilen bir diğer bulgu ise kadınların ailelerinden gördükleri baskıdır. Ürün satışlarının yetersiz olduğu dönemlerde kadınların evden baskı gördüklerine dair K7, "...madem para kazanamıyorsun boşuna gitme atölyeye, zaman kaybı..." ifadesiyle eşi tarafından

uyarıldığını ifade etmiştir. Benzer şekilde aile içindeki baskılara değinen K6 ise bu durumun kooperatifin kursiyer ve ortak kaybına neden olduğunu vurgulamıştır.

2.3. Ürün Odaklı Bulgular

3 atölyede, üretim süreci tamamlanarak satışa hazır edilen, benzer ürünleri temsilen seçilen toplamda 60 adet ürünün fotoğrafları çekilerek görsel veri havuzu oluşturulmuştur. Her bir ürünün fiziksel, teknik bilgileri ile üründe kullanılan motif bilgilerine ait başlıkların yer aldığı ürün kimlik kartları, dokuyucunun verdiği bilgilere göre doldurulmuştur. Dokuyucuların verdiği bilgiler doğrultusunda incelenen 60 üründe 28 adet motif ismi elde edilmiştir. Bunlar; bacaklı motif, çengelli, çerçeveli dokuz top, çift zincir ayna, çift çalım ayna, demirkırat, desen suyu, dökme ajur, göbekli büyük ayna, göynek yakası, kilim deseni, kaydırma desen, koyun gözü, küçük yayık fişeği, mahrama deseni, makam şeridi, muskalı kırma, mekik arası desen, nezgep deseni, nezgep yengili, para serpmeye, paça nakışı, paça suyu, peşkir suyu, sepetli, sinek, sökme ajur, yayık fişeği şeklindedir.

Ürünlerin analizi için Sinop yöresine özgü dokumaların 818 Mahreç İşaretli Durağan Mahraması, 817 Mahreç İşaretli Durağan Çemberi, 228 Mahreç İşaretli Ayancık Göynek Yakası, 263 Mahreç İşaretli Ayancık Ketten Bezi, 126 Mahreç İşaretli Boyabat Çemberi referans alınmıştır. Buna göre, Sinop dokumalarına ait mahreç işaretleri baz alınarak inceleme kriterlerine ait bilgiler Tablo 6, Tablo 7, Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10'da belirtilmiştir.

Tablo 6. Durağan Mahraması Özellikleri

03.08.2021 Tescil Tarihli 818 Mahreç İşaretli Durağan Mahraması ¹	
Kullanılan iplik türü	Dokumada pamuk ipliği kullanılır. Desenler için ise pamuk ipliği yanında renkli orlon iplikler de kullanılır.
Desenlerin uygunluğu (Motif çeşitleri)	
Üretim metodunun uygunluğu	Durağan Mahramasında dokuma işlemi genel olarak 60 cm tarak eninde yapılır. Dokumada pamuk ipliği kullanılır. Desenler için ise pamuk ipliği yanında orlon da kullanılır. Dokumanın başına ve sonuna mekiksiz, renkli orlon iplikler ile el işlemeyle motif uygulanır. Beyaz pamuk ipliği ile sık olacak şekilde bez ayağı dokuma yapılarak mahramanın orta kısmı bitirilmiş olur.
Ürün üretim aşamalarının kendi yöresinde tamamlanması	Geçmişe eskiye dayanan ve üretimi ustalık gerektiren Durağan Mahramasının coğrafi sınır ile ün bağı vardır. Bu sebeple Durağan Mahramasının tüm üretim aşamaları, coğrafi sınırdaki gerçekleştirilir.

Kaynak: (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2021).

Tablo 7. Durağan Çemberi Özellikleri

03.08.2021 Tescil Tarihli 817 Mahreç İşaretli Durağan Çemberi ²	
Kullanılan iplik türü	Sinop ili Durağan ilçesinde uzun yıllardır başörtüsü olarak kullanılan, kenarları bordo renkle çevrili, ortası renkli ipliklerle oluşturulmuş yöresel motiflerle bezeli, yaklaşık 1 m ² büyüklüğünde ince bir dokumadır. Dokumada pamuk ipliği, desenler ise pamuk, yün ve orlon ipliği de kullanılır.
Desenlerin uygunluğu (Motif çeşitleri)	
Üretim metodunun uygunluğu	NOT: Mahreç işaretinde motif isimleri yer almamaktadır.
Ürün üretim aşamalarının kendi yöresinde tamamlanması	Durağan Çemberi 100-110 cm x 100-110 cm ölçülerinde tek parça şeklinde dokunur. 100-110 cm ebatlarında kare şeklinde bütün bir çember elde edilir.
	Geçmişe eskiye dayanan ve üretimi ustalık gerektiren Durağan Çemberinin coğrafi sınır ile ün bağı vardır. Bu sebeple Durağan Çemberinin tüm üretim aşamaları, coğrafi sınırdaki gerçekleştirilir.

Kaynak: (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2021).

¹ Geniş bilgi için bkz. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/liste?il=57>

² Geniş bilgi için bkz. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/detay/38661>

Tablo 8. Ayancık Göynek Yakası Özellikleri

15.11.2017 Tescil Tarihli 228 Mahreç İşaretli Ayancık Göynek Yakası³

Kullanılan iplik türü	Ayancık Göynek Yakası pamuğa pamuk dokuma kumaşlardan veya Ayancık'ta yetiştirilip ip haline getirilen saf keten bitkisinden veya bunun pamuk ile karışımından yapılan Ayancık Keten Bezinden göynekleğin üzerine işlenmektedir.
Desenlerin uygunluğu (Motif çeşitleri)	
Üretim metodunun uygunluğu	Sökme Yaka: Sökme yakada kanava, verev hesap iğnesi ve nadiren iğne oyası teknikleriyle birlikte halk arasında "sökme" adı verilen "ajur" tekniği kullanılmıştır. Ajur tekniği işlemin tersinden ve kasnak kullanmadan yapılmaktadır. Yüzlü Yaka: Halk arasında kanava olarak bilinen kanava (çapraz iğne) tekniğiyle işlenmektedir. Oya Yaka: İğne oyası tekniğini oluşturan zürafa ile yapılan yakalardır.
Ürün üretim aşamalarının kendi yöresinde tamamlanması	Ayancık Göynek Yakası özelliklerini ve işleme usulünü bilen Ayancıklı ustalar sayesinde tanınmış ve bu ustalar sayesinde ustadan çırağa aktarılacak günümüze kadar ulaşmıştır.

Kaynak: (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2017).

Tablo 9. Boyabat Çemberi Özellikleri

13.02.2008 Tescil Tarihli 126 Mahreç İşaretli Boyabat Çemberi⁴

Kullanılan iplik türü	Çember yörede baş örtüsü olarak kullanılan, kenarları bordo renkli şeritlerle çevrili, ortası renkli ipliklerle oluşturulmuş motiflerle bezeli, yaklaşık 1 m ² büyüklüğünde pamuklu ince bir dokumadır.
Desenlerin uygunluğu (Motif çeşitleri)	Boyabat çemberlerinde "Zincir (tek, çift, üçlü), Sinek, Süydürme, Enikızı, Aybütünü, Mühür, Dört Müdür, Ersünlü, Koyun Gözü, Kaymalı, Gürel, Sandık, Put, Dört Put bir arada, Heybe, Demirkırat, Tayyare ve Tayyare Kanadı" adı verilen motifler yer almaktadır. Not: Mahreç işareti belgesinde motiflere ilişkin fotoğraflar yer almamaktadır.
Üretim metodunun uygunluğu	Boyabat çember dokumalarında uygulanan dokuma örgüsü bezayağıdır. Dokuma yüzeyinde görülen motifler farklı renk ve kalınlıktaki ilave atkı ipliklerle oluşturulmaktadır.
Ürün üretim aşamalarının kendi yöresinde tamamlanması	Geçmişe eskiye dayanan ve üretimi ustalık gerektiren Boyabat Çemberinin coğrafi sınır ile ün bağı vardır. Bu sebeple Boyabat Çemberinin tüm üretim aşamaları, coğrafi sınırdaki gerçekleştirebilir.

³ Geniş bilgi için bkz. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografis-isaretler/detay/38082>

⁴ Geniş bilgi için bkz. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografis-isaretler/detay/37992>

Kaynak: (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2008).

Tablo 10. *Ayancık Keten Bezi Özellikleri*

07.12.2017 Tescil Tarihtli 263 Mahreç İşaretili Ayancık Keten Bezi⁵

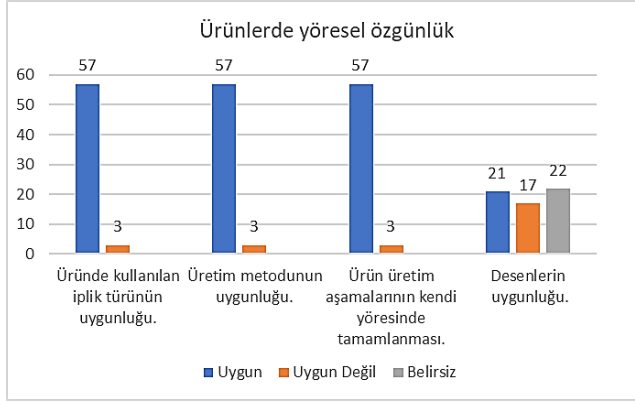
Kullanılan iplik türü	1-Atkısı ve örgüsü keten olan dokumalar (ketene - keten) 2- Atkısı keten örgüsü pamuk olan dokumalar (ketene - pamuk) 3- Atkısı pamuk örgüsü keten olan dokumalar (pamuğa - keten)
Desenlerin uygunluğu (Motif çeşitleri)	Doğadan ve çevreden esinlenerek yapılan bu desenlere isimler verilmiş ve bu süslemeye “dökme” adı verilmiştir. Kilim örneği, Şeftali yarımı, Mekik içi, İbrık, Çerkez kıızı, Kandil bunlara verilecek bazı örneklerdir. Not: Mahreç işareti belgesinde motiflere ilişkin fotoğraflar yer almamaktadır.
Üretim metodunun uygunluğu	Dokumalar ketene-keten, ketene-pamuk ya da pamuğa-keten olarak yapılmaktadır. Keten dokumalar serin tutması ve teri emmesi nedeniyle daha çok iç giyimde kullanılmıştır. Dokumalar bezayağı tekniği ile yapılır. Dokuma kumaşlarının kenarları 3 veya 4 sıra beyaz pamuktan yapılır. Peşkir dokumalar da 50 cm x 100 cm ebatlarında, iki kısa kenarı desenli dokumalardır. Renkli iplerle geometrik desenler yapılır.
Ürün üretim aşamalarının kendi yöresinde tamamlanması	Ayancık keten dokumalarının tüm üretim aşamaları, coğrafi sınırdı gerçekleştirilir.

Kaynak: (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2017).

Yukarıda belirtilen mahreç işaretleri ve analiz kriterleri doğrultusunda 3’ü bluz/tişört, 7’si cüzdan, 21’i çanta, 2’si damat atkısı, 17’si masa/sehpa örtüsü (eski adı peşkir), 1’i baş örtüsü/eşarp, 2’si fular, 1’i havlu, 1’i kumaş, 3’ü peştamal, 1’i şal, 1’i ayna olmak üzere toplam 60 adet ürün incelenmiştir. İncelemeler sonucunda, Sinop’un geleneksel dokuma kültürünün yaşatılması bağlamında ürünlerde tespit edilen yöreye özgü değerlere ilişkin bulgular Grafik 1’de sunulmuştur.

⁵ Geniş bilgi için bkz. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cograf-i-isaretler/detay/38081>

Grafik 1. İnceleme Yapılan Ürünlerin Yöreye Özgü Geleneksel Dokuma Değerlerini Taşıma Durumu.

Grafik 1 incelendiğinde; üründe kullanılan iplik türünün uygunluğu kriterine göre 60 üründen 57'sinin uygun olduğu 3'nün (1 bluz, 1 çanta, 1 masa örtüsü) ise uygun olmadığı tespit edilmiştir. Ürünlerin üretim metodunun uygunluğu kriterine göre 60 üründen 57'sinin uygun olduğu 3'nün (1 bluz, 1 çanta, 1 masa örtüsü) ise uygun olmadığı tespit edilmiştir. Ürünlerin üretim aşamalarının kendi yöresinde tamamlanması kriterine göre 60 üründen 57'sinin uygun olduğu, 3'ünün (1 bluz, 1 çanta, 1 masa örtüsü) ise uygun olmadığı tespit edilmiştir.

Ürünlerde kullanılan desenlerin uygunluğu kriterine göre 60 üründen 21'inin uygun olduğu, 17'sinin (12 çanta, 4 masa örtüsü, 1 havlu) uygun olmadığı, 22 üründe ise belirsizlik tespit edilmiştir. Bu belirsizlik, dokuyucunun belirttiği ve ürünlerde yer alan motiflerin isimlerinin referans alınan mahreç işaretleri belgesinde yer almamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra mahreç işaretlerine ait belgelerin bazılarında motif isimleri verilmesine rağmen bu motiflerin görüntülerine yer verilmemiştir. Referans alınan belgelerdeki tanımlamaların ve görüntülerin yetersizliğinden dolayı yazarlar bu motifleri belirsiz kategorisinde değerlendirmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Durum çalışması desenine göre yürütülen bu nitel araştırma; Sinop'da bulunan 3 adet KGÜİK bünyesindeki 10 dokumacı ile 3 kooperatif başkanından oluşan 13 kadının yer aldığı katılımcı grubuyla yapılan yarı yapılandırılmış görüşme,

3 adet dokuma atölyesinde gerçekleştirilen doğal ortamında katılımsız gözlem, doküman incelemesi ve foto-belgeleme veri toplama araçlarının kullanımı ile 60 adet ürünün betimsel-yorumlayıcı analiziyle sınırlıdır. 60 adet ürünün analizi Tablo 6, Tablo 7, Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10'da belirtilen mahreç işareti kriterleriyle sınırlıdır. Kooperatiflerde geleneksel dokumacılığın yanı sıra yöresel gıda üretim ve satış işlemleri yapılmaktadır. Bu araştırmada kooperatiflerin gıda üretim ve satışı kapsam dışı bırakılmıştır.

Bu araştırmanın amacı; Sinop'un geleneksel dokuma kültürünü devam ettirmeye çalışan, KGÜİK çatısı altında bir araya gelen dokumacıların üretim ve satış süreçlerinin mevcut durumunu betimlemek ve günümüz tüketicisine yönelik üretilen ürünleri yöresel dokuma kültürüne uygunluğu (özgün değer) açısından yorumlamaktır. Amaç doğrultusunda Sinop KGÜİK'lerindeki dokumacıların mesleği devam ettirmek/geleneksel dokuma kültürünü yaşatmak için üretim ve pazarlama süreçlerinde yaşadıkları sorunlar ile üretilen yeni ürünlerde yöreye özgü geleneksel dokuma değerlerinin kullanımı nasıldır?" sorusunun cevabı aranmıştır. Buna göre ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

• **KGÜİK'lerinin oluşum süreci ile günümüzdeki profili:** Araştırma gurubunda yer alan KO1 12.02.2020 tarihinde 7 ortak ile, KO2 01.03.2021 tarihinde 17 ortak ile KO3 11.03.2021 tarihinde 13 ortak ile kurulmuştur. Üretim kapasitelerini ve üretimdeki payını arttırmak için T.C. Ticaret Bakanlığının KOOP-DES programıyla dokuma tezgâhları ile dokuma araç/gereçlerini temin ederek faaliyetlerine başlamışlardır. Günümüze gelinceye kadar KUZKA tarafından kadın örgütlenmelerine yönelik çeşitli program ve desteklerden faydalanmışlardır. Kooperatifler, buldukları ilçe belediyeleri tarafından cüzi bir kira bedeli karşılığında tahsis edilen mekânlarda yöresel dokuma ürünleri ile yöresel gıda ürünlerinin üretim ve satış faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Atölyelerde kooperatif ortaklarından bazıları aktif olarak dokuma yapmaktadır. Bunun yanı sıra üye olmayan kadınlar da kursiyer olarak dokuma eğitimi almaktadır. Eğitimler, yöresel dokumacılık konusunda belgesi bulunan ve Halk Eğitim Merkezi

Müdürlüğünden görevlendirilen usta öğreticiler tarafından gerçekleştirilmektedir. KO2 ile KO3'te yöresel kumaş dokuma, KO1'de ise dokumanın yanı sıra yöresel işleme teknikleri üzerine eğitim ve üretim faaliyetleri yapılmaktadır.

Kooperatiflerin genel bir profilini çizecek olursak; kuruluş aşamasından sonra çeşitli proje ve programlar kapsamında devlet tarafından desteklenmiş ve günümüzde faaliyetlerine devam etmektedirler. Kooperatiflerin dokumacılık mesleğini ana faaliyetleri olarak sürdürmelerinde, Sinop'un geleneksel dokuma kültürünün ve değerlerinin yaşatılması bilinci ön plana çıkmaktadır. Bu bilinç düzeyi, kadınların kooperatif örgütlenmesiyle gösterdikleri dayanışma ile dokumalardaki işçilik kalitesi KGÜİK'lerinin en güçlü yanıdır. Kooperatiflerin zayıf yönü ise yeni ürün geliştirememesi, üretim maliyetlerinin fazla olması, ürün tanıtımı ve pazar bulma sıkıntısıdır.

• **Günümüzde ürün geliştirme ile satış sürecine ilişkin tespitler:**

KGÜİK'lerinde ürün kategorisi olarak çeşitlilik az, kullanılan malzeme ve işçilik açısından kaliteli, üretilen ürünler şekil olarak basit, tasarım olarak yenilik eksikliği göstermektedir. Ürün çeşidinin az olmasında; dokuyucuların dikiş bilgisine ve kıyafet dikmek için gerekli donanıma sahip olmamaları, müşterinin ürünü pahalı bulmasından dolayı giyim çeşitlerini sınırlamakta, üretiminin yapılmamasına sebebiyet vermektedir. Gözlem yapılan 3 atölyede benzer ürünlerin üretilmesi ve çoğunlukla ev tekstil ürünlerinden masa/sehpa örtüleri, kırlent, seccade ve havlu gibi zaman ve emek isteyen dokumaların varlığı dikkat çekicidir. Üretim sürecinin uzun olması ürünün satış fiyatını da doğrudan arttırmaktadır. Ürün çeşidinin yetersizliği ile uzun zaman isteyen ürünlerin pahalı olması satış sürecini olumsuz etkilemektedir. Daha az zaman ve emek isteyen, kolay taşınabilmesi için genelde daha küçük boyutlarda tasarlanan turistik ve hediyelik eşyaların varlığı yok denecek kadar azdır. Bu durum, dokumacıların pazar talepleri hakkında kesin bilgiden uzak olduklarını göstermektedir. Üretim aşamasında kullanılan araç-gereçler ile dokuma teknikleri özgünlük açısından Sinop'un dokuma kültürüne uygun bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra gerek kumaşların dokunması gerek

motiflerin işlenmesi süreci ise kusursuz bir işçilik sergilemektedir. İşçilik konusunda sergilenen bu performans, katılımcıların sahip olduğu Sinop'un geleneksel dokuma kültürünün ve değerlerinin yaşatılması bilincini desteklemektedir.

Üretilen ürünlerin satışları; kooperatif ortaklarının kişisel ilişkileriyle Sinop genelinde yöre halkına ve sosyal medya kanalıyla yöre dışına gerçekleştirilmektedir. Kooperatif başkanları, ürünlerin fotoğraflarını Instagram hesaplarında paylaştıklarını fakat siparişlerin çok az olduğunu belirtmişlerdir. Satışla ilgili sorunların en önemli sonuçlarından biri kadınların para kazanamadıkları dönemde evden sosyal baskı görmelerine neden olmasıdır. KGÜİK üretim ve satış sürecinde yaşanan sorunlar geleneksel dokuma kültürünün yaşatılmasını doğrudan etkilemektedir. Yeni ürün geliştirme ve satış sürecine ilişkin sorunların varlığı, söz konusu alanlarda kadın kooperatiflerinin eğitim ve uygulamalarda desteklenmesi gerekliliği sonucu çıkmıştır. Bu durum KUZKA'nın (2021) sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

• **Yeni ürünlerde yöreye özgü geleneksel dokuma değerlerinin (hammadde, teknik, motif, renk) kullanımı:** Araştırma kapsamında; yöreye özgü geleneksel dokuma değerlerinin kullanımını belirleyebilmek için üretildikleri yörenin mahreç işaretlerinde belirtilen tanım ve kriterlere göre analiz edilmiştir. 60 adet üründen %95'inin üründe kullanılan iplik türü kriterine göre uygun olduğu, %95'inin üretim metodu kriterine göre uygun olduğu, %95'inin ürün üretim aşamalarının kendi yöresinde tamamlanması kriterine göre uygun olduğu tespit edilmiştir. Ürünlerde kullanılan motif ve desenlerin uygunluğu kriterine göre 60 üründen %35'inin uygun olduğu, %28'sinin uygun olmadığı tespit edilmiştir. Geriye kalan ürünlerin %37'sinde ise mahreç işaretleri belgelerinde motif ve desenlere ilişkin yazılı-görsel tanımlamaların yetersizliğinden dolayı durum değerlendirmesi yapılamamıştır. Mahreç işaretleri belgelerindeki motif ve desenlere ilişkin yazılı-görsel tanımlamaların yetersizliği bu araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın sorunsalı doğrultusunda bulunan cevap (meslek ve ürün odaklı mevcut durum) Sinop özelinde başka soruları da beraberinde getirmiştir.

Konuya ilişkin çözüm önerileri sunmadan önce cevap aranması gereken araştırma soruları aşağıda belirtilmiştir:

- Sinop'un geleneksel dokuma kültürüne ait motif-desenler nelerdir? Bu motif-desenlerin isimleri, şekilleri, teknikleri ile motiflerin simgesel açıdan çıkış noktaları, yöresel açıdan motife yüklenen anlamlar nelerdir?
- Sinop el dokumalarının özgün değerlerini koruyarak günümüz tüketici beğenisine uygun yeni ürün nasıl geliştirilir?
- Sinop KGÜİK'lerindeki dokumacılığın devamlılığı için maliyeti düşürme, üretim ve satışı artırma, pazarda kalıcı yer edinme stratejileri nelerdir?
- Sinop özelindeki bu sorunlar, benzer KGÜİK'lerde ulusal ve uluslararası arenada nasıl çözüme kavuşturulmuştur?
- Sinop'un geleneksel dokuma kültürünü yaşatmak bilincine sahip bu KGÜİK'lerinin yeni ürün tasarımı ve pazarlama konularında desteklenmesi ve kalıcılığı için nasıl bir metot/uygulama kullanılmalıdır?

Öncelikle yukarıda belirtilen soruların cevaplanması, sonrasında alanında uzman kişiler tarafından, çeşitli uygulama tabanlı, kullanıcı odaklı tasarım projeleriyle Sinop'un geleneksel dokuma kültürünü yaşatmaya çalışan KGÜİK'lerinin üretim ve satış süreçlerine ilişkin desteklenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akpınarlı, H., F. ve Üner, İ. (2019). Geleneksel tekstillerin özellikleri ve çeşitleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 133-145.
- Akpınarlı, H., F. ve Çoban, M., G., Ç. (2021). Kumaş Dokumacılığının Anadolu'daki Coğrafi Dağılımı. *İdil*, (78), 285-303.
- Aktaş, Ü. N., ve Akdeve, E. (2024). Türkiye'de sosyal girişimcilik ve gelişim süreci. *Öneri Dergisi*, 19(61), 164-185. <https://doi.org/10.14783/maruoeneri.1414236>
- Altıntaş, K., M. (2016). Kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel Türk el sanatkarlarının karşı karşıya bulunduğu ticari sorunların analizi. *Bilig*, (77), 157-182.
- Aydın, Ö. ve Ayhan, T. (2019, Eylül 21-29). Sinop Ayancık keten dokumacılığı ve günümüzdeki durumu [Sözlü Sunum]. VII. Uluslararası Türk Kültür & Sanatlarını Tanıtma Sempozyumu Bildirileri, Niş, Sırbistan.
- Bakır, G. ve Ortaç, H. S., (2019). Sinop ili Durağan ilçesi mahrama dokumalarının motif ve kompozisyon özellikleri. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 12(27), 716-733. <http://dx.doi.org/10.12981/mahder.579768>

- Bulmuş, E. ve Doğdu, Y. (2017). Sinop Gerze geleneksel göynek örneklerinin giyim sanat dalı açısından incelenmesi. *Kalemisi*, 5(17), 1-12. <http://dx.doi.org/10.7816/kalemisi-05-09-01>
- Creswell, J. W. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (3. Baskı). M. Butun & S. B. Demir, (Çev.), Siyasal. (Orijinal çalışma basım tarihi 2013).
- Gitmez, S. A. (2020). *Sosyal bilim araştırmalarında yöntembilim*. Nobel.
- Gök, E., Ç., ve Başaran, F. (2020). Sarıcakaya (Eskişehir) Dağküpü Köyü mekikli dokumaları. *Milli Folklor*, 16(125), 227-4.
- Görgünay Kırzioğlu, N., Akansel, M. (1998, Kasım 25-27). *Kayıbolan dokumalarımızı kazanabilir miyiz?* [Sözlü Sunum]. 2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri, Ankara, Türkiye.
- Güçlü, İ. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri; teknik-yaklaşım-uygulama* (2. Baskı). Nika Yayınevi.
- Gürçüm, B. H., Baykasoğlu, N. ve Yerdenova, A. (2018). El sanatının sürdürülebilmesinde tasarımcının sorumluluğu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), 373-382.
- Güven, İ.M.V.N. ve Kavacı-Özdemir, E. (2022). Günümüz Sinop-Ayancık keten dokumaları ve göyneklerinin durumu üzerine bir değerlendirme. *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 116-130.
- Kılıçarslan, H., Etikan, S. ve Evecan, A. (2017). El sanatlarında ekonomik kaygılarla ortaya çıkan yeni tasarımlar. *Kalemisi*, 5 (9), 33-44. <http://dx.doi.org/10.7816/kalemisi-05-09-03>
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (3. baskı). S. Turan, (Çev.), Nobel Akademik Yayıncılık.
- Nacaroğlu, O. ve Bektaş, O. (2023). Durum çalışması. O. Bektaş ve TG. Şahin (Ed.), *Nitel araştırma süreci ve uygulamaları* (s. 53-69). Asos yayımları.
- Öz, N. D. ve Ayhan, T. (2021). Sinop, Kastamonu ve Kocaeli'de keten dokumacılığını geliştirmek için yapılan çalışmalar. H. Arapgirlioğlu (Ed.), *Güzel sanatlarda araştırma ve değerlendirmeler* (s. 1-22). Gece Kitaplığı.
- Öztürk, İ. (2010). Türk el sanatlarının günümüzdeki durumu (tarihçe, sorunlar, öneriler). *Sanat Dergisi*, (7), 67-75.
- Rose, G. (2023). *Görsel Metodoloji*. G. Akgülgil (Çev.), İnkılap Kitapevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ. (Orijinal çalışma basım tarihi 2016).
- Sönmez, V. ve Alacapınar, GF. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. (3. baskı). Anı yayıncılık.
- Şahan, H. ve Uyangör, N. (2022). Bilimsel araştırmalarda örnekleme seçimi. M. Çelebi (Ed.), *Nitel araştırma yöntemleri*. (2. Basım, s. 117-146). Pegem Akademi.
- Şahankaya-Adar, A. ve Dedeoğlu, S. (2023). Türkiye'de kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesine etkisi. *Fe Dergi*, 15(2), 8-49. <https://doi.org/10.46655/federgi.1337375>
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2022). Kooperatiflerin desteklenmesi projesi. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğu. <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/koop-des>
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022, Eylül 1). *Kadın kooperatifleri ve kadın girişimciler ürün kataloğu*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları

- Genel Müdürlüğü. <https://www.cka.org.tr/tr/duyuru/kadin-kooperatifleri-ve-kadin-girisimciler-urun-katalogu>
- T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı. (2021). *TR82 bölgesi kadın kooperatifleri mevcut durum analizi*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/tr82-bolgesi-kadin-kooperatifleri-mevcut-durum-analizi/2662>
- T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı. (2022). *2022 yılı kadın kooperatifleri kapasite geliştirme teknik destek programı 2. dönem başarılı projeler*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. <https://www.kuzka.gov.tr/destekler.asp?D=12&Destekler=teknik-destekler>
- T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (2023). *KUZKA. Faaliyet raporları*. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. <https://www.kuzka.gov.tr/kurumsal.asp?K=5&Kurumsal=faaliyet-raporlari>
- T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (2023). *Hakkımızda*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. 07.08.2024 tarihinde <https://www.kuzka.gov.tr/kurumsal.asp?K=1&Kurumsal=hakkimizda> adresinden erişildi.
- Tüm-Cebeci, D. (2019). Peşkir ve mahrama dokumalarının Sinop el dokumacılığındaki yeri. *İdil*, (61), 1187- 1198. <http://dx.doi.org/10.7816/ıdil-08-61-11>
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2008). *Boyabat çemberi*, (Mahreç İşareti No: 126:2008). T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisaretler/detay/37992>
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2017). *Ayancık göynek yakası*, (Mahreç İşareti No: 228:2017). T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisaretler/detay/38082>
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2017). *Ayancık keten bezi*, (Mahreç İşareti No: 263:2017). T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisaretler/detay/38081>
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2021). *Durağan çemberi*, (Mahreç İşareti No: 817:2021). T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisaretler/detay/38661>
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2021). *Durağan mahraması*, (Mahreç İşareti No: 818:2021). T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisaretler/liste?il=57>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Güncellenmiş 12. Baskı). Seçkin.
- Gücüm Emeğim Birliği (2023). 07.08.2024 tarihinde <https://www.gucumemegim.com/> adresinden erişildi.

Ek 1. Ürün Kimlik Kartı

Gözlem Tarihi:	30.06.2024		
Atölye/İşyeri Adı:	A2		
Adres:	Ayancık		
Ürün Bilgileri			
Ürün No:	2		
Üretim tarihi:	2024		
Kullanım amacı	Ev tekstil ürünü: El peşkeri (Günümüzdeki kullanımı masa, Sehpa örtüsü)		
	Giyim:		
	Hediyelik/turistik eşya:		
Ölçüleri:	45 cm x 107 cm		
Hammadde:	Atkı	Çözüğü	Desen ipi
	Keten	Pamuk	Domino
Kullanılan motifler ve renkler	Motif adı		Renk
	Desen suyu		Siyah, bordo, kırmızı, beyaz
	Kaydırma desen		Bordo, siyah, kırmızı, beyaz
Satış fiyatı:	750,00 TL		
Üretim süresi:	2 gün		
Ürün Görseli			
			

Extended Abstract

The aim of this research is to describe the current state of the production and sales processes of the weavers, who come together under the umbrella of Women's Initiative Production and Management Cooperatives (KGÜİK), and who strive to continue the traditional weaving culture of Sinop, and to interpret the products produced for today's consumers in terms of their conformity to the regional weaving culture (authentic value). Based on the problem statement "What are the challenges faced by the weavers in Sinop's KGÜİKs in the production and marketing processes to continue the profession/preserve the traditional weaving culture, and how are the region specific traditional weaving values used in the newly produced products?", the following questions were sought:

1. What is the formation process and current profile of KGÜİKs?
2. How is the process of new product development and sales carried out today, and what challenges are encountered in this process?
3. How are region-specific traditional weaving values (material, technique, motif, color) used in the new products?

This qualitative research was conducted using a case study design. Case study, also known as a multiple-case study (Merriam, 2018), is an approach in which detailed and indepth information is collected from various data sources such as observation, interviews, audio visual materials, documents, and reports in a limited number of cases in their natural environment, and themes related to the case are described (Creswell, 2023; Güçlü, 2021). Although the "profession" and "product" phenomena in the research problem share the context of "continuation/preservation," the topics researched differ in single and multiple cases (See Figure 1). Accordingly, the models used in the research are explained below with their justifications:

In the context of the continuation of traditional hand weaving, the holistic multiple-case study model was used for the investigation of the "profession" phenomenon, as it addresses two different issues: "production" and "sales."

In the context of preserving Sinop's traditional weaving culture, the holistic single case study model was used for the "product" phenomenon, as region-specific values in the newly produced products for today's consumers were examined. Non-probability criterion sampling method was used in determining the research group. Criterion sampling, one of the purposeful sampling methods, allows for in-depth research by selecting from general events based on the research's purpose (Şahan and Uyangör, 2022, p. 128). In this study, the criteria used were "weavers gathered under the umbrella of KGÜİK to continue Sinop's traditional weaving culture" and "at least two members of the cooperative being weavers." Accordingly, 13 women, consisting of 10 weavers and 3 cooperative presidents who weave in the cooperatives listed in Table 1 and agreed to participate in the interviews, constitute the research group.

The data collection tools were shaped according to professional and product-oriented questions in the research, in line with the nature of case studies. Data diversity was ensured to comprehensively present the researched situation.

Semi-structured interviews: This method was developed to ensure that all aspects and questions related to the research problem are covered (Şimşek and Yıldırım, 2021, p. 130). According to this method, an interview form with open-ended, professional and product-oriented questions was prepared to describe the situation in terms of profession and product. Open-ended questions were included in the research to ask new questions during the interview based on the participants' answers. The interviews were conducted in the

participants' natural environment on different dates in June and July 2024. The participants' names were not used in the research, and they were coded as K1 to K13, while the cooperatives to which the participants were affiliated were coded as KO1, KO2, and KO3.

Non-participant observation in the natural environment: Non-participant observation conducted in the natural environment is a technique in which developments are passively observed without the observer's intervention (Gitmez, 2020, p. 699). According to this technique, a semi-structured observation form was prepared to describe the situation in terms of profession and product. In the semi-structured observation form, headings were created to describe the infrastructure and equipment of the workshop environments related to production and sales processes. A 7-hour observation was conducted in one workshop in the Ayancık district of Sinop in June 2024. Two days of observation were conducted in two different workshops in the Durağan district of Sinop in July 2024. The total observation time was 19 hours. The data obtained from the observations were presented in the findings section in tables.

Photo-documentation: Defined as the precise recording of material reality, photo documentation is a technique in which photographs are systematically taken to obtain data to be analyzed (Rose, 2023, p. 372). The photography technique was used to answer product-oriented questions in the research. A portable setup was designed for photographing the variety of products in the workshops. A black background curtain was used for easy portability during field research and to clearly display the product on the setup. Measuring tapes were attached to the background curtain to measure the width and length of the product in centimeters. The setup was laid on a flat surface, and the products were placed on it. General and detailed photographs of each product were taken, and their information was recorded in the product registration form. The headings in the product form were filled in according to the information provided by the weaver. A visual data pool was created, consisting of photos and technical information on the products produced in the weaving workshops. The product identity card developed within the scope of the research for product-oriented descriptions is presented in Appendix 1. Descriptive-interpretive analysis method was used in the analysis of the data obtained from the data collection tools. Descriptive-interpretive analysis is the examination in which the data is interpreted by the researcher and presented in a specific order (Sönmez and Alacapınar, 2014, p. 244). In this study, since the aim was to describe the current state of traditional hand weaving in Sinop and to interpret the products produced for today's consumers in terms of their conformity to the regional weaving culture (authenticity), the analysis of the data was conducted according to the profession and product situations. In response to the product-oriented question "3. How are region-specific traditional weaving values (material, technique, motif, color) used in the new products?" The collected data were examined based on the geographical indications of Sinop weavings within the scope of Article 34 of the Industrial Property Law No. 6769. Accordingly, the data on each product's identity card was analyzed according to the following criteria:

Suitability of the type of yarn used in the product.

Suitability of the patterns.

Suitability of the production method.

Completion of the product's production stages in its region.

The results obtained are presented below:

The formation process and current profile of KGÜİKs: KO1, included in the research group, was established on February 12, 2020, with 7 partners, KO2 on March 1, 2021, with 17 partners, and KO3 on March 11, 2021, with 13 partners. They started their activities by obtaining weaving looms and weaving tools/equipment with the KOOP-DES program of

the Ministry of Trade of the Republic of Turkey to increase their production capacities and share in production. Until today, they have benefited from various programs and supports directed towards women's organizations by KUZKA. The cooperatives carry out production and sales activities of local weaving products and local food products in the premises allocated by the district municipalities they are located in for a nominal rent. Some cooperative partners actively weave in the workshops. In addition, non-member women receive weaving training as trainees. The training is carried out by master instructors who have a certificate in local weaving and are assigned by the Public Education Center Directorate. While local fabric weaving is carried out in KO2 and KO3, both weaving and training and production activities on local embroidery techniques are conducted in KO1.

To summarize the general profile of the cooperatives: After their establishment phase, they were supported by the state under various projects and programs, and they continue their activities today. The awareness of preserving Sinop's traditional weaving culture and values stands out in the cooperatives' continuation of weaving as their main activity. This level of awareness, the solidarity demonstrated by women through cooperative organization, and the quality of craftsmanship in the weavings are the strongest aspects of KGÜİKs. However, the cooperatives' weaknesses are the inability to develop new products, high production costs, product promotion, and market difficulties.

Findings regarding the product development and sales process today: The product variety is limited in KGÜİKs, the products are of high quality in terms of materials and craftsmanship, but the designs show a lack of innovation, and the shapes are simple. The limited product variety is because the weavers lack the sewing knowledge and equipment necessary to sew clothes, and the high cost of the products limits the clothing varieties. Similar products were observed to be produced in all three workshops, mainly Time-consuming and labor-intensive home textile products such as table/coffee table covers, cushions, prayer rugs, and towels. The long production process directly increases the sale price of the product. The lack of product variety and the high cost of time-consuming products negatively affect the sales process. Tourist and souvenir items, which are generally designed in smaller sizes to require less time and effort and are easier to carry, are almost non-existent. This indicates that the weavers are not fully aware of market demands. The tools and techniques used in the production stage are faithful to Sinop's weaving culture in terms of authenticity. Furthermore, both the weaving of the fabrics and the processing of the motifs exhibit impeccable craftsmanship. This performance in craftsmanship supports the participants' awareness of preserving Sinop's traditional weaving culture and values.

The products are sold to local people within Sinop and outside the region through social media, mainly through the personal relationships of the cooperative members. The cooperative presidents stated that they share photos of the products on their Instagram accounts, but the orders are very few. One of the most significant consequences of the problems related to sales is that when women cannot earn money, they face social pressure at home. The problems encountered in the production and sales processes of KGÜİK's directly affect the preservation of traditional weaving culture. The existence of problems in the process of developing new products and sales led to the conclusion that women's cooperatives need support in education and practices in these areas.

The use of region-specific traditional weaving values (material, technique, motif, color) in new products: The use of region-specific traditional weaving values was analyzed according to the definitions and criteria specified in the geographical indications of the region where they were produced. It was determined that 95% of the 60 products were suitable according to the criterion of the type of yarn used in the product, 95% were suitable according

to the criterion of the production method, and 95% were suitable according to the criterion of completing the production stages of the product in its region. It was found that 35% of the products were suitable according to the criterion of the suitability of the motifs and patterns used in the products, while 28% were not suitable. In 37% of the remaining products, an evaluation could not be made due to the insufficient written-visual descriptions of the motifs and patterns in the geographical indication documents. The insufficiency of written-visual descriptions of the motifs and patterns in the geographical indication documents constitutes a limitation of this research.

The answers found according to the research problem (current situation focused on profession and product) have raised other questions specific to Sinop. Before presenting solution proposals on the subject, the research questions that need to be answered are listed below:

What are the motifs and patterns specific to Sinop's traditional weaving culture? What are the names, shapes, and techniques of these motifs and patterns, and what are the symbolic origins of the motifs, and the meanings attributed to the motifs from a regional perspective? How can new products be developed that are suitable for the tastes of today's consumers while preserving the unique values of Sinop hand weaving? What strategies can be used to reduce costs, increase production and sales, and establish a permanent place in the market for the continuation of weaving in Sinop KGÜİKs? How have these issues specific to Sinop been resolved in similar KGÜİKs nationally and internationally? What method/application should be used to support and sustain the new product design and marketing of these KGÜİKs, who are conscious of preserving Sinop's traditional weaving culture?

First, it is recommended to answer the above questions and then support the production and sales processes of KGÜİKs striving to preserve Sinop's traditional weaving culture with various application based, user oriented design projects by experts in the field.

BAZI İNGİLİZ KAYNAKLARINA GÖRE 1850'LERDE SAMSUN VE ÇEVRESİNDEKİ TİCARETİN İYİLEŞMESİ İÇİN ÖNERİLER

Kezban ACAR KAPLAN*

Öz

Özelde Samsun genelde Karadeniz, ticaret açısından önemli ve bu yönüyle de yabancı ülkelerin ilgisini çeken bölgelerdir. İngilizler de özellikle 1830'lardan itibaren bölgeye ilgi göstermişler ve buralara konsoloslar ve konsolos yardımcılarını tayin etmişlerdir. Bu temsilciler, her ne kadar daha çok ticari temsilci gibi gözükseler de zaman içerisinde sadece ticaretle ilgili konularda değil, hukuki, siyasi, hatta sosyal bazı konularda da aktif olarak bilgi aktarmışlar ve böylece önemli bir bilgi kaynağı haline gelmişlerdir.

Bu konsoloslardan biri St. Vincent Lloyd, diğeri de Frederich Guarracino'dur. 1850'lerde Samsun ve Sinop Konsolos Yardımcılığı ve Konsolosluğu yapan bu isimler, bölge ekonomisi ve daha birçok konuyla ilgili birçok rapor yazmışlardır. St. Vincent Lloyd daha çok, Osmanlı ekonomisinin gelişimine ve Osmanlı topraklarındaki İngiliz ticaretine engel olarak gördüğü buğday, tahıl vs. gibi ürünlerin ticaretindeki kısıtlamalara ve gümrüklerde yaşanan usulsüzlüklere dikkat çekmiştir. Frederic Guarracino ise daha ziyade Samsun limanı ve ürünlerin Anadolu'nun iç bölgelerinden limana nakliyesiyle ilgili sorunlar üzerinde durmuştur.

Bu makale ağırlıklı olarak onların yazdığı birtakım raporları ve o dönemde basında çıkan bazı haberleri esas alarak, İngilizlerin Samsun, Sinop ve çevresindeki ticaretin iyileşmesi için yaptığı önerileri sunmayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Samsun, Sinop, 1850'ler, İngiliz, Ticaret

Suggestions in Some British Sources for Commercial Improvement in Samsun and Neighboring Cities

Abstract

Samsun in specific, and the Black Sea Region in general were important for commerce and due to this they have attracted the interest of foreign countries. From those, Britain,

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, kacar45@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0003-4702-9778>

beginning in the 1830s, began to pay special attention to the region and appointed consuls there. Of those consuls, St. Vincent Lloyd and Frederich Guarracino, who were British Consul and Vice-Consul in Samsun and Sinope in the 1850s, wrote many reports about different subjects, including commerce.

While S. Vincent Lloyd who served as vice consul in Samsun and Sinope focused on restriction in trade in wheat, corn etc. and corruptions in customs as important factors impeding Ottoman economy and British trade in this country, Frederic Guarracino who served as consul in Samsun and Sinope underlined problems with Samsun Harbor and transportation of goods from Harbor to inner Anatolia.

This article, based on their reports as well as some newspaper articles in the 1850s, aims to show and evaluate suggestions made for commercial and economic development in Samsun and around.

Keywords: Samsun, Sinop, 1850's, British, Trade

Giriş

İngiliz kaynaklarında Samsun ve genel olarak Karadeniz, Türkiye’de birçok çalışmaya konu olmuştur. Türkiye’de bu bölgeyle ilgili olarak hakkında en çok çalışma yapılan şehir Trabzon’dur. Bunda, buradaki üniversitenin konuyla ilgili çalışmaları teşvik etmesi kadar, hatta ondan daha da çok, Trabzon Vakfı’nın Trabzon’a ait İngiliz konsolosluk raporlarını (1830-1911) temin etmiş ve araştırmacıların hizmetine sunmuş olmasının etkisi olabilir. Trabzon’a ilaveten o bölgede önemli bir yere sahip Sinop ve Samsun hakkında da özellikle İngiliz konsolosluk raporlarını esas alan bazı spesifik çalışmalar vardır. Bunlardan en önemlisi, Tuncer K. Çağlayan’ın kaleme aldığı, “İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre 1841 Yılında Samsun ve Çevresinde Ticaret” başlıklı bir makaledir (Çağlayan, 2006, ss. 283-293). Yazar, eserinde İngilizlerin Samsun’a ilgisinin nedenlerini ve genel olarak konsoloslukların amaçları ve işlevleri hakkında bilgi verdikten sonra spesifik olarak 1841 yılına ait konsolosluk raporunu incelemiştir. Ele alınan bölge ile ilgili bir diğer çalışma, yine aynı yazara ait, “İngiliz Konsolosluk Belgelerinde Sinop (1841-1842)” (Çağlayan, 2015) başlıklı ve konulu bir makaledir.

Bunların dışında doğrudan Samsun’daki İngiliz Konsololuğu hakkında, Bilgehan Şahin’in yazdığı, “Samsun’da İngiliz Konsololuğunun Kurulması ve

Şehirdeki Faaliyetleri [1830-1860]" başlıklı çok önemli bir çalışma bulunmaktadır (Şahin, 2023). Ancak ağırlıklı olarak Osmanlı arşiv belgelerine dayanan bu makale, konsolosluk raporlarını incelemeyi. Bu anlamda, burada sunulan makaleden ayrılmaktadır. Bu üç özel çalışma dışında genel olarak İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ndeki konsoloslukları hakkında bilgi veren ve bu anlamda yol gösterici bir rehber işlevi gören, Uygur Kocabaşoğlu'nun kaleme aldığı, *Majestelerinin Konsolosları İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsolosları (1580 1900)* (Kocabaşoğlu, 2004) adlı bir kitap bulunmaktadır.

İngiliz konsolosluk raporları dışında, bu makalede bahsi geçen Samsun'da bir liman inşası hakkında yayımlanmış önemli bir çalışma mevcuttur. İbrahim Serbestoğlu'nun kaleme aldığı, "Tanzimat Dönemi'nde Samsun Limanı Projeleri" (Serbestoğlu, 2015, s.103-118) başlıklı çalışma, Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak konuyla ilgili önemli bilgiler sunar. Ayrıca Filiz Dığıroğlu da *XIX. Yüzyıl Karadeniz'inde Yeni Bir Ticari Merkez: Samsun* başlıklı doktora tezinde limanın inşası projeleri hakkında yine Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak çok değerli bilgiler verir (Dığıroğlu, 2011, ss. 53-65). Ancak her iki çalışmada da çok önemli katkılarına rağmen, hiçbir İngiliz kaynağı kullanılmamıştır. Bu makalede sunulacak bilgiler, kısmen bu açığı kapatmaya yarayacaktır.

Makalede bahsi geçecek önerilerden biri olan Samsun-Sivas demiryolunun inşası hakkında ise Türkçede, 1850'leri konu alan hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu makale, bahsi geçen konularda İngiliz kaynaklarından bilgi aktarmak ve bu bilgileri değerlendirmek suretiyle literatüre katkı yapmayı amaçlamaktadır. Konsolosların önerilerine geçmeden, onların Samsun ve Sinop'a neden önem verdiklerinin daha iyi anlaşılması için Samsun ve Sinop'un tarihine kısaca yer vermekte yarar vardır.

1.Samsun ve Sinop'un Kısa Tarihi

Mehmet Öz'ün farklı kaynaklardan özetleyerek aktardığına göre Samsun'un tarihi M.Ö. 5000 yıllarına kadar gitmektedir. Sırasıyla Hititler (M.Ö. 1650-2000), Pontus Krallığı (M.Ö. 302-71), Roma İmparatorluğu (M.Ö. 71-M.S.

395) ve Bizans (395-1086) hâkimiyetine girmiş, Bafra Beyleri, Kubadoğulları, Taceddinoğulları, Emiroğulları gibi farklı beylikler tarafından idare edilmiştir. I. Bayezid döneminde (1389-1402) döneminde ise Osmanlılar tarafından ele geçirilmiştir (Öz, 2006, ss. 3-11).

Osmanlı döneminde bugünkü Samsun'un büyük bir kısmı Canik Sancağına, diğer kısmı ise (Lâdik, havza ve Vezirköprü ilçeleri) Amasya Sancağına bağlı idi. 1455'ten 1757'e kadar Arım, Bafra, Kavak, Samsun, Satılmış, Terme ve Ünye'den oluşan Canik Sancağı, 1590'dan itibaren Alaçam, Cevizderesi, Çöreği, Keşderesi, Meydan, Serkeş'in, daha sonraki dönemlerde ise Ayvacık, Hisarcık, Akçay, Fenari, İfraz fenari, Ökse ve Sergi'nin katılımıyla daha da büyümüştür. Canik Sancağı önce Amasya-Tokat merkezi etrafında kurulan Rum Beylerbeyliği Eyaleti'ne (veya sonraki adıyla Sivas Eyaleti'ne), 1850'ler sonrasında ise Trabzon eyaletine bağlıydı (Öz, 2006, s. 5; Öz, 1999, ss. 194-213; ayrıca bkz. Yolalıcı, 1998, ss. 14-16). Tuncer Baykara'nın aktardığı bilgilere göre, uzun bir süre Samsun ve çevresinin de dâhil olduğu Sivas Eyaleti, Sivas, Amasya, Bozok, Çorum, Canik, Divriği ve Arapkir'den oluşmaktaydı (Baykara, 1988, s. 117). Dolayısıyla bu idari taksimattan dolayı İngiliz kaynaklarında Samsun'la ilintili olarak bu yerlerden bazılarının (Sivas gibi) sık sık bahsinin geçtiği görülür.

Sinop ise kaynakların aktardığına göre M. Ö. 1300-1200 yılları arasında ona adını veren Hititler tarafından kurulmuştur. Daha sonra ise Milet ve Efes merkezli Miletler tarafından idareleri altındaki 90 koloniden birisi olarak düzenlenmiştir. M. Ö. 8. veya 7. yüzyılda Yunanlıların da buralarda koloniler kurdukları bilinmektedir. İleri tarihlerde ise Kırım'da yerleşmiş olan ve İskitlerin baskısı üzerine göçe başlayan Kimmerlerin istilasına maruz kalmıştır. M.Ö. 677'de ise Kimmer istilasını durdurmak isteyen Frigyalılar'ın, daha sonra ise Perslerin kontrolüne geçmiştir (Bakır ve Aksoy, 2018, ss. 25-54).

Sinop, Milâttan önce 220'de Pontus Krallığı'nın, Milâttan önce 69 yılında da Roma İmparatorluğunun hakimiyetine girmiştir. *Colonia Julia Felix Sinope* diye adlandırılan şehir, 350 yıl boyunca serbest ve özerk bir şehir olarak yoluna devam

etmiştir. 1214'te Anadolu Selçuklular tarafından ele geçirilinceye kadar da öyle kalmıştır. Selçukluların kendi arasındaki iktidar mücadelesinden dolayı 1259-1266 yılları arasında kısa bir süre için Trabzon Rumlarının kontrolüne girmiştir. Sonra sırasıyla yine Selçukluların, Candaroğulları'nın (1341) ve 1461'den itibaren ise Osmanlıların yönetimine girmiştir (Öz, 2012, ss. 252-256). Sinop, Osmanlı döneminde uzun süre, mülki taksimat açısından Anadolu Eyaletine bağlı bir sancak olarak yönetilmiş olan Kastamonu'ya bağlı bir liva idi. 1847 yılından sonra ise yine, ayrı bir eyalet haline gelen Kastamonu'ya bağlı dört livadan biri olarak teşkilatlanmıştır (Özkan, 2017, s. 50).

Sinop hem Karadeniz'deki merkezi konumundan hem de kuzey rüzgarlarına karşı doğal ve korunaklı bir limana sahip olduğundan dolayı çok önemliydi. Nitekim Evliya Çelebi de 1640'ta kaleme aldığı seyahatnamesinde, limanı "gayet geniş" ve "kapılı", "sekiz rüzgardan emin, iyi demir tutar yatak" olarak tanımlamıştır (Dağlı ve Kahraman, 2005, s. 91). "Güvenli ve korunaklı" limanı dışında, Karadeniz'in güneyinde ve ortasında bir yer olduğu için özellikle Kırım'la olan ticaret açısından da çok önemli bir yerdirdi.

Sinop gibi Samsun da Anadolu'dan gelen malların Kırım'a, ayrıca İstanbul'a veya yabancı ülkelere transferi için önemliydi (Baskıcı, 1998, s. 86). Trabzon'dan daha kolay bir kara ulaşım imkânına sahip olduğu için Samsun limanı, İstanbul'dan gelen mamul ürünlerin Amasya, Sivas ve Kayseri'ye transferinde ve içerdeki ürünlerin de başka yerlere ihracatında önemli bir nakil noktasıydı (Yılmaz, 2014, s. 61).

Trabzon, İran'la olan transit ticaret açısından önemliyken, Samsun'un özellikle Anadolu'dan gelen mallar için çok önemli bir limandı ve bu özelliğinden dolayı 1870'lerin sonunda bile hala Anadolu ile olan ticaret bağlamında Trabzon'un çok önünde idi (Kütükoğlu, 1988, s. 108). Gelen bu mallar arasında Ankara'dan ve Kastamonu'dan gelen tiftik ve sofun yanı sıra, işlenmiş deri (sahtiyan) ve kürkler de vardı (Turan, 1988, ss. 156-157). Görüldüğü üzere, coğrafi konumlarından dolayı ve buna bağlı olarak ekonomik değerleri açısından Samsun

ve Sinop çok önemliydi. Bu yüzden tarih boyunca sadece yukarıda bahsi geçen eski uygarlıkların ve devletlerin değil, daha yakın dönemlerde Rusya, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin de ilgisini çekmiştir. Bu ilginin sonucu olarak, bu devletler bu şehirlere konsololar atamışlar ve onlardan birçok şeyin yanı sıra özellikle ticaretin gelişmesi için katkı yapmalarını istemişlerdir. Bu makalede bu konsoloslardan ve yardımcılarında Guarracino ve Lloyd'un raporları esas alınacaktır. Onların raporlarını değerlendirmeden önce kısaca Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin tarihine ve Samsun ve Sinop'ta İngiliz konsolosluklarının başlangıcı ve gelişimine bakmakta yarar vardır.

Osmanlı-İngiliz ilişkileri, bu konuda çalışmaları olan Akdes Nimet Kurat, Ali Kemal Meram ve Mübahat S. Kütükoğlu gibi isimlerin belirttiği üzere öncelikle ticari amaçlı ancak Venedik gibi uzun süredir Akdeniz ticaretiyle ilgilenen bazı Avrupa devletlerinin aksine, bir yüzyıl daha geç bir şekilde, 1578'de başlamıştır. Bu gecikmenin nedeni, İngiltere'nin Akdeniz ticaretine geç dâhil olmasıdır. (Kurat, 1953, s. 1; Meram, 1969, s. 9; Kütükoğlu, 2013, s. 12).

Aslında bireysel anlamda bazı İngiliz vatandaşları Osmanlı Devleti'nde ticaret yapmak için 1578'den epey önce girişimde bulunmuşlar ve bu hakkı kazanmışlardır. Bunlardan ilki, devlet bazında Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlamasına da zemin hazırlayan Anthony Jenkins'tir. Ticaret ağını genişletmek isteyen Jenkins, Osmanlı Devleti'ne yaptığı başvurular sonucunda 1553'te Osmanlı topraklarında hiçbir vergi ödmeden ticaret yapma hakkı kazanmış, daha sonra Edward Osborne ve Richard Staper isminde iki İngiliz tüccarın temsilcisi olan William Harborne'un çabaları sonucu Jenkins de dâhil adı geçen üç İngiliz tüccarı, Osmanlı topraklarında ticaret yapma hakkı elde etmişlerdir (1579) (Kütükoğlu, 2013, s. 23).

1578'deki ve 1579'daki adımlar, 1580'de İngiltere'ye ticari ayrıcalıklardan tam olarak faydalanabilmesini sağlayan bir ahitname ile daha da karlı bir hale gelmiştir. İngiliz tüccarlar bu ahitname ile "Chiefe merchant of all the Turkish company" (Bütün Türk Şirketlerinin Baş Tüccarı) isminde bir şirket kurarak başına

Edward Osborne' u getirmişlerdir (Arslan, 2022, s. 421). Bu şirket daha sonra Venedik ile (sömürgeleri de dahil) ticaret yapma tekeline sahip olan Venedik Kumpanyası ile birleşerek 7 Ocak 1582'de Levant Kumpanyası (The Governer and Company of Merchants of the Levant/Levant Tüccarları Şirketi ve Yöneticisi) isimli anonim bir şirkete dönüşmüştür. 53 hissedarı olan bu şirkete 12 yıl süreyle Osmanlı ve Venedik toprakları ile ticaret yapma tekeli verilmiştir. İstanbul, İzmir, İskenderun, Kıbrıs, Sakız, Venedik gibi birçok önemli yer ile Venedik sömürgeleri Zanta, Kefalonya, Cezayir ve Kuzey Afrika limanları bu ticaret tekelinin kapsamı içinde yer almıştır (Arık, 2016, s. 139). Bu anlaşmaların yapılmasında Osborne kadar büyük bir katkısı olan William Harborne ise 20 Kasım 1582'de ilk mukim elçi olarak İstanbul'a gönderilmiştir (Skilliter, 1985, s. 25). Kraliçe Elizabeth'in Osmanlı ile bir anlaşma imzalamasının tek nedeni Doğu Akdeniz ülkeleri ile ticari ilişkilere girerek hem ihtiyacı olan ürünleri bulmak hem de aracılardan kurtularak kâr oranını arttırmak değildir. Aynı zamanda Akdeniz'de üstünlük iddiasında bulunan Katolik liginin önde gelen aktörlerinden olan İspanya'yı zayıflatmaktır. İspanya Habsburg hanedanlığından dolayı Kutsal Roma İmparatorluğu (906-1806) ile göbek bağı olan bir ülkedir ve hem İspanya hem de Habsburglar hem İngiltere hem de Osmanlı Devleti'nin rakipleridir. Bu yüzden 1580 Antlaşmasının siyasi boyutu da vardır (Kurat, 1953, s. 11-12; Meram, 1969 s. 22-23; Kütükoğlu, 2013 s. 18-19). Bu anlaşmalarla Osmanlı Devleti'nde ticaret yapma hakkı kazanan İngiltere, daha sonraki dönemlerde özellikle liman kentlerinde öncelikle tüccarlarının haklarını korumak veya işlerini kolaylaştırmak için konsolosluklar açmıştır.

1580 Antlaşması ile İngilizler, ilk kez İskenderiye, Trablus, Şam, Cezayir, Tunus, Trablusgarp ve Mısır'da konsolos atama hakkını elde etmişler, 17. Yüzyılda yapılan anlaşmalarla bunlara İstanbul, Halep ve İzmir gibi şehirleri eklemişlerdir. Uğur Kocabaşoğlu'nun verdiği bilgiye göre, hem Osmanlı'da ilk İngiliz konsolosluklarının açıldığı 16. Yüzyılda hem de müteakip 17. ve 18. Yüzyıllarda İngiliz konsolosluk hizmetleri genellikle Levant Company 'den tüccarlar tarafından

yerine getirilmiştir. Fakat 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde George Canning'in Dış İşleri Bakanlığı döneminde (1822-1827), Levant Company'yi kendisini tasfiye etmiş ve bunun sonucunda 19 Mayıs 1825 itibariyle Osmanlı Devleti'ndeki ve diğer ülkelerdeki İngiliz konsoloslukları doğrudan hükümet tarafından atanmaya ve onun emrinde çalışmaya başlamıştır (Kocabaşoğlu, 2004, s. 30-34).

2.Samsun ve Sinop'taki İngiliz Konsoloslukları

Rusya'nın 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile kazandığı Karadeniz'de ticaret yapma hakkını kısa bir süre sonra İngiltere de dahil olmak üzere başka Avrupa devletleri de kazanmışlardır. Rusya'dan sonra ilk olarak 1784'te Avusturya, sonra 1799'da İngiltere ve 1802'de de Fransa, Karadeniz sularını kullanma hakkını elde etmişlerdir. Bu ülkeleri 1806'da Prusya, 1827'de Norveç, İsveç ve İspanya, sonra ABD, 1833'te Toskana, 1838'de Belçika takip etmiştir. Ancak bu ülkelerin Karadeniz'e çok daha sık gelip gitmelerini asıl sağlayan gelişme, bütün devletlere Karadeniz'de serbestçe ticaret yapma hakkı tanıyan 1829 tarihli Edirne Antlaşması idi (Yuzefoviç, 1869, ss. 71-80; Baskıcı, 2005, s. 57; Kütükoğlu, 1988, s. 98, 97-107; Beydilli, 1991, s. 688; Aydın, 2016, s. 1).

Ticaret yapma hakkını ağırlıklı olarak 18. Yüzyılda elde etmiş olmalarına karşın, İngiltere de dahil birçok Avrupa devleti, Samsun, Sinop ve Trabzon gibi Karadeniz sahil kentlerinde ancak 19. Yüzyılda konsolosluklar açmışlardır. "Bunun en önemli sebebi, Karadeniz'in XV. yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonlarına kadar yaklaşık üç asır bir Osmanlı iç denizi halinde kalmasıdır. Sadece Osmanlı gemilerine açık olan Karadeniz kıyılarında diğer devletlerle bir gemi ticareti söz konusu olmamasıdır (Şahin, 2023, s. 2). Esasen İngiltere, sadece Samsun ve Sinop'la değil, Kafkasya'dan Anadolu'ya kadar uzanan Karadeniz'e kıyısı olan Artvin, Batum gibi şehirlerle de ilgilenmiştir. Buradaki koşulların hem askeri hem de ticari açıdan ne kadar işe yarar olduğunun tespiti için 18. Yüzyıldan itibaren raporlar hazırlatmıştır. Bu raporları hazırlayanlar sadece konsoloslarla sınırlı kalmamış, askeri temsilciler de farklı şehirlerle ilgili raporlar yayınlamışlardır. (Yazıcı, 2020). Bu bölgeye ilginin esas nedeni, daha önce bahsedildiği üzere,

burada 1774'ten özellikle 1780'lerde Kırım'ın ilhakından sonra Karadeniz'de etkisini göstermeye başlayan Rus varlığıdır. Bu bölgede ilk konsolosluk (Sinop/Aralık 1781) da yine Rusya tarafından açılmış ve bunu diğer şehirlerde (Trabzon/Eylül 1786) açılan konsolosluklar takip etmiştir (AVPRİ /Arhiv Vneşney Politiki Rossiiskoy İmperii, f. 89, op.8, d. 1481 ve 1661). Turgay Üner'in bir eserinde, Trabzon'da ilk konsolosluğun Ruslar tarafından açıldığı belirtilir ama tarih olarak 1805 zikredilir (Üner, 1994, s. 58). Oysa bu tarih, Rus arşiv kaynaklarında, yukarıda da bahsi geçtiği üzere, 1786 olarak kaydedilmiştir. Üstelik Rusların konsolosluk açtığı ilk şehir de Trabzon olarak değil, Sinop olarak belirtilmiştir. (Trabzon'da ilk konsolosluğun hangi ülke tarafından açıldığına dair farklı görüşler için ayrıca bkz. Kuş, 2014, s. 167).

İngiltere ise Samsun ve Sinop'taki ilk konsolosluğunu 1841'de açmıştır. Bu makalede ismi geçen iki İngiliz diplomatik temsilcisinden biri olan S. Vincent Lloyd, ele aldığımız 1850'ler bağlamında 30 Haziran 1854'te konsolos yardımcısı olarak Samsun'a, 1 Ocak 1855'te ise Samsun ve Sinop'a konsolos olarak atanmıştır. Frederich Guarracino ise 17 Mart 1846'da Samsun Konsolosu, 6 Eylül 1855'te ise Samsun ve Sinop Konsolosu olarak tayin edilmiştir (Hertslet, 1865, s. 94, 113). 1860'da ise Girit Konsülü olarak atanmış; yerine de Edward B. B. Baker, Samsun ve Sinop konsülü olarak görevlendirilmiştir. (*Daily News*, 9 Temmuz 1860, s. 4; *Daily News*, 1 Eylül 1860, s. 5). Görüldüğü üzere, Samsun ve Sinop'a çoğu zaman aynı konsoloslar bakmış, Samsun daha çok merkez, Sinop ise ona bağlı bir birim gibi işlev görmüştür.

3.Samsun ve Çevresindeki Ticaretin İyileşmesi için Öneriler

St. Vincent Lloyd ve Frederich Guarracino, İngiliz ekonomisine yapacağı katkıyı düşünerek, Osmanlı Devleti ekonomisinin özel olarak da Samsun, Sinop ve çevresindeki ticaretin gelişmesi için bazı önerilerde bulunmuşlardır. Lloyd, daha çok ticaretle ilgili kısıtlamaların kaldırılması, gümrüklerde yaşanan usulsüz vergi alımlarının ve yolsuzlukların sonlandırılması üzerinde durmuştur. 1854 yılında İstanbul'daki İngiliz Genel Konsolosu Strafford de Redcliff'e gönderdiği

raporlarda, bazı ürünlere özellikle buğday ihracatına gelen yasaktan bahsetmiş ve bunun ekonomik gelişmelerin önündeki engellerden biri olduğunu ileri sürmüştür.

İlk konuyla ilgili olarak, 13 Aralık 1854'te yazdığı bir raporda, Kırım Savaşı'nın devam etmesi hasebiyle Osmanlı birliklerinin buğdaya olan ihtiyaçları yüzünden Samsun'daki Paşa'nın tahıl alım satımını derhal yasakladığını, kim satmaya veya almaya cesaret ederse ağır şekilde cezalandırılacağını duyurduğunu belirtmiştir. Buna rağmen birçok kişinin buğdaylarını çuvallarla başka yerlere nakletmeyi başardığını, paşanın casuslarının da bunu görüp kısmen göz yumduklarını, hatta bundan epey para kazandıklarını yazmıştır. Ancak bazılarının buğdaylarına el konulmuş ve hem genel anlamda yasak hem de bu durum, buğdayın fiyatının yükselmesine neden olmuştur; Bazı yerlerde buğdayın kilosu 142/5 kuruş iken, başka yerlerde aynı kalitede buğday 167,5 kuruşa kadar çıkmıştır (PRO/Public Records Office, FO 195/355, No 23, 13 Aralık 1854).

Vincent Lloyd, raporunda, tahıl ihracatı yasağından muzdarip olup kendisine paşayı şikâyete gelenler olduğunu belirtmiştir. Bunlardan biri de İstanbul'da yaşayan Maltalı bir tüccarın Samsun'daki temsilcisidir; bu kişi ekmek yapmak için bile buğday almasına izin verilmediğini söylemiştir. Vincent Lloyd'a göre, buğday ihracatına getirilen yasak İstanbul Hükümetinden bağımsız yerel otoritelerin aldığı bir karardır. Bu nedenle o da elindeki, buğdayın serbestçe ihracı ve Gürcistan ve Çerkezya'dan köle ticaretinin yasak olmasıyla ilgili Türkçe belgeleri paşaya iletmış, paşa da buna cevaben buğday yasağının sadece reaya ve Frankları kapsadığını ve amacının da tahıl fiyatlarını aşağıya çekmek olduğunu söylemiştir. Oysa Samsun'daki Avusturyalı bir ticaret temsilcisi, üstlerinden o gün bir telgraf almış ve bu telgrafta tahıl ihracatının serbest olduğu belirtilmiştir. Ancak paşa ona da aynı cevabı vermiş ve aynı gün buğdayın hatta fasulye gibi başka ürünlerin de yasak olduğunu belirten bir duyuru daha yayınlamıştır. Konsolosa göre, yasak artık sadece reaya tüccarlarını kapsadığı ve bu da yabancılara onlar karşısında bir üstünlük sağlayacağı için hoşnutsuzluklara neden olacak ve muhtemelen reayayı, hileye başvurarak, buğdayı yabancı bir tüccar aracılığıyla

satın almaya itecektir. Bütün bunlar da Türk birliklerinin ihtiyacı olan buğdayı karşılamaktan ziyade başka sorunlara neden olacaktır ki zaten bütün bu uygulamalara gerek kalmadan hükümet alacağı tahıl için sadece şimdiki ücreti ödeyse, ihtiyaç duyulan tahılı temin etmekte hiç bir zorluk yaşamayacaktır. (PRO, FO 195/355, No 23, 13 Aralık 1854)

Lloyd'a göre Paşa tahıl yasağıyla ilgili kararında kendi inisiyatifini kullanmamakta; Samsun limanındaki mal müdürünün etkisi altında kalmaktadır. Nitekim tahıl yasağından rahatsız olan ve bu konuda kendisine şikâyete gelen reaya da bu konuda sorumlu kişi olarak paşadan ziyade mal müdürüne işaret etmekte ve eğer tahıl ticareti İstanbul Hükümeti kararıyla serbest ise de Paşanın bundan haberi olmadığına inanmaktadırlar. Lloyd'un bu söylenenlerden yola çıkarak, raporunda, İstanbul'daki İngiliz Genel Konsolosluğundan bu durumun açıklığa kavuşturulmasını ve İstanbul Hükümetinin gerçekten tahıl ihracatını yasaklayan bir kararının olup olmadığını ortaya konmasını istediği görülür. (PRO, FO 195/355, No 23, 14 Aralık 1854).

Lloyd'a göre, tahıl ticaretine gelen yasak dışında bizzat gümrükte yaşanan usulsüzlükler ve yolsuzluklar da son derece ciddi bir sorundur ve ticaretin gelişmesine engeldir. Bu bağlamda Lloyd, özellikle "entrikacı" ve "ilginç" bir karakter olarak tanımladığı ve Canik Mutasarrıfı Tufan Paşa üzerinde de etkili olduğunu ileri sürdüğü, daha önce de bahsi geçen mal müdürünün yaptığı usulsüzlüklere dikkat çekmiştir (PRO, FO 195/355, No 24, 14 Aralık 1854).

Rapora göre, İstanbul'dan İvanof isminde bir tüccar "Filomena" adlı bir gemiyle Samsun'a satılmak üzere bir kargo tuz göndermiş ama tuz burada satılmayınca onu Ünye'ye götürmüştür. Nitekim tuz orada satılmış ama parası ödenmemiştir. Ardından İvanof'un iş yaptığı gemi kaptanı orada ölmüş ve geminin sorumluluğunu Maye isminde bir arkadaşı üstlenmiştir. Gemi Samsun'a geri döndüğünde oradaki yetkililer (mal müdürü) sadece kaptanın diğer mallarına el

koymakla kalmamış, Ünye Kadısı da tuz üzerinden “resim parası”[†] olarak 400 kuruş almıştır. Hatta tuzun karşılığı olan 14.475 kuruş tutarındaki parayı da ödenmiş gibi göstermişler, mal sahibi almadığı parayı talep edince de onu hapsetmekle tehdit etmişlerdir. Bunun üzerine İvanof, İstanbul’daki İngiliz Başkonsolosluğu ve Samsun’daki İngiliz temsilcisi Lloyd’dan yardım istemiştir. Lloyd, sorunu çözmek için Mutasarrıf Tufan Paşa ile görüşmeye gitmiş, Paşa da buna cevaben paranın şahsen İvanof’un temsilcisine değil, onu İstanbul’a iletecek olan mal müdürüne ödeneceğini belirtmiştir. Lloyd, “muhatabının mal müdürü değil, bizzat paşanın kendisi olduğunu” ifade etmiş ve eğer para İvanof’un temsilcisine hemen orada ödenmezse, durumu İngiliz Başkonsolosluğuna iletceğini söylemiştir. Bunun üzerine Paşa paranın ödenmesini emretmiş ve hem Lloyd’a hem de parayı teslim alan temsilciye makbuzun birer nüshası verilmiştir. (PRO, FO 195/355, No 24, 14 Aralık 1854). Bu olay, Samsun ve Ünye gibi limanlarda birtakım usulsüzlüklerin yaşandığını ve bunun da mülki amir, mal müdürü, kadı gibi yetkilileri de içine alacak şekilde organize bir biçimde yapıldığını gösterir. Lloyd’un raporunda sunduğu başka örnekler de bu tür usulsüzlüklere delalet eder.

Rapora göre, mal müdürü, Samsun’dan İstanbul’a gönderilen malların naklini onaylamak için gümrük vergisi almasına karşın gerekli belgelere mührünü basmamaktadır. Örneğin Samsun’dan İstanbul’a gidecek malların sahibi olan Aziz Bey isminde bir tüccar, hesapların onayı için doğrudan mal müdürünün kendisine 7.500 kuruş ödemiş, geri kalan 2500 kuruşu da mal müdürü tarafından teslim

[†] “Modern kamu maliyesinde devletin verdiği hizmetlere karşılık aldığı vergilere resim denir. Ancak klasik fıkıhta bu anlamıyla kullanılmaz. Osmanlılar’da resim, gerek merkezin doğrudan tahsil ettiği gerekse timara ayrılmış edilmiş yerlerden alınan vergi ve tazminatların genel adıdır.”... “Bir kısmı da gümrük, damga, ipek kapanı (mîzân-ı harîr), tütün, kahve, zeytinyağı, sabun resmi vb. resimlerle ilgilidir. Ticarî vergiler genellikle mukâtaa sistemi içerisinde. Pazarlara getirilen mallardan alınan bâc ve damga resimleriyle kapan (kantar veya mîzan) resimleri denen un, bal, yağ gibi malların toptan ticaretinden alınan resimler böyledir. Yine kervan ticaretinden belli noktalarda “bâc-ı ubûr” denen iç gümrük vergisi alınır. İthal veya ihraç edilen mallar tüccarın Müslüman, zimmî ya da harbî oluşuna göre farklılaşan dış gümrük vergisine tâbidir.” (Tabakoğlu, 2007).

alınmak üzere, onun yönlendirdiği bir esnafa vermiştir. Ancak bu ödemelere rağmen Aziz Bey'in mallarının Samsun'dan İstanbul'a (oradan da muhtemelen yabancı bir ülkeye) transferine yine de izin verilmemiştir. Aziz Bey bunun üzerine, konuyu beldedeki İngiliz Konsolosu Lloyd ile paylaşmış; o da meseleyi İstanbul'daki İngiliz Başkonsolosluğuna iletmiştir. Netice itibariyle muhtemelen her ikisinin de etkisiyle mal müdürü hakkında olmasa da oradaki mülki amir Tufan Paşa hakkında inceleme başlatılmış ve bu amaçla beldeye İstanbul'dan bir komisyon tayin edilmiştir. (PRO, FO 195/355, No 24).

Tufan Paşa'nın görevden alınacağını ve yerine gelen kişinin de (ki rapora göre daha sonra değişiklik olmuş ve Tufan Paşa'nın yerine Zeki Paşa gelmiştir) bu ödemeleri duyacağından endişe eden mal müdürü, hemen para meselesini halletmeye çalışmış ve esnaftan Aziz Bey'e aldığı 10.000 kuruşu ödemesini istemiş, ancak söz konusu esnaf ödemeyi Aziz Bey'e değil, parayı en başta aldığı kişiye, mal müdürüne ve sadece 7.500 kuruş olarak yapmayı kabul etmiştir. 2.500 kuruşu ise daha önce mal müdürüne verdiği için ikinci kez ödemeyi reddetmiştir. Daha sonra mal müdürü ve esnaf, yeni gelen Paşa'nın (Zeki Paşa) güvenini kazanmayı başarmışlar ve para esnafın cebinde kalmıştır. Bunun karşılığında ise mal müdürü, konsolosun iddiasına göre bahsi geçen esnaftan, sıkça üzerinde görülen çok değerli iki kürk almıştır. (PRO, FO 195/355, No 24). Bu örnekler, daha önce de belirtildiği gibi, limanlarda ve gümrüklerde bazı usulsüzlüklerin yaşandığını ve İngiliz temsilcilerin de kendilerine yapılan başvuru üzerine olaylara müdahil olduklarını gösterir. Bu müdahale ile mağduriyetlerin kısmen giderildiği ama usulsüzlükleri yapanların yaptıklarıyla kaldıkları ve "organize" işlere başka şekillerde devam ettikleri görülür. Lloyd'a göre genel anlamda, yaşanan bütün bu olumsuzluklar ve yapılan yolsuzluklar, hem "ticaretin baskı altına alınmasına" hem de "Türk hazinesinin yoksullaşmasına" neden olmaktadır. (PRO, FO 195/355, No 24) Bu tespit, kendi içinde öneri de içermektedir. Bu öneri de yolsuzlukların önlenmesi ve ticaretle ilgili yasakların kaldırılmasıdır.

Diğer bir temsilci olan Frederich Guarracino, Lloyd'un sözünü ettiği konulara hemen hiç değinmemiş, ekonominin gelişmesi için daha çok ulaşımın iyileştirilmesiyle ilgili önerilerde bulunmuştur. Bu bağlamda en çok Samsun limanının olumsuz koşullarına dikkat çekmiştir. Esasen kaynaklarda aktarıldığı üzere, 19. Yüzyılın başlarında Samsun'un geniş bir limanı vardır ancak "önü açık olduğundan güvenli bir sığınak" olmaktan uzaktır (Bıjışkyan, 1969, s. 32). 1838'de bölgeye gelen Moltke de limanın varlığından söz etmiştir. "Samsun'un çeyrek mil kuzeyinde eski bir mendirek harabesinin temellerini [gördüğünü bunun] iri yontma taşlardan [yapıldığını] ifade etmiştir (Serbestoğlu, 2015, s.105). Ancak Samsun'daki bu yapı, daha önce de bahsi geçtiği üzere, Sinop'taki gibi güvenli değildir. 1840'lara ait bazı Fransızca kaynaklarda da Samsun limanının bu olumsuz durumuna dikkat çekilmiş hem sığılığında hem de kuzey batıdan esen rüzgarlara açık olduğundan güvenli olmadığı vurgulanmıştır (Yılmaz, 2014, s. 60).

İngiliz Konsolos Guarracino'nun, 31 Aralık 1850 tarihli bir raporunda yazdıklarına bakılırsa Samsun limanının durumu 1850'lerin başında da aşağı yukarı aynıdır. Guarracino, raporunda bu durumu Osmanlı hükümetinin bir "ihmal" olarak değerlendirmiş ve bu konudaki şaşkınlığını dile getirmiştir. Ona göre liman hem ticari açıdan hem de askerî açıdan büyük öneme sahipti ve hükümetin çok az bir maliyetle bir iskele inşa etmesi, tüccarların malları gemilere yüklerken veya indirirken veya çok sayıda askerinin ve yolcunun gemiye binmesi ve inmesi sırasında maruz kaldıkları veya kalabilecekleri risk ve tehlikeyi önlemek için yeterli olacaktı (PRO, FO 78/908, s. 218-222). Limanın koşullarının iyileştirilmesini bu kadar gerekli kılan aslında Samsun limanının bu dönemde, Trabzon'dan sonra en önemli liman olup, Tokat'tan Diyarbakır'a kadar uzanan bir ticaret hattının üzerinde olmasıydı (*A Handbook for Travellers in Turkey*, 1854, s. 261). Bazı kaynaklarda, Tokat ve Diyarbakır'dan geçip Bağdat'a kadar uzanan bu hat, Bağdat Yolu olarak anılmaktaydı (Taş, 2020). Bu ticaret hattının çok daha etkili olması için Samsun limanının şartlarının iyileştirilmesi elzemdi.

Bu konudaki gereklilik, özellikle askerlerin veya onların işlerinin nakliyle ilgili sıkıntılardan dolayı Kırım Savaşı sırasında çok daha iyi anlaşılmıştır. Aslında Samsun'a çok daha sağlam bir liman inşa edilmesi meselesi ilk kez Kırım Savaşı'ndan önce, 1840'ların sonunda tartışılmaya başlanmıştır. Padişahın iradesiyle limanla ilgili harita ve keşif çalışmaları için Mühendishane-i Berriye hülefasından Ahmed Efendi görevlendirilmiştir. O da çalışmalarının sonucunu Nafia Nezareti'ne göndererek, hazırlamış olduğu harita ve keşif sonucuna istinaden öncelikle limanın taşan mı yoksa ahşaptan mı yapılacağına belirlenmesini istemiştir (Dığıroğlu, 2011, 53).

Konu, savaşla birlikte tekrar gündeme gelmiştir ve yapılan tartışmalar ve görüşmeler sonucunda Samsun'da liman inşası için bir plan hazırlanmıştır. Buna göre yeni iskelenin 75 metre uzunluğunda ve denizin içine girecek şekilde olup, yaklaşık 150.000 kuruşa mal olacağı belirtilmiştir. Yetkililer bu rakamı çok yüksek bulmuşlar ama yine de askeri ve ticari yönden Anadolu'dan gelen ürünler için bir transfer noktası olması hasebiyle maliyetin buna değeceğini düşünmüşlerdir:

Anadolu'dan toplanan zahire, gemilere yüklenmek üzere filikalara doldurulmak üzere hamalların omuzlarında denizde taşınmak zorunda kalınıyordu. Bu durum yüksek miktarda hamaliye ücreti ödenmesine yol açtığı gibi zaman zaman yaşanan kazalarda insanlar ve zahire telef oluyordu. Ayrıca posta gemilerine aktarma yapılmaması üzerine yabancılar da bir liman yapılmasının gerekliliğini ifade ediyorlardı. Hatta Canik mutasarrıfı limanın hayati önemine binaen iki aylık maaşını hibe etmeyi teklif etmişti (Serbestoğlu, 2015, s. 106-107).

Daha sonra Samsun'a Karantina civarında ya da mal müdürlüğünün ön kısmında kargir bir iskele yapılması, bu inşaatın maliyetini belirlemek için de bir keşif ustası tayin edilmesi düşünülmüştür. Ancak çevrede böyle birisi olmadığından bu iş için Ticaret Nezareti ile yazışmalar yapılarak İstanbul'dan bu işin ustalarından Nazif Efendi ve Yorgi adında iki kişi görevlendirilmiştir. Bunlar yaptıkları incelemede, Samsun sahili sığ ve önü açık olduğundan yapılacak iskeleye ancak küçük kayıkların yanaşabileceğini, vapur ve gemilerin ise ancak yarım veya bir mil uzakta durabileceğini belirtmişlerdir. Hatta olası bir hava muhalefesinde küçük kayıkların

bile bu iskelede barınamayacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca görevlendirilen memurların maaşları ve yol ücretleri de oldukça masraflı olduğundan/olacağından iskelenin yapımı meselesi yine sonuçsuz kalmıştır (BOA, İ.MVL, 360/15765, H 15.02.1273 (7 Ekim 1856).

Guarracino'nun 1858'deki raporlardan anlaşıldığı kadarıyla bu konu daha sonraki yıllarda da tartışılmaya devam edilmiştir. Hükümet bir ara buraya iki mühendis göndermiş, rapor yazmalarını istemiş ama ne bundan (PRO, FO 78/1451, s. 207) ne de daha sonra 1863-64'te atılan adımlardan da hiçbir sonuç çıkmamıştır. (Serbestoğlu, 2015, 108-115). Bu nedenle de Samsun limanının kötü koşulları, aradan geçen yıllara rağmen hiç değişmemiştir.

Limanın koşullarının daha iyi hale getirilmesi dışında konsolosların Samsun'daki ve çevresindeki ticaretin gelişmesi için sıkça dile getirdikleri bir diğer konu, Samsun'u ve Sinop'u çevre şehirlere bağlayan kara yollarının durumu ve bunların iyileştirilmesi gereğidir. 1850 yılı için yazdığı sonuç raporunda, İngiliz Konsolos Yardımcısı Vincent Lloyd, 1850 yılı rakamlarının 1849'a göre daha iyi olduğunu, bundan yola çıkarak İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile olan ticaretinde artışın devam edeceğine inandığını belirtir. Ona göre, bu artışta özellikle Sinop'taki her türlü tahılın düşük fiyattan satılmasının önemli bir rolü vardı. Hatta bu, yolların kötü durumundan dolayı pahalıya gelen nakliye masraflarını bile tolere edebilecek nitelikteydi. Osmanlı Hükümeti de konunun farkındaydı ve nakliye masrafları sebebiyle uğranılan ekonomik kaybı önlemek için dikkatini büyük otoyolların ıslahına çevirmişti. Ancak bazı planlara ve adımlara rağmen bu konu Türkler nezdinde çok az ilgi görmekteydi. Kaldı ki, Lloyd'a göre, Osmanlı'nın ekonomik durumu o kadar "kötü"ydü ki iyileştirme umutları da hayalci gözükmekteydi (PRO, FO 78/870, s. 311).

Frederich Guarracino'nun 31 Aralık 1852 tarihli raporu, Lloyd'un yukarıda sözünü ettiği yol sorununa ve bu konuda Osmanlı'nın attığı bazı adımlara şahitlik eder. Guarracino, raporunda öncelikle, çamurlu yollar nedeniyle Samsun ile iç bölgeler arasında ulaşımının çok zor olduğunu belirtir. Onun yazdığına göre,

Osmanlı Hükümeti de bu durumun farkındadır. En nihayet sorunun çözümü için bir adım atmış, bir Türk mühendis albayı ile Polonyalı bir mühendisi, bir plan yapmaları ve Samsun, Tokat ve Amasya arasında yapılması muhtemel bir yolun ne kadara mal olacağını hesaplamaları için buraya göndermiştir. Bahsi geçen kişiler, istenen hesaplamaları yapmış ve hükümete bildirmiştir. Eğer mühendislerin plan ve projeleri kabul edilirse, bu teşebbüsün masraflarının, yolun yapılacağı ve geçeceği şehirlerdeki sakinlerinden alınacak ekstra paradan karşılanması planlanmaktadır. Guarracino'ya göre, projesi yapılan ve planlanan yol çok önemlidir ve eğer hayata geçirilirse Samsun “güney kıyılarının Odesa'sı olacaktır” (PRO, FO 78/908, s. 218-222).

Kara yollarına atfedilen bu öneme rağmen, İngiliz kaynaklarına göre Samsun'daki ticaretin gelişimine etki edecek esas önemli faktör, Samsun'u içerdeki bölgelere bağlayacak bir demiryolunun inşasıdır. İngiliz basınında yer alan haberlere bakılırsa, Osmanlı hükümeti de böyle düşünmüş olmalı ki, Samsun-Sivas arasında bir demiryolunun inşası için harekete geçmiştir. Bu konuda en ayrıntılı bilgi Guarracino ve İngiliz basınının önde gelen temsilcilerinden *The Times* gazetesi tarafından verilmiştir.

Konsül Guarracino Samsun-Sivas tren yolu hattının olası katkılarını vurgulamak için, konuya yüksek nakliye maliyetleri açısından yaklaşmıştır. Raporunda, 1857'de Samsun'dan önceki yıllara göre daha az tahıl ihraç edildiğini belirtmiş ve bunun nedenini, Avrupa'daki tahıl fiyatlarının, Osmanlı'daki ağır nakliye masraflarını telafi edecek kadar yüksek olmamasına, bu yüzden, örneğin mısırın nakliye masraflarının genellikle daha az olduğu Herson'dan temin edilmesine bağlamıştır. Sırf nakliye masrafları çok fazla olduğu için de bir önceki yıldan kalan mahsulün bir kısmının Samsun da dahil kıyıdaki şehirlerdeki tahıl ambarlarında satılmadan kaldığını belirtmiştir. Böyle durumların yaşanmaması için kıyı şehirleriyle Samsun arasında bağlantıyı sağlayacak; böylece nakliye masraflarını düşürecek özellikle Samsun-Sivas arasında yapılması planlanan demiryolunun önemine dikkat çekmiştir. Guarracino'nun verdiği bilgilere göre,

Osmanlı hükümeti bu konuda bir adım atmış ve yapılan görüşmeler sonunda hattın imtiyazını Mösyö Price Larking ve Mr. Edward Price'a vermiştir. Bu isimlerden Mr. Price da Samsun'da bazı incelemelerde bulunmuştur. (PRO, FO 78/1396, s. 463, 6 Nisan 1858)

Gurracino'ya göre Samsun'dan Anadolu'nun içlerine yapılacak bir demiryolu hem politik hem de ekonomik anlamda çok önemlidir ve Osmanlı Devleti de bunun farkındadır. Hattın masrafı toplam 4 milyon 600 bin kuruştur ve hükümet, bunun üçte birini karşılamayı, demiryolunun geçeceği toprakları ücretsiz olarak temin etmeyi ve demiryolu hattına bağlı kara yollarının yapımını üstelenmeyi kabul etmiştir. Raporu göre Osmanlı Hükümeti, bu masrafları hattın geçeceği yerlerdeki halktan karşılamayı planlamaktadır. İmtiyazı alan şirkete %7'lik bir faiz garanti eden Osmanlı hükümeti, bu rakamın getireceği mali yükün, demiryolu sayesinde artacak ticaretle telafi edilebileceğini düşünmektedir. Samsun ile Sivas arasındaki hattın uzunluğu 250 mil'dir (402 m). Hat iç bölgeler tarafından kullanılan sarp yolu takip ederek, Yeşil Irmak üzerindeki verimli Çarşamba bölgesinden geçerek Samsun körfezini dolaşacak, sonra Amasya'ya kadar ulaşacak, oradan da nehri geçerek Tokat'a doğru çıkacaktır ki burası da bölge madenleri için çok önemli bir yerdir. Buradan da Sivas'a uzanacaktır. Eğer demiryolu hattı tamamlanır ve devlet söz verdiği yüzde 7 faizi öderse, hattın Erzurum'a kadar uzanması (PRO, FO 78/1396, s. 463, 6 Nisan 1858) hatta Sivas Diyarbakır'a yarı mesafede olduğundan, etkisinin Diyarbakır üzerinden Bağdat'a kadar geniş bir bölgede hissedilmesi mümkün olacaktır. Bir başka kaynakta hattın uzunluğu 220 mil olarak belirtilmiş olup, bu hattın öncelikle Samsun'dan Amasya'ya kadar olan 100 millik kısmının inşa edileceği belirtilmiştir (Stephenson, 1859, s. 26-27; 58). Yağışlı mevsimlerde Bağdat'a Dicle Nehri üzerinden ulaşmak zor olduğundan buraya kadar gelecek bir demiryolunun önemi çok büyüktü. Ancak bu demiryolunun, imtiyazı İngiliz vatandaşlarına verildiğinden, Anadolu'daki İngiliz etkisini artıracığı gerekçesiyle diğer Avrupa

devletlerinin tepkisine neden olması da çok muhtemeldi (PRO, FO 78/1303, ss. 475-477).

Samsun-Sivas demiryolunun ilgi görmesinin bir diğer nedeni de Osmanlı Devleti'ndeki en önemli madenlerin Samsun-Sivas hattındaki bölgede yer almasıydı. Hatta bu yüzden burada görev yapan maden müdürleri, burası sayesinde çok zengin olmadan sık sık değiştirilmekteydi. Samsun-Sivas arasında yapılacak bir demiryolu hattı, merkezi hükümeti bu madenlere yaklaştıracak ve buradan kazanılan paranın yerel görevliler yerine merkezi hazineye akmasını sağlayacağı için de çok önemliydi (*The Times*, 16 Mart 1858, 9). Demiryolu hakkındaki bu bilgiler aşağı yukarı aynı şekilde İngiliz basınının farklı temsilcilerince de verilmiştir. (*Manchester Weekly Times and Examiner*, 19 Eylül, 1857, s. 9; *Daily News*, Mon, 14 Eylül, 1857, s. 5; *The Times*, 7 Eylül, 1857, s. 8; *The Newcastle Journal*, 19 Eylül, 1857, s. 2; *The Daily Telegraph*, 14 Eylül, 1857, s. 2; *Daily News*, 10 Mayıs 1858, s. 19) Ancak bunlar içerisinde en ayrıntılı bilgiyi veren *Times* gazetesi olmuştur.

The Times gazetesi, demiryolu hattının önemini vurgulamak için önce Samsun'un Anadolu coğrafyasında bulunduğu konumdan bahsetmiştir. Gazeteye göre, İstanbul Boğazı'ndan Gürcistan sınırlarına kadar olan hatta, dağlar giderek yükselmekte ve birkaç km gidince yükseklik neredeyse binlerce metrelik bir rakıma çıkmaktadır; bu yüzden Anadolu'yu çevreleyen dağlar kuzey bölgesinin denize erişimini güçleştirmektedir. Yükseklik sadece Kızılırmak ile Yeşilirmak'ın döküldüğü yerde görece daha azdır; Samsun da işte tam bu iki nehrin deltalarının üzerinde bulunmaktadır ve bu konumundan dolayı da Karadeniz ticareti için çok uygun bir yerdedir. Ancak Samsun, iç bölgedeki yolların uzunluğundan dolayı özellikle İran transit ticareti için çok uygun bir yer değildir. Bu yüzden bu ticaret daha çok Trabzon üzerinden gerçekleşmektedir. Fakat bu dezavantajın Samsun'dan Sivas'a uzanacak bir demiryoluyla büyük oranda giderilmesi mümkündür. Bu, Osmanlı Hükümetinin de bu projeye destek vermesinin nedenlerinden biridir ama

kuşkusuz tek nedeni değildir. Desteğin bazı askeri nedenleri de bulunmaktadır (*The Times*, 16 Mart 1858).

Örneğin Kırım Savaşı'nda Rusların Erzurum'u ele geçirmesinde sonra, Osmanlı Hükümeti hemen her yerin muhtemel bir işgal karşısında savunmasız olduğunu görmüş ve bu yüzden Samsun'dan iç bölgelere kadar uzanacak bir demiryolunun, aynı zamanda Rusya ve İran'a karşı bir savunma hattı oluşturabileceğini düşünmüştür. Hatta Samsun Sivas arasındaki demiryolu hattından elde edilen kazanç yatırılan rakamın %7'sine ulaşır ulaşmaz, hattın Erzurum'a kadar uzatılması da söz konusu olabilirdi. Çünkü Trabzon-Erzurum karayolu konusunda ciddi bir sıkıntı vardı; sık sık yayımlanan emirlere ve bağışlanan/yatırılan paraya rağmen, bu yol gün geçtikçe daha da kötüye gitmekteydi. Öyle ki, en iyi mevsimde bile buradan geçmek çok zordu ve ne kadar para harcanırsa harcanırsın, özellikle yılın birkaç ayında Kolat Dağı'nda yağın kar yüzünden buradan geçiş neredeyse imkânsızdı. Bu yüzden Erzurum'dan Sivas'a kadar uzanacak ve eski karavan yolunu takip edecek bir demiryolu hattı, bütün bu zorlukların üstesinden gelebilecek bir potansiyele sahipti (*The Times*, 16 Mart 1858, s. 9). Guarracino gibi İngiliz diplomatik temsilcilerini heyecanlandırmış olmasına, İngiliz basınında oldukça geniş bir yer bulmasına, hatta Osmanlı Hükümetinin bazı adımlar atmasına rağmen, bu önerilerden hemen hiç birisi hemen hayata geçirilememiştir. 1900'lerde kaleme alınmış bir eserde, Samsun'un güzel bir limanının olduğu ama hala iyileştirilmekten uzak olduğu belirtilir (Kuro 1900. s. 86)

Limanla ilgili bir sonraki adım, 1911'de atılmış; bu tarihte modern bir liman inşası için bir proje hazırlanmıştır. (Yılmaz 2006, s. 88). Aynı tarihlerde Samsun-Sivas demiryolu projesinin gerçekleşmesi için de adımlar atılmış, demiryolunun inşası 1911'de Fransızların imtiyazında başlamış ve "I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Bu süreçte yaklaşık 32 km'lik bir kısmı tamamlanan hattın yapım çalışmaları 1924'te tekrar [başlamıştır]. 1926 yılı itibariyle Kavak, 1927'de Havza ve Amasya, 1928'de Zile istasyonları işletmeye

[açılmış], Samsun-Sivas bağlantısı (380 km) ise 1932 yılında tamamlanmıştır]” (Büyükçam 2022, s. 849). Netice itibariyle, 1850’lerde İngiliz konsoloslarının özellikle Guarracino’nun önemine işaret ettiği Samsun limanı ve Samsun-Sivas Demiryolu projelerinin tamamlanması, yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet’in ilk yıllarında mümkün olabilmiştir. Bu gecikme, İngiliz konsoloslarının ileri sürdüğü gibi belki ticari ya da ekonomik gelişmenin çok daha güçlü olmasını engellemiş olabilir ama mevcut haliyle bile Karadeniz’in özellikle de Samsun’un ticareti 1850’lerde Kırım Savaşı’nın etkisiyle, özellikle de müttefik ordularının ihtiyaçlarından dolayı artarak devam etmiştir (PRO, FO 78/1303, No 3, 14 Ocak 1857). Bu canlılık savaş sonrası dönemde kısmen azalmışsa da ticaret, Samsun’dan Anadolu’nun diğer şehirlerine olan karayolu bağlantısı sayesinde eskiden olduğu gibi önemini korumaya devam etmiştir (PRO, FO 78/1396, 6 Nisan 1858).

Son olarak, fazlaca detaylandırılmayan ama Lloyd’un bir raporunda sözünü ettiği iltizamın kaldırılmasıyla ilgili bir önerisi bulunmaktadır. Mehmet Genç’in açıkladığı üzere iltizam, “Devletin, genellikle belirli bir mekânla sınırlı kanunî ve/veya şer’î vergi unsurlarından oluşan bir demeti ifade eden mukātaa birimlerini vergilendirmeyi rekabete açık, ekseriya müzayede ile tesbit edilen ve bir bölümü peşin ödenmesi istenen belirli bir yıllık bedel karşılığında, sınırlı bir süre (tahvil) için kârı ve zararı kendine ait olmak üzere kabul edecek mültezimlere güvenilir bir kefaletle devretmesidir.” Bu sistem, uzun bir süre devletin hazinesine girecek paranın önceden belirlenmiş olması açısından avantajlı iken, zaman içerisinde devletin mültezimlerden alacağı oranı arttırmasına bağlı olarak, mültezimlerin de kendi paylarına düşen rakamı arttırmak için topraklarında çalışan köylülerden fazla veya aşırı vergi almalarından dolayı sorunlara neden olmuştur. Hem neden olduğu ekonomik tahribat hem de halkın artan şikayetlerinden dolayı 1840’ta iltizam sistemine son verilmiştir. Ancak zaman içerisinde yerine getirilen emanet sistemi hazineye yeterince katkı yapmadığından 1843’te tekrar iltizam sistemine dönmüştür (Genç, 2000, ss. 154-158).

Lloyd da raporunda, muhtemelen mültezimlerin köylülerden aldıkları ağır vergilere referansta bulunarak, iltizamı Osmanlı köylüsünün verimli üretimine bir engel olarak gördüğünü belirtir ve bunun için de aracılar kaldırılarak doğrudan köylülerin desteklenmesini tavsiye eder. Çünkü ona göre, bu, her yıl Karadeniz limanlarından vapurlarla, iş bulmak için İstanbul'a giden "Anadolu'nun emekçi halkının" göçünün de azalmasına neden olacaktır. Bununla birlikte her ne kadar iltizamın göçe neden olduğunu ima etse de, aslında "nüfusun çoğunun zaten yerinden ayrılmaya niyetli olmadığını, hatta toprağa eskisinden daha bağlı olduğunu vurgular.

Sonuç ve Öneriler

Öneriler bağlamında Samsun ve Sinop'taki Konsolos Guarracino ve Konsolos Yardımcısı Lloyd, en çok ulaşım ile ilgili önerilerde bulunmuşlardır. Samsun, Sinop ve çevresini Anadolu'nun içlerine bağlayacağını ümit ettikleri Samsun-Sivas demiryolu bunlardan biridir. Malların transferini çok daha rahat ve kolayca yapmaya yarayacak limanla ilgili düzenlemeler de yine raporlarda sıkça geçmiştir. İngiliz çıkarları ve ticareti için de olsa, aslında bu önerilerin son derece makul ve yerinde olduğu görülür ki zaten Osmanlı yetkilileri de benzer konularda bazı adımlar atmışlardır ama bu adımların hayata geçirilmesi konuyla ilgili çalışmalardan da anlaşıldığı üzere oldukça geç bir dönemde mümkün olmuştur. Özellikle Samsun-Sivas demiryolu projesi dönemin İngiliz basınında da oldukça geniş yer bulmuştur. Bu hattın Bağdat'a kadar olan ticaret yolu için de önemine vurgu yapılmıştır. Hem limanın hem de demiryolu projesinin olası kazançlara muhtemelen etkisi vardır. Ancak bunu tespit etmek ve değerlendirmek, demiryolu öncesi ve sonrası ekonomik durum bağlamında başka bir çalışmada ele alınarak değerlendirilebilir.

Ekonomik gelişme için dile getirilen özellikle St. Vincent Lloyd'un dillendirdiği bir diğer öneri de ticaret ve gümrükle ilgili kısıtlamalar ve usulsüzlüklerdir. Bu sorun, sadece ekonomik çerçeveye sınırlı olmayıp, o dönemdeki ticaret hukukunun, hatta yine İngiliz konsoloslarının raporlarında sıkça

vurgu yaptıkları Tanzimat sonrası reformlar ve onların muhtemel etkisi veya etkisizliği de ilgilidir. Yapılan eleştiriler ve öneriler aslında özelde Samsun ve çevresi için gözükse de, genelde bütün Osmanlı Devleti'ni ilgilendirir niteliktedir. Bu konunun Osmanlı açısından nasıl görüldüğü ve değerlendirildiği de önemlidir. Bu da yine ayrı bir çalışma konusu olacak kadar değerlidir.

Son olarak, Lloyd'un iltizam sisteminin kaldırılmasına dair tavsiyesi de dikkat çekicidir. Nitekim, modern çalışmalarda da vurgulandığı üzere, sistem, mültezimlerin kendi kazançlarını arttırmak için köylülere çok daha fazla vergi almalarından dolayı bazı şikayetlere neden olmuştur. Hatta ekonomik kayba sebep olduğu için bir ara kaldırılmıştır. Bu nedenle bu önerinin de, diğer öneriler gibi o dönemin koşulları dikkate alındığında son derece yerinde bir tespit de içerdiği söylenebilir.

Mali Destek Bildirimi (Funding)

Bu makale Manisa Celal Bayar Üniversitesi BAP Komisyonu tarafından desteklenen bir projeden türetilmiştir.

Kaynakça

1.Arşiv Kaynakları

- AVPRĪ /Arhiv Vneşney Politiki Rossiiskoy İmperii, f. 89, op.8, d. 1656.
BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), İ.MVL, 360/15765, H 15.02.1273 (7 Ekim 1856)
PRO (The Public Record Office)
PRO, FO 78/908.
PRO, FO 78/1303
PRO, FO 78/1396
PRO, FO 78/1451
PRO, FO 195/355

2.Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

- Abraham, A. (2003). Business Intelligence From Web Usage Mining. *Journal Of Information & Knowledge Management*, 375-390.
Murray, J. (1854). *A Handbook For Travellers In Turkey: Describing Constantinople, European Turkey, Asia Minor, Armenia, And Mesopotamia With New Travelling Maps And Plans, Third Edition, Revised And Greatly Augmented*.
Arık, T. (2016). Osmanlı-İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcının Arka Planı ve 1675 Senesine Kadarki Seyri, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, C: 12, S: 45, Ss. 137-152.

- Arslan, L. (2022). Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Türk-İngiliz Ticari İlişkileri," *Mavi Atlas*, C: 10, S: 2, ss. 419-437.
- Aydın, Y.E. (2016). *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Doğu Karadeniz Limanlarındaki Ticari Faaliyetler*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Bağış, A. İ. (1985). III. George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ekonomi Siyaseti, 1760-1815, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bakır A. ve Aksoy, F. Roma Hâkimiyetine Kadar Sinop Şehri, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, V.11, October-2018, ss. 25- 64.
- Baskıcı, M. Murat, *1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- Baykara, T. (1988), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, I. Anadolu'nun İdari Taksimatı* Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Beydilli, K. (1991). Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Miri Ticaret Teşebbüsü, *Belleten*, C: CLV, S: 214, Ankara, ss. 169-172.
- Bijişkyan, P. M. (1969). *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, 1817-1819*. Tercüme ve Notlar Hrand D. Andreasyan, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Büyükcım, S. F. (2022). Yitik Bir Miras: Samsun Demiryolu Yerleşkesi, *The Turkish Online Journal of Design, Art And Communication – Tojdac*, C: 12, S: 3, Temmuz, ss. 846-855.
- Çağlayan, K. T. (2015). İngiliz Konsolosluk Belgelerinde Sinop (1841-1842), *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, cilt 9, s. 18, ss. 49-60.
- Çağlayan, K.T. (2006). İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre 1841 Yılında Samsun ve Çevresinde Ticaret, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 1. Kitap, ed. C. Yılmaz, Samsun 2006, ss. 283-293.
- Dağlı, Y. ve Kahraman, S. A. (2005), *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 2. Cilt, 1. Kitap, 1. Baskı, İstanbul.
- Dıgıroğlu F. (2011), *XIX. Yüzyıl Karadeniz'inde Yeni Bir Ticari Merkez: Samsun*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Durhan, İ. D.(2002). 1838 Tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve Sonuçları, *AÜEHFD*, C: Vi, S: 1-2, 2002), S. 86-88.
- Genç, M. (2000). İltizam, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, ss. 154-158.
- Gökbilgin, T. (1954). Konsolos, *İslam Ansiklopedisi*, C: VI, MEB Yayınları, İstanbul, ss. 836-840.
- Edward Hertslet, E. (1865). *Foreign Office List, Forming A Complete British Diplomatic And Consular Handbook*, London.
- Kocabaşoğlu, U. (2004). *Majestelerinin Konsolosları İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsolosları (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kurat, A. N. (1953). *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Ankara, Ankara Üniversitesi.
- Kuro, J. (1900). *Dorogi Aziatskoy Turtsii*; Per. S. Fr. Sankt-Peterburg: Par. Tip-Lit. Inj. Gerşun.
- Kuş, A. (2014). Yabancıların Gözüyle 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Konsolosluklar, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, s. 26, ss.163-184.
- Kütükoğlu, M. (1988). XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Eser Matbaası, Samsun, ss. 97-107.

- Kütükoğlu, M. (2013). S. *Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri, 1580-1850*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Meram, A. K. (1969). *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kitapçılık Ticaret.
- Öz, M. (2012), Sinop, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, ss. 252-256.
- Öz, M. (2006), XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Samsun Yöresi, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 1. Kitap, hazırlayan Cevdet Yılmaz, Samsun, Samsun Büyükşehir Belediyesi, ss. 3-11.
- Öz, M. (1999), *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara, TTK.
- Özkan, E. (2017), *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1914)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Savaş, A. İ. (2002). Konsolos, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara, ss. 178-180.
- Serbestoğlu, İ. (2015). Tanzimat Dönemi'nde Samsun Limanı Projeleri, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C: 5, S: 12, 2015, ss.103-118.
- Skillitier, S. (1985). William Harborne: İlk İngiliz Elçisi 1583-1588," *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Stephenson, Sir M. (1859). *Railways In Turkey. Remarks Upon The Practicability and Advantage Of Railway Communication In European And Asiatic Turkey*, John Weae, London.
- Şahin, B. (2023). Samsun'da İngiliz Konsolosluğunun Kurulması ve Şehirdeki Faaliyetleri [1830-1860], *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 18, ss. 1-20.
- Şakiroğlu, M. (1992). Balyos, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 5, ss. 43-47.
- Tabakoğlu, A. (2007). Resim, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 14, ss. 582-584.
- Taş, Dilek. (2020). W. J. Childs'in "Across Asia Minor On Foot" İsimli Eserinde Samsun Ve Bağdat Yolu İzlenimleri, *Geçmişten Günümüze Karadeniz'de Ulaşım*, ed. Mehmet Okur Vd., Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, ss. 363-400.
- Ünal, M. A. (2014), *Osmanlı Devrinde Sinop*, Ankara: AKDITYK TTK Yayınları.
- Üner, T. A. (1994). Trabzon, *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, Ed. Çağlar Keyder Vd., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 45-73.
- Yazıcı, S. (2020). 1856 Yılında İngiliz Binbaşı Cathcart Tarafından Hazırlanan Raporda Artvin ve Çevresi, *Türkistan'dan Anadolu'ya Tarihin İzinde Prof. Dr. Mehmet Alparğu'ya Armağan*, II, ed. Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, ss. 1040-1051.
- Yılmaz, A. (2006). Samsun Limanı, *Türk Coğrafya Dergisi*, S: 45, İstanbul, ss. 85-99.
- Yılmaz, Ö. (2014). Samsun'da Fransız Konsolosluğu'nun kurulması ve Fransız Arşiv Belgelerine göre Şehrin Durumu (1840-1870), *Karadeniz İnceleme leri Dergisi*, ss. 57-86.
- Yolalıcı, E. (1998). *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara.
- Yuzefoviç, T. P. (1869). *Dogovory Rossii s Vostokom, Politiceskie i Torgovye*, SPB., Tip O. İ. Baksta.
- http://www.Levantineheritage.Com/Pdf/List_Of_British_Consular_Officials_Turkey%281581-1860%29-D_Wilson.Pdf,

3.Sürelî Yayınlar

Daily News, Mon, 14 Eylül, 1857.

Daily News, 10 Mayıs 1858.

Daily News, 9 Temmuz 1860.

Daily News, 1 Eylül 1860

Manchester Weekly Times and Examiner, 19 Eylül, 1857.
The Daily Telegraph, 14 Eylül, 1857.
The Newcastle Journal, 19 Eylül, 1857
The Times, 7 Eylül, 1857.
The Times, 16 Mart 1858.

Extended Abstract

Samsun, Sinope in specific, the Black Sea Region in general have been the subject of many scholarly studies in Turkey. In this sense, Trabzon has been the most studied city in the region. In addition, some scholars wrote articles about Samsun and Sinope in the early 1840s. Besides these specific studies, there is also a book about British consuls and consulates in the Ottoman Empire (1500-1900).

However, none of these studies focus on Samsun and Sinope in the 1850s in some British sources.

This paper, based on reports of two British consuls/vice consuls, St. Vincent Lloyd and Frederich Guarracino, and some British newspapers attempts to show how those consuls viewed trade and economy on the region in general and what solutions they suggested for economic development and trade in specific.

Even though England had its first trade agreement with the Ottoman Empire in the 1580, the beginning of its interest in the Black Sea region was as late as the 1830s. The reason for relatively late involvement in the region was the fact that the Black Sea was under Ottoman control and influence until the late quarter of the 18th century. In this, extending Russian influence in the region as well as the treaty of 1829 that gave right to the European powers to trade and navigate in the Black Sea played an important role. In this region Britain and other European Powers competed with mainly Russia over economic and political gains since Russia became the dominant power especially after the 1780s. While Russia had the right to open consulates in the Ottoman territories with Küçük Kaynarca Treaty and opened consulates in many cities especially in port cities, Samsun, Sinope and Trebizond Britain opened consulates from the 1780s on, Britain opened its first consulates in the Black Sea region in the 1830s.

The main reason for the relatively late involvement of most European states in trade in the Black Sea was the fact that the Black Sea was dominated by the Ottoman Empire from the 15th to the end of the 19th century. European states had trade in this region only if they had economic ties or agreements with the Ottoman Empire. Therefore, many European powers, excluding Russia, opened consulates in the Black Sea cities only in early 19th century. Britain was interested not only in the Black Sea but in a larger area extending from the Caucasia to Europe. In this route the Black Sea region was at a significant point. However, the main reason for British interest in this region, as explained before, increasing Russian influence over it.

Following Küçük Kaynarca Treaty, Russia was the first to open consulates here. According to Russian archival sources, it opened its first consulate in the Black Sea region in Trebizond in 1786 and others followed it. Britain, on the other hand, opened its consulates in Samsun and Sinope in 1841. Even though opening of consulates was relatively late, it seems that, British consuls did their best to improve British economic and political interests in this region They served not only as commercial or diplomatic representatives but also as sources of information on various subjects such as local government, social life, political developments etc. This article, as mentioned before, does not deal with others but

specifically focuses on what British consuls and vice consuls in Samsun and Sinope pointed to as the reasons for economic problems and what, in their opinion, local or central authorities needed to solve them.

St. Vincent Lloyd was appointed as vice-consul to Samsun on 30 June 1840 and as consul to Samsun and Sinope in January 1855. Frederich Guarracino was first appointed as British consul to Samsun on 17 March 1846 and became consul of Samsun and Sinope on 6 September 1855. The British government appointed only one consul to both cities due to the Crimean War.

Both Lloyd and Guarracino wrote many reports that shed light on economic and social conditions in Samsun and Sinope. This paper, based specifically on some of these reports written in the 1850s, aims to show how they saw the Ottoman economy and what solutions they suggested for its improvement.

While S. Vincent Lloyd who served as vice consul in Samsun and Sinope focused on restriction in trade in wheat, corn etc. and corruptions in customs as important factors impeding Ottoman economy and British trade in this country, Frederic Guarracino who served as consul in Samsun and Sinope underlined problems with Samsun Harbor and transportation of goods from Harbor to inner Anatolia.

St. Vincent Lloyd wrote that despite a ban on trade in wheat etc. due to Ottoman Government's desire to meet army's needs first, its trade continued in Samsun and some 'corrupt' officials made money from it/ Especially officials at the customs, in some cases, took money in return for permission to trade in wheat, but did not provide official documents for transportation of wheat. In this scene, The Head of Customs and local governor worked together. In some cases, they came up with some excuses such as that they did not know if it was banned, etc. Reports of St.

Vincent Lloyd show that he acted not only as a diplomatic representative but also as a legal agent some European merchants or citizens turned to for some legal issues, they faced with the local Ottoman authorities. He often wrote to British General Consul in Istanbul and asked him to check if the information provided by local authorities such as Mutasarrıf or the Head of Customs gave to explain some rules and practices. Based on the information he received from Istanbul; he often faced the Governor or the Head of Customs and explained what he learned from Istanbul. In this way, he tried to solve the problem. In some cases, it seems that his reports resulted in some inquiry or actions the Porte took to stop wrongdoings. In this sense, British representatives served as a source of information not only for the British but also for the Ottoman authorities. However, it looks like that despite some steps and measures taken by Istanbul, problems in Samsun and Sinope customs or corruption continued for it was an organized problem in which not only governor and Mal Müdürü but also some local *esnafs*-shop owners-were involved.

In contrast to Lloyd, Guarracino focused mostly on conditions related to transportation. He pointed to problems with Samsun Harbor and wrote that it was old and neglected and needed improvement to accept or send goods in a much better way. In addition, he underlined the significance of routes from Samsun and Sinope to Anatolian cities such as Tokat and Sivas and through Sivas to the southern parts of the Ottoman Empire. In this sense, he specifically wrote about Samsun-Sivas railway. When it was completed, he argued that it would be a good and cheaper alternative to roads that were in no good condition, especially in rainy weather. He argued that high transportation expenses were one of the reasons for smaller trade in some products. Even though the price of corn or wheat was lower in Anatolian cities, due to high transportation costs, European

merchants preferred to buy them from Kherson. Because of this, corn was, sometimes, left to rot in depots in Samsun Harbor.

Guarracino also wrote that a railway between Samsun and Sivas was important not only economic but also political and military sense. Ottoman authorities were aware of its potential advantages and therefore took some decisions and steps to construct it. Starting from Samsun, passing through Tokat and Amasya, which were important places for mines, the railway would Sivas. If it extended to Erzurum, it would affect trade in a large area extending to Diyarbakir. According to Guarracino's reports and newspaper articles, Ottoman Government would meet cost of this project partially from its European investors who would profit high investment rate (%7) but also from local population that was living in cities or towns the railway would pass. Samsun-Sivas railway would also extend central government's control over mines in Amasya and prevent corruption involving them. Thus, Ottoman treasure would profit from these rich sources not local authorities.

Times, the main British newspaper, also pointed out to the potential benefit Ottoman treasure would have from Samsun-Sivas railroad. In an article, it argued that because of rich mine sources here, the Ottoman government often changed mine managers to prevent maladministration and corruption. *Times* also argued that Samsun-Sivas railway had the potential to divert transit trade between Trabzon and Iran to Samsun and neighboring cities. Finally, it was stated that Samsun-Sivas railway would provide better and faster transportation of soldiers and military equipment during the wars.

As scholarly studies demonstrate, the Ottoman Government also saw potential benefits of a railway between Samsun and Sivas; It even took some steps such as sending engineers to the region, having some reports written. But mostly due to financial shortcuts, it failed to complete this project. Similarly, despite efforts, conditions of Samsun Harbor did not change much either. Both the construction of Samsun-Sivas railway and the improvement of Samsun Harbor were not finalized until the early years of Turkish Republic.

Even though they were not realized during the 1850s or until the end of the Ottoman Empire, suggestions British consuls made for improvement of trade and development of economy were realistic and pragmatic.

YAPAY ZEKÂNIN İŞLETME YÖNETİMİ VE LİDERLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Abdülkadir AKTURAN*

Öz

Teknolojik gelişmelerin damgasını vurduğu günümüz iş dünyasında, YZ, örgütsel yapıları derinden etkileyen dönüştürücü bir güç olarak öne çıkmaktadır. YZ, işletmelerin operasyonel süreçlerinde verimlilik artışı ve maliyet düşüşü gibi avantajlar sunarken, aynı zamanda geleneksel iş yapış yöntemlerini ve liderlik anlayışını da kökten değiştirmektedir. Bu değişim, insan liderlerin stratejik yönlendirme ve duygusal zekâ gibi güçlü yanlarını, Yapay Zekâ'nın analitik kapasitesi ve verimlilik odaklı yaklaşımıyla birleştiren hibrit liderlik modellerine olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, Yapay Zekâ'nın işletme yönetimi ve liderlik üzerindeki etkisini, hibrit liderlik modellerine odaklanarak inceleyen güncel akademik literatürü sistematik bir şekilde ele amaktadır. Çalışma kapsamında, Yapay Zekâ'nın işletme yönetiminde kullanımıyla ortaya çıkan yeni iş modelleri, karar verme süreçlerinde Yapay Zekâ destekli sistemlerin rolü, Yapay Zekâ'nın insan kaynakları yönetimine etkisi ve hibrit liderlik modellerinin yükselişi gibi konular derinlemesine ele alınacaktır. Bu bağlamda bu çalışmanın hem araştırmacılar hem de uygulamacılar için yol gösterici nitelikte olacağı, Yapay Zekâ sistemi uygulamalarının potansiyelinden en iyi şekilde yararlanmak ve beraberinde getirdiği zorluklarla başa çıkmak için hibrit liderlik modellerini nasıl etkin bir şekilde kullanabilecekleri konusunda stratejiler geliştirmelerine yardımcı olacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Hibrit Liderlik, Karar Destek Sistemleri.

The Effects Of Artificial Intelligence On Business Management And Leadership: A Literature Review

Abstract

The rapid evolution of artificial intelligence is revolutionizing the business landscape, impacting organizational structures and leadership approaches. While AI offers significant benefits like increased efficiency and cost reduction, it also necessitates a shift towards hybrid leadership models. These models combine the strategic thinking and emotional intelligence

* Dr., Piri Reis Üniversitesi İİBF Ekonomi ve Finans Bölümü, aakturan@pirireis.edu.tr
<https://orcid.org/0009-0008-9107-0333>

of human leaders with the analytical power and efficiency of AI. This research delves into the growing body of academic literature exploring AI's influence on business management and leadership, particularly focusing on hybrid leadership models. The study will examine emerging business models driven by AI, the role of AI-powered systems in decision-making, the impact of AI on human resource management, and the rise of hybrid leadership. By providing a comprehensive analysis of these topics, this research aims to serve as a valuable resource for both researchers and practitioners seeking to understand and leverage the transformative potential of AI in shaping the future of business leadership.

Keywords: Artificial Intelligence, Hybrid Leadership, Decision Support Systems.

Giriş

Yapay Zekâ (YZ), son yıllarda işletme dünyasında devrim yaratan bir teknolojik gelişme olarak öne çıkmaktadır (Singh, 2023). YZ'nin yönetim ve liderlik alanında sağladığı yenilikler, organizasyonların verimliliğini artırmakta ve liderlerin daha etkili kararlar almasını sağlamaktadır (Kochanny ve Pearson, 2021). YZ, mod tanıma, makine öğrenimi, veri madenciliği ve akıllı algoritma teknolojisi dahil olmak üzere insan beyninin düşünme modunu simüle etmek ve genişletmek için kullanılan bir bilgisayar bilimidir (Li, 2022; Xu & Gong 2020). YZ giderek işletmelerin yönetim süreçlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Ortaya çıkan organizasyonel zorlukları yönetmek için işletmelerin yönetim kademelerinin uygun bir değişim yönetimi ve uygun liderlik yapıları kullanması gerekmektedir (Yigit & Kanbach, 2023; Jarrahi, 2018). YZ'nin işletmelerin yönetim sürecinde etkili bir şekilde uygulanabilmesi, YZ, büyük veri analitiği ve otomasyon gibi teknolojik gelişmelerden faydalanılmasına bağlıdır. YZ, son yıllarda teknoloji alanında yaşanan en büyük devrimlerden biri olarak kabul edilmektedir (Song ve Chen, 2021). İş dünyasından sağlığa, eğitimden üretime kadar birçok sektörde köklü değişiklikler yaratan YZ, özellikle liderlik ve yönetim alanında önemli dönüşümler sağlamıştır (Chaudhary vd., 2023; Tang vd., 2023). İş dünyasından sağlığa, eğitimden üretime kadar birçok sektörde köklü değişiklikler yaratan YZ, özellikle liderlik ve yönetim alanında önemli dönüşümler sağlamıştır. Örneğin, YZ kullanımı sayesinde karar verme süreçlerinin hızlanması, operasyonel verimliliğin artması ve yeni iş modellerinin ortaya çıkması gibi dönüşümler gerçekleşmiştir (Saracel et al., 2023).

Ayrıca, YZ tabanlı karar destek sistemleri lider ve yöneticilerin daha etkin kararlar almasına yardımcı olmuştur (Yörük & Sökmen, 2020).

Ancak, bu teknolojik ilerlemeler, geleneksel yönetim yaklaşımlarının yeniden gözden geçirilmesini ve liderlerin yeni beceriler geliştirmesini zorunlu kılmaktadır (Singh, 2023). YZ'nin iş dünyasına entegrasyonu, liderlerin rol ve sorumluluklarını yeniden tanımlamaktadır. Geleneksel liderlik modelleri, insan faktörünü ön plana çıkarırken, YZ odaklı liderlik, teknoloji ve insan unsurlarını dengeli bir şekilde bir araya getirmeyi gerektirmektedir (Dixit & Maurya, 2021). Bu bağlamda, duygusal zekâ (DZ) ve YZ arasındaki etkileşim, modern liderlik anlayışının merkezinde yer almaktadır (Crummenerl vd., 2019; Uşaklı, 2017).

Yönetim ile ilgili en önemli konulardan biri olan insan kaynakları yönetimi (İKY) de YZ'nin etkisiyle büyük bir dönüşüm geçirmektedir. YZ destekli araçlar, işe alım süreçlerinden performans değerlendirmelerine kadar birçok İKY fonksiyonunu optimize etmekte ve daha verimli hale getirmektedir (Sreelakshmy vd., 2023; Baruah vd., 2024). YZ, çalışan davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş eğitim programları sunmakta ve stratejik İKY kararlarını desteklemektedir (Baruah vd., 2024). Bu durum, İK profesyonellerinin rolünü yeniden tanımlamakta ve onlara daha stratejik bir bakış açısı kazandırmaktadır (Prabu vd., 2022). Gerçek zamanlı veri analitiği ve öngörücü modelleme, işletmelerin daha hızlı ve doğru kararlar almasını sağlamaktadır (Ransbotham vd., 2017). Bu durum YZ'nin sunduğu bu fırsatlar, liderlerin ve yöneticilerin YZ teknolojilerini etkin bir şekilde kullanabilmelerini gerektirmektedir (Davenport & Mittal, 2022).

YZ teknolojilerinin hızla gelişmesi ve iş dünyasına entegre olması, yönetim ve liderlik alanlarında köklü değişikliklere yol açmaktadır. Mevcut literatür, YZ'nin belirli işletme fonksiyonları (örneğin, pazarlama, insan kaynakları) üzerindeki etkisini ele alırken, YZ'nin yönetim ve liderliği bütüncül bir perspektiften nasıl etkilediği ve bu etkilerin şirket performansına nasıl yansıdığı konusunda kapsamlı bir anlayıştan yoksundur. Mevcut literatür, YZ'nin belirli işletme fonksiyonları

üzerindeki etkisini ele almaktadır, ancak YZ'nin yönetim ve liderliği bütüncül bir perspektiften nasıl etkilediği ve bu etkilerin şirket performansına nasıl yansıdığı konusunda kapsamlı bir anlayış eksikliği bulunmaktadır. Örneğin, Johnson vd.'nin (2022) çalışması, YZ'nin stratejik karar alma süreçlerini hızlandırarak ve karar kalitesini artırarak yöneticilere büyük avantajlar sağladığını belirtirken, Kumar vd. (2024) YZ'nin Karar Destek Sistemleri ile entegrasyonunun veri analitiği, makine öğrenmesi ve doğal dil işleme gibi teknolojiler aracılığıyla Karar Destek Sistemlerinin etkinliğini artırdığını ortaya koymuştur. Buna rağmen, YZ'nin etik liderlik, çalışan motivasyonu, örgütsel kültür ve inovasyon gibi konularla ilişkisi ve bu alanlarda yarattığı fırsatlar ve zorluklar henüz yeterince araştırılmamıştır. Özellikle, YZ'nin etik liderlik, çalışan motivasyonu, örgütsel kültür ve inovasyon gibi konularla ilişkisi ve bu alanlarda yarattığı fırsatlar ve zorluklar henüz yeterince araştırılmamıştır. Mevcut literatür, YZ'nin belirli işletme fonksiyonları üzerindeki etkisini ele alırken (Johnson vd., 2021; Kumar vd., 2020), YZ'nin yönetim ve liderliği bütüncül bir perspektiften nasıl etkilediği ve bu etkilerin şirket performansına nasıl yansıdığı konusunda kapsamlı bir anlayış eksikliği bulunmaktadır (Salo vd., 2022; Rzepka ve Berger, 2018). Özellikle, YZ'nin etik liderlik, çalışan motivasyonu, örgütsel kültür ve inovasyon gibi alanlarda yarattığı fırsatlar ve zorluklar henüz yeterince araştırılmamıştır (Zhao ve Zhou, 2019).

Bu çalışmada, YZ'nin yönetim ve liderlik üzerindeki çok yönlü etkilerini detaylı bir şekilde inceleyerek literatürdeki bu boşluğu doldurmak ve bu etkilerin kurumların performansına olan katkılarını bütüncül ve derinlemesine incelemek hedeflenmiştir.

1. Yapay Zekâ Teknolojileri ve Yapay Zekânın İşletme Fonksiyonlarında Kullanımı

YZ, düşünme, problem çözme ve karar alma süreçleri dahil olmak üzere insan benzeri bilişsel yetenekleri taklit etmeyi ve geliştirmeyi amaçlayan çok çeşitli gelişmiş teknolojileri kapsamaktadır (Rani, 2020). Veri analitiği, makine öğrenimi, doğal dil işleme, bilgisayarlı görme ve robotik gibi çeşitli alanlardaki devam eden

gelişmelerle desteklenen bu YZ teknolojileri, işletmelerin rekabet avantajları yaratmasını ve stratejik dönüşümü yönlendirmesini sağlamada kritik bir faktör haline gelmiştir (Kordon, 2020). Çeşitli iş fonksiyonları arasında, YZ destekli araçlar ve akıllı sistemler giderek daha fazla entegre edilmekte ve kuruluşların nasıl çalıştığını, karar aldığını ve gelişen piyasa dinamiklerine nasıl uyum sağladığını kökten değiştirmeye başlamıştır.

1.1 Yapay Zekâ Teknolojileri

YZ teknolojileri, iş fonksiyonları arasında kullanım için çeşitli alt alanlara kategorize edilmektedir (Belk vd., 2023):

Makine Öğrenimi: Verilerden öğrenen ve bu verilere dayalı tahminlerde bulunan algoritmalarla faydalanarak faaliyet göstermektedir (Harkut ve Kasat, 2019). Bu algoritmalar, geçmiş satın alma kalıplarını ve davranışlarını analiz ederek müşteri satın alma alışkanlıklarını tahmin etmek gibi çeşitli uygulamalar için kullanılmaktadır. Makine öğrenimi modelleri, açık programlama gerektirmeden eğilimleri belirleme ve bilinçli tahminler yapma yeteneğine sahiptir ve bu da onları işletmelerin içgörüler elde etmeleri ve veri odaklı kararlar almaları için güçlü bir araç haline getirmektedir (Pollak, 2021).

Doğal Dil İşleme: İnsan dilini işleyen ve üreten, akıllı etkileşimleri etkinleştiren sistemlerdir (Bahja, 2020). Bu sistemler sıklıkla sohbet robotlarında, sanal asistanlarda ve müşteri hizmetleri uygulamalarında uygulanmakta ve insanlar ile makineler arasında daha doğal ve sorunsuz bir iletişim sağlamaya başlamıştır (Kotkar ve Potdar, 2024).

Bilgisayar Görüntüsü: Kalite kontrol denetimleri sırasında ürünlerdeki kusurları, anormallikleri veya diğer ilgili özellikleri belirlemek için makine öğrenimi algoritmalarını kullanma gibi görsel verileri yorumlayan ve analiz edebilen teknolojilerdir (Zhou vd., 2022). Bu bilgisayar görüş sistemleri, insan denetçiler tarafından gözden kaçmış olabilecek sorunları hızla tespit ederek kalite güvence süreçlerinin verimliliğini otomatikleştirip artırmaktadır.

Robotik Süreç Otomasyonu: Çeşitli işlevsel alanlarda tekrarlayan, kural tabanlı iş süreçlerini otomatikleştirmek için tasarlanmış yazılım tabanlı otomasyon araçlarıdır (Chakraborti vd., 2020). Bu otomasyon süreci sistemleri, insan eylemlerini taklit etmek için yazılım robotları veya "botlar" kullanır ve kuruluşların veri girişi, fatura işleme ve müşteri katılımı gibi görevleri kolaylaştırmasına ve standartlaştırmasına olanak tanımaktadır (Dey ve Das, 2019). Bu sıradan, yüksek hacimli faaliyetleri otomatikleştirerek RPA operasyonel verimliliği artırmaktadır, hataları azaltmakta ve çalışanların daha stratejik ve katma değerli işlere odaklanmasını sağlamaktadır.

1.2 Yapay Zekânın İşletme Fonksiyonlarında Kullanımı

YZ teknolojileri, kuruluşların işleyiş ve değer yaratma biçimlerini dönüştürerek temel iş fonksiyonlarına yaygın bir şekilde benimsenmiş ve entegre edilmiştir: *Pazarlama:* YZ, pazarlama kampanyalarının yönetimini geliştirmede güçlü bir araç haline gelmiştir. YZ algoritmalarının benzer özelliklere ve tercihlere sahip kişileri belirlemek ve gruplandırmak için müşteri verilerini analiz ettiği kitle segmentasyonunda yaygın olarak kullanılmaktadır (Noranee ve Othman, 2023). Bu, her müşteri segmentinin benzersiz ihtiyaçlarına ve davranışlarına göre uyarlanmış kişiselleştirilmiş reklam ve içerik sunulmasını sağlamaktadır. Ek olarak, sosyal medya verilerinin YZ destekli analitiği, pazarlamacıların ortaya çıkan tüketici eğilimlerini ve kalıplarını hızla belirlemelerine yardımcı olarak, eğrinin önünde kalmak için stratejilerini ve kampanyalarını gerçek zamanlı olarak uyarlamalarını sağlamaktadır (Campbell vd., 2019). YZ'nin yeteneklerinden yararlanarak, pazarlama ekipleri ilk farkındalıktan nihai dönüşüme kadar tüm müşteri faaliyetlerini optimize edebilmekte, genel pazarlama etkinliğini iyileştirebilmekte ve daha iyi iş sonuçları elde edebilmektedir.

İnsan Kaynakları Yönetimi: YZ, insan kaynakları yönetimi alanını birkaç önemli şekilde dönüştürmüştür. YZ destekli sistemler, özgeçmiş tarama ve aday kısa listesi oluşturma gibi görevleri otomatikleştirerek işe alım sürecini hızlandırmış ve geliştirmiştir (Tewari ve Pant, 2020). Bu sistemler, büyük miktarda başvuru verisini verimli bir şekilde analiz edebilmekte, önceden tanımlanmış kriterlere göre uygun

adayları belirleyebilir ve İK departmanlarına nitelikli kişilerden oluşan akıcı bir havuz sağlayarak önemli ölçüde zaman ve kaynak tasarrufu sağlayabilir (Leong, 2018). Dahası, YZ araçları çalışan performansını ve katılım ölçümlerini analiz etmek için giderek daha fazla kullanılıyor. Gelişmiş veri analitiği ve makine öğrenimi algoritmalarından yararlanarak, bu YZ destekli sistemler İK yöneticilerine çalışan davranışları, üretkenlik kalıpları ve iş gücü memnuniyetini ve elde tutmayı etkileyen faktörler hakkında değerli içgörüler sağlayabilir (Yuan, 2018). Bu bilgiler, İK profesyonellerinin daha bilinçli kararlar almasını, hedefli çalışan geliştirme programları geliştirmesini ve daha katılımcı ve üretken bir organizasyon kültürü oluşturmasını sağlar. Genel olarak, YZ'nin insan kaynakları yönetimine entegre edilmesi, verimlilik, nesnellik ve veri odaklı karar alma süreçlerinde önemli iyileştirmelere yol açarak genel organizasyonel etkinliğe ve rekabet gücüne katkıda bulunmuştur (Tewari ve Pant, 2020).

Finans ve Muhasebe: YZ sistemleri, işletmelerin finans ve muhasebe işlemlerinde giderek daha yaygın hale gelmiştir. Bu gelişmiş teknolojiler, dolandırıcılık tespiti, risk analizi ve finansal raporlama süreçlerinin otomasyonu dahil olmak üzere çeşitli uygulamalar için kullanılmaktadır (Li vd., 2020). Örneğin, büyük veri analitiği ve makine öğrenimi algoritmalarından yararlanarak, YZ destekli sistemler, potansiyel dolandırıcılık faaliyetlerini veya finansal işlemlerdeki alışılmadık kalıpları belirlemek için büyük veri kümelerini analiz edebilmektedir. Bu, şirketlerin ortaya çıkan ekonomik dalgalanmalara daha hızlı yanıt vermelerini ve maliyetlerini buna göre optimize etmelerini sağlamaktadır (Sowmya ve Sathisha, 2023). Ayrıca, YZ, daha doğru ve proaktif risk analizi sağlamak için çok miktarda veriyi, piyasa eğilimlerini ve ekonomik göstergeleri değerlendirerek risk değerlendirmesi ve yönetimine yardımcı olmaktadır (Teng vd., 2022). Bu, finansal karar vericilerin bilinçli seçimler yapmalarını ve potansiyel riskleri daha etkili bir şekilde azaltmalarını sağlamaktadır. Bunun yanında YZ destekli otomasyon finansal raporlamanın yürütülme biçimini de dönüştürmektedir. Akıllı sistemler, finansal tabloların derlenmesini, analizini ve oluşturulmasını otomatikleştirmekte ve bu

tekrarlayan görevler için gereken zaman ve kaynakları azaltmaktadır (Türegün, 2019). Bu artan verimlilik, finans ekiplerinin daha stratejik ve katma değerli faaliyetlere odaklanmasını sağlayarak, nihayetinde kuruluş içindeki genel finansal yönetimi ve karar vermeyi iyileştirmektedir.

Tedarik Zinciri ve Lojistik: YZ, tedarik zinciri ve lojistik yönetimde giderek daha yaygın hale gelerek çeşitli alanlarda önemli bir rol oynamaktadır (Du, 2020). Envanter yönetiminde, YZ destekli sistemler geçmiş verileri, satış modellerini ve dış faktörleri analiz ederek doğru talep tahminleri üretebilmekte ve şirketlerin envanter seviyelerini optimize etmelerini ve stok tükenmelerini en aza indirmelerini sağlamaktadır (Niranjan vd., 2021). Ek olarak, YZ algoritmaları rota optimizasyonunda kullanılabilir, gerçek zamanlı trafik verilerini, hava koşullarını ve diğer değişkenleri analiz ederek en verimli teslimat rotalarını belirlemekte, nakliye maliyetlerini düşürmekte ve zamanında teslimatları iyileştirmektedir (Imran vd., 2021). Amazon gibi önde gelen şirketler, teslimat süreçlerini kolaylaştırmak ve müşteri memnuniyetini artırmak için YZ destekli teknolojilere büyük yatırımlar yapmıştır (Zhang, 2019). Bu YZ destekli sistemler, sipariş işleme sürecinden paket takibine kadar temel lojistik operasyonlarını otomatikleştirebilmiş ve müşterilere gerçek zamanlı güncellemeler ve daha sorunsuz bir teslimat deneyimi sağlamaya başlamışlardır. YZ'yı tedarik zinciri sürecine entegre ederek, kuruluşlar daha fazla verimlilik, yanıt verme ve müşteri odaklılık elde edebilir ve nihayetinde rekabet avantajlarını güçlendirme yolunda büyük mesafe kat etmişlerdir.

Üretim ve Operasyonlar: YZ, üretim ve operasyon yönetimi üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olmuştur. YZ destekli teknolojiler hata oranlarını azaltmış ve genel üretim verimliliğini birçok şekilde iyileştirmiştir. Gelişmiş sensörler ve kontrol sistemleriyle donatılmış akıllı robotlar, karmaşık üretim görevlerini hassas ve tutarlı bir şekilde yürütmekte, insan hatasını en aza indirip üretkenliği artırmaktadır (Tilley, 2017). Dahası, YZ destekli öngörücü bakım sistemleri ekipman performansını sürekli olarak izler ve olası arızaları tahmin ederek

proaktif bakımı mümkün kılar ve üretim hatlarındaki kesintileri en aza indirmektedir (Biggio ve Kastanis, 2020). Bu YZ destekli çözümleri bütünleştirerek, kuruluşlar üretim süreçlerini optimize ettirmekte, verimi artırmakta ve müşterilerine daha kaliteli ürünler sunabilmesini sağlamaktadır.

2. Yapay Zekânın Yönetimdeki Rolü

2.1. Karar Destek Sistemleri

Karar vermek, doğası gereği insani bir eylem, önemli etki ve sonuçlara sebep olan, süreklilik arz eden bir etkinliktir. Teknoloji sürekli olarak ilerlemekte ve bu durum, insan yeteneklerini geliştirmek ve karar verme süreçlerini iyileştirmek için yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu nedenle, araştırmacıların bilgisayar teknolojilerini kullanarak insan zekâsını ve kapasitesini artırmaya çalışması son derece doğal ve anlaşılabilir bir durum olarak görünmektedir. Bu çalışmalar, daha iyi ve daha bilinçli kararlar alabilmemiz için önemli bir potansiyeli içinde barındırmaktadır. Phillips-Wren, (2012) yaptığı çalışmada, bilgisayar entegreli karar verme destek sistemlerinin veya kısaca akıllı karar destek sistemlerinin finans, sağlık, pazarlama, ticaret, komuta ve kontrol ve siber güvenlik gibi alanlarda karar almaya yardımcı olmak için giderek daha fazla kullanılmaya başladığını henüz 2012 yılında ortaya koymuşlardır (s.114). YZ, büyük veri analitiği ve makine öğrenimi algoritmaları sayesinde yöneticilere daha hızlı ve daha isabetli kararlar alma imkânı sunmaktadır (Ema vd., 2016). Bu sistemler, geçmiş verileri analiz ederek gelecekteki trendleri tahmin edebilir ve yöneticilere stratejik planlama konusunda rehberlik edebilmektedir. Johnson vd. (2022) YZ'nin stratejik karar alma süreçlerini hızlandırarak ve karar kalitesini artırarak yöneticilere büyük avantajlar sağladığını belirtmektedir (s. 2-3). Kumar vd. (2024), YZ'nin Karar Destek Sistemleri ile entegrasyonunu ele alarak, YZ'nin veri analitiği, makine öğrenmesi ve doğal dil işleme gibi teknolojilerle Karar Destek Sistemlerinin etkinliğini artırdığını belirtmektedir (s. 137). Bu entegrasyon, karar alma süreçlerini daha hızlı ve daha doğru hale getirmekte, veri analizi süreçlerini iyileştirmektedir. YZ, büyük veri analizi ve tahmin algoritmaları sayesinde yöneticilere daha hızlı ve doğru kararlar

alma imkânı sunmaktadır. Bu süreçte, YZ'nin veri analitiği, senaryo analizi ve risk değerlendirme gibi alanlarda katkı sağladığı belirtilmektedir. Örneğin, bir perakende şirketi, YZ tabanlı bir karar destek sistemi kullanarak envanter yönetimini optimize edebilir ve müşteri taleplerine daha hızlı yanıt verebilir.. Singh'in (2023) çalışması, YZ destekli değişimleri yöneten liderlerin önemli zorluklarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır (s. 119). Bu zorlukların başında, YZ'nin işletmelerde yarattığı kaygı ve çekinceler gelmektedir. Özellikle çalışanlar, işlerini kaybetme korkusu, yeni teknolojilere uyum sağlama konusunda zorluk çekme ve YZ'nin etik boyutu hakkındaki endişeler nedeniyle YZ uygulamalarına karşı direnç gösterebilmektedirler. Chui vd. (2022), YZ ve otomasyonun belirli iş kollarını dönüştürebileceğini ve bazı işlerin otomatikleştirilmesiyle birlikte çalışanların yeni beceriler edinmeleri gerekebileceğini belirtmektedir. Bu durum, çalışanlarda iş güvenliği endişesi yaratabilmektedir. Dwivedi vd. (2021) ise, YZ sistemlerinin karmaşıklığı ve sürekli gelişimi nedeniyle çalışanların bu sistemlere uyum sağlamakta zorlanabileceğini ve bu durumun da yeni beceri açıklarını ve eğitim ihtiyaçlarını beraberinde getirebileceğini vurgulamaktadır (s. 5). Singh (2023), liderlerin bu zorlukları aşmalarına yardımcı olmak için aşağıda sunulan stratejileri önermektedir (s. 121):

- Sürekli Öğrenme Kültürünü Teşvik Etmek: Çalışanların YZ ve etkileri konusunda sürekli olarak kendilerini geliştirmelerini sağlamak.
- Etik YZ Yönergeleri Geliştirmek: YZ sistemlerinin geliştirilmesi ve kullanımı sırasında etik hususları ele alan net politikalar ve prosedürler oluşturmak.
- YZ Karar Destek Süreçlerini Oluşturmak: Liderlerin daha bilinçli kararlar almalarına yardımcı olmak için YZ destekli araçlar ve sistemler kullanmak.
- İnsan-YZ Etkileşimlerini Yönetmek İçin Duygusal Zekâyı Geliştirmek: Liderlerin hem insan çalışanlarla hem de YZ sistemleriyle etkili bir şekilde etkileşim kurmalarını sağlamak için duygusal zekâlarını geliştirmelerini teşvik etmek.

Cohen vd. (2023), YZ destekli karar destek sistemlerinin, kararları otonom bir şekilde önermek veya uygulamak için oldukça karmaşık bilgileri işleyebileceklerini; ancak bu durumun genel olarak şeffaflık ve açıklanabilirlikten yoksun olabileceğini belirtmişlerdir (s. 3-4). Bu da karar alma sürecinde insanların katkılarını sorgulanır bir hale getirmektedir. Bununla birlikte, yapılan bazı çalışmalarda sistem performansını önemli ölçüde iyileştirmese bile YZ-Karar Destek Sistemleri üzerinde insan denetiminin sağlanmasının hayati önem taşıdığı belirtilmiştir (Parasuraman & Wickens, 2017). Ayrıca YZ ya bağlı karar destek sistemlerinin etkin bir şekilde kullanılması için birçok YZ destekli karar destek sistemi insan benzeri özelliklerle tasarlanmıştır (Murphy vd., 2021; Pelau vd., 2021; Fenwick & Molnar, 2022).

2.2. Otomasyon ve Verimlilik

YZ'nın en büyük avantajlarından biri, rutin ve tekrarlayan görevlerin otomasyonudur. Bu sayede, yöneticiler daha stratejik ve yaratıcı görevlere odaklanabilmektedirler (Çelik, 2022). Otomasyon, aynı zamanda işletme süreçlerinin hızını ve doğruluğunu artırarak maliyetleri düşürüp verimliliği artırmaktadır (Nishar, 2022). Örneğin, bir finans şirketi, YZ tabanlı bir sistem kullanarak muhasebe ve raporlama süreçlerini otomatikleştirerek insan hatasını minimize edebilmektedir. YZ ve otomasyon teknolojilerindeki hızlı gelişmeler çeşitli endüstrilerde devrim yaratarak modern ekonominin dinamiklerinde önemli değişikliklere yol açmıştır (Kroll vd., 2021; Faishal vd., 2023). Bu teknolojik yenilikler üretkenlik artışını yönlendirme potansiyeline sahiptir, ancak işgücü piyasası üzerinde karmaşık ve bazen çelişkili etkilere de sahip olmaktadır (Furman & Seamans, 2019). Son araştırmalar, YZ ve robotiğin operasyonları kolaylaştırarak, verimliliği artırarak ve işletmelerin daha iyi hizmetler sunmasını sağlayarak üretkenliği artırabileceğini öne sürmektedir (Faishal vd., 2023). Bu, özellikle bu teknolojilerin yaygın olarak benimsendiği üretim, finans, sağlık ve ulaşım gibi endüstrilerde belirgin olarak görülmektedir (Faishal vd., 2023,). Ancak YZ ve otomasyonun artan kullanımı, belirli görevler otomatikleştirildiğinden iş

kaybına yol açma ve potansiyel olarak işsizliğe veya çalışanların becerilerini yeni rollere uyarlama ihtiyacına yol açma konusunda endişeleri de gündeme getirmiştir (Jarrahi, 2018; Faishal vd., 2023).

YZ ve otomasyonun işgücü piyasası üzerindeki etkisi karmaşıktır ve farklı meslekler ve endüstriler arasında değişiklik göstermektedir (Iansiti ve Lakhani, 2020; Furman & Seamans, 2019). Bazı sektörler bu teknolojilerden önemli faydalar elde ederken, diğerleri önemli çalkantılarla karşı karşıya kalmaktadır (Furman & Seamans, 2019; Raisch & Krakowski, 2021). YZ ve otomasyonun sunduğu verimlilik artışı ve ekonomik büyüme potansiyeli, politika yapıcıları zorlu bir denge arayışıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu teknolojilerin yaygınlaşması, rutin işlerde olası iş kayıpları ve gelir eşitsizliğinin derinleşmesi gibi riskler taşımaktadır. Bu nedenle politika yapıcılar, teknolojik ilerlemenin getirilerinden faydalanırken, işgücü piyasası üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için eğitim ve beceri geliştirme programlarına yatırım yapmak, aktif işgücü piyasası politikaları uygulamak, sosyal güvenlik sistemlerini yeniden yapılandırmak ve gelir dağılımını düzenleyici politikalar geliştirmek gibi çok yönlü stratejiler benimsemek zorunda kalmaktadırlar (Daugherty & Wilson, 2018; Davenport & Kirby, 2016; Furman & Seamans, 2019). Bu zorlukları ele almak için çeşitli politika yaklaşımları önerilmiştir; bunlar arasında YZ'ya özgü bir düzenleyicinin kurulması, genişletilmiş antitröst uygulaması ve evrensel temel gelir ve garantili istihdam gibi alternatif stratejilerin uygulanması yer almaktadır (Furman & Seamans, 2019).

3. Liderlikte Yapay Zekâ Uygulamaları

YZ, günümüz iş dünyasında liderler için giderek daha önemli hale gelmektedir. Başarılı liderler hem insana hem de teknolojiye odaklanan bir yaklaşım benimsemenin gerekliliğini fark etmektedirler. Bu bağlamda, YZ teknolojileri liderler için stratejik ve operasyonel karar alma süreçlerinde önemli katkılar sağlayabilmektedir (Tjondronegoro vd., 2022). YZ tabanlı sistemler, liderlerin daha bilinçli, etkin ve isabetli kararlar alması için destek sağlayabilir. Ayrıca, son teknolojik gelişmeler sayesinde YZ, liderlik uygulamalarını dönüştürerek "Liderlik

4.0" olarak adlandırılan yeni bir dönemi temsil etmektedir (Hai ve Van, 2021). YZ destekli analiz araçları, çalışan performansı, motivasyonu ve bağlılığı hakkında liderlere derinlemesine bilgiler sunabilmekte, böylece liderler her bir ekip üyesinin benzersiz ihtiyaçlarını daha iyi anlamalı ve yönetim tarzlarını kişiselleştirerek daha işbirlikçi ve tatmin edici bir çalışma ortamı yaratabilmelidirler (Buck & Morrow, 2018). YZ'nin liderlik, karar verme ve stratejik yönetim alanlarına entegrasyonu son yıllarda önemli ölçüde dikkat çekmeye başlamıştır. Organizasyonlar hızla değişen piyasalara uyum sağlamaya çalışırken, YZ'nin liderlik tarzlarını şekillendirme, karar verme süreçlerini geliştirme ve stratejik girişimleri yönlendirmedeki rolü akademik ve profesyonel tartışmalarda odak noktası haline gelmiştir (Quaquebeke ve Gerpott, 2023).

3.1. Yapay Zekâ ve Liderlik

YZ'nin liderlik üzerindeki etkileri iki boyutta incelenebilir: karar verme süreçleri üzerindeki etkisi ve teknoloji odaklı çalışma ortamlarında ekipleri yönetirken nasıl bir etkisi olduğu (Smith ve Green, 2018). Yapılan çalışmalar, YZ destekli araçların liderlere, geleneksel yöntemlerden daha hızlı bir şekilde geniş veri setlerini analiz etme, eğilimleri belirleme ve bilgilendirici kararlar alma konusunda yardımcı olduğunu gösteriyor (Quaquebeke ve Gerpott, 2023). Dahası, YZ kaynaklı içgörüler liderlerin daha kapsayıcı ve uyarlanabilir bir liderlik tarzı benimsemesine olanak tanımaktadır (AI and Human Leadership, 2024). Örneğin, liderler çalışan moralini ölçmek ve katılımı artırmak için duygu analizi araçlarından faydalanabilirler. Ancak, araştırmacılar YZ'ya aşırı bağımlılıktan kaçınılması ve teknolojik yeteneklerle insan empati ve kararlarının dengelenmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

3.2. Yapay Zekâ ve Karar Verme

YZ, gerçek zamanlı analizler, öngörücü modelleme ve senaryo simülasyonları sağlayarak karar vermeyi güçlendirmektedir (Karakoylu vd., 2020). Örneğin, makine öğrenmesi algoritmaları geçmiş verileri işleyerek gelecekteki sonuçları tahmin etmekte, böylece yöneticilerin riskleri öngörmelerine ve fırsatları

değerlendirmelerine yardımcı olmaktadır (El-Emary vd., 2020). Karmaşık, veri odaklı ortamlarda, YZ bilişsel önyargıları azaltmakta ve karar verme doğruluğunu iyileştirmektedir. Brynjolfsson vd.'nin (2023) yaptıkları bir çalışma, YZ destekli karar verme sistemlerinin örüntü tanıma ve sayısal akıl yürütme gerektiren görevlerde insan ekiplerinden daha iyi performans sergilediğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, akademisyenler YZ destekli kararlarda etik ikilemlerle başa çıkmak ve hesap verebilirliği sağlamak için insan gözetiminin gerekliliğini vurgulamaktadır.

3.3. Stratejik Yönetimde Yapay Zekâ

YZ'nın stratejik yönetim üzerindeki rolü, ham verileri harekete geçirilebilir stratejilere dönüştürme yeteneğinde yatmaktadır (Chernov vd., 2020). Örneğin, YZ destekli platformlar, pazar trendlerini, müşteri tercihlerini ve rakip faaliyetlerini analiz ederek organizasyonel hedeflere uygun stratejiler geliştirebilmektedir (Kordon, 2020). Ayrıca, YZ dinamik strateji geliştirmeyi mümkün kılmakta, böylece organizasyonların hızla değişen koşullara uyum sağlamasını sağlamaktadır. Tahmine dayalı analitik ve öngörücü modeller gibi araçlar, yöneticilerin farklı senaryoları test etmelerini ve kaynak dağılımını optimize etmelerini güçlendirmektedir (Wagner,2020). YZ, dinamik strateji geliştirmeyi mümkün kılarak organizasyonların hızla değişen koşullara uyum sağlamasına olanak tanımaktadır (Oberer ve Erkollar (2018). Tahmine dayalı analitik ve öngörücü modeller gibi araçlar, yöneticilerin farklı senaryoları test etmelerini ve kaynak dağılımını optimize etmelerini güçlendirmektedir. Ancak, stratejik kararlar sıklıkla nitel değerlendirmeleri içerdiğinden, YZ'nın etkinliği insan sezgisi ve alan uzmanlığıyla bütünleşmesine bağlıdır (El-Emary, 2020).

3.4. İnsan Kaynakları Yönetimi

YZ, özellikle bireysel performans analizinin zor olabileceği büyük organizasyonlarda, çalışan performansını daha verimli bir şekilde izlemek ve değerlendirmek için kullanılmaya başlanmıştır (Saxena, 2020). YZ tabanlı sistemler bu süreci otomatikleştirerek liderlere daha nesnel ve zamanında geri bildirim

sağlamaktadır (Tiwari vd., 2021; Tewari & Pant, 2020). Bu, organizasyonların çalışan performansını izlemelerine ve kariyer gelişimlerini daha etkili bir şekilde planlamalarına olanak tanımaktadır. Örneğin, bir teknoloji şirketi, çalışanlarının proje performanslarını yakından izlemek, becerilerini ve davranışlarını analiz etmek ve her bir birey için kişiselleştirilmiş kariyer gelişim planları geliştirmek için YZ destekli bir sistem kullanabilmektedir (Tong vd., 2021; Saxena, 2020). YZ, çalışan performansını izlemek ve değerlendirmek için etkin olarak kullanılabilir (Roy, 2021). Büyük organizasyonlarda bireysel performansı analiz etmek zordur, ancak YZ bu süreci otomatikleştirerek liderlere daha nesnel ve hızlı geri bildirim sağlamaktadır (Buck & Morrow, 2018). Bireysel çalışan performansını analiz etmek, özellikle önemli sayıda iş gücüne sahip büyük organizasyonlarda zorlu bir görev olabilir (Sharma & Hosein, 2020). Ancak YZ'nin entegrasyonu, bu sürecin otomatikleştirilmesine yardımcı olarak liderlerin çalışanlarının performansı hakkında daha nesnel ve zamanında geri bildirim erişmesini sağlamaktadır (Yen vd., 2017).

3.5. Kişiselleştirilmiş Liderlik

YZ ayrıca liderlerin çalışanlarını yönetmede daha kişiselleştirilmiş bir yaklaşım benimsemelerini sağlamaktadır (Kolbjørnsrud vd., 2017). Duygusal zekâ algoritmaları, çalışanların moralini ve motivasyon seviyelerini analiz etmek için kullanılmakta ve liderlerin özel liderlik stratejileri geliştirmelerine olanak tanımaktadır (Liu & Song, 2022). Örneğin, bir satış ekibi yöneticisi, her bir satış temsilcisinin benzersiz motivasyonel itici güçlerini belirlemek ve buna göre kişiselleştirilmiş teşvikler sunmak için YZ'dan yararlanabilir (Madhani, 2017; Bonau, 2020). Duygusal zekâ algoritmalarının gücünden yararlanarak, YZ liderlere çalışanlarının duygusal durumları ve motivasyon seviyeleri hakkında daha derin ve tutarlı içgörüler sağlayarak liderlere çalışanlarına yönelik daha kişiselleştirilmiş bir yaklaşım benimseme imkânı vermektedir (Meng vd., 2020). Bu, liderlerin her bir çalışanın benzersiz ihtiyaçlarını ve itici güçlerini daha iyi anlamalarını ve yönetim stratejilerini buna göre uyarlamalarını sağlamaktadır (Mazzetti & Schaufeli, 2022;

Kim, 2018). Bu gelişmiş anlayışla liderler, ekipleriyle daha etkili bir şekilde yankı bulan kişiselleştirilmiş destek, geri bildirim ve teşvikler sunmakta ve sonuç olarak çalışan katılımını, üretkenliğini ve iş tatminini iyileştirmektedir (Gruman & Saks, 2011; Mazzetti & Schaufeli, 2022). Bu özel yaklaşım, liderler ve çalışanları arasında daha güçlü bir bağ oluşturarak bireyleri en iyi performanslarını göstermeye ve organizasyonun genel başarısına katkıda bulunmaya teşvik etmektedir (Flamholtz, 2019; Rahmadani vd., 2020). Teknolojiye yatkın ve teknoloji ile barışık olan liderler, YZ destekli içgörülerden yararlanarak, her ekip üyesinin kendine özgü ihtiyaçlarını ve tercihlerini daha iyi anlayabilir ve bu sayede yönetim tarzlarını kişiselleştirerek daha işbirlikçi ve tatmin edici bir çalışma ortamı yaratabilmektedirler (Tong vd., 2021; Alahmad & Robert, 2020). Bu durum, Oberer ve Erkollar (2018) "liderlik 4.0" olarak adlandırdığı, YZ'nin liderlik uygulamalarını dönüştürdüğü yeni bir dönemi temsil etmektedir (s. 8). Son teknolojik gelişmelere bağlı olarak YZ destekli analiz araçları, çalışan performansı, motivasyonu ve bağlılığı hakkında derinlemesine bilgi sağlayabilmektedirler. Bu bilgiler, liderlerin hangi ekip üyelerinin daha fazla desteğe ihtiyaç duyduğunu, hangilerinin bağımsız çalışmayı tercih ettiğini ve hangilerinin belirli görevlerde daha başarılı olduğunu anlamalarına yardımcı olmaktadır. Bu sayede liderler, her bir ekip üyesine en uygun şekilde koçluk yapabilmekte, geri bildirim sağlayarak gelişimlerini destekleyebilmektedirler.

Alahmad ve Robert (2020), YZ destekli liderlik uygulamalarının çalışanların katılımını ve motivasyonunu artırabileceğini gösteren bir araştırma yürütmüştür (S. 3,5). Araştırmada, YZ tabanlı bir performans değerlendirme sistemi kullanan bir şirkette, çalışanların sisteme olan güvenlerinin arttığı ve geri bildirimleri daha yapıcı bir şekilde algıladıkları gözlemlenmiştir. Bu da, YZ destekli sistemlerin, liderlerin daha adil ve objektif değerlendirmeler yapmalarına yardımcı olarak çalışan motivasyonunu ve performansını artırabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde, Brown vd.'nin (2017) PwC için yaptıkları bir araştırma, YZ destekli liderlik uygulamalarının çalışanların iş tatminini ve bağlılığını artırabileceğini ortaya koymuştur. Araştırmaya katılan çalışanlar, YZ destekli sistemlerin kendilerine daha

fazla esneklik ve özerklik sağladığını, iş-yaşam dengelerini iyileştirdiğini ve daha fazla öğrenme ve gelişme fırsatı sunduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda YZ destekli liderlik uygulamaları, liderlerin daha etkili, adil ve çalışan odaklı bir yönetim tarzı benimsemelerine yardımcı olarak daha verimli ve tatmin edici bir çalışma ortamı yaratma potansiyeline sahiptir. YZ, liderlerin çalışanlarına karşı daha kişiselleştirilmiş bir yaklaşım benimsemelerine olanak tanır. Duygusal zekâ algoritmalarıyla çalışanların moral ve motivasyon seviyeleri analiz edilebilir ve buna göre uygun liderlik stratejileri geliştirilebilir (Roy, 2021; Park vd., 2021).

4. Yapay Zekânın Yönetim ve Liderlik Üzerindeki Potansiyel Zorlukları

4.1. Etik ve Gizlilik Sorunları

YZ'nın kullanımı, veri gizliliği ve etik sorunlarla ilgili çeşitli endişelere yol açmaktadır. Özellikle, çalışan performansının izlenmesi ve analiz edilmesi çalışanların gizlilik haklarını ihlal edebilir (Hickok & Maslej, 2023; Wang, 2021). Bu nedenle, YZ uygulamalarının şeffaf ve etik bir şekilde kullanılması önemlidir (Kamalov & Gurrib, 2023; Huang, 2023). Örneğin, bir sağlık kuruluşu hasta verilerini analiz ederken gizlilik ve etik kurallarına kesinlikle uymak zorundadır. Liderlik ve insan kaynakları yönetiminde YZ destekli karar almanın faydaları açık olsa da kuruluşlar bu teknolojileri kullanmanın etik ve gizlilik etkilerini de göz önünde tutmalıdırlar (Leyer & Schneider, 2021). Çalışanlar, YZ destekli performans değerlendirmelerinin şeffaflığı, adaleti ve kişisel verilerinin kötüye kullanılması veya tehlikeye atılması olasılığı konusunda endişe duyabilirler. Bu sorunları azaltmak için, kuruluşlar, çalışanların haklarının ve mahremiyetlerinin korunmasını sağlayarak, insan kaynakları yönetiminde YZ kullanımını yöneten net politikalar ve protokollerin geliştirilmesine öncelik vermelidir (Kolbjørnsrud, vd. 2017). Genel olarak, YZ'nın liderlik ve insan kaynakları yönetimine entegrasyonu hem önemli fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır (Arslan vd., 2022). YZ, performans izlemeyi, kariyer gelişimini ve çalışanları yönetmeye yönelik kişiselleştirilmiş yaklaşımları geliştirebilir (Tewari & Pant, 2020). Ancak, kuruluşlar bu teknolojilerle ilişkili etik

ve gizlilikle ilgili endişeleri dikkatlice yönetmelidir. Kuruluşlar liderlik ve İK'da YZ'nın potansiyelini keşfetmeye devam ederken, gelişmiş veri odaklı karar almanın faydalarını, çalışan güvenini, gizliliğini ve etik bütünlüğünü koruma ihtiyacıyla dengelemek çok önemli olacaktır (Wang, 2021). Bu hususları proaktif bir şekilde ele alarak, kuruluşlar liderleri güçlendirmek ve sürdürülebilir insan sermayesi yönetimi stratejilerini yönlendirmek için YZ'nın gücünden yararlanabilir. (Abasaheb & Rajagopal, 2023; Tewari & Pant, 2020; Kshetri, 2021). Liderlik ve insan kaynakları yönetiminde YZ'nın kullanımı, gelişmiş performans izleme, kişiselleştirilmiş kariyer geliştirme ve özel yönetim stratejileri gibi faydalar sunmaktadır. Ancak, kuruluşlar aynı zamanda bu teknolojilerin kullanımıyla ilgili etik ve gizlilik endişeleriyle de mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar.

4.2. Yöneticilerden Kabul ve Direnç

Liderlik rollerinde YZ destekli karar destek sistemlerinin tanıtılması, teknolojinin yetenekleri konusunda şüpheli olan veya kendi otoriteleri ve özerklikleri üzerindeki potansiyel etkisinden endişe eden yöneticiler tarafından dirençle karşılanmaktadır (Frick vd., 2021). Bazı yöneticiler, karar almada YZ'nın kullanılmasının algılanan değerlerini, saygınlıklarını azaltabileceğinden ve organizasyon içindeki liderlik rollerini zayıflatabileceğinden endişe duymaktadırlar (Palos-Sánchez vd., 2022). Ayrıca, YZ odaklı önerilerin, yöneticilerin kariyerleri boyunca geliştirdikleri deneyim ve sezgileri geçersiz kılabileceği konusunda endişeler de ortaya çıkabilmektedir (Cao vd., 2021). Organizasyonlar, YZ sistemlerinin liderlik rollerini nasıl tamamlayabileceği ve güçlendirebileceği konusunda daha iyi bir anlayış geliştirmek için çeşitli çabalar sarf etmektedirler. Bu çabalar arasında, yöneticileri YZ sistemlerinin geliştirilme ve uygulama süreçlerine dahil etmek, teknoloji ve potansiyel faydaları hakkında farkındalık yaratmak ve YZ'nın insan liderliğinin yerini almak yerine nasıl destekleyebileceği konusunda rehberlik sağlamak gibi konular ön plana çıkmaktadır (Park vd., 2021; Leyer & Schneider, 2021). McKinsey Global Institute tarafından yapılan bir araştırmada, üst düzey yöneticilerin karar alma süreçlerinin otomasyonundan tehdit hissedebilecek

orta ve alt düzey yöneticilere kıyasla YZ'yı benimseme olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bughin ve Hazan, 2017). Bu zorluğun üstesinden gelenebilmesi maksadıyla, kuruluşlar yöneticileri YZ sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasına dahil etmeye, onlara teknolojiyi ve potansiyel faydalarını anlamaları için fırsatlar sağlamaya gayret göstermektedirler (Leyer ve Schneider, 2021). YZ'nın liderlik rollerine entegre edilmesinin, insan kaynakları yönetiminin iyileştirilmesi ve etkin liderlik sergilenmesinde fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir (Walczak, 2016; Meng vd., 2020). Liderler, YZ destekli içgörülerden ve otomasyondan yararlanarak daha nesnel performans verilerine erişebilmekte, yönetim stratejilerini bireysel çalışanlara göre uyarlayabilmekte ve sonuç olarak daha büyük bir kurumsal başarıya ulaşabilmektedirler. Tüm bu faydaların yanında, kuruluşlar bu teknolojilerin tanıtımıyla birlikte ortaya çıkabilecek etik, gizlilik ve kabul zorluklarını da göz ardı etmemelidirler (Constantinides & Quercia, 2022; McParland & Connolly, 2019). YZ'nın liderlik rollerine entegre edilmesi insan kaynakları yönetiminde daha belirgin bir iyileşmeye ve liderliğe daha kişiselleştirilmiş bir yaklaşım sağlamaya destek sağlayacaktır (Touma, 2022).

4.3. Teknolojiye Bağımlılık

YZ'ya aşırı bağımlılık, yöneticilerin ve liderlerin kendi yeteneklerini geliştirmelerini engelleyebilir (Kolbjørnsrud vd., 2017). Teknolojiye bağımlılık, insan faktörünün önemini azaltabilir ve bu da uzun vadede olumsuz sonuçlara yol açabilir (Hao vd., 2020; Kapucu, 2020). Bu nedenle, YZ'yı destekleyici bir araç olarak kullanmak ve insan liderlerin yeteneklerini geliştirmeye devam etmek göz önünde tutulması gereken önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır (Saxena, 2022). Karar alma ve performans değerlendirmesi için YZ destekli sistemlere olan güvenin artması, aynı zamanda teknolojiye aşırı bağımlılığa yol açarak insan yargısına ve eleştirel düşünceye olan ihtiyacı azaltmaktadır (Schoeffer vd., 2023). YZ liderlik rollerinde daha yaygın hale geldikçe, yöneticilerin teknolojiye aşırı güvenmeleri ve kendi karar alma yeteneklerini ve özerkliklerini baltalamaları riski ortaya çıkmaktadır (Quaquebeke & Gerpott, 2023; Kolbjørnsrud vd., 2017). YZ

sistemlerinin yetenekleri hızla artarken, işletmeler bu sistemlere olan bağımlılıklarını da sorgulamaya başlamışlardır. Ahmad vd.nin de (2023) dikkat çektiği gibi, YZ'ye olan aşırı güven, yöneticilerin algoritmaların sunduğu önerilere körü körüne bağlanarak esneklik ve uyum yeteneklerini kaybetmelerine yol açabilmektedir (S. 4). Bu durum, özellikle dinamik ve belirsiz piyasa koşullarında faaliyet gösteren şirketler için önemli bir risk oluşturmaktadır. Jarrahi (2018), bu noktada insan liderliği ve karar alma süreçlerinin değerini vurgulayarak, YZ destekli içgörülerin faydaları ile insan zekâsının sağladığı sezgi ve deneyim arasında bir denge kurulması gerektiğini belirtmektedir (s. 582). Benzer şekilde, Ransbotham vd. de (2019) yaptıkları çalışmada, YZ'nin sunduğu verilerin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiğini ve insan faktörünün göz ardı edilemeyeceğini ortaya koymuşlardır (s. 8). Bu bağlamda, Cao vd. (2021), yöneticilerin YZ teknolojilerinin sınırlamalarını anlamaları ve algoritmalar tarafından üretilen önerileri yorumlarken eleştirel düşünme becerilerini kullanabilmeleri için özel olarak eğitilmeleri gerektiğini savunmaktadırlar (s. 5). Jarrahi'nin de (2018) altını çizdiği gibi, insan ve YZ arasında sinerjik bir ortaklık kültürü oluşturmak, şirketlerin hem YZ'nin potansiyelinden tam olarak faydalanmalarını hem de insan liderliğinin değerini korumalarını sağlayacaktır (s. 583). Bu sayede, her iki tarafın da güçlü yanlarını ve yeteneklerini bir araya getiren bir liderlik anlayışı ile şirketlerin genel performanslarını artırmaları mümkün olacaktır.

Bu dengeli yaklaşım, YZ destekli içgörülerin ve otomasyonun, tamamen yerini almak yerine, insan karar alma sürecini tamamlamak ve artırmak için kullanılmasını imkân vermektedir (Jarrahi, 2018, s. 580; Wilson & Daugherty, 2018; Kahn vd., 2020). Bu sinerjik iş birliği sayesinde liderler, etkili liderlik için gerekli olan eleştirel düşünme, bağlamsal anlayış ve uyarlanabilir esnekliği korurken YZ sistemlerinin nesnel verilerinden ve analitik gücünden yararlanabilmektedirler (Chamorro-Premuzic vd., 2018). İnsan ve makine zekâsı arasında doğru dengeyi sağlayarak kuruluşlar, liderlik ekiplerinin tüm potansiyelini açığa çıkarabilmekte ve sürdürülebilir bir başarı elde etmektedirler (Chamorro-Premuzic vd., 2018). Bu

sinerjik iş birliği sayesinde liderler hem YZ sistemlerinin hem de insan zekâsının ilgili güçlü yanlarını ve yeteneklerini kullanarak, çok çeşitli zorluklara ve fırsatlara etkili bir şekilde yanıt verebilecek daha çok yönlü ve uyarlanabilir bir yönetim stratejisi geliştirme imkanına sahip olmuşlardır (Wilson & Daugherty, 2018). Liderlere, kendi eleştirel düşünme, bağlamsal anlayış ve uyarlanabilir esnekliklerini korurken YZ'nın nesnel verilerini ve analitik gücünü kullanma yetkisi vererek, kuruluşlar uzun vadeli, sürdürülebilir başarıyı yönlendiren gelişen, yüksek performanslı bir liderlik ekibi yetiştirebilmektedirler (Goh, 2021).

5. Gelecekteki Yönelimler

5.1. Hibrit Liderlik Modelleri

YZ'nın endüstriler genelindeki hızlı evrimi ve entegrasyonu, geleneksel liderlik paradigmasını dönüştürmeye başlamıştır (Prakash & Mathewson, 2020; Canan vd., 2017). YZ sistemleri giderek daha karmaşık hale geldikçe, yetenekleri rutin görevleri otomatikleştirmenin ötesine geçerek daha önce yalnızca insan liderlere özgü olduğu düşünülen veri analizi, karar alma ve performans değerlendirmesi gibi işlevleri de kapsam alanına almaya başlamıştır (Quaquebeke ve Gerpott, 2023; Abasaheb & Rajagopal, 2023). Bu değişim, insan liderlerin ve YZ sistemlerinin kurumsal etkinliği artırmak için sinerjik olarak iş birliği yaptığı bir geleceği öngören bir kavram olan “Hibrit Liderlik Modelleri” nin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Kahn vd., 2020).

5.1.1. Hibrit Liderlik Modellerinin Tanımlanması

Henüz üzerinde uzlaşılan bir tanım bulunmamakla birlikte, Hibrit Liderlik Modelleri genellikle insan liderlerin ve YZ sistemlerinin güçlü yönlerini harmanlayan yeni bir yaklaşım olarak anlaşılmaktadır (Kahn vd., 2020; Dellermann vd., 2019; Prakash & Mathewson, 2020). YZ'nın liderlik alanındaki rolü üzerine yapılan güncel araştırmalar, insan liderliğinin yerini almaktan ziyade onu tamamlayıcı ve güçlendirici bir bakış açısını benimsemektedir. Bu yaklaşım, YZ'yi insan yeteneklerini ve karar alma süreçlerini destekleyen sofistike bir araç olarak

konumlandırmaktadır. Konu ile ilgili literatürden birkaç önemli tema ortaya çıkmaktadır:

Güçlerin Sinerjisi: Hibrit liderlik modelleri, insan liderlerin ve YZ sistemlerinin birbirine benzemeyen tamamlayıcı güçlerini vurgulamaktadır (Xu & Gao, 2023). Örneğin, bazı şirketler karar verme sürecinde YZ'dan algoritmik öneriler alırken, insan liderler bu önerileri eleştirel bir şekilde yorumlamakta ve nihai kararı vermektedir (Smith ve Green, 2018). Bu sayede, YZ'nın nesnel veri işleme gücü ile insan liderlerin deneyim, sezgi ve etik muhakeme yeteneği bir araya gelerek daha bilgili ve etkili kararların alınmasını sağlamaktadır (Wang, 2021). Benzer şekilde, rutinlerin YZ tarafından otomatize edilmesi, insan liderlerin yaratıcı ve stratejik düşünme becerilerine odaklanmalarına olanak tanımaktadır. YZ, büyük miktarda veriyi hızla işleme, kalıpları belirleme ve tekrarlayan görevleri otomatikleştirme konusunda ileri bir seviyeye ulaşmıştır (Kahn vd., 2020). Buna karşılık, insan liderler duygusal zekâ, yaratıcılık, etik muhakeme ve karmaşık yargı gibi değerli yetenekleri karar verme sürecinde etkili bir şekilde kullanmaktadır (Smith & Green, 2018). Hem insan hem de makine zekâsının ilgili güçlü yönlerinden yararlanarak, Hibrit liderlik modelleri sinerjik bir iş birliği yoluyla kurumsal etkinliği artırmayı amaçlamaktadır (Guszcza vd., 2022; Akyol & Yılmaz, 2023).

İşbirlikçi Liderlik: Bu model, YZ'nın liderlik üzerindeki etkisine ilişkin son araştırmalarda kanıtlandığı gibi, geleneksel, hiyerarşik liderlik yapısından daha farklılaşmış ve işbirlikçi bir yaklaşıma doğru bir geçişi temsil etmektedir (Xiong, 2022; Paudel, 2024). Bu konuda yapılan araştırmalar, YZ sistemlerinin liderlik rollerine entegre edilmesinin, insan liderler ve YZ meslektaşları arasında daha fazla iş birliğini teşvik edebileceğini, geleneksel hiyerarşik yapıları yıkararak karar alma ve problem çözmeye yönelik daha merkezi olmayan ve ekip odaklı bir yaklaşım lehine olabileceğini öne sürmektedir (Meng vd., 2020). YZ sistemleri, veri odaklı içgörüler ve öneriler sağlayan aktif işbirlikçiler haline gelirken, insan liderler stratejik karar alma, ilişki kurma ve etik hususlardaki rollerini korumaya devam etmektedirler (Seeber vd., 2020). Böylece, çeşitli yeteneklere sahip hibrit lider ekipleri, daha

esnek, uyarlanabilir ve bütüncül bir yönetim yaklaşımı geliştirmek için işbirlikçi bir liderlik yaklaşımı benimseyebilir (Şenses ve Temoçin, 2018). Örneğin, bazı şirketler karar alma süreçlerinde YZ sistemlerinin algoritmik önerilerinden faydalanırken, insan liderler bu önerileri eleştirel bir şekilde yorumlamakta ve nihai kararları vermektedir (Walczak, 2016). Bu sayede, AI'nın nesnel veri işleme gücü ile insan liderlerin deneyim, sezgi ve etik muhakeme yeteneği bir araya gelerek daha bilgilendirilmiş ve etkili kararlar alınmasını sağlar (Geng ve Varshney, 2022). Benzer şekilde, YZ'nın rutin görevleri otomatikleştirmesi, insan liderlerin yaratıcı ve stratejik düşünme becerilerine odaklanmalarına olanak tanır.

5.1.2. Hibrit Liderlik Modellerinin Potansiyel Faydaları

Mevcut literatür, sınırlı olsa da Hibrit Liderlik Modellerini benimsemenin birkaç potansiyel faydasını öne sürmektedir:

Gelişmiş Karar Alma: YZ sistemleri, liderleri gerçek zamanlı veri analizi, öngörücü modelleme ve senaryo planlama araçlarıyla donatarak daha bilgili kılarak stratejik kararlar alınmasını kolaylaştırmaktadır (Fuchs vd., 2024). Çalışmalar, YZ destekli analitik ve karar destek araçlarının kullanımının yönetsel karar almanın kalitesini ve etkinliğini önemli ölçüde artırabileceğini göstermiştir (Alasmri ve Basahel, 2022). YZ sistemleri liderlere veri odaklı içgörüler ve tahmin yetenekleri sağlayarak, onların kurumsal hedefler ve önceliklerle uyumlu daha bilgili, nesnel ve stratejik kararlar almalarına yardımcı olmaktadır (Henstock, 2019).

Artan Verimlilik ve Üretkenlik: Rutin görevleri otomatikleştirerek ve iş akışlarını düzene sokarak YZ, insan liderleri yaratıcılık, eleştirel düşünme ve duygusal zekâ gerektiren daha üst düzey görevlere odaklanmaya yönlendirebilmektedir (Abasaheb & Rajagopal, 2023; Badet, 2021).

YZ Destekli Çalışan Katılımı: YZ destekli araçlar, kuruluşların son derece kişiselleştirilmiş deneyimler, özel geri bildirimler ve hedefli gelişim fırsatları sunmasını sağlayarak çalışan katılımını önemli ölçüde artırmaktadır (Kumar vd., 2019). Çalışan verilerinin ve davranış kalıplarının analizi yoluyla, YZ sistemleri her bir çalışanın benzersiz ihtiyaçlarına ve motivasyonlarına hitap eden özelleştirilmiş

öğrenme ve büyüme planları, tanıma programları ve iletişim stratejileri sunabilmektedir (Maghsudi vd., 2021; Sen vd., 2022). Bu düzeyde kişiselleştirme, daha ilgi çekici, ödüllendirici ve tatmin edici bir çalışma ortamı yaratmakta ve sonuç olarak çalışan memnuniyetini artırarak elde tutmayı ve çalışan üretkenliğini iyileştirebilmektedir (Phillips & Phillips, 2019). YZ destekli kişiselleştirme, insan kaynakları yönetiminde önemli bir potansiyele sahiptir. Çalışan verilerini ve davranış kalıplarını analiz ederek kişiye özel deneyimler, geri bildirimler ve gelişim fırsatları sunmaktadır. Bu sayede çalışan bağlılığının artırabileceği, daha yetkin, motive ve işletmenin başarısına daha fazla katkıda bulunan bir iş gücü oluşturabileceği değerlendirilmektedir (Zel & Kongar, 2020).

Daha Fazla Çeviklik ve Uyum: Günümüzün değişken iş ortamında, kuruluşların yeni zorluklara ve fırsatlara hızla uyum sağlaması ve esnek bir anlayış ve yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Hibrit Liderlik Modelleri, liderlere değişimi etkili bir şekilde öngörmeleri ve yanıtlamaları için gerçek zamanlı içgörüler ve öngörücü analizler sağlayarak kurumsal esneklik ve çevikliği artırmaktadır (Attar & Abdul-Kareem, 2020; Arifin & Purwanti).

5.1.3. Zorluklar ve Önlemler

Potansiyel faydalarına rağmen, literatür Hibrit Liderlik Modellerinin uygulanmasıyla ilişkili ortaya çıkan zorluklar ve alınacak önlemler aşağıda belirtildiği gibidir:

Güven ve Şeffaflık Geliştirme: İnsan liderler ve YZ sistemleri arasında güven oluşturmak, bu modellerin başarısı için çok önemlidir. Bu, YZ sistemlerinin kuruluş içinde nasıl geliştirildiği, dağıtıldığı ve kullanıldığı konusunda şeffaflık gerektirmektedir (Prakash & Mathewson, 2020; Li vd., 2023).

Etik Endişelerin Ele Alınması: YZ sistemleri karar alma sürecine daha fazla dahil oldukça, önyargı, adalet ve hesap verebilirlikle ilgili etik endişelerin ele alınması çok önemlidir (Ali vd., 2023). Kuruluşların liderlik rollerinde YZyı kullanmak için net etik kurallar belirlemeleri gerekmektedir (Schultz & Seele, 2022; Ali vd., 2023).

İnsan Becerilerinin Korunması: YZ , insan yeteneklerini geliştirme potansiyeline sahip olsa da insan liderlerin iletişim, iş birliği ve eleştirel düşünme gibi temel becerilerini korumaya ve geliştirmeye devam etmeleri büyük önem taşımaktadır (Hernández, 2024; Quaquebeke & Gerpott, 2023).

Değişimi Etkili Şekilde Yönetmek: Hibrit Liderlik Modellerinin uygulanması, değişim yönetimine yönelik iyi yapılandırılmış bir yaklaşım gerektiren önemli bir organizasyonel değişim gerektirir. Bu geçiş, örgütsel kültürü etkileyerek, veri odaklı karar almayı benimseyen ve YZ sistemlerine güveni teşvik eden emir-komuta modellerinden iş birlikçi modellere geçişi gerektirmektedir (Smith vd., 2022). Aynı zamanda, süreçlerin ve sistemlerin yeniden tasarlanması, YZ'nın iş akışlarına entegre edilmesi, veri yönetimi altyapısının güçlendirilmesi ve performans değerlendirme ölçütlerinin insan-YZ iş birliğini yansıtacak şekilde uyarlanması gerekmektedir (Tjondronegoro vd., 2022). Etkili değişim yönetimi, bu yeni liderlik paradigması için net iletişim ve paylaşılan bir vizyona dayanır (Sherson vd., 2023; Fulton vd., 2022). Her düzeydeki paydaşları dahil etmek, endişeleri şeffaf bir şekilde ele almak ve aktif katılım fırsatları sağlamak çok önemlidir (McNeese vd., 2021; Stefik, 2023). Pilot programlarla başlamak, kuruluş çapında uygulamadan önce test etme ve iyileştirme yönünde avantajlı olanaklar sağlamaktadır. Sürekli öğrenme ve adaptasyon kültürünü teşvik etmek, kuruluşun hibrit liderlik modeliyle birlikte evrimleşmesine imkân vermektedir (Taji & Bengo, 2018).

Hibrit Liderlik Modellerinin ortaya çıkışı, liderlik kavramı kapsamında önemli bir değişimi temsil etmektedir (Martin & Ernst, 2005). Kuruluşlar, insan liderlerin ve YZ sistemlerinin güçlü yönlerini bir araya getirmenin, verimlilik, inovasyon ve uyum sağlamada benzersiz fırsatlar sunduğunu fark etmeye başlamışlar ve bu iş birlikçi potansiyeli en üst düzeye çıkarmak için yeni yöntemler ve sistemler geliştirmektedirler (Meng vd., 2020; Panpan, 2022). Ancak, YZ'nın liderlik rollerine entegrasyonuna tedarikli ve stratejik bir şekilde yaklaşmak, etik hususları ele almak, güveni ve şeffaflığı teşvik etmek ve insan becerilerinin liderlik gelişiminin ön saflarında kalmasını sağlamak hayati önem taşımaktadır (Fulton vd.,

2022; Watson vd., 2021). YZ gelişmeye devam ettikçe, Hibrit Liderlik Modellerinin giderek daha yaygın hale gelmesi ve liderliğin geleceği için heyecan verici yeni olasılıklar sunması muhtemeldir. Gelecekte, YZ ve insan liderlerin bir arada çalıştığı hibrit liderlik modellerinin daha yaygın bir hal alacağı kaçınılmaz bir gerçek olarak önümüze çıkmaktadır. Bu modeller ile, YZ'nın analitik gücü ile insan liderlerin duygusal zekâsı birleşerek; bir üretim şirketi, üretim süreçlerini optimize etmek için YZ kullanırken, çalışan motivasyonunu artırmak için insan liderlerin duygusal zekâsından yararlanılması vb. gibi daha etkili yönetim stratejilerinin ortaya çıkıp uygulamaya konması büyük bir olasılık haline gelmiştir (Fuchs vd., 2024).

5.2. Sürekli Öğrenme ve Adaptasyon

YZ teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, iş dünyasını giderek artan bir hızla kökten değiştirmiştir (Farrow, 2020). Bu dinamik olarak gelişen ortamda, sürekli öğrenme ve uyum, hayatta kalmayı ve rekabet avantajını sürdürmeyi amaçlayan kuruluşlar için kritik zorunluluklar haline gelmiştir (Rožman vd., 2023). Özellikle yöneticiler ve organizasyon liderleri için, YZ çağında ortaya çıkan yenilikleri yakından izleme ve kendi yeteneklerini sürekli olarak geliştirme zorunluluğu giderek daha da önemli hale gelmiştir (Kordon, 2020). Sadece yeni teknolojik becerilerde ustalaşmanın ötesinde, sürekli öğrenme ve uyum kavramı, yeni düşünme biçimlerinin geliştirilmesini, değişime daha fazla açık olmayı ve belirsizlikle başa çıkma becerisinin geliştirilmesini kapsamaktadır (Ward vd., 2018). Etkili yöneticiler ve liderler, YZ'nın işin doğasını nasıl yeniden şekillendirdiğini derinlemesine kavramak, YZ destekli araçları ve platformları ustalıkla kullanmayı öğrenmek ve ekiplerini bu dönüştürücü yeni dönemi benimsemeye proaktif bir şekilde hazırlamak için sürekli büyük bir çaba göstermektedirler (Wagner, 2020; Watson vd., 2021). Aynı zamanda bu noktada, kuruluşlar sürekli öğrenme ve adaptasyon kültürünü geliştirmede önemli sorumluluklar üstlenmektedir. Bu, hem yöneticilerin hem de çalışanların YZ okuryazarlığını ve dijital yeterliliklerini geliştirmeyi sağlayan eğitim ve gelişim programları uygulamalarını gerektirmektedir (Rožman vd., 2023; Watson vd., 2021). Bu tür girişimlere örnek olarak düzenli atölyeler, çevrimiçi eğitim

kursları ve YZ ve dijital dönüşüme odaklanan yapılandırılmış bilgi paylaşım oturumları verilebilir (Dell'Acqua vd., 2023). Sürekli öğrenme ve adaptasyona dayalı yaygın bir kültürün benimsenmesi, kuruluşların YZ'nın muazzam potansiyelinden tam olarak yararlanmaları ve bu teknolojik devrimin sunduğu zorluklar ve fırsatlarla başarılı bir şekilde başa çıkmaları için elzem bir hal almıştır (Fulton vd., 2022). Kuruluşlar iş gücünü değişimi benimsemek için gerekli bilgi ve becerilerle güçlendirerek, kendilerini hızlı teknolojik gelişmeler karşısında uzun vadeli sürdürülebilirlik ve başarı için ihtiyaca yönelik olarak konumlandırmaktadırlar.

Sonuç ve Öneriler

Bu literatür incelemesi, YZ'nın yönetim ve liderlik rollerini nasıl yeniden şekillendirdiğini ele alarak, sunduğu fırsatları ve beraberinde getirdiği zorlukları ele almaktadır. YZ destekli karar destek sistemleri, yöneticilerin daha hızlı, veri odaklı ve etkili kararlar almasını sağlayarak operasyonel verimliliği artırma potansiyeline sahiptir (Kshetri, 2021). Otomasyon ve benzeri teknolojik sistemler, tekrarlayan görevleri devralarak yöneticilerin stratejik düşünme ve inovasyona odaklanmaları için zaman yaratmaktadır (Leyer & Schneider, 2021). Ayrıca YZ, yetenek edinimi ve yerleştirmeden performans değerlendirmesine kadar birçok İK sürecinde önyargıyı azaltma ve verimliliği artırma potansiyeliyle insan kaynakları yönetiminde devrim yaratma potansiyeline sahiptir (Tewari & Pant, 2020). Buna ek olarak, YZ, kişiselleştirilmiş liderlik yaklaşımlarının çalışanların bireysel ihtiyaçlarına ve hedeflerine göre uyarlanmasını sağlayarak motivasyon ve katılımı artırmaktadır. Ancak, YZ'nin sunduğu bu fırsatlar, beraberinde bir dizi zorluğu da getirmektedir. Etik ve gizlilik endişeleri, algoritmik önyargı, veri güvenliği ve şeffaflık sorunları, dikkatlice ele alınması gereken önemli konuların başında gelmektedir. Yöneticilerin YZ'nin benimsenmesi konusundaki çekinceleri ve olası dirençleri de etkili bir şekilde yönetilmeye muhtaçtır (Fuchs vd., 2024). YZ teknolojilerine aşırı bağımlılık, insan etkileşiminin ve eleştirel düşünme becerilerinin zayıflamasına yol açabilmektedir. Bu zorlukların üstesinden gelmek ve YZ'nin potansiyelinden en iyi şekilde

yararlanmak için hibrit liderlik modelleri önem kazanmaktadır. Bu modeller, insan liderlerinin duygusal zekâ, eleştirel düşünme ve etik karar verme gibi güçlü yönlerini, YZ'nın analitik gücü ve verimlilik potansiyeliyle birleştirerek daha etkili ve insan odaklı bir liderlik yaklaşımı sunmaktadır. Hibrit liderlik modellerinin başarısı, insan liderlerin ve YZ sistemlerinin etkili bir şekilde entegre edilmesine, etik kaygıların ele alınmasına ve sürekli öğrenme ve uyum kültürünün teşvik edilmesine bağlı olacaktır. YZ, yönetim ve liderlik alanlarında devrim yaratma potansiyeline sahip olmakla birlikte, bu dönüşümün etik ve insan odaklı bir şekilde gerçekleşmesi kritik öneme sahiptir (Fulton vd., 2022). YZ'yı stratejik bir araç olarak gören, insan faktörünü göz ardı etmeyen ve sürekli öğrenmeyi teşvik eden liderler, organizasyonlarını bu değişimde başarıya taşıma imkanına sahip olacaklardır. YZ gelişmeye devam ettikçe, yöneticilerin ve liderlerin karar alma, iletişim ve insan yönetimi yeteneklerini geliştirmek için bu teknolojileri en iyi şekilde nasıl kullanabileceklerini anlamak tüm kurumlar için daha önemli bir konu haline alacaktır. Gelecekteki yapılacak araştırmalar için, dijital çağda etkili yönetim ve liderlik için gereken gelişen beceri setleri ve yetkinlikler üzerinde YZ destekli araçların ve platformların etkisi, YZ destekli koçluk, liderlerin YZ destekli koçluk platformlarına karşı tutumları, YZ destekli koçluk platformlarının etik kullanımı konuları incelenebilir. Bununla birlikte, YZ ve diğer teknolojiler iş dünyasını hızla değiştirirken hem yöneticilerin hem de çalışanların bu yeni ortama uyum sağlamaları gerekmektedir. Bu nedenle, sürekli öğrenmeyi ve adaptasyonu teşvik eden bir kurum kültürü oluşturmak büyük önem taşımaktadır. Bu noktada, organizasyonların hangi yapısal ve kültürel değişimlere ihtiyacı olduğunu araştıran yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmalar, şirketlerin değişen dünyaya ayak uydurmalarını ve çalışanlarını geleceğe hazırlamalarını sağlayacak önemli bilgiler sunabilir.

Kaynakça

- Abasaheb, S. A., & Subashini, R. (2023). Maneuvering of digital transformation: role of artificial intelligence in empowering leadership-an empirical overview. *International Journal of Professional Business Review: Int. J. Prof. Bus. Rev.*, 8(5), 20. <https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i5.1838>
- Ahmad, S F., Han, H., Alam, M M., Rehmat, M K., Irshad, M., Arraño-Muñoz, M., & Ariza-Montes, A. (2023). Impact of artificial intelligence on human loss in decision making, laziness and safety in education. *Palgrave Macmillan*, 10(1). <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01787-8>
- AI and Human Leadership. (2024). <https://www.potentialproject.com/ai-and-human-leadership>
- Akyol, K., & Yılmaz, A. (2023). Ruhsal Zekânın Kariyer Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 570-603.
- Alahmad, R., & Robert, L. (2020, January 1). Artificial Intelligence (AI) and IT identity: Antecedents Identifying with AI Applications. *Cornell University*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2005>.
- Alasmri, N., & Basahel, S. (2022). Linking Artificial Intelligence Use to Improved Decision-Making, Individual and Organizational Outcomes. *Canadian Center of Science and Education*, 15(10), 1-15. <https://doi.org/10.5539/ibr.v15n10p1>
- Ali, S. J., Christin, A., Smart, A., & Katila, R. (2023, June). Walking the walk of AI ethics: Organizational challenges and the individualization of risk among ethics entrepreneurs. In *Proceedings of the 2023 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency* (pp. 217-226). <https://doi.org/10.1145/3593013.3593990>
- Arifin, R., & Purwanti, H. (2023). Examining the Influence of Leadership Agility, Organizational Culture, and Motivation on Organizational Agility: A Comprehensive Analysis. *Golden Ratio of Human Resource Management*, 3(1), 33-54. <https://doi.org/10.52970/grhrm.v3i1.205>
- Arslan, A., Cooper, C., Khan, Z., Golgeci, I., & Ali, I. (2022). Artificial intelligence and human workers interaction at team level: a conceptual assessment of the challenges and potential HRM strategies. *International Journal of Manpower*, 43(1), 75-88. <https://doi.org/10.1108/IJM-01-2021-0052>
- Attar, M., & Abdul-Kareem, A. (2020). The role of agile leadership in organisational agility. In *Agile business leadership methods for industry 4.0* (pp. 171-191). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-80043-380-920201011>
- Badet, J. (2021). AI, automation and new jobs. *Open journal of business and management*, 9(5), 2452-2463. <https://doi.org/10.4236/ojbm.2021.95132>
- Bahja, M. (2020). Natural language processing applications in business. *E-Business-higher education and intelligence applications*. <https://doi.org/10.5772/intechopen.92203>
- Baruah, A., Shaikh, M., Kumar, R. M., Shaikh, I. A. K., Thomas, S. N., & Natrayan, L. (2024, April). Artificial Intelligence Influence on Leadership Styles in Human Resource Management for Employee Engagement. In *2024 Ninth International Conference on Science Technology Engineering and Mathematics (ICONSTEM)* (pp. 1-5). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICONSTEM60960.2024.10568819>

- Belk, R. W., Belanche, D., & Flavián, C. (2023). Key concepts in artificial intelligence and technologies 4.0 in services. *Service Business*, 17(1), 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11628-023-00528-w>
- Biggio, L., & Kastanis, I. (2020). Prognostics and health management of industrial assets: Current progress and road ahead. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 3, 578613. <https://doi.org/10.3389/frai.2020.578613>
- Bonau, S. (2020, April 8). Strategic Leadership, Commitment and Employee Motivation: what influences attitudes towards the workplace. *Corvinus University of Budapest*, 14(4), 141-149. <https://doi.org/10.14267/retp2019.04.09>
- Brown, J., Gosling, T., Sethi, B., Sheppard, B., Stubbings, C., Sviokla, J., ... & Fisher, L. (2017). *Workforce of the future: The competing forces shaping 2030*. London: PWC.
- Brynjolfsson, E., Li, D., & Raymond, L. R. (2023). *Generative AI at work* (No. w31161). National Bureau of Economic Research.
- Buck, B., & Morrow, J F. (2018, October 8). AI, performance management and engagement: keeping your best their best. *Emerald Publishing Limited*, 17(5), 261-262. <https://doi.org/10.1108/shr-10-2018-145>
- Bughin, J., & Hazan, E. (2017). Five management strategies for getting the most from AI. *MIT Sloan Management Review*, 59-68.
- Campbell, C., Sands, S., Ferraro, C., Tsao, H. Y. J., & Mavrommatis, A. (2020). From data to action: How marketers can leverage AI. *Business horizons*, 63(2), 227-243.. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2019.12.002>
- Canan, M., Sousa-Poza, A., & Dean, A. (2017). Complex adaptive behavior of hybrid teams. *Procedia Computer Science*, 114, 139-148. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2017.09.013>
- Cao, G., Duan, Y., Edwards, J S., & Dwivedi, Y K. (2021, August 1). Understanding managers' attitudes and behavioral intentions towards using artificial intelligence for organizational decision-making. *Elsevier BV*, 106, 102312-102312, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2021.102312>
- Chakraborti, T., Isahagian, V., Khalaf, R., Khazaeni, Y., Muthusamy, V., Rizk, Y., & Unuvar, M. (2020). From Robotic Process Automation to Intelligent Process Automation: –Emerging Trends–. In *Business Process Management: Blockchain and Robotic Process Automation Forum: BPM 2020 Blockchain and RPA Forum, Seville, Spain, September 13–18, 2020, Proceedings 18* (pp. 215-228). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2007.13257>
- Chamorro-Premuzic, T., Wade, M., & Jordan, J. (2018). As AI makes more decisions, the nature of leadership will change. *Harvard Business Review*, 1, 2-7. <https://hdl.handle.net/10520/EJC-dc9d772d4>
- Chaudhary, S., Kumar, S., Kumar, K., Kathuria, S., Negi, P., & Chhabra, G. (2023, March). Role of Artificial Intelligence in Organizational Culture and Workplace. In *2023 International Conference on Sustainable Computing and Data Communication Systems (ICSCDS)* (pp. 528-532). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICSCDS56580.2023.10104697>
- Chernov, A. V., Chernova, V. A., & Komarova, T. V. (2020). The usage of artificial intelligence in strategic decision making in terms of fourth industrial revolution. In *1st International Conference on Emerging Trends and Challenges in the Management Theory and Practice (ETCMTP 2019)* (pp. 22-25). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.200201.005>

-
- Chui, M., Hall, B., Mayhew, H., Singla, A., Sukharevsky, A., & by McKinsey, A. I. (2022). The state of AI in 2022-and a half decade in review. <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai-in-2022-and-a-half-decade-in-review#/>.
- Cohen, M. C., Mancenido, M. V., Chiou, E. K., & Cooke, N. J. (2023). Teamness and Trust in AI-Enabled Decision Support Systems: Current Challenges and Future Directions. In *CEUR Workshop Proceedings* (Vol. 3456, pp. 175-187). CEUR-WS.
- Constantinides, M., & Quercia, D. (2022, January 1). Good Intentions, Bad Inventions: How Employees Judge Pervasive Technologies in the Workplace. *Cornell University*. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2210.06381>
- Crummenerl, C., Pendlebury-Green, A., Buvat, J., Khadikar, A., Sengupta, A., & Shah, H. (2019). Emotional intelligence—the essential skillset for the age of AI. *Capgemini Research Institute*, 35. <https://doi.org/10.1109/ICIPTM52218.2021.9388350>
- Çelik, C. (2022). Pazaryerleri ve İş Zekâsı. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 1-22.
- Daugherty, P., Wilson, H.J., 2018. Human + Machine: Reimagining Work in the Age of AI. *Harvard Business Review Press*, Boston, MA.
- Davenport, T. H., & Mittal, N. (2022). How companies can prepare for the coming “AI-first” world. *Strategy & leadership*, 51(1), 26-30. <https://doi.org/10.1108/SL-11-2022-0107>
- Davenport, T.H., Kirby, J., 2016. Only Humans Need Apply: Winners and Losers in the Age of Smart Machines. *HarperCollins*, New York, NY
- Dell'Acqua, F., McFowland, E., Mollick, E. R., Lifshitz-Assaf, H., Kellogg, K., Rajendran, S., ... & Lakhani, K. R. (2023). Navigating the jagged technological frontier: Field experimental evidence of the effects of AI on knowledge worker productivity and quality. *Harvard Business School Technology & Operations Mgt. Unit Working Paper*, (24-013). <https://ssrn.com/abstract=4573321>
- Dellermann, D., Ebel, P., Söllner, M., & Leimeister, J M. (2019). Hybrid Intelligence. *Springer Nature*, 61(5), 637-643. <https://doi.org/10.1007/s12599-019-00595-2>
- Dey, S., & Das, A. (2019). Robotic process automation: assessment of the technology for transformation of business processes. *International Journal of Business Process Integration and Management*, 9(3), 220-230. <https://doi.org/10.1504/ijbpim.2019.100927>
- Dixit, S., & Maurya, M. (2021, February). Equilibrating emotional intelligence and AI driven leadership for transnational organizations. In *2021 International Conference on Innovative Practices in Technology and Management (ICIPTM)* (pp. 233-237). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICIPTM52218.2021.9388350>
- Du, X. (2020, October). Research on the artificial intelligence applied in logistics warehousing. In *Proceedings of the 2nd International Conference on Artificial Intelligence and Advanced Manufacture* (pp. 140-144). <https://doi.org/10.1145/3421766.3421798>
- Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Ismagilova, E., Aarts, G., Coombs, C., Crick, T., ... & Williams, M. D. (2021). Artificial Intelligence (AI): Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International journal of information management*, 57, 101994. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.08.002>

- El-Emary, I., Al Otaibi, S., & Al Amri, W. (2020). The effect of using artificial intelligence on the quality of decision-making in various organizations: A critical survey study. *Bioscience Biotechnology Research Communications*, 13(4), 2042-2049. <https://doi.org/10.21786/bbrc/13.4/61>
- Ema, A., Akiya, N., Osawa, H., Hattori, H., Oie, S., Ichise, R., ... & Yashiro, Y. (2016). Future relations between humans and artificial intelligence: a stakeholder opinion survey in Japan. *IEEE Technology and Society Magazine*, 35(4), 68-75. <https://doi.org/10.1109/MTS.2016.2618719>
- Fabiola H. Gerpott. (2023). The Now, New, and Next of Digital Leadership: How Artificial Intelligence (AI) Will Take Over and Change Leadership as We Know It. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/15480518231181731>
- Faishal, M., Mathew, S., Neikha, K., Pusa, K., & Zhimomi, T. (2023). The future of work: AI, automation, and the changing dynamics of developed economies. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 18(3), 620-629. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2023.18.3.1086>
- Farrow, E. (2021). Mindset matters: how mindset affects the ability of staff to anticipate and adapt to Artificial Intelligence (AI) future scenarios in organisational settings. *AI & society*, 36(3), 895-909. <https://doi.org/10.1007/s00146-020-01101-z>
- Fenwick, A., & Molnar, G. (2022). The importance of humanizing AI: using a behavioral lens to bridge the gaps between humans and machines. *Discover Artificial Intelligence*, 2(1), 14. <https://doi.org/10.1007/s44163-022-00030-8>
- Flamholtz, E. (2019, January 1). Managing and Enhancing Employee Engagement. , 10(6). <https://doi.org/10.30845/ijbss.v10n6p1>
- Frick, N. R., Mirbabaie, M., Stieglitz, S., & Salomon, J. (2021). Maneuvering through the stormy seas of digital transformation: the impact of empowering leadership on the AI readiness of enterprises. *Journal of Decision Systems*, 30(2-3), 235-258. <https://doi.org/10.1080/12460125.2020.1870065>
- Fuchs, A., Passarella, A., & Conti, M. (2024). Optimizing Risk-averse Human-AI Hybrid Teams, 1-8. *arXiv preprint arXiv:2403.08386*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2403.08386>
- Fulton, R., Fulton, D., & Kaplan, S. (2022). Artificial Intelligence: Framework of driving triggers to past, present and future applications and influencers of industry sector adoption. *arXiv preprint arXiv:2204.01518*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2204.01518>
- Fulton, S. (2022). *Enhancing student leadership at Yukon University* (Master's thesis, Royal Roads University (Canada)).
- Furman, J., & Seamans, R. (2019). AI and the Economy. *Innovation policy and the economy*, 19(1), 161-191. <https://doi.org/10.1086/699936>
- Geng, B., & Varshney, P. K. (2022). Human-machine collaboration for smart decision making: current trends and future opportunities. In *2022 IEEE 8th International Conference on Collaboration and Internet Computing (CIC)* (pp. 61-67). IEEE. <https://doi.org/10.1109/cic56439.2022.00019>
- Goh, H. H. (2021). Artificial intelligence in achieving sustainable development goals. *arXiv preprint arXiv:2107.13966*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2107>
- Gruman, J A., & Saks, A M. (2011, June 1). Performance management and employee engagement. *Elsevier BV*, 21(2), 123-136. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2010.09.004>

- Guszcza, J., Danks, D., Fox, C R., Hammond, K J., Ho, D E., Imas, A., Landay, J A., Levi, M., Logg, J M., Picard, R W., Raghavan, M., Stanger, A., Ugolnik, Z., & Woolley, A W. (2022, January 1). Hybrid Intelligence: A Paradigm for More Responsible Practice. *RELX Group (Netherlands)*, 1-24. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4301478>
- Hai, T. N., & Van, Q. N. (2021). The impact of the fourth industrial revolution on ethical leadership. *Journal of Human, Earth, and Future*, 2(3), 234-247. <http://dx.doi.org/10.28991/HEF-2021-02-03-05>
- Hao, M., Lv, W., & Du, B. (2020). The influence mechanism of authentic leadership in artificial intelligence team on employees' performance. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1438, No. 1, p. 012022). IOP Publishing. <https://doi.org/doi:10.1088/1742-6596/1438/1/012022>
- Harkut, D. G., & Kasat, K. (2019). Introductory chapter: artificial intelligence-challenges and applications. *Artificial Intelligence-Scope and Limitations*. <https://doi.org/10.5772/intechopen.84624>. <https://doi.org/10.5772/intechopen.84624>
- Henstock, P. V. (2019). Artificial intelligence for pharma: time for internal investment. *Trends in pharmacological sciences*, 40(8), 543-546. <https://doi.org/10.1016/j.tips.2019.05.003>
- Hernández, E. G. (2024). Towards an ethical and inclusive implementation of artificial intelligence in organizations: a multidimensional framework. *arXiv preprint arXiv:2405.01697*, 1-15. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2405.01697>
- Hickok, M., & Maslej, N. (2023). A policy primer and roadmap on AI worker surveillance and productivity scoring tools. *AI and Ethics*, 3(3), 673-687. <https://doi.org/10.1007/s43681-023-00275-8>
- Hougaard, R., & Carter, J. (2018). *The mind of the leader: How to lead yourself, your people, and your organization for extraordinary results*. Harvard Business Press.
- Huang, L. (2023). Ethics of Artificial Intelligence in Education: Student Privacy and Data Protection. , 16(2), 2577-2587. <https://doi.org/10.15354/sief.23.re202>
- Iansiti, M., Lakhani, K.R., 2020. Competing in the age of AI. *Harv. Bus. Rev.* 98 (1), 59–67.
- Imran, N. M., Mishra, S., & Won, M. (2021). Towards fully autonomous drone-based last-mile delivery. *arXiv preprint arXiv:2103.04118*. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2103.04118>
- Jarrahi, M H. (2018, July 1). Artificial intelligence and the future of work: Human-AI symbiosis in organizational decision making. *Elsevier BV*, 61(4), 577-586. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.03.007>
- Johnson, P. C., Laurell, C., Ots, M., & Sandström, C. (2022). Digital innovation and the effects of artificial intelligence on firms' research and development—Automation or augmentation, exploration or exploitation?. *Technological Forecasting and Social Change*, 179, 121636. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121636>
- Kahn, L H., Savas, O., Morrison, A., Shaffer, K A., & Zapata, L. (2020). Modelling Hybrid Human-Artificial Intelligence Cooperation: A Call Center Customer Service Case Study, 3072-3075. <https://doi.org/10.1109/bigdata50022.2020.9377747>
- Kamalov, F., & Gurrib, I. (2023). New Era of Artificial Intelligence in Education: Towards a Sustainable Multifaceted Revolution. *Cornell University*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2305>.
- Kapucu, H. (2020). Technology effect on the leader behaviors in the digital era. *Business & IT*, 10(2), 12-31. <https://doi.org/10.14311/bit.2020.03.02>

- Kapucu, H. (2020). Technology effect on the leader behaviors in the digital era. *Business & IT*, 10(2), 12-31. <https://doi.org/10.14311/bit.2020.03.02>
- Karakoylu, P. E., Kural, A. G., & Gulden, S. (2020). The effect of artificial intelligence (AI) on new product development (NPD): a future scenario. In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Vol. 960, No. 2, p. 022026). IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1757-899x/960/2/022026>
- Kim, M. (2018, September 19). The Effects of Authentic Leadership on Employees' Well-Being and the Role of Relational Cohesion. <https://doi.org/10.5772/intechopen.76427>
- Kochanny, S. E., & Pearson, A. T. (2021). Academics as leaders in the cancer artificial intelligence revolution. *Cancer*, 127(5), 664-671. <https://doi.org/10.1002/cncr.33284>
- Kolbjørnsrud, V., Amico, R., & Thomas, R. J. (2017). Partnering with AI: how organizations can win over skeptical managers. *Emerald Publishing Limited*, 45(1), 37-43. <https://doi.org/10.1108/sl-12-2016-0085>
- Kordon, A. (2020, August). Applied artificial intelligence-based systems as competitive advantage. In *2020 IEEE 10th International Conference on Intelligent Systems (IS)* (pp. 6-18). IEEE. <https://doi.org/10.1109/IS48319.2020.9200097>
- Kotkar, R. V., & Potdar, S. M. (2024). Investigating the Development and Uses of Natural Language Processing in Educational Settings. *IBMRD's Journal of Management & Research*, 13(1), 77-85. <http://dx.doi.org/10.17697/ibmrdr%2F2024%2Fv13i1%2F173526>
- Kroll, J. A., Michael, J. B., & Thaw, D. B. (2021). Enhancing cybersecurity via artificial intelligence: Risks, rewards, and frameworks. *Computer*, 54(6), 64-71. <https://doi.org/10.1109/MC.2021.3055703>
- Kshetri, N. (2021). Evolving uses of artificial intelligence in human resource management in emerging economies in the global South: some preliminary evidence. *Management Research Review*, 44(7), 970-990. <http://dx.doi.org/10.1108/MRR-03-2020-0168>
- Kumar, B. R., Reddy, S. M., Madhuri, A., & Shireesha, M. (2024). The Role of Artificial Intelligence in Decision-Making Processes. <https://doi.org/10.33472/AFJBS.6.6.2024.6344-6362>
- Kumar, V., Rajan, B., Venkatesan, R., & Lecinski, J. (2019, July 4). Understanding the Role of Artificial Intelligence in Personalized Engagement Marketing. *SAGE Publishing*, 61(4), 135-155. <https://doi.org/10.1177/0008125619859317>
- Leong, C. (2018). Technology & recruiting 101: how it works and where it's going. *Strategic HR Review*, 17(1), 50-52. <https://doi.org/10.1108/shr-12-2017-0083>
- Leyer, M., & Schneider, S. (2021). Decision augmentation and automation with artificial intelligence: Threat or opportunity for managers?. *Business Horizons*, 64(5), 711-724. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2021.02.026>
- Li, B., Qi, P., Bo, L., Di, S., Liu, J., Pei, J., Yi, J., & Zhou, B. (2023, January 16). Trustworthy AI: From Principles to Practices. *Association for Computing Machinery*, 55(9), 1-46. <https://doi.org/10.1145/3555803>
- Li, C. (2022). The Impact and Response of Artificial Intelligence on the Theory of Enterprise Management. In *2022 3rd International Conference on Electronic Communication and Artificial Intelligence (IWEC AI)* (pp. 314-317). IEEE. <https://doi.org/10.1109/IWEC AI55315.2022.00067>

- Li, C., Haohao, S., & Ming, F. (2020, April). Research on the impact of artificial intelligence technology on accounting. In *Journal of physics: conference series* (Vol. 1486, No. 3, p. 032042). IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1486/3/032042>
- Liu, Y., & Song, J. (2022). Predictive analysis of the psychological state of charismatic leaders on employees' work attitudes based on artificial intelligence affective computing. *Frontiers Media*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.965658>
- Madhani, P. M. (2017). Enhancing return on salesforce investment: reallocating incentives and training resources with intrinsic valuation approach. *Compensation & Benefits Review*, 49(3), 135-152. <https://doi.org/10.1177/0886368718790294>
- Maghsudi, S., Lan, A S., Xu, J., & Schaar, M V D. (2021). Personalized Education in the Artificial Intelligence Era: What to Expect Next. *Institute of Electrical and Electronics Engineers*, 38(3), 37-50. <https://doi.org/10.1109/msp.2021.3055032>
- Martin, A., & Ernst, C. (2005). Exploring leadership in times of paradox and complexity. *Corporate Governance: The international journal of business in society*, 5(3), 82-94. <https://doi.org/10.1108/14720700510604724>
- Mazzetti, G., & Schaufeli, W B. (2022). The impact of engaging leadership on employee engagement and team effectiveness: A longitudinal, multi-level study on the mediating role of personal- and team resources. *Public Library of Science*, 17(6), e0269433-e0269433. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269433>
- McNeese, N. J., Schelble, B. G., Canonico, L. B., & Demir, M. (2021). Who/what is my teammate? Team composition considerations in human-AI teaming. *IEEE Transactions on Human-Machine Systems*, 51(4), 288-299. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2105.11000>
- McParland, C., & Connolly, R. (2019). Employee Monitoring in the Digital Era: Managing the Impact of Innovation. *RELX Group (Netherlands)*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3492245>
- Meng, F., Wang, Y., Xu, W., Ye, J., Peng, L., & Gao, P. (2020). The diminishing effect of transformational leadership on the relationship between task characteristics, perceived meaningfulness, and work engagement. *Frontiers in Psychology*, 11, 585031. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.585031>
- Murphy, J., Gretzel, U., & Pesonen, J. (2021). Marketing robot services in hospitality and tourism: the role of anthropomorphism. In *Future of Tourism Marketing* (pp. 16-27). Routledge.
- Niranjan, K., Narayana, K. S., & Rao, M. N. (2021, January). Role of artificial intelligence in logistics and supply chain. In *2021 international conference on computer communication and informatics (ICCCI)* (pp. 1-3). IEEE. <https://doi.org/10.1109/iccci50826.2021.9402625>
- Nishar, S. (2022). The Need for Smart Automation: Solving Customer Discontent in In-Store Pickup. *Journal of Marketing & Supply Chain Management*. SRC/JMSCM-135. [https://doi.org/10.47363/JMSCM/2022\(1\),119,2-4](https://doi.org/10.47363/JMSCM/2022(1),119,2-4)
- Noranee, S., & bin Othman, A. K. (2023). Understanding consumer sentiments: Exploring the role of artificial intelligence in marketing. *JMM17: Jurnal Ilmu ekonomi dan manajemen*, 10(1), 15-23. <https://doi.org/10.30996/jmm17.v10i1.8690>
- Oberer, B., & Erkollar, A. (2018). Leadership 4.0: Digital leaders in the age of industry 4.0. *International journal of organizational leadership*.
- Palos-Sánchez, P. R., Baena-Luna, P., Badicu, A., & Infante-Moro, J. C. (2022). Artificial intelligence and human resources management: A bibliometric analysis. *Applied*

- Artificial Intelligence*, 36(1), 2145631, 3628-3655.
<https://doi.org/10.1080/08839514.2022.2145631>
- Panpan, L. (2022). Research on multiple leadership effectiveness from the perspective of technological change education. *Frontiers in Educational Research*, 5(7), 73-77.
<https://doi.org/10.25236/FER.2022.050714>
- Parasuraman, R., & Wickens, C. D. (2017). Humans: Still vital after all these years of automation. In *Decision Making in Aviation* (pp. 251-260). Routledge.
- Park, H., Ahn, D., Hosanagar, K., & Lee, J. (2021, May). Human-AI interaction in human resource management: Understanding why employees resist algorithmic evaluation at workplaces and how to mitigate burdens. In *Proceedings of the 2021 CHI conference on human factors in computing systems* (pp. 1-15).
<https://doi.org/10.1145/3411764.3445304>
- Paudel, R. (2024). The impact of automation and artificial intelligence (AI) on leadership and the workforce. *Indonesian Journal of Banking and Financial Technology*, 2(2), 109-124. <https://doi.org/10.55927/fintech.v2i2.8904>
- Pelau, C., Dabija, D. C., & Ene, I. (2021). What makes an AI device human-like? The role of interaction quality, empathy and perceived psychological anthropomorphic characteristics in the acceptance of artificial intelligence in the service industry. *Computers in Human Behavior*, 122, 106855.
<https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106855>
- Phillips, P P., & Phillips, J J. (2019, June 10). Combining motivational forces to deliver team performance and a positive ROI. *Emerald Publishing Limited*, 18(3), 109-115.
<https://doi.org/10.1108/shr-03-2019-0015>
- Phillips-Wren, G. (2012). AI tools in decision making support systems: a review. *International Journal on Artificial Intelligence Tools*, 21(02), 1240005.
<https://doi.org/10.1142/S0218213012400052>
- Pollak, Z. (2021). Predicting Customer Lifetime Values--ecommerce use case. *arXiv preprint arXiv:2102.05771*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2102.05771>
- Prabu, R. T., Anitha, G., Mohanavel, V., Tamilselvi, M., & Ramkumar, G. (2022, November). Automated Crack and Damage Identification in Premises using Aerial Images based on Machine Learning Techniques. In *2022 Sixth International Conference on I-SMAC (IoT in Social, Mobile, Analytics and Cloud)(I-SMAC)* (pp. 498-504). IEEE. <https://doi.org/10.1109/I-SMAC55078.2022.9987391>
- Prakash, N., & Mathewson, K. W. (2020). Conceptualization and Framework of Hybrid Intelligence Systems. *arXiv preprint arXiv:2012.06161*.
<https://doi.org/10.48550/arXiv.2012.06161>
- Prifti, V. (2022). Optimizing project management using artificial intelligence. *European Journal of Formal Sciences and Engineering*, 5(1), 30-38.
<https://doi.org/10.26417/667hri67>
- Quaquebeke, N. V., & Gerpott, F. H. (2023). The now, new, and next of digital leadership: How Artificial Intelligence (AI) will take over and change leadership as we know it. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 30(3), 265-275.
<https://doi.org/10.1177/15480518231181731>
- Rahmadani, V G., Schaufeli, W B., Stouten, J., Zhang, Z., & Zulkarnain, Z. (2020, January 26). Engaging Leadership and Its Implication for Work Engagement and Job Outcomes at the Individual and Team Level: A Multi-Level Longitudinal Study. *Multidisciplinary Digital Publishing Institute*, 17(3), 776-776.
<https://doi.org/10.3390/ijerph17030776>

- Raisch, S., Krakowski, S., 2021. Artificial intelligence and management: the automation-augmentation paradox. *Acad. Manag. Rev.* 46 (1), 1–48. <https://doi.org/10.5465/amr.2018.0072>.
- Rani, P. (2020). A Comprehensive Survey of Artificial Intelligence (AI): Principles, Techniques, and Applications. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 11(3), 1990-2000. <https://doi.org/10.17762/turcomat.v11i3.13596>
- Ransbotham, S., Khodabandeh, S., Fehling, R., LaFountain, B., & Kiron, D. (2019). Winning with AI. *MIT Sloan management review*.
- Ransbotham, S., Kiron, D., Gerbert, P., & Reeves, M. (2017). Reshaping business with artificial intelligence: Closing the gap between ambition and action. *MIT sloan management review*, 59(1).
- Roy, M. (2021). AI-Powered Workforce Management and Its Future in India. *IntechOpen*. <https://doi.org/10.5772/intechopen.97817>
- Rožman, M., Tominc, P., & Milfelner, B. (2023). Maximizing employee engagement through artificial intelligent organizational culture in the context of leadership and training of employees: Testing linear and non-linear relationships. *Cogent Business & Management*, 10(2), 2248732. <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2248732>
- Rzepka, C., & Berger, B. (2018). User interaction with AI-enabled systems: A systematic review of IS research.
- Salo-Pöntinen, H., & Saariluoma, P. (2022). Reflections on the human role in AI policy formulations: how do national AI strategies view people?. *Discover Artificial Intelligence*, 2(1), 3. <https://doi.org/10.1007/s44163-022-00019-3>
- Saracel, N., Bilgiç, E., Topal, F., Kozak, G. T., Kütükcü, H., & Madi, N. (2023). Yöneticilerin bakış açısı ile z kuşağı çalışanların liderlik beklentileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 970-987. <https://doi.org/10.20491/isarder.2023.1630>
- Sathisha, H. K., & Sowmya, G. S. (2024). Detecting Financial Fraud in the Digital Age: The AI and ML Revolution. *Future and Emerging Technologies in AI & ML*, 3(2), 61-66. <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2023.v05i05.6139>
- Saxena, A. (2020) “The Growing Role of Artificial Intelligence in Human Resource,” *EPRAI International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*. 6(8), p. 152-158. <https://doi.org/10.36713/epra4924>.
- Schoeffer, J., Jakubik, J., Voessing, M., Köhl, N., & Satzger, G. (2023, January 1). On the Interdependence of Reliance Behavior and Accuracy in AI-Assisted Decision-Making. *Cornell University*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2304>.
- Schultz, M D., & Seele, P. (2022). Towards AI ethics’ institutionalization: knowledge bridges from business ethics to advance organizational AI ethics. *Springer Nature*, 3(1), 99-111. <https://doi.org/10.1007/s43681-022-00150-y>
- Seeber, I., Bittner, E., Briggs, R O., Vreede, T D., Vreede, G D., Elkins, A., Maier, R., Merz, A B., Oeste-Reiß, S., Randrup, N., Schwabe, G., & Söllner, M. (2020). Machines as teammates: A research agenda on AI in team collaboration. *Elsevier BV*, 57(2), 103174-103174. <https://doi.org/10.1016/j.im.2019.103174>
- Sen, W., Xiaomei, Z., & Lin, D. (2022). Impact of Job Demands on Employee Learning: The Moderating Role of Human–Machine Cooperation Relationship. *Hindawi Publishing Corporation*, 2022, 1-11. <https://doi.org/10.1155/2022/7406716>

- Sharma, N., & Hosein, P. (2020). A Comparison of Data-Driven and Traditional Approaches to Employee Performance Assessment. <https://doi.org/10.1109/idsta50958.2020.9264033>
- Sherson, J., Rabecq, B., Dellermann, D., & Rafner, J. (2023). A Multi-Dimensional Development and Deployment Framework for Hybrid Intelligence. In *HHAI 2023: Augmenting Human Intellect* (pp. 429-432). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/faia230119>
- Singh, S. (2023). Leadership Challenges and Strategies in the Era of AI Transformation. In *2023 International Conference on Computational Science and Computational Intelligence (CSCI)* (pp. 119-124). <https://doi.org/10.1109/CSCI62032.2023.00025>
- Smith, A., & Green, M. (2018). Artificial Intelligence and the Role of Leadership. *Wiley*, 12(3), 85-87. <https://doi.org/10.1002/jls.21605>
- Smith, T. G., Norasi, H., Herbst, K. M., Kendrick, M. L., Curry, T. B., Grantcharov, T. P., ... & Cleary, S. P. (2022). Creating a Practical Transformational Change Management Model for Novel Artificial Intelligence-Enabled Technology Implementation in the Operating Room. *Mayo Clinic Proceedings: Innovations, Quality & Outcomes*, 6(6), 584-596. <https://doi.org/10.1016/j.mayocpiqo.2022.09.004>
- Smith, W. K., Besharov, M. L., Wessels, A. K., & Chertok, M. (2012). A paradoxical leadership model for social entrepreneurs: Challenges, leadership skills, and pedagogical tools for managing social and commercial demands. *Academy of Management Learning & Education*, 11(3), 463-478.
- Song, M., & Chen, X. (2021). Construction of Enterprise Business Management Analysis Framework in the Development of Artificial Intelligence. In *2021 International Conference on Computer Information Science and Artificial Intelligence (CISAI)* (pp. 689-692). <https://doi.org/10.1109/CISAI54367.2021.00139>
- Sreelakshmy, R., Kumar, A. K., Titus, A., Hemajothi, S., Venkatesh, J., & Lavanya, A. (2023). Design and Development of an AI based Intelligent Door for Home Security System. In *2023 International Conference on Advances in Computing, Communication and Applied Informatics (ACCAI)* (pp. 1-8). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ACCAI58221.2023.10200307>
- Stefik, M. (2023). Roots and Requirements for Collaborative AIs. *arXiv preprint arXiv:2303.12040*. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2303.12040>
- Şenses, B., & Temoçin, P. (2018). An interdisciplinary study: Quantum leadership and hybrid leadership. In *Chaos, Complexity and Leadership 2016 4* (pp. 547-559). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64554-4_39
- Taji, F. N. A., & Bengo, I. (2019). The distinctive managerial challenges of hybrid organizations: which skills are required?. *Journal of Social Entrepreneurship*, 10(3), 328-345. <https://doi.org/10.1080/19420676.2018.1543724>
- Tang, O. Y., Ali, R., Connolly, I. D., Fridley, J. S., Sullivan, P. L. Z., Cielo, D., ... & Asaad, W. F. (2023). The Urgency of Neurosurgical Leadership in the Era of Artificial Intelligence. *Neurosurgery*, 93(3), e69-e70. <https://doi.org/10.1227/neu.0000000000002576>
- Teng, Z., Cai, Y., Gao, Y., Zhang, X., & Li, X. (2022). Factors affecting learners' adoption of an educational metaverse platform: An empirical study based on an extended UTAUT model. *Mobile Information Systems*, 2022(1), 5479215. <https://doi.org/10.1155/2022/4398602>

- Tewari, I., & Pant, M. (2020). Artificial intelligence reshaping human resource management: A review. In 2020 *IEEE international conference on advent trends in multidisciplinary research and innovation (ICATMRI)* (pp. 1-4). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICATMRI51801.2020.9398420>
- Thanh Nguyen Hai, Quang Nguyen Van. (2021). The Impact of the Fourth Industrial Revolution on Ethical Leadership. <https://www.hefjournal.org/index.php/HEF/article/viewFile/21/pdf>
- Tilley, J. (2017). Automation, robotics, and the factory of the future. *McKinsey & Company*, 67(1), 67-72.
- Tiwari, P., Pandey, R., Garg, V., & Singhal, A. (2021). Application of Artificial Intelligence in Human Resource Management Practices. <https://doi.org/10.1109/confluence51648.2021.9377160>
- Tjondronegoro, D., Yuwono, E., Richards, B., Green, D., & Hatakka, S. (2022). Responsible AI implementation: A human-centered framework for accelerating the innovation process. *arXiv preprint arXiv:2209.07076*, 1-18. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2209.07076>
- Tong, S., Jia, N., Luo, X., & Fang, Z. (2021). The Janus face of artificial intelligence feedback: Deployment versus disclosure effects on employee performance. *Strategic Management Journal*, 42(9), 1600-1631. <https://doi.org/10.1002/smj.3322>
- Touma, J. (2022). Ethics behind Leadership in Different Economies. *American Journal of Industrial and Business Management*, 12(2), 135-144. <https://doi.org/10.4236/ajibm.2022.122009>
- Türegün, N. (2019). Impact of technology in financial reporting: The case of Amazon Go. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 30(3), 90-95. <https://doi.org/10.1002/jcaf.22394>
- Uşaklı, H. (2017). Sosyal Duygusal Öğrenme Nedir Neden Önemlidir (Insan İlişkilerinde Beş Duygu Alanı). *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-16.
- Wagner, D. N. (2020). Strategically managing the artificially intelligent firm. *Strategy & Leadership*, 48(3), 19-25. <https://doi.org/10.1108/SL-08-2019-0119>
- Wagner, D. N. (2020). Strategically managing the artificially intelligent firm. In D. N. Wagner, Strategy and Leadership (Vol. 48, Issue 3, p. 19). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/sl-08-2019-0119>
- Walczak, S. (2016). Artificial neural networks and other AI applications for business management decision support. *International Journal of Sociotechnology and Knowledge Development (IJSKD)*, 8(4), 1-20. <https://doi.org/10.4018/ijskd.2016100101>
- Wang, Y. (2021). Artificial intelligence in educational leadership: a symbiotic role of human-artificial intelligence decision-making. *Journal of Educational Administration*, 59(3), 256-270. <https://doi.org/10.1108/jea-10-2020-0216>
- Wang, Y. (2021). When artificial intelligence meets educational leaders' data-informed decision-making: A cautionary tale. *Studies in Educational Evaluation*, 69, 100872. <https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2020.100872>
- Ward, P., Gore, J., Hutton, R., Conway, G. E., & Hoffman, R. R. (2018). Adaptive skill as the conditio sine qua non of expertise. *Journal of applied research in memory and cognition*, 7(1), 35-50. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2018.01.009>

- Watson, G. J., Desouza, K. C., Ribiere, V. M., & Lindič, J. (2021). Will AI ever sit at the C-suite table? The future of senior leadership. *Business Horizons*, 64(4), 465-474. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2021.02.011>
- Wilson, H. J., & Daugherty, P. R. (2018). Collaborative intelligence: Humans and AI are joining forces. *Harvard Business Review*, 96(4), 114-123.
- Xiong, W. (2022). AI and Leadership. In *2022 7th International Conference on Modern Management and Education Technology (MMET 2022)* (pp. 497-503). Atlantis Press. https://doi.org/10.2991/978-2-494069-51-0_69
- Xu, W., & Gao, Z. (2024). Applying HCAI in developing effective human-AI teaming: A perspective from human-AI joint cognitive systems. *Interactions*, 31(1), 32-37. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2307>.
- Xu, Y., Li, D., & Gong, S. (2020). The Combination of Artificial Intelligence and Enterprise Management Innovation [J]. *Business Economics Research*, 10, 113-116.
- Yen, I. L., Bastani, F., Huang, Y., Zhang, Y., & Yao, X. (2017, June). SaaS for automated job performance appraisals using service technologies and big data analytics. In *2017 IEEE International Conference on Web Services (ICWS)* (pp. 412-419). IEEE. <https://doi.org/10.1109/icws.2017.47>
- Yigit, A., & Kanbach, D. K. (2023). The significance of technology-driven entrepreneurship activities: Lessons from SMEs operating in the manufacturing industry. *Cogent business & management*, 10(1), 2185069. <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2185069>
- Yörük, M., & Sökmen, A. (2020). Stratejik zekâ yönetim sisteminin kurumsal performans etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 631-648. <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.867>
- Yuan, J. (2018). HR Predictive Data Analytics in the Era of Big Data. In *2018 International Conference on Economics, Business, Management and Corporate Social Responsibility (EBMCSR 2018)* (pp. 388-390). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/ebmcsr-18.2018.75>
- Zel, S., & Kongar, E. (2020, September). Transforming digital employee experience with artificial intelligence. In *2020 IEEE/ITU International Conference on Artificial Intelligence for Good (AI4G)* (pp. 176-179). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ai4g50087.2020.9311088>
- Zhang, Y. (2019). The application of artificial intelligence in logistics and express delivery. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1325, No. 1, p. 012085). IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1325/1/012085>
- Zhou, L., Zhang, L., & Konz, N. (2022). Computer vision techniques in manufacturing. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics: Systems*, 53(1), 105-117. <https://doi.org/10.1109/tsmc.2022.3166397>
- Zhu, R., Zhao, K., Yang, H., Lin, W., Zhou, C., Ai, B., ... & Zhou, J. (2019). Aligraph: A comprehensive graph neural network platform. *arXiv preprint arXiv:1902.08730*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1902.08730>

Extended Abstract

Artificial Intelligence (AI) has rapidly emerged as a key driver of transformation across numerous industries, fundamentally reshaping how businesses are managed and how leadership is executed. In particular, AI has brought unprecedented changes to decision-making processes, human resource management, and leadership structures, enhancing operational efficiency, reducing costs, and introducing new growth opportunities. This literature review delves into the comprehensive role AI plays in modern business leadership, focusing on how AI-driven systems are integrated into decision-support mechanisms, HR management, and leadership models. Special attention is given to hybrid leadership models, which blend AI's data-driven analytical capabilities with human emotional intelligence to foster more adaptive, efficient, and innovative leadership practices. These hybrid models allow leaders to combine AI's ability to process vast datasets with human creativity, empathy, and ethical judgment, resulting in more nuanced and effective decision-making processes. The integration of AI into leadership and management is not without its challenges. Ethical issues surrounding data privacy, transparency, and the potential over-reliance on AI systems raise important concerns that organizations must address. Furthermore, human leaders may resist AI adoption due to fears of diminished authority or the undervaluing of their experience. This study examines these challenges in depth, while also highlighting the transformative potential of AI in leadership roles. It concludes with recommendations for organizations to effectively leverage AI in their leadership strategies, ensuring that AI complements rather than replaces human capabilities. The findings underscore the importance of maintaining a balance between AI and human leadership, where AI serves as a tool to enhance human judgment, rather than substitute it.

Introduction and Purpose

In the contemporary business environment, AI has established itself as a powerful technological force capable of driving significant change. The advent of AI in business has not only revolutionized operational efficiency but has also redefined how leadership functions. Leaders now have access to tools that allow them to process complex data, forecast trends, and make faster, more informed decisions. These advancements have given rise to new leadership paradigms that combine the strengths of AI with the irreplaceable human elements of leadership, such as creativity, empathy, and ethical judgment.

The purpose of this study is to investigate how AI is reshaping business leadership, with a specific focus on decision-making, human resource management, and the development of hybrid leadership models. Hybrid leadership combines the best of AI and human intelligence, resulting in leadership that is both data-driven and emotionally intelligent. This study seeks to provide an in-depth understanding of AI's influence on these areas and offers practical insights into how organizations can harness AI to optimize leadership and management outcomes. This research also explores the challenges associated with AI adoption, particularly ethical concerns and resistance from leaders. As AI systems take on more decision-making responsibilities, concerns about transparency, privacy, and the potential dehumanization of leadership have come to the forefront. The literature highlights the need for a balanced approach to AI integration, where AI supports human leadership rather than replaces it. By analyzing these issues, this study aims to offer actionable recommendations for organizations looking to implement AI effectively while addressing the associated risks and challenges.

Method

The research method for this study is based on an extensive literature review. This method was chosen to provide a comprehensive analysis of existing academic and industry research on AI's impact on business management and leadership. A wide range of sources, including peer-reviewed journals, books, industry reports, and case studies, were reviewed to identify key themes, trends, and challenges related to AI in leadership and management. The review focused on the intersection of AI and leadership, covering areas such as AI-driven decision-making, human resource management, ethical concerns, and the development of hybrid leadership models. Key terms used during the literature search included "AI in leadership," "AI in business management," "decision support systems," "hybrid leadership models," "AI in human resource management," and "ethical challenges of AI." The research covered multiple industries, including finance, healthcare, manufacturing, and technology, where AI adoption is most prevalent. The goal was to identify the broad effects of AI on leadership across different sectors, as well as to highlight specific examples of AI-driven transformation. The literature was analyzed to identify both the positive and negative impacts of AI in leadership roles. Specific attention was given to the potential benefits of AI, such as enhanced decision-making and efficiency, as well as the challenges posed by ethical considerations, resistance from human leaders, and the risks of over-reliance on AI systems. Through this comprehensive review, the study provides a well-rounded understanding of AI's impact on business leadership.

Results

The results of this literature review demonstrate that AI is profoundly changing the way leadership and management are conducted in modern organizations. One of the most significant findings is the widespread adoption of AI-powered decision support systems (DSS), which are being increasingly used to enhance decision-making processes. AI's ability to analyze vast amounts of data quickly and accurately enables leaders to make more informed and timely decisions, significantly improving organizational agility and responsiveness.

Decision Support Systems and Strategic Decision-Making:

AI-driven DSS has been found to greatly improve decision-making by providing leaders with real-time data, predictive analytics, and scenario-based modeling tools. These systems are particularly valuable in industries where decisions need to be made quickly and accurately, such as finance, logistics, and healthcare. AI's data-processing capabilities allow leaders to reduce uncertainty in decision-making, resulting in better risk management and more strategic planning. Studies have shown that organizations using AI-driven DSS experience improved decision accuracy, faster response times, and increased overall efficiency.

AI in Human Resource Management:

AI is also playing a pivotal role in transforming human resource management (HRM). AI-powered tools are being used to optimize recruitment processes, employee performance evaluations, and workforce management. For instance, AI can automate the initial stages of recruitment by screening candidates based on predefined criteria, freeing up HR professionals to focus on more complex tasks. Moreover, AI systems can track employee performance data, providing managers with insights that help them tailor feedback and development plans to individual employees. This data-driven approach not only improves employee satisfaction and productivity but also reduces bias in performance evaluations. AI's role in HRM extends beyond operational tasks. AI-driven systems can analyze employee behavior and recommend personalized development plans, fostering a more engaged and productive workforce. Additionally, AI is being used to identify patterns in employee engagement and turnover, enabling organizations to proactively address issues that may impact employee retention.

Hybrid Leadership Models:

The review also highlights the emergence of hybrid leadership models, where human leaders work alongside AI systems to make more informed and efficient decisions. Hybrid leadership models combine AI's data-processing power with the human abilities of empathy, creativity, and ethical reasoning. AI excels at analyzing data and identifying patterns, while human leaders contribute by providing context, ethical judgment, and emotional intelligence. This combination allows organizations to optimize their leadership practices, resulting in more adaptive and responsive decision-making processes. In industries that prioritize innovation and adaptability, such as technology and startups, hybrid leadership models have been particularly successful. By integrating AI into leadership roles, organizations can achieve a balance between data-driven decision-making and human creativity. This not only enhances efficiency but also fosters a more collaborative and innovative work environment.

Ethical Concerns and Leadership Resistance:

While AI offers significant benefits in terms of efficiency and decision-making, its integration into leadership roles raises several ethical concerns. Data privacy and the transparency of AI-driven decisions are critical issues that organizations must address. AI systems often operate as "black boxes," making it difficult for leaders and employees to understand how decisions are being made. This lack of transparency can lead to mistrust and ethical dilemmas, particularly when AI is used in sensitive areas such as employee performance evaluations and hiring decisions. In addition to ethical concerns, resistance from human leaders is another challenge organizations face when implementing AI in leadership roles. Many leaders fear that AI will undermine their authority or devalue their experience and expertise. This resistance is particularly pronounced in industries where leadership has traditionally relied on human intuition and judgment. Overcoming this resistance requires organizations to clearly communicate the benefits of AI and to demonstrate how AI can complement, rather than replace, human leadership.

Over-reliance on AI and Its Risks:

Another potential issue is the risk of over-reliance on AI. While AI systems can significantly enhance decision-making, there is a danger that leaders may become too dependent on these systems, neglecting their own judgment and critical thinking skills. A balance must be struck to ensure that AI serves as a tool to augment human leadership, rather than replace it. Leaders must continue to play an active role in decision-making processes, using AI as a resource rather than a substitute.

Conclusion

AI has the potential to revolutionize business leadership and management, offering numerous benefits such as enhanced decision-making, increased efficiency, and more personalized leadership approaches. AI-driven decision support systems enable leaders to make faster, more informed decisions, while AI-powered HR tools improve recruitment, performance evaluations, and employee engagement. Furthermore, the rise of hybrid leadership models demonstrates that AI and human leaders can work together to create more adaptive, innovative, and effective leadership strategies. However, the integration of AI into leadership roles is not without its challenges. Ethical concerns surrounding data privacy and transparency, as well as resistance from human leaders, must be addressed to ensure that AI is implemented responsibly. Additionally, organizations must be careful not to over-rely on AI, as this could lead to the erosion of human judgment and creativity in leadership. The future of leadership will likely involve a collaborative approach, where AI systems and human leaders complement each other to achieve greater organizational success. By

addressing ethical challenges and fostering a culture of continuous learning, organizations can harness the full potential of AI while preserving the human elements of leadership that are essential for long-term success. As AI continues to evolve, it is critical that organizations must develop strategies to balance the strengths of AI with the unique capabilities of human leaders. This balance will be key to ensuring that organizations not only leverage the analytical power of AI but also maintain the creativity, ethical judgment, and emotional intelligence that human leaders bring to the table. By fostering a harmonious collaboration between AI systems and human leadership, businesses can navigate the complexities of modern challenges, drive innovation, and sustain long-term growth in an increasingly data-driven world.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Kitap İncelemesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 1349-1352

Geliş Tarihi:01.09.2023 Kabul Tarihi: 15.10.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:30.11.2024

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

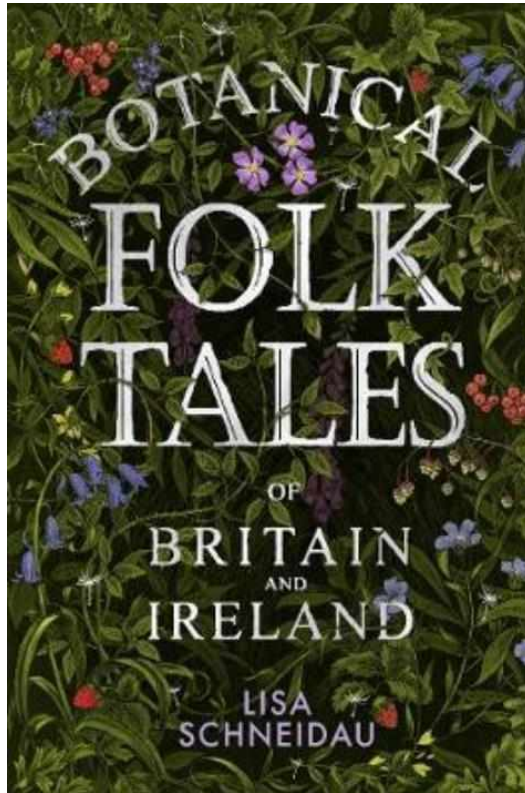
BOTANICAL FOLK TALES OF BRITAIN AND IRELAND,

LISA SCHNEIDAU

Stroud, UK: The History Press, 2019, 185 S.

ISBN: 9780750981217

Şevket AKYILDIZ*

* SOAS London, sevket.akyildiz1@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-9545-4432>

Conservationist Lisa Schneidau's collection of folk tales connects the natural landscape and plants with the human and enchanted worlds. It is a world of fairies, witches, nature spirits and 'magical beings'. Ideally, the book's short stories might inspire the reader to feel a curiosity or a closer connection to nature and folklore. It consists of 39 stories about how indigenous 'British' plants (flowers, bushes and trees) affect our imagination and collective consciousness. The work is a resource for storytellers to use and reinterpret (p. 13).

The book's argument investigates a selection of botanical folk tales known (and unknown to some people) in Britain and Ireland. In particular, related to the *'things that grow and live and die here, the traditions of our own wildlife: And could those stories help us, living in Britain and Ireland, to reconnect to our own fragmented ecology?'* (p. 12). The author continues by saying, *'This book is the first result of my search to answer those questions'* (p. 12). The focus is the central role of plants in the folk stories (as living plants and trees, as food sources, and as fibres derived from plants for everyday use by humans) (p. 13). Schneidau highlights tales that *'resonate with our natural history and our heritage'*; however, she remarks they are *'my own versions'* of the stories (p. 13). For example, the 5,000-year-old folk tale, 'Jack and the Beanstalk', includes reworked elements designed to ignite thought about contemporary modern agricultural methods and ecological problems (p. 103). While the Cinderella story is slightly changed to include a magical undercoat made from moss ('Mossycoat', p. 25)

The chapters are divided by season, starting in Winter and passing through Spring, Summer, and Autumn. Schneidau's research stems from folklore archives and collections, natural history literature. She has also sat and listened to British and foreign storytellers. The author seeks to source the oldest reference. The book contains a short section entitled 'Study Sources and Further Reading' but no book index.

In three particular areas, the book does well. Firstly, the book's short stories are succinct and diverse. Each tale is enjoyable and humorous in some places, while

in others, a darker force is at work (making it unsuitable for younger readers). The characters range from humans (some of whom are materialistic, greedy or lazy, as well as others who are reasonable and fair) and fairies, brownies, piskies, witches (including one elder-tree witch), conjurors, shape-shifting water spirits, evil spirits, leprechauns, and spectres. However, the plant life discussed is equally diverse, and each plant is briefly explained in the context of folklore and the supernatural. The tree list comprises yews, blackthorn, whitethorn, willow, juniper, hornbeam, and pear (and wild dandelion flowers).

Second, Schneidau gives credit to the gypsies' oral tradition and the passing on of stories about coming of age, morality, and materialist living vis-a-vis a communal one. For example, tales retold by gypsies and travellers and non-gypsies include 'Mossycoat' (p. 26) and 'The Basketmaker's Donkey' (that emphasises the willow tree and weaving) (p. 51). Third, the stories about plants and the fairies, the 'Fair Folk', make for engaging reading and is a strong theme throughout the book. However, we are reminded not to anger the magical creatures as they can turn annoyed and vengeful, causing misery for years ahead (see 'Yallery Brown', p. 78, 'Tom Fitzpatrick and the Leprechaun', p. 129). Fourth, some stories are apt in the age of sustainable living and environmental consciousness. They highlight the need to share resources, conserve them, and only take what one needs from nature and the land. For instance, 'No Man's Land' (p. 70), 'The Field' (p. 85), and 'That's Enough to Go On With' (p. 123).

Notwithstanding, the book could be improved had the author clarified in the 'Introduction' that folktales reflect a universal moral code transcending national borders and identities; for instance, in terms of stories about 'good' and 'bad' behaviour and what they mean for the wider community. Equally, the notion of the magical creatures might have incorporated parallels to similar entities in the non-Western tradition (for instance, the *Jinn* of the Arabic culture). It would allow the incorporation of Britain's and Ireland's multicultural society into the broader narrative of domestic folk culture. The hemp plant is mentioned as originating in

India (p. 175), though the home of tulips (Turkiye and Central Asia) is not reported in the story ‘The Tulip Pixies’ (p. 90). In Western Europe, tulips were cultivated in the Netherlands during the sixteenth and seventeenth centuries AD. Though in the story, this plant has an important role. While the piskies danced and sang at night, they laid their babies in this flower to rest: ‘*The piskie folks had brought their babies to the tulip bed, and laid each one within a separate flower*’ (p. 92). This is an interesting connection between a Turkish-origin flower and pixies! However, as this book is a resource, future storytellers might weave in this multicultural element.

Botanical Folk Tales is readable and suitable, in most cases, for all age groups, though some accounts require explanation. The collection of stories has the potential to reignite and help to reimagine our childhood fascination with the mysteries of nature and otherworldly beings. In a social context, the collection of stories makes us think about how pre-modern and agricultural societies transmitted their moral values outside religious and state institutions. Furthermore, the book is topical because Schneidau has chosen to emphasise and reinterpret some of the tales from a contemporary environmental and ecological stance; for instance, modern farming’s overuse of pesticides, fungicides and other chemicals and the marginalisation of holistic agricultural methods. The book suits general readers, students, and researchers of British and Irish folklore and culture.

Source

Lisa Schneidau. (2019). *Botanical Folk Tales of Britain and Ireland*. Stroud, UK: The History Press.